

*MASTER
NEGATIVE
NO. 92-81046*

MICROFILMED 1992

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States - Title 17, United States Code - concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or other reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

VIRGIL

TITLE:

**P. VERGILIUS MARO
VARIETATE**

PLACE:

LIPSIAE

DATE:

1800

Master Negative #

92-81046

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

87VI
EOO

Works. 1800.

Virgil.

~~Vergilius Maro, Publius.~~

P. Virgilius Maro varietate. lectionis et
perpetua adnotatione illustratus a Chr. Gottl.
Heyne, accedunt indices; editio tertia, novis
curis emendata et aucta ... Lipsiae, Sumptibus
Caspari Fritsch, 1800.

v. 1-4, 6 front., illus. (incl. maps) port.
23cm.

Title-pages of v. 2-5⁴ undated. Each vol.
has dated colophon: Lipsiae, Ex officina Dür-
ria: v. 2-3: 1797; v. 4-5: 1798; v. 1: 1799;
v. 6: 1800.

CONTINUED ON NEXT CARD

87VI
EOO

Works. 1800.

Virgil.

~~Vergilius Maro, Publius.~~ P. Virgilius Maro
... 1800. (Card 2)

"De codicibus et editionibus P. Virgilii
Maronis": v. 5, p. 393-538.

Engraved title-vignettes.

Contents.--v. 1 Bucolica et Georgica.--
v. 2-4. Aeneidis libri I-XII.--v. 5. Carmina
minora.--v. 6. Indices.

Another copy in Special Collections (Gonzalez
Lodge) 1800. 6 v.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35

REDUCTION RATIO: 1/4

IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB

DATE FILMED: 11/30/92

INITIALS: MBY

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

REEL 2
VOLUMES 3-4

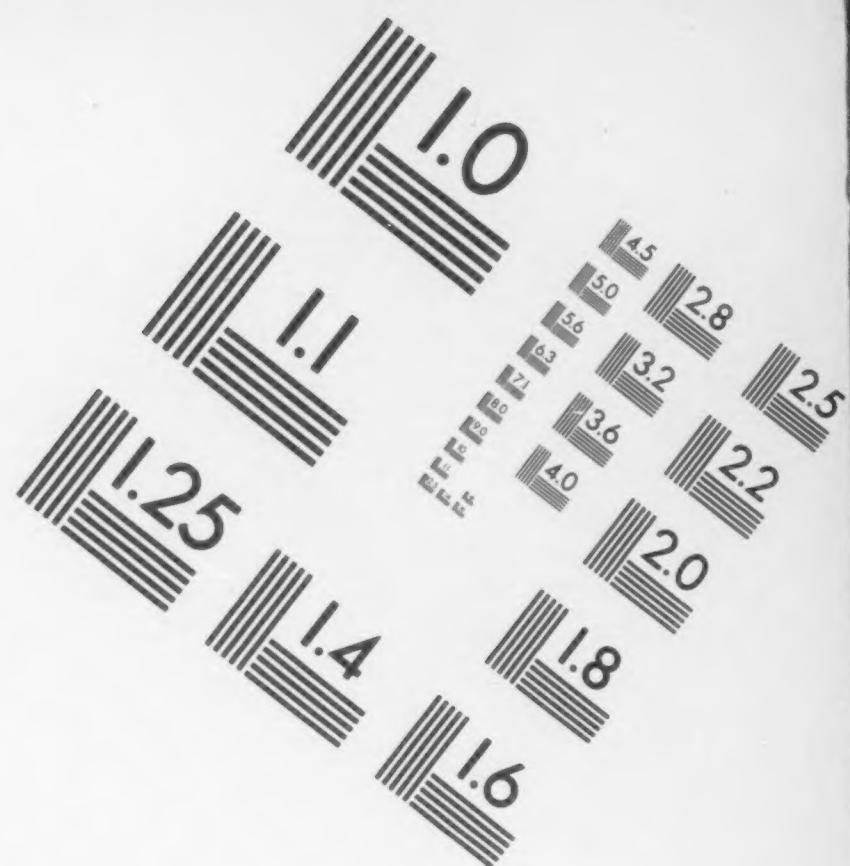
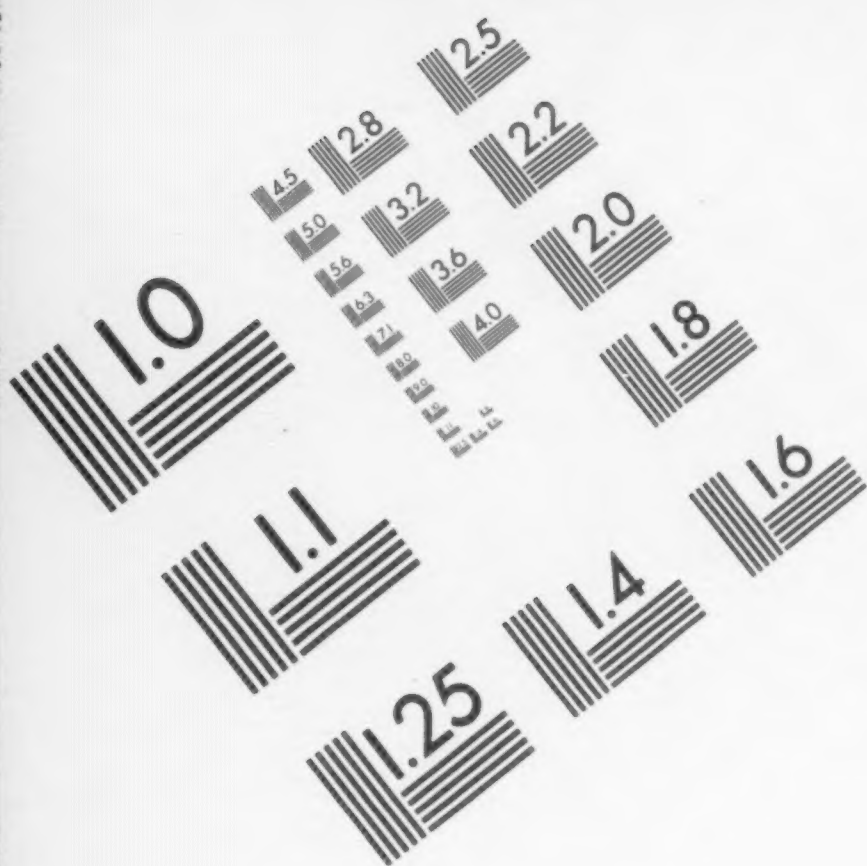

AIMM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

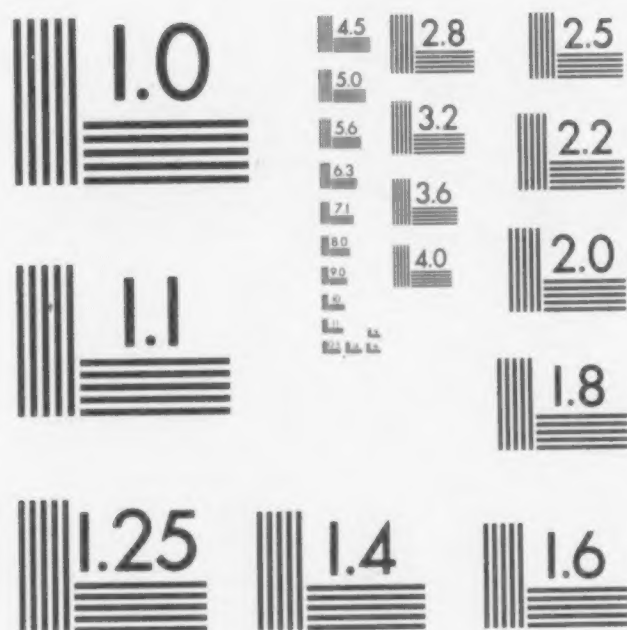
301/587-8202

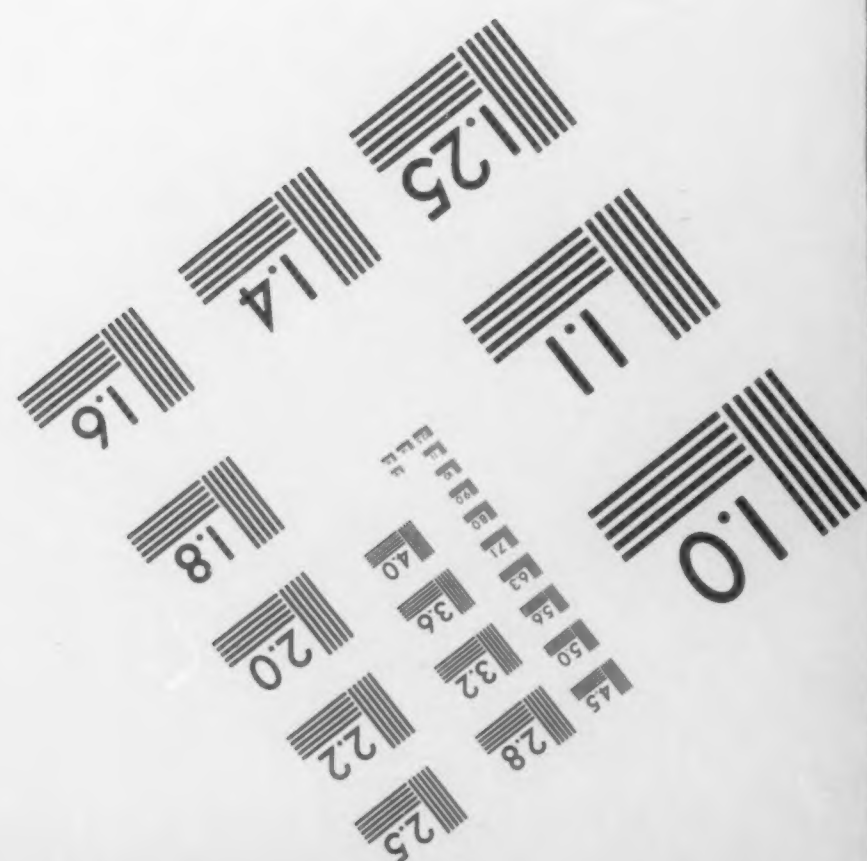
Centimeter

Inches

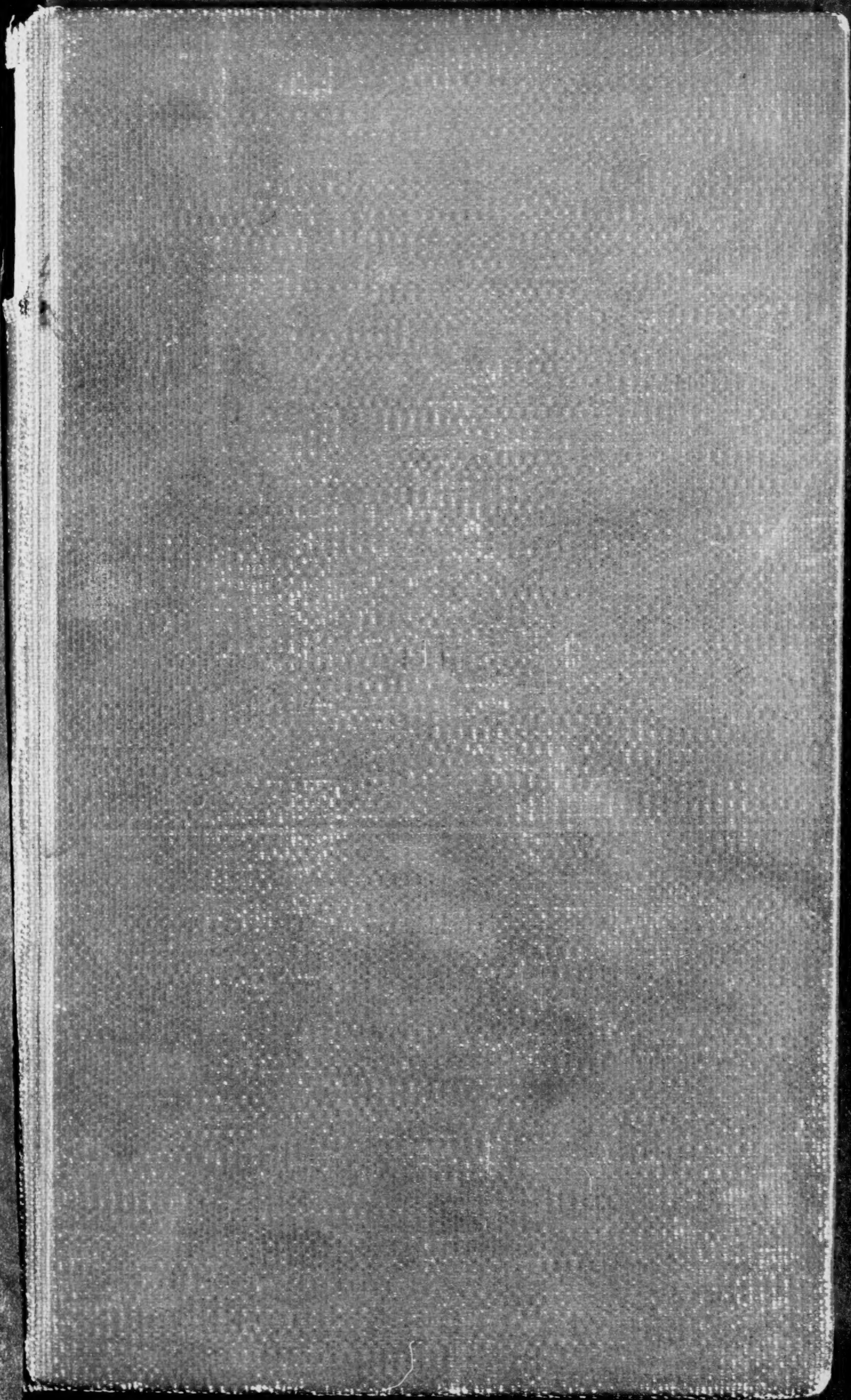
MANUFACTURED TO AIMM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

VOLUME 3

Columbia University
Library

*

Mortimer Lamson Earle

BORN 1864-DIED 1905

*

PROFESSOR OF CLASSICAL PHILOLOGY
IN COLUMBIA UNIVERSITY
SCHOLAR AUTHOR TEACHER

*

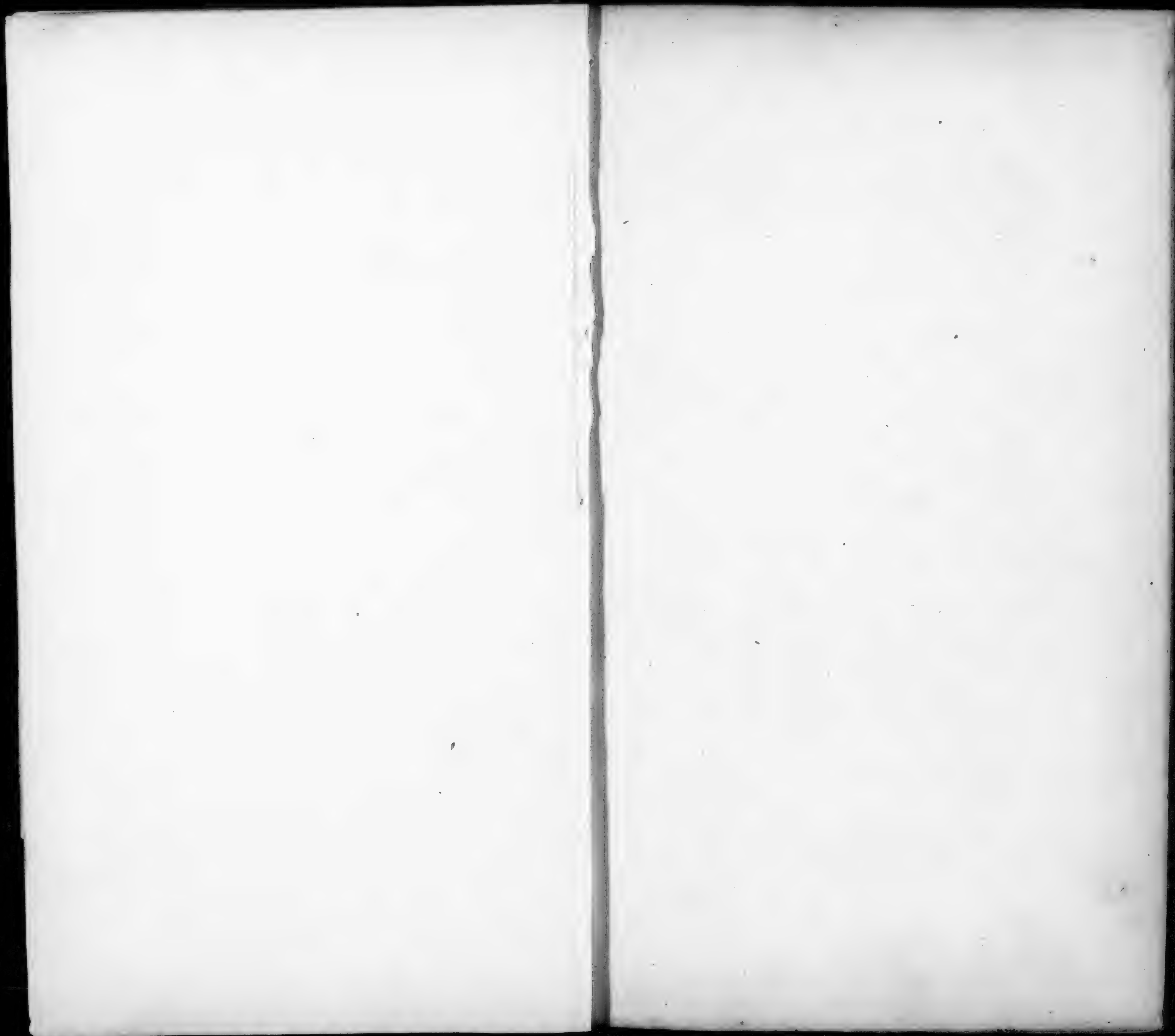
AS A MEMORIAL OF HIS LIFE AND WORK
HIS STUDENTS AND FRIENDS GAVE
HIS LIBRARY
TO HIS ALMA MATER
A. D. 1907

Κλεινὸς δ' ὁ πόνος μοι
θεοῖσιν δούλαν χερ' ἔχειν.

✓ *Class. in 1*
P. VIRGILIUS

M A R O

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATVS

A

CHR. GOTTL. HEYNE

EDITIO TERTIA

NOVIS CVRIS EMENDATA ET AVCTA

VOLV MEN TERTIVM

AENEIDIS LIBRI V—VIII

LIPSIÆ

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

Class. 12
P. VIRGILIUS

M A R O

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATVS

A

CHR. GOTTL. HEYNE

EDITIO TERTIA

NOVIS CVRIS EMENDATA ET AVCTA

VOLV MEN TERTIVM

AENEIDIS LIBRI V—VIII

LIPSIÆ

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

*Vinaque fundebat pateris animamque
vocabat. Aen. V. 98.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER QUINTVS

ARGVMENTVM

*Aeneas, relictâ Carthagine in Italiam nauigans, vi
tempestatis in Siciliam desertur: ubi, ab Aceste benigne
exceptus, Manibus Anchisae patris, quem superiori
anno eodem die apud Drepanum sepeliuerat, anniuersarium
sacrum facit, ludosque apud tumulum eius
instituit: suaque victoribus praeemia decernit 1—103.
Nauali certamine vincit Cloanthus — 285. Euryalus
Nisi dolo cursu superat — 362. Entellus senex Dare-*

TOM. III

A

87VI

F00

v. 3

*Vinaque fundebat patris animamque
vocabat.* — *Aen. V. 98.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER QUINTVS

ARGVMENTVM

*Aeneas, relictæ Carthagine in Italiam nauigans, vi
tempestatis in Siciliam defertur: ubi, ab Aceste benigne
exceptus, Manibus Anchisæ patris, quem superiori
anno eodem die apud Drepanum sepeliuerat, anniuer-
sarium sacrum facit, ludosque apud tumulum eius
instituit: suaque victoribus præmia decernit 1 — 103.
Nauali certamine vincit Cloanthus — 285. Euryalus
Nisi dolo cursu superat — 362. Entellus senex Dare-*

T C M. III

A

TVI
E00

3

tem iuueniliter se iactantem cestu vincit — 484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen praemia, aetatis dignitatisque habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aerem emissa subito exarserrat — 544. Ascanius in honorem Anchisae avi, cum primae nobilitatis pueris, equestres ludos pugnaeque simulacrum exhibet — 603. Interea Troianae mulieres hortatu Iridis, longaeque navigationis taedio, ignem in classem coniiciunt, quatuorque naues comburunt: ceterae subita a Ioue immissa pluvia incendio sunt ereptae — 699. Nocte sequenti Anchises, Aeneae filio in somnis apparens, Iouis verbis admonet, ut, Nautae consilium sequutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat; ipse cum iuventutis robore integraeque aetatis flore in Italiam nauiget; Sibyllaeque inprimis antrum adeat: illius enim ductu in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suae seriem omniumque instantium bellorum discat euentum — 740. Monitis itaque paternis morem gerens Aeneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestiam: eo et matrum et senum bello inutilem coloniam transcribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit — 778. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, nauiganti Aeneae mare tutum praestat — 834. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: eiusque vicem supplet Aeneas.

Pro episodio habendam esse maiorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud seiunctum et, quae a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Aeneas; reiectus a cursu suo in Africam nunc

eandem navigationem repetit, et iamiam ad Italiae litora appulsum eum esse sperabas. Ecce tibi noua rei mora iniicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Troianorum et Aeneae vestigia, ut in Excurso monitum.

Classis a Troianis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desiderare in Sicilia poterat Aeneas, nec incensa classis memorari nisi probabili aliqua de ratione. Itaque poeta praeclare eo rem adducit, ut Aeneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et vrbe noua condita cum reliquis discedat. Agnosce poetae siue ingenium siue iudicium et in hoc: Dum ludorum festiuitas viros detinet, nauium incendendarum tempus ac facultas, quae alias vix occurrere poterat, feminis, quae solae relictae sunt, data est. Aeneam autem cum pietate tam insignem esse velit poeta, quid magis consentaneum, quam ut is patris Manibus sacras caerimonias persoluat? In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, maiorem veteribus, quibus poeta suum epos pangebatur, suauitatem, quam nunc nobis inde provenire potest, fuisse obiectam. Inprimis vero ludus Troiae Romanos lectores de-

lectare debuit. Alia huius descriptionis suauitas, quae tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex HomERICA imitatione proficiscitur, qui Iliad. ψ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scribebat poeta, aut infringere delectationem, aut carminis dignitatem eleuare videretur talis imitatio, ut potius, ingenio ac sensu illorum temporum et hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poeta, quam si Graecorum poetarum loca et inuenta commode et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed ut delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poetam mouere etiam potuit argumenti sterilitas, in ea tamen narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Troianorum classis. Iudicium poetae in hoc quoque agnouit Segraisius, quod grauissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit

hilarior rerum facies, ludorum festiuitas, certaminum euentus ac praemiorum varietas.

Vt autem in ludorum omnino cogitationem incideret poetae ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quae Troiani appulerant, clarum pugilatu nomen habebat. Catroeus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod primus vidisset, ad ludos in Caesaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum iam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi causas idoneas habet nullas. Enimuero ab Homero inde nullus facile fuit poeta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Graecorum inprimis, animos ac sensus iucundissimum, attingeret. In Graecis quidem poetis deperditis plura huiusmodi certamina, ludis praecipue funebribus, fuisse tractata, vel ex Hygino discas,

f. CCLXXXIII. Inprimis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odyss. ω, 85 sqq., quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 sqq., saepe idem memoratum in Tragicis. Argonautarum certamina v. in Orphicis 575 sq. Hinc, Graecorum poetarum exemplo, Romani quoque hunc certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgilii maxime iudicio; inprimis Silius XVI, 249 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non poenitebit, simul vt intelligas, tum, quam parum in poeta ars sine ingenio valeat, tum, quam iniqua eius fors sit, qui, cum aliis aetate anterioribus succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et ieunus est Statius. Spiritum poeticum atterit in exilibus ornamentis; quae, etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

*Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Succesit tumulo, et depasta altaria liquit. — Sen. V. 91.*

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
Moenia respiciens, quae iam infelicitis Elissae
Conlucent flammis. Quae tantum adcenderit
ignem,

1 Aeneas medium vett. ap. Pier. et Doruill. 2 Laetus iter alter Voss. Burmannum mireris ferre nolle, tenebat iter, et iungere: Certus iter. Ad certus eliciendum est itineris. 3 iam felicitis aliquot Pier., male. 4 accenderat Leid. incenderit alius Leid.

1 — 4. Interea. v. sup. IV, re et per naturam ignem 584 sqq. Seruius: circa primum ortum lucis navigastinum morem, quo per vit — ergo tota die, dum diem cadauera non incense Dido interimit, dum fletur, paullulum profectus debantur. Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta est, leniter spirantibus ventis: et flammis rogi circa ossa. Sic in Patrocli funere vesperam vidit, quo tempo- Iliad. ψ, 226. Stat. Theb.

Caussa latet: duri magno sed amore dolores 5
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla

5 *diri* Montalb. *sub amore* Wall. et Zulich. deleta priorē scriptura: *imperite. doloris* Medic. 6 *posset* Moret. sec. et Goth. tert. 8 — 11 sup. III, 192 — 195 iam lecti versus. iam deest Moret.

VI, 236 et al. *medium* (v. sup. III, 664) *iter* (vt cursum, fugam), vulgarius esset, *mare altum*. At *certus*; recte Seru. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi in Italiam. *aquilone* simpl. pro vento. conf. sup. IV, 562 et 310. Nam austro tum vt debuit.

5 — 7. *sed duri dolores magno amore polluto*, quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore laeso, *notumque*, et, quod non ignorant, *furens quid femina possit*, haec *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora, per augurium triste*, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspicandum, id quod erat, mali quid euenisse. *magno amore polluto*: exposui cum Seruio laeso sc. ab Aenea, violata fide. Vix tamen, inquis, eo modo *pollui amor* dicitur;

potius Dido *polluere* debuit *amorem*, quatenus eo adducta erat, vt mortem sibi inferret. Nam *polluere* locum habet in caede, sanguine, piaculo. Recte quidem: sed minus hoc accommodatum h. l. adiunctis: quid *duri dolores magno amore polluto* efficere possint. Ergo sic dicendum: amor violata fide ab altero amante *pollui* proprie dicitur ex adulterio, concubitu vetito: v. c. Horat. IV, 5, 21; vt etiam fides *corrumpitur*. Poeta idem nunc dixit pro fide amoris laesa omnino et violata ab Aenea. Ita *iura, foedera*, *pollui* dicuntur quae violantur; quia eadem sacra ac sancta, casta, sunt. v. 7 *per* vt VI, 743 *per amplum* *Mittimur Elysium*.

8 — 11. Idem versus sup. III, 192 — 195, vbi vide. cf. Odyss. μ, 403. ξ, 305 sq. *supra caput*, desuper, κα-

Occurrit tellus; maria vndique, et vndique coelum:
Olli caeruleus supra caput adstitit imber, 10
Noctem hiememque ferens; et inhorruit vnda
tenebris.

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta;
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidue, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Conligere arma iubet, validisque incumbere remis; 15

Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
Mutati transuersa fremunt, et vespere ab atro

9 *Apparet* vn. Guelpherb. in Exc. Cort. Lectio *maria v. et v. coelum* est ex Pier. et Heinsl. libris potioribus ab Heinsio repolita. Vulgaris lectio erat: *coelum v. et v. Pontus*, traducta forte ex lib. III, 193, vnde et Quintil. XII prooem. petiisse videtur. et abest a Zulich. 10 *Illi multi. exstitit* Ven. et Montalb. 11 *inhorruit* Mentel. pr. 13 *Heu quo nam* aliquot Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius, et tres ap. Burm. Iou. Pontanus malebat *quidnam*; nec male. Sic Erf. Sed *quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. Antiquum vocabulum sectatus est poeta. cf. Cerda. *aequora nimbi* alter Hamburg. 16 *sinum* Longob. 18 *coniungere* Franc. *hoc possim* F. c. *vento* Parrhas. Doruill., interpolate. 19 *ab alto* Medic. a m. sec. Calot. alter Voss. et Rottend. sec. Sed vulgatum ornantius.

ταρῆθεν vel ὑψόθεν, vt ap. Arat. Phaen. 422. 423. totis velis accepto, sed tantum ex obliquo, ne ille

15. 16. *arma* h. l. vela magna vi irruens nauem nimium de cursu deflectat. Mox 17 *auctor* etiam h. l. ornatus caussa adiectum; quatenus aliquid spondet ac promittit.

Laviron, vento aduerso non 19 — 25. Aduersum igitur

Confurgunt venti, atque in nubem cogitur aer. 20
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
 Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
 Si modo rite memor seruata remetior astra. 25
 Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
 Iamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
 Flecte viam velis. An sit mihi gratior vlla,

20 *aether* Sprot., sed v. Burm. 21 *obniti* plerique Pier. et Doruill. *neque t.* aliquot Pier. 22 *quo iam* pr. Rottend. *quoniam* superat Ven. 23 *Quaque* Parrhaf. *Quoue* Goth. tert. *vacat* Medic. *vertamur* Parrhaf. *vertemus* Goth. alter. *Non l.* Ven. 24 *fraterni* coni. Heinl.; duo scilicet epitheta offendeabant. 26 *cum* p. pr. Moret. *te poscere* Wall., voce e sequ. versu praerepta. 27 *te* cerno duo Burmann. *credo* pr. Moret. 28 *tibi* Bigot. *carior* alter Hamb.

navigationi in Italiam ventum ab occidente habebant; transuersim ille spirans cursum retardabat. Ita malim accipere, quam ad aquilonem nunc ventum ab occasu accessisse putare; nec v. 16 *Obliquat sinus*, eo ducere potest, cum ventum a laeua spirantem designet. *tendere tantum*, quantum aduersa tempestas valet. *Seru.* 24. ad Drepanum v. sup. III, 707 sqq. I, 550. 195. *Fida* propter Acestiam, cf. Excurs. I ad h. lib. *litora fraterna Erycis*, qui Erycem condidit; erat is filius Veneris et Butae. cf.

Apollon. IV, 914 sqq. et Excurs. II ad h. lib. *portusque Sicanos*, proprie. Nam Sicanos ab Iberia profecti, cum, relictis sedibus in Italia ad Tiberim, Siciliam tenuissent, reliquis Siciliae partibus depulsi occidentale tamen littus tenuere. cf. Thucyd. VI, 2; atque inter Sicanos hos Troiani confedissememorantur. *remetior animo astra seruata* ante tempestatem, adeoque cum astris ipsum cursum ac navigationem factam.

28. *Flecte viam*, vt sup. *iter*, h. e. cursum, nauem,

Quoue magis fessas optem demittere nauis,
 Quam quae Dardanium tellus mihi seruat Ace-
 sten, 30

Et patris Anchisae gremio complectitur ossa?
 Haec vbi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis;
 Et tandem laeti notae aduertuntur arenae.

At procul excelso miratus vertice montis 35
 Aduentum sociasque rates, occurrit Acestes,
 Horridus, in iaculis et pelle Libystidis vrsae:

29 *Quoue* Heinl. cum potioribus etiam Pier. it. Goth. Vulgo *Quoque*. *Quauo* Oudart. *optem fessas* Leid. vn. *demittere* Burm. ex septem libris recepit, suffragante ratione grammatica. Mare enim *altum* proprie dicitur et *descenditur*, *decurritur*, in littus. Vulgo *dimittere*, quod esset a se ablegare et alio mittere. 30 *Acestem* vulgo et *Achestem*. 32 *vt vela* malebat Heinl. 35 *Et procul* aliquot Pier. et *ex celso* distinctis inter se dictionibus, *e celso* Wall. quod mauult Bentlei. ad Lucan. III, 88. Ed. Londin. *miratur* Zulich. Franc. Goth. pr. 37 *in maculis* Hamb. pr., et sic doctus Britannus coniecerat: laudato quoque Statio II Theb. 128. 129 *tigris horruit in maculas*. Sed hoc diuersum; horrescit ipsa tigris pelle maculosa. Scilicet iungi solet *Horridus in iaculis*: quod an recte fiat, dubito adhuc. Quotquot enim exempla allata vidi, alio modo accipi possunt, de quo v. Notam. Itaque interpunxi post *Horridus*. Potest quidem pro altera interpretatione, vt sit *Horridus in iaculis*, laudari locus e nostro expressus Valerii Fl. I, 486 *agnoscit*

velis mutatis. Male turbat versus ortum solstitialem inflexo. Seru. et al.

31. Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738. *Quorum morte obita tellus complectitur ossa* et I, 136. *Morte obita quorum tellus amplectitur ossa*. Mox *secundi Zephyri*, cursu iam

35 — 41. Acestes Troianus, vrbis Segestae conditor, qui cum Troianis inter Sicanos confederat. Ferebatur ille Crimisi fluminis filius e Troiana muliere. cf. Excurs. I ad h. lib. *montis*, Erycem de-

Troia Criniso conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non in memor ille parentum

Acastum Horrentem iaculis et parmae luce coruscum; ubi nec minus *in iaculis* fuisse scriptum suspicatus iam est Heinſius; vel sic tamen non iungam cum viro doctissimo *Horrentem in iaculis*, sed *Horrentem, in iaculis*. Quoties enim Valerius hoc loquendi genus frequentat, absolute positum video. De reliquis v. Not. et *iaculis* alter Hamb. *Libystidis* defensum vide a Pierio contra eos, qui *Libystidis* malebant: *Libysticis* et *Libystinis* vitia librariorum. Est *Διβυς*. *Διβυστis*. 38 *Criniso* ubique edebatur; nec aliter codd., etiam Medic. In paucis *Crinisso*, et *Crinoffo*. De diuersitate scripturae passim viri docti ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. v. Cluuer. Sicil. ant., imprimis Heinſ. ad Claudian. II R. P. 57, qui ob codicum consensum *Criniso* defendebat; add. Oberlin. ad Vibium Seq. p. 93. Si Seruio ad I, 550 fides habenda, *Criniso* Virgilius scribere maluit. Verum nomen est *Κρίμισος* vel *Κρίμιστος*. Hoc reposui assentiente Brunckio: in nominum graecorum scriptura audiendi sunt Graeci. *Troica* Doruill. 39 *genuit* Goth. pr.

signare videtur. *in iaculis*, sub f. vrsos in Africa esse modus loquendi antiquior, negat. Sed insedere multas nec tamen infrequens, et a terris ferae, quae postea in iis locis defecere; et Herodoti aliorumque auctoritate Cerda euincit, saltem creditum hoc a veteribus fuisse, vrsos in Libya gigni. Nec respectu tamen imprimis ad vltra laborandum est poetae. alterum habito, *in iaculis* et *ursae exuuiis*, *ἐν ἀκοντίοις καὶ ἐν ἄρκτε δέρματι ὄν*, cf. sup. ad I, 184 de ceruis. Ita non haerendum v. c. si *instructus iaculis et pelle*. in Hymno Homero in Ven. 159 vrsi cum leonibus in Seruius laudat Ennium: *leuesque sequuntur in hastis*, Troia memorantur; et fuere h. e. hastati. Nec vero iungenda: *horridus in iaculis*. sane in vicina Phrygia leones, Cybelae quoque consecrati. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. Species viri eadem, quae cf. inf. 300. 301. *Camillae*, infr. XI, 577. 578. *pelle Libystidis*. Libycae, 39. *Veterum parentum*, *ursae*; atqui Plinius lib. VIII

Gratatur reduces, et gaza laetus agresti 40
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera quum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; locios in coetum litore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere sature:

Dardanidae magni, genus alto a sanguine
diuom, 45

Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias diuinique ossa parentis

verum non ed. Nic. Heinſ., operarum vitio. 40 *Gratatur* Goth. sec. 41 et f. aliquot Pier. *fessos — amicos* it. Parrhaf. aliquot ap. eund. et tres Burm., sed *opibus amicis* haud dubie elegantius, imprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, vt iam Pierius prae-tulit. 44 *Auocat* Ven., sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere* Witt. 45 *a* deest multis Burm. *ab f.* duo Heinſ. *ex f.* duo alii. *a f. ductum* Wall. pro var. lect. *a f. Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulgatum generosius.

quandoquidem a Troianis aliorum veterum poetarum, originem ducebat. vid. Excurs. I. *gaza agresti*, epica exemplum a Virgilio insti-tuuntur, tamen eius ingenium in eo agnoscas moneo, cum grauitate h. e. penu rusticano, explicatur per *opes*; quod iis rebus ad pietatem maxime Aeneae sui declarandam vsus est.

44. *tumuli ex aggere* (ornate, pro ex tumulo), locios alloquitur; more militari, vt toties apud Liu. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. Etſi et inferiae hae et ludi funebres plane ad Homeri imprimis, tum et

45. *alto a sanguine diuom*, propter Dardanum Iovis f. v. III, 167. Solet autem eius, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani, *Martis genus, Romulidae* etc. Hoc Burmannus vnice tenere debebat.

Condidimus terra, maestasque sacrauimus aras.
Iamque dies, ni fallor, adest, quem semper
acerbum,

Semper honoratum (sic di voluistis), habebo. 50
Hunc ego, Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicoue mari deprensus, et vrbe Mycenae;

48 *terrae* tres Burmann. cum Goth. pr. Sane *condi terra et terrae* dici solet, vt Burm. ad Lucan. I, 607 et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquisitius esse videtur. 49 *nisi f.* multi Pier. Heinf. 51 *Nunc ego* refellitur a Burmann. *agerer* Hugon. Distinctionem post *Hunc ego* sustulit Burm., vt adeo sit: *Hunc ego agerem, si exsul agerem.* Dubito, an sic poeta senserit: qui forte per ἀνταπόδοτον loqui maluit: *Hunc ego, si* — et nunc structura mutata: *annua — exsequer.* 52 *Argolicoque* Franc. *depressus* Leid. vn. et Goth. sec., ex more. -cf. IV Georg. 421. *Mycenae* Medic. Gud. cum aliis praestantioribus ap. Pier. et Heinf. item Seruius, vt *urbem Pataui* sup. I, 247. Alii, sed recentiori notae, teste Heinf., *Mycene.* Romanus et a pr. m. alii *Mycenis*, quod placebat Pierio, sed est vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heinf. cum Parrhaf. et Ven. Goth. sec. *Mycena*, quod Heinfio probabatur, tamquam numerosius et ad poetae morem Graeca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718 *urbem Acciam.* Ouwens Noct. Hag. p. 368 hunc locum laudat tamquam retundentem impe-

48. *aras*: funus a sacrificio funebri designat, quod ad rogam et cinerem vrna condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quae erat apud maiores, refert Seruius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conuersiones, quales cuiusque oculis occurrerant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi

ex arte, est. Caeterum vv. 49 seqq. ornatissimi sunt et pathos habent.

51 — 54. *Gaetulae Syrtes* paullo latius dictae, ex more poetarum. Nam Gaetuli versus occidentem Africae et in meridiem habitauerunt. *deprehenfus*, sollenne de procella. vid. Georg. IV, 421. nunc tamen simpliciter de eo, cui importuna res alieno tempore superuenit; pro vulgari: si versarer in nauiga-

Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
Exsequer, strueremque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
Haud equidem sine mente, reor, sine numine
diuom,

Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem;
Poscamus ventos; atque haec me sacra quot annis

tus eorum, qui vbique *ve* pro *que* inferant; nam esse Argolicoue mari — et vrbe. Recte: modo ne contendas *que* esse pro disiunctiua particula. Sed pro tribus poeta duo membra ponere putandus: Syrtis Argolicumue mare, et cum altero hoc coniungit urbem Mycenae. 53 *que* abest a binis Burm. *que ex ordine* Ven. 54 *strueremue* edd. ap. Burmann. 57 *dilati* Sprot. *aenos* Goth. tert. a m. pr. 58 *et cuncti laetum* vulgg. codd. et edd. praeter Pier. et Heinf. *laetum cunctis* coni. Heinf., sed v. Not. Non iucundum sed gratum sacrum significare vult. 59 *Poscamus veniam* emend. Waddel., sed v. Burmann., qui male refellit, quod alter bene excogitatum male interpretatus

tione aut in solo hostili. faciendas, *laetum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferias et parentalibus ab apparatu sacrificii sollenni designat. 54. exquissite *altaria struimus*, exstruimus, *donis*. Vulgo *donis* h. e. sacrae res, quae offeruntur, *exstruuntur in ara*. *suis*, h. e. debitis. cf. Ecl. III, 62.

55 sq. Quanto magis nunc, cum etc. *sine mente, sine numine diuom* sine consilio ac voluntate deorum. 58. *honorem*, easdem inferias in honorem Anchisae

faciendas, *laetum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poscamus ventos* secundos; *atque*, vbi in terram monstratam peruenerimus, quotannis ipsi has inferias instauremus; hoc minus vulgariter extulit: *vrbe posita velit ille* (Anchises) *me ferre sibi* (adeoque lubens ac propitius accipiat) *haec sacra quotannis templis dicatis.* Verba, *Poscamus ventos*, v. 59 sic satis cominode exposuisse vide-

Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina bouum vobis Troia generatus Acestes
 Dat numero capita in nauis: adhibete Penatis,
 Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
 Praeterea, si nona diem mortalibus alnum

erat. Nam, quod per aliquot dies a navigatione feriari volebat Aeneas, hoc non intempestiuas facit preces pro ventis secundis. Verum est aliud, quod illam emendationem commendat: v. Not. premit contra hoc, quod ingratum hiatum infert versui. haec mea s. aliquot Pier. et Heinf. et sic Lactant. I, Instit. div. 15. perperam. Neminem conicere video: *utque h.* 60 *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. Sed *velit* sc. pater, constanter codd. et Lactant. 62 *Adhibere* sec. Moret. 63 *Et pateras epulis* Parrhaf. *colet* sec. Rottend. 64 *almam* Parrhaf.

mur; Habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchisae sunt inferiae, non sacra diis secundae navigationi expetendae. Nec succedit res satis, si *poscere ventos* intelligas de repetenda navigatione, vt, quemadmodum *venti vocantur* velis, sic et *poscantur*, velis expansis. vt III, 253 *ventisque vocatis Ibitis Italiam*; ne tamen tentem verba, reuocat me, quod infra v. 639. 640 *aras Neptuno* laetas memorari video; nam sic vota quoque Neptuno facta esse debent.

61. *βοῶν τ' ἰφθίμια κάρηναι* Iliad. ψ, 260, binos boues in naves singulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad *lectisternium* Anchisae factum post Turnebum referunt intpp., perperam, arbitror. *Ferales epulas* celebrandas indicit, quod religionis genus erat, vt alias post rem sacram, ita nunc *inferiis peractis*; cf. inf. 102. 103; in iis libatio fit Diis Penatibus et Troianorum et Sicularum, comuni epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc ad vina redit laetus, et alteris Te mensis* adhibet deum.

64. *si* pro cum, vt et alibi. vid. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *novendiale sacrum*, nono a sepultura die. Aduocare so-

Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citae Teucris ponam certamina classis;
 Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
 Aut iaculo incedit melior leuibusque sagittis,
 Seu crudo fidit pugnam committere cestu:
 Cuncti adsint, meritaque expectent praemia
 palmae. 70

Ore fauete omnes, et tempora cingite ramis.

Sic fatus, velat materna tempora myrto.

66 *Prima ecce T.* Goth. sec. *P. c. classis p. c. Teucris* Goth. tert. cum Schol. Statii VI Theb. 296. 68 *excedit* Wall. *incendit* Gud. *intendit* Doruill. a m. sec. notanda, inquit Burmann., lectio. An forte dictum pro *Contendit iaculo?* *leuibusque* recte restituit Heinf. e codd.; nam est vnum idemque certamen. Vulgo *ve.* 69 *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier. 70 *adsunt* et *expectant* alter Hamb. Alterum hoc et in aliis. *meritaque* Gud. a m. pr. *multaeque* Bigot. 71 *tempora cingite* tacitus recepisse videtur Burm., quod Pier. e Romano et aliis notauerat; modis suauioribus. Vulgo *cingite tempora.* c. t. *mirto* Goth. tert. 72 *cingit* sec. Moret. *materno* Parrhaf. Totus versus aberat a Goth. tert.

Ient Iliad. ω, 784. Alias ip-sae caerimoniae sunt nouendiales. v. inf. 762.

66 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam certamina classis.* ἰήσω ἄθλον, ἀγωνία, instituam certamen nauale. II Georg. 530 *pecorisque magistris Velocis iaculi certamina ponit in ulmo.* tum *qui pedum cursu valet* etc. h. e. porro certamina cursus, sagittandi ac cestus. Nam haec infra exhibita videbis. Iam poeticam orationem ad-

verte. *incedit*, pro est positum, ne offendat, iungenda teneas *qui viribus audax incedit, aut melior iaculo.* (Itaque interpuncta sustuli). Tum *iaculo* et *sagittis*, h. l. de eadem re, vt infra apparebit. *crudo cestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. *palmae*, Seru. virtutis; proximo tamen loco, victoriae. *fauete, εὐφημεῖτε.* *ramis* ap. poetam pro corollis frondeis.

72. *velat* voc. sacrum de

Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 Hoc puer Ascanius; sequitur quos cetera pubes.
 Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
 Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro;
 Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
 Salue, sancte parens, iterum; saluete recepti 80

73 *Elimus, Elinus, Elenus, Helimus, Holimus, Helenus* passim in scriptis. Sed est apud Dionys. Halic. *Ἑλυμος*. 75 *consilio* tres Burm. 76 *secum comitante* Witt., male. 77 *meri* alter Hamburg., male. vid. Burm. 78 *fudit* Arusianus Messius, et sic Moret. pr. 79 *et t.* Witt. 80 *magne p.* Parrhaf. *sancte pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heinfl., vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens: iterum f.* distinguunt Zulich. et Leid. vn. *receptae* Leid. alius.

corollis, infulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* sup. Ge. I, 28 iam vidimus. *Cytheriaca myrtus* ap. Ouid. IV. Fast. 15. 73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Aegesto vel Acesta Troia capta Siciliam petiisse ferebatur. vid. Dionys. Halic. I, 47 et 52 et cf. Excurs. III ad h. v. *aevi maturus* exquiste pro *maturus aeuo*, vel aeuo et aetate matura. cf. Burm.

77. Inferiarum ritus. conf. Iliad. ψ, 170 sq. 219 sq. et sup. III, 66. 67. *Carchesia*, vox ob dignitatem epicam dilecta, cum vasis genus esset memorandum: memoratum iam Ge. IV, 380. *mero Baccho*, ex more; in sacris vino mero aquam miscere nefas erat. *sanguine sacro*, victimarum. *Purpureos flores*. Iterum sic inf. VI, 885. epitheton ornans adiectum a certo genere florum, puta violarum et aliorum rubentium fusco colore. 80 sqq. cf. Iliad. ψ, 179 sqq. *animaeque umbraeque paternae*, pro anima et umbra; ne dubita, sed an hanc receperat Aeneas? Atqui anima et Manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie

Nequidquam cineres, animaeque umbraeque paternae.

Non licuit finis Italos, fataliaque arua,
 Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.

Dixerat haec: adytis quum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros, septena volumina, traxit, 85

81 *umbraeque penates* Menag. 83 *est deest* binis Heinfl., qui coni. *quicumque is, q.* 84 *hoc* Witt.

patris cineres receperat; et Romani, per serpentes exhibuerunt; non vna, puto, de causa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἐγχαίριον, solum patrum, vitam, salutem, incolumitatem, immortalitatem etc. innueret. Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quae v. c. apud Ouid. XV Met. 389. 390 leguntur: ubi e medullis cadauerum angues nasci crediti sunt. Itaque et h. l. mox ad Genium seu loci seu Anchisae ostentum refertur v. 95. *adytis*; Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, mox etiam (inf. v. 760. 761) fani religione consecratum, *amplexus*, gyris ambiens. *septem gyros*, Servius: *Aeneae omen sui erroris ostenditur*

84 sqq. Comparant portentum simile ap. Homer. Iliad. β, 308 sq. dracone in Aulide Graecis obiecto: quod annorum numerum obsidendae Troiae portendebat. Alio modo et praeclare ad h. l. accommodatum est portentum serpentis e tumulo Anchisae inter inferias factas prodeuntis. Genios enim siue locorum siue hominum, tota antiquitas, imprimis Etrusci

Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Caeruleae cui terga notae maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille iacit varios aduerso sole colores.

88 *Squamea* Sprot. 89 *Mille iacit* Medic. Colot. et alii prae-
stantiores, quod diserte adstruit Heinl. auctoritate et ratione. *trahit*
Romanus tenuisse videtur, ut adeo altera codd. familia ab hoc ducta
sit. Potest tamen huc reuocatum videri alterum hoc ex IV, 701 *Mille*
trahens varios aduerso sole colores. Nouas mutationes in editio-
nes inferre nolim, ubi utraque lectio bona est, nec vllum res fruc-
tum habet, nisi quod nouae turbae fiunt; at quod h. l. me mouit,
ut *iacit* pro *trahit* reciperem, est, quod noster Virgillii contextus
plerumque lectionem Apronianam ex Mediceo redhibet; ut igitur
ea sibi conftet, deferenda erat altera codicum secta.

septem gyris; nam septimus lae aureae fulgentes (*with*
ei annus est finis erroris; burnish'd Neck of verdant
et est (addit ille; quae tamen *Gold*, ut Miltonus lib. IX,
praestare nolim poetam ani- *Gold*, 501). Has etiam sic efferas:
mo tenuisse) *optimum fig- fulgor macularum aurea-*
mentum. Annus enim se- rum vel fulgor macularum
cundum Aegyptios indica- auri, et auro; et hinc ex-
batur ante inuentas litte- quisitius poeta: maculosus
ras picto dracone, caudam auro fulgor. Habuit ante
suam mordente, quae in se oculos illud: δράκων ἐπὶ νῶ-
recurrat. Sed et septenarius *τα δάφνοις* l. c. Iliad. β, 308.
numerus tamquam impar et *incendebat squamam orna-*
sacer poni potuit. 86. *lap- te pro, inerat squamis*. Si-
sus per aras. Nihil antea lius, qui totum locum imita-
de ara dixerat: sed eam in- tus est, lib. II, 585 *Exci-*
feriis faciendis exstruere sol- tus sede, horrendum! pro-lenne erat: v. sup. III, 62 sq. *rupit ab ima Caeruleis ma-*
87. 88. *cui terga notae cae- culis auro squalentibus an-*
ruleae (pingebant, adsume *guis*. — 89. *iacit colores*,
exsequ. *incendebat*) *et squa- dictum ut, iacere radios, lu-*
mam incendebat fulgor ma- cem, ἰέναι, βάλλειν, mitte-
culosus auro, h. e. macu- re, emitte.

Obstupuit visu Aeneas. Ille agmine longo 90
Tandem inter pateras et leuia pocula serpens
Libauitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasita altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instauro honores,
Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis 95
Esse putet; caedit binas de more bidentis,
Totque sues, totidem nigrantis terga iuuenkos.
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni, Manisque Acheronte remissos.

91 *lenia* duo Burm. *repens* Parrhaf. ex glossa. 93 *secessit*
Exc. Burm. *Succedit* et *linquit* alter Hamb. *Successit* et *linquit*
Medic. cum quatuor aliis. 95 *Geniumne* et *famulumne* quinque
Burm. *famulosne* Oudart. 96 *Legebatur quinas*: cuius moris
nec exempla nec rationes suppetunt; saltem septenae esse deberent.
mactat binas Seru. ad IV Aen. 200. *binas* Medic. et Rom. graues
adeo auctoritates! in aliis Pierii *ceditque binas*; unde intelligi
potest, quo errore *quinas* illatum sit. Scilicet, cum metrum ali-
quis repugnare videret, non sensit *que* esse extrudendum, sed
repoluit *quinas*. *bidentum* alter Goth. 97 *totidemque* duo
Burm. 98 — 101 aberant a Doruill.

90—93. Serpens degusta- vsus verbi sacrorum. *famu-*
uit τὰς χοάς. *agmine* de spi- *lum parentis*, quod parum
ris ac voluminibus longoque expediunt intpp., puto dic-
eorum tractu. Sup. II, 212, tum pro Genio Anchisae:
de binis serpentibus: *illi ag- Θεράποντα*, eum qui *adest*
mine certo Laocoonta pe- homini. Nam Genii mini-
tunt. Quae si cum h. l. com- sterium praestant, quatenus
pares, eodem modo possis genitos suscipiunt, tuentur,
accipere. *laenia pocula*, iis adsunt perpetui comites
λαῖα, adeoque nitentia, pu- ac custodes. Haec elicias ex
ta ex aere esse. *altaria*, pro iis, quae coaceruata sunt in
dapibus appositis dixit. Disl. Passerii de Genio do-

94 — 99. instauro h. l. mestico T. III Musei Etrusci.
simpl. peragit. Notus est hic Ab Etruscis enim inprimis

Nec non et focii, quae cuique est copia, laeti 100
Dona ferunt; onerant aras, mactantque iuuen-
Ordine aena locant alii, fusique per herbam
Subiiciunt veribus prunas, et viscera torrent.

Exspectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant; 105
Famaque finitimos et clari nomen Acestae
Excierat: laeto conplerant litora coetu
Visuri Aeneadas; pars et certare parati.

100 *quaecunque est* Gud. a m. pr. et Hugon. *est* abest ab sec. Rottend. 101 vulgg. *onerantque*. Sed *que* post *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus est) et Heinfl. inque his a Medic. abest. *auras* Sprot. *arasque onerant* Wall. 103 *veribus* Heinfl. cum plerisque etiam Pier. Vulgo *veribus*. cf. II Georg. 396. I Aen. 242. 107 *Excierant* Ald., fortasse verius. *Excierat* Rom., vt duo Goth. *Laeto* sec. Rottend. a m. pr. *Laetoque impleant l. cursu* Sprot. *complerunt* tres Heinfl. *complebant* Medic. cum duobus aliis.

religionem illam acceperunt *est copia*. Vulgare: pro cuiusque copiiis. Seru. *pro sua quisque facultate. onerant*; Georg. IV, 378. *Pars epulis onerant mensas. iuuen- cos* sc. ex v. 61. 62. *Bina boum vobis Acestes dat capita in naues. aena* cf. sup. I, 216. 217; alii parant epulas, quae h. l. festae sunt, nec tamen ex victimis: nam inferias fieri vidimus.

105. *Phaethon* h. l. ipse sol, vt ap. Hom. saepe *Ἥλιος Φαέθων*. 107. pars visuri Troianos pugnantes, pars parati et ipsi ad certandum.

100—103. *quae cuique*

Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronae, 110
Et palmae, pretium victoribus, armaque, et ostro
Perfusae vestes, argenti aurique talenta;
Et tuba conmissos medio canit aggere ludos.

Prima pares ineunt grauibis certamina remis

111. *pretium palmae* Parrhaf. 112 *auri argenticque* aliquot apud Pier., quem vide. *auoque t. Rom. talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinfl.; non enim plura erant talenta, sed auri vnum, vnum itidem argenti. cf. inf. 248. 113 Nemo legit, quod malis: *Vt tuba — ludos: Prima.* 114 *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pars* Montalb.

109 sqq. Ex II. ψ, 259 sqq., sed ornatiores. *circum* noue dixit pro confessu, corona. Est Graecorum ἀγών de loco dictus, et de turba spectantium. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum praemium; τὰ ἀγλα. *sacri tripodes*, quorum vsus fuerat vel futurus erat in sacris. *ostro perfusae vestes*: purpura tinctae: πορφύρεαι. *argenti aurique talenta*, ex eodem loco, sed definite, v. 269 δύο χρυσοῖο τάλαντα, scilicet et h. l. auri vnum et argenti alterum talentum.

113. *Et tuba*: Seru. *Romano more*. et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inuentam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.

Tom. III

114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Iliad. ψ, 270 sqq., Virgilius nauale certamen bene substituit, vt rem variaret. Quatuor sunt naues. Varietatem et ornatum poeta ab eorum insignibus et a ducibus petiuit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimaeram, Sergestus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poeta his ducibus nobilium Troianorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quae fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Seru. h. l. Mireris Gyaem praetermissum, a quo iam Cerda vidit Geganius ab aliis deduci. Erat

C

Quatuor, ex omni delectae classe, carinae. 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine
 Memmi;

Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,

115 *delectae* Goth. duo, vt al. 116 *Pristin* Nonius et pars
 codd., recte, inquit Heinf., nam Maroni sollennis enuntiatio latina
 in nominibus Graecis. *Pistrin* et *Pistrim* alii et hic et in seqq. cf. ad
 III, 427. 117 Expectabam mox, post aduentum in Italiam, no-
 men Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, vt est, accipiendum:
 Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus.
Halos Goth. sec. a quo *sanguine* Parrhaf. *Memmi* doctius pro
 nominatio plurali habetur, pro vulgari *Memmiorum*, quam vt sit
genus Memmi, h. e. Mnesthei. *Memnum* Zulich., vnde Heinf.
 faciebat *Memnum*. 118 *Gias* scribunt alii.

ea gens Albana. Dionys. III, 29. *pares*, puta, magnitu-
 dine et bonitate. Fluctuant
 Seru. et Cerda inter plura
 commenta. *grauibus remis*,
 fortibus, vt Seru. Omnino,
 si delectationem quaeris, ad
 verborum ornatum ac miram
 varietatem copiamque in his
 certaminibus animus est in-
 tendendus. Nos quidem po-
 tiora tantum notabimus. No-
 minantur autem in seqq. in-
 signia nauium pro nauibus:
 Sic *Pristis*, *Chimaera*. Sic
tigris inf. X, 166. *Massicus*
aerata princeps secatur aequora tigris.

117. Cum grammatica in-
 ter ceteras artes serius per-
 fecta fuerit; etymologia in-
 primis, ad certas rationes

haud reuocata, intra lusum
 fere verborum substitit. Di-
 cas, quomodo ex *Mnestheus*
Memmi nomen confici po-
 tuit? Scilicet ex *μνῆσις* la-
 tine versum. Mox *Sergius*
 ex *Sergesto* non minus dura
 est etymologia. *Cluentii* ex
 Cloanthus, Cloanthii. Apud
 Pompon. Sab. etiam hoc le-
 gitur: *Probus vult hunc lo-
 cum sumtum a primo bello
 Punico* (Naenii). Praeue-
 rat forte in his Varro in li-
 bro *de familiis Troianis*.
 Nomina Gyae et Cloanthi
 sup. I, 612. vidimus. — In-
 gend. autem: *Mnestheus*,
 mox *Italus* sc. futurus.

118 — 120. Chimaera, *vr-
 bis opus*. Seruius: *ita mag-
 na, vt urbem putares*. Di-

Vrbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 Inpellunt, terno confurgunt ordine remi; 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro inuehitur magna; Scyllaque Cloanthus
 Caerulea, genus vnde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hiberni condunt vbi sidera Cori;
 Tranquillo filet, inmotaque adtollitur vnda
 Campus, et apricis statio gratissima mergis.

119 quem Menag. pr. *quam pubes* Ven. 120 *Impellit* co-
 dex apud Pier. et tres apud Burm., quod vulgare esset. 122 *vehi-
 tur* duo Burm. *magno* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier.,
 sed alterum doctius, ad *nauem* reuocatum. 123 *Cloanthi*, *Chlo-
 anthi*, *Choanti*, *Cloenti*, *Cloonti*, *Cloante* alii aberrant. 124 *Ast*
 Wall. Et Ven. 125 *tunditur* tres Burm. *canditur* Ven., sed
 id verbum sequitur. 126 *vbi nubila* Bigot. *chori* Gothani ab-
 errant. 128 *statio est* Goth. sec.

versa igitur ratione dictum
 ac si: *Pyramides regum
 opus*, h. e. a regibus extruc-
 tum. v. 119 et 120 classici
 sunt in *triremis* declaranda
 forma et *triplici ordine re-
 morum remigumque* per
 gradus in obliquum asseren-
 do. Adde Lucan. III, 534.
 Silium XIV, 424 sq. et Phot.
 Cod. CCXXIV, c. 14. v.
Antichità d' Ercol. Tom.
 V. *append. versus*, vt *εἰ-
 χος*, per *ordinem* explica-
 tur. v. Ind. Liuian. Et si tri-
 remes serius inuentae, vt ex

Thucydide satis constat, ta-
 men Virgilius in his Home-
 ricam subtilitatem veritatem-
 que non sequitur.

124 — 128. Scopulus hi-
 berno tempore (quod exqui-
 site per coelum nubibus ob-
 ductum designat: *hiberni
 condunt vbi sidera cori*)
 fluctibus saeuientibus latet,
 vndis submersus; cum mare
 est placidum, tunc ipse at-
 tollitur, vt bene Cerda, et
 planities soli in mari eminent.
 Simili modo curriculi metam
 descripserat Homerus Iliad. ψ,

Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 Constituit signum nautis pater: vnde reuerti 130
 Scirent, et longos vbi circumflectere cursus.
 Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori;
 Cetera populea velatur fronde iuuentus,
 Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit. 135
 Confidunt transtris; intentaque brachia remis;

130 nautis signum patet, emendat I. Foster *Essay on Accent and Quantity* p. 158 Relinquamus poetae suum aurium iudicium. 131 ibi Hamb. sec. sic Goth. pr. 132 Cum pr. Moret. 133 fulgent Leid. 136. 137 Offendit intenta brachia remis et statim Intenti expectant. (Nec v. 118 Ingentem ingens et similia a Burmanno huc vocari debebant.) Vtroque tamen propria est vox (remis intenti Heinl. iunxerat; quod tamen ipsi mox displicuit); et agnoscunt lectionem Seruius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poeta proprietatem orationis quam elegantiam seruare maluisse videtur. Alias iniecta, immissa, ac simile quid dicere potuisset. 136 Confidunt Hamb. sec. cf. sup. III, 289. nudataque brachia aliquot Pier., quod parum iuuat. intextaque et a m. sec. extenta in Leid. vno erat. Heumannus olim intentaque b. remis recidi malebat; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione.

326 sqq. add. Apollon. I, 365. 132—138. sorte, etsi in olim, interdum (vt et alibi eadem linea. v. Cerda. populea fronde. Seruius: occurrit), vel alio tempore, „quia ludi funebres sunt, et alio vero tempore Tran- haec arbor ab Hercule ab quillo filet, h. e. nullo fluc- inferis allata est, cum canem tum allisu resonat. Brunck. Cerberum extraheret.“ quae ad Apollon. I. I. πάλαι ex- equidem praestare nolim. — pressum putabat; esset quod 135. Vt in certaminibus gym- tunditur olim pro tunde- nics, ita nunc ad magnum batur dudum. Facta autem na- corporum nisum vincti sunt vium decursio putanda in fi- oleo. 136. intenta brachia nu Longuri sub Erycem. v. sunt remis, h. e. ipsi inten- Cluuer. Sicil. p. 246 sq.

Intenti expectant signum, exsultantiaque haurit
 Corda pauor pulsans, laudumque adrecta cupido.
 Inde, vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 Haud mora, profiluere suis: ferit aethera cla-
 mor 140

Nauticus; adductis spumant freta versa lacertis.
 Infundunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 Conuolsum remis rostrisque tridentibus aequor.

137 Attenti Exc. Burm. a glossatore. expectant Menag. alter: alterum hemistichium occurrit Ge. III, 105. 106. 138 erecta Hugen., et multi arrepta, solita variatione. Admodum probabile fit, versus 137. 138 Intenti. Corda. aut esse ab alia manu insertos, confictos ex vss. alibi occurrentibus, aut ab ipso poeta inter experimenta ingenii appolita, vt mox reliqua accommodaret. Iac. Bryant. delendum censebat versum 136 Confidunt. 139 Vnde pr. Moret. 141 abductis tres Burmann. adiunctis Oudart. 142 Infundunt multi, vitiose. sulcos pariter pr. Hamb. dehiscunt Ven. 143 rostrisque tridentibus Heinsius recte reposuit. Laudat ille Rottend. sec. Adde ipsum Medic. (certo in exemplari Foggini, etli Pierius Aproniani lectionem dicat esse stridentibus; sed falso. Nam et Pompon. Sab. tridentibus, id est, acutis, legit Apronianus, ab Ennio tractum est) cum fragm. Vatic. a pr. m. Etiam sic mss. Palatini apud Gruter. Firmatur Valerii Fl. imitatione lib. I, 688 volat immixtis caua pinus habenis Infunditque solum et spumas

dunt, intenta habent, quasi iuuenum, exsultantiaque in statione manentes, vt haurit Corda pauor pulsans. Ornatus extulit Homericus: πέρσσει δὲ θυμὸς ἐκείνη Νίχης ἱερμένων. Longius petatum est ὀρεχθεῖν in Apollon. II, 49.

139. finibus, quae v. 132 loca sortiti erant. 141. adductis lacertis, simul cum adductis remis. 143. tridentibus rostris, trifidis. conf. 106. Quum spes adrectae V. L.

Non tam praecipites biuugo certamine campum
 Conripuere, ruuntque effusi carcere currus; 145
 Nec sic inmissis aurigae vndantia lora
 Concussere iugis, pronique in verbera pendent.
 Tum plausu fremituque virum studiisque fauentum
 Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
 Litora; pulsati colles clamore resultant. 150

vomit aere tridenti, et rostro trifido apud Silium VI, 358; et talia
 rostra saepe in numis et aliis vett. monum. occurrunt. Frequen-
 tata tamen olim a Grammaticis, nec non a scriptis et editis, lectio
 erat: *rostrisque stridentibus*, etsi in metrum peccans. Sed in aliis
 modo *que* omisum, modo *s* in *stridentibus* erasum. Hinc interpo-
 latum, ab aliis apud Pier. r. *sonantibus*, ab aliis, *ruentibus*, in
 Oblongo *rudentibus*, vt et in Sprot. erat pro var. lect. Ab acade-
 mia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus* Ang. Colotii fide
 narrat Pierius. 144 *certamine currus*, versu seq. intercepto,
 Goth. tert. 145 *a carcere* Bigot. 146 *Non sic* odd. vett. et
 Goth. pr. cum codd. Pier. 147 *iubis* coni. Heinf., nec id abso-
 num. sed *iuga* pro equis dixit poeta. v. Burm. *que* abest a Franc.
 148 *Cum p.* Moret. pr. *plausus* alter Mentel. *gemituque* Hugen.
 149 *inclusa* erasum in Exc. Burm. et in marg. *per ampla* ex Aen. I,
 725. Io. Schraderus in schedis tentabat: *inlisa, incussa, impulsu,*
et aequora.

144—147. Sumta, vt iam nis. *proni in verbera pen-*
 Macrobio V, 11 notatum, *dent*, quod egregiam rei
 comparatio ab Homero Od. imaginem habet, ipsi Vir-
 2, 81 sqq. Sed cf. Iliad. ψ, gilio deberi videtur, etsi res
 362 sqq. et Ge. III, 103 sqq. expressa l. c. 362—364.
 Omnia hic orname. *biu-* Contra de equis praeclare
go certamine pro bigarum. Homerus: Πάντες ὅμ' ὄρμη-
campum Corripuere, cor- θέντες, ὑπὸ πλεγγῶν ἰμάσ-
 ripiunt; vt carpere, corri- θλης, ὕψος αἰρόμενοι, ῥίμ-
 pere viam, spatium. *immis-* Φα πρήσσει κέλευθον. Ho-
sis (in cursum) *iugis*, h. e. meri laudibus etiam hic ma-
 equis iugalibus admissis, dum le obtreant viri docti,
 freni laxantur, *vndantia lo-* 149. 150. *Consonat* exqui-
ra, exquisito pro effusis fre- sitius quam, *resonat*. litto-

Effugit ante alios, primisque elabatur vndis
 Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde
 Cloanthus

Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
 Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare prio-
 rem; 155

Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
 Centaurus; nunc vna ambae iunctisque feruntur
 Frontibus, et longa fulcant vada falsa carina.

151. *alias* alter Menag. *primisque* Heinf. cum melioribus; ad-
 de fragm. Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primusque*, quod vulgarius.
illabatur Wall. *vndas* Gud. a m. pr. 152 *streptumque* Dornill.
gemitumque Zulich. 153 *Insequitur* Parrhal. *sub pondere* Schol.
 Stat. apud Heinf. cf. ad v. 5. 154 post *tarda* distinguebat pr.
 Moret. *tardo discrimine* Menag. pr. 156 *habet* Heinf. secun-
 dum potiores, et Heinf. et Pier., adde fragm. Vatic., supple, *prio-*
rem locum, quod praecesserat. Alii *abit. habet metam, nunc*
praeterit Wall., male. 158 *longa carina* Heinf. secundum plu-
 res et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medic.
 Vulgg. *longae carinae*, vel *longe e.* In Ald. pr. erat *longe*—
carinae, in altera *longae*, at in tertia Naugerius *longa*—*carina*
 intulit. Est tamen *longa carina* prorsus otiosa vox, facitque, vt
 totum hemistichium abesse malim, tamquam male suppletum; ita vt
 vulgatam olim lectionem praeferam: *nunc vna ambae iunctisque*
feruntur Frontibus et longae fulcant vada falsa carinae: hoc
 est: nunc carinae longae vna feruntur et fulcant vada. Io. Schra-
 der. coni. in schedis: *iuncta vel socia fulcant vada falsa carina.*

ra, in planitiem decliuia, *iuc-* vt Seru. primo ante ceteros
clusa collibus his nemoro- loco. 154. *tenet*, moratur
sis. colles resultant clamo- cursum, vel Cloanthum; pro
re, doctius, quam, vt vul- *tarda est. aequo discrimine*,
 go, si clamor refilit a col- pari momento, vt linea ea-
 libus. dem incederent: qua discer-

151—158. *elabatur* egre- nuntur a ceteris nauibus:
 gie pro, praecurrit celeriter, vnde *discrimen* dicere po-

Iamque propinquabant scopulo, metamque tene-
bant:

Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
Rectorem nauis conpellat voce Menoeten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
Litus ama, et laeuas stringat, sine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit. Sed caeca Menoetes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vn-
das. 165

Quo diuersus abis? iterum: pete saxa, Menoete,
Cum clamore Gyas reuocabat; et ecce Cloan-
thum

159 *propinquabat* Medic. a m. pr. *metasque* sec. Rottend.
vt v. 171. 160 *Tum* aliquot Pier. 161 *Menoeten*. *Mevoitns* est.
162 *dexter mihi tantus abis* Ven. *gressum* Heins. omnium melio-
rum auctoritate post Pierium. Vulgo *cursum*, ex interpretatione,
forte Aproniano emendante. Nam in Medic. *gressum* in *cursum* est
mutatum. *cursum* Ven. 163 *amet* ex *am'et* Longob. *laeua* Me-
dic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. Sed
laeuas cautes doctius dictum puta; hoc nomine lectionem tuere.
164 *tendant* Doruill. *Menoetis* Medic. *Menoetas* pr. Rottend. a
m. pr. In Goth. tert. *Menetes*, modo *Monete*, modo *Menestheus*,
modo *Monestem* peccatum. 166 *iterum* sc. *reuocabat*. Distinc-
tio ab aliis varie fit. 167 *renouabat* Montalb. et in multis, Ro-
mano quoque, abest, et deletum a multis, sed repugnantibus Mu-
sonio et Pierio; inter eos, qui eliciant *et*, tamquam ad fulciendum
versum insertum, video esse Benedictum in ed. Iunt. 1520; prouocat
tuit. *locum superare prio-* 160 — 171. *princeps Gyas*
rem, assequi, tenere, alte- et *victor*, h. l. qui omnes
ro superato locum primum anteuerterat cursu. *dexter*.
sc. inter se, post Gyas et Cogita metam fuisse ita cir-
Cloanthum. 159. *metam*, cumflectendam, vt eam a si-
non, vbi finirent cursum, sed nistra haberent. 163. tene
circumflecterent: sup. 130. cursum propius ad scopulum
131. (quem *littus* appellat), nec

Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gyae scopulosque sonantis
Radit iter laeuum interior, subitoque priorem 170
Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.
Tum vero exarsit iuueni dolor ossibus ingens;
Nec lacrimis caruere genae; segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui sociumque salutis,

ille ad Martianum Capellam, qui litteram T in fine ad libitum poni
ait. Versus sane similes, producta in quarta regione vltima syllaba,
quae brevis erat, occurrunt plures. Sed, quid de iis statuendum sit,
mihi nondum satis liquet. 168 *terga* Menag. pr. et Doruill. a m.
sec. cf. Heins. ad lib. XII, 748. a *tergo* Gud. a m. pr. 170 *subi-*
toque videtur a Burm. receptum, vt sane praestantissimus quisque
exhibet Heins. et Pier., adde Cort. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis
tamen poeticum *subitusque*. 172 *iuuenis* alter Menag. 173 *Non l.*
Hamb. sec. 174 *Oblitusque sui decoris* Bigot.

verere, ne remi a sinistra censi. cf. Cerda et al. *prio-*
parte eum attingant. *ama-* *rem* Gyas, qui modo prior
re, cupide tenere, amplecti, fuerat, et *metis relictis*,
seruare. vt in illo Horatii: meta superata (de h. v. vide
amatque ianua limen. pal- Burm. ad lib. VIII, 216), quas
mula, τὰ πρὸς κώπη. pars circumuectus erat, *tenet ae-*
inferior remi. *pelagi* sc. dex- *quora*, mare liberum, quo
trorsum in altum euectus iam cursum a meta versus
adeoque *diuersus*, in diuer- littus repetere posset. In
sam partem, cum deberet tota hac increpatione ante
laeuam versus scopulum te- oculos Menelai obiurgatio
nere. 170 *radit iter* (radit ap. Homer. l. c. Iliad. ψ,
mare remis, vt alibi) *lae-* 420 sqq., quem totum locum
vum, a laeua parte, *inte-* cum nauali hoc certamine
rior, versus scopulum, ita vt comparent litterarum stu-
Chimaera, qua Gyas inuehi- diosi.

172 — 182. cf. Iliad. ψ, 385 sqq. *decoris sui*. Ser-
omnia a circo et cursu cir- vius: *inhonestum enim est*

In mare praecipitem puppi deturbat ab alta; 175
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
 Hortaturque viros, clauumque ad litora torquet.
 At grauis, vt fundo vix tandem redditus imo est
 Iam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
 Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit. 180
 Illum et labentem Teucris, et risere natantem,
 *Et falsos rident reuomentem pectore fluctus.
 Hic laeta extremis spes est adcenſa duobus,
 Sergestio Mnestheique, Gyan superare morantem.

175 *detrudit* duo Burm., ex interpr. *detrazit* aliquot Pier., simili a causa. 176 *gubernando* alter Hamb. *inde magister* idem a m. sec. 178 *Ast* qu. Moret. *e fondo* Oudart. *infando* alter Hamb. *reddit ab imo* pr. Moret. 180 *scopulis* Rom. *summaque in r.* duo Burm. 181 *et* deest Franc. *risere vomentem* malebat Vossius; quod non intelligo quorsum factum voluerit. *risere* et *rident*, vt toties praeteritum perfectum et praesens tempus iuncta videas: sed ingratum h. l. in eadem voce. Fuit qui coniiceret, *et videre*. Mihi probabile sit verſum alterum *Et falsos* non bene relictum fuisse a Tucca. 182 *remouentem* aberratum in multis. 184 *Mnestheique* Heinſ. reposuerat, cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr., in quibus quidem erat *Mnesthi*, ex *Μνῆθῃ*. Ita alibi *Mnesthea* dixit. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestique* Rom. Sed tacite reuocata erat a Burm. vulgata lectio *Mnestheo*.

irasce, duci praesertim; et pro, veste fluente aqua, vel salutis sociorum, sc. erepto aqua fluente e veste), *vix* gubernatore nauis. *ad litora*, ad scopulum, qui pro meta erat. 178. *grauiſ*, gravatus adeoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbeberat (*fluens in veste* anti- que pro fluens veste, et hoc

pro, veste fluente aqua, vel aqua fluente e veste), *vix tandem redditus est*, diffi- culter emergit, *falsos reuomentem fluctus* verbis Homericis Odyſſ. ε, 322. 323.

183 — 187. *extremis duobus* vid. sup. 154 sqq. Sergestus Centauro, magna naui, Mnestheus veloci Pristi

Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat: 185

Nec tota tamen ille prior praeſeunte carina;
 Parte prior; partim rostro premit aemula Pristis.
 At media socios incedens naue per ipsos
 Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema 190
 Delegi comites; nunc illas promitte vires,

185 *scopulosque* p. Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret., quam structuram, vt exquisitiorem, illustrat Heinſius. 186 *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similitum concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *pereunte* duo Burm. *caterua* Sprot. 187 *partim*. iterum in Burm. edit. discessum video ab Heinſio, qui cum maiore codd. parte etiam Pierianorum legebat, *partim*, quae antiquior forma pro, *partem*. 188 *incedens* aliquot Heinſ., vnde ille coni. *intendens*, perperam. 189 *incumbite* Seru. ad VIII, 108, sed hoc petatum ex lib. X, 294. 190 *Hortor vos socii* Rufiniani. de figg. p. 29. *forte* Menag. pr. 191 *Dilegi* Hugen. *vestras* Parrhaſ. *promittite* Doruill. *promitte*, *promittere* Goth. alt. et tert.

inuectus. 187. Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore adeoque brevioris spatio (quod in re circensii finistrum erat: vnde h. l. ad nauale certamen tractum. vid. v. 116), succedere, Pristin Mnesthei exteriore verſus dextram decurrere. Cum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assequuta, ita vt anteriore nauis parte Centaurum aequaret, 187. et tantum non aequo cum illo cursu ferretur; inde etiam

cursu Centaurum anteuertere Sergestis in animum induxit.

188 — 197. Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, vbi Antilochus equos suos increpat, Iliad. ψ, 402 sqq., omnes obseruarunt intpp. *insurgite remis* v. III, 560. Ex eodem profecerat Apollon. II, 588 sqq. *socii* nauales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei* simpl. Troiani, *sorte suprema Troiae*, excidio; haud dubie. 191. *nunc illas*. simi-

Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus vfi,
 Ionioque mari, Maleaeque sequacibus vndis.
 Non iam prima peto Mnesiheus, neque vincere
 certo;

Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptu-
 ne, dedisti; 195

Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, ciues,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,

192 *animas* Zulich. 194 *Non iam* Heinf., ex scriptis. Vulgo
Non iam. 195 *Quemquam*, sed interpolate, aliquot Pier., et
Quamquam vnam Doruill., et hoc ex interpretatione. Q. *ah*
 Goth. tert. *sed vincant* sec. Moret. *si superant* alter Hamb.
quibus haec Ven. 196 *Extremas* alter Hamb. *ho v.* Leid., vnde
 Heinf. malebat *o vincite.* Sed *hoc*, hactenus saltem. 197 *cert.*
 primo Montalb. a m. pr. 198 *gemit* vel *fremet* tentabat Io.
 Schraderus. *aurea* Medic. a m. pr. *puppis* Romanus: vt olim
 scribi mos erat. cf. Pier. *classis* Bigot.

lis adhortatio Patrocli ad Aia-
 ces facta Iliad. π, 556 sq. Alioqui aliis in locis, etiam
Syrtibus, v. sup. I, 111. ista bona rei imago, si fluc-
Gaetulas Syrtes iam sup. V, tus carina et remis impulsi,
 51. dixerat. *Ionio in mari*, sulco facto, iterum concitate
 cum ex Creta soluissent sup. coeunt, et in puppim ir-
 III, 192 sqq. 211 sq., tum ruunt. *Quamquam o*, uti-
 etiam *Maleae* in extrema nam vincerem! 196 *rediisse*,
 Laconica promontorium, etsi ornate pro esse, et *nefas*
 paullo latiore flexu, circum- magna cum vi, pro oppro-
 vecti sunt. *Sequacibus vn-* brio, vt et Seru. notauit.
dis. Conuenit fere βεῦμα
 πολύκλυστον. παλιβρόδιον. 198 — 200. cf. Iliad. ψ,
 dum fluctus fluctum vrget, 417 sq. *Procumbunt*, quod
 quoniam in hac plaga paullo alias, incumbunt. *solum* h.
 tumidius mare est: Κύματα l. mare. *Subtrahitur* sulco
 τε τροφόντα, πελώρια, ἴσα facto: vide v. 142. 143.

Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit; sudor fluit vndique riuis. 200
 Adtulit ipse viris optatum casus honorem.

Namque, furens animi, dum proram ad saxa
 suburguet

Interior, spatioque subit Sergestus iniquo:

Infelix saxis in procurentibus haesit.

Concussae cautes, et acuto in murice remi 205

Obnixa crepuere, inlisaque prora pependit.

Confurgunt nautae, et magno clamore morantur;

Ferratasque trudes et acuta cuspide contos

Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.

200 *ossa* Leid. vn. *sudor* ruit duo, sed vide Burm. *ruit v.*
membris Doruill. 201 *optatus* Wall. 202 *furens animis* ali-
 quot Pier. Sic inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoscunt et
 Arulian. Mess. et sermonis elegantia. *animo* Gud. a m. pr. *dum*
prora ad s. *suburguet Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. sub-
 vrguet se, suburguetur, impellitur. Quod doctius dictum est.
perurget sec. Rottend. et a pr. m. Erf. 204 *procumbentibus* Leid.
 et Goth. sec., vt inf. XI, 624 variatum; nec displicet Burmanno.
 Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum esse videtur.
 205 *in* abest a Zulich. Goth. sec. et Erf. 208 *trudes* Heinf. sec.
 suos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuspide, a trudendo,
 etsi sic syllaba longa in breuem abierit necesse est. At *sudes* seruat
 Medic. Hamb. sec. et a m. sec. Montalb.

199. 200. verba ex Iliad. π, *rex*, Seruius: *saxi acumen*
 109. 110, sed ornatius. *ora* *eminens per tranquillita-*
 int. fauces. *tem* (hoc ex v. 127). *illisa*

201 — 209. Multum *ἐναρ-* *pependit* pro vulgari *illisa*
γείας in h. l. *honorem*, victo- est; sed suauius, quod subli-
 riam, vt anteuenterent Cen- mis et suspensa nutauit, libra-
 taurum. *interior* v. ad v. 187 vit sese. cf. inf. X, 303, 304.
 spatio *iniquo*, angusto. cf. Sumfit ab Virgilio haec eadem
 Stat. Theb. VI, 440 sq. *mu-* Silius XVII, 281 sqq. 207. *mo-*

At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso, 210
 Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
 Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
 Qualis spelunca subito commota columba,
 Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 Fertur in arua volans, plausumque exterrita pen-
 nis 215

Dat tecto ingentem: mox aere lapsa quieto
 Radit iter liquidum, celeris neque commouet alas:

210 *Et* Medic. a m. pr. *Aut* alter Hamb. *illo* Leid. et alter Goth. 214 *in* deest alteri Hamb. *in gurgite* a m. sec. Zulich. 215 *pulsus* ed. Commel. *pinnis* Rom. Medic. et Gud. 216 *Dat* tergo aliquot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm. 217 Io. Schrader. in schedis coni. *Carpit*; nam *radere* inferre vicinitatem; sic iam Barth. ad Stat. Achill. II, 3 monuisse. Non meminerant etiam mare remis, aerem alis radi, verri, verti. *liquidum et c.* Rom. *nec* Doruill.

rantur, haerent; quippe dum
 nauem retro agunt. *trudes*,
 contos. v. Var. Lect.

210. *agmine remorum*,
 ornate, totis remis. 211. *ven-*
tis vocatis, expansis velis,
 v. sup. III, 253. *prona ma-*
ria, in quibus cursus pronus
 ac celer sine impedimento
 fit; idem *apertum pelagus*.

213 — 217. *κοίλην πέτρην*
Χηραμόν, Iliad. Φ, 494. 495
 expressisse putatur; At quan-
 to ornatus! *domus et dul-*
ces nidi — et tectum. *ex-*
terrata tecto dat pennis
plausum ingentem, cum in-
 de volatu abire parat. Bene

Pompon. Sab. „cum incipit
 volare columba, dat ingen-
 tem strepitum; inde ita quie-
 ta volat, vt non videatur mo-
 vere alas.“ *iter liquidum*,
 aerem, *radit*, vt *ψάρεν*, et
ψάριον v. c. ap. Aeschyl.
 Prom. v. 394. cf. Valken. ad
 Eurip. Phoen. p. 471. Sic
 et *verrere* aequor. Vulga-
 rius *secare*; nisi alterum il-
 lud eam vim habet, vt quasi
 aeris aliqua superficie leuiter
 tantum perstricta incessum
 denotet. Paullulum diuer-
 sus est columbarum motus
 placidus et lenis suspenso gra-
 du in incessu: quo Home-

Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pristis
 Aequora, sic illam fert inpetus ipse volantem.
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
 Sergestum breuibisque vadis, frustraue vocantem
 Auxilia, et fractis discentem currere remis.
 Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
 Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
 Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus: 225
 Quem petit, et summis adnexus viribus vrguet.
 Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
 Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.

219 *volentem* Montalb. *ire volentem* Sprot. Eleganter vsum
 verbi illustrat Heinf. h. l. cf. ad II Georg. 41. Nec hoc tamen loco
 alienum *volare*. 220 *At et Ac* variat scriptura in Pier. et Heinf.
in abest a Medic. 221 *et frustra* multi ap. Burm., vitiose.
 222 *Auxilium* Bigot. *incurrere* Gud. a m. pr. 224 *cedunt*
 Sprot. a m. sec. *est* deest Wall. 225 *namque* Doruill. *super*
ipso est Franc. 226 *petat* alter Hamb. 227 *cunctisque* Goth.
 tert. cum alt. Mentel. 228 *resonatque fragoribus*. Ita Heinf.
 cum praestantior quoque. Vulgo *clamoribus*, nonnulli sublato *que*.
 Voss. *clangoribus*.

rus dearum incessum decla-
 rari posse putavit Iliad. ε,
 778. At hic aequabilem et
 liberum et tranquillum navis
 cursum per apertum mare
 egregie repraesentat. Acci-
 pitrem, *κίρνον*, pro columba
 in simili exemplo laudavit
 Apollon. II, 932 — 935.

218 — 228. *vltima ae-*
quora circa metam. *breui-*
bus vadis, propius ad sco-
 pulum: 204. vt I, 111. 112,

vbi *breuia et fyrtes*. Mox
discentem est experientem,
 conantem. 224. *cedit* h. e.
 praeteriri se finit Chimaera.
in fine totius cursus, int.
 sub reditum ad littus. cf. inf.
 v. 327. 328. *sequentem*,
 Mnestheum qui insequitur
 Cloanthum, *vrguet*. 228. *stu-*
diis h. l. proprie, vt in con-
 fessu ludorum circensium de
 fauore spectantium. cf. Iliad.
 ψ, v. 448 sqq. et 767, 768.

Hi, proprium decus et partum, indignantur; honorem

Ni teneant; vitamque volunt pro laude pacisci. 230
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rosis:

Ni, palmas ponto tendens vtrasque, Cloanthus
Fudissetque preces, diuosque in vota vocasset:

Di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora
curro, 235

231 agit pr. Hamb. quia possunt, p. Sprot. possunt quae p. alter Hamb. videtur Medic. a m. pr. 233 ponto palmas duo Burm. 234 Effunditque p. sec. Rottend. 235 imperium est p. cum Medic. et aliis Heinl. Alii cum Rom. pelagi est. In aliis est plane abest, quod Pier. recte sequebatur. aequore Rom. aliquot Pier. et Burm., quod ieiunum esset. aequora curae laudat Burm. e Medic., sed in hoc nihil varietatis.

Silius XVI, 319—332. fragoribus h. l. pro clamore et plausu.

229—231. proprium decus h. l. ut alias, pro parta iam et parata victoria. indignantur, ni teneant, doctior forma quam, se non tenere, sibi eripi. Sic ei. ei. pacisci exquisitè pro, reddere, impendere; ex vulgariore formula: redimere famam sempiternam morte. Sic emere inf. IX, 206. Imitatus Stat. I Theb. 319. hoc aeuum cupiat pro luce pacisci. Locus a Burm. iam laudatus. 231. possunt, quia posse videntur ad fiduciam

certantium referre malim; efficiunt id, quod facere student, seu in eo sunt, ut id efficiant; quoniam sibi videntur id efficere posse. Multa argutantur Intpp. inprimis Trappius. Est hoc idem, sed male intellectum, quod nostrae aetatis ingenia πάν- δεινα et πάντολμα prae se ferebant: nihil esse quod non valeas, modo velis valere: scilicet, modo sit diuinitus illis Ingenium et rerum fato prudentia maior: quam tamen fere deesse istis vidimus. 232—243. Lineas apud Hom. ductas vide l. c. Iliad. φ, 769 sq., ubi Ulysses in

Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque fallos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo: 240

236 hoc ex vno Medic. Pierius laudauit; abest tantum ab duobus Heinlianis. in deest Rom. Goth. sec. 237 votis Montalb. 238 Porriciam defendit Macrob. III. Sat. 2, qui locus est classicus de hoc sacrorum verbo; etsi in nonnullis argutatur, ut et Seru. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heinl. et al. Proliciam vel Proiciam, nisi quod in Medic., a m. sec. emendatum, Poriciam, ut et Parrhas. At Franc. Prociam. Fuere quoque qui Proficiam mallent. v. Guell. Etiam Vrsinus Porriciam in omnibus, quae viderat, bonae notae exemplaribus fuisse testatur. Benedictus (in ed. Iunt.) defendebat proliciam, sic enim omnes codices habere, et Homericam imitationem esse; quam tamen equidem non memini. liquantia alter Hamb. et pr. Rottend. a m. pr., forte ut metro confuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, liqueo, es, alterum, liquo, is; huius prior longa, illius brevis, esse debuit; fere ut in Graecis: φίλω, φιλέω. μαρτύρω, μαρτυρέω et sic porro. 239 in fl. Sprot. 240 Spor- eique Rom. Vestigia graeci versus subsunt: Νηρῆος Φόρχου τε χο- ρὸς Πανόπειά τε κόρη; sed Nerei tribus syllabis dicere non poterat:

in verba vocatis: Nam vota facit. palmas vtrasque antique, inquit Seru., quem vide, pro palmam vtramque. diuos in vota vocare vi sane et sensu idem esse debet ac deos votis vocare h. e. inuocare: quod aliquoties apud Virgilium et eius imitatione apud Silium et Senecam Tragicum occurrit, sed dictum exquisitè, ut in partem praedamque vocare III, 222, et apud Ouid. Fast. V, 527. iuratus vobis

in verba vocatis: Nam votis est idem ac vocare ad vota, ad ea, quae vouentur. Guellius laudat versum Lycophronis (v. 288) καλῶν ἐπ' εὐχῶν πλεῖστα Φύξιον Δία, sed ibi ἐπικαλῶν Δία est iungendum. 237. voti reus, uti Ecl. V, 80 damnari votis, quoniam vota deberi, solui, dicuntur. porricere voc. sacrorum proprium. cf. V. L. liquentia ornat, ut saepe liquidum in aqua, humor, fons. 240. Phorcum (Φόρ-

Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit. Illa noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.

at sunt Νηρηίδες, vt Νηρηίδες. Panopeia virgo tres apud Burm. cum binis Goth., nec male. conf. sup. Georg. I, 437. Ceterum vide an opportunius distinguas: eumque i. f. f. audist omnis N. P. chorus; Panopeaque virgo, Et pater ipse manu magna Portunus, euntem Impulit. Sic sup. lib. I, 144 Cymothoe, simul et Triton adnixus, acuto Detrudunt naues scopulo. 241 Neptunus tres apud Burm. cum Erf., ex interpretatione. v. Not. Portunus alii scribunt. Male. Sed Portunus, vt Neptunus; etiam Vertunus malunt quam Vertumnus. Videtur tamen altera esse antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. eundem ed. Ven.

νος et Φόρπυς) Ponti et Terrae f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, posuisse videtur poeta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. Numen aquis secundum Phorcynem vocat Lucan. IX, 646, Panopen vel Panopeam (cf. I Georg. 437), vnam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex praecipuis vnam, vt sup. I, 144 Cymothoen. Portunum bene memorat, tamquam poeta Romanus, qui Graecis est Palaemon, olim Melicerta. Erat Inous Melicertes Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ouid. Fast. VI, 547. Cum clauē eum fuisse

exhibitum legitur apud Ferrae f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, posuisse videtur poeta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. Numen aquis secundum Phorcynem vocat Lucan. IX, 646, Panopen vel Panopeam (cf. I Georg. 437), vnam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex praecipuis vnam, vt sup. I, 144 Cymothoen. Portunum bene memorat, tamquam poeta Romanus, qui Graecis est Palaemon, olim Melicerta. Erat Inous Melicertes Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ouid. Fast. VI, 547. Cum clauē eum fuisse

exhibitum legitur apud Ferrae f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, posuisse videtur poeta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. Numen aquis secundum Phorcynem vocat Lucan. IX, 646, Panopen vel Panopeam (cf. I Georg. 437), vnam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex praecipuis vnam, vt sup. I, 144 Cymothoen. Portunum bene memorat, tamquam poeta Romanus, qui Graecis est Palaemon, olim Melicerta. Erat Inous Melicertes Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ouid. Fast. VI, 547. Cum clauē eum fuisse

Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
Declarat, viridique aduelat tempora lauro;
Muneraque in naui ternos optare iuuenkos
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima cir-
cum 250

Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit;

244 At satus Bigot. Anchise alter Menag. et cunctis Wall. e more sec. Rottend. 247 ternosque ed. Ven. optare cum Medic. Rom. aliisque optimis suis et Pierianis Heinsius legi maluit; maluerat idem Benedictus. Vulgo (et sic vnus Goth.) aptare. conf. sup. ad lib. I, 552. Schrader. coni. portare. 249 praecipuos Color. et pr. Hamb. cum Medic. auctoribus Sprot. victoribus, duo Burm., et victoribus, crasa d, Exc. Burm. Omnia temere. 251 Purpurea Doruill. Meliboea duo apud Burm. Melibeia currit Hugen.

morabilis effectio: illa noto citius. — Ductum autem phantasma hoc ex Argonauticis, in quibus Argo eodem more scopulorum anfractibus expeditur modo in Planctis, v. c. Apollon. IV, 930 sqq. Thetidis et Nereidum opera, modo in Symplegadibus in Ponto Euxino ap. Apollon. II, 598 Mineruae manu. Tandem, portu se condidit alto, ornate pro, intrauit.

244—248. ex more, certe ludorum gymnicorum. advelat, vt exquisitior esset oratio pro velat, ἐπιμαλύν-
rei. dat optare conf. sup. I, 425. III, 109, vt elegant ac diuidant inter naues. magnum talentum, non comparative, quoniam maius et minus talentum fuit; nam hoc et serius et subtilius quam pro poeta; sed per se, quod multas minas intra se continet; vt magnus annus, mensis etc.
249—257. Victor primo loco Cloanthus; at v. 258 altero loco, Mnestheus, et v. 266 tertio, Gyas. Vestis auro intexta; vt VIII, 167 chlamydemque auro dedit

Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis iaculo ceruos cursuque fatigat
 Acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis. 255
 Longaeui palmas nequidquam ad sidera tendunt
 Custodes; saeuitque canum latratus in auras.

253 *Veloci* Witt. iugulo alter Hamb., qui et *cursusque*.
 254 Non indocta est P. Burmanni Secundi emendatio *ab alto*. Nam
 offendit *Ida* bis in fine versus positum. Vide ad Anthol. Lat. poet.
 pag. 272. Schrader. Emendatt. pag. 154 coni. *ab aethra*: Valer.
 Fl. I, 156 *Talia contanti laeuum Iouis armiger aethra Aduenit*.
 Inf. XII, 247 *volans rubra fuluus Iouis ales in aethra*. add. Clau-
 dian. b. Gild. 467 sqq. Receptum hoc video a Brunckio. Praefero
 equidem *ab alto*: inf. XI, 721 *Quam facile accipiter saxo sacer*
ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam.
 Cum itaque euidentis veritatis nota neutri emendationi inest, non
 sane consultum est in contextum alterutram inferre; facere enim hoc
 non licet, nisi ubi, aut sic aut nullo alio modo, auctorem scribere
 potuisse, in confesso sit. 256 *tollunt* Sprot. et alter Hamb. cum
 Goth. sec. perpetua variat. 257 *ad auras* duo Burm., vt alibi
 quoque.

intertextam. igitur figurae
 aureae erant; praetexta (*πε-
 ριπόρφυρος*) limbo purpureo
 duplici; non tamen adfuto,
 sed intexto; quem, quando-
 quidem cinctu et ipso amic-
 tu rugatur vestis et alia parte
 defluit, alia adtollitur, or-
 natissime descripsit. *Maeand-*
er enim *flexuosa et in se*
remeabilis purpura in mo-
dum Maeandri, ait Seru.,
 fluminis, qui inter Cariam et
 Lydiam defluit, notissimi tum
 flexibus suis, tum poetarum
 in eo ornando arte. Vide

Onid. Met. VIII, 162 sqq. et
 al. Confer Chandler. *An-
 tiqq. Ionicas* c. 3. Virgilii
 exemplo Maeandrum etiam
 alii poetae ad texturam trans-
 tulere. cf. Cerda et Vrsin.
 Etrusca sigilla multa sunt, si-
 mili habitu facta, ac picta in
 vasis, quae rem illustrent.
Meliboea purpura, Meli-
 boeensis, si, quod verisimile
 est, Virgilio ex Lucretio II,
 499 in animum venit: *Meli-
 boeaeque fulgens Purpura*
Thessalico concharum tinc-
ta colore, ab alia, quam

At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Laeuibus huic hamis confertam auroque trilicem

259 Versus idem sup. III, 467. hinc Franc.

Thessaliae vrbe (v. Liu. XLIV, 13) appellata ipsi videri vix
 potuit. Ad insulam tamen non mirantes, vt Heinl. ac
 Meliboeam, in Orontis, Sy- Burm. cum Seru. contende-
 riae fluminis, ostiis sitam, pur- bant, etsi nemo neget esse
 purae huius laudem referre etiam mirantium eum ge-
 maluit Voss. ad Melam II, 3 stum, sed grauitur ferentes
 a Burm. laudatus, quoniam ac deorum fidem imploran-
 scilicet in illo littore muri- tes, vt et res postulat et
 cum frequentia aliunde nota Hymn. in Vener. 208, vbi
 est; nam in ceteris arguta- copiose de Trois patris luctu
 tur Vossius. Imitationem Sta- agitur. Expressit locum Sta-
 tii (Theb. VI, 540. 541 sq.) tiius Theb. I, 548 sq. Nec
 agnoscit Pompon. Sab. *cu- tamen aquilam Homerus me-
 currit*, currit, vt Iliad. 3, minit, nec ibi, nec Iliad. v,
 320 *περὶ δὲ χερύσεος θεῆς πόρ- 233 — 235 et ε, 266. 267.*
κης. cf. Guell. 252 sq. Non *custodes* v. inf. ad 546. *sae-
 alienum texturae argumen- vit latratus in auras*, orna-
 tum, cum Ganymedes ad te; sic tamen iam antea Va-
 Aeneae genus spectaret (cf. rius apud Macrob. VI Sat. 2
 Winckelmann. *de imitatione Ceu canis umbrosam lu-*
Graecc. opp. p. 169 et 188). *strans Gortynia vallem*, Si
 modo teneas, illa: *Veloces veteris potuit ceruae com-*
iaculo ceruos cursuque fa- prendere lustra, *Saeuit in*
tigat, h. e. venatur, non *absentem, et, circum vesti-*
 ad picturam spectare, sed *gia lustrans*, *Aethera per*
 tantum poetice interposita *nitidum tenues sectatur*
 esse, cum in venatu raptus *odores*. cf. Excurs. IV.
 esset puer. *armiger Iouis* 258 — 265. Altero loco
praepes iungendum, supple- victor Mnestheus. Lorica pro
 to, si placet, *ales*; de aquil praemio etiam in ludis Achil-
 la (ex nostro hoc adoptauit lis occurrit l. c. Iliad. ψ, 560,
 Valer. Fl. I, 156. II, 414); vt et lebes v. 613, quem re-

Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265

260 *detraxerit* Gud. 261 παρ' ὅχθην Σιμόεντος. *Simeonta*, *Simounta* aberrant. *alta* tres Heinf., non ineleganter. v. Heinf. ad Ouid. Epist. I, 48. *sub Ilio alto* quatuor apud Burm. *sub Ilio altum* Wall. *sub Ilio altum* Parrhaf. *sub Ilio alta* Goth. sec. Sed vulgatam Grammaticorum auctoritate firmavit Heinf. 263 *Mox illam* Hamb. alter. *Phygeus, Flegeus. Sagiris, Sagaris* aberrant. Sed est Φηγεὺς, Σάγαρις. 265 *Demoleos* Burm. praetulit codicum et Quinctiliani VIII, 4, 24 auctoritate, grati soni causa; vulgo *Demoleus*. ex Δημόλεως, pro Δημόλαος. *pallentes* Oudart. cum Goth. sec.

spexit noster. *hamis con-* *men*, versu Apollonii lib. II, 1076 ubi de domo tegulis tecta: δώματος ἀγλαίην καὶ ὕψους ἔμμεναι ἄλκαρ, illustrat Doruill., sed Virgilius Homericum expressit l. c. δῆϊον ἀνδρῶν ἀλεωρήν. *in armis*, vel inter pugnam, vel eius armati: αὐτοῦ ἐν ὅπλοις ὄντος. Sed illud praestat. *donat habere*, δῶκεν ἄγειν l. c. Iliad. ψ, 612, 613. 264. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis: *Vix illam — indutus at olim*, color ductus ex Homero, II, ε, 303, 304. In memoriam autem reuocandum, heroicis et omnino priscis homi-

Tertia dona facit geminos ex aere lebetas;
Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Iamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant euincti tempora taenis:
Quum saeuo e scopulo multa vix arte reuolsus, 270
Amisissis remis, atque ordine debilis vno,
Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.

266 *lebetes* duo Burm. 269 *et vincti* Hamb. pr. *euinctis* Gud. *tenis* plerique Pier. et tres Goth., hinc *tegnis, temis, thenis, thenis* aberratum. In Zulich. superscr. *galeis*. Vratisl. *ramis*. Hugon. *remis*, et a m. sec. *ramis*. vnus Pierii *vittis*, omnia ex interpolatione. 270 *e* abest ab aliquot Burm. *ex sc.* Rom. et Witt. *reuolsus* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm., sed alienum hoc; nam sequitur, *debilis*. 272 *inrisam* iam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illisam* vel *inlisam* ex v. 206, quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebat* Menag. Sed *inrisam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2 agnoscunt. vid. Burm.

nibus tribui molem corporis, robur ac vires, ultra communem hominum fortem; bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe superabat vnus Demoleos. Sic facile tollitur difficultas apud Ouvens N. H. lib. I, c. 4. *palantes agebat* est Homericum κλονεῖν ὀρινομένους.

266. Gyas tertio loco praemium tulit. *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ouidius, Silius aliique), anaglypha, vt bene Seruius exponit, figuris eminentibus caelata. Nota res; et praeruerunt Graeci. Eo refer

Arat. Phaenon. 276 τὰ δὲ οἱ (sc. Cygno fideri) πτερὰ τετρήχυνται Ἀσράσιν. ita festuendus locus ex Schol.

268 — 272. Ornati versus 268. 269. *puniceis taenis*, atqui v. 110 *virides coronae*? et inf. 494 *viridi Mnesticus euinctus oliua*. At erant frondes punicea taenia religatae; bene Seru. *significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis*. conf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122 Plin. XXI, 3. *ordine debilis vno* proprie esset vno

Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquum rota transiit; aut gra-
vis ictu

Seminecem liquit saxo lacerumque viator; 275
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus adtollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.

273 *saepe* Heinsum a *saepe* duxisse Burmannus narrat. *saepe* frequens poetis est in comparatione: et Gr. poetis πολλά. *depressus* multi etiam hic, ut plerumque alias. *ab aggere* Seru. apud Burmannum. 274 *Aenea* duo cum Seruio apud Burmann. *transit* Sprot. *transiit rota* Doruill. 275 *saxi*, ut ab ictu pendeat, pr. Moret. quo vulgarioris vsus structura prodit: *seminecem ictu grauis saxi*. *linquit* duo Burm. *saxo liquit* Wall. 276 *N. fugiens longos dat pectore* Goth. tert. *dat c. tractus* Oudart. 277 *pars sibila* Rom., male. *collo ex collum* Rottend. tert. 278 *Arduos* Rom. v. Pier. v. *tarda* Ven. *vulnera clausa* Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb. 279 *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinli et Doruill., haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii iique veterissimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nitentem*; et hoc interpretatur Pompon. Sab., quem vide) Gud. o simili exemplo descriptus, et Mentel. pr. cum parte codd. Pier., inter quos Romanus fuisse videtur, ut sit quasi subnixus nodis suis serpens: sic erit eadem exquisitior ratio, quam deprehendimus v. c. in illo: *mentum crinemque Maeonia mitra subnixus* IV, 216. 217. vbi idem, qui *subnexus* est, doctius dicitur *subnixus*. Tandem

remorum ordine e ternis sup. poeta, frustra, puto, quae-
v. 119. 120; sed, quod res ritur: vnum saltem ex omni-
docet, et cf. v. 205, *ordo* bus extremum esse necesse
h. l. latius de latere dictum erat. De Catilina cogitat
est, et naue scopulo admota Cerda, qui e gente Sergia
ab vno latere omnino remi erat.
deterfi fuerant. cf. sup. ad
lib. I, 104. 105. Cur Ser-
gestum tali dedecore affecerit

273—279. Ornatus locus,
in quo poeta profecisse vide-
tur e Lucretio III, 657. 663.

Tali remigio naus se tarda mouebat; 280
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.

legitur: *Nexantem nodis* h. e. nexantem se in nodos, docte et rei conuenienter, sed in paucissimis libris; Mediceum suum laudat Pierius. Heinlius tantum de *nodis* affirmat, de altero filet; sed firmanant lectionem Grammatici, Priscianus et Eutyches. Itaque relinquamus lectionem, quae et ipsa poeta digna est; teneamusque illud: quoties nihil potest ita definiri, ut in alterutram partem probabilitas maior in sensus incurrat, nec mutandae lectioni vulgatae locum et causam, nec mutationis fructum et utilitatem esse; contra vero lectoribus, inprimis elegantioribus, qui criticam subtilitatem non curant, molestias creari; inprimis si tibi constare, et in paribus causis parem rationem sequi velis: tum enim innumera erunt mutanda, cum modo casus, modo genius sermonis, inprimis poetici, modo aberratio, binas trinasue lectiones suppeditet, quarum nulla aut sperni possit aut destituta sit auctoritate: quod itaque ego substituo, eodem iure mutabit alter. 280 *sic tarda* Franc. *se tarda ferebat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268. 281 Ordo verborum secundum Pier. et Heinl. codd. Alii *plenis f. o. velis*. Ven. *velis subit ostia portus*, ex glossa. Iac. Bryant verum deletum malit; nam partim repugnare dicta superioribus, partim *vela velis* parum placere, partim iugulari comparationem appositam. Sane haec v. 280 iam erat absoluta; et ratio erat reddenda, qua arte vel fortuna, deterfis remis, tamen in portum se recipere potuerit nauigium; factum id esse vento suborto secundo, quem velis excepe-

Eadem comparatio a Quinto Smyrnaeo ornata lib. XI, CCCCXXXVIII egregie a 374 — 376. *viae agger*, Ruhnkenio restituto. *pars vulnere clauda retentat* — h. l. simpl. pro via. *grauis* pars vulnerata, obtrita ac fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpente, *nexantem nodis*, nec tentem se in nodos et replicantem se in orbes. v. Var. Lect.
280 — 285. Quod Sergesto etsi inferiori munus dat, et quod seruam dat, ab
TOM. III F

Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Seruatam ob nauem laetus fociosque reductos.
Olli serua datur, operum haud ignara Mineruae,
Cressa genus Pholoe, geminique sub vbere nati. 285

Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus vndique
curuis

Cingebant siluae: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Confessu medium tulit exstructoque resedit. 290

rant. Videndum est, an in his aliquid sit, quod rei nauticae haud
satis conueniat. 282 *permisso* Hugen. *p. donat honore* Dor-
vill. 283 *naum* aliquot Pier. et pr. Moret. cum Erf., sed vid.
Pier. *f. que receptos* Sprot., vt lib. I, 583. 284 *f. operum da-*
tur haud nonnulli Pier., ex interpolatione indocta, metri causa.
285 *Thressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III Od. 9, quod defendit Bur-
mannus, hactenus non male, quod Thraciae commercia cum Troianis
intercessere. At in Pholoe argutatur. Enimvero ex Lib. III, 131 sqq.
facile memineris, Troianos in Creta insula plus quam annum spatium
exegisse, non minus igitur *Cressa* locum habet: quorum igitur muta-
mus quod rationem habet? *Cressa* scribitur et h. l. more antiquo, vt
alibi dictum; est tamen etiam *Κρησσα*. *sub vbera* Rom. et Gud., mi-
nus bene: etsi ferri potest. 290 *Confessu*, *concessu*, *consensu*,
aberrant nonnulli hic et inf. v. 340 et 577. *in medium* duo Burm.

Homero habet l. c. Iliad. ψ, 286—290. Totum hoc
536. 537. 538 et 261. 263. cursus certamen ex Homero
Quod autem Pholoen Cre- adumbratum l. c. Iliad. ψ,
tensem nominat, hoc vt 740 sqq., sed traducta in il-
poeta facit, a quo nihil fa- lud alia ex reliquis agonibus.
cile indefinite ponendum. Locum spectaculi tantum non
ostia h. l. portus. *promisso*, excipit ex nostro Statius
vulgare fuisset *sperato*. *ope-* VI Theb. 255 sqq. *misso cer-*
rum haud ignara saepe ap. *tamine*, dimisso, finito: pro-
Hom. ἐργ' εἰδυῖαν, de lanifi- prie dimissis certantibus. cf.
cio et textura, vt notum. inf. 545. *siluae* in collibus —

Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Inuitat pretiis animos, et praemia ponit.
Vndique conueniunt Teucri, mixtique Sicani;
Nisus et Euryalus primi:
Euryalus forma insignis viridique iuuenta, 295
Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
Fegius egregia Priami de stirpe Diore;
Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter
Acarnan,

Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;

291 *Huc* pr. Moret. a m. sec., et *Hac* Hugen. itidem a m. sec.
velit ed. Ven. 292 *ponunt* Goth. pr. Putes leniora fuisse: *in-*
uitat pretiis, animis et praemia ponit. Sed in vulgato oratio
habet grauitatem epicam: *qui forte velint*, si qui, *inuitat pretiis*
eos, pro hoc: animos eorum, et nude nunc, *animos.* 293 *con-*
currunt Leid. *Sicani* prima nunc correpta, vt et alibi; contra
quam *Sicania* I, 557. VIII, 416. III, 692. Iam monitum ad lib. I,
343. Vnde etiam apud Silium factum: — *gens Sicana votis.*
296 *quem* Gud. a m. pr. et quos duo Burm. 297 *Driones* Goth. pr.
298 *alius* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum vnus* Doruill.
Acarna tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acharnem* Goth.
tert. 299 *ab Arcadia* multi codd., et edd., quod mireris Pierio
castius visum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. *Tegeaeae sanguine*
gentis Heinl. praetulit ex nonnullis Pierianis et binis suis, in quibus,

qui iidem *theatrum*; vnde alii; *amore pio pueri* expo-
infra v. 340 *cauea*. *Circus* nunt, casto, non infami. Mi-
h. l. pro stadio. *se tulit et* hi simpliciter omnis amor et
confessu exstructo resedit. amicitia pietatem continero
cf. supr. v. 44. *pretia* expli- videtur; et puer spectat ad
cantur per *praemia*: res, teneram aetatem, Super no-
quae pretio habentur, et minibus *Diores, Salius, Pa-*
nunc pro praemiis apponun- *tron* v. Excurs. III ad h. lib.
tur. *animos* eorum qui — Ibidem mox de *Helymo*. *Te-*
296. In *pueri* argutantur *geaeae* Georg. I, 18. *Pan*
Seruius, Pompon. Sab. et *erat Tegeaeus.*

Tum duo Trinacrii iuuenes, Helymus Panopes-
que, 300

Adfueti filuis, comites senioris Acestiae;
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Adcipite haec animis, laetasque aduertite mentis.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abi-
bit. 305

Gnossia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula caelatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit vnus honos. Tres praemia primi
Adcipient, flauaque caput nectentur oliua:

Tegeae sanguine, quo alludunt duo alii. Manifestum sit, omisso-
nem syllabae locum dedisse interpolationi *Tegeae de sanguine*,
quae Romanum, Mediceum, et maiorem partem codicum insedit.
Alias *Tegeus* vt *Nemeus*, *Tégeos*, *Némeos*, adiectiua forma dictum esse
posset. cf. Heinl. hic et sup. I Georg. 18. Burmannus quidem ibi et ad
Ouidium satis sibi non constat, et modo Tegeaeus modo Tegeus scribit.
Enimuero *Τεγεαῖος*, vt *Νεμεαῖος*, rationem et vsum habet: At *Νεμέειος*
nondum inueni, nec *Τεγέειος*. Apud Pindar. N. 8, 27 male ex-
pressum *Νεμέειον ἄγαλμα*. 300 *Helemus*, *Helenus*, *Helimus*,
Helinus corrupte al. *Helymusque* P. Rom. *Ἑλυμος*. Πανόπης.
301 *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Achesios* Wall. 304 *que*
abest a Wall. 306 *Gnossia* et *Cnossia* variant et hic libri. Mox
pro *laeuato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*, pr. Moret. *leugato* pro
laeuigato, *lunato* Vratisl. Omnia ex interpretamentis. 307 *fronde*
pro *ferre* Medic. a pr. m. 308 *is erit* Ven. *prima* Goth. tert.
309 *Accipiunt* Hamb. sec. *fuluaq.* est ap. Seru. ad IV, 261. De
colore dubitari et *alba*, *tonsa*, *pulcra*, tentari video; sunt enim

302—307. Ex Ennio com-
parat Macrobius VI, 1 *multei* III, 115. 104) *spicula* v. sup.
aliei aduentant, paupertas Ecl. X, 59. Callim. in Apol.
quorum obscurat Nomina. 33. Et *bipennem* argenteo
303. Vulgare: in quorum
medio. 305. *ἀγέρας* Ho-
mericum. Mox *Cnossia* (sup.
III, 115. 104) *spicula* v. sup.
Ecl. X, 59. Callim. in Apol.
33. Et *bipennem* argenteo
manubrio, signis caelatis,
h. e. ornamentis exsculptis,

Primus equum phaleris insignem victor ha-
beto; 310

Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
Threiciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma;
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Haec vbi dicta, locum capiunt, signoque re-
pente 315

alias epitheta oliuae, vt sit *alba*, *pulla*, *viridis*, *glauca*. Scilicet
sunt varia olearum genera, et mutat oliua colorem ipsa maturitate.
Laudatur quoque *ξανθῆς ἐλαίας καρπός* ex Persis Aeschyli. *nectun-*
tur Rufinian. et Seru. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectetur*
Goth. sec. 310 *equam* Medic. a m. pr. 312 *Thraiciis*, *Trai-*
cis, male al. est *Θρηάκιος*. qua alter Menag. *circumplectitur*, quod
Mediceus, bini Moret. et Ven. binique Goth. cum Erf. a pr. m. fir-
mant, illustrat Heinl. Maior pars et omnes Pieriani tumentur vulgg.
circumamplectitur. 315 *accipiunt* duo Burm. *spatio* Gud. a m.
pr., vt et in proletaria editione Gottingae excusa expressum video.

ornato. Mox *vnus* est *hic* conf. sup. ad IV, 139 *Aurea*
idem et communis inter *purpuream subnectit fibula*
omnes *honos* seu praemium. *vestem*. Omnia ornate, vt

310—314. *Amazonia* et
Threiciae, epitheta ornan-
tia, a praestantissimo genere,
vt mos poetis. Sed *Argo-*
lica galea, peculiare genus.
conf. sup. II, 389 sq. 412. Ex
pharetra aptus balteus latus
auratus (*balteus lato auro*),
ad cuius oram fibula gem-
mata est, qua ille ex humeris
suspendi potest: *et fibula*,
tereti gemma, subnectit bal-
teum, nectit, oras colligat.
conf. sup. ad IV, 139 *Aurea*
purpuream subnectit fibula
vestem. Omnia ornate, vt
et v. 315—317, h. e. Cur-
ritur. cf. Iliad. ψ, 753 sqq.
limen, νόσσην, vt ibid. v. 758.
Odyss. ζ, 121. *simul vltima*
signant, notant, oculis ani-
moque designant metam, vt
fere Seruius; subnatum forte
poetae ex illo: *σήμενε δὲ*
τέρματ' Ἀχιλλεύς Τηλόθεν;
vbi is, qui ludos facit, me-
tam sic constituuisse dicitur.
319 *fulminis alae*, poetica
ratione: est tamen etiam in
numis fulmen alatum.

Conripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes; simul vltima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nifus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.

Proximus huic, longo sed proximus inter-
vallo, 320

Insequitur Salius: spatium post deinde relicto
Tertius Euryalus.

Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub
ipso

Ecce volat, calcemque terit iam calce Diore,
Incumbens humero: spatia et si plura supersint, 325
Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.

317 *Et fusi* Medic. *nimbi* alter Hamb. 320 *huic longe*,
sed Wall. 321 *sp. est deinde* Goth. tert. *inde* duo Burmann.
322 Deest hemistichium Goth. tert. 323 *Euryalum sequitur He-*
lymus Erf., non male. *quem* Parrhaf. *quod* Medic. *qui* tert.
Rottend. a m. sec. Sed est: *sub quo ipso volat* h. e. ei subuolat,
eum subit, succedit. 324 *Ipsa volat* ap. Diomedem Grammat.
325 *humeris* pars codd., sed et singularis minus vulgaris, et alteri
tantum humero imminabat. 326 *ambiguumque* Heinfl. consensu
librorum recepit, quod et pars Pierianorum habebat; ratio tamen
ac res respuit. Nam, si transiisset socium, res non ambigua iam

324. Expressa ex Iliad. ψ, cesse. Est enim dictum ex-
764. 765, ne dubita. Diore, quisitius pro, *pedem pede*.
ita cursu aequat Helymum, Aliam rationem Burm. se-
vt vno tantum ille passu quitur, sed valde duram. Ar-
praeuertat. Itaque Diore sic gutatur Ios. Scaliger. 325.
instat, vt immineat eius hu- 326. et, si plus spatii super-
meris et vestigia premat, al- esset, nec curriculi metae
tero pede anteriore occu- iam iam adpropinquarent, aut
pans eius pedem citeriorem. illum cursu praeuertisset, aut
Ita ad verbum calcem calce saltam aequasset. Hoc est
premit. Esi nec hoc ne- *ambiguum relinquat* eum,

Iamque fere spatium extremo, fessique, sub ipsam
Finem aduentabant: leui cum sanguine Nifus
Labitur infelix; caesis vt forte iuuenis
Fusus humum viridisque super madefecerat her-
bas. 330

Hic iuuenis iam victor ouans vestigia pressa
Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo sacroque cruore.

fuisse; vter prior esset. Verius alii editi et scripti: *ambiguumque*:
ductum enim est ex v. 382 Iliad. ψ, καὶ νύ κεν ἢ παρέλασσε ἢ ἀμφή-
ρισον ἔθηκεν (sc. αὐτόν, non πρᾶγμα, quod vulgare esset, et Virgillii
imitatione refellitur; *ambiguum* sc. socium *reliquisset*). Est alter
locus similis l. c. v. 526. 527, sed eius sententia minus accommodata
est nostro poetae. *relinquit* Zulich. 327 *ipsam* tuentur Pier. et
Heinfl. e codd. cf. ad lib. III, 145. *ipsum* Medic. a m. sec., tres
alii et Goth. vnus. Sed ea vulgarior est ratio. 328 *leni* et *tum*
aberrant. 330 *humi* duo Pier. et alii recentiores. 333 *crassoque*
Parrh., male ex v. 469.

h. e. ambigentem de cursu
palma, vt cum Turnebo Cer-
da, vel de quo ambigerent
alii. conf. Var. Lect.

327 sqq. Ad Homeri duc-
tum l. c. 773 sqq. et 539 sqq.
An dignitati epici carminis
versu maxime 333 et 357. 358
satis consultum sit, quaesitum
est cum alias, tum nuper
iterum, a viris doctis. Sal-
tem hoc tenendum, non ex
nostro decori sensu diiudican-
dam rem esse; quale autem
Augustei saeculi de tali re
iudicium fuerit, ignoramus.

Nostri quidem aetas facietas
tales recte, puto, respuit.
Tanto manifestior ad cuius-
que sensum suauitas est in
Euryali repentino consilio v.
334 sqq. *spatio extremo*, ex-
trema stadii parte; non enim
plura, quod ap. Homerum
fit, spatia confecisse viden-
tur. *Finem* exquisitius pro
meta dixit. *laevi sanguine*
pro solo laevi propter san-
guinem. 330. sanguis super-
fusus (vt Seru.) madefecerat
humum herbosam. *vestigia*
titubata, audacius, vt a
poeta, pro pedibus tituban-

Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
 Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens; 335
 Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
 Emicat Euryalus, et munere victor amici
 Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 Hic totum caueae confessum ingentis, et ora 340
 Prima patrum, magnis Salius clamoribus inplet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur fauor Euryalum, lacrimaeque decorae,

334 *amorum est* Witt. et sic plerique Pier. Alii *amoris*. at
 vid. Notam. 335 *Et sese* ap. Seru. obiecit Parrhaf. 336 *tenui*
iacuit Seruius legit, et sic pr. Rottend. a m. sec. et Regius pro glossa,
 quam forte aliquis decori male prouidus intulerat. *resolutus* Ven.
resupinus alter Voss. 337 *munera* alter Menag. *amico* Medic.
 a m. pr., quod Heinl. adstruere laborat. 339 *et tunc* aliquot
 Burm. *subiit et t.* Parrhaf. 340 *consensum et concessum* multi
 Pier. Heinl. et nostri. vid. sup. v. 290.

tibus. 334. *amores* male ta dixit equas victrices in de-
 modo ad turpem modo ad curribus Olympicis. *Palma*,
 magnum amorem trahunt. vt *victoria*, et saepe alia
 Nihil aliud est, quam poetica abstracta, pro victore.
 ratio pro vulgari, *amor* sing. 340 — 347. Simile iur-
 numero. 338. *Prima tenet*, gium ap. Homer. Iliad. ψ,
τὰ πρῶτα, victoriam obtinet 543 sqq. *Caueam*, voce a
 primo loco, amoris beneficio theatro ducta, bene dixit
 et studio. 339. *tertia pal-* locum *θεατρῶν* in valle in-
ma, tertio loco victor, ra- ter colles: vt 288 sq. videra-
 tione poetica, quam ipsa illa mus. *ora prima patrum* et
 exempla illustrant, quae Bur- primo loco, ante alios, prio-
 mannus laudat ad h. l. et res ordines, quibus seniores
 Drakenb. ad Silium XVI, et honoratiores sedebant.
 504. cf. Georg. I, 59, vbi *pal-* *lacrimaeque decorae* pueri
mas Eliadum equarum poe- supplicantis, ne sibi victoriae

Gratior et pulcro veniens in corpore virtus.
 Adiuvat, et magna proclamat voce Diores, 345
 Qui subiit palmae, frustra ad praemia venit
 Vltima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri; et palmam mouet ordine
 nemo:

Me liceat casus miserari infantis amici. 350

344 Plerique codd. post *virtus* *Adiuvat* distinguunt, quomodo
 et Nonius agnoscit; sed male, vid. Heinl. *Gratior est* Seneca Ep.
 66 et passim alii, vt sententiae locum teneat. *G. et populo v.* Witt.
veniens e corpore Seneca l. c., et sic passim versus laudatur.
pectore Bigot. Exc. Burm. et a m. pr. Erf. 346 *palmae subiit*
 Doruill. *pugnare subiit* Parrhaf. 347 *redduntur* Heinl. prae-
 tulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendationibus. Vulgo *red-*
dantur, quod tamen et Romanus et Medic. habent, nam in hoc u
 a recenti manu superscriptum. Nil refert; hoc tamen malim: nam
 epica dignitas respuit illos subiunctiuos. 348 *Cum* pr. Moret.
pius A. Ven. et Goth. pr. 349 *Certa mouent* Wall. *p. vouet*
 tert. Rottend. a m. pr. 350 *Mi* Goth. pr. *casus* Heinl. re-
 vocauit, cum nullus codex *casum*, quod vulgg. edd. obsidet et vul-
 garius est, exhibeat, si primum ex Gothanis excipias cum Doruill.

honos eriperetur. *veniens* res, qui in victoriae tertium
 simpl. pro, quae est. Nam nunc locum successerat, et,
venire plenius voc. poetis si Salius victor renuntiatur,
 pro esse, vt iam Heinsius iterum ea excidisset.
 notauit ad Ouid. V Fast. 648 348 — 361. Delectat mite
 et al. loc. *ἐρχεσθαι, ἐλθεῖν*, Aeneae ingenium, vel Eu-
 sic adeo in pedestribus scrip- ryali respectu. Praeiuera ta-
 toribus. Veteres Gramma- men et hic Homerus Iliad.
 tici *veniens* h. l. proueniens, ψ, 558 sqq. 349. ad verba
 nascens, interpretabantur, vt cf. sup. I, 257. 258. *Parce*
 I Georg. 54 *Hic segetes, il-* metu, *Cytherea; manent*
lic veniunt felicius vuae. immota tuorum *Fata tibi:*
 345. Adiuvat Euryalum eius- cernes etc. 349 *palmam*,
 que caussam, et clamat Dio- debitum cuique ordine suo

Sic fatus, tergum Gaetuli inmane leonis
 Dat Salio, villis onerosum atque vnguibus aureis.
 Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,
 Et te laborum miseret: quae munera Niso
 Digna dabis? primam merui qui laude coro-
 nam; 355

Ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat, et vdo
 Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
 Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
 Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360
 Hoc iuuenem egregium praesiant munere donat.

misereri etiam nonnulli, inter quos Rom. Omnino casus miserari plenius sonat. 354 quae praemia Medic. Moret. sec. et Colot., ex versu antec. 355 meruit duo ap. Burm., perpetuo fere lapsu in simili verborum positi. 356 et S. nonnullae edd. et codd. 357 ostendebat nonnulli ap. Burm. et Goth. sec. monstrabat Moret. sec. 358 illi Medic. a m. pr. Quodnam aurum iudicium in hoc sequutus sit, vel post Quintil. locum VIII, 3. 25, nos latet. 359 offerri aliquot Pier. et duo Burm. offerri ed. Geneu. ferri Leid., perperam. Didamonis, Didamaonis, Didiomonis, et apud Pier. Didymaonis, apud Benedictum Pal. Didymaonis, corruptelae; nam est Διδυμάωνος. arte tres Burm. artem Romanus, et ap. Burm. Doruill., sed exquisitius plurali numero artes: h. e. opus.

praemium. Obserua etiam tute in cursu. v. 357. Hoc copiam dictionis: munera, an placere possit, v. ad v. praemia, palma, corona, 327. cf. Iliad. ψ, 551. 781. honores, dona, promissa. 359. clipeus ab artifice, qui 355. 356. Ni me—fortuna fecit, commendatur (cf. III Ecl. 37), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario, et quod e manubiis erat. Seruius: Danaïs, a Danaïs; et in-

Post, vbi confecti cursus, et dona peregit:
 Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praesens,
 Adsit, et euinctis adtollat brachia palmis.
 Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem: 365
 Victori velatum auro vittisque iuuenicum;
 Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
 Nec mora; continuo vastis cum viribus effert

363 Huc si cod. Ge. Fabric. animisque Sprot. Post praesens interpungendum ex Burmanni quoque sententia. Si tamen iungas: praesens Adsit, vt si sit optantis, vti nam: nec id importune fieri videtur, ieiune tamen. 365 praeposit aliquot ap. Burm., male. 368 cum erasum in Doruill. affert Hugon. affert Oudart. Vide

telligimus hoc ad Aeneam illo, quod dicere noluit con- transisse per Helenum (sup. III, 465 sqq.). Nil refert: sed et Aeneas ex templo aliquo Graecorum inter praedam auferre potuit, vt color sit similis ac lib. III, 286—288. 362—484. Etiam ap. Homerum πύγμαρχία sit Iliad. ψ, 651—699. Certauit cum poetarum patre Virgilius fere in singulis, vt comparando facile intelligent, quibus haec cognoscere lubitum est, modo varietate modo ornatu. Omnino placuisse sibi videtur poeta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. II pr. et Theocrit. Idyll. XXII tractato. Virgilium vnice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. Poetae studium in oratione varianda cognosce etiam in illo, quod dicere noluit confecti cursus et dona peracta. animus praesens proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hostem sustineat, videt. Debet igitur mox omnino dictus esse pro fortis, vt h. l. cf. Var. L. addit is et cestu pugnet: at quam ornate! euinctis palmis scil. cestu, attollat, vt αείπει voc. propr. hac in re. honorem v. modo ad v. 349. velatum, ornatum (cf. sup. ad v. 72), auro vittisque, seu vitta lamellis aureis distincta; seu vt cornua aurata sint; vittis ceruici impositis, ritu religioso, etiam in monumentis obuio, vt in arcu Titi. cf. Seru. et inf. IX, 627. 368—377. Homer. l. c.

Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit:
Solutus qui Paridem solitus contendere contra; 370
Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat
Hector,

Victorem Buten inmani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulua moribundum extendit arena.

modo v. 359. Sed ora, se, effert, ingens viri corpus melius declar-
rat; ut mox se tollit. 369 se munere t. bini Goth. 370 exten-
dere Montalb. 371 accubat Parrhaf. et aliquot Pier. occubat
h. l. pro cubat, iacet. 372 Butem tres Burm., et vnus Butan.
Hamb. sec. i. qui c. sese. At hoc ex eo tenebimus, ut interpunga-
mus: Victorem Buten, inmani corpore qui se — ferebat. ut
inf. VIII, 199. magna se mole ferebat. 374 Percutit vnus Pier.
qui est Romanus. Pertulit duo, vitiose ut saepe.

664 sq. 370. Paris, vulgo ludis funebribus, quos ei pa-
pro imbelli, ignauo et mu- ter pronuntiauerat. Proba-
lierofo homine haberi solitus, bile fit ab aliquo Tragico
nec apud Homerum omni fabulam ita exornatam fuisse.
virtute caret, ut Iliad. 7 in Cum vero in omni certami-
certamine cum Menelao, 7, num genere vicisset; etiam
765 sqq. λ, 580 et al., a poe- pugilatu eum vicisse necesse
tis tamen post Homerum mul- est; etiam pugilatu excellere
to maiore virtute insignitus potuit in poetis deperditis.
est; in praeliis enim, post 371. Ludi funebres in Hecto-
Hectoris fatum factis, fre- ris honorem habiti, num ab
quens eius est memoria. Cer- iisdem poetis memorati fue-
taminibus autem inclitus fac- rint, an Virgilii ingenio de-
tus est vel ex eo, quod, inter beantur, non habeo dicere.
pastores nutritus cum esset, Probabile tamen fit, e Cy-
certamine a Priamo instituto clicis poetis et hos petitos
agnitus est, dum omnia vi- esse. Est quoque vestigium
cit, κατὰ πάντα ἄθλα, ut est rei in Darete 25. Priamus
apud Hygin. fab. 91, et fab. Hectorem suo more ante
273 pag. 322. Euenit hoc in portam sepeliuit: cui lu-

Talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
Ostenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius: nec quisquam ex agmine
tanto

Audet adire virum, manibusque inducere cestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere pal-
ma, 380

Aeneae stetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum laeua taurum cornu tenet, atque ita fatur:

375 in praemia Vratisl. 377 praetendens duo Burm., vnus
portendens. 378 hinc tres Burm. hic Medic. a m. pr. agmine
toto pr. Rottend. 379 que abest a binis Burm. ve Zulich. cae-
stus vbique scribitur; etiam in Mediceo: etymologia ἀπὸ τῆς κερτῆς
postulat cestus. Sed in omni sermone, etiam nostro, vsus saepe
etymologiae aduersatur. 380 alacer Bigot. cunctisque pr. Me-
nag. palma post Pierium Heinsius tuetur omnium vetustiorum codd.
et Grammaticorum auctoritate. Adde Markland. ad Stat. Silu. p. 305.
Recentiores et edd. pugna, quod vulgare esset. Ante alios victo-
riam obtinere, est poetae, excedere eos palma; debebat proprie
esse, virtute. Aliquot pugnae et pugnam, frustra. 381 moratur
Goth. sec., sed mox: fatur. 382 Iam equidem malim; et sic

dos funebres fecit. At quo v. Burmann. Catal. Argo-
Buten suauiter ab Amyco e naut. Diuersus quoque Bu-
Bebrycum gente deduxit, qui tes Pandionis f. a quo Buta-
Pollucem prouocauerat, cum dae, sacerdotio Athenis in-
is cum Argonautis ad Bithy- signes: v. Apollod. III, 15, 1.
niae littus accessisset. v. Apol- et Notas. Dares et Entellus
lon. l. c. Caue tamen eum etiam epigrammate ornantur
confundas cum Bute, ex Ar- Antholog. gr. lib. V, pag. 526.
gonautarum numero, qui v. 373. Butes ex Bebrycia,
Sirenum cantu fasciatus in quae erat gens Amyci, id
Lilybaeum enatauit Vene- est, sub regno Amyci, vene-
ris beneficio: Apollon. IV, rat Troiam. ferebat se, in-
912 sq. Apollod. I, 9, 25 de cedebat, veniebat, ut I, 503.

Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
Quae finis standi? quo me decet vsque teneri?
Ducere dona iube. Cuncti simul ore fremebant 385

Dardanidae, reddique viro promissa iuebant.
Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes,
Proxumus vt viridante toro confederat herbae:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,

pr. Hamb. *tauri cornu* Goth. sec., quod communius esset. At Erf., si auctoritatem haberet, sequi malim: *Nec plura moratur.* Tum *laena taurum tenet*, versu inexplato. 384 *Qui f. tres*, et *Quis* totidem alii ap. Burm. cum Erf. cf. sup. ad II, 554. *stanti* Mentel. pr. *stando* tert. a m. pr. *quo me tedet ante t.* Goth. tert., corrupte. *vsque morari* aliquot Pier. et Ven., ex interpr. 385 *ferebant* Zulich. 386 *iubebat* ex Donato ad Terent. Burm. 387 *Hentellus* et *Antellus* hic et in sqq. vitiose scribunt Gothani, vti mox *Herix* pro *Eryx*. 388 *considerat* tres ap. Burm. *herba* vnus Pier. cum Erf.

IV, 11. Apud Homer. l. c. egregie coloribus suis a poeta Iliad. ψ, 679. 680 Euryali inductae! Acestes 387 *grauiter* castigat. Ita malim. virtus simili modo commendatur, atque hic Daretis. Nec male tamen *grauis* omnino, quoniam senex erat; v. 375—377. stolidus serox quippe senes aetate et auctoritate graues habentur. Similis increpatio Pandari ab Aenea Iliad. ε, 171 sqq. Omnino obiurgationes eiusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Mineruae Odyss. χ, 224. Hectoris Iliad. ο, 440 sq.; quas non facile manibus dimittet poeta, quia vim et *δεινότητα* oratio habet. 389.

385 sqq. Primae lineae in Homero v. 676 sqq.; at quam frustra fortissime olim inter heroes, sc. quandoquidem

Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
Dona fines? vbi nunc nobis deus ille, magister
Nequidquam memoratus, Eryx? vbi fama per omnem

Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub haec: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste

Exsultat fidens, si nunc foret illa Iuuentas:

390 *discrimine* Doruill. 391 *finis* vn. Burm. cum binis Heinlii, quod huic quidem elegantius videbatur. 394 *Nec l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burm. *laudis honor* duo ibidem. *cessat* vitium edd. Heinl. et Burm. 396 *habet* vitiose, etiam vetustissimi. v. Pier. *effoeto* Bigot. et Parrhas., quod est vulgare. *effractae* Hamb. sec. a m. sec. *effectae* Doruill.; saltem deberet esse *affectae*. 398 *Iuuentas* Heinl. post Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Vulgo alii *iuuenta*, nonnulli etiam *iuuentus*, prosaica forma. Nam deam Heben, s. Iuuentatem, poeta pro ipsa aetate exquisitius ponit.

nunc iners desides, vt II, Burmann. Sec. ad Numism. 348. 349. *Iuuenes fortissima frustra pectora*—391. Sicil. in Doruill. Siculis p. 399 sq. Adde Excurf. II et 392. grauissima obiurgatio: de *Entello* Excurf. III. *nomagister E.* h. e. gloria haec, bis habere *μυητινόν* aliquid quod Erycem heroem (sed ex vita hominum notum est. maius, *deus ille*) magistrum *spolia*. Auxit haec Val. Fl. pugilatus habuisti. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe qui Herculem IV, 181 sqq.

adeo prouocauit v. 412 sqq. 394—399. Talis excusatio frequens in Homero, imprimis Nestoris. Vide Iliad. v. Diodor. IV, 83. Paus. IV, 7, 132 sqq. λ, 669 sq. ψ, 36, p. 372. cf. post alios 629 sq., et Laertae Odyss.

Haud equidem pretio inductus pulcroque iuuenco
Venissem; nec dona moror. Sic deinde locu-
tus, 400

In medium geminos inmani pondere cestus
Proiecit; quibus acer Eryx in proelia fuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo infuto ferroque rigeabant. 405
Ante omnis stupet ipse Dares, longeque reculat;

399 *inductis pretis* Montalb. *pulcrone* idem cum aliis Burm. et Pier., male. 400 *nil d. m.* aliquot ap. Burm. 403 *manu* Parrhaf. et Rom. 404 *In tantorum* haerent intpp. Faber coni. *totorum i. f.*, Burmannus et emendationem et Seruii explicationem, *tantorum, hoc est, virorum fortium*, recte reiecit; at idem amplecti mauult interpolatam Hamb. sec. et ed. Venetae lectionem: *Obstupuere animi Teucrorum. Ingentia septem Terga boum.* Parua est obseruatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus et talis*, vt *τοῖος* vel *τόσος*, ita ponuntur, vt caussalem particulam intra se complectantur, reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum boum terga* (coria) *rigeabant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27.

ω, 375 sq., sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. cf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim vsus erat, cestus in medium proiecit, magno poeta dignum est. 399. Venissem equidem, haud inductus praemio; h. vel nulla praemii ratione habita. *Nec dona moror*, praemium non curo: quod Burmann. illustrat. 403. *ferre manum in praelia*, exquisite pro manus conferere; et *intendere brachia tergo*, pro induere cestum. 404. Nam cestus facti erant e corio septem magnorum boum, infuto plumbo ferroque. v. Var. Lect. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis cestibus. 406—408. *longeque*, valde, vt Seru. Scilicet, in *recusat* latet

Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
Huc illuc vinclo- rum inmensa volumina versat.
Tum senior talis referebat pectore voces:
Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma 410
Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit; his ego fuetus:
Dum melior vires sanguis dabat, aemula nec-
dum 415

Temporibus geminis canebat sparsa senectus.

Sed, si nostra Dares haec Troius arma reculat,

407 *que ante Anchif.* deest Parrhaf. et ipsam duo Burmann. 413 *fractoque*, quod Heinſio forte rectius legi visum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetusſissimi tamen, vt ipse Rom. et Mediceus, in altera lectione consentiunt: *sparsoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod versu quarto *sparsa f.* recurrit, nil obest. At, si in vno loco codicum auctoritatem vel aduersus rationem sequimur, aliis certe locis non sine ratione eam deferere debebamus. Nunc iterum nouare displicet. *fractoque inspersa* Regius. 414 *His* praeclare Heinſ. restituit e codd. et Prisciano. Vulgo male *Hic. Alciden* Doruill. 416 *cana f.* Hamb. pr. 417 *recuset* Exc. Burm.

notio τῆς *refugit. vinclo- rum vol.* int. lora, quibus cestus circa brachium religaretur. 410—419. *arma* non possunt esse alia quam ipse cestus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis testibus. 412. *germanus* Aeneae, eadem saltem matre genitus (conf. Wesseling. Obſſ. I, 13), quippe Veneris ex Buta (sed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413. Etiam hic versus nostris sensibus fastidium faciat necesse est. Sed v. sup. ad v. 327 sqq. 415. *aemula* intellige, quomodo alias poetis *inuida*, senectus nondum *canebat sparsa temporibus*; nondum cani erant sparsi per tempora. Ornatissime.

Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes:
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto;
Solue metus; et tu Troianos exue cestus. 420
Haec fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa lacer-
tosque,

Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum fatus Anchisa cestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis. 425

418 hoc probat aliquot Pier., ab interpolatore. 421 tripli-
cem Vratisl. deiecit aliquot Pier. et Witt., ab indocto Gramma-
tico, qui primam in reiecit, seu rei pronuntiando, seu geminata
tacite j littera, produci ignorabat. 422 artus magnosque lacertos
vnus Pier. et Doruill. ac Witt., ab interpolatore, qui hypermetrum
versum non ferebat; cui alii sic mederi voluere, vt que in fine tolle-
rent; quamquam et casu excidere potuit. magna ora l. codex Pon-
tani, magna arma l. Sprot. Sed ossa in athletico corpore inprimis
notabilia erant; quis dubitet? 423 Extulit apud Macrob. VI, 1,
sed Nonius et scripti seruant vulgatam, et recurrit istud versu statim
sequente. Scilicet exuit artus venuste dictum pro vulgari, exuit
vestem (sc. de artubus). 424 Cum pr. Moret., vt saepe al. 425 in-
texuit Medic. a m. pr.; vitiose hoc idem in priore edit. a typogra-
phis fuerat exaratum. Sed est, innexuit: de quo verbo v. Benth.
ad Horat. Epod. 17, 72. nexuit Sprot.

418. sedet vt sup. lib. II, 660
Si sedet hoc animo. auctor
Accstes, suator, qui primus
me ad hanc pugnam excita-
vit. aequemus pugnas cer-
tamen, et nunc quidem ar-
ma, cestus. remitto, cedo
ac renuntio cestibus Erycis,
vt bene Cerda. Sic et alias,
v. c. inf. XI, 359 Cedat ius
propriū regi, patriaeque
remittat.

421—425. Manifesta imi-
tatio loci nobilissimi Odyss.
σ, 65—74. cf. Apollon. II,
30 sqq. Versus 422 ex En-
nianis fluxit apud Macrob.
VI, 1 magna ossa lacerti-
que Apparent hominei. du-
plicem, Homer. διπλῆν, du-
plicato panno, vt alibi do-
cuere viri docti. In v. 424
iterum conuenit cum Apol-
lon. II, 51 sqq.

Constitit in digitos extemplo adrectus vterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu;
Inmiscentque manus manibus, pugnamque la-
cessunt,

Ille pedum melior motu, fretusque iuuenta; 430
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se volnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant, et pectore vastos

426 arreptus Rom., solito errore. 428 Adduxere tres Heinf.
Redduxere Victorinus Art. Gramm. lib. I apud Heinf., non male.
Sed Abduxere retro eodem redit. longo Doruill. 429 pugnasq.
aliquot Pier., et hoc decebat poetam. 430 pedum cursu melior
Sprot. p. motu m. Rottend. tert. 431 Is membris Ven. 432 Ge-
nua binis syllabis pronuntiatum esse, nota res est. aeger anhelitus
Probum olim cum aliis hic maluisse, ex Scholio Serui P. Danielis
monet Heinisius. Quantum tamen ipse video, non h. l., sed sub f.
libri noni, ita illi legere maluerunt. Aeger anhelitus, qui aegre
trahitur. 434 pectora alter Hamb., non male. pectore vasto
ed. P. Danielis.

426 sqq. Comparanda hic na, ad pugnam, h. l. prae-
ludendo. immiscent mani-
bus manus, conferunt manus
(Male Seru.). pedum melior.
motu: Sunt enim haud du-
bie etiam pedum partes in
pugilatu, euitandis ictibus.
vid. Stat. Theb. VI, 794 sq.
433. vulnera pro vulgari,
ictus; hos v. 434—436 per
partes enumerat. cf. Apollon.
II, 82 sq. Aures pugilum
fractae ac tumidae ex hoc
ipso, quod aures petuntur

Dant sonitus; erratque auris et tempora cir-
cum 435

Crebra manus; duro crepitant sub vulnere malae.
Stat grauis Entellus, nifuque inmotus eodem
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis, 440
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adfultibus inritus vrguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Praeuident, celerique elapsus corpore cessit. 445

435 *Dant gemitus* sec. Rottend. *errantque crebra manus*
Ven., quod Heinſio placuisse facile suspiceris. 436 *durae* Zulich.
a m. sec. 437 *nixuque* Ven. *nifusq.* Rom. 438 *Vulnera, tela,*
ictus, o. v. Goth. alter, interpolate. 439 *qui m. arcem* Sprot.
441 *Nunc illos, nunc hos* Rom. *nunc hos, nunc alios* pr. Hamb.
442 *assaltibus* tert. Rottend. 443 *Protendit* em. Wakefield Silu.
erit. P. IV p. 141, quod voc. proprium est: potestque adeo et ipsum
ferri; non vero substitui exquisitori.

ictibus pugilum, notae nunc 802. *Ecce iterum immodi-*
sunt ex Winckelmanni ob- *ce venientem eludit et exit*
seruatione super *καταγῶς* *Sponte ruens mersusque hu-*
τὰ ὦτα. *meris; effunditur ille In-*
caput.

437. 438. *grauis* aetate et
mole corporis; cf. inf. 447.
Nam alter contra agilior cor-
pore. *tela exit*, pro vulgari,
ictus canet, declinat, euitat,
eludit. Vocabulum in re gla-
diatoria proprium, vt multi
monuere. Vidd. Cerda et
Burm. cf. inf. XI, 750. *vim*
viribus exit Stat. VI Theb.

In vll. 439 — 442. splendi-
da comparatio a re multo
maiore et grauiore: oppu-
gnatione vrbis vel castelli.
molibus, machinis — 444. *a*
vertice, desuper, v. ad II
Georg. 310. *elapsus cessit*,
elabatur; quod sup. *exit*.

Entellus vires in ventum effudit; et vltro,
Ipse grauis, grauiusque, ad terram pondere vasto
Concidit: vt quondam caua concidit aut Ery-
mantho,

Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Confurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes; 450
It clamor coelo, primusque adcurrit Acesies,
Aequaeuumque ab humo miserans adtollit amicum.
At, non tardatus casu neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitatur ira;
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus; 455

446 *effundit* aliquot Pier. 449 *in* abest Erf. *radicitus* Rom.
et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heinſ. et Prisciano. Ornat
hoc Heinſius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Sili
imitatione satis obscura lib. VI, 196, quam potius ratione poetica de-
fenderem. *Radicitus* pedestri orationi est frequentatum, *radicibus*
non aequae. *rad. e. quercus* a pr. m. Oudart. 450 *Teucris stu-*
diis Trinacria Exc. Burm. 451 *que* abest a Medic., quod prae-
fert Heinſius. Eiusdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. sec. et Erf.
occurrit. Witt. *primus concurrit*. 453 *Et* duo Hamb. 454 *ac*
vim Heinſ. cum scriptis. Al. et v. *inde f. iras* Goth. sec. 455 *in-*
tendit Hugen., ex pedestri ratione. Versum hunc *Tum pudor tam-*

grauis, grauius, vt Ho-
mericum: *μέγας μεγαλωστί*.
448. 449. Comparationem fa-
tis obuiam vel ap. Homerum
Iliad. v, 178 sqq. ξ, 414 sqq.
π, 482 sqq. et alibi (Aliorum
poetarum loca v. apud Cer-
dam.) ornavit nobilium Ar-
cadiae et Troadis montium
nominibus; quae et ipsa
rebus dignitatem adiiciendi
ars est.

450 sqq. Similiter Iliad. ψ,
694 sq. Sed reliqua, quod
Entellus novas vires sumit,
de suo Virgilius addidisse vi-
detur; ductu forte Theocriti
Idyll. XXII, 107 sqq. *studiis*,
Seru. in studia. Malim esse
pro studio, i. e. prae studio;
per studium ac fauorem, qua-
lis spectantium in ludis est.
455. *conscia virtus*, in pro-
sa, virtutis conscientia.

Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto;
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine
nimbi

Culminibus crepitant: sic densis ictibus heros
Creber vtraque manu pulsat versatque Dareta. 460
Tum pater Aeneas procedere longius iras,
Et saeuire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem inposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:
Infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
Non vires alias, conuersaque numina sentis?
Cede deo. Dixitque, et proelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Iactantemque vtroque caput, crassumque cruorem

quam importune interiectum in suspicionem adducebat V. C. Iac. Bryant, etiam *vim* et *vires* non bene sibi succedere. 457 *geminans* Vratisl. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito *ille* sperni potuisse mire-
ris. 459 *crepitent* Sprot. *nimbus crepitet* tert. Rottend. *tre-*
pidant pr. Hamb. *sic densis* poeta exquisitius pro tam densis.
461 *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legerent apud Guellium,
sed idem alterum illustrat per graeca: *προβαίνειν περαιτέρω τὸς ὄργας*.
465 *imponit* Zulich. 464 *Corripuit, miscens* Sprot. 465 *animi*
Parrhaf. 466 *Non* Oudart. Num qu. Moret. et Goth. tert. *com-*
missaque Ger. Vossius e codd. notauit. v. Burm. 467 *dixitque et*
vereor ut fulcrum *que* ab poeta sit. 469 *vtroque* Goth. tert.
vtraque Parrhaf. *Quassantemq. vtroque* Macrob. IV Sat. 1, vt

461 sqq. Aeneas idem fa- e. tuis maiores. *conuersa*
cit, quod Achilles l. c. Iliad. *numina* quod frequentius:
ψ, 734. 465. Cf. Iliad. v, auersum numen, proprie, for-
332 sq. *infelix*, α δειλέ. *vi-* tunam certaminis mutatam.
res alias, simpl. quam puta- 468 sq. Cf. Iliad. ψ, 695 sq.,
veras huius hominis esse, li. vbi φίλοι δ' ἀμφέσαν ἑταῖροι,

Ore eiectantem, mixtosque in sanguine dentes, 470
Ducunt ad nauis; galeamque ensēque vocati
Adciunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucri,
Et mihi quae fuerint iuuenali in corpore vires, 475
Et qua seruetis reuocatum a morte Dareta.
Dixit, et aduersi contra stetit ora iuueni,

Ecl. X, 25 Siluanus *Florentes ferulas et grandia lilia quassans*; sed diuersa in re; et de irato *quassanti capite* ex Plauto Afin. II, 3
23 laudat Burm. *Nutantemq. vtroque caput* coni. Heinfl., cui dis-
plicebat in binis versf. *Iactantem — eiectantem*. 470 *Ore eiec-*
tantem Heinfl. tuetur Macrobi auctoritate, lib. IV, 1, quam pars
codd. firmat. Vulgo *reiectantem*, quod praeferebat Pierius, quo
alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. sec. *reiectantem*.
Orta haec scriptura ex syllabae continuatione, qualis in Mediceo est,
Oreieactantem, in Rom. *Ore iactantem*; Parrhaf. vero interpolate,
Ore reluctantem. *mixtoque in* f. Medic. a m. pr., quod etiam
Heinfl. aridebat. 471 *ad nauem* Doruill. 473 *Sic v. pr.* Mo-
ret. *taurisq. superbis* Hugen. 474 *vos quoque haec* Parrhaf.
haec vos inquit Doruill. 475 *fuerant* duo Burm. *fuerunt* Dor-
vill. *iuuenali* Heinfl. post Pier. e codd. et Grammaticis. cf. sup.
ad lib. II, 518. Etiam in abest a Witt. 476 *Daretam* Gud.
477 *auerfi* Gud. *aduersa* Montalb.

Οἱ μιν ἄγον δι' ἁγῶνος, ἐφελ-
κομένοις: πόδεςσι, Αἶμα πα-
χὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ'
ἐτέρωσε etc. Mox v. 471 *vo-*
cati non vacare putandum.
Seruius: *Bene eorum osten-*
dit pudorem, vel quia erant
occupati circa amicū. Sal-
tem prius admittere licet:
non sponte, auidos, acres,
accurrere puta, sed verecun-
de ac timide, nec nisi hor-
tatu facto, vt tollerent. For-
te tamen argutum magis hoc,
quam verum: Coetu facto a
praecone pronuntiatur victor
et praemia tribuuntur. Sic
sup. 244 sq. Itaque vocati vic-
tores praemia ferunt.
473 — 484. Nouum hoc
Entelli facinus et praeter opi-
nionem, adeoque iucundum
cognitu. 476. Quae mors
destinata Dareti fuerit: orna-

Qui donum adstabat pugnae; durosque reducta
 Librauit dextra media inter cornua cestus
 Arduus, effractoque inlilit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit hu-
 mi bos.

Ille super talis effundit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte
 Daretis

Perfoluo: hic victor cestus artemque repono.

Protenus Aeneas celeri certare sagitta 485
 Inuitat, qui forte velint, et praemia ponit;

478 pugnae adstabat Parrhaf. 480 immisit nonnulli Pier.
 in eicit Erythr. in reuocabat, cum Benedicto in ed. Iunt. cf. sup.
 ad v. 167, et aberat a codd. Giphani, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier.,
 qui tamen non vidit abesse in etiam a Romano. in ora Parrhaf. et
 Hugon., sed in ossa est exquisitius dictum pro ossibus, vulgari; vt
 apud Horat. fragili quaerens illidere dentem. 482 effundit ex
 codd. ab Heinio repositum. Vulgo effudit. 484 reponit Rom.
 cum aliis; manifesto mendose. Nam formula consecrationis sollen-
 nis multo melius ex Entelli persona effertur. 486 praemia dicit
 Gud., quod copiose adstruit Heinio. Mihi potius aut casu aut in-
 terpolandi studio illatum esse videtur. Variandam esse orationem
 ratus poeta praemia non hic ante certamen, sed sub finem demum,
 te; sed multo magis ea quae
 sequuntur. 480. illisit ce-
 stum, seu manum cestu mu-
 nitam, ossibus. 483. melio-
 rem a. aptiorem; nam ani-
 malem hostiam dat, ait Seru.
 cf. Macrobr. III Sat. 5. Duc-
 tum ab hostia succidanea. cf.
 inf. XII, 296 haec melior
 magnis data victima diuis.
 Guellius laudat Ouid. VI Fast.
 162. extis puerilibus, in-
 quit, Parcite, pro paruo
 victima parua cadit; Cor
 pro corde, precor, pro si-
 bris sumite fibras; Hanc
 animam vobis pro meliore
 damus. 484. hic victor—
 repono: a noto more, v. c.
 Horat. III Od. 26. Nunc
 arma defunctumque bello
 Barbiton etc.
 485 sqq. Idem certamen
 ap. Homer. Iliad. ψ, 850 sq.,

Ingentique manu malum de naue Serefti
 Erigit; et volucrem traiecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Conuenere viri, deiectamque aerea sortem 490
 Adcepit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis;
 Quem modo nauali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus euinctus oliua.
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495

v. 535 sqq. enumerat; ab initio tamen dixit: praemia ponit; quae
 cum nulla subiicerentur, reposuit aliquis, dicit, destinat, constituit.
 488 in, quod si ablit, non desiderem, soli deest Sprot. traiectum
 in Hugon. 489 tendat sc. ferrum, aliquot Pier. sed est, quo cer-
 tantes intendunt, dirigant, sagittam. tendunt alter Menag. ferrum
 tendant Parrhaf. 490 deiectas — sortes malit Trappius. Non
 videbat alterum eodem sensu esse magis poeticum. 491 primum
 Rom., vulgari ratione. 492 Hyrtacidae iuuenis Bigot. Τερ-
 τιδης, Hyrtaci filius, Alius, ap. Homerum occurbat Iliad. β, 837 sqq.,
 nunc alter, Ἰπποκῶν. Occurrit et ipsum nomen Iliad. α, 518, sed
 ibi Rhesi Thracis auunculus est. exiit Parrhaf. Hippocoonti,
 Hippocoantis, Ipsocoontis, Oppocoontis, librariorum fraudes.
 493 Postmodo Parrhaf. fere vt apud Iul. Pompon. Sab. Urbanus
 modo pro propemodum exponit. M. c. ductor emendabat Io.
 Schrader. in schedis. conf. Not. 495 carissime Montalb.

sed variauit multa Virgilius, 490. ex l. c. Iliad. ψ, 861,
 quae facile comparatione fac-
 ta animaduertere licet. 487. 316 sq. alia apponit Guell.
 manu, h. l. magna multitu-
 dine Seru. Nisi placet acci-
 pere dictum, vt magna ma-
 nu, de heroibus ac sortibus
 viris. Serefti sup. I, 611,
 ne de Sergesto cogites ex
 v. 121 sup. traiecto in fu-
 ne, funis traicitur, transuer-
 se circumplicatur columbae.
 Burmann. atqui simili modo

Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
In medios telum torfisti primus Achiuos.
Extremus galeaque ima subsidit Acesies;
Ausus et ipse manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus 500
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum neruo firidente sagitta
Hyrtacidae iuuenis volucris diuerberat aurās;
Et venit, aduersique infigitur arbore mali.

496 *iussus quondam* Parrhaf. *suasus* male coniecerat vir doctus, (Iortin. *Tracts* p. 474. Tom. II.) ap. Burm., qui non meminerat Homerica. 498 *galea atque ima* Parrhaf. *succedit* Wall. *subcidit* Menag. pr. *confedit* Exc. Burm. *subfedit* edd. vulgg. *subfidit* Burm. tacite reposuit propter communem poetarum usum et vulgarem errorem in hac voce. 500 *Cum v.* pr. Moret. *Tum summis flexos* Priscian. et Alcuin. ap. Heinf. 501 *et abest* apud Priscian. p. 1187. 503 *deuerberat* aliquot apud Burm. *alas* (sc. columbae) Donatus legit, et sic ed. lunt., quam Burm. memorat; sc. e serioribus aliqua: nam lunt. 1520 *auras* retinet, sed Benedictus *alas* cum Donato legendum esse contendit; minus suauiter, et sic plane otiosum: *Et venit*; nisi cum Bigot. legas: *Vt venit*. 504 *aduersaeque — mali* ap. Probum, sub f. lib. I Art. Grammat., sed v. Heinf. *infigitur* Franc. *infringitur* Doruill., errore non infelici.

tertia palma v. 559, vnde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *euinctus* comas *oliua* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo haerebimus, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. 496. *Pandare, qui* v. Iliad. d. 104 sq. *confundere foedus*, turbare, vocab. propr. *συγχέειν*, vt ipse Homer. l. c. v. 269 *ἐπεὶ οὖν γ' ὄρνι' ἔχευεν. telum torfisti*. Pandarus emissa sagitta Menelaum vulneravit. Male veteres de hasta acceperant *telum*; v. Pompon. 499. *manu*, sagitta manu emissa: quandoquidem manus pro ipsa opera et opere manuum dicitur. 500 — 506. *Pro se quisque* *que καὶ' αὐτὸν ἑκαστος*, h. e.

Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
Non valuit; nodos et vincula linea rupit, 510
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.

505 *Infremuit m.* Bigot., nec hoc male. *malos* tert. Rottend. In *timuitq.* nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al., vt alibi. 508 *que* post *pariter* abest a qu. Moret. 509 *auim* Exc. Burmann. et 547 *aurim*. 510 *Qui primus nodos* Priscian., fallente memoria. *linea vincula* tres apud Burmann. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heinf. 511 *pedem nodo* Parrhaf. 512 *alta volans* tert. Rottend. cum aliquot Pier., sed quae *alta*, eadem exquisitius *atra*, *nigra*. *atraque volans* Ven.

εἰς δύναντιν. Sic Iliad. α, 272. 507 — 512. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At est epitheton ornans a virtute et studio omnino petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. *miserandus*, *σχετλιος*. *nodos et vinc.* v. l. c. Iliad. ψ, 865 sq. 512. *Ἡ μὲν ἔπειτ' ἦϊξε πρὸς οὐρανὸν, fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ac coelum euolauit; mox 517 idem: *in astris aetheriis* ornatus; etsi in eo argutantur Macrob. III Sat. 8 et alii. Et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aere. Cerda, *fugit notos*, expl. volatu anteit notos; quod durum. Sed *fugit in*

Tum rapidus iamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Iam vacuo laetam coelo speculatus; et alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in asiris
 Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
 Amissa solus palma superabat Acestes:
 Qui tamen aérias telum contendit in auras, 520
 Ostentans artemque pater arcumque sonantem.

515 *Tam* Franc. *telo spec.* Menag. pr. *taculo* Erf. 516 *nigra* Parrhaf. *fixit* duo Burm. Sed cum studio variauit tempora. *figit nigra* Gud. 517 *relinquit* tres ap. Burm. *finiuit* Wall., addito illo. *in asiris*: portentose ad nostrum sensum. Aliter tamen veteres, et noster aliquoties: v. c. IX, 76. Schrader. Obsf. I, 3 em. *in auris.* 518 *Aeris* alii passim v. Pier. et Heinsf. 520 *aerías* post Pier. hoc loco reduxit Heinsf. ex vetustiss. vulgo: *aetherias.* *telum contendit* Pierianorum suorumque optimorum auctoritate recepit Heinsius; vulgo alii *contorsit*; quod et Mediceo superscriptum. 521 *Ostendens* Hugon. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliisque praestantioribus reposuit Heinsius, vt iam Pierius ex Romano aliisque suis. Idem Aspri Grammatici auctoritatem memorat, Heinsius vero Marii Victorini. At alii, siue de metro male solliciti, siue

notos est in aerem; sic in essent. Quod Eurytion hic
ventos recessit, abiit, et facit, Merionae ars est ap.
 similia, nota sunt. Homer. l. c. v. 870 sqq.

513—519. *rapidus* Hom. 519—531. Acestes, cum
 l. c. v. 870 *Σπερχόμενος*. ra- iam non haberet, in quo
 pide, confestim. *in vota vo-* cum ceteris contenderet, cer-
cavit v. sup. ad v. 234; fra- tamine iam absoluto, ne ta-
 trem Pandarum *tamquam* men omnino otiosus esset et
heroem, inuocasse puta; arcum semel intentum sa-
 quod grauius est, quam si gitta emissa laxaret, artem
 eius recordatione animum suam in eo declarat, quod
 confirmasset, aut *eius Manes* longissime in altum euolat
 inuocasset, vt sibi propitii sagitta. Hoc Seruius quo-

Hic oculis subitum obiicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;

librarii errore, vel vt Aldd.: *artem pariter arcumque*, vel ex emend. Egnatii *artem pariterque a.* Inde lapsus alii post alios. Sic ed. Ven. *Ostendens pariter artemque arcumque*, Bigot. et Franc. *artem paterque*; Sprot. a m. pr. *artemque patris*; Goth. tert. *artemque paternam a.*; Erf. *artemque parans.* Ceterum haec ipsa varietas lectionis, tum versus et verborum structura, dubitationem facere potest, an versus e margine irrepperit, quaeras quoque, quae tanta ars apparere possit in sagitta temere emittenda? conf. tamen Notam. 522 *Hinc* duo Burm. *subitum* Heinsf. maluit ac reposuit consentiente Montalb. tert. Rottend. Scheffer. et Hamb. pr. a m. sec. pro vulgari *subito*.

que voluisse videtur, dum spicere ostentum creditur.
 ad v. 521 poetam aduersus Male. Spectauit haud dubie
 eos, qui eundem reprehenderent, defendit. *arcumque* poeta ad bella Romanorum
sonantem, h. e. arcus trac- cum Siculis. In Sicilia Ro-
 tandi peritiam. *monstrum* mani bello a Carthaginien-
magno augurio futurum. sibus et Siculis, inprimis Sy-
 Non primo statim obtutu oc- racusanis, fuere petiti; sed
 currit, quid tandem *mon-* horum opes consumtae bello
strum hoc, mirus hic casus, acceptis cladibus, vt nunc
 portendere debuerit; et *do-* sagitta igni. Acestes, quippe
cuit tamen mox *exitus*; rem qui urbem Siciliae, Segestiam,
 igitur, *quae vere euenit,* teneret, fata Siciliae nunc au-
 ante oculos habuit poeta. gurio denuntiare recte potest.
 Sunt in ostento nonnulla (sa- Conferri meretur imitatio
 gitta in altum emissa et flam- Statii VI Theb. 938 sqq., vbi
 ma ardens), quae ad laetum, Adraſti telum, dum redit et
 alia (quod sagitta ardens ad eius pedes in terram fer-
 consumitur quodque flamma tur, insaufum expeditionis
 tractum in coelo facit), quae euentum bene ominatur, et
 ad tristem euentum ducant, alia Silii XVI, 586 — 594.
 vnde *terrifici* vates memo- Quod sagitta exardescit, haud
 rati. Plerumque incensas dubie melius ad portentum
 mox Troianorum naues re- poeta retulit, quam ex hy-
 perbolica celeritatis designa-

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, 525
 Signauitque viam flammis, tenuisque recessit
 Consumta in ventos: coelo ceu saepe refixa
 Transcurren crinemque volantia sidera ducunt.
 Attonitis haesere animis, superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen 530

524 *fatidici* Parrhaf. *omnia* et hic corrupte libri. *carmina* tres apud Burm., sed *omina* etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum. 526 *lammis* Medic. a m. pr. 528 *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem ἀσέγων διαδομαί. v. Guell. Locum respicit Seneca I. N. Qu. 2. cineremque v. f. Witt. pro var. lect.

tione repetiit: vt factum est in glande plumbea inf. IX, 588. motus celeritate liquefacta. Portentum autem ignis aerii v. 527 sq. simile illi, quod lib. II, 693. 694, vbi v. Not. Popius consilium poetae in hoc prodigio desiderabat. v. eum ad II. XXIII n. 45. Ad Iulium sidus haec referre velle, hoc est ingeniose ludere; et intercedit ipse poeta, cum terrificos vates apposuit. 524. *Seraque t.* per se incertus et ambiguus est sensus, pro temporis, quo vates cecinere, varietate; quia tamen antecedit: *docuit mox exitus ingens*, necesse est ad tempora hoc non illa, quibus ostentum oblatum est, sed quibus euentum habuit, spectare. *Cecinerunt* est adeo h. l. interpretati sunt. *sero*, cum res ipsae euenirent, vt eas iam olim illo ostento monstratas esse dicerent. Est ergo: Etiam vates, etsi serius et iam post euentum, quem res habuit, casum ita interpretati sunt. Nec aliter acceperat Io. Fr. Gronou. Obss. in Add. p. 272. *Exitus ingens* praeclare de euentu magno ac mirabili. 527. 528. *stellae cadentes* vulgo dictae cum noctu tum interdiu occurrere solitae, vt in Hymno in Apoll. 441. sup. l. c. II, 693 et Ge. I, 365 sq. *refixa*, decidua, nam alias stellae dicuntur *fixae* esse. 530. *nec omen* Abnuat Aeneas; igitur accipit tamquam laetum?

Abnuat Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exortem ducere honores.
 Ipsi Anchisae longaeui hoc munus habebis, 535
 Cratera inpressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
 Et primum ante omnis victorem adpellat Ace-
 sten. 540

531 et *laetum* Rom., et hoc praeferam. *laetus* Longob. 532 *magnis cumulat* Witt. 533 *Summe* multi, vitiose. v. Burm., qui etiam τὸ *sumere* illustrat. 534 *auspiciis* Wall. Mox vulgg. *honorem*. *honores* Heinl. reposuit tamquam concinnius et sonorius. Sic Rom. et Mediceus Pierii. At in Mediceo Heinlio inspecto et a Fogginio typis excuso *honores* secunda manus in *honorem* mutauit, vt adeo haec Aproniana habenda sit lectio. Gudianus a m. pr. *honore* seu *honore* lectionem Apronianam habuit, sed iterum mutata est in *honores* a m. sec. At Hamburg. alter a m. pr. *honores*, quod et Montalb. et Goth. sec. habet; item Palat., teste Benedicto. 535 hoc deest Exc. Burm. 536 *Crateram* Medic. a m. pr. et Bigot., sed Virgilius eo genere non est vsus. v. Burm. *quam* Hugen. a m. pr. 537 *Cisseus* al., est Κισσεύς. in non delendum; est vt saepe ἐν, in parte, pro munere, muneris loco. 538 *Esse sui* Parrhaf. ex v. 572. δῶκε φέγειν, δῶκε δ' ἄγειν, δῶκε φορῆναι, ὅπως κομίζειν, saepe Homer. 539 *cinxit* alter Hamb. *velat* Parrhaf. t. myrto Wall. et Erf. a m. pr. 540 *At p.* Leid. vn.

531 — 540. Imitatur Hom. l. c. Iliad. ψ, 616 sqq., vbi Nestor simili modo praemium extra ordinem fert. Ad *craterem* saltem cf. craterem Sidonium Odyss. o, 115. *inpressum signis*, anaglyphum,

Nec bonus Eurytion praelato invidit honori;
Quamuis solus auem coelo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucris qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso, 545
Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:

541 *praelato invidit honoris* emend. Marklandus Epist. crit. pag. 106, h. e. Acestae praelato sibi non invidit honorem seu praemium primo loco datum. Nescio tamen an alterum exquisitius sit dictum, - ut transferatur a persona attributum ad ipsum honorem; et si quis est *praelatus*, etiam *honor* eius dicatur *praelatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius honori*. Sed verumne sic quidem videram; *praeferre* poeta dixit exquisite pro *praeripere*. Est *praereptus* honor, *praelatus*, quem ille tulit, abstulit, prae Eurytione. 542 *coelo ab alto*. Mireris ter ita versum clausum, hic et v. 489 et 511. *demisit* ed. Ven., vulgari varietate. 546 *Custodemque ad se c.* Witt. *comitem impubentis* ed. Ven. 547 *Aepytidem* Rom, et alii libri Pier., *Epytiden*, *Ephitidem* al., vitiose. Est ap. Homer. Ἐπυτίδης. cf. Heinf. *ad aurim* Gud. in

signis expressis in argento vel aere. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531 — 539. *Cisseus*, Thracum rex, cuius filia Hecuba. cf. inf. lib. X, 705. v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notae ad Apollod. p. 759. De eodem Homerus Iliad. λ, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expressit Ovidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

541 — 544. *praelato honori*, hoc est: honori, quem alter ipsi praetulerat, praeripuerat. Aliter vulgari usu

dicatur alter alteri praelatus. *bonus* cum dilectu h. l. positum vt ἐσθλός, εὐγνώμων. *Proximus donis* (vt *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), h. e. qui proximo loco praemio donatur, Mnestheus. Haec mea ratio. At Seru. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Omnino est, quod sup. 268. 269 *omnes donati ibant*. *Extremus* Hyrtacides. 545 — 547. Vid. Excurs. ad h. l. *certamine misso*,

Vade age, et, Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,

Ducat auo turmas, et sese ostendat in armis, 550
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos iubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus. 555

aurem aliquot Heinfii libri, quod ipse monet comicis esse familiare; quod tamen si est, epico sermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, *in aurem* esse alicuius auri arcani quid infurrare, *ad aurem* vero *fidam* Epytidae idem esse ac, ad fidum hominem. 549 *cursumque* Ven. 550 *ostendet* Seru. ad XI, 42. 551 *Dic, ait*, ex codd. et ratione firmarunt Pier. et Ge. Fabric. Alii *Sic*. *In se omnem* Menag. pr. *longe* duo Burm. et Erf. a m. pr. *largo* Oudart. *descendere, deducere, discedere* sollenni modo variatur et hic. *discedere coetu* quatuor ap. Burm. 552 *et* abest a Franc. 553 *que* deest Parrhaf. 555 *Trinacria emirata*

vt ἀγών, pro certantium ac spectantium turba dimissa: 515 compares (Multis de iis fere vt iam sup. 286. Sed egit Martorell. *Theca calam.* p. 169 sqq.). *Epytidem* ex Homericis Periphante, Epyti filio, Iliad. ρ, 323 seq., adumbrasse videtur. Ornatus versus 550 de Ascanio. *auo*, in ludis in Anchisae honorem habitis. 551. *circo* de spatiis et loco, in quo decursus equester fit, vt sup. 289. de stadio. 554 — 556. Ornatum verborum vide in *lucent* pro

Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt praefixo hastilia ferro;

Montalb., qua lectione, seu vitio potius, Burmannus aduersus Bentleii emendationem vitur I Carm. 5, 8 ap. Horat. 557 *gerunt* duo Heinf. *praefixa h. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum est codicum ap. Pier. et Heinf. Sic quoque Erf. et nostri Goth., nisi quod tert. *pressa*. Tamen *praefixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugon. seruantur Heinf. ac Burmannus, qui utramque lectionem ait habere, quo se tueatur. Recte quidem, sed *praefixa h. f.* est magis poeticum, auri vero magis consulitur, si *praefixo* legis.

vehuntur, et *mirata fremit* vult, quippe quae Homero pro miratur, et sic porro in *scili-* aliis; vt infra: *fulgent, v-* gantur etc. 556. *tonsa co-* ma *pressa corona*, coro- nati, et quidem, vt inf. v. 673 intelligitur, vbi Asca- nius *galeam ante pedes* proiecit *inanem*, corona super *galeam* imposita; qua- lis inf. VII, 751 *Fronde su-* per *galeam et felici com-* tus *oliua*. cf. Cerda. Coma tamen vel sic *a corona* (non *a galea*) *pressa* dici potuit, quatenus haec caput ambie- bat. *tonsa corona*, h. e. ex arbore tonsa, cui frondes de- cerptae: vt inf. 774 *tonsa oliua*, vbi cf. Not. (Male ad Horat. I Carm. 7, 7 hic lo- cus excitatur). *in morem*, ex more huius ludicri. Docta quidem, sed importuna nota est Seruii ad h. l., qui etiam *coronam* de *galea* accipere

vult, quippe quae Homero *σεφάνας* sit Iliad. 7, 12 (scili- cet *σεφάνην* dicere voluit, quae et alibi apud Homerum occurrit, et *galeae* proprie pars est frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. Monum. inedd. n. 108). In iisdem Seruianis subiectum paullo post: *Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas. Baebius tamen Macer* (eius mentionem facit Seru. etiam ad Ecl. IX, 47) *dixit: a Caesare Augusto pueris, qui luserunt Troiam, do- natas esse galeas et bina hastilia; ad quod Virgi- lium constat alludere.* Poe- tae igitur iudicium in his ad suam aetatem accommodan- dis declarant haec Macri verba. conf. Sueton. Octau. 43, vnde inprimis *torquem* mox non absque consilio me-

Pars levis humero pharetras; it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tris equitum numero turmae, ternique vagan-
tur 560

Ductores; pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus, tua clara, Polite,

558 *Parsque leues* aliquot ap. Burm., non male, sed intrusum *que* librariorum more; et tuetur alterum codd. auctoritas. *humero* duo Burm. *pharetras humero* Goth. tert. 558. 559 Vulgata lectio h. l. sanior est omnium codicum varietate nata ex deprauato *it in in* vel *et*, vnde mox *it in* sequ. versu infertum vel post *ob-* torti vel post *collum* vel *Fl. it torti*. v. Pier. Heinf. et Burm. 560 *Tres, trets, tris* legitur; hoc cum Mediceo: vt iam inde ab I, 108. *turmae numero* Rom. et Menag. pr., inconcinne. *trinique* Witt. 562 *Agmina* Rottend. pr. a m. sec. 563 *Vana* Menag. alt. *paruos* Rom., vt et 569. 564 *Nomen qui* Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heinf. et parte Pierianorum.

moratum videas. Nam 558. egregie eorum, qui turmas 559 ornate pro, torquem ducebant, nominibus et equis collo gestabant aureum. cf. declarandis. *magistris* vid. inf. X, 137. 138. *auri ob-* sup. v. 546. Forte ad tur- *torti*, *torti*; vt *σπεπτός*. mas *maiorum puerorum* re-

560—574. Pueri fuere spexit v. Sueton. Iul. 39, Oc- omnino XXXVI cum trinis tau. 33. Paruus hic Priamus ductoribus, in tres turmas Politaie filius, Priami regis descripti: vnaquaeque tur- nepos. De Polite cf. Iliad. ma XII capitum. Ternarium β, 791 et sup. lib. II, 526 sq. numerum ad tres P. R. tri- *auctura Italos*. Seruius: bus a Romulo institutas re- *Polites — de quo Cato in* fert Seruius; saltem Centu- *Originibus dicit, quod ad* rias tres equitum respici di- *Italiam venerit, et segre-* cere debebat. cf. Liu. I, 13. *gatus ab Aenea condiderit* Sed ornauit poeta locum *oppidum Politorium a suo*

Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
 Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus vnde Atii duxere Latini;
 Paruus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnis pulcer, Iu-
 lus 570

Sidonio est inuectus equo, quem candida Dido

565 *actura* aliquot Burm. 566 *bicolos* Goth. tert. *primis*
Alba pedes Medic. a m. pr. 567 *arduus* antiqui et hic apud
 Pier. 568 In *Atys*, *Atus*, aberratur *Atis*, *Atis*, et in Gud.
Atus; et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. sec. ac
 Reg. *Atyi*, in al. *Atii*, *Ati*, *Ati*, *Ati*, et in Goth. sec. *Atii*.
 Pro *Atii* h. e. *Atii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum aucto-
 ritate: antiquiorem auctoritatem pro *Atia gente*, vna consona
 scripta, attulit Heinf. ad h. l. Nota illa gens, ex qua Caesaris
 Octauiani mater oriunda fuit. cf. ad Dion. XLV pr. Praeferam
 tamen h. l. ex vetere more *Ati*. *dixere* emendatum in Medic., vt
 alibi. 569 *puero multum d.* Bigot. *delectus* et hic pr. Rottend.
 ac Medic. 570 *formam* Medic. a m. pr. graeca forma, quae pla-
 cet Heinf. et Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o.*
formaque Exc. Burm. 571 *Sidonioque inu.* tres ap. Burm. *Si-*
doneo scribunt, nonnulli, vt *aethereus* pro *aetherius*. vid. Pier.

nomine. Paullo post in *equis*. Burm. it. Heinf. ad h. l. cf.
 v. 565 sq. argutantur Intpp. vel Suet. Octau. 4. *Latini*
albas maculas mox in ali- simpl. pro Romanis, vt saepe
 qua praecipua parte decla- al. Heinf. eo refert, quod
 rari puta, in pedibus, quos Atii *Aricia* erant oriundi.
 poetica ratione, *primi ve-* Neque illa temere adiecta:
stigia pedis, dixit, et in *pueroque puer dilectus Iu-*
 fronte. Sunt qui putent, *lo*: vt iam tum concordiae
 Homerum Iliad. ψ, 453 poe- inter Atiam et Iuliam gentem
 tae ante oculos fuisse. 568. tamquam prima semina iacta
 Atiam gentem memorauit sint: cf. Eckhel Doctrina nu-
 propter Atiam, Augusti ma- mor. Vol. V, p. 145 de nu-
 trem. v. Seru. et ad eum mis gentis Atiae. 571. *Si-*

Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cetera Trinacriis pubes senioris Aestiae
 Fertur equis.

Excipiunt plausu pauidos, gaudentque tuentes 575
 Dardanidae; veterumque adgnoscent ora paren-
 tum.

Postquam omnem laeti confessum oculosque suo-
 rum

Lustrauere in equis: signum clamore paratis
 Epytides longe dedit, insonuitque flagello.

Olli discurrere pares, atque agmina terni 580

573 *Trinacriae pubes* plerique Pier. et sic Medic. cum al. Heinf.
 ac Burm. Erf. binisque Goth. *Trinacrii* Rom. cum Menag. pr. et
 pr. Rottend. Sed *equis* debere epitheton, non est quod dubites.
 575 *ruentes* vitium ed. Dan. Heinf. v. Burm. 576 *corda p.* tres
 Burm. 577 *omnes* alter Menag. *concessum*, *consensum* et hic
 aberratur. *oculique* alter Hamb. a m. pr. 578 *parentis* Medic.
 a m. pr. 580. 581 *Deductis* scriptum in Rom. Medic., et al.,
 forte doctius pro *ductis* simpliciter. Sed de aberratione satis constat.
 Vide modo v. 569 *delectus* in eodem Mediceo. Porro *ternis* codd.

donium equum dicere potuit 575. *pauidos*. Seruius:
 etiam qui ex Africa esset. gloriae cupiditate sollicitos, vt
 Nam Phoenicios equos non III Georg. 106 *Corda pauor*
 memini narrari; nec tanti *pulsans*. cf. Silius XVI, 431.
 res erat, vt curiosus in eam 514, 479. Nec tamen iniu-
 inquirerem; nec Phoeniciae cunda res, si puerilis aetatis
 solum equis alendis idoneum. ingenuam verecundiam ex-
 572. *esse* e Graecifino abun- primi putes. Mox eos co-
 dat: *δῶκε ξενίῳ ἔναι*. 573. gita longo ordine incedentes
 Curiose haec adiecta sunt; campum in orbem obiisse.
 alioqui enim quaeri poterat, 580sq. Hunc locum cum
 vnde Troianis classe aduec- subiuncta comparatione e
 tis, inprimis ista aetate, tot pulcerrimis esse puto viuida
 equi suppetere potuerint. ad sensum repraesentatione

Diductis soluere choris, rursusque vocati
 Conuertere vias, infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Aduersis spatiis, alternisque orbibus orbes
 Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub ar-
 mis; 585

Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
 Infensi; facta pariter nunc pace seruntur.

Pier. cum quatuor Heinf. et vno Burm. ac Goth. sec., quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinſius, legendum tunc eſſe: *agmina ternis Diducti ſ. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquitiſtione orationem efficere. 582 *instructaque* Medic. Pier. *dedero* Witt. a m. pr. cf. Burm. 583 *cursus ineunt* Ven. a m. pr. *aliosque reuerſus* Wall. a m. pr. 584 *Auerſis* Zulich. *Aduerſos* Erf. *Aduerſi* poſt Pierianos nonnullos Exc. Burm., quod probat vir doctiſſimus. Enimuero v. Not. *alternisq.* Heinf. recepit Pierio, puto, obſequutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum ceteris *alternosq.*, quo variatur oratio. 586 *fuga* recte ſecundum rationem et praeſtantioreſ codd. Rom. Medic. alioſque praetulit Heinf. Vulgo *fugae*, quod non bene relic-tum Silio in ſimili loco XVII, 445; non enim *fugae*, τῆς Φυγῆς, nudat quis tergum, ſed, dum fugit, fugiendo, *fuga*, tergum nudat. *verſant* Gud. pro diu. lect., et pr. Rottend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. ſec., tamen lapſu potius, eſſi nec infelici, quam conſilio. 587 *pariter facta* Parrhaſ. *fruuntur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Iunt.

rei ad eloquium difficilis. Oc-
 cupatus fuit in hoc ludo de-
 clarando atque etiam deli-
 neando Ge. Henr. Nöhden
 noſter (*in Erklärenden An-
 merkungen zur Aeneis*:
 Claſſ. Encyclop. P. V. Vol. I.
 p. 332 ſq.) *pares* loco, or-
 dine eodem, vt ſup. v. 114.
terni tamen, h. e. ternis di-
 verſis turmis, quas *choros*

appellat, diſcedunt, aut,
 terni quique inceſſerunt, ita
 vt duodecim eſſent cateruae,
 trium vnaquaeque puerorum.
 mox iterum coeunt, *vocati*,
 a ducibus. *infesta tela tu-
 lere*, vt alias *ferre ſigna*
infesta, inferre vel tenere,
 habere, gerere. conf. etiam
 Burm.; mox v. 584 *Aduer-
 ſis ſpaciis*, h. e. quibus ipſi

Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
 Mille viis habuiſſe dolum, qua ſigna ſequendi 590
 Falleret indepreſus et inremeabilis error.

588 *Crete* Wall. a m. pr. *Cretae altae* Seru. apud Burmann.
 589 *Abietibus* cod. Thuan. Macrobian V Sat. 14. *textis* Parrhaſ.
textus Ven. 590 *Millenis* h. d. Goth. ſec., praue. *domum* tres
 ap. Burm. Sed *dolus* eleganter. v. Not. *Mille dolis* h. *viam*, quae
 ſ. ſ. Parrhaſ. *quo ſigna* Bigot. 591 *Agnoscas* et hic duplicem
 codd. ſectam: Pom. cum codd., inter quos Goth. alter, parte,
Frangeret, forte tamen illud primum ex librarii lapſu natum.
 Etiam Donatus interpretatur: *fregerint flexus*. Sed melius Me-
 dic. cum aliis: *Falleret* — quippe, *error*. Seruius virumque pro-
 dit. *indepreſus* al., vt ſolet.

aduerſi h. e. obuii inuicem arte effinxit, vt inter eius
 ſibi facti iterum deſlectunt ſe flexus legendos ipſe quaſi
 et in nouos gyros diſcurrunt. errore ferri videaris; ita im-
alternis orbibus orbes Im- plexa ipſa verba, quae Plinii
pediunt praeclare, cum va- animo obuerſata puto in La-
 riis flexibus ſubeunt ſe inui- byrintho lib. XXXVI, 12, ſ.
 cem ſaltantium ordines, ſe- 192, vti ipſe Virgilius Catulli
 que miſcent et implicant. v. memor fuiſſe videtur n. LXI,
 585. dictio Lucretiana facile 112 — 115. *Crete in alta*,
 agnoſcitur ex eius Lib. II, 41 cf. mox lib. VI, 23 propter
 et 324 *belli ſimulacra ciere*. Idam et alios montes; quam-
ſub armis, vt ſaepe apud quam et omnis inſula *alta* eſt,
 poetam pro, *armati*. quippe mari altior. *Parie-*

588 — 591. Non poterat
 Virgilius ſuperare vel aſſequi
 locum Homeri, quem inter
 pulcerrimos primum excitan-
 dum credo, Iliad. 6, 590 ſqq.
 ad 605 de Daedali choro. ac proſpectum intercipiunt,
 Rem itaque ſapienter tra- vt totum iter, qua pateat,
 duxit ad ſimilem rem, La- aeſtimare nequeas. Ouid. in
 byrinthum, quem ea cum loco cum hoc comparando
 VIII Met. 158 ſqq. *caeca*
tecta dixit. Cuiacius Obſſ.
 I, 30 a Burm. laudatus *cae-*
cos parietes eſſe ſine ſe-

Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 Inpediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
 Delphinum similes: qui per maria humida nando
 Carpathium Libycumque secant, *luduntque per
 vndas*. 595

Hunc morem, hos cursus, atque haec certamina
 primus

592 *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. reposuit Heinſius. At alii cum Romano *aliter. nati Teucrum* Gud. 595 Malim aliquem codicem habere: *Libycumue*. Etsi non ignoro, esse qui dubitent de hoc discrimine inter *ve* et *que*; et ista maria, quippe contermina, passim iungi; v. c. Iuuenal. XIV, 278, vel permutari, v. c. Georg. IV, 387, et in utroque delphinas vagari. Mox *luduntque per vndas* deerat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heinſ. et Goth. tert. cum Erf. Laciniam inepti esse Grammatici per se patet. 596 *Hunc morem cursus* vulgo codd. ap. Pier. Heinſ. et Burm. et sic tres Goth. et primo loco Romanus. *Hunc m. hos c.* elegantius iam olim a Rob. Stephano inde editum; ut iam legitur in Aldd. prioribus, etiam in

neſtris docuit; sed hoc est Homer. huc vocat Seruius) Ictum interpretari, non poetam. *dolum* h. e. iter dolum, fallens. *signa sequendi*, procedendi, ut poetis *ἔπειτα*, *sequi*, pro *ire*, h. e. notas viae et itineris, quae erat incedendum redituro. Ouid. l. c. Daedalus *turbatque notas, et lumina flexum* Ducit in errorem *variarum errore viarum*. cf. inf. VI, 27 sq.

592—595. *vestigia inpediunt*, cursus flexus implicant. *per maria humida* (ὅγρὰ κέλευθα θαλάσσης ap. Retulit, innouauit, ut Seru.,

nando Carpathium Libycumue (conf. V. L.) *secant luduntque per vndas*, videtur aliquid otiosi esse in hac verborum copia; etsi bene video marium denominatione rei dignitatem incrementum. Ouid. de delphinis III Met. 685 *Inque chori ludunt speciem, lasciuoque iactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant*; et qui anteiuuit Apollon. Rh. IV, 933 sqq.

596—603. *Hunc morem*—*Retulit*, innouauit, ut Seru.,

Alcanius, Longam muris quum cingeret Albam,
 Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
 Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes.
 Albani docuere suos; hinc maxuma porro 600
 Adcepit Roma, et patrium seruauit honorem;
 Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Egnatiana recensione. Pro ea lectione codicem suum laudat Ge. Fabric., at Heinſius sec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, ut a Foggino editus est, alterum exhibet. 597 *quum conderet* Gud. pro var. lect. 598 *Retulit* vulg. *retulit* h. l. Burmannus reuocauit, non e ratione grammatica, quam vir doctiss. Io. Schraderus Emendatt. praef. p. XLII constitutam esse voluit in *retulit, reperit, repulit*, verum laudato cod. Gudiano. Desidero omnino constantiam in his ac similibus, v. c. *Iupiter*, quod *Iuppiter* exaratur. Si ad morem veterum scribendum est, equidem litteram male geminari puto scriptura; etsi pronuntiatione id fieri necesse est. Si tamen gemines, semper et vbique ista ratio est sequenda. in *priscos* Goth. pr. 599 Versus molestus. *ille* Wall. *secum cum T.* pr. Hamb. Olim distinguebatur: — *Latinos. Quo puer — pubes, Albani d.*, ut adeo esset: *Quo puer — pubes* sc. celebrauerant haec certamina, *docuere Albani suos* illa celebrari. Melius sic interpungas, ut fecimus: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos, Quo puer ipse modo, f. q. T. pubes* (sc. celebrauerant. Hinc) *Albani docuere suos* etc. 600 hunc Oudart. a m. sec. Goth. tert. 602 *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Doruill. *ducitur* Leid. 603 *sacro* Bigot.

repetiuit. *priscos Latinos* h. ab origine sua in Anchisae l. ut *antiqua Italia*, et sic honorem institutum. 602. *Latium antiquum* inf. VII, Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum lusibus Seruius laudat: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troia vocatur*, poeta dixisse videtur exquisitius: et nunc honor ille, seu ludicrum, *Troia, agmen*

Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.
Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis: 605
Irim de coelo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
Multa mouens, necdum antiquum saturata do-
lorem.

Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,

604 *Hinc* multi Pier. et Heinf. ac Burm. *vocauit* Goth. tert. a m. pr. 607 *inspirat* pr. Hamb. a m. sec. et Sprot. 608 *mouens* Montalb. et ed. Iunt., solito lapsu: *saturata* codd. Pier. et suorum ac Aruliani Messii auctoritate sonique suauitate recepit Heinf. Vulgo *exsaturata*. 609 *celebrans* Medic. et Zulich., noto sphalmate. *pro* Erf.

autem *Troianum* appellantur pueri; Alii sic: *pueri*, Troianum hoc puerorum agmen, *Troia* appellatur; at alterum lenius.

604 sqq. Nouum auertendi Troianos ab Italia consilium Iunonis, incensis nauibus; ad ductum historiae etiam hoc, etsi variis modis fuit narratum. v. Excurs. VI ad h. l. Sed poetam decebat haec ad deae Troianis infestae machinationes referre. Quod Iridis ministerio vitur Iuno, Homeri exemplo fit. v. sup. ad IV, 694. Apud eundem Iliad. ψ, 198 sq. ad Ventos ea mittitur, vt Patrocli rogam illi flamma inuoluant. Argutatur Seruius in caussa reperienda, cur Iridis maxi-

me ministerio h. l. poeta vtatur, et affert aliena a poeta. Iunoni enim ministra Iris data est more sollenni, non Mercurius. Transitum a laetis ad tristitia, adeoque delectationem ex rerum varietate, facile vnusquisque obseruet. conf. Trapp. ad h. l.

604—610. *mutata nouauit*, pro *mutauit*, ornate. Manil. IV, 580. *Scilicet in piscem sese Cytherea nouauit*. Fortunae autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit spem vel sustentat constantia aut leuitate sua. *ventos adspirat eunti*, praeclare pro, volantem incitat, properare facit; quod optime sit vento secundo alis

Nulli visa, cito decurrit tramite virgo. 610
Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
Desertosque videt portus classemque relictam;
At procul in sola secretae Troades acta
Amisum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis, 615
Et tantum superesse maris! vox omnibus vna.

610 *orto* pro *cito* Sprot. *d. tr. Iuno* Erf. a m. pr. 611 *con-*
fessum Medic. a m. pr. et Moret. sec. *cursum* Franc. et Sprot. *oc-*
cursum Wall. Mox nescio an melius legas *vt*; nam *et litora lu-*
strat inter reliqua otiosum esse videtur. Igitur coni. *decurrit virgo*;
conspicit ing. concursum. *Vt* (vbi) *litora lustrat: Desertosque—*
classemque relictam. 612 *classimque* Sprot. vid. sup. ad III, 5.
613 *Et* vel *Haud* nonnulli; item *Troeades* vel *Troiades*, ac Medic.
secreta T. actae. 615 *Portum* Goth. sec. *spectabant* Medic.
expectabant Voss. pr. ac Ven., quod Heinf. interpretatur: secunda
nauigationi tempora. Alii apud Seru. *flentes heu t. iunxere*.

immissio. Ad Mercurium Iu- similiter ac ventus, repugnat
piter sup. IV, 223 *Vade* vsui loquendi *τοῦ ἀμα* et *τοῦ*
age, nate, voca Zephyros *pariter cum*. Mox illius vo-
et labere pennis. Sunt au- latus declarabatur: *agit ven-*
tem modi volatum declaran- *tos et nubila tranat*, findit
di varii apud poetas. modo aerem, qua peruolat, et agit,
fertur aliquis vento, vt et mouet, ante se. *multa mo-*
apud Homer. *πέτετο πνοιῶν ἀνέμοιο*. modo volat *ἀμα* *mouens animo*, voluens;
πνοιῶν ἀνέμοιο apud Home- machinata. X, 890 *Multa*
rum et Hesiodum, quod red- *mouens animo iam tandem*
ditum erat supra IV, 241: *orumpit*. Porro *necdum an-*
Mercurium talaria *sublimem* *tiquum saturata dolore*.
alis, volantem, *rapido pa-* Erant sup. I, 25 sq. expositae
riter cum flumine portant caussae; et hinc I, 4 *memo-*
seu vt aequet ventum, seu vt *rem Iunonis ob iram* erat dic-
volet vna cum vento; nam tum. Iterum inf. 781 *Iuno-*
vt sit volat tam celeriter *nis grauis ira nec exsatu-*
quam ventus, seu, vt reddunt *rabile pectus*. 610. Laudat

Vrbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Coniicit, et faciemque deae vestemque reponit:
Fit Beroe, Tmarii coniunx longaeua Dory-
cli; 620

617 pelagi connexa tueri Ven. ex sup. IV, 451. 618 medios Goth. sec. 619 Misuit et f. Goth. sec. Coniect f. duo Burm. vultumque r. Dornill. 620 Fit decor et varii Wall. a m. pr. Beroe passim scribitur. Ismarii vulgata lectio ante Heinf. e recentioribus (et si et Seruius agnoscere videtur) petita erat libris; Tmarii Heinsius restituit, etiam librorum auctoritate, in quibus vel Tmarii diserte, ut etiam in Rom. fuit, in Medic. a m. pr. Mari, a sec. Tmarii. In cett. Marii, Tinarii, Timarii, Tarii, Thiari. v. Heinf. ad h. l. et cf. ad Ecl. VIII, 44, ubi similis error infederat edd.; videtur adeo ex Marii ab interpolatore Ismarii factum esse. Pompon. Sab. ad h. l. „Marii forte Ismarii Dorycli, Thracii, ab Ismaro monte Thraciae. Mihi non placet; nam antiqui codices Marii habent, et haec Beroe in Sicilia manebat. In Bucolicis Apollonius ait: Maros mons Thraciae, ubi Maro vinum dedit Vlyssi, et Probus in commentariolo Georgicorum facit mentionem.“ Vides vera falsis mixta esse. Tmaros in finibus Dodonae Epiri mons erat: Τόμαρος. Τμάρος. conf. Steph. Byz. Interea velim Heinsum docuisse, quomodo inter Troianas mulieres esse potuerit vxor Dorycli

Cerda locum Ouidii: et re- meat per quos modo venerat arcus, Met. XI, 632. cito tramite, exquisitius quam cursu, volatu. 611 — 617. concursus vide sup. 106. 107. desertos portus vid. sup. 286. 287. Quod ludis non interfunt mulieres, sed solitario in litore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Graecos quoque senior usus temperavit. Sed et illae Anchisen stebant, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem: Pontum adspectabant flentes; et quod statim querelas subiungit; heu tantum viae sibi Et tantum superesse maris. 617. Vrbem, simpl. sedem. 618 — 622. vestem, vestire colorem, qualis alias Iridi tribuitur. Attamen supra de Venere quoque I, 404 pe-

Cui genus, et quondam nomen, natiue fuissent;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus insert:
O miserae, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens

Tmarii, a monte Epiri appellati. At Ismarii alicuius e Thracia oriundi, cum multa Thracum et Troianorum memorentur fuisse commercia, vxor interesse facile potuit. Hactenus utique alterum hoc haud dubie verius. Sunt forte, quae et his reponas. Aeneam etiam Dodonam adiisse, a nonnullis fuit traditum. v. Excurs. de Aeneae Errorr.; et ipse poeta noster, qui elationem ad Buthrotum factam sup. III, 293 sqq. narrauerat, sub discessum ab Epiri littore v. 470. 471 inter Heleni munera hospitalia: Addit equos, additque duces. Remigium supplet, socios simul instruit armis; quod infra v. 646 eadem Beroe Rhoeteia appellata, nil repugnare; esse docte dictum pro Troiana. Locus tamen vel sic inter eos referendus, in quibus ratio critica, quatenus in librorum usu versatur, aliam lectionem, aliam rerum ratio et iudicii subtilitas defendit. Ismarium hominem etiam requirit Beroes auctoritas, quam Troia profecta matrona habere potuit, non ea, quae in itinere fuit allecta. Ismarii etiam defendere video sagacem virum Ouvens Noct. Hag. p. 624. Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Iliad. λ, 489. 621 Quoi etiam quondam nati nomenque f. ed. Ven., male. 622 Dardanidum aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. manibus Goth. pr. offert alter Hamb., at v. Burm. 623 Achaia tres Heinf. cf. ad II, 462. 624 Traxerat Sprot. Troiae sub Goth. sec.

des vestis defluxit ad imos stat ergo ad maritum referre. Et vera incessu patuit dea: genus, nobilitas h. l. v. Burmann., quem indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perdere. Georg. II, 240. Salsa tellus — nec Baccho genus servat. fuissent pro Cui fuerant. 623 — 640. Artem agnosce, quod miseratione animis se insinuat, antequam ad consilium suum proferendum descendit. In vl. 623 seq.

Infelix! cui te exitio Fortuna reſeruat? 625
 Septima poſt Troiae excidium iam vertitur aeſtas:
 Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita ſaxa
 Sideraque emenſae ferimur; dum per mare
 magnum

Italiam ſequimur fugientem, et voluimur vndis.
 Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Ace-
 ſtes: 630

625 *exitium* Gud. a m. pr. Witt. 626 *voluitur* Menag. pr.
 627 *iam terras* Rottend. tert. *terras* aberat a Voſſ., et mox erat
ſaxis. Sane quidem *ſaxa* parum commode ſubiiciuntur, imprimis
 inter *terras* et *ſidera*. Puta tamen poetam *littora* commemorare
 voluiſſe, et quidem barbararum terrarum. 628 *ferimus* nonnulli.
 Sed vid. Heinf. ad III, 268. *tulimus* Rom. et Menag. pr., non im-
 probante Burmanno. Sed alterum ex poetica conſuetudine. 629 *vol-*
uimus Doruill., fraude librariis ſollenni. 630 *Hic fr. E. fines*
 Parrhaſ.

ſententia fere qualis ſup. I, 94 ſq. et III, 321. 626. *Septi-*
ma poſt Troiae excidium
aeſtas. Sic et I, 755. conf.
 Excuſ. II ad lib. III. 628.
 „*Sidera* aut tempeſtates ait,
 quae ortu vel occaſu ſiderum
 ſaepe naſcuntur, aut prouin-
 cias, quae ſideribus ſubia-
 cent, vt Ecl. X, 68 *Aethio-*
pum verſemus oues ſub ſi-
dore cancri.“ Haec Seruius.
 Exemplum quidem parum
 idoneum, ſed de acceptione
 vocis h. l. in hunc ſenſum
 non dubito; vt terras diuer-
 ſis caeli plagis ſubiectas in-
 tellexerit, poſt *freta*, *ter-*

ras, *ſaxa*, h. e. littora ſaxo-
 ſa. Porro *emenſae ferimur*,
 plenius quam *emenſae ſu-*
mus. Mox *mare magnum*
 ſimpl. vaſtum, immenſum,
 nil amplius. *voluimur vn-*
dis, grauiter pro, nauigamus.
 Non adeo diſſimilia his ver-
 ſibus ſunt inf. VI, 58 ſeq.
magnas obeuntia terras Tot
maria intraui duce te, pe-
nitique repoſtas Maſſylum
gentes, praetentaque Syrti-
bus arua (vt h. l. ſaxa): *Iam*
tandem Italiae fugientis
prendimus oras. 630. v.
 ſup. ad v. 24. *iacere muros*,
 exquisite pro ponere, duce-

Quid prohibet muros iacere, et dare ciuibus
 urbem?

O patria, et rapti nequidquam ex hoſte Penates,
 Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos amnis, Xanthum et Simoenta, videbo?
 Quin agite, et mecum infaſtas exurite puppes. 635
 Nam mihi Caſſandrae per ſomnum vatis imago
 Ardentis dare viſa faces. Hic quaerite Troiam;
 Hic domus eſt, inquit, vobis. Iam tempus, agi res;
 Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae

631 *Quis* paſſim in libris. Sed *quid* e melioribus praefertunt
 Pier. Heinf. Adde Romanum. At Medic. *Qui* et *muro*; et a m.
 ſec. *Quis* et *muros*. In Goth. tert. verſus imperfectus erat relictus
Quis prohibet muros? 632 *et* abeſt a nonnullis. Duo Heinf. *O*
patrii. Apparet adeo ab initio *O* excidiſſe, mox diuerſimode ſupple-
 tum; et verum eſſe: *O patria o rapti*. Hoc etiam Macrobi. VI Sat.
 6 laudat. 633 *ducentur* alter Hamb., quod placet Burmanno.
 Scilicet ſi ea communis librorum lectio fuiſſet, vnusque contra *di-*
centur exhibuiſſet, praetuliſſet ille viciffim hoc. *dicentur* eſt exqui-
 ſite dictum pro *erit*, vt Homericum: *ὅν τε κελεύειν ἀκούειν*. *nun-*
quam Rom. 634 *H. manes* Rom. et Sprot. a m. ſec. *et* abeſt a
 Montalb. 635 *infaſtas et mecum* tert. Rottend. 636 *per*
ſomnum Caſſ. Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV Theb. 133. *noc-*
tis imago Montalb. 638 *nobis* tres Burm. *nunc* ante Heinf. cum
 vno Pier. *agit res* Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. *agit rem*,
 prae. *tempus agi*, eſt agenda rei. Alii diſtinguunt: *Hic domus*
eſt, inquit; vobis iam t. Doruill. *inquit, vbi tempus agi res.*

re; vt vulgo *fundamenta* nium hoc praeclarum et con-
iaci dicuntur. 634. *Hec-* ſilio accommodatum poetae
toreos amnes, exquisitius commentum. 639. *tantis*
 quam, Troianos, vt et alias. *prodigiis*, rei per ſomnum
 Ad ſenſum verſus cf. lib. III, tam maniſeſte monſtratae.
 349 ſqq. ſcilicet, non con- *arae Neptuno*. Forte An-
 tinget, vt noua Troia alicu-
 bi nobis condatur? cf. Ex-
 cuſ. I ad h. lib. 635. *Som-* ludos funebres commiſſos ſa-

Neptuno. Deus ipse facies animumque ministrat. 640

Haec memorans, prima infensum vi conripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et iacit. Adrectae mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hic vna e multis, quae maxuma natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
Non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
Est Dorycli coniunx. Diuini signa decoris,

640 *ipse sacer* Parrhaf. *flammamque ministrat* Ven. a m. sec.
et Rom. *animamque m.*, male. *animus* est consilium, inuentum
hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male. 641 *subito inf.*
Doruill. *infectum* Medic. Pierii cum aliquot Burm. *inensum* Wall.
et Witt. 642 *subnixa* pr. Hamib. *connexa* alter a m. sec. *con-*
nixa Goth. sec. 643 *abrectae, arreptae* duo Burm. 645 *Pir-*
go, Phirgo scribitur. Περγώ erat. *nat. maxima nutritrix* Goth. tert.
646 *nobis* sex apud Burm. *nobis, nobis* Rh. duo ibidem. *Rhoe-*
teia mater duo alii, vitiose.

cra debent esse facta Neptuno, unde aris adhuc titiones ardentes suppetebant; dicas, quorsum? forte ad placandum deum et secundam navigationem expetendam. Quorsum autem quatuor? Servius: *quatuor, quia singuli duces navium* (v. sup. 115), *qui certauerant, singulas posuerant* — *alii tamen dicunt a Cloantho esse positas, qui promiserat se daturum* (sup. v. 233 sqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedio equidem numeri causam, nec refert.

641—645. Ornata oratio, vt pote in re, quae mirationem facere debet. Est autem ea caussa poetae cur ornent, si phantasma aliquod in mentem alte descendere vult. *connixa coruscat et iacit* pro iacit simpl. Fert autem ita res, vt, dum vibras titionem, motu ipso flamma viresumat. 647 sq. cf. sup. Excurf. XIII ad I, 402. Seruius ad h. l. *Non est disuasio, vt quidam putant*, (scil. ne credant feminae hanc esse Beroen neque ei fidem habeant) *sed magis hortatur*

Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui voltus, vocisue sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui 650
Aegram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchilæ inferret honores.
Haec effata.

At matres primo, ancipites, oculisque malignis
Ambiguae, spectare ratis, miserum inter amo-
rem 655

Praesentis terrae, fatisque vocantia regna:

648. 649 *Splendentesque n. Goth. sec. quis et quis vel qui et hic multi codd., et edd., vt passim alibi. v. Burm. vocisque etiam multi cum Medic., item et gressus aliquot (v. Pier.) Copulatiuae sane particulae, non disiunctiuae, requiruntur. Nondum tamen exploratum satis, an ipsi poetae vsum variauerint. vt g. Goth. pr., et maior pars euntis. 650 degressa tres ap. Burm. 651 quo aliquot Pier. quae alii, non ineleganter. 652 ferret Exc. Burm., sed inferre vocab. proprium. 653 Est effata Puget. Haec est fata Doruill., vt codd. ap. Pier. Totum hemistichium exciderat Goth. tert. Potest sane his verbis bene carere contextum. 654 primum Goth. sec. malignae Rom. 655 Ambiguas Wall. Ambiguae Witt. 656 terras Rom. cum aliis Pier. factisque alter Hamb. vacantia Zulich. a m. sec.*

persuadendo, numinis auctoritate. Sed idem spiritum male de odore accipit. Nam ad dignitatem spectat: h. spiritus altus, magnus; sensus, adeoque gestus, et oris species, maiestatem habens et numen. 651. tali munere, sacrificio et inferiarum caerimoniis tam sollemnibus; ut ipse poeta interpretatur: nec meritis Anchisae inferret (voc. proprio) *honores, inferias.*

654 — 658. *oculis malignis*, h. l. simpl. toruis, transuersis, quales alias maligni animi signum esse solent. *fatis vocantia regna*, ut *fata vocant, terrae vocant* sup. I, 610; ita nunc exquisitius *regna vocant fatis*, oraculis, vel ex factorum ordine. *paribus*, pariter libratis, *alis*

Quum dea se paribus per coelum sustulit alis,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero adtonitae monstros, actaeque furore,
 Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ig-
 nem; 660

Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 Coniiciunt. Furit inmissis Volcanus habenis
 Transira per et remos et pictas abiete puppis.
 Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
 Incensas perfert naus Eumelus; et ipsi 665
 Respiciunt atram in nimbo volitare fauillam.

657 Tum Leid. et ed. Ven. cum Medic. Pierii et Erf. 659 mon-
 strisque Parrhaf. 660 locis alter Hamb. socios aberrat Goth. pr.
 661 frondesque Hamb. pr. 662 inuisis sec. Moret. 663 pictas
 abiete puppes varie tentabat Io. Schrader. factas. textas. et aggere.
 664 cumulum alter Hamb. 666 Perspiciunt Goth. alt. in nubem

v. sup. IV, 252. conf. Iliad. opp. *arae* quatuor v. 659.
 ε, 778. *secuit arcum*, se- 662. Praeiuera iam Lucret.
 cando aerem fecit arcum, V, 784. 785 *Arboribusque*
 aut, quod malim, ductum ex *datum est Crescendi mag-*
 τέμνειν ὄδον, θάλασσαν, ἀέρα, *num immisis certamen*
 petitum ab agrorum fulcis; *habenis*; imitatus hoc Silius
 vt sit, *incessit per arcum*. IV, 682. 683, adde XVII, 96.
 Nam per arcum, tamquam (ex) *abiete puppes*, (ἐξ ἐλά-
 tramitem, euolare debuit. *της* pro νῆες ἐλάτιναι), *pic-*
 cf. sup. 609. 610. *tae*, vel colore inductae, vt
 ap. Homer. μιλτοπάρηοι, vel

659—663. *focis pene-* propter pictam tutelam in
tralibus, focos penetrales puppi aut paraemon in
 dixit, qui in penetralibus prora pictum. conf. Cerda
 (locis seu sacrariis) sunt; et Heinl.
 recte Donatus: ex interiori- 664—669. *cuneos thea-*
 bus partibus (domorum proxi- *tri*: locum confessus; v. sup.
 marum) incendia rapiebant.

Primus et Ascanius, cursus vt laetus equestris
 Ducebat, sic acer equo turbata petiuit
 Castra; nec exanimis possunt retinere magistri.
 Quis furor iste nouus? quo nunc, quo tenditis,
 inquit, 670

Heu miserae ciues? non hostem, inimicaque castra
 Argium; vestras spes vritis. En, ego vester
 Ascanius: galeam ante pedes proiecit inanem,
 Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teu-
 crum. 675

Ast illae diuersa metu per litora passim
 Diffugiunt; siluasque, et sicubi concaua furtim
 Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque; suosque
 Mutatae agnoscunt, excussa pectore Iuno est.

Bigot. a m. sec., ex interpretatione. Forte in elegantius ablit; sed
 in talibus nihil nouandum: quandoquidem vix certam aliquam
 rationem tenes. 669 *exanimis* Medic. a m. pr. mutatum rubro
 in — es. 671 O m. Ven. Huc m. Goth. pr. *miseri* Wall.
 672 *spes vestras* Rottend. sec. at v. *spes* Goth. sec. 674 *in-*
ductus duo Burm. cum Goth. tert. *gerebat* Witt. *ciebant* Macrob.
 VI, 1. 675 *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accidit f.*
 Franc. pro *Accedit*. Mox *agmine* Medic. a m. pr. 677 *Defu-*
giunt Sprot. *sicubi concaua surgunt* Witt., non infelici errore.
 678 *pudet* Sprot., ex interpretamento. 679 *Mutatae* Rom.
Agnoscunt mutatae Sprot. est abest a tribus Burm. et Goth. tert.

287 sqq. 667. Ascanius, vt ex personae dignitate tum
 erat, cursum ad nauale con- ex aetatis alacritate. Mox
 vertit. *turbata castra*, clas- 674 *belli simulacra ciebat*
 sem, v. sup. III, 519. *ma-* Lucretianum est, ex II, 42.
gistri 546. 562. Ascanio au- 324.
 tem egregie aliquae partes 676—679. *diuersa lito-*
 hac in re tribuuntur, cum *ra*, diuersas littoris partes,

Sed non idcirco flammae atque incendia vires 680
Indomitas posuere: vdo sub robore viuit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis;
Nec vires heroum infusaque flumina profunt.
Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem, 685
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad vnum
Troianos, si quid pietas antiqua labores

680 *flammam* a m. pr. Medic. et Gud. *impedia* Rom. 681 *vdo* sub pectore aliquot Pier. et sic pr. Hamb. *sub cortice* Parrhaf. *duro sub robore* vulgg. ap. Macrobi. VI, 6, sed et ibi Thuan. vet. *vdo*. 682 *Stuppa* Medic. aliique vetustiores scribunt; et est *σύνθη*. *mouens* Hugon. *lentasque* c. duo Burm., male. *lentusque carinis* Hamb. pr. 685 *Tum pater* Sprot. *humerisque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abscidere* Menag. pr. Voss. pr. et Franc. (adde Romanum), ex perpetua variatione. conf. Heinf. h. l. et v. sup. IV, 425. 590. Georg. II, 23.

vt toties alibi. *Piget lucis*, exemplo, vt *ἀντὶ* ap. Homer. conf. Guell. 685. Aeneam reprehendebat vir doctus, quod ad preces otiosas confugit, cum auxilium navibus ferre deberet. Non meminerat v. 684 *Nec vires heroum infusaque flumina profunt*. Praestruendum nunc erat prodigium et causa idonea apponenda, cur imber effusus incendia extingueret.

680 — 684. Ornati verus. *vires indomitas* ex Homericis *ἀνήμερον πῦρ*. *vdo* sub robore, sub materia de super aquis iniectis irrigata, *viuit* (pulcre pro durat, ignem alit) *stuppa*, qua coassatorum tignorum iuncturae stipatae sunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii

688. *pietas* h. l. misratio, qua miseras humanas numen respicit. Mox *letum* docte

Respicit humanos, da flammam euadere classi
Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, quum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum et campi; ruit aethere toto 695
Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
Implenturque super puppes; semivista madescunt

689 *classes* Zulich. et codd. aliquot Pier. *classis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *classem* Wall. a m. sec. vid. ad lib. VI, 67, et haec recte: sed et vulgatum bene. 690 *Iam p.* Parrhaf. *Teucrum* *tenuis* Wall. *tenuis nunc res Teucrum* Ven. 692 *Si merui* Rottend. sec. *dimitte* multi, vitiose. *tuaque h. o. d.* deerat hemistichium sec. Hamb. a m. pr. *tua meque obrue dextra* Vratisl. ne subiectum *me* desit; numeris tamen paullo impeditis. 693 *e. nubes* Goth. sec. 694 *tremescunt* fere omnes codd., vt alibi. v. ad III, 648. *fremescunt* Hugon. 695 *Mediceus* (a m. pr.) cum aliis, etiam binis Goth. et Erf., distinguunt et legunt: *Ardua terrarum, et campis* (Hugon. *et campo*) *ruit*. Male et ieiune. Saltem, si sic distinguas, legendum: *et campi ruit aequore toto Turbidus imber*. In Goth. alt. *aere*. 696 *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg., ita erit: *ruit aquam*, vt *ruit* actiue capiatur. cf. inf. ad VIII, 63, et hoc Masuic. exhibuit, obseruante Burm., qui codd. auctoritati obtemperare maluit, qui *aqua* magno consensu habent. Ita quoque *aqua* et *austris* numerum suauiore efficiunt, quam si *aquam* vel *aquis* esset. In Witt. distinctum erat: *terrarum, et campi ruit — imber, aqua densisque n. A.* 697 *Impleturque* Wall. *Impleuitque* duo Burm. *semivista* Heinf. et hic praetulit; et sic Medic. aliique. vid. sup. ad III, 578.

pro excidio et interitu. Burmann. nimis argute: quia *spiciam*. feri: scil. ne exitium hoc addebant verti in nymphas, 693 — 699. *sine more*, quae mori non debebant. immodice. Satis illustrarunt Atqui de hoc prodigio Aeneas cogitare non poterat. viri docti v. c. Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidisse poeta

Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, seruatae a peste carinae.

At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 700
Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
Mutabat versans: Siculisne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italasne capefferet oras.
Tum senior Nautes, vnum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaue insignem reddidit arte, 705
Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira

700 Et Medic. et Reg. 702 Mutabat duo Burm. hic vt alibi.
v. III, 581. iactans tert. Rottend. dubius codex Pierian. propius
ad vulgarem rationem. versas Goth. tert. Siculis resideret in
aruis ed. Ven. Ceterum distinctionem inter Mutabat, versans
sustuli, ne ad orationem pedestrem res rediret. Mutabat versans
est pleniore ore pro versabat. 703 Italasne Reg. Italasue Sprot.
Sed Italasne pro an I. studiose dixit; vt I, 308 hominesne feraene.
capefferet aliquot ap. Burm. posceret Ven. 704 Cum aliquot
et hic ap. Heinf. Nautis Gud. vates Goth. tert. 706 Haec r.
dabat. Salebrosa oratio, sequente inprimis Isque his A. Malim:
Hic (Nautes) responsa dabat, dare solebat, super iis, quae vel—
vel. Isque — vt iungatur: Tum senior Nautes inquit: sed inter-
iecta alia ratione, Isque, Is inquam, subiectum est. Ita facile
careas interpretum argutiis. Et est hic in qu. Moret. Emendationem

obuium illud apud Aratum
aliosque: ἡ κατὰ κόσμον h. e.
ἀμέτρως. At Seruius: sine
exemplo interpretatur, quem
fere sequuntur alii. Mox den-
sis austris pro nimbis, quos
austris agunt: hoc imbre de-
super implentur naues.

701. 702. Homericum
διάνδιχα μερμήριξε. Mox ca-
pefferet de consilio ac co-
natu.

704—708. Magni poe-
tae vim et indolem agnosce
in hoc, quod rem, quam
factam alius nude sine aucto-
ritate et apparatione expo-
suisset, a consilio prudentis
alicuius amici proficisci et ab
Anchisae umbra per somnum
oblata Aeneae approbari fa-
cit; multo vero magis in eo,
quod Nautae persona vitur,
cuius nomen non obscurum

Magna deum, vel quae fatorum posceret ordo.
Isque his Aenean solatus vocibus inquit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur.
Quidquid erit; superanda omnis fortuna ferendo
est. 710

Est tibi Dardanius diuinae stirpis Acestes:

nostram in contextum recepit Brunck. pertenderet Sprot. praetex-
deret alter Hamb. portenderat Erf. 708 Atque his video in
vulg. Hisque is Bigot. Iamque his pr. Hamb. Hisque Aenean
Wall. inquit duo Burm. Totus versus deerat Hugon. a m. pr.
710 ferenda est Wall. est deest duobus Burm. et binis Goth. Sed
taliam notare infinita res est. 711 Est mihi Goth. tert.

inter eos Troianos fuit, a 123 sqq. Igitur hic Nautes
quibus Romanae gentes ori- responsa haec dabat, quae
ginem repetebant. Fuit enim mox exponit: Nate dea.
Nautia gens, apud quam Respondit autem et interpre-
Palladii cura remanserat, or- tando vaticinatus est ea, quae
tum ducens a Naute, vel vel ira deum portenderet vel
Nautio, qui Mineruae Polia- fatorum ordo posceret, osten-
dis sacerdos Palladium secum to hoc incensarum nauium.
Troia absportasse narrabatur. Aut haec est Pallas, quae
Res nota ex Dionys. Halic. Nautae subiicere solebat ea,
VI, 69 (p. 393), et Servio quae is vaticinaretur. Atta-
ad h. l., qui Varronis de Fa- men in his aliquid duri esse,
milliis Troianis libros excitat. ad sensum facile est; nec
Hinc Pallas Nauten h. l. do- Pallas responsa dare solet.
cuit, vt saepe ap. Homerum Itaque de v. 706. 707 cf.
a diis artes edocti inducun- Var. Lect.

709—718. Adhibuit h. l.
vatem poeta ex vetustiore
more, quo vatum ac prophe-
tarum ipsorumque deorum
responsa non vbique futuros
euentus praedicunt, verum

Hunc cape consiliis socium, et coniunge volentem;
Huic trade, amissis superant qui nauibus, et quos
Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est;
Longaeuosque senes, ac fessas aequore matres, 715
Et quidquid tecum inualidum metuensque peri-
cli est,

Delige; et his habeant terris, sine, moenia fessi:
Vrbem adpellabunt permissio nomine Acestiam.

712 consilii socium pars codd. Pier. et Burmann. Doctius
tamen dictum socius consiliis videtur. consiliis comitem Oudart.
714 est abest a multis. v. Burm. 716 est abest et hic a tribus.
717 Dilige scribitur in multis etiam hic. Delege Wall. et deest
Ven. et his t. habeant sec. Rottend. fessis pr. Hamb. 718 ad-
pellabant Gud. a m. pr. cum binis Goth. promisso nomine Rom.
cum plerisque Pier., sed paucis ex Heinlianis. praemisso tert.
Rottend. Sed permissio Medic. cum ceteris, quatenus permissum
Acestae, de suo nomine appellare nouam urbem; etsi a Troianis,
qui cum Aenea venerant, habitata, adeoque ab Aenea conditam;
qui inuidendus olim in coloniis deducendis habebatur honos.] Mox

plerumque monitis, hortati-
bus, consiliis continentur.
Sane bene et sapienter mo-
nendo haud raro futuros
consiliorum aut contrarios
euentus ante oculos poni-
mus: idque si ἐν θουσιῶν,
magno cum spiritu ac motu
animi aliquis facit, non mi-
rum si in praedictionem res
abiit. *superanda omnis for-
tuna ferendo plenius quam
ferenda est omnis fortuna.*
diuinæ stirpis, nam Dar-
danus ex Ioue natus et Elec-
tra Atlantis f. cf. sup. lib. III

Excurs. VI, seu, quod forte
praestat, quia mater eum ex
Crimiso flumine suscepit.
v. sup. 38. 39. 713. *superant
qui amissis nauibus* sunt
quatuor crematarum nauium
copiae. 718. *Acesta*, nota
vrbs Egesta et Aegesta, vulgo
Segesta: quam poeta nunc
ab Aenea, comitibus, quos
in Sicilia reliquerat, in eam
conscriptis, conditam narrat;
v. mox v. 755 sq.; nomine
tamen non ab Aenea, sed ab
Acesie, imposito. vid. Ex-
curs. I ad h. lib.

Talibus incensus dictis senioris amici.

Tum vero in curas animum diducitur omnis: 720
Et Nox atra polum bigis subuecta tenebat.
Visa dehinc coelo facies delapsa parentis
Anchisae subito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis; 725
Imperio Iouis huc venio: qui classibus ignem
Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quae nunc pulcerrima Nautes

Acesten nonnulli vel vt Rom. *Acestem*, minus bene. *Acesta*,
vnde Segesta facta, vt sup. v. 52 *Mycena* occurrebat. 719 *accen-
sus* aliquot Pier. et duo Heinl. *incensis* Menag. *senioris Acestae*
Parrhaf. Nullus codex subiicit in fine est. Parum vero expolita
iunctura amborum versuum, qui se excipiunt. 720 *animum d.*
graeca ratione post Ge. Fabricium restituit Heinl. ex suorum codd.
parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum vetu-
stioribus aliis it. Erf. *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier.
Heinl. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri possit; sed alterum τὸ:
διάνδιχα μερμήριξε melius repraesentat. *animum d. omnem* Ham-
burg. alter pro var. lect., quod Heinlio aridet, non mihi. 721 *ad-
uecta* alter Hamb. a m. pr. Male. cf. Burm. 722 *facies coelo*
duo Burmann. et Rom. cum vno Goth. et Erf. 723 *A. et subito*
Parrhaf. *voce e. tales* aliquot Pier. 724 *quondam vita* alter
Goth. *vitalis* Rom. 726 *hic* Mentel. pr. *veni* pr. Rottend.
727 *tandem coelo* aliquot Pier. et pr. Hamb. 728 *nunc quae* et

721. De h. v. cf. Excurs. denda coloniae Troianae
ad lib. II, 8. 9. Poetis Nox auctoritatem ac dignitatem
iter per caelum faciens me- magnam conciliat. *facies* est
dia nocte culmen caeli tenet: εἰδωλον, simulacrum. *cae-
lo delapsa*, ad sensum no-
Quod non nisi Anchisae auc- strum, de iis, quae subito ap-
toritate inclinatur ad Nau- parent; nam ipse Anchises
tae suasionem amplectendam in Elysio degit 733. 4. 726.
Aeneas, id toti consilio con- Διὸς δὲ τοι ἄγγελός εἰμι,

Dat senior: lectos iuuenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu 730
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Auerna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me inopia
namque

Tartara habent, tristes umbrae; sed amoena
piorum

mox p. Nantes alter Hamb. vates Montalb., quod ferri possit; sed idem librarii lapsus supra notatus v. 704. 729 laetos i. Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapsu. Dat f. lectis iuuenum Wall. 730 Difer Franc. horrida cultu Parrhaf. 731 est abest a Ven. et Goth. sec. Dictis Doruill. tamen antea Ditis alter Hamb. 732 accende Medic. a m. pr. 733 Amplexus plerique Pier. et duo Heinl. Complexus yn. Goth. sex Heinl. vnus Burm. Duo alii Compleffus. 734 tristes umbrae bene Heinl. cum antiquissimis Pier. et suis. In Medic. a m. sec. ve insertum; et sic plures: tristes-ve. Ita umbrae de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda esset. Vulgg. tristesque. sed am. colorum pr. Hamb. a m. sec., an locorum voluit?

Iliad. β, 27. ω, 173. cf. sup. IV, 268. 730. Gens dura, vide inf. IX, 603 — 613. Aspera cultu, quae cultu, habitu, vita aspera, fera, utitur. Vt apud Horatium feri cultus hominum recentum dicti sunt.

731 — 737. Huius ad inferos aditus prima semina iam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio iecerat; nunc paulo maiore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem necesse fuit, ut Aeneas ad loca in-

fera, ut conueniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipso somnio ac viso monere et exponere ipsi omnia illa in Elysio docenda potuisset. Causa in promptu est: nec in viso nocturno tam amplius rerum ordo recte exponi potuisset, et excidissent tum illa omnia, quibus liber VI de descensu ad inferos inter potiores et diuiniore carminis partes haberi meruit. Auerna, forte stagna, iam ibidem vidimus v. 442 pro lacu Averno; ut Tartarus et Tar-

Concilia Elysiūque colo. Huc casta Sibylla 735
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, disces.

Iamque vale. Torquet medios Nox humida cursus;
Et me saeuus equis Oriens adflauit anhelis.
Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras. 740
Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Haec memorans cinerem et sopitos suscitāt ignis;

736 Nigrantum ed. Iunt. pecudum cum Ven. 737 Tu g. Goth. tert. 738 currus Seru. ad Aen. I, 108. 740 tenuis dubitat Burm., vtrum ad fumus an ad auras referendum sit. Melius, auras tenues accipere, tamquam magis poeticum. Sic Georg. IV, 499, vbi res liquida. 741 Ordo est, ait Seru.: Aeneas deinde, quo ruis? cf. I, 195. III, 609. IV, 561. 742 Quo Parrhaf. Quid multi Pier. et Burm. te a nostris duo Burm. et ed. Ven. aut quisnam mihi te c. Parrhaf. c. aufert Bigot. 743 cineres tres Burm. excitat Ven.

tara. conf. Seru. 735. v. equos reuocata, sentit equos inf. VI, 243 seq. 737. v. Solis appropinquantēs et iam iam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus frequens se. Circensis cursus frequens

738 — 745. Nox ad altissimum mediumque caeli culmen euecta iam decliui via fertur. cf. v. 721. — 739 Dixerat iam Georg. I, 250. Nosque vbi primus equis Oriens adflauit anhelis ad quae v. Not. Sentit Vmbra orientis solis primos accessus, diluculo subeunte. Re ad 740. Vt sup. II, 791. tenuisque recessit in auras. In 743 rem exilem ornate efferri obserua: interea ignem ac-

Pergameumque Larem, et canae penetralia
Vestae,

Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745

Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
Et Iouis imperium et cari praecepta parentis
Edocet, et quae nunc animo sententia consiet.
Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.

745 *supplex plena* Wall. 746 *arcessit* male edd. ante Heinſ. *arcessit* ed. D. Heinſ. cum binis Goth. 747 *clari* Bigot. 748 *f. surgat* pr. Moret., vt IX, 191. I, 582., ſed v. Heinſ. ſup. ad v. 486, vbi poetam in his variandae orationis ſtudioſum fuiſſe docet. Alibi eſt: *quae ſit ſententia menti. Sedet ſententia* VII, 611. IX, 220. XI, 551. 749 *Nec m. conf. n. iura* Wall.

cendit. 744. 745. Etiam haec ſtae pro Veſta dixit, quae ornate: Penatibus ac Veſtae intima aedium parte, velata mola falſa ac there ſupplicat. et ab hominum adſpectu intacta, ſeruabatur. Aeneam Larem nonnulli de Anchifae itaque cogita ad hoc aedium vmbra accipiunt, quandoquidem patrum animae pro Laribus habitae ſunt; ſed hoc penetrale conuerſum ſacra ſeciſſe. *cana Veſta*, vel argute magis quam vere, et propter antiquam religionem, vt I, 202 *cana Fides*, vel quod e ſenioribus obſtat, quod *Pergameum* diis, qui iam ante Iouis dixit. Alii ipſam Veſtam intelligunt; quod durum eſt, nec Veſtam per Larem declarari aut inter Lares referri pueri regnum caelum tenuerunt, vna eſt. Res ex theogoniis nota. Quod poeta accipere, qui pro Lare Troiae vſum heroicis temporibus tribuit, in eo ſuis ita poetae appellari poterant. magis temporibus quam rei conf. ſimilem locum ſup. III, 148 ſq. 176. 177. Adde II, 293 ſq. et ibi Excurſ. Lares veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum eſt ex Plinio, *nec thure ſupplicabatur*. De quo conf. ſollenne eſt. *penetralia Ve-* Cerda.

Transcribunt vrbi matres, populumque volentem 750

Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipſi tranſtra nouant, flammisque ambefa reponunt
Robora nauigiis; aptant remosque rudentisque;
Exigui numero, ſed bello viuuda virtus.

Interea Aeneas urbem designat aratro, 755
Sortitusque domos, hoc Ilium, et haec loca
Troiam

751 *nec magnae* Doruill. *agentes* Parrhaſ. probante Heumanno; atqui hoc vulgare ſatis eſſet. Neque *laus* h. l. virtus eſt; ſed gloria ex magna virtute et rebus geſtis. cf. Burm. τὸ κῆδος. 752 *I. t. vocant* Goth. pr. *ambefa* multi Pier. *ambuſta* Rottend. tert. ex gloſſ. *que* abeſt in Voſſ. alt. et Wall. 753 *Robora remigiis* Sprot. Diſtinctionem poſt *nauigiis* probat Seruius. Alii Codd. haud dubie melius cum Heinſio: *Robora: nauigiis aptant r.* Nam *reponere* eſt inſtaurare. *que* in ſine abeſt a binis et a duob. Goth. 754 *numeri* pr. Moret. a m. pr. 756 *Sortitur* alii. *hoc* exciderat Doruill. et Parrhaſ. *hic Ilio* et Franc. *hoc Iliou, haec*, quod ferri poſſit, vel *hoc Ilium, haec* alii, etiam ap. Pier. *Troiam* Heinſ. ex melioribus, elegantius, quam vulgo alii: *Troiae*.

750. 751. Ornati verſus diſtinctu verborum. *Transcribere Romani*, ait Seruius, *moris verbum eſt: tranſcripti enim in colonias ducebantur.* Potius ita dicendum: qui deducendi, ex veteri in nouam ciuitatem tranſcribuntur. Iidem in coloniam adſcribi dicti ſunt. *Deponunt* ſignate, vt inutile onus. Illa vero egregia plane: *animos nil magnae laudis egentes*, non deſiderantes aut appetentes, non gloriae cupidos, ſed ingloria et obſcura vita, modo aerumnarum et laborum experte, contentos.
752 — 754 *Ipſi* ſocii reſciunt claſſem. *reponunt* h. l. renouant, cum integris permutant. *ſed bello viuuda virtus* vim orationi addit inuerſio, *ſed tales, quibus ſit viuuda virtus ad bellum.*
755. 756. Cf. I, 423 ſqq. Aeneas ſortito diſtribuit lo-

Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat iura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Iamque dies epulata nouem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi strauerunt aequora venti,

759 Tum vindicauit Pier. vicino Wall. Erycina Menag. pr. in litore Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 2. 760 Fundantur Doruill. Iliadae Parrhaf. 761 Ac ab Heinio reuocatum e codd., alii Et, tres At. Parrhaf. late lucus s. Cum Brunckio reuocauit Anchiseo: est Ἀγκίσσιον. Male in recentioribus etiam Heinl. Anchiseo scriptum. 763 tenuerunt Vratisl.

cum aedibus futuris. hoc bit; tum patribus vocatis, Ilium et haec loca Troiam, senatu lecto atque conuocato, dat iura, ad Senatum recordatione et repraesentatione ad animum veteris Troiae, cum nouam coloniam conderet, hanc pro Ilio et Troia esse vult. v. Excurs. I. Similis facies vrbs ab Heleno in Epiro conditae sup. III, 300 sq.

757. 758. regno, noua regni sui accessione, noua vrbe. indicit forum. Seruius: tempus et locum designat agendorum negotiorum, qui conuentus vocatur. Cerda minus bene de conuocato nouo senatu; sed forum cum senatu iunctum haud dubie ad iudicia spectat. Aeneas iudicia constituit, rem iudiciariam descri-

759 — 761. Veneris in Eryce monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Troianos conditores refertur. conf. Excurs. II ad h. l. Anchisae autem, tamquam heroi, Flamen cum luco sacro constituitur. tumulo Anchiseo: qui consecratus profano est. τὸ Ἀγκίσσιον. lucus est τὸ τέμενος. De Idalia Venere v. ad I, 680 sq. 762 — 764. Intellige, con-

Creber et adspirans rursus vocat Ausier in altum.
Exoritur procurua ingens per litora fletus; 765
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,

766 Complexique Franc. 767 Ipsae i. m. ipsae, q. quatuor Burm., et sic ap. Nonium. 768 nomen. Adeo fluctuat criticorum opera in multis, vt, quod alter reposuit, alter reiiciat, reiectum alius reducat. Quo ipso apparet, nihil magis improbandum esse quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo editum est numen. Heinl. e Nonio et Medic. a m. pr. reposuerat nomen. Reuocauit Burmann. numen, nulla tamen, quod expectabas, explicatione vel illustratione adiuncta. Nec quicquam melius suppeditant membranae. Nam quod in vtroque Hamb. adscriptum pro var. lect. vel lumen, perperam factum. Romanus: non tolerabile coelum; sic et Parrhaf., quod per se bonum sensum habet, modo memineris caelum esse tempestatem, cuius, puto, nauigantium plurimum interest. Hoc quidem, si de meo aut sensu aut iudicio quaeritur, praeferam; habet enim auctoritatem idoneam; est poetica oratione dignum; notio caeli est accommodata nauigationi; mare et caelum iunctim memorari solenne est; qui mare horret, horret quoque caelum, atris nubibus obductum et ventis turbatum; eius adspectus adeo esse potest terribilis et intolerabilis; ergo nunc, quibus mare visum asperum et non tolerabile caelum omni modo conuenire videri potest. Videtur sane

secrando Anchisae sacello per nouem dies fuisse sacra facta: aris factus honos. Sup. v. 64 et 104 luctu per nouem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et ap. Romanos nouemdiale sacrum duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per nouem dies, aliter in funere, nono die. Ceterum inferiarum ritum ab Aeneae parentali sacro repetierunt vul-

go Romani, vt intelligas ex Ouid. Fast. II, 543 seq. — creber aspirans auster. Scilicet creber primitiua vi, increfcens. Crebrescunt optatae aerae sup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq. Pomponius. Adde locum hinc expressum Statii in discessu Achiuorum lib. IV, 16 sq.

767—769. Egregie ad humani animi lenitatem et inconstantiam! cf. eund. Sta-

Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
 Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis, 770
 Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
 Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,

lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; siue tamen *numen maris* ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, siue *numen* ad fata, vaticiniis et auguriis monstrata, et ad fortunam, statum, conditionem per illa destinata, referas (vii v. c. III, 363 *cuncti suaferunt numine diui*; iam autem supra fata accusant, tamquam dura et crudelia); neutrum cum loci sententia comparatum satis idoneum esse, aut *numen non tolerabile* bene dici, comperies. *Numen*, δαίμωνα, de fortuna dici, sententia eo ducente, nemo dubitet; at enim *numen intolerabile* offendit per se; tum non conuenit cum reliquis: *quibus mare visum asperum et fortuna visa est intolerabilis*. Mare et fortuna non amice consociari videntur: quod terrere poterat, erat recordatio aerumnarum et discriminum *maris caelique* vicissitudinibus prouenientium. Cum itaque versemur in voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *nomen*, *numen*, *lumen*, *caelum*, Heinsum deferere nolui, quem et Brunck. recte sequutus est, reduxi-que adeo *nomen*; quod bene sentio ad dignitatem epicam haud assurgere, sensum tamen habet expeditum: mare adpectu dictuque intolerabile visum. 769 *omnesque* Ven. *proferre* Sprot. 770 *afatus a*. tert. Rottend. a m. sec. 771 *lacrimis* Menag. pr. *Acesti* sec. Rottend. 772 *agnos* Medic.

tium 22 sq. *nomen* vt ne *Hiemi pecudem, Zephy-*
 auditu quidem tolerabile ef- *ris felicibus albam* mactat.
 set. vid. Var. Lect. et *fuga*, 773. λύσασθαι τὰ πείσματ' *v. c. Orphic. 1239 et al. sup.*
 vt iam saepe pro erroribus. *III, 639 fugite atque ab lit-*
 Mox *lacrimans* bene ex per- *tore funem Rumpite et ibid.*
 sona pii Aeneae. *Consan-* 667. *nos — tacitique inci-*
 guineus autem est eiusdem *dere funem. ex ordine, sim-*
 gentis. conf. Burm. *pliciter pro deinceps, καὶ δὲ*
 772. *Eryci* tamquam he- *ξῆς, ἐφεξῆς. Georg. III, 341*
 roi v. sup. 392. 402. 412 sqq. *Saepe diem noctemque et*
 et Excurs. II. *Tempestati-* *totum ex ordine menssem*
bus. Nota res vel ex Horat. *Pascitur*. Sic quoque Georg.
 Epod. 10 extr. conf. Cerda *IV, 507, et inf. VII, 139, vt*
 h. l. et sup. III, 120 *Nigram*

Caedere deinde iubet, soluique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsae foliis euinctus oliuae,
 Stans procul in prora pateram tenet, extaque
 fallos 775

Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
 Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.

773 *Caedi* Parrhas., sed vid. Burm. *soluitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heinf. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. 774 *tonsat* Franc. 775 *Trans procul* Longobard. Pierii. *in proram* alii ap. eundem, et Sprot. Tandem codicum pars apud Pier. Heinf. Burm. cum pr. Goth. *Stans celsa in puppi*. Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, vbi κατὰ πρύμνης victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527, vbi Anchises libando — *diuosque vocauit Stans celsa in puppi*. (add. Hymn. in Diosc. (XXXI) 10.) Sed Burmannus ex isto aliisque locis (Aen. VIII, 680. X, 261. quae tamen aliena a re sunt) repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinlianam obseruationem de studio Virgiliano talia variandi: quam vid. ad Ecl. V, 37. et ad V, 486. *pateras* ed. Ven. 776 *Proiicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedictus. cf. ad v. 238. *iam vina* Wall. *liquantia* Hamb. sec. 777 Hunc versum sequenti subiiciunt Mentel. et Gud. 778 *aequore* Exc. Burmann. vertunt Rottend. sec. Goth. sec., vt alibi quoque.

priore re expedita continuo *oliuae*, vt *tonsa corona* sup. ad alteram progressi sint. 556, ornat epitheton; nam, Certe viri docti subtilitate in dum corona fit, oleae frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Seruius et hic nimia cum subtilitate *com-*
est, rite peragi sacrificium. *tam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diuersos vocis vsus miscet, vt solet. Cur tamen *oleagineam* coronam poeta nunc memoret, non exputo aliam rationem, quam quod, vt poeta;

At Venus interea Neptunum exercita curis
Adloquitur, talisque effundit pectore questus: 780
Iunonis grauis ira, nec exsaturabile pectus,
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla;
Nec Iouis imperio fatisue infracta quiescit.

780 *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec., facili lapsu. 781 *nec exsaturabile* Heins. reposuit ex Medic. ceterisque omnibus, etiam Pierianis, qui vel *nec* vel *neque exs.*, vno Montalb. excepto, exhibent. *nec insaturabile* Ven. vulgg. et *inexsaturabile*. Displicet vero *pectus* post *pectore*. Io. Schrader. coni. *numen*. 782 *ad omnes* expressum in Seruio. 784 *fatisque* Rom. Med. cum aliis, et sic maiorem vim inesse Pierius censabat. *fatisque inuicta* pr. Mentel. pro var. lect.

epitheton pro lubitu apponebat. Quod stat in prora (forte quia sub discessum e portu, cum alias in puppi sacra fiant) et totum sacri ritum ex h. l. tenebis: est enim classicus in hoc sacrorum more. *Porricit*, vidimus iam sup. v. 238, e Cloanthi votis: *Extaque falsos porriciam in fluctus*, vocab. sacrum ac proprium.

779 sqq. Quod in historica narratione simpliciter extuleris: secundo vento Cumas deferuntur Troiani: id nunc poeta inde ad f. libri ornat deorum interuentibus ac consiliis; quibus tempus hoc tanto magis nunc indigebat,

quo minus alias intelligi potuisset, cur Iuno nullam nouam nunc moram accessui in Italiam iniecerit.

780—784. *effundit pectore questus*. Enniana formula. Ad 781 comparant Callim. in Del. 106 sq. 221, nescio quam bene. Iunctura durior seqq. 783. 784. vers., in pedestri oratione vix tolerabilis, epicam grauitatem habet. 783. *pietas* sc. Aeneae in illa placanda, v. c. sup. III, 547. *nec illa—infracta quiescit*, ornat pro, infringitur, flectitur, *fatis*, cum videat, fata a se interverti non posse. cf. XII, 793 sqq. vbi v. 800 est *infracta*.

Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785
Vrbem odiis fatis est, nec poenam traxe per omnem
Reliquias: Troiae cineres atque ossa peremtae
Insequitur. Caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in vndis,
Quam molem subito excierit. Maria omnia
coelo 790

785 *excidisse* fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. sec. et pr. Rortend. ac Parrhaf.; hoc forte magis placet, quia potentius, idemque vltatius. Alterum tamen librorum auctoritas defendit; habendumque adeo voc. exquisitius, etsi minus gratum. An poeta respexit illud Homericum *βεβρωδὸς Πρίαμον* sq. de Iunonis odiis Il. Δ, 34 sq. 786 *nec p. traxe per o.* Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et a Ge. Fabricio lectionem Heinsius merito retinuit. Vulgo *traxisse*, vt in Mediceo quoque a pr. m. Cumque ita versus laboraret, *nec* omisum; alii in alium locum adscripserunt; Parrhaf. omisit *est*: duo etiam *transisse*, noua corruptela. *nec p. exiisse* Sprot. *rexiisse* Puget. Ceterum scribitur *traxe*, *traxse*, *trasse*; fragm. Vatic. *traxere*, et obducto *re* superscr. *isse*. Inter edd., Aldd. pr. *trasse* habebant; cum Egnat. inductum *traxisse* a Naugerio. Porro *per omnes* R. Gud. et Menag. pr. Erf. 787 *peremta* duo Burm. *parentum* qu. Moret. 788 *ciet* Zulich. pro var. lect. *fit an* Hugon. *furores* Medic. a m. pr. 789 *testis L. tu nuper* Ven. 790 *Quam subito molem exc.* Oblong. Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *exierit* Rom. *exeterint subito* Ven.

785—788. *urbem media* iactasse; vt duci, agi, per de gente Phrygum, media vltima, per cuncta supplicia, ex Troade, *exedisse*, confecisse, perdidisse, excidisse; *que ossa peremtae* Insequitur grauit^r dictum; classis vero conflagrationem maxime respicit. 788. *caussas* cf. sup. I, 8 sqq. X, 62 sqq. 89 sq. XII, 791 sqq. cf. Excurs. I* ad lib. I et Excurs. II ad lib. XII. 789—792. v. sup. I, 50 sqq.

Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.

Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
Exussit foede puppis; et classe subegit

Amissa socios ignotae relinquere terrae. 795

Quod superest; oro, liceat dare tuta per vndas
Vela tibi! liceat Laurentem adtingere Thybrim!

Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.

791 *nequidquam* fragm. Vatic. 792 *haec* tres Burm. cum Goth. sec. *hoc caussa* alter Menag. Forte, ait Burm., pro *hocc' ausa*. Quid tamen sollennius, quam librariorum tali sonorum geminatione peccare? 793 *Per scelus* Pier. et Heinl. e melioribus. adde fragm. Vatic. et cod. Vatic. laudatum Benedicto. Vulgo: *Proh scelus!* variatione et alibi obuia. v. Heinl. ad Ouid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus* si legitur, iunctura fieri potest duplici modo; aut *per scelus exussit*, scelere, scelesti; quod per se recte fiet; nam est usus is *roū* per. Sic, *Iouem supplex per vota precat* IX, 624 votis. Ita vero videtur duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis*. nisi est simpliciter, adactis, impulsis. Aut iungi potest: *Per scelus actis*, vii per omne nefas aliquis ruere dicitur. In Goth. sec. *In scelus*. 794 *Exussit* aliquot Burm. cum Medic; a m. pr. et Gud. a m. pr. *f. naues* Sprot. *pereg*it alter Menag. 795 *A. hos socios* Sprot. a m. sec. *ignota l. terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte Pier. librorum. Minus bene, et ex vulgari ratione. 797 *sibi* alt. Hamburg., nullus *tuas*: quod quantum malim lectum! *Laurentum* Wall. *tingere*, *erasa ad*, Doruill., et sic a m. pr. fragm. Vatic. 798 *Si c.*

molem h. e. tempestatem, et, *rens Thybris* docte, qui *miscuit* v. ibid. v. 133. 134 Laurentinos agros, adeoque *Iam coelum terramque* etc. veteres Laurentes attingit; *in regnis tuis* vid. ibid. 138 sq. et 797 *dare vela tibi per*

793 — 795. *Per scelus* *actis matribus* Tr. in scelus, proprie *vela ventis*; nunc pro vulg. ad scelus adactis. ea Neptuno quasi creduntur; v. V. L. *ignotae* simpl. in aut *tibi* est graeco more, per *aliena terra* respectu Italiae, te, *σο* pro *διὰ σέ*, tua opera, quo tendebant. Mox *Lau-* quantum per te licet.

Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
Vnde genus ducis. Merui quoque; saepe furores
Conpressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
Aeneae mihi cura tui. Quum Troia Achilles
Exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque euoluere posset
In mare se Xanthus: Pelidae tunc ego forti

rogo Erf. a m. pr. *dent haec* Ven. *dent mihi* Hugon. et Zulich. *numina* Bigot. m. *fata* Wall. a m. pr. v. Burm. 799 *Cum* pr. Moret. *hoc* Witt. *addidit* Ven. *edidit atque* alter Hamburg. 801 *metui* Hortens. legebat. vid. Burm. 803 *minus* Sprot. *Sanc-* *thum* fragm. Vatic., at mox *Xanthus*. 804 *Troica* al. et hic. 805 *immitteret* fragm. Vatic. et aliquot Pier., ex interpret. *muro* ed. Ven. 806 *darent* Rom., male. 807 *reuoluere* duo Burm. cum Med. Pierii. *viam qua eu. p.* Augustin. de Grammat. ap. Burm. Iliad. φ, 219 Xanthus *ὅδε τί πη δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἄλλα διὰν Στεινόμενος νεκύεσσι*. *posset* multi, vitiose. *passim* Ven. 808 *In m. iam* X. Montalb.

800 — 802. Fas omnino ro? exciditne locus lib. III, est, te confidere, mare iri 192 sqq. et V, 10 sqq.? placatum ac tranquillum. 803 — 811. Respicit Iliad. Venerem mari ortam, Πον- Υ, pugnam Achillis cum Ae- *τίαν, Ἀναδυομένην*, quis ne- nea v. 79 sqq. 158 sqq., quem *scit?* Fabula est ex cosmogo- subducit victoris manibus *niis* veterum seruata, sed Neptunus v. 290 sqq. Mox *a* sequioribus miros in mo- et Hectore ab Apolline o- *dos* interpretatione variata. pugnae parte ea euocato *saepe*. Atqui semel, inquis, caedes et fuga Troianorum *tantum* lib. I, 125 sqq. Recte, fit versus urbem, parte fu- *reponit* Burm., saepe hoc gientium in Scamandrum seu *feri*, a poeta tamen prae- Xanthum acta; vnde pugna *termitti* potuisse. Quid ve- Achillis cum ipso Scamandro

Congressum Aenean, nec dis nec viribus aequis,
Nube caua rapui: cuperem quum vertere ab
imo 810

Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle
timorem.

Tutus, quos optas, portus adcedet Auerni.

810 *rapui* lectio est Medic. et alior. Heins. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita e fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poeta, qui communia respuit. c. cum *euertere* Gud. et Wall. *cuperem conuertere* Franc. *cuperent cum* fragm. Vatic. *ab uno* Menag. pr. 811 *periturae* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Doruill., procliui lapsu. Sed alterum sollenne. Laudat Burm. not. ad Ouid. XI Met. 215. 812 *refstat* aliquot Pier. cum Erf. *praestat* tres Burm., ut alibi eadem varietas. *mihl persta* Goth. pr. *timorem* inuexit Heins. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et ieiunus codex, ed. Ven. et, ut nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et ceteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg., *timores*, quod mireris loco deiectionem. Noli tamen iterum nouare. 813 *Tutos* sec. Rottend. *Tutus equos* Doruill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr.; hoc idem in Medic. extare, Spencius testatur et firmat: Foggin. edidit *accedet*. Ceterum mirum Serui acumen: „Portus *accedet*. Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quae ait: *licet Lauretem accedere Tybrim*.“ Argutatur quoque Spencius, qui Veneris precibus, ut ad Latium accedat (v. 797), non satis conuenire queritur accessum ad Cumas.

Iliad. Φ. *impingeret a. m.* essem; ut fuit Neptunus inforte ex *ἐμπλήσσειν*. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. Φ, 294. 295. *gemerent-que repleti Amnes* etc. v. Iliad. Φ, 7 sqq. 218 sqq. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube caua* v. Iliad. v, 320 sqq. *cuperem cum* etc. cum tamen Troianos exosus

esset; ut fuit Neptunus inforte ex *ἐμπλήσσειν*. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. Φ, 294. 295. *gemerent-que repleti Amnes* etc. v. Iliad. Φ, 7 sqq. 218 sqq. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube caua* v. Iliad. v, 320 sqq. *cuperem cum* etc. cum tamen Troianos exosus

Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
Vnum pro multis dabitur caput. 815
His vbi laeta deae permulsit pectora dictis:
Iungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.

814 *V. e. tamen, a.* Ven. et ed. Ven. 1472, non male, meo iudicio. Heins. coni. *Vnus erit, tanto a. q. g. quaeres*, parum feliciter. *quaeret* iam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, inde a Naugerio, qui sic emendauit, editum est. Vulgo praeter Menag. alt. et Ven., quos Burm. laudat, omnes codd. *quaeres*, ut non ad Aeneam, sed ad Venerem referatur. 817 *auro* omnes scripti Pier. et Heins., nisi quod in Hamburg. pr. vulgatum voc. *curru* pro diu. lect. adscriptum, et in Ven. recentissimo legebatur, *I. e. genitor curru*. Laudat quoque *curru* Burm. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *curru* esse interpretamentum *auri*, h. e. curus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum est, Heins. copiosius quam velis adstruit; desiderat tamen Burm. exemplum, quo *iungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi subtilius; quasi *iungi auro* eum offendere debeat, qui *tegi auro* VII, 279, *nodari in aurum* IV, 138, *armari auro* III, 517, *Χρυσόν δ' αὐτὸς ἔδουε πτόλιν* et similia probauerit. Idem vir doctiss. *Fingit equos auro* (quod non Latinum est; nam equum fingit magister domando ac docendo), vel *equos auro*, ut *abiete puppes* accipit. Sed et ipse Heinsius, cum a Beda *I. e. auri* laudatum sit, in hoc inclinabat, ut *auris equi* intelligeretur. Nemo nostrum est, qui non interdum in tales tricas incidat, quas sibi ipse induit. 818 *loris* pro *feris* Exc. Burm. *que* aberat a Reg. *perfundit* Parrhaf.

que Italiam. *Vnus*, Palinurus; cf. mox v. 833 sqq., quod episodum nunc praestruit; idem *unum caput* v. sq. Male Seru. hoc ad Misenum refert; qui nec in navigatione periit, sed accessu iam ad Cumanum littus facto. 816 sqq. Qui sequitur locus, ex ornatissimis est, exemplo haud dubie in prior

re parte Homeri, Iliad. N, 123 sqq., qui tamen plus sublimitatis habet, in ceteris alterius Graeci poetae, expressus. Omnino hoc poetis sollenne, deos marinos inducere monstris marinis aludentibus circumdatos navigantibus conspectos. *auro* iugo aureo. v. Var. Lect. *feris* pro equis. v. II, 51. ad

Caeruleo per summa levis volat aequora curru.
Subsidunt vndae, tumidumque sub axe tonanti 820
Sternitur aequor aquis: fugiunt vasto aethere
nimbi.

Tum variae comitum facies; inmania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.

819 *Caeruleum* Medic., sed a m. pr. *aequore* Goth. pr. *curfu* Hugon. et Erf. 820 *tumulumque* Menag. pr. *sonanti* quatuor Burm. cum Goth. sec., at hoc minus poeticum. Nec argutandum in eo, quod in aquis rotarum strepitum nemo exaudiat; est proprium ac perpetuum epitheton rotarum. *tonantis* Hugon. 821 *equis* Sprot. et Medic. a m. pr. Idem a m. sec. *fugiuntque ex aethere n.* 823 *Glaucique* alter Hamburg. *Ionius* Rom., male. al. *Inoius*. Γλαύκῳ χορὸς, Ἰνώος τε Παλαίμων.

v. 819 sq. conf. sup. I, 147. in aede Neptuni *Neptunus*
154 sqq. v. 822. *Tum variae ipse et Thetis atque Achil-*
comitum facies, exquisitius *les, Nereides supra delphi-*
quam comites varia facie et *nos et cete et hippocampus*
adspectu; nam *cete*, belluae *sedentes; item Tritones*
marinae, in constitatu Neptuni *chorusque Phorci et pri-*
aliorumque deorum marino- *stes, ac multa alia mari-*
rum; Proteo quidem pro ar- *na; omnia eiusdem manus,*
mentis ea pascente Odyss. 7, *praeclarum opus etiam si*
448 sqq. Georg. IV, 430 sq. *totius vitae fuisset. senior,*
823. 824. Deos marinos om- *vt omnes omnino dii marini,*
nino designat, quorum prin- *quod docent theogoniae, qui-*
cipes *Glaucus* ac *Phorcus* bus rerum origo ab aqua pe-
cum *Melicerta*. conf. sup. v. *tebatur. Inous Palaemon,*
240, et Georg. I, 437. *Glauci Melicerta Inus f. v. Georg.*
chorus, vt *Phorci chorus* I, 437. *Phorci exercitus;*
sup. v. 240 et ap. Plin. H. N. *deos marinos intelligo, prop-*
XXXVI, 4, f. 7, (qui hunc *ter laudatum modo v. 240*
locum animo habuisse vide- *huius libri. Alioqui ad pho-*
tur) a Scopa factus marmore *cas et belluas marinas refe-*

Laeua tenent Thetis, et Melite, Panopeaque
virgo, 825

Nesae, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.

825 *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic., male; est Μελίτη. *Panopeia* v. duo Burm. et hic; at est Πανόπεια. cf. sup. 240. 826 *Niseeque, Nisseaeque, Niseque, Nisie, Niseo, Niseae, Niseis, Nisseae Espioque, Nisae Espioque—Tholoque—Chimoeque*, aberrant. Versus con- versus e gr. Νησαίη Σπειώ τε, Θάλειά τε Κυμοδόκη τε. Idem iam Ge. IV, 338 lectus. 828 *praetentant* alter Hamb. 829 *intendi in b.* Medic. a m. pr., quod Heinsius non esse de nihilo putabat: ita enim solere *in* abundare. Laudat: *meditari in praelia, in-* *ferri in hostem* etc. Sed, vt haec locum haberent, deberet a poeta scriptum esse: *vela intendi in brachia*. Porro Doruill. *extendi br.* Romanus: *br. remis*, cum Oudart. Sed manifesto librarii errore; forte ex v. 136.

ram. v. Val. Fl. III, 727. 827—839. Potest obscu-
825. 826. conf. Georg. IV, rum esse, cum v. 777. 778
338 sqq., vnde v. 826 huc iam vento secundo nauiga-
translatus. *Melite* apud Ho- verint, quid nunc nouae rei
mer. Iliad. σ, 42 et Hesiod. consequutum sit, inprimis
Theog. 246 inter Nereides cum Neptuni per mare in-
occurrit. De *Panope* conf. vectio tranquillum mare et
sup. ad v. 240. Forte in hoc serenum caelum effecisse sit
deorum marinorum recensu narrata v. 820. 821. Nihil
Maronis doctrinam Aeschyli puto aliud v. 829 sqq. decla-
Γλαῦκος Πόντιος instruxerat. rari, quam in summa maris
Ipsum autem phantasma deo- caelique tranquillitate ven-
rum marinorum et monstro- tum iam ante secundum in-
rum circa nauem ludentium trebuisse, eoque facto nunc
petitum est ex Apollon. IV, solis velis nauigasse Troia-
930 sqq., vbi nauem e Planc- nos, remisque otium fecisse.
tis liberat Thetis cum Nerei- Itaque in omnibus nauibus
dibus. nunc mali attolluntur, vela

Vna omnes fecere pedem; pariterque sinis-
tros, 830

Nunc dextros soluere sinus; vna ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt sua flamina
classsem.

830 *omnis* Rom. 831 *f. manus* Goth. tert. a m. pr.
832 *flumina* ambo Menag. cf. mox v. 843.

intenduntur. *intendi brachia velis*, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126 constat; vbi Iuno videt *Pallada velifero quarentem brachia malo*, antennis; et duplicem poetae esse in his verbis structuram: *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, satis notum est; vt nolim hic turbas factas. 830. *Vna omnes fecere pedem*. Copiosis virorum doctorum ad h. l., inprimis Guellii, et ad Catullum, Lucianum et al. disputationibus agitata dictio. Nunc vulgaris est illa observatio et satis constat, *pedes* et Gr. *πόδες* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *pedum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi spirante, ad vtrumque latus adducti, vela ad ventum excipiendum ex-

pandunt, vt *utroque pede* currere diceretur naus; sic et ap. Apollon. II, 932 velum ἐς πόδας ἀμφοτέρους intenditur; sin ventus, etsi secundus, obliquus tamen esset, vel modo a dextra modo a sinistra spiraret, *vno pede* seu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47 l. 48. *Facere autem pedem*, vt *facere vela*, expedire, parare. Fundus rei in Homero Odyss. x, 32 Αἰὲ γὰρ πόδας νηὸς ἐνώμων· quem de velis accipiendum esse vix dubites, cum Aeoli beneficio nauiget; vide ibi v. 25 sqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidisse, illa declarant, quae declarandi causa adiecta: *pariterque*, nunc *sinistros*, nunc *dextros soluere*, et intenderunt, *sinus* velorum; quod dum faciunt, etiam antennis in-

Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi.
Iamque fere mediam coeli Nox humida me-
tam 835

Contigerat; placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
Quum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
Aera dimouit tenebrosum, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia por-
tans 840

Insonti; puppique deus confedit in alta,

834 *adhuc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. sec. *ad hunc*, ad huius exemplum, imperium. *cursum* c. Oudart. et ed. pr. *cursum deducere* Hugon. et Zulich. 836 *laxarant* Heinf. cum melioribus post Pier. retinuit, alii *laxabant*: et sic Ald. pr., at a Naugerio mutatum in *laxarant* ed. 1514. Doruill. *laxabat*, ed. Ven. *laxarant*, Zulich. *rex laxat*. Porro alter Hamb. a m. sec. *placidi l. m. quieti*, et Bigot. *placidae — quieti*. 837 *fessi* Doruill. *dira* Ven. 838 *dilapsus* et hic aliquot. *demissus* Wall. 839 *demonstravit* Zulich. *dimisit* Sprot. Mox d. *auras* pr. Hamb. pro var. lect. 840 *tristia somnia* alii eum praestantiss. Mediceo, quod ab Heinfio in *somnia tristia* mutatum nolim, cum et minus suaue sit auri,

flecti necesse est: *vna ardua torquent Cornua detorquentque*. Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classsem; donec sub noctem recta a puppi flare incipiunt, sec. v. 844 *Aequatae spirant auras*. 833. De *Palinuro* Iasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. v. Exc. VII. *agmen*, vt poeta, dixit de classe, quam ducit Palinurus. Mox v. 835. Noctem deam curru vectam cogita, eamque et in altum caeli euectam. v. Excurs. II ad lib. II. *meta*, pro summa, celsissima parte, in vertice caeli. 838 sq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum: hoc vt poeta ornauit. vid. Excurs. VIII. 840—846. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia loca.

Phorbanti similis; funditque has ore loquelas;
 Iafide Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
 Aequatae spirant aerae; datur hora quieti:
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
 Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
 Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
 Aenean credam quid enim fallacibus austris, 850

et si aurum iudicium incertum est, nam video Brunckio et Beckio hunc verborum positum suauiore videri, et codicis Romani lectio ea sit; Heinſius vero Mediceum exemplar sequi maluerit. 842 *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heinſ. post Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. voce *querelas* Doruill. et Goth. tert. 843 *f. sua flamina* Colot. et Medic., hic quidem iam correctoris manu notatus. Repetitur ex v. 832. *puppem* Ven. 845 *sopori* Zulich. pro var. lect. 846 *tua munia* Goth. sec. et Erf. 848 *Mene maris* Goth. sec. *placidum voltum* aliquot Pier. *vultus* alter Hamb. et Exc. Burm. 849 *Pro iubes, velis* Zulich. pro diu. lect. Hunc et seqq. duo versus Acron Ge. Fabricii ad Horat. I, 5 contraxit in vnum, memoriae vitio: *Mene huic concedere monstro Aeneam toties deceptus* (*deceptum* et ante, *confidere*, Schol. Cruqu.) *fraude sereni*. 850 Donatus legit: *quid enim falla-*

Phorbantem forte ex Iliad. ξ, „*tia praegravatus; nam*
 490 petiit poeta. De ceteris v. Excurs. VIII. 844-845. „*et sequens eius oratio tur-*
bata est; quod et semi-
Aequatae aerae, opp. ven-
to obliquo. v. sup. ad v. 830, „*plena indicant elocutio-*
 et IV, 587. *furari exquisi-* „*nes.*“ Recte utique. *Mene*
 tius quam subtrahere, subdu- *iubes ignorare* (pro vulgari:
 cere. κλέπτειν. nosco illud, satis notum mi-

hi est) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur.
 847—857. Comparant Lucret. II, 556—559. *vix at-*
tollens lumina. Bona Seruii *mene huic confidere mon-*
 nota: „*numinis praesen-* *stro?* mari, quod, inquit
 Donatus, decipit multos, in-

Et coeli toties deceptus fraude sereni?
 Talia dicta dabat, clauumque adfixus et hae-
 rens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem,
 Vique soporatum Stygia, super vtraque qual-
 lat 855

cus austris Et coelo? Debat saltem distinguere: *Aeneam credam*
 (*quid enim fallacius?*) *Austris Et coelo?* Potest scribi: *Aeneam*
credam, quid enim? fallacibus austris! At interpositum sic *quid*
enim? habet aliam notionem: quid ni? cur non? Vt in illo Hora-
 tii: *quid enim? concurratur.* Sic quoque τὴ γὰρ; Etiam Seruius sic
 interpretatur. Sententia tamen ea aliena est a loco nostro. Pro *austris*
auris Roman. Medic. cum aliis Pier. et Heinſ. ac Burm. Idem et
 Seruius in interpretatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum
 Donatus. Ge. Fabricius h. l. inter obscurissimos habebat. 851 *Et*
coelo codd. Pier. et Gifan., item Donat. cum Seru. v. ad v. praec.
 Ita *fraude sereni* iungendum, ut *serenum* pro *serenitate* dictum
 sit. v. Burm. *sereno* aliquot Pier. et Gud. a m. pr., sed conf. inf.
 v. 870. 852 *Talia dictabat* Mentel. pr. *clauoque* Medic. a m.
 pr., dum librarius ad proximum *adfixus* referret; sed *clauumque*
 ad *amittebat* retrahendum. *adfixus* Wall. et pr. Hamb. *clauum-*
quo ac sidera inhaerens Zulich. *adfixus, adhaerens* Goth. sec.
 853 *Nunquam* pr. Hamb. a m. sec. *admittebat* alter Hamb. *sub*
a, ferebat Goth. sec. 855 *Vique* Rom. *quassant* Medic. a m. pr.

sido ingenio, et repente mo- *credam austris?* 851. *Et*
 bili. Sane hunc vocis usum *caeli toties deceptus* — et
 ita paullo insolentior vi- quidem, qui toties deceptus
 deri non nego. Malim ta- sim serenitate caeli! Mox 852
 men ipsam hanc maris in- ex Odyss. γ, 281 translatus
 solitam tranquillitatem, sub- est, unde de Phrontide Pa-
 dolam et insidiosam, per linurus adumbratus est.
 monstrum declaratum puta- 854—856. Tandem som-
 re. *quid enim* h. l. est quo- no oppressus obdormiit. Cf.
 modo vero? vulgaris ordo Exc. VIII. *ramum* proprie
 esset: *quid enim Aeneam* accipito. cf. Apollon. IV, 156.

Tempora; cunctantique natantia lumina soluit.
 Vix primos inopina quies laxauerat artus:
 Et super incumbens, cum puppis parte reuolfa,
 Cumque gubernaclo, liquidas proiecit in vndas
 Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocan-
 tem. 860

856 pro *cunctanti* Burm. coni. *luctanti*, sed quidni et illud bene dictum sit et exquisitum? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur, v. c. Ge. II, 236 *Spissus ager: glebas cunctantes crassa-que terga Exspecta.* cf. inf. VI, 211 de eo, qui sensim sensimque in- flectitur; inuitus tamen et reluctans: XII, 940. Pro *natantia*, *lac- tantia* Doruill. Debebat saltem: *cunctanti luctantia*, vel *nutantia* l. f. *nutantia* Goth. sec. Vtrumque cum metri vitio. Haeret iterum Burm. in *soluit*: quid est, *lumina soluere*? et coniicit: *condit* vel *claudit*. Sed vigilantis oculi sunt *intenti*, inprimis h. l. Pali- nuri, qui in caelum sublatis oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solui* dicuntur; vt de somno perpetuum hoc, *membra, corpus, lumina ab eo solui*: vnde etiam *morte solui* oculi dici potuere: vt accipi poterat illud IV, 244 *et lumina morte resignat*. Etsi idem alio rem contemplandi modo *deuincire, alligare, corpus, oculos*, non minus recte dicitur. 857 Vitiose e Burm. ed. legebatur et interpungebatur: *Vix — artus Et super incumbens, quum puppis p. r.* Nam Somnus deus incumbit, vrget, premit, h. l. 858 *Vix laxaue- rat — et proiecit* exemplo et auctoritate non caret; cf. ad III, 9, etsi mollius erat: *Vix laxauerat artus: Vt — proiecit.* 860 *voce vocantem* Colot. Medic. et Moret. sec.; eadem varietas alibi et supra hoc ipso libro.

Ducta res ab aqua lustrali. *soluuntur*, laxantur, oculi Imitatus est locum Silius X, 355 seqq. et poterat in id phantasma facile incidere poetae ingenium, quia vsu loquendi somno natura hu- mida tribuitur, forte ab noc- tis roscido aere ducta. conf. sup. ad I, 691. 692. III, 511. Alperione aquae Lethaeae

somno illabenti obnixa et in- tenti. Cunctari poetis dici- tur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegan- tia de incerto motu. v. Ge. IV, 496.

857—861. *Vix laxaue- rat — et proiecit*, poetica structura, ab Homero petita,

Iple volans tenuis se sustulit ales ad auras.
 Currit iter tutum non secius aequore classis,
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 Iamque adeo scopulos Sirenum aduecta subibat;
 Difficilis quondam, multorumque ossibus al-
 bos; 865

Tum rauca adfido longe sale saxa sonabant:
 Quum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in vndis,

861 *ad auras* Heinl. cum melioribus. Alii *in a.* 862 *se- tius* scribunt Medic. et alii vetustiores. v. Heinl. Etiam Benedic- tus in ed. Iunt. 1520 codicum auctoritate et metri lege eam scripturam defendebat. cf. sup. ad Ge. II, 277. *saetius* Rom. non *segnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert., perpetua varie- tate. non *serius* Bigot. *aequora* alter Hamb. cum Witt., non indocte, per aequora. *ae. nauis* Sprot. 864 *scopulis* bini a m. pr. cum ed. Geneu., facili lapsu. *auecta* bini alii Burm. *adducta* Ven. 866 *tonabant* Zulich. a m. pr., sed *sonabant*, Burm. inquit, requiritur, *vt sibilans littera repetita exhibeat maris fridorem*. Argute satis. Malim hanc causam reddere: *Sonare* est vocab. poetis solenne de fluctibus, etiam si scopulis allisi fragorem edunt grauissimum: quidni igitur poetae eam vocem et hic relinquamus; etsi alias non minus recte *mare, fluctus, scopuli* tonare dicuntur. 867 *fluitantem* vet. apud Pier., *fluctantem* Doruill. 868 *nocturnus* Ven.

pro cum proiecit scil. Som- nus Palinurum, et mox 861. quem Virgilius ante oculos auolauit. *Cum puppis par- te*, bene Seruius: „pro oeco- nomia, vt triduo natare po- tuerit.“ v. VI, 349 sqq. Mox *interrita*, sine offensione, nullo aduerso casu exterriti, nauigant.

864 — 866. Respicitur in Surrentinum, fluctuum alli- sione olim et naufragiis in-

locus Odyss. μ, 39 sqq. 166 sq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Apollon. IV, 891 seqq., et Orph. Arg. 1268 sqq. —Teneant adole- scentes, non longe a Capreis in Paestano sinu tres esse Si- renum petras (νήσος Σειρηνέ- σος) aduersus promontorium Surrentinum, fluctuum alli- sione olim et naufragiis in-

Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium coelo et pelago confise sereno, 870
Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena!

869 commotus Vratisl. confusus Hugon. pro var. lect.
871 Nudus et edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. in ignota pr.
Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Ceterum notabilis ad v. extr. Seruii
nota: Sciendum sane, „Tuccam et Varium hunc finem quinti
„esse voluisse: nam a Virgilio duo versus sequentes (lib. VI, 1. 2
„Sic fatur lacrimans clasique immittit habenas Et tandem Eu-
„boicis Cumarum allabitur oris) huic iuncti fuerunt: unde in
„nonnullis antiquis codicibus sexti initium est: Obuertunt pelago
„proras.“ Vt appareat, cui debeamus hanc observationem cri-
cam, e Pompon. Sab. locum subiungam: „Sic fatur lacrimans.
„Et tandem. Probus his duobus versibus, inquit, finitur hic
„liber in Tuccae et Cornelianis commentariis“ (hos equidem ignoro
qui sint. Seruius quidem ad Aen. IV, 127 Cornelium Balbum
Grammaticum memorare videtur) „et Virgilium ita etiam finisse
„manifestum est, et inchoasse sextum librum: Obuertunt pelago
„proras.“ Nescio tamen, cur factum sit, ut Phici* (in marg.
forte Ticianus. Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Cho-
rographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Seru. ad Aen. X, 18:
occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica.
Sic et paullo post Pompon. ad vocab. habenas Ticianus dicit, ex
vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) „aliter
„habuerit. Apronianus autem principium esse docet: Sic fatur
„lacrimans.“ (Et sane sic expressum in Mediceo). Ceterum neu-
tra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest haec libri
quinti in media sententia clausula, quae saltem paullo ante post
v. 861 Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras interponi
debuerat: nam noui libri initium commodè tunc fieri poterat:
Currit iter tutum. Ita res ipsa nouum sequenti libro narrandi
ordinem suppeditabat, accessu Troianorum ad littus Italiae. Verum
est aliud praeterea, idque grauius forte, quod monendum erat: nisi

fames, narratas in iis esse Fuit ex iis Parthenope in-
antiquissima fama Sirenes, ab primis celebrata vrbis no-
Homero duas, ab aliis tres; mine. De forma Sirenum
templum quoque et sacra iis v. ad calcem editionis dicta
eo in loco constituta narrari ad Parerga Excursus VII li-
in Mirabil. Auditionib. c. 110, bri III.
ubi cf. not. in ed. Beckmann. 870. 871. Aeneae verba

aurium iudicium animique sensus prorsus me fallit, vltimi hi duo
versus: O nimium caelo. Nudus in ignota a Virgiliana manu
profecti non sunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et
grammatico acumine dignius. Nec veritas inest; tantum enim ab-
fuit, ut caeli marisque tranquillitati Palinurus nimium consideret, ut
potius nimia sedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare se nollit,
commisit ut somno oppressus mari mergeretur. Mihi itaque, cum
ex ipsa re, tum ex iis, quae e veteribus Grammaticis paullo ante
apposita sunt, ita statuendum esse videtur: Poetam reliquisse vltima
huius libri non satis elaborata, interque haec eum verba Aeneae,
de Palinuri fato conquesti, ante Sic fatur lacrimans, nondum
interposuisse. Varium adeo et Tuccam, cum constituerent Aeneidem,
haesisse in h. l. et primo initium libri sexti ex suo iudicio, non satis
acuto, a verbis Sic fatur lacrimans fecisse; repugnantibus aliis,
qui a versu Obuertunt pelago librum sextum exordium cense-
bant; tum, cum post Multa gemens casuque animum concussus
amici verba Aeneae conquerentis aut nulla aut non satis expolita
essent, aut ex his aut e suo ingenio duo hos versus interposuisse,
ne ante verba: Sic fatur lacrimans, oratio hiaret.

sunt. v. lib. VI, v. 1, et cf. ma interpretari velis, ut sit:
Var. L. serenum h. l. etiam caelo sereno pelagoque pla-
de pelago; nisi ex nota for- cido. conf. Burm.

Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium coelo et pelago confise sereno, 870
Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena!

869 commotus Vratisl. confusus Hugon. pro var. lect.
871 *Nudus et* edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. *in ignota* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Ceterum notabilis ad v. extr. Seruii nota: Sciendum sane, „Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse: nam a Virgilio duo versus sequentes (lib. VI, 1. 2 „*Sic fatur lacrimans clasique immittit habenas Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris*) huic iuncti fuerunt: unde in „nonnullis antiquis codicibus sexti initium est: *Obuertunt pelago proras.*“ Vt appareat, cui debeamus hanc observationem criticam, e Pompon. Sab. locum subiungam: „*Sic fatur lacrimans. Et tandem.*“ Probus his duobus versibus, inquit, finitur hic „liber in Tuccae et Cornelianis commentariis“ (hos equidem ignoro qui sint. Seruius quidem ad Aen. IV, 127 Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) „et Virgilium ita etiam finisse „manifestum est, et inchoasse sextum librum: *Obuertunt pelago proras.*“ Nescio tamen, cur factum sit, ut Plinici* (in marg. forte Ticianus. Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Seru. ad Aen. X, 18: occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica. Sic et paullo post Pompon. ad vocab. *habenae* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) „aliter „habuerit. Apronianus autem principium esse docet: *Sic fatur lacrimans.*“ (Et sane sic expressum in Mediceo). Ceterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest haec libri quinti in media sententia clausula, quae saltem paullo ante post v. 861 *Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras* interponi debuerat: nam noui libri initium commode tunc fieri poterat: *Currit iter tutum.* Ita res ipsa nouum sequenti libro narrandi ordinem suppeditabat, accessu Troianorum ad littus Italiae. Verum est aliud praeterea, idque grauius forte, quod monendum erat: nisi

fames, narratas in iis esse antiquissima fama Sirenes, ab Homero duas, ab aliis tres; templum quoque et sacra iis eo in loco constituta narrari in Mirabil. Auditionib. c. 110, ubi cf. not. in ed. Beckmann.

Fuit ex iis Parthenope imprimis celebrata vrbis nomine. De forma Sirenum v. ad calcem editionis dicta ad Parerga Excursus VII libri III.

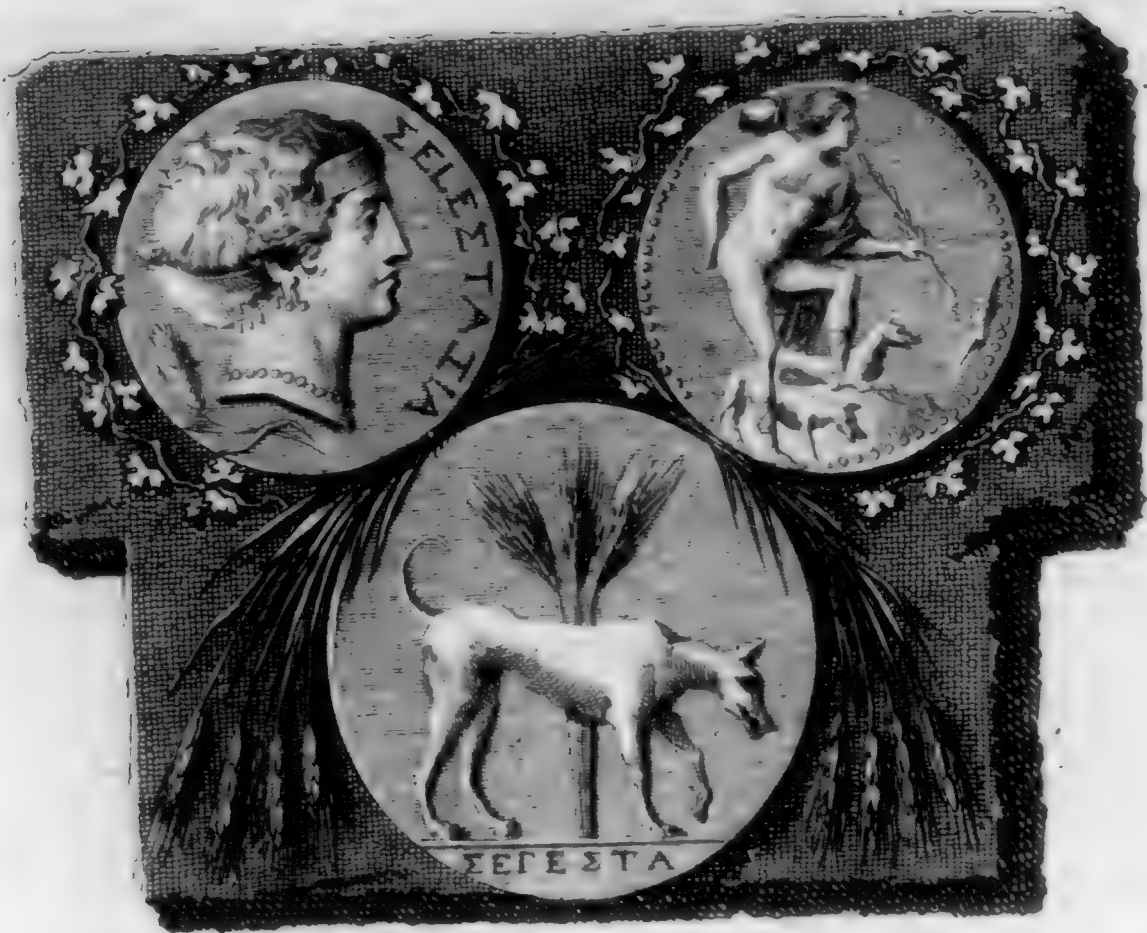
870. 871. Aeneae verba

aurium iudicium animique sensus prorsus me fallit, vltimi hi duo verius: *O nimium caelo. Nudus in ignota* a Virgiliana manu profecti non sunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et grammatico acumine dignius. Nec veritas inest; tantum enim abfuit, ut caeli marisque tranquillitati Palinurus nimium consideret, ut potius nimia sedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare se nollet, commisit ut somno oppressus mari mergeretur. Mihi itaque, cum ex ipsa re, tum ex iis, quae e veteribus Grammaticis paullo ante apposita sunt, ita statuendum esse videtur: Poetam reliquisse vltima huius libri non satis elaborata, interque haec eum verba Aeneae, de Palinuri fato conquesti, ante *Sic fatur lacrimans*, nondum interposuisse. Varium adeo et Tuccam, cum constituerent Aeneidem, haesisse in h. l. et primo initium libri sexti ex suo iudicio, non satis acuto, a verbis *Sic fatur lacrimans* fecisse; repugnantibus aliis, qui a versu *Obuertunt pelago* librum sextum exordium censabant; tum, cum post *Multa gemens casuque animum concussus amici* verba Aeneae conquerentis aut nulla aut non satis expolita essent, aut ex his aut e suo ingenio duo hos versus interposuisse, ne ante verba: *Sic fatur lacrimans*, oratio biaret.

sunt. v. lib. VI, v. 1, et cf. ma interpretari velis, ut sit: Var. L. *serenum* h. l. etiam *caelo sereno pelagoque plade pelago*; nisi ex nota *for- cido.* conf. Burm.

EXCURSVS I

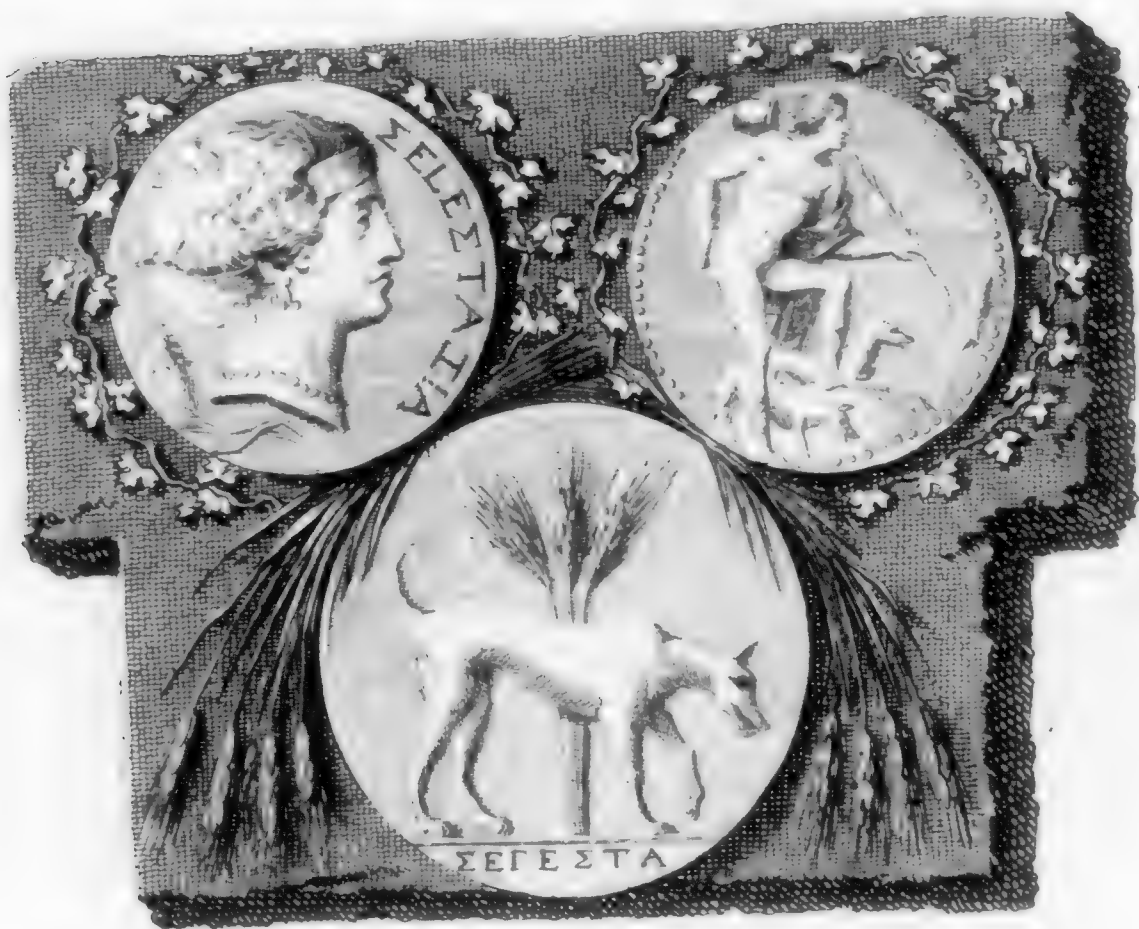
Super Aeneae accessu ad Siciliam.

Bis Aeneam ad Siciliam accessisse narrat poeta, primum cum littus Italiae inferioris et Siciliae orientale praetervectus Drepani portum intrasset, lib. III, 707. add. Dionys. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africae littore euectus, ut Italiam peteret, ventis aduersis ad Siciliae litus occidentale esset reiectus. Tenebat tum illa loca *Acestes*, ut Virgilius scribit, vel *Egestes*, *Egestus*, a quo vrbs *Egesta*, *Aegesta* vel *Segesta* appellari coepit (v. post alios et Burmannum ad Numism. Sic. p. 394 Eckhelium in Doctrina Numor. vet. Vol. I, p. 234); Virgilio *Acesta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in *Ἀκίστη*. Ab hoc Aceste Aeneas benigne hospitio exceptus socios et naues refecit. Erat enim ille Troiano sanguine oriundus, quippe e Troiana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiso fluuio compressa, susceptus: v. V, 38. 39 *Troia Crimiso conceptum flumine mater Quem*

EXCURSVS I AD LIBRVM V 127

genuit; quae antiquissima ignotae stirpis deducendae ratio est, ut parens edatur fluius eius terrae, in qua gens aliqua sedem habuit. Itaque *diuinae stirpis Acestes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceste plures, ad quas numi quoque apud Parutam, Doruillium, Principem Torremuzza, et nunc apud Eckhelium alludunt, vide apud Seru. ad I, 550. V, 30. Alia congeffit Cluuer. Sicil. ant. II, 2. Sed in summa diuersitate consensus fit in hoc, vrbs Segestae conditorem creditum esse Troianum, et Troianos colonos veteribus Sicanis in his locis fuisse admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Accessere mox Graeci coloni: sed vel sic apud Thucyd. VI, 11 Nicias eos barbaros appellat *περὶ Ἑγεστίων ἀνδρῶν βαρβάρων* et sic res se habuit in plerisque Siculis ciuitatibus; quae res disensionum ciuiliū perpetua caussa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miscuerunt Phrygiam prolem Troianus Acestes Troianusque Helymus* etc. Proxime ad poetae verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (Φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγέστην κατὰ τῆς Σικελίας, σὺν Ἑλύμῳ Τρωί, καὶ Ἑρυνῇ καὶ Λιλύβαιον κατασχέειν, καὶ ποταμοὺς περὶ Αἰγέστην προσαγορεύσαι Σάμανδρον καὶ Σιμόντα. Dionysius vero, tamquam communio-riorem narrationem, his non dissimilia exponit lib. I, 52, secundum quae Elymus et Aegestus iam ante Troiae excidium vrbe profugerant et vento secundo vsi in Siciliam pervenerant. Hi circa Crimisum fl., de quo non minus multa fabulose narrantur: v. apud Schol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum agro confederunt, parte agri ab his accepta, propter Aegesti cognationem, qui, in Sicilia natus et educatus, cum adoleuisset Troiam redierat. Quod quomodo factum sit, mox a Dionysio l. c. narratur. Tum porro: hos suos populares cum in his locis offendisset Aeneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, vrbesque iis condidit, καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἰγέστην καὶ Ἑλύμα, partemque comitum ibi relinquit. De *Elymis* infra videbimus. Sed *Segestam*, apparet, quam ingeniose poeta arripuerit, ut ab Aenea conditam eam nunc perhiberet, cum traiectus in Italiam fieret, ut adeo eius comites longi erro-

EXCURSVS I

Super Aeneae accessu ad Siciliam.

Bis Aeneam ad Siciliam accessisse narrat poeta, primum cum littus Italiae inferioris et Siciliae orientale praetervectus Drepani portum intrasset, lib. III, 707. add. Dionys. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africae littore euectus, ut Italiam peteret, ventis aduersis ad Siciliae littus occidentale esset reiectus. Tenebat tum illa loca *Acestes*, ut Virgilius scribit, vel Egestes, Egestus, a quo vrbs *Egesta*, *Aegesta* vel *Segesta* appellari coepit (v. post alios et Burmannum ad Numism. Sic. p. 394 Eckhelium in Doctrina Numor. vet. Vol. I, p. 254); Virgilio *Acesta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in 'Ακίστη. Ab hoc Acestie Aeneas benigne hospitio exceptus socios et naues refecit. Erat enim ille Troiano sanguine oriundus, quippe e Troiana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiso fluuio compressa, susceptus: v. V, 38. 39 *Troia Crimiso conceptum flumine mater Quem*

EXCURSVS I AD LIBRVM V 127

genuit; quae antiquissima ignotae stirpis deducendae ratio est, ut parens edatur fluius eius terrae, in qua gens aliqua sedem habuit. Itaque *diuinae stirpis Acestes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceste plures, ad quas numi quoque apud Parutam, Doruillium, Principem Torremuzza, et nunc apud Eckhelium alludunt, vide apud Seru. ad I, 550. V, 30. Alia congeffit Cluver. Sicil. ant. II, 2. Sed in summa diuersitate consensus fit in hoc, vrbs Segestae conditorem creditum esse Troianum, et Troianos colonos veteribus Sicanis in his locis fuisse admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Accessere mox Graeci coloni: sed vel sic apud Thucyd. VI, 11 Nicias eos barbaros appellat *περὶ Ἑγεστίων ἀνδρῶν βαρβάρων* et sic res se habuit in plerisque Siculo ciuitatibus; quae res disensionum ciuiliū perpetua causa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miscuerunt Phrygiam prolem Troianus Acestes Troianusque Helymus* etc. Proxime ad poetae verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (Φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγέσαν κατὰ τῆς Σικελίας, σὺν Ἑλύμῳ Τρωτὶ, καὶ Ἑρυνκα καὶ Λιλύβαιον κατασχεῖν, καὶ ποταμοὺς περὶ Αἰγέσαν προσαγορεύσαι Σιμάμανδρον καὶ Σιμόεντα. Dionysius vero, tamquam communiorē narrationem, his non dissimilia exponit lib. I, 52; secundum quae Elymus et Aegestus iam ante Troiae excidium vrbe profugerant et vento secundo vsi in Siciliam perueniant. Hi circa Crimisum fl., de quo non minus multa fabulose narrantur: v. apud Schol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum agro confederunt, parte agri ab his accepta, propter Aegesti cognationem, qui, in Sicilia natus et educatus, cum adoleuisset Troiam redierat. Quod quomodo factum sit, mox a Dionysio l. c. narratur. Tum porro: hos suos populares cum in his locis offendisset Aeneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, vrbesque iis condidit, καὶ κατασκευάζεται οὐτοῖς πόλεις Αἰγέσαν καὶ Ἑλύμα, partemque comitum ibi relinquit. De *Elymis* infra videbimus. Sed *Segestam*, apparet, quam ingeniose poeta arripuerit, ut ab Aenea conditam eam nunc perhiberet, cum traiectus in Italiam fieret, ut adeo eius comites longi erro-

ris taedio capti, parte etiam nauium incendio consumpta, in nouam coloniam transcriberentur: De his inf. 711 sqq. 749 sqq. Et v. 718 *urbem appellabunt permissio nomine Acestiam*. Quo intelligitur, v. 756 *hoc Ilium, et haec loca Troiam Esse iubet*, non ad urbis nomen, sed ad originis Troianae recordationem et repraesentationem esse referendum. Nescio, an ita Burmannus e. l. acceperit, ubi Ruaeum refellit. Potuit tamen poeta aut accepisse hoc aut fingere, fuisse in ipsa vrbe loca ab Aenea iis nominibus designata, vt Troia et Ilium essent; siquidem etiam fluiui designata, vt Troia et Ilium essent; siquidem etiam fluiui fuerunt Simois et Scamander in agro urbis. v. Strabo XIII, p. 608 B, quo forte respexit poeta V, 634 *Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam Hectoreos amnes Xanthum et Simoenta videbo?* Nec vero ipsos Segestanos alienos fuisse ab ea fama, deberi Aeneae origines suas, colligere licet ex numis Segestanis, in quibus Aeneas Anchisen cum Palladio vrbe exportans exhibitus est.

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem mouit Clauer. p. 260 Sicil. ant., *urbes Acestae* poeta iam lib. I, 549. 550 memorauerat: *Sunt et Siculis regionibus urbes, Aruaque Troianoque a sanguine clarus Acestes*, adeoque se *vehementer obliuiofum* prodidit, dum hoc demum libro quinto urbem Acestae exstruendam narrat. Enimuero primum historia plures vrbes, non vnam, ab Aegesta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964, quas Scholiae *Aegestam, Entellam, Erycem*, recitat. cf. Clauer. eod. cap. Dionysius *Ἀγέστην καὶ Ἐλυμα* memorat in Aegesti gratiam ab Aenea conditas. Elyma quidem in Erycem, *Ἐρυμα*, mutat Clauerius. Quidni tamen, si Elymi, .populus, fuerunt, vt infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum esse vel tradi potuerit τὰ *Ἐλυμα?* etiam si nulla eius alia memoria occurrat. Mox c. 53 (p. 42) Veneris Erycinae templum conditum fertur ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τῆ *Ἐλύμας*, ubi praestat forte cum viris doctis scribere, ἐπὶ τῇ κορυφῇ τῆ *Ἐρυκος*. Nam Bocharti argutiis equidem non multum tribuere soleo, qui et hic, vt *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, vt

ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem tamen *montem Elymum* ab Elymis habitatoribus dictum. Si historica fide vti nolis, et contendere, nunc demum ab Aenea urbem Acestae paratam esse, quandoquidem Acestes venatu inter siluas vitam egisse traditur V, 37 *occurrit Acestes Horridus in iaculis et pelle Libystidos vrsae*, et 301 *Adsueta siluis, comites senioris Acestae*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717: tamen vel sic recte poeta *urbes* iam ante dicere potuit, quae eodem loco, I, 557 *sedes*, pro quocunque omnino habitationis genere: *At freta Sicaniae saltem sedesque paratas Vnde huc aduecti, regemque petamus Acestem*. Atque hoc vnum ad expediendas difficultates huius generis sufficit.

EXCURSVS II

De Eryce.

V, 23. 24 *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos.* Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759 — 761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchiseo.*

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Aenea conditum.* Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poeta docte et ipsum in carmine memoravit, v. 391 sq. *Eryx* hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluver. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obuius. v. Burmann. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit tem-

plum Veneris antiquissimum, vt ad Phoenicum Astartes religionem, non tam male, vt multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan.* II, 1), vulgari tamen fama Troianos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suauius versibus 759 sqq., quibus Aeneam suum poeta auctorem templi facit, etsi de hoc scriptorum fides omnium non conuenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui classicus de Eryce locus est, prodit, nouis saltem decoribus templum ab Aenea fuisse ornatum; et inter manifestissima Aeneae in Siciliam aduentus indicia a Dionys. I, 53 memoratur τῆς Αἰνείαδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς, Veneris Aeneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non de fuere, qui Aeneam Veneris Erycinae signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quae Solinus habet c. 2, pag. 13 E. *agro Laurenti — ubi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia aduexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur.* Salmasius, *quae Erycis dicitur* legit. Male. v. Ios. Scaliger ad Festum in *Frutinal.* *templum Veneris Frutis*, scil. a *Frus*, unde *de fruor.*

Bene etiam Acestae, hoc est, Segestae, primordiis huius templi origo subiungitur; nam mansit in Segestanorum ditione etiam ad seriora tempora hoc templum, vt satis ex Cicer. Verrinis et Tac. Ann. IV, 43 constat.

Quod de *Anchiseo* in Eryce subiungitur, v. 760. 761, habet et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260 *in hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus*; etsi Ge. Fabricius non male suspicatur ad templum et Flaminem D. Caesaris poetam respicere.

Tandem, etsi ludi funebres poetae ingenio et Homeri exemplo debentur (cf. ad pr. lib. V), inferiae tamen Anchisae, in Sicilia factae, et nouemdiale sacrum antiquam

EXCURSVS II

De Eryce.

V, 23. 24 *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos.* Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759 — 761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchiseo.*

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Aenea conditum.* Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poeta docte et ipsum in carmine memoravit, v. 391 sq. *Eryx* hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluver. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obuius. v. Burmann. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit tem-

plum Veneris antiquissimum, vt ad Phoenicum Astartes religionem, non tam male, vt multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan.* II, 1), vulgari tamen fama Troianos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suauius versibus 759 sqq., quibus Aeneam suum poeta auctorem templi facit, etsi de hoc scriptorum fides omnium non conuenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui classicus de Eryce locus est, prodit, nouis saltem decoribus templum ab Aenea fuisse ornatum; et inter manifestissima Aeneae in Siciliam aduentus indicia a Dionys. I, 53 memoratur τῆς Αἰνεΐδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς, Veneris Aeneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non desuere, qui Aeneam Veneris Erycinae signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quae Solinus habet c. 2, pag. 13 E. *agro Laurenti — ubi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia aduexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur.* Salmastius, *quae Erycis dicitur* legit. Male. v. Ios. Scaliger ad Festum in *Frutinal.* templum Veneris Frutis, scil. a *Frus*, unde *de fruor.*

Bene etiam Acestae, hoc est, Segestae, primordiis huius templi origo subiungitur; nam mansit in Segestanorum ditioe etiam ad seriora tempora hoc templum, vt satis ex Cicer. Verrinis et Tac. Ann. IV, 43 constat.

Quod de *Anchiseo* in Eryce subiungitur, v. 760. 761, habet et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260 *in hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus;* etsi Ge. Fabricius non male suspicatur ad templum et Flaminem D. Caesaris poetam respicere.

Tandem, etsi ludi funebres poetae ingenio et Homeri exemplo debentur (cf. ad pr. lib. V), inferiae tamen Anchisae, in Sicilia factae, et nouemdiale sacrum antiquam

habuere memoriam. Ouid. Fast. II, 543, ubi de annuis inferiis: *Hunc morem Aeneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, iuste Latine, tuas. Ille patris Genio sollennia dona ferebat: Hinc populi ritus edicere pios.* Eo spectant hoc libro versus: 59. 60 *atque haec me sacra quotannis Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis.* Fanum Aeneae Segestae memorat Dionys. I, 53.

EXCURSVS III

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliae.

V, 73 *Hoc Helymus facit; hoc aevi maturus Acestes.* Magna poetae etiam in hoc libro laus est, quod historicae fidei fabulas suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliae originibus Troianis. Troia ille iam ante excidium urbis exierat cum Aegeſto. v. Dionys. I, 52 et sup. Exc. I ad h. lib., etsi alii apud Strabon. XIII, p. 608 B. eum Aeneae comitibus adscripserunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchisae nothum eum perhibet, et ab Aegeſto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Seru. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Aceſtae comitem adiunxit v. 73 et inf. 300. 301. conf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segestam locis Thucyd. VI, 2 et Dionys. I, 53 ductum esse tradiderunt. Antiquioris tamen illi fuisse originis

habuere memoriam. Ouid. Fast. II, 543, ubi de annuis inferiis: *Hunc morem Aeneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, iuste Latine, tuas. Ille patris Genio sollennia dona ferebat: Hinc populi ritus edicere pios.* Eo spectant hoc libro versus: 59. 60 *atque haec me sacra quotannis Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis.* Fanum Aeneae Segestae memorat Dionys. I, 53.

EXCURSVS III

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliae.

V, 73 *Hoc Helymus facit; hoc aevi maturus Acestes.* Magna poetae etiam in hoc libro laus est, quod historicae fidei fabulas suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliae originibus Troianis. Troia ille iam ante excidium urbis exierat cum Aegeſto. v. Dionys. I, 52 et sup. Exc. I ad h. lib., etsi alii apud Strabon. XIII, p. 608 B. eum Aeneae comitibus adscripserunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchisae nothum eum perhibet, et ab Aegeſto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Seru. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Acestae comitem adiunxit v. 73 et inf. 300. 301. conf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segestam locis Thucyd. VI, 2 et Dionys. I, 53 ductum esse tradiderunt. Antiquioris tamen illi fuisse originis

videntur; vt vel loca docent a Bocharto Can. I, 30, p. 569 sqq. congesta.

Ceterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero transtulit, partim ex historiis. Ita v. 298 *Salus* et *Patron* cursu certant. *Salus* autem Arcas cum Aenea in Italiam venisse Polemone auctore apud Festum in *Salios* traditur. *Patron* Thurius in Aluntinis agris confedit. y. Dionys. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero satis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Vt autem ei pulcritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratissimum nomen Euryali, pueri formosi, vt ex fragmentis intelligitur ap. Athen. XIII, p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroes Siciliae habitum fuisse, vel ex vrbs Entellae nomine coniectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex vrbiū nominibus conditores fingere. Seruius ad V, 389: *Sane sciendum, hunc (Entellum) secundum Hyginum, qui de Familiis Troianis scripsit, vnum Troianorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953 vrbs Entella inter vrbes ab Aegeſto conditas memoratur. cf. Cluver. Sicil. ant. p. 377 sqq., qui in Silii versibus XIV, 204. 205 dilucidandis laborat: *Entella Hectoreo dilectum nomen Aceſtae.* Sed sequitur Silius nostri poetae fidem, secundum quam Entellus inter ceteros Aceſtae comites ante Aeneae tempora in Siciliam venerat, eique amicitia iunctus fuerat. Saepius iam monuimus, diuersitates has fabularum docere, a poetis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque Virgilio, doctissimo poetae, non defuisse, vnde materiam carminis sumeret.

EXCURSVS IV

*Vestis cum raptu Ganymedis
intexto.*

V, 250—257. Talium vestium, arte inprimis Babylo-
norum et Phrygum celebratarum, cum ζώας ἐνυφασμένους,
intextis figuris ac signis, vsus olim frequens esse debuit.
Exemplum sit vestis Sybaritica in Mirabil. Auditionib.
c. 99, poetae quidem in earum argumentis enarrandis ope-
ram ponere amant. Nostro poetae praeiuit Apollonius I,
721 sqq. in Iasonis laena, et is, qui nimis copiosus in veste
tori coniugalis Thetidis eiusque argumento est, Catull. Epi-
thal. 50 sq. Ex Apollonio et hoc Virgilii loco sua adumbra-
runt Valer. Fl. II, 409 sqq. Silius XV, 421 sq. cf. XIV,
657 sqq. (Est quoque in Euripidis Ione locus, qui de veste
picta accipitur, in templo Delphico v. 190 sqq. De veste
quidem, quibus parietes inducti sint, vix licet accipere.
Chorus spectantium fiat ante aedem (vid. 223, 238). Sal-
tem de velo obducto in atrio agi dicendum erit; etsi rem
nondum satis expeditam esse sentio; alia enim ad picturam
in pariete reuocant. Docte emendauit et illustrauit locum
nuper Wakefield in Tragoediar. Dilectu.) Omnibus dux
factus est Homerus, in Laodices tela Iliad. γ, 125 sqq. Ad
paterae caelaturam Virgilii locum transtulit Statius I Theb.
548 sqq. Virgilium in pictura aemulatus esse fertur Mi-
chael Angelus Bonarrota: cuius plura extant apographa
aere expressa: quae hic commemorare nihil attinet; vt nec
gemmas eiusdem argumenti, quas nunc in Catalogo ecty-
porum Tassie memoratas videre licet. At in Virgilio argu-
mentum picturae quale tandem esse dicemus? Primo ad-
spectu duplex esse videtur: primo Ganymedes venatu feras
prosequens; tum idem ab aquila raptus, dum sublimis
in aerem fertur, allatrantibus infra canibus. Forte tamen
dicere praestat: priora valere ad ornatum poeticum et ve-

rum argumentum esse habendum, quod e venatu, seu inter venantium turmas puer ab aquila raptus in sublime fertur. Firmat iudicium Statius Theb. I, 548 sq. *Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis; Gargara desidunt, surgenti et Troia recessit. Stant maesti comites, frustra que sonantia laxant Ora canes, umbramque petunt, et nubila latrant.* Hac specie ex venatu rapti Ganymedis, allatrante infra cane, statua est apud Hispanos, in regia villa S. Ildephonsi (v. *Caimo Vayo Italiano* Tom. II p. 141) et Romae aliud signum, resectum et sartum a sculptore Pacetti (v. *Guattani Monumenti inediti* 1786 p. 76). Extat quoque signum rapti ab aquila Ganymedis in Atrio Bibliothecae S. Marci Venetiis (v. *Zanetti delle antiche Statue* etc. Tom. II. l. 7.) ductum forte a *Leocharis* signo apud Plinium XXXIV, 19, 11 *Leochares* (fecit) *aquilam sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentem unguibus, etiam per vestem.* Adumbrata est eadem res simili modo in numis Dardaniorum, Geta imperante: (cuius generis vnum videbis expressum in *Cabinet du Duc d'Orleans* inter ornamenta Tom. I, p. 48) et in alto numo Ilienſium: vid. Eckhel *Doctrina numor. vet.* P. I. Vol. II. p. 486. Diversa rei specie est alius Ilienſium numus in Museo Arigoni (ibid. laudatus p. 484) in quo aquila Ganymedem e capillis prehensum rostro sublimem fert. Sed prior illa, elegantior, ratio merito praelata etiam in mundo muliebri ex auro occurrit apud Com. de Caylus (*Recueil d'Antiquités* Vol. II. pl. XLVII). Alias sollennis est Ganymedis exhibendi ratio, ut ille stet vel sedeat adstante aquila. Eiusmodi signa extant plura; stantis quidem in Museo Pio Clementino Tom. II. tab. 35 praeclaro opere et excellenti inter cetera, tab. 36. ibid. in palatio Lancelotio, in palatio Farnesio, apud Cavacepp. Tom. I. tab. 13. in Museo Florent. Tom. III. tab. 5. Est autem fabula ex iis, quae tenuissima primordia habuere, nata

ex antiqua formula declarandi pulcritudinem: amatum esse aliquem a diis, a diis esse raptum. Conf. ad Apollod. pag. 532. 3. Creticae omnino fabulam esse originis discimus e lib. I de Rep. Platonis pag. 636. Si tamen Homerum audias, Troianae originis habenda illa esse videtur Iliad. E, 265 sq. T, 231 — 235. Disertior est narratio in Hymno in Ven. 203 sq.

EXCURSVS V

De Ludo Troiae.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poetae locis esse arbitrator locum hunc de Ludo Troiae, quo Romanis suis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc, per nobiles pueros (εὐπατρίδας) celebrari solitum, summo haberetur honore, saepiusque ab Augusto esset exhibitum. conf. Suet. Aug. 43. Dion. XLVIII, 20. XLIX, 43 et viros doctos ad illa aliaque loca. Vidit quoque acute Eckhel memoriam talis ludi in numo Caii Caesaris seruari: Doctrina numor. vet. Vol. VI, p. 170. Ductum utique illud ab antiqua saltatione armata, pyrrhiche, ὀρχήσει ἐνόπλῳ, cuius originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino priscae hominum vitae in Graecia communis esse debuit. Quod si a Troianis temporibus deductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa aetate uti nesciuerunt, ut satis ex Homero liquet. Debuit etiam

ex eius temporis more cum auriga insistere currui παραβάτης, ut per totum Homerum fieri solet; unde hoc aurigandi genus Τρωϊκὴν διΦρεσίαν appellasse putandus Xenophon Cyrop. VI, p. 322 ed. Lond. Quaecunque tandem rerum morisque vicissitudo fuerit, ad ludum equestrem nobilium puerorum res deflexit, quo primo decursus equester agebatur, tum praelium equestre adumbrabatur. Ut autem poetae in inueniendo artificium recte teneas, tenendum est, Virgilium non attigisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odyss. ω, 68 sqq. cf. Iliad. ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI Theb. 213 sqq. adde, quae Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputauit c. 9 super anaglypho stylobatae, quo *militaris decursatio equestris* exhibita est, cuius partem in Edit. Iustic. lib. III Aen. translata video; ad quam v. Saxium. Hunc itaque cursum ὀπλίτην sollerti animo melius ad Ludum Troiae, nouum et intactum ab aliis poetis ludi genus, transtulit.

EXCURSVS VI

Classis Troiana incensa.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata novauit.* Sequitur locus de incensa classis Troianae parte: quae res et ipsa historica fide superstructa iucunditatem Romanis lectoribus afferre debuit; quo magis ita ψεύδεα ἐτύμοισιν ὁμοῖα sibi apponi videbant. Nam fuisse scriptores, qui traderent (ὡς λέγασί τινες), naues aliquot Troianas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Factum id esse in locis circa Menden et Scionen in Thessalia auctore Aethylla, Priami sorore, a Protefilai copiis captiua in Thessalian abducta, (addiderat sorores Astyoche et Medesicaste Apollodorus) apud Cononem traditum legas Narrat. 13. add. Stephan. Byz. in Σκιώνη. Alii scriptores facinus hoc mulierum Troianarum, dum captivae ab Achiuis ducerentur, in Italia ad Crathin,

circa Sybarin, perpetratum tradiderant; Setaeam feminam facinoris auctorem edidit Lycophron. 919 sq. add. Stephan. Byz. in Σηταίων· quae narrationis diuersitas vnde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI, p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921) ad Neaethum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio Νεαυθόν dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimifus fluius cum altero illo Siciliae iuxta Entellam, nec longe ab Aegeſta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine Caietae naues incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Caesar et Sempronius aiunt, Caietae cognomen fuisse* (nutrici Aeneae), *non nomen, ex eo scilicet inditum, quod eius consilio impulsuque matres Troianae taedio longi nauigii* (h. e. nauigationis) *classē ibidem incenderint; Graeca scilicet appellatione, ἀπὸ τῆς καίειν, quod est incendere.* Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naues Troianas aliqua Roma auctore combustas narrarent, quae ipsa vrbi Romae nomen dedisset. Ita tradiderat auctor rerum Argiuarum secundum sacerdotum, quae Argis erant, annos, Damastes Sigeensis alique; et, quamquam in ceteris diuersus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores sequutus est Plutarchus in Romulo pr. et de Mulierum Virtut. non longe a pr., et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in Romam pag. 455, vbi conf. Dac. et, quem nunc video disertum in his fuisse, Rutgerf. Var. Lect. I, 20.

EXCURSVS VII

Episodium de Palinuro.

V, 853 sqq. Si quaeras, quid poeta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectaverit, a doctrina poetae tale consilium repetendum esse videtur, quod *Palinuri* memoria in Italiae Troianorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab eius nomine insignito, ad sinum Velientem, celebris; rem itaque satis memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc praefixit. Sed eadem narratione nunc commode poeta vsus est ad rerum varietatem, ne extrema nauigationis pars et traiectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem nouam rei suauitatem Homericā imitatione affudit; nam Odyss. γ, 278 seqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

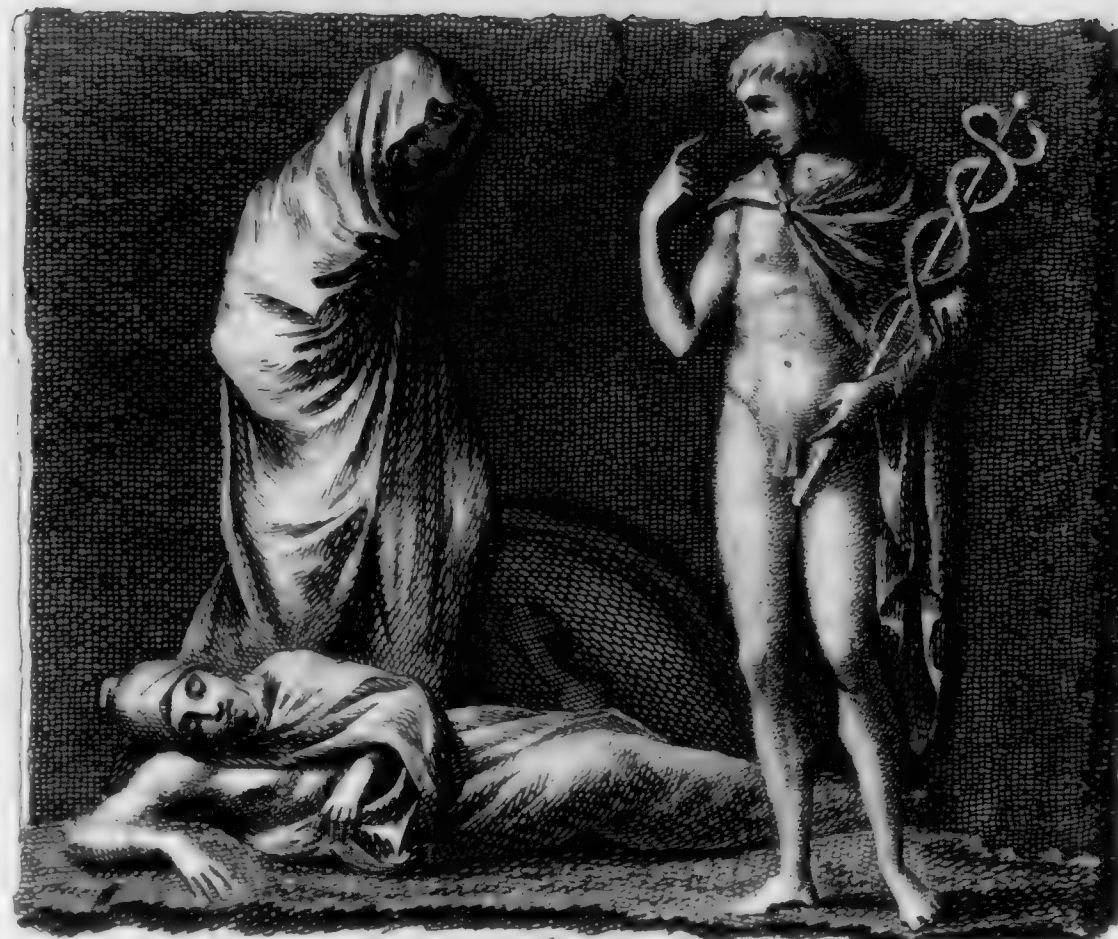
EXCURSVS VIII

Somnus Palinurum opprimens.

V, 858 sq. *Cum leuis aetheriis delapsus Somnus ab astris Aera dimouit tenebrosū et dispulit umbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans.* Operose satis pro, Somnus deuolat aere. Antiquior haec est Somni aduocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Iupiter de Olympo Somnum mittit Iliad. β, 6. sq. Quamquam ab astris simpliciter accipi potest etiam de aduolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatio illa ratio apud Tibullum II, 1 extr., vt in Noctis comitatu ille incedat per caelum: v. ib. Not. At alii poetae, variandae rei et maioris delectationis causa, modo in inferis, modo in specu ad litus Oceani occidentalis, modo in Cimmeriis, sedem Somno assignauere, vt ipse Homerus in Lemno eum collocaverat Iliad. ξ, 230 sq. Similiter mox v. 854—856 Somnus *Lethaea aqua adspergit oculos* Palinuri, vt eum sopiat,

noua rei imagine, cuius lineae in Apollon. IV, 156 sqq. extant. Apud alios poetas adflatu alarum suarum consopit, quos vult, Somnus; vt iam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 239, nec hoc insuaue; vt nec ratio vulgaris, cum Somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum nullius momenti. Grauiore Somni partes sunt apud Homerum Iliad. 6, cum Iupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suauem, sed poetae magis ingenio, quam epicae πραγματεία debitum. Nam tota nauigatio versus Italiam eo carere poterat; sed poetae erat intexenda antiqua fama, de qua paullo ante dictum est Exc. VII.

*Defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum. Aen. II, 306.*

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEXTVS

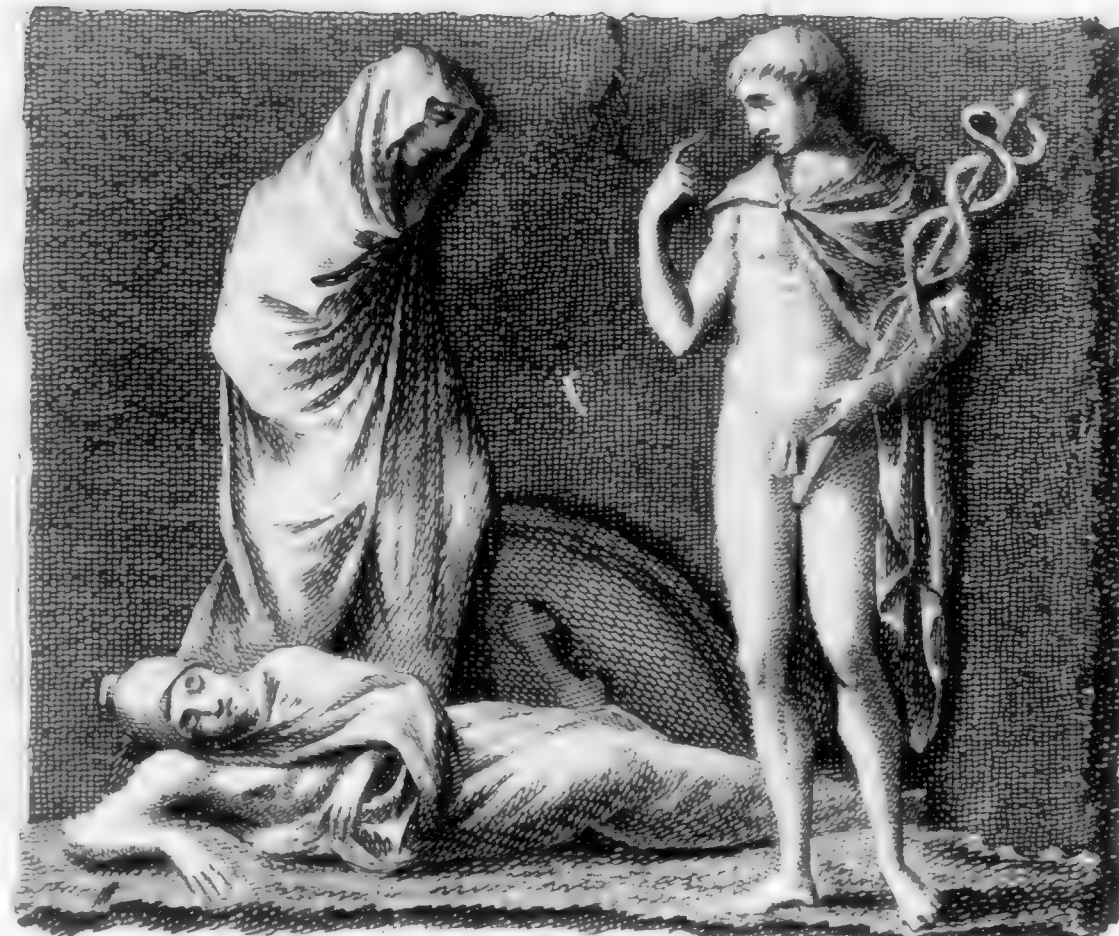
ARGVMENTVM

*Cumas aduectus Aeneas, antrum Sibyllae petit, per-
acto de more sacrificio, Phoebi oraculum consulit.
Ibi et instantia pericula, et futuri belli euentum discit
1—160. Miseni cadaver in littore inuentum combu-
rit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Mi-
seni nomen ab illo obtinuit — 235. Inde columbarum
ductu ad aureum ramum peruenit: quo decerpto, mac-
tatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce
per Auerni fauces ad inferos tendit — 336. Palinu-*

142 EXCURSVS VIII AD LIBRVM V

noua rei imagine, cuius lineae in Apollon. IV, 156 sqq. extant. Apud alios poetas adflatu alarum suarum confopit, quos vult, Somnus; vt iam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 259, nec hoc insuaue; vt nec ratio vulgaris, cum Somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum nullius momenti. Grauiore Somni partes sunt apud Homerum Iliad. ξ, cum Iupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suauem, sed poetae magis ingenio, quam epicae πραγματεία debitum. Nam tota nauigatio versus Italiam eo carere poterat; sed poetae erat intexenda antiqua fama, de qua paullo ante dictum est Exc. VII.

*Defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum. Aen. II. 200.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER SEXTVS

ARGVMENTVM

Cumas aduectus Aeneas, antrum Sibyllae petit, peractoque de more sacrificio, Phoebi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli euentum discit 1—160. Miseni cadaver in littore inuentum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit — 235. Inde columbarum ductu ad aureum ramum peruenit: quo decerpto, macatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Auerni fauces ad inferos tendit — 336. Palinu-

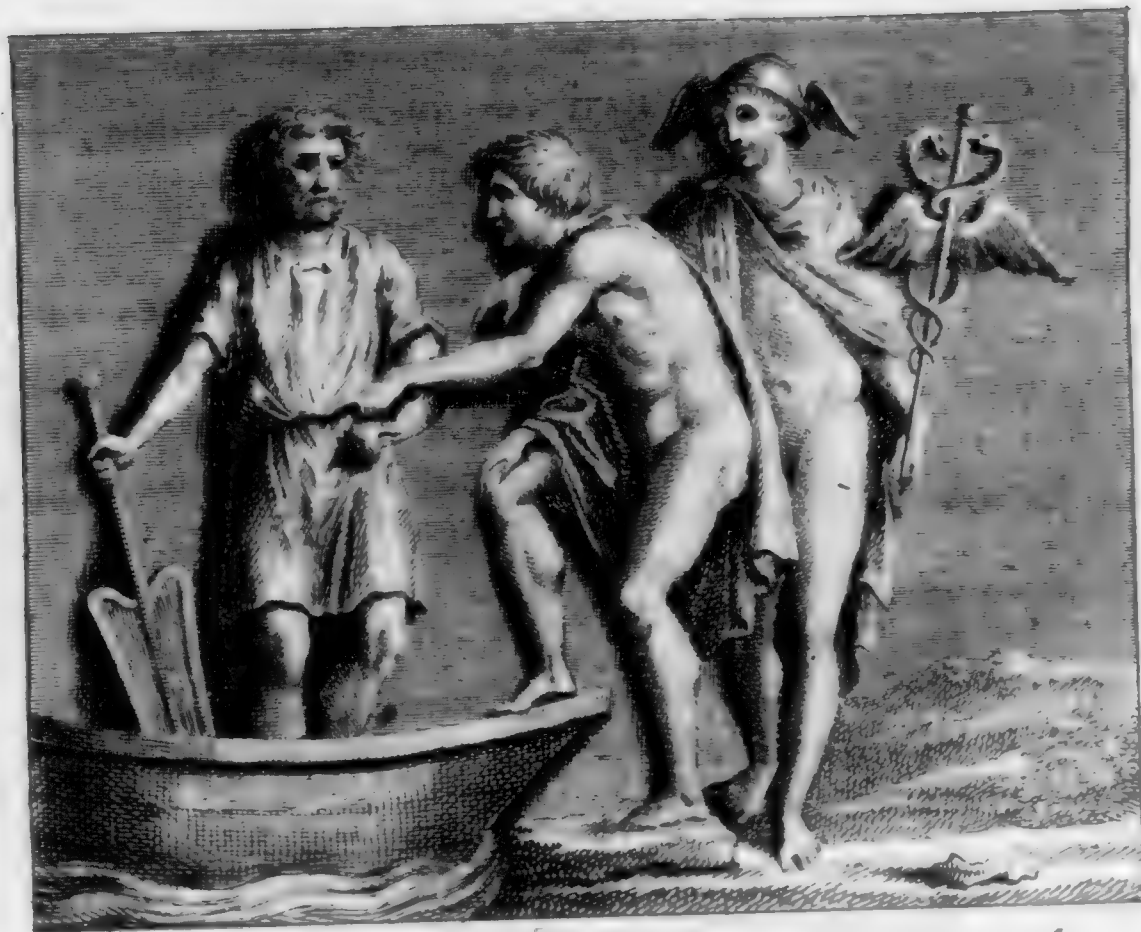
rum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem inuenit, eumque una in ulteriorem ripam traicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique et exsequiarum spe consolatur — 383. Post haec Stygem traiectus Aeneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium eorumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, peruenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi conseruerant — 449. Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum eius effugit — 476: inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque eius indignum modum ab ipso edocetur — 534. Relicto deinde ad laeuam Tartaro, sceleratorumque poenas a Sibylla edoctus — 627, ad Ditis ipsius moenia contendit, aureumque ramum in ipso regiae limine destigit — 636. Post haec ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musaeo ad patrem suum perducitur — 678. Ibi Anchises Aeneam filium animarum originem, purgationem, et consummationem edocet, eique Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrans, ad Iulii Caesaris et Augusti laudes descendit — 860: Marcelumque Octaviae filium, immatura morte praereptum, miris in caelum laudibus effert — 888. Inde per eburneam portam ad superos egressus, socios reuifit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc episodum libri sexti ab argumenti Aeneidis summa alienum, paullo longius petitum et in magna suauitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censebat. Hoc vero est poetam in ordinem cogere, ad annalium formulam reuocare, et omnes ingenii vires infringere. Est enim hoc inter poetarum artificia, cum in

vna actione detexenda carmen epicum coerceatur, vt, variandae narrationis depellendique subeuntis fastidii causa, ad alia ornamenta, etiam ad seriores historias, descendere; vtque, dum miratione rerum nouarum et insolitarum animos audientium teneat, vaticinia, somnia, etiam mortuorum responsa, futurae subolis recensum in subsidium adhibere soleat. Animaduertendum porro est, primum Aeneae ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et maiestatis religiosae vim et honorem accipere; nec alienum ab Aeneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; imprimis ex Romanorum, quibus suam Aeneidem condebat poeta, animis et iudiciis. Videntur autem, Homeri in Odyssea exemplo, Necyiae a multis passim poetis epicis fuisse frequentatae; conf. inf. Excurs. I; poterant enim hae narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit praeterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus com-

memorat, se Platonice commentis de animabus, antequam hanc vitam ingressae sint, in alio loco degentibus, commode vti posse, vt Aeneae posteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc descensum ad inferos duceret, aut eius expectationem faceret, antecessit. Annon meminimus ab Anchisae umbra hunc descensum filio fuisse mandato et monitu iniunctum (lib. V, 731 sqq.)? et multo ante iam Heleni monitu lib. III, 441 sqq.? Cum autem totum poema et dignitatis epicae plurimum et gratiae ac delectationis ex vaticiniis habeat, quae, vt alio loco (Disquis. s. VI de rer. in Aen. tract. inuentione) observatum, ab obscurioribus ambagibus progressa mox ad disertiora et clariora effata procedunt, praeparatur etiam hoc libro legentis animus ad casus et res, mox in Latio euentum habituras, primum Sibyllae responso, v. 84—97, tum Anchisae oratione et recensu animarum, quae mox progenies Aeneae esset futura.

*Portitor ille Charon, hi quos vehit vnda
sepulchri. Aen. VI, 326.*

Sic satur lacrimans, clasque inmittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.

1. 2 De his vers., quos alii libri superioris fini subiiciunt, v. ad e. l. et hic Seru. 2 Cumarum passim vetustissima exemplaria. vid. Heinf. cf. Pier. ad v. 98 ex Κύμη.

1—8. Ως φάτο δαρυχέων Homericum. Nouum clauum ei, quem Palinurus in mare praeceps secum auellerat (sup. V, 588. 589), substitutum fuisse non dubito; sed hoc non est, *classi immisit habenas*; Verum simpliciter excepto velis expansis vento, cursum vrgebat classis et naue regebat Aeneas, qui in Palinuri locum successerat. Nota metaphora ab auriga-

tione: quam sup. V, 662 de flamma vidimus: *furit immisit Vulcanus habenis* — 2. *Euboicis Cumarum oris*. Liu. VIII, 22 *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt*. v. Cluuer. Ital. ant. lib. IV, p. 1102 et qui nuper nimis operose rem prosequutus est singulari volumine Martorellus Neap. (*Gli Euboici secondi Abitatori della Città di Napoli*). De

Obuertunt pelago proras; tum dente tenaci
Ancora fundabat naus, et litora curuae
Praetexunt puppes; iuuenum manus emicat ar-
dens 5

Litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, siluas; inuenta que flumina monstrat.

3 *Obtundunt* alter Menag. cum d. sec. Hamb. 4 *fundebat* tres Burm. 5 *Protexunt* Zulich. et Exc. Burm. *eminet* pr. Moret. 7 *Obstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. *in* abest ab Exc. Burmann. 8 *siluas inuenta que fl. m.* ante Heinsum iungebatur; itaque distinxit ille post *siluas*. *monstrant* Gud. a m. sec.

conditoribus locus classicus *scintillam excudit Achates* ap. Strabon. V, p. 243. Origines urbis antecedere debere colonias Ionicas et Aeolicas. v. Vellei. Paterc. I, 4. conf. Wernsdorf. P. M. T. IV, p. 393 sq. Habet res difficultates, quae tamen ad poetae lectionem nihil faciunt. Cf. Simsoni Chronic. ad A. M. 2954. A seriore certe tempore ad antiquiorem Aeneae aetatem Cumas a Chalcidensibus conditas retraxit Virgilius. cf. Gell. X, 16. 3. *dente tenaci*. sup. I, 169 *vinco non alligat ancora morsu*. *fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. v. 6. 7. Similia Aen. I, 174 sqq. *Ac primum silici* Tom. III R

At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem ani-
mumque

Delius inspirat vates, aperitque futura.

Iam subeunt Triuiæ lucos, atque aurea tecta.

Daedalus, vt fama est, fugiens Minoia regna,

11 *A. i. subit* Parrhaf. 14 *est a multis Pier. aberat. M.*
tecta Ven., sollenni permutatione. cf. Burm.

quae infra v. 179: Itur *in* mentem, mouet, incitat, fu-
antiquam siluam, stabula rore: et hoc melius.

alta ferarum.
9—12. Ad templum Apol-
linis, quod antiquissimum fuit
ad Cumas, monti impositum,
et inde ad subiaccens Sibyllae
antrum tendit Aeneas. De
viroque v. Excurf. III. Fa-
cit autem id ex Heleni (III,
441 sqq.) et vmbrae Anchisae
monitu V, 731 sqq. *arces*;
erat templum in montium
ingis; hinc *Apollo altus*.
Porro *Sibylla horrenda*, epi-
theto translato; erant *secre-
ta* (h. e. secretum) horrenda.
cf. VII, 172. *mentem ani-
mumque* Homericō more κα-
τὰ Φρένα καὶ κατὰ θυμόν.
inspirat magnam mentem,
seu, indit mentem valde com-
motam, ἐνθεσιῶσαν, vt *in-
spirare amorem, ignem*,
Aen. I, 688. siue, afflat eius

13. Iter ad Apollinis tem-
plum (*aurea tecta*) erat per
lucum, quo illud ambieba-
tur; ex more vetere. Heca-
tae autem ille lucus cum to-
to Auerno sacer, vel, vt lo-
quuntur alii, Proserpinae.
conf. Excurf. II.

14—19. Fuisse famam an-
tiquam apparet, templum
Apollinis Cumanum a Dae-
dalo esse exstructum. Viden-
tur Siculi et Itali, quicquid
apud se mirae vel praeclarae
artis haberent, ad Daedalum
retulisse. Colligas hoc vel ex
Diodori lib. IV, 78. Habuit-
que adeo forte horum popu-
lorum ars aedificandi et scul-
pendi originem suam e Cre-
ta. Communis narratio est,
Daedalum ex Creta profu-
gum in Sicilia a Minoe fuisse

Praepetibus pennis ausus se credere coelo, 15
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidicaque leuis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacrauit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.

15 *pinnis* Medic. Possis iungere: *Praepetibus pennis ausus se
credere, coelo Insuetum* — Languet sic coelo. Et Ouid. Met. II, 377
de cycno: *nec se coeloque Iouique Credit* — *Stagna petit*.
16 *pariter* Franc. errauit Witt. 17 *Chalcidicam* — *arcem*
Medic. *Chalcidicas arces* Marius Plotius lib. de metris. Apud
Gell. X, 16 scriptura extat vulgata. Quantum casum praefert Heinsius.
Calchidia, Calcidia, Calcidica, Chalchidica, aberrationes
codd. v. ad Ecl. X, 50. Est Χαλκίς, Χαλκιδικός. 18 *hic* Zulich.,
non male. v. Burm.

oppressum. At poeta, aliam
famam sequutus, Daedalum
ex Sicilia quoque fuga eua-
sisse statuit. Praeclare Ser-
uius: *Daedalus vero pri-
mum Sardiniam, vt dicit
Sallustius lib. II Historia-
rum, post delatus est Cu-
mas: et templo Apollini
condito sacrisque ei alis
in foribus haec vniuersa
pinxit*. Ceterum totum, qui
sequitur, locum copiosius per-
sequutus est Silius XII, 89—
103. Ornamenta saltem com-
parent studiosi. v. 15. Ho-
rat. I Od. 3, 34: *Exper-
tus vacuum Daedalus aera
Pennis non homini datis*.
Verba ex antiquiore sermo-
ne poetico seruata. Cic. de
Diuin. I, 47 ex Mario suo:

*Hanc vbi praepetibus pen-
nis lapsuque volantem Con-
spexit*. conf. sup. V, 254. In
voc. *praepes* argutantur ve-
teres Grammatici. v. Gell.
VI, 6 et Seru. Nihil aliud est
quam, celer, velox. 16. *ad
Arctos* conf. Ge. I, 245. 246.
Sane, siue ex Creta siue ex
Sicilia siue ex Sardinia, vt
modo e Sallustio traditum vi-
dimus, profugus, Daedalus
volatu versus septentriona-
lem plagam contendit, dum
Cumas aduolauit. Erit ta-
men, quod haud neges, hoc
valde tumidum a poeta dic-
tum: *gelidas enauit ad Arc-
tos*; nec satis est dicere, pru-
dentia id fecisse Daedalum,
ne alae ceratae sole liquefce-
rent; aut septentrionis ob-

In foribus letum Androgei: tum pendere poenas 20
Cecropidae iussi (miserum!) septena quot annis
Corpora natorum; stat ductis sortibus vrna.

20 *Androgei* Heinf. e codd. consensu recepit. Grammatici veteres, Carilius, Probus, Seruius et Priscianus agnoscunt et tuentur *Androgeo* ('Ανδρόγεω), quod in recentioribus tantum codd. occurrit, etiam in binis Goth., expressum tamen erat in edd. 21 *miserum* pro *miserorum* accipiebat Heinf. *miserum iussi* sec. Goth. 22 *dictis* Goth. tert.

seruatione; vt Seruius et alii argutantur. Scilicet fuere plures olim de Daedali erroribus per aerem narrationes (vt in ipso Ouid. Met. VIII, 220 seq. non satis assequor quem cursum seu volatum tenuerit), quibus ille etiam remotiorem septentrionalem plagam adiisse ferebatur; unde redux tandem Cumis Apollini templum ex voto posuit. Colligo hoc ex ipso poeta; tum conuenit vetus narratio de eius ad Electridas insulas in ostio Eridani accessu, de quo locus est in libro Mirab. Audit. c. 82 translatus in Steph. Byz. voc. Ἡλεκτρίδες; spectasse narratio videtur ad fabulas de Phaethonte; conf. inf. ad X, 185. *enauit* (respexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18), vsitata illa metaphora inter volatum et navigationem, cf. Ge. IV, 59. Sic mox *remigium alarum*, vt

sup. I, 301. cf. Guell. *Chaloidica arce*, Cumis. v. ad v. 2. *leuis*, ornat epitheton volantem. *sacrauit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant seruati. Etiam *templum* ex voto factum videri potest. Sic Cerdæ visum.

20 sqq. Possunt haec, si paullo seuerius agas, a re aliena videri, et videtur poeta argumenti, quod a multis Graecis poetis tractatum fuit, quorum et fuere *Theseides*, dulcedine et copia abreptus esse. Sed obserua, quam calide narrationem in sculpturae argumentum mutauerit, et ad hoc cognoscendum otium fecerit Aeneae, praemisso Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), anti-

Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
Pasiphae, mixtumque genus, prolesque bifor-
mis 25

Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae;

23 *Gnosia* Rom., vt al. Burm. coni. *resplendet*. Sed recte impetum repressit vir doctus. 25 *Phasiphe*, *Pasiphe* in codd. Eli Πασιφάη.

quitas probare solebat. conf. Ge. III, 26, et Excurs. XV ad Aen. I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ouid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 seqq. aut ex Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. et nunc ex Apollod. III, 15, 7 et Not. pag. 879 seq. *septena corpora natorum*, pro, nati, elegantius, vt saepe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellae mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *stat*, adstat, *vrna*, graphice hoc ad sortitionem eorum, qui mittendi erant, declarandam. Iam v. 20 — 22 in vnīs forium valuis expressas puta Athenas, Androgeo necem et sortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valuis Cretam, taurum, Pasiphaen, Mino-

taurum, Labyrinthum, Ariadnen, Daedalum. Porro diligenter seruat poeta morem veterum anaglyphorum, quae plura argumenta deinceps posita cumulabant; dum de vnitate argumenti parum solliciti veteres erant. Sunt tamen h. l. res inter se cognatae et ad eundem historiarum ordinem spectantes.

23 — 33. *Gnosia tellus*, vt *Gnosia regna* iam vidimus III, 115. *elata mari*, perpetuum infularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus (cf. sup. V, 588). *respondet*, in alteris valuis ex aduersa, opposita, parte expressa est. *crudelis amor*, violentus: eodem modo *saenum* et sic porro dictum accipe pro, magnus, nimius. *supposita furto* pro supposita tauro adultero, *per furtum*, *αὐτῷ*, *Φόβος γάμοις μινεῖται*, ex nota Musaei formula. Nolim

Hic labor ille domus, et inextricabilis error;
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resoluit,

27 illa domus Goth. tert.

tamen putare ipsam vaccam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse; sed Pasiphae v. c. demulcens taurum *inest*, tamquam pars argummenti expressa. *Veneris nefandae*, nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauri fabula, in cuius interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula simpliciter ex symbolo aliquo antiquitus in Creta obuio ducta, quod figuram humanam cum capite tauri exhibebat; erat aliud symbolum in Siciliae et Italiae numis frequentatum, corpore tauri in caput viri barbati exeunte, quod alii Bacchi seu Ebonis, h. e. solis, alii patrii fluuii, alii arationis et fertilitatis agrorum symbolum esse voluere. Mihi nondum liquet; obscurata, puto, iam dudum fuit vera symboli sententia. conf. ad Apollod. Notae p. 537. Nam multa de his virorum doctorum disputata passim extant, inprimis inter Italos Mazochii et Ignarrae; multa quoque in numorum doctrina; inprimis ab Eckhel. post Neumann. 27. Labyrinthus Daedali opus, in Pasiphaes gratiam susceptum, vt Minotaurum in eo absconderet. Sic Ouid. VIII Met. 157. Hygin. f. 40. Diod. IV, 77. Apollod. III, 1, 4. 15, 8. Apud Homerum vero Daedalus in Ariadnae gratiam chorum seu saltationem Labyrintho similem effinxisse narratur Iliad. σ, 591 seqq. Habita tamen vere illa esse potuit, et annuo sollenni iterari, ad celebrandam scilicet publica hilaritate felicem e labyrintho fugam; expressa postea ab artifice opere anaglypho: quod iam Homeri, saltem poetae, cui illa carminis pars debetur, aetate extitit. Simile anaglyphum candido marmore, quod saltationem Ariadnes exhibebat, pro Daedali opere a Cnossis ostentatum Pausan. IX, 40, p. 793 narrat. Homeri locum respicit Virgilius h. l. et sup. V, 588 seqq.;

Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam 30
Partem opere in tanto, lineret dolor, Icare, haberes.

Bis conatus erat casus effingere in auro:

Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis: ni iam praemissus Achates
Adforet, atque vna Phoebi Triuiaequae sacerdos, 35
Deiphobe Glauci; fatur quae talia regi:

30 *legens* Sprot. et Vratisl., sed *fila legit* Theseus, *fila* iter *rexit* Daedalus. cf. Burmann. 31 *operum* Goth. pr. *in* abest ab altero Hamburg. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd., inter quos Romanus est, abesse vidit Pierius. 33 *omnia* Grammaticorum et optimorum codd., quibus fragm. Vatic. adde, est lectio. v. Pier. et Heinf., vt per synizelin scilicet efferendum sit *omnia*. Librariorum inscitia mutauit in *omne*, quod ipse Romanus habet, *omnem*, *omnes*, *omne*. In Ald. pr. erat *omnem*: sed iam ad calcem operis Aldus iussit e codd. legere *omnia*, quod receptum in altera edit. Ald. e Prisciano firmavit Benedictus in ed. Iunt. 34 *Pellegerent* a Virgilio fuisse exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* scribendum putes, vt, Achate praemisso, solus Aeneas ad templum restiterit, recordandum, Aeneam pluribus comitibus exiisse, Mox v. 40 *Nec sacra morantur Iussa viri*. 36 *Deiphoebe*, *Deiphebe* aberrant librarii. At est Δηφόβη. quae fatur Menag. pr., totum hemistichium nonnullis deesse notat Cerda. Forte sustulerat aliquis, voce *regis* offensus. Sed idem Aeneas rex inf. 55, sup. I, 544 et al. cf. Burm.

at idem noster rem hactenus rinthi. cf. Cerda. hos *resol-* variavit, vt nunc Daedalum *vit*, reditu et egressu mon- narret in *reginae*, regis Mi- strato. *caeca*, etiam h. l. ob- nois filiae, Ariadnae, gra- scura, ambigua, *δυσνόητα*; tiam Theseo iter per Labyrin- regit ille glomere iter incer- thum filo monstrauisse, quod tum. Versuum 30 — 33 de inuentum alii poetae simpli- Icaro suauitatem et vim faci- citer ad Ariadnae sollertiam le sentis ex affectu et ex apo- referunt. *doli et ambages*, strophe ad Icarum proficisci. flexus viae et errores Laby- Verba Ausonius imitatus est

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuuen-
cos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.

Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur 40
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;

37 haec ista Parrhaf. poscunt Rom. et Medic., hic a pr. m.,
nec male: potest adeo exquisitius dictum videri: *ista spectacula*
poscunt sibi non hoc tempus, sed aliud. Eandem lectionem
reipicit Seruii nota. possit Franc. posci etiam legi posse Hein-
sius aiebat. 38 Hunc Franc. grege de niueo edd. Macrobii IV Sat. 2.
male; cum diis inferis sacra parentur. v. Hein- 39 ex more
Ven. Erf. et fragm. Vatic. 40 moratur Goth. pr. 41 in tem-
pla alta pr. Hamb. 42 excisum pr. Rottend. 43 Qua pr.
Moret., perpetua varietate.

in Mosella v. 300sq. *Quin* qui mox vrbi conditae pro
καὶ μὴν καὶ, et vero sane acropoli fuit. Quod nunc
reliqua quoque signa perlu- memoratur *antrum Sibyllae*,
strassent. Mox v. 38. *grege* in latere eius montis exci-
de intacto, grege boum iu- sum, non longe ab eo loco
go intactorum, Ge. IV, 540 abesse debuit. vid. Exc. III.
intacta totidem ceruice iu- Ad hoc nunc ex Apollinis
uencas. Deiphobe autem templo abducit Aeneam Si-
Glauci filia non male editur, bylla. Fallunt viros doctos
quoniam ille inter deos fati- *alta templa*, quae nunc non
dicos habebatur; vt bene sunt Apollinis aedes, sed an-
Guell. monuit. trum Sibyllae.

40 sqq. Locorum situm et
faciem plane legentis animo
eripiunt interpretes, dum hic
antrum in adyto templi in
Cumani collis latere positum
esse putant. Templum Apol-
linis erat monti impositum,

42—44. *Euboicae rupis*:
montium Cumanorum (v. ad
v. 2), in quibus est antrum,
excisum in latere montis;
doctius: latus excisum in an-
trum. *aditus*, puta, subter-
ranei meatus, *σύριγγες*, vt

Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere
fata 45

Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia fanti
Ante fores, subito non voltus, non color vnus,
Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
Nec mortale sonans; adflata est numine quando 50

45 tum virgo quidam ap. Seru. III Aen. 370. 46 plurima
fanti Schol. Stat. Theb. X, 164. 49 Et r. f. c. domat Lutat.
ad Stat. VIII Theb. 202. 50 Non Parrhaf. afflataque n. Goth.
sec. Mox, vt nunc interpungitur, quando est pro quandoquidem,
liquidem, vti et Seruius interpretatur. Mihi oratio maiorem vim
habere videtur, si distinxeris: *Nec m. sonans. Adflata est n.*
quando iam propiore dei: cessas in vota precesque, Tros,
ait, Aenea?

in Aegypto appellabantur. *mae*: atqui erant illae reso-
lutae, vt in sacris mos erat; Quod si itaque in interiore
antro, adyto, Sibylla vati- igitur nunc non mansere vt
cinia effaretur, remeabat vox erant, in suo positu naturali,
per infinitos hos canaliculos sed aut factae sunt horren-
sen spiramina et exitus; quae tes: cf. Seneca Agam. 712.
res ad religiosum horrorem 713, aut iactatae, vt Tibull.
valde accommodata esse de- II, 5, 66, quod malim ex Val.
buit (Paolum desero in his Fl. I, 208. 209 imitatione.
interpretandis. v. *Antiqq.* *maiorque videri*, *μεῖζων*
Puteol. fol. 29). *εἰς ἰδέειν*, vt solent maiora visu

45—54. Tempus ad ora-
culum precibus poscendum, esse, quae animum sensusque
vt ex v. 51 apparet; *deus*, miratione percellunt: Paulo
ecce deus: Sentit enim illa aliter de diis, qui in ho-
minum praesentiam veniunt,
furore diuino se corripit sub sup. in Excurs. XIII ad lib. I.
ipsum templi aditum. Locus *nec mortale sonans*, adeo-
de furore vaturn egregius. que diuinum quid; v. V, 649
Nec comtae mansere co- de Iride in Beroen mutata,
TOM. III S

Iam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante de-
hiscent

Adtonitae magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab
imo: 55

Phoebe, grauis Troiae semper miserate labores,

51 deo pauci codd. et plerique a m. pr. vel sec. et propiore Doruill. cesses pr. Menag. 52 Aeneas Sprot. et Goth. alt. neque enim Heinl. ex scriptis pro nec enim. dehiscunt Leid. vn. 53 magnae Ven. domos tert. Rottend. Mox It t. f. Conticuit, g. coni. Heinl. 54 dira praefert Vptonus ad Spencerum Fairy Queen p. 538, vt sint horroris plena. 55 funditque Heinl. ex scriptis. Vulgo fuditque; at pr. Moret. a m. pr. fundensque.

cf. I, 328. Quae Spencius Polym. Dial. XVI comparat de Fama Aen. IV, 176, de Aleto VII, 448, de Tisiphone Georg. III, 553, paullo diuersa sunt. Cessas in vota, ad vota, exquisitius dictum, quam cessas facere vota. 52. enim, τί γάρ; vt alias pro, vero, scil. nisi vota feceris. attonitae magna ora domus, interioris maioris antri, tamquam adyti, fores. attonitae; vt rei inaninatae tribuatur sensus idem, qui est in iis, qui repente reuelli fores audiunt. Nec tamen male Seru.: facientis attonitos, stupendae; vt, mors pallida, tristis senectus. Scilicet debebat esse attonito tibi propter fores, vbi reuelantur: transfertur doctius epitheton ad fores. Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam ita machinis instruxisse, vt nulla hominum opera aperiri viderentur: inprimis in oraculis. Eo spectabat nota Serviana, cuius fragmentum habemus: Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur. 56—62. Semper a Troianorum partibus stat Apollo in Homero. 57. Fundus Iliad.

Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Aeacidæ; magnas obeuntia terras
Tot maria intraui, duce te, penitusque repostas
Massylum gentis, praetentaque Syrtibus arua; 60
Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta.
Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
Dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et
ingens

57 direxit Sprot. a m. pr. direxti Parrhaf. directi Gothi. tert. cum Rom. 59 penisque r. Rom., quod Pierius explicat: ad Poenos vsque. Sed est librarii lapsus. 60 Massylum multi librarii peccant; vt et al. Iq. Schrader. coni. praetextaque, vt illud: Germania, quatenus Danubio praetexitur et alia. Verum ita variatur oratio, non emendatur. Apud Silium XVI, 253 est extenta tellus Syrtibus. 61 fugientes octo codd. ap. Burm. Sed etiam V, 629 Italiam sequimur fugientem. 62 fuerat Montalb. 63 parcite aliquot Pier. quod et ipsum placere potest. At nec vulgata habet, quod nouare necesse sit. 64 Ilium et Doruill. Ilium ingens alii Pierii, lapsu, quem alias quoque vidimus.

χ, 359; verum copiosius Paridis fatum exposuerat Arctinus in Aethiopide; nunc in Quinto Lib. III. pr. Est autem inter memorabilia factum hoc Apollinis, quod siue suo siue Paridis telo Achillem occidit; eius enim morte fatum Troiae primo differebatur, tum autem ille multo grauius saeuiturus fuisset in Troianos vrbe capta quam mox factum est. Veneris precibus id dedisse Apollinem, praclare exponit Horat. Carm. IV, 6. pr. 58—60. omnia in maius aucta; pro Poenis Massylos tamquam vicinos, et Syrtas, tamquam Africae adiacentem oram. cf. Excurs. IV ad lib. I. penitus repostas gentes: positas, habitantes, in interiore Africa. Silius III, 325 Nec non totus adest vespas, populi quoque reposti; Cantaber ante omnes. praetenta vt Sicania praetenta sinu insula III, 692. Italiae fugientis vid. sup. V, 629. Troiana For-

Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates, 65
 Praescia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fatis, Latio confidere Teucros,
 Errantisque deos, agitataque numina Troiae.
 Tum Phoeho et Triuiæ solido de marmore tem-
 plum,

65 *Dardanidum* ed. Ven. 66 Bene Burmannus distinxit post *fatis*, ut sit: *da Latio confidere Teucros*. Et sic iam inde ab Aldo interpunxerant. Alii sic: *da (non i. posco) Regna m. f.* 67 *consistere* Rom. et aliquot codd., quos Vrsinus viderat, Goth. sec. cum tribus ap. Burm., perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162 et al. 69 *templa* vulgg. edd. ante Heinfl. et codd., sed fere recentiores, ut tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de vno templo Dianæ cum Apolline dicato Romæ non constabat. Spanhemius, iam Burmanno laudatus, de usu et præst. Num. T. II, p. 129 ex Varrone LL. VI affert locum, unde Noctilucae templum in Palatio fuisse, h. e. Dianæ, constat. Enimuero alienum hoc ab h. l.; nam obscura aliqua aedes non poterat a poeta commemorari; sed agi necesse est de resecto illo et dedicato ab Augusto (v. Vita Virg. 726) et toties celebrato a poetis templo Apollinis Palatini. Nec refert, *templa* an *templum* legas: aliter enim, quam de vno illo templo, dictum nec alterum accipies. Erant in hoc templo pensiles lychnuchi ex aere mirandæ artis, quas Alexander captis Thebis Apollini in Cyme (ἐν Κύμῳ) Aeolidis dicauerat, ap. Plin. XXXIV, 3 f. 8, quos perperam Spanhem. l. c. in aedem Noctilucae transtulit.

tuna, aduersa sc. Mox ob-
stitit; quæ consiliis nostris
 obsistunt, inuisa sunt.

65 — 68. Vide v. 84 sqq.
Da, Seruius: *dic, utrum*
possimus confidere; Male.
 At recte Burmannus alteram
 interpretationem tuetur: *da*,
 fac, effice, ut passim, v. c.
 XII, 97. Solent autem in
 vaticiniis notiones hæc inter
 se permutari, ut, cum diuer-

sa sint, *praedicere* et *præ-*
dicta efficere, vates tamen
 sibi arrogant, aut ut vatibus
 tribuatur alterum hoc. Ita-
 que a vatibus postulatum le-
 gimus, ut meliora ac laetio-
 ra prædicant, ac si ipsi re-
 rum euenta disponant. Pro,
fac nos confidere, quam
 grauitè ista v. 67. 68!

69 — 74. Ad templum in
 Palatio ab Augusto factum

Instituam festosque dies de nomine Phoebi. 70
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
 Hic ego namque tuas fortis, arcanaque fata,
 Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
 Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75

70 *Constituam* Rom. Vrsin. et Seru. ad III, 274. Sed poeta exquisitius verbum h. l. sequi maluit; siquidem, ut vulgo sit, interpungas: *templum Instituam*, f. Nunc alia ratione succurrisse me vides. diis Witt. 71 *nostris p. regnis* Hamburg. pr. Erf. et Diomedes lib. I. 72 *tuis* alter Hamburg. *Achaica fata* idem. 73 *imponam* Parrhaf. *ponam genti* Mentel. alter. 74 *tantum foliis* Parrhaf. *nec c. tres* ap. Burm., porro *nomina* Ald. pr., sed emendauit Nauger., Goth. pr. et Nonius in *ludibria*. conf. sup. III, 445.

respici, ut Aeneas ex poste-
 rorum persona vota faciat,
 iam Seruius notauit. cf. Sue-
 ton. Octau. 29. Ex Virgilio
 autem verbis vix aliter sen-
 tias, quam, cum Apolline,
 Dianæ quoque sorori tem-
 plum Palatinum fuisse conse-
 cratum; ut in ludis saecula-
 ribus aliisque sacris confocia-
 tæ fuere ytriusque religio-
 nes. Apud Propert. II, 31,
 15 legimus, signum Apollinis
 in eo templo inter Latonam
 et Dianam medium stetisse:
Deinde inter matrem deus
ipse interque sororem Py-
thius in longa carmina ve-
ste sonat. festos dies, lu-
 dos Apollinares ab eodem
 institutos, 71 — 73. libros

Sibyllinos et XV viros iis in-
 spiciendis. Seruati autem illi
 libri primum in Capitolio,
 ab Augusto vero restituti sub
 Apollinis Palatini basi con-
 diti; ut ex Suetonio notum
 Octau. 31 et Tibullo II, 5, 1
Phoebe faue, nouus ingre-
ditur tua templa sacerdos,
 Quindecemuir Messala; hæc
 igitur sunt *penetralia*. Ne-
 que Ovidius intelligendus ali-
 ter, etsi rem ita effert, quasi
 Sibylla templum et sacra ha-
 buerit, Met. XIV, 128 *Tem-*
pla tibi statuam, tribuam
tibi thuris honorem.

74 — 76. Exsequitur Ae-
 neas Heleni praeceptum, sup.
 III, 443. 457. *Ipsa canas*.
 Nunc igitur more suo relicto

Ipſa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuiſſiſſe deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, ſingitque pre-
mendo. 80

Oſtia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua, vatiſque ferunt reſponſa per auras:

76 *finem dedit ore loquendi*. Fuiſſe videntur iam ante Cer-
dam, quibus haec ab aliena manu aſſuta eſſe viderentur, offe-
ſiſſe forte et illi vocis ore pleonaſmo, ſatis et alibi obuio. v. Burm.;
tamen Seruius quoque in eo argutatur. Sed bene laudant Intpp.
Lucilii verſum: *Haec ubi dicta dedit, pauſam facit ore*
loquendi, ap. Nonium in *pauſa*. 78 poſſet Rom. et Hamb. alt.
79 *excuiſſiſſe* Dornill., vt ſolent recent. librarii. *excuiſſura* Bar-
thius ex ſuo codice. 80 *rapidum* multi ap. Burm. 81 *nam-*
que alter Hamburg. 82 *vatiſque ruunt* idem. *ſub auras* Sprot.
et Goth. ſec., vt alibi.

non foliis inſcribit dicta, ſed
ore profert. Tota de Sibyl-
la fabula ad antiquiſſima
pertinet tempora; ex iſdem
etiam petita eſſe puta ſolia
arborum, quibus illo aeuo
ſcribebatur, nondum alia me-
liore materia inuenta.

77 — 80. Ornate omnia;
a domandis equis translata
verba (cf. v. 100, 101) ad va-
tem, quae nolle deum reci-
pere, *ἐνδεσμάζειν*, cum di-
vina vi crederetur corpus
mortale, tamquam ſui non
capax, grauiter vexare. *bac-*
chatur pro ſimplici diſcurrit,

vid. ſup. IV, 301. *Fingitur*
equus a magiſtro *premendo*,
h. e. preſſus frenis, compref-
ſus, coercitus. cf. ſup. I, 63;
ergo *ſingit premendo* pro
premit. Eſt etiam breuitatis
laus in *tanto magis*: Subin-
tell. ſed quanto magis illa
bacchatur, adeoque relucta-
tur, *tanto magis* etc.

81. 82. *Oſtia domus*, adi-
tus ad interiores reſeſſus an-
tri: v. ſup. 45 ſq. cf. Callim.
in Apoll. 3, 6, 7. Putanda
autem nunc eſt Sibylla ady-
tum ingreſſa, deo plena, ex
adyto haec vociferari, conſ.

O tandem magnis pelagi defuncte periclis!

Sed terra grauiora manent. In regna LauinI

Dardanidae venient; mitte hanc de pectore cu-
ram; 85

Sed non et veniſſe volent. Bella, horrida bella,

84 Duas codicum ſectae: altera, duce Romano, *terra*; et hoc
ſonantius; altera, Mediceo duce, *terrae*; quod non, vt *humi*,
terrae, interpretari malim, ſed *terrae pericula*, vt Pierius quoque
facit. *terris* Parrhaſ. *maiora manent* Sprot. et *regna* nonnulli
Pierii, omiſſa praep. *ad*, quod Heinſ. ad II, 781 illuſtrat. *regna*
Latini alios legera narrat poſt Benedictum in ed. Iunt. Pierius,
etiam ſcriptos, ſed ex interpolatione. Enimuero *Lauinii regna*
ab vrbe noua condenda, Lauinio, haud dubie exquisitius dicta et
ad ſpiritum fatidicum melius ſunt attemperata; nec in eo proleptis
nec metrica ratio in priore ſyllaba correpta quemquam tenere debuit:
v. ſup. I, 2. Sunt *regna Lauinii*: itaque ſcripſi, vt debet ſcriptum
eſſe veterum more, *LauinI*, vt etiam ſup. I, 258. 270. Eadem non
minus bene *regna Lauinia* dixiſſet, vt alibi *arua Lauinta*, *littora*
Lauinia, IV, 236. I, 2. 85 *pone hanc* Vratſl. *dimitte hanc p.*
Leid. et pr. Moret. 86 In et turbant librarii; et vel omittunt, vel
ſcribunt: *Sed non eueniſſe, ſed non adueniſſe*. Eſt: verum
etiam volent non veniſſe. Etiam *volunt* Mentel. pr.

v. 98, voce per caua antri
reſonante: vt v. 44. Quod
ſequitur vaticinium eſt inter
inſigniora poetae loca, cum
ſententiarum grauitate, phan-
taſmatum ſublimitate et doc-
trinae poeticae copia, tum
verborum pondere, dignita-
te et ornatu; etiam orationis
noua inflexione et variatio-
ne: vt plerumque loca, quae
vaticinia exponunt, feliciffi-
mae artis in poetis eſſe ſol-
ent: quandoquidem poeti-
cum ſpiritum nihil eſt, quod
aeque recipiat, quam futura-
rum rerum deſcriptio.
83—89. Dicta haec ſecun-
dum Heleni praedictionem
ſup. III, 458 ſqq. conf. prae-
clarum locum Tibulli II, 5,
39 ſqq., ubi Sibyllae oracu-
lum alio tempore ac modo,
latius tamen, expoſitum eſt,
in regna LauinI, ad Laui-
nium; hoc tandem manife-
ſtum de adituſ ad Italiam lo-
co vaticinium (cf. Diſquiſ. *de*
rer. in Aen. tract. inuen-
tione ſ. VI). Reliqua egre-

Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio iam partus Achilles,
Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Iuno 90

87 cernam Moret. sec., male. 88 Nec S. Doruill. 89 Defuerunt alter Hamb., cum glossa, in labore. 90 addita multi ap. Pier., ex more. Heumannus olim coni. nec Teucris (addit) Iuno; sed repressus ab Burmanno ad h. l. v. Notam nostram.

gie ad horrorem partim rerum exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Troianis, quarum quanta vis ad Aeneae animum ipsa recordatione esse debebat! 87. iam Homero frequentata rei imago Il. 7, 329. Dorica castra, sup. II, 27, vbi v. Not. 88 sqq. Eadem calamitatum series renascetur. cf. inf. X, 60, 61, 62. Alius Achilles, Turnus Veniliae f. v. inf. X, 76. Nec hoc sine veterum exemplo. v. c. Eurip. Troad. 614. 615 Φεῦ· Φεῦ· Ἄλλος τις Ἄλλος, ὡς εἶπεν, δεύτερος Παιδὸς πέφνησεν. conf. Ecl. IV, 36 alter erit tum Tiphys — atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles, etiam in vaticinio. Nec aliter in praedictionibus vatum Hebraicorum Dauides et alii iterum excitantur tamquam reduces.

90. Nec Teucris addita Iuno Vsquam aberit. Interpretatio loci e veteribus nobis seruata est. Macrobi. VI Sat. 4 vnum ex iis locis esse docet, in quibus vetustum verbum seruauerit poeta. addita, id est, affixa, et per hoc, infesta. Hoc iam dixerat Lucilius lib. XIV his versibus: „Si mihi non praetor fiet additus atque agitet me, Non male sic ille, ut dico, me extenderat vnus;“ Etiam Seruius: addita Iuno, inimica. Est autem verbum Lucilii et antiquorum: ut Plautus Aul. III, 6, 16 „Argus, quem quondam Ioui Iuno custodem addidit.“ Sed alterum hoc Plauti ex iis potius exemplis est, quae doceant, quomodo voc. additus in hunc significatum transire potuerit. Scilicet custodem dari, addi, voc.

Vsquam aberit. Quum tu supplex in rebus egenis
Quas gentis Italum, aut quas non oraueris vrbis!
Causa mali tanti coniunx iterum, hospita Teucris,

91 Vsque Ven. Nusquam a. tum tu Parthal. tunc tu pr. Hamb. pro var. lect. ut rebus Leid. vnus. 92 erraueris Wall. 93 Teucris pr. Moret. Ceterum male vulgo distinguebatur, essi Seruii exemplo, Causa mali tanti coniunx, iterum h. Teucris; Melius: Causa mali tanti coniunx iterum, h. T. Sic et mox iterum thalami.

proprium est; v. c. inf. IX, 649 Tum comitem Ascanio pater addidit; et Horat. III, 4, 79 nequitiae additus Cusios, vultur, qui Tityi iecur obseruat. Iam autem qui custodes additi sunt, imprimis peccare volentibus, iidem molesti sunt, difficiles, odiosi, infesti. Nota res iam ex virorum doctorum disputationibus. Adi vel Gesneri Thesaur. LL. h. v. Virgilium imitatus est in vocis usu Silius II, 595 agit addita Erynnis. Paullo aliter comparata sunt exempla, in quibus addi vel additi esse dicuntur, qui non sine molestia aliqua accedunt ad nos, vel quae nobis contingunt ingrata. v. c. apud Stat. II Theb. 320 Et, qua non grauior mortalibus addita cura, Spes. Ad hoc genus referenda loca, quae afferunt Drakenb. ad Silium l. c. Gro-

TOM. III

nou. ad Senec. Herc. fur. 1237 et al., non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181. Necdum clara, quibus sese Fuga (Φύγα) mentibus addat. Aliter rem expedire voluisse videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: „nec Iuno aberit Teucris, addita scilicet aliis hostibus, Turno et reliquis:“ hoc vero multo durius; etiam si iungere velles: nec aberit addita, h. e. addetur, accedet sc. noua hostis. Si quis nondum vlllo interprete inspecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: nec deerit in Italia Iuno, addita Teucris, quae semper Troianis adesse, iis instare, eos vrgere, persequi, solet. Eas res infesti animi esse, quis dubitet?

91—97. quum tu pro vulgari, tum tu. oraueris: v. lib. VIII scil. Euandram et Agyllinos Etruscos. in re-

T

Externique iterum thalami.

Tu ne cede malis: sed contra audentior ito, 95

Qua tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,

Quod minime reris, Graia pandetur ab vrbe.

Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla

Horrendas canit ambages, antroque remugit,

Obscuris vera inuoluens: ea frena furenti 100

94 *Extremique* Moret. sec. 95 *crede* Goth. tert. et a pr. m. Medic. *audacior* alter Hamburg. et bini Goth. *audacior* Wall. *ardentior* Leid. et Hugon. a m. pr. 96 *Vulgatum* erat: *Quam tua te fortuna sinet.* Vt plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Aeneae datum, cuius omnia consilia ad factorum ordinem a poeta attemperata sunt. *Quam pro quantum* vt cum Heinio et Burmagno accipias, durum esse puto, et vero etiam ieiunum: Malis obuiam ito, quantum potes. Significantius est: quacunque via licet id facere. Accedo igitur viris doctis, vt legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; vt sup. II, 387 *O socii, qua prima inquit, fortuna salutis monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.* Affine est sup. I, 418. *Corripere viam, qua semita monstrat.* nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima f.* Atque fuit haec lectio etiam in libris pierisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. Inter editos princeps Ald. *qua* exhibet, mutatum a Naugerio in altera. In his tamen particulis, inprimis cum comparativus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *Quum*, quod vix probes. Toupius Epist. Crit. pag. 171 *Lego; vt mihi quidem videtur, certissime: Quo tua te fortuna feret.* Hoc est, poetae dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. *sinat* Oudart. 98 *Cumana* Doruill., sed alterum doctius: v. ad Silium IX, 57.

bus egenis, angustis, periculosis. Noli cum Seruio et aliis de fame accipere. *coniuux* Lauinia, vt olim Helena. 96. *qua* via et ratione, quomodo, q. v. Var. Lect. *Graia ab vrbe*, Pallanteo Euandri. Color similis est apud Apollon. II, 390. *ἐνθα γὰρ ὕμιν ὄνειαρ ἀδευκέος ἐξ ἁλὸς εἶσιν Ἀρήτην.*

100. Euenta rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 638

Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

Vt primum cessit furor, et rabida ora quierunt;

Incipit Aeneas heros: Non vlla laborum,

O virgo, noua mi facies inopinane surgit.

Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi. 105

101 *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quatere frena* proprie de aurigantibus. *versat* aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet. 102 *Vt tandem* Parrhas. *rapida* multo et hic. v. sup. 80 et 49. 104 *noua non f.* Exc. Burm. *mihi* Rom., hic et alibi. Scilicet eodem res redit, si syllabas contractas scriptura quoque, an tantum pronuntiatione, tollas. Sed constantia in his seruanda est. *surgit* Zulich. 105 *percepi* multi scripti et editi. Sed *praecepi* Rom. Medic. et alii vetustiores cum Seruio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 277. *ipso peregi* Seneca Epist. 76 et Eugraph. in Terent.

flexa sic omina Tuscus Inuoluens multaque tegens amba canebat. Pompon. Sab. „vera, quae vera fura orant. Probus ait, „vera, lucida. Alexander (Grammaticus, vnus ex vetustis poetae interpretibus) „a quo accepit Sergius (leg. Seruius), pro, *veris obscura miscens*,“ male haec. Sed *inuoluere obscuris*, est obscurare; vt *inuoluere caligine, nocte.* 100. 101. *ea frena f.*, de concitato animi impetu; vt alias de cursu. *ea tota*, tam valida, pro: nam admodum valida *frena*. cf. v. 79. 80. *stimulos sub pectore vertit*, h. e. in pectore figit. Sed plus inest alteri verbo; continuato sc. ictu. *Frena et stimulos*, ad furem declarandum a Tragicis habet poeta; forte ex οἴσρος natos. Inter loca, quae Interpr. laudant, vnus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: ἡλᾶσθον θεᾶι, Ὡς αἵματηρὰ σόμῃ ἐπεμβαλεῖν ἐμοί.

104 *facies* est species, genus; *surgit*, exquiste, euenit, occurrit. Scilicet audierat Aeneas omnia a patre V, 730. 731 et Heleno III, 458. *praecepi*. Non male Aeschylus comparatur Prometheus. 101—103. *peregi* pro vulgari, exegi, perpendi.

Vnum oro; quando hic inferni ianua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingat; doceas iter, et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammās, et mille sequentia tela, 110

106 i. i. Ditis Leid. vnus, et Franc. in margine; ex interpret.
109 Contingit aliquot Pier.; at Romanus: Vnum oro — Ire ad
c. c. genitoris, et ora Contingam.

106 — 109. *ianua regis* Tartarus omnes amnes reci-
pit, aqua autem αἰωρεῖται δὴ
h. e. palatii vel regni aditus. *tenebrosa palus Acheronte* καὶ κυμαίνει ἄνω etc. Ita pas-
sim poetae. Apud Valer. Fl.
refuso. - Cum Acherontem IV, 594 *Illic* (iuxta Hera-
cleam Paphlagoniae) *Ache-*
ron — *vastoque exundat*
hiatu *Fumeus*; et de eodem
Apollon. II, 747 κοῖλη δὲ
Φάραξ κατὰ γει μιν ἄνωθεν.
Ipse enim Acheron in imis
terrae radicibus: * Κυάνεον
δ' Ἀχέρονθ', ὃς ἔχει ριζώμα-
τα γαίης, Orph. Hymn. XVII,
10. De his ipsis autem locis
Vlyssis aditu celebratis agens
Lycoph. v. 695 καὶ ἑρπονίσαν
ῥόχοισι κυμαίνουσιν οἰδμα-
τος χύσιν, et eundem in sen-
sum Silius *eructare* dixit in
loco ex Marone expresso X,
425 *specus - eructat acer-*
bam Cocyti laxo suspirans
ore paludem. Est itaque
refusum, si poeta nolter
ad aestum illum ebullientis
aquae respexit, paullo ali-

Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi;
Ille, meum comitatus iter, maria omnia me-
cum

Atque omnis pelagique minas coelique ferebat
Inualidus, vires vltra sortemque senectae.

Quin, vt te supplex peterem, et tua limina adi-
rem, 115

Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere; potes namque omnia;
nec te

Nequidquam lucis Hecate praefecit Auernis;

111 *reuelli* Bigot. In *recepti* argutati sunt veteres Grammatici.
v. Seru. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et recuperamus non modo
amissa, sed ea quoque, quae ne amitteremus metuendum erat.
113 *coelique minas pelagique* Medic. et Wall. 114 *Inualidus*.
Io. Schrader. otiosum esse ratus emend. *Impavidus*. Verum An-
chises ferebat, etsi inualidus, fortius quam pro virium et aetatis
modo et gradu. 115 et abest a plerisque Pier. et Heinl., com-
paret tamen in Medic. et Rom. Sed abesse posse nemo dubitet.
lumina, numina etiam hic in libris. 116 *Ille o. pr.* Hamb.
ipse o. Hugen. Ex Pier. alii *Id me orans*, alii *Id memorans*.
Tertius Rottend. *Dememorans*. *gnati, nati*, et in nonnullis *geniti*
legitur ap. Pier.

ter dictum atque ex commu- γώδης θαλάσσης Strab. V,
ni vsu, quo simpliciter ad p. 243 D. Mox *sacra ostia*,
aquam stagnantem illud spec- vt Homericum *θεῖα*, et inf.
taret: ἀναχυσθεῖς ποταμός; 573 (non vt Seru.), cuius
etsi ne sic quidem, post om- voc. significatus latissime pa-
nia ista, video, quid impe- tet, vt in nostris linguis ni-
diat in Marone accipere pa- hil sit, quod satis respon-
ludem *Acherontis refusi* seu deat.

stagnantis, respectu Acheru-
siae ad Cumas, de qua ver- 116. *mandata dabat* sup.
ba sunt Geographi: Ἀχερου- V, 735. Mox *Hecate*: nam
σία λίμνη, ἀνάχυσίς τις τενα- sup. v. 35 *Phoebe Triviae*

Si potuit Manis arcessere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris: 120
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. Quid Thesea, magnum

119 *arcessere* male et hic multi. 121 *Sic f.* Schol. Statii.
v. Heinl. Hygin. f. 80. *Tunc deprecatus Pollux, ut liceret ei
munus suum cum fratre communicare. Cui permisit; ideoque
dicitur alterna morte redemptus.* 122 *Quid Thesea, magnum*
Q. Alciden distinxit Heinl. ex Mentel. Addit Burmannus Witt. et
alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed iam veteres
Grammatici super interpunctione disceptauere. v. Seru. et Pompon.
Sab. Male eos habet, quod *Thesea* dicat *magnum*, qui sacrilegus
fuerit, et qui *sedet aeternumque sedebit Infelix Theseus* inf.
617. 618; quali vero *magnum* semper philosophicam aliquam virtu-
tem designet. Ratio petenda erat ex elegantia poetica optimorum
poetarum usu frequentata, et ad animum et ad auditum iucunda,
ut epitheton potius ad posterius, quam ad prius referatur: *Quid
Thesea, magnum Quid m. Alciden!*

que sacerdos. — 119. 120. ipse ad inferos se contulisset,
Aut supplendum alterum fratri apud deos interim ver-
membrum: *quidni et mihi sari liceret. Hinc alternis se-*
adire inferos liceat? aut des mutatae. Fabula varie
iungenda: *miserere — si po-* a poetis tractata et ornata.
tuit; siquidem p. (Statii imi- Fundus Odyss. λ, 302. 303,
tationem notarunt Silu. V, 3, at v. Pindar. Nem. X. Etiam
271 sqq.) *fretus:* pro, usus. Theseus et Hercules memo-
Homericum *πεποιθώς, πίσυ-* rantur, quatenus inferos adie-
νος, et in hac ipsa re Orph. re. v. inf. 392 seqq. Aliter
Arg. 42 *Ἡμετέρη πίσυμος κι-* de Theseo fabula tractatur
θάρα, simpl. pro, ope ci- v. 618. Vnde reprehensus
tharae. poeta ab Hygino, ap. Gell.
X, 16, quod altero loco The-
seum in inferis aeternum se-
dentem, in altero hoc, in
quo versamur, *inter eos no-*
minasset, qui ad inferos
adiissent et redissent. Enim-

121. 122. Vt cum Castore,
qui mortali patre, Tyndareo,
natus erat, immortalitatem
communicaret Pollux Ioue
patre natus, hoc a diis con-
sequutus est, ut, quoties

Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Ioue
summo.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat;
Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine di-
vom, 125

Tros Anchisiada, facilis descensus Auerno;

123 *Alcidemque, mihi genus tres ap. Burm. a Ioue duo*
cum binis Goth. et summo est sec. Moret. 124 *tenebant pr.*
Moret. 125 *Cum sic* Heinl. ex Medic. et aliis; alii *tum et tunc.*
126 Vulgo *Anchisiade* est, ἡ Ἀγχισιάδῃ. *Anchisiada* Medic. a
m. pr. et tert. Moret., eleganter, Heinl. iudice; quia poetas Lati-
nos alia sic efferre videmus: *O Aeacida. Orestes. Aetia*, ut
docuit ille ad Ouid. Ep. 3, 87. 8, 9 et al. Etiam sup. III, 475 *An-*
chisa. A Burmanno admissam lectionem pristinam iterum expuli-
mus: conf. v. 348. IX, 653. Nec tamen hoc adeo perpetuum
putandum, quo minus et vulgaris ratio ferri possit. Ita v. c. Val.
Fl. II, 427 *Aeacide* legitur constanter. Alii *Anchisiadae, An-*
chisiades. descensus tres ap. Burm. *Auerno* nota elegantia pro
ad Auernum reposuit Heinl. cum melioribus, nisi quod fere
habent: *Auerno est.* Vulgo *Auerni*, quod vulgare esset. *Auerni*
est Gud. a m. sec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias

vero poeta non Theseum iisse
et rediisse narrat, sed Pollu-
cem; Theseum autem tan-
tum sic memorauit, ut de
solo aditu inferorum ageret.
Grammatici impetum accu-
rate retudit Ouwens Noct.
Hag. p. 20 sq.

124. *aras tenebat.* Notifi-
simus precantium mos. Si
tamen teneas animo, Aeneam
in ipso limine templi vel an-
tri substituisse (cf. mox v. 151;
et is perpetuus veterum mos,
si deum consulerent), dum
vates penetraret ad adytum,

v. 98, ara difficultatem habe-
re potest, quo loco sita fue-
rit. Scilicet, si *ad limen* sub-
stiterunt consulentes deum,
de tota ea parte intelligen-
dum, quae usque ad adytum
patebat, adeoque *πρόναος* et
ipse *ναός* sub limine et aditu
intelligendus. Erat autem
ara in pronao: nam omnis
sacrificii ritus factus passim
ante aedem memoratur.

125 — 132. *Auernus* h. l.
simpl. pro locis inferis; non
lacus, ut inf. 237 sq., sed vt
in Ἀχέρων δυσέξοδος vel ἀνέξ.

Noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amavit
Iuppiter, aut ardens euexit ad aethera virtus, 130
Dis geniti potuere. Tenent media omnia siluae,
Cocytusque sinu labens circumuenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,

agnoscas: Romanus ducit alteram, *Auerni*, alteram *Mediceus*, vel is, vnde exscriptus ille est, *Auerno*. Pompon. Sab. „*Auerno*, „ad *Auernum*. Sic legit Apronianus.“ 128 *gradus* sec. Moret., sed vid. Burm. 130 *audens* alter Hamburg. *auexit* Leid. vn. in *aethera* aliquot apud Burm. 132 *Cocytos* Medic. et alii. *circumuenit* post Pierium et Gifan. ap. Guell. Heinſius e melioribus omnibus reposuit lateque adstruxit exemplis. Adde Waff. ad Sallust. Iug. 71 et alios. Vulgg. *circumfluit*. Scilicet *circumuenire* exquisita et docta ratione dictum pro, *circumire*, *circumdare*, *circumfluere*; quae vulgaria verba sunt. 133 *Quin si* coni. Heinſ., et Goth. sec. *Quid*; sed cf. II, 10. t. *amor*, *menti si* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *est* deest Menag. pr. Goth. sec.

127. *oδoς*. vid. Vrsin. et rel. 131. *siluae* memoratae tenebrarum et caliginis significandae causa; ducta imagine ab *Auerni* lacus situ: sup. 118 *luci Auerni*. v. Excurs. II. *Cocytum*, *Stygem*, *Acherontem*, promiscue ponit poeta; et si aliis locis diuersos facit amnes; cf. Exc. IX, vti et h. l. *Cocytum* et *Stygem*. *sinu* praeclare, de cursu fluminis, qui ambit locum, sinuoso. 133—135. *Bis*; nata rei perceptio haec ex Homericis Od. μ, 22. *Σχέτλιοι* — *Δι-δανέες* etc. Sed „*Pollio* ad-

patet atri ianua Ditis: accessu libero et expedito. Simili modo, diebus iis, quibus februa et inferiae diis inferis fiebant, *mundus patere* antiquitus dictus: Macrobi. I, 16 e Varrone: *Mundus cum patet, deorum tristium atque inferorum quasi ianua patet*. 129. Pauci ἥρωες διογενεῖς, si fuerint θεοφιλεῖς et καλοκἀγαθοί. Sententiam versuum 126 sq. *facilis descensus A.* interpretatur Seneca Herc. fur. 675 sq. *aequus*, propitius h. l.

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et infano iuuat indulgere labori: 135
Adcipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt conuallibus umbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire, 140
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.

136 *opaco* Medic. a m. pr. 139 *plaudunt* Rom. 140 *opaco* Doruill. a m. pr. 141 *quam qui* Medic. alter Mentel. et Colot.,

„miratur, cum Aeneas esset
„futurus deus, cur dicat bis.
„Solutur hoc, quia ap. Ho-
„merum (Odyss. μ, 600 sq.)
„Vlysses vidit umbram Her-
„culis apud inferos.“ Recte
hoc; quandoquidem et he-
roum inter deos receptorum
umbrae in locis inferis ha-
bentur. Etsi nec hoc necesse.
Nam Sibylla Aeneae, viuen-
tis tum, fata post mortem
ignorare potuit; et licet poe-
tae diuersis locis diuersam fa-
mam sequi. Ceterorum Gram-
maticorum argutias vide ap.
Pompon. Sab. et Seruium.
infanus labor pro vulgari,
magnum ausum, coeptum,
ardua res.

136 — 149. Locum res-
xit Claudian. de R. Prof. II,
290 sqq. 137. ornate, pro,
ramus aureus cum foliis au-
TOM. III

reis, et latet in densa silua,
ornate 138. 139. *vimen* est
ipſius rami, virga. Male alii
aliter. Nec tamen ipsam ar-
borem auream credere ne-
cesse est; non magis quam
Hesperidum arborem mala
aurea ferentem. Vnde au-
tem poeta ramum aureum
hunc tamquam furculum in
suum arbuſtum traduxerit,
varia coniectare licet: de
quibus v. Excurs. VI ad h. v.,
vbi suspicatus sum, a ramo
ἱκετεῖας notionem hanc au-
rei rami profectam. *Iuno*
inferna, Proſerpina, alias
Stygia, vt *Iupiter infernus*,
καταχθόνιος. de Plutone (cf.
Fabrett. ad Tab. Iliac. pag.
372). *Auernam Iunonem*
Ouidius dixit hac ipsa in nar-
ratione Met. XIV, 114. 140.
telluris operta, simpl. loca
V

Hoc tibi pulcra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo auolso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque se-
quetur,

Si te fata vocant: aliter, non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem; 150
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.

quod exquisitius putem, pro quam si quis. *discerpserit* multi ap.
Pier. et Burm., male. *decerpit ab arbore* notavi ex lo. Sarisber.
lib. VIII, p. 690 ed. Amst. 143 *defuit* Oudart. 144 *similis* Me-
dic. *f. vena m.* Menag. pr., errore haud indocto. 145 *inuestiga*
Doruill. a m. sec. *oculis, ramumque r.* Goth. tert. a m. sec.
146 *sequatur* Bigot. 147 *nec v.* Rom. 148 *poteris duro pr.*
Hamb. 150 *totiusque i. f. classe* pr. Rottend. 151 *pendis*
Witt. *pendens* Rom. et Oudart. 152 *Sedibus ante suis refer*
et conde Doruill.

infera, quatenus sub terra. pro vulgari haeres. *sedes* de
Male Intpp. cum Mureto Var. sepulcro alii, alii de terra
Lect. XIV, 2 argutantur. admodum dure accipiunt. v.
143. 144. ornate; in rami Burm. Cur non locum com-
auulsi locum alius succrescit. parant inf. v. 371 *Sedibus*
Mox rite carpe iunge, et si *vt saltem placidis in morte*
te fata vocant, si fatale tibi *quiescam* et v. 328 *quam*
est, inferos adire. *sedibus ossa quierunt.* Er-

149 — 155. Ante oculos rant Manes insepulti vel cir-
Iliad. x, 386 *Κεῖται παρ' ἡέσ-* ca corpus vel circa Stygem.
σι νέκυσ ἀκλαυτος, ἄθραπτος Notissima res. v. Obs. ad Ti-
Πάτροκλος. Obserua verbo- bull. III, 2, 15. at iustis ac-
rum proprietatem. *pendes* ceptis ad loca infera admissi

Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis,
Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155
Aeneas maestus defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Euentus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone ferebant: 160
Quem socium exanimem vates, quod corpus hu-
mandum

153 *haec p.* Parrhaf. *sumto, sumpto*, aberrant. librariorum
ap. Burm. 154 *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr., et Ro-
manus, quod mireris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et
Heinf. *Stygiis et r.*, ex quo reliqua nasci potuere, alii *Stygios*
et r., inuito metro. Sed *Stygios, regna i. v.* per appositionem
bene firmat Heinf. 155 *immuit* Doruill. *orbe* Medic. a m. pr.
156 *maestoque affixus* Gud. a m. pr. 157 *Progredditur* Medic.
in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm., male. Non videbant
ingredi esse, incedere. 159 *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a
m. pr. *firmat* Doruill. *figit v. curis* Parrhaf. 160 *ferebant*
post Pier. defendit Heinf. Alii *ferebant*. 161 *exanimum* pleri-
que, sed alterum ex Medic. aliisque adsciuit Heinsius, auri vt con-
suleret. Mox *atque*, statim, esse vult Burm., vt Georg. I, 203, vbi
v. Puto exprimi *ētra*.

quietem recipiunt. Piacula- ex locis apud Cerdam. *pri-*
re autem sacrum v. 153 non *ma* v. 153 est pro, prius,
tam ad purgandam classem a ante.
contactu insepulti cadaueris 157. *Caecos* ignotos, ob-
valere debet, quam ad pla- scuros, *euentus* animo ver-
candos inferos, quos est ac- santem Aeneam cum Acha-
cessurus: omnino enim ad te bene ante oculos sistit.
inferos nonnisi expiati et pla 160. 161. Pro vulgari: ser-
catis Manibus accedunt he- mones ferebant super variis
roes apud ceteros quoque rebus. Ceterum miror, cur
poetas. Hoc colliges etiam non in Palinuri insepultum

Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
 Vt venere, vident indigna morte peremtum;
 Misenum Aeoliden: quo non praestantior alter
 Aere ciere viros, Martemque adcondere cantu. 165
 Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
 Et lituo pugnas insignis obibat et hasta:
 Postquam illum vita victor spoliauit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 Sed tum, forte caua dum personat aequora concha,
 Demens, et cantu vocat in certamina diuos,
 Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter saxa virum spumosa immerferat vnda.

165 de Hemistichio a poeta inter recitandum adiecto fabulam
 vid. apud Seru. 168 *victor vita* aliquot ap. Burm. *sp. et armis*
 Dornill. 170 *haud i.* Parthas. *interiora* alter Hamb. 171 *Sed*
dum, cum, tunc aberrant. 172 *Veniens et c.* Goth. sec. *certamine*
 Gud. et Goth. duo. 173 *si c. fas est* duo Leid. Idem hemisti-
 chium III Georg. 391. 174 *immerferit* Goth. sec.

corpus incidat Aeneae cogi- al. cf. Seru. Mox 171. *con-*
 tatio; qua tamen nulla prior *cham* paullo durius pro tuba
 esse debebat. Nisi quod Mi- vel lituo posuit. Nam nec
 feni cadauer in proximo lit- in *litui* (v. 167) proprietate
 tore iacet, eiusque celebri- est haerendum. Sic *lituum*
 tas fuit magna propter pro- et *tubam* paucos intra ver-
 montorium ab eo appella- sus memorat Statius VI Theb.
 tum. De Miseno tubicine 120. 128. *Tubicinem* Mife-
 vid. Excurs. VII ad v. 162. num vocat Propert. III, 18, 3.

170. *non inferiora f.* doc- *Liticinem* Stat. IV Silu. 7,
 te et Graecorum more, pro, 19. cf. Cerda. *demens* Ho-
 inferiorem, τὰ ἥττω pro τὸν mericum Νήπιος! Iliad. β, 38
 ἥττωα. Aeneam Hectori ae- et saepe al. *exceptum* cf.
 quiparat, vt inf. XI, 289 et sup. III, 332 vt ὑποδέχεσθαι,

Ergo omnes magno circum clamore freme-
 bant; 175

Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
 Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
 Congerere arboribus, coeloque educere certant.
 Itur in antiquam filuam, stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceae; sonat icta securibus ilex; 180

175 *circum magno* Montalb. 177 *festinent* Rom. *arasque*
 ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. sec. 178 *adducere*
 Vratisl., sed alterum et alibi, Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674.
 180 *acta* Goth. sec. *ilix* Witt.

insidiis. Puta autem Mife- cui imponitur corpus cre-
 num scopulo promontorii in- mandum. Sublegit hoc Vir-
 fidentem tuba cecinisse: hoc gilio Silius XV, 387 *Alta*
 poeta tamquam ad prouocan- *sepulcri Protinus exstrui-*
 dum Tritonem factum inter- *tur coeloque educitur ara.*
 pretatur; itaque arrogantiam Etiam sic Val. Fl. V, 10. In
 tubicinis ab hoc vindicatam, seqq. ante oculos Od. μ, 11 sq.
 dum eum in mare praecipit- Iliad. ψ, 114 sqq. Add. Iliad.
 aret. 7, 417. 428 sq. ω, 662 sq.

177. *aram sepulcri* exqui- 787 sq. et locum inf. XI,
 site, quod v. 215 *ingentem* 182 sqq. *Congerere* ex νηέω.
pyram a formae similitudi- Apollonium (lib. I, 403) Νήεον
 ne. Sic et Seruius; qui ta- αὐτόθι βωμόν laudat Guel-
 men addit: *Probus tamen* llus. Praestat memorare II.
et Donatus de hoc loco re- ψ, 139 de rogo: αἰψα δέ οἱ
quirendum adhuc esse dixe- μενοεικέα νήεον ἔλγν. Iterum
runt. In Donati fragmentis poeta multum ornatus (ex-
 interpolatis, quae habemus, pende singula) in re tenui
 nihil occurrit. At de altero cumulauit; hoc quidem iam
 Pompon. Sab.: *Dicit aram,* Ennii exemplo; Locum ser-
quia rogos, id est pyra, non uauit Macrob. VI, 2. Ad ho-
siebat sine aris, ut ait Pro- rum ductum sequiores poe-
bis. Perperam. *Ara* est om- tae pigmenta sua in simili
 nis basis, et h. l. ipsa pyra, re profuderunt: Silius X,

Fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
Scinditur; aduoluunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque adcingitur armis;
Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat, 185
Adspectans siluam immensam, et sic voce pre-
catur:

Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Misenae, locuta est.

182 *ac voluunt* multi ap. Pier. et Burm., *ac* duo Goth. *et voluunt* Zulich. *auellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378 *Ad- voluere fociis ut mos ignique dedere.* 183 *Aeneas nec non* Witt. *operi* Parrhaf. 184 *que* abest a tribus Burm. 185 *hoc* Montalb. *tristis* Witt. *cum c.* Heinf. e libb. Vulgg. *tum.* 186 *voce,* *ore,* *forte* legitur. *forte* Seruius interpretatur; ut tamen versum inter tibicines (*cheville*) referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani codicis lectio est, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heinf. 187 *aureis a. ramis* Montalb. 188 *numero in tanto* in cod. Boecleri legebatur; casu puto, non iudicio. *in alto* alter Hamb. *o. vera* Ven. et Doruill., non male; inprimis pro poeta. 189 *Heu n. vates de te* Montalb. Erf.

526 sqq. Statius VI, 88 sqq.; studio materiae conquiren-
hic quidem ea cum copia, dae ad rogam Miseni.
quae fastidium faciat. cf. Co- 187—189. *Vtinam nunc,*
lumna ad Ennium p. 67. Mox *ut* Gr. *εἰ, εἰ γὰρ*, v. c. qui
piceae proprie in rogis lo- locus in manibus est, Hymn.
cum habent. cf. Plin. XVI, Homer. in Apollin. 51 *Δῆλ'*,
10 l. 18. 182. *de* montibus *εἰ γὰρ κ' ἐθέλοις*; quem si
int. et v. 184 *accingitur,* ita acceperis, emendatione
ἐπιζέται, accingit se. Sa- non egere videbis; nisi ut
gaciter autem poeta excogi- *ἐθέλοις* reponas. *se osten-*
tauit opportunitatem repe- *dat,* adpareat etc.; nec
riendae arboris mirabilis, in tamen dubitandum, etiam

Vix ea fatus erat, geminae quum forte co-
lumbae 190

Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
Maternas adgnoscat auis, laetusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat 195
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diua parens. Sic effatus vestigia pressit;

191 *e coelo* Parrhaf. 192 *in sedere* Montalb. *f. loco* Exc. Burm. a m. pr. Mirum acumen e vett. seruauit Pompon., et ad v. 198 Seruius, ut *solum* sit pro aere, et *sedere*, librarunt sese; forte, quoniam *cursum* sequitur pro volatu dictum, et v. 199 *pascentes*, quod tamen per interualla fieri putandum. *cum m. h.* Sprot. 193 *agnoscat* Medic. cum al. *agnouit* alter Goth. *pre-* *cantur* Gud. a m. pr. 195 *derigite* Gud. et Rom. In *opacat* haerebat Trappius; quid enim an exiguus ramus umbra locum obscu- rare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor umbram loco inducere potuit? vide v. 204. Itaque coni. *inaurat.* Sed primum ramus cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etsi ex auro, tribuat poeta id quod commune est omni frondi, ut umbra obducatur soli partem, cui respondet suo ad solem positum. Atqui hoc est *opacare humum* sc. quantam eius partem frondis umbra attingit; non totum loci ambitum. 196 *tuque in d.* Menag. pr. 197 Duplex iterum codd. familia; Rom. cum aliis, *Alma p.*, Me-

alteram vaticinii partem hac cium. v. Cerda. Sed poeta
arbore inuenta euentum esse haud dubie in animo habuit
habituram, quando etc. Apollonium suum lib. III,
190—196. Dignus tali vin- 540 sqq. cf. 926 sqq.; nec
dice nodus. Ostento vel augu- Dodonaeum oraculum ex co-
rio aliquo res profecto nunc lumbis obscurum est. Hoc
cum maxime erat expedien- augurio conspecto substitit et
da. Quale autem aliud ac- precatur, ex more. Praei-
commodatius quam Veneris vit Homerus Iliad. x, 275.
matris aues? etsi omnino 278 sq. 195. *vbi*—*humum*
faustum et laetum hoc auspi- ornate, vbi aureus ramus est.

Obferuans quae signa ferant, quo tendere per-
gant.

Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi seruare sequen-
tum. 200

Inde, vbi venere ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aera labſae
Sedibus optatis geminae super arbore ſidunt:
Discolor vnde auri per ramos aura refulſit.

dicens cum al. *Diua p.*; hoc recepit Heinſ. 198 quo *f. ferant*
coni. Voſſius, ſed columbae ferunt ſignum et oſtentum, pergunt
pascentes: *illae* multi ap. Burm. 200 poſſunt pr. Rottend. et
Ven., non male. *acies* Medic. a m. pr. *Spectare* Vratſl. *ſequendo*
qu. Moret. 203 *geminae* Burm. recepit, vt tamen mallet prae-
terea legi: *geminaeque ſub arbore ſidunt*, „quia raro columbas
„videmus arbori inſidentes, ſed vel in tectis aedium vel humo.“ Sed
de ſilueſtribus columbis ſeu palumbis erat cogitandum. *gemina*
ſuper arbore Heinſius reuocauerat, librorum, puto, auctoritate,
inter quos Medic. et Rom., add. Ald. pr. Ita arbor duplicis trunci
in commune coeuntis faſtigium eſt intelligenda; quae hac ipſa ſui
ſpecie notabilis et inſignis fieri poterat. Hoc voluiſſe videtur Cuning-
hamus, qui ad L. 10 D arbor. furſtim caeſ. prouocat. Si tamen ad
aliorum librorum, vt Longob. et nonnullorum ap. Burm., lectionem
geminae f. a. reſpicias, manifeſta res eſt, eius deprauationem eſſe
alteram illam, ex librorum ſollenni in ſimilibus incuria. *geminae*
iam Nauſer. praeſtulerat: deſeruere iterum alii, etiam Angelius in
Iunt. et Egnatius 1507. 204 *anro* Rom. et pr. Rottend., male.
aura auri et res (v. Not.) et Grammatici tuentur apud Burm.

198. *quae ſigna*, quale au-
guriū, quid oſtendant.
201 — 204. Arbor ſtabat
in ipſa valle. Vide v. 139.
Sedibus optatis eleganter,
arbore, quam volatu petie-
rant. *auri aura*, ſplendor.
Aura de luminis reuerbera-
tione exquiſite. v. V. L. ad
Ge. II, 47, vbi *luminis au-
rae*. conf. h. l. Seru. Sic
Φάος ἄστρη ignis fulminei
aura, Callim. in Dian. 117
de vapore ignis, qui etiam
longius diſſita adurit. Pro-
prie in odore locum habet.

Quale ſolet ſiluis brumali frigore viſcum 205
Fronda virere noua, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice; ſic leni crepitabat bractea vento.

206 *remina arbos* indoctus librarius Goth. pr. 207 *vete-
res c.* pr. Rottend. a m. ſec., male. „c. ramos aliquot Pier., ex
interpretamento. *truncorum* etiam Ouid. Met. XIV, 115 *iuſſitque
ſuo diuellere trunco*, ex hoc ipſo loco. 209 *leni* ſec. Moret.
Goth. ſec. *Ilice ſub leni* Parrhaſ. *ſub leni* Witt. et Ven. *crepi-
tabant* Heinſ. ex codd. protulit, vt exquiſitiore et doctiore ratione
dictum ſit, dum plures eſſent bracteae. Adſtruit idem multis exem-
plis, quae tamen pleraque diuerſi generis ſunt, elegantiam hanc,
cuius ſuauiſſimam fateor me ſatis percipere non poſſe. Ex altera
parte librorum ludibriis plures huius generis deliciae imputandae
videntur. Eiam h. l. *crepitabat* eſt in praeſtantioribus Medic. et
Rom., qui diuerſae ſectae codices ſi in eandem lectionem conſpi-
rant, ſatis grauem auctoritatem habent. Porro *brattea*, *bratea*,
brathea, *brachte*a, ſcribunt librarii. A tam indoctis hominibus
quidni expectes, pro plurali nomine hoc habitum fuiſſe?

205 — 209. De viſco, fru- *redditum maxime palumbis
tice glutinoſo* in querno ar- *ac turdis*. Satis nunc con-
borum genere, nec minus ſtat plantam eſſe paraſiticam,
tamen in aliis arboribus, ra- cuius ſemina aues appetunt
mis enaſci ſolito, vnde glu- et interdum roſtro abſpor-
tinum paratur, ex hiſtoria tata in ramis arborum et
naturali notio petenda. No- cortice deponunt. Male ha-
tae ſunt antiquorum, maxi- bet, quod Heinſ. et Burm.
me a Druidis vulgatae, ſu- ad aucupium delabi potuere.
perſitiones. Ex antiquis v. *brumali frigore*, tunc enim
Plin. XVI, 44 f. 93, et XXIV, maturum eſt. *Seru. croceo
4 f. 6. quod non ſua ſemi- fetu*, ex natura viſci. Plin.
nat arbos, ex vetere opinio- XXIV, 4 f. 6 *Optimum eſt —
ne, falſa tamen: Plin. l. c. extra fuluum; intus porra-
Omnino autem ſatum* (viſ- ceum. cunctantem non eo
cum) *nullo modo naſcitur,* modo, quo 147. 148 dixe-
nec niſi per aluum auium rat, ſed nunc ornat; vt te-

Conripit Aeneas extemplo, auidusque refrin-
git 210

Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris 215
Intexunt latera, et feralis ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.

210 *extemplo Aeneas* vulgg. ante Heinfl., nec displicet. *refugit* Goth. tert. 211 *Sectantem* ex Waddel. Animadu. crit. p. 22 memorat Burm., inutilem sane emendationem. *vois* Montalb. 213 *suprema* Rom. et Zulich., ex pronuntiatione an ex falso timore, ne metrum rueret. 214 *r. sicco* pr. Hamb. ex glossa. Distinguit Wakefield: *pinguem taedis, et robore secto Ingen- tem, fir.* 215 *tum f. a.* aliquot Pier. 216 *cupressus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinfl. cf. III, 64.

nax, lentus: et erat v. 137 *bores ante rogam positas* fuisse, et ad Romanorum mo- rem alludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem

212 — 217. *ingrato*, ma- lim vt Seruius altero loco po- nit, gratiam nec sentienti nec referenti. Est ἀναισθη- τον σῶμα· vt καὶ γαῖα Iliad. ω, 54. 215. conf. Iliad. ψ, 164 seqq. *frondibus atris* Intexunt latera ornate, fa- ciunt latera ex ramis et lig- nis arborum nigricantium; vt tristis adspectus esset; et ferales ante cupres- sos Constituunt. Volunt ar-

bores ante rogam positas fuisse, et ad Romanorum mo- rem alludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem video, parte sui et facie ex- teriore rogam structus erat truncis cupressinis prominen- tibus in tropaeorum vel fer- culorum morem, quibus af- fixa essent arma. Habet etiam sic Varronis apud Seruium interpretatio locum: *Varro dicit pyras ideo cupressis circumdari, propter gra- vem vstrinae odorem.* Imitationes loci notarunt ex Sta- tio IV Theb. 449. 460.

Pars calidos latices et aena vndantia flammis
Expediunt, corpusque lauant frigentis et vnguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta repo-
nunt, 220

Purpureasque super vestis, velamina nota,
Coniiciunt; pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium; et subiectam more parentum
Auerli tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres oliuo. 225

220 *cum m.* alter Hamb. *cum aliquot* Pier. 221 *P. vestes- que super* alter Hamb. 222 *ingentes* Gud. a m. pr., vitio calami. At Burm. forte *lugentes*. Porro *periere phereto* alter Hamb. Dixit autem docte *f. feretro* pro *feretrum*, vt supra *subire mu- ris*; et *triste ministerium* interiectum pro exclamatione. 223 *et* deest binis ap. Burm. *subiecti m. p. Auerli* t. f. Parrhaf. 224 *Coniecta* Bigot. 225 *Aurea d.* alter Menag. *crateris* Ald. et Iunt., et sic fragm. Vatic. p. 181.

218. cf. Iliad. σ, 349 sqq. ad suorum popularium mo- rem respicere potuit, de quo Odyss. ω, 44 sq. *aena vn- dantia*, aquam efferuescen- tem in ahenis. *expediunt* de Legg. II, 23. Liu. XXXIV, cf. I, 177. Ad v. 219 Seruius laudat versum Ennianum: *Tarquini corpus bona fe- mina lauit et vnxit.*

220 — 225. Corpus collo- cant in lecto, veste tegunt, repositum in feretro ad ro- gam portant (222), eique impositum cremant: cf. Iliad. ω, 785 sqq. *Velamina no- ta*, ex loquendi vsu (cf. inf. XI, 195. 196), aliter vix ac- cipias, quam, quibus ipse, dum viueret, vsus erat. Etsi

ad suorum popularium mo- rem respicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liu. XXXIV, 7; tamen magis probabile fit, Homerum ante oculos fuisse Od. ω, 59. At Iliad. ω, 796 cinis purpurea veste ob- tegitur. *subiectam tenue- re*, h. e. subiiciunt, subdunt; *more parentum* Seruius: „propinquieribus enim viri- „lis sexus hoc dabatur offi- „cium.“ Sed dictum puto pro, more patrum, maiorum. Mox in ignem coniici puta- thus, oleum; sed quid *da- pes?* an putabimus, Romanae

Postquam conlabfi cineres, et flamma quieuit:
Reliquias vino et bibulam lauere fauillam;
Ossaue lecta cado texit Corynaeus aeno.
Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui et ramo felicis oliuae; 250
Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba.

228 *leta* Franc. *lapsa* Zulich. *cauo* sec. Moret. *Corineus*, *Coryneus*, *Chorineus*, *Corneus*, ex librorum stupore multi. Est *Κορυναῖος* a *κορυνή*. 229 *puram aquam* Zulich., vt Heinl. olim coniecerat. Sed alterum (vid. Not.) doctius, adeoque poeta dignius. Itaque nec *circumluit* amplectendum, quod codd. Macrobiani habent, quodque coniecerat Maserius. *circumuenit* Goth. sec. 231 *L. domos* Rom. cum pr. Voss. et vtroque Hamb. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Lustrauitque choros*, quod impense placebat Heinlio, copioseque ab ipso illustratum est. Mihi quidem poeta, si ita dixisset, affectatae et putidae elegantiae crimen vix effugere posse videretur. *Chorus* poetis non pro quacunque turba hominum poni potest, sed iis tantum locis, vbi ad chori

plebis superstitionem in vitam heroicam a poeta esse illatam, cum in rogo, vel ad rogum, epulas mortuis apponerent et cremarent? de quo locus est Luciani ab Hemsterhusio illustratus Contempl. 22. Non puto; sed verbo sacrificiali corpora bouum, suum, ouium (vid. inf. IX, 197 seq.) tamquam victimarum, caesa et in ignem iniecta, significat poeta: conf. Iliad. ψ, 166 sq. Odyss. ω, 65 sq.

226 sq. Cf. Il. ψ, 250 sqq. ω, 792 sq. Odyss. μ, 13 sq. ω, 71 sq. Verba ex Iliad. ι,

212: *Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάνη καὶ Φλόξ ἐμαράνθη*. 227. rogum et cineres conspergunt vino ex more, quem nidor et calor suadere debuit. *cadum* dixit pro vrna; *Φιάλην* memorauerat Homerus Iliad. ψ, 253 et *λάρναια* ω, 795. Achillis autem ossa in vase, amphora, condita Od. ω, 73. *Corynaeum* nominat, quoniam poetae omnia define etiam per personas effrenda sunt. Nota *urnam* h. l. *ex aere*: cuius generis nonnulla supersunt.

229 — 231. Exquisitius *circumferre socios vnda*,

At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aereo: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen. 235
His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,

naturam, ordinem, vel ritum respectus aliquis subest. In lustratione nihil tale memini. Aliter rem se habere videbimus VII, 391. 233 *Imposuit* Donat. in Terent. Goth. pr. et ed. Iunt. ap. Heinl. Illa hoc habuit ex Ald. pr., mutauit in *imponit* Nauger. et hinc Flor. Iuntae. 234 *Monte sub excelsa* Goth. sec. ex interpret. 236 *mandata* Leid. vnus.

quam, *vndam circa socios*. Lustratio haec facto funere sollennis. *felix oliua*, quia etiam *infelix oleaster*, silvestris arbor, Georg. II, 314. *nouissima verba*, nota res. Vale. Aue.

232 — 235. *Imponit* pro, ponit, facit in illo loco, tumulum terra aggesta, *τύμβον χεύαντες* et *σῆμα χεύαντες*, apud Homerum, heroico more forte; *ἀμφὶ πύρην*, in loco, quo rogos arserat, vt videtur res apud Homerum animo repraesentanda, v. c. Iliad. ψ, 255. 256. η, 434. Tum *imponit* huic sepulcro, h. e. tumulo, *sua arma, remumque tubamque*, sollenni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. cf. Fabrett. ad Column. Trai.

pag. 374. Cum autem haec arma et instrumenta terrae infixae aeris et temporis iniuria mox corrupta interirent, mirum non est, alterum ritum mox esse praelatum, vt ea in ipso sepulcro conderentur, tumulo autem imponentur e saxo monumenta, columnae et signa. *Στήλην*, Cippum impositum videmus iam in Odyss. μ, 14, 15 tumulo Elpenoris, et summo tumulo infixum remum: Quae ante oculos fuere Maroni. Ex Marone sumit: *Iliacoque iugum memorabile remo*, de Misenus Statius III Silu. 5, 98.

236 sqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit ex praecepto v. 153. *Spelunca*, Auerno imminens

Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
 Quam super haud vllae poterant inpune volantes
 Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240
 Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat:
 Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon.
 Quatuor hic primum nigrantis terga iuuen-
 Constituit, frontique inuergit vina sacerdos;
 Et, summas carpens media inter cornua saetas, 245

238 *Scropea* duo indocti librarii ap. Burm. Est Homericum: *καυπαλώσσα. magna lacu* Leid. 239 *volucres* Doruill. et Goth. tert. ex glossa. 241 *infundens* Goth. tert. *connexa* vitiose Nonius in *Auernus. ferebant* Gud. a m. pr. 242 Totum versum ab alia manu insertum credere fas est, certe ab epica ratione alienum. A fragm. Vatic. plane abest, etiam ab aliis, sic a Goth. tert., etiam ab edit. Parmensi. In Mediceo aliisque praestantioribus a recenti manu adscriptus. Pierius tamen in suis codd. non desiderauit versum, nec in Romano videtur ab alia adscriptus, sed a prima statim manu profectus. Satis vetus itaque eius auctoritas, ut forte e Prisciano Dionysii Periegesin v. 1149 iisdem verbis interpretante confictus ille videri possit. v. ap. Heinl. *lacum* duo Heinliani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Auernum*, et Voss. *Auerna*. 243 *primus* Medic. a pr. m. 244 *immergit* ed. Ven. 245 *summa* Rom.

(hinc *tuta lacu*) et alia quam ductus ex Homeri pluribus quae supra v. 42 memorata locis: inprimis Odyss. x, 517. est. v. Excurf. III. *volantes*, λ, 25. *inuergit*, elegantius, *volucres*. Sic III Georg. 147 quam, infundit, nihil amplius. *Plurimus volitans*. De v. *Et summas carpens*; pertinet ad Homericum: 'Αλλ' 242 Var. Lect. Sacrum Aeneas parat sub ipsum speluncae ingressum. VI. 239 ο, τ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς conuenit cum Apollon. IV, τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε. Iam 601 sq. inter victimae consecrationem, quae fit vino in caput

243 sqq. Totus hic sacrificii libato, et pilo, tamquam pro diis inferis facti apparatus ἀπαρχαῖς, euulso et cremato, concipiuntur preces, v.

Ignibus inponit sacris, libamina prima,
 Voce vocans Hecaten, Coeloque Ereboque potentem.

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori 250
 Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,

248 *trepidum* pr. Hamburg. 249 *Suscipiunt* Seruius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic. 251 *sterilemque ferit* Zulich. a m. pr. 252 *regni* Rom. inchoat Virgilii aetate scriptum esse debuit.

c. Odyss. γ, 445. 446. Itaque h. l. subiicitur: *Voce vocans Hecaten*. Inde *Supponunt cultros* ex religione in sacris inferis notissima, ut prona et cernua mactaretur victima diis inferis. Mox *suscipiunt* Pompon. Sab. „antiquum verbum est;“ scilicet pro *excipiunt* vulgari. Sic I, 175 *Suscepitque ignem* foliis pro excepit.

249 — 251. *Mater Eumenidum*, Nox (inf. XII, 846. Aeschyl. Eumen. 322), et Noctis *soror*, Terra, ut Seruius notauit; adeoque ex Chao; theogonia ab Hesioda et Apollodorea partim diuersa partim congrua. Alio modo variant alii. Apud Valer. Fl. I, 796 post Dicen f.

Iustitiam, inuocantur *Vltri- cèsque deae, Fasque et grandaeva Furorum Poena parens*: sunt adeo Furiarum parentes *Fas* et *Poena*. Iphis Eumenidibus sacrum facit Scipio loco hinc expresso Silius X, 429 sqq. *sterilem vaccam*, ex religionis praescripto στείραν βοῦν. Odyss. λ, 30.

252 — 254. *nocturnas aras* simpliciter, quia sacrum noctu fit; ut diis inferis fieri fas erat. cf. Cerda. *Inchoare*, verbum sacrorum esse Seruius tradit. Saltem exquisite positum pro facit. *Aram* autem puta in scrobe excisam, ut in sacris inferis; v. sup. I, 211. cf. Seru.; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl.

Et solida inponit taurorum viscera flammis,
 Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus, 255
 Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moueri
 Siluarum, visaeque canes vlulare per umbram,

253 *solita* malebat Heinl., et Trapp. *corpora*: at v. Notam.
 254 *superque* vulgo editum. *que* abest a nonnullis Pier. et Scheffer.
 Heinl., trinisque Goth., et bene abesse videtur; itaque cum Brunckio
 omisi. *infundens* Heinl. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam
 in fragm. Vatic. Sed amant poetae talia iungere: *super iniicere*,
super incumbere et al. vid. Heinl. 255 *sub limina* Medic. cum
 aliis ap. Heinl., sed recte Burm. monet, *limen solis* memorari,
 cum de loco ac regione agitur, vnde sol oritur; de tempore vero
 ortus, lumen. 256 *nigra coepta* Goth. tert. *iuga celsa* ap.
 Senec. VI N. Qu. 13. 257 *visique* multi apud Pier. et Burm.,
 aduersus poetarum morem. *per umbras* duo Heinl.

III, 426. Porro 253 *solida*
viscera, totam victimam.
Viscera pro carnibus et cru-
 dis partibus etiam alias oc-
 currunt; mox pro iisdem *ex-
 ta*; Diis enim inferis fiunt
holocausta. Itaque ad flam-
 mam alendam oleum infun-
 ditur. conf. Apollon. III,
 1030 sq. 1190 sq.

255 — 258. Tempus a me-
 dia usque ad extremam noc-
 tem intelligendum esse, et
 res et sacri huius mos do-
 cet. Vide Apollon. III, 1028.
 1190 sq. Silium XIII, 405.
 413. 419. Seru. et loca ap.
 Cerdam ad v. 252. conf. inf.
 ad 535. Quae autem sequun-
 tur, terrae motus et infe-

rarum canum latratus, alias
 signa esse solent Hecates ad-
 ventus in sacris, quae ad
 Manes euocandos fiunt. Hic
 omne hoc rei miraculum non
 alio pertinere videtur, quam,
 placatam esse sacro Hecaten,
 Aeneamque adeo ad loca in-
 fera admitti; vti apud Or-
 pheum ad soluenda claustra
 luci, quo aureum vellus ser-
 vatur, v. 983 sq.; et omnino
 ad placandam Hecaten apud
 Apollon. III, l. c. Neque
 aliter, quam de deorum in-
 fernorum venia acceptum ef-
 se locum a Fenelonio, docet
 suauissima imitatio in Tele-
 macho lib. XVIII, p. 123.
 Imitatus quoque locum est

Aduentante dea. Procul o, procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque absistite luco;
 Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum. 260
 Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata, furem antro se inmisit aperto:
 Ille ducem haud timidus vadentem passibus ae-
 quat.

Di, quibus imperium est animarum, Umbræ-
 que silentes,

258 *Adueniente* Oudart. 259 *Conclamant* Sprot. 262 *Tan-*
dem Leid. 263 *tumidis* Doruill. Super *vadere* etiam hic ob-
 seruationem suam repetit Burm., poni illud de impetu et praeci-
 tato cursu. Enimvero fit hoc non verbi natura, sed exquisitiore
 vfu, cum pro, impetuose ferri, ponitur simplex, *ire, gradi, va-*
dere, adiuncta sc. vi, quam rei ratio et contextus adiicit. Ad hoc
 genus plures virorum doctorum super singulis verbis obseruatiunculæ
 possunt reuocari. 264 *est* deest Goth. tert. et tribus Burmann.
silentium Bigot.

Dantes *Infern.* Cant. III, *siluas ingosas* dixit Ouid.
 130 seq. *aduentante dea*, Am. I, 1, 9.
 de Hecate esse intelligen- 258. *Procul o, p.* An for-
 dum, nihil est quod dubites; mula hac initiorum satis sol-
 si modo cetera de his sacris lenter hic poeta vsus sit, du-
 loca poetarum consulas, v. c. bito. Nemo enim aderat,
 Apollon. III, 1211 sqq. Theo- qui amoueri posset, praeter
 crit. Id. II, 35. 36. 10 — 13. socios Aeneae. De monstis
 Quod *canes* nonnunquam infernis intelligit Cerda. At
 de Furiis dictae sunt, huc quis ea per *profanos* desig-
 non vocandum erat ab In- nata credat! Warburtono
 terpp.; sunt canes inferni He- quidem res erat satis expedi-
 caten comitantes. Ad *iuga* ta, dum initia Eleusinia hic
siluarum offendunt Intpp., expressa volebat. Quae se-
 sed sunt iuga montium siluis quuntur, de ense nudato, ex
 confuta; nihil amplius. Sic Homero mutuata sunt Odyss.
dorsum nemorum ap. Horat. λ, 48 sq.

Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia
late, 265

Sit mihi fas audita loqui; sit, numine vestro,
Pandere res alta terra et caligineertas.
Ibant obscuro sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.

265 *tacentia* reuocauit Heinl. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *silentia*, ex communi usu; quod et Seruius interpretatur. ed. Ven. *loca muta silentia*. 267 *altas* Medic. a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Pierianis. et abest a Witt. 268 *obscura soli* Gud. a m. pr., ut quidam ap. Pier. quae vulgaris esset ratio. *obscura sola* Goth. alter. *per umbram* Heinl. e melioribus suis et Pier. Vulgo *per umbras*.

265 — 267. Habet insignem vim ad animos excitandos et horrore quodam sacro imbuendos subita haec deorum inferorum et Manium appellatio, ut recte ab Interpp. notatum. Sane poetâ, quod alioqui reprehensionem habet, nunc ipsum se prodit et audientium animos in se conuertit: et si eius nulla omnino recordatio in narratione esse debebat, quippe qua error ille gratissimus, quo ipsis rebus, quae aguntur, interesse volumus, non audire res gestas narratu poetae, tollitur. Enimuero Homeri quoque iudicio et exemplo in memorabili aliquo rerum articulo inuocationem facit poeta. Ad sententiam

cf. Senec. Herc. fur. 658 — 661. Ceterum in Seruianis ad h. v. „Ex maiore autem „parte Syronem, id est, magistrum suum Epicureum, „sequitur“ (cf. Donat. Vit. Virg. §. 79). Indocte hoc. Nam Epicurei alienissimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 sqq. *Chaos* bene inuocatur, ex quo Nox nata et Erebus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, sed ad terrorem nominatus prae ceteris. conf. inf. 550 sqq. *Sit numine v. p.* liceat per numen vestrum; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia vestra.

268 — 272. *obscuri* poetico ornatu translatus epitheton ab umbrâ vel nocte. do-

Quale per incertam Lunam sub luce maligna 270
Est iter in siluis: vbi coelum condidit umbra
Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senec-
tus, 275

270 *incertam Lunam* et ratio et optimus quisque codd. agnoscit. Alii tamen ap. Pier. et Heinl. ac Burm. *inceptam*, quod et Seruius agnoscit, et, quod mirum est, non improbat. 273 *que* abest a multis Pier. a Gud. et al., sed agnoscitur a Gell. et Macrobi. ap. Burmann.

mos simpl. pro locis. 270. *incertam Lunam*, nubilo caelo, unde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis; ut contra *benignus* interdum est largus, multus. Sic *incerti soles* sup. III, 203. 204. *ἀδύνη σκοτία* apud Apollon. IV, 1697. add. Cerda et Burmann.

273 — 287. Ingeniose in faucibus et aditu locorum inferorum constituta ea, quae vel mortem arcessunt vel morti sunt vicina vel in morte sunt. conf. Seru. Imitatores loci iam excitauit Cerda Silium (XIII, 579 sqq.), Senecam Herc. fur. (689 sqq.), Claud' an. in Ruf. (I, 29 sqq.), at e recentioribus Spencerum, vbi Mammonae antrum describit (*Fairy Queen* II B.

Canto VII. XXI); et Miltonum (*Paradise lost* B. I, 624) Spencius. Ingeniosa quoque Fenelonii est ratio, qui Plutonis throno assidentia haec monstra exhibet. Praeuiit Hesiodus Theog., vbi de Tartaro: 744, in cuius aditu Νυκτὸς ἐρεμνῆς οἰκία δεινὰ ἔστηκεν; ante eam domum stat Atlas, Caelum humeris sustinens. Ex ea domo prodeuntes Nox et Dies sibi per vices succedunt. Ibidem Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκίᾳ ἔχουσιν, Ὕπνος καὶ Θάνατος. Etiam in aditu Tartari est regia Hadis et Proserpinae; 776 tandem et Styx. conf. Comment. de Theogonia Hesiodica p. 150. Obseruetur ex eodem Seruio ad li. I, *Orcum*, h. e. Plutonem, ad

Et Metus, et maleuada Fames, ac turpis Egestas;
Terribiles visu formae; Letumque, Labosque;
Tum confanguineus Leti Sopor; et mala mentis
Gaudia; mortiferumque aduerso in limine Bellum,

276 *mala* duo apud Burmannum. *ac male* Ven. *ac tur-*
pis reposuit Heinl. e libb. pro *et t.* 277 *Labosque* Heinl. e
codd. pro *Laborque*. Versum recitat Seneca Ep. 104. 279 *mon-*
striferumque alter Hamb. v. Burm. *in deest* Hamb. pr. *in l. telum*
Goth. tert.

imitationem τοῦ Ἄδου pro Iliad. ξ, 231 Ὑπνος κασίγνη-
τος Θανάτου. Etiam Hesio-
do Theog. 756 sqq. *Som-*
nus et *Mors*. Nocte matre
editi. *mala mentis Gaudia*
adeoque mentis, quae et ip-
sa *mala*, et scelestia, esse de-
bet. Argutatur in epitheto
Seneca Ep. 59. Dixerat —
gaudium nisi sapienti non
contingere — *Itaque cum*
dicit Virgilius noster: Et
mala mentis Gaudia: *diserte*
quidem dicit; sed parum
proprie (scil. e Stoicorum
disciplina) *nullum enim ma-*
lum gaudium est. Est sane
ἐπιχαρειαία, nec tamen
forte eo sensu, quo est, *ma-*
lis alienis: sed omnino, cum
male factis gaudent facino-
rosi. *aduerso in limine*.
Bellum in ipso limine (cum
Furiis et Eride), quoniam
nulla maior mortis est causa,
ait Seru., nimis acute; nam
repetit poeta, quod supra

Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia de-
mens,

Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaeque brachia pandit

Vlms opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo

280 *et abest* a binis Burm. 281 *innexa* cf. sup. ad Georg. IV,
482, ad Tib. I, 3, 69. *innixa* Rom. 282 *In medium* alter Menag.
In medios Montalb. Porro *tendit* Parrhaf. *tendens* Proba Falto-
nia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296. 283 *Pro*
vulgo Parrhaf. *passim* ex interpr. Mox poetae non displicuit struc-
tura: *quam* — *tenere ferunt foliisque* — haerent sc. illa.

posuerat: *primis in fauci-* curitare, ieiunum est. An
bus Orci. thalami, vt ap. Eumenides alias esse voluit
Homerum, θάλαμοι, cubi- quam Furias? id sine exem-
cula, ferreis claustris seu so- plo fieret. Expeditior ratio
ribus. Ita Νυκτὸς καὶ δες ἐρεμ- apud Ouidium est IV Met.
νῆς οἰνὶ ἔχουσιν in foribus 452 sq., vbi illae etiam *ante*
Tartari, apud Hesiod. loco *fores*, sed Tartari, sedent.
modo laud. v. 758. Cogi- Tertia aliqua earum sedes
tandum autem de seruorum occurrit, inf. XII, 849. 850
ianitorum *cellis* (Vitruu. VI, *in limine regiae Iouis* eae-
10 *ex vna parte equilia, ex* dem satellitum loco excubare
altera ostiarii cella). Nunc dicuntur, aliorum poetarum
pro ianitoribus in aditu loco- more. Scilicet, quod iam
rum inferorum cum Bello et alibi monitum, in poeta re-
Discordia *Eumenides*. Eae- prehendendum non est, si di-
dem tamen, nempe *Tisipho-* versis in locis diuersos my-
ne cum Sororibus, inf. v. thos sequitur: modo nihil sit,
570 seq. *in aditu Tartari* quod praesentem fructum et
collocatae memorantur. Non voluptatem loci, in quo lec-
habeo, quod satis commode tor versatur, turbet et inter-
ad hanc difficultatem respon- cipiatur.

282 — 284. Mirum phan-
tasma, quod *Somniis* sedem
dicere, eas hic habere suas assignat in vlmo. Sed diis
sedes et per alia loca dis- alatis, leuibis, vagis, bene

Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum, 285
Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque bifformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerna
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,

285 *Monstraque p. v. multa* Sprot. 286 *pabulant* Exc. Burmann. a m. sec. *stabant* cod. Voss. Seruii. *Sirenesque bif.* alter Hamb. a m. sec. *Sylvaeque* Goth. sec. 288 *que* abest a binis Burp. Porro apud Seruium dubitari videtur, ad Excetramne *Horrendum stridens* an ad Chimaeram referendum sit. Sed habet haec epitheton, *flammis armata*, flammivoma: etsi flammæ *strident* proprie. Sed et *stridere* de serpente proprie, v. c. Claudian. de R. P. I, 12. *angues Triptolemi stridunt.* conf. Drakenb. ad Silium II, 537.

ea conuenit; et subnatum poetae commentum hoc suppicor ex Homero Iliad. ξ, 286 sqq., vbi Somnus a Iunone adductus in arbore confidet, donec Iouem possit opprimere. *Somnia* in Orci aditu collocare, poetis solenne est. Ita Odyss. ω, 12 *παρ' Ἡελίοιο πύλας, occidentis Solis*, habitat δῆμος Ὀνείρων. *Somnus* a *Somniis* separatim memoratus erat 278 *consanguineus Leti Sopor.* Infra tamen 894 *Somni portae* sunt, per quas *Somnia* emittuntur ad terras superas; adeo manifestum fit, Maronem haec variis diuersisque poetis Graecis sublegisse. *vulgo*, passim, cateruatim, vt bene Seru. Eandem arbo-

rem satis commode in taxum et sedem bubonum, strigum et Harpyiarum, mutauit Silius XIII, 595—600, item Seneca Herc. fur. 690.

285—289. A Somniorum ludibriis facilis fuit poetae ingenio progressus ad phantasmata et monstra. Sed ea iam antiquiores in his locis collocasse, ex Aristophane colligo in Ranis 143 *Μετὰ ταῦτ' (Charontem narrauerat) ὄψις καὶ θηρί' ὄψει μυρία Δεινότατα.* Est locus de Bacchi descensu ad inferos. adde v. 280 sqq. 475 sq. Neque abludit Etrusca et Graeca antiquior per Italiam religio, quam monstra talia in locis inferis collocasse ex magno sarcophagorum et va-

Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricornis
vmbrae.

289 Seruius ad h. v. „Sane quidam dicunt, versus alios hos a poeta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sublati sunt: „Gorgonis in medio portentum immane Medusae. Viperae „circum ora comae cui sibila torquent: Infamesque rigent „oculi: mentoque sub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.“ Sed inepti interpolatoris versus esse, facileprehendas. Γοργεῖν κεφαλὴν, ex Orco sibi ne immittatur, veretur quoque Vlysses Odyss. λ, 633.

forum numero constare videtur. cf. Gorius *Mus. Etrusc.* T. II, p. 148. 182. Passer. *Paralip. in Dempst.* p. 10 et al. *in foribus stabulant*, accommodare ad feras, pro sunt in primo aditu; *Scyllae bifformes*, superne puelari specie, quae in belluam marinam definit. v. ad Ecl. VI, 74. Ergo h. l. plures Scyllae ponuntur? recte; plura monstra Scyllaea, vt Statius eloquitur Silu. V, 3, 280. Nec assumenda est altera, Nisi f. Praeuiit Lucret. V, 890. 891. IV, 737. Locum videbis expressum a Tasso *Gierusal.* lib. IV, st. 5. *Briareus*; Notiss. locus Iliad. α, 402 sq. Apollodor. I, 1 pr. At *centumgeminus* quo sensu? Seru. „centies duplex.“ vix vere, sed est dictum vt *trigemini* pro trinis, ita pro centumplex; seu centenis capitibus instructus, seu cen-

tum manuum respectu, quia *ἐκατόγχερος*, apud Homerum Iliad. A, 402. Capita L adiicit Apollodorus. Infr. X, 565 Aegaeon, *centum cui brachia dicunt, Centenasque manus; quinquaginta oribus ignem Pectoribusque arsisse.* Aliud monstrum in aditu Orci posuit Virgilius infr. VIII, de Herculis descensu ad inferos, 298 *Nec te vllae facies, non terruit ipse Typhoeus Arduus, arma tenens; non te rationis egentem Lernaes turba capitum circumstetit anguis.* *Gorgones* in Hadeiam Odyss. λ, 632, vbi Vlysses metuit, ne Gorgo sibi occurrat. Fugat Gorgonem Hercules apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. *forma tricor- vmbrae* ornate, pro tricorpore Geryone: *τριπύματος* apud Aeschylum, Agam. 879. Imitatorem etiam hoc in loco

Conripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
Aeneas, strictamque aciem venientibus obfert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare caua sub imagine formae,
Inruat, et frustra ferro diuerberet umbras.

Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad
vndas. 295

Turbidus hic coeno vastaque voragine gurgis
Aestuât, atque omnem Cocyto eructat arenam.

290 *trepida* Doruill. 291 *effert* Montalb. cf. Burm. 293 *ca-*
vae tres ap. Burm., non male. *caua umbra* sup. II Aen. 360.
294 *et ferro frustra* Goth. alter. Non male. *deuerberat* duo ap.
Burm. cum Goth. tert. 295 *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot.
ad vndam Non. Marc. *in Ferre.* *ad umbras* Hugén. 297 *Coc-*
cyti multi Pier. et Heinf. cum edd. ant. *omnis Cocyti* sec. Moret.,
sed *Cocyto*, bene Seru. explicat, in *Cocytum*. v. Exc. ad h. l.

habuit Virgilius Silium XIII, dixit in ortu animarum Ge.
587 seq. Harpyiis fugandis IV, 224 *sine corpore* vero;
Ariostus ad Orei ingressum habebant tamen corporum
adduxit Astolphum suum speciem, corpora tenuia, um-
(Orlando furioso: Canto bratica, εἰδωλα, hinc mox
XXXIII et XXXIV). v. 303 *corpora*; (cf. Burm.)

290 — 294. Ad ductum sed non *corpora viua* v. 391.
Homeri l. c. Odyss. x, 555 sq. *caua sub imagine formae*,
λ, 48 sq. cf. ibid. 218 — 221. sub forma corporis caua, h.
Etiam Hercules in Gorgonem e. inani, non solida. Sic lib.
stringit ensē, a Mercurio II, 360 *caua umbra*.
admonitus, vanam esse spe- 295 — 297. Noli subtiliter,
ciem, apud Apollod. II, 5, et ad historici diligentiam,
12. Schol. Iliad. 9, 368. *of-* nomina fluuiorum inferorum
fert, exquirit pro intentat, a Virgilio posita expectare;
et *tenuis vitas*, εἰδωλα, vi- sed poetae more, variatis
ta vtentia, animas. Non ad- nominibus. *Acherontem* ap-
modum diuerse *tenuis vitas* pellat, qui scire Styx esse

Portitor has horrendus aquas et flumina seruat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta iacet; stant lumina flamma; 300
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.

299 *Terribilis* Montalb., sollenni aberratione. 300 *stant*
lumina flamma, post Pierium Heinsius et Burmannus tuentur;
Heinsius etiam illustrat v. c. inf. XII, 417 *Iam puluere caelum Stare*
vides; et Horatianum: *Vides ut alta stet niue candidum So-*
racte. Sed, quomodo haec ita dici possint, forte rogas? Scilicet,
vulgari oratione, *puluis stat in caelo*, erigitur in aere; hinc ad
notam elegantiam reuocatum est, ut *caelum stet puluere*. Simi-
liter *flamma* proprie *stat*, est, micat, *in oculis* (imagine rei iam
Homero frequentata Iliad. 7, 365. α, 104. ο, 607. 608. Odyss. 8, 662.
cf. inf. XII, 102), hinc *lumina stant flamma*; h. e. sunt flammea.
Ceterum maior codd. et quidem praestantiorum pars, *flammae*,
exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; in hoc tamen ab emendatrice
manu relictum, *flamma*. Antiqua aliquot exemplaria Pierii et
Zulich. a m. sec. *flammea* exhibebant; hoc arridebat Heinso, ut
VII, 448, nec mihi displicet. *stat* tres ap. Burm., duoque alii:
stant lumine flammae. 301 *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110.
nudo nonnullos legisse Pierius ait.

solet; etiam *flumen* mox la- 298—304. Ornate singula
cum et *paludem*. Porro et ex h. l. alii Charontem ex-
Acheron h. l. in *Cocytum* hibuerunt; ut Seneca Herc.
se immittit, contra quam ap. fur. 764 — 769. *stant lu-*
Homer. Odyss. x, 513 sq. v. *mina f.* pro vulgari, flamma
Excurs. IX. *coeno*, mox *are-* stat, est, in oculis; sunt lu-
na; non diuersa. *aestuât* mina flammea. vid. Var. Lect.
seu ut sit simpl. fluit; seu 301. Lacerna videtur designa-
quia vorticosus amnis est. cf. ri, pallioli genus, *nodo* ad-
sup. ad v. 107. *Cocyto eruc-* stringi solitum. Vestitum nau-
tat, in *Cocytum*. vid. eund. cleri v. 301 ex Plautino loco
Excurs. IX. Seruius: „scilicet illustrat Cerda, in Milite Act.
„per Stygem“ ex versu nem- IV, Sc. 4, 41 sqq., vbi pal-
pe 323. Ex h. l. Statius IV liolum ferrugineum — id con-
Theb. 522 *liuentes Acheron* nexum in humero laeua, ex-
eiectat arenas. papillato brachio. *Subigit*:

T O M. III

Z

Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
 Et ferruginea subuectat corpora cymba,
 Iam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 Matres atque viri, defunctaque corpora vita
 Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
 Inpositique rogis iuuenes ante ora parentum:
 Quam multa in siluis autumnii frigore primo
 Labſa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab
 alto 310

303 *subuectit* Gud. *subnectit* Ven. *subuertit* Zulich. a m. sec.
 304 *viro v. f.* sec. Moret. 305 *emissa* Hugon. pro var. lect. *tene-*
bat Menag. pr. 306—308 *lidem* versus Georg. IV, 475—478.
 309 *in frigore* Montalb. 310 *Ipsa cadunt* idem. *folia ad ter-*
ram Parrhaf.

Ge. I, 201. 202 *qui aduer-* *tatum iam Graecis ὠμὸν γῆ-*
ſo vix flumine lembum Re- *ρας ὠμογέρων.*
migiis subigit, agit. velis 305—308. Iucunda enu-
ministrat etiam inf. X, 218 *meratio, inprimis v. 308, ad-*
Ipse sedens clauumque re- *umbrata ex Odyſſ. λ, 38—41,*
git velisque ministrat. h. e. *in quo ſuauiores Παρθενικά*
ministerium praeflat, opera- *ῥ' ἀπαλαί, νεοπενθέα θυμὸν*
tur, velis; vela curat. Mi- *ἔχουσα. Occurrit eadem Ge.*
nisterium omnino voc. nau- *IV, 475 ſq., ſed ornata ibi*
ticum, vt notum. Heinſius *noua comparatione v. 473.*
mauult iungere: ministrat *474 Quam multa in foliis*
ratem velis, vt apud Valer. *avium ſe millia condunt,*
Fl. III, 58 ipſe ratem ven- *Vesper vbi aut hibernus*
to ſtellisque ministrat. Et *agit de montibus imber.*
uſu ſane vtrumque probatur: 309—312. Comparatio
cf. ad e. l. Burm. ferrugi- *duplex multis poſt Virgilium*
nea cymba eſt κυανέη, colo- *frequentata, veteribus et re-*
re ex aere aquisque contrac- *centibus (conf. Cerda), fluxit*
to. cruda ſenectus frequen- *ex Homero, altera Od. ι, 51.*

Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus annus
 Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
 Stabant orantes primi transmittere curſum,
 Tendebantque manus ripae vltioris amore:
 Nauita ſed triftis nunc hos, nunc adcipit illos; 315
 Aſt alios longe ſubmotos arcet arena.

311 *annus* reuocatum nunc. *amnis* debebatur Burmanni ele-
 gantiae, ex ſec. Moret. tribus aliis et Hamb. ſec. a m. ſec., vt *Stry-*
mon intelligeretur, quo ſcilicet poetae frequenter in hac gruum
 memoracione vtuntur, v. c. inf. X, 264—266, vt *Nilus*, quoties
 de caelo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild.
 474—478. add. Lucan. V, 711 ſqq. Val. Fl. III, 361. Capió, atque
 etiam hoc bene video, *amnem frigidum* in tali contextu absolute
 ſic ſatis bene poni poſſe. Sed an *amnis* dici poteſt *fugare aues*
trans pontum? Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, χειμῶν,
 quam vocem expreſſiſſe videri debet ex Iliad. γ, 4 Αἴτ' ἐπεί ὅν
 χειμῶνα φύγον. Poſſit Burm. pro ſe laudare Lucan. III, 199 *Stry-*
mon, tepido committere Nilo Biſtonias conſuetus aues; ſed
 hic accommodatiora ſunt attributa. *glomerentur* Mentel. pr. Ce-
 terum minus placere poteſt *frigidus a.* poſt *frigore* v. 309. Io.
 Schrader. legebat: *Thrextus amnis.* ad manum eſſent alia magis
 opportuna, ſi mutatione opus eſſet. 312 *portum* Leid. vn. et
campis Leid. vn. atque oris Barthii liber. Alterum, et *campis*
 malim; diſplicet enim trinos intra verſus *ad terram, et terris.*
 314 *manu* Goth. pr. 316 *illos* pr. Hamb. *ſemotos* idem cum

52. Iliad. β, 491. 492 et 800. *curſum* h. e. transire. De
 conf. Apollon. IV, 216. 217, hoc nemo dubitet. Sed quo-
 altera ex Iliad. γ, 3 ſqq., et modo dictum hoc? Figura
 Iliad. β, 459 ſqq. Supplen- Graeca eſt, ait Seruius. Sci-
 dum autem apud animum: licet vulgari more, *trans-*
 tanta turba, tam multi, *Quam mittimus* (nos trans) *amnem*
multa. ad terram v. 310 de *curſu* h. e. nauigatione, πο-
 calidiore plaga accipe, quam *ρείξ*, hinc ipſe *amnis trans-*
 volatu petierant, et de ad- *mittitur curſu*; tum vero
 ventu ad eam trans mare, in doctius, ipſe *curſus trans-*
 littore puta Africae. *mittitur.* Ita πορθμεύειν τὸν

315—316. *transmittere* πλοῦν. 316. *ſummos* ar-

Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
 Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?
 Quidue petunt animae? vel quo discrimine ripas
 Hae linguunt, illae remis vada liuida verrunt? 320
 Olli sic breuiter fata est longaeua sacerdos:
 Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocyti siagna alta vides, Stygiamque paludem,
 Di cuius iurare timent et fallere numen.
 Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque
 turba est; 325

Bigot. et aliquot Pier., male. *late* sec. Moret. 317 *miseratus*
 Goth. sec. *enim*: cf. V. L. ad X, 874. 318 *conuersus* Zulich.
 a m. pr. 319 *quo vel* Ven. *quoue* Parrhaf. 320 *liquida*
 Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrhaf. *linguunt* Rottend. tert.
 322 *Anchise* Vraisl. 323 *stanna* Zulich. et Goth. text. 325 *cer-*
nit Parrhaf. *est* abest a binis Burm.

cet in littore plenius pro
 summouet.

318—324. Vt *Palinuri*
 mentionem facere posset, sa-
 gaciter intertexta sunt haec
 de negato parti vmbrarum
 traiectione. 320. *ripas hae lin-*
quunt, iterum recedunt, non
 admissae in cymbam. *remis*
vada verrunt: At sup. 302
 ipse Charon remigat? Potuit
 sane sui oblitus esse poeta.
 Enimvero necesse non est,
 vt ipsae animae remigent;
 quod apud Lucianum faciunt
 aliquoties animae Charontis
 iussu; nam simpl. dictum esse
 potest pro, nauigant trans

fluuium: etiam inf. 411 *per*
iuga longa sedebant ani-
mae, tamquam vectores lo-
 cis assignatis. 321. *longae-*
ua nota fabula de Sibylla:
 vid. Seru. 322. *certissima*;
 nam sup. 130. 131 *pauci,*
dis geniti, potuere redire ex
 inferis. 323. *Cocytum* et *Sty-*
gem appositione dixit: et si
 vere diuersos amnes. v. Ex-
 curs. IX. v. 324. *Di cuius,*
 ex Odyss. ε, 185. 186. *iura-*
re et fallere, peierare.

325—336. Bona religio
 ex Orphica disciplina, ad in-
 flectendos ferorum hominum
 animos inuenta, vt humani-

Portitor ille, Charon; hi, quos vehit vnda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque haec litora
 circum:

Tum demum admissi siagna exoptata reuifunt. 330
 Constat Anchisa latus, et vestigia pressit;
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.

326 *Caron* passim scribitur. *quos vehit ille* em. Io. Schrader.
Vehi tamen dicimus et *navi* et *vnda* et *vento*. 327 *Non ripas*
 Bigot. et *rauca* Heinfl. e Pierianis et suis; et sic mos est poetae:
nec — et, v. c. inf. XI, 137. 328 *Tr. futs quam f.* Leid.
quierint aliquot Heinfl. et Pier. 329 *volitantq. ac l.* Zulich.
 331 *Anchisae f.* Medic. a m. pr. 332 *animi m.* Medic. *mise-*
ratur Gud.

tatis sensum iustorum persol-
 vendorum necessitas conse-
 crata excitaret; qui primus
 humanioris cultus gradus est;
 cum corpora insepulta abiecta
 feritatem animorum et argu-
 ant et alant. *inops*, cui
 nemo opem tulit, iusta persoluit.
 Nam videtur argutari
 Seruius, qui, ab Ops terra
 ductum, insepultum apud ve-
 teres significasse narrat. *ri-*
pas et fluenta transportare,
 vt vulgare, traicere. De re
 v. Iliad. ψ, 71—74. *Cen-*
tum errant annos. Nescio,
 an de suo posuerit Virgilius:
 animas insepultorum per C
 annos errare non admissas vt
 traiciantur. Cerda ad Ser-

vii ductum, errore ex *reui-*
sunt v. 330 nato, laudat lo-
 cum Platonis, de Rep. X;
 at is spectat inf. ad v. 748.
 Verum ex Seneca de ritu et
 sacris Aegyptiorum Seruius
 sup. ad v. 154 narrat rem,
 quae huc reuocari possit: Si
 cadauer in fluuio mersum
 periisset, nec inueniretur,
post centum ei annos vlti-
ma persolui. siagna reui-
sunt: cum ante reiecti, sum-
 moti, recessissent, nunc ad-
 missi et recepti visunt siagna,
 traiciuntur. Mox ad v. 332
Multa putans, miro acumi-
 ne Seruius: „Bene animo,
 quasi rei praefago; ipse enim
 Aeneas insepultus iacebit, vt

Cernit ibi maestos et mortis honore carentis,
 Leucaspim, et Lyciae ductorem classis Oronten:
 Quos simul, a Troia ventosa per aequora vec-
 tos, 335

Obruit auster, aqua inuoluens nauemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera seruat,
 Exciderat puppi mediis effusus in vndis.
 Hunc vbi vix multa maestum cognouit in vm-
 bra; 340

Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
 Eripuit nobis, medioque sub aequore merfit?
 Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
 Hoc vno responso animum delusit Apollo:

333 vbi Probus in Grammat. 334 *Leucaspim, Leucaspini*
Orontem et in Goth. pr. *Orontem* refixi, vt I, 113 erat, vt sibi
 constaret lectio. *honorem* aberrant. 335 *ab Troia* pr. Mentel.
vento super aeq. Goth. tert. 338 *seruans* alter Hamburg.
 339 *puppe* idem. 340 *maestum multa* Hamb. pr. 341 *te o P.*
 Montalb. 342 *Excipiunt* Franc. cum altero in marg. 344 *Hoc*
mihi Exc. Burm. *delusit* pr. Rottend. *derisit* duo Heinl.

IV, 520 *mediaque inhuma- que per umbram Obscuram.*
tus arena. 333—336. De 344. Ἀπόλλων ἄψευδης τὸ
 his v. sup. I, 113 sqq. πρὶν ex Aeschilo laudant.
 337 sqq. Palinurus mani- 346. Iliad. μ, 164. Ζεὺ πά-
 feste ex Homericō Elpenore τερ, ἢ ῥά νυ καὶ σὺ Φίλοψευδης
 adumbratus Odyss. λ, 51 sqq. ἐπέτυξο πάγχυ μάλ'; *promis-*
Libyco cursu, navigatione *sa fides*, euentus. *Fides*
 de Carthagine, post disces- apud poetas de certo euentu
 sum tamen ex Sicilia; haud oraculorum, quibus deus fi-
 longe a Sirenullis insulis. v. dem suam obstrinxit; quae
 sup. V, sub f. 340. *in um-* praestita in veritatem et
bra, quod v. 452 *agnouit-* euentum certum abit. Con-

Qui fore te ponto incolumem, finisque cane-
 bat 345

Venturum Ausonios. En haec promissa fides est?
 Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
 Dux Anchisiada, nec me deus aequore merfit.
 Namque gubernaculum multa vi forte reuolsum,
 Cui datus haerebam custos, cursusque rege-
 bam, 350

Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro,

345 *Qui forte p.* Rom. 346 *Ausonias* duo Burm. *an haec*
 duo alii. *fidesque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert.
fidesque est Ven., sed v. Burmann. 348 *reposui* cum Brunckio,
 vt mihi constarem. v. sup. ad v. 126. Vulgo *Anchisiade*, et ipsum
 bene. *nec me*. Hic distinguendum, ait Seruius, ne sit contrarium,
 nam eum Somnus deiecit (v. V, 853). Enimuero Somni ministerium
 ad poetam, non ad Palinurum, spectat; et ignorare potuit hoc Pa-
 linurus. *deus*, de quo agitur, est Apollo v. 344. Sed siue Apollo,
 siue, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342) intelligatur,
 respectu tamen versuum 341. 342 explicanda verba sunt: *nec me*
deus aequore merfit, vt neget se aquis mersum esse; quin potius
 ad Italiae littus enataste adeoque oraculo Phoebi fidem fecisse.
 Redit res ad calumniam in oraculis saepe memoratam. 349 *reput-*
sum alter Hamburg. 350 *cursumque* duo Burm. cum Goth. sec.
gerebam Gud. a m. pr. cum Goth. tert., vulgari vitio. 351 *ma-*
ria omnia sec. Moret. et Donat. ad Terent.

sentaneum autem hoc Aenei- Apollo, seu omnino numen,
 dis propriae indoli, vt et deus aliquis, *me non merfit*,
 haec Palinuri fors ab vatici- submerfit: quin ad Italiae
 nio repetatur: cf. Disquis. II, littus enatarem, vt v. 356 ad-
 f. VI sq. Et si supra illud non dit. v. Var. Lect. De reli-
 memorauerat poeta: Occur- quis cf. V, 857 sq. 349. Co-
 rit tantum V, 814 Neptu- gitandum, Palinurum guber-
 ni effatum: *Vnus erit tan-* naculo secum reuulso in mari
tum, amissum quem gurgi- infidentem nataste. Suavis
te quaeres. autem fidei et amoris affec-

346—359. *deus* seu idem tus in seqq. *Maria aspera*

Non vllum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa ma-
gistro,

Deficeret tantis naui surgentibus vndis.

Tris notus hibernas inmensa per aequora noc-
tis 355

Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab vnda.
Paullatim adnabam terrae; iam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste grauatum,

352 *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot. *pro* h. l. est ὅπως ἐμοῦ. 353 *tua ni* Rufinian. de schem. Lex. p. 251, quod recepit Brunck. prouocans ad locum vitiosum III, 686 *Ni teneant cursum. tunc* Rom. a m. pr., et *te ne* ed. Iunt., ex sollenni vitio. *exspoliata* Leid. *magistri* alius Leid. 354 *naui* *tantis* pars codd. et edd. *urgentibus* Medic., siue vt Fogginius exprestit: *naui surgentibus*; vulgari librariorum lapsu. 355 *T. n. arreptas* Goth. tert., miro vitio. 356 *aqua* abundat post *aequora*: at in epico poeta ea copia ferenda. 357 *in vnda* Parrhaf. conf. Burm. Sed deterius hoc. 358 *et* inferunt multi scripti et editi, recte ab Heinl. sublatum. *terra* Medic., Heinlio teste; sed Fogginius communem lectionem exhibet, mutata tantum distinctione, quam etiam Seruius memorat: *P. adnabam: terrae iam tuta tenebam.* 359 *An madida me v.* Sed ne in *cum* haereas, cogita, *grauatum* esse et ipsum et vestem aqua hausta. conf. V, 447.

iuro etc. 353. *armis* pro gubernaculo h. l. *excussa* *magistro* exquisitior ratio pro vulgari, *magistro excusso*; translato verbo ad locum, vnde motio fit. 355. Compara locum de Vlysse Odyss. ε, 388 sqq. *summa sublimis ab vnda*, ibid. 393 με- γάλου ἀπὸ κύματος ἀρδεῖς. 359 sqq. Palinurus naui excussus ad littus Lucaniae enatauerat; sed a barbaris occisus promontorio nomen Palinurum dedit. vid. Excurs. IV ad h. lib. *cum veste grauatum*, aut vt ea et ipsa vndis haustis grauaretur, aut vt *cum* abundet, vti interdum in poetis solet.

Prensantemque vncis manibus capita aspera mon-
tis, 360

Ferro inuasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per coeli iucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, inuicte, malis: aut tu mihi ter-
ram 365

360 *Pressantemque* Leid. *praesentemque* Donatus, quem habemus, legit, qui misere totum locum vexat. 361 *que* deest ed. Iunt. *petisset* Oudart., quod valde arridet. Receptum quoque nunc video a Wakefield; et *ignaua* e Cod. Coll. Iesu, eleganter per se, quatenus tamen in barbaros h. l. id cadat, non video. *ignara* quidem nec ipsum habet magnam vim, conuenit tamen barbaris spoliando corpori inhiantibus, spe opiparae praedae falsa. 362 *habent* Medic., quod et h. l. cum ratione exaratum putabat Heinl. cf. ad v. 109. Sed manifestum est vitium, quod et Goth. pr., vitiosissime scriptus liber, habet, fraude ex seqq. librario facta. *in litora* aliquot Pier. et duo Heinl., elegantius vtique. Etli communis lectio eodem redit; et, qui argutiora sectatur, potest ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28 κείμην δ' ἐπ' ἀκταῖς· ἄλλοι' ἐν πόντῳ σάλπ. 363 *At te* Parrhaf. *iocundum* edidit Heinl., sed *iucundum* ipse Medic. *iocundum per coeli l.* duo Heinl. *limen* alter Hamb. 364 *Per spes* ex Macrobi. V Sat. 7 et codd. suis ac Pier. reposuit Heinl. Vulgo *Per spem*. Sed alteri plus dignitatis et grauitatis inest. Et iam sup. IV, 274 *Ascanium surgentem et spes heredis Iuli respice.* 365 *At tu* duo ap. Burm. *terras* alter Hamb. a m. sec.

360—371. 360 ab Homericō Vlysse Odyss. ε, 428. τεινχε κύεσσι. 363 sqq. ad- vmbrati ex Iliad. λ, 66 sqq. 434. Quod autem hic Lu- de Elpenore. 365. Colorem canis faciunt, idem Laestry- sermonis mutuatur Valer. Fl. gonibus circa Formias tri- II, 490 *Eripe, namque po- buerat* Homerus Odyss. κ, tes — *portus Velinos* per 118 sqq. 362. *me* corpus prolepsin dictos a Velia in esse facile vnusquisque videt. iisdem locis ad Palinurum Notissimum αὐτοῦ δὲ ἐλάρια prom. aliquando condenda, TOM. III A a

Iniice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diua creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine diuom
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
Da dextram misero, et tecum me tolle per
vndas; 370

Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
Vnde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque seuerum
Eumenidum adspicies, ripamue iniussus adibis? 375
Define fata deum flecti sperare precando.

366 *relinque* V. Montalb. 367 *Si qua tibi D.* Gud. a m. pr. Rottend. sec. 368 *crede* aliquot Pier. 369 *pares* tres ap. Burm. *intrare* Bigot. 370 *et me tecum* Witt. *umbras* Bigot. 372 *Vix ea fatus e. c. t. virgo* Priscian. p. 1186. 374 *Tum* Franc. 375 *ripae* malebat Cerda. *inuisus* tres ap. Burm., et hoc Pompon. Sab. interpretatur. *adibis* Rom. cum codd. parte, etiam Erf. a m. pr., quod mihi quidem multo magis probatur. conf. sup. 313. 314, itaque nunc recepi cum Brunckio. Vulgg. tamen *abibis* seruant Seru. Medic. cum multis Pier. et Heinf. ac Burm.

(cf. Ouwens I, 2) vbi cada- subnatus: καὶ μοι δὲς τὴν
ver iacebat. 367. *Dina crea-* χεῖρ', ὀλοφύρομαι, Patrocli
trix etiam VIII, 534 mater umbra.
Aeneae, Venus; vt *creare* 372—383. *amnem seue-*
pro parere, conf. Burmann. *rum* (h. e. tristem, horren-
innare doctius quam ingre- dum) *Eumenidum* docte di-
di flumen, adire, nauigare xit, eodem modo ac si deo-
per flumen. 371. *Sedibus:* rum inferorum, Proserpinae
de recepta in locis inferis vel Hecatae, appellares. Ser-
umbra: v. ad v. 152. *saltem,* vius male: „circa quem ha-
quia nautae semper vagan- bitant Eumenides;“ quod
tur, vt Seruius bene monet. esset reuocandum ad v. 280,
Versus 370 ex Iliad. ψ, 75 vbi Eumenides in aditu Orci.

Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per vrbes
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mit-
tent; 380

Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt, fluuioque pro-
pinquant.

Nauita quos iam inde vt Stygia prospexit ab
vnda 385

378 Recte aduersus Marklandum, qui ad Stat. V Silu. 3, 127 absurdum esse aiebat *finitimos* dici *longe lateque* habitantes, locum tuetur vir doctus ap. Burm., ordine verborum ita instituto: *finitimi acti prodigiis coelestibus longe lateque per vrbes*; itaque interpunctionem post *per vrbes* sustuli. *per urbem* Witt. 380 *In-* *statuent* pr. Moret. pro *Instituent*. *solatia* Bigot. ex v. 377. 381 *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, etsi satis felici. cf. Burm. 382 *amotae* aliquot Heinf., sollenni varietate. 383 *pauor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor*. Cerda mauult interpungere: *C. dolor: tristi g. c. t.*, vt in Witt. a prima manu fuit; non video quam bene. *terrae* multi ap. Pier. et Heinf., vt et bini Goth. Sed est, *χαίρει ὁμωνύμῳ χώρῃ*. 385 *vt* deest Medic. et Parrhaf. *quos postquam* St. Bigot. *conspexit* Medic. *ab vnda*, medio amne: cf. 410. Io. Schrader. ingenioso lusu coni. *ab vlua*.

Sed id nimis longe petium. edunt, qui serius ea loca in-
377. *cape memor*, tene me- coluerunt, occisus esset Pa-
lunia. 378. *Nam* vt γὰρ ab linurus, postea ii pestilentia
initio orationis, pro δὲ, sa- laborantes, a deo consulto
ne, scilicet. *sollemnia mit-* responsum acceperunt, pla-
tent πέμψουσι χοὰς, ἱερὰ, candos esse Palinuri Manes.
et similia, inferias ferent. 384 — 416. Charon um-
Cum a barbaris, Lucanos bras, non corpora, velere so-

Per tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripae;
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; iam istinc et conprime
gressum.

Vmbrarum hic locus est, Somni Noctisque so-
porae; 390

Corpora viua nefas Stygia vectare carina.

Nec vero Alciden me sum laetatus euntem

387 *adloquitur Rom.* 388 *ad limina* Sprot. Erf. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tendens* Gud. a m. pr. 389 *istic* aliquot ap. Burm. *istic tam conprime* ed. Ven. *gressus* Voss. pr. et Witt. Burmannus Sec. in Anthol. Lat. p. 162 ex corrupta ibi schedarum Salma. et Cod. Leid. scriptura: *tam stringit comprome reffum*, effingit: *tam stringe et conprime g.* Sed *stringit* h. e. attingit, vrget, *gressum* eius, qui antecedit, is, qui sequitur vel comitatur; Tum vero, quod hinc efficias, est, vt, quam librarius lectionem corruperit, intelligas, non veriore expedias. 390 *hic l. et f.* Rom. et pr. Mentel., praeclare. 392 *Nec non A.* ed. Ven. *Acacidem* vitiose Donat. ad Ter. *nec sum l.* aliquot Pier., male. Ad verbum ita Homerus in α Iliad. ἃδ' ἄρα τὸ γὰρ ἰδὼν γῆθησεν Ἀχιλλεύς. Et de Scylla similis oratio Odyss. μ, 88 ἃδέ κέ τις μιν Γηθήσειε ἰδὼν, ἃδ' εἰ θεὸς ἀντιάσει; at lacu forte parum commodum. *acceptus* est Hercules cymba, at lacu transuectus. Io. Schrader. tentabat: *Traiecisse lacu;* vel: *Accepisse alueo*

litus, aegre, vt Aeneam trans-
vehat, adducitur. 392 seq.
Seruius: „Lectum est et in
„Orpheo, quod, quando
„Hercules ad Inferos descen-
„dit, Charon territus eum
„statim suscepit. Ob quam
„rem anno integro in com-
„pedibus fuit. Ideo ergo
„non laetatus, scilicet prop-
„ter supplicium suum.“ Bo-
na nota. Similitudinem ha-
bet aliquam excusatio Som-
ni cum subiuncta narratione
ap. Homer. Iliad. ξ, 249 sqq.
392 — 397. Profecit ex his
Statius lib. VII, 52 et ex
v. 398 ibid. lib. VII, 95 sqq.
euntem, ἰόντα pro ἐλθόντα,
adeuntem loca infera. *Dis*
geniti. Theseus a Neptuno,
Pirithous a Ioue; etsi Bur-

Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
Dis quamquam geniti, atque inuicti viribus
essent.

Tartareum ille manu custodem in vincla peti-
vit, 395

Iplius a solio regis traxitque trementem;

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Quae contra breuiter fata est Amphrysia vates:

Nullae hic infidiae tales; absiste moueri:

vel *alno*. Superest tamen, vt iungas: *euntem lacu*: id quod poeta voluisse factum videri potest: vectum per lacum. 393 *Pieritum-* que corrupte Rom. 395 Post *petiuit* distinxit Heinf. cum codd., alii post *regis*. 396 *e folio* Parrhaf. a solo Witt. 397 *thalamos* Goth. tert. *adorfi* plerique Pier. et quinque Heinf. Saepe de hac variatione egere viri docti. Adi v. c. Drakenb. ad Liu. XXXV, 51, 8. 398 *quem* multi edd. et scripti. 399 *hinc* Ven. et aliquot Pier. *Non vllae hic* Parrhaf.

mannus de hoc dubitabat. pina. Alias dictum esset, vt
Vide v. c. Iliad. ξ, 317. 318 apud Homerum passim ἄλο-
et al. 395. 396. Fundus fa-
bulae Iliad. θ, 367 sqq. Va-
rie autem a poetis tractatus

398. *Amphrysia vates*.
Longe petium epitheton
cum Seruio vocat Burman-
nus. Enimuero cur tam lon-
ge petunt, ab Amphryso,
Thessaliae fl., ad quem Apol-
lo paut greges (v. Callim. H.
in Ap. 48, et sup. Ge. III, 2),
cum alia esset Amphryfus (v.
Steph. Byz. h. v.), vel Am-
bryfus, in Phocide in Del-
phorum vicinia, vt adeo
idem sit ac, Delphica vates,
Cirrhaea vates. Mox

Nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro 400
 Aeternum latrans exfanguis terreat vmbras:
 Casta licet patrui seruet Proserpina limen.
 Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
 Ad genitorem imas Erebi descendit ad vmbras.
 Si te nulla mouet tantae pietatis imago, 405
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
 Nec plura his; Ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgae, longo post tempore visum,

400 *ianitor orci* apud Priscian. lib. VII. 402 *patrum* — *li-*
men pr. Hamb., quod affectatae esset elegantiae in epico poeta
 narrante. *patrui* Rom. 404 *Herebo* maxima pars librorum Heinl.
descendet Leid. vn. *in vmbras* pr. Menag. *in vndas* Goth. tert.
 405 *tantarum gloria rerum* ap. Macrob. VI Sat. 6, sed ex alio
 loco, sup. IV, 272, vt Burm. docet. 406 *nudat r.* Ven. ex gloss.
qui in v. Parrhaf. 407 *agnoscis* vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6.
cum c. alter Hamb. *quiescunt* Bigot. Vulgo pro Sibyllae verbis
 haberi videntur illa: *tumida* — *residunt*. Ita saltem *resident* esse
 debebat. Sed sunt poetae narrantis: placatur Charon, nec plura
 his illa addidit.

400—402. Nec, ne Cerberus abducatur, aut Proserpina rapiatur, verendum tibi est. *seruet limen*. Mira comminiscitur Cerda. *Seruat domum, limen, thalamum*, ex veteri viuendi ratione, mulier casta, frugi, quatenus conspectum virorum fugit, intra domum se continet, in publicum non prodit. conf. inf. VII, 52. 53. *licet seruet*, noto more poetarum pro vulgari, *licet seruare*; per nos, per Aeneam licet. vid. Burmann. 405. *pietatis imago*, apud animum, cogitatio. Cum his Sibyllae verbis ramum aureum Aeneas sub veste tectum nudat: non vero tamquam munus Charonti ferendum: sed Proserpinae destinatum v. 142. 409. *fatalis*, v. sup. 146. 147. *longo post tempore*; igitur Hercules et Theseus cum ramo aureo venerant.

Caeruleam aduertit puppim, ripaeque propinquat. 410

Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
 Deturbat, laxatque foros; simul adcipit alueo
 Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba
 Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.
 Tandem trans fluuium incolumis vatemque virum-
 que 415

Informi limo glaucaque exponit in vluu.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
 Personat, aduerso recubans inmanis in antro.

410 *puppem* Medic. et al. 411 *per giga* pr. Hamb., et
 Sprot. cum glossa: *id est sedilia nauis*. 412 *aluo* tres Burm.
 414 *multum* Medic. *futilis* ed. Ven. *subtilis* Doruill., natum ex
suptilis, quod Rom. habet. 417 *hic* tres ap. Burm. *trifurci*
 Goth. tert. Sed *trifurcum* aliter dictum. vid. Georg. III, 439.
 Aen. II, 475. 418 *auerso* duo ap. Burm. *resonans* Witt.

conf. Excurs. VI. 411. *iuga* coriis siue vitilis et iuncea.
longa, ζυγά, transtra, h. l. vid. Cerda. Si Charontem
 vectorum, ἐπιβατών, sedilia. Aegyptiorum animo habuit,
laxatque foros, tabulata vacuat; proprie turba et multitudi-
 tudine *artari* locus dicitur, inde nunc *laxari*. Seruius. Aegyptii vocant, cogitare
 potuit. Egregie autem Charontis ferox ac durum ingenium declaratum. 417—425. Canis palatio
Ingentem Aeneam, quis dubitari posse Orci et Proserpinae additus
 putet, an ad corporis magnitudinem referendum sit! Ita iam apud Homerum Iliad. 9,
 366, vbi ille ex Erebo ab Hercule adductus; et apud
 Hesiod. Θ. 769 sqq., a quo ille adeuntes adulando admittere, exeuntes terrere ac
 et poetae, vt ipsa exempla a Cerda allata satis declarant. Nunc in
 414. *cymba futilis* siue ex adeuntem Aeneam insurgere

Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam 420
Obiicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Conripit obiectam, atque inmania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.

419 *colobris* Mentel. pr. *colla comasque* Lutat. ad Stat. II Theb. 27. 420 *saporatam* alter Menag. et pro diu. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heinf. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV Aen. 486. V, 855. Vide Not. *medicatam f. offam* nonnulli vet. ap. Pierium. 421 *rapida* multi ap. Burm. 423 *tutoque* a m. pr. Erf. *rigens* coni. Burm., sed ipse damnat, et recte. Auget *ingens* mirifice speciem magnitudinis.

putandus est, nondum fato admixto melle et papauere defunctum. Nomen ipsum aliisue seminibus et succis ita Cerberi non nisi post Homerum auditum est: cf. Pausan. III, 25; occurrit tamen apud Hesiod. Θ. 311. Commenta de eo pleraque Heraclii debere videntur, Hercule ad eum ex inferis raptandum misso. vid. Apollod. II, 5, 12, et Not. p. 428 sqq. Schol. Iliad. 9, 368. Placatur ille h. l. eodem fere modo, quo draco Colchicus in Argonauticis. Alio modo Cerberus placatur ap. Statium II Theb. 26—31 Mercurii virga. Comparari posse Senecae Herc. fur. 783 sqq., iam Cerda monuit, ubi Theseus Cerberum ab Hercule oppressum narrat. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, sed

admixto melle et papauere aliisue seminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet; hinc *sopora-ta* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis*: has de papauere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et semina, succis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. *Μελιττοῦτα* Cerbero obiici solita; nota res. cf. Cerda et sup. ad IV, 486. Hinc *resoluitur* somno corpus, *ἀναλύεται*, ut Apollon., quem in toto loco ante oculos habuit Maro, IV, 150 *δο-λιχὴν ἀνέλυσεν ἄκταντα*; et v. 424 *custode sepulto*, sc. somno. 423. *totoque ingens extenditur antro*. Sic sup. III, 651 *iacuitque per*

Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Euaditque celer ripam inremeabilis vndae. 425

Continuo audita voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes, in limine primo:
Quos dulcis vitae exfortis, et ab vbere raptos,
Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.

Hos iuxta falso damnati crimine mortis. 430

424 c. *remoto* Bigot. et Hugon. pro var. lect. Sup. II, 265 *vrbem somno vinoque sepultam*. 427 Wakefield distinguit: *Infantumque animae flentes, in limine primo Quos dulcis vitae, exfortis et ab vbere raptos, Abstulit atra dies*. Valde aridet ingeniosi viri acumen. Nisi quod mox *exfortes* otiosum esse sentio. 428 *raptos* aliquot Pier. *ab vbere natos* Doruill. m. pr. in marg. *raptos ab v. primo* Rottend. sec. ex sup. versu. 429 *vna dies* aliquot Pier. 430 *falsae* alter Hamb. *falso d. tempore m.* coni. Warburtonus (*Divine Legat. of Moses* T. I, B. 2, S. 4), parum feliciter.

antrum Immenfus, de Polyphemo. Tandem 425 *inremeabilem* vndam eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Aeneas. cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.

426 sqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione agitur, de qua v. Excurs. VIII. 426—429 *versuum* magna dulcedo est.

430—433. Quid in sedibus his assignandis sequutus sit poeta, non liquet. Suspicor tamen fuisse Pythagoreum aliquem auctorem, qui,

quae alii summatim extulerant, subtilius persequutus erat. Si Empedoclea superesset, de multis iudicium expeditius foret. Hoc vnum inter *infantes* et *iniquo iudicio* aut *sua manu interemtus* commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteverterunt, et *immatura morte* obierunt; adeoque interiora quoque inferorum ingredi prohibentur. Warburtonus multa satis argute super causis harum sedium datarum comminiscitur. Add. Iortin. (*Six Diff. upon different Subjects* pag. 269. 272.) Sed, ut dixi, si eos

Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes.
Quaefitor Minos urnam mouet; ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

431 *sine sorte* Franc., male. *Nec vero his* coni. Iortinus Diff. VI, p. 275. 433 *Consilium* Gud. a m. pr. et sic pr. et tert. Goth. *Leuis* haec esset auctoritas; sed Asconius in Argum. in Verr. de Praet. vrb. „Ad hanc similitudinem, inquit, poeta Virgilius Minoem, iudicem apud inferos, tamquam si praetor sit rerum capitalium, Quaefitorem appellat: dat ibi sortitionem, ubi urnam nominat: dat electionem iudicum, cum dicit: Consiliumque vocat; dat cognitionem facinorum, cum dicit: vitasque et crimina discit.“ Cetera bene; verum in *Consilium* vocat argutatur Pedianus, nam etiam si ad editicios iudices, quos certae causae admittebant (cf. Sigon. de Iudic. II, 12), referre velis, tamen nec poeta in eodem iudicio sortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *silentum consilium* illud sit, iudices intelligendi essent ex umbris lecti; quod vix poetae in animum venire potuit. Quin potius *silentum concilia* sunt turba forensis, inprimisque eorum, de quibus cognitio habebitur; unde adiectum: *vitasque et crimina discit*. Stat. VIII, 22 de Plutone: *populos poscebat crimina vitae*; et in Culice 274 *nec faciles Ditis sine iudice sedes, Iudicé, qui vitae post mortem vindicat acta. que post vitas abest a binis* Burm.

haberemus, quos poeta in h. l. sequutus est, melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnulla οὐκ ἄξια μνήμης in mytho suo praetermittere se dicit Plato de Rep. XI sub fin. Hoc grauitur subiicitur, iudicia horum infontium damnatorum retractari a Minoe. Si modo versus illi 431. 432. 433, parum commodo loco interpositi, ad proximo appositum versum *Hos iuxta* retrahendi sunt. Videntur

enim, per parenthesin potius interiecti, ad totum hoc genus, etiam ad sqq., spectare. *Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes*: h. e. non sine iudice sortito dato; sed iudicum sortito datorum sententiis. E sequentibus enim apparet, *sortem* non de ipsa sententia accipi posse; *Quaefitor*, seu index quaestionis, vt Romae in causa capitali praetor, cui ea quaestio obtigit, vel is, cui ille delegauit quaestio-

Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi
letum

Infantes peperere manu, lucemque perosi 435
Proiecere animas; Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!

435 *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. Sane sic et alibi. cf. Burm. Sic sup. II, 645 *ipse manu mortem inueniam*. Verum, si Io. Schraderi obseruatio Emendatt. p. 42 praef. vera est, metrum repugnat, cum prima in *reperere* longa sit. Idem in schedis epitheton *infantes* alienum arbitratu emendabat *Infanda* vel *Intenta*. Cui non accedam. 436 *Quas* Medic., et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar.

nem; adsident ei *iudices selecti*, qui *sortitione nominum* e decuriis a iudice quaestionis facta causae cuique contigerunt. Hinc h. loco *Quaefitor mouet urnam*, sortitur iudices; tum citat reos ad iudicium, *silentum concilium vocat, vitasque et crimina discit*, audita vtriusque partis oratione et testibus interrogatis. De ceteris vid. Excurs. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus poeta Homerum (v. Odyss. λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecae Herc. fur. obuias sunt imitationes et a Cerda notatae.

434 — 439. Magnam ad

miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *infantes* nullo crimine polluti, sed vitae taedio; propter aerumnarum molem, qua oppressos se videbant. Grauius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *proiecere animam*, cum dilectu; quasi rem vilem, vt bene Seru. Ex iis, quae laudant Cerda et Guellius, vnum conuenit notum illud Ouidii: *Sanguinis atque animae prodige Galle tuae*. At illa: *Quam vellent aethere in alto*, ex nota illa et a Luciano exagitata sententia Achillis ducta sunt Odyss. λ, 488 — 490. habet tamen vim nescio quam ad animi affectum, declaratio haec poenitentiae.

Fas obstat, tristisque palus inamabilis vnda
 Adligat, et nouies Styx interfusa coerces.
 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in om-
 nem 440

438 Quinque voces notatae sunt rubro in Medic. *Fas obstat* *tristisque p. inamabilis vndae*. Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturae, inferorumque, iura. *Fas* et *iura* ad iura diuina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heinf. Sic legit Seru. cum Donato: sicque Rom. Gud. a m. pr. Voss. alter, cum binis e Goth., item Benedict. e cod. Palat. et inde ed. Iunt. Ceteri *fata obstant*, ex IV Aen. 440. Porro *tristisque palus*, quod Seruius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Doruill. et cum Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis vnda*. Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. vndae*. Sic Gud. a m. sec. Tandem *innabilis* sunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm., minus bene, ut Heinf. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480, ubi hi duo versus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubio elegantior est. 440 hic Rom. et alii Pier. *infusi* alter Menag.

438. *Fas*. iura inferorum. v. locauit poeta, vix in misera-
 V. L. *Styx nouies*, hoc est rum amantium numero Eri-
 saepius, flexibus suis regna phyte et Caeneus memorari
 infera ambire dicitur: conf. possunt. Dicas forte in de-
 Georg. IV, 480. sup. 295. v. perditis poetis fuisse de eo-
 Excurs. IX. rum amoribus fabulas, quas

440 sqq. *Campi lugentes*. nunc ignoramus; verum,
 Ponitur hoc vulgo ab inter- quantum intelligo, omnino
 pretibus, locum hunc *aman- inuito poeta assertum est,*
tes tantum *feminas* capere. non nisi amantes feminas
 Inde reprehensiones poetae haec loca tenere; *heroínas*
 et difficultates mouent alias ille, ut mox inde a 477 he-
 ex aliis, quas non felicius roes, memorauit priscis my-
 tollunt quam creant; vide v. this celebratas, quarum no-
 c. Io. Schrader. ad Musaeum men insigni aliquo facinore
 p. 283 sqq. Certe in semi- clarum fuit, nullo respectu
 nis, quas in Campis illis col- laudis et virtutis; etsi ex his

Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
 Hic, quos durus amor crudeli tæbe peredit,

441 ducunt duo ap. Burm. 442 Hic Heinf. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At *Hi* Rottend. et Witt. *quas*, quod Heinf. probat, quoniam seminae mox memorantur, Zulich. habet, et pronus esse solet in talibus error. Tamen infra Sychaeus quoque in iisdem locis occurrit. *dirus a.* duo apud Burm. *peregit* Doruill. *pere-* mit nonnulli Pier. et Burm. cum Goth. tert., sed *tabi peredit* proprie adiectum.

facinoribus pleraque a mise- horret antiquitas; nec nisi
 ro amore profecta sunt: ne- casus tragicos in hoc genere
 sarius erat amor Phædrae in sectatur. Recentiorum sane
 Hippolytum priuignum; et poetarum optimus quisque
 Pasiphaes libidinosum amo- ad nostros mores ac sensus
 rem nemo ignorat; Procris locum hunc quanto melius
 de mariti, Cephali, fide ma- tractasset. Praestant quoque
 le sollicita infelici casu in- versus Tibulli I El. 3, 57 *Sed*
 teriit; contra Euadne et Lao- me quod facilis tenero sum
 damia fide et constantia in semper Amori sqq. Ipsum
 maritorum funere clarae sunt; Virgilianum locum disertius
 Caenis mira sexus in virilem exornauit Ausonius in Cupid.
 mutatione et factis, quae sibi crucif., sed desideres, ut ali-
 Caenei nomine edidit, nota- bi, in eo iudicii subtilitatem.
 bilis. Sane vel sic, ad no- Conf. quoque Propert. IV, 7,
 strum sensum et iudicium, a 59 sq. Verum Virgilius ante
 poeta melior nominum dilec- oculos habuit et expressit lo-
 tus adhibendus fuisse videri cum Od. λ, 224 sq., 320 sq.
 potest; potuisset utique lau- in quo promiscue heroinae
 dare feminas, quarum virtus ex inferis prodeunt ὅσσαι ἀρι-
 et fortuna nos iucunda ali- στήων ἄλοχοι ἔσαν, ἡδὲ θύ-
 qua recordatione delectaret. γατρὲς. Claras mulieres in
 Verum, quod iam saepius Necyia sua etiam Polygnotus
 obseruatum est, ab hoc dul- pinxerat apud Pausan. X, 28,
 cissimi affectus, nisi coniu- 29, in his Phaedram, Pro-
 galis ille esset et magnis diffi- crin, Eriphylen. Reprehen-
 cultatibus implicitus, admi- dunt tandem poetam in hoc,
 ratione in muliebri sexu ab- quod in Campis Lugentibus

Secreti celant calles, et myrtea circum
Silua tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
His Phaedram Procrinque locis, maestamque Eri-
phylen, 445

443 colles Sprot. et Vratisl. cum Goth. sec. At tert. caules. *seruant colles* ed. Ven. *Secretae valles* conl. Io. Schraderus, quia calles vix dici possunt celare aliquem, et laudat Stat. Silu. III, 290 *Centaurosque — auersae celant valles.* add. sup. v. 138. 139. Enimuero *secreti calles* sunt semitae in locis secretis, et in ipsis myrtetis, per quae errantes umbrae bene dicuntur *celari* et ipso loco et semita per eum ducuntur. Etiam inf. IX, 383 *Rara per occultos lucebat semita calles.* 444 ipsae alter Hamb. in deest binis Burm. 445 Procrin, Procrim, Prochrim corruptelae; item *Eriphylem*.

inter feminas amore misero consumtas Sichaeus occurrit v. 473. Verum ipse poeta locum non solis feminis assignauerat, nam versus sic exorditur: *Hic quos durus amor crudeli morte peredit* sq. Tum si vel maxime hoc ita se haberet, nolim poetam in ordinem cogere, tamquam si historias rerum gestarum conderet. *Late vero patentes* campos facit, non, vt Intpp. volunt, multitudinis causa, quam excepturi sunt, sed vt solitudinem in iis, quam quaerunt, habeant amantes.

445 — 449. Alias nunc heroínas subiungit poeta et diuersas a misere amantibus. Odyss. λ, 320 *Φαίδραν τε Πρό-*

κριν τε Ἴδον, et v. 325 *στυγερὴν τ' Ἐριφύλην*, Ἡ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα; de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ouidii Metamorph. praeter Seruium ad h. l. consulendos esse vt moneam, necesse non est. Praeter illos tamen apponemus loca saltem classica. De Procride v. Met. VII sub f. De Eriphyle v. Odyss. ο, 244 seq. Stat. II Theb. 299 sqq. IV, 187 sqq. occisa ab Alcmaeone filio, quia patrem Amphiaräum accepto monili prodiderat: v. Apollod. III, 6, 2. 7, 2 et 5. cf. Not. p. 607; et de Euadne, Capanei vxore, Eurip. Supplic. 990 seqq. Laodamia, Protefilai vxor, vel ex Eu-

Crudelis nati monstrantem volnera cernit,
Euadnenque, et Pasiphaen; his Laodamia
It comes, et iuuenis quondam, nunc femina,
Caenis,

Rursus et in veterem fato reuoluta figuram.

Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido 450
Errabat silua in magna: quam Troïus heros,
Vt primum iuxta stetit, adgnouitque per umbras
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,

446 funera Parrhaf. vidit Goth. tert. 447 *Euchadem, Euechadem, Heueadnenq. Pasiphem* aberrant., item: *Laodamia*. 448 *Est* c. Goth. tert. *Caeneus* vulgo lectum. Dubitari nequit, *Caenis* a poeta scriptum fuisse: quod et Heinsius coniecit: ἡ *Kaivis*. cf. Verheyck ad Antonin. Lib. c. 17 p. 114 sq. Firmat id quoque Ausonii imitatio in Cupid. crucif. 20 *Irrita dona querens, sexu gauisa virili, Maeret in antiquam Caenis reuocata figuram*; etsi et ibi in multis *Caeneus*. In nominibus propriis, imprimis ex Graeco ductis, rationis grammaticae maior auctoritas quam scriptorum per librariorum stuporem inquinatum habenda. 449 *fati* Mentel. pr. *reuocata* Rom. 450 *ab vulnere* Leid. vnus. 451 in deest Exc. Burmann. 452 *Vt iuxta primum* Doruill. *per umbram* vulgo lectum, etiam in praestantioribus. *per umbras* quinque, nec contemnendi, ap. Heinl., ita non ineleganter *Obscuram* sc. Didonem acciperes; vt iam Seruium fecisse video. Recepit quoque id Wakefield. 453 *quis* alii et ed. Iunt., sed iam Pier. alteram praetulit. *qui primo* sec. Hamb. "

ciani DD. Mort. et ex Ouid. Ep. XIII nota est; et de Caeneo vid. Met. XII Ouid. v. 171 sqq. 445. *maestam*, vt Hom. *στυγερὴν*, h. e. *μισητήν*, exprimere voluerit, necesse non est, etsi *στυγερὸν* eo sensu poni nemo facile dubitet.

450 sqq. Episodiu de Di-

done, merito suo laudatissimum, ad Homeri ductum de Aiace Iliad. λ, 542 sqq. effinxit. 452. 453. 454. Sua vis comparatio Didonis aegre per umbram visae cum noua luna; petita ab Apollon. IV, 1479. 1480, vt iam alii notarunt: Visus est Lynceus

Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est: 455
 Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 Venerat extinctam, ferroque extrema secutam;
 Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera iuro,
 Per superos, et si qua fides tellure sub ima est:
 Inuitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 Sed me iussa deum, quae nunc has ire per
 vmbas,

Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 Imperiis egere suis; nec credere quiui
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe no-
 stro. 465

455 *Dimisit* Medic. cum al. Heinl. *demit* Mentel. pr. *lacri-*
mans Rom. *est* deest vtrique Menag. et Goth. sec. 459 *est*
 abest ab pr. Menag. et eodem Goth. sec. 461 *qui* Franc., et ab
 alia manu *que*. 465 *nec* f. Sprot. *adspectui* codd. ap. Pier.

Herculem procul videre, ὡς *de vertice cessi*. Conue-
 τίς τε νέφ' ἐνὶ ἡματι (noster, niunt saltem verba. 462. *si-*
 primo mense, noua luna) *tus* est incultae telluris, nec
 μῆνην ἢ ἴδεν ἢ ἐνόησεν ἐπα- manuum opera motae, squa-
 χλύνουσιν ἰδέσθαι. 456. *nun-* lor et horror, quo fit vt ob-
 tius ex flammis lucentibus. ducatur solum sentibus, du-
 sup. V, pr. 459. *et si qua* mis, filice: aspera itaque lo-
 fides tellure sub ima est; ca et horrida (αὐχμηρὰν χά-
 si quid apud inferos aliud, ραν) ex cultu neglecto, adeo-
 quod fidem facere iuranti que ex situ, qui εὐρὺς est;
 potest (id enim et ipsum *fi-* exprimit enim Homericum
des dici solet. conf. sup. II, Ἄϊδω δόμον εὐρώεντα. 465.
 142. Male aliter Seru. et al.). *Siste gradum*. Hoc vero
 460. Virgilius comparat Ca- praeclare ex Odyss. λ, 560
 tullii versum de Coma Bereni- et omni oratione disertius
 ces: *Inuita, o regina, tuo* mox silentium ex v. 562,

Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor,
 hoc est.

Talibus Aeneas ardentem et torua tuentem
 Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos auersa tenebat;
 Nec magis incepto vultum sermone mouetur, 470

466 *fator* Menag. pr. *fatum* Exc. Burm. *te* abest a binis
 Burmann. et Goth. tert., indocte. 468 *Leniebat* vet. ap. Pier.
lacrimisque Franc. Ceterum Burm. difficultatem recte percipiebat
 in eo, quod *torua tuentem animum* in vmbra exhibere videtur
 poeta. Nec satis est accipere dictum pro, *animum tuentis*. Nisi,
 quod valde suspicor, hemistichium male expletum est, cum a
 Marone relictum esset: *Talibus — tuentem Lenibat dictis*. .
Illaf. triplex expediendae rei adest modus: primum vt distinguas
 post *dictis*, vt sit *animum lacrimasque ciebat*, mouebat, vt
 θυμὸν ὄρει toties apud Hom. etiam de miseratione. Altera, vt
ardentem et t. tuentem quartos casus absolute positos esse iubeas.
 Tertia tandem, eaque ceteris simplicior et melior, vt *animum* Ho-
 merico exemplo accipias pro κατὰ θυμὸν, φρένας. Sic pro vulgari
 forma: *leniebat eius ardentis et torua*, torue, *tuentis animum*,
 non insolens est dicere: *leniebat eam animum, animo*. Alterum
lacrimas ciebat haud dubie ad Aeneam spectat, *lacrimas moue-*
bat, voluebat, fundebat. 469 *aduersa* nonnulli ap. Pier. et
 Burm., etiam *diuersa* ap. Petron. c. 132 in codd. et ap. Schol.
 Cruqu. Horatii. 470 *in capto* Cod. Barthii ap. Burm. Mox
 multi apud Pier. et Heinl. *vultus* vel *vultu*, male. Et vulgata
 apud Macrob. IV Sat. 1. *vultus* quoque apud Petron. l. 1. legitur,
 vbi vll. 469. 470 in nequiores sensum detorquet, et pro 471
 substituit, *Quam lentae salices, lassae papauera collo*.

quem iam Longini §. 9 iudi- re volebat, studebat, eam
 cium nobilitauit. Ad v. 466 iratam, et toruis obliquisque
 facile in mentem veniat So- oculis adspicientem. Iam pro
 phocleum illud: σὲ δ' ὦ Φ. *lenire* eius *animum*, dicere
 — προσηνέπω Πανύστατον δὴ, poterat lenire eam *animo* et
 κούποτ' αὖθις ὑστερον (Aiac. (quoad) *animum* (κατὰ) θυ-
 871 sq.). 467. *torua tuen-* μὸν, φρένας, vt saepe Home-
 tem ὑπόδρα ἰδοῦσαν. 468. *Le-* rus. At *lacrimas ciebat*, ipse
niebat dictis animum, leni- fundebat Aeneas. In 469 Eu-

Quam si dura flix aut fiet Marpesia cautes.
Tandem conripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; coniunx ubi pristinus illi
Respondet curis, aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo, 475
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.

471 *Mopesia*, *Marsapia*, et in Goth. in *Arpeia*, aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. *Μάρπησσα*, ὄρος Πάγου, ἀφ' οὗ οἱ λίθοι ἐξαίρονται. ὁ οἰκὴτος Μαρπησσιος. Alia montis pars *Iygdis*. v. Plin. XXXVI, l. 13. Est et vrbs *Marpeffus* in Troade. vid. Pauf. X, 12, pag. 826. 827. 472 *conripuit* Heinf. reuocauit, quod habet praestantissimus quisque codex. Alii *proripuit*; quod vulgare est adeoque alterius interpretamentum. conf. inf. XI, 462. 473 *postumus* Hugon. a m. pr. Scilicet haesisse veteres Grammaticos in hac vocis *pristinus* significatione, vt *prior* sit, e Seruio et Pomponio Sab. (apud quem Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc satis constat. vide ap. Burmann. Omnino haec notissimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus subtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omissio, admodum veterum Grammaticorum usum circumscibit; nec inspicendi illi sunt nisi iis, qui ipsi satis magna interpretandi facultate instructi sunt. Ita vt auctoritatem tuae interpretationis melius inde petas quam rationem ac fundum. Nec aliter res se habet in usu eorum critico: Si ei, quod ipse inueneris et perspexeris, consentientem vel fauentem deprehenderis grammaticum, bene se habet; sapere ex grammatico raro obtigit. 474 *amores* sec. Rottend. 475 Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percussus*, Medic. cum sua secta *concussus*, quem h. l. Heinf. deseruit. Vulgo *percussus*. *percussus* Doruill. a m. pr. p. *acerbo* Doruill. 476 *Persequitur* Doruill. *longe lacrimans et m.* Parrhaf. in seite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe et m.* ita et tres Heinf. Sed vulgarior haec est et cum prosaica communis ratio: *prosequi aliquem lacrimis*. Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m. ex lacrimans. miseratur* Heinf. e Medic. aliisque, item Rom.

ripidis Medea v. 27. Οὐτ' Valkenario ad Hippol. p. 197. ὅμ' ἐπαίρουσ' οὐτ' ἀπαλλάσ- 473. *coniunx ubi*, an de Aenea σουσα γῆς πρόσωπον obuer- multa narrauerit Dido Sy- ta Virgillii animo videbatur chaeo, nolim affirmare.

Inde datum molitur iter. Iamque arua tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus, et Adraasti pallentis imago. 480
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci,
Dardanidae: quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therfi-
lochumque,

adfiruit; vulgo *miseratus. amantem* Ven. *amantem est* Parrhaf. est in fine vulgg. edd. habebant. 477 *tenebat* aliquot Heinfiani, et defendit Marklandus ad Stat. p. 264. Possit sane et hoc ferri de solo Aenea, inprimis propter *illi* in v. 479. Sed quidni et ipsa Sibylla accenseatur, vt toties alibi: vt v. 384. 415. 479 *hinc inclutus* Medic. *inclitus, inclutus* et hic codd. 480 *pallentis* tert. Rottend. *bellantis* Zulich. 481 *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt. 482 *ipse* pr. Hamb. o. *circum* Parrhaf. 483 *Medontaque. Tersilochumq. Tersiloconque*, prauè codd. *Medontaque* vitiosum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurimum ex Achiuis nomen esse, nusquam Troiani; in versu autem,

477 — 534. Aeneas nunc quam umbrae: adeoque pro peragrat Campum priscorum et *Adraastus*. Nihil amplius. heroum. *datum* simpl. accipe Male de fugiente acciperes in loco hoc. Male etiam cum *molitur iter*, peragit, ait hoc Adraasto confundunt in- Seru. Scilicet vt apud poetas *moliri*, mouere, et agere, facere, est primum de intertem illum Troianum Iliad. re magnae molis, tum de ξ, 37 sqq. quacunque re. *arua ultima*, 481. *fleti ad superos*, apud viuos, inter homines. *cadu- in his locis, quae citra Plu- ci*, pro *πεσόντες*; nescio, an tonis regiam, Elysium et Tar- primus nouauerit Virgilius; tarum sunt. (cf. 540) 479. eius exemplo certe multi. Etiam *longo ordine* pro vul- 480. Sunt hi ex numero τῶν gari, ingenti multitudine, vt ἐπὶ ἐπὶ Θήβας. vid. Apol- II, 766. Seru. 483. Sunt lod. III, 6. *pallentis*, tam Troianorum nomina, de qui-

Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenen-
tem. 485

Circumstant animae dextra laeuaque frequentes.
Nec vidisse semel fatis est: iuuat vsque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
At Danaum procures, Agamemnoniaeque pha-
langes,

quem Virgilius ante oculos habuerit (Iliad. φ, 209), legi: "Ενθ' ἔλε
Θερσίλοχόν τε Μύδωνα τε. Sed in alienum versum incidit vir opti-
mus. Nam Iliad. g, 216 Hector appellat Μέσσην τε, Γλαῦκόν τε,
Μέδοντά τε, Θερσίλοχόν τε. 484 Iliad. λ, 59 Τρεῖς δ' Ἀντηνορί-
δας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον. Ἡΐδεόν τ' Ἀκάμαντ' ἐπιείκελον
ἀθανάτοισιν. *Polyphoeten* aduersus Homeri auctoritatem receperat
Burm. ex Heinssii emendatione. Sed Homero Πολυποίτης est insignis
inter Achiuos principes, non inter Troianos. Antea *Polyboeten*
legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Poliboetem*,
Polipotem, *Polybutem*, *Polybotem*, et interpolate C. f. *que* *Poly-*
ten, Goth. tert. C. f. *que* *Politen*, porro *Poliphetem*, *Polipheten*.
Ultima haec ad veram lectionem ducunt: *Polyphoeten*. Iliad. ν, 791
inter Troianos, καὶ ἀντίθεον Πολυφοίτην. Quod *Cereri sacrum*, h. e.
Cereris sacerdotem edit, Homericam imitationem facit. Eleusinia initia
frustra huc vocat Warburtonus. 485 Ἰδαῖος, siue Daretis f. v.
Iliad. ε, 11. 20, siue auriga Priami Iliad. ω, 325, quod verius. *que*
abest a tert. Rottend. *et iam — et iam* diuissim nonnulli scribunt.
Sed *etiam* Cledonius demonstrandi vim h. l. habere, Seruius autem
cum Donato per *adhuc* interpretandum esse monet. Enimvero
etiam est pro, etiamnum. *currus* Rom. cum aliis a m. pr. ap.
Pier. *currus atque* Ven. c. *iamque* Goth. tert. *tenentes* ap.
Seru. ad IX, 373. 486 *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant*
Doruill. a m. sec. 487 *satis semel est* pr. Hamb. 488 *poscere*
Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. I, 414. *dicere* ed. Iunt.
489 *Et D.* aliquot cum ed. Iunt. *Danai* Zulich. v. ad VIII, 161.
Burm. ann.

bus vid. Var. Lect. *etiam —* 489 — 493. Inter feliciores
etiam simpl. pro etiamnum. huius libri locos numerare
487. 488. ad animas referen- soleo hunc. Opinionem pro-
da esse quis dubitet? fecto de Aeneae virtute facit

Vt videre virum, fulgentiaque arma per vm-
bras, 490

Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceum quondam petiere ratis; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto vulnere naris.

490 *umbram* alter Hamb. v. sup. 452 et alibi. 493 *Incertus*
Nonius in *hiare*. Similis varietas sup. v. 270. *Inceptum* Menag.
pr. *frustravit* Goth. pr.; tertio deest vox vltima. 494 *Atque*
ibi Witt. totum pr. Hamb. 495 *videt et* Medic. cum aliis,
quo alludunt alii ap. Burm. 496 *manus a.* sine *que* alter Hamb.

summam. Nec tamen Vir- voluendae sunt animo notio-
gilius aliter quam Homeri nes veterum hominum, quae
imitatione in praeclarum hoc obuersatae sunt poetae ani-
φάντασμα incidit. v. Odyss. mo: philosophico acumine
λ, 604, vbi de Hercule in- vti non licet in poeta, quan-
ter Manes. *Ceum quondam* do te res ad sensum morem-
v. Iliad. θ, 75. ο, 320 Iqq. que reuocat.
exiguam vocem, τρισμὸν in-
tellige. vid. Odyss. ω, 5 Iqq. 494. Sequitur episodium
Vide vero ne ex nostro re- de *Deiphobo*, in quo argu-
rum sensu haec diiudices, aut menti dilectum, nostro sal-
phantasma alienum de tuo tem sensu, desideres, nullam
inferas: alioqui adspectus his- enim suauitatem habet vi-
centis, nec, cum maxime dere aut cogitare hominem
velit, clara voce loqui valen- membris mutilatis, λωβητόν,
tis, si ad oculorum sensum ἡρωτηριασμένον, αἰνισθέντα,
reuocas, risum mouere po- insigniter tamen a poeta or-
test; alienum quoque, de natum. Sed imitator Homeri
Aenea olim ab Achille victo- Virgilius et hic deprehendi-
cogitare. Retinendae et re- tur, si locum de Agamemno-
nis umbra conferas Odyss. λ,

Vix adeo adgnouit pauitantiem, et dira tegentem
Supplicia; et notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teu-
cri,

500

Quis tam crudelis optauit sumere poenas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
Procubuisse super confusae stragis aceruum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore ina-
nem.

505

498 et vulnera d. tegentem laudat Seru. ad I, 157 ex interpre-
tatione. 499 notis. Id. Schrader. malebat placidis. 500 a
deest quatuor Heinf., vnus ab. Teucrum duo Leid. Teucro tert.
a m. pr. v. I, 18. 501 aptauit fragm. Vatic. a m. sec. 503 fu-
sum Zulich. a m. sec. v. de caede vulgg. ante Pier. de sede ed.
Ven. vastata caede Leid. 504 confossae Gud. caedis a. qua-
tuor ap. Burm. 505 Hunc Seru. ap. Burm. tibimet Oudart. in
deest Rom. fragm. Vatic. et binis Burm.

386 sqq. Deiphobum in He-
lenae thalamo a Menelao op-
pressum etiam videas apud
Quintum XIII, 354 sq. Ad-
de Dictyn lib. V, p. 116. Cf.
Excurf. XII ad lib. II.

499 sqq. Supplicia, int.
illum ipsum ἀκρωτηριασμών,
vulnera. vix agnouit et
compellat, noto narrandi
more Homérico, qui ex prif-
ci aevi neglectu orationis
ducendus est: pro, cum com-
pellaret. notis, ornans epi-
theton; quales notorum, fa-
miliarium, esse solent; inf.

688 notas audire et redde-
re voces: familiariter confa-
bulari: vt faciunt, qui sibi
noti sunt. genus, γένος,
oriundus, vt et supra. 501.
optauit, ex προσέλετο, puto,
h. e. statuit, induxit in ani-
mum, ausus est. 503. 504.
quam ornate, pro, te occu-
buisse pugnando.

505—508. Sane consen-
taneum hoc Aeneae pietati.
Nec tamen vltius inquiren-
dum, vnde Aeneae tempus
et locus suppetere ad hoc ce-
notaphium potuerit, si lib. II,

Constitui, et magnà Manis ter voce vocau.
Nomen et arma locum seruant; te, amice, nequiu
Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quae Priamides: nihil o tibi, amice, relictum;
Omnia Deiphobo soluisti et funeris vmbris. 510
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis; illa haec monumenta reliquit.

507 locus Longob. Pierii. Sed altera ratio exquisitor. cf.
inf. VII, 3. seruet Rom. 508 discedens tres Burm. cum Goth.
tert., vnus descendens. 509 Ad quae haec P. Heinſius re-
posuerat ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Menag.: adde binos
Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: Ad quae P., et haec con-
cinnior et vera lectio, nam sic et fragm. Vatic. Eodem ducit Rom.
Ad que, et Medic. a m. pr. At quae antiquo more scribendi.
Hoc in aliis corruptum in atque. Hinc interpolatum ab emenda-
toribus in Atque haec, vt vulgo legitur, vel, vt in aliis, Atque
hic, Ad que, Ad quem, vt in Longob. sec. Moret. Goth. alt.
est multi attexunt. 510 et deest Doruill. et corporis vmbris
coni. Io. Schrader. 511 fata deum Doruill., vt toties alibi.
512 misere Hugen., male. mergi malis saepius poetae ex Gr.
κατακλυσθῆναι κακῶν. relinquit Franc.

fin. et III, princ. animo re-
petas. 507. Nomen loco in-
ditum, et arma in tumulo
constituta et fixa ex more (v.
sup. 233). locum seruant,
insignunt, monumentum fa-
ciunt. Aut igitur fingit poe-
ta aut acceperat in Rhoeteo
locum esse Δηφώβου σῆμα
dictum. 507. te vt sup. 362
de corpore. ponere, h. l.
humare, condere.

509—512. funeris, cada-
veris (sic inf. IX, 491 quae
nunc funus lacerum tellus

habet?), vmbrae, non ipsi
cadaueri. Viderunt iam alii.
Ceterum locum respicit Au-
son. in noto epitaphio n. XIII.
Lacaenae v. sup. II, 601. De
Helenae in excidio Troiae
fatis omnino v. II, 567 sq. et
Excurf. XII ad e. I. Ait il-
la apud Euripidem in Troad.
966. 7. se post Paridis mor-
tem a Deiphobo raptam esse.
At alii ἀριστείας praemium
eam a Priamo assignatam esse
narrauerant: Lycophr. 168 sq.
Schol. ad Iliad. Ω, 251. mo-

Namque, vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
Quum fatalis equus saltu super ardua venit 515
Pergama, et armatum peditem grauis adtulit aluo:
Illa, chorum simulans, euantis orgia circum
Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.

513 vt deest Medic., sed a m. pr., idem falsam. 514 De-
gimus vt nosti ed. Ven. est abest a Menag. pr. 516 aluus cod.
Ge. Fabricii, minus docte. alueo Rom. et Medic. error alter
Hamb. a m. sec. 517 ouantes in nonnullis lectum, ex Seruio
colligas. et ouantes Zulich. euantis fragm. Vatic. et Rom.
bacchantes sec. Moret., indocta interpolatione. atria circum,
littora circum tentabat Io. Schrader. 519 Ardentem Donat.,
non bene. medio Ven.

numenta, δειγματο, indicia, saltu superat grauidus ar-
in me, sceleris sui. mateis Equus, qui suo p.

513—519. Namque vt f. (sc. vt grauid' armatis et
v. sup. II, 25. 248 sq. 514. suo vna syllaba eloquaris).
515. saltu venit super, h. e. Haufit ex eodem loco Lucre-
supergressus est, parte mu- tius I, 477. 478 iam ab aliis
rorum deiecta, ὑπερβόρην, excitatus: Nec clam dura-
ὑπερβόρην; hactenus etiam teus Troianis Pergama par-
scandit fatalis machina mu- tu Inflammasset equus noc-
ros II, 237, et grauis vt fe- turno Graiugenarum. Illa
ta armis. v. sup. II, 234 sqq. v. 517 sqq. ingeniosum poe-
cf. Excurs. III ad e. I. et VII. tam decent. Flamma seu fa-
In h. l. ante oculos poetae ce ex arce ab Helena sublata
locus ex Ennio a Macrob. VI, Achius signum datum. Alio
2. seruatus: Nam maximo modo narrauerant rem alii;
saltu superauit Grauidus conf. Excurs. VIII ad lib. II.
armateis equus, Qui suo At h. l. quomodo fraus ea
partu ardua perdat Perga- fieri potuerit, probabilitas
ma; aut vt scriptum fuisse adfertur maior, institutis in
coniectes: Nam maximo publica laetitia sacris Bacchi-

Tum me, confectum curis somnoque graua-
tum, 520
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Emouet, et fidum capiti subduxerat ensem;

520 Cum me duo Heinl. curis. Illa nocte Troiani epulis lusi-
busque vacauerant: II, 265 Inuadunt urbem somno vinoque se-
pultam: inter haec quis locus, dicas, esse potuit curis? Ita-
que Io. Schrader. Notis m. emendat confectum choreis; mallet
tamen thiasis, vt apud Statium III Silu. I, 41 occurrit: confectus
thiasis. Ingeniose profecto. Possunt tamen duo moneri. Primo
curae spectant ad diem, qui praecefferat, cum de discessu Achiu-
orum nondum certiores essent facti, quemque adeo inter sollicitu-
dines et inter labores belli solitos exegerat Deiphobus; Tum vero,
choreas ducebant feminae: non item viri bellis operati; quam
parum hoc viris principibus dignum memorasset poeta, si Hecto-
rem, Aeneam, eisque similes, aut nunc Deiphobum, choros ducen-
tem exhibuisset! 522 patriaeque Zulich. pro var. lect. 523—
525 Locum hunc pugnare cum vers. 567 sqq. lib. II multi viri docti
crediderunt, fuitque hoc inter causas, cur istos versus sublatos esse
vellent. Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII f. ad e.
lib.) et potuit Helena scelere in maritum commisso tamen latebras
quaerere, quas altero loco memorauit poeta. 524 Amouet Me-

cis, thiaso bacchantum duc- ma ex arce, ad Helenam
to. Helena igitur circum- refer.

ducebat Troianas matronas 520 — 530. confectum
euantes orgia, ex orgiorum curis somnoque grauatum.
more, εὐαζούσας τὰ ὄργια, Comparant Intpp. Odyss. ζ. 2
euando celebrantes, h. e. ὀρ- "Ἦπνῳ καὶ καμάτων ἀρημένως.
γιαζούσας, inter facies iacta- Aliis locis καμάτων ἀδδηνότες
tas. euantes chori, quos ἡδὲ καὶ Ἦπνῳ Iliad. κ, 18.
Ariadne ducit, etiam apud placidaeque simillima mor-
Propert. II, 3, 18 occur- ti. Ἦπνος—Νήγρετος, ἡδιστος,
runt. Locus Odyss. δ, 277 sq. θανάτῳ ἀγχιστὰ ἐοικώς. Mox
frusira huc vocatur. De cete- 524. Emouet et subduxerat,
ris vid. Excursum XI*. sum- etsi non grammaticae, tamen

Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
 Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
 Quid moror? inrumpunt thalamo; comes addi-
 tus vna

Hortator scelerum Aeolides. Di, talia Graiis
 Instaure; pio si poenas ore reposco. 530
 Sed te qui viuum casus, age fare vicissim,
 Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,

dic. cum duobus Heinl. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr., sed *capiti* est pro parte lecti, vbi caput ponimus, vt Burm. annotat. *summuera* Ven. 525 *Inter* Parrhaf. *tecta* post *tectis* 523 displicent Io. Schrader, coniciendi *septa*: idem: *Emouet*. Vt f. c. *subduxerat*. 527 *veterem* Sprot. Haud dubie elegantius *vetus fama malorum* pro *fama veterum malorum* diceretur; et *vetus* ac *pristinus* pro priori iam apud poetam vidimus. Sed felix aliquis librarii lapsus lectionem librorum consensu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium consumere, ingeniosi lusus laudem habere potest, non studii recte collocati. 528 *inr. thalamos* Rom. cum parte Heinl. et Burm. et Goth. sec., quam equidem Virgilii scripturam esse censeo. v. sup. IV, 645. XI, 879. conf. Burmann. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. *additus* bene Heinl. ex suis et Pier. recepit. Alii *additur*. 529 *Oelides* Medic. cum binis Heinl. Sic in Seruianis nonnulli legisse memòrantur. *Eoliades* fragm. Vatic. *Elides* ap. Pompon. Sab. Sed dictus Vlysses *Aeolides*, quatenus eius genus a nonnullis a Sisypho ductum, Aeoli f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laerta factas oppressa fuerat. *Aeolides scelerum hortatur* Goth. tert. *Grals* vet. 530 *ptos* Rom. 531 *qui te* Diomedes. 532 *Attulerit* Medic., sed a m. pr. *Attulerunt* duo Heinl. cum aliquot Pier.

ad sententiam saltem vi pol-
 lent aequali. 528. 529. Sua-
 ve hoc et Homericum, vel in
 hac ipsa re (v. Odyss. 9, 517.
 518), quod nec ab hoc faci-
 more Vlysses abest. *instau-*

rate, docte, retribuite, re-
 pendite. *prio ore*, si poenas
 iustas peto.

531 — 533. Adumbrati ex
 Homericis ratione Odyss. 1,
 154 sq., vbi Vlysses mater

An monitu diuom? an, quae te Fortuna fatigat,
 Vt tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
 Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535
 Iam medium aetherio cursu traiecerat axem:
 Et fors omne datum traherent per talia tempus;

533 *Admonitu* tert. Rottend. *te* abest a binis Burm. *aut quae* te pr. Hamb., quod ferri posset. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quae*, quod omnes scripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna* (casu sexto accipe), *quae te fatigat*. Durum hoc; sed dictum fere ad graecam rationem: quandoquidem plena forma est: *an venis fortuna* (fato), *quae fortuna te fatigat*. Graece poni solet alterum. 534 *loca lurida* con. Io. Schrader., ingeniose. 535 *Ac* Reg. 536 *transegerat* pro diu. lect. pr. Hamb. 537 *traheret* Franc.

simili modo alloquitur. Mi-
 ra autem videri potest appel-
 latio: num errore maritimo
 ad loca infera delatus sit?
 Sed cogitandum est de adi-
 tu, qualis Aeneae fuit, per
 Auernum, postquam ad Cu-
 manum littus appulerat. *an*
quae te fortuna f. paullo
 durius dictum pro: *an for-*
tuna (sexto casu) *venis, quae*
te fatigat, h. casu aduerso;
 fortuna infesta huc adductus.
 Minus bene olim acceperam,
an fortuna est, quae te fa-
tigat. sine sole domos, an-
lous domos vel *μυχους* Euri-
 pidis apud Guell. et Cerdam.
loca turbida. Cogitandum
 est Chaos ad loca infera re-
 ferri solitum: et *aer turbi-*
us pro obscuro.

535 — 539. *Hac vice ser-*
monum Guellius illustrat per
 Homericum *Nōi μὲν ὥς ἐπέεσ-*
σιν ἀμειβομένηα. add. Apol-
 lon. II, 450. *ὥς τῶγ' ἀλλή-*
λοισι παραβλήδην ἀγόρευον.
 Ex altero versu se non expe-
 dit Burmannus, neque ego
 me, neque alius, quem qui-
 dem norim. Verum dispu-
 tationem hanc in Excursum
 ad h. v. nunc reieci. De ver-
 bis singulis tantum monebo.
Axis haud dubie poetis pro
 caelo omnino dictus, vt et
 alibi. Facit autem Auro-
 ra quadrigis suis ab oriente
 euecta decursum per caeli
 conuexum versus occidentem
 eodem modo atque is, qui
 subsequitur illam, Sol. Au-
 rorae decursum hunc puta

Sed comes admonuit, breuiterque adfata Sibylla est:

Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.

Hic locus est, partis vbi se via findit in ambas: 540

Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit;

Hac iter Elysiū nobis; at laeua malorum

Exercet poenas, et ad inopia Tartara mittit.

539 non fl. ed. D. Heinf. 540 portis vitiose edd. obolares. scindit Ven. fundit tres alii ap. Burmann. ducit a m. pr. Erf. 541 magni ditis Goth. pr. ducit Goth. tert. 542 Hic iter Rom. Haec fragm. Vatic. et l. alter Menag. hac Ven. ac Hugen. et ed. Ven. 543 T. mittet Leid., vel tendit Bigot. Nondum satis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. at laeua malorum Exercet poenas, bene intelligo accipiendum esse, pro, laeua parte exercentur poenae in malos; sed tum non bene adiicitur: et ad inopia Tartara mittit. Nam sic laeua primo loco per figuram, altero loco proprie est accipiendum. Aut igitur hemistichium ab alia manu succreuit, id quod admodum probabile sit, aut hoc inter emendanda a poeta sepositum fuit. Friget quoque τὸ nobis v. 542.

fieri intra tempus diluculi et orti Solis. Noctu enim factum erat sacrum; iter autem ingressi erant ad infera loca iam sub diluculi tempus, *primi sub lumina Solis et ortus* v. 255. Igitur Aurora iam caeli partem aliquam (nam [ex vulgari poetarum usu, quo intra fines omnia sunt *media*] id quoque *medium caelum* poetae dici potest) cursu exegerat, ut nox nunc prorsus depulsa esset; itaque poeta ait: *Nox ruit, Aenea*. Argutias captat Sernius cum aliis. Sa-

niora affert Cerda. De re-ditus ad superos tempore nil memorat poeta. Itaque nec de eo laborandum. Sed ex sacrorum Manibus factorum more, orto die, siue hoc siue alio, Aeneas infera loca relinquere debuit; ut vicissim cum ortu Solis Manes ad infera loca redire solent. De ceteris v. Excursum.

540 — 547. Inter haec in biuio erant constituti, altera via praeter Ditis regiam ad Elysiū, altera ad Tartarum ducente. conf. Excurs. VIII. *ambas*, simpl. pro, duas.

Deiphobus contra: Ne saeui, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris. 545

I decus, i, nostrum; melioribus vtere fatis.

Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro:

Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550

Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.

Burmannus illustrat, quid sit *exercere poenas*. Sed de hoc vix quaeras. 544 *D. que coram* ed. Ven. *nae* Medic. 545 *reddamq.* Oudart. 546 *Ique decus nostr.* ed. Ven. 547 *affatus* Menag. sec. v. *pressit* Rom. Medic., grauis profecto auctoritas, vbi conspirant! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. sec., h. e. substitit Deiphobi umbra, Aenea vltius pergente. 548 *et* aberat codd. Pier. *sub r. cauata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229. 551 *tonantia* Rom. conf. sup. ad V, 866. *torquetque* pro, torquens. Est Homericæ ratio, qua mutatur participium, quod pro epitheto esset, in nouam propositionem.

Plutonis regiam intellige per *Ditis moenia*. cf. inf. 630 sq. *at laeua malorum Exercet poenas*: locus ponitur pro illis, qui exercent, exsequuntur poenas. Dura tamen ratio. v. V. L. 544. *Ne saeui* pro vulgari: ne irascere. *explebo numerum*. Piget Sernianarum nugarum. Haud dubie de reditu ad umbras, a quibus discesserat, est intelligendum; numerus earum eius discessu vno capite erat

deminutus. *reddar tenebris*, puta eos consabulando processisse via versus Elysiū. Caliginosa autem haec citiora loca esse satis vidimus.

548 sqq. De Tartaro vid. Excurs. VIII. Omnino ille in toto hoc loco Carceris faciem habet. Cura eius mandata Rhadamantho v. 566, pro carnifice est Tisiphone 571, pro ianitore Hydra 576. *sub rupe sinistra*: rupem ex Homero traxit, vbi inter Sty-

Porta aduersa, ingens, solidoque adamante co-
lumnae:

Vis vt nulla virum, non ipsi excindere ferro
Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras;
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555

552 *solidaeq.* emendasse Vossium ex Burm. disco; sc. vt in vulgarem orationem deslecteretur poetica vis. *que* deest alteri Hamb. *auersa* et *columbae* Goth. tert., miro librarii stupore. Et horum hominum barbariem excutere non piget! 553 *excindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven., vt plerumque librarii scribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine versus iterum duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte praefertur; Rom. fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Apronianum exemplar emendatus est), adde Palatinum Benedicti, cum al. et Goth. *sec. bello*. 555 *sedet* sec. Moret.

gem et Cocytum Πέτρῃ τε ξύνεσις τε δύο ποταμῶν ἐριδούπων Odyss. κ, 515. *Moenia* h. l. de loco, qui includitur muris, vt alias pro vrbe. *triplicem murum* supeditauit Hesiodus Theog. 726, sed ibi sublimior rei imago, χάλκεον ἔρκος, et ἀμφὶ δέ μιν νύξ Τριστοιχεί κέχυται περὶ δειρὴν h. e. fauces Tartari. Ex utroque profecit Miltonus *Parad. lost* B. II, 642 sqq. 552. *columnas* de postibus accipio. Imitatur Homericum Iliad. θ, 15 Ἐνθα σιδήρεαι τε πύλαι, καὶ χάλκεος οὐδός. *stat ad auras*, educta est; in *auras* hic et v. 561 argutati sunt veteres iam inde a Pollione:

vid. apud Seru.; quia alibi nec aer nec aeris motus Tartaro tribuitur. Verum h. l. altitudo portae sollenni forma loquendi redditur: esse eam eductam in *auras*, in *caelum*. Poetico sermoni hoc ita proprium putandum, vt illa plane locum non habeat subtilitas, an *aura* in locis inferis sit. 553. Adeo nullus inde reditus ad superos. Quod *turrim* appellat, puta esse aedificium ingens, in altum eductum, pro carcere, aut ergastulo, sed illud magis ad rem, habendum: δεσμοτήριον. 555. Tisiphones vestem cruentam ex Homero petiit Iliad. σ, 538, vbi Κῆρ Εἴρη δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δα-

Vestibulum exsomnia seruat noctesque diesque.
Hinc exaudiri gemitus, et saeua sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepitumque exterritus haufit.
Quae scelerum facies? o virgo, effare; qui-
busue 560

Vrguentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrum,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
Sed me quum lucis Hecate praefecit Auernis,

556 *exsomnia* vel *exomnis* Medic. cum plerisque Heinf. Burm. et Pier., item fragm. Vatic. et ed. Ald. pr. Ergo recte receptum ab Heinio et illustratum exemplis. Altera lectio *insomnia* e Rom. fluxit aliisque, sed paucioribus; et sic ed. Mediol. Ald. secunda, Iunt. aliaeque vett. *e somnis* ed. Ven. 557 *sonore* aliquot Pier. 558 cum pr. Hamb. *tortaeque* ed. Ven. 559 *strepituque e. haesit* Medic., at in Rom. *strepitumque e. haesit*, item in Longob. et fragm. Vatic., sed u. superscripto. Videtur tamen alterum *haufit* poeta dignius, quod vbique editum, saltem inde ab Aldo. *que* deest Montalb. 561 *qui* secundum Rom. aliosque Pier. tresque suos Heinio refinxit. Accedunt plures ap. Burmann. Vulgo *quis*, quod tamen h. l. Mediceus seruat. *clamor* alter Menag. *clangor* Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Vratisl. *ad aures* aliquot Pier. et Burm. 562 *hinc* o. Rom. v. *exorfa* Montalb. 563 *scelerato* Goth. sec. 564 *Et me* Seru. sup. ad v. 134.

Φοίνεον αἵματι Φωτῶν accom- 562—569. *insistere*, ex-
modatius sane in pugna. cf. quise pro ingredi; et *limen*
Stat. I Theb. 109. 110. 556. pro limini vel in limine.
vestibulum simpl. pro aditu. 563. *sceleratum* vid. Ouid.
557. 558. Numerosissimi ver- Met. IV, 455, et ad Tibull. I,
sus; sed et mirus dilectus re- 3, 67. *Sceleratum* est sce-
rum, quae auditu mentem leribus contaminatum, adeo-
percellunt, factus est. Mil- que impurum, incestum; ita-
tonum hos versus expressisse que pii, *casti*, arcentur ab
lib. VIII, 240 sqq., iam alii hoc loco. 564. praefecit Si-
notarunt. bylla luco Auerno, vt sacer-

Ipsa deum poenas docuit, perque omnia
duxit. 565

Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima
regna,

Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

quam nusquam exhibetur. 565 *Illa d.* Oudart. *Illa mihi* Ven. *loct poenas* duo Heinf. et duo alii pro diu. lect. *loqui poen.* Voss. sec. *reum p.* coniecisse se testatur Heinf. conf. Burm. et notam. 566 *hic* Ven. 568 *laxatus* Goth. tert.

dos; nam sacerdotes *praefici*, ne in iudicium adduceretur *praefesse*, vt *sacris*, ita *tem-* et puniretur (vt *caussa*, *iudicium*, *poena differri* dicuntur. 565. *deum poenas*, quas dii nocentibus dicitur in vulgari sermone) *in seram mortem*, h. e. non statuerunt. vt apud Auson. reus factus est, neque adeo in Cupid. crucif. 56 myrtus poenam eorum perfoluit, *inuidiosa deum poenis*. Hoc dum viueret, *furto laetatus* ex Seruio tenendum. *me per inani*, quod latere deos et *omnia duxit*, seu narrando impune sibi abire putabat et per censendo singula; vt commissa; sed temere. Ita ipsi *percurrimus, perlustramus*, singula, ita alii nos puto haec expedienda esse. ducunt per partes; seu vt Seneca Herc. fur. 729 addit Hecate Sibyllam vere per dit nouum auctarium: *oblitos sui sceleris nocentes debitas poenas dare*. Propius Tartari recessus duxerit; et ad Maronem Statius IV, 551 et 596 *Cernere erat*. 567. Minos — *adigitque expro-* *dolos*, scelera dolo malo *mere vitas usque retro et* commissa. Porro cogit fateri *tandem* poenarum lucra *fateri*. Rhadamanthus autem h. l. *Triumviri capitalis* *apud superos*, in vita, *quae* more supplicia sumit et *quae* *quis distulit*, sc. *fateri*, adeo- stionem tormentis admotis que occultauit, h. e. effecit,

Continuo fontis vltrix adcincta flagello 570
Tisiphone quatit insultans, toruosque sinistra
Intentans anguis, vocat agmina saeua sororum.
Tum demum horrifono stridentes cardine sacrae

570 *vltrice a. f.* Heinsium in ora codicis coniecisse narrat Burm., perperam vtique. *succincta* Schol. Stat. ap. eund., ex interpretatione. *accita* Goth. tert. 571 *toruasq.* Gud. a m. pr. vid. Heinf. ad VIII, 289. *tortosque* facile aliquis malit, et sic Pier. aliquot, ex Heinsianis autem solus Hamb. et Goth. sec. 573 *horrifono* Bigot. cum Goth. sec. *ordine* Witt. c. *sacra* Gud. a m. pr. *serae P. portae* sec. Rottend.

habet in reos ad exprimendam scelerum confessionem. cf. Excurs. XI.

570—572. *Tisiphone*, carnificis seu serui publici loco, reos damnatos ad carcerem raptat. *quatit fontes flagello*, docte. Proprie *quatitur flagellum*, quo fontes percutiuntur. Apud Statium I Theb. 112. 113 *Tisiphone* altera manu hydram, altera titionem quatit. *agmina sororum* de Furiis, vt sup. IV, 469. Inclamat illa sorores, qua de causa statim videbimus.

573—579. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri vulgo putatur. In hoc iam Seruius praeiuit. Si tamen rerum ac sententiarum ordinem accuratius consideres, rationem vulgarem non

TOM. III

satisfacere senties. Pergit quoque narrare Sibylla de se. Sed alia incedendum est via. *Tisiphone* seruat vestibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho statim manus iniicit et ad Tartari portam, quae semper clausa habetur, eos agit (*ἀγόνται πρὸς Ἐρινύων ἐπ' Ἐρεβος καὶ Χάος διὰ Τάρταρον*, sunt verba Socratis in Axiocho), inclamatque sorores. Tum demum (v. 573) aperitur porta. Videamus nunc singula. *Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quae custos, scil. *Tisiphone*, *vestibulo*, ad aditum, *se-deat*; *facies quae limina seruet*; Nam *intus*, intra portam, *sauior* facies, *Hydra*, sedem habet etc. Haec haud dubie vera ratio. Nunc

E e

Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quae limina seruet? 575
Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
Saeuior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.

575 quae et pr. Rottend. et Zulich. a m. pr. 578 sub auras
Goth. tert. 579 coelum Fulgent. de Continent. Virgil., men-
dose, monente Heinio. Idem P. Petiti Obss. misc. III, 2 emen-
dationem narrat: Quantus ad aetherium terra suspectus Olym-
pum, ut Coeli reiciatur infra in v. 580 in locum τοῦ Terrae. Sed
v. Not. Vulgatam adstruit Heinio, Nonii, Prisc. et Macrobiani auctori-
tate. At Tibull. IV, 131 nihil ad rem facit. Burmannus post Vrsinum,
Lucretium IV, 418. 419 imitatione expressum monet. Saltem simili-
tudo aliqua intercedit: aquae collectio — Despectum praebet sub
terras impete tanto, A terris quantum coeli patet altus hiatus.
Alia similitudo est Georg. II, 291 Aesculus — quae quantum vertice
ad auras Aetherias, tantum radice ad Tartara tendit.

v. 574 custodia quae sit, sa-
tis expeditum est. Sernius
Megaeram, alii Hydram, alii
aliter accipiunt. Sed est ip-
sa illa Tisiphone, de qua ad-
huc egit poeta. 576. At Hy-
dra, inquit, in vestibulo
orci v. 287 inter cetera mon-
stra fuit recensita. Iam Ser-
vius monuit hoc. Expeditur
varie. Equidem hydram non
de una illa ab Hercule do-
mita, sed simpliciter pro ser-
pente monstroso dictam acci-
pio. 577. 578. 579. ex Iliad.
3, 16 et Hesiod. O. 720 sqq.
conf. ibid. 740 sqq. notissimis
locis; sed in maius aucta re.
caeli suspectus, h. e. pro-
spectus per aerem (male enim
iungunt caeli Olympum), a
terra ad Olympum, ad cae-
lum; nam ex Tartaro pro-
spectus ad caelum esse ne-
quit; quippe cum infera lo-
ca sint sub terra, et subter
iis demum Tartarus depressus
iaceat. Talis etiam Tartarus
sub Hade apud Homer. Iliad.
3, 13 sqq. cf. Iortinus Diff.
VI, p. 224 sqq. Tartari igi-
tur, qui sub Hade, isque sub
terra est, si eum ingressus
fueris, tanta in profundum
est altitudo, ut spatium eius
sit bis tantum, quantum in-

Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes, 580
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic et Aloïdas geminos, inmania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
Adgressi, superisque Iouem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585
Dum flammis Iouis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic inuectus equis, et lampada quassans,
Per Graium populos mediaeque per Elidis urbem

580 proles Rom. Ven. Parrhaf. Goth. sec. et pro var. lect. in
Gud., sollenni varietate. 581 deiectum ed. Ven. deiecit Rom.
586 flammam Gud. et Mentel. tonitrus aliquot Heinio cum Erf.,
ex interpret. tonitus Goth. tert. 588 mediamq. Menag. pr.,
bene, sed alterum doctius. medioq. Franc. urbem miror a nemine
esse sollicitatam: quae enim illa urbs Elidis? quae heroicis tem-

ter terram et Olympum, pro-
spectu e terra per aerem
facto.

580. 581. v. Hesiod. Theog.
129 sq. Apollod. I, 2, 1. Ti-
tanas γηγενεῖς designat. fun-
do voluuntur in imo, prae-
clare, ut ad imum Tartarum
detrusos exhiberet.

582 — 584. De Oto et
Ephialte Aloei f. videndus
Homer. Odyss. 2, 304 — 319.
Apollod. I, 7, 4 et Notae
p. 102. Expressus is est h. l.
a Marone, nec tamen, ut
sublimitate cum Homero con-
tendere vellet. Spectat au-
tem haec et sequens fabula
ad mythos stirpis Aeolicae,
quos genus mythorum rudius
et antiquius constituere de-
prehendo. vid. Apollod. I, 7,
3 sqq. et Not. Tom. III, tab.
VIII, p. 1005. Manifestum
hoc in his ipsis fabulis, quae
h. l. subiiciuntur de Aloïdis,
Salmoneo et ceteris.
585 — 594. De Salmoneo
vid. Excurs. ad h. v. Vidi
dantem poenas, dum imi-
tatur: pro, dantem poenas,
quod imitatus erat. Scilicet
pro deo haberi voluit. soni-
tus O. tonitrua. 588. me-
diaeque per Elidis urbem:
nouam urbem a Salmoneo
conditam, Salmoniam, ad
Alpheum, adeoque in media

Ibat ouans, diuomque sibi poscebat honorem,
Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen 590
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina; praecipitemque inmani turbine adegit.

poribus nec urbem eo nomine, nec vrbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem urbem contractos (v. Strabo VIII, p. 336 D.); vrbes autem non nisi serius. Si per prolepsin dictum, accipiendum: per mediam urbem Elidem. Verum Elidis vrbs *Salmonia* vel *Salmonia* ad Alpheum intelligenda, quam Salmonius siue condidit siue inhabitauit. vid. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisae nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. *per Hellados vrbes* coni. Io. Schrader. in schedis. 589 *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat. 590 *et inuitabile* Parrhaf. 591 *aere cornipedum* duo ap. Burm. *pulsu* Heinf. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. praeter alios ap. Burm. et maiorem partem Pier., inter quos Rom.; adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii et edd. inde ab Aldo, interpretamentum habent: *curfu*; alii *curru*. Rot-tend. pr. a m. sec. *curfus*. *simularet* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr., alii *simulabat*. 592 *omnipu-dens* Leid. *media i. n.* Goth. sec. 593 *nec f.* aliquot Pier. et Burm.; et sic editum primum ab Egnatio 1507. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. sec., idem et, *tectis*. 594 *corpore* Parrhaf. *abegit* ed. Ven.

Elide sitam, intelligere potuit; eadem fulmine confla-grasse fertur apud Apollod. I, 9, 7. Si, quod ex poeticae orationis usu facere licet, ipsam urbem, Elidem, declaratam esse contendis, vt *Elidis vrbs* dicta sit pro Elide, *per eam mediam ibat* etc. tum dicendum, poetam parum accurate per prolepsin urbem serius conditam me-

morasse. cf. Var. Lect. 590. *Demens*; ex Νήπιος Iliad. β, 38 et al. Σχέτιος, ὅς etc. Iliad. ε; 403 de Hercule, qui Plutonem sagitta percusserat. 591. *aere et pulsu equorum*: aereo curru; et forte, quod additum ab aliis, aereis laminis in solo substratis, quas equorum ungulae pul-sarent. 593. *non ille faces* hoc valde suaue ad depri-

Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alum-num, 595

Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur; rostroque inmanis voltur obunco

595 *omnipotentis* Aruſianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. sec., inter quos Rom. et Heinſiani aliquot recentiores cum Erf., sed cum iis tamen Medic. a m. pr., it. fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. consensus et auctoritas iudicio elegantiae. Et Παμμήτειρα expreſſum videri poteſt. *omnipotentis* Leid. et Medic. a m. sec. 596 *cui t. n.* per Parrhaf. 597 *adunco* quo auctore in vulgg. edd. irreplevit, non vacat inquirere. Ex vno Medic. suo Pier. illud laudat, *obunco* Heinſ. reuocauit ex Medic. aliisque; ſic et habebant edd. veteres, Aldinae vtique omnes. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *abunco*. conf. inf. XI, 755. Αἰγυπιοὶ ἀγκυλοχεῖλαι ap. Heſiod. Sc. H. 405 vocem illuſtrant; nihil amplius.

mendum Salmonem. Tres verbis Lucret. III, 997 ſqq. erant dicendi formulae, ex et Attius in Prometheo apud quibus exquisitiorem praela- Cic. Tuſc. Qu. II, 10, quae tam vides: *taedas lumine* loca comparanda ſunt in ſin- *fumeo: lumen fumeum tae-* gulis, ſed aequiore et melio- *darum*, et *lumen fumeum* re iudicio, quam Scaliger, *taedis, turbine* pro fulmi- Cerda et alii in Homero et ne, vt ſolent nimbi, turbi- Virgilio fecerunt), nec res ex- nes, procellae cum eo eſſe ponitur, quae aliqua cum coniuſctae. ſuauiſſitate cognoſci poſſit. Non

enim horret animus legentis, ſed auerſatur iecur ſanie dif- ſuens. *alumnum* accipiam pro filio, vt Homer. γαίης ἐρικυδέος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poetam alteram nar- rationem ſequi, qua ex Ela- ra ſuſceptus a Tellure vtero fuit geſtatus. Praeter Apol- lodorum (I, 4, I. Not. p. 43) v. Apollon. I, 761 ſqq. *per nouem iugera*, antiquo ſer-

Immortale iecur tondens, secundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur vlla renatis. 600
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra flix iam iam labfura, cadentique

598 *iecor* Gud. *tondens* bene tuetur Heinfl. Sic Medic. et alii, omnesque Pieriani, etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*; et sic edd. Aldd. priores. At in Ald. 1514 Naugerius edidit *tondens*. Alterum quidem, *tundens*, tuetur Cerda. Sed exquisitius alterum, etiam Homeri respectu, in quo Γῦπε — ἡπαρ ἐκτείνον. Et sic saepe. 599 *que* deest ed. Ven. *epulis* Heinfl. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*, nec tamen nisi in edd. minus emendatis. Nam omnes Aldd. habent *epulis*. R. *que oculis* Nonius in *rimari*. 600 *requies fibris* pr. Hamb. 602 *Quo super* Rom. *flix* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que* a multis abest, etiam a Rom. Male; inest enim vis ad reddendam auribus soni imaginem.

mone ad corporis vasti speciem declarandam hoc valere potuit. Tumulum tamen nouem plethrorum ad Panopeas Boeotiae (οἱ Πανοπεῖς vel ὁ Παναπεύς urbis nomen est) monstratum Pausan. X, 4, p. 806 narrat. *voltur*: in Homero duo vultures, ad terrorem maiorem. In 598—600 laborauit poeta forte, vt Homericum Δέρτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. *immortale iecur*, Hesiodi de Prometheo ἡπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. *secunda poenis viscera*, praeclare, iecur, quod renascitur ad novum supplicium, vt iterum erui possit. *epulis*, ad epu-

las. *rimantur*: de animantibus pabulum e terra eruentibus. Sic cygni *rimantur prata* Georg. I, 384.

601—607. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. λ, 581 de Tantalo, et 592 de Sisypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diuersam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, assidere epulis, saxo supra caput minante ruinam. Ad Phlegyam Statius I Theb. 713 et ad Phlegyam et Thesea Valer. Fl. II, 192 sqq. hoc idem supplicium transulere. Tantali capiti imminere saxum, iam alii comenti erant, interque eos

Inminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu; Furiarum maxuma iuxta 605
Adcubat, et manibus prohibet contingere mensas,

604 *pulchra* Rom., idem *epulae* — *paternae*, miro lapsu. 606 *mensam* aliquot Heinfl. et Burm. Scilicet id solutae orationi conueniret.

Pindarus Ol. α, 88 seqq. et Euripides Or. 6 et 980 sq., vbi conf. Schol., iisque antiquiores, Alcaeus et Alcman. v. Schol. Pind. l. c. Add. Cic. Tusc. IV, 16. Lucret. III, 953 sqq. Promiscue loca alia apposita apud Guell. et Cerd. Homerus eum in lacu sitientem destituerat; et videtur lacus Tantali ad Sipylum, cui saxum prominens incumbebat, locum fabulae fecisse: conf. Pausan. VIII, 17. Et enim omnino ea e Phrygia origines habuit. Sed lacum Tantali, in quo stans ille perperam affectabat aquas et poma apud Homerum, eleganter in mensam opiparam mutauit Maro, seu quem ille sequutus est poeta. Assidet *Furiarum maxuma* (quae et apud Val. Fl. I, 817 occurrit, dicta vt *maxima natarum*, v. sup. ad I, 521. Est autem alia maior natu, alia minor, Eurip. Iphig. in

T. 963 πρέσβειρ' ἥπερ ἦν Ἐρινύων. Ap. Statium Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquissima*. Aliter sup. III, 252 de Harpyiarum vna), seu Megaera seu Alecto (nam Fa-mem vix bene huc aduocat Seruius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquae in Tantalo. Atrocious rem extulit Aeschylus Eumen. 264 sqq. *genialibus toris*: quoniam genialibus epulis, h. e. opiparis, lautis, quae ad hilaritatem inuitant, habendis positi sunt. vid. ad Georg. I, 302. vbi *genialis hiems*. *lucent fulcra* pro sunt: torus aureus est. De *fulcris* quaeritur. Lecti substructi sunt pedibus aut fulcris, h. e. quocunque alio basis genere; pro *lecto* aureo poeta *fulcra* posuit. Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38, 39. IV, 484 allatam

Exsurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
Hic, quibus inuisti fratres, dum vita manebat,

607 *faces* Zulich. *increpat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. tert. 608 *Hi* ed. Ven.

nunc deferit, quod mirantur viri docti (cf. Schrader. ad Musaeum pag. 285. Ouwens N. H. p. 23. 35 sq.) id poetae haud dubie licet facere, quippe qui nullum doctrinae systema condere velit.

608 — 614. Hos versus equidem sententiarum et verborum grauitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excurss. laudatis, quae sequi potuit, sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A multis enim passim poetis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurram Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145 — 151. Homerus, etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum poenas scelerum luere in locis inferis monuit, non tamen aut loca poenarum discreta aut scelera definit, quorum poenae exigantur, praeter vnum periurium, Iliad. 7, 279. 7, 258. 259. conf. Iortin. Diss. VI, p. 230.

Scilicet temporum, quibus viuebat, simplicitas erat tanta, vt super moribus ac virtute nondum subtiles initae essent rationes. De grauioribus sceleribus monere satistum erat: inque iis habebantur caedes, iniuriae in supplices et hospites, tandem periurium; vt contra prima humanitatis elementa fuere sanctitas *ἡμεῶν* et *ξένων*, τὸ *ἄγος*, ἀπαί et *Ἐρινύες*, religio sepulturae, terminorum, et iurisiurandi. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum videas: atrociora tantum flagitia is attingit, a quibus qui vacet, parum adhuc ad honestatem profecisse nobis videri potest. At Maro ex philosophorum scriptis suum Tartarum constituit (cf. Exc. VIII), idemque scelerum, quibus supplicia in eo constituta sunt, recensum facit paullo ampliorem; commemorat impietatem erga eos, quibus pietatis sensus debetur; aua-ros duos et inhumanos; adulteros; perduelles. Ex vitae philosophia profecit Auc-

Pullatusue parens, et fraus innexa clienti;
Aut qui diuitiis soli incubuere repertis, 610

609 *aut f.* Nonius in *pulsare*. Moret. pr. et Parrhaf., vt iam emendauit Markland. ad Statii III Silu. 3, 15, vbi praeclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *si quis pulsatae conscius umbram* (vulgo *vnquam*) *Matris et inferna rigidum timet Aeaeon vrna.* *innexa* Goth. sec. 610 *paratis* sec. Moret., quod vulgare verbum esset.

tor Telemachi lib. XVIII, p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (vt v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. *Pullatusue parens*, h. omnino male habitus, mulcatus. Est *αἰνῖς γυνέων*. ante oculos erat Plato de LL. IX sub f. p. 940 C. ed. Frf. Steph. pag. 881. D. *et fraus innexa clienti*, pro vulgari, illata, vt *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata iam ab Interpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubuere* Ge. II, 507 *Condit opes alius, defossoque incubat auro.* Argutatus tamen in hoc quoque vetus Grammaticus apud Seruium Vrbani: rarum esse hoc inquiens, vt patronus clientem fallat, cum magis patronos decipiant frequen-

T O M. III

ter clientes; eadem iudicii iniquitate, qua nostri homines vti solent in agricolas et paganos. *repertis*, pro *paratis*, accipe; nec *suus*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ex *ἔθρῳ*, statuerunt, tribuerunt, nisi maior vis esse pro, seponere. Ad sententiam praeclaros Horatii versus laudat Seruius II Sermon. 2, 103; adde eundem I Serm. I, 75 sqq. 84 sq. Et commendat poetae iudicium haec in vita hominum observatio, esse plerumque eos, qui repente magnas diuitias consequuti sunt, duos et aua-ros in suos, h. e. erga cognatos egentes. *ob adulterium caesi* grauius posuit pro adulteris simpliciter. De Lege Iulia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen iam tum, cum viuebat, res consiliis agitari. *arma impia*, haud dubie bellorum ciuiliu; de iis ac-

F f

Nec partem posuere suis: quae maxima turba est;
 Quique ob adulterium caesi; quique arma secuti
 Inpia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi poenam expectant. Ne quaere doceri,
 Quam poenam; aut quae forma viros fortunaue
 merfit. 615

611 *est* deest Menag. pr. 613 *dextram* aliquot Pier.
 614 *Suspensi poen.* e. Schol. Statii I Theb. 431. Sed in toto loco
 Tartarus carceris notionem habet adiunctam. *expendunt* Vir doctus
 in Miscell. Obss. apud Burm. Sed recte hic subiicit, *expectare*
 hanc vim habere, ut eos poenas certo daturus esse constet. Scilicet
expectare h. l. est metuere, et vulgaris oratio esset: iis hic ali-
 quando inclusis poena expectanda est. Io. Schraderus in schedis
 locum scabiosum esse ratus varie tentabat: inter cetera: *expen-*
dunt — *Poenarum quae forma reos fortunaue merfet.* nec
 Doruill. 615 *merfet* duo Heinf., non male. *mergat* Franc.

cupiendum, qui patriae bel-
 lum inferunt, non qui pro-
 pulstant. Concidunt itaque
 Serui aliorumque metus, ne
 in Augustum peccet poeta.
nec veriti dominorum fal-
lere dextras. Arguantur
 Interpp. et hic, Serui exem-
 plo. *Domini* non modo ser-
 vorum sunt; sed et de liber-
 torum patronis bene idem
 dixit poeta. Seruorum au-
 tem poenas hic commemo-
 rare, indignum esset poetae
 epici grauitate, multo magis
 Romani. Tum qui fidem fal-
 lit, is et *suam* et *alterius*
dextram fallere dici potest.
 Itaque necessario accipien-

dum de libertorum impietate
 et fraude in patronos suos.
 An Pompeium Menam, Cn.
 Pompeii libertum, qui Sex-
 tum prodidit, animo desig-
 nauit poeta, affirmare quis
 auit? Nec tamen sic in Au-
 gustum peccasset, nam et is,
 ut ceteri homines, prodi-
 torum fructum amplecti, prodi-
 torem abhorrere, debuit.

614. 615. Noli quaerere,
quam poenam expectandam
 habeant; aut *quae* poenae
forma, *fortunaue*, quod
 miseriae genus, *viros mer-*
fit (v. sup. v. 512), illos exci-
 pit, manet. Ductum hoc ex
 vulgari: *mergi miseriis.*

Saxum ingens voluunt alii, radiisue rotarum
 Districti pendent; sedet, aeternumque sedebit,
 Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis

616 *radiisue* reposui pro vulgari *que*. Et si enim passim con-
 tendere viros doctos memini, *que* etiam sic poni, verior tamen est
 altera ratio et lapsus causa in promptu. 617 *Districti* Medic.
 cum fragm. Vatic. multisque aliis. Temere, non pendent deligati
 de rota, sed rotae illigati adeoque distinentur membris distractis.
 618 *Tereus* olim fuit Brodae emendatio admodum infesta. Male
 habuit viros doctos, quod Theseus inter impios habitus (sed vid.
 Not.); et quod idem sup. v. 393 inter eos, qui viui Orcum ingressi

616. Iterum, tamquam
 poeta, ad veteres mythos re-
 dit. Non necesse est, ut so-
 lum Sisyphum et Ixionem
 respexerit; Ixionem quoque
 iam v. 601 memorauerat;
 adeoque enallage numeri,
 quam inferunt viri docti, ca-
 rere possumus. *radiis rota-*
rum districti pendent, or-
 nate; rotae illigatis membris
 distinentur, ἐπὶ τροχῶν κα-
 ταείνοντα, petitum a tor-
 menti genere, quod ipsum
 pro supplicio interdum fuit;
 de quo copiose Cerda, sic
 tamen, ut plura genera tor-
 mentorum confundat; hoc
 igitur equulei genus ad Ixio-
 nis poenam translatus est.

617 — 625. Multis modis
 fabula de Theseo fuit tracta-
 ta et ornata; vide v. c. Ouid.
 Met. VII, 433 sq.; nec mi-
 rum, fuere enim plures, qui

non modo attigerant, sed et
 Theseides condiderant. Ac-
 tum etiam de Thesei et Piri-
 thoi descensu in Minyade. v.
 Pausan. X, 28, item in Hera-
 cleis. Nam Hercules descen-
 su ad Cerberum adducendum
 in inferos facto liberauit The-
 seum. v. Apollod. II, 5, 12,
 p. 122. Apud Homerum Od.
 x, 630 sq. Theseus cum Pi-
 rithoo in inferis subliterat.
 Noster poeta hoc sequitur,
 ut Theseus, ob raptum Pro-
 serpinae, *sedeat*. Hoc habitu
 poenitentiae et summi moe-
 roris sensum prodi puta. Ita
 sedebant Theseus et Pirithous
 in tabula Polygnoti ap. Pau-
 san. X, 29. Et talem The-
 seum sedentem in Sarda ex-
 pressum vides ap. Winckel-
 mann. n. CI. In patera Ita-
 lica, Etruscum vocant, quae
 Veronae seruatur, Theseus

Admonet, et magna testatur voce per umbras:
 „Discite iustitiam moniti, et non temnere di-
 vos.“ 620

sunt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum iam vet. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de regressu ibi meminerat poeta, et licuit ei hic aliam fabulam sequi. Cf. l. l. ab Heinl. et Burm. *Phlegeas, Flegeas, Phleguas*, male librarii.

Serpente circumdatus retinetur, Hercule adueniente, ap. Passer. Pict. Etrusc. Tom. II, p. 49. Qui narrantur στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι iacentes, alto sopore sepulti, in Tartaro apud Hesiodum Theog. 797. 798, ad periurii per Stygem poenam pertinent. Sed miraculum rei additum est in eo, quod Theseus saxo infidet, nec inde leuare corpus potest. conf. Schol. Apollonii I, 101. Inter auctores huius narrationis fuit Panyasis. v. Pausan. l. c. προσφύες δὲ (scil. χρῆμά τι) ἀπὸ τοῦ χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν σφίσειν ἔφη τὴν πέτραν. Liberatus tamen et reductus ex inferis Theseus ab Hercule; Pirithoo relicto, cum terrae motus Herculem absterruisset: Apollod. II, 5, 12; vnde patet, in Heraclea antiqui poetae haec exposita fuisse: vbi v. Not. p. 433 sq. Contrarias fabulas sequebatur Virgilius sup. 122, vbi de ea re iam monitum est. *Phle-*

gyas, de Phlegyarum gente alii acceperant, quae Minyadem Boeotiae inhabitauit et propter impietatem a deo abolita fuit (v. Pausan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 279. Nam Phlegyas Thessaliae, de quibus Strabo videndus IX, p. 442 B, huc aduocare non licet). Verum non de Phlegyis Maronem, sed de *Phlegya*, Ixionis et Coronidis, e qua Aesculapium Apollo suscepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit (v. Seru.), accipiendum esse, iam docuerunt Interpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 sq. et Val. Fl. II, 193 sqq., quae loca conferenda. Phlegyas igitur deorum contemtor, apud inferos ad iustitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobilissimo illo versu: *Discite i.*, qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchhusio, immortalis viro, frequenter. Nota quoque fabula de daemone

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Imposuit, fixit leges pretio atque refixit.
 Hic thalamum inuasit natae vetitosque hymenaeos.

622 pretioque ed. Ven. 623 thalamos natae inuasit alter Goth. et tert. *th. i. natae inconcessosque h.* male ex lib. I, 659.

interrogato, quis ex omnibus Virgilii versibus esset praestantissimus. Non male autem augurantur viri docti ductum colorem ex Pindari illustri loco Pyth. II, 39 sq. Θεῶν δ' ἐφετμάσιν ἱερόν τε φαντι ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ Παντᾶ κυλινδόμενον. Τὸν εὐεργέτην ἀγανῶς ἀμοιβᾶς ἑποικομένης τίνας δαμ. moniti, h. e. exemplo meo, quod pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus poenitentiae locus est. Poenae enim loco haberi potest haec ipsa admonitio. v. Iortin. p. 288. Ceterum hic versus non inter rhetoricas figuras erat referendus, quibus sane hoc fieri videmus, ut is, cuius exemplo, casu et poena, admonemur, loquens inducatur (exempla v. apud Valkenarium Oratt. p. 327); alienum hoc a poeta, qui ex ἐναργείας poeticae lege, et ex perpetuo usu eos,

de quibus narrat, *agentes et loquentes exhibere* tenetur, non vero quid egerint aut dixerint, *narrare* et, re ita ferente, per figuram loquentes inducere potest. Verbo: vere exclamare putandus est Phlegyas. V. 621. 622 ex L. Vario paene integros traductos esse, Macrobius VI, 1 testatur: *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adiecit: *dominumque potentem patriae Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberae ciuitati induxit. *potentem ornat. leges fixit pretio corruptus, atque refixit*, recte Seruius, *quia incisae in aereis tabulis leges affigebantur parietibus.* Minus bene Cerda et alii, esse, in aes incidere. Idem bene laudant legem Venuleii, quae est l. 8 D. ad L. Iuliam peculatus: *qui tabulam aeream legis — refixerit*, vel quid inde immutauerit, Lege Iulia

Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguae centum sint, oraue cen-
tum, 625

Ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec vbi dicta dedit Phoebi longaeua sacerdos:
Sed iam age, carpe viam, et susceptum perfice
munus,

Adceleremus, ait; Cyclopum educta caminis 630

624 *ausuque p.* Vratisl. et Zulich. a m. sec., forma non inusitata. 627 *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinſius. Vulgo *possem*. 629 *Et iam* Medic. *age* abest a Puget. *Eia age c.* conſ. Heinſ. 630 *Hac c.* aliquot Pier. *Adcel. iter* Ven. Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heinſ., alii *obducta*, et quatuor Waſſii ap. Burm. *virecta*, forte pro *erecta*; Schrader. in mſ. conſiciebat *vineta*; quod et ipſum bene dictum eſſet. Pro *ducta* etiam laudari poſſunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud.

peculatus tenetur. Sequitur §. 1 *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleuerit vel induxerit*; quod adeo diuerſum ab illo eſſe neceſſe eſt. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui eſt Philippi. XII, 5 f. Ceterum inanis eſt eorum opera, qui poſt Seruium haec omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt.

625 ſqq. Ex Iliad. β, 488 notiffimo loco. conſ. Georg. II, 103 ſq. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta: ἀπειρής.

630 — 636. Plutonis regiam non intrat Aeneas cum comite, ſed tantum a limine ſalutat, aureo ramo in foribus depoſito. Quid in his ſequutus ſit poeta, non liquet. Regia iſta habet muros aereos vel ferreos. Solent poetae hac munitionis notione vti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum moenia apud Statium I Theb. 630, quem locum Seruius laudat; et Mycenarum apud Senec. Thyeſt. 406, vid. Waſſ.

Moenia conſpicio, atque aduerſo fornice portas,
Haec vbi nos praecepta iubent deponere dona.
Dixerat, et pariter, greſſi per opaca viarum,
Conripiunt ſpatium medium, foribusque propinquant.

Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti 635
Spargit aqua, ramumque aduerſo in limine figit.

631 *reſpicio* Gud. pro var. lect. *ſuſpicio* Exc. Burm. in f. vulgg. ante Pier. et Heinſ., qui ſecundum codd. ſuſtulit. 632 *Hic* aliquot Pier., ſed *haec* — *dona* iungendum. *monent d.* Ven. 633 *per o. locorum* Gud. pro var. lect. 636 *Sparsit* duo Burm. in deeſt Rottend. pr., vt ſup. v. 631. conſ. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. ſec.

ad Thucyd. VIII, 26, et Schol. Eurip. Oreſt. 964. Multo magis itaque in inferis h. l. ſunt *moenia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro cuſo et ferruminato in Cyclopum fabricis (Male Cerda). *aduerſo fornice portas*, ornate; porta proprie ipſis erat aduerſa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata. 629. *perfice munus*, ſic poeticus ſermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam ſic mox 637 *perfecto munere diuae*, h. e. muneris dedicatione; alioqui *munus* generaliori notione pro negotio et hic accipi poſſit, vt in Aeneidis dedicatione: *Si mihi ſuſceptum fuerit decurrere mu-*

nus. 632. *haec dona* int. de eodem munere Proſerpinae dicando. 635. Poſſe Aeneas hoc ipſo ramo aureo ſe adſperſiſſe videri; ſit enim adſperſio ramo; verba tamen ita ſtatueri nos non cogunt: et repugnat, quod pro dono ramus aſſertur. conſ. Excurs. VI. Adumbrata res haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, ſe luſtrant, περιβαίνονται; quod purgationis ſymbolum fuiſſe, facile intelligitur. Adeundum autem Aeneae nunc erat Elyſium, locus, ſi quis alius, ſanctus et caſtus. *ramumque aduerſo in limine figit*. In templorum aditu περιβατήρια, aqua luſtralis et rami luſtrales, notae res ſunt.

His demum exactis, perfecto munere diuae,
Deuenero locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

637 *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb., sed est haec perpetua aberratio; et vid. Not. ad v. 629. 638 *Aduenero* aliquis ap. Guell., qui ignorabat, praepositum fere poetis omitti, Graecorum exemplo. *virecta* scribunt fere librarii hic et alibi.

Sed quod ramum in pariete seu poste figit, ad dedicationem doni spectat. Ceterum Warburtoni hypothesis si qua alia parte, hac vtique, placere potest, cum lustrationem in adeundis maioribus Eleusiniis in hoc loco reperisse sibi visus est.

637 sqq. Traducta sunt ad Elyfium siue sub terra, vt hic, siue in Insulis Fortunatis (vt ab Homero et Hesiodo, tum a Pindaro, factum) collocatum, omnia, quae sub mitiori caelo amoenitatem loci facere possunt, iam ab Homero Od. δ, 563 sqq. et ab Hesiodo *Ἐργ.* 170 seqq. Ex hoc ipso, quod omnis felicitas Elyfii talis est, qualem heroum vita subiicere sensibus poterat, vetustas huius mythi intelligitur. Apud Pindarum pulcerrimo loco Olymp. II, 109—149 et in fragm. e Threnis apud Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 120 C. et de occulte vi-

vendo sub f. p. 1130 (v. nunc Fragm. Pindari a Schneidero collecta pag. 21) ornamenta deprehendes accessisse cum alia tum haec: lucem nulla nocte interceptam; victum facilem nec vlllo labore quaesitum; esse insulam in Oceano, cui Saturnus imperat, (vnde ei regia, *τῶρε* tribuitur in illa) aurae odorumque ex floribus omnis generis afflatu iucundissimam; in ea habitare heroes veteres; delectari his odoribus, inter ludos et sacra diis facta. Doctior vita, et philosophicis studiis exulta Graecia, serenae et placidae mentis gaudia ex purae et constantis virtutis conscientia mox adiecit: quo melioris sapientiae placito egregie vsum videas inter alios Glouerum in Leonida X, 156 sqq. *in those happier fields — Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast,*

Largior hic campos aether et lumine vestit 640

640 *campus* (vt sit: *L. h. campus, aether et l. v. P.*) Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. sec. Mentel. pr. a m. pr. et fragm. Vatic. a m. pr., et mutatum videri potest, ex malo metri ruentis metu; sed verisimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic aether campos* Goth. sec. et Parrhaf. metri causa; et, *aer campos*, aliquot Pier. *de lumine* Reg. a m. pr. In *et neminem* haesisse miror. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic aether est, et campos l. v. P.*, aut: *Aether largior, et lumine purpureo, vestit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic iam Cicero in Phaenom. v. 60 *Quem* (Capricornum) *cum perpetuo vestiuit lumine Titan.*

Nor dew's of grief are sprinkled, et vno verbo Statius V Silu. 3, 286 in patris Epicedio: *Ite pii Manes — Et monstrate nemus, quo nulla irrupit Erinny's, In quo falsa dies caeloque simillimus aether*: de quo cf. inf. ad 888. sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. seruaui, et h. l. inprimis Homerum ante oculos habuit, et Pindarum, locis laudat. Nam *sedes beatae* ipsi sunt luci amoeni, et campi, aether purus et caelum serenum; riui et ripae gramineae; studia ex prisca vita, inque his choreae ad citharae cantum, et epulae. Adde locum de Olympo Odyss. ζ, 42 seqq. Similia quoque sunt in Axiocho, qui sub Aeschinis, antea sub Platonis, nomine ferebatur. Communia etiam

sunt nonnulla Elyfio cum aurea hominum aetate. Iam ab his tamquam elementis profectus ad quantam amplitudinem Paradisum suum extulit Miltonus IV, 132 sqq.

640. *Largior aether*, egregie, patentior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine obductus. Silius hinc lib. XIII, 550 *laxata lucida nocte Claustra nitent*, dixit de Elyfio. *Ὁψει τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε* Aristoph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulcrum, vt sup. I, 591. *solemque* f. in Pindari loco altero est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu aequae ac die (fere vt apud Val. Fl. I, 844 *donec siluas et amoena piorum Deueniunt, camposque*, vbi Sol, totumque per annum Du-

Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulua luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

641 Distinctione sublata, *solemque suum sua sidera norunt*, scribit Wakefield, ut sit *sua sidera norunt solem suum*. quae non satis assequor e mente quidem veterum; Nam ad Popii sensum: *and other planets roll round other suns* si acciperes: maiorem, quam illa habuit, et subtiliorem doctrinam tribueres antiquitati. Multo minus talem sensum expectares in loco Manilii II, 776 ubi siluis caelis in loco aedificiis extruendis addicto: *saltusque vetusti Procumbunt, solemque nouum, noua sidera cernunt*, sententiam eandem locum habere: sidera cernere nouum solem. 642 *exercent* multi Heinf. et Burm. 644 *fidibus plaudunt* Hugon. pro var. lect. *pedibus claudunt* Medic. a m. pr., ridiculo lapsu. c. *ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exc. Burm. a m. sec. *dicant* Gud.

rat aprica dies, thiasique chorique virorum Carminaque, et quorum populis iam nulla cupido.). Sed poeta suauius Solem Elyfio suum, praestantiorē putānoſiro Sole, ut cetera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'est plūtôt une gloire céleste, qu'une lumière*. Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 ſqq. conf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elyfiis ſunt, habent. Male aliter viri docti.

642—644. Haec iterum ad Pindari ductum l. l. καὶ

τοὶ μὲν ἱππεῖσις γυμνασίῃς, τοὶ δὲ Φορμύγγεσι τέρπονται. Expresſa ſcilicet *vita antiqua heroum Graeciae*; vti omnino vnaquaeque gens, ſicut aliarum rerum inferarum, ita Elyſii beatam ſortem *ad ſuos mores* deſcripſit, eaque, quae beatam vitam ſuo ſenſu conſtituebant, eo tranſtulit. *pedibus plaudunt choreas*, elegantius quam ducunt, ſcil. cum pedum plaufu; Odyſſ. 9, 264 Πέπληγον δὲ χορὸν θεῶν ποσίν. quod Maro adeo accipit κατὰ χορὸν, non ut χορὸς pro loco dictum ſit, ut alibi apud Homerum occurrat.

Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos 645
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

647 *Iamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181 elegantissima, quam et ipse a poeta profectam esse malim. Est praeterea lapsus ex litterarum certae aetatis ductu facillimus ex *fidem* in *eadem*. Cum tamen vulgata et ipsa bona sit, nolo pessimi exempli auctor esse, ut non librarii errorem sed ipsum poetam emendatum dare velim: idque per totum poetam sequar.

645—647. Dandus erat dignitatem et religionum maiestatem facit: ut vnunquemque ſuus ſenſus docet. Orpheus illis ſaltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitive h. l. dictum, facit loqui, Φθέγγεσθαι, ſonare, pulſat), *numeris*, numeroſe, *ſeptem discrimina vocum*, fides, lyram ἐπτάχορδον (Iortinus p. 292 ſeptem ſonos muſicos Orpheum accinere voce volebat), *eademque* modo digitis modo pectine pulſat; quod ab doctiore iam arte petiſſe videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipſius Orphei hic quaeritur; ſed ſi quaeratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulſanti, accinuit. Heroico aeuo veſtis demiffa ac fluens ad

Hic genus antiquum Teucris, pulcerrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Troiae Dardanus auc-
tor. 650

Arma procul currusque virum miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia curruum

648 Laudat locum, et *Teucris* nomen de Teucris accipit Auctor libelli de Augusti progenie c. 3. 649 *M. procures* Vratisl. 651 *mirantur* multi ap. Heinf. et Burm. et edd. ante Pier. cum fragm. Vatic. cf. 477. 678. 652 *terra* Heinf. e Codd. post Pierium, non modo ad sonum suavius, sed et exquisitius. Vulgo *terrae*; quod et fragm. Vatic. habet. 653 *campum* aliquot Pier. et Heinf. duo Goth. cum fragm. Vatic. Mox siue *curruum* siue *currum* scribas, parum referre puto. In Codd. utrumque occurrit.

meris 646 ad ipsum vatem de aurea aetate. Laudatur retuli, *εὐρύθμως*, melius puto, quam ad saltantes et cantantes v. 644, ut eorum numeris obloquatur, seu respondeat.

648 sqq. Partim Hesiodi ductu *Ἔργ.* 159. 167 sqq. *pulcerrima proles*, pulcerrimi, h. l. de corporis dignitate. Sed infederat Virgilio hoc epitheton ex loco Homeri, quem expressit Iliad. v, 231 sqq. *Ἴλος τ' Ἀσσάρα-κός τε καὶ ἀντίθεος Γανυμή-δης*, *Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνδράπων* etc. *nati melioribus annis*, secundum Hesiodum hoc, l. c. et sic alii de heroum atque etiam

de aurea aetate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato saeculorum tempore nati, Heroes, saluete, deum genus.*

651 — 655. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paulo aliter haec tractata a Platone sub f. lib. X de Rep. Sectantur animae artes prioris vitae. conf. Cerda. Eandem rem in antiquis quoque monumentis occurrere, putant viri docti. Ad sui temporis negotia haec reuocauit Ouid. Met. IV, 444 sqq. Melius Maro heroicam vitam servauit. Describit autem otia castrensia v. c. Iliad. γ, 135. Heroibus Homericis magna

Armorumque fuit viuis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repo-
stos. 655

Conspicit, ecce, alios dextra laeuaque per herbam,
Vescentis, laetumque choro Paeana canentis,

654 *quae causa* Goth. sec., lapsu et alibi obuiio. *ruentis* Goth. tert., temere. 656 *C. ante alios* Gud. pro diu. lect. *per herbam* Gud. et Montalb. 657 *Vescentes*, epulantes. Vsum vocis non ex plebe esse, videbis inf. VIII, 182. 3. vbi de sacro. Wakefield reposuit e coni. *Vertentis* puto, pro saltantes. Vix erunt multi, qui probent. *choros* coni. Heinf., sed *choro* absolute dictum pro, in choro, chorum ducendo. *choro paenentis* fragm. Vatic. a m. pr.

gratia, adeoque amor, est militiae curulis. Ad meliorem nostri aevi philosophiam Elysi voluptates accommodatae sunt in Telemacho lib. XIX. *procul miratur*, pro conspicit: *θηεῖται* Homericum. *currus inanes*, simplic. quoniam adstant vacui dominis. Vix enim potuit declarare leuitatem umbrarum, quae iis insunt. *tellure repostos*, ut alibi, conditi, mortui.

656 — 659. Hoc cum Axiocho l. c. comparandum. *Vescentis*, quis hoc putet satis digne dici posse pro, epulas celebrantes! iidem *ἀελδοντες* *Παιήονα*, ut Iliad. χ, 391 Achiui, et quidem in grato nemoire, per quod, ut amoenitas loci maior esset, de-

scendit amnis. Amnes sub terra ferri vidimus iam Ge. 366. 367. *Eridanum* autem quod potissimum appellat, suspicor fabulis poetarum, qui Argonautica scripserunt, deberi, a quibus plura videntur fabulose de Eridano tradita esse, forte etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. cf. Apollon. IV, 627 sq. Nam hoc, quod ad inferum mare tendit, aut, quod non longe a fontibus suis cuniculum subter terram per duo millia subit; poetam adducere vix potuit, ut ad inferos eum relegaret. Sed est is fabulosus antiquissimorum mythorum amnis, quem ad geographicas rationes certas reuocare non magis licet, quam Hyperboreos aut In-

Inter odoratum lauri nemus: vnde superne
Plurimus Eridani per siluam voluitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi, 660
Quique sacerdotes casti, tum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebo digna locuti,

660 *passa* Bigot., ex interpret. 661 *maneret* Nonius bis
et Zulich. a m. pr. 662 *et cedra d.* Seru. ad VII, 178.

dos aut Nysam; multo minus ex nominum similitudine, Rhodani, Rheni, ac similibus, veri aliquid peti potest. *Eridanus superne*, h. e. ex editiore loco, *voluitur*, venit, *plurimus*; dictum eleganter ad magnam aquarum copiam designandam. vt I Georg. 187 *cum se nux plurima siluis Induet in florem*. Sic πολλός pro μέγας Apollon. I, 760 et alibi. Apud Seruium sup. ad v. 603 Tantalus in *Eridano Inferorum stare* narratur; quo liquere videtur etiam ab aliis poetis Eridanum similitudine fuisse in inferis celebratum. An, quod Eridanus alterius hemisphaerii sidus est, poetas ad hanc rei narrationem forte adduxit? At pari iure e mythico Eridani vsu nomen ad sidus translatum est, et hoc multo probabilius, quia nomina siderum e fabulis antiquis pro-

fecta sunt. Sin hac subtilitate omnino vis carere, sequendum est, quod inter Seruiana occurrit: „Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, et dicunt *νατ' ἐξοχῶν* dictum, nam legimus I Ge. 482 *Fluuiorum Rex Eridanus*. Et amant poetae pro appellatione ponere magnae (et in suo genere praeclarae) rei proprietatem, vt I Georg. 9: *pocula Acheloia*.“

660—665. Locus de piorum turba e nobilioribus, et, quem a generosiore animo vix puto legi posse, quin incalescat et magnae virtutis studio inflammetur: imitatione expressus a Silio XIII, 533 seqq. et a Valer. Fl. I, 836 seq. *Sacerdotes casti*, qui sacra caste, pure ac pie, curarunt dum viuerent. Ita nihil est quod reprehendas. Mox *vates* sintne poetae an coniectores, dubitari potest.

Inuentas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta. 665
Quos circumfusus sic est adfata Sibylla;

663 *coluere* sec. Moret. 664 *alios* recte seruatum in edd. iam inde ab Aldd. Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitiosam lectionem conspirare vetustissimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. fragm. Vatic., hoc tamen a m. pr. 665 *his vna* Doruill.

Sed Silius ibid. v. 538 *qui—* tum est. conf. Val. Fl. lib. I, 836. 840.

Carmina fuderunt Phoebos;

itaque et is de poetis accepit. *pii* in hoc ipso quod *Phoebos digna* loquuntur, ita vt vere pronuntient se canere dei afflatu impulsos, dum grandia, sublimia, praeclara, canunt. At: *quique sui mem.* 664, ornate: magnae illae et diuinae animae, quae bene de genere humano merita sunt. *merendo*, idem, quod in vulgari sermone, demerendo, promerendo, bene merendo de aliis. Sic Seneca Hippolyt. 632 *et temerebor*, vbi v. Gron. 665. *Omnibus his* Seruius: „per quod eos ostendit meruisse diuinos honores.“ Certe declarat hoc insigne, esse eos viros sacros et sanctos. Nam vittatos fuisse sacerdotes, vates, deos, satis no-

666 sqq. Quod Musaeum potissimum nominat poeta, mirantur Intpp. Homerus sane Aeneae in inferis occurrere non potuit. Turbatae fuissent temporum rationes. Cum autem de antiquioribus aliquis esset laudandus, Orpheus vero iam sup. 119 memoratus esset, vix alius praeter Linum vel Musaeum surrogari potuit. Magna autem Musaei auctoritas propter religiones et teletas institutas; et facile nunc eius commemoratio h. l. opinionem mouere potest, poetam de initiis cogitasse, cum ex nobilissimis hierophantis vnum commemoret. Ceterum ad Homerum in simili loco rem transtulit praeclare Silius XIII, 780 sqq.

Musaeum ante omnis; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit
altis:

Dicite, felices animae, tuque, optime vates;
Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius
ergo 670

Venimus, et magnos Erebi tranauimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia riuis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis

667 *Museum, Musenum*, male librarii. *medium iam* duo Goth. 668 *oculis exst.* Parrhaf., male. *suscipit* nonnulli ap. Burmann. 669 *Discite* tres Burm. ex more. *optima* Gud. 671 *transnauius* Nonius in *ergo*, et Goth. sec. 672 *hic* Oudart. 673 *Nulli est* Menag. pr. 674 *virentia* Parrhaf. et in marg. Doruill. ex interpr. cf. Burm. r. *siluis* Rom. et Bigot. 675 *voluptas* Franc. et ed. Iunt., vt et Pier. aliquot. 676 *superare* Goth. tert. et Franc. f. *vos t.* aliquot Pier. *ducam* Ven. 677 *gressus* Menag. sec.

667. 668. Bene hoc ex in Elysio omnino esse vias heroum aetate et opinione. credere fas est. Ante itum Nam ad Platonem eum respexisse, apud Seruium leuis coniectura est. Ad verba cf. Iliad. γ, 226. 227. Mox 674 ornate, pro ripis; *recentia* sunt *riuis*, h. e. virentia propter vicinas aquas; vt Seru. conf. Burm. et v. 676 *sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales et saepe alii.

Desuper ostentat; dehinc summa cacumina lin-
quunt.

At pater Anchises penitus conualle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras, 680
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensabat numerum, carosque nepotes,

678 *Et super* Doruill. *ostentant* fragm. Vatic. a m. pr. Goth. tert. *ostendit* duo Burm. Goth. sec. et ed. Ven. *linquit* Ven. *linquent* Franc. *linquunt* Gud., vnde illatum erat ab Heinio. 679 *in valle* Parrhaf. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. vid. Not. Male etiam Seruius iungit *penitus virenti*, cum sit, *penitus in valle*. 680 *Inclusasque* pr. Hamb. *illustres* Parrhaf. *ad limen* duo Heinl. ac duo Burm. cum trinis Goth., quod ornari possit. Sed conf. inf. 829. 682 *numeros* Excurs. Burm. *clarosque* ed. Dan.

679 sqq. De occurfu matris Vlyssis nonnulla in similem rationem sunt apud Homerum, Odyss. λ, 151 sqq.; sed locus hic de Anchisa praeclare a Virgilio est tractatus. Artificium poetae egregium in hoc, quod Anchises hoc ipso tempore in recensu animarum in hanc vitam transitarum occupatus ab Aenea deprehenditur. Tra- duxit enim poeta et convertit in rem suam vetus illud philosophantium placitum, quo animae iam ante vitae huius ingressum exsistere putantur. Iam iis certus locus erat assignandus, cui inclusae essent; docendum

porro, vnde in eum locum essent deductae. Ita opportunitas data mythis, partim vt locum accuratius declararet, partim vt statueret, animas eas iam antea humana corpora animasse, vitaeque functas in ea loca descendisse. Atqui hic rursus noua coniectandi necessitas, quomodo animae, corporis contagio contaminatae, vitiis et erroribus liberari possint, aut iisdem in locis, aut antequam ea in loca peruenissent. 680. *inclusas*, collectas in hunc locum. vid. inf. 705 seqq. *Recolimus*, animo proprie praeterita, hic v. 681 simpl. recensere, ex-

Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
 Isque vbi tendentem aduersum per gramina vidit
 Aenean, alacris palmas vtrasque tetendit; 685
 Effusaeque genis lacrimae; et vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti
 Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo, rebarque futu-
 rum, 690

683 *Factaque* Franc. *genusque* alios legere Pierius ad margi-
 nem notauerat, sed videtur ex emendatione profectum; quia obli-
 cuitur est, quid *manus* sit. 687 *expectata* antiquiorem quinque
 codicem exhibere, omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et,
 licet recentiores, cum Erf. tres Goth. Nec aliter edd. veteres, et
 omnes Aldinae, et inde propagatae. Necdum mihi constat, unde
 vulgata *spectata* venerit. Passeratii codicem pro ea laudat Guellius.
 Propagata illa est per Dan. Heinlii edd., sed iam ante in edd. Plan-
 tinianis Pulmanni occurrit. Tuentur tamen eam viri docti, nec in-
 iuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in similibus locis,
 vbi de metri ratione solliciti erant, frequens sit. Interpretatur quo-
 que eam Seruius: probata, vt VIII, 151 *et rebus spectata iuuen-
 tus*. Contra ipse quidem Aeneas erat *expectatus*; verum paullo
 durius *pietas* eius *expectata* venisse diceretur. At, si *vicit* iter,
 accommodatius *spectata*. Schraderus in Emendatt. mss. coniebat:
tuaque, expectate parenti, Vicit. Inf. VIII, 37 *O fate gente
 deum—Expectate solo Laurenti aruisque Latinis*. Et sup. II, 282.
*quibus Hector ab oris Expectate venis. exoptata Ven. tan-
 demque tuae expectata p.* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 23.
parentis Medic. 690 *animum* Leid. a m. pr. *dicebam animo*
 coni. Heumannus pro praedicebatur. Sed v. Burm., qui *ducere* ad

quirere et addiscere futura 687 — 694. *vicit iter*:
 facta et res fortiter gestas. pro: fecisti iter motus pieta-
 te, mihi iam probata. Nunc
 683. *manus* seu virtutem seu pietas vicit, effecit, vt iter
 facta intellige. Nam ieiunum ingrederetur etli difficilli-
 mum. v. Var. Lect. 690. *Sic*
 accipere.

Tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.
 Quas ego te terras, et quanta per aequora vectum
 Adcipio! quantis iactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
 Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago, 695
 Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
 Stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
 Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
 Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum; 700
 Ter frustra conpressa manus effugit imago,
 Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.

calculos et rationes refert. Simpliciter *ductus animo*, vt *agi-
 mus, agitur, habemus*. 691 *denumerans* pr. Moret. *Tem-
 poraque numerans* alter. *annumerans* Menag. pr. *tua cura* Sprot.
 Sed Seru. *mea cura*, id est, o tu. Immo vero est spes, expectatio,
 sollicitudo. 692 *Quas e. per t.* Rom. cum aliis Pier., vel *Quas
 te ego per t.* Sed solenne est pronomen primo loco non poni. v.
 Bentl. ad Horat. III Carm. 25, 2. 696 *adire coegit*, vulgaris
 ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heinl. et Burm. *cogit
 adire* vnus Moret. *adire adegit* Franc. 699 *Dic* Franc. *riga-
 bant* aliquot Pier. 700 *dare collo* Montalb. 701 *conata* alter
 Hamb. a m. pr. *compressa* multi Burm. vid. II, 792, vbi iidem tres
 versus: cf. Georg. IV, 499. 702 *somnio* coni. Tan. Faber.
 Male. conf. ibid.

equidem ducebam animo. donis amoribus metus, ne iis
 Aeneam viuum ad loca infe- ab Italia retineretur filius.
 ra descensurum esse, Anchi- 696. *Saepius o. v. c.* sup.
 ses iam ante praeuidisse pu- V, 731 sq. Nam semel me-
 tandus; nam idem noctur- morari satis erat. cf. IV, 351.
 nis monitis filii pietatem per- 701 — 703. Nota imitatio
 mouerat, vt ad se videndum ex Odyss. 2, 303 sq. Iliad. 5,
 descenderet. conf. VI, 115. 100. Conf. Ge. IV, 499, et
Libyae regna; iustus de Di- de Hercule simile quid apud

Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia siluis,

703 *Praeterea* Witt. *Aeneas vidit* pr. Hamb. *vidit* etiam in aliis. v. *recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609. 704 *Et clusum* Doruill. *Reclusum* Rom. Mox libris optimis et vetustissimis infidet lectio *siluae*, uti Medic. a m. pr. Gud. Rom. et aliis, et sic emendabat Benedictus in Iunt. Possis itaque coniectare, lectionem antiquiorem fuisse siue illam, siue *silua*. *siluis* autem aduenisse ex altero loco lib. III, 442 *Auerna sonantia siluis*. Sed *siluis*, quod Medic. a m. sec. habet, ita ut Aproniana esse videatur lectio, auctoritatem facit Mediceus Pierii et fragm. Vatic.; adde binos e Goth. Estque ea doctior lectio: nam *virgulta sonantia siluis* nihil aliud sunt, quam *virgulta siluarum* s., adeoque simpliciter, *siluae sonantes* sc. venti flatu. Minus bene constituas v. s. *siluis*, h. e. siluarum, arborum strepitu, ut *riuis sonantes siluae*, resonantes riuu strepitu sint. Ut vero hoc fieri possit, ut *sonent* seu strepant arbores, necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo

Apollod. II, 5, 12, pag. 121. Adde, si tanti est, Ienii Obss. de Stilo Homer. p. 289.

703 sqq. Haec iam manifeste ex Platoniceis mythis; quorum fundus in Pythagoreorum opinionibus substructus erat. Et si enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati fuit, non ab vna hypothese, ut putatur, sed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum), aut in subsidium adsumpta aliis doctrinis fulcendis: Platoni tamen, si non doctrina de subeundis ante transitum in nouum corpus inferis, quam et Aegyptii te-

nuere, ac de purgatione, quae initiis ac τελευτῆς frequentata fuisse videtur, peculiaris tamen fuisse videtur illa doctrina de bibenda ante reditum Lethe. v. de Rep. X, pag. 765 Frf. p. 621. A. Steph. Ingeniosum utique commentum, cum noua vita, noua infantia, ineunda sit. Anterotein cum inuersa facula nonnulli ad hoc ipsum dogma non male traduxerunt; et si is proprie ad amoris obliuionem spectabat. v. Ouid. A. Remed. 551 sqq.

704. *virgulta sonantia siluis*. Inter plures modos, quibus accipias, probabilior est hic, ut sint dicta pro virgultis siluarum sonantibus,

Lethaeumque, domos placidas qui praenatat,
amnem. 705

Hunc circum innumerae gentes populi-
que volabant;

Ac, veluti in pratis, vbi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussasque requirit 710

dubitari nequit; praeiuerat iam Homerus: 'Αλλ' αἰὲν Ζεφύροισι etc. Od. δ, 567. 568. Pind. Ol. β, 129 sq. Conf. ad Georg. IV, 484. Ad amnis strepitum minus bene referunt haec alii cum Seruio: „*virgulta sonantia siluae*, quae est iuxta praerupta fluminis“ atqui Lethe quietus et placidus amnis est. Itaque nec Catroei emendatio admittenda: *sonantia ripis*: saltem *riuis* coniectare debebat. 705 *Letheum*, male al. Est Ληθαῖος v. c. Callim. in Del. 234 et sup. V, 854. Horat. Epo. 14, 3, vbi etiam male Letheus. *domus* sec. Hamb. 706 *populi-que frequentes* Goth. tert., sed *volabant* adhaeserat superiori versui. 707 *velut* Gud. et al. 708 *circa* Goth. tert., male. Nam *circumfunduntur*. 710 *visus* alter Hamb. *subito visu* Doruill.

adeoque omnino, siluae sonantes, vento motae: ut XII, 522 sunt *virgulta sonantia lauro*. Paulo diuerso modo dictum supra III, 442 *Auerna sonantia siluis*, h. e. silvae circa Auernum sonantes. Habet autem Elysium suas auras, suos Zephyros: v. Var. Lect. Iam porro 705 Lethe in finibus Elysi, *praenatat*, praeterfluit. Seruius: „Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes*.“ Paulo aliter: *campi natantes*,

Ge. III, 198. *gentes* maius sunt: nam in gente populi: v. inf. X, 202. Gronou. ad Liu. V, 34. 35.

707—709. Optimum est statuere, illa: *strepit omnis murmure campus*, apodosisin facere, et iungere: *Ac strepit omnis murmure campus* ex animarum discursatione, *veluti in pratis, vbi*—Ornata vero et suavis comparatio, ex Apollonio ducta loco cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq., et si

Infcius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 Quiue viri tanto conplerint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethaei ad fluminis vndam
 Securos latices et longa obliuia potant. 715
 Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
 Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
 Quo magis Italia mecum laetere reperta.

711 sunt aliquot Burm., sed recentiores. 712 Quidue aliquot Pieriani, alii quique viri, vt et in Hamb. pr. et Doruill. lectum. conplerint Pierius in nullo suo inuenerat, sed comple- runt, vel complerent. Eadem varietas apud Burm. Sed comple- rint fragm. Vatic. Medic. 714 Lethaeique Zulich. v. ad 705. 715 portant Rom. 717 prolem hanc sec. Rottend. et Erf. cupio prolem hanc Goth. tert. memorare prior. numerare Menag. pr. tuorum Ven. et pro Var. Lect. pr. Rottend. Ceterum iuncturae asperitas aliqua in v. 716. 717 inesse videtur. Puto a poeta scriptum fuisse: Has — ostendere coram Iampridem, ac prolem cupio enumerare tuorum. 718 mecum omnes; olim tamen vulgatum erat tandem; Zulich. nec non laetare. Sane laetare potiore librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm.; Romanus autem: Quo magis Italiam mecum

et illo adumbrato ex Home- de cursu praetextentia cam- rico Iliad. β, 87 sqq. Cf. sup. pum. Minus bene Seru. et I, 430 sq. Ge. IV, 188 sqq. Cerda. 714. ad vndam: 51 seqq. strepit murmure latices potant, ad amnem, campus doctius quam vulga- in litore, constitutae, pro- re, apes strepunt per cam- cumbentes. Dictum ἐναρ- pum. Mox 711. porro sim- γέπτερον, quam simpl. bi- pliciter potest iungi: caus- bunt Lethen. 715. securos, sasque requirit porro, vel ab effectu, vt morbos pal- porro, sc. rogat, quae sint lidos dicunt. Seru. nam ex etc. Sed doctior ratio est: obliuione malorum tranquil- quae sint ea flumina porro, litas oritur; cuius comes se- πόρρω, h. e. πόρρω, πόρρω- curitas. 716. conf. sup. V, δεν παραρρέοντα, longo in- 737 Tum genus omne tuum

O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire pu-
 tandum est

Sublimes animas, iterumque in tarda reuerti 720
 Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo;
 Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

Principio coelum ac terras, camposque liquentis,
 Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra, 725

laetare repertam. Erat is forte audiendus; sed retinere potest im- petum fragm. Vatic. Italiam mecum laetere reperta, a pr. m. mox emendatum: Italia et laetare. 719 aliquos Rottend. a m. pr. hinc ad coelum Menag. pr. est abest a binis Burmann. 720 in tarda retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo ad t., quod Vatic. cum fragm. Vatic. et Medic. tuentur. 721 miserae Menag. pr. quae miseris lucis Witt. est addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et fragm. Vatic. a m. pr. 722 suspec- tum Goth. tert. 723 suspicit multi vitiose, ex more; etiam Ald. pr., sed emendatum in Ald. 1505, et a Benedicto in Iunt. Est ὑπολαμβάνει. 724 ac deest binis Burmann. et Goth. tert. terram Rom. et Gud. cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr., at cf. Georg. IV, 221 Terrasque tractusque maris. terras coelum- que profundum Donat. ad Terent., memoriter. v. Burm. 725 In- gentemque g. Medic. a m. pr. et Colot. Tithonia Goth. tert. Aut Solem in Titaniis astris latere aut Titanaeque et astra legendum, contendit Trappius, sed v. Not.

etc. Italia reperta h. e. ac- quoque progressum philoso- cessu ad Italiam; post longos- phiae factum inde ab Home- sc. errores. rica aetate. ire sublimes,

719 sqq. Inest nescio quae redire, ad coelum, h. e. ad vis et δεινότης eximia in hac vitam. Sic iam supra: ad Aeneae oratione cum indig- auras superas, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illu- stri loco, in quo fere Inter- pretum subtilitatem deside- res, Seruius vero neoplato- nicas argutias affert, partim

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque vol-
lantum,

726 *tutamque in fuca* fragm. Vatic. a m. pr. *effusa* Leid. vn. *infusa partus* Goth. tert. 727 *miscet se corpore* nihil aliud est quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miscet se corpori*. 728 *Hinc* ap. Seru. *volucrum* Goth. sec. cum Rom.

et grammaticas nugas, v. Excurs. XII. Hic verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens*; ut *Ψυχή* et *Νοῦς*, h. e. anima mundi, quae omnia permeat; cumque vniuersum semel sub *corporis* specie repraesentasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Ge. II, 325—327. Commentarii loco esse possunt Ciceronis versus ex Consulatu, lib. II, in de Diu. I, 11. Comparant alii Iliad. σ, 483—485. *coelum* pro aere dictum vix dubites; et *campos liquentes*, pro mari, vt, *aequor* aquarum. In quarto tamen elemento extundendo laborarunt Grammatici. Docta ex vet. comment. seruata nota est apud Pomponium, vbi inter alia: „Ridiculum est intelligere caelum pro duplici elemento, id est aere et aethere. Aemilius Asper cum hunc locum annotaret, sic ait:

„Membra naturae sic solet iungere Virgilius, vt in tria diuidat, nam et alibi: *maria ac terras caelumque profundum*; Ennium sequutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, caelum, continet.“ *Titania astra*. Ex iis, quae apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca), nihil facile huc reuocari potest; nec, sidera ad Titanes referri, scriptorum vsu est cognitum. Igitur Seruius sequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dictum scilicet poetico more pro, *astrum Titanium*, h. e. Titan, Hyperion seu Sol, vt IV, 119. *Titania* Luna vel Diana saepius occurrit, Apollonii exemplo: *Τιτανίας* lib. IV, 54, vbi v. Schol. 727. *magno se corpore miscet* dictum doctius quam corpori miscetur, inditur. 728 sq. Inde ex hac Mente

Et quae marmoreo fert monstra sub aequore
pontus.

Igneus est ollis vigor et coelestis origo 730
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque;
neque auras

730 *olli* ed. Commelin. *illis* duo apud Burm. cum ed. Ven. c. *imago* Goth. sec. 731 *corpora noxia* plurimi Burm. *tardent* qu. Moret. 732 *Terrhenique* fragm. Vatic. 733 *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrobi. in So. Sc. 8 et sec. Rottend. *neque* Heinl. e codd. Vulgo *nec*, quod tamen Rom. tuetur. *neque miras* Medic. a m. pr.

Mundi omnia *sunt*, h. e. animam et vitam habent. conf. Ge. IV, 218—226 *His quidam signis* etc. *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris caelumque profundum*, *Hinc* — *Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas*. Nouus vsus vocis est *aequor marmoreum*, resplendescens a sole ex Homericis *ἄλα μαρμαρέην* Iliad. ξ, 273. Vnde et *marmor* pro mari vt Ge. I, 254. Verum in hoc praeiuerant iam Lucret. et Catull. *marmoream cervicem* dixerat Ge. IV, 523 vbi v. notam.

730—734. *Illis seminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex

igni scintillae, petitis, et in humanum corpus traductis, inest ignea vis (qualis aetheris est) et aetherea natura. Verba etiam Stoica disciplina frequentata. Nam Zenoni *Νοῦς κόσμου πυρινός*, et Posidonio *πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες*, cuius scintillae et *ἀποσπάσματα* ac *σπέρματα* sunt animae. Res ipsa iam Pythagoreorum placitis continebatur. cf. Bruckeri *Hist. crit. Philos.* T. I, p. 948 sq. (et qui nunc post illum superioribus annis maiore subtilitate eadem persequuti sunt, Meiners et Tiedemann). Ornatus valde locus. *noxia corpora*, praeclare, quandoquidem vim diuinae flammae obtundit terrestris na-

Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
 Quin et, supremo quum lumine vita reliquit, 735
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus
 omnes
 Corporeae excedunt pestes; penitusque necesse est

734 *Dispiciunt* praeclare Heins. restituit e Gud. a m. pr. Voss. binisque Rottend. (vid. sup. ad II Georg. 187. Alius dixisset, *Prospiciunt*.) Eodem ducunt Medic. cum aliis Heins., Romanus cum aliis Pier.; adde fragm. Vatic. et binos Goth., qui omnes *Despiciunt* exhibent. *Respiciunt* ceteri cum edd. antiquioribus, ut Aldd. Commel. *Suspiciunt* ed. Mediol. Mox *clusae* fragm. Vatic., quod aliis locis Heinsius sequutus est. 735 *supremum cum lumine* Montalb. et tert. Rottend., non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. L., item Seruius. *relinquit* aliquot Burm. et fragm. Vatic. a m. pr. 736 *Nec tamen* Menag. pr. 737 *excidunt* Ald. pr., at corr. in sec. *est* deest Sprot.

tura corporis. *moribunda*, domum suam peruolabit, pro vulgari, mortalia. *Hinc* idque ocius faciet, si iam metuunt cupiuntque, a corpore, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quae extra erunt, contemplant, quam maxime se a corpore abstrahet. Obserua quod ad *clausae* 734 subiectum paullo longius repetendum est ex 720 *animae*: cum interuenissent iam *semina* 730. 1.
 735 — 739. Adeo materiae, terrestres corporis, sordes inolescunt animabus, ut iis ne disolutis quidem a corpore elui illae facile possint. Itaque purgationes fiunt operosae aqua, aere, igni, in locis inferis. Ornate au-

Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis 740
 Suspensae ad ventos; aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni;

738 *diu coniuncta* Oudart. 740 *penduntur* Doruill. 742 *Infectum* Seru. ad II Georg. 389.

tem omnia. Contagium corporis dictum, *malum*, *corporeae pestes*, *vetera mala*, *scelus*; intelligendae autem perturbationes et cupiditates (v. 733), irae, metus, tristitiae et sic porro. Secundum semel institutam rei adumbrationem iidem *animorum* dicuntur esse *morbi*, seu *labes*, *sordes*, *maculae*, *κλῖδες*, *ulcera*, *cicatrices*, *μῶλωπες*, *οὐλαί*, *στίγματα*; hinc suavis ille mythus seu inuolutum fabulosa narratione philosophema apud Platon. Gorg. extr. p. 356. 357 de animabus coram Rhadamantho nudandis; quo Plutarch. de his, qui sero a num. pun. T. II, p. 564. 565 et Lucianus aliquoties felicissime usus est. Noster autem poeta cum semel per *sordes* et *maculas* animorum vitia et cupiditates animales designasset, emendationem earum per *purgationis* genus

bene exhibuit, cui iam in sacris et initiis adsueta erant veterum hominum animi. Eadem purgatio mōx designatur per *poenas*, *supplicia*, vel Platonis auctoritate in Gorgia l. c. quod non observatum misere vexauit Intpp. At v. 738 inuersa est oratio. Debebat sequi: *nec excedunt*, — *sed penitus inoluerunt*, *concreuerunt*; vnde 746 *concreta labes*, quae eluitur et exuritur 742. Hoc ita extulit: nec mirum est, seu, *necesse est*, *multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitae tempus, *concreta inolescere penitus modis miris*.

740 — 743. A sollennibus purgationum et lustrationum ritibus. Fiebat enim lustratio aere, aqua, igni. Nec aliter sermone humano efferri animarum purgatio poterat, ne a philosophis quidem

Quisque suos, patimur, Manis; exinde per amplum

743 patitur et mittitur tres ap. Burm. patitur etiam Erf. Vt nunc versus se ordine excipiunt, aut noua in Elysio sit aut inchoata ante animarum purgatio in Elysio absoluitur; quod omnino nouum est et insolens. Nam, si vss. 743. 744 iam peracta purgatione in Elysium missae sunt animae, quomodo iterum v. 745 sequi potest: *Donec longa dies* etc. hoc est, donec purgatae fuerint? Itaque suspicari licet versus esse transpositos; et retrahendos vss. 745 — 747 ante 743, vt a Virgilio versus hoc ordine profecti sint: *aut exurit igni: Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem, purumque reliquit Aetherium sensum atque aural simplicis ignem. Quisque suos p.* Difficultatem in oratione poetae vidit quoque doctissimus Iortinus; sed vix expediisse videri potest p. 266 sqq. In ipsam autem transponendi rationem incidisse quoque Trappium nunc deprehendo; vt tamen nec efficiat, in quo conficiendo laborat. Enimuero, quo curatius hunc locum inspicio, eo manifestius mihi fit, versus esse seu a poeta nondum expositos nec in suum numerum et ordinem redactos, seu, quod multo magis probabile, supposititios et e margine illatos 743. 744 *Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum Mittimur Elysium et pauci laeta arua tenemus.* Nam primo sententiam interpellant et iugulant; tum sensum idoneum non habent; tertio a poetae mente sunt alieni: si iam ante purgatae erant, purgataeque mittuntur in Elysium, quorsum in hoc Elysio tempus longum exigunt animae, vt purgentur? De loco purgationis in inferis nihil poeta monuit; nec tamen inde in Elysium, sed ad Lethen animas mitti ipse profitetur v. 748. Nec attigit poeta alterum illud philosophema, quo migrationi animarum finis tandem ita statuitur, vt eae, quae post plures migrationes et purgationes perfectam puritatem consequutae fuerint, aut Elysio aut Olympo assignentur in perpetuum. Antiquum tamen emblemata esse, Ausonii testatur locus, quo h. l. aemulatur.

subtilioribus, si fuerunt forte, qui animo corpusculum suum detractum esse aut eum sine corpore superstitem cogitatione assequi vellent; quod dubito. Purgationem animarum in sole et sideribus fieri, statuisse Aegyptios, viri docti passim aiunt; vide

Moshem. ad Cudworth. pag. 366. Sed ex loco Porphyrii de abst. IV, 10, testis per se parum idonei, nisi talem opinionem iam animo attuleris, id non facile elicias.

743. 744. *Quisque suos patimur Manes.* Vexatus locus. Simplicissima tamen est

ratio: patimur supplicia haec omnes, non quidem quales nunc sumus, animae corpori inclusae, sed *quoad* (κατὰ) *suos quisque Manes*; pro vulgari: *nostrum omnium Manes patiuntur*; omnibus Manibus ista patienda sunt. Nam purgatio ista subeunda est omnibus. Soli ad inferos perueniunt Manes; hi sunt, qui purgantur; qui *patiuntur*, h. e. subeunt, pro sua cuiusque parte, purgationes illas tormentorum similes. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderunt, qui eundem locum laudant, Apuleius Florid. lib. II, pag. 231 Colu. de Pythagora: *Brachmanae autem pleraque philosophiae eius contulerunt: quae mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitae; quae diis Manibus pro merito suo cuique tormenta vel praemia.* Quo loco nihil ad rem disertius esse potest. *Manes* pro *suppliciis* ac poenis vulgo accipiunt: qua ratione aut analogia, non video; si vel maxime dixerero: *Manes* dici pro conditione, qua sunt Manes; etsi sic Ausonius (quamquam mihi

non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versus hunc in Ephemer. 57: *si poenitet, altaque sensus Formido excruciat, tormenta mentaque fera gehennae Anticipat, patiturque suos mens faucia Manes.* Etiam Statii versus, vbi Pluto ad Amphiarum VIII, 84 *At tibi quos, inquit, Manes? qui limite praeceps Non licito per inane ruis*, ita interpretantur cum Lutatio, vt sint poenae. At potest aliis quoque modis suppleri: quos Manes adire animus fuit tibi? Et statim v. 90. 91 *sanctis Manibus* vulgari sensu iterum dictum. Sanctii interpretatio in Minerua pag. 825. 826, vt, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Laruas eorum, quos laeserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, vt, *pati Furias*. Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, vt Ge. IV, 489 et alibi. *Pati aliquem*, pati deos, Manes; vix Latine dicitur; puella patitur virum longe alio modo. Ad duos Genios, qui homini

Mittimur Elysiū, et pauci laeta arua tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnis, vbi mille rotam voluere per annos,

746 *tabem* Rom., nec hoc male. *relinquit* fragm. Vatic. Medic. cum aliis. 747 *auras* omnes fere codd. Heinf. et Pier. et fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert. 748 *rotas*

adsunt, referebat altero loco Seruius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruæus daemonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phaedone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab ullo daemone. Valer. Fl. III, 389, qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animae violenta morte vita expulsa ap. Plutonem de iniuria conqueruntur; tum illae vna Furiarum comite addita redeunt, vt a fontibus poenas expetant: *Quisque suos fontes inimicaeque pectora poenis Implicat; et varia meritos formidine pulsant.* 744. *per Elysiū*, h. e. ad. Alii, et sic iam Cerda, distinguunt *laeta arua* ab *Elysiō*; sed

perpetuo vsu loquendi de eodem loco haec dicta inueniuntur. Itaque nec Iortino accedere possum p. 262 sq.

745—747. Igitur aut nova in Elysiō fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysiō absoluitur; sed v. Var. Lect. ad 743. *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos. *purum aetherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro perceptione et iudicio animi et hinc pro animo) ex aethere deductam, cumque idem aether sit ignis purissimus, explicatiue subiicit: *atque aurai simplicis ignem*. De igni *auram* proprie dici, vt de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem aetheream restituitur.

748—751. *vbi mille rotam voluere per annos*. De

Lethaeū ad fluuium deus euocat agmine magno:
Scilicet inmemores supera vt conuexa reuisant, 750
Rursus et incipiant in corpora velle reuerti.

Menag. pr. *rotam euoluere* Parrhaf. Io. Schrader. coni. *rotae*, vt sint tormenta. v. Not. 749 *Lethæum* Rom., vid. sup. ad v. 705. *flumen* duo Burm. 750 *superum* ed. Ven. et Doruill., eo alludunt aliquot Pier. *supera in c.* Interpungit Wakefield: *deus euocat agmine magno Scilicet*; Et mox *vt conuexa reuisant Rursus*, et i. In altero hoc assentior. 751 *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII Theb. 92.

sensu constat ex v. 745 *perfecto temporis orbe*. Verba ex vulgari ratione sic constituerentur: vbi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est. *Rotam* dixit absolute pro orbis, *κύκλος*. Annorum *volubilitatem* interpretatur Seruius, et Ennianum esse monet. *voluere rotam*, est, exegerunt animae tempus in orbem rediens. Non minus ornate in similem modum Cic. in So. Scip. 2 *cum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque conuerterit*. Mille annos a Platone sumit de Rep. X, p. 761 Ed. Frf., p. 615 A. ed. Steph. vbi *πορεία χιλιετής* animarum iniustiarum subter terram, quasi in poenam decupli; it. in Phaedro p. 1223 D. In *lustra* annos mutauit Silius XIII, 558 *Hac* (decima

porta) animae caelum re-
petunt, ac mille peractis,
Oblitae Ditem, redeunt in
corpora lustris. Omnino *multa saecula* memorauit Cic. in So. Scip. sub f. loco iam a Cerda excitato. Pindarus *nouem annos* finierat in praeclaro fragm. ap. Platonem Menon. p. 415 B. Frf. Animam ait non interire, sed tantum mori ac reuiuiscere; sancte itaque esse vendum: οἷσι γὰρ ἂν (h. e. ἀφ' ὧν) Φερσεφόνα ποινὰν παλαιῶν πένθεος (h. e. κακοῦ, idem est *vetus malum* Maronis, *corporea pestis* seu, morbus). δέξεται, εἰς τὸν ὑπερθεὶν ἄλιον (ad *superas auras, ad caelum*, h. e. in vitam) κείνων ἐνάτω ἔτει ἀνδοῖ ψυχὰν πάλιν. — ἐκ τῶν βασιλῆες ἀγαυοὶ καὶ σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέγιστοι ἄνδρες αὖξονται. ἐς δὲ τὸν

Dixerat Anchises; natumque vnaque Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamque sonantem;
Et tumultum capit, vnde omnis longo ordine possit
Aduersos legere, et venientum discere voltus. 755
Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde
sequatur

754 *posset* multi Pier. etiam Rom. et Heinl. cum Medic., sed fragm. Vatic. *possit*. Apud Nonium *possent*. Parrhaf. *posset ordine circum*. 755 *Aduersas* Montalb., dum interpolator *animas* cogitabat. *aduersus* fragm. Vatic. *poscere* v. ed. Ven., male. *discere* est cognoscere. *vultum* Zulich.

λοιπὸν χρόνον ἦρωες ἄγνοῖ
πρὸς ἀνθρώπων καλεῦνται.
Idem in Olymp. II, 123 eos,
qui vitam ter exegissent sic,
vt iustitiam colerent, ad Bea-
tam insulam deferri narraue-
rat. *Ter mille* annis circui-
tum animarum fieri per ani-
malium corpora, statuerant
Aegyptii ex Herodoti fide
lib. II, 123, quod tamen
dogma tantum ad animas
spectare potuit, sceleribus ac
vitiis inquinatas et contami-
natas. Nec sane potuit in
mythis his vlla esse constan-
tia: e re nata fingeat vnus-
quisque consentanea. Cete-
rum inter haec meminisse iu-
vat, quam bene in Messiae
animarum iamiam in vitam
proditurarum sors, sedes, fac-
ta, dicta ad puriorem de ani-
ma humana sapientiam at-

temperata sint sub fin. lib. I
et al., vt VIII. *deus euo-
cat*, non hic de Mercurio
agitur; quod putant Intpp.,
sed est ὁ δαίμων, indefini-
te. vid. Plato de Rep. X,
p. 765 E.

752 sqq. De inuento huius
animarum, quae in noua
corpora transiturae sunt, re-
census ad futurarum aetatum
res exponendas vid. Excurs.
ad h. l. 752 — 755. Ornate
singula. *conuentus in me-
dios* in mediam turbam. *so-
nantem*, de strepitu, ex Od.
ω, 5 τὰ δὲ τρίζουσαι ἔποντο.
cf. Horat. I Serm. 8, 41, et
sup. v. 707 sq. *aduersos* or-
nat epitheton. Scilicet ex
aduerso incedentes animas
legit, recenset, cognoscit.

756 — 759. Enarrabo cla-
ra facta et fata posterorum

Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Inlustris animas, nostrumque in nomen ituras,
Expedit dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura iuuenis qui nititur hasta, 760
Proxima sorte tenet lucis loca; primus ad auras

758 et nostrum nomen sec. Moret. *ituros* alter Hamb. 760 *Ille*,
vides, Potest quoque scribi: *Ille, vides? p. iuuenis pura* Doruill.
761 *luct* Heinl. malebat; vt sit, vitae mox ipsi reddendae; non
video quid intersit.

tuorum. *nepotes — ani-
mas* — enarrabo. *qui ma-
neant*, expectandi sint, *ne-
potes Itala de gente*, de
noua stirpe in Latio ex Lau-
inia suscipienda. *nostrum in
nomen ituras*, pro vulgari,
futuras ex nostra gente. Sic
ire saepe et ἔρχεσθαι. Quod
autem Anchises haec expo-
nere et futuras res praedice-
re potest, ad diuinandi mu-
nus pertinet, quod ille a Ve-
nere acceperat. vid. sup. ad
lib. II Excurs. XVII, vbi de
Anchise agitur. Ceterum ex
Seruiana nota haec appone-
mus: „*Cetera, quae hic in-
termissa sunt, in ἀσπίδο-
ποιῶν commemorat.*“ (lib.
VIII, 628 seqq., et hac de
caussa multa vtique poetae
in hoc recensu praetermit-
tenda fuere, ne bis eadem
asserret). *vnde etiam in an-
tiquis inuenimus, opus hoc*

*appellatum esse non Aenei-
dem; sed* Gesta populi Ro-
mani; *quod ideo mutatum
est, quia nomen non a par-
te, sed a toto debet dari.*
Fuere adeo in secta eorum,
qui in honorem nominis Ro-
mani carmen scriptum narra-
bant, nonnulli epicae poeti-
ces tam ignari, vt historiae
Romanae corpus aliquod in
eo quaererent.

760 — 766. Gens Iulia ab
Ascanio seu Iulo ducta, qui
patri successit et Albam Lon-
gam condidit. cf. sup. Aen. I,
267 sq., sed reges Albani a
Siluio, qui ex Lauinia postu-
mus Aeneae natus erat. Haec
est fama, quam h. l. poeta
sequitur. Alii Ascanii filium
et successorem Siluium fa-
ciunt. Alii aliter tradunt. v.
Liu. I, 3. Victor O. G. R.
16. 17. Dionys. Halic. I, 70.
Ouid. IV Fast. 40, et Seru.

Aetherias Italo conmixtus sanguine surget
 Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles:
 Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
 Educet filius regem, regumque parentem: 765
 Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procās, Troianae gloria gentis,
 Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet

763 *Italo mixtus de f.* antiqui codd. ap. Pier. *furgit* Medic.
 763 *posthuma* male scriptum et hic in Gothanis. *postumia* Franc.,
 inepte. Piget in his morari. 764 *seruam* Rom. 765 *Educit*
 Medic. *Educet in f.* alter Hamb. et Goth. tert., idem cum pr.
parentum. 766 *nostrum longa* tres Heinl. 767 *Procax* ali-
 quot apud Burm., indocte. Etiam *Proca* legitur. 768 *reddat*

ad h. l. conf. Exc. III ad lib.
 XII Aen. Fabulae de Siluio
 in filius educto locum fecisse
 videtur nomen ipsum, vti fa-
 bulis de Romulo et Remo
 ficus Ruminis et similitudo
 vocis *ruminis*, hoc est, mam-
 mae. *hastam puram*, δόρυ
 ἀσίδηρον, idem quod anti-
 quioribus sceptrum, regum
 et heroum insigne vel ex Ho-
 mero notum. cf. Cerda. *Al-
 banum nomen*, h. e. Alba-
 nus, Albae Longae rex. Nec
 male tamen sic accipias: no-
 mine inter Albanos domesti-
 co appellatus Siluius. Quo
 ducere potest Liuius ibid.
*mansit Siluius postea omni-
 bus cognomen, qui Albae
 regnarunt.* Argutias vett.
 Grammaticorum super *postu-*

ma proles vid. apud Gell. II,
 16 et Cerdam. Alia est sub-
 tilitas Seruii et ceterorum in
longaeuo, quia Aeneas an-
 nis fatalibus nondum exple-
 tis periit, esse debere dictum
 pro *deo*, cuius aeuum, h.
 e. aeternitas, proprium sit.
 Enimuero potest aliquis se-
 nex esse et iam senex factus
 liberos suscipere, et senex
 violenta morte perire.

767 — 772. Nec omnes
 Albanorum reges, nec or-
 dine suo recitat. v. Auctt.
 laudd. *proximus* ergo, qui
 adstat. Meminit Capys,
 quod Capys Affraci f. Aeneae
 fuerat auus. Itaque Anchi-
 ses reficit in hoc gratam pa-
 tris sui memoriam. *Procas*
Troianae gloria g., vt Ho-

Siluius Aeneas, pariter pietate vel armis
 Egregius, si vmquam regnandam adceperit Al-
 bam. 770

Qui iuuenes quantas ostentant, adspice, vires!
 At, qui vmbrata gerunt ciuili tempora quercu,

Rom. pr. Moret. et pr. Hamb. 769 Versus in altero Mentelii a
 pr. m. aberat: et cum supra v. 403 idem fere occurrat: *Trotus*
Aeneas pietate insignis et armis, suspicari aliquem posse ait Burm.,
 an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et saluo sensu eum
 abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorsum enim *Egre-*
gius referatur? *vel* h. l. coniunctiuum est, vt et alibi, et ne fraus
 fiat lectori, *paritor* additum. *vt armis* Goth. sec., sed ex *vel*
 saepe *vt* factum. 771 *iuuenis* Medic. *ostentent* Ven. *osten-*
dant Priscianus et Zulich, a m. pr. Interpungit Wakefield: *Qui*
iuuenes! quantas — vires! 772 Legebatur *Atque vmbrata*
gerunt ciuili tempora quercu. *Hi tibi N.* Ita hoc versu nihil
 potest esse ieuius. *Atqui* Alld. pr., mutatum in tertia a Nau-
 gerio in *Atque.* *Atqui* inter codd. Reg., et sic legendum monet
 Fabric. *At qui* diuulsis syllabis vett. edd., quas Pier. et Cerda
 sequuntur cum D. Heinl., vt iungatur versus cum seqq. *At qui ge-*
runt — quercu, Hi tibi. Praeferam id saltem vulgatae rationi.
 v. Nota. Omnes tamen Codd. Pier. et Heinl. *Atque*, quod pari
 modo ieuius positum offendeat nos supra IV, 261. Porro *gerit* a
 pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrhaf. *tegunt* Bigot.

mero μέγα κῆδος Ἀχαιῶν.
 770. *si vmquam.* Seruauit
 illustrationem ex antiquiori-
 bus Seruius: *Recepit autem*
a tutore, qui eius inuasit
imperium: quod ei vix
anno quinquagesimo tertio
restituit. Et rem plenam
historiae per transitum te-
tigit. 771. *ostentant vires,*
 sunt viri fortes, forti et va-
 lido corpore animi virtutem
 prodentes. 772. Qui memo-
 rati adhuc fuerant, erant re-

bus bello gestis clari: qui se-
 quantur, artibus pacis: quae
 declarantur per colonias de-
 ductas et nouas vrbes con-
 ditas. Itaque coronis ciuicis
 illi insignes prodeunt. Coro-
 nam ciuicam, hoc est, quer-
 ceam, gestant, scil. ob ciues
 seruatos, et de rep. bene me-
 riti. *vmbrata*; praeiuerat
 Lucret. II, 628 *ninguntque*
rosarum Floribus, vmbran-
 tes *Matrem comitumque ca-*
teruas.

Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas inponent montibus arces,

*Laude pudicitiae celebres, addentque super-
bos* 775

Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.

773 *Numentum* duo apud Burm., vnus *Numantum*. Porro primam in *Fidena*, quam exquiste dixit pro Fidenis ex Gr. Φιδίην, a Virgilio corripit, quae ab Horatio aliisque producat, notatum a Grammaticis est. 774 *Hinc* Erf. *mentibus* Goth. tert. *moenibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret. 775 Cur hic versus non eiectus sit ab Heinsio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vett., et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano I. C. V. Mediolanensi. Nunc, ne versuum numerus deminutus turbas faciat, minore cum incommodo in sede maneto, sed notatus. 776 *Pometios* correxerunt iam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomerios*. In Goth. tert. *Pometicos*. Mox aberratur varie: *castrumque Nini*. *Borumque*. *Volamq.* *Bulamq.* *Coramq.* *Corasq.*

773—777. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio nouimus lib. III, 31, p. 172, plerasque saltem nouis colonis frequentatas, vt Ryckium quoque monuisse video in Disf. de pr. Ital. col. p. 455, quem vide. Liu. I, 3 *Ab eo* (Latino Siluio) *coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati*. Et Victor O. G. R. c. 17 *Igitur regnante Latino Siluio coloniae deductae sunt Praeneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Locris* (vitiosum, f. Corioli, v. Dionys. V, 61. Plin. III, 5

f. 9), *Crustumium, Cameria, Bouillae, ceteraque oppida circumquaque. Nomentum* quidem, et *Fidena* cum *Crustumerio* tres fratres conditores habuere. Dionys. II, 53, p. 116, idque multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104) *Gabii* inter Latinos, ibid. V, 61 et Albae Longae colonia IV, 53. *Collatia* in iis collibus sita, qui inter viam Praenestinam et laeuam Anienis ripam visuntur, v. Cluuer. Ital. ant. pag. 663. *Pometii*, f. Pomentini, eorumque vrbs Sueffa Pometia, communi scripto-

Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine
terrae.

Quin et auo comitem sese Mauortius addet
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater

777 *nec sunt* alter Menag., male. f. n. *gentes* Medic. a m. pr., et sic Colot., quod probat Heins., equidem improbandum cenleo vel maxime. Nam, primum *terrae* docte poetis ponuntur, vbi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne *gentes* quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed vrbes enarratae fuerunt; et his bene respondent *terrae*, quibus aliquando imponentur. 778 *Mauortius* Witt. *sese addet*, vt nunc legitur, erit: vna cum ipso in

rum consensu Volscorum, non Latinorum nomini accensentur. Itaque Cluuerius pag. 1018. p. 1024 lib. III, 1 et 8 aliique Virgilium poetica licentia in hoc vsum esse omninoque vetus Latium sinibus latioribus ad Circeios vsque ex sequiore aeuo definiisse. Liuio sane lib. II, 16 *duae coloniae Latinae* (iure Latii Roma deductae) *Pometia et Cora*. Enimuero, etsi Volscorum facta est vrbs Sueffa vna cum Cora, tamen vrbes inter Latinas eam aliquando fuisse dubitari nequit. vid. Plin. III, 5 f. 9. Latet inter nomina populorum foederi adscriptorum apud Dionys. V, 61 *Βουβεντάνων* sunt *Πωμεντῖνοι, Κόρων* pro *Κορώνων*. *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis

situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; vt etiam *Bolae*, Aequorum oppidum. Sunt Bolani etiam foederi Latinorum modo memorato adscripti ap. Dionys. I. c. Adde locum Victoris supra laudatum. Male *Castrum Inui* ad Castrum novum, non longe a Centumcellis ad mare, reuocauit Seruius et viri docti ad Rutil. I, 227 sq.

778—781. *auo comitem sese addet*; secundum Seruium: *auito sese iunget imperio*, h. e. vna cum auo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi vsus fert: *Socium* saltem dixisset. vid. Var. Lect. 778. quem Rhea Siluia Troiana stirpe oriunda partu edet. *Assaraci* v. sup. I, 284. *educet*, vt modo v. 765, cum

Educet. Viden' vt geminae fiant vertice cri-
stae, 780

Et pater ipse suo superum iam signat honore?
En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma

vitam prodibit, suo scilicet tempore. Sed melius puto legi: *addit*; vna cum patre incedebat anima Romuli. cf. 754. 755 et inf. 864. Et est ed. Ven., quae hoc exhibeat. Transpositi porro versus 778 et 777 in Goth. pr. et tert. 780. 781 *stent* multi codd. et edd., quod recte deseruit Pier. et mox *signet*. Scilicet vt con-
secratio temporum seruetur. At vid. Var. Lect. lib. I, 706. *hono-rem* Menag. pr. *insignat* Rom. 782 *nata* sc. Roma, a Romulo condita, malit Burmannus; scilicet vt vulgari orationi propior sit poeta? Et si verum est, non aliter verba accipi posse. Non enim *Romuli auspiciis* Roma *aequavit imperium terris* — sed Roma

deberet esse: pariet. 780. ri dignitas et virtus corpo-
En bellicosum viri ingenium: ris? Simplicissimum videtur
quod iam nunc militaris viri sic accipere: videsne, vt ani-
habitus (galea duplici crista, mam aliquando in corpus
διφάλον vel *δίλοφον* diceret) prodituram Iupiter iam hinc
declarat. *stent*, sint, vt ali- diuina corporis maiestate
bi quoque. 781. Quis ex conspicuam reddit? scilicet
variis ordinis verborum ac vt, in immortalium nume-
sensus faciendi modis verus rum eam aliquando recep-
sit, vix definias. Seruius ac- tum iri, iam nunc manife-
cepit: eum *superum*, deum, stum sit. An duplex crista
vt Mars *pater* sit Romuli. in galea Martis aliquod pe-
Possit etiam *suo superum* culiare insigne sit, dubito,
honore, h. e. diuino, eum nec ex Val. Max. I, 8, 6 do-
signare pater Mars. Sed pro- cerni posse puto. Ornant vna
babilius est, quod et Cerda binae, trinae, quaternae cri-
sequitur, *Et pater superum*, stae. At ipsa galea perpe-
Iupiter, *ipse eum iam sig-* tuum, quantum memini, Ro-
nat honore suo; nunc ta- muli insigne.
men iterum ambiguum est, 782 — 788. Versus orna-
sitne *honor* Iouis an Romu- tissimi. Primus 782 ex En-
li? sitne immortalitas, an vi- nio translatus apud Isidor.

Imperium terris, animos aequabit Olympo,
Septemque vna sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virum: qualis Berecynthia mater 785
Inuehitur curru Phrygias turrata per vrbs,
Laeta deum partu, centum complexa nepotes,
Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.

quae erat auspiciis eius condita. Ergo *huius auspiciis* non dictum est, vt, si alicuius auspiciis bellum geri dicitur; sed *auspicia* h. l. sunt exordia vrbs, initia: per haec prima initia vrbs et fundamenta a Romulo iacta. Eadem, quam memorabamus, varietas in versu En-
niano: *his nata auspiciis illa incluta Roma*, quod aliis *En huius nate ausp.* apud Seru. ad VII, 678, vbi v. Burm. 783 *an-*
nos coni. Heumannus; nempe quia aeterna Roma dicta. Sed pa-
rum suaue est illud: *annos aequare Olympo*, vt ne nisi cum ipso
caelo pereat. *famamque* melius Io. Schrader. At *animos* cellos
et diis virtute pares habere, qua ad caelum educant nomen, ge-
nerosa res est. *animosque* Witt. *aequabit* Mentel. a m. pr. In
Seruii nota subiungitur ad hunc versum: *De hoc autem loco et*
Trogus et Probus quaerunt. Quid illud fuerit, quod quaerent,
non assequor. *Trogus* autem esse videtur Pompeius historiarum
Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cuius fere aequalis
fuisse debet, commentatum esse, nulla aliunde est suspicio. Lauda-
tur quidem Trogus a Seruio ad Aen. III, 108. IV, 37, sed ex historiis.
Forte leg. *Hyginus*. 784 *circumdedit* alter Hamb. 786 *Phr.*
itura Zulich.

XVIII, 1. 783. quam mag- sto in *Roma* descripta est).
nifice pro, condetur Roma! 785 — 788. Augusta imago
Imperium ad terrarum fines Cybeles per Phrygiam inuec-
proferet, virtute et magnani- tae (ex ritu sacrorum), quae
mitate superabit omnes mor- est *deum Mater*. Assimula-
tales. Obuium hoc, et si- tur Roma, quae tot magnos
milia Romae praeconia apud ac diuinos viros tulit. Nam
veteres congestit multa Cer- de diuinis honoribus in Cae-
da; etiam de septem collibus sares delatis non agitur. *su-*
(Docta Pomponii Sab. ad v. *pera alta tenentes*, Ho-
784 nota ex Dionys. Halic., mericum: *ὑπέρτατα δώματ'*
Plutarcho in Romulo et Fe- *ἔχοντες*.

Huc geminas nunc flecte acies; hanc adspice
gentem,
Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis
Iuli 790

Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius
audis,

Augustus Caesar, Diui genus: aurea condet
Saecula qui rursus Latio, regnata per arua

789 *huc flecte* Ge. Fabricius malebat et Cerda, vt repetitione excitetur animus. Sed constantem librorum lectionem reuocauit Heinſius; niſi quod *modo fl.* qu. Moret. Mox *respice* Hugen. 792 *ibi* Menag. pr. *quem promitti ſibi* ſec. Moret. 793 *Diui g.* ex librorum conſenſu, ex numis et marmoribus copioſe firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heinſ. Quid ſollemnius illo: *Caesar Auguſtus Diui f.* Nonnulli vulgg. edd. et codd. *Diuum genus. condit* duo ap. Burm. 794 *quae* ap. Lactant. I, 13. *r. per annos* Rom. *regnataque paruo* Goth. tert., vtrumque lapſu, qui luſum habet.

789—791. Etiam ordi-
nem rerum facit admirabi-
lem: quod primo loco gen-
tem Iuliam memorat, cum in
Marcello oratio ſummi affec-
tus plena ſubſtituta ſit. *Huc*
conuerte oculos etc. omnia
cum verborum dignitate ex-
tulit. *ventura ſub axem*,
ſub caelum, in vitam, vt iam
toties vidimus in hoc libro.

792 ſqq. In Auguſto vero
repraeſentando ſe ipſum ſu-
perauit poeta. Pacem terra-
rum orbi redditam, prolatoſ
imperii fines, vaticinia, qui-
bus terris promiſſus fuit, ex-

peditiones in terras longin-
quas, et itinera ad conſti-
tuendas prouincias in iis ip-
ſis annis, quibus haec ſcrip-
ſit Maſo (V. C. 732 ſqq. v.
Vita Virgilii h. a.), ſuſcepta;
quam grauiſa haec omnia lau-
dum argumenta, et quam
ſplendide verbis et rerum
phantasmatibus declarata!

794. *Latio*, debebat ſequi
per appoſitum: *aruis*, ſed
variavit: *per arua regnata*
quondam Saturno; quae
ſunt ipſum Latium. v. inf.
VIII, 319 ſqq.

Saturno quondam; ſuper et Garamantas et In-
dos 795

Proferet imperium; iacet extra ſidera tellus,
Extra anni Solisque vias, vbi coeliſer Atlas

795 *Garamentes* male ſcribitur. *Garamantidas Indos* pr.
Hamburg., item male. 796 *Profert* alter Hamb. a m. pr. *Per-*
feret duo Burm. 797 *extra annos* Franc., non male. *Lucifer*
Montalb. a m. pr. *Altans* Rom.

795—798. Fines imperii ſed res ad *τερατῶδες* deflexa.
in Africa et Aſia dilatatos in-
tellige; etſi rebus in maius
auctis. *ſuper* (vltra) *Gara-*
mantas, victi hi ſunt a L.
Cornelio Balbo, cuius trium-
phum Faſti Capitolini VI Kal.
April. a. 735 memorant. cf.
Plin. V, 5. Solin. c. 31. In
extrema igitur vitae Virgilii
et haec incidunt. *ſuper In-*
dos, ſpectat partim ad ſigna
a Phraate reddita V. C. 734,
partim ad Indorum legatio-
nem ad Auguſtum miſſam,
cum in Syria verſaretur. v.
Strabo XV, p. 719 C. D. ad-
de Dion. LIV, 9, ſup. Vit.
Virg. ad a. 734. Loci ini-
tationem iam intpp. notarunt
in Silio VIII, 409 ſqq. de Ci-
ceronis laude. Iam debebat
ſequi: *proferet imperium—*
et ſuper eam terram, quae
iacet extra f. Sed inuerſio
facta enthufiaſmum adiunat.
In ſqq. australes Africae pla-
gas deſignari manifeſtum eſt;

TOM. III

L I

Solis viae proprie ſunt in-
tra Tropicos Cancrī et Ca-
pricorni per eclipticam. Sic
apud Aratum *ἡελίοιο κέλευ-*
θοι et *ἀλγισίς*, Phaenom. 319.
321. Seruius laudat Lucani
locum III, 253 ſq., in quo
Aethiopes extra Zodiacum
poſiti eſſe dicuntur. Iam Ro-
mani quidem vix ad Tropi-
cum Cancrī peruenerunt,
multo minus arma vltra ae-
quatore protulerunt et al-
terum tropicum; ſed poetae
licuit haec amplificare et *lo-*
ca vltra tropicos memorare,
adeoque *vltra ſidera*, hoc
eſt, Zodiacum, *vltra Solis*
vias et anni, qui illo ſolis
decurſu conſcitur, ad eas
Africae plagas deſignandas,
quae vltra notas terras vſque
ad Atlantem, et lineam ab
hoc per Africam ductam,
procurrentes, verſus auſtrum
tūn erant repertae. Simili-
ter altera ex parte verſus

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Huius in aduentum iam nunc et Caspia regna
Responsis horrent diuom, et Maeotia tellus, 800

798 *humeris* pr. Hamb. 799 *in aduentum* ex Rom. et aliis iam Pierius approbavit lectori, et secundum eum Heinl. e Medic. et aliis; vulgg. *in aduentu*. Cuius *in aduentu* ed. Ven. 800 *Maeotia* bene Heinl. post Pier. ex castigatioribus. Vulgo *Maeotica*.

arcticum polum nauigantes *sefe offeret armis. Te ma-*
diem post terga solemque net inuictus Romano Mar-
reliquisse dicti sunt ab Albi- *te Britannus; Teque in-*
nouano in fragm. de nauiga- *teriecto mundi pars altera*
tione a Germanico in Ocea- *sole.*

no tentata ex Amisiae ostio. 799 — 801. Splendide et
Respici autem a Marone Can- hoc enuntiauit, quod futu-
dacen victam et Aethiopiam ra Augusti magnitudo multis
supra Aegyptum a C. Petro- signis ac praefagiis fuit osten-
nio copiis peragratam proba- sa; quodque in remotissimis
bile fit; qua de re v. Stra- quoque terris eiusmodi signa
bo XVII, p. 820 sq. et Vita animaduersa fuerunt; nimi-
Virgilii ad a. 732. *vbi At-* rum populi circa mare Cas-
las axem, caelum, *humero* pium, inprimis Hyrcani et
torquet, sustinet torquentem Bactriani sub Parthis degen-
se et vertentem, *stellis ar-* tes, Scythae ad paludem
dentibus aptum, ex quo Maeotidem et Aegyptii, *tur-*
axe seu caelo stellae aptae *bant*, trepidant; nam et ipsi
sunt, in eo fixae. Sed vid. turbas faciunt, qui pertur-
sup. IV, 481. 482 (Ex Gro- bantur, vt saepe alibi. Fun-
nouio ad Senec. Med. 10 fru- dum rei videbis apud Sue-
stra interpretationem loci ex- ton. Octau. 94, vbi ex Iulio
spectes). Similem sententiam quoque Maratho fabula affer-
sine ornatu enuntiauit auctor tur de prodigio ante paucos,
carminis in Messalam (in Ti- quam Augustus nasceretur,
bull. ed.) 148 sq. *Oceanus* menses Romae facto, *quo*
ponto qua continet orbem, *denuntiabatur, regem po-*
Nulla tibi aduersis regio *puli Romani Naturam par-*

Et septemgemi turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obiuit;
Fixerit aripedem ceruam licet, aut Erymanthi

801 *tumida* legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam.
802 *obibat* duo Heinl. *obibat* Rom. 803 *Fixerat* Rom. et alii
Pier. etiam Carisius. Item Goth. tert., male. *aenipedes* praefere-
bat Heinl. ad Ouid. Ep. 6, 32. 12, 93. *atque E.* emendabat Mark-
landus ad Statii Silu. pag. 261, haud dubie et hoc bene, nec tamen
necesse: Nam mira est in his poetarum variatio, si quis longiore
vsu ad haec attenderit; et rationem illa habet, possunt enim eius-
modi enumerationes pluribus modis constitui: sequendum autem
poetae est illud, quod a vulgari more recedit. Iam autem vulgare
esset *atque — et*. At alterum, quod idem vir doctus proponit, vt,
si *aut* retineatur, mox etiam *aut Lornam* scribendum sit, multo
minus sequar.

turire. Scilicet stultissima su- tali commento captabat. Si
perstitione laborabat Angu- quod aliud melioris philoso-
stus. v. Sueton. c. 92. Vbi phiae bonum nostra aetas vi-
autem sunt, qui tali super- det, hoc inprimis memoran-
stitione ducantur, ibi nec de- dum esse arbitror, quod di-
sunt, qui fraudem leuitati uinationum vanitate liberati
faciant, et modo rebus suo sunt hominum animi.
iam euentu manifestis, mo- 802 — 806. Tandem ex-
do animis in incerto fluctuan- peditiones et itinera Augusti
tibus, praedictiones egregie commemorat. vid. sup. ad v.
inuentas in medium profe- 792, comparatione facta cum
rant. Quod nunquam fre- *vago* (ap. Horat. III Od. 3, 9)
quentius quam a bellis inde Hercule et Baccho. In Her-
ciuilibus factum. v. argum. culem paullo iniquior esse
Ecl. IV. Adulationis genus videtur poeta, quod ex eius
isto tempore non obscurum erroribus tantum laudat eos,
erat, venditare imperatori- qui per Arcadiam facti sunt;
bus vaticinia ac praefagia, Augusti comparati magnitu-
quibus ipsis iam olim impe- do eo ipso attenuata esse
rium aut insignis aliqua felici- videtur. Hoc idem video
tas fuisset ostensa. Ipse Io- Schraderum obseruasse ad
sephus Vespasiani voluntatem Musaeum p. 315. *Cerynitis*

Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis, 805
Liber, agens celfo Nyfae de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

804 *Pacarit*, quod res exigebat, e libris Pier. et suis reposuit Heinl., quem vide. Vulgo *placarit*. ed. Ven. *placaret*. Rom. *pacaret*. Mox *tremefecerat* aliquot Pier. cum Rom. 807 *dubitemus* Goth. tert. In altero hemistichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quaeritur, quid sit, *virtutem extendere factis*. *vitam*, *aenum*, *extendere*, et *nomen*, *memoriam*, *famam*, *extendere*, solennes loquendi modi sunt; sed non *virtutem*. In Rom. legitur: *virtute extendere vires*; item in tribus Moret. pr. Rottend. Montalb. altero Mentel. a m. pr. Erf. et in edit. Iunt. Etiam Pierius plerosque alios codd. id a m. pr. exhibuisse observavit, sed erasa scriptura fere superscriptum *virtutem* et *factis*. Ex Heinlianis pr. Mentel. *virtute e. factis*. Gudianus: *virtutem e. vires*, vel *factis*. tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus*. alter Hamb. *factis e. vires*. Heinlio inter haec omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires*. Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum (esset: omnes vires exerere fortiter agendo) illustrare satis potuit. Meo qualicunque

cerua etiam Graecis *χαλκίπους*, qua voce pedum robur et velocitatem prisca homines declarabant; sed melius poetae rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadium illa spectat, uti etiam Erymanthus aper et Hydra Lernaea. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit *cerua* viua capta esse. vid. Apollodor. II, 5, 3; aut igitur alium auctorem sequutus aut loquutus est parum accurate: *figere* pro capere. 805. 806. De Bacchi ex India triumpho

agit, in ea Nyfa vrbs cum monte Mero, qui et ipse Nyfa dictus. Infinitae de his fabulae, collectae a Nonno in Dionys. Praeter Diodor. II, 38, cf. Strab. XV, p. 687. *qui flectit iuga*, biuges tigris, ex v. seq. *pampineis habenis*, pampino circumvolutis et implexis.

807. 808. Bona Seruii nota: *dubitamus pro dubitas*. *Miscuit personam suam*. *Est autem sensus: cum tibi tanta sit praeparata posteritas, dubitas virtutem*

Aut metus Aufonia prohibet consistere terra?

iudicio *vires* ex glossemate vocis *virtutem* subnatae sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461 occurrit: *sed famam extendere factis*, *Hoc virtutis opus*, unde facilis suspicio, ut et h. l. *virtute extendere famam* fuisse coniicias; et sic iam coniecerat Burmannus, vel *vitam*; ut *vitam extendere* alii dixerunt. Silius IX, 375 *brevis hoc aevi quodcunque relictum est* *Extendamus*, ait: probat prius *famam* etiam Io. Schrader. Bona haec sententia et solenni mori loquendi accommodata. Enimvero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem*, adeoque gloriam, *virtute partam*, *extendere factis*. Superest alia lectio, *virtutem extendere satis*, ex Goth. sec. Sprot. Doruill. Ven. et Reg. a m. sec., ut sit *virtutem extendere*, ad ea, quae restant, discrimina et labores, *satis*, ad fata explenda, ut sit tertius casus, in cuius gratiam. Habet et haec, quo se tueri possit. Est tamen forte nimis arguta; et auctoritas maior codicum adest vulgatae. 808 *terras* Goth. sec.

factis extendere? id est gloriam. In sententiam itaque poeta mutavit, quod ad solum Aeneam spectat: cuius obiurgatio est tacita et increpatio: cum tam clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras, et ad occupandam Italiam strenue pergis. Eodem iterum redit inf. 889 *Quae postquam Anchises natum per singula duxit, Incenditque animum famae venientis amore: Exin bella viro memorat* etc. De sententia dubitare non licet. Sed in verbis est obscuritas et ambiguitas: quae duplici modo expediri potest. Scilicet *virtus* dicta esse potest pro gloria virtute parta, ut

contra *κλέος* pro virtute dicitur; ita pro simplici, strenue res gerere, poeta ornate dixit, *virtutem*, nominis gloriam, *famam*, *κλέος extendere factis*. Si vero *virtutem* proprie dictam malis, tum *extendere* exquisitiore modo dictum accipe, aut ut sit virtutem intendere, cum contentione, in futuros casus, *factis*, vel in facta vel per facta clara et fortia; aut ut sit *virtutem extendere* dictum pro vulgari, exerere, exercere, ea uti, adeoque *per facta*. *Extendere* enim modo ad *numerus*, modo ad *temporis intervallum*, modo ad *res* refertur. Amant itaque poetae hanc vocem, ut ornent notionem simpli-

Quis procul ille autem ramis insignis oliuae
 Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta 810
 Regis Romani; primus qui legibus urbem
 Fundabit, Curibus paruis et paupere terra

811 *Romani Regis* alii ap. Pier. *primam* qui Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heinfl., itaque Heinflus receperat; sententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, ut sit *primam*, nuper conditam, recentem; sed hoc latinum non est; Heinflus vero sic, ut sit positum eleganter pro, primum; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* iungendum. *Primum*, id est, in *principio*, Medic. Pierii; at Seru. ed. Mediol. et aliae vet. inde ab Aldd. *primus*, quod recte reuocauit Burmannus. Sic quoque Goth. pr. 812 *Coribus* Gud. *prauis* Sprot. *p. regno* apud Priscian. lib. VII.

cem. Sic pro *exigere vitam*, *aetatem*, malunt *extendere*. Sic *vitam bona spe extendere*, *exigere*. Aeschyl. Prom. 537 Ἡδὺ τι, θαρσαλέως τὸν μακρὸν τείνειν βίον Ἑλπίσιν, pro bonam inter spem vitam *exigere*. Quid? quod adeo in Plauto occurrit Bacch. III, 3, 26 *Ibi* (in palaestra) *suam aetatem extendebant*, *exigebant*. Conuenit cum hoc more loquendi nota forma: *noctem proferre, producere*, vino, sermonibus; et ipsum *tendere*; Horat. I, Ep. 5, 11. *impune licebit Aestiuam sermone benigno tendere lucem*: *exigere*, quam longa illa est. Cum poetam nostrum, ut epicum, doctius loquutum esse probabile sit,

postrema haec ratio verior esse videtur; expeditior est prima. Bene porro v. 808 firmatur Aeneae animus ad sedem in Latio figendam. 809—813. Numa Rex, patris tutela religionumque cura insignis. *Quis procul*. Seruius: „mira autem vititur phantasia; ut quasi ostendat, se non agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat;“ nescio an nimis subtiliter. Anchises et hanc et reliquas animas prospectabat e longinquo 754. *sacra ferens*, proprie de sacerdotibus v. ad Ge. II, 476, h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. *crines incanaque menta*. Talis eius imago, ut fama sic acceptam

Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriae, residesque mouebit
 Tullus in arma viros, et iam desueta triumphis 815

Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
 Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus
 auris.

813 *quot libri* Pier. *qui* Medic. 814 *rumpit* Menag. pr. 815 *disueta* duo apud Burm. cum ed. Ven. *denicta* Hugon. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, ut a Bottario exhibitum: *virum magnis deinde triumphis*. 817 *Hunc q.* Franc. *gaudet* Hamb. pr. *aruis* Medic. a m. pr. *armis* sec. Moret. Seruium Tullium desiderat Burm., nec bene omitti potuisse censet; itaque Franciani, leuissimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque* sc. sequitur *iam nimium gaudens popularibus auris*; ut designetur Seru. Tullius, quem populo studuisse traditum utique est a parte scriptorum: v. Dionys. IV, 8. At enim durum hoc est, ut nomen ita subintelligendum sit; tum vox *iactantior* superiore versu satis arguit versum hunc nec minus ad Ancum spectare: Seruium omittere licebat poetae; possit quoque caussa, si necesse sit, satis speciosa afferri, quod is alienigena et in seruitute natus erat, nec adeo ad Anchisae posteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinius bene numerari potuisse Seruium putabat.

esse appareat, in numis gentis Calpurniae, Marciae, et Pomponiae occurrit. cf. Dionys. II, 58: ἀξιώσει μορφῆς βασιλικὸν fuisse narrat. venit in imperium magnum, certe factorum decreto tale futurum aliquando.

813—815. Liu. I, 22 Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. desueta triumphis*, ornatus, quam, bellis.

816. 817. De Anco Marcio, quasi is fauorem populi captauerit, adeoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Livius et Dionysius ceterique sequuntur, qui ad nos perueniunt. conf. Var. Lect. Ex Seruio seruatum videtur, quod Pomponius Sabinus adscripsit: Ancus Martius — *viuente Tullo aegre ferebat, cum e stirpe regia se*

Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Vltoris Bruti, fascisque videre receptos?
 Consulis imperium hic primus saeuasque secu-
 ris 820

Adcipiet; natosque pater, noua bella mouentis,
 Ad poenam pulcra pro libertate vocabit,
 Infelix! Vt cumque ferent ea facta minores;
 Vincet amor patriae, laudumque immensa cupido.

818 *In* Doruill. *Tarquinos* male legi obseruat Pier. et Doruillius ap. Burm. *animam superbam* Seruius ad Tarquinium refert; hoc quoque male. 820 *primum* tres apud Burm. 821 *gnatosq.* plerique Pier. *patri* Vratisl. *b. gerentes* Zulich. a m. pr. 823 *ferant* Goth. sec. *ea fata* erat vulgata lectio, quam Pierius prae oculis habebat: sed in *facta* omnes eius et Heinſii libri consentiunt, binis exceptis, cum Doruill. et ed. Ven. *nepotes* Goth. sec., et sic Macrob. IV, 6, ubi et *facta* leguntur. Porro versu hoc ad superiora retracto aliquis sententiam absolutam habere possit: *Infelix, vt cumque ferent ea f. minores*; sc. quantumuis posteri id facinus laudibus summis praedicent (vt *ferre* simpliciter sit, laudibus efferre). Verum *vincet amor p.* Et in hunc sensum interpretari videtur locum Augustinus de C. D. III a Pierio in medium productus. Sed praestat vulgaris ratio: vt disiungantur a superioribus postrema: *Vt cumque — minores: Vincet a.* 824 *Vincit* Witt. *laudumque immensa cupido*; malis hoc abesse, quippe quod

iactaret (erat Numae nepos ex filia), *praelatum sibi Tullum. Itaque statuerat, favore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.* 820—824. Vid. Liu. II, 3—5. Bruti factum qui reprehenderent, iam Virgilii tempore fuisse credendum est; itaque ab Anchise adiectum: in quacunque partem hoc factum interpretantur sint posteri, ipse in sumendo a filiis supplicio sequetur id, quod patriae amor et gloriae cupiditas suadebunt.

818. 819. *Vltor Brutus*, qui Tarquinii superbiam et Sexti libidinem vltus est. *fascis receptos*, regiam dignitatem et imperium a Regibus in Coss. translatum.

Quin Decios, Drufosque procul, saeuumque
 securi 825
 Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.

Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 Concordes animae nunc, et dum nocte prementur,

Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae

pulcerrimam laudem corrumpit: saltem ad nostrum sensum. An vero ad Romanorum quoque iudicium? Etiam Io. Schraderus expunctum hemistichium esse malebat. 825 *Quin Decios Brutosque* Rom. 826 *et* deest Hamb. pr. et Goth. sec. 827 *Illi quos* sec. Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. *in auris* pr. Hamb. 828 *et nunc dum* ed. Ven. *prementur* e Pier. et binis suis Heinſius recepit. Accedit Zulich. Vulgo *premuntur*, quod bene poterat locum tueri. 829 *limina* sec. Rottend. Witt. Erf., perpetua varietate. vid. h. l. Heinſ. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. *lumina* vnice vera; nam et plus dignitatis epicae inest, et praecesserat: *nocte* de statu animae ante vitae ingressum. Nec vero Pompeius et Caesar bellum ciuile mouerunt statim *sub vitae ingressum*, quod inferrent ista: *si limina vitae attigerint*.

825. 826. *Decii*, pater et pugna Allienſi. conf. Liu. V, filius, qui se pro patria deuouerunt, alter bello Latino, 37 et 49.

827—836. De Caesare et Pompeio. *paribus armis*, vtpote vterque Romanus. vt Georg. I, 488 *paribus concurrere telis* Romanos viderunt Philippi. Et Lucan. I, 7 *infestisque obuia signis* *Signa, pares aquilas et pila minantia pilis. nocte*, ante ingressum vitae, quae supra *lux* erat v. 761, et mox v. 829 *lumina vitae*.

Attigerint, quantas acies stragemque ciebut! 830
 Aggeribus focer Alpinis atque arce Monoeci
 Descendens; gener aduersis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella;
 Neu patriae validas in viscera vertite vires.

830 *Attigerunt* Goth. text. *quantis* tert. Rottend. *strages-*
que quinque Burm. 831 *Menoeci*, *Menoeti*, *Moneti*, *Mo-*
neci, *Minoeci*, *Monete*, aberratt. codd. At est *Μονοίκου λιμήν*.
 832 *Discedens* Puget. *auerfis* Medic. a m. pr. et Leid., in quo
 mireris Heinsum otium perdere. 833 *adnectite* Puget. 834 *Heu*
 Goth. pr., et *inualidas* idem. *vertite* Montalb.

831. Iulius Caesar in Pompe-
 ium arma mouebat e Galliis.
 Etsi vero Rauennae tum sub-
 sistebat cum vna legione, ta-
 men, cum ceterae legiones
 ex hibernis (v. de B. Ciu. I,
 7), adeoque maior copia, um
 pars ex Gallia Transalpina
 esset arcessenda, angustia re-
 rum specie ab Alpibus de-
 scendere eum narrat. Alpes
 declarat per *aggeres Alpi-*
nos et *arcem Monoeci*, h. e.
 promontorium cum templo
 et portu Herculis Monoeci,
 sub Alpibus maritimis non
 longe a Nicaea sitis, qui
 nunc *Monaco* est. Alienum
 itaque est non magis ab hi-
 storiae veritate, quam a poe-
 tae consilio, aut cogitare,
 Caesarem ipsum per haec lo-
 ca in Italiam descendisse, aut
 ad reditum Caesaris ex Hi-
 spania haec referre. Nec me-

lius rem expedit Burmannus.
 Videas tamen audacter haec
 in descriptionibus et historiis
 Italiae repeti (v. c. *Obss. sur*
l'Italie T. III, p. 282), et
 monstrari turrim super mon-
 te Turbia, qua transitu fac-
 to Caesar iter in Italiam clau-
 serit; quam Tropaeorum Au-
 gusti ruinas alii esse pronun-
 tiant, vt ex Holdswortho
 didici. Pompeium copias ex
 Oriente contraxisse quis ne-
 scit? 833. *ne adsuescite bel-*
la, pro vulgari: adsuescere
 bellis. Ante oculos fuisse cre-
 dunt Iliad. 7, 279 de Hecto-
 re et Aiace singulari certami-
 ne pugnantibus: *Μηκέτι, πᾶν-*
δε φίλῳ, πολεμίζετε, μηδὲ
μάχεσθον. 834. Imitatio Lu-
 cani est I, pr. *populumque*
potentem In sua victrici
conuersum viscera ferro.
 835 Statius hinc petiit Theb.

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olym-
 po; 835

Proiice tela manu, sanguis meus.
 Ille triumphata Capitolia ad alta Corinθο
 Victor aget currum, caesis insignis Achiuis.

836 *sanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36 (ed.
 Ruhnk. p. 267) iam Ge. Fabricius laudauit; nec dubito vi ac po-
 testate sententiae esse praefendum; etsi Rufinianus in interpreta-
 tione argutias captat, quali poeta tecte Caesarem vituperare voluerit,
 cum dicere manifeste parum tutum esset: *Nam simul causam*
belli ciuilis ostendit in Caesare fuisse, dum dicit, priorem
illum debere parcere; simul dolorem confessa (an *re confessa*?
 nam sensus: vt ipsi Caesari talis confessio exprimatur) *et in iudicia*
suo quaerit, tamquam ideo parcere prior debeat, quia sit An-
chisae pius sanguis et ab Olympo genus ducat. Fatendum tamen,
 alterum *sanguis meus* affectus plus habere et ad naturae veritatem
 melius esse comparatum. 838 *currus* multi ap. Heinl. et Burm.,
 minus bene. *currum* Medic. quoque agnoscit, nec non Rom. cum
 Aruliano Messo.

III, 239 *vos, o superi, meus* trahebat. Repugnat *ille il-*
ordine sanguis, Ne pugna-
te odiis. Notata loca a Cer-
 da. Versus 835. 836 ad ele-
 mentiam Caesaris referuntur.
 Cur Caesarem potissimum
 appellet, causa allata est in
 hoc ipso: *genus qui ducis*
Olympo, sc. per Iulium seu
 Ascanium.

837 — 841. Duo versus
 837. 838 ad *L. Mummium*
Achaicum pertinere, dubi-
 tari nequit; neque probari
 posse puto Harduini ad Pli-
 nium T. II, p. 646 senten-
 tiam, qui totum locum v.
 837 — 841 ad Caesarem re-

trahebat. Repugnat *ille il-*
le, et triumphata Corin-
thus, et reliqua. Poetam
 ordinem temporum histori-
 cum studio certo haud sequi,
 iam multis exemplis vidimus.
 Liberius, prouti adstant ani-
 mae, eas excitat. Mummium
 autem potissimum comme-
 morat non tam insigniore
 aliquo inter ceteros magnos
 viros merito, quam quod
Achivos, Graecos, bello
 Achaico confecto, profliga-
 vit, re ad hominis Troiani
 sensum grata. At qui vll. se-
 quuntur, ad quem ex Ro-
 manis ducibus referendi sint,

Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae,

obscurum videtur. Ad eundem Mummium ne referas, vel *τὸ Ille* intercedit, quod diuersum aliquem designat. Veteres Pyrrhum Epiri R. respici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii versu *Aeacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Aeaco ducebat; sed reliqua in his vers. memorata in eum non cadunt; unde vana Virgilii reprehensio nata apud Gell. X, 16. Iniquior est Grammaticorum strictura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum esse; nam Virgilius procul dubio si correxisset, fuisset exempturus; nisi aliquid adspexerit nobis incognitum.* Minimae difficultates sunt, si cum viris doctis apud Cerdam et ad Gell. l. c. *L. Aemilium Paulum* Persei victorem Aeneae ab Anchise ostendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio versari; neque adeo, quod in sacris Iudaeorum vatibus fere interpretes male faciunt, ad proprietatem orationis et historiae subtiliter omnia esse reuocanda. Quin poeta vaticiniorum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videri debet. Graeciae opes iam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia deuicta, indicaturus, *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum historiarum memoriam iucundam simul et augustam: ut iam lib. I, 283 — 285 factum vidimus; quem locum cf., item Ouid. Fast. VI, 47, ubi Iuno: *Poeniteat Sparten Argosque measque Mycenae Et veterem Latio supposuisse Samon*: h. e. subiugasse. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo affligerit Graeciam, ex Liuiο intelligas XLV, 31 seq. Ad tempora belli Troiani a poeta accommodata sunt reliqua, praeclare utique, si haec Aeneae repraesentata memineris: itaque Perseum victum appellauit *Aeaciden*, ab Achille oriundum; quid enim ad Troianorum sensum laetius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Troianis esse poenas daturus calamitatis Troianis illatae et euerstae urbis adeoque templorum Troiae violatorum et direptorum; sed ingeniose

Ipsūque Aeaciden, genus armipotentis Achilli; 840
Vltus auos Troiae, templa et temerata Mineruae.

vnum aliquod facinus, ut poeta, et inprimis Aiācis impietatem in Cassandram memorat, tamquam nefandum inprimis scelus, quo Achivi deorum irae et vindictae sese obstrinxerant. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: *Et testor eum, Qui Persen, proauī simulantem pectus Achillis*, Et tumidas proauo (hoc nunc emendatius legitur meliore Santenii iudicio) *fregit, Achille, domos*, (sic coniunge: h. e. Paullum testor, qui Persen vicit et Macedoniam subegit, pro qua memorat gentem regiam ab Achille origines petentem) et ex Silio XV, 291. 292 de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Aeacidum sceptris proauoque tumebat Achille*. Quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidae erant, in tanta commentariorum in vtrumque locum mole neminem vidi docere. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quae erat Neoptolemi, Epiri R., filia. vid. Iustin. VII, 6. Hac ratione vniuerse seruata, de Perse tamen, an ad eum v. 840 referendus sit, adhuc quaeri potest. Cum enim multo magis obuium sit, Ennii exemplo, *Aeaciden* de Pyrrho Epiri R. aut eius progenie accipere, quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum aut *Aeaciden* pro, *Aeacidas*, Epirotas, dictos habeas: *Eruet ille*, Paullus Aemilius, *Argos, Mycenae, ipsamque Epirum*; ut Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua vna die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. vid. Liu. XLV, 34. Strabo VII, pag. 496. Plutarch. in Paulo pag. 271. Videtur sic; tamquam ad excusationem, subiectus esse v. 841 *Vltus auos Troiae, templa et temerata Mineruae*. Inest his argutum aliquid, quod placere possit. Minus bene per *Aeaciden* Thessa-

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cossæ,
relinquat?

Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyaë, paruoque potentem

842 aut deest Medic. a m. pr. *Conse* Rom. *Quosse* Zurich. *Colse* Goth. tert. Quam lectionem huius versus Ge. Fabricius in Donato inuenit, non assequi licet. 843 *bello* Gud. a m. pr. 844 *paruoque nepotem* Goth. tert., ridiculo stupore.

liam, tamquam Graeciae, vno verbo accommodato ad
iam per Argos et Mycenæ plura subiecta: adeoque nunc
designatae, partem tertiam, eruet pro, prosterne, vin-
intelligas, cuius fortuna cum cet Aeaciden.
Macedoniae calamitate fuit 842 — 845. Notissimi in
satis coniuncta; etsi in ea rebus Romanis viri. *Cato* est
erat *Phthia*, Achillis patria, maior, M. Porcius, qui et
qua cum Mycenæ et Argis ab aliis inter magnos viros
iunctim memorata Graeciam memoratus est: Vticensis non
declarari iam lib. I, 284. 285 bene inter Cossam et Grac-
vidimus in simili loco: *Quum chos* locum haberet; etsi in
domus Assaraci Phthiam Augusti gratiam hunc omisit-
clarasque Mycenæ Seruitio se videri non debet. v. Ho-
premet ac victis domina- rat. I Carm. 12, 35 et inf.
bitur Argis. Sufficit per VIII, 670. De A. Cornelio
solitas vaticinii ambages vsq. *Cossæ* spoliis opimis claro v.
839 — 841 hoc vnum decla- Liu. IV, 19. 20. *Gracchi*
rari: Ille alter, Paullus Ae- *genus*; respicit maximo Ti.
milius, Graeciae opes iam Sempronium Gracchum, b.
ante priorem illum, Mum- Punico II clarum. *Scipia-*
mium, franget. Si tamen, *das*, int. Africanum maio-
qui *Aeacides* sit, definien- rem et minorem; nam ad-
dum est: simplicissimum est iectum: *clades Libyaë*, Car-
de Perseo cogitare. In eo, thaginis alter victor, alter
quod post *Eruet Argos, My-* euerfor. *fulmen belli* de Sci-
cenæ, adiectum est, *Ipsam* pionibus proprio aliquo mo-
Aeaciden, haerendum non do dictum fuisse, ex locis ap-
est: fit enim communi vsu, paret a Cerda aliisque lau-

Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem? 845
Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius aera,
Credo equidem, viuos ducent de marmore voltus;

845 et te Zurich. nec te Schol. Perf. *sulcos* emendabat Tur-
nebus, sed *sulco* plus poeticae rationis habet pro, *sulcis*. *Serrane*
Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora *Sarannus* vel *Serranus*.
vid. Heinf. et Perizon. Animadu. p. 24. 846 *Quo gressum r.* Rom.
capitis Vratisl. es abest a Franc. 847 duplex Codd. familia:
restituis Medic. cum al. *restitues* Rom. cum ceteris; non video
cur hoc praeferam. Poetam decet, futura vt praesentia ante oculos
ponere. *restituet* Leid. et ed. Ven. 848 *molibus* Witt. 849 *cedo*
emendauit Markland. ad Stat. p. 5 line idonea causa. cf. Burm.
et viuos aliquot apud Burm., haud dubie mollius. *viuos alicent*
Menag. pr., librarii stupore.

dati. Praeuiit Lucret. III, f. 4. Perizon. Animadu. Hist.
1047 *Scipiades belli ful-* c. 1.
men, Carthaginis horror, 846. 847. *fessum*, me lon-
Ossa dedit terrae proin- ga oratione, cum de Fabiis
de ac famul' infimus esset. tot dicenda restent. De Fa-
Spencius bene comparat lo- bio *Maximo* Cunctatore ver-
cum de Caesare apud Lucan. sus debetur Ennio.
I, 157 sqq. Ad versus hunc 848 — 854. Locus haud
referri debet Sili locus XIII, dubie e nobilissimis, quo Ro-
499. Fulmini assimulauit bel- manorum ingenia et laudes
latorem iam Homerus Iliad. cum Graecis, nam ad hos
v, 242. ἀστεροπὴ ἦελος. at- potissimum respicere videri
que inde Pindarus et alii. debet, comparantur. Graeci
At illud tragicum, quod ipse praestabant artium elegantia;
heros ἀστεροπὴ πολέμου dic- ex iis poeta aeris fundendi
tus. *paruo potentem Fabri-* marmorisque sculpendi ar-
cium, in parua re domestica tem memorat; felix idem est
diuitem; vt *contentus par-* in verborum dilectu: *aera*
vo aliquis dicitur. De C. Ati- *spirantia* statuae, quae vi-
lio *Serrano* v. Plin. XVIII, 3, vos viros reddere videntur;

Orabunt caussas melius, coelique meatus 850
 Describent radio, et surgentia sidera dicent:
 Tu regere imperio populos, Romane, memento;

850 *Orabant* Gud. *Solisque* l. *Phoebique* *meatus* em. Io. Schrader., sed *coeli* m. sunt siderum *meatus*. 851 *Describunt* fec. Moret. *radios* Goth. tert. *lumina* Menag. pr. *ducent* Parrhaf. cum Goth. tert., perpetuo lapsu.

et *mollius*, nam proprium prias artes esse contendit, ut imperent terrarum orbi, et aut in foederum aequas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma sumant, debellant. Tantum verba subiiciunt; *pacis morem imponere*, h. e. legem, foederum leges et conditiones; *parcere subiectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis utilitatem sibi ipsis promittere possent. Ad Augustum transtulit Horat. C. S. 51 *bellante prior, iacentem Lenis in hostem*. At viri docti in his versis scientiam civilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem, expressam a poeta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; satis argute, si modo vere. Sal-

Hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
 Parcere subiectis, et debellare superbos.

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit: 855

Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!

853 *Haec* tres Burm. *pacique* multi scripti et editi inde ab Aldd. cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. praetulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heinl. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, ut lib. I, 264; verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. *pacisque* i. amorem Zulich. *pacique* i. curam pr. Hamb. *mores* Doruill. 855 hoc Ven. his alter Hamb. 857 *viris* alter Hamb.

tem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace: fere ut Aen. I, 264 *populosque feroces Contundet moresque viris et moenia ponet*.

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de C. Marcello, Octaviae f., ad quem ut deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem de loco hoc coram Octavia lecto vide in Vita Virgilii §. 47 et Seru. ad v. 862. Respiciunt narrationem Senecae verba in Consolat. ad Marciam 2. ubi de pertinacia doloris Octaviae: *carmina celebrandae Mar-*

celli memoriae composita aliosque studiorum honores reiecit. Videri potest totus locus reliquo iam carmine absoluto insertus esse; nec tamen video, unde viri docti hoc tamquam exploratum satis tradere possint.

856—860. *Spoliis opimis*, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro. Liu. Epit. XX. vid. Perizon. Animadu. c. VII. Eadem sunt v. 860 *tertia arma capta*, h. e. tertia spolia opima post Romulum et Collum, *suspendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli instituto Iovi Feretrio ferebantur spolia opima. vid. Liu. I, 10. Sed potuit senioris aevi religio Romulum Iovi adiungere;

Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860
Atque hic Aeneas; vna namque ire videbat

859 Alii distinguunt post *Sistet eques*; nil refert. *equis* Rom., quod male probat Pierius; est enim vulgare pro altero poetico. 860 *Tristia* Rom. *patris* fragm. Vatic. a m. pr. *suspendent* Franc. *raptam* malebat Markland. ad Stat. p. 277, ut iam Passeratius apud Guellium; sic Ge. III, 32. Sed nec minus alterum bene dictum.

potest quoque dictum esse, quia conditori urbis omnia praeclara posterorum facta in laudem cedant. Rem tamen alio modo expedit Seruius: *Possumus et, quod est melius, secundum legem Numae hunc locum accipere, qui praecepit, prima opima spolia Ioui Feretrio debere suspendi, quod iam Romulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus.* Nec perperam haec tradita esse, intelliges, si Plutarchum euolueris in Marcello p. 302 C et locum Festi apud Perizon. l. c. pag. 255 sq., vnde constat vulgarem eam Romanorum opinionem fuisse et interpretationem Legis Numae, quae de tribus diuersis spoliis generibus erat lata. Poetam autem sequi vulgarem opinionem fas est. Post haec

omnia tamen manet hoc, spolia opima in eodem Iouis Feretrii templo fuisse reposita. Propert. III, 10 f. *Nunc spolia in templo tria condita.* Nobilitata quoque est memoria Marcelli denario gentis Claudiae, in quo templum quatuor columnis in fronte ornatum ipse ingreditur tropaeum gestans. *tumultu* potest proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. vid. Cic. Phil. VIII, 1. Seru. inf. ad VIII, 4. *eques* v. 859 ex poetico sermone ad maiorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861 — 867. Imitationem vide apud Silium XIII, 778 seqq., vbi de Homeri umbra. Comparari quoque potest recensio similis apud Eurip. Phoeniss. 120 sqq. 147 sq. Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex sorore ne-

Egregium forma iuuenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, ane aliquis magna de stirpe nepotum? 865
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!

862 *Egregiam formam* fragm. Vatic., felici lapsu. *et deest* binis Burm. 863 *fraus* fragm. Vatic. a pr. m. *d. lumine vultus* sec. Moret. *lumine vultu* tert. Rottend. 865 *an* ed. Iunt. 866 *Qui* Heins. recepit tamquam elegantius ex Gud. a m. pr., nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Quistrepidus.* *est* abest a Medic. Rom. et plerisque vetust.; itaque Heins. expunxerat.

potis, virtutibus suscepta erat expectatio. vid. Dio Cass. L. III, 30 et Vita Virgilii ad a. 731. Est idem, de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor aeuo Fama Marcelli.* Elogia alia Interpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons laeta parum*, omen mortis immaturae. Volebant tamen viri docti frontem Marcelli tristem agnoscere in gemma artificis Epitynchani nomine per fraudem, quod suspicor, inscripta apud Vrsin. Imagg. n. 87, vbi v. Io. Fabri Comment., ad cuius similitudinem plures gemmas passim in idem nomen interpretati sunt: tres apud Lippert. Dactyl. et Capita Augusti et Marcelli iugata et

velata Ficorinius edidit (*Vestigii di Roma antica* ad pag. 145). Auctoritatem tamen idoneam vbique desidero. Deprehendere quoque Marcellum sibi visi sunt viri docti in Achate Tiberiana et in numo Seguni, etiam a Spanhemio repetito de Vsu Numism. Tom. II, p. 316, in quo tamen caput iuuenile nullo cum argumento ad Marcellum trahi dudum docuere viri docti, et nuper monuit Eckhel. Catal. Mus. Caes. Vindob. P. II, p. 47. et nunc duo numos Marcelli caput praeferre dictos palam damnauit in Notit. Numor. vet. Vol. VI, p. 162. *quantum instar in ipso est*: verisimile fit, si id cogites, quod sententiae vis postulare vide-

Sed Nox atra caput tristi circumuolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra 870

867 *Seu* Goth. tert. *volat tristi circum caput umbra* Bigot.
868 *abortis* et hic esse lectum e Pierio apparet. 869 *O gnate* Me-
dic. et al. *suorum* Oudart. pro Var. Lect. 870 *Ostendunt* et
finunt Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et
Leid., et ardebat Heinio. *hunc natum* Goth. sec., sed perperam;

tur, noue h. l. *infiar* posi-
tum esse pro exemplo mag-
nae dignitatis, specie augusta
corporis. Nam, etsi non ig-
nore, quae disputata sint a
viris doctis, nuper repetita
a Doruillio ad Charit. p. 333,
non tamen satis acquiescit
legentis animus, si nihil aliud
assumas quam: quanta simi-
litudo eius est sc. cum patre;
inprimis cum praecesserit;
*Qui strepitus circa comi-
tum!* quod sine dubio ad
popularem fauorem referen-
dum; expectas nunc aliquid,
quod dignitatem oris et ma-
iestatem corporis commen-
det. Vs. 867 *Sed Nox* haud
dubie pulcerrimi phantasma-
tis. Grauitur dictum erat ab
Homero Od. v, 351 *Ἄ δειλοί
τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ
μὲν ὑμέων Εἰλύαται κεφαλαί
τε, πρόσωπά τε νέρθε τε γού-
να.* At ornatius Nox (pro

Morte) circumuolat caput.
Nocti, Somno, Morti, alas
tribui, nunc nota res est. cf.
Guell. Cerda, et ad Tibull.
II, 1, 89.

868 — 887. Quantopere
omnia haec ad affectum ac-
commodata et dicta sint, mo-
nere necesse non est. Sed
fatendum est, felicissime haec
a Voltario translata esse ad
Burgundiae Ducem in Hen-
riade Cant. VII *Quel est ce
jeune Prince, en qui la ma-
jesté* etc. *propria*, perpe-
tua; ut iam alibi vidimus. cf.
Cerda. 868. *ingressus*, in-
fit. *Campus aget gemitus*
virorum, noto more pro,
in campo agetur, erit gemi-
tus (ut ἄγεσθαι pro ἔχεσθαι,
εἶναι) in funere Marcelli. Sed
funus seorsum memorauit, et
praeclare ad Tiberim retulit:
quanto cum luctu funus fac-
tum videbis, cum ille tumu-

Esse sinent. Nimum vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, vi-
debis

Funera, quum tumultum praeterlabere recen-
tem! 875

Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos; nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, inuictaque bello
Dextera! non illi se quisquam inpune tu-
lisset 880

nam ad virilem aetatem peruenerat, ut vel ex disputationibus viro-
rum doctorum ad Propertium notum. *neque* reuocauit Burmann.,
Heinsius secundum potiores: *nec.* 871 *nobis vnus c.* Exc. Burm.
872 *Superis* Rom. et Doruill. a m. pr. *haec* abest ab Oudart.
874 *vel quot T. videres* ed. Ven. 875 *Funera* post *gemitus* et
tumultum improbabat acutus iudex Schrader. in Mf. et con. *mu-
niera:* ut 885 — 887. Conf. Not. *praeterlabare* Medic. a m. pr.
cum aliquot aliis Heinio. 877 *in tantam spem* ed. Ven. *in tanta
spe* Witt. *in tantum spes* Rom. 880 *quisquam se* alii; et sic
ante Heinio. lectum.

labitur! De publico hoc in bo V, p. 236. Nunc 876.
Marcelli funere luctu v. Dio 877 pro vulgari: in tantam
l. c. et Seru. ad v. 862; fu- spem tollet eos; tantam de
nus autem in Campo Martio se spem faciet. ut et Gr. ἐλ-
factum est ingenti cum appa- πίσιν ἐπαίρειν. 879. 880.
ratu. v. ibid. *tumultum re-* egregia inuersio, dum post
centem, Mausoleum Augusti illa, neminem Romanorum
in Campo Martio ad ripam cum ipso posse comparari,
Tiberis, quod sexto suo Con- pergendum erat: *non iac-*
sulatu (V. C. 726) exstruxe- *tabit se tantum vllo alio*
rat. Sueton. c. 100. cf. Stra- *alumno Roma* nec pietate,

Obuius armato, seu quum pedes iret in hostem,
 Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885
 His saltem adcumulem donis, et fungar inani
 Munere. Sic tota passim regione vagantur
 Aeris in campis latis, atque omnia lustrant.

886 *Hic salt.* alii. Sed Heinf. e codd. *His* reposuit, aut potius reuocauit; sic enim iam inde ab Aldo editum. *donis effungar* Mentel. pr. *inani* Medic. et fragm. Vatic., vterque a m. pr. 887 *Munera* Menag. sec. 888 *Aeris* Rom. et Mentel. duo, alter etiam sine *in.* *Aeris* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Malim Virum doctum docuisse, quomodo *Aeris campi* accipiendi sint.

nec fide, nec virtute. 881. pulcerrima. 885. *animam accumulem donis* nota elegantia pro vulgari, dona, flores, in animam cumulem. *inani munere*, eo sensu, quo lib. XI, 51. 52. Duxit hinc versum pulcerrimum Statius Epiced. Patris V. Silu. 3, 285 *Ite* (Venite) *pui Manes, Graiumque examina vatum, Illustremque animam Lethaeis spargite sortis.* 887 — 893. *Aeris in campis.* Etsi aerem in Elysio spirare non dubito: conf. sup. Var. Lect. ad v. 704; cum tamen *aeris campi* insolente modo dicantur, spretis Grammaticorum apud Seruium et Cerdam argutiis putare ma-

Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum famae venientis amore: 890
 Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
 Laurentisque docet populos, urbemque Latini;
 Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur

889 *Quem* Montalb. 890 *famae melioris*, Medic. ex Colot., quod ex aliis locis translatum esse bene monet Heinf. 891 *Exhinc* multi hic, vt et alibi solent. *Bella exinde* Franc. 893 *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr. 894 *Somni pro Somni* dictum esse cum aliis contendit Burm., quasi non elegantius poeta Somnum substituat Somniis, vt toties alibi. *gemini* Goth. pr.

lebam graece dictum, pro adscriptus: nemus — *in quo locis caliginosis h. e. inferis. falsa dies caeloque simillimus aether.* Dicta eodem modo *loca lucis*, fere vt 761. *viro* pro, ei. *Laurentesque docet populos*, nota inuersam orationem, pro, quae bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini urbem. Ad vaticinia igitur reuocat poeta etiam ea, quae ab Aenea in Italia gerenda sunt. cf. Disquis. II, f. 6. 894 — 902. Cum emittendus esset Aeneas e locis inferis alia porta, quam qua ingressus erat; incidit Maro in duplices Somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserant. vid. Excurs. XV. Fundus Odyss. τ, 562 seqq.

Cornea; qua veris facilis datur exitus Vmbris: 895
 Altera candenti perfecta nitens elephanto;
 Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
 His vbi tum natum Anchises vnaque Sibyllam
 Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:

895 *Cornua* Rom. et Doruill. *datus* alter Hamb. Totus
 versus Goth. tertio deerat. 897 *Insolens* videtur Trappio voc.
Sed, et coni. *Quae*. Scilicet: altera meliore materia quidem et
candenti perfecta n. e. *Sed falsa* etc. 898 *ibi* irreplisse vide-
 tur in Burm. edit. Nam Heinl. praetulit *vbi* cum Medic. et al.

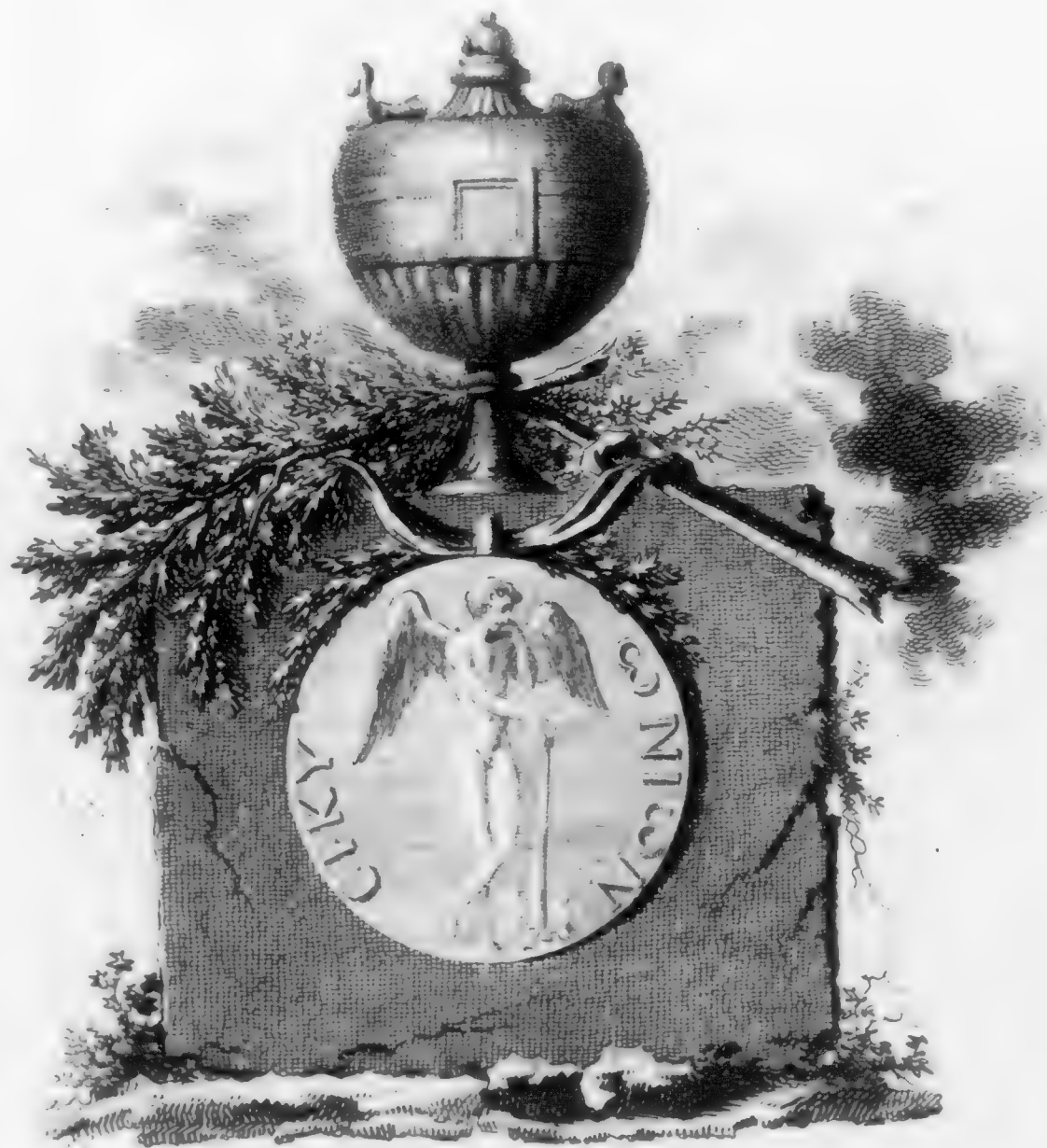
Somnia sedem habere in Or-
 ci vestibulo, supra vidimus
 v. 274. 282 sq. *veris Vm-*
bris, pro Somniis; vi oppo-
 siti; scilicet somniorum ge-
 nus est, quo mortuorum Vm-
 brae somniantibus offerunt
 se, interdum vt Furiarum lo-
 co poenas expetant. v. ad
 Propert. IV, 7, 87 et al. Al-
 tera porta meliore quidem
 est materia, scilicet eburna,
 sed ex ea non ipsae Vmbrae,
 sed earum phantasmata seu
 Laruae, procedunt: Horatii
vana imago, quae porta
fugit eburna, somnium du-
cens: III, 27, 41. *nitens*,
 ornat; *perfecta*, τετυγμένη,
 vel vt Hom. αἰ δ' ἐλέφαντι
 τετεύχεται. *Manes*, h. e.
 inferi mittunt; ex inferis ad
 homines (namque id est, *ad*
caelum) procedunt hac alte-
 ra porta Laruae; haec, vi

oppositi, esse debent *falsa*
insomnia; vt sup. ad 888 e
 Statio memorabam *falsum*
 diem de Elyfio: *In quo fal-*
sa dies: non verus, sed si-
 milis huic nostro diei, nostro
 caelo, assimulatus; Non au-
 tem *falsa insomnia* sunt fal-
 lentia, somnia, quae falsa
 rerum specie illudunt. Inter-
 pretatur locum Statius l. c.
 288 Epicedii in patrem:
 precatur, vt se patris vmbra
 per somnum inuisat: *Inde*
tamen (ex Elyfio) *venias*,
melior qua porta malignum
Cornea vincit ebur (vult
 ergo patrem ipsum, veram
 eius vmbra se per somnum
 inuisere) *somnique in ima-*
gine monstra, *Quae solitus*
 (sc. eras monstrare, dum vi-
 vebas.) Nec vero ad poetae
 consilium vlllo modo referen-
 da sunt, quae hic, mythici

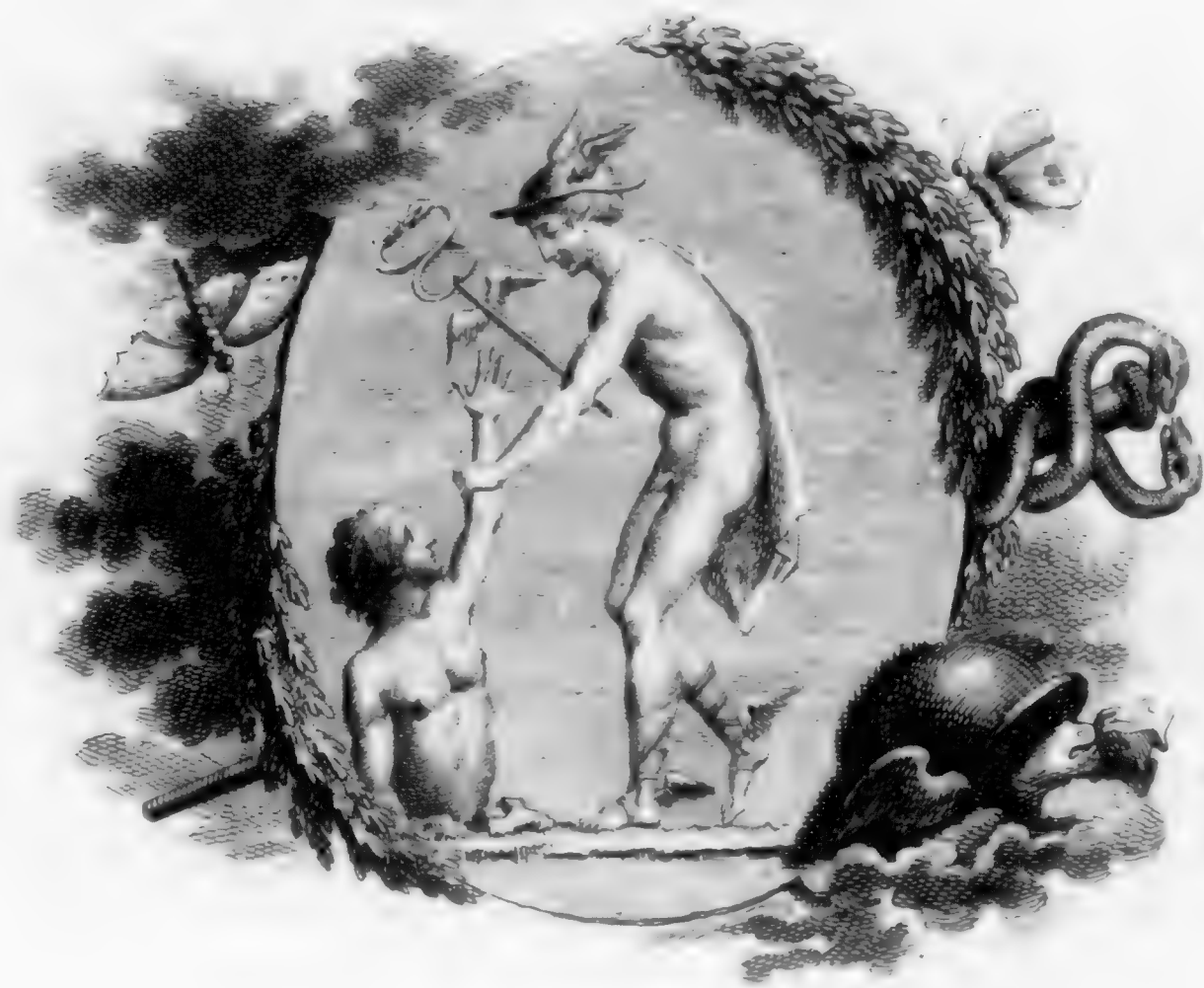
Ille viam secat ad nauis, sociosque reuifit; 900
 Tum se ad Caietae recto fert limite portum.
 Ancora de prora iacitur; stant litore puppes.

901 *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. Lect. Bigot. et Witt.,
 h. e. *recta via*, quod cur Heinl. et Burm. non receperint miror,
 cum alibi minus graui auctoritate vulgatam mutauerint. Lapsus
 librarii in promptu est, in vulgata, *litore*.

tantum ornatus caussa, de quasi sulco pedum ducto.
 somniis s. vmbis veris ac fal- *recto limite*, vt *recta via*,
 sis, adiecit: ac si falsis ac sic- v. Var. Lect. Tandem Pom-
 tis accenseri velit ipse ea, ponius Sab. „*Sic finit Ho-*
 quae adhuc narrauerat. *viam* *merus lib. XI* (Odyss. λ) *et*
secat, τέμνειν ὁδόν, nota res; *Silius XIV.*“

EXCURSVS I

Necyiae in poetarum carminibus frequenta:ae.

Consentiunt in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium Aeneidis librum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sextum. Quanto magis ille delectare debuit aut omnino veterum, qui ex poetarum lectione et puerili institutione his mythis innutriti erant, aut Romanorum animos, qui extrema libri parte annales quodammodo suae gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum, agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quae hic expositae sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis locis Italiae exponeret, quandoquidem illa tum Graeciae inter ignotas, saltem parum cognitae, terras erat, maior utique rerum narratarum nouitas et insolentia, maiorque ad Graecorum animos admiratione mouendos vis esse

EXCURSVS I AD LIBRVM VI 309

debuit; habet etiam maiorem auctoritatem narratio ex Vlyssis persona instituta; Virgilius tamen non minimum auxilii et praesidii ad suauitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum habuisse videri debet (Odyss. λ). Non enim vno loco seu superstitione illa seu fraus ludificata est hominum animos antiquioribus aetatibus, ut Manium euocationem fieri posse crederent; quod etiamnum inter feros et barbaros populos passim hominibus persuasum esse narrant qui eos adierunt. Procliuius enim esse solet rudium hominum animus, ut animas post mortem superstites esse easque iterum in vitam redire opinetur, quia interdum mortuorum species sibi per somnum obiectas viderat. Possunt etiam mentes fanaticorum aut morbo aut errore ita de statu deiici, ut videre et audire ea, quae non sunt, sibi videantur; adeo ante subtiliorem doctrinam de animarum immortalitate dudum similis aliqua persuasio hominum indoctorum animos tenuit. Facile itaque existere potuit, qui inter alia diuinationum genera etiam hoc vteretur, ut mortuos consuleret et ab iis responsa ferre videretur; contra, in hac, animae nostrae natura quae sit, ignoratione, difficile esse debuit, ista persuasionem et fraude animum liberare. Obtinuit ea iam olim in Oriente, ut e sacris vatibus constat, tum in Graecia, Italia, aliis locis. Hinc poetarum ingenia materiam et ornatum carminum inde petierunt. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed, *Nekyia* condere, res videtur fuisse veteribus poetis pluribus frequentata; uti plura etiam per Graeciam fuere Necromantia, antiquiore certe aevo; nam talem superstitionem melior vitae cultura statim tollere debuit. In Minyade et in *Néστοις* res inferas Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28, et inter Hesioda Thesei fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31, alius Herculis in Heracliis: quo factum, ut hic ipse Hercules descensus variis modis narraretur: conf.

Apollod. II, 5, 12 et Notas pag. 428 sqq. Platonis de inferis mythi, quos e teletis repetunt nonnulli, non aliunde forte erant petiti, quam ex poetis antiquioribus. Nec improbabile est, a Tragicis Graecis Romanisque in fabulis, quae de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intextas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factum vides in Hercule furente. Plura eius generis occurrere videntur in Theseo Euripidis, si compares Schol. Aristoph. ad Ran. 476 et al., qua ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in euocationibus umbrarum, uti Tirestiae, et in Manium apparitionibus, ut in Euripidis Hecuba; unde latine conuersum ab Ennio de Acheronte locum seruauit Cicero Tusc. Qu. I, 16 in Ennii fragm. Column. p. 242 *Adsum atque aduenio Acherunte vix via alta atque ardua, Per speluncas saxeis structas asperis pendentibus Maximeis; ubi rigida constat crassa caligo inferum; Vnde animae excitantur obscura umbra, aperto ostio Alti Acheruntis, falso sanguine mortuorum imagines.* Quid? quod etiam pictura attigit illa: est descriptio tabulae a Polygnoto factae Delphis in Ieschaie pariete, in qua Necyia exhibita: Paul. X, 28, ubi verus Vlyssis ad inferos descensus fit. Alia Niciae tabula apud Plinium XXXV, 11 s. 28. Fertur tandem in teletis aliquando rerum inferarum adumbratio dramatica facta esse. Inter haec obseruatione dignum illud; a quam paruis initiis commenta haec et figmenta de conditione animarum post mortem profecta sint: condonanda utique illa cupiditati mentis humanae, et mira aliqua iucunditate se commendantia, nec indigna, quibus immoretur ingenium erectius. Apud Homerum est *Tartarus* Titanum sedes et carcer; neque aliter apud Hesiodum res se habet, nisi quod Vranidae in iisdem collocantur: conf. inf. Excurs. VIII. Alius apud Homerum locus est *Elysium*, heroibus destinatus; alius *Hades*, s.

Orcus, h. e. omnino loca infera: in quibus promiscue habitant animae cum piorum tum impiorum: conf. Not. ad v. 608 huius libri. Exornauit Elysium Hesiodus, inde Pindarus Ol. II, 123 seqq.: de quibus alio loco dictum (Opusc. Tom. I, pag. 397 seqq. 400). At in Orco novis fabulis exornando inprimis hominum ingenia se exercere, cum in carminibus, tum in picturis, ut paullo ante dictum est.

Non igitur rem nouam et inauditam commentus videri debet poeta, cum descensum Aeneae ad inferos carmini intexeret. Enimvero ingenii sui diuini felicitatem declarauit in hoc, quod, cum eo aeuo viueret, quo Graeciae doctrina et sapientia satis iam vulgata erat, non in fabulis Homericae aetatis acquieuit, sed nouum suae Necyiae ornatum, eumque eximium, parauit ex philosophiae inprimis Platonicae placitis; ex quibus, etsi omnino inter magnorum poetarum inuenta etiam hoc est, ut vulgares et indoctas opiniones ad philosophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen inprimis consequutus est, ut non modo, Homeri exemplo, eos, qui iam ante Aeneam obiiissent, verum posteritatem quoque in Aeneidem inferre, reique nouitate tantorumque viro- rum nominibus, auctoritatem carmini et suauitatem comparare posset. Sequenti idem inuentum sunt recentiores poetae epici; de quibus infra suo loco (Excurs. XIII) videbimus. Intellectu itaque facile est, varia et multa eruditione hunc librum esse refertum. Bene Seruius ad v. 1 *Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior sumpta est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum Theologorum Aegyptiorum, adeo ut plerique de his singulis huius libri integras scripserint πραγματείας.* Forte ex his nonnulla inter grammaticas quisquillas Seruii sunt seruata, etsi ex iis pleraque poetae et

sententiam et elegantiam offuscant potius, quam illustrant. Ad poetae artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod, cum a vaticiniorum et praedictionum ambagibus maximum sibi epicae narrationis, quae animos rerum mirarum expectatione detineret, praesidium petiisset, nunc quoque primum Troianorum ad Italiam accessum sacrorum et oraculorum religione quasi consecrauit, reique adeo summae mirae dignitatem, et satis ad exitum iam spectantibus nouam tamen ex nouis Sibyllae responsis expectationem parauit.

EXCURSVS II

Locorum circa Auernum descriptio, seu topographia agri Cumani.

Libri huius vix satis magna esse potest suauitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subiectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea litteris caeloque expressa est a Paulo (Ant. Paoli in *Puteolanis Antiqq.*) et coloribus viuide reddita ab Ill. Equ. de Hamilton in *Campis Phlegraeis* Tom. I, tab. XVII sqq. Nam illam chorographiam, quae in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere vsu facile deprehenditur. Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum desinens. Puteolano s. Baiano sinui imminet lacus Auernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, vt circumcirca colle leuiter accliu et, praeter eam partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, sere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum

quinque ambitum iam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII et CCLIII passus (secundum Mazzellam l. c. c. 15), aucta olim in immensum: vid. Diodor. l. c. add. Aristot. Mirab. Audit. pag. 727 E. ed. du Vall. decrefcere tamen et temporum vicissitudinibus imminui illa potuit. Colles, qui ambiunt, silua olim inaccessa confiti erant ad conualles decurrente, et hi sunt *luci Auerni* (VI, 118. 138. 201), in quibus aureae frondis arbor (v. 138 sqq. 186). Siluam immensam, Ὀμβριμὺς ἄλλος οὐδαίης Κόρης, Lycophron 698 quoque memorat, et multo disertius Homerus: ἐνθ' ἀκτὴ τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, Μακρά τ' ἀγέροι καὶ ἱέαι ὠλεσίκαρτοι. Cupressos altissimas etiamnum lacum Auernum cingentes tristissimam loco faciem adiacere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I, p. 111), etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturae veritatem expressisse videri debet, qui saxa *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecatae (v. 13) seu Proserpinae, ut Homerus ait: Promiscue enim in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinae sacram paludem Auernam videas apud Diodor. IV, 22, et templi Hecatae ruinas esse eas, quas vulgo Apollinis aiunt, ad Auernum lacum, non male coniectat Paolus fol. XXVIII. Sed siluae istae inclusum aeris lacum pestilentia infecerant; etsi ipsi antro exhalationem tribuit Virgilius (VI, 237—241) et imitator loci Petronius; quod et ipsum accedere potuit ad alterum, cum eandem naturam sulphurariae aliaeque in iis locis speluncae habeant. Contagium tetri aeris fama olim in miraculum auxerat, ut aues adeo superuolitantes foetore enectas decidere affirmarent. vid. Strabo V, p. 244 B. Colles, quos diximus, variis perfossi specubus vias habuerunt subterraneas, caliginosas et tetras hospitibusque imperuias, quarum binae, sed et hae sere obstructae, supersunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprime idoneus ad hominum animos religionum terroribus sollicitandos.

Specus olim fuisse in his locis plures, modo diximus, etsi terrae motibus ipsaque aetate multi corruerunt, ut adiri nequeant. Habet etiam littus circa Misenum cautes passim excauatas, quas a Lycophrone vss. 1278 — 1280 Ζωστήριον τε κλιτὸν etc. innui puto. Admodum itaque probabile est, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V, p. 244 D. Ephorus, cuius magna hac in re auctoritas est, cum ipse Cumanus diligensque scriptor fuerit, prisca aetate eas cauernas hominibus pro domibus fuisse (Trogodytis itaque illi accensendi), donec ad meliorem vitae cultum procederent, natamque hinc esse de *Cimmeriis* fabulam Odyss. λ, 13 sqq.; etsi tenebris illis perpetuis siluae quoque continuae, quibus conualles montium obsitae erant, maiorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam superstitio suis vñibus accommodauit, et *necromantion* ibi institutum est, ut Manes euocati sciscitantibus fata praedicere crederentur, idque Homeri adhuc aetate auctoritatem habuit, qui Vlysssem ea loca adiisse narrat. Erant sacerdotes, qui sacra monstrarent, quibus Manes essent placandi (v. Strabo V, p. 244 C, vbi εἰσέπλεον parum accurate ex sua aetate dixisse videtur, ut Maximum Tyr. Disl. XIV aliosque omitam). Ex maiorum vita seruauerant sacerdotes morem, ut religioni ducerent solem videre, nec nisi noctu speluncis prodirent, ut Ephorus apud Strabonem l. c. D auctor est.

Tandem Manium sedes et ipsi inferi, quibus euocandis sacra in his locis fiebant, hic esse vel crediti sunt vel a poetis narrati. Conf. Strabon. l. c. et Eustath. ad Odyss. x pr., qui eum exscripsit. Habebat autem locorum situs et natura multa, quae ad fabulam hanc seu fidem accommodari possent, quae vnum in locum congesta videbis ap. Lycophr. 695 sqq. Silium XII, 120 sqq., sicut omnino vetustiorum fabularum magna pars ad insolita aliqua naturae phaenomena, ad motus inprimis hiatusque terrae, ignesque montium continuos, aliaeque naturae miracula spectant. Cogitandum porro, loca haec antiquiore aeuo a paucis Graecorum fuisse adita, rerumque adeo miracula

navigantium sermonibus insigniter fuisse aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis iugum memorari, vnde omnes Italiae fluvii prodeant? Fuit autem totus hic tractus ignibus subterraneis, passim erumpentibus, aliquando infestus: cuius rei vestigia sunt manifesta plurima: specus, colliculi, crateres, lacus, alia: v. Hamilton. in *Campis Phlegraeis* cum aliis, qui de focis Vulcaniis scripsere. Scatet totus ager inter Cumas et Baias bitumine, sulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245 C. quod bene Silius expressit vers. suis lib. X, 134 sqq.). Super Puteolos campus est sulphure abundans, collibus inclusus, quibus passim soli spiraculis fumus et calor prodit. Notum est nomen inter veteres *forum* et *olla Vulcani*, nunc *Solfatara* seu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non est, modo Cyclopes modo Gigantas fulminibus percussos passim ad haec loca referri, inprimisque campos Phlegraeos, Gigantumque in iis pugnare. His ignis subterranei vestigiis accensendus ipse lacus Auernus, olim crater Vulcani (Hamilt. l. c. pl. XXIX). Non longe a Cumis palus est *Acherusia* (Plin. III, 6 *Acherusia palus Cumis vicina*), quam Silius X, 126 — 129 et XIII, 397 aditum ad inferos esse prodidit, aquas habens ferrugineas, in solo sterili populis passim confito. Omnino *loca feta palustribus vluis*, *Littora Cumarum* pronuntiat Ovidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244 C, qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat (*καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθα πρὸς Ἰδρυται*), ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. x, 513. 514. 515. Accedebat specus ab Auerno per collem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, Acheron dictus *); ex hoc iter ducebat ad *Campos Elysios*, amoenissimum locum, sepulcris passim confitum.

*) *Acherontem* alii eum esse volunt, qui nunc *Laco di Fesaro* est. Alii ad *Mare mortuum* nomen transferunt.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata (cf. *Addison's Remarks* p. 167). Nam primum cum Agrippa portum Iulium efficere vellet, vt Auernum Lucrino lacui iungeret, siluam excidere iussit. cf. Strab. V, p. 245 A. Tum anno a C. N. MDXXXVIII motu terrae, medio fere inter Lucrinum et Auernum spatio, extitit *novus mons cineritius*, de quo v. Capacc. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, vt ex Strabone cognoscitur lib. V, p. 244 A, ora maritima ita his lacubus erat intercepta, vt Misenum in peninsulae formam esset redactum. Plures tum caernae sunt oppletae; aliae vltius ductae, inter quas nobilissima a Cocceio. v. ibidem, cf. Hamilton. *Campi Phlegraei* T. II pl. 28. 29, idemque in *Philos. Transact.* Vol. LXI, 1, p. 15 sqq.

EXCURSVS III

Eadem topographia ad mentem Maronis.

Videamus nunc locorum situm, qualis a poeta proditus et exhibitus est, in quo ab Interpp. passim multae magnaeque turbae fiunt.

Infra Cumas, sub promontorium Misenum appellant Troiani. Eo enim ducunt omnia, vt non in Baiano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. R. c. 9 intelligitur, sed in *Cumano littore* Troianorum classis stationem habuerit. Nec aliter Ovidius Met. XIV, 107 sq. tradit, vbi Virgilii vestigiis insistit. Procedit inde Aeneas ad *Apollinis templum* et *Sibyllae antrum*.

Templum in monte esse debuit (v. 9 *ARCES*, *quibus ALTUS Apollo praesidet*); nec longe a Cumis; itaque falsa est vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Auernum ostentant hospitibus loci accolae. Sed, si in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari potest, an Cumarum colli impositum fuerit, et in ipsa vrbe, quod Seruius putavit. Sili quidem auctoritas pa-

rum me mouet, lib. XII, 86, vbi Annibal Cumas opugnans, adeoque vrbe nondum receptus, dum perlustrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa iugo*; nam nihil impedit, quo minus templum in summo arcis vertice positum etiam extra moenia conspici potuerit. At grauiorem dubitationem facit, quod in vrbe media lucus et secreta religio Sibyllae, quae contigua erat templo, vix esse potuit, et quod, si id ponas, ceterorum locorum, inprimisque speluncarum, situs non satis conuenit. Itaque Paolus, Vir doctissimus, in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX templi locum in montium iugo ad Cumas quarendum arbitratus, eius ruinas *arcum felicem*, quem vocant, esse contendit. Ita *lucus Triviae*, per quem via ad eum erat, in siluis, quarum reliquias ille locus habet, et speluncae in propinquo sunt. Ex iis tamen locis, in quibus de Apollinis Cumani templo agitur, in arce seu acropoli Cumarum illud fuisse manifestum sit. Scilicet cogitandum erat, Aeneae aetate urbem Cumarum nondum fuisse, nec extitisse tum nisi templum in monte; viam adeo per loca parum habitata et per lucum ad illud duxisse, et in latere montis horridos specus occurrisset.

Fuit autem hoc Apollinis templum ex antiquissimis, Daedali illud opus habitum (v. 14 sqq.) statuaque dei collosa nobilitatum. Seruius ad v. 9 h. libri: *Caelius* enim (L. Caelius Antipater, qui belli Punici II historiam scripsit) *de Cumano Apolline ait: Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV, cuius meminisse putatur Virgilius* (v. 9 *altus Apollo*; sed hoc a situ templi petitum. Altitudinem tamen non vulgarem habuisse templum necesse est, cum in eo signum tantae magnitudinis collocatum esse potuerit, et cum v. 19 *immania templa* appellentur). De eo Cic. de Diu. I, 43 *quid? cum Cumis Apollo sudauit?* et Obsequens c. 114 *Cumis in arce Apollinis simulacrum sudauit* sub a. 662, ergo tum adhuc supererat. Alia de eo Apolline prodigia narrant Liu. XLIII, 15, Augustin. C. D. III, 11.

In ascensu ad templum *lucus Triviae* fuit (v. 13), in quo ipso templum illud Apollinis videtur fuisse conditum. Dum Aeneas argumentum in foribus templi sculptum contemplatur, arcessita ab Achate Deiphobe, Phoebi Triviaeque sacerdos (v. 35), Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Haec de Apollinis templo si accipias, totus rerum ordo turbatur; sed Sibyllae antrum, *μαντεῖον*, intelligendum esse, manifestum sit; et subiicitur statim: *Excisum Euboicae latus ingens rupis* (h. e. montis, cui templum impositum erat) *in antrum*. cf. v. 9. 10 et sup. III, 445. Absit autem palmis CCXX ab *Arce felici*, quas Apollinis templi ruinas esse diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllae antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat; ipse Aeneas ad ingressum antri substiterat: vide v. 45 *Ventum erat ad limen* et 81 *Ostia iamque domus patuere* — et 98 *Talibus ex adyto dictis* —

Iam, si Strabonis locum ex Ephoro, lib. V, p. 244 C, conferas, non vno loco olim τὸ μαντεῖον fuisse intelligas. Erat primum non longe a Styge situm, et διὰ τινων ὀρυγμάτων — τοὺς ξένους εἰς τὸ μαντεῖον δέχασθαι narrat sacerdotes, πολὺ ὑπὸ γῆς ἰδρυμένον. Max a rege aliquo interfectos sacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμένειν μεθεστηκὸς εἰς ἕτερον τόπον. Poeta noster itaque ad antiquius illud oraculum respicere putandus.

Edoctus a Sibylla Aeneas, aureo ramo opus esse, si loca infera ingredi velit, reuersus ad littus, et Miseni corpore conspecto, vt illud cremaret lignis conuectis, silvam versus Auernum pererrat, inuentoque ramo apportatoque ad Sibyllam, illa duce ad *speluncam* accedit, *diuersam a priore illa*; etenim circa Auernum aditus ad eam v. 238. In huius speluncae aditu sacrum faciunt v. 242 sqq., a media nocte iter per eam ad inferos instituunt, 255. 262. Postrema haec ad vnam eandemque

speluncam spectare videntur, quae est *Baiana*, quam nunc appellant, quoniam versus Baias spectat. Nec probo Paulum, qui descensum quidem per hanc, sacra autem ad tertiam speluncam, *Cumanam*, facta esse (v. 237) contendit. Baiana illa superiore adhuc saeculo multo profundius et latius iter praebuisse videtur, si Mazzella (l. c. c. 15) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17) vera narrant.

EXCURSVS IV

De Aeneae accessu ad Italiam.

Aeneas ex Sicilia per Tyrrhenum mare profectus, primo ad Italiam appulso portum Palinurum subiit, qui a quodam Aeneae governatore ibi defuncto nomen accepisse fertur. Haec Dionysius ex communi scriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famae veteris fidem praetermisit; ne tamen frequentiore appulsus commemoratione molestus esset lectori, alterum ad Cumas accessum attigit, Palinurum vero naui excussum ad littus Lucaniae enataste, sed a barbaris occisum piaculo finitimos obligasse narrat. *Mox vero Lucanis pestilentia laborantibus* (verba Seruii sunt ad VI, 378) *respondit oraculum, Manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt.* Vide ipsum poetam v. 378—381, qui etiam oraculi fidem de Palinuri accessu ad Italiam olim editi in fabulam adsumit. Veliam (Ἐλέαν) illo tempore nondum fuisse, bene obseruat Seruius ad v. 359 *portusque Velinos*; nam condita ea fuit a Phocaeensibus sub Cyro profugis, ut ex Strabone lib. VI pr. satis constat, nec tamen prolepsis talis tam insolens erat, ut viri docti post grammaticos apud Gellium l. c. X, 16 in defendendo vel accusando poeta tantum operae ponere deberent. Operosus quoque in refellendo Ouvens Noct. Hag. lib. I, c. 2. Sufficit tenere, ipsam necessitatem has prolepses tueri, quoties narratio versatur in iis temporibus, in quibus nulla locorum appellatio est, aut ubi molestus foret poeta, obsoleta et a carminis suauitate aliena ac barbara nomina excitando. Quis dubitet, hanc defensionem esse satis iustam! Verum ne *Lucani* quidem, quod Seruius ait, illo tempore in his locis fuisse videntur. Fuerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriundi, neque in haec loca venerunt, nisi postquam Graecorum coloniae Italiam inferiorem occupare coeperant, id quod post Troiana demum tempora contigit; temporibus vero Troianis *Chonias*

et *Oenotros*, h. e. Pelasgos, e Graecia cum Ausonibus priscis Italiae colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quae Strabo lib. VI pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu *Oenotros* habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus. (Excurs. XXI ad lib. I. Excurs. IV ad lib. VII.)

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Troianos, a Palinuro prouectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Aeneae consobrina, quae ibi obierat, Leucasiae, seu, ut fere scribi solet, Leucosiae nomen impositum sit.* Communior fama ab vna Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam navigationis Troianorum in mari Tyrrheno sequi maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Troianos ad Sardiniam adhaesisse traderent. vid. Pausan. X, 17.

Hinc euecti Troiani (Dionys. ib.) *in pulcrum ac profundum portum in Opicis* (qui Ausonum in his locis populus erat) *delati sunt; extinctoque ibi Miseno, nobili quodam viro, portum ab eo Misenum denominarunt.*

De *Miseno* fabulam Virgilius magna cum arte intexit carmini suo; sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq — 235. Discessit ab aliorum, inter quos Caesar fuit Pontificalium primo apud Victor. O. G. R. 9, fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano sed ultra Misenum versus Cumas classem appullam esse voluit. Gubernatorem fuisse Aeneae Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulto infixi interpretatione, qui tamen nautae tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixo remo cum tuba, ad istud promontorium esse debuit; etsi video hoc quoque a nonnullis tradi, ipsum promontorium nauigantibus in alto speciem sepulcri praebere.

Cum Aeneas ad loca haec semel adductus esset a poeta, ingenii ad conuertendas in rem suam veterum poetarum fabulas praeclari, *Necyiae* ille *Homericæ* in his ipsis locis tractatae memor, ut narrationem tamen variaret, non Ma-

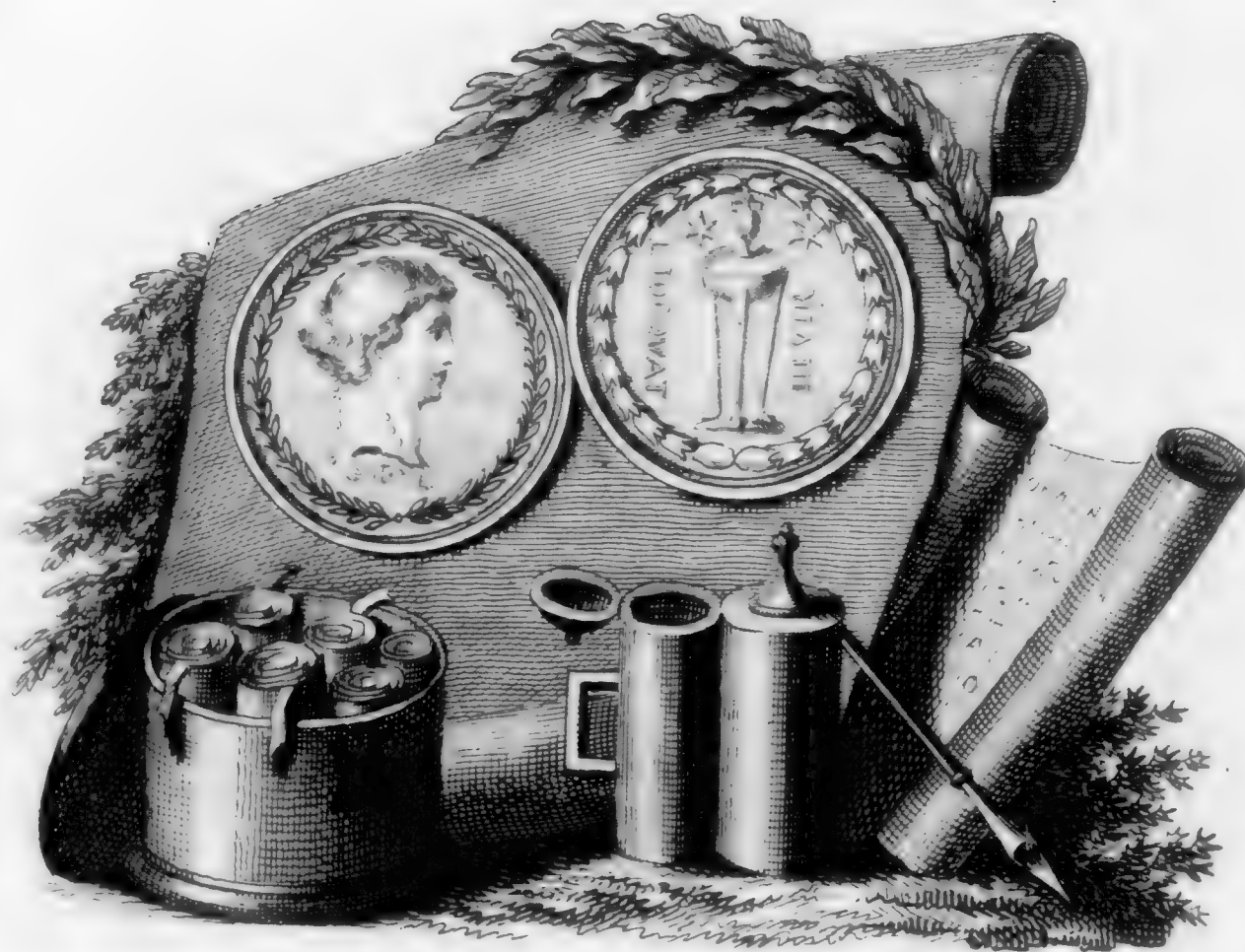
nium euocationem sed ad eos descensum Aeneae comminisci maluit; *Homericæ* tamen *exemplo* praelucente quodam modo etiam in his Odyss. ω. Atque hic commode in *Platonicam doctrinam* incidit; de quo alio Excurso expositum est.

Quod autem ad *Sibyllam* spectat, hanc poeta ex antiquioribus, quae tum vigeant, fabulis petiit, non primus excogitauit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10 *Addunt praeterea quidam Aeneam in littore* (Baiano) *Euxini cuiusdam comitis matrem ultimo aetatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenum Auernumque, extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius sinus dicitur* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmericos, quorum sedem in his locis traditam viderat, a Bosporo et mari Euxino huc vocauerat): *cumque comperisset, ibidem Sibyllam mortalibus futura praecinere in oppido, quod vocatur Cimbarionis* (Cummarum non male emendat Arnzenius; an latet *Cimmerion*? Ita apud Tibull. IV, 1, 64 multi: *Cimmerion etiam obscuras accessit ad arces*) *venisse eo sciscitatum de statu fortunarum suarum: auditisque fatis, vetitum, ne is cognitam* (ultimas duas voces, *is cognitam*, aut ex *incognitam* natas, aut aliunde irrepsisse puto, cum *cognitione coniunctam* interpretatus esset aliquis *cognitam*) *in Italia sepeliret Prochyta, cognitione sibi coniunctam, quam incolumem reliquerat; et, postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quae uno quoque eodem est nomine; ut scribunt Vulcatius et Acilius Piso.* Sed episodum hoc de Sibylla, ut reliqua, ex priscis fabulis sumtum esse, multo magis declarat narratio apud Dionys. I, 55 de Sibylla Erythris ab Aenea conuenta, et Sibyllae vaticinium ad Aeneam a Troia soluentem apud Tibull. II, 5, 19. conf. Disquis. II, f. VII.

Quod modo de *Prochyta* contra Misenum insula ex Victore memorauimus, etiam a Dionysio Halic. I, 53 in

medium prolatum est. *A Miseno*, inquit, *ulterius navigantes ad insulam Prochyta et ad promontorium* (recte enim emendata sunt Graeca a Casaubono) *Caietam appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctorum servari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram Aeneae cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem. Et Prochyta de cognata Aeneae nomen accepisse etiam Naevius in primo belli Punici dixerat: Serv. ad IX, 715. A Plinio Prochyta non ab Aeneae nutrice, sed quia profusa ab Aenaria erat*, dictam lib. III, 13 recte moneri putamus. Adde Strab. I, p. 60 A. et alia loca apud Cluver. Ital. ant. IV, 4, sed hic tantum de fama quaerimus, quae de Aeneae erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, ut etiam omittere nonnulla poetae necesse fuerit, uti hoc *de Prochyta*; nam alterum de *Caieta* sub f. lib. VI et pr. VII meminit. De qua quae varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluver. III, 10, p. 1065.

EXCURSVS V

Deiphobe Sibylla et sacerdos.

VI, 35. 36 *Phoebe Triviaeque sacerdos Deiphobe Glauci*. Sibyllam ab hac sacerdote diuersam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius; nam usque ad v. 55 de Deiphobe sacerdote agi; tum Sibyllam, esse enim hanc *Phoebe vatem* v. 77, vaticinari v. 82 — 155, hinc iterum succedere sacerdotem v. 244, eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f. Ad tam incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258 *aduentante dea*, quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla satis commode in istam virorum doctorum sententiam accipi possunt, tamen alia in multo durior, quam vulgaris est, rationem deflectuntur, ut vix ita videatur poeta obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 seqq. satis manifestum fit, ipsam sacerdotem a deo afflari et agitari: *cum VIRGO, — CUI talia fanti Antefores subito non vultus non color idem*. Continuatur de

ea narratio; necesseque adeo est v. 77 nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet eius esse vaticinium v. 83 sqq., neque aliam et diuersam ab ipsa Sibyllam Cumanam esse v. 98! Nec in seqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus aduersetur v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdote Sibylla responsum vt Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa est. Etiam apud Ovidium Met. XIV, 104. 106 sqq., qui locum hunc Virgilii expressit, ad vnam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Diu. I, 6 Deiphobes nomen non legitur, nolim aduersus poetam vr-gere, qui alios auctores, quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; vt saepe factum vidimus in aliis, dum reconditam aliquam expromeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diuersitas, vt ex iis ipsis, quae ab Holdswortho congesita sunt, et iam olim a Salmasio Exercit. Plin. p. 52 et ab aliis, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Vulgari errore illa *Cumis* Aeolidis oriunda dicebatur; at Aeolidis *Cume* est, *Κύμη*, non Cumae: cum contra Italiae Cumae hae etiam *Cyme*, *Cume*, poetis dicantur. Erythris eam Cumas Italiae venisse, vnde etiam *Erythraea* est appellata, in libro de admir. §. 90. (c. 97) traditum est. Apud Tibull. II, 5, 19 ea Aeneae, *ante quam a littore Troiano solueret*, vaticinatur. Quod si cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, multo vtique serior illa Troianis est temporibus; vt recte Liuius I, 7 dixerit *fatiloquam Carmentem ante Sibyllae in Italiam aduentum*. Itaque Erythraea serio-rem Cumanam fecere alii, Demo vero nomine dictam apud Paus. X, 12, p. 828. Poetae tamen omnia haec, temporibus adeo remota, in vnum cogere licuit; vt etiam, relictis omnino defunctorum euocatione, ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi sacerdotem et vatem constitueret. Quid? quod praeterea tertia aliqua muneris parte eam impertiit, dum *luco circa Auernum*,

quem *Triuias* dixerat, tum *ipsi Auerno et aditu* ad loca infera eam *praefecit*, ita vt pro duce descensus ad ea loca esse posset Aeneae v. 109. 117. 118 et 564 *sed, me quum lucis Hecate praefecit Auernis, Ipsa deum poenas docuit perque omnia duxit*. Constans saltem erat in Italia vetere narratio de Sibylla Cumana, et *θάλαμος κατάγειος* eius Cumis monstrabatur, h. e. antrum, quod pro domo fuerat, apud Auct. de mirab. Audit. l. c., vbi et nomen eius editum ab aliis Melachraena f. *μελάγχλαινα*. Hydriam, f. urnam, in qua eius ossa condita essent, seruata Cumis in Apollinis templo, memorat l. c. Pausanias.

EXCURSVS VI

Ramus aureus.

VI, 136 sqq. Rami huius aurei caussas varias, mysticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Seruiam notam ad h. l. Metallum mutandi rationes hic quaesiuere nonnulli, Borrichius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. *Χρυσῶν ὄζος — ἀδάμας*, qui in Timaeo Platonis (pag. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poetae ad talem rei imaginem nihil prodesse potuit: ex aqua condensata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro aes, tum cetera genera nasci narrat philosophus. A Dianae Aricinae sacris res repetitur apud Seruium, ante cuius templum fuisse arbor narratur, vnde si fugitiuus potuisset ramum decerpere, sacerdoti cum homine pugnare necesse esset. Ritus pugnae notissimus, vel ex Ouidii Fast. III, 263 sqq. At de arbore solum Seruium tradere memini. Nec tamen id quicquam commune cum Auernalibus locis et ramo aureo Proserpinae habere videtur. Latere aliquid occultae religionis ex initiis Eleusiniis, si cum Warburtono coniectare velis, saltem ad sacrum ramum, quem mysta praefert, aut ad ramum lustralem, non ad myrteam coronam referri res debet; nam, vbi ad Proserpinae domum accessit, Aeneas *corpus recenti Spargit aqua ramumque aduerso in limine figit* v. 635. 636, vt suspicari liceat, ad

lustrationem in sacris deorum inferorum et Manium facien-
dam eum respexisse. Enimuero, ramo eodem aureo aquam
sparsam et lustrationem factam, poeta non narrat; nar-
rat tantum hoc: *ramum in limine figi, et eum Proser-*
pinæ munus ferri ex arbore ipsi sacra: v. 137. 142. 408.
Qui poma aurea in Iunonis nuptiis cum Iouë memorata
(v. Not. ad Apollod. p. 410) meminerit, intercedere in his
seu cognationem seu similitudinem aliquam intelliget, vt
Proserpinæ, tamquam Iunoni inferæ, pro dono ramus
aureus feratur, vt Iunoni malum aureum. In Heracliis
hoc ipsum malum forte eduxerat arborem Hesperidum,
vnde poma aurea decerpenda et ad Eurytheum, Iunonis
iussu, ab Hercule erant afferenda. Altera ex parte in Pro-
serpinæ fabulis est comestio mali Punici, qua illa com-
misit, vt in Plutonis contubernio sibi manendum esset:
v. c. Ouid. Met. V, 535 sqq. Hymn. in Cer. 371. Cete-
rum, nisi poeta noster ipse doni Proserpinæ ferendi men-
tionem expressam fecisset, alia esset eaque expeditior ratio,
si *ramum ἱερείας* solenne insigne ad animum reuoces
(vide v. c. inf. XI, 101), vt adeo *aureum ramum* prae-
ferens Aeneas ad Proserpinam supplex accedat; aut, si
Mercurii caduceum, *virgam auream*, memineris, qua
alii poetae ad inferos animas deduci narrant, v. c. Od.
ω, 3 ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χειρὶν Καλὴν, χρυσεῖην; cum
Mercurium adhibere huius descensus ducem non posset,
auream virgam Aeneae assignare maluit. Ita facile intelli-
gas, quomodo poeta ad hanc rei *Φαντασίαν* deuenerit.
Vt *aureum* ramum in siluis inuentum esse proderet, in
mentem venire potuit ex Apollonii Rhodii lectione de vel-
lere aureo in silua media lib. IV, 122 sqq.; nam et is sacer
Hecates lucus erat. Deorum autem omnia sunt aurea,
etiam in Delo *χρύσειον-γενέθλιον ἔρνος ἐλαίης*. Callim. in
Del. 262. Ex vetustiore tamen seu Heracleæ seu Thesei-
dis carmine ramum aureum petatum esse ex illo versu
suspicio: 409, quo Charon miratur: *donum fatalis vir-*
gae longo post tempore visum. Igitur iam Hercules seu
Theseus ramum aureum praetulerant manibus, cum ad

Inferos descenderent. Ceterum hoc inuento bene vsus est
Claudianus ad arborem auream in inferis locis florescen-
tem, quae inter alia inferorum bona Proserpinæ a Plu-
tone ostenditur de R. Prof. II, 290. Exornauit hoc arbo-
ris aureae, quae Proserpinæ sacra est, phantasma Spen-
cerus *Fairy Queen* B. II Cant. VII. LIII sqq.

EXCURSVS VII

De Miseno.

VI, 162 sqq. De *Miseno* narrationem intexit propter
fabulae apud Italos auctoritatem. v. Excurs. IV ad h. lib.,
et habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur,
apud Hom. Odyss. λ, 51 sqq. Molestum tamen hoc, quod
duo commemorandi erant, qui eodem fato perierant.
Quod eum *tubicinem* nobilem fuisse tradit, cf. III, 239,
in hoc Homeri sui auctoritatem deserit; cum Troianis
temporibus nec tubam nec lituum inuentum fuisse satis
constet. Maluit itaque et hic tragicos sequi, v. c. Aeschy-
lum Eumen. v. 570, Sophocl. Ai. 17 et al. Mox v. 172
Tritonem cantu prouocat Misenus. Hoc elegantissimo
poetae ingenio deberi videtur, adumbratum ex similibus
narrationibus apud veteres poetas, imprimis Homerum;
cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, vt
quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis ac-
cepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic
Thamyris cum Musis Iliad. β, 595 sqq., sic Pierides, sic
Sirenes cum Musis, Marfyas cum Apolline, Eurytus arcu
cum eodem Odyss. θ, 224 sqq. certarunt. Passim hoc mo-
nitum ad Apollodorum.

EXCURSVS VIII

*Chorographia locorum inferorum ex
poetae mente.*

Non iniucundum esse potest, vno loco propositam ha-
bere animo totam locorum inferorum descriptionem, qua-

lis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Quae alii seu imitando seu noua fingendo variarint, vt Seneca Herc. fur. 658 sqq., Valer. Fl. lib. I sub f. 827 sq. nunc non curamus. Tentauit iam idem Spencius et Iortinus Disf. VI, p. 258 praeter alios Intpp. Nonnulla iterum tractauit Wernsdorf. Poet. min. Tom. II Excurs. XVIII. Res cum per se non inutilis esse potest ad poetae interpretationem, tum vero etiam iis grata esse debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce utitur, expressum, tum etiam aliorum poetarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 sqq. totam inferorum descriptionem variauit, decem portis, et septis, puto, in iis constitutis; vt Platonis circuli ante oculos fuisse videantur; vnde etiam Seruius ad v. 426 suos nouem circulos duxisse videtur, etsi alieno a Virgillii mente commento. Certe nouem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum iunctim adumbrati sunt. Nam Silium ab eo lectum esse dubito.

Via quidem prima per speluncam, mox immensas per siluas, caliginoso caelo, ducebat ad amnem.

In primo Orci aditu (*πρόστυλιον* dixeris, poetae vestibulum est), citraque Acherontem, *Luctus, Curae, Morbi, Senectus, Metus, Fames, Egestas, Letum, Labor, Sopor, mala Gaudia, Bellum, Eumenides, Discordiae* sedem habere dicuntur v. 275—281 elegante mytho; quis enim non intelligat esse haec mala, quibus Mors arcessitur, quaeque illam vel antecedunt vel comitantur!

In medio *Somnia* in vlmo nidulantia, ad Homeri ductum. v. Not. ad 282—284. Quae cum nocte coniuncta sunt, eadem cum locis inferis, vti cum ipsa morte, coniuncta sunt. Cum autem Hades *Ἅιδης*, proprie, qui cerni nequit, locum faciat iis, quae mentis vana fingendi vi excogitari possunt: monstra antiquissimorum vatum hic collocantur. Itaque hinc inde haec loca tenent *Centaury, Scyllae, Briareus, Hydra, Chimaera, Gorgones, Harpyiae, Geryon*, v. 282—289, vbi v. Not. ad 285. Omnino hoc procliue fuit, poetarum seu sapientum animos in hoc

phantasma incurrere, vt in aditu ad Vmbrarum loca phantasmata ista et monstra collocarent.

Peruentum est ad *amnem*: quem 384 *Stygem*, 295 *Acherontem* vocat. De hoc mox sigillatim dispiciemus, Excurs. IX. Petitum est phantasma hoc a regnis ac provinciis, quarum fines per magna flumina reguntur. Ex priscorum poetarum opinione Oceanus terrarum orbem more amnis ambiens in occidentali parte, Solis occidentis, Noctis, Somni, aedes, tum Elysium, tandem aditum ad loca infera continebat (cf. Opusc. T. I, p. 397 sqq.): Flumine autem circa Orcum ducto, aditus non erat nisi naui traiceres; ad hanc regendam inuentus portitor. Praetermittimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, cf. sup. ad v. 417, et de insepultorum umbris ab amnis traiectu prohibitis. conf. ad v. 325.

Trans amnem, aduerso littore *Cerberi antrum* est 415 sqq., quod praetergressus Aeneas ad *prima loca* deuenit; Inhabitant haec loca *infantes* v. 426—429 et qui *infantes* aut *mortem illatam accepere* aut *sibi ipsi intulere* 430—439. Quid in his sequutus sit poeta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, seu lugentium sedes: quas tenent illi, qui *luctuosa morte interiere*: 430—476. Ex his inprimis memorantur *heroinae et feminae clarae veteris aeni*, interque eas etiam *misere amantes*. Vulgo quidem ab Intpp. *misere amantium* sedes esse traduntur Lugentes Campi. Enimuero sic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle et Caenis inter misere amantes referri possint; Sed iniqui in poetam videntur esse viri docti: v. Notam ad v. 440 sqq. Ita scilicet dispendenda est oratio v. 439 sqq. *Hic—Lugentes Campi—: Hic primum, quos durus amor etc.* Tum *his Phaedram Procrinque locis etc.*

Contigua illis et, si recte intelligo, in extrema Camporum, quos Lugentes tenent, parte sita est sedes *virorum bello clarorum* et inter pugnandum caesorum: *Arua vltima* v. 477—539. Ita excipiunt se loca eorum, qui

morte haud matura interiere, infantum, heroinarum, heroum: Commune omnibus hoc, quod debitum vitae tempus non exegerunt.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt; etsi poeta non satis subtiliter haec tractauit, nec adiecit, sintne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos antea uerterunt, ad Elysium peruenturi; sed in hoc tantum laborauit, ut, quae passim apud Graecos poetas de locis inferis memorata uidebat, in haec loca conferret, inprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Hac tenus igitur Haden uidimus mythicum ac poeticum. Ad statum aliquem medium inter poenas et praemia haec redigere allaborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Hinc *duae viae* (natae forte ex *τρίοδοις* Platonis in Gorgia pag. 357 A. Erf. Steph. p. 524 A.), altera ad *Plutonis regiam*, eamque praetergressos ad *Elysium*, ducit, sinistra uero ad *Tartarum* 540—543.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, a sinistra *Tartarum* ostendit et describit Deiphobe, 548—627. non autem intrat: v. ad v. 573. In hunc transtulit omnia poeta, quae ueteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant; v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Iliad. 9, 14 sqq.: porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phaed. p. 83, atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornauit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen, multo inferiora esse haec omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I et II, et Teutonum Miltonus, Messiadis conditor, lib. II, varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo, Cant. III sqq. In vestibulo Tartari Tisiphone sedet. v. ad 573—579. Subiecit haec Miltoni ingenio praeclarum phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650 sqq.

Ceterum quod Tartarum suppliciorum locum prodidit poeta, hoc philosophis, inprimis Platoni, debuit. Nam

apud Hesiodum et Homerum Tartarus est carcer Titanum et Centimanorum cum Cyclopibus, qui Vranidis accensentur. cf. Apollod. pr. At loca infera, Hades, Erebus, continent animas piorum et impiorum promiscue: ut ex Necyia Homeri constat: in qua iisdem locis heroes habentur et simul Orion, Tityus, Tantalus, Sisyphus, et cum iis Hercules. Multo magis mirum in modum miscuit ea, quae in Orco collocauerat, Polygnatus in tabula Delphica ap. Pausan. X, 28 sq. Idem v. c. Eurynomum Genium apposuerat, qui mortuorum carnes ad ossa usque arroderet: ut adeo ex eius opinione non umbrae sed carne uestitae animae ad inferos descenderent. Etiam Ocnus cum asino ille iisdem in locis pinxerat. Tam parum subtilioris iudicii antiquiores in fingendis rebus hisce adhibuerunt, quibus satis erat, monstrorum terrores cumulare. Mireris ipsum Horatium, ubi loca infera omnino nominanda erant, ad quae omnibus migrandum est, memorare Cocytum, Danaides, Sisyphum, et paullo ante Geryonem cum Tityo: Carm. II, 14. in quorum consortium venire nemo optet. Nunc diuersa loca uidemus esse Elysium et Tartarum. Etiam in scelerum recensu disertior est poeta, quam antiquiores: qua de re uid. Not. ad VI, 608. Omnino, quo magis expositi philosophia fuere animi, eo melius dispescuere narrata de rebus inferis. Accommodari enim haec solent ac debent populorum, aetatum et singulorum hominum ingeniis.

Iam ad *Plutonis regiam* peruentum est. Sapienter hanc omnino praetermisit poeta, nec in illam siue ornatus siue narrationis quicquam consumpsit praeter paucos uersus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poeta, si Iouem inferum exhibere uoluisset; nec maiestatem dei quomodo satis tueretur, in promptu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono Messiadisque auctori. Intrat tamen Aeneas *vestibulum regiae*, lustrat se et ramum aureum in foribus figit v. 634—636, ubi cf. Not.

Praeter regiam Plutonis via ad *Elysiū* ducit. Apud Aristophanem Ran. 162. 163 de initiatis: Οἱ τοὶ γὰρ ἐγγύ-
τατα παρ' αὐτῆν τὴν ὁδὸν Ἐπὶ ταῖσι τοῦ Πλούτωνος οἰκοῦ-
σιν θύραις. Sunt autem initiatorum sedes nullae aliae quam
Elysiū. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse
traditum forte in Eleusiniis, ut colligere licet ex scurrili
Aristophanis insectatione initiorum. Hesiodus Plutonis re-
giam in vicinia Tartari collocauerat. Nam ante Tartarum
Atlas stat caelum sustentans; ibidem Diei et Noctis aedes,
circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. Ἐνθα,
pergit, θεοῦ χθονίου πρόσθεν δόμοι ἡχήμεντες Ἰφθίμου τ'
Ἄδew καὶ ἐκωνῆς Περσεφονείης Ἑστᾶσιν, ante has Pluto-
nis et Proserpinae aedes excubat Cerberus. Nec procul
hinc antrum incolit Styx. Theogon. 767 sqq.

De *Elysiō* satis dictum est ad ipsum poetam v. 637 sqq.
In eius conualle *Lethe* est, ad quam conuocantur animae
nouum corpus ingressurae v. 675. 679 sqq.

Secundum ea, quae poeta v. 739 sqq. de purgatione
animarum narrat, locum aliquem in inferis requiras, quo
illa purgatio instituat. Sed de hoc nihil commemo-
rauit Maro.

Aditum ad inferos supra vidimus. *Exitum* per Somni
portas monstrat Aeneae Sibylla sub f. lib., vbi de eo vide.

EXCURSVS IX

De fluminibus inferorum.

VI, 296. 298 *Hinc via Tartarei quae fert Acheron-
tis ad vndas; Turbidus hic coeno vastaue voragine
gurges Aestuāt atque omnem Coccyto eructat arenam.*
Mox in eadem re 323 *Coccyti stagna alta vides Stygiam-
que paludem.* Et vnda Stygia 385. 391. Et sup. v. 107
*quando hic inferni ianua regis Dicitur et tenebrosa pa-
lus Acheronte refuso.* 152 *Tenent media omnia siluae,
Cocytusque sinu labens circumuenit atro. Quod si tan-
tus amor, si tanta cupido est, Bis Stygios innare lacus.*

Mire seu turbant seu variant in fluminibus inferis poetae.
Elli non facile aliquis ad historicam veritatem haec, quae
ingenii poetici commenta et narrationis ornamenta sunt,
exigat; de Virgilio tamen videndum, temerene ille flumi-
num nomina posuerit; an certam rationem sequutus sit.
Iam Cerdae aliqua hanc in rem nota est non indocta, ad
v. 295; sed in plerisque argutias captat.

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Ho-
merum et Platonem: qui *traiecto Oceano* Haden adiri nar-
rant; cum aliis *descensus per specum* profundum ad loca
infera narretur, ita ut in primo e specu egressu amnis ob-
iectus sit. Alter Odyss. η, 513—515 *Phlegethontem* cum
Coccyto, quorum hunc quidem *Stygis* facit *partem*, in
Acherontem deferri narrat, et esse petram eo loco, quo
duo flumini committantur. Platoni autem in Phaedone
vetustiorum Theologorum exemplo (vid. Hesiod. Theog.
740 sqq. 807 sqq.) *Tartarus* vorago est, in quam omnia
flumina aquarum confluunt et inde rursus effluunt. Sed
tamen quatuor inprimis orbem terrarum circumfluunt,
Oceanus vnus in extrema parte; huic ex aduerso *Acheron*,
qui in paludem Acherusiam defertur, interque duo illos
interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emensus
post multos flexus, vbi Acherusiam paludem et ipse ambiit,
infra Tartarum demittitur; et alter, huic ex aduerso fluens,
Cocytus, qui primum in Stygiam paludem ingressus, mox,
vbi post multos flexus ad Acherusiam paludem peruenit,
hanc et ipse ambit et in Tartarum se praecipitat. Ita *Ache-
rusia palus*, quam Acheron facit, in medio est, in quam
impii deferuntur, et sic porro. Notionem me non satis
claram talis locorum situs habere, lubens fateor. Com-
mentum, a Socrate expositum, ab antiquioribus haud du-
bie acceptum erat; nam in initiis simile dogma seu mythus
frequentatus esse debuit. Nempe quod eorum, qui initiati
non essent, animae ἐν βορβόρῳ κείσθαι apud Platonem et
alios (conf. Menag. ad Diog. Laert. VI, 39) dicuntur, ad
hanc ipsam paludem, cui innatant animae, erat referen-
dum a Mosheimio ad Cudworth. p. 1049. Ex Platonis

autem istis fluminum anfractibus natum videtur, ut loca infera, in regni et prouinciae formam redacta, fluuiis ambita et inclusa esse vellent poetae pluribus; etsi Homerus id non habet. In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Aeschini tribui solet, sub f. Plutonis regnum adeunti primo loco obiicitur fluuius *Acheron*, tum *Cocytus*, quibus traiectis ad Minoem et Rhadamanthum via ducit.

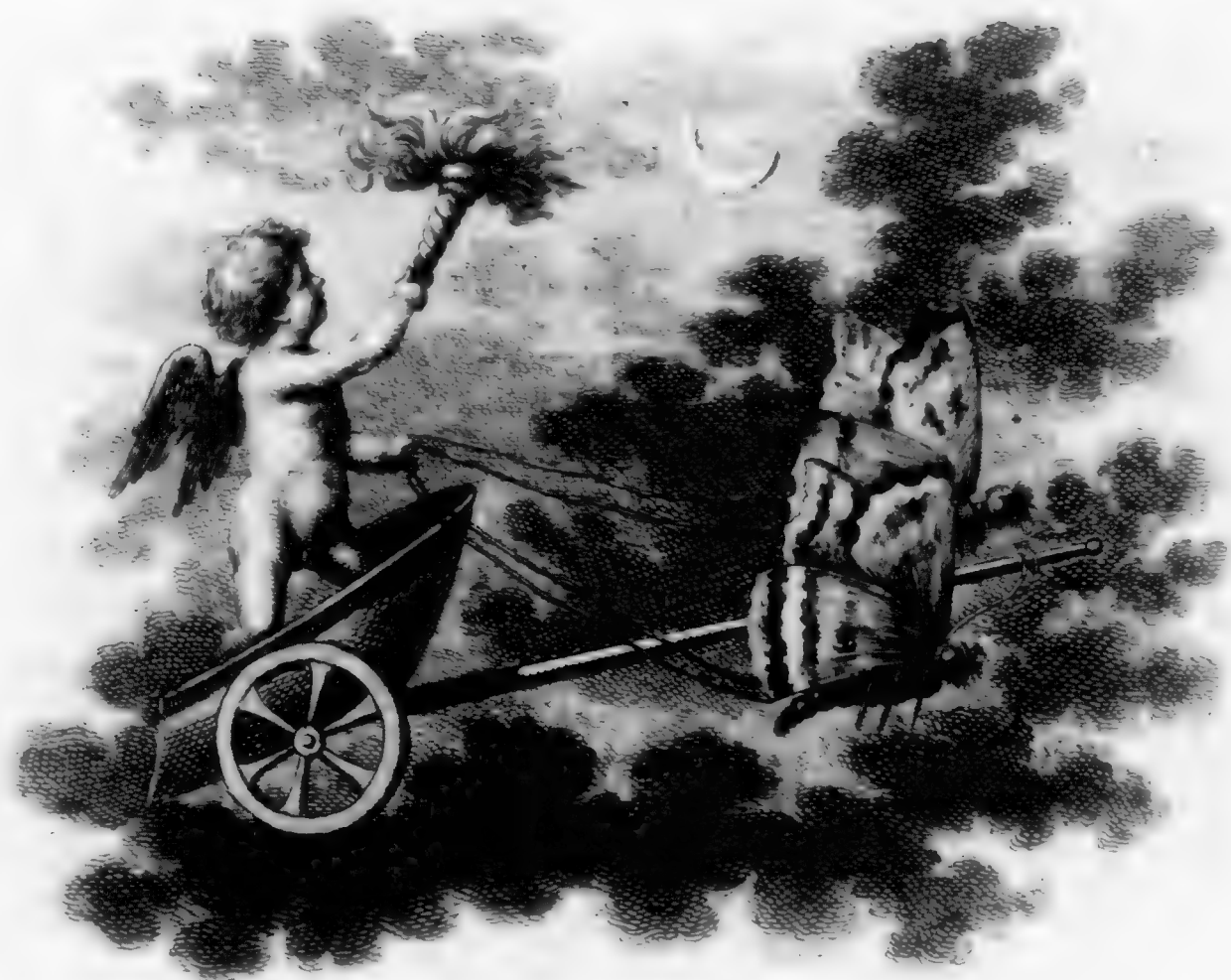
Ad hoc itaque aut simile exemplum poeta, etsi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua descriptionem locorum edit, primo loco videtur *Acherontem* ponere adeundum, vorticosum fluuium, qui ex imo fundo erutam aestu suo *arenam omnem Cocyto eructat*, ita ut in Cocytum egeratur illa, *Acheronte in Cocytum se exonerante*. Verba Virgilii imitatur Silius XIII, 571, 572 *Tristior his Acheron sanie nigroque veneno Aestuat et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit*; sed in summa rei a Virgilio discedens. Alter igitur fluuius *Cocytus* est, qui et ipse ambit regna infera; vnde sup. 132 de aditu ad infera loca: *tenent media* (inter illa et has superas oras) *omnia siluae, Cocytusque sinu labens circumuenit atro*; tertia et interior *Styx* est, tarda et paludi similis; vnde passim *palus*, *lacus*. vide VI, 134. 369, item 416; etsi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem regna infera circumfluunt, etiam hactenus stagna et lacus facere videri possunt. *Styx* autem *nouies* h. e. saepius flexus suos repetere dicitur VI, 438. 439. Georg. IV, 478—480, vbi *Cocytus* cum *Styge* memoratur.

Ternos hos fluuiorum anfractus traiectu opus, antequam ad vltiora peruenias; etsi, vbi de Charontis transvectione agitur, non facile poetae de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius vnum tantum fluuium nominant: plerumque *Stygem* aut *Acherontem*. Nec aliter ipse Maro VI, 107 et al. 374. 391. Sic et vnus in Polygnoti tabula *Acheron* apud Pausan. X, 28. Vectorem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, ut flumina traii-

cienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Aegyptia religione et lacu Moeride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Graeculi seriores Aegyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Ceterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poeta recte existimatur et spelunca Cumana duxisse fertur ad *paludem Acherusiam* sub Miseni promontorii extrema ora. Eius paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Coluccius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert *paludem Acherusiam* fol. 28. Alii poetae Virgilium auctorem in his inferorum amnibus deseruerunt. Conf. v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121, qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Auerno quaerit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem. De fluuiis inferorum locus etiam praeclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq., dignus qui comparetur; at de etymologia nominum, quae his amnibus indita sunt, v. loc. Apollodori apud Stobaeum: in Fragmentis Apollod. pag. 1047 sqq., vbi p. 1050 locus Sophoclis e Polyxena sic videtur constituendus, ut pro ὦ τὰς legatur Ἀτὰς et altero versu λιποῦσα λίμνης ἦλθον ἡχούσης γόους Ἀχέροντος ὄξυ-πλήγας ἄρσενας χόας. p. 1051 ἀπὸ τοῦ γοργῶς φαίνεσθαι leg. γοργὰ Φ., et pag. 1053 l. 3. στερεμνώδη, et l. 5 καμόντων; vltima e Cod. Stobaei Escur. suppeditauit doctiss. Tychsen.

EXCURSVS X

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Aeneae ad inferos versamur, etsi, vnde poeta materiam eius ornatumque petierit, satis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Gleni seu Glocestriae Episcopi, sententia praetermittenda a nobis non est, quae in Commentariis *de Mosis diuina legatione* (Tom. I, lib. II, S. 4) olim exposita, praefixa quoque est Tom. III Virgilii Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil vt aliud hoc ad inferos descensu repraesentari a poeta contendat, quam *initia Aeneae et descriptionem pompae* (ἡεῖς) *Eleusinae* eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solitae. Placere poterat doctrina haec vel nouitate sua, vel ingeniosa viri doctissimi exornatione, vel ipsa veri fiducia, cum qua ab eo exposita est. Neque id negari velim, nihil omnino narrationi

Virgilianae cum Eleusiniis initiis esse commune. Illud enim ex multis passim veterum locis, maxime ex Aristophanis *Ranis*, loco, quo Bacchi ad inferos descensus exhibitus est, Claudiano de *R. Proserp.* lib. I, 619, Pausania lib. X, p. 876, Luciano in *Cataplo*, Themistio apud Io. Stobaeum et al. satis constare videtur, iis, qui initiarentur, symbolica aliqua repraesentatione piorum impiorumque praemia ac poenas post hanc vitam fuisse propositas, resque inferas, Tartarum cum Elysiō, monstratas, eadem fere specie, qua in sexto Aeneidis libro exhibentur. Etsi vero hoc manifestum est, cum tamen repraesentatio illa Eleusinia, vt ex iisdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philosophorum vetustiorum doctrina primum in Graeciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonstrari posse velis quoque hoc, Virgilium non aliunde suam inferorum locorum descriptionem petiisse, eumque Eleusinas ceremonias vulgare aut voluisse aut potuisse, cum nec ipsum iisdem sacris initiatum esse constet, nec, si hoc constaret, talis impietas in castissimum poetam cadat, vt arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingeniosa hac Summi Viri hypothesei retexenda immorandum sit, otium fecit vir doctus, *) qui eam in singulari libello (*Critical Observations on the sixth Book of the Aeneid*, Lond. 1770.), paullo acrius quam velis, perstrinxit. Hoc equidem inter cetera doctissimum Praefulem posuisse nolim, quandoquidem id alienissimum est ab Aeneidis, omnisque carminis epici, natura et consilio, poetam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Aeneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluisse; quoque modo Homerus ethicum, ac Miltonus religiosum ediderint, ita a Virgilio ciuile seu politicum epos conditum esse. Nec minus leue et infirmum est, quod altero loco posuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuisse,

*) Fuit is, clarissimus historiae Romanae seniorum temporum conditor, *Ed. Gibbon*, quod ipse professus est, cum memoracione huius censurae nostrae. v. *Miscellaneous Works of Ed. Gibbon*, 1796. Vol. II.

quin arcanis sacris initiatus esset. Quotus enim quisque inter Minoes, Charondas, Zaleucos est, quem Eleusiniis initiis imbutum esse quisquam tradiderit? Quae omnia cum sine auctore prodita sint, tum Eleusinia initia ab Aeneae temporibus et aetate aliquantum sunt remota, ad Auernum autem Necyomantium quidem aliquando inclaruisse narratum est, initia autem vlla in his locis fuisse, nec traditur, nec probabile fit. Perit tandem omnis epica vis et poetica suauitas, si res a poeta narrata ad allegoriam reuocetur.

EXCURSVS XI

De iudicibus apud inferos.

VI, 431 — 433 *Nec vero hae sine sorte datae, sine indice, sedes. Quaesitor Minos urnam mouet: ille silentium Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.* Minos itaque, e Maronis mente, in primo statim ad inferos aditu, cognoscit de aduenientium animarum causa, sorte ac sede assignanda: fere vt apud Platonem in Gorgia est is, qui ceterorum iudicia inspicit ac regit: v. paullo post dicenda. In iudicibus seu quaesitoribus locorum inferorum poeta peculiarem rationem sequitur, quod non omnes in vno loco constituit, sed singulos in diuersis partibus: in primo septo Minoem v. 432, at Rhadamanthum in Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter post Homerum tractari coepit, aliter ab ipso Homero. Nam is Minoem obiter inter ceteras ab inferis excitatas animas nominat; *Ἰεμίστευοντα* tamen *κελεύουσιν ἡμενον*, adeoque iudicem; eo scilicet, vt id agat apud inferos, quod in hac vita persequi erat solitus: vt alii heroes alia: dum equos agitant, armis certant et sic porro. At Rhadamanthus in Elysio versatur, tamquam pius heros, Odyss. δ, 564. Apud Pindarum autem idem est *Κρόνου πάρεδρος* Olymp. II, 137 sq. et quidem, vt ex loco apparet, assessor iuris dicendi causa; scilicet heroico aeuo ipsi reges ius dicebant. Itaque Homerus in locis inferis vnum Plutonium exhibuit, cum Proserpina, vt Iouem et Iunonem e superis aemularetur. Poenas

infigunt regis iussu Erinnyes, v. c. Iliad. 1, 565 — 567. Fabula adeo de trinis iudicibus inferorum post Homerum, sorte et post Pindarum inuenta est; eo aeuo adoptata, cum reges non amplius ipsi ius dicerent, sed darent iudices; aut cum in ciuitatibus Graeciae iudices selecti constituerentur. Si Minoem et Rhadamanthum Creta esse oriundos reputes, a Cretensibus vel a poeta aliquo, qui Creticas fabulas sectatus erat, primum eos in Plutonis regno iudices constitutos esse suspicari licet. Aeacus vero vltimus accessit, sorte ab Homero aliquo poeta surrogatus, in Achillis honorem, cuius auus erat Aeacus. In Axiocho duo tantum in Campo Veritatis sedent iudices, Minos et Rhadamanthus; at in Gorgia (p. 357 A. Frf. Steph. p. 524 D.) tres: Asianos quidem iudicat Rhadamanthus, Europaeos Aeacus, Minos autem *ἐπιδιαικρίνει*, recognoscit et regit iudicia istorum; et in Apolog. Socr. sub f. cum tribus illis Triptolemus et alii heroes, qui iuste vixerunt, iudicia inter animas exercent.

Post hos omnes noua ratione Virgilius iudicium hoc ex Romano iudiciorum more ordinat. In causa capitali *iudex quaestionis* sedet seu praetor, quaesitor, cui ea quaestio sorte obtigit (nam de quaestione extra ordinem mandata hic non agitur), siue is, cui ille delegauit quaestionem. Adfident ei *iudices selecti*, qui, sortitione nominum ex decuriis a iudice quaestionis facta, causae cuique contigerunt. Fit *iudicium* et de causa cognoscitur. Audit Quaesitor dicentes causam, interrogantur testes (*vitasque et crimina discit*; nam *docere, discere, nosse causas*, vocabula iuris propria sunt); mittuntur iudices in consilium, feruntque sententiam.

Ad hunc itaque modum poeta faciem iudicii constituit. Videamus de singulis. *Nec vero hae sine sorte datae, sine indice, sedes*, sed potius iudicium sortito datorum sententiis. Hinc *Quaesitor Minos urnam mouet*, sortitur iudices. Male hoc ad causarum sortitionem referunt Seruius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecae imitatio errantes reuocare Herc. fur. 731 *Non vnus alta sede*

quaesitor sedens Iudicia *trepididis fera* sortitur *reis*. *Aditur illo Gnoſſius Minos foro, Rhadamanthus illo, Thetidis hoc audit focer.* Ad sortitionem cauſarum, quo ordine inducendae ſint, respicit idem Agam. 24 quos — *Quaesitor vrna Gnoſſius verſat reos.* Idem alio loco: 578 *et qui fronte nimis crimina tetrica Quaerunt ac veteres excutiunt reos, Flentes Eurydicen iuridici ſedent.* Sic quoque apud Propertium Aeacus ſedet quaesitor et sortitur iudices: IV, 11, 19 *Det pater hic umbrae mollia iura meae* (Pluto mitem de me ſententiam ferat): *Aut ſi quis poſita iuxta ſedet Aeacus vrna, In mea ſortita vindicet oſſa pila* (h. aut quaesitor ab eo extra ordinem datus cognoſcat de me: *pila ſortita* de ſortitione iudicum facta, pilis in urnam coniectis. *Vindicare in oſſa* insolenter dictum, vt alia a Propertio). *Aſſideant fratres; iuxta Minoia ſella; et Eumenidum intento turba ſeuera foro.* (Sint aſſeſſores fratres Rhadamanthus et Minos: ſ. fuit: *Aſſideat frater, iuxta et Minoia ſella*, ſc. ſit, ſtet, pro ipſo Minoe). Porro Quaesitor Minos, ſortitione iudicum facta, *ſilentum Concilium vocat*, die dicto citat reos ad iudicium (conf. Var. Lect.), *vitaeque et crimina diſcit*, audita vtriusque partis oratione.

Iam Rhadamanthus longe alio loco ac modo conſtitutus eſt in Tartaro; non tam index aut magiſtratus, qui quaestionem exercet, et cauſas capitales perſequitur: vt Minos; ſed qui Triumvirorum capitalium more ſententias iudicum exſequitur, ſupplicium ſumit, et idem de inferioris ordinis hominibus, furti, graſſationis, ſacrilegii, reis cognoſcit; itaque idem tormenta adhibet, ſclerum convictos quaestione admota fateri cogit occulto perpetrata: v. 566 *Gnoſſius haec Rhadamanthus habet duriffima regna, Caſtigatque auditque dolos, ſubigitque fateri, Quae quis apud ſuperos, furto lactatus inani, Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.*

Iſdem iudicibus apud inferos alii aliter uſi ſunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi. Proxime ad Maronem, vt tamen *Principis Romani cognitionem* adumbret,

Statius Theb. VIII, 21 ſq. *Forte ſedens media regni infelicis in arce Dux Erebi populos poſcebat crimina vitae.* — *Stant Furiae circum variaequae ex ordine Mortes, Saenaeque multifonas exercet Poena catenas* (tamquam apparitores, carnifices, ſerui publici). *Fata ſerunt animas et eodem pollice damnant* (Parcae ſ. Moirae accuſant et rapiunt animas ad tribunal Plutonis, et accuſatione ſua mouent iudicem, vt reos condemnet: *pollex* referendus ad geſtum dicentis. Notus, *infeſtus pollex*). *Vincit opus* (incredibilis eſt cauſarum multitudo). *Iuxta Minos cum fratre verendo Iura bonus meliora monet* (tamquam Iureconſultus aliquis, qui Principi cognoſcenti adest ſeu aſſidet in conſilio) *regemque cruentum Temperat.*

EXCURSVS XI*

Orgia Bacchica poetarum uſibus inferuientia.

VI, 517 — 519. *Ille, (Helena) chorum ſimulans, euantes orgia circum Ducebat Phrygias; flammam media ipſa tenebat Ingentem, et ſumma Danaos ex arce vocabat.* Commendaui in Nota hoc, ſeu antiquioris ſeu noſtri poetae, inuentum, quod probabilem aliquam rationem apponit, quomodo fieri potuerit, vt Helena face ex arce ſublata Achiuis ſignum daret urbis capiendae. Inter orgia enim noctu habita facibus accenſis inter diſcurſitationes bacchantium facile latere potuit perſida mulier facem exitioſam tollens. Nec male Bacchicus thiaſus conuenit nocti inter tripudia et cantus exactae, cum obſidionem ſolutam eſſe crederent Troiani. v. Quint. lib. XIII pr. cum omnino ſollenne ſit poetis, gaudia et choreas in laetitia publica cum thiaſis Bacchi aut comparare aut confundere; arripiuntque illi haec tanto cupidius, quia nec in poeſi nec in caelatura quicquam eſt, quod plura magisque variata ornamenta ſuppeditet. Poetam ad phantaſma hoc

adducere potuit, vel vnus Euripidis locus in Troad. 542 ad 554. Enimuero est alia obseruatio, quam adiungam ad inuentum Maronis tanto melius perspicendum. Tragico-
rum mos fuit, tum etiam aliorum poetarum, vtendi orgiis Bacchicis ad exsequendas res occulta fraude peragendas. Sic apud Euripidem in Antiope Dirce, discursitatione per siluas inter orgia, potita erat Antiopa (qua de re disputata vide ad signum Tauri Farnesii quod vocant (*Antiquar. Auf-
sätze* II St. p. 206 seqq.) Sic in Ino Euripidis Athamas, superinducta altera vxore Themistene, resciscit Inonem in Parnasso bacchationi interesse, et ea sic deprehenditur: cf. Hygin. f. 4. Etiam in Athamante et Phrixo Sophoclis orgia Bacchi ad furorem iniiciendum fuisse adhibita intel-
ligitur ex iis quae apud Hygin. et alios leguntur. Fuit quo-
que Helena a Paride inter orgia Bacchica rapta apud Lycophr. 106, vbi v. Schol. ad 93. Etiam in fabulis, quae *Αἰνυιαί* inscriptae erant, qualis Sophoclis fuit, Thoantem patrem Hypsipyle inter orgia Bacchi incolumem abduxerat: narrat rem ornate Valer. Fl. I, 264 sqq. Et in insula Scyro Achilles inter feminas latitans deprehenditur ab Vlysse tri-
pudiis inter orgia: v. Statius Achill. I, 593. 608. II, 152. Ne Proetidum sanationem per orgia institutam a Melam-
pode commemorem apud Apollodor. II, 2. extr. Manifestum sit, e tragicis profecisse poetam in loco praeclaro inf. VII, de Amata, quae Lauiniam filiam Turno promissam nuptiis cum Aenea subducere volens: 385 *Quin etiam in siluas simulato numine Bacchi — Euolat, et natam frondosis montibus abdit, Quo thalamum eripiat Teucris taedas-
que moretur, Euae Bacche! fremens; solum te virgine dignum Vociferans* etc.

EXCURSVS XI**

Tempora descensus Aeneae ad Elysium.

VI, 535—539. *Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis iam medium aetherio cursu traiecerat axem: Et fors omne datum traherent per talia tempus; Sed*

comes admonuit, breuiterque adfata Sibylla est: Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas. Obscura est in his temporis notatio; multoque magis, si superiora et totum rerum narratarum ordinem expenderis. Scilicet difficultatem facit hoc, quod tempora descensus ac reditus ex inferis a poeta non diserte satis constituta sunt. Sumere licet duo: alterum, vna eademque nocte haec geri, alterum noctibus diuersis; atqui vtrumcunque ponas, sunt, quae parum conueniant. Ex notionibus veterum satis constiat, quicquid ad deos inferos, ad Manes, ad sacra magica, spectaret, *ad noctem* referri; die orto omnia huius generis finire solent. Cum ortu solis Manes ad loca infera redeunt, v. c. sup. lib. V, 738. 739. 537. cf. ad VI, 255 Homericos versus compara Odyss. π, 220. φ, 226. Ad communes itaque notiones etiam interpretatio est moderanda.

Ipse poeta temporum notas dedit has, sacrum fieri *noctu: 252 nocturnas inchoat aras.* Tum litatur, sacrum sit ratum, preces exaudiuntur, aditus ad loca infera patet: *primi sub lumina solis et ortus 255* — et confestim viam ingrediuntur Aeneas et Sibylla *ante diem ortum.* Peragrata sunt loca inde a primo ingressu ad Plutonis regiam quae prospicitur, et a laeua Tartarus: tum interponitur 536 *Hac vice sermonum* (inter Aeneam et Deiphobum) *roseis Aurora quadrigis iam medium aetherio cursu traiecerat axem.* Itaque Sibylla affatur eos: *Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.*

Si verba poetae interpretando sequeris, non nisi de eadem illa nocte accipi haec possunt, qua sacra, cum ipso descensu, facta sunt. Exigunt hoc rationes grammaticae. Aurora facit decursum suum quadrigis ab oriente euecta non alio modo quam Sol, qui eam subsequitur. Ergo ea *quadrigis roseis cursu aetherio traiecit caelum.* Nunc ea *traiecerat iam axem medium: esse axem caelum,* dubitari nequit; *medium axem* Romano more non praecise ad mediam caeli partem reuocari, sed omnia dici media, quae sunt intra extremos fines, multis virorum

doctorum notis ad multos auctores monitum est; intelligenda adeo poetae verba erunt de die orto post diluculum iam depulsum. Et si subiungitur: *Nox ruit, Aenea*, hoc ex ipsa re, quod bona interpretatio postulat, erit accipiendum, verbis non seuerè exactis: *Nox abiit*, dies iam exortus est; etsi sensus facile vnumquemque doceat, duriter hoc dictum esse. Ita sane grammaticè expedita sunt omnia. Enimuero ita ad miraculum adducta res est, si, cum iter ingressi essent iam sub diluculi tempus: *primi sub lumina solis et ortus* v. 255, nunc *Aurora iam in caelum altius euecta*, die certo ac claro exorta, intra tam breue temporis intervallum tantum viae spatium fuit peractum.

Videamus nunc alteram rationem, ut non eadem nocte peracta esse omnia dicantur. Est ea a Cerda proposita, e qua alii petiere; peragi iter intra XXIV horas, sacrificium noctu inchoatum; statim inde sub ortum Solis iter initum, consumtum in eo *diem posterum cum nocte insequente usque ad alteram Auroram*. Verum nunc in versibus 535 sq. aut ad eosdem scopulos adhaerescimus, ut iter, sub ortum solis initum, sole orto per tot loca iam continuatum sit; aut dicendum est, iter per totum diem insequentem iam continuatum esse usque ad alteram noctem: *Nox ruit, Aenea*. Habet haec interpretatio primo eam statim difficultatem, quod communi veterum mori et opinioni repugnat, qua, quae ad sacra magica et res inferas spectant, referuntur omnia ad noctem. Condonemus tamen haec. *Aurora iam medium axem cursu traiecerat*, esto Aurora ipse dies, Ἡὼς, eritque, iam *dies medius*: satis magnum nunc quidem itineri per loca infera datum est tempus Aeneae; verum nunc statim post diem medium *Nox ruit, Aenea*: h. e. aduersperascit. Sane quidem *nox* quoque *ruere* dici potest: de quo nemo dubitet; sic sup. II, 250 *Vertitur interea caelum et ruit oceano nox*. VIII, 369 *Nox ruit, et fuscis tellurem amplexitur alis*. Ita etiam *dies* oriens *ruit* inf. X, 256. Verum *Sol* quoque *occidens ruit* (lib. III, 508) *et montes umbrantur opaci*; et de vere iam exacto Georg. I, 313 *cum ruit im-*

briferum ver, Spicea iam campis cum messis inhorruit etc. *Ruunt* enim et ea, quae imminet, et ea, quae in exitu sunt. Itaque in versu Basilii (Anthol. Lat. Tom. II. p. 306) *noxque peracta fuit* viri docti ex Virgilio emendant *ruit*. Non male itaque Seruius: „si per diem sacra celebrabantur, *ruit* est, imminet; si per noctem, finitur. In voce *Nox ruit* adeo non laboramus: constituendus est sensus e ceteris. Enimuero quam bene die medio *nox ruere* dicatur, videant alii.

Hac igitur via non magis expeditum vides iter, quam altera. Restat itaque, ut fateamur, aut nos non satis commodam interpretandi poetae rationem tenere, aut poetam sibi ipsi haud constare, aut poetam omnino temporum rationes haud curasse. Et vltimum hoc praestare ceteris videri dixi, nec certas temporum notas eum apponere voluisse. Ita nec infra in reditu ad superos certas temporis notas adiecit. Itaque de eo nec esse laborandum dixi; aut saltem licebit cuius statueret pro sensu et ingenio suo.

EXCURSVS XII

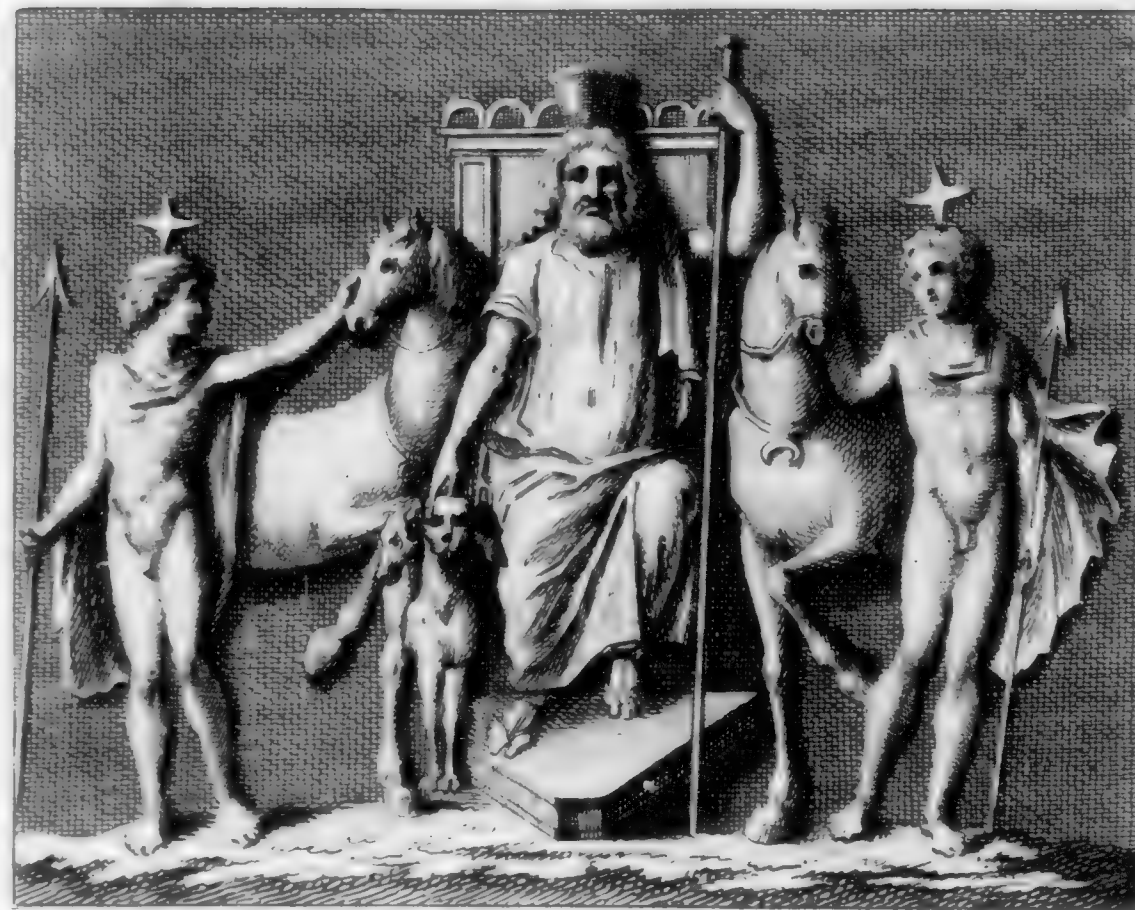
De Salmoneo.

VI, 585—594. De Salmoneo consulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam haec fabula, dum a multis tractata est, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Odyss. λ, 235 Salmoneum ἄμβρονα, *clarum*, simpliciter memorat, tamquam heroem. Celebratus ille fuit propter opes et natam inde magnificentiam et arrogantiam: uti Aloidæ vasti corporis robore ferocientes. Nunc ille secundum nonnullos superbia elatus *quadrigis*, tamquam deus aliquis, *inuectus* per Elidem honores diuinus affectabat. Pro ferro prisca homines aere utebantur; itaque *currum* eius *aereum* exhibuisse debet antiquus poeta. Solum ex aere factum subiecere alii. Equi χαλκίποδες vulgari poetarum usu frequentantur; iidem χαλκίνοροι. Facile haec poetas ad mythum deducere potuere. Cum axis strepitu *fulminis et tonitruum* imitationem

affinxerunt alii; quod sequutus est Virgilius. Aliter rem tractarunt alii. v. Apollodor. I, 9, 7, vbi *pelles induratas, βύρσας ἐξηραμμένας, cum lebetibus* ex curru suspensas per solum tractat. Agnoscis luxurians poetarum veteres fabulas ornantium ingenium. Aliter ornatur fabula apud Servium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546. Accessit tandem et illud, urbem Salmoneam ab eo conditam fulmine conflagrasse ap. Apollod. l. c. et Notas p. 146. Notabile tamen hoc, quod Virgilius maluit Salmoneum laudare, quam Remulum, Albanorum regem, similis impietatis reum. v. Victor O. G. R. 18 et ibi Not. Dionys. I, 71. Scilicet obscurioris hic erat nominis; et poeta fabulas melius laudat e Graeca antiquitate, quam ex Romana: quippe quae nec parem auctoritatem nec gratiam aut venustatem habent.

Ceterum diuinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obtreclare his versibus poetam *sine dubio* pronuntiat Ios. Wartonus. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque praetermittere plerumque soleo. Sed, si semel ad haec descendere velis, non tam hoc, quod a Maronis aetate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, diuini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de diuina natura, deorumque numine; quod vulgo putant. Ciuilis seu politica erat institutio, cum summis aliquem honoribus afficere vellent, quandoquidem ille summo inter mortales erat loco adeoque nihil, quod quidem humanum esset, addi poterat, nisi vt honorem modo ab heroum ordine modo a deorum loco et nomine ei peterent; nihil amplius ea re quaesitum. De huius igitur honoris, qui nobis adeo insolens videtur esse, vi et significato nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore coniungere potuit. Iidem illi, qui honores diuinos magnis viris vel potentibus deferebant, agnouerunt impietatem in eo, qui Ioui se assimulare vellet, vt in hac ipsa de Salmoneo fabula patet.

EXCURSVS XIII

Animarum origines et fata.

VI, 724 — 751. Hic iam manifeste poeta veterum philosophorum, inprimis Pythagoreorum et Platoniorum doctrinam (Indoctum enim est commentum, quod ex Seruio afferunt, ab Epicuro haec esse petita. cf. Not. ad v. 265), sed suo ingenio et ad poetices naturam accommodata, exponit. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia eius mentem exquiramus, quamquam id interpretatione maxime factum iam est. *)

In vss. 724 — 727 *animam mundi* omnia permeantem describit; quam aethereae et igneae naturae credidisse videtur (certe τὸ νοητὸν aethereo corpore tamquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subiicit: *Igneus est illis vigor et*

*) Disputatum est de his a Wyttenbach in Diss. quae fuerit veterum philosophorum doctrina de vita et statu animarum post mortem. 1787.

caelestis origo (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3 *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis — quae diuinis animatae mentibus etc.*). *Ductae ex hac mundi anima vitae animantium hominumque* v. 728. 729 (tamquam particulae decerptae: *diuinae particula aerae*; vt adeo per hanc ipsam ex diuina natura *emanasse* videri debeant). *Ab hac origine animae vitales* (multoque adeo magis animae hominum ratione praeditae; quibus purioris aetheris pars inesse debet) *habent naturam aetheream* (conf. Ge. IV, 218 sqq., vbi idem dogma, sed aliter desflexum in illam sententiam, vt animae corpore seiunctae heroum, puta, sapientum et bonorum virorum, tamquam ex huius vitae sanctitate iam satis purae, in sidera ac caelum recipiantur; quae iam Aegyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphy. de Abstin. IV, 10; ea enim in hanc sententiam accipi debere probabiliter Iablonskium docuisse video Panth. p. 32 sqq.), *sed corporis contubernio aetherea vis obtunditur ac debilitatur* v. 720. 722, *unde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 734. *Vitia vero haec a corporis contagio contracta animae sese tam alte insinuant, vt ne tum quidem, cum a corpore morte seiuncta est* (et hoc genuinum Platonis dogma. v. Phaeton. p. 61 C. D.), *ex anima excedant* (nam illud poeta non attingit, quod iam in hac vita purgatio expleri, saltem inchoari, potest, cum per philosophiam tum per teletas) v. 735 — 738; *Itaque in inferis locis purgatione opus est, qua vitia ista* (animorum cupiditates et perturbationes, curae, irae, libidines) *eluantur et eximantur* 739. 740 (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere posse videbant, nisi ab istis morbis ac vitiis liberatae: cf. Brucker. T. I, p. 713 — 719). *Fit purgatio aere, aqua, igni* v. 740. 741. 742 et ibi v. Not. (nec definit poeta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* est, Aegyptiis iam olim *Amenthes*, v. Plutarch. de Is. et Osir. p. 362 D., vbi interpretatio, esse eum τὸν

λαβόντα καὶ δίδοντα, referenda videtur ad descensum animarum et reditum in noua corpora). *Purgatio porro subeunda est omnibus* v. 743. Nam, de heroum, philosophorum, et bonorum animabus quae Plato addit, poeta tacet; nec adiicit, quid de iis fiat, quibus tam alte labes ista insidet, vt elui nequeat, qui tamen plures numero esse debent; scilicet hi iam ante in Tartarum erant detrusi. Hoc vero, si modo a poeta est, addit: a crassioribus sordibus liberati, ad Elysium mittuntur, sed *pauci*, ii scilicet, quibus iniusta vitia elui possunt, *eo perueniunt*. 743. 744. *Abfoluitur hic*, si poetae versus hi sunt, *purgatio, animaeque in pristinam puritatem aethereae naturae restituuntur*. 745. 746. 747. *Post mille annos* (non definitur, purgationisne, an, ea peracta, mille annis inter Elysi delicias exactis) *animabus his omnibus* (748) *noua corpora sunt ingredienda; quod antequam fiat, Lethe bibenda est*, 748 — 751, qui amnis Elysi fines praeterlabitur (705). Illud igitur non declarat poeta, si, post reditum hunc in corpora, iterum in infera loca descenderint, iterumque purgatae fuerint, semperne idem rerum orbis, eadem vices subeundae sint, an, quod commune fuit Platoni (v. inpr. Timaeum; tum in Phaetro p. 1222. Phaeton. p. 84 D. de Rep. p. 761 D. E.) cum Aegyptiis et Pythagoreis placitum, etsi variis modis passim illustratum, animae illae post satis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe absterfa niteant, vt diuinae naturae iterum assimulentur, in hanc reuoluantur, dii seu daemones fiant, saltem in eorum commercium admittantur; aut, vt alii exprimunt, in solem, in sidera, in caelum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tamquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq., post trinas migrationes eum, qui iuste vixerit, in Elysium peruenire; aut, vt in fragmento ap. Plat. in Menone T. II, p. 81 Opp. est, inter heroes referri; quod idem Empedocles sequutus erat, vt ex eius fragmento intelligitur ap. Clement. Alex. Strom. IV, p. 633 Oxon.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgaribus opinionibus esse concinnatum, contendebat Moshemius ad Cudworth. p. 1043 §. 9. Illud quidem satis liquere puto, ex vulgari vetustiorum theologia, ab Aegyptiis, ut probabile sit, primo petita, et symbolice, ut prisco aevo fieri necesse erat, expressa, Pythagoricorum Platoniorumque non minus quam mysteriorum Eleusiniarum placita de inferis esse ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni* et *Lethe pota* inter vulgi mythos referri possint, quae quidem manifeste sunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille summus, in subtilibus quaestionibus soluendis sagacissimus, poetarum interpres erat parum idoneus, ut ex tota illa disputatione Homerica satis intelligas; item in quaestione de stigmatibus animorum (v. Not. ad v. 735 — 739). Hoc sibi omnino persuasum habeant, necesse est, vetustiores philosophiae interpretes, fieri plane non posse, ut quicquam proficiant in antiquissimorum et eorum, qui eos sequuntur, philosophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, nisi vim et rationem poeticam antiquissimam, mythica et symbolica eorum, quae excogitauerant, ad sensum expositione et repraesentatione omnia enuntiantem, familiarem sibi reddiderint. Cum ea aetate sermonis nondum esset subtilitas ea, ut proprie efferre possent res intelligibiles, utque adeo ne cogitarent quidem sine symbolica aliqua repraesentatione, fieri aliter non poterat, quam ut mythicis inuolucris, non *arcanae doctrinae studio*, quod vanum est credere, sed necessitate coacti, philosophemata sua obscurarent. Habuit profecto ea res plurimum molestiae et incommodi; accurate satis, subtiliter, et definite potuit vix tradi quicquam; verum, si ad intelligentiae subtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda est fuisse ad animos mouendos, ad phantasmata praeclara mentibus obicienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis sensu pectora. Ita enim attemperatae sunt ab aeterna et summa Mente

res, ut in omni aetate et generis humani conditione, siue rudis aetas sit, seu magis magisque expolita, praesidia in promptu sint ad recte feliciterque agendum, modo a solo corporis animique sensu, modo ab intelligendi acriore et subtiliore vi, a rerum multarum cognitione, ab artibus et scientiis, profecta; utque cum his ipsis bonorum malorumque noua genera succedant, quibus animi et corpora exerceantur. Illa tamen antiquiora philosophemata accipere velle proprie et subtiliter et ad sequioris Graeciae usum, forte adeo ad nostri sermonis genium; id vero est, Pythagorae, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus iniuriam facere*).

Saepe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctissimi commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui, praeter crassius, aliud tenuius corpus animae indui a Platoniceis viderat, hoc interius aerium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, ut crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum poenas post mortem luat, purgata vero anima defluat, ut anima nunc corpus aethereum illud et *αὐροειδές* ostendet. Subtilitatem hanc recte retudit Moshemius, pag. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super *εἰδῶλον* in inferis locis argutatur ad v. 292 l. l., dum corpus illud subtile et tenue, quod animae manet implicitum, etiam a corpore seiunctae, per *animum sentientem* interpretatur. Atqui apud poetas, multo magis apud Homerum, ultra corpus tenue, ex vetere et poetica ratione nihil est cogitandum, quoties *εἰδῶλον*, *umbra*, audias. Multo melius haec Iortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* pag. 216 sqq.), qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde

*) Meliorem viam ingressi sunt, qui post ista seculi LXX anno scripta veterem philosophiam subtilius exposuere, imprimis VV. CC. Meiners et Tiedeman.

efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inuentum est, qui de animorum naturis iam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad maiorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres isti contenti erant, res ad sensum reuocare, sensui oculorum et animorum subiicere, mythis pro dogmatibus vti. Multo minus, per sermonis, quo utebantur, rationem et naturam, in illam doctrinam incidere potuit vetere aevo quisquam, ut animum incorporeum cogitatione conciperet. Expeditior et facilius fuit via post ideas Platonicas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophati sunt, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione vterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel aduersus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platonice et reliquis libris philosophicis tot superesse poetici alicuius sermonis aut mythicae vel allegoricae narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta *). Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a sequioribus philosophis de sede, sorte ac conditione animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius, ac disertius afferri posset. Rerum enim in alio orbe et vita futurarum speciem et conditionem nemo mortalium aliter constituere potuit aut potest, quam ex vitae suae notionibus rerumque conditione. Nec aliter a vatis Hebraeis de iis rebus actum est; nec aliter vnquam agi poterit.

Exemplum huius rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diuersis quidem modis, at vbique *mythum* se

*) Ab hoc principio vbi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quae Garnerius exsequutus est (*Memoires de Litterat.* Tom. XXXI, p. 164), cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula usus sit.

afferre proficitur. Mirationem sane haec res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita sit in notissimo Phaedonis loco p. 80 sqq. de mundo aethereo, bonorum sede, et, terrae voragine, Tartaro; vbi sub f. adicit: „haec ita se habere, nemo sanus asserat, tamen ut vel „sic vel alio modo res se habitura sit cum nostris animis „eorumque sedibus, cum illi immortales sint, hoc dignum „et consentaneum est, ita sentire.“ Verum hoc idem prae se ferre videas philosophum, ut *mythos ac veteres fabulas* apponat, de Rep. X, sub f.; vbi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, praemiis ac poenis decuplis, Eris Armenii fabulam afferre se fatetur; et in Gorgia sub fin. de tribus iudicibus a Ioue constitutis, deque animis nudis inspiciendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animarum alis pertinet in Phaedro p. 1223 Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo seruatis petita dicitur afferri narratio.

Et si vero Virgilii animo Platonica placita infedisse supra haud negauerim, non tamen ille putandus est Platonis philosophiam nobis tamquam trutina appendisse aut annumerasse, ut adeo ad illam omnia reuocari possint; verum miscuit ille Pythagorea Platonice, tum tenendum est, philosophemata illum cum dilectu et poetica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari, cum qua conuenisse videntur nonnulla in teletis, immiscuisse, quod poetam epicum facere fas erat. Eo purgationum modos, quos supplicia appellat, refero, v. 739 — 742, vbi v. Not. Eosdem in vasis pictis, Etrusca vulgo vocabant, expressos esse suspicio erat Gorii Mus. Etrusc. T. II, p. 148. 152 sqq. et Passerii Paralip. p. 159 Vaf. Etrusc. T. I, p. 50. Aliter de his suppliciis disputatum a Platone in Gorgia p. 357 E., qui sedes doctrinae est. Alia, admodum variata, occurrunt in scriptoribus post Virgilii tempora, quae ad nos non spectant. In his est Plutar-

chus aliquot locis; inprimis in libello de sera num. vind. T. II, 564. ubi Thespesius aliquis Solensis, qui iam mortuus in vitam redierat, somnia fabulosa narrat: ad quem locum seniorum philosophorum commenta docte exposuit Wyttenbach. De millenario annorum numero v. Not. ad v. 745.

EXCURSVS XIV

*Futurarum rerum praedictiones in
epico carmine.*

VI, 752 sqq. Ita fere hominum ingenium fert, ut futurarum rerum obscuritate multo magis moueantur, quam praesentis status perspicacitate et euidencia; uti ea, quae praeter naturae morem fiunt, vulgus hominum multo magis percellunt, quam quae ex praeclaro naturae ordine procedunt, qui tamen animis nostris multo clariores ac potentiores admirandae et adorandae diuinae naturae ac prouidentiae causas suppeditare poterat ac debebat. Sed caecutire malumus in incertis quam in certis perspicendis acquiescere. Itaque poetae, qui humanae naturae morem et indolem in suos usus trahunt, rem viderunt esse accommodatissimam ad animos tenendos et delectandos, ut ex rerum gestarum memoria ea, quae argumenti epici tempore essent seriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipsi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati sunt. Ut enim taceam umbras euocatas, vatumque effata, vel oracula, quae passim in tragicis occurrunt, Aeschyli Prometheus vinctus Ius fata diserto et ornato vaticinio exponit; fata vero Troiae resque post Troiam expugnatam doctissimo dramate Lycophronis Cassandra; maiore utique cum vi, quam si eadem res iam gestae et ad euentum perductae narratae essent. Sed epicae narrationi variandae et locupletandae talis vaticinii expositio inprimis accommodata sit necesse est, cum ex futurarum rerum praedictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale episodum optandum fuit Virgilio, cuius tota Aeneis ex oraculis, somniis, et vaticiniis pendet.

Praedicendi autem res futuras modi non adeo multi sunt; nec enim, nisi a vaticibus, aut a viso seu vigilantibus seu somniantibus, modo a daemonibus seu geniis,

modo *magicis* hominum *artibus*, obiecto, aut *ab ipsa diuina natura*, proficisci posse videtur vlla futurarum rerum praedictio. Nullum ex his genus est, quod intactum a poetis relictum sit. Omnium primus *Homerus* euocandis *Tiresiae* Manibus *Vlyssis* reditum et fata declarauit. *Phinei* vaticinio rerum successum *Argonauticorum scriptores* exponunt omnes. Quam insigne *Maronis* inuentum sit, recensu animarum in corpora transitarum substituto, mox videbimus. *Homerica* Manium euocationem retinere maluit *Silius* XIII, 400 sqq., qui tamen idem *Iouem* *Veneri* futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 sqq. (*Virgilii* fere exemplo *Aen.* I, 257 sqq.). Manibus *Tiresiae* euocatis utitur *Statius* in *Theb.* IV, 406 sqq. *Lucanus* sagae *Thessalae* veneficio, in membra reuocato spiritu cadauer animat et pugnae *Pharfalicae* euentum praenuntiat lib. VI, 750 sqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In vno vel altero genere subliterunt veteres omnes. At recentiores poetae epici, quorum incredibilis est numerus, varietati et nouitati primo loco studendum esse arbitrati sunt. Itaque omnes rationes ac vias circumspererunt, quibus futurae res possent praedici, iisque exponendis carmina suauis episodio ornari. Cum vero rationes illae ac modi sint pauci admodum numero, nouique adeo inuenti laus non omnibus esset parata, plerisque in ornamentis et pigmentis opera fuit consumenda. Itaque in varietate quamvis magna, si plures contuleris, taedium tamen facit idem ubique reuertens rerum ordo, eadem phantasinatum species, et in rerum parum probabilium et absurdarum operosa conquisitione confessa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex prisca *re equestri* petitum est argumentum, qualia *Italorum* inprimis sunt et *Britannorum*, communes fere inter se futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam, dum *magorum* et *daemonum* partes in iis tam praecipuae sunt, facile per

eorum ministeria etiam haec carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiscendi licentiam affert, ut adeo insolentia etiam et absurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas; nam in isto rerum genere ea probabilitate sua non desituuntur. Simplissima est *Spenceri* (*Fairy Queen* Cant. III, VI, XXV sqq.) ratio; exponitur *Britomarti* puellae a *Merlino* mago ac vate non modo amoris successus, verum etiam domus et posteritatis fortuna; et *Ariosti* (*Orlando furioso* Canto III); nam casu ad *Merlini* sepulcrum et sarcophagum delata *Bradamantis* partim ex *Merlini* ore, partim *Melissae* magae arte euocatis umbris, stirpis *Ateftinae* ex se et *Rogero* oriaturae seriem cognoscit. Apud *Tassum* (*Gierusal. liber.* Cant. XVII, LXVI sqq.) *Rinaldo* progenies fortunaque domus *Ateftinae* clipeo insculpta ab eremita exhibetur; quae adumbrata forte sunt ex *Aeneae* clipeo lib. VIII *Aen.* Nec multum abludit *Ariosti* alio in loco (*Orlando furioso* Cant. XXXIII) ratio, nam bella a *Gallis* in Italia gerenda in pariete *Merlini* arte magica depicta *Bradamantis* heroina adspicit; eiusdem *Merlini* arte in Fontis marmorei sculptura (Canto XXVI, XXX) *Francisci* I, *Galliarum* Regis, in Italiam expeditio efficta est; et alio loco (sub f. Cant. XXXIV, et Cant. XXXV), dum *Parcarum* manibus tractata vellera in *Lethen* sparguntur, de *Hippolyto* *Ateftino* praedictio satis ingeniose subiungitur. *Trissinus* (*Italia liberata da' Goti*) etiam binis locis historias sequentium temporum intexit carmini; primum (lib. IX) *Belisarius* eremitam in Monte *Casinenſi* adit, a quo speluncae inclusus nouo visi genere in collem rapi sibi videtur, in quo vtrinque speculum sole maius, a laeua res praeteritas, a dextra futuras, oculis subiicit; *Angelo* *Herminio* ac patris umbra interpretibus. Exornata sunt omnia per *personas symbolicas*; quarum studium summum erat saeculis superioribus, inprimis inter *Italos*, *Platonicae* philosophiae amore et *Dantis* exemplo; Itaque sub vitae futurae ingressum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliaeque multae Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res praeteritas aditum faciunt tres

portae, quarum vnam Cadmi filii tenent cum Poesi et Historia, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Pictura. Ad res futuras autem patent portae sex, quas custodiunt Prophetia, Somnium, Mania, Astrologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (lib. XXIV) Narses dum Nursiae moratur, quae in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani vrbs est, Sibyllam adit. Est vero in vicinis vrbs locis inter Montis Victoris iuga Lacus Sibyllae dictus cum specu. Viam, quae ad Sibyllam ducit, ornavit poeta symbolica vitae humanae repraesentatione secundum planetarum circulos et signorum caelestium XII rationem. Habitat Sibylla sub Capricorno et Aquario; in eius palatio plures sunt oeci seu coenacula satis spatiosa; quorum parietes depictas exhibent res futuras per periodum nongentorum et sexaginta annorum certis rationibus astrologicis exactam; succedentibus novis figuris prioribus, quae iam euentum rerum habuerant.

Cum Italicorum vetustiorum inuentis signa, quae in epicis poetis Hispanis et Lusitanis occurrunt, admodum conspirare, ex Cervante (in *Don Quixote*) suspicari licuit, et vero etiam a Diezio, viro doctissimo et amicissimo, accepi. Inter alios nobilissimi e recentioribus Lusitanis poetae, *Comitis de Ericeira*, in *Henriqueide*, qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniae exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I et II continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cuius aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu palatii, cuius porta variis hieroglyphis et emblematis exsculpta est, quorum argumentum faciunt res futurae. Interiora aedis exornant primum statuae ex aere XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, vsque ad Ioannem quintum, subiecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulae pictae aliaeque multa, quibus regum Lusitanorum futura sibi, viri illustres, et facta praeclara repraesentantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quae, ubi preces eum facere

iussit, tripodi aureo insidens, tribus voluminibus, quae scilicet ex nouem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam imprimis vtramque nauigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, ut inde B. Virgini sacram aedem exstruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoesii* inuentum. Nam Vasco da Gama (*Cant. X*) a Thetide in altum montem euectus omnia terrarum regna, imprimis Indiae, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante (*Cant. V*) ex Adamastore, genio Promontorium Bonae Spei obsidente calamitates nauigationis audierat, et Cantu II ad Virgilii exemplum Aen. I, 223 seqq. Iupiter Veneri Lusitanorum res secundas praedixerat.

Quod primo loco e Camoesio narraui, commentum comparari aliquo modo potest cum *Milioni* notissimo episodio (lib. XI), etsi hoc ad probabiliorum rationem attemperatum est. Deductus in clium a Michaeli Adamus prospectum habet orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discit. Vestigiis eius satis obsequiose institit *Noachidis* auctor.

A magicis praestigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda reuocavit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos viuebant, natura. Hi fere ad *visa* ac *somnia* delapsi sunt, quibus futuros casus praedictos exhiberent, aut *Palatium Fatorum* commenti sunt, rem ad exornandum satis obuiam. Intra idem commune multorum inuentum substitit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludouico mente Henricus abreptus peragrat caelum ac sidera, regiam dei, Tartarum et Elysium, tandem, ubi

ad Fatorum palatium pervenit, eorum, qui nascuntur, simulacra et εἰδωλα dispicit; omnia tractata sunt arte satis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianensi puella; nisi quod praeclarus locus sequitur, ubi Henrici posteritatem enarrare orditur. Inuenti novitatem ut in reliquis carminis partibus ita et in hac desideres in Columbiade (*Colombiade de Mme du Boccage* Chant IX). Zamae anima ad Columbum de caelo delapsa non modo futuros Columbi casus sed totius Europae fata satis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianensis Capellani* non minus laborat in eo episodio (Lib. VIII), quo in antro Marculphi eremitaе, per visum precibus et novendiali sacro efflagitatum, Regi Carolo cum sociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis seu Fatorum verius Templum descripsit explosus a plerisque poeta Gallus (*Desmarets Clovis* Chant IV). Clotildis a S. Virgine eo deducta in crystallinis parietibus futura diserte satis cognoscit. Necromantia uti bonus *Ronsardus* (in *Franciade* Liv. IV) non refugit; et ad Silli fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingresso Sibylla in conspectum prodiens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liv. X).

Est *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontanilles, Malthe, ou L' Isle-Adam* etc. Par. 1749), qui sibi egregie in eo placet, quod in Pandaemonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Infuladamum se arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo (*Le Moine, S. Louis, ou la Ste Couronne reconquise*). Apud hunc primo (lib. IV) Necromantes Aegyptius Manes evocat, ut Sultano praedicant belli exitum; quod vero in eo novitate sua placet, est, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum sepulcra ista sacra parantur; tum (lib. VIII) S. Ludouico visum obicitur, quo in caelum abreptus munitiones caelestes, non male versibus aliquot descriptas,

intrat, per plures sphaeras ac caelum crystallinum tandem ad sedem beatam pervenit, cuius (secundum Dantis exemplum) diversa septa sunt; primo infantes, altero viri sancti, tertio heroes belli pacisque artibus et generosiore aliqua virtute insignes versantur. Subter dei throno vox exit, quae Ludouici fata praemonet; alia eius fata throno insculpta sunt, qui eum aliquando in caelo excepturus est; tandem posteritatis series ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet.

An poeta aliquis Platonis ἰδέαν et exemplar rerum aeternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc succurrit, num praeter Messiadis auctorem alius poeta propheticas et mysticas futurae vitae repraesentationes in suum carmen intulerit, aut aëones et alia in certis Christianorum libris ac sectis ad hanc rem obuia ad poeticum ornatum adhibuerit; nam ita aberrare nolim quemquam, ut pro doctrinarum placitis haec aut similia nobis impertiat; quid? quod nec memini, cuiquam in mentem venire conatum, ut Apocalypsin Iohannis carmine latino, aut alio, redderet. Brachmanum quoque et Indorum somnia, etsi vana et absurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poeta egregie uti possit.

Sed video me paullo longius processisse. Reuocanda igitur disputatio in viam. Scilicet si commenta haec omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium felicissimam esse deprehendas. Transmigratione animarum in nova corpora semel posita, quid opportunius, quam earum ante ingressum in vitam novam recens; sed recens hic sub Lethen iamiam potandam, vel inter potandum; et posteritatis tam clarae; et factus a progenitore stirpis; et expositus filio ac stirpis eiusdem auctori; et vulgari de Iulia gente opinioni consentaneus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato

ex vulgari opinione de Auerno; omnia tam praeclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, ut, quid in ceteris poetis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino maior laus inventa aliorum ornandi quam noua excogitandi conuenit; inuentis tamen alienis tam sollerter interdum vsus est, ut aequalem cum primo inuentore laudem mereatur. Inter haec ponemus descensum Aeneae ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab HomERICA Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Aeneidis librum sextum!

EXCURSVS XV

P o r t a e S o m n i .

VI, 894 *Sunt geminae Somni portae* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Aeneam poeta posset, ingeniose satis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. τ, 562 sqq. Penelope ibi somnia admodum diuersae naturae esse pronuntiat, alia *vera* exire per *portam corneam*, alia *falsa* per *eburneam*: Διὰ γὰρ τε πύλας ὀμνηνῶν (leuium) εἰσιν ὀνείρων. Αἱ μὲν γὰρ κερῶσσι τετεύχεται, αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἱ μὲν κ' ἐλθῶσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος (per fores ex sectili ebore factas), οἱ δ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' (res; male reddunt *verba*, ut innumeris Homeri locis) ἀκράντα φέροντες (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*). Οἱ δὲ διὰ ξυστῶν κερῶν (h. e. fores ex sectili cornu factas) ἐλθῶσι θύραζε, οἳ ῥ' ἔτυμα κρῖνουσι (h. e. ferunt, nuntiant res, quae vere euentum erunt habiturae) βοσῶν ὅτε κέν τις ἴδῃται. Phantasma hoc *forium eburnearum* et *cornearum* ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat vtendum, ut symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animaduersa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu vsus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione eiusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte interpretatio est haec, *quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est.* Nolo enim suspitioni locum dare, in quam, fateor, in-

cidi, totum hoc commentum petatum esse a lusu verborum: sunt *ὄνειροι*, quorum est τὸ ἐλεφαίρεσθαι, itaque veniunt διὰ ἐλέφαντος; alii sunt, qui κραινοῦσι, iique veniunt διὰ κερῶν.

Vfus est his *Somniorum portis* Virgilius ad dimittendum ex inferis heroem suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis sedes sua assignata est. vid. Not. ad h. v. et supra ad 282. Quod inuentum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, ut Aeneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia euolant. Felicius Ovidius Met. XIV, 120, ubi h. l. expressit, Aeneam auersa porta redeuntem prodidit: *Inde ferens lassos auerso cardine gressus*. Ferrem tamen, si satis habuisset, per Somni portas emittere. Enimuero, dum exornauit commentum suum, ea adiecit, quibus sua vineta ipse cecidisse dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subiicit: Aeneam cum Sibylla ab Anchise eadem porta eburnea esse emissum; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam iam a Seruio expositam videas: *velle eum intelligi, falsa esse omnia quae dixit*. Neque aliter accepisse videtur Ausonius, quantum ex imitatione intelligo *Cupid. cruci aff.* 99 sqq. Quae si poetae mens fuit, nihil vnquam a quopiam poeta magis sinistrum profectum esse arbitror, cum omnis ex praestantissimo episodio percepta voluptas hoc vno versu perimatur et iuguletur. Nec quicquam excogitari poterat absurdus. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, haec, quae adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit?

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poetae propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur, inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, ut Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poetae studio philosophiae Epicureae opinionem in partes vocarunt, ut post alios vir alioqui sagacissimus, Iortinus Disf. VI, p. 305 sqq. Nolo in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. vid. Argument. Ecl. VI. Si poeta Ge. II, 490 sq. versus ex Lucretio adumbravit, non propterea Epicuri sectae adscriptus haberi potest. Exordium autem Ciris v. 3 nullam habet probandi vim et auctoritatem.

Warburtonus, Vir ingeniosissimus, in Disf. supra laudata ex hypothese sua de mysteriis Eleusiniis a poeta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseueraret affabre efficta adeoque eburna; sed vnde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis hae eadem Somni portae memorantur; quippe quae in prouerbiis tandem formam abierunt, praeunte Platone in Charmide pag. 475 E; nec tamen in iis locis quicquam animaduertere potui, quod ad poetam illustrandum lucis aliquid afferret. vid. congesta ad Propert. IV, 7, 87, ubi *piae portae*, h. e. qua *pia somnia* veniunt, nullae aliae sunt quam corneae. Ausonius in *Cupid. crucif.* sub f., loco iam laudato, et in *Ephemer.* sub f. vulgatam interpretationem secutus videri potest. Nec Statius quicquam iu-

vat lib. V Silu. 3, 289, vbi, vt Vmbra patris ex inferis redeat, precatur: *Inde tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, somnique in imagine monstra, Quae solitus.* Coluth. 311 Nox — δαῖς δὲ πύλας ὤρεν ὀνείρων, Τὴν μὲν ἀληθείης, κεράων δ' ἀπελάμπετο κόσμῳ. Ἐνθεν ἀναθρόσκουσι θεῶν νημερτέες ὁμῶς. Τὴν δ' ἐλεφαντίνην, κενεῶν θρέπτειραν ὀνείρων. quae ex Homericis expressa sunt. At ipse Homerus alio loco etiam obscurasse rem videri potest, vbi Odyss. δ, 809 Penelope dormire narratur in *Somniorum portis*: ἡδὲ μάλα κνώσσουσ' ἐν ὀνειρείῃσι πύλῃσι. Forte ita hoc expedias: *porta Somniorum* dicta pro domo, sede, Somniorum; *in qua* quis *versari* dici potest, qui somniat. Dormire igitur illa in media Somniorum domo dicta, vt nos aliquem in Somni regiam abreptum diceremus.

Nolim equidem poetae causam defendendam suscipere; hoc tamen mihi sic satis intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de suo tribuunt viri docti, vt callide monere voluerit, ista omnia de inferis narrata pro somniis et fabulis se habere, ab eo esse alienissimum. Nec in verbis quicquam est, quod eo nos adducat, nec in sententiis nec in poetae consilio. Sed ipsa res deduxit eum in talem locum, vnde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Aeneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua subierat. Incidit poeta in portas Somni. Iam eae duplices sunt, altera, per quam *veris umbris* exitus datur; per hanc Aeneas et Sibylla, quae non erant *verae umbrae*, emitti nequibant; restabat itaque, vt per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poeta posuit, aut parum memor, quid inde sequeretur, si eadem illi porta cum Somniis vanis et falsis educerentur, aut fuit hoc inter

ea, quae Maro emendaturus erat, si licuisset *), aut, quod ponere malim, poetam tenuisse Aristoteleam λύσιν τοῦ προβλήματος (de Poetice c. 25) esse hoc inter ἀμαρτίας κατὰ συμβεβηκός, h. e. non ad artem poetae et carminis oeconomiam hoc spectare; sed reprehensionem peti a re et cogitatione, et cum aliis rebus comparatione, quae *extra carminis argumentum* posita sit.

Non quidem aliquis in numerato habere potest ea, quae Maronis, dum haec scriberet, animo sunt obuersata; hoc tamen summis nonnunquam ingeniis euenire solet, vt, cum semel se laqueis certis induerint, et caliginem sibi offundi passi sint, ita caecutiant (interdum ὅλας κολοῦντας λημῶν dixeris cum Comico), vt etiam id, quod aliis minus acutis aut ingeniosis in oculos incurrat, animaduertere nequeant: qua quidem re vanitati horum hominum tamquam alae addi solent, quibus illi euolantes summa ingenia infra se posita et humi repentia despectui habeant. Quidni enim poeta Aeneam educebat *eadem porta, qua purae animae in corpora noua sunt exiturae*? Cuius portae omnino nulla facta est mentio. Atqui Plato ea in re figmentis suis praeire poterat. Aut si duas portas commemorasse opus erat, quidni illas *piorum* vel *impiorum* Manium exitui destinabat; fere vt *pia* et *impia somnia*, h. e. umbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum vna vulgus animarum, altera pii, ad inferos descendunt. Homeri quoque duae portae in Nympharum antro Odyss. γ, 109 sqq., altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, nouas

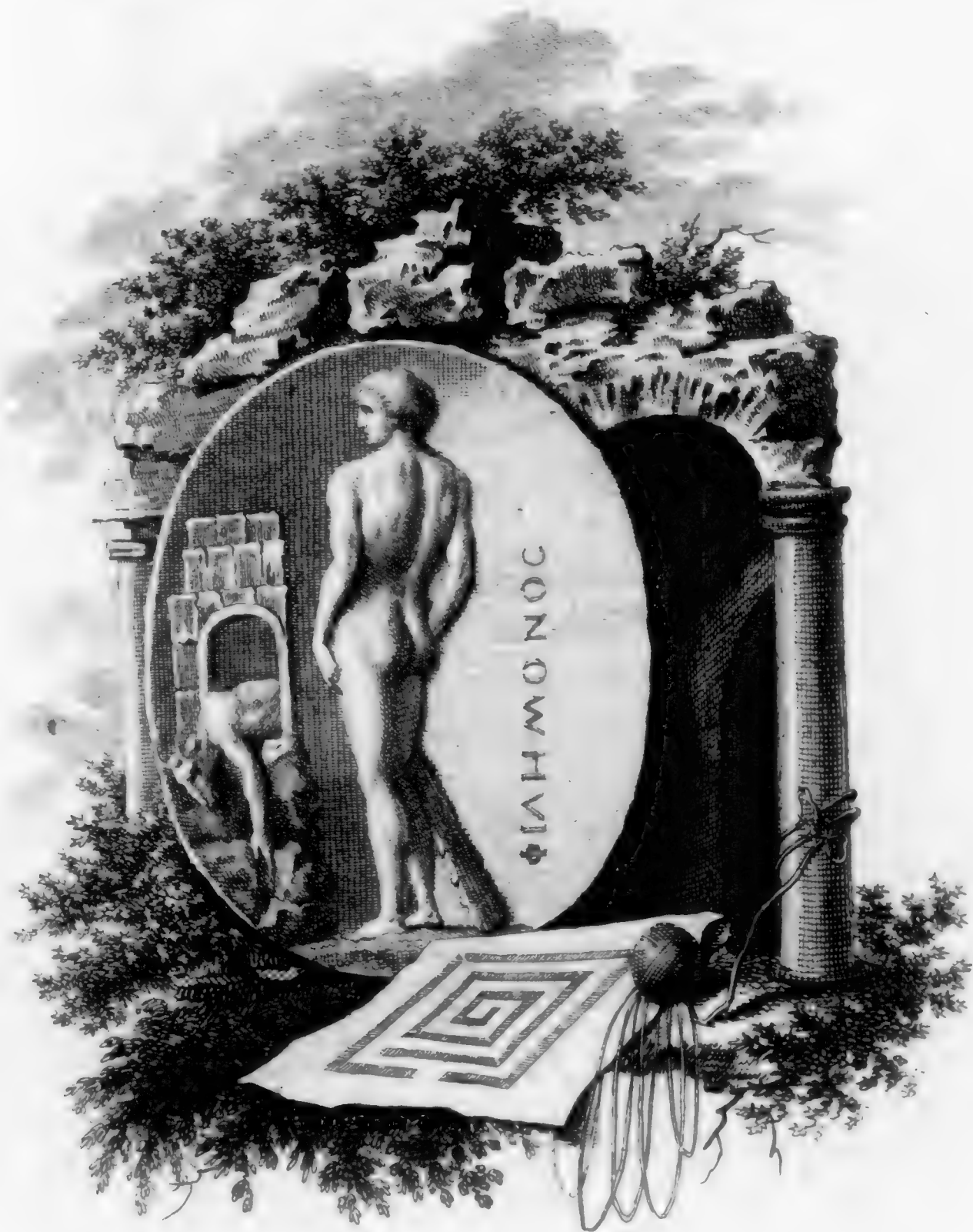
*) Hoc aut simile quid obuersatum esse video animo elegantissimi Britanni, qui nuper Warburtoni sententiam excussit (*Critical Obsf. on the Sixth Book of the Aeneid.* p. 55).

370 EXCURSVS XV AD LIBRVM VI

rerum imagines subiicere potuisse videntur. Sed satis de his, ne et ipsi ὄναρ δι' ἐλέφαντος ἐληλυθὸς narrare videamur *).

*) Paulo licentius me mihi in Excursibus huius libri indulgisse et nonnulla luxuriantius persequutum esse, lubens agnosco eiusque rei veniam ab aequo lectore postulo. Mirifice me inde a puero detinuere disputationes illae veterum de rebus inferis, et opinationes de iis, quae post mortem obuentura sunt.

*Laomedontia pubes
Gramineo ripae reliquit ab aggere classem:
Aeneas primique duces et pulcer Falus. Aen. III, 103 6.7.*

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEPTIMVS

ARGVMENTVM

Caietam, nutricem suam, Aeneas sepelit, locumque ipsum ab eius nomine Caietam appellat — 5. Inde Circes sedem praeteruehitur — 24, secundoque vento ad Tiberis ostia defertur: aduersoque flumine subuectus, in Laurentem agrum egreditur — 36. Digressione de prisco Latii statu et de prodigiis, quibus Troianorum aduentus denuntiatus fuerat, facta — 106, pergit narrare poeta aliud ostentum comesarum mensarum; cum Aeneas ex Ascanii verbis cognouisset,

eam esse terram satis sibi debitam; ad Latinum regem, qui eius tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et suo nomine illi munera offerrent, et vrbis condendae locum peterent. Interea castra metatur — 159. Latinus, legatione benigne audita, praeter postulata, Lauiniam filiam suam, quam, ex Fauni, patris sui, oraculis et ex augurum responsis, externo viro tradere iuebatur, ultro Aeneae coniugem offert — 285. Interim Iuno, prosperis Troianorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis euocat — 340: quae primum Amatam, Latini uxorem — 405, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet — 434: atque inde ad Troianorum iuuentutem conuersa, quae tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis ceruum obiicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt — 510. Alecto ex superiore loco clajficum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galefus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum iniuriamque manu vindicandam exstimulant — 590. Verum cum ille, et fatorum et foederis nuper cum Troianis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Iuno ipsa belli portas aperuit — 622. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius una cum Laufo filio — 654: item Auentinus, Hercules ex Rhea filius 669: Catillus et Coras Tiburtini, fratres — 677: Camilla e Volscorum gente, mulier fortissima (803—817): alique complures: quorum recensio inde a v. 678 ad finem libri subiicitur.

Infinitum esset, si commemorare omnia, diluere ac refellere, vellem, quae super sex posterioribus Aeneidis libris a viris doctis disputata sunt. Solet fere unusquis-

que acceptum hoc ab aliis tradere: inferiores esse eos libris sex prioribus inuentio- nis laude, spiritu poetico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix episodiis aliquot idoneis excitari ac languore absterfo recreari; nec mirum esse, si haec ita se habeant: cum vltimam manum poetae carmini fatum inuiderit. Quod ne frustra a veteribus traditum esset, viri docti circumspexerunt solliciti, quidnam illud esset, quod inchoatum tantum, non absolutum, in his libris habendum sit.

Me dissimillimum esse eorum, qui caeca Virgilii admiratione capti sint: tot, puto, locis a me declaratum est, ut in contrariam adeo reprehensionem incidere multorum iudicio videri possim. Omni igitur cupiditate ac studio in poetam deposito, tamen iure meo me hoc pronuntiare arbitror, in his argutationibus pauca esse, quae viro intelligenti se probare possint. Adeo a poetae consilio, carminis argumento, heroicae vitae indole, Augustei aevi sensu ac iudicio,

TOM. III

communi naturae humanae lege ac more, carminis epici interioribus causis, aliena sunt pleraque, ut illa centies recocta iterum perlegere, iterum refellere, molestia omni molestius sit.

Vt tamen interpretationis hoc genus meum, quod non desultorium esse ab initio decreui, sibi constet, non omnino eas argutias praetermittere licet. Perstringam itaque breuissime potiora reprehensionum vel laudum capita, et tamquam leui digito attingam ea, quae causis idoneis in vtramque partem destitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, a priore diuersam, quod ab vnitatem carminis epici quantum abhorret! res in Italia gestas; idque ipsum poetam non ignorasse, cum sic ordiatur narrationem v. 44. 45 *Maior rerum mihi nascitur ordo: Maius opus moueo:* eum autem in hunc errorem inductum, quod sex prioribus libris Odyssaeam, his alteris sex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Quod, si quid aliud, frustra sumitur, etsi iam inter Seruiana nugamenta (ad lib. VII, 1) vendi-

V v

tatum; nec, si in singulis partibus vel episodiis Homeri vestigiis insistit Maro, eum ita imitatus esse credi debebat, ut eius corpus in partes dissectum nouo exemplo conglutinet. Antequam ad Italiam accederet Aeneas, iter Troia factum erat commemorandum. Quod in Africam deferretur classis, quod, cum Iuno fraudibus hoc suis consequuta non esset, ut Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine desideret, iterum consensu nauibus Siciliam adeunt Troiani, et inde profecti tandem Tiberis ostia invehuntur; ea omnia ad unam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quae ascensu in Latino litore facto suboriuntur, quibusque verendum erat, ne a sedibus in Latio occupandis et noua colonia huc ducenda prohiberentur Troiani aduenae. Inuocatio Musae non per se partem operis constituere potest nouam: sed ad excitandos et inflammandos sub magnae rei exordium cum poetae tum lectoris animos valere debet. Quod diuersa sunt rerum in his ac superioribus libris narrandarum genera, hoc ipsum ad

varietatis ac copiae laudem pertinet. Quis in Homero recensum nauium nouam carminis partem constituere dixerit, quoniam poeta Musis inuocatis illum orditur? *Maius opus* se mouere, ingredi, dicit poeta: rerum naturas respiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies* etc. v. 41. 42.

Reprehendunt alii poetam, quod horum sex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac rerum semper ad idem genus redeuntium turba, nasci legis taedium. Scilicet sic ab omni narratione epica, quae in rebus gestis magnis ac mirabilibus factisque audaciae ac virtutis heroicae specie animos mouentibus versatur, erit abstinendum. Nam et magna est omnium similitudo, et magna eorum pars rebus bello gestis continetur: inprimis si de iis quaeritur, quae argumentum epicum suppeditare possint. Tum *bello*, ad ipsam historiarum fidem, paratae fuerunt Troianis sedes in Latio; et variati sunt a poeta pugnarum casus mirifice; etiam

episodiis suis distincti. Bellum aiunt propter puellam, Aeneae numquam visam, geri: Quod verum non est. Geritur bellum super Troianorum sedibus in Latio: accedit Lauinae coniugium tamquam pignus foederis cum Latino de his sedibus in Latio concessis facti: VII, 260 sq. 267 seq. Lauinae amorem, qualem nostra aetas probat, ab Aenea frustra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatae quoque partes, quales Mariae Mediceae vel Annae Austriacae, ea aetate dari non poterant. Etiam icto iam cum Latino foedere causas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17) nimis esse exiles ac tenues; ceruam, puellae Siluiae delicias, casu a Troianis caesam. Nec tamen causa haec belli fuit, sed, exacerbatis iam Latinorum animis prima, qua erumperent irae, occasio (cf. ad VII, 475): eaque ad praeae vitae morem non male attemperata; inprimis si Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicos et tuguria sparsim inhabitatum, cum una vrbs Laurentum esset: etsi poeta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legen-

tium remouit, resque vitae heroicae pauperes et exiles epico splendore summo ornauit. Sed omnino belli exordia ad Iunonis artes et ad euocatae Alectus fraudes referenda sunt, quibus exasperati Latinorum et Turni animi a nouis in Latio sedibus Troianos prohibent.

In Latino tamen multa sunt, quae personam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, si epicam ille, quam volunt, personam sustineret, hoc est, si in hoc rege summa rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, si Turnus in medium erat adducendus isque cum Aenea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut simplicitas actionis et argumenti vnitas deferenda. Adumbratum est in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam ut consiliorum populi principes bellicae duces essent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detrectare, poscentibus populis: lib. VII, 591 sqq. Cum autem Turno summa belli esset mandanda: Latinus annis grauis a rerum actu erat remouendus. Itaque Turnus copias

cogit, agmen ducit; et ad eius voluntatem in ipsa vrbe nouae copiae conscribuntur lib. VII, 367 sqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis elucescit cum Latini miti ac mansueta mente comparata. Sed ipse Turnus plus audaciae ac viduae virtutis habet, quam Aeneas. Recte utique, ne duo essent Aeneae. Et dignus erat aduersarius Aeneae obiiciendus. Cum autem huic semel esset tributa virtus cum prudentia et constantia animi, quam res aduersae et rerum usus et experientia afferre solet: violenta illa et temeraria fortitudo in Aeneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Laviniae, si liberum erat puelae arbitrium, praefereendus fuisset Turnus: quaestio est ex nostris moribus ingeniisque petita, non ex heroicae vitae seuerioribus in femineum sexum institutis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 sqq.); prodigiis tantum et monitis deorum externum generum sibi asciscendum esse Latinus intellexerat.

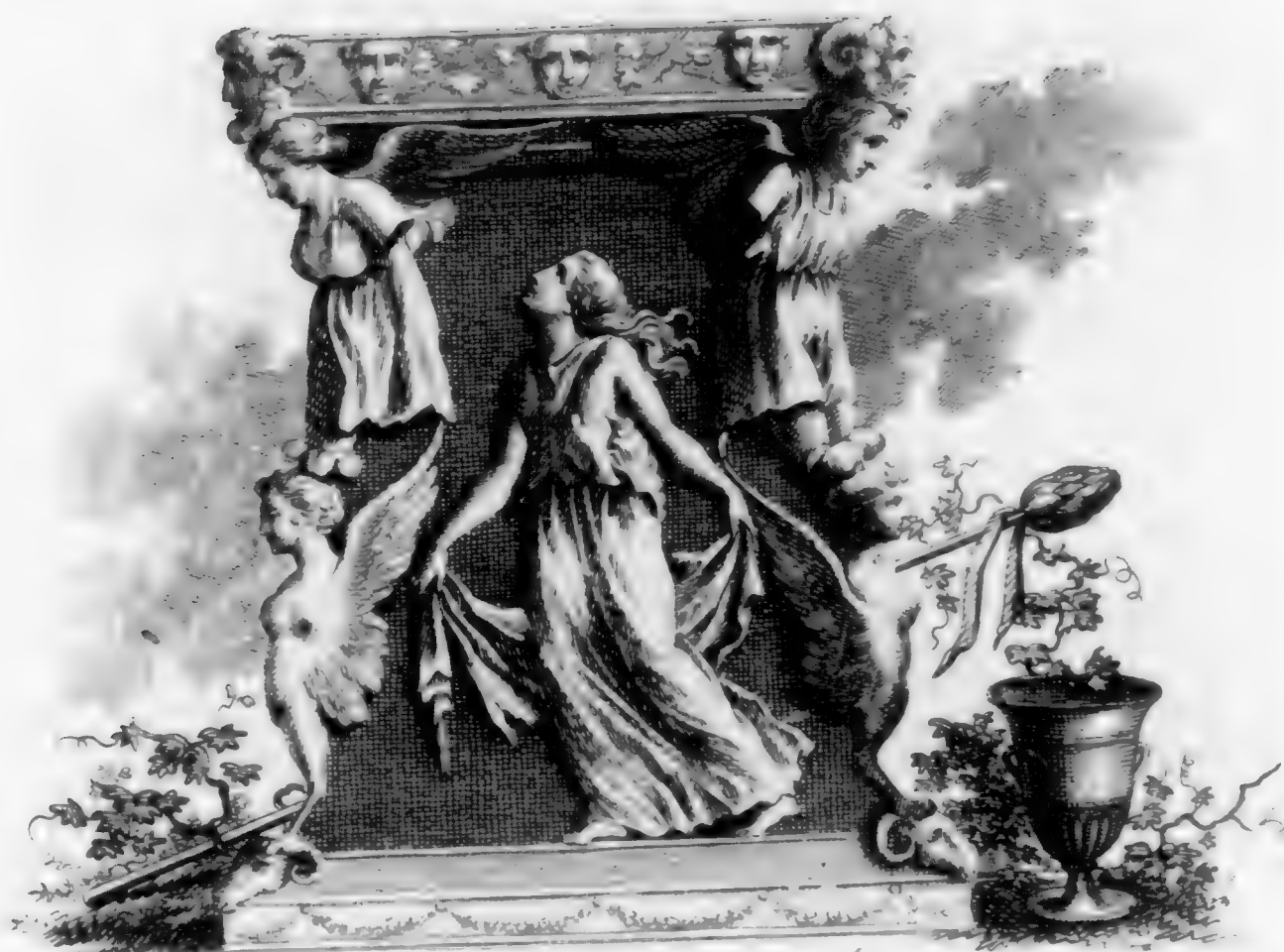
Potuerit utique esse in Ae-

neide, quae minus se probarent Vario, Tuccae, Maecenati vel Augusto: sunt quoque passim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum ministeriis, parum subtiliter digesta, alia, inprimis in sermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quae displicere possunt; sed haec profecto, quae nostri aevi critici reprehendenda putarunt, ista aetate vix in vituperium venerunt; nec omnino cum naturae simplicitate et integritate coniuncta, verum ex nostrae vitae fastidio et stomacho ducta sunt. Si sex posteriores libri non aequae delectatione tenent animos magnae lectorum partis, ac priores: causas eius rei facile equidem assequor; scilicet, ut ne impetum animi, sublata rei nouitate, retusum commemorem, ad sex posteriores libros intelligendos doctrinae haud vulgaris copia rerumque antiquae Italiae scientia requiritur; is autem, qui in rebus versatur obscuris parumque notis adeoque difficilibus, ubi laboris molestia voluptatem intercipit, et ingrauescens tandem taedium librum manu excutit, non facile eius

rei causam in se latentem agnoscit, sed in auctore rei, quae taedium afferebat, reperit. Adeo difficile est in se descendere, et iudicii sui causas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum rerum lectione delectatur, et tam ingeniose a poeta et folleter innumera ex Italiae anti-

quite commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animaduertit, non minus recordari debet: magnam huius voluptatis partem non tam ab ipso carmine, quam a doctrinae copiis, difficultatis superatae sensu, antiquitatis studio et amore, et quae alia, profici-

Evoc! Bacche! fremens Aen. VII. 389.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen

² famam moriens Gud., ingrato sono. ³ At nunc pr. Ma-
ret. a m. pr.

¹ — ⁴. Caietae, quae in coniuncto cum versf. vlti-
his locis moritur, memoria mis sup. libri, cum veter.
in Aeneae erroribus non Grammaticis argutari nolim.
obscura erat: et promonto- ³. Etiamnum servat honos
rii portusque et urbis nomen sedem tuus, exquirite, pro,
in Latii et Campaniae finibus honos adest adhuc, superest,
ab ea ductum vulgo fereba- servatur sedi tuae, tumuli
tur. De Caieta v. Excurs. I. tui extat adhuc memoria;
Super libri initio aut nimium nam sedes pro sepulcro, vt
disiuncto a Miseni memoria v. 152 lib. VI. honos pro
VI, 252 (nam ad hanc refer- titulo et nomine seu inscripto
tur tu quoque), aut nimium seu fama vulgato: supra VI,

Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis, ⁵
Aggere conposito tumuli, postquam alta quie-
runt

Aequora, tendit iter velis, portumque relin-
quit.

Adspirant aerae in noctem, nec candida cursus

⁴ ea deest Puget. signant Heinl. e Medic. Gud. et aliis maluit.
Sed exemplo adiecto (sic apud Nasonem, nomina signata saxo)
vix satis commode declaravit, quo modo accipi id vellet. Burman-
nus ad hysteron proteron recurrit; quod multo minus commodum
est. Contarte etiam Cerda, Si tueri illud velis, dicendum esset:
ossa pro loco dicta esse, quo ossa sunt condita, hoc est, pro tumulo;
is signat, adeoque ossa signant, titulo insculpto posteris produnt,
nomen tuum. At haec dura sunt; praestat altera ante Heinsum vul-
gata lectio, quam inter ceteros codices Romanus firmat, signat,
vt honos servat sedem, sic nomen signat ossa, h. nomen loco
inditum sepulturam Caietae ad nostram memoriam servat. Ed.
Ven. repetit, servat. ⁶ quierant ex Hebro (ignotum nomen et
forte corruptum) laudat Servius; quod et ipsum haberet locum;
et sic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb. ⁷ portusque Gud.
reliquit aliquot Heinl. et Pier. ⁸ cursus Heinl. cum vetustiori-
bus, it. fragm. Vatic. Vulgo cursum legitur.

⁵⁰⁷ nomen et arma locum tantum subiiciunt: quanta-
servant. Alterum ossa no- cunque ea gloria sit.

^{men} signat, eodem fere re- ⁷ — ⁹. tendit iter velis,
dit; nomen est titulus se- per vela vento data, docte,
pulcri, signatque adeo ossa, vt cursum, gressum tendere
quae in eo condita sunt. aliquis dicitur; pro vulgari;
Hesperia magna epitheton tendere cursu. Sic I, 656
ornans; v. I, 569 et IV, 345 iter ad navis tendebat
Italia magna, si qua est Achates. Sub noctem επι-
ea gloria. Interpretes a πνευστιν αἴται, vt saepe
Servio inde accipiunt, quasi Apollonius, ventus secundus
dictum sit: si quis sensus eius increbrescit et luna fauet
gloriae ad inferos est. Bo- navigationi (non negat cur-
nus sensus; sed verba hoc sum) splendore suo, qui

Luna negat; splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae: 10
Diues inaccessos vbi Solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis

10 Est τὸ Κίχαιον. 12 resonant Sprot.

egregie describitur: *splendet tremulo sub lumine pontus*. Nota rei imago, quam Cerda copiose illustrat; expressa dudum ab Ennio: *Lumine sic tremula terra et caua caerula candent*, ap. Macrobi. VI, 4.

10 — 14. *Circes insula*, facta postea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. De ea vid. Excurs. I. Petita est fabula ex Odyss. x indeque etiam illustranda; sed poeta ornauit studiose singula verbis exquisitis. *raduntur*; nam praeteruehantur Troiani; sic III, 699. 700. *Diuitem* cur appellet Circe, causam puto esse domus opulentiam (unde mox *tecta superba*), quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 314. 315, imprimis 348 sqq. conf. Ouid. Met. XIV, 260 sqq. *inaccessos lucos*, h. l. siluam, ad quam raro accedunt homines, folitariam. Seruius: *ad quos*

nullus debeat accedere sc. veneficiorum metu. At *lupontus*. Nota rei imago, *cos* memorat secundum Homerica ibid. 149. 150, vbi siluam in insula et in ea Circes aedes memorat. Esse autem Circeios densos siluis, *ἀνραν ὑψηλὴν, θασεῖαν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρυὶν καὶ δάφνην ποικίλιν καὶ μυρρίνην*, monstrari porro Elpenoris (Odyss. μ, 14) tumulum et in ea nasci myrtum, etiam Theophrastus acceperat Hist. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum *in Europae citeriore solo* — *primum Circeiis in Elpenaris tumulo visam* tradi notauit. *resonat*, resonare facit, vt alibi quoque. Vulgarius, personare. De cantu Circes nota res ex Odyss. x, 221 sqq., qui iidem versum cum de Calypso quoque ab Homero positi sint Odyss. ε, 61. 62, ex eodem loco v. 57 — 61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam Πῶρ μὲν ἐπ' ἐσχαρῶφι μέγα

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrentes pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum, 15
Vincla reculantur, et sera sub nocte rudentur;

13 odoratum Oudart. ad l. Leid. nocturno in lumine Med. et Zulich. a m. sec., quae vulgaris est ratio. 14 Idem versus Ge. I, 294. 15 gemitus leonum: noli substituere velle *fremitus*. Nam et illud poëis solenne: v. c. Lucan. VI, 688. Drak. ad Silium I, 425. 16 rugentur pr. Moret. a m. sec., inficite.

καίετο, τηλόθι δ' ὁδμὴ Κέδρου τ' εὐνεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὁδᾶδαι Δαιομένων. cf. Plin. XIII, 16, 30. Priscæ vitae, et Orientis nunc quoque, communes eae lautiorum hominum deliciae, quas vel laxiorum nimio aestu corporum effluuia suadere possunt, vt suffimenta vel odores accendant. Hoc itaque ad Nympham ab Homero bene traductum. Est autem et hoc ex eadem vita, vt posito in mediis aedibus foco ignis lumina per noctem praebeat. Sic v. c. Odyss. τ, 63. 64 et alibi. cf. Goguet. (*Origine des Arts* etc. T. III, p. 391, et T. I, p. 241). *Vrit in lumina*, vt pro lumine esset; ita *εἰς*, pro *ad*. *Cedrus* autem Graecorum et Romanorum, vt iam ad Georgica vidimus lib. II, 443, e Iuniperorum genere est, etiam oxycedrus dicta. v. Bo-

daeus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12, vbi Icones quoque visuntur, et post alios Celsius in Hierobot. P. I, p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quae ex abietino genere est, eam distinguit, etsi ne sic quidem satis expedita res est. Sufficit, *θύαν, θύον, cedrum*, esse aliam orientalem aliam occidentalem, hanc quidem Theophrasti appellatam. Ex Homero loco quoque versus 14 illustrandus: *ἰστὸν ἐποικομένη χρυσεῖη κερκὶς ὕφανεν. telae* h. l. pro stamine vel trama, quam textrix *ἐποίχετο κερκίδι*, percurrit pectine. De hoc v. Excurs. I*

15 — 18. Admodum ornate singula, si cum Homericis compares Odyss. x, 212 seq. et Apollon. IV, 672 sqq. *formae luporum* simpl. pro lupis, forma dicendi poetica,

Saetigerique fues, atque in praesepibus vrsi
Saeuire, ac formae magnorum vlulare luporum;
Quos hominum ex facie dea saeua potentibus
herbis

Induerat Circe in voltus ac terga ferarum. 20
Quae ne monstra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu litora dira subirent:
Neptunus ventis inpleuit vela secundis,
Atque fugam dedit, et praeter vada feruida vexit.
Iamque rubescebat radiis mare, et aethere ab
alto 25

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

18 forma Franc. 19 saeua post saeuire. Libri nil mutant.
20 in abest tribus ap. Burm. et Hamb. sec. Induerat vultus Circe.
Porro Montalb. in terga vultusq. Etiam et t. f. nonnulli Pier.
21 patiantur Bigot. 22 dura duo Burm. 26 in croceis coni.
Schraderus ad Musaeum p. 289. Sed in roseis bigis non tam erat
haerendum, quam in mira colorum temperatione: post rubescens
mare, roseae bigae et lutea aurora.

quam iam alibi vidimus; et minas: di talem auertite
praesepia paulo ante pro casum: Et placidi seruate
caueis. Sic iam Seruius ex pios. Mox 24 fuga pro ce-
plicuit. Discessit autem ab leri cursu et nauigatione, et:
Homero, qui mutatas has praeteruexit eos per vada
feras humanam mansuetudi- feruida, mare aestuosum, vt
nem seruantes exhibuerat l. c. circa promontoria solet.
v. 214 sqq. 25 — 28. Valde operosum

19. 20. induerit in vul- cultum adiecisse videtur poe-
tus ac terga, h. corpora, ta his versibus, primum co-
ferarum pro vulgari, indue- lorum varietate, tum epithe-
rat eos formis ferarum. cf. torum copia, et verborum
Ge. I, 187. 188. pii, Iseo pondere, inprimis v. 28 in
Φηεῖς adeoque diis curae. lento, immoto a ventis, mari
sup. III, 265 Di prohibete luctantur remi; vento ces-

Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus et in lento luctantur marmore tonitruae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. Hunc inter fluuio Tiberinus amoenus, 30
Vorticibus rapidis, et multa flauus arena,
In mare prorumpit. Varias circumque supraque
Adfuetas ripas volucres et fluminis alueo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.

27 Tum ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm. 28 luctatur
Mentel. pr. 29 hinc Zulich. et Witt. ingenti Menag. sec.
30 et inter Doruill. 31 Vorticibus, cum aliis, antiquissimi
Mediceus et Romanus; it. fragm. Vatic. 32 praecipitat pro
diu. lect. tert. Moret. superque Witt. suprema Gud. a m. pr.
34 Aequora Seru. ad IV Aen. 524. sonabant Diomedes III Instit.
Grammat.

sante, qui nauem ageret. μάρεος et μάμαρος, vnde
Caussam tanti ornatus in eo πόντος μάμαρος, et τὰ μά-
inuenire licet, quod de ortu μαρα πόντου hinc Latini poe-
memorabilis et magni istius tae marmora pelagi fecere,
diei agitur, quo primum Ita vt Catullus, quia μάμαρος
liam illam a fati promissam πέτρος, h. e. λευκός latine
adibant Troiani. De v. 26 est marmor. Ita tandem
v. Var. Lect. posuere scil. marmor absolute pro mari,
se, quieuerunt. X, 103 Tum vt aequor, quia Graeci dixe-
Zephyri posuere. At sup. V, re πλάνα πόντου; et quidem
681 flammae atque incen- iam apud Ennium, sec. Gel-
dia vires posuere. Porro lium II, 26. Verrunt extem-
marmor pro mari dici notif- plo placide mare marmore
simum est; vsus tamen caus- flauo.

29 — 36. Simili cum iudi- cio ornata sunt haec, cum
iam de rerum summa, de
accessu ad Italiam, agatur,
itaque locorum faciem exhi-

Flectere iter lociis terraeque aduertere proras 35
Imperat, et laetus fluuio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora
rerum,

Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Quum primum Aufoniis exercitus adpulsi oris,
Expediam, et primae reuocabo exordia pugnae; 40

35 *socios* aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr.; et sic Ge. Fabricius scriptum viderat. 38 *antiquus* Moret. pr., quod vulgare esset. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, unde is faciebat, *fueret*, importuno archaismo. *classe* Goth. sec.

bet poeta iucundissimam. *lucosq.* per lucum. *flectere iter*, cursum, nauem. Facit vero haec Aeneas, ut ad ipsa Tiberis ostia cursum regat, ad Creusae monitum lib. II, 781. 782 *ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arua Inter opima virum leni fluit agmine Thybris.* Factus esensus ad ripam fluminis in agro Laurentino; erat autem ille olim lauris confitus; unde *lucus* et *fluuius opacus*. Conf. Excurs. II pr. et III ad hos vers.

37 sqq. Ad legentium animos excitandos inuocationem nouam valere, nota in poetis res est. In *Erato* arguantur interpretes. Ponitur a poeta pro Musa qualicunque, ut recte Seruius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III, 1 *El* *coq.* per lucum. *flectere iter*, cursum, nauem. Facit tamen Erato proprio suo iure ad amorem Medae exponendum aduocari putatur. Mox *quae tempora rerum* fuerint, non tam, quibus temporibus Aeneas aduenierit, quam, ut solet *tempus* pro rerum conditione poni; in quae Latii tempora inciderit hic accessus. Quod *rerum* adiectum, poetici sermonis est proprium. *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in historiis Latium antiquum et nouum dicitur. 39. *exercitus* pro populo, turba, naualibus copiis. Per *στόλον* Guell. et alii explicant. Sic Graecis tragicis *στρατός, τάγμα, τάξις* (vt Aeschyl. Prometh. 128) et alia: *exordia pugnae*, vena-

Tu vatem, tu, diua, mone. Dicam horrida bella;
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma co-
actam

Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo;
Maius opus moueo. Rex arua Latinus et urbis 45
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Adcipimus; Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert; tu sanguinis vltimus auctor.
Filius huic, fato diuom, prolesque virilis 50
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.

41 *Tum* Franc. *dic h. b. dic a.* alter Voss. 42 *aptosq.* Goth. pr. 44 *et maior* sec. Rottend. *rerum maior* Goth. pr. 46 *placidus* Doruill. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* sec. Hamb. 47 *genitum et nympha* Goth. sec. *ex nympha* Leid. vnus. *Laurente* Leid. alius. *Mirica* Bigot. 48 *P. patrisque parentem* Parrhas. 50 *hinc* f. Ven. 51 *est* deest Bigot. et Goth. sec.

tione cerui, inf. 480. 42. *re- ges*, Latinum, Turnum, Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod sequitur, in maius auctum, totam Italiam coisisse ad arma. Ceterum de priscae Italiae facie, populis, eorumque originibus ad h. l. vid. Excurs. IV.

45—49. Latini genus ad Saturnum refertur, deum Aboriginum indigetem, max cum Crono comparari solitum. Ab hoc Picus procreatus, ex hoc Faunus, Latini pater. *Faunus* numen antiqui Latii fatidicum, v. inf. VII, 82 seq. *Marica* nympha Latii, cuius religio apud Minturnenses seruata est, luco ad Lirim fl. consecrato. Quod eam poeta *Laurentem* appellat, poetico more facit, nomine a vicinis locis petito: nam ad Lirim vsque Laurentes non habitarunt; etsi nomen Latinum, nouum certe Latium, eo vsque pertingere potuit. De reliquis vid. Excurs. V.

Sola domum et tantas seruabat filia sedes,
 Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 Multi illam magno e Latio totaque petebant
 Ausonia; petit ante alios pulcerrimus omnis 55
 Turnus, auis atausque potens: quem regia coniunx
 Adiungi generum miro properabat amore;
 Sed variis portenta deum terroribus obstant.
 Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosque metu seruata per an-
 nos: 60

Quam pater inuentam, primas quum conderet
 arces,

52 *tantos f. nata penates* laudat Schol. Stat. I Theb. 572.
 53 *v. et iam* Witt. 54 *iam pro illam* tert. Rottend. a m. pr.
 e binis Burmann. deest. 55 *ante omnes p. vnus* sec. Moret.
 57 *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert. 59 *in* abest Erf. *in*
medio, in p. quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart.
alto pr. Moret. 60 *S. coma* aliquot Heinl. cum Nonio, sed
 praestat graeca ratio.

52 — 58. *Lauinia seruabat* qua Aeneae posthabitu nar-
sedes exquisite, tenebat, pos- raret. Sed haud dubie fue-
 sidebat, et hoc simpliciter re quoque veteres fabulae su-
 pro, erat in domo paterna per his prodigiis, quae in
 vnica filia et heres; nihil am- seqq. exponit.
 plius. *petere* solenne pro 59 sq. Reuocandae in ani-
 procare; v. Cerda, vt *ἀρεῖν*. mum arbores et luci in im-
 Bene autem ad prodigia et pluuiis veterum, de quibus
 deorum ostenta rem reuoca- passim commentati sunt viri
 vit poeta; primum, vt totius docti; cf. Tibull. III, 3, 15
 carminis colori et indoli a et *tecto interiore* sup. IV,
 religione ductae etiam haec 494. *Sacra comam*, fron-
 pars conueniret; tum vt Tur- dibus intactis. *metus* pro re-
 num praestantissimum ado- ligione, vt *horror* et similia:
 lescentem cum ratione ali- v. Cerda. 61 — 63. *Lauren-*

Ipse ferebatur Phoebosacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 Huius apes summum densae (mirabile dictu),
 Stridore ingenti, liquidum trans aethera vectae, 65
 Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
 Aduentare virum, et partis petere agmen easdem
 Partibus ex isdem, et summa dominarier arce. 70

63 *Laurentesque* Gud. a m. sec. cum aliis, sed recentt.; et
 sic Arusianus Mellius. Neque vero aliter quam quarto casu acci-
 piendum *Laurentis*. 64 *Pro summum* Medic. a pr. m. *talamum*,
 et Vratisl. *lauri dense. densae summum* Parrhas. *dense* Witt.
 m. visu Bigot. 65 *super ae.* Zulich. a m. pr. *trans aequora*
 quatuor Burm. cum Goth. pr. 66 *Consedore* sec. Moret. *sub*
mutua D. Heinl. ed. 69 *p. p. agmine* Rom. cum aliis Pier.,
 minus bene. 70 *eisdem* Doruill.

tes dicti Aborigines, qui haec ro: facile adeo intelligitur,
 loca ad orientalem Tiberis *Picum*, qui ante Latinum
 ripam incolebant, rege La- vixit, *Laurentem* v. 171 ap-
 tino. Inde *Laurentum*, La- pellari poetico epitheto, non
 tini regia; et *ager* vsque ad nomine historico. Quod lau-
 mare ac Tiberim *Laurens* rum Phoebosacrasse, in-
 vel *Laurentinus*, siluis et geniose poeta adiicit, respec-
 paludibus frequens. Trans- tu ad suorum temporum re-
 latum interdum nomen ad ligionem habito. Examen
 totum Latium a poeta: vt apum, laurum *βερρυδών* infi-
 modo in *Laurente nympa* dens, praeclare ornauit vers.
 vidimus. Alia vid. Excurs. 64 — 71. cf. Georg. IV, 656.
 laud. III. *primas arces*, cum 657. 658. Est autem illud
 primum urbem conderet. Se- inter dira omina; vide vel
 cundum poetam adeo Lati- Plin. IX, 17. 18. Alia loca
 nus urbem Laurenses condi- vid. apud Cerdam, supersti-
 dit et nomen imposuit a lau- tione, vt probabile sit, ab

Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
 Vt iuxta genitorem adstat Lauinia virgo,
 Vifa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 Regalisque adcesa comas, adcesa coronam, 75
 Insignem gemmis; tum fumida lumine fuluo
 Inuolui, ac totis Volcanum spargere tectis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 Namque fore inlustrem fama satisque canebant
 Ipsam; sed populo magnum portendere bellum. 80

71 *e castris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adole-
 lere* v. sup. ad lib. I, 704. 72 *Vt bene e* codd. probavit Heinf.
 post Pier. Vulgo: *et.* 74 *cremare* Montalb. a m. sec. 75 *que*
 abest tribus Burm. 76 *lumina* Menag. alter. *lumina fulua* sec.
 Hamb. *fulua ve fumo* Doruill. 77 *ac totum* Menag. sec. *tec-
 tis v. f. totis* Goth. tert. 78 *Hoc v.* multi Heinf. et Burm., item
 Goth. sec.; *visu ac tert.* 80 *protendere* Mentel. pr. a m. pr.
telum Hugen. a m. pr.

incursus magnae multitudinis
 ingruentis opinione profecta.
partibus ex iisdem, a mari
 infero.

71 — 80. Prodigium hoc
 flammae frequens: supra vi-
 dimus lib. II, 680 sq. Alia
 apud Cerdam. Cogita vero
 sacrum facere Latinum ad-
 stante filia. *nefas* de prodi-
 gio h. l. res dira et abomi-
 nanda, quae praeter naturam
 fit; contra *fas* de naturae
 more et constantia. *com-
 prehendere* h. l. concipere, ar-
 ripere flammam, quasi ex

foco ad proxima manantem.
 Vulgari oratione *ignis com-
 prehendit crinem*; nunc La-
 vinia *ignem comprehendit
 crinibus*. Verba v. 74 sunt
 ex Lucret. VI, 154 *Terribili
 sonitu flamma crepitante
 crematur*: de lauro: at hic
 visus est virginis ornatus cre-
 mari flamma: nam *ipsa visa
 est cremari* (*κατὰ*) *ornatum
 coronam insignem gemmis*,
 regium insigne, vid. lib. I,
 655. Ex multis, quae Cer-
 da cumulat, hoc vnice ve-
 rum. Corona enim sacrifi-

At rex sollicitus monstiris, oracula Fauni,
 Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
 Consulit Albunea: nemorum quae maxima sacro

81 *Ac rex* Menag. pr. *sollicitus monstorum* Donat. Mf.
 Fabric.

cantium vittis et infulis sa-
 crisque frondibus implexa est,
 non gemmis ornata.

81 sq. Fauni oraculum in
 luco Albunae poeta narrat
 siue ex vetere memoria siue
 ex loci natura et fama de Si-
 bylla Albunea rem ingeniose
 commentus. Scilicet in agro
 Tiburtino ab occasu in Anie-
 nem deferuntur *Albulae
 aquae*, sulfureae illae et me-
 dicatae. vid. Cluver. Ital.
 p. 715 (nunc *Acqua zolfa*,
 vel *Solfatara di Tivoli*, de
 quibus v. *La Lande Voyage
 d'Italie* T. V, p. 338 seqq.)
 Ex Albulae fluminis fontibus
 maior *Albunea*, fons et Nym-
 pha, ex Horatio nota I Carm.
 7, 12 *domus Albunae re-
 sonantis*; vt h. l. *quae fon-
 te sonat*; etsi nunc, post
 tantas rerum vicissitudines,
 natura fontis et loci facies
 est diuersa. *Subiacebat* fonti
lucus (quem Martialis quo-
 que in his locis memorat I
 Epigr. 13, 3) Albunae sacer,
 in quo olim Fauni templum

et oraculum a poeta prodi-
 tur. 82. *alta Albunea*, fons
 in lacu inexploratae altitudi-
 nis; vid. Cluver. l. c. Male
 Seru. *quod est in Tiburtinis
 altis montibus*. Nam id a
 locorum situ alienum. *ne-
 morum quae maxima sa-
 cro Fonte sonat* h. e. quae
 Albunea maxima (siue per se,
 h. admodum magna, siue
 inter ceteras aquas, seu fon-
 tes, vt ad plures Albulae
 fontes respiciatur) per illa
 nemora, in isto nemore, sa-
 cro fonte manat. *nemorum*,
 graece dictum, (*κατὰ, διὰ*)
τοῦ ἄλλου, pro *ἐν ἄλλοις*. In-
 terpretes difficiliorem dicen-
 di modum non attingere mi-
 ratus sum. Pompon. Sab.
maxima nymphea vel filua.
 Male. Forma orationis non
 dissimilis illa Tibulli III, 5, 3
Baiarum maxima siluis, vbi
 cf. Obss. Possis et *lucos ne-
 morum* iungere; sed tum pa-
 rum suauiter voces istae es-
 sent disiunctae; debebant sal-
 tem sic collocari: *nemorum-*

Fonte sonat, saeuamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italiae gentes, omnisque Oenotria tellus, 85

84 *ponte* Porphy. ad Horat. *saeuamq.* Medic. *seruamq.* Aruſianus. *exaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heinſ. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii ſlectendi graeca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii ſcribunt fere *meſitim* vel *meſitin.* Rom. *meſitem.* 85 *Hic* Franc. *que* abeſt binis Burm.

que ſub alta Conſulit Albunea lucos, quae. Multo magis diſplicet, ſi iungas *fonte nemorum;* vt ſit *quae maxima ſonat ſacro fonte nemorum.* A ſulphure aquarum exſurgit grauis odor, quem *mephitim* appellauit: cf. Seru., qui tamen multa vana admisceſcit. Hinc dea Mephitis, cuius aedes cum aliis locis, tum in Hirpinis erat ad Amſancti vallem. vid. Plin. II, 93 et inf. VII, 564. 565, vt omnino in tutela eius fuiſſe videantur aquae ſulphureae. Vaporis huius ſulphurei vim aliquam diuino ſpiritu aſſlandi eſſe credidiſſe veteres Aborigines, ſuſpicari licet. Probus, vt Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum ſiluam* expoſuerat, in qua oraculum Fauni erat; quod tamen inter Grammaticorum *ἀνιστορησίας* referendum; nam de Tiburtino, non Laurentino, agro

hic cogitandum. v. Cluuer. p. 716. Sed *Albunea* inter *Sibyllas* quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70 et Lactantio I Inſt. 6, vt Suidam taceam; nec conſtat, vtrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diuerſa: Maniſteſtor eſt inſcitia eorum, qui, prauo Graeca cum Italicis rebus miſcendi ſtudio (de quo v. in Excuſſ. IV), Albuneam *Leucotheae* numen referre voluerunt. Atqui illa Matuta eſt. Eſti Italorum Matuta cum Portunino, et Graecorum Ino et Leucothea cum Palaemone ſeu Melicerta, interpretationes tantum Phoeniciae religionis ſunt, vt vel Melicertae nomen arguit. De veſtiigiis templi huius, quae ſibi reperiſſe viſi ſunt viri docti, vid. Exc. ad h. l., qui ſextus eſt ad h. lib.

85—91. Oraculum Fauni per incubationem peti ſoli-

In dubiis reſponſa petunt. Huc dona ſacerdos
Quum tulit, et caeſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnosque petiuit:
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum 90
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Auernis.
Hic et tum pater ipſe petens reſponſa Latinus

86 *r. ſerunt* Goth. pr., vt alias dici ſolet. 87 *Contulit* multi ſcripti et edd. Ceteri *cum tulit*, quod iam Benedictus emendauit, et ante eum Naugerius. Voſſ. *attulit.* Heinſ. con. *vt tulit. et ſcelerum* Goth. pr. 88 *Pellicibus* Doru. Haſ librarius forte malebat; non nunc Latinus. 89 *pallentia m.* ſec. Moret. repetitum ex Ge. I, 477. vid. Burm. 92 *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* ſec. Rottend.

tum, vt tot alia in vetere Graecia. Poſteſt quidem poeta videri ad Amphiarai (vid. Pauſan. I, 34) potiſſimum exemplum hoc Fauni oraculum aſſimulaſſe: idque nos doctrinae copia in hoc poeta credere facit: nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670 — 672 commemoraſtus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus eſt. vid. Plin. XVI, 44, ſ. 87. Ita ſaltem coniectare malim, quam cum Cerda, ſacra patris a Tiburto Tibur eſſe translata. Eſt enim tota illa de Tibure conditore commentitia narratio a Graecanicis ſabulis repetita (v. in Excuſſu IV). Nihil tamen credere vetat, v. 86 ſq. et 92; tum, quod

veteres Pelasgos hunc incubandi morem iam ab initio in Latium intuliſſe, qui et alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι, voces propriae de iis, qui dormiunt ad accipienda reſponſa, vt Seruius ad h. l. notat. cf. Dauil. ad Cic. de Div. I, 43 et Cerda h. l. *Oenotria tellus*, latiore ſenſu h. l. vid. Excuſſ. XXI, lib. I. *dona*, victimam, ſacrificium, vt toties alibi. *Acheronta*, deos inferos et Manes. Notatu dignum in hoc Fauni oraculo, primo quod et ipſe ſacerdos incubuit, et is, qui conſulebat; ſi quidem Maro conſilio haec ita extulit v. 86 ſq. et 92; tum, quod

Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
 Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
 Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est: 95
 Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in asira ferant, quorumque ab stirpe ne-
 potes

93 *mactarat* Goth. sec. *mactavit* sec. Rottend. et Gud. a m. sec. 94 *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquisite pro *tergis*. *latebat* Goth. sec. 95 *subito* Medic. Colot. cum aliis Heinfl. *subit* Gud. a m. pr. *subito ex alto* Witt. *est* deest bñis Goth. 96 Si subtilis esse velis, scribendum erat *Connubis*. *sociasse* Cledon. lib. II Art. Grammat. 97 *neu* Heinfl. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*. Witt. *ne*. 98 *venient* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinfl., it. Ald. tert. Sed bene iam Seru. vidit *veniunt* melius convenire vaticinio, quod, quae futura sunt, ut praesentia nuntiat. 99 *ad asira* Goth. sec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores cum edd. inde ab Aldo; quod oratio castigata pedestris postulat. Saepe tamen Poetam videmus ab hac lege recedere, et id, quod minus usitatum est, frequentare: ita et h. l. altera lectio est *ferent*,

necyomantiae aliquam speciem illud habuisse videtur. Quod vero v. 95 *ex alto vox reddita luco est*, Italicis religionibus consentaneum est, in quibus voces ex luco auditae auctoritatem habebant. Inter ostenta et prodigia a Livio memorata vocem e luco vel monte auditam saepe prodi quis non meminit? Fuit quoque in Aeneae rebus eiusmodi monitum deorum narratum apud Dionys. I, 56. Hoc tamen loco pro-

prie ad Fauni sortes spectat, quae modo per visa obiecta, modo per voces auditas reddebantur v. 90.

96 — 101. Oraculum multa cum verborum dignitate expositum est; imprimis nomen Latinum *sanguine*, progenie, Aeneae nobilitatum. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro unitate: *connubia*, *thalamis*, *externi generi*. Illa autem v. 99 seqq. magnifica: Omnia *sub pedibus verti-*

Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recur-
 rens 100

Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
 Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti
 Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
 Sed circum late volitans iam Fama per vrhis
 Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes 105
 Gramineo ripae religavit ab aggere classem.

Aeneas, primique duces, et pulcer Iulus,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altae;
 Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam

quam Heinfl. recepit ex Leid., cui aliquot alios adiungit Burmanus sed recentes nulliusque auctoritatis; et videri potest haec lectio ab emendatore venisse, qui *videbunt* ante oculos habebat: atqui est et illa doctior ratio, ut tempora varientur, ut saepe in simili positu apud Homerum sit, ut *qui ferant* et *videbunt* iungantur. *ab st.* Heinfl. e Medic. et Gud. Vulgo *a stirpe*. conf. lib. I, 626. 101 *Respicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert., male; nam mare excipit solem, non sol occidens mare. 102 *Haec praecepta* aliquot Pier., quod Cuningamus tamquam verius praetulit. 103 *suos* Menag. pr. 104 *circum volitans late* Goth. sec. 105 *Laomedontea* aliquot Heinfl., male. v. Ge. I, 562. 106 *classem* vel *funem* pr. Hamb., quod vulgare. 108 *deponunt sub ramis* Doruill. 109 *per herbam* Heinfl. legit cum Grammaticis et cum vetustissimo quoque, monente idem Pier. Vulgo, *per herbas*; quae vulgaris esset ratio,

que regique videbunt h. est v. sup. III, 255 — 258, ubi se; Simplicius dicta erant cf. Excurs. VIII, adde locum sup. Ecl. V, 57 *sub pedibus-que videt nubes et sidera Daphnis*. Sol *recurrens*, in Excurs. II ad h. lib., Observandum autem, quantam verborum dignitatem rei tenui et levi adiecerit poeta; vitatis verbis propriis, quae

107 sqq. Sequitur euentus exiliora erant pro carmine, vaticinii de mensis comesis, v. c. panis: 109. *adorea li-*

Subiiciunt epulis (sic Iuppiter ille monebat) 110
 Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 Consumtis hic forte aliis, vt vertere morsus
 Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris: 115

110 *Iuppiter ille*, Heinf. ex Prisciano et Medic. a sec. m. Mediceo Pierii aliisque suis (adde Goth. tert.) reposuit, copiose idem adstruxit, et, qui viri praestantissimi mos erat, vbi in elegantiore formulam inciderat, in omnes alios locos intulit, in quibus *Iuppiter ipse* legitur. Seruat tamen hoc Romanus quoque. 112 *C. iam forte epulis* Ven. *vertere morsu* pr. Rottend., quod pro *verti* dictum esse possit; sed ortum est ex *morsu*, *morsum*, quod habent aliquot Pier. 113 *paenuria* scribunt duo Burm. 115 *crustae* Bigot. Fuisse qui *frusti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Crustum* est exquisitior et rarior forma pro vulgari, *crusta*. Argutatur et hic Seruius.

ba, placentae, proprie de *drae*. cf. Moretum v. 46. 47. farre, quae pro panibus Mox *penuria edendi*, est penuria eius, quod edendum erant priscis hominibus, an- esset, comedi posset; *violare* tequam fermento et meliore eo refert Cerda, quod panis coquendi arte vterentur. Haec liba nunc mensarum vicem praestant, quibus *epulas*, cibos, *imponunt*, etiam huc aduocari locus poma agrestia. *sic Iuppiter* ex Sext. Aurelio Vict. O. G. *ille monebat*, animis, vt ita R. 10 *consumtoque quod* facerent, subiiciebat. Eadem *fuerat eibi crustam etiam* liba mox *Cereale solum*, *de farreis mensis, quas sacratas secum habebat, comediisse*; quatenus substernuntur pomis; hoc *augent* Troiani *comediisse*; secundum quae *mis*, imposita pomorum strue fuisse videntur, qui liba sacra diis penatibus offerri solita in hac fabula memoraverint; conf. *ibid.* c. 11. In poetica tamen oratione

Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
 Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
 Continuo, Salue satis mihi debita Tellus, 120
 Vosque, ait, o sidi Troiae saluete Penates.

116 *Heu* Parrhaf. *consumimus* aliquot Pier. et tres Burmanni, si recte capio, item Pompon. Sab., nec male. Sic in hac re apud Dionys. *ἀλλ' ἡμῖν ἤδη γε καὶ ἡ τράπεζα καὶ δέδοται*. 117 Heinf. distinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc., quod bene expulit Burm. 118 *primumq.* Menag. pr. *primaq.* sec. Rottend. et Doruill. *primusque* malit Trapp., quod profaico esset propius. 119 *Corripuit* Ven.; non male, inquit Heinfias. Burmannus coni. *arripuit*; vti *accipit*, *arripi*, *omen* solet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem superstitionem refert, tamquam prohibuerit Aeneas, ne Ascanius plura forte inominata subiiceret, et ideo *pressit*, forte manu sua os Ascanii. Liberalior et simplicior ratio videtur haec, quam in nota posui, *eripuit* ad solam celeritatem dicentis et interponentis verba spectat; exquisitius est quam *arripuit*, *rapuit*. cf. sup. lib. II, 619. Sic *ἀγπάσειν, προαγπάσειν τὰ λεγόμενα*. cf. Guell. Nec hic de omine sed de vaticinii exitu et euentu agitur. *pressit*, est vocem Ascanii repressit; nam excepto sermone alter interpellatur et reprimatur, quo minus loqui pergat. *et stupef.* est in aliis. *stipefactus* Pier. codd. etiam hic. *n. dixit* Parrhaf. *n. possit* Goth. tert.

omnino esse potest, frangere, ticipia dicuntur efficere ea, comminuere. quae monent futura esse,

116—129. Bene certo homini et maxime Iulo partes multo magis tum, cum exitum habent. *Eripuit* simpliciter dicti, quod Aeneas sub hoc quoque traditum accipere potuit. *alludens*, pro aridens, subridens, quod Burmann. illustrat, aut simpl. ludens, iocans, ad socios. *tulit finem*, significauit Troianis, finem adesse. Sed vadi Troiae saluete Penates.

Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia,
namque

Nunc, repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Adcisis coget dapibus consumere menfas: 125
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta,

122 *hic p.* septem apud Burm. cum Goth. sec. et Goth. pr. *est*
deest Ven. et Goth. tert. 123 *f. a.* *canebat* Parrhaf. 125 Ser-
vius interpretatur, quasi legerit: *ancisis*. *Ambesis* aliquot Pier. ex
lib. III, 257, vt Heinl. monuit. *assumptis* Bigot. *accensis* Gud.
a m. pr. *accessis* Goth. sec. 126 *superare*, *spirare*, aberratt.
apud Heinl. *domus* multi. *defixus* Ed. Ven. 127 *tecto* Franc.

Haec perpetua Aeneae reli- partes vaticiniorum interpre-
gio, vt Penates primo loco tandorum dantur a poeta et
appellet. Promiserant tamen ab aliis (cf. Excurs. XVII ad
et illi, vnde *fidi* Penates, per lib. II, p. 321. cf. Disquis. II,
somnum, Aeneam Italiam esse f. 6 sq.); igitur is Celaenus
aditum, lib. III, 147. 162, quoque verba disertius ex-
167 *Hae nobis propriae se-* posuit et saepe in ore habuit
des; hinc Dardanus ortus atque ad animum reuocauit.
etc., vnde nunc v. 122: *Haec* Alii ad ea referre volunt,
domus, haec patria est ve- quae Anchisen natum in lo-
sira, vnde olim Troiam estis cis inferis docent lib. VI, 891.
aduecti. Genitor mihi talia. 892. 893. Sequitur hoc Ou-
Tribui h. l. Anchisae vatici- wens Noct. Hag. p. 626 seq.
nium supra a Celaeno, Har- Probabile tamen est, poetam
pyiarum vna, acceptum (III, de Harpyiis fabulam supra
255 seqq.) mox ab Heleno secundis curis intextisse, et
confirmatum (lib. III, 394) morte praeuentum reliqua
omnes Intpp. monent. Etsi non potuisse mutare vel ac-
poetam malim sibi constare, commodare. 125, *accisis da-*
tamen varia ad interpretan- *pibus*, exquisite pro consum-
dum et excusandum afferri tis. *moliri aggere tecta*, or-
possunt: Anchisae omnino nate, urbem aedificare, quod

Haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
Exitiis positura modum.

Quare agite, et primo laeti cum lumine so-
lis, 130

Quae loca, quiue habeant homines, vbi moenia
gentis,

Vestigemus, et a portu diuersa petamus.

Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite menfis.

Sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135

128 *Haec erit* Menag. alter cum Goth. sec. *haec vox* Vratisl.
monebat sc. Anchises, Seru. et Ed. Ven. *manebant* Rom., quod
arridere potest. Sic VI, 84 *sed terra grauiora manent*. 129 *Exi-*
liis in quod facile incidat, si memineris Aen. II, 780 *Longa tibi*
exilia et vastum maris aequor arandum, conl. Burm.; et sic
Goth., sollenni varietate. Enimvero *exitia* sunt calamitates, aerum-
nae, vt toties *damnum*, *noxa*, *clades*, et similia, et Graecorum,
ἄτη, *βλάβη*, *λύπη*, *λοιγός*, *οἶτος* et alia. 130 *primum* duo
Burm. cum Goth. sec. Erf. *limine* Moret. sec., perpetuo lapsu.
vid. VI, 255. 131 *quaeue* Doruill. *habitant* duo Burm. ex intpt.
vbi m. grais Goth. tert. 133 *libare nouis* Goth. tert., praeue
et hoc. *Libare pateras* satis intelligitur esse dictum pro: *libare*
vinum; ne quis *pateris* emendandum putet; etsi et hoc eleganter
diceretur. *notate* Puget. 135 *Sic demum fatus* alter Hamb.
affatus aliquot Burm. *t. lauro* tres eiusdem: quod arridere potest;
nam lauro abundabat ille tractus.

sit vallo ducto. 129. *exitiis*, primis Odyss. 7, 353 seqq.
aerumnis. v. V. L. Anchisen a filio consecratum

133 seqq. Expectabas hoc Lactant. I Inst. 15, 12 ex h. l.
a religioso homine, Aenea, probat. Factum id iam lib.
vt a religione initium face- V, 45 seqq. vidimus. 134. *re-*
ret; inprimis cum sollenne *ponite*, pro apponite, poni-
hoc sit, vt preces et sacra fa- te, poetica ratione: vt Ge.
ciant, cum omine accepto, IV, 378, et *pateras libare*
tum escensu vel aditu in lo- magis poeticum quam, vi-
cum optatum facto. cf. in- num. In precibus, quae v.

Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina; tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idaeumque Iouem, Phrygiamque ex ordine Ma-
trem,

Inuocat, et duplicis Coeloque Ereboque paren-
tes. 140

Hic Pater omnipotens ter coelo clarus; ab alto
Intonuit; radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,

138 *noctique* coni. Voss., male; nam vulgare esset. *noctique*
Rom. *horrentia* f. Parrhaf. 141 *caelo* ter Cuning. ex ed. princ.
et 1476. 142 *que* abest Doruill. et *antro* Goth. sec. Forte
aura magis placere possit; nam proprie et docte *aura lucis* et *ful-*
minis dicitur; vt supra VI, 204 vidimus. Tamen nec male *nubes*
ardens radiis et auro lucis pro vulgari, radiis aureis; nota figura.
νεφέλη χρυσοειδής, ex qua intonuit. 144 *Deditur* scripti omnes

136 sequuntur, augustam re-
ligionem faciunt et venera-
tionem mouent nomina deo-
rum, ex antiquiore religione
desumpta, qua naturam, na-
turae partes, vires et elemen-
ta fere in precum, foederum
vel iurium iurandorum, for-
mulis ponunt, vt tot Home-
ri, Apollonii, nam et is ve-
teres religiones sectatur, Pin-
dari (v. Pyth. IV, 343 seqq.),
Aeschyli et ceterorum Tra-
gicorum, etiam Herodoti lo-
ca docent. In v. 139 dome-
stica numina subiicit, *ex or-*
dine εφεξής, deinceps, vt
iam alibi vidimus. Conges-
sit multa ad singulos versus
Cerde satis otiose. In *Genio*
loci, quem iam V, 95 vidi-
mus, argutantur Seruius et
Pompon. Sab., dum Apolli-
nem contendunt habendum
esse. v. 140. *duplices Coe-*
loque Ereboque parentes,
vtrumque parentem, Vene-
rem inter deos, Anchisen in-
ter Manes.
141 — 147. Augurium lae-
tum, tonitru coelo sereno.
Euentum frequentissimum. V.

Aduenisse diem, quo debita moenia condant. 145
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, et vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies: urbem, et finis, et litora gentis
Diuerfi explorant; haec fontis stagna Numici, 150
Hunc Thybrim fluuium, hic fortis habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni

Heinf., nisi quod tres *dicitur*, et Sprot. *editur*. *Diditur* tamen
Pieriani aliquot exhibebant, et agnoscit Ge. Fabric., sicque iam
emendatum a Naugerio, et a Benedicto e Cod. Pal. *per agm. mur-*
mur Ven. et pro var. lect. Gud. et pr. Hamburg. 145 *condent*
aliquot Pier. et tres Heinf. cum Erf. Licet et hoc tueri. 146 *or-*
dine Zulich. *agmine* pr. Hamb. et Bigot. Sed *omine magno* ab-
solute dictum, cum tam clarum et manifestum augurium ipsis datum
esset, etc. 147 *Crateram* Moret. sec. vid. ad I, 724. 148 *primo*
aliquot Pier. Etiam Benedictus veterem lectionem esse ait, *cum*
primo. 150 *Diuerfa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic* f.
Parrhaf. et Witt. Seruiana etiam h. l. corruptelis et Grammatico-
rum nugis scatent. Sed omnino pauca sunt in ista farragine, quae,
nulla exploratione praeuia, tollere ac suscipere se posse adolescen-
tes sibi persuadeant velim. Habent Seruiana laudem suam, sed non
hanc, quam mihi ipsi aliquando persuadere volebam, vt ad interio-
rem poetae interpretationem multa inde lucrarer. 150 *Numici*
scripti, nam est *Numicius*. 151 *hinc* f. pr. Rottend.

c. Pindar. l. c. 350. Hoc v. 146 rum ab hoc inde loco obser-
omen magnum. De v. 147 *vi-* vandum, quomodo in sum-
na coronant, cf. sup. I, 724. ma rerum et hominum te-
148 — 151. *diuerfi*, secun- nuitate legationem missam et
dum illa v. 132 *a portu di-* exceptam ornauerit et ad
versa petamus. Hinc itaque dignitatem miram extulerit,
ad Tiberim, illinc ad Numi- partim rerum descriptionibus
cium vsque procurrunt, ha- et adiunctis, partim verbis
bitari loca a Latinis resciscunt. amplioribus.

Numici fontis stagna vide in 152 — 156. *delectos ordi-*
Excurs. III ad h. libr. Cete- *ne ab omni*, ex omnibus or-
Tom. III Z z

Centum oratores angusta ad moenia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teu-
cris. 155

Haud mora; festinant iussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
Moliturque locum; primasque in litore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum 160

153 *angusta* Ven. 154 *ramos tres* Heinlii, ipse malebat
ramo. 155 *viros* pr. Rottend. *ferre iubet* Gud. a m. sec.
158 *que* abest Leid. 160 *emensis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi
Pier. et Heinli. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol.
Ald. et al. *Latinorum* non nisi Mentel. et Menag. cum recentibus
tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem gra-
uiorem dant libri Pieriani, Seruius et Asper Grammaticus. *tecta*
domorum ed. Ven. ex lib. XII, 132, Burm.

dinibus; non est vrgendum. ambiunt, adeoque tegunt,
ramis velatos Palladis. *ἱε-* frontem, tempora. Trans-
τηρίας, frondes oleagineas tulit hoc poeta ad ramos vit-
vittatas manibus praeferre tis et infulis obuolutos, qui
putandi sunt, vnde inf. v. praeferebantur a supplicibus,
236. 237 *ne temne, quod* et tenebantur manibus. Sed
ultro Praeferimus manibus infulis et vittis dependenti-
vittas ac verba precantia. bus a ramo manus ipsae ob-
Res ipsa satis nota: conf. inf. tegebantur, vnde *manus ve-*
VIII, 116. 128. XI, 332, sed *latae*; et dicta hinc *vela-*
de modo loquendi quaerat *menta* ipsi rami vittati. Igitur
aliquis. Sic et inf. XI, 101 *velati ramis oleae* et apud
Graecos v. c. Sophocl. Oed. vittatos manibus. *pacem*, foe-
dus et amicitiam, vt et al.

ἵ ἱκτηρίοις κλάδοισιν ἐξέστει- 157 — 159. *Castrum* hoc
μένοι. Scilicet *στέφουσιν*, *ve-* *Troiae* est: seu *Troia noua*,
lari, proprie de corollis et a parte dextra Tiberim prae-
vittis (vid. ad V, 72), quae cingens, adstantibus subduc-

Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant:
Ante urbem pueri, et primaevio flore iuuentus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere cur-
rus;

Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacef-
sunt: 165

Quum praeuectus equo longaeui regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat

161 *murosque* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt.
Sed vulgatam defendit Arusianus Mellius. Et est doctius, *subtre*
tecto, quam, *tectum*. Contra *succedere tectum* doctius quam
tecto. *muroque propinquant* Gud. pro var. lect. 162 *et priuo*
Oudart. *primoque in f.* Bigot. 163 *Exercetur* Gud. a m. pr.
in deest pr. Mentel., et *que* Bigot. 166 *Tum* aliquot Pier.
praeuectus ex Pier. et suis recepit Heinlius, vt sit, ante Troianos
urbem inuectus: vt *praetre, praecedere*. Cur enim poetae non
licuit noua voce vii ad analogiam facta? Alii legunt: *pronectus*,
quod frustra defendit Burm. 167 *in* deest tertio Mentel. et tert.

tisque a tergo nauibus, a si- 162 — 165. Ad Laurentum
nistra campus ad mare per- urbem missa legatio. Non
tingens: in quo inf. lib. IX modo Romanae militiae mo-
Rutulos, qui castra oppug- re, quod Seruius putat, sed
nant, consistere videbimus. Graeco quoque et omnino
vid. in Excurs. III ad h. lib. priscae vitae ritu, vt in loco
molitur locum, exquisite Hesiiodi (Scut. 285. 286),
poetico more, pro moliri ante urbem in campis exercet
tecta in loco, h. exstruere, se cursu ac ludit armis iuuen-
vt sup. v. 127 et 290 dictum tus urbana. Poeta autem eo
erat. *primas sedes*, int. in more egregie usus est, vt
prima littoris parte: v. in suauem narrationem faceret.
eod. Excurs. Mox *pinnas* *domitant currus* pro equis
pro muris et *aggerem* pro ingalibus, vt alibi hi pro il-
vallo, quod fossam ab inte- lis; noto poetarum more.
riore parte ambit, dixit. Mox *spicula*, int. iacula, et

Aduenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et folio medius confedit auito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime co-
lumnis, 170

Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum filius et religione parentum.
Hic sceptrum adcipere, et primos adtollere fascis
Regibus omen erat; hoc illis curia templum,

Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* est simpliciter pro *portat*.
argutatur Burmannus, dum emissum ante nuntium fuisse coniectat.
168 *inter* duo Burm. 169 *medio* alter Hamb. 171 *Vrbe f.*
media lectum alicubi ante Pierium; et sic aliquot Heinf. et Burm.
cum Goth. tert. *mediae* Doruill. 173 *Hinc* Ald. pr. et Iunt. et
pars codd. Heinf. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Wiit.
174 *templa* Bigot.

epitheton *lenta* ad materiem
refer, *laceffunt*, exquisite pro
contendunt, certant: quan-
doquidem *prouocant se* et
laceffunt, qui pugnant.

170 — 176. Pici haec *re-*
gia in arce Laurenti, diuersa
vtique a Latini regia v. 59 sqq.
descripta, et improprie dicta
regia, h. e. aedificium mag-
nificum; nam fuit templum,
quod pro curia esset, e mo-
re priscorum hominum. Ex
fragm. Vatic. a Bartolio pag.
154 forma huius templi ex-
pressa est, sed aliena admo-
dum a poetae mente ac ra-
tione. Imitatus est locum
multo cum verborum tumo-

re Seneca Thyest. v. 641 ad
664. *vrbe summa* ἐν πόλει
ἀκροτάτῃ, vt Iliad. χ, 172,
h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa do-
mum illam lucus erat (v. 172)
more veterum in templis, et
in principum aedibus. Alte-
rum hoc ex lib. II, 299. 300
de Anchisae domo memini-
mus. 173. 4. hic regnum au-
spicari solebant reges. *omen*
egregie pro more, cui bo-
num omen inerat, vt maio-
rum fortuna sequeretur re-
gem regnum auspicantem.
Auspicia regni a sumtis regni
insignibus declarat. *attolle-*
re fascis pro eo, quod se-
quitur, vt praeferantur nouo

Hae sacris sedes epulis; hic ariete caeso 175
Perpetuis soliti patres confidere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitifator, curuam seruans sub imagine falcem,

175 *Haec* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven.
sacrae tres Heinf. et Medic. Pierii. *sacris aedes* Ven. et tert. Rottend.
a m. pr. 178 *e* Heinf. e suis et Pier., alii *ex*. Aliis vtrumque abest,
in aliis adhaesit e priori voce: *antiquae cedro*, et hinc Schol. Stat.
antiquae cedri. v. apud Pier. et Heinf. 179 *curua* Voss.

regi. 175. 176. Potest ali-
quis paullo doctior siue ad
Oenotrorum *συσσίτια*, de qui-
bus Aristot. de Rep. VII, 10
videndus, siue ad ferias La-
tinas respici putare. Seruius
ad Palatium Augusti allusum
credi voluit, vt ex eius ver-
bis colligo: „*ariete caeso*.
Hoc sacrificium in ianua
Palatii fiebat festis die-
bus.“ Et Pompon. Sab. ad
v. 170 „*Templum Apollinis*
ab Augusto in Palatio po-
situm describit.“ Palatinam
Augusti domum adumbratam
etiam Blanchinius (*Palazzo*
de' Cesari) et Holdsworth
volebant. Sed sequi iuuat,
quod simplicissimum est. Est
hoc templum pro prytaneo,
curia aut simili aede publica:
in qua adeo sacrificia publica
cum epulis sacrorum habentur.
ariete caeso, proprio
aliquo sacrorum inter Lati-

nos more, epulae sacrae in-
stituuntur; Tum si publicum
sit sacrificium, confluunt pri-
mores gentis, iique epulis
excepti sedent, *mensis per-*
petuis, h. longa et multum
procurrente mensa; vt *per-*
petuum tergum et alia.

177 — 182. Etiam haec
signa in vestibulo collocata
sunt, vt in curia vel templo
mos erat in aditu et porticu
signa inter columnas ponere.
Imitatione expressit locum in
Elissae sacrario Silius I, 86 sq.
Italus autem et Sabinus h. l.
inter Latini maiores memo-
rantur post illa, quae v. 45.
49 edixerat poeta, tamquam
agnatione iuncti. cf. Exc. IV
ad h. lib. et Clauer. Ital. ant.
p. 725. Antiquitatis genium
exhibet etiam in materia, *ce-*
dro, nam vetustiora signa
lignea erant vel fictilia. *Vi-*
tifator — *falcem*: etsi Sa-

Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago; 180
 Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 Multaque praeterea sacris in possibus arma,
 Captiui pendent currus, curvaeque secures,
 Et cristae capitum, et portarum ingentia clau-
 stra, 185

180 *senes* Franc. *biformis* sec. Rottend. et a m. sec. Hugen. cum Goth. sec. 181 *vestibulum* Zulich. a m. pr. *adstabant* est pro vulgari, *stabant in v.* 182 Burmannus *Martiaque* ex Servio cum Romano (Pierii) et editis omnibus legendum statuit. De editis verum hoc non est: nam in his *qui* inde ab Aldd. constanter legitur; et si Benedictus in Iunt. emendare iusserat *quo*. Malim equidem *qui* et *que* abesse. Sed vereor, ne totus versus aliunde in margine adhaeserit. An alius poeta dixerit *Martia vulnera*, ut *arma Martia*, *signa Martia*, ἀρχαία τεύχεα, ignoro. *Reges* sunt omnino regio sanguine nati et veteres heroes, ἄνακτες. Sic ipse Aeneas toties *rex*, ut inf. 220. 183 *sacrisque* Oudart. 185 *castra* Oudart. pro *claustra*.

turnus fere cum falce exprimitur, et sunt qui iungant: *curvam seruens sub imagine falcem Saturnusque*, ex sermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum spectant haec, quem nobis poeta ex prisca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuisse; sub signo, forte ad hermae morem in stipitem desinente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ouid. Met. XIV, 628. 631 et 649) adiecta; qua specie Siluani hermae occurrunt ap. Boissardum et alios. Vocem

vitifator ex Accio petiit, in cuius fragmentis ap. Macrobi. VI, 5 occurrit: *O Dionyse, pater optime, vitifator, Semela genitus Euie*, ut bene Vossius legit. *aliique ab origine reges*, h. e. prisca. Molestum est, quod cum Servio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183 — 186. Haec veterem donariorum et ἀνοδμημάτων in templis ritum referre, facile intelligitur. Similia loca conguessit Cerda. Sed praestat Statii imitationem cognoscere lib. VII Theb. 55 — 59.

Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat
 Succinctus trabea, laeuaque ancile gerebat

186 *arreptaque* Ven. 187 *paruaq.* vel *fuluaque* Zulich. Ceterum transpositi esse versus hi quinque 187 — 191 *Ipse Q.* et ante vl. 183 retrahendi videri possunt: ut regibus subiungatur vnus aliquis insignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluisse alterum. 188 *anchise* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, ut alii scribunt v. c. fragm. Vatic. *ferebat* Ven.

Respicitur autem inprimis *antefixorum* habendorum mos apud Romanos, cum in fastigiis non modo templorum, sed et priuatarum aedium, affixa essent fictilia signa quadrigarum, spoliorum, armorum. Sic Liu. XXXIV, 4 et al. Plin. XXXV, 46. conf. Ryck. de Capitol. 15. Hoc loco etiam *urbium captarum portae* expugnatae inter antefixa memorantur. In eo, quod *rostra* v. 186 subiicit, historiarum fides non est deposcenda; nam nauales pugnas vix fecerunt Latini. Possint naues ληστρικαὶ in littore oppressae intelligi; sed in poeta haec ἀνρίβεια non desideratur; licet ei sequi probabilia.

187 — 191. Inter signa veterum heroum Pici inprimis statua conspicua. Erat is e Latini maioribus; ac forte eius signum non infrequens

illa aetate occurrerat Virgilio (conf. Excurs. V ad h. lib.). Forte etiam regiam condidisse dictus erat: sup. 171 *Laurentis regia Pici*. Statua erat sedentis habitu, quam facile erit ex h. l. exprimere et delineare. Prisca aliqua grauitas imagini inest; *trabeatus* est Picus; qui veterum regum erat habitus (conf. Plin. IX, 39 f. 63), quo Romulum quoque conspicuum narrant (*trabeatum Quirinum* vocat Ouidius Met. XIV, 828 et al.), cum *lituo* (ut adeo augurali scientia clarum fuisse necesse sit) et prisco armorum genere *ancili*. *succinctus trabea et lituo*, nota forma, qua verbum binis adaptatur, cum de altero tantum proprie dicatur: *lituo instructus* saltem erat vel *insignis, conspicuus*: conf. Burm. Indoctae sunt Gellii V, 8 et inde repetitae

Picus, equum domitor: quem capta cupidine
coniunx

Aurea percussum virga, versumque venenis, 190
Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo diuom patriaue Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocauit;
Atque haec ingressis placido prior edidit ore:

Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et
urbem, 195

Et genus, auditque aduertitis aequore cursum,
Quid petitis? quae causa rates, aut cuius egentes

189 *equis d.* sec. Rottend. 190 *Aurea* sc. *virga*, nota
synaeresi; male Seruius iungi vult *aurea coniunx*. 191 *fixit*
auem Hugon. *Circae* tres Heinl. 192 *diuum templo* Medic.
Pier. *temploque deum* alii Pieriani. 194 *Atque hic* Doruill.
ingressus Ven. 196 *cursum* reuocauit Heinl. ex libris et edd.,
vulgo alii *cursum*.

a Macrob. VI, 8 argutiae de 170 descripto, ex more. v.
h. l. *Quirinalem lituum* or- Cerda; et sic supra lib. I,
nate dixit, quo Romulus ali- 505 sqq. Dido publica ne-
quando usus est, inprimis in- gotia exsequebatur in tem-
vrbe condenda; augurandi plo.
scientia ille excellebat. Bene 195 — 211. Simplicitate
Cerda laudat Plutarch. in Ro- et proprietate commendabi-
mulo p. 31 F. cf. Seru. *Pi- lis oratio, ut altera Ilionei*
cus equum domitor: Ho- fide et probabilitate cum
mericum *ἱππόδαμος*. Eius grauitate. *auditque aduer-*
mutationem in *picum* expo- *titis aequore cursum* ele-
nit Ouid. Met. XIV, 320 sqq. ganter pro noti estis. Se-
conf. in Excurso V ad h. lib. quentia v. 196 sqq. iis fini-
coniunx h. l. amans, ut et ali- lia, quae ap. Homerum oc-
bi vidimus Ecl. VIII, 18. currunt Odyss. γ, 71 sqq. ι,
192 sqq. Excepti h. l. le- 252 sqq., sed *ληστρικῆς* men-
gati in *templo*, inde a v. tionem bene omisi Maro pro

192 sqq. Excepti h. l. le-
gati in *templo*, inde a v.

Litus ad Ausonium tot per vada caerulea vexit?
Siue errore viae, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto) 200
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neue ignorete Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior an-
nis) 205

198 *Litusque A.* Doruill. *Litus et A.* Franc. *per tot Ven.*
per v. feruida Moret. tert. ex v. 24 huius libri. *texit* Medic.
a m. pr. 200 *Qualia saepe* aliquot Pier. 201 *portusque* Franc.
202 *Nec f.* Medic. 203 *aut v.* Doruill. *et legibus* Comment.
Cruqu. ad Horat. ap. Burm. 204 *veterisque aevi* a Seruio lec-
tum esse suspicabatur Markland. ad Stat. p. 185. *ferentem* codd.
apud Pier. Putes forte esse *ferentem*. Sed *ferre se* est incedere.
Wakefield Silu. III, p. 11 em. *gerentem*. Videat vir doctus, annon
hoc pedestre et tenue sit, *gerere se more dei*. Sed v. Notam.
205 *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heinl. coni. *fama*
etsi; quo carere possumus. cf. Burm.

suo aeuo. 200. *qualia mul-* nec necessitate villa nec legi-
ta sic apud Homer. et alios bus, sed *tenent se*, conti-
οἷα πολλὰ. Loca sunt ap. nent se, moderate et iuste
Guellium. v. 201. ornate, viuunt, sponte sua et more
pro, huc peruenistis. *por-* h. institutis ac moribus a Sa-
tum simpl. de appulsus loco turno sancitis. Ita *se tenent*,
et statione accipe. 202. 203. qui se coercent, intra fines,
Dicta sunt secundum hos praescriptum, legem, mo-
verss. illa Ouidii Met. I, 89 rem subsistunt. — 205. lon-
de aurea aetate: *Aurea pri-* go tempore obscurata est fa-
ma fata est aetas, quae ma, ut a paucis senibus ad-
vindice nullo Sponte sua, huc teneatur eius rei memo-
sine lege, fidem rectumque ria: qui antiquiorum aeta-
colebat. Poena metusque tum mos et ratio erat, vetu-
aberant. Itaque Latini iusti stam memoriam ad posterita-

Auruncos ita ferre senes, his ortus vt agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad vrbs,
Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia
fertur.

Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc folio stellantis regia coeli 210
Adcipit, et numerum diuorum altaribus addit.

206 *Auruncos* alii, quod Ge. Fabricius diuersum populum pro-
dere putabat. Perperam. *Aufonios* Vratisl. a m. pr. *Auricomos*
codd. ap. Pier. ex librarii stupore, vt et *Auruncos* in Rom. *Au-*
roncos in al. et *argis* Goth. alter. in *agris* Erf. 207 *penetra-*
rit Heinf. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliisque: alii,
etiam fragm. Vatic., *penetrauit*; hoc malim retineri: est enim
grauitatis epicae. v. ad I, 706. 208 *Samom* Medic. *Samon* alii.
209 *Hunc illum* pr. Hamb. *Corithi*, *Choriti*, *Chariti*, *Coriti*
etiam hic aberrant librarii, vt sup. III, 170. *Coriti* *Cyrena* Exc.
Burm. 211 *numero diuorum altaribus addit*: Heinf. ediderat;
soliis Gudiani auctoritate. Impedita lectio, etli sic expeditas: *regia*
caeli addit eum numero diuorum, *altaribus* h. e. per altaria,
aris in eius honorem exstructis; vel in altaribus, templis. At durum

tem propagandi, antequam dem adiiſſe. Seruius, vel qui
annales condebantur. *Au-* eum excerpsit, misere omnia
runcos dixit, tamquam com- miscet. *his agris*, paullo la-
munis cum Aboriginibus stir- tius dictum; nam Dardanus
pis homines: v. in Exc. IV, ex Corytho seu Cortona Etru-
ad h. lib.; aſſert tamen vel riae oriundus ferebatur. *vr-*
ſic antiquitatis notionem ani- bes *Phrygiae* memorauit, h.
mis nomen. De Dardani ex e. loca ad incolendum ido-
Tyrrhenia originibus, v. sup. nea et a Teucro paſſim inha-
III, 167 ſqq. et Exc. VI ad bitata, ſub Idam; nam pro-
lib. III, vnde loci huius ſen- prie dictae vrbes tum in re-
tentia expeditu facilis eſt. E gione ea nullae erant. 210.
pluribus de Dardano mythis 211. pro deo nunc colitur.
poeta arripuit hunc, quo is *ſtellantis* ex ἀστρόσις ὑψα-
dicebatur ex Tyrrhenis pro- νός, quod Homericum eſt.
fectus, Samothraciam et Troa. *accipit* pro accepit; adeoque

Dixerat. Et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viae litusue ſefellit: 215
Conſilio hanc omnes animisque volentibus urbem
Adſerimur, pulſi regnis, quae maxuma quondam

hoc: *caelum addere aliquem numero deorum per altaria*.
Vulgata ante Heinfium lectio erat: *numerum diuorum altaribus*
auget: nec modo in ed. Ven. et Mediol., ſed in omnibus, quan-
tum video, etiam antiquioribus, inque his Aldd. Eamque, quod
mireris, tuentur codd. permulti, et ipſe Medic. cum fragm. Vatic.
At *numerum diuorum altaribus addit* Rom. cum aliis Pier. et ex
Heinfianis forte plures exhibebant; ſicque Erf. In altera hac, quae
codicum auctoritate firmatur, lectione nihil eſt, quod deſideres;
itaque repoſui; ſiue vt ſit: *addit altaribus diuorum eum*, *nume-*
rum, h. numeri incrementum; ſiue ſimpliciter, *et altaribus diuo-*
rum addit numerum, auget numerum altarium: vnde veniſſe vide-
tur altera lectio *auget*. In Ciri 201 venit — *Cognatos augens*
reges numerumque ſuorum Ciris — 212 *dictum* Medic. a m. pr.
dicto Gud. a m. pr. *locutus* ſec. Moret. 214 *ſuccumbere* ſec.
Moret. *tectis* ante Heinf. vulgg. edd. et codd. pars.

eſt pro habet, poetico more, peſtate, *litus ſefellit*, igno-
et *addit* regia caeli, quae ratio littorum ac terrarum,
eum accepit, h. e. haec re- *regione viae*, pro ſimplici,
ceptio in caelum, *altaribus* via et nauigatione inſtituen-
deorum numerum, pro vul- da ac regenda. Variauit ver-
gari: auget altarium nume- ba verſus 199 *ſiue errore*
rum, dum ipſe diuinis hono- *viae ſeu tempeſtatibus acti*.
ribus afficitur; addit, annu- Illud *regio viae* iam ante
merat eum diis, quae cauſſa Virgilium frequentauit Lu-
eſt, vt nouum ſacrum priori- cretius lib. II, 249 *Sed nihil*
bus adiciatur, adeoque no- *omnino* recta regione viai
uum templum, noua ara ex- *Declinare, quis eſt, qui poſ-*
ſtruatur. *ſit cernere ſeſe?* item lib. I,

212 — 227. Ilioneus etiam 1040. Et ſup. Aen. II, 737
lib. I, 521 ad Didonem ver- *et nota excedo regione via-*
ba facit. 215. *ſidus* pro tem- *rum*. cf. Cerda. *adſerimur*

Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
 Ab Ioue principium generis; Ioue Dardana pubes
 Gaudet auo; Rex ipse Iouis de gente suprema 220
 Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idaeos saeuis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos; quibus actus vterque
 Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis:
 Audiit, et si quem tellus extrema refuso 225
 Submouet Oceano, et si quem extenta plagarum
 Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 Diluuius ex illo tot vasta per aequora vecti

221 *nunc ad l. pr.* Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit pr.* Hamb. cum fragm. Vatic. 224 *concurritur* Parrhaf. *concurreret* Rom. 225 *si quam* Rom. 226 *Hiatum constituit post Oceano;* non in *quem. eximia* Menag. pr. *extrema* Ven. 228 *Distinguere* alios post *Diluuius ex illo*, vt cum antecedd. iungatur, narrat Seruius.

pro exiliore, accedimus. In ti, calamitatibus afflicti. 225. seqq. 216 seqq. multum digni- 226. 227. ornate, pro omni-
 tatis est et magnifica ora- bus gentibus. *si quem* (quem-
 tio, inprimis v. 222 seqq., cunque) *sum mouet* — *diri-*
 Troiano bello per tempesta- mit, simpl. de habitatione
 tem adumbrato; vnde v. 228 in loco longinquo et remo-
diluuium pro excidio et va- to; et, poetico more, signa-
 sitate. Iouis f. Dardanus; te extremas terrarum oras ad
 v. eundem Excurs. VI lib. III. Oceanum et vltra Libyae de-
de gente suprema. Ennia- serta nominat. *refusum Ocea-*
 num laudatur ex Annal. V num, qui de aestu et recessu
nomine Purhus, vti me- maris proprie dicitur, acci-
morant, de stirpe supremo, pies simpliciter diffusum late
 de prima origine et stirpis et extentum. Sunt enim *tel-*
 exortu a Ioue. *quibus fatis* lus extrema refuso Oceano,
 pro successu rerum et euentu fines terrarum, quos ambit
 fatali; et *acti* h. l. est, vexa- Oceanus, qui etiam Homero

Dis sedem exiguum patriis litusque rogamus
 Innocuum, et cunctis vndamque auramque pa-
 tentem. 230
 Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
 Fama leuis, tantivae abolefcet gratia facti;
 Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,
 Siue fide, seu quis bello est expertus et armis; 235

230 *auramque vndamque* Sprot. 231 *nostra* Oudart. *fa-*
tetur Ven. 232 *tantivae* pars scriptt. et edd. *abolefcet* duo
 Mentel. et a pr. m. Reg. *obolefcet* Goth. sec. *dolefcet* Goth. tert.
aboleuit Hugen., Heinſius malebat, *abolebit.* At poeta doctus
 posuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732.
 233 *Ausonio* Franc., vitiose. *accepisse* pr. Hamb. Doruill. et Leid.
pigebat alter Mentel. a m. pr. librarii lapsu; sed Heinſius commo-
 diorem lectionem in eo inueniebat, vt ad Dardani in Phrygiam ad-
 ventum referretur. Argute magis quam vere. 235 *siue quis b.*
expertus et armis Medic. Pierii. *fidem* duo Burmann., et vnus,
in armis.

ἀΨόρροος, Ὀνεαυδός Iliad. σ, datione modesta ac gravi.
 399 et al., quatenus amnis *Dis patriis*; a religione Pe-
 instar terrarum orbem inclu- natium praeclare facit ini-
 dit. Recte haec accepta vi- tium ad mouendos animos.
 debis a Cerda. *plaga solis* *feretur* pro tenui voc. *erit.*
iniqui, zona torrida, nimis *Troiam*, magna cum vi, pro
 magno, infesto solis aestu, Troianis; vt toties *Troiam*,
extenta, patens, propter *Ilium, in Italiam inferri*
 camporum arenas, *in medio* vidimus. In v. 235 nimis ar-
quatuor plagarum. gute Ge. Fabricius Ciceronis

228. 229. 230 seqq. Magna locum VII ad Diu. 5 expref-
 suauitas in extenuatione eius, sum volebat: *Totum homi-*
 quod petunt, *Dis sedem exi-* *nem tibi trado*, *de manu*
guam — *patentem* (pia et *vt aiunt in manum tuam*
verecunda petitio, bene ait *istam* (ad Caesarem scripta
 Seruius) tum in sui commen- *epistola*) *et victoria et fide*

Multi nos populi, multae (ne temne, quod vltro
Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus 240
Huc repetit, iussisque ingentibus vrguet Apollo

236 et multae Parrhaf. 237 Proferimus aliquot Pier. et duo Heinſ., sed praeferre est proprium in hac re. cf. Burm., et verba, multi; tandem ac verba precantia haud dubie vera lectio restituta post Benedictum in Iunt. 1510, qui bonos ac vetustos codd. hoc habere ait, tum Pier. ab Heinſio e Mediceo aliisque; Burmannus etiam Ed. Ald. et Mediol. memorat; sed omnes Aldd. consentiunt in vulgata: et verba precantum. Hoc etiam Rom. exhibet, precantis Bigot. vittasque precantia verba in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heinſ. vittasque precantia regno Ven. manibus ac verba p. victas Ed. Ven. 239 Et nos Doruill. 240 Imperiis cogere aliquot Pier., forte pro coegere. 241 Salebrosa oratio meo quidem iudicio: Hinc Dardanus ortus Huc repetit, iussisque i. — Numici; ad quam tamen neminem offendisse video, ne ad interpretationem quidem: de qua Notam vide. Huc iam in Venetis Ald. aliisque vetustioribus expressum video; et sic Medic. fragm. Vatic., nec aliunde varietas notata, nisi quod Rom. Hunc

praeſtantiſſimam. Habet ſaltem ſimilitudinem aliquam. Sed fides, dextra data, ad foedera ſpectat, in quibus ſervandis et exſequendis conſtantia et ſirenuo fortique animo ac manu opus eſt. 237. Laudant omnes notum illud ex Iliad. α, 14 Στέμματα ἔχων ἐν χερσίν. De re cf. ſup. v. 154. 240. imperia deorum ſunt monita, vt iam alibi vidimus, et mox iuſſa. Huc repetit ad Dardanum referunt Intpp. poſt

Turnebum: in hanc nos terram, vnde orti ſumus, repetit, renocat Dardanus et quali vindicat; neque aliter Donatus. Atqui hoc durum eſt, ſi quid video, ne dicam putidum; multo deterior Seruii ratio, vt Dardanus nunc Aeneas ſit. Saltem Apollo is eſſe debet, qui repetit Troianos huc, in hanc terram retrahit, renocat, Italianam repetere iubet, et vrget ad Tiberim, h. retrahit, adire iubet; adeoque interpungen-

Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada ſacra
Numici.

Dat tibi praeterea Fortunae parua prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras; 245

repetet, iussisque — Tyrrhenum et Tybrin et f. v. f. N. Menagii autem pr. Hunc repeti iussis ing. (Abest que etiam in sec. Moret. et sec. Rottend.) Hinc r. Ven. Ita bis dictum esset: hinc Dardanus ortus, Hinc repetit: vt ortus sit pro singulari; hinc, hinc inquam, ortum, τὸ γένος, repetit, ducit. Hic Seru. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus hinc, hunc, hic, nunc, huc, semper magna esse solet varietas ex scribendi compendio; vt forte coniciamus fuisse: Nunc repetit, iussisque ingentibus vrguet Apollo, Tyrrhenum Thybrim et fontis vada sacra Numici. Vt sit: Nunc Apollo repetit, h. e. repetere iubet, Thybrim. Haec saltem Latine dicta essent. Vt tamen ex animo dicam, omnes tres versus inde a verbis: Hinc Dardanus ortus Huc v. Tyrrhenumque alieni esse videntur, aut ex margine serius attexti, ad explendum hemistichium Imperiis egerè suis; aut ex variis poetae tentaminibus, quae chartis ille illeuerat, a Tucca confecti. 242 Timici et Thymici codd. apud Burm. 243 Dat sc. Aeneas, et sic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221 retrahitur: Troius Aeneas tua nos ad limina misit — Dat tibi p. Quod tamen satis durum esse quis non videt; imprimis cum orationis cursus ad Apollinem hoc referat, v. 241, sensu tamen repugnante. Videtur poeta, quae media sunt, secundis curis elaborasse, neque iis cetera satis accommodasse. 245 Huc

dum: Hinc Dardanus ortus; Huc repetit iussisque i. vrguet A. Sed et hoc durum: Apollo repetit huc — et vrget ad Thybrim. Laborat locus: vid. Var. Lect.

243 — 249. Dat quis? Aeneas? v. Var. Lect. Dona commendat iterum a personis, quod alibi vidimus poetam decere. conf. I, 647 sqq. 245. craterem vel pateram designat. Virtutem habet ora-

Hoc Priami gestamen erat, quum iura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret, 250
Intentos voluens oculos. Nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptrum mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur;

tert. Rottend. *ad auras* Menag. pr. et sec. Goth. 247 Paullo
calidior quis coniectare possit: *Hoc Priami gestamen erat —*
sceptrum; Assaracique tiaras; Iliadumque labor vestes. cf. No-
tam. 248 *vestis* aliquot Burmann. 250 *obtutu* Franc. et Ven.
253 *in* deest Zulich. *in connubio* Ven. *Esse connubio* trifylla-
bum e superioribus meminimus.

tio, quod tamquam dramati-
ce res repraesentatur, non
facta narratur. *Hoc Priami*
gestamen erat: cum his ver-
bis sceptrum tradere putan-
dus est, quod proprie inter
gestamina est; nam Seruium
diadema interpretantem quis
audiat? mox tamen adiunxit
alia, quae proprie gestari
non dicuntur, sed ornant ta-
men, *tiaram* et *vestes* pic-
tas. Summam subtilitatem in
his sequi poeta noluit. 247.
iura daret vid. sup. I, 507.
Ius dicere praecipuum mu-
nus veterum regum fuisse no-
tum est; itaque ab hoc mu-
nere eorum dignitas declara-
ri solet. Sedent autem ius

dicturi cum sceptro. Ad hoc
illustrandum Guellius lauda-
vit Apollon. (IV, 1177) et Pin-
darum (Pyth. IV, 270 sqq.),
sed res ex Homero satis ob-
via. *tiaras* improprie, nem-
pe Phrygum pileus, quem
aliis locis *mitram* dixit; vid.
sup. IV, 216, ibi v. cf. inf.
IX, 616. *sacer* tantum ad
venerationem Priami valere
videtur, ut augustum signifi-
cet ornatum. *Vestes* autem
sunt *Phrygiae* vulgo dictae,
a Troianis mulieribus acu-
pictae, ἔργα γυναικῶν. Mox
eadem *purpura picta*.

249 — 258. In primo versu
Iliad. γ, 217, de Ulyssē ver-
ba faciente, e pressum esse

Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum 255
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: Di nostra incepta secudent,
Auguriumque suum! Dabitur, Troiane, quod
optas. 260

Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Diuitis vber agri Troiaeue opulencia deerit.
Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, sociusque vocari,

254 *voluens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier., vt ad ait
continuetur oratio. *voluit Fauni* pr. Moret. 255 *Hinc i.* Par-
rhaf. et fragm. Vatic. *ab f.* Heinf. cum potioribus. Alii *a sede.*
profectum aliquot Pier. 256 *generos* e Seruio memorat Burm.
que abest aliquot Heinf. 257 *Ominibus* Oudart. a m. sec., sed
v. IV, 102. *huic p.* Heinf. e Medic. et aliis; vulgo *hinc p.* Goth.
tert. *hunc.* 258 et omittunt multi apud Heinf. et Burm., et
sane abesse malim. *qui v.* fragm. Vatic. a pr. m. 259 *victus* ait
Menag. *di vestra* duo Burm. 260 *Auspiciumque* Menag. pr.
261 *nec vobis* Parrhaf. 262 *Troiaeque* tres Burm. 263 *est*
deest alteri Voff. 264 *adiungi h. properet* Oudart. *sociusque*

volunt: nimis docte. Com- *ciis.* 258. *quae viribus* h.
munis is est oris habitus eo-
rum, qui stant vel sedent co-
gitabundi. Ita inf. v. 291. *fortitudine et virtute bellica;*
cf. sup. I, 226. 228. *Fauni* vt sit βίηφιν Homericum;
sortem sup. v. 95 sqq. *pari-* nisi pro imperio dictum ac-
bus auspiciis, communicato *ci-* cipias.
regno. vid. inf. XII, 190. 259 — 267. *augurium*
191. Sic IV, 102 *Communi-* suum h. sortem, Fauni ora-
nem hunc ergo populum culum. *Munera nec sperno,*
paribusque regamus Auspi- lubens accipio, vt saepe. v.
Corda et Burm. *vber agri,*
vbertas: v. sup. ad I, 531.

Adueniat; voltus neue exhorrescat amicos. 265
 Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 Vos contra regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae,
 Non patrio ex adyto sortes, non plurima coelo
 Monstra sinunt: generos externis adfore ab
 oris, 270

Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
 Haec effatus, equos numero pater eligit omni.

cum Brunkio reuocaui: in recentiores, puto inde a Dan. Heinſio, venit *fociusue*. In codd. utrumque habetur. *fociisq. fociisue* duo aberrant ap. Burm. 265 *abhorrescat* Witt. 266 *Par* Ven. 268 *noſtrae q. i. gentis* Menag. pr. *qua* Rom. 269 *patriae* tres Burm. *nec* Goth. sec. 270 *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam affore* Ven. *e. nam fore* Parrhaſ. *g. e. affore regnis* Hic Latio Menag. pr. 272 *ſerent* duo Burm. *expoſcere* Oudart. 273 *ve-*
rum Sprot. 274 *eligat* alter Hamb.

conf. II Ge. 234. 185 et al. ſita ſunt. 271. *Hoc Latio*
 266. *pacis*, foederis, et *ty-*
ranni, regis, utrumque doc-
 te dixit, ut poeta.

268—273. Heroicae vitae
 mores ita ferre, ut virorum
 fortium nuptias orent aut fi-
 liae aut patres, iam Seruius
 notauit. Exemplum illuſtre
 Alcinoi Odyſſ. 7, 311 ſeqq.
plurima caelo monſtra,
 oſtenta diuinitus miſſa: ſunt
 quae ſup. 58 ſq. 71 ſq. expo-

ſita ſunt. 271. *Hoc Latio*
reſtare, Latinos manere
 hanc fortunam, ut gener fi-
 liae meae aduena ſit. 273.
Et reor, et opto, ſi quid ve-
ri mens augurat. In hoc
 contextu *opto* nihil aliud eſ-
 ſe poteſt, quam, eligo, am-
 plector, generum probo,
 quia eum fato deſtinatum ge-
 nerum eſſe auguror. Recte
 Pompon. Sab. „Hoc, in-
 quit, volebat, quia haec
 erat forſ.“

Stabant ter centum nitidi in praefepibus altis: 275
 Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 Inſiratos oſtro alipedes pictisque tapetis.
 Aurea pectoribus demiffa monilia pendent.
 Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.
 Abſenti Aeneae currum geminosque iugalis, 280

275 *tricentum, trecentum*, in Gothanis, ut ſolent infimi acui
 librarii ſcribere. 276 *Omnes ext.* Catroeus edidit. v. Burm.
 277 *inſtructos* Ven. et plerique Pier., ſollenni permutatione.
 279 *Strati a.* Ven. et Parrhaſ. 280 *Aeneae abſenti* Goth. ſec.

275—285. Quod Home-
 rico heroum more, (v. c. II.
 T, 221 ſeq. de Erichthonio,
 Dardani filio) rex Latinus
 CCC equos eximios aluiſſe
 narratur, a vetere Latii ha-
 bitu forte nimium quantum
 abhorret. Verum reliqua om-
 nia aucta in maius et ampli-
 ficata ſunt, ut narratio gra-
 uitatem et carmen dignita-
 tem haberet. Hoc poetae
 conſilium ubi ſemel intelle-
 xeris, importunum eſt talia
 quaerere. Ita infinita alia
 quaeri poterant, v. c. lib. V,
 545 ſq., vnde Troianis in Si-
 cilia equi ſuppeterent ad lu-
 dum Troiae habendum et in-
 ter errores longos quo magi-
 ſtro artem equeſtrem diſcere
 potuerit Aſcanius cum ceteris
 pueris, *ordine*, deinceps,
 omnibus et ſingulis; nihil
 amplius. cf. v. 139. Erant le-
 gati centum: ſup. 153. *oſtro*
pictisque tapetis, h. veſti-
 bus ſtragulis purpureis auro
 intextis vel acu *pictis*: vnde
 mox, *tecti auro*. Petiit au-
 tem ex Homero, apud quem
 οἱ τέπητες πορφύρεοι occur-
 runt, etiam inter munera:
 Iliad. Ω, 230. *Monilia* non
 tam ex vnionibus ac gemmis,
 quam omnino torques aurei
 vel phalerae intelligendae.
 Neque orientis falſum in hoc
 adoptaſſe putandus eſt poe-
 ta; verius ex antiquae Italiae
 vel Etruriae luxu rem petiit.
 Nam monilium et torquium
 omnino inter Etruſcos fre-
 quentiſſimum uſum fuiſſe do-
 cent Etruſca monumenta.
 Mox *aurum ſub dentibus*
 quis non videt eſſe frena?
 280 ſqq. Aeneae mittit equos,
 quorum genus adumbratum
 eſt ex Iliad. ε, 265 ſqq., ubi

Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
 Illorum de gente, patri quos daedala Circe
 Subposita de matre nothos furata creauit.
 Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 Sublimes in equis redeunt, pacemque repor-
 tant. 285

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 Saeua Iouis coniunx, aurasque inuecta tenebat;
 Et laetum Aeneam classemque ex aethere longo
 Dardaniam Siculo prospexit ab vsque Pachyno.

281 *flagrantis* fragm. Vatic. 282 *Circae* idem fragm. et duo
 Burm. etiam hic, vt alibi. v. sup. 191. Comment. Cruqu. ad
 Horat. I Sat. 6, 77 sic laudat: *quos illi d. C. S. de matre fatos*
furata creauit. 284 *Aeneades* Rom. *laeti d. d.* Doruill. *dic-*
tis donisque Seru. 286 *ab agris* Goth. pr. 287 *que* abest
 Menag. pr. *inuicta* Mentel. pr. *curasque inuenta* Franc. 288 *longa*
 Heinl. ex Mediceo recepit; accedit Hugon. Ex Romano nihil nota-
 tum est. At ceteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe*. Vereor,
 ne alterum sit ex eo deliciarum genere, quod librariorum incuriae
 debemus. 289 *adusque* Rom. *Pachyno, Pachino, Pachinno,*
Pachynno aberratur.

equis a Ioue Troi donatis vt saepe, non, *sublimes do-*
 Anchises submiserat equas; *nis dictisque*; sed *donis dic-*
 nunc Circe, ingeniosa Solis *tisque* pro, post talia dicta;
 filia, cui in fabulis Italicis seu cum talibus donis dic-
 proprius aliquis locus est (v. *tisque*.
 in Excurfu I ad h. lib.), vni 286 sqq. Noua *περιπέτειαι*
 equorum patris submisit mor- et rerum conuersio inexpect-
 talem equam, hinc *nothos* tata, cum iam ad euentum
furata creauit, hoc est, perducta viderentur Troia-
 furtim susceptam progeniem, norum fata. Iterum Iunonis
 pulum, nacta est. Nihil au- odio et ira poeta vititur; etsi
 tem in poetarum fabulis no- in toto loco ante oculos fuit
 bilius est Solis equis. 285. Neptunus Odyss. ε, 282 sqq.
 Iungenda, *sublimes in equis*, Fatendum quoque multum

Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae; 290
 Deseruiffe rates. Stetit acri fixa dolore.
 Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
 Heu stirpem inuisam, et fatis contraria nostris
 Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

290 *fidere terrae* plerique Pier. et Menag. alt., ac Moret. pro
 diu. lect., antique; sed *fidere terrae* ex poetae vsu et Aru-
 siani Messii auctoritate defenditur ab Heinlio. 292 *Dum q.*
 alter Hamb. *effundit* Heinl. e melioribus; alii *effudit.* 293 *fac-*
tis coni. Waddel., tenere. *notis contraria nostris* Io. Schrader.
 in schedis. 294 *non* tres Heinl., ex mox iidem cum aliis, etiam
 Goth. tert., *non capti.* Ita cum indignatione efferenda haec erunt.
succumbere Mentel. pr. et Menag. alter. o. *terris* Goth. sec.

similitudinis huic Iunonis Strabonem: cf. Not. ad Apol-
 orationi esse cum illa lib. I, lodor. p. 1100. Relinquen-
 36 seqq. A Pachyno vsque dum autem Homero est, tam
 Siciliae promontorio prospici- alto caelo iuuehi Neptunum,
 cit Latium; scilicet supra illa vt supra altos montes in aere
 loca in aeris regione inuec- equos agens extrema terra-
 ta, non monti insistens. Iter rum prospiciat. Mox v. 291
 autem facere putanda Argis *fixa dolore*, transfixa, iun-
 versus Carthaginem. Per- gendum puto, ex Homero:
 mutant enim dii loca, quae *ὀδύνῃσι πεπαισμένος*; vt vulgo
 amant. Paulo difficilior pro- *dolor infixus animo* dicitur.
 spectus Neptuni videtur apud Ceterum in his deorum ira-
 Homerum l. c., qui ex Soly- torum tacitis cogitationibus
 mis montibus Vlysssem versus valde sibi placent Maronis
 Phaeacum insulam nauigan- exemplo ceteri poetae. Sic
 tem conspiciat: si quidem So- Ovidius v. c. Met. IV, 422 sqq.
 lyymi Pifidiae illi sunt, et ipse 293 sqq. Nolim poetae ni-
 ex Aethiopibus vltra Aegyp- mis argutam dictionem de-
 tum habitantibus redire pu- fendendam suscipere; multo
 tandus est. Quam late Ae- minus ea placet in dea irata.
 thiopum nomen pateat, sae- Ferrem illud: *fata contra-*
 pe iam monitum est: v. vel *ria fatis nostris* h. ei, quod

Num capti potuere capi? num incensa crema-
vit 295

Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
Inuenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa iacent, odiis aut exsaturata quieui —

Quin etiam patria excuslos infesta per vndas
Ausu sequi, et profugis toto me opponere ponto. 300
Absumtae in Teucros vires coelique marisque.

295 *Nunc c.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox
pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incensa* Bigot. *creavit* Exc.
Burm. *cremarat* Leid. 297 *an credo* malebat Ge. Fabric., mi-
nus bene. *ac* duo Burm. *mea munera* Menag. alter. 298 *haud*
Caril. Inft. Grammat. lib. I et edd. vetustiores Macrobiani. *haut* etiam
bini Goth. cum Eis. *haud exsatiata quierunt* Parrhaf. *Fessa*
iacent odiis, aut distinguitur in Vratisl. *exsatiata* Oblongus
Pierii. Omnia perperam. Quam piget talia exscribere! 300 *me*
abest alteri Hamb. *me toto* duo Burm. *exponere* aliquot Pier.
cum Menag. pr. 301 *assumtae* Goth. sec. Formam loquendi
illustrat Burmann. ad Propert. IV, 6, 55.

fatale est a me constitui et nouari in Troianorum fortu-
nis posse. Est autem in fatis
Iunonis, vt fata Troianorum
intercipere haud possit; cf.
inf. IX, 133. 136. 137, sed,
quod sequitur, *num occum-
bere*, *num capti potuere*
capi, *num incensa crema-
vit Troia viros?* luxuriantis
sunt ingenii; etsi reprehensio
hactenus retractanda est,
quod veritas tamen sua sen-
tentiae subest. Exemplis alii,
vt Cerda, defensionem pa-
rant, primo loco Ennii, quem
expressit Maro, vt iam Ma-

crob. VI, 1 monuit: *Quas
neque Dardaneis campeis
potuere perire*, *Nec, cum
capta, capi; nec, cum com-
busta, cremari*. Sed in ce-
teris, si recte Virgilium no-
vi, tragicorum, imprimis Eu-
ripidis, rhetoricos spiritus
aemulatus est.

297 — 303. At forte taedio
victa vel odiis expletis a per-
sequendis Troianis ab illo ex-
cisae urbis tempore destitisse
videri possum. Immo vero
etiam a patria digressos om-
nibus modis vexaui (299, 300,
301). Cuncta tamen, quae

Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Cha-
rybdis

Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Inmanem Lapithum valuit; concessit in iras 305

302 *Syrtis* aliquot ap. Burm. *aut v.* Leid. *quid dira Cha-
rybdis* aliquot Pier. 303 *potiuntur* Ven. ex interpretatione. Vide
lib. V, 243 *portu se condidit alto*. 304 *prendere* Leid.
305 *Laphytum* scribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii. *in*
iram Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrobiani. IV Sat. 2.

tentaui, nihil profuerunt; in Lapithas exarsit et furo-
rem immisit, quo illi cum
Italiam nihilominus tenent
(302. 303. 304). Nunc ora-
tionem, moneo, poeticam
excutias.

304 — 309. Conf. lib. I,
39 — 49 non satis variata re.
Vide paullo ante ad vers. 286.
Vtroque loco ad maiores iras
se exacuit Iuno exemplis alio-
rum deorum, qui idem feli-
cius ausi sint, propositis. De
Lapitharum cum Centauris
pugna in Pirithoi nuptiis e
Met. XII Ouidii narratio pe-
ti potest; sed vulgo caussa ab
ebrietate ducitur: quod ipse
Maro sequitur Georg. II, 457.
cf. Hygin. f. 33. At de Mar-
tis in Lapithas odiis obscurior
est fabula; exposita tamen
h. l. a Seruio; cf. Luctat. ad
Stat. Theb. II, 563; verbo:
Mars in Pirithoi sacris inter
ceteros deos solus praeteritus

cum non vnus poetae inge-
nium illa exercuerit. Lauda-
tur *Melissandri Λαπιθήων καὶ
Κενταύρων μάχη* apud Aelian.
XI, 1. Si tamen ei nihil tri-
buas, cum de illo nihil aliun-
de constet: at cogitandum de
Aegimio, vetere poemate, a
nonnullis Hesiodo adscripto,
tum de *Theseide*, in qua Pi-
rithoi res locum habere po-
tuere, tandem de *Heracleis*.
Magis nota est fabula altera
de Dianae ira, cum Oeneus
ea sola omissa ceteris diis
omnibus primitias sacrificaf-
set; hinc immissus aper Ca-
lydonius, ortaue super eius
exuniis contentione, Pleuro-
nii Calydonem oppugnarunt.

Ipse deum antiquam genitor Calydonia Dianae;
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonia
merentem?

306 antiquas Parthas., scil. iras. 307 Lectionem hanc Hein-
sius e Mediceo a m. sec. repetiit, sed eo ducentibus aliis, pr. Hamb.
Menag. sec. Moret. sec. et pro var. lect. Moret. tert., item Prisciano
ap. Heinl., in quibus: *Lapithas tantum et Calydonia merentem*.
Ea lectio cum paullo doctior esset, miras librariorum aberrationes
peperit. Scilicet vulgari dicendi modo subiiciendum erat: *Quod
autem tantum scelus commiserant Lapithae vel Calydon, quo
tantam poenam mererent?* Hic primum exquisitiorem rationem
adhibuit, a Graecis ductam. *scelus merere*, pro, per scelus, sce-
lere, merere poenam. Nec aliter sup. II, 229 *scelus expendisse
merentem*, pro, poenas expendere merendo propter scelus. Iam
hoc idem efferri poterat per casum sextum: *Lapithis aut Calydone
tantum scelus*, h. poenam, non merentibus; et sane sic vulgo
legi statim videbimus: *Quod scelus aut Lapithis tantum aut Ca-
lydone merente?* Verum inuersiones amans poeta porro vsus est
forma Atticis frequentissima, qua antecedenti structurae accommo-
datur illa, quae sequitur: concessit Iupiter Dianae in iram *Caly-
dona: quod scelus aut Lapithas aut Calydonia merentem?*
sc. id, concessit? vt recte Pierius supplet (non, perdidit, vel,
vidisti, vt Pomponius, qui ceteroqui eandem lectionem interpreta-
tur, quam Apronianus esse non dubito, qui Mediceum correxit).
Iam varietatem videamus. Vulgo, vt modo dixi, lectum et editum
etiam in Aldd. et quae hinc fluxere: *aut Lapithis tantum aut Ca-
lydone merente*, quod Seruius defendit, et per se ferri poterat;
sed, ab interpolatore illud esse, ex reliqua diuersitate intelligas;
nam passim: *Lapithis t. a. Calydonia merentem* legitur, etiam in
fragm. Vatic.; et sic Priscianus, qui plures lectiones affert, et Ser-
uius in nonnullis libris inuenerant. In Medic. a pr. m. nec non in pr.
Hamb. pro var. lect. *Lapithis tantum aut Calydone merentes*. Tum
Montalb. *Calydone merentem*. Gud. cum aliis, *Calydone me-
rente*. Edd. Ven. et Mediol. *Lapithis tantum aut Calydonia me-
rente* Doruill. et Witt. *Lapithas tantum Calidone merente*.

Locus classicus Il. 1, 529 sqq. *iras*, ad poenam et vindic-
et Schol. ad 525. Apollod. I, tam. 307. *Quod scelus* pro
8, 2. Nostri Maronis vesti- vulgari: Quo tamen scelere
giis institit Statius VII Theb. aut Lapithae aut Calydonii
203. 204. 205. *concessit in* tantam poenam meruerant?

Asi ego magna Iouis coniunx nil linquere inausum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod si mea numina non
sunt

310

Magna satis: dubitem haud equidem inplorare
quod vsquam est.

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.

Non dabitur regnis, esio, prohibere Latinis,

Atque inmota manet fatis Lauinia coniunx:

At trahere, atque moras tantis licet addere re-
bus;

315

Romanus cum Gothanis: *Lapithis tantum aut Calydone meren-
tem*. Heinsius coni. *Quod scelus aut Lapithis tantum aut Ca-
lydoni merenti?* ingenioso lusu. 308 *nil vergere* Menag. pr.
309 *Quod potui* idem. 310 *Vincor* Medic. a m. pr. 311 *aut
equidem* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voss. Hugen. pr.
Hamb. *est* a multis abest. 313 *esto regnis* duo Burm. cum
Medic. Pier. 315 *Attrahere* Doruill. *Haec trahere* Lutat. ad
Stat. apud Burmannum, qui *trahere* absolute dici docet; de quo
quis dubitet? tamen vel sic intelligendum, *trahere res, negotium*
et similia, h. protrahere.

Scilicet *poenam scelere me-
rere* ad exquisitiorem for-
mam reuocatum est; vt adeo
scelus sit dictum cum notione
poenae. Melius *ἄτη* vtrum-
que, et scelus et poenam,
declarat.

308 — 319. *quae potui*,
h. sustinui, semel in eum lo-
cum me demisi, vt omnia
auderem. Haerent Intpp.,
sed *posse* et alibi obuium hoc
sensu. Supra v. 300 idem,
Ausa sequi. Hactenus cum

TOM. III

Cantero *potui linquere* me-
ram periphrasin dixeris sim-
plicis formae: *quae liqui*.
v. 312 ex Aeschyl. Supplic.
160 — 168 petitum voluit
post Guellium Abresch. lib.
III Animaduerss. in Aeschyl.
p. 145. Danaides, precibus
ad Mineruam factis, vt ab
inuiso coniugio se liberet,
pergunt: *εἰ δὲ μὴ, μελαν-
θὲς | ἧ δίοκτυπον γένος |
τοῦγγαυον, | τὸν πολυξενώτα-
τον | Ζῆνα τῶν κευμηότων |*

C c c

At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener atque focer coeant mercede suorum.
Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseis praegnans ignis enixa iugalis; 320

316 *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, vt alibi. 317 *At g. Medic. Hac gener inde focer* Bigot., vtrumque eleganter. *focer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr.; Burm. coni. *Hac g. — mercede, duorum sanguine, T. cui bono? non dicam.* 319 *At B. Leid.* 320 *praegnans* scribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Praegnans Cisseis* Lutat. ap. Burm.

ἰξόμεσθα σὺν κλάδοις, | ἄρ-
τάνεις θανοῦσαι, | μὴ τυχοῦ-
σαι | θεῶν Ὀλυμπίων. Cer-
te sententiae similitudo quae-
dam occurrit: *sin a diis su-
peris exaudita non fueri-
mus, ad Haden supplices
veniemus, laqueis mortem
nobis consciscendo.* — Et si
displicet forte animi impo-
tentia in dea ad tam humilia
consilia progressa, in verbis
tamen multum virium et dei-
vότητος, inprimis v. 317. 318.
319 est. *immota manet fa-
tis coniux*, exquisitius pro
manent immota fata de La-
vinia ab Aenea coniuge du-
cenda; coniugium hoc inter-
verti nequit; vt lib. I, 257
*manent inmuta tuorum Fa-
ta tibi.* Dicta autem haec
secundum doctrinam Home-
ricam: infectum fieri aut tol-

li id quod fatale est, nequi-
re; at differri posse. — 317.
merces pro malo et perni-
cie, etiam alibi frequenta-
tum. Exempli dabit Cerda.
coeant est coniungantur foe-
dere et matrimonio Aeneae
et Laviniae; male Cerda ali-
ter. In v. 318 Euripidem ex-
pressum putant Hippol. 550.
Deianiram σὺν αἵματι, σὺν
καπνῷ | Φονίῳ δ' ἵμεναίοις, |
Ἀλκμήνας τόνα Κύπρις ἐξέ-
δωκεν, *Herculi cum caede,
cum fumo et cruentis nup-
tiis Venus elocavit.* Est
saltem similitudo aliqua. *Bel-
lona pronuba*, grauiter dic-
tum, si e Iunonis persona
proferri memineris; nam pro-
prie *Iuno pronuba* est, v. c.
sup. IV, 166.

319—322. Docta et cum
arte elaborata oratio, secun-

Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
Funestaeque iterum recidiua in Pergama taedae.
Haec vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit.

322 *recidiuae* videtur Seruius legisse.

dum plura Tragicorum loca.
Non tantummodo Hecuba,
Cissei f. (cf. Seru. ad v. 320),
praegnans face, cum facem
vtero gerere somniaret (conf.
inf. X, 704, 705 et versus ap.
Cic. de Diu. I, 21), *enixa
est ignes iugales*, coniuga-
les, peperit matrimonio fi-
lium, qui Asiae incendium
erat futurus; verum simili-
modo facem edidisse partu
credenda erit Venus; similis
ignis erit Veneri filius suus,
Aeneas (exquisitius: *quin
idem Veneri partus suus*),
et erit ille *alter Paris*, et
erunt *iterum funestae taedae
in Pergama recidiua*,
h. e. noua haec Troia, seu
restituta Troianorum fortuna,
iterum experietur tamquam
alterum Iliacum excidium,
recidiua Pergama, cf. ad
IV, 344. Multum tragici spi-
ritus huic loco inest.

323 sqq. Sequitur locus de
Alecto, Furiarum vna, ex
inferis excitata a Iunone, et
Amatae, Latini vxori, mox
Latinis quoque matribus sa-

miliis, tum Turno, Teucris
quoque et Aboriginibus im-
missa, egregie quidem ille
tractatus et ornatus, Iuvena-
lis quoque iudicio Sat. VII,
66 sq. commendatus; in quo
tamen inuenti subtilitatem
vel sollertiam non adeo mag-
nam video. Exeogitatu cer-
te facillimum videtur, odiis
et inimicitis ex ipsa re natis,
Furiis hoc negotium dare, vt
tumultus et bellum excitetur.
Poetae tamen ea in hoc con-
tingit felicitas, quod non in
allegoricis personis ipsi fuit
acquiescendum. Sunt enim
Furiae ex poetica ac mythi-
ca doctrina verae deae apud
infernos collocatae, vt supra
vidimus VI, 280 immissae
Orestii et Herculi. *Λύσσα*
Herculi ab ipsa Iunone vt h.
l. immissam in scenam pro-
tulit Euripides Herculis fur.
822 seqq. Ceterum inuento
hoc, etsi per se exili et iei-
uno, certatim vsi sunt poetae
sequiores. Sic Quid. IV Met.
422 sqq. (quo comparato Vir-
gili sapientiam intelligas;

Luctificam Allecto dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris; cui tristia bella, 325
Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores

324 *Lethificam A. et D. Parrhaf. Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et ceteri omnes Heinliani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Sic et alii minoris census, vt Erf. Haud dubie recte, Graecorum poetarum exemplo, qui ita primam per se breuem producunt in ἄλγος, vt apud Homerum ἄλγος πολέμειν. Sic Orph. 966 Voss. Ἀλγος, et in Hym. 68, 2. etsi alioqui nomina Furiarum seu Eumenidum ab antiquioribus memorari haud meminerim. In fine *dearum* Carif. et alii codd., Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic., minus quidem eleganter. *Sorores* tamen versu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454 *dirarum ab sede sororum* recurrit. Solet autem poeta, nisi sui parum memor sit, talia diuersis locis variare.

nam hic rerum summam persequi contentus *terras*, inquit, *petiuit* et *ciet*; at apud illum ipsa Iuno descendit ad inferos et euocat Furias, vt Athamantem in furorem coniciant) Statius I Theb. 88 sqq. Silius II, 526 sqq. Nonnum lib. XXXI, Claudian. in Rufin. I, 25 sqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii vmbra transtulit Statius Theb. II, 94 seqq. Semina prima rei sunt apud Homer. Iliad. 4, 565, 567. 568; in ceteris Eris Homerica exemplo esse potuit.

323—329. *horrenda*, vt, *saena*, pro irata. 327. 328. Habes similia Aeschyli verba Eumen. 69. 70, vbi post alia

tandem de Furiis: Μισήματ' ἀνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων. cf. ibid. v. 190 sqq. et 414. 415. Sed Maro Allecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur, Iliad. ε, 890 sq. Ἐχθιστος δέ μοι ἐστὶ θεῶν, οἳ Ὀλυμπον ἔχουσιν. Αἰεὶ γὰρ ται ἔρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχα τε; etsi rem variauit feliciter. Quid enim Furiae faciem horribilem et abominandam grauius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse coniectare licet, huic non dissimilem, vnde fragmentum a Probo et a Varrone seruatum est (Enn. Fragm. p. 120 sq.):

Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam saeuae facies, tot pullulat atra colubris.

328 Merula ad Ennium substituere volebat Ennium: *Tartarinae*. male. conf. Burm. 329 *Quam f.* Voss. pr. *tot f.* aliquot Burm. p. ora c. plerique Pier. item Sprot. et Goth. sec. Placebat Heinlio, nescio quare, cum ora ex superiore versu adhuc auri insideat. *Pullulat* et *colobris* scribit Rom. et alii, ex pronuntiatione saeculi sui: quae ipsa res dubitationem facere potest, an verum sit, quod narrant, Virgilii aeuo et antiquioribus proprium id fuisse, vt pronuntiarent *vortunt, volgus, volnus*, et inf. v. 399 *toruom*.

Corpore Tartarino (horrendo, terribili, vt Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etsi Probi lectio *palude* praestare videtur) *virago*. Pergit 328. 329. ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoctam notauit Vptonus (*Fairy Queen Cant.* VII, X, p. 644), aliam Lucani vide lib. X, 645 sqq. *tot sese vertit in ora*, ad declarationem τοῦ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id nimis tenue foret; nec in varias species et figuras mutatum os velim intelligere (nam id Furiis non praecipua aliqua ratione solenne est; etsi nouas formas assumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Allecto facit inf. v. 415, vbi Turnum adit, *in vultus sese transformat*

aniles etc. Fit Chalybe. Et similem formae mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq.); Sed *in tot ora*, sc. *saena*, in tot horrendos vultus, vt bene Pompon. exponit, in terribiles ac minaces oris habitus, ex eo, quod subiicitur, *Tam dirae facies*. Saepe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erinnyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, vt inf. v. 447, cum Turnus obtemperare nollet. In hunc sensum ἀολομόρφους eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diuersum est, quod Ge. III, 553 Tisiphone — *Inque dies avidum surgens caput altius effert*. Pluton pater. Sensit cum Orpheo eod. l. Ἄδew χθόνιαι, φοβεράν πόρην.

Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur: 330
 Hunc mihi da proprium, virgo fata Nocte, laborem,
 Hanc operam, ne noster honos infractae cedat
 Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
 Aeneadae possint, Italosue obsidere finis.
 Tu potes vnanimos armare in proelia fratres, 335
 Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
 Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,

330 *his a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. sec.
 331 *Nunc* duo Heinf. *laborum* Rom., quod durum foret: *hunc*
laborum. 333 *non c.* Ven. *connubis* pronuntiatum; vt alibi.
 334 *possent* Medic., tum *ne* et *que* legitur pro *ve.* 335 *vna-*
nimes ante Heinf. legebatur cum parte codd., quae vulgarior forma
 est. cf. sup. IV, 8.

330 — 340. *acuit*, cum di- hibe, ne Aeneas matrimonio
 lectu, pro alloquitur, hortatur. *virgo fata Nocte* conf.
 VI, 250. Eumenides *ἀεὶ παρ-
 ᾿ῒεως* esse, nota res. cf. h. l.
 Guell. *Hunc mihi da pro-*
prium; pro vulgari: singu-
 lare hoc mihi praesta, mea
 gratia suscipe. Male Seru.
 aliter. *infracta cedat loco*,
 cumulate pro infringatur, la-
 befactetur, conuellatur; hoc-
 que vulgarius diceret, immi-
 nuatur. *connubiis ambire*
Latinum, docte, translatum
 ad focerum, quod puellae de-
 bebatur; Nam *ambire puel-*
lam, coniugium puellae,
 propria sunt; doctius, *ambi-*
re puellam connubio; nunc
 ipsum patrem puellae. Pro-

hibe, ne Aeneas matrimonio
 iungatur Lauinae. Aliena a
 sermonis genio videtur inter-
 pretum illa ratio, vt *ambire*
 sit circumuenire. *versare* ali-
 ter hoc loco dictum quam
 sup. II, 62 *versare dolos*.
 Nunc est exagitare, vexare.
 336. tu in ipsis aedium pe-
 netralibus flagris et facibus
 insequeris sceleratos. Hoc est,
inferre verbera (pro flagris
 perpetuum poetis, etiam de
 Furiis, vt et inf. 451) *et fa-*
ces tectis; quandoquidem
 semel in usum venit, scele-
 rum commissorum terrores et
 conscientiae stimulos per Fu-
 riarum faces et flagra decla-
 rare. *tibi nomina mille*, πο-
 λύνυμος, Deorum potesta-

Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
 Disiice conpositam pacem, fere crimina belli;
 Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuuen-
 tus. 340

Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
 Principio Latium et Laurentis tecta tyranni

339 *disfice* vulgo omnes codd., ex more; pronuntiationis tamen
 magis vitio, arbitror, quam doctrinae subtilitate, ac si sit *disficere*
 pro *disfecare*; vt viri docti sibi persuadent apud Guell. et Cerdam.
 340 *p. f. Troiana iuuentus* aliquot Pier., minus bene. 341 *Ex*
hinc duo Burm. et Goth. tert., vt solent recentes librarii scribere.
Allecto. cf. ad v. 324. *infecta* Gud. i. medullis Menag. pr.
 342 *L. t. Latini* Parrhaf., ex inpt.

tes, vires, proprietates, facta, *neis Allecto infecta vene-*
 per nomina declarari, nunc *nis* accipiunt sic, vt venena
 nota res est. 339. *Disiicere* secum afferat; quomodo apud
 fortius, quam dirimere, rum- Ovidium in simili loco Met.
 pere; et *crimina*, quam IV, 499 *Attulerat secum*
 caussae. Et paullo ante *con-* *liquidi quoque monstra ve-*
cute te, fere, vt apud Ari- *neni* etc. Sed sic *infecta*
 stoph. Nub. 701 Πάντα πρό- parum placere potest, et in
 πον τς αὐτὸν Στρόβει πονώ- nostro loco venenum non
 σας. Ductum ab eo loquen- ipsa dea miscet, sed v. 354
 di vsu, cum versatur, agita- ex afflatu serpentis illud cor-
 tur, animus et cogitatio. Non pori se insinuat. At v. 346
 ab simile Horatianum, I, Ser- anguem illa de capite de-
 3, 34. *denique te ipsum con-* tractum immittit Amatae;
cute — pro vulgari excute. ergo illa *Gorgoneis angui-*
 341. Omnes hoc poetas *bus* caput cinctum habebat:
 sequi videas, vt mandatis da- scilicet ex poetica ratione
 tis, inprimis a potentiore, *venena* pro serpentibus dic-
 non verba sed ipsa res statim ta, quibus Furia comas ha-
 subiiciatur. Et merito; quis bet implexas; cum semel *ve-*
 dubitet? In Virgilio igitur *nena* posuisset, *infecta* quo-
 hoc nihil magnum. *Gorgo-* que bene dicebat. Nihil

Cella petit, tacitumque obsedit limen Amatae:
Quam super aduentu Teucrum Turnique hyme-
naeis

Femineae ardentem curaeque iraeque coque-
bant. 345

Huic dea caeruleis vnum de crinibus anguem
Coniicit, inque sinum praecordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestis et leuia pectora lapsus,
Voluitur ad tactu nullo, fallitque furem, 350

343 *obsedit* Gud. et Mentel. alter a m. pr., quod Heinfl. illustrat. *pectus* A. Erf., sed eo nondum peruentum nunc. 346 *Hinc* Ven. 347 *subdens* vnus Rottend. cum Erf. *mittit* Menag. pr. 348 *domum* et m. Rom. 349 *deuia* tert. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven. 350 *a tactu, ac tactu, intactu*, aberrant. apud Burm.

igitur amplius cogitandum, quam: Exin Aleto, quae caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Medusae caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obsedit, vt Servius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in secretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; sc. vt *tacita* sit Amata. Sed, vt dixi, de solitudine est accipiendum, quae cum cura et dolore mentis tacito bene conuenit. 344. 345. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, vt *πέπτειν*, vel *πέσσειν*; sic Silius II, 527 *im-*

patiens asperque coquebat iam dudum immites iras, vbi vid. Drakenb.; tum vero exquisite ipsa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus nostrum*, h. e. agitare, vexare. Haec ratio iam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem versu: *curam — Quae nunc te coquit et versat sub pectore fixa*. 346. *Huic*, in hanc. Mox 349 *laenia* epitheton egregie delectum, vt serpentis lubricum lapsum adiunet. Alias est *molle corpus*, *pectus*. *fallitque furem*, latet eam, dum voluitur. Bene Seru. „*sine accipientis*

Vipeream inspirans animam; fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo sublabfa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem; 355
Necdum animus toto percepit pectore flammam:

351 *spirans* Medic. 353 *Annectitq.* Franc. 354 *At dum* tres Burm. et aliquot Pier. *uno* Rom. 355 *Praetentat* Zulich., perpetuo lapsu, vt sup. Ge. III, 250. Aen. I, 502. V, 828. 356 *concepit* Rom., sed hoc est commune verbum.

sensu. Nisi malis iungere: 354—357. Primo furoris ex ira et inuidia accessu in *fallit inspirans*, *ἐλαθεν εἰς πνέων*. Afflare autem putandus est serpens halitu venenato, tamquam furoris aura aliqua, pectus reginae, circa quod errat, nondum il lapsus, vt e seqq. patet. Illa v. 351—353 *fit tortile collo* etc. nescio, an pro epica dignitate nimis ingeniosa sint. Ouidio forte ea condones. Is tamen, cum superiora ad verbum fere expressisset (Met. IV, 485. 489—499) haec intacta reliquit. Torques autem saepe gestatos videas serpentibus similes, etiam in signis veterum. *taenia vittae*; h. e. vitta; nisi proprie h. l. oras et vincula vittarum vel fasciarum dependentia *taenias* dixit, tortiles et serpentibus similes.

Tom. III

D d d

Mollius, et solito matrum de more, locuta est;
 Multa super nata lacrimans Phrygiisque hyme-
 naeis:

Exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
 O genitor? nec te miseret nataeque, tuique? 360
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
 Ledaemque Helenam Troianas vexit ad vrbes.

Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuo-
 rum, 365

357 *est* abest Medic. 358 *super natae* sc. hymenaeis, multi
 Heinf. Burm. Erf. et Goth. alter etiam: *natae l. Turnique h.* ex
 intpt. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr. 359 *Exulibus ducenda*
datur vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier.; interpolatum a
 Grammatico, qui primam in *Lauinia* corripere volebat. cf. ad VI, 84.
 360 *gnataeque* et hic scribitur in nonnullis. *gnatique* Probus,
 mendose; sic tamen Goth. quoque sec. *natiq.* 361 *Nec matris*
miseræ malebat Io. Schrader. in schedis. *primum* tres Burm. et
 Erf. 362 *abducta* Parrhaf. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Seruii.
 363 *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinf., quod vulga-
 rius esset. v. Heinf. ad IX, 144. Damnat quoque Seruius ad h. l.
at num alter Hamb. *Phrygios* Medic. 364 *ad vrbes* Heinf. e
 codd. Vulgo, *ad arces.* 365 *facta f.* et *cura a. deorum* Erf.
iura Parrhaf. et *iura* Ven., male. et etiam binis aliis.

oratione ambire et inuoluere
 rem dicitur.

359 — 372. Oratio bene
 morata et argumentis instruc-
 ta probabilibus et grauibus,
 sed breuiter enumeratis. Cum
 primis verss. locum Euripidis
 (Supplic. 219 sqq.) comparat
 Cerda. *Exulibus Teucris*
 grauius quam Tencro; vt sup.

98 *Externi veniunt generi*
 et alia. Quantam vim habent
 illa: *nec matris miseret*, et
Perfidus — praedo. 363. *At*
non sic, vt vulgo: quasi non
 simili modo Paris etc. *pene-*
trat; praeterita res in prae-
 sens adduci potest, inprimis
 a poeta. Hinc enallage illa,
 pro, penetrauit. In v. 365.

Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa potitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis:
 Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 Disidet, externam reor, et sic dicere diuos. 370
 Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
 His vbi nequidquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera labsum

367 *genus* Parrhaf. *patitur* alter Menag. et Goth. pr. 369 *quae*
subdita Parrhaf. Totus versus abest Goth. tert. 370 *Desidet*
Reg. pascere Medic. a m. pr., variatione non insolita. Nam *dicere*
est constituere, constitutum habere. cf. Ernesti ad Tac. A. XI, 4.
 371 *Aeterno si* Parrhaf. *Turni* Sprot. et Montalb. *domo* codd.
 Seruii. 372 *pater* Oudart. et Schol. Cruq. Horatii. 374 *lap-*
sum est duo Burm.

366 epithetorum bonus est
 delectus factus, *consanguineo*;
 filius enim est Veniliae,
 sororis Amatae, Seru. conf.
 Excurs. VII ad hunc librum.
 367 seqq. Callide eleuat id,
 quod tantam ad mariti ani-
 mum vim habebat, Fauni
 oraculum, dum id non mi-
 nus ad Turnum referri posse
 ait; esse enim externos ha-
 bendos omnes, qui non La-
 tini regno subint. Tum ve-
 ro Turnum originem quoque
 habere a gente peregrina, et
 extra Italiam agente, ab Ar-
 giuis. De hoc v. Excurs. ad
 h. l. *mediae Mycenae* ac-

ciendum vt in illo: Ex me-
 dia Graecia eius stirps ducta
 est. Dedit autem poeta seu
 famae hoc seu ingenio, vt
 Turni originem a Danae,
 Persei matre, peteret, quae,
 cum iram patris Acrisii me-
 tueret, naui in Italiam est
 delata, ibique Ardeam con-
 didit: cf. inf. 409 sq.; contra
 quam vulgaris inter Graecos
 fabula ferebat, qua in arcam
 cum puero inclusa mari ad
 insulam Seriphum enata esse
 narrata est.

373 — 377. Tentato ita La-
 tini animo, cum eum videt
 contra stare (pro vulgari,

Serpentis furiale malum, totamque pererrat: 375
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstis,
 Immensam sine more furit lymphata per urbem.
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 Intenti ludo exercent; ille actus habena 380

376 *magnis exercita monstis* pro diu. lect. Gud. 377 *In-*
gentem f. Oudart. „quae glossa est, inquit Burm.; forte *incen-*
sam, nam Statius, qui ex fonte Virgiliano sua, teste Lutatio,
 „deriuauit, IV Theb. 382 *Erectam attonitis implet clamoribus*
 „*urbem*.“ Non satis equidem haec assequor, sed in *immensam*—
 per urbem haerere aliquis potest, si paruam et angustam urbem
 Laurentum cogitet. Poeta tamen etiam in ceteris res passim Lati-
 norum ad maius et splendidius euexit. Recordare modo regiam
 Latini v. 170 sq. Et *immensa* urbs simpliciter pro magna dicta est.
 Alioqui in mentem venire potest scriptum fuisse *Immensum* — *fu-*
rit; noto poetarum more. 378 *toto* Menag. pr., noto errore.
sub verbera Ed. Dan. Heinl. 379 *magni* alter Hamb. in *magno*
 tres Burm. 380 *habenis* Rom. et alii Pier. *habenae* Goth. pr.

resistere) cumque venenum docti, sed ibi Ajax rotat sa-
 (docte: *serpentis furiale xum* ὡς στρομβόν. Haud du-
malum) interea in intima bie alius, qui nunc interci-
 Amatae praecordia penetra- dit, Graecus poeta praeiue-
 rit etc. 376. *monstra*, sunt rat; suspicari id licet ex or-
 terrores et phantasmata su- natu exquisitiore. *Turbo* lig-
 rentis animo obiecta. 377. num illud conoides, quo pue-
sine more, sine modo ac le- ri ludunt, diuersum a trocho,
 ge, adeoque ἀνόσμως, ἀπρε- qui aeneus vel alterius mate-
 πῶς (conf. ad V, 694; adde riae circulus est, quod viri
 Burm. ad Ouid. I, A. A. 119) docti docuerunt. Turbo est
 discurrit per totam urbem. ῥόμβος vel βέμβιξ, ex Epigr.
 Locum hunc ante oculos ha- I Callimachi notus; ubi et
 buit Statius IV Theb. 378 sq. ὑπὸ πλεγγύσι θοᾶς βέμβικας

378 — 384. Lineas orna- ἔχοντες Ἐστρεφον, ut h. l.
 tissimi loci in Iliad. ξ, 413 *torto sub verbere*, flagello,
 inuenire sibi videntur viri mox *habena. vacua circum*

Curuatis fertur spatii; stupet inscia supra
 Inpubesque manus, inirata volubile buxum;
 Dant animos plagae: Non cursu segnior illo
 Per medias vrbs agitur populosque feroces.
 Quin etiam in siluas, simulato numine Bacchi, 385
 Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,

381 *Curuatus* Franc. et Doruill. *inscia turba* vulgatum erat
 ante Heinl. *super inscia supra* sunt qui legant ap. Pier. Sed
stupet inscia supra Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene
 monet Heinsius graphice designari pueros turbini intentos et quodam-
 modo incumbentes prae studio et ardore lusus. Sic tamen iam Be-
 nedictus in Iuntina: „*supra* habet antiquus codex, sicque legen-
 „dum: expressit autem puerorum morem conglobatorum et inhian-
 „tium ipsi turbini, atque mirantium, quod ita in gyrum turbo ver-
 „tatur.“ 382 *Impubisquo* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et
 Heinl. 383 *nec Parrhas*, ipso pr. Hamb. 384 *agitat* Zulich,
 superscripto *se*. 385 *in siluis* Medic. a m. pr. et Witt. ut pars
 Pier. iidem nomine. 386 *adorfa* multi Pier. et Heinl., ut alibi
 quoque; cf. VI, 397. *maiolemque exorsa* f. Ed. Ven. *maiolem*

atria, ornatè, ante domum. detraheret, partim tractatio-
 Callimach. εὐρείῃ ἐν τριόδῳ. ne et dictionis grauitate ef-
exercent, agunt, versant, fecit Maro, partim ab ipso
 δοῦναι. turbini *dant animos* lectore cauendum est, ne
 (concitatiorem motum) *pla-* sordidam nostram in triuiis
gae, verbera ingeminata. Ad pubem cogitet, sed ex prisca
 pueros minus bene hoc refe- vita ingenuae iuuentutis cer-
 ras. Verum est, eorum ani- tamina et ludos in Campo.
 mos incendi ipso ludo: sed Versatur autem comparatio-
 hic de motu turbini agitur. nis vis in discursu rhombi.

Comparatio ex Tibullo nota 385 sqq. Praeclarus locus
 est lib. I, 5, 3 *Namque agor,* est, qui sequitur, sed, ut
ut per plana citus sola ver- eius praestantiam sentias, sa-
bere turbo, Quem celer *ad-* crorum Bacchicorum ritus a
sueta versat ab arte puer. nostris sensibus tam alieni
 Sed, ne res ex puerorum lu- notitia aliqua, ex Euripidis
 sibus ducta epicae dignitati v. c. Bacchis, imbutum ha-

Euolat, et natam frondosis montibus abdit;
 Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
 Euoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
 Vociferans; etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
 Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.

exorfa Rom. *orfa* an *ausa* Franc. Sic et Schrader. coni. Saltem parum placet iuxta positum *adorta orfa*. 387 *Auolat* pr. Moret. *montosis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et sec. Moret. In Parrhaf. versus 388 erat ante hunc. 388 *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. *taedasue* malebat idem vir doctus Io. Schrader., vt aut eripere, aut saltem moras addere malit; vt sup. 315. 389 *Euoe*, *Euhoe*, *Euhoe*, *Heuhoe* scribitur. Male. Est *Εὐοῖ*. *furens* Menag. pr. 390 Pro *etenim*, *suadet* Menag. pr., ex glossa. At *etenim* praeclare Σὺ γὰρ τοι. 391 *choros* Heinfl. retinuit iam ante editum in Ald. pr. Iunt. tum a Ge. Fabricio et aliis. Intrudere volebat hoc idem VI, 231. Ab Heinfl. et Burmanno non plura super lectione monita esse miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent; vti et plerique Pieriani,

bere animum necesse est. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminae, vt irae furore acta, quum inuiso genere subducere vellet filiam, Bacchico se teneri furore simularet, quo filiam iisdem sacris initiaret adeoque in siluas abduceret. Incidit poeta in commentum hoc exemplo tragicorum, qui furores Bacchicos saepe consiliis suis attemperauerunt; qua de re v. Excurs. XI* ad lib. VI. In artium monumentis nonnulla hinc illustrari dixi; nouum exemplum vidi nuper in Vol. V. Musei Pio Clem. Tom. V. tab. 18, vbi in argumento luctus Laodamiae larua Bacchica apposita est: forte quia apud Euripidem in Protefilao furor Bacchicus aut cum luctu coniunctus aut aliis modis in fabulam inductus fuerat. 390. 391. *Etenim* m. non ignota forma, docta tamen et variandae orationi commoda, in rectam mutatae ex obliqua. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis se initiare (Seruius infinitiuum pro indica-

et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Exc. Burm., item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat, sed primo loco memorandae Ald. sec. et tert. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. *chorus* Goth. sec. Vidimus auctoritates lectionum; videamus nunc rationes. *Te lustrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id est, propter te, tui honoris causa. Quod durissimum est; et sic *tibi* dicendum erat. Saltem malis *lustrare te* per *choros*, pro, *choris*; vel illam *lustrare choros* (transitiue, ducere choros) circa *te*. Commodior ratio esset et ordo verborum, vt *choros* subiectum facias: *Etenim choros* (ait illa) *sumere tibi thyrsos, lustrare te et pascere tibi crinem*. Ita *chori* *lustrant Bacchum*, qui circa eum ducuntur; nam deum suis sacris ac choreis interesse contacti Bacchico furore existimant; ita vt is pro chorago ipsis sit, vt Horatius viderat Bacchum cum Nymphis et Satyris choros ducentem tamquam choragum: nam sic interpretabere II Carm. 19 *docentem carmina et discantes et aures acutas*. At vel sic incommodum est illud, quod ad *choros* actio refertur, dum *Amata* nunc agere rem deberet. Itaque praefero alteram lectionem, *choro*, quam, etsi non interpretantur, Guellius tamen et Cerda Cuninghamusque nunc quoque Brunck. sequuntur. Satis sollennis est librariorum in tali verborum positu aberratio. Ait igitur *Amata, se sumere Baccho*, Bacchicorum sacrorum causa, *thyrsos, se lustrare eum choro*, h. choros circa eum ducere, *se crinem ipsi pascere*, adeoque promissum, et nunc solutum, habere. *Lustrare choro*, h. choros circa aliquem ducere, infra quoque legitur X, 224 *Nymphae agnoscunt longe regem (Aeneam) lustrantque choreis*. In Franc. erat *Et lustrare*. Porro *tibi crescere* pr. Rottend. a m. sec. In Vratisl. post hunc versum sequebatur hemistichium *Reginam accensam*, quod ex glossa irrepsit. At illud in mentem venire potest, an continuanda sit oratio: *Etenim — pascere crinem Fama volat*. Sed vetat *ro etenim*, quod a tali sententia abhorret.

tiuio positum esse volebat; *nem*. In sacris Bacchicis comam promissam et solutam haberi et iactari solitam notum est. conf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi spargimus capillum, Tibi verticem rotamus*. Sed is est Mureti Galliambus, in eius cris adspiciunt. *pascere cri-* Catullo pag. 86, quod ideni

Fama volat; Furiisque adensas pectore matres
Idem omnis simul ardor agit, noua quaerere tecta.
Deferuere domos: ventis dant colla comasque.
Ast aliae tremulis vlulatibus aethera conplent, 395
Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem; toruumque repente

392 *incensas* imitator versificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinſius cum duobus libris. 394 *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert. 395 *Ast illae* Medic. a m. sec. 397 *fl. vertice* p. sec. Moret., miro lusu. 399 *S. voluens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr., ac si vellet *Turnum* *clamat*; mire opportuno errore. *toruom*; haerebam, an hoc relinquerem; hic enim caussa adest: nam antiqui post *u* nunquam aliam litteram *u* ponebant, sed in *o* mutabant: *feruos*, *Dauos*: vt etiam ad h. l. Benedictus e Donato ad Terent. notauit. In eiusdem Cod. erat *toruom*. Enimvero in Med. cod. legitur *toruum*. Sic inf. X, 170 *toruus* editur constanter, at Rom. *toruos*. Cum igitur nulla in his exprimendis constantia nec sit nec esse possit: cf. sup. ad v. 329, nolui in vno et altero loco antiquam rationem affectare, quam nunc, vt satis tibi constes, per totum carmen vix retineas.

carmen pro Catulli fetu habuit Guellius ad Georg. II, 392). Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchae; sed Euripidis verſum iam alii laudarunt: Ἰερός δὲ πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω (Bacch. 493; cf. Barnes. ad v. 150). Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 sq. Idem furor Bacchicus ceteras Latinas matronas inuadit. *noua tecta*, filiarum recessus. 396. *pellibus*. Pelles sunt nebrides; hastas *pampineas*, pampinis tectas, vt bene Seru. monet; thyrsos (conf. Ecl. V, 31), qui hinc *molles* dicti supra v. 390, et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 sqq. Omnia enim hic a sacris Bacchicis petita sunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (conf.

Clamat: Io matres, audite, vbi quaeque, Latinae; 400

Si qua piis animis manet infelicitis Amatae
Gratia, si iuris materni cura remordet:
Soluite crinalis vittas, capite orgia mecum.

Talem inter filuas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit vndique Bacchi. 405
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:
Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis

400 *vbicunque* vulgg. ante Heinſ., qui codicum et Prisciani auctoritate reposuit *vbi quaeque*; quod et in aliis locis alteri cessit. vid. Heinſ. At hoc idem iam dederat Aldina sec. et tert. et hinc profectae. Scilicet *vbi quaeque* exquisitior est ratio, quam poeta sequi debet. Videtur quoque *vbi quaque* lectum esse, et sic coni. Cunningham. (Lectum sic a Prisciano, vt sit pro: quacunque; Benedicto obseruante). 403 *quatite orgia mecum* coni. Io. Schrader. 405 *R. alloquio* Goth. tert. 406 *Plus quam* sec. Menag. 407 *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier., in quorum parte est etiam, *euertisse*. 408 *fuluis* pr. Menag., vnde Heinſ. opinabatur *furuus*. Sed Burm. prouocat ad VIII, 369.

IV, 643) *torquens aciem*, dem consilio? qua spe? scilicet, vt sibi adsint, filiamque a nuptiis cum alieno viro vindicent.

400 conferunt Intpp. Hiad. σ, 52 sq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam inde proficere potuit Maro. *piis animis*, pro vobis. 402. Si cura est, si ius maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia*, exquiste, vt suscipere sacra, h. celebrare, agere: at quo tandem consilio? qua spe? scilicet, vt sibi adsint, filiamque a nuptiis cum alieno viro vindicent.

TOM. III

E e e

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrifioneis Danae fundasse colonis, 410
Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam

409 qua Parrhas. 410 *Acrifioneis* vulgo legitur (sed tantum in recentioribus: nam Aldd. omnes et Iunt. aliaeque *Acrifioneis* agnoscunt. Mutatum forte a Stephano). Sed Heinfl. emendavit *Acrifioneis* ab Acrifius, Acrifione, 'Ακρισιώνη, et hinc 'Ακρισιωνάιος. Nec aliter Salmaf. ad Solin. p. 41. Enimvero sic est idem ac *Danaeus*; nam 'Ακρισιώνη est Danae; quis autem ferat *Danaen* condidisse *Ardeam* colonis *Danaeis*? Non video, quid ni ab 'Ακρισιος, 'Ακρισιών, 'Ακρισιώνιος formatum esse possit; et ab ipso Acrifio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danae. Sic quoque apud Ouid. Met. V, 239 *Acrifioneae arces* dictae Argi, quos Acrifius tenebat, non Danae. Seruius nugatur, qui *Danae Acrifioneis* iungi vult, ut sit 'Ακρισιωνής. Reuocare igitur praestat *Acrifioneis* ab *Acrifion* pro *Acrifius*. Nec aliter habet Medic. et al., etsi ratio grammatica plus in his valet, quam omnis librorum auctoritas. Porro *Dane*, *Daphne* aberratur. 411 *locus Ardua quondam* aliquot Pieriani, et sic manifestum est Seruium legisse, qui, *Bene*, ait, *allusit*, nam *Ardea quasi Ardua dicta est, id est magna et nobilis*. (Miror, non potius *altam* et edito loco sitam interpretari Seruium; nam talis veteris *Ardeae* situs adhuc ex vestigiis intelligitur. vid. Vulp. Vetus Latium T. V, p. 163 sq.). In iis utique, quae subiiciuntur, poeta videri potest mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus Ardua; et nunc magnum* (alludit hoc ad *arduum*) *manet Ardea nomen*. Verum de hoc nomine nihil aliunde constat; nec similis mutationis exemplum succurrit. Heinfl. et Burmannus nihil monent; vellem tamen declarassent saltem, quomodo id, quod nunc scriptum est, acceperint. Nam: *Locus Ardea quondam Dictus auis*; num *auis*, h. maioribus? an *Ardea auis*? ut vrbs dicta sit *Ardea, auis* (cf. Ge. I, 364) *nomine*; quod idem nomen fabulam satis ineptam peperit, ex cinere vrbs *Ardeae* auem *ardeam* euolasse, apud Ouid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Seruius ex Hygino de Italicis vrbus seruauit, ut ab augurio *auis ardeae* dicta esset vrbs; sed altera frequentata est a veteribus. Meo sensu alterum hoc, ut *Ardea auis* iungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo ap. Eurip. Or. 317. 410. *Danae* appulisse et *Ardeam* exstru-
nae igitur Acrifii f. cum Ar- xisse dicitur; v. Excurs. VII
giuis fugae comitibus naui ad v. 371. 372. 411. 412.
vecta ad Rutulorum litus. Locus quondam a maioribus

Dictus auis: et nunc magnum manet Ardea
nomen;

Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto toruam faciem et furialia membra 415
Exuit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos

itaque in ratione ea, quae simplicissima est: Vrbs olim dicta *Ardea* a maioribus. Manet etiamnum nomen loci nobile (sc. propter veterem Turni Rutulorumque famam); sed vrbs pristina fortuna et opibus antiquis (vid. Liu. I, 57) excidit; hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum; Notum est dicendi genus: *fuit Troia; fuit fortuna*. conf. Burm. Nunc nihil superest praeter nomen. Erat autem iam Maronis tempore *Ardea* cum ceteris vicinis locis solo aequata. vid. Strabo V, p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293 *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*; nil nisi nomen superest. 412 *D. anus* Goth. sec. et nunc *Apronia* nam esse lectionem notat Pompon. Sab. Alios habere *sed nunc. et nunc tantum* alii. *manet* Heinfl. o libris; post Pierium. Alii *tenet*; sic edd. Aldd. priores; sed mutauit Naugerius; et *numen* Goth. pr. 413 *tedis* Goth. sec. 414 *media nigram* et *media nigra*, aberrant. codd. Pier. et Heinfl. *mediam magna* Goth. sec. *nigra mediam* Franc. *capiebat* sec. Moret. 416 *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit*. Sed manifesta est corruptela. Primum librarii lapsu *Exuit et in* scriptum erat; ut metro consuleretur, alii sic emendauerant, *Exit et in*, alii, *Exuit et vultus* quod et ipsum libri

dictus est *Ardea*; et etiam- tandem 475 seqq. *canibus*
num nomen vrbs magnum rabiem incutit. cf. sup. ad
ac nobile manet; verum for- 323—329. *obscenam* simpl.
tuna pristina vrbs extincta pro, turpem. Obserua au-
est. conf. Var. Lect. tem epicae dictionis orna-

415. Allecto trinis modis tum in hoc, quod vulgare
furorem iniicit, *Amatae* per illud: „assumit formam anus
serpentem ex occulto immis- rugosae, canae“ resoluit in
sum; nunc *Turno* per som- verba: *arat, induit, inneo-*
num sub specie anus oblata; *tit*; h. e. habet innexas, et

Cum vitta crinis; tum ramum innectit oliuae;
 Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos;
 Et iuueni ante oculos his se cum vocibus offert: 420
 Turne, tot incassum fusos patiēre labores,
 Et tua Dardaniis transcribi sceptrā colonis?
 Rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 Abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.

habent. Venetus: *Exuit, in vultus et se.* 418 *nectit* Gud. a pr. m. 419 *Chalibe, Calibe, Calibae, Chalibae, Chalibo*, imperite a librariis scriptum. Editum ubique *Chalybe*. At Brunc-
 kius in Medic. scriptum viderat *Calybe*, et recte restituit; est enim *Καλύβη*. Iam autem deteriorum aetatum perpetuus mos, *c* in mol-
 liorem sonum vt mutetur. Apud Donatum *Beroe*, ex lib. V, 620.
 Porro a Seruio iam ordo verborum factus: *Fit Calybe, et Iunonis
 templi anus sacerdos*. Burmannus aliam rationem subiicit: *Fit C.
 anus et sacerdos templi Iunonis*. Alterum durum, alterum solutae
 orationi propius videtur. *Iunonis anus* dubito iungi posse, vt sit,
 Iunoni sacra anus. Forte melius rem sic expedias: Vulgaris ratio
 erat: *sacerdos anus* (s. vetula) *templi Iunonis*; pro hac doctius dixit
 poeta: *sacerdos anus Iunonis et templi*. 420 *iuuenem* duo Burm.
 422 *Dardaneis* pr. Moreti, vt solent indocti librarii, *transcribis*
 sec. Hamb. 423 *et* abest aliquot Pier. 424 *Denegat* Ven.
aeternusq. Doruill. *heros* Vratisl.

sic reliqua. 419. *Fit Calybe, anus sacerdos Iunonis tem-
 plique*: Si aliter iungis ver-
 ba, minus commode fit; et si
 nec hoc omni incommodo
 caret. Igitur sacerdos Iuno-
 nis tali erat habitu, vt vitta
 et oleaginea corona vinctas
 haberet comas. Imitatus est
 in Tiresia Statius II Theb. 97.
 98. 99, et in Amphiarao VII,
 88. 89. *Iunonem* autem me-
 rito posuit, quippe quae Tur-
 ni rebus studet, et cuius tem-
 plum fuisse Ardeae ex locis
 Plinii constat, in quibus an-
 tiquissimas Ardeatis templi
 picturas miratur XXXV, 3 f.
 6 et 10 f. 37. 421. *patiēre
 fusos* graece, pro, patiēre
 effundi. *et transcribi*. De
 voce *transcribi* vid. sup. V,
 750; h. l. transferri ait reg-
 num Latini dotale cum La-
 vinia ad externos. 423. *sangui-
 guine*. Nam pro Latino sae-

I nunc, ingratis offer te, inrise, periclis; 425
 Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
 Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
 Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 Quare age, et armari pubem portisque moueri
 Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine
 pulcro 430

Confedere, duces pictasque exure carinas.
 Coelestum vis magna iubet. Rex ipse Latinus,
 Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 Sentiāt, et tandem Turnum experiatur in armis.
 Hic iuuenis, vatem inridens, sic orsa vicissim 435
 Ore refert: Classis inuectas Thybridis alueo

426 *i* abest Reg. *insterne* multi Heinl. duo Goth. et a pr. m.
 Medic. *prosterne* Parrhaf. *et st.* aliquot Pier., et forte nonnulli
 Heinl. *rege*. 427 *iacerem* coni. vir doctus in Misc. Obfl., no-
 tante Burm. 430 *parat* alter Hamb., sed vltima littera subno-
 tata. *inbe*, ex interpretatione, Colot. Medic. Scheffer. Sed sequi-
 tur *iubet* v. 432. *et* abest pr. Mentel. binisque Burm. 433 *conu-
 bium* sec. Rottend. et Goth. text. *d. p. iubetur* aliquot Pier.
 435 *His* Ven. 436 *Ora* Sprot. *alueo* Heinlius recepit secundum
 Rom. aliosque Pierianos, Medic. Gud. et Voss. pro var. lect. Vulgo,

pe pugnas suscepisse putan- ton. Sic sup. 30 *amoenum*,
 dus est ex v. 425. 426. *tege* 432. *Caelestum vis magna*,
pace Latinos scil. auertendo magnum deorum numen. τὸ
 et repellendo hostes. 427. τῶν θεῶν κράτος. *Phrygios*
 Comparant Interpp. Iliad. σ, *duces et carinas exure*, no-
 184 "Ἡρῃ με προέηκε etc. ta dicendi forma: alterum
 430. *laetus* poetis est simpl. improprie. 433. *dicto pa-
 alacer*: ne in hoc haereas, *rere*, pro vulgari, promisso
 quid tandem laetandum ipsi stare se velle profitetur.
 fuerit. *flumine pulcro*, est 435 — 444. Nota *vatem*
καλλιῆρος, ornans epithe- simpl. pro sacerdote. *orfa*

Non, vt rere, meas effugit nuntius auris.

Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno

Inmemor est nostri.

Sed te victa situ verique effeta senectus, 440

O mater, curis nequidquam exercet, et arma

Regum inter falsa vatem formidine ludit.

Cura tibi, diuum effigies et templa tueri:

vndam, quod cum aliis codd., vt Erf.; etiam fragm. Vatic. retinet, et reuocauit Brunck. Alii, *vnda*, vt Medic. et al., vel *vndas*, vt duo Goth. Sane vtrumque bene dicitur; nec adest caussa, cur alterum alteri praeferas: nisi forte dixeris variari posse orationem, cum iam sup. 303 occurrisset: *optato conduntur Thybridis alveo*. Legimus *fluminis alueum* VII, 33 et IX, 32. At nec minus *vnda Thybridis*, *vnda Tiberini*, *fluminis vndas*. Si itaque hanc reponis lectionem, mox veniat qui alteram inferat; si haec reposita sit, veniat paullo post, qui iterum priorem retrahat. Tales mutationes nec vtilitatem nec voluptatem afferunt: faciunt tantum molestiam. 438 Nec duo Burm. cum Goth. sec.

pro vulgari, dicta; vt, *folio verique effeta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri iudicii adest, vanis inhians, procliuior ad amplectendos rumores quam ad vera exploranda. Vt *frugibus* vel *frugum effetus ager*, inhabilis longo vsu et parum idoneus ad ferendas fruges; sic aetas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores diiudicandos et a falsis discernendos. *Irae, belli, Martis, feta* praecordia passum apud poetas occurrunt. *Vatem* iterum vt vers. 435. 443; aedituam *νεωνόρον* designat. Forma increpandi

Bella viri pacemque gerent, *quis bella gerenda.*

Talibus Allecto dictis exarsit in iras. 445

At iuueni oranti subitus tremor occupat artus;

Deriguere oculi; tot Erinnyes sibilat hydris,

Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens

Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura

Repulit, et geminos erexit crinibus anguis, 450

Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:

444 *gerant* Heinf. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent*; cf. Burm., quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur, cum Palat. ap. Bened. idque cum Brunckio reuocauit; habet enim maiorem vim. In edd. vtrumque apparet: in Aldd. et quae hinc fluxere *gerant*: at inde a Commel. Steph. et al. *gerent*. Nonnulli quoque *gerunt*, Witt. *ferant*. Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit esse rescindenda, vt ab aliena manu affuta. Saltem otiose subiecta sunt. 446 Et Witt. aut Menag. pr. *subitos* Heinf. intulerat e coniectura confirmata a Mentel pr. a m. sec. Sed tales deliciae aduersus librorum auctoritatem inferri non debebant; *subitus*, edd. et librorum, etiam optimorum, in his fragm. Vatic., lectio et ipsa elegans est. Alii *subito*. 447 *Diriguere* vulgg. codd. et edd. ante Heinf. et Pier. *tot crinis* Franc. 448 *fumea* Rom., male. 450 Absurde Seruius, quem Pomponius sequitur, *geminos* de similibus serpentibus accipit. Burm. coni. *gelidos*. Quidni autem duo angues in capite inter ceteros extolli a dea poterant, vt alias vnus exsurgit, v. c. Stat. XI Theb. 65. Ouidius, qui Maronem ante oculos habuit, Met. IV, 494 *Inde duos mediis abruptis crinibus angues* etc. 451 *verbereque* Montalb., vt lib. V, 579

Homero iam frequentata est dae ratio effectum ab initio Iliad. ε, 428 sqq. ζ, 490 sqq. *πόλεμος δ' ἄνδρεςσι μελήσει*. add. Iliad. υ, 137 sq.

446 sq. Exiit iam Erinnyes statim posito: Turnum ita loquentem horror inuadit etc. 447. *tot Erinnyes*; nam horrendi angues ex capite sibilant et dira deae facies vera apparet. *tanta* pro talis. 451. *verbera insonuit*, concussit, flagello increpuit; cf. sup. v. 336. VI, 557.

En, ego victa situ, quam veri effeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit;
Respice ad haec: adsum dirarum ab sede so-
rorum;

Bella manu letumque gero. 455

Sic effata facem iuveni coniecit, et atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.

Olli somnum ingens rumpit pauor, ossaque et
artus

Perfundit toto proruptus corpore sudor.

Arma amens fremit; arma toro tectisque re-
quirit. 460

Saeuit amor ferri, et scelerata infania belli;

insonuit flagello. Sed alterum exquisitius; fecit flagellum reso-
nare. Tum *rapido* alii, et sic ante Heinl. vulgg. 452 *non ego*
Lutat. ad Stat., et v. *f. verique eff.* Donat. ad Terent. apud Burm.
effata Goth. sec. et Rom. 453 *falso* Rom. 454 *Aspice* Goth.
sec. Olim fuere qui distinguerent: *Respice: ad haec adsum;*
vid. Seru. 455 *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam respicit ad
sup. 443 sq. 456 *alto* Parrhaf. 457 *flammantes* Parrhaf. *de*
tert. Rottend. 458 *Illi ingens somnum* Rom. et alii Pier. *Illi*
quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinl. cum melioribus. Vulgo *rupit*.
atris Goth. pr. *ossaque ductus* sec. Moret. Notabile utique, *su-*
dorem perfundere ossa. Ora et artus ratio postulare videtur.
459 *Perfundit* item Heinl. pro vulgari: *perfudit*; at pr. Rottend.
profundit; et multi, etiam fragm. Vatic., *praeruptus*, ut alibi
quoque solent. 460 *A. tumens* Montalb., sed *A. amens* etiam
sup. II, 315. *tectoq.* sec. Rottend.

456. *facem iniecit* in iu- idemque declarant. *scelera-*
venem. 460. *arma fremit,* *ta i.* quoniam ad caedes, ra-
plus est, quam, deposeit, pinas et *scelera*, rapit, quae
clamat. 461. 462. Elabora- proprie de bello dicuntur;
ta oratio! pro, belli cupidi- at *super ira*, magis adhuc,
tate et ira incenditur. *amor* quam amor pugnae, saeuit,
ferri et infania belli vnum furit ira. cf. Var. Lect.

Ira super; magno veluti quum flamma sonore
Virgea suggeritur costis vndantis aeni,
Exsultantque aestu latices; furit intus aquai

462 Optandum erat, ut viri docti docerent, quomodo haec ac-
ciperent: *Ira super.* Vulgo videntur interpretari cum Cerda: in-
super; accessit demum ira. Ita saltem distinctio erat accommo-
danda: *f. i. belli, Ira super; velutt.* Sane *super* eo sensu apud
poetam et alibi occurrit, v. sup. II, 71; cf. VIII, 245. XI, 226. Sed
sententia inde exit ieiuna et tanto poeta indigna: *Saeuit amor—*
infania, insuper ira. Dicendum saltem erat, *super* esse pro
copula: *Iraque.* Exilitas tanta facile a poeta euitari poterat, si
scriberet, *Ira furit* vel simili modo. *Super* pro, superest, superat,
occurrit et alibi (ut III, 489). Si pro superare, ebullire, erumpere
illud dictum docere possem, bona efficeretur sententia. Donatus
ita interpretatur, ac si *super* pro, super his, dictum velit: *Tan-*
tum contraria desiderabat, ut irasceret sibi, quod nondum
iret ad bellum. Saltem *ira super* eo est expediendum, ut sit, quod
πέρ, pro περί, Graecis poetis, v. c. οὐ πέρ μὲν πρόφρων κραδίη
καὶ θυμὸς ἀγώνων II. x, 244. de Vlyse. *plus quam* amor ferri et
infania belli, furit ira. 463 *surgentur* Franc. 464 In Erf. cor-
rector ante oculos habuisse videtur *Exsuperant.* Verum *exultare*
est τὸ ἀναβλύν. Ap. Hom. l. c. est λέβης ζεῖ ἔνδον — πάντοθεν
ἀμβολάδην. Quod lebes idem est κνίσση μελδόμενος puta poetica
forma dictum pro eo, quod in lebeo continetur, adipe; pro
κνίσση μελδόμενη. *aquai* Heinl. retraxit, nam vulgg. *aquae*
vis, quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis est Seruii
nota: „*aquai: Hanc diaeresim Tucca et Varius fecerunt; nam*
Virgilius sic reliquerat: furit intus aquae vis, Fumidus atque —

462—466. Fundus com- perat Virgilius, ut facile ex-
parationis in Homero Iliad. spectabas ab imitatore Maro-
Φ, 362 seqq., vbi de Xan- ne. cf. Macrob. Sat. V, 11,
thio Vulcani flammis submis- tum vero etiam aliud compa-
sis ebulliente agitur; ὥς δὲ ratum idque elegantius, sua-
λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος viore et doctiore metapho-
πυρὶ πολλῷ, κνίσση μελδό- ra, substituit, animum ira
μενος ἀπαλοτρεφέος σιάλοιο, aestuantem. *Costas* ollae (sed
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ grauius nominavit *aenum*)
δὲ ξύλα κἀγκανα κείται. sed dixit ut γάστρην τρίποδος Ho-
merus Odyss. 3, 437 et ex
primum ornatu verborum su-

Fumidus atque alte spumis exuberat amnis; 465
 Nec iam se capit vnda; volat vapor ater ad auras.
 Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470

amnis; quod satis asperum fuit. Iudicio quidem adiecto vix subscribas; multo enim mollior altera haec ratio. Nisi forte Serviana aliter se habebant, ut ex glossa primi Moret. suspiceris: „Aqua vis opposuit Tucca, quia nimis aspere sonuit aquae amnis, quod Virgilius prius ibi posuit.“ Certe illa, *aquai amnis*, satis dure dicta videntur; etsi sic *riuus aquae* Ecl. VIII, 87 *Propter aquae riuum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Servio comparat. Sed defenditur haec lectio *aquai* noto Probi lib. I Art. Grammat. loco, ubi quatuor tantum locis priscam illam secundi casus formam a poeta agnosci docet. Accedit Medic. Mentel. sec. et a m. sec. Rottend. sec., tum pro diu. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Persii. v. Heinl. At *aquae vis* omnes ceteri libri agnoscunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Inter editas Aldinae hoc idem tuentur; sed mutatum in Iunt. et repositum *aquai* ad Benedicti ductum, qui et ipse suspicatur, narratiunculam apud Seruium esse commentitiam; nam nihil a Tucca mutatum esse debuisse e lege Augusti. Prouocat idem ad Quintilianum (I, 7, 18, ubi non in omnibus legitur *aquai*, sed tantum alterum *aulai*). Vix talia ad liquidum perducere possunt; potuit *vis* ab vno codice abesse et suppletus esse versus a docto viro sic, ut scriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* scriptum esse, et eo neglecto a librario. *aquae* refectum in *aquae vis*. P. Scriuerii lectionem *Exsultante aestu latices erugit aquai* refellit Heinlius. Cui vacat, refellere potest et aliam Schraderi ad Musaeum p. 233. 465 *spumans* Bigot. *fumis* Leid. *vapor altus* Erf. 468 *Inducit* Ven. et abest pr. Hamburg. 469 *Italia* alter Menag. I. et d. pr. 470 *que* in fine abest multis, ex more.

utroque loco Quintus Cal. *intus atque alte spumis* Cerdae laudatus (lib. V, 381 *exuberat*, spumat. seqq. de Aiace ira). Ornate reliqua quoque: *Fumidus* violata iam a Latino, erepta *amnis aquae*, vapor, *furit* sibi coniuge sperata. *venire*

Haec ubi dicta dedit, diuosque in vota vocauit:
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 Hunc decus egregium formae mouet atque iu-
 ventae;
 Hunc atque reges; hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus im-
 plet, 475

472 *Certant* Franc. 473 *iuuenta* aliquot Pier. et Goth. sec. 474 *clari d. facti* Medic. Pierii. 475 *Dum T. animis Rutulos* multi Heinl. *animos Rutilus* Reg.; error autem *rutilus* pro *Rutilus* saepe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce syllabae, Graecis scribi vocem per diphthongum *ou*, *Πουτοῦλοι*.

est grauius, quam esse: ut alibi monitum. 471. *diuos* in vota vocauit, inuocauit votis: cf. ad lib. V, 234 *fuissetque precos, diuosque in vota vocasset.* ἐπηύξατο. *exhortantur*, ὤρσαν, ἐπὶ ὤρσαν, Homericum.

472—474. Rutuli se acuunt ad bellum, alii pulcritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et sic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* sc. Turnum accipiunt.

475 sqq. Principium belli inter Latinos et Troianos ceruus venatione interemtus. Reprehensum hoc iam apud Macrobi. V, 17 et hinc a multis tamquam tenue et vi epica destitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic lo-

cus de causis belli in Troianos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis, eas arcessitas esse, quam a Discordiae seu Furiae artibus. Si semel poeta rerum miracula pro causis naturalibus affert, ab allegorica certe persona frustra ea peti puto. Nec tamen ceruus hic belli est causa; sed occasio tantum et initium. Narrationem quoque haec ipsa res, concursus caesa ceruus sacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum semel non consilio sed animorum impetu committendi essent Latini cum Troianis et res ad manus deducenda. Tum poeta aemulatus putatur belli Iliaci

Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
 Arte noua; speculata locum, quo litore pulcer
 Infidiis cursuque feras agitabat Iulus;
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Obiicit, et noto naris contingit odore, 480
 Vt ceruum ardentes agerent: quae prima laborum

477 *qua* Oudart. pro var. lect. Bene Holdsworthus obseruabat *arte noua* non bene iungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Aleetus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte noua, sp. l.* Sed non magis *Ars noua* ad volatum referri potest. Saltem *Arte noua* — *rabiem obiicit*; sed cum alia interiecta essent, v. 479 *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus — se c. alis. Arte noua, sp. — Iulus, Hic f. — Obiicit* etc. 478 *nefas* pro *feras* Goth. tert. 479 *Cocytica, Cocytina* aberrant. 481 *agitant* Ven. qui Franc. et pro var. lect. pr. Hamb. *laborum* cum melioribus Heinl. post Pier. At vulgo, *malorum*, ex intr.

initia et retentae in Aulide
 classis Achiuorum causas, in-
 teremta ab Agamemnone cer-
 ua Dianae sacra. Omnino
 inuento huic poetae strenue
 incubuerunt, vt pugnarum et
 odiorum causas ab occisis ca-
 su sacris animantibus, quae
 (ἀνειμένα, ἀφετα,) libere va-
 garentur, arcesserent. Exem-
 pla avert Cerda, sed ea sunt
 imitatorum Virgilii: alterum
 Statii, qui prima pugnae ex-
 ordia a tigribus Baccho sacris
 duxit lib. VII Theb. 564 sqq.
 et Val. Fl. qui pugnae, qua
 Cyzicus cadit, causam ab
 ira Cybeles petit propter cae-
 sum sacrum deae leonem lib.

III, 15 sq. sed iudicium ad-
 hibe, vt apud illos quoque,
 qui magnas rerum conuer-
 siones a paruis causis nu-
 per libellis suis persequuti
 sunt.

475 — 483. *animis a. im-
 plet.* Homericum. ἄρσους
 πλῆσεν φρένας, vt Iliad. ρ,
 573. Facit nunc Alecto, quod
 Eris Homericæ Iliad. δ, 444
 νεῖκος ὁμοῖον ἐμβαλε etc. *ar-
 te noua*, cum alia fraude,
 nouum dolum meditata. Su-
 pra I, 657 *At Cytherea no-
 vas artes, noua pectore
 versat Consilia.* 480. *prima
 laborum causa fuit.* Com-
 parant Iliad. ε, 63. χ, 116;

Causa fuit, belloque animos adcendit agrestis.
 Ceruus erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab vberibus raptum
 Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia pa-
 rent 485

Armenta, et late custodia credita campi.
 Adfuetum imperiis soror omni Siluia cura

482 *animas* pr. Rottend. *incendit* pr. Menag. *concendit* Bi-
 got. 483 *formae praestanti* Hugon. et pr. Rottend. *formae prae-
 stans* Bigot. v. Aen. I, 71. 484 *Thyrridae, Tyridae, Tiridae,*
 et *Thirus, Tirrus, Tirius, Tyrus, Tyrrus*, aberrant. 485 *Tyr-
 rhusque* Heinl. ex libris maluit: nec aliter Aldd. et hinc ductae:
 quas deseruit Commeliniana, quae Palatinum codicem expressit, Pul-
 manniana et aliae. Ante Heinsum (h. e. in iis editionibus, quibus
 utebatur Heinl., puta edd. Dan. Heinlii, Pulmanni et similes) lege-
 batur *Tyrrheusque*, quod praeferas, quia altera in *Tyrrhides* a
 poeta producta est; Θυρρεὺς, Θυρρεΐδης. Exemplum in contrarium
 esse potest *Belides* sup. lib. II, 82, sed nomen illud adhuc suspec-
 tum habeo. Tum non vana est obseruatio doctissimi Ouwen Noct.
 Hagan. p. 607, multorum nominum duas esse terminationes, vnde
 diuersa patronymica ducta sint: *Tyndaridas* habemus, cum tamen
Tyndareus frequentetur; fuit igitur etiam aliquando *Tyndarus*.
 Ita etiam *Tyrrheus* et *Tyrrhus*, quod alibi occurrit. vid. in Nota.
 486 *lati* Rom. sed Pierius spreuerat, Heinlius autem e Medic. aliis-
 que praetulerat. Recte vero Burm. reuocauit *late*, quippe doctius
 dictum; vt *late rex* I, 25 et al. *campi est* Goth. sec. 487 *A. in
 siluis* Menag. pr.

est primum initium calamita- imitationem notauit Cerda
 tum, quae insequutae sunt. Ecl. VI, 33 sq. et Statii lo-
 483 sqq. Molles et buco- cum de tigribus Bacchi man-
 licis propiores versus sunt, sufactis comparat (Theb. VII,
 qui sequuntur, quod monuit 564 sqq.). De id genus ani-
 Spencius. Similes deliciae mantibus cf. viros doctos ad
 Cyparissi ceruus apud Ouid. Lucian. pro Merc. Cond. c. 1.
 Met. X, 109 sqq. occurrunt, *Tyrrhidae pueri*, pro Tyr-
 sed iuuenili carminis luxuria rhei filii. Fuit autem nomen
 expolitae. Calpurnii quoque hoc in historia Albanorum

Mollibus intexens ornabat cornua fertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.
Ille, manum patiens, mensaeque adfuetus he-
rili, 490

Errabat siluis; rursusque ad limina nota
Ipse domum fera quamuis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commouere canes: fluuio quum forte secundo
Deflueret, ripaque aestus viridante leuaret. 495
Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curuo direxit spicula cornu:
Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo

488 *innectens* l. *intexens* Goth. tert. 489 *Potabatque* ali-
quot Pier. *Sectabatque* Sprot. *feram* pr. Hamb. Ed. Ven., male.
v. Burm. cf. sup. II, 51. 490 *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratisl.
Medic. *manuum* aliquot Pier. 491 *que* abest Zulich. *ad mentia* Erf.
493 *rapidi* aliquot Pier.; al. *rapidae*, *rabidi*, male. 495 *r. a.*
undante aliquot Pier. *lauaret* multi. 496 *exuuiæ laudis* Sprot.
nimiae Doruill. *accensus* Gud. et Moret. qu. 497 *derexit* Gud.
498 *afuit* cum antiquioribus scribit Heinl. Vulgo *abfuit*; alii *affuit*.

regum non ignobile. Tyr-
rhus enim erat regii armenti
magister, apud quem Lauinia
Siluium enixa est: v. Victor
O. G. R. 16. cf. Seru. ad VI,
760 comparato Dionys. I, 70,
vbi Πυρρήνης deprauate scrip-
tum est, et in libro de Au-
gusti progenie cap. 18 *Ti-
tyrus*. *soror* sc. puerorum,
Tyrrei filia. 490. *χειρὸν*
et *δοτράτερον* fuisse dicit.
cf. Guell. 492. *Ipse*, *Αὐτὸς*
pro *αὐτομάτως*.

491—495. Cereus post na-
tationem (elegantem *deslue-
re* pro natate) in ripa se ab
aestu recreabat. Ergo iam
desluserat, vt bene Cerda
accipit *deslueret*; et sane ca-
nes eum reficientem se com-
mouerunt, excitarunt. 498.
Turbas faciunt in *erranti*.
Res expedita erit, si cogites
inuerso sensu dictum: *erran-
ti deus abfuit*: ita vt aber-
raret. Nunc negationem ad-
didit: *Nec deus abfuit*, ad-

Perque vterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refu-
git, 500

Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
Atque inploranti similis tectum omne replebat.
Siluia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duos conclamat agrestis.
Olli, pestis enim tacitis latet aspera siluis, 505
Inprouisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic grauidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrreus,
Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
Scindebat, rapta spirans inmane securi. 510

500 *inter* aliquot Heinl. 502 *replebat* Heinl. e Medic. et a
pr. m. Gud., item Sprot. et Reg. Vulgo, *repleuit*. 505 *Olli*
Heinl. cum melioribus. Alii, *Illi*. 506 *armatur* Sprot. *abusto*
et *adusto* aberrant. apud Pier. et Burm. 507 *hi* Menag. pr. *gra-
uidis* Goth. sec. *est* multi addunt, etiam Pier. 508 *ira fuit*
Pier. aliquot; *dedit* Bigot. cf. Burm. 509 *Quadrifidam* Doruill.
510 *Scindebant* Medic. et Scheffer., vt ad agrestes referatur.

fuit fortuna, *dextrae erran-
ti*, sic vt ea non aberraret. tet enim illa in silua ad spe-
culandam nocendi rationem
At Seruius ad Aleto refert; et viam; neque inde nisi v.
vt sit ἡ θεός. *acta venit* 511 discedit. Mireris Cer-
plenius pro adacta est. 500. dam ipsos *agrestes* h. pasto-
nota tecta, τὰ ἡδεα. In mi- res ad bellum mouendum e
seratione ceruae, placidae ac siluis concurrentes interpre-
mansuetæ ferae, vll. 500 sqq. tari malle. *Torrem obustum*,
notabilem artis sagacitatem quis non videat esse sudem
adhibuit poeta. praeustam? cf. inf. 524, vt
mox stipites nodulos memo-
rat. *cuneos coactos* pro ad-
acto cuneo dixit.

505. *pestis*; recte Seru. Fu-
ria. cf. sup. 476. 477. La-

At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
 Ardua tecta petit stabuli; et de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recuruo
 Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
 Contremuit nemus, et silvae intonuere profun-
 dae; 515

511 e aberat multis Pier. 512 Ante Heinl. distinxerant vulgg. post petit. 514 incendit Rom. et aliquot Burm. 515 Insonuit e Grammaticis laudat Heinl. Concussitur pr. Rottend. insonuere

511. *stabulum*, pastoris tugurium, vt et alibi. 513. Fuit scilicet idem, qui nunc in agris est, mos, buccina convocandi ruricolae, repentino aliquo metu, periculo vel incursu. Idem mos in priscis ciuitatibus. Itaque Romae primis aetatibus Comitia ita conuocari solebant: *Per cornicinem centuriata* ap. Gell. XV, 27. Subnata autem Maroni Furiae buccina ex Eridis horrendo clamore Iliad. λ, 5 — 11. In 514 ad 518 imitatore facile agnosceas vel ex exquisitiore ornatus studio. Expressus (nam inter multa a Cerda et aliis congesta hoc vnum tenendum) Apollonii locus, primum quidem III, 1217 Hecates canum latratu: Πέσσεα δ' ἔτρεμε πάντα; et multo magis draconis sibilo IV, 127. 139

ἀμφὶ δὲ μακρὰν Ἥϊονες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἐκλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἐκὰς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχωίδες, ἀμφὶ δὲ πεισὶ Νηπιάρχους, οἳ τέ σφιν ἐπ' ἀγκαλίδεσσιν ἴαυον, ῥοίζω παλλομένοις χεῖρας βάλλον ἀσχαλώσασα; vnde noster: *Et trepidae matres pressere ad pectora natos*; non tam ornate, sed meliore iudicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum sonitum edidisse, probabilius est dictum, quam draconis sibilum tam longe auditum. Virgilii imitatore habes Statium I Theb. 118 de anguium Tisiphones sibilo: *Audiit et medius caeli Parnassus* etc., vbi omnia multo magis portentosa videbis. 515. *profundae* cum dilectu. In intimis magnae

Audiit et Triuiæ longe lacus; audiit amnis
 Sulfurea Nar albus aqua fontesque Velini;
 Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
 Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis 520
 Indomiti agricolæ; nec non et Troia pubes

Rom. et alii Pier. et Heinl. *sonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth. 516 In multis *audit* scribitur, et hinc inferitur in nonnullis et ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*, quod placet Burmanno. 518 At Menag. pr. *ad vbera* Oudart., quod alibi occurrit. 519 *Quin vero* pr. Moret. a m. pr. 520 Scribitur fere *concurrunt*, ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier. 521 *Troica* Witt.

silvae recessibus audiebatur vox. 516. *Triuiæ lacus* est Lacus Aricinus cum Nemore et Templo Dianæ nobilissimo; cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi*, non longe ab vico *Gensano*. Paullo remotior ab his locis versus septentrionem est *Nar*, qui inter Sabinos et Vmbros ad Tiberim descendit, *sulfureis aquis* satis notus, de quo iam Ennii versus VI Annal. *Sulfureas posuit spiramina Naris ad vndas*, v. Cluver. p. 705, quarum natura *candorem* facit. In proximo *Lacus Velinus*, amne Velino inter montium iuga super Reate stagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio, exciso monte, emis-

TOM. III

fus. Cic. IV ad Att. 15. Cf. Plin. III, 12 f. 17.

520. Ennii Ann. III versus apud Macrobi. VII, 3 *Postquam defessi sunt stantes spargere sese Hastis: ansatis concurrunt vndique telis*. 521. *Indomiti agricolæ*. Ornans epitheton; simpliciter accipio duos, asperos. Sunt enim *ἄτρυτοι*: quod primo loco est, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et aerumnis: altero *ἄτρυτος* etiam inuictum, hinc validum, magnum, ingentem, simpliciter denotat. *nec non et Troia pubes* — Castrorum portis re-feratis mittunt auxilium Troiani. Vulgari oratione copiae effundunt se, effundun-

G g g

Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 Direxere acies. Non iam certamine agresti,
 Stipitibus duris agitur sudibusue praeustis;
 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late 525
 Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
 Sole laceffita, et lucem sub nubila iactant:

522 Dubitat Burm., an legendum sit, *campis e. a.* Cur tamen in *castris apertis* haereas, cum *domus aperta, foribus apertis*, bene dicatur? 523 *Direxere* Medic. *surrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec iam* Parrhaf. *in certam.* Oudart. *agrestis* Medic. 524 *Stypitibus* passim scribitur apud Parrhaf. cf. Burm. *sudibusque* duo eiusdem. 525 *decertant* Bigot. a m. sec. v. III Ge. 20. *utraque* sec. Moret. 526 *tristis* f. Parrhaf. *armaque* Zulich. 527 *Sole repercussa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpt. *et lumen* aliquot Pier., tum *sub lumine* pars Pier. et Heinl. c. Erf. *sub lumina* duo Burm. *sub limine* duo alii; Gothani vulgatam tuentur.

tur, ἐκχέοντα. Mox v. 525. 526. *seges*, pro, agro: isque adeo pro acie: eleganter autem *acies* statim per segetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquisitae est venustatis. Locus similis inf. videndus lib. XI, 601. 602. Primae autem lineae sunt Il. 2, 338, ubi *horret pugna hastis* ἔφριξεν δὲ μάχη ἐγχείσει μακρῆς. At ap. Apollon. III, 1355 *horret armis ager* φρίξεν δὲ πῆρι στιβαροῖς σικνέεσσι — Ἄρμος τέμενος. Itaque et h. l. proprie diceres *horre* enses eductos

et elatos ad ictum, ut horrent omnia aspera et acuminata; tum *horret ensibus* terra, ager, acies.

526. *Sole laceffita* venuste pro percussa radiis. Debetur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218 *Corpora quae feriant oculos visumque laceffant*: vnde patet, ut ex aliis locis, ubi *visum, aures laceffere* occurrit, *laceffere* esse simpliciter ferire, percutere; cf. inf. ad lib. X, 10. Refertur etiam paullo ante *atra* seges ad oculorum iudicium, si longum hominum ordinem in campo prospicias.

Fluctus vti primo coepit quum albescere vento,
 Paullatim sese tollit mare, et altius vndas
 Erigit, inde imo confurgit ad aethera fundo. 530
 Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
 Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur; haesit enim sub gutture volnus, et vdae

528 in fine *ponto* Rom. et Medic., quorum in eadem lectione conspirantium haud levis auctoritas est, et pro var. lect. Gud., item Macrobius V Sat. 13, ut taceam codd. e vulgo, binos Goth.; in altero quidem *puncto* est. Probat Heinsius, ut *primo ponto* sit: a littore, et respondeat Homérico ἐν αἰγιαλῷ, in loco, quem poeta ante oculos habuit Iliad. δ, 422. Sed tempestate oriente fluctus ex alto versus litus aguntur, non a littore primum moveri incipiunt, ut iam Burmannus monuit. Tum vero in Homérico loco non ἐν αἰγιαλῷ responderet Virgiliano *primo ponto*; sed Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ., et hoc quidem sensu, ut sit pro, *primum in ponto, in alto*. Versus hi sunt: Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχεῖ κύμα θαλάσσης Ὀρνυτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Χέρον ἠηγνύμενον μεγάλα βρέθει. Burmannus malit: *summo — ponto*, ut *imo fundo* opponatur. Sed manifesta satis res est, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237 huc esse translatum, ubi *in medio ponto*. Variare autem poetam verbo vno vel altero, eiusmodi versus, quos iterum ponit, ab ipso Heinio aliquoties monitum est. Vti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto (*in medio ponto*), sic nunc fluctuum ortus a prima aurae impullione, *primo vento*, memorat. 530 *vno* Franc. *imo* et Doruill. 532 *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iisdem et suis Heinsius *Almo* scripsit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finire, ait Sospater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* est communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*. 533 *Exit enim* aliquot Pier. cum Doruill.,

528. 530. Saepius ornata a poetis comparatio; primum quidem ab Homero Iliad. δ, 422 seqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Georg. III, 237 sq.

532. 533. *vulnus* pro sagitta, *Seru.*, ut II, 529, et *inclusit*, pro vulgati, *interclusit*, *iter vocis vdae*, tracto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie

Vocis iter tenuemque includit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus,
555

Dum paci medium se offert; iustissimus vnus
Qui fuit, Aufoniisque olim ditissimus aruis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
540

vt sit quod lib. IX, 432 *viribus ensis adactus Transabit costas*. Sed natum hoc ex scriptura: *est. gurgite* duo Burm. 534 *que* abest Witt. 535 *Galaesus* Heinf. cum melioribus etiam hic, ex *Γαλαῖος*. Vulgo *Galaesus*. conf. ad Ge. IV, 126 *Gelaesus* Rom. 536 *Cum p. sec.* Rottend. *pactis m.* Parrhaf. *se* Ald. Iunt. *se offert medium* Montalb. *se* plane excidit Oudart. 537 *que* abest Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, tresque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *aruis* recte retinent ceteri. Esse pro *in aruis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta*. Non sequar subtilitatem. 538 *et quina* sec. Moret. 539 *terras* duo Goth., male. *et centum terram* Witt. 540 *saueo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silu. V, 2, 21 Obnuntiat diuinationi Burmannus, sed quid *aequo Marte* sit, parum expedit. Scilicet est, pari vtriusque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; vt alias *dubio, caeco, Marte* pugnatur. *Aequus* autem pro, aequalis, satis frequens est. Paullo aliter, nec tamen multum diuerse ap. Lucan. III, 585 *navis dextrum laeuumque tuetur* Aequo

iter vduum. Quomodo Virgilius ornatu praecellat Homerum, vide in hoc: Iliad. v, 388 ὁ δὲ μιν βάλε δουρὶ Λαυμὸν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνθερεῶνα, διὰ πρὸ δὲ χαλκὸν ἔλασσε. —

536 — 539. Homerica arte Galaesi memoriam nobis commendat et miserationem

facit. conf. Iliad. ε, 612. 613. 614. Quod *ditissimum* eundem et *iustissimum* exhibet, ad primae vitae mores comparatum est. Illud vero praecclare: *Dum paci medium sese offert*, vt iam Macrob. IV, 4 monuit.

540 sq. *aequo Marte*, pari vtriusque belli fortuna, pugna

Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
Inbuit, et primae commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, et, coeli conuexa, per auras

Marte latus. De congressu ex loco iniquo in locum aequum deducto Curtius IV, 1 *De regno aequo, si vellet, Marte contenderet*. 541 *bellum. telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex interpretatione. 542 *c. sanguine p.* Goth. sec. ex antecedente versu. *munera p.* coni. Markland. ad Stat. V Silu. 1, 21, quod et ipsum bonum esset. 543 Memorabilis est Seruii nota: *Probus, Asper, Donatus* (is tamen Donatus, quem habemus, *euolauit per auras ad Iunonem*, interpretatur), *dicunt, hoc loco per bis accipiendum, vt adloquatur Iunonem per caeli conuexa et per auras* (quod durissimum esset: etli Burmanno non displicet). *Potest tamen* (et haec melior ratio) *esse epexegetis per auras id est caeli conuexa; nec enim aliud sunt auras*. (Quae sequuntur, adfuta esse videntur). *Dicit etiam quidam commentarius conuexa esse legendum, vt sit ipsa conuexa; quod difficile in exemplaribus inuenitur*. Consentiant sane omnes codd. in *conuexa*, nisi quod Medic. a m. pr. *conuersa*, quod Cuningham. probat, cumque eo Brunckius recepit: meo sensu tenue et exile est; sec. Moret. *conuexa*, vitiose. Cum tamen verborum iunctura paullo insolentior sit, Canterus ap. Heinf. coniecit: *caeli conuexa peragrans vel pererrans*; satis ieiuue. Musonius *conuexa* pro *conuexa* dictum esse volebat, sc. Alecto vecta per auras. Cerda cum Turnebo Furiam *conuexam* dici posse putauit, vt *amnis deuexus* IV Ge. 293 sqq., perperam vtiue. Equidem bene intelligo, si verba ad naturalem ordinem reuoces (*per auras, caeli conuexa*),

in neutram partem inclinata. ad bellum. conf. inf. 547. Comparant transitus formam Doctius ipsum *bellum imbuitur*, instituitur, sanguine. Iliad. ε, 84 Ὡς οἱ μὲν etc. *Ex copiis*, quae apud Cerdam habentur, vnum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuis exemplum primae tu, Romule, palmae*: inducis exemplum, quo imbuantur, moueantur ad similem conatum alii. 543. *per auras, caeli conuexa*, iua-

Iunonem victrix adfatur voce superba:
 En, perfecta tibi bello discordia tristi; 545
 Dic, in amicitiam coeant, et foedera iungant.
 Quandoquidem Aufonio resperſi ſanguine Teu-
 cros:

Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus vrbiſ,
 Adcendamque animos infani Martis amore, 550
 Vndique vt auxilio veniant; ſpargam arma per
 agros.

Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde eſt.
 Stant belli cauſſae; pugnatur comminus armis;

expediri quodammodo priorem verſum; illud tamen nondum con-
 coquere poſſum: *Furiam alloqui Iunonem per auras*. Latet,
 puto, facilis ad indagandum lectio: *caelique euecta per auras*,
 et peperit vitium compendium *τοῦ* *que*. 545 *belli d. tristi* ali-
 quot Pier., quae vulgaris erat ratio. Quae ſequuntur ad meum ſen-
 ſum diſtinxī: *En — tristi; Dic — iungant*. Quandoquidem
A. r. ſ. Teucros, *Hoc etiam his addam* ſqq. Vulgata ratio
 erat: *Dic — iungant*: Quandoquidem *Aufonio resperſi ſan-*
guine Teucros. *Hoc etiam his addam* etc. 546 Sic Sprot. et
 pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diuerſitas V, 551. *vt coeant*
 duo Burm., vt 551. 547 *Quando equidem Rom.* 548 *tunc*
ſi m. ſec. Hamb. ſit mihi Menag. pr. vide IV, 125. voluptas
Erf. 550 *infano Mart. amore coni. Cuningham.* 551 *vt a.*
coeant Sprot., vt inf. 582 *undique collecti coeant.* 552 *ac ſ.*
ante Heinſ. legebatur. abundeſt Rom. eſt abeſt Goth. tert.
553 pugnantur Doruill. quo minus Franc.

ge, verbo motus omiſſo, v. 552 ſq. Dignitatem oratio-
 nis Iunonis ineſſe facile agno-
 ſcas. 546. conf. 316. 317. *Dic*,
 ironice, tamquam ἀδύνατον.
 548. *hoc addam, in bel-*
la feram, rapiam, doctius
 quam, ad bellum accendam.

Burmānus: certae, fixae,
 ſunt. *Stare* omnino poetae
 pro eſſe, vt Gr. ἐστῆναι,
 uſurpant, ne exilitate vocis

Quae fors prima dedit, ſanguis nouus inbuit arma.
 Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos 555
 Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
 Te ſuper aetherias errare licentius auras
 Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
 Ipſa regam. Talis dederat Saturnia voces. 560
 Illa autem adtollit ſtridentis anguibus alas,
 Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
 Eſt locus Italiae medio ſub montibus altis
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,

554 *fors* multi etiam h. l. *imbuet* Parrhaſ. 555 *connubia*
 ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. reuocauit *con-*
iugia, in quod omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. c. Erf. conſen-
 tiunt, praeter Mentel. pr. *conubia*. Sed aliquoties iam vidimus
 triſyllabum *connubia*. Porro qu. Moret. cum pr. Hamb. omittit *et*.
 558 *ipſe* aliquot edd. et codd. v. ſup. v. 110. 559 *ſi qua modo*
 alter Hamb. *eſt* deeſt multis Pier. et Heinſ. 560 *geram* Hamb. pr.
 561 *extollit* Parrhaſ. *anguibus* Trappius poſt Cuningham. emenda-
 bat, vt membranae eſſent alarum; parum feliciter. v. Not. 562 *pe-*
tens Franc. *super a.* duo cum Ed. Dan., natum ex *super ardua*
 iunctim ſcripto. 563 *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in*
 exulare ſecit Heinſius. 564 *forma* Erf. *memoratur* Doruill.

poeticam vim frangent. Eo Iliad. α, 522. 523. Reli-
 referendum: *ſtant praelia* quos belli caſus ipſa mode-
 et ſimilia. Vti autem hac vo- rabor: et ſane inf. 572 ex-
 ce poſſunt poetae, quia *ſta-* tremam bello imponit ma-
re dicitur illud, quod con- num.
 ſtitutum, paratum, effectum
 eſt. Sic *ſtat ſententia*; ſic
ſtant cauſſae, et hinc *ſtare*
 pro decretum, fixum, cer- ſpecies, quod non modo ala-
 tum eſſe. 556. 557. conf. ta eſt (vt ſup. 476), verum
 quod ſerpentes alis implici-
 318. 319. 559. Comparant tos habet. Etſi res ita accipi

561—571. Noua Furiae
 ſpecies, quod non modo ala-
 ta eſt (vt ſup. 476), verum
 quod ſerpentes alis implici-
 tos habet. Etſi res ita accipi

Amfanti valles: densis hunc frondibus atrum 565
 Vrguet vtrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum faxis et torto vertice torrens:
 Hic specus horrendum, faevi spiracula Ditis,

565 *Ampfacti* Medic., vt *Ampsanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum scribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti*. in plerisque est aberratum *ansancti*, it. *ansanti*, *anxanti*, *amfaneae*, *an valles sancti*. Mox *frontibus* alter Mentel. 566 *utrumque* aliquot Heinf. cum Goth. pr. *fragosis*, vt ad *faxis* referatur, aliquot Pier. Heinf. et Burm. 567 *vortice* nonnullae edd., sed *vertice* est librorum scriptura. 568 *Hic specus horrendus* antiqui codd. apud Seru. et mf. Giphanii, hic quidem sequente *et*, quod in multis,

potest, vt angues, qui procomis sunt, inter volatum vento impulsi inter alas commotas strideant. Locum descensus eius ad inferos non dicam an primus protulerit poeta; est tamen ille rei admodum accommodatus. Est enim in Hirpinis, non longe ab Aeculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. vltiore) lacus tetro colore et odore, et inter spiracula referri solitus, quae Plutonia vel Charonea (*Moffete*) appellant; vid. Plin. II, 93. Cic. de Diu. I, 36, §. 79: hinc v. 568 *spiracula Ditis*. Amfanti nomen huic lacui. Plin. l. c. *Item in Hirpinis Amfanti ad Mephitis aedem locum; quem qui intravere, moriuntur*. Locus etiamnum dictus *Musiti*. Offenderunt tamen viri docti ad verba: *Italiae medio*; vtque locus satis conueniret, quaeuere eum in alia Italiae parte. Ad speluncas *Aeolias* dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus catarractis amnis Velini nobilis est, transferre voluit locum Virgilianum, post Floridum Lect. Subsec. II, 18, *Addisonus*, loco iam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam *Blainville Itiner.* T. II, S. 29. At nuper Abbas *Campmartin de Chaupy* de praedio Horatiano (*Decouverte de la Maison de Campagne d'Horace* T. III, p. 104 sqq.) aquas Cutilias in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminosa et nitrosa est, in Virgiliano loco quae-rebat. Ita fere illi, qui ap-

Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit faucis; quis condita Erinnyes, 570

etiam in edd. legebatur, sed sublatum ab Heinsio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *saeuum* Goth. pr. 569 *Monstrantur* multae edd. et codd., inprimis quae in sup. versu *et* retinent. At Heinsius reuocauit ex aliis *monstratur*; vnde comitior exit oratio. *mons sterilis* alter Hamb., miro errore. Ceterum obserues membra sibi non accurate satis respondentia, etsi res non exemplis caret: *Hic specus — monstratur et vorago aperit. raptoque* alter Menag. 570 *a. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. vterque cum aliis Heinf. et Burm. Lectio iam Seruio notata.

Pompon. Sab. Amfantum in huc sunt eiusmodi spiracula exitu paludis Reatinae quae- (*Moffete*). Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Amfanti* tamen *vallem* ad Hirpinos spectare, post Ciceronis et Plinii disertam fidem, non est quod dubitari possit. Faciem quidem loci nunc paullo diuersam reperit Cluver. Ital. pag. 1201, siluae saltem deerant. Verum commemorat et has *Swinburne*, qui nuper locum adiit (*Travels in the two Sicilies* 1783 p. 128) et alia Virgilio consentanea. Virgilianae descriptioni fidem adstruebat quoque ex iis, quae ab amico suo Holdswortho acceperat, Spencius in *Polymeti* p. 276. *Italiae medio* non debebat vrgeri; est simpl. in Italia. *sub montibus*, qui tamen situ paullo remotiores sunt: sed silua olim inde a montibus ad planitiem pro-

Inuisum numen, terras coelumque leuabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant

571 et t. Ald. terram aliquot Pier. caelum terrasque Parrhaf.
leuauit aliquot Pier. et Witt. Wakefield deleta virgula post *Erinnys*
iungit: *numen terras coelumque leuabat*; pro, terras numine leua-
bat, vt illud: *roseas laniata genas*. doctius quidem, sed durius.
573 Imposuit Gud. a m. pr., Goth. pr. in *vrbe* ap. Priscian. 574 cae-

tendi potuit. In vallis me-
dio, vt Maro quidem locum
describit, amnis fertur cum
impetu et fragore. *Hic specus horrendum*: non addit,
an amnis illud fecerit. Si lo-
ci facies nunc mutata est, ne-
mo id mirabitur in loco igni-
bus subterraneis exeso. La-
cum et vallem sub colle ili-
cibus confito, qui vtrinque
vallem claudit, vidit Swin-
burne; Cluuerius lacum me-
dia sui parte aquam magna
cum vi et strepitu ebullien-
tem et resorbentem. *latus nemoris* eleganter collis ne-
morosus, qui tamquam latus
lacus facit. *saxis et verti-*
ce, h. e. vorticibus aquarum,
vorticoso amne, inter saxa
fundi. Potuit hic olim spe-
cus esse odorem sulfureum
exhalans: qui nunc lacum
recepit, torrente in stagnum
mutato. Copiose de hoc Am-

sancti lacu egit *Leonardus de Capua* (*Lionardo di Capoa Lezioni intorno alla Natura delle Mofete* 1714, p. 9 sq.). Verum nunc habemus descriptionem vallis et lacus a peritissimo naturae soli terraquei exploratore, *Abbate Alberto Fortis* factam, qui loca adiit et ipsam vim mephiticam expertus est; locum quoque aediculae Mephitidis deae deprehendisse sibi visus est; loci faciem multum esse mutatam, si cum Virgiliana descriptione compares, haud mirabere. Inserta est illa Commentatio Actis Academiae Patavinae (*Saggi scientifici e letterarj dell' Accademia di Padova* To. II, p. 146 sq.). *numen inuisum, μισήρον*. leuabat eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, grauant nos. 573 sqq. Praeclare haec ad

Almonem puerum foedatique ora Galaesi; 575

Inplorantque deos, obtestanturque Latinum.

Turnus adest, medioque in crimine caedis et ignis

Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;

Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.

Tum, quorum adtonitae Baccho nemora auia

matres 580

Insultant thiasis, neque enim leue nomen Amatae,

sumque Goth. tert., sed *caesos* Almonem et Galaesum. Pro hoc *ora Galaesi* dixit. 575 *foedataque* Sprot. et Franc. 576 abest versus a Goth. tert. 577 *et igni* ex Medic. et aliis Heinfl. reposuerat, cum ante lectum esset *et igne*. Burman. locum habebat suspectum, cum de igni nihil praecesserit; ad coniecturam tamen *caedis iniquae* descendere non debebat, cum ipse lectionis diuersitatem laudet: *ignis*. Atqui haec ipsa vulgata ante Heinfl. erat lectio; eaque haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes Troianorum), *caedis et ignis Terrorem ingeminat*, h. *ingeminat terrorem caedis et ignis*; minatur caedem et ignem. Praeuiisse iam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat, spondens omnia caedibus et incendio peritura*. Lectio haec Aldinarum, nisi quod praeue interpungitur post *caedis*, Steph. Plant. Dan. Heinfl. et omnium, quas inspicio, editionum, nescio in quo vulgari exemplari mutata esse debuit, in quod Heinfl. casu inciderrat. *igni* ex vno Romano notauit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furor et seditionis impetu*. 578 *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* post *Teucros* Heinfl. sustulit, codd. auctoritate. 579 *lomite* Parrhaf. 581 *thyrsis* Menag. pr. *insultare* de choro quidni aequae dicatur ac de equo vel de ouibus haedisque exultantibus Ge. IV, 11 *floribus insultant*.

πάρσις mouendum. 577, medias inter criminationes, quas in Troianos iacit, metum iniicit fore vt caede et igni omnia misceantur. vid. Var. Lect. *se limino pelli*, pro regno, domo, regia.

580—582. Auctoritate reginae commoti filii seu propinqui feminarum, quae Baccharum more *thiasis*, choreis Bacchicis, *insultant nemora*, thiasos in siluis agunt (vid. sup. 395. 396), coeunt

Vndique conlecti coeunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 Contra fata deum, peruerso numine poscunt;
 Certatim regis circumstant tecta Latini. 585
 Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit:
 Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
 Quae sese, multis circum latrantibus vndis,
 Mole tenet; scopuli nequidquam et spumea circum

583 scilicet Medic. ap. Burm., dissentiente Foggino. Verum etiam Pompon. Sab. „Apronianus legit scilicet.“ Goth. sec. *Illic. cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier. 584 nomine Medic. 585 *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyranni* Medic. Pierii, quod defendi posse censet Burm., si *reges* legatur cum Menag. et Hamb. pr. 586. 587 Elegantiā in repetitione agnoscebant Pierius et Vrsinus. Sed aliter instituenda erat oratio, si venustas inde petebatur. Incurrit in oculos vitium, quod his vers. insidet. Aut versum priorem, aut hunc alterum: *Vt pelagi*, esse spurios persuasum iam habebat Heinl., quamquam de hoc altero id censere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior versus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita existimare malim, esse utrumque inter versus nondum a poeta absolutos et elaboratos. Cum alterum adieciisset, priorem mox morte praeuentus mutare nequirit. *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorue. Nisi hoc ad superiorem versum spectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notauit, *pelagi moles. magno rupes* Parrhaf. 588 *valantibus vndis* alter Hamb. 589. Olim interpungebant post *sco-*

et Latinum bellum poscunt. 583. 584. *contra omina*, respectu ad apes et ardentem clamoribus ac precibus super Lauinia comas, supra Marte seu bello faciendo. v. 64 sqq. *contra fata deum*, Hinc *fatigant*, exposcunt, Fauni oraculum v. 81 sq. *peruerso numine*, pro aduerso, ipsum bellum. Solet enim irato, Seru. cf. Burm. Nescio poetae *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: est igitur precibus flagitare; conf. inf. ad VIII, et infirmata deorum voluntate. 586 — 590. Imago rei

Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga. 590
 Verum, vbi nulla datur caecum exsuperare potestas

Consilium, et saeuae nutu Iunonis eunt res:
 Multa deos aurasque pater testatus inanis,
 Frangimur heu satis, inquit, ferimurque procella!

puli; hinc nonnulli mox omiserunt copulam. v. Pier. et Heinl. Habet utraque lectio, quod placeat et quod displiceat. Rotundior est oratio in antiquiore, *quae sese — Mole tenet scopuli; nequidquam et sp.* Multo magis, si et eieceris, *nequidquam spumea circum saxa fremunt.* At nunc inducitur illud: *rupes quae tenet se mole scopuli*: adeoque *rupes se tenet rupe.* In interpunctione altera *scopuli et Saxa fremunt*: quod non tantopere ingratum est. Ge. III, 276 *Saxa per et scopulos.* 590 Pro *inlisa* ap. Pierium alii *asperfa*, alii *infusa*, Goth. sec. *inuerfa*; mox *infunditur* alter Hamb. *retonditur* sec. Rottend. 591 *coeptum* Parrhaf. *superare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier. *potestas* est pro vulgari *facultas*, nec hoc pro illo reponendum. 592 *vt f.* Goth. pr. *euntes* Rom. 593 *testatur* Medic. et alii Pier. et Heinl. cum tribus Goth., minus comite; tum *aras inanes* Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, *vt aras foederis aut hospitii* designet. Blanditur haec lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silu. praef. p. XII, qui in altera nullum esse sensum pronuntiat. Miror viros doctos de adiecto, *inanes*, non cogitasse; quae tandem sunt h. l. *arae inanes*? Ex altera parte quae magis frequens et obuia ratio, quam vt precantes et obtestantes manus ad caelum tollant, *deos caelumque testentur?* et pro caelo non feremus *auras* dictas? vt inf. IX, 24 *multa deos orans, oneravitque aethera votis.* 594 *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier.

ad sensum obuia et a multis *anes*, epitheton perpetuum frequentata, vt exempla coaceruare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Iliad. 6, 618 — 621 ante oculos habuit et exornauit.

593. *auras*, caelum, manibus sublatis obtestatur. *in-*

aeris et aetheris, v. c. apud Lucret. Supra VI, 740 et X, 82 *ventos inanes.* 594. *facto se vinci ait*, quatenus non suum, sed caecum turbae consilium, h. temerarium impetum et furorem, sequi co-

Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas, 595
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies; omnisque in limine portus;
Funere felici spoliior. Nec plura locutus

598 *que a nonnullis Pier. abest. in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omnisque in limine portus* impedita est oratio, ut unusquisque facile videt. Seruii explicatio nihili est: *securitas omnis in portu est*; nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meae, quod egressurus non sum*. Erat saltem *limen portus* accipiendum tamquam dictum pro *portu*; ut autem vulgari ratione *in portu esse*, nauigare, dicimur, ita h. l. *in limine portus*. Duritiem habet omisum *sum*. Sum *omnis*, totus, in limine, aditu, portus. Itaque sequor Pompon. Sab., qui haec habet: *senex sum et in portu vita mea est*; quasi esset: *et totus sum in aditu portus*; in portu nauigo. Nam ut *omnis* retrahatur ad *quies*, ut sit: *mihi parta est quies, eaque omnis iam est in l. p.*, putidum esset. Interea malim equidem totam hanc laciniam adfutam statuere, versus inexplato relicto. Etiam Markland. ad Stat. II Silu. 2, 7, totum hemistichium suspectum habebat. Waddelii coniectura: *amnisque* sensum vix habet. Burman. coni. *mortisque in limine portus*. Saltem esse deb. *portusque in limine mortis seu leti*, ut Cul. 223. Cuningham. *omni-que in l.*, quod non magis assequor; alius vir doctiss. *navisque in l. p.*; saltem, *ratis estque. cursusque in l.* Sed variari haec possent multis modis, sine fructu ad poetam. 599 *Munero* pr. Moret.

gitur. *Sacrilego* — *sanguine*, quatenus ipsi Aborigines sacrilegi, impii, habendi sunt, qui contra deorum voluntatem bellum suscipiunt foedusque ictum violant. *has poenas*, docte, *pro scelere hoc poenas*. 598. 599. Sibi rex paratum esse ait refugium in morte vicina, nec sibi eripi aliud, praeterquam, ne,

ut felix vixerit, ita felix beatusque moriatur. Sententia verborum expedita est, si cogites, posse aliquem felicem viuere, mori infelicem; et multos fuisse, qui vno die citerius vita discedere debuissent: hos spoliatos dixerris morte felici. Sed de verbis ambigi potest: ego *omnis*, totus, sum *in limine*,

Saeplis se tectis; rerumque reliquit habenas. 600
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus vrbes

600 *relinquit* Menag. vterque. 601 *in Latio Hesperio* aliquot Pier. *quem pr. vna* Thuan. Macrobi. III, 8 argutatur super voc. *mos*.

aditu, *portus*; in portu iam tantum non nauigo. vid. Var. Lect. *funus* pro ipsa morte, haud dubie; non de exequiis.

599 — 600. Quod Latinus regni munia prorsus deferit (cf. Not. ad VIII, 1), ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum est, ad Turni nomen illustrandum, ita res attemperatas esse, ut is summam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum semel Turnus ad Aeneae virtutem illustrandam insigniore laude celebrandus esset, fieri hoc non recte potuisse, si secundas partes ageret et alterius auspiciis res gereret. Eodem spectant alia, quae a Marone sollerter prouisa sunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum succedit: quemadmodum apud Etruscus factum videmus, aut inter Achiuos, ut plurimum ci-

vitatum reges principatum vni inter se deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro saepe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias discernere, potuerit: scilicet ut Hernicos, Aequos, Volscos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* designare potuerit sup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 650. cf. Excurs. VII extr.

601 — 622. Egregium et epicae maiestati consentaneum poetae commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium Iani referendi arcessere, tum ad deae ministerium eam rem referre, unde augusta rei species exoritur. Quod poetam v. 601. 602 ab historica fide recessisse contendunt Interpp. post Seruium, cum Liuius lib. I, 19 a Numa demum Ianum, indicem pacis bellicue factum, inmoret, id vanum est. Nam si nos historiam Romanam nunc ex Liuiio po-

Albanae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima mouent in proelia
Martem,
Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum,

604 *Siue G. i. manus seu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III Od. 24. Charilius autem lib. I Inst. Gr. p. 77 *Hyr- canisue A. parant indicere bellum. siue inferre manus.* Tum Witt. *Gothis.* Tres ap. Heinf. *manum.*

tissimum haurimus; secus res se habuit illo tempore, quo multi praeclari scriptores in manibus erant, a quibus Romae origines diuersis modis traditae fuerant; e quibus vnum vel alterum delegit, idque parum curiose in antiquioribus, Liuius. Antiquissima per Latium fuit Iani religio (v. Excurs. V ad h. lib.), et a maioribus haud dubie tradita Romanis, inter cetera instituta, quae plerumque a Romulo, Numa, vel alio rege repetuntur, cum essent instituta patria, a maioribus Alba Longa in nouam coloniam apportata. Cum itaque opinio inualuisset, Numam religionum auctorem constituere: etiam Ianum pacis bellicae indicem ad eum referre potuere homines, qui annales condiderant.

601—606. *Latium Hesperium*, non aliter quam He-

speria Italia. Male argutatur Seruius cum aliis, esse *antiquum* Latium. *protinus* h. l. iugiter, vt bene Seru., perpetuo ab eo inde tempore. *vrbes Albanae*, coloniae. Nam Alba XXX oppidorum Latinorum mater. cf. Dionys. III, 31. *maxima rerum*; res maxima, μέγιστόν τι πρῶγμα. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima mouent* (ad Romam hoc referendum propter seqq.) *in praelia Martem* noue dictum, vulgo *mouetur bellum*, *Mars*; nec quicquam adicitur: tum quoque *moventur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adiecit *in praelia*). Quod indicto bello ancilia commouebantur, alienum ab h. l. est. VI. 604—606. Splendida est oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. maiestas praeclare declaratur.

Hyrcanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa:
Sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)
Religione sacrae et saeui formidine Martis:

605 *Hircanisue* multi Pier. et Ed. Mediol. 606 *Parthisque* duo Burm. *Parthosue* Zulich. 607 *Sunt Gemini* emendatio Io. Marii Matii ap. Heinf., vt Ianus Geminus designetur. *Ianus Geminus* saepe memoratur: an vsquam *Geminus* solum et absolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Prisciano contendit vna voce scribendum esse *Belliportae*; etsi verum est, ipsum templum per *portas Belli* fuisse declaratum; erat enim διθύροον et portam in postico quoque habebat; cf. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per maiusculam litteram exarandum est. Est enim Numen h. l. cf. Not. 608 et abest Franc. *form. Belli Parrhaf.*

Quod *Getas* narrat, non est vrgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et sic porro in seqq. Etsi fuere bella Romanorum et victoriae ea aetate, quae huc reuocari possunt; v. Vit. Virg. a. V. C. 724. 725. 729. 731. 734; nec dubitare licet, poetam in Augusti gratiam illa saltem adiecisse, *seu tendere ad Indos Auroramque sequi*. Vt tamen haec ad ipsum annum 732 retrahat Ianumque eo anno referatum ex his vss. probet, multa gratias sumit nec tamen rem conficit Massonus in Iano reserato Sect. III, 5, vti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilii verbis. *Auroram se-*

Tom. III

qui magnifice, ad extremum Orientem vsque progredi. Ferebat hoc multo magis vsus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem missum, profectum, esse* aliquem. *Bellum* autem *lacrimabile* est Homericum πολέδακρυς Ἀρης, πολυδάκρυτος μάχη, δακρυόεις πόλεμος.

607—610. Vides hic exemplum fabulae veteris noua interpretatione interpolatae. Iani religio ab initio haud dubie symbolica fuit ad denotandam rerum naturam variasque eius proprietates. cf. inf. Excurs. V. Traducta ea est postea ad alia, et Romae Iani templum, a Romulo

III

Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri
Robora; nec custos absistit limine Ianus. 610
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino

609 *externaque* Parrhaf. 611 *Haec* Medic. a m. sec., vt
referatur ad *limina*, interpolatum. 612 *cinctoque* Mentel. pr.

conditum, ex Numae, vt
aiunt, instituto clausum vel
apertum belli pacisque habe-
bat indicia. Hoc vero orna-
vit poeta remque ita expref-
sit, quasi in eo templo Bel-
lum et Mars victi teneren-
tur, custode in foribus Ia-
no. Fecerat hoc idem sup. I,
294—296, vbi vid. Excurs.
IX. Contrario commento
Horatius Ianum clausis fori-
bus ait cohiberi, tamquam
pacis auctorem et custodem
II Epist. 1, 255 *claustraque*
custodem pacis cohibentia
Ianum. Pacem includi di-
xere alii. cf. l. c. *Belli* au-
tem *portae* proprio nomine
dictae videntur. vid. ibid. cf.
inf. 622 et ibi Not. *ferri*
robora, ornate, pro ferro
simpl. seu ferreis repagulis:
Lucretii exemplo lib. II, 449.
nec custos absistit, videri
potest Iani signum in ipso
templi aditu (*ἐν προθύρῳ*) ste-
tisse: nisi ipsa templi forma,
quae et a fronte et a tergo

portam habebat, talem poe-
tae animo speciem obiecit.
Verbo poeta nobis Iani tem-
plum exhibet hac specie: esse
aedem Belli et Martis gemitu
no aditu ab antica et a postica
parte, (*ναὸν ἀμφιπρόστυ-
λον*) clausis foribus robore et
ferro munitis, posito ad so-
res Iani signo; Quoties bel-
lum a Senatu decretum fue-
rit, Consulem fores aperire,
bellum indicare, classicum
canere.

611—615. *Has* portas,
stridentia limina, referat
Consul trabeatus. Trabea
Quirinalis, dicta, puto, quod
vti Regibus, ita ipsi Romulo,
trabeae fuerat vsus. Plinius
VIII, 48 f. 74 *Trabeis* vsos
accipio reges: et IX, 39 f.
63 *Purpurae* vsus *semper*
Romae fuisse video, sed Ro-
mulo in trabea. Recte ita-
que Maro antiquissimum La-
tii regem Picum trabea ve-
stiebat sup. v. 187. 188. *cinc-*
tuque Gabino, a Gabiis

Insignis, referat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes,
Aereaque ad sensu conspirant cornua rauco. 615
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iuebatur, tristisque recludere portas.
Abstinit tactu pater, auersusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
Tum regina deum coelo delapsa morantis 620
Impulit ipsa manu portas, et cardine verso

cinctusque Menag. pr. et Goth. tert. Similis variatio Liu. V, 46 pr.
Sabino plerique ap. Pier. et Bigot. a m. sec. 613 *stridenti*
limine coni. Burm., perperam. *has, str. limina*, ex appposito dixit.
Etsi praecesserat v. 610 *limine*. Deberet esse scriptum *stridenti car-*
dine: verum hoc est poetam in ordinem cogere, non eius lec-
tionem restituere. 614 *cum* duo Burm. 615 *accensu* Menag.
pr. *ab sensu* Franc. *accentu* coni. Heinf. 617 *videbatur* duo
Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr.
618 *aduersus* tres apud Burm. 619 *antris* Doruill. 620 *di-*
lapsa Ven. d. *per auras* pr. Hamb. pro var. lect.

translato et sacris seruato.
Bene Seruius, qui in ceteris
argutatur: *toga sic in ter-*
gum reiecta, vt ima eius
lacinia a tergo reuocata
hominem cingat, simul ca-
put tegat et ambiat. Ob-
via res in vet. monumentis,
inprimisque in numis. 614.
vocat pugnas: vt sup. v. c.
III, 253 *vocantur venti*, ve-
lis expansis excipiuntur, ita
nunc pugnandi potestas da-
tur, et admittitur, indicitur
bellum. Mox v. 615 classi-
cum canitur. Nec tamen in-

tercedo, si quis morem re-
conditum et formulam sol-
lennem respici dicat, qua in
referando Iano vsus sit Con-
sul, vt in ea inuocauerit Mar-
tem et Bellum, et adstans
multitudo verbis sollennibus
responderit: etsi ea de re
aliunde nihil nunc constat.
In vss. 616—622 orationis
copiam obserua et ornatum
in singulis. cf. sup. ad v. 601.
(Pictura fragmenti Cod. Va-
tic. ad v. 620 morem anti-
quum minus recte refert in
templo Iani et foribus.) vs.

Belli ferratos rupit Saturnia postes.
 Ardet inexcita Aufonia atque immobilis ante;
 Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
 Puluerulentus equis furit; omnes arma requi-
 runt. 625

Pars levis clipeos et spicula lucida tergunt
 Aruina pingui, subiguntque in cote securis;
 Signaque ferre iuuat, sonitusque audire tubarum.

622 *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrhaf. a m. pr. 623 Arufianus Messius in suo libro legerat *Ardet in excitam Aufoniam*. Argutatur in hoc librarii lapsu Heinl. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur. 624 *parant* Gud. a m. pr. et Zulich., hic quidem male; nam variandum erat poetae in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, stupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr. 625 *fugit* Doruill. a m. pr. 626 *tergunt* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo apud Heinl. Ceteri *tergent* cum trimis Goth. *lutea tergunt* Vratisl. *torquent* Parrhaf. 627 *subiiciuntque* Rom. *que* abest binis Burm. 628 *iubet* Medic., forte *iubet*, addit Heinl. *iuuant* Rom.

622. Ennianum exemplum *iam senior longa placidas* seruauit Seruius ex Annal. *in pace regebat*. *Puluerulentus*; nil frequentius hac postquam *Discordia tetra* imagine motae pugnae vel *Belli ferratos posteis portasque refregit*; unde etiam cursu concitationis, vel intelligitur, quomodo Virgilius in Iunonis ministerium industriae et studii; *κόνης. ἐγ-κονεῖσθαι. κορίσσαλος. om-* hoc inciderit. Adumbrasse eadem Ennio esse notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626 ad nosiros decori sensus exigendus non est laeuor et splendor ex axungia et suillo adipe (*ἀργέρι δημῶ* apud Homerum) quaesitus. Nec ta-

623. *inexcita atque immobilis ante*. Nam v. 45 *rex arua Latinus et vrbes*

Quinque adeo magnae positis incudibus vrbes
 Tela nouant, Atina potens, Tiburque super-
 bum, 630

Ardea, Crustumérique, et turrigeræ Antemnae.
 Tegmina tuta cauant capitum; flectuntque salignas

Vmbonum cratis; alii thoracas aenos,

629 *Quin adeo* Goth. pr., manifesto vitio. Nec videtur poeticus sermo eam formam ferre. *impositis magne* Parrhaf. 630 *Latina* fragm. Vatic. a m. pr. 631 *Ardua* Goth. sec. *Crustumenumq.* Ed. Ald. pr. et Iunt., sed emendatum statim in Ald. sec. *Crustumenumq.* Menag. pr. *Crustumiumq.* Goth. pr., quod ap. Silium legitur VIII, 367 et *Crustumia pira* sup. Georg. II, 88. et abest Rom. *Antennae, Attennae, Antennae*, aberrat. cf. Heinl. 632 *Tegmine* alter Menag. *suta* conl. Heinl. 633 *crateis* fragm. Vatic., sed emendatum *cratis. corracas* Franc. *aeneos* Medic., eleganter, ait Heinl. Saltem ferri potest.

men per se tenuior aut vilior tem versus, Crustumerii et rei est species quam acumen Antemnæ, ad orientem ex cote. autem Latii, Atinae in Vol-

629 sqq. Voluntariam has scis. *Tibur superbum* a magnas vrbes bellandi studio exarsisse. Quinque autem numerat, ut poeta, cui omnia definite efferenda sunt. Debuit tamen harum Latii vrbiū praecipuum nomen esse antiquissimis temporibus: in finibus quidem, occiden-

tem versus, Crustumerii et Antemnæ, ad orientem autem Latii, Atinae in Volscis. *Tibur superbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex situ in edito loco. Astute, ne metrum repugnaret, pro *Crustumerio* ciues *Crustumeros* dixit: nisi *Crustumeri* fuit pro Crustumerii: quod verum esse suspicor. Quae sequuntur, ad has potissimum vrbes spectant, ornate ea quidem exposita, sed satis ab aliis quoque frequentata. 632. *Alii* galeas cudunt, aut *salignas Vmbonum crates*, scuta de vimine facta, coriis

Aut levis ocreas lento ducunt argento;
 Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri 635
 Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus ensis.
 Classica iamque sonant; it bello tessera signum.
 Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
 Ad iuga cogit equos; clipeumque auroque trilicem
 Loricam induitur fidoque adcingitur ense. 640
 Pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete,

634 *Pars levis* Schol. Horat. Art. 26. *condunt a.* Goth. tert., lapsu minus felici. 636 *recoquunt, recocunt;* scribitur, vt solebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. tert. *primos* Goth. pr. 637 *tessera* Zulich. et Goth. tert. 638 *rapidus r.* Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *tremantes* Gud. a m. pr. et Franc. *frequentes* Erf. 640 *Lorica* Rom. 641 *monete* magna codd. pars, vt solet, etiam Seruius, et pro emendatione fragm. Vatic. bene et hoc; bene et alterum, quod iam habemus. Heinsius coniciebat, *cantusque monete*, ne bis idem versus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot versus in Virgilio et in Homero essent mutandi, si hoc sequi vellemus. Et sic praeferam vtique *cantusque monete* alterutro loco.

inductis. 636. *recoquunt*, quorsum enim *auro?* sed instrumenta illa rustica liquefacta recidunt. Hoc apud Lucret. V, 1292. *Inde minutatim processit ferreus ensis, Versaque in obsce-num species est falcis aenae:* quod comparat Macrob. VI, 1 extr. *it tessera*, signum bello, h. e. diditur, distribuitur. *longo fugit ordine velox Tessera* ait Statius Theb. VII, 236. *trilicem* non tam triplici florum ordine, vt esset lorica lintea; quorsum enim *auro?* sed *aureis* lamellis, triplici ordine sibi innexis; vt alias hamis, squamis seu catenulis. v. sup. ad III Aen. 467. - *fidum* ensen 640 vidimus iam VI, 524.

641 sqq. Enumerationem, quae sequitur, copiarum Latinarum ipsa rerum ratio poetae ingenio obicere debuit; ea enim, quae sigillatim exponuntur, multo maiorem mirationem faciunt, quam si sub vno numero quamuis

Qui bello exciti reges, quae quemque secutae

642 *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti;* et *bello*, ad bellum. *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quaeque* Doruill.

grandi efferantur; porro, antequam res magnae et clariae geruntur, eos cognoscere auemus, per quos eae res gestae sunt; Homerici nauium catalogi exemplo eam esse adumbratam, obuium est, et ab omnibus Interpp. obseruatum. Ab eodem Homero Iliad. β, 484 petita est Mularum inuocatio; et recte, tamquam in rebus a prisca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, c. 15 passim instituerunt viri docti, sed partium fere studio et alterutrius poetae amore abrepti. Nobis ea notasse sufficit, quae Virgilio propria sunt. Cum itaque Graecarum urbium et populorum enumerationem, tamquam in re communi Graeciae consensu suscepta gestaque, ad singulorum oppidorum laudem et gloriam auitam pertinere videretur, multa Homerus simpliciter nomine designare potuit. At Latii vrbes pleraeque aut solo erant aequatae

aut antiquo splendore exciderant. Necesse igitur fuit poetae commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis, imprimis de iis, qui eas considerant. Fabulas autem plerumque ad Graecanicae fabulae naturam accommodavit, origine quoque urbium Italicarum a Graecis repetita. Qua de re v. Excurs. VIII ad h. libr. Cum itaque Virgilius urbium et populorum varietate locorumque et morum diuersitate inferior esset Homero, delectationem ex fabulis priscis recte quaesivit. Quod Troianam aciem non adiecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etruscorum auxilia enarrare non oblitus est inf. lib. X, 163 seq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quae animum tenere possent. Quod ad ordinem, quo vrbes recenset poeta, attinet, etsi vana ea de re virorum doc-

Conplerint campos acies; quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim, diuae, et memorare pote-
stis: 645

Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris

643 *complerunt* Rom. et vett. apud Pier. et pars Burm. cum binis Goth.; et hoc magis epicum. *complerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campos* Exc. Burm. *acies, quibus arserit armis* Witt., librarii fraude. v. Burm. q. I. *tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit. 644 *adferit* Rom. 646 *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth. *fama* Oudart. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth. 647 *in id* Montalb.

torum est subtilitas, cf. Macrob. l. c., non tamen videntur obseruasse, ab occidente Latii ad orientales vsque fines eum progredi.

641 — 646. Quid est *pandere Heliconem*? vt aditus poetae pateat? vtque eas canentes audiat? vt fere Cerda exponit; et est vtique proprium de aditu patefaciendo *τὸ pandere*; atqui iam ante per totum carmen in Helicone, inter Musas versari debuit; et Musae iam memorare debuere causas irarum Iunonis cum ipsis odiis eorumque effectis; an vt Musae seu descendant, seu in conspectum veniant? vt in Hesiodi Theog. pr. Probabilius alterum hoc: vt rem nouam, vetustae memoriae,

sibi exponant. Est certe, adeste et dicite. *ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι*. Ad Claudianum IV, 1 Gesnerum de Helicone tamquam scena cogitasse video: quod nolim factum. — 643. Sunt haec in laudibus Italiae, quas v. Ge. II, 167 sq., vbi illa 174 *parens magna virum. iam tum*, praeclare dixit, ad laudem sui aevi, tacita quidem comparatione. — 644. quos populos bellantes habuerit. 645. 646. ex Homer. conuersi Iliad. β, 485 seq. Sequuti sunt alii, vt Statius Theb. IV, 32 seqq. Ouid. XV Met. 622. 623. *κλέος. fama*, et doctius *famae aura*.

647 — 654. Quod Mezentium Agyllae Lucumonem inter socios Latinorum memo-

Contemtor diuom Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lausus, quo pulcrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. 650
Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex vrbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

648 *Mezzentius* scribit Medic. et Rom., quod ad legentis fastidium defendit Pierius. *Mezentius* Witt., et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixisse, Priscianus, *Mezzentium*, Velius Longus tradit. Totum hemistichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat. 649 *hunc iuxta* Medic. a m. pr. *hunc Lausus iuxta*, et *huic fuerat L.*, et *huc iuxta* alii apud Pier. *hic iuxta* Rottend. tert. a m. pr. 652 Est *Ἀγύλλα*. *Agyllina* nonnulli. *Agelina* Franc. et Doruill. cum Goth. alt. *Agyllina* Maronem dedisse arbitratur Heinsius. 653 *quo* sec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patriis* Doruill. a m. pr. 654 *sed* cui Leid.

rat, ab antiqua fama mutatus est. v. Exc. ad lib. VIII, 478. *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulsus enim Caere ap. Rutulos tunc agebat. vid. inf. VIII, 492. 493. *Lausus, quo pulcrior a.* Imitationem Homericum Nirei multi notarunt Iliad. β, 673. 674 et similem locum de Euryalo Odys. θ, 116. 117 et de Alcidis λ, 309. *corpore Turni* pro *Turno*, nota ex Graecis forma. conf. sup. VI, 22. Idem *Lausus equum domitor, ἱππόδαμος, debellatorque fera-*

TOM. III

rum: quod Homericum exemplo in laude viri fortis posuit. vid. Iliad. ε, 49 seq. 652. *Agyllae* seu *Caere* tyrannidem tenuerat. vid. inf. VIII, 481 sqq. *nequicquam iungam cum sequutos*, qui ei in pugna cadenti frustra erant adfuturi. 653. *dignus patriis qui laetior esset Imperiis*, ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obsequium*. Comparant Homericum de Peripheta Eurysthei filio:

K k k

Post hos insignem palma per gramina cur-
rum, 655

Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulcro

655 *insignem fama* Macrob. Sat. V, 15, non insolenti varietate.
per gr. circum Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr. 656 *ostendit*
aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium, ex interpretatione.

Τοῦ γένετ' ἐν πατρὸς πολὺ t. 26, iam a Dom. Rubeo (in
χείρηνος υἱὸς ἀμείνων παντοίας *Raccolta di Statue ant. n.*
ἀρετᾶς Iliad. o, 641. XIX) exhibitum: sed id Her-

655 sqq. Auentinum tam-
quam vnum ex heroibus Ho-
mericis inducit cum curru,
quo victoriam ludis curuli
certamine obtinuerat. Eun-
dem exhibet clipeatum vers.
657, quod ferri potest; sed
cum paullo post v. 666 eun-
dem leonis exuuiis indutum
incedere narrat, in eo fateor
me poetae diligentiam et iu-
diciū desiderare; nam di-
versorum vitae priscae tem-
porum fuit, spoliis ferarum
tectum esse, et de curru ar-
matum pugnare. Quod pri-
mum *curru* vectum (v. 655)
mox *peditem* incedere facit
(v. 664), in hoc morem Ho-
mericorum heroum sequi po-
tuit, qui non raro, exiguo
intervallo subsequente curru,
pedites incedunt. Auentinum
in nonnullis signis agnoscunt
recentiores veterum operum
interpretes. Nobilissimum est
in *Museo Capitolino* T. III,

655. *insignem palma cur-*
rum simpl. intelligo *μικτό-*
ρον, ἀθλοφόρον, quadrigas,
vel bigas, quae praemium
cursus obtinuerant. Lauri vel
palmae insigne curru infi-
xum recentioris moris ne sit
vereor. *Hercule pulcro Pul-*

Pulcer Auentinus; clipeoque insigne paternum
Centum angues cinctamque gerit serpentibus Hy-
dram;

Collis Auentini silua quem Rhea sacerdos
Furtium partu sub luminis edidit oras, 660
Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, Tiryntius adtigat arua,

659 in *silua* Sprot. et Leid. vnus, et aliquot Pier. *Rhaea*
Leid. *Rebâ* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex *Ῥεία* vel *Ῥείη*, v. c.
ap. Callimach. 660 *Fortiuo partu* plerique codd. ap. Pier. *fur-*
tiu vnus Leid. a m. pr., quod Catroeus dedit, nec vidit se dete-
rius et vulgarius pro exquisitiorē dare; nam, qui *furtiuo partu*
editus est, eum elegantius *furtium* poeta appellat. *furtium*
ediderat partu sub l. auras Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter
Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit auras* sunt qui legant ap. Pier.
sub luminis oras Heinliu ex Medic. et aliis reposuit, iam Pierio
e codd. probatum; in nonnullis *horas*; in ceteris et in vulg.

cer Auentinus. Noli nec riam obserues in hoc, quod
de Herculis nec de Auentini hydram nunc *centum*, at lib.
pulcritudine cum Cerda et VI, 576 *quinquaginta* ca-
aliis dubitare. Rem satis de- pitibus horrendam exhibuit.
clarant signa vetera; sed co- Comparent deliciarum ha-
gitandum est de pulcritudine rum studiosi, praeter Silium
herois, qui robore corpo- II, 158. 159, Eurip. Phoeniss.
ris omnes mortales supera- 1142 sqq. Quintum Cal. VIII,
vit. 657. 658. Tragicorum 349. 350.
more clipeum dat Auentino 659—663. Bellum poetae
insignitum hydra. *Centum* commentum a Rheae Siluiae,
angues cinctamque serpen- quam Mars compressit, exem-
tibus hydram; eleganter va- plo ductum: Herculem actis
riata oratio pro vulgari: *hy-* per Italiam Geryonis armen-
dram centum cinctam ser- tis cum Rhea sacerdote con-
pentibus. Ceterum poetae sueuissē, vnde natus sit Auen-
de paruis et tenuibus parum tinus heros. *mixta*, *μυγεί-*
laborantis generosam incu- *σα θεῶν*. *Laurentia arua*,

Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu saeuosque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665

Aldd. et cett. ante Heinſ. *auras* legitur: quod nollem mutatum eſſe, cum altero in loco Ge. II, 47 idem ſeruatum ſit. Nec dubito *oras* nihil aliud eſſe quam antiquam ſcripturam et pronuntiationem *τοῦ* *auras*. cf. ad Ge. II, 47. 663 in *flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier. 665 *Vi t.* Oudart. Heinſ. coni. aut.

vt poeta, latius dixit; nam apud Euandrum, qui tum loca circa Palatinum et Auentinum tenebat, deuenterat Hercules: qua de re v. inf. VIII, 200 ſq. v. 663 poeti- cum ornatum habet commo- de ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lauare gregem; pro: *et armenta ex Hispania ad- duxit*.

664 — 669. *gerunt* ſcil. Auentini comites; quos paulo durius ſubintelligi non in- ferior: etſi eo ducere poteſt *τὸ* *Ipſe* v. 666. Nec moni- tum, vnde ii fuerint, quos adduxit. Loca circa Auenti- num montem eos inhabitare dicere poterat. Sed totus lo- cus a poeta inchoatus, non abſolutus eſſe videtur. *Pila* bene memorat, tamquam Romanorum et Itolorum te- lum; v. de iis Polyb. VI, 21, vbi *ῥοοὶ* appellantur. *De dolone*, de quo Reineſ. Var.

Lect. pag. 640 egit, vnice amplectendum eſt, quod e Varrone aſſert Seruius: eſſe ingentem contum cum ferro breuiſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommoda- tum. Petit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* ex vſu loquendi non niſi de gla- dio exiguo accipi poſſe puto; nec tamen *τὸ* *teres* ſatis con- venit: *Sabellum* autem *ve- ru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, iaculi ſeu teli miſſilis genus: praefixum ei ferrum melius vtique *te- res* eſſet; an poeta illud per *mucronem* declarare voluit? Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, *σαυνίον* dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. vid. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V, p. 383 B. Iam, cum Samni- tes Sabinae gentis propago

Ipſe pedes, tegumen torquens inmane leonis,
Terribili inpexum ſaeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat

666 *tegumen* Heinſ. e Medic. (a Foggino *tegimen* expreſſum) et tribus aliis. In reliquis, etiam Pierianis, *tegimen*. Vulgo *tegmen*: v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Liuiο et aliis obſeruata. 667 *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impecum* Doruill. *implexu* Rom. 668 *tunc r. t. tenebat* Sprot. *ſubibant* Rom. Ce- terum, quomodo Interpretes haec acceperint, ex vulgari quidem in- terpunctione non aſſequor; *Terribili inpexum ſaeta, cum den- tibus albis Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat* Horridus, — Omnino poſt *tegumen torquens* durum eſt *Indutus capiti*. Ergo idem *tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus eſt capiti*? Mox idem humero *innexus amictu* eſt. Mollius eſſet, ſi ſcriptum foret *indutum* ſc. *tegumen capiti*, niſi *indutus* ſubſtantiae poſitum, vt ſit indumentum capitis: vt inf. 688. 689 *fuluosque lupi de pelle galeros Tegmen habent capiti*; ſic nunc *indutus capiti*. Inter- pungam ſaltem plene aut in fine verſus 667: *albis. Indutus ca- piti ſic, regia tecta ſubibat* Horridus Herculeoque humeros in- nexus amictu; aut, quod facere praestat, poſt *Indutus capiti*: *Sic regia tecta ſubibat*. Licet quoque ſuſpicari, vitium in *tor- quens* latere; nam, ſi eo ſublato ſubſtituatur epitheton leonis, v. c. *Ipſe pedes tegumen Nemeaei, vel Gaetuli, inmane leonis*: omnia bene ſe habent, vt ſit: *Ipſe pedes tegumen — indutus*. Fuit vir doctus qui conieceret: *tegumen tollens*, vt inf. VIII, 141. Probabile mihi videtur locum vltimam poetae manum expectaſſe, et, quae varie ab eo tentata fuerant, ex eius codice a Tucca eſſe

ſint, etiam Sabinis idem ha- ris; infr. VIII, 460 *Demiffa* ſtae genus ſollenne eſſe, aut *ab laeua pantherae terga* ſaltem tribui potuit, vnde *retorquens*. Eaſdem exuuias *veru Sabellum*. Niſi omni- ita accommodat capiti, vt no commune ſuit populorum rictus pellis pro galea ſit, vt Latii et reliquae Italiae. Sic inf. XI, 680. 681 *caput in- Georg. II, 168 Volſcos ve- gens oris hiatus Et malae* *rutos* vidimus. 666. *tegu- texere lupi cum dentibus* *men leonis*, cui nunc *ſaeta* *albis*. conf. mox v. 688. 689. tribuitur, vt infr. 790 boui, Dentium nitorem, vt in apro, ſunt exuuiæ: has *torquet*, ſic in leone non memini vs- retorquet, in cinctum corpo- quam praedicatum: itaque

Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia lin-
quunt, 670

Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiua iuuentus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:

apposita: ita vt aut seruandi essent vsq. 666. 667 expunctis 668. 669, aut hi, expunctis illis prioribus. Possis quoque locum interpolatum dicere: eiice versum importunum 668 *Indutus capiti, sic regia tecta subibat*, quae a sensu et loco aliena sunt, et iuncturam verborum enecant: praecclare tum procedunt reliqua hunc in modum: *Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello: Ipse* (pugnat) *tegumen torquens immane leonis Terribili inpezum feta cum dentibus albis, Horridus Herculeoque humeros innexus amictu.* Attamen ad sensum meum vel sic vltimus versus *Horridus* — otiosus est. 669 *Herculeos q.* Goth. tert. innixus Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot. 670 *T. limina* Parrhaf. et cod. apud Pier. 671 *Tyburni* Rom., quod Cerda praefert. Sane apud Horat. I, 7, 13 *Tiburni lucus*, etsi et ibi variant codices. v. Torrent. et Lambin. cf. inf. lib. XI, 519. *Tiburni* expressum dedit Brunck., idque et ipse malim. Vitium nasci potuit e versu antec. habet tamen et altera forma *Tiburti* suas auctoritates: v. Exc. VIII. 672 *Chatillus, Cathillus, Cathillus, Cathilis, Cathilus, Catullus*, aberrationes. *Choras* Goth. sec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm., vtroque Goth.; et sic Schol. Horatii Cruquianus ad I Od. 7, et I Od. 18. 673 *inter bella* Goth.

albus tantum ornans esse videtur epitheton. In ceteris scabra est oratio. vid. Var. Lect. Saltem iung. *Ipse pedes* sc. pugnat, *torquens tegumen* — *indutus* (illud l. illo) *capiti*: (indutum caput habens eo) *Sic regia tecta subibat Horridus* —

670 — 677. In condenda vrbe Tibure tres fratres con-

sociasse operas suas narratur, Amphiarai, qui ad Thebas ab terra haustus interiit, Argiui filii. Quod ii isto adhuc tempore inter viuos habentur, non vrgendum est, nec temporum ratio subtilius exigenda. vid. Excurs. VIII. *gentem*, vt poeta, narrat, cum *urbem* dicere deberet; quod passim obuium: v. 673

Ceu, duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque ni-
valem 675

Linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
Silua locum, et magno cedunt virgulta fragore.

675 *Omolen, Emalon, Amolon, Tymolem*, aberratt. librorum. Nam *Ὀμόλη* satis nota ex Paulan. IX, 8. Steph. Byz. h. v. Mons idem Centaurorum clade notatus ap. Eurip. Herc. fur. 371. Panis sedes ap. Theocr. VII, 103. Urbem simili nomine Homolen vel Homolium, laudat Strabo lib. IX, p. 675 B. et Ptolemaeus, notante Iulio Sabino, qui docet alios legere *Oloen* pro *Pholoen*. Sed is Arcadiae mons est. Mox in *Ὀθρυς* alii errores: *Otyrumque, Othirumque, Tyrrimque, Nothumque*. At Medic. *Othrumque*, et vulgg. ante Heinsum *Othrynque*. Tandem *niuantem* Vratislau. 676 *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes: cursu rapido dat e.* 677 Ex Miscell. Obfl. Vol. I, 17 notatur ad h. l. reprehensio poetae, qui post *siluam virgulta*, post maius minus commemorando, versus vim infregerit. Respondet ibi vir doctus alius, sed parum commode; nec magis commode Schrader. ad Musaeum p. 164 a generaliore poetam ad specialius transire. Dicendum erat, *virgulta* poetico sermone iungi cum *siluis* et eodem loco haberi, nec inferius illo esse. Simili modo *arbuta* pro arboribus, nulla cum extenuatione. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *siluis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. Porro *cedant* Gud., vnde Heinfl. conl. *se dant*.

προμάχονται heroum Homericorum exemplo procurentes ante aciem. Tenendum est ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674 splendida est: eadem imitatione expressa a Statio IV Theb. 139 — 141. IX, 220 — 222. *nubigenas* Centauros cum prisca loquendi ratio appellasset, quod altissimos Thessaliae montes, ex quibus Othrys et Homole

sunt, (v. de hoc V. L.) inhabitabat gens fera et siluestris, fabula eam locis intra nubes editis habitantem a nube petiit, quam Ixion pro Iunone erat amplexus. 677. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus; vt de apro Calydonio Ouid. VIII Met. 340 *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silua.* [Homericum *ἀνροτάτη*

Nec Praenestinae fundator defuit vrbis,
Volcano genitum pecora inter agreslia regem
Inuentumque focis omnis quem credidit aetas, 680
Caeculus. Hunc legio late comitatur agreslis:
Quique altum Praeneste viri, quique arua Gabinae
Iunonis, gelidumque Anienem, et roscida riuis
Hernica saxa colunt; quos, diues Anagnia, pascis,

678 *Non* duo Burm. *deficit* Rom. Versus 679. 680 suspecti erant Iac. Bryant; nec iniuria; est enim paullo abruptior oratio verbum horum interpositum, et languent illa *omnis quem credidit aetas*. 681 *late legio* Medic. et Parrhas. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr. 682 *Praeneste* passim in libris. Sed Gr. est ἡ Πραίνηστος. v. Heinf. 683 *roscida* duo recentes ap. Burm. cum vno Goth. Sic passim scribitur. 684 *Hernea* Exc. Burm. *Aragonia* Goth. alter. *Anagnia* Ven. *pascis* praetulit Heinf. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *pascit*. Ita variari videri potest oratio; et praetulit Wakefield. Apud Seruium liber: *misit*.

δὲ ποδῶν ὑπ' ἐσείετο ὕλη (II. ξ, 285), quod post alios Cerda laudat, diuersam rei speciem habet.] Tum *virgulta* pro filuis, vt alibi, v. c. Ge. II, 308, Lucretii exemplo. conf. Var. Lect.

678 sqq. De Praeneste fabula domestica veterum Latinorum affertur, de conditore vrbis Caeculo, cum infans esset, in foco reperto, et pro Vulcani filio habito. cf. Seru. et Solin. cap. 2 ad eumque Salmaf. p. 46. *genitum inter pecora* iungere fas est, non, *regem inter pecora*. 682. *altum* a situ,

vid. Strabo V, pag. 365 A. 682. 683. *Gabinae Iunonis*. Pelasgorum religio in Latium illata, vnde *Iuno Lanuvina* et hic *Gabina*. Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537 *Iunonis tecta Gabinae*. Alias non nisi in binis marmoribus ea occurrit apud Vulpium in Latio profano T. IX, p. 274. 684. qui *Hernica saxa colunt*. Si verum est, quod a Festo et Seruio traditur, *Sabinorum*, seu (quod Festus habet, quodque eodem reddit: nam Sabina stirpe oriundi fuere Marfi) Marforum lingua, *herna, saxa* vocata

Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma, 685
Nec clipei currusue sonant: pars maxuma glandes
Liuentis plumbi spargit; pars spicula gestat
Bina manu; fuluosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistri

686 *currusque* codd. Pier. et sec. Rottend. 687 *liuentis* p. pr. Moret. *liuentes* tert. Mentel. *linquentes* Leid., sed *liuens plumbum* bene de colore plumbi natiuo nigricante. *spargunt* et *gestant* Ven. a m. pr.; alterum in binis aliis. *gestit* sec. Rottend. 688 *fuluoque* Ven. 689 *habent* Heinf. ex suis et Pier. Vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr.

fuisse: docte poeta *Hernica* *saxa* dixit; erat autem *Hernicorum* ager saxosus circa *Anagniam*, quam *diuitem* cur dixerit, ex Sili i imitatione intelligitur, XII, 532. 533 *surgit suspensa tumentis Dorso frugiferis Cerealis Anagnia glebis*. conf. idem VIII, 392. 393; ergo fertilis est. Iam *roscida riuis* quod ait, riui esse possunt nulli praeterquam Trerus et Cosa, Cluuerio quoque monente. *Amasenus* supra Setiam in Volscis ortus Priuernum praeteregressus per Volscum agrum in mare apud Circeios exit. cf. in Excurs. VIII. 686. *sonant* eleganter pro, *sunt*. 688. seu vt lupi exuuias caput tegant, cf. v. 666, seu vt galea e lupina pelle facta sit. 689. laeuum pedem nu-

TOM. III

dum, dextrum perone, h. corio crudo, καρβάνην, tectum. Alibi laeuum pedem seu ocreatum seu alio modo tectum et munitum legimus, v. c. Liu. IX, 40, quod ipse status pugnantis postulare videtur, quandoquidem pedi laeui insitit eumque anteriore in vestigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui iaculum emittit, aut arcu sagittam. Probabile adeo sit eos scuto vfos, quo laeuum crus tectum esset. cf. Exc. VIII. *vestigia instituere*, statuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium praeeuntem habuit lib. IV, 474 *qui capite ipse suo instituit vestigia retro*: h. qui capiti suo insitit, contra quam debebat pedibus insistere. Ita intel-

LII

Instituere pedis; crudus tegit altera pero. 690

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Iam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos, 695

690 *crurum* Schol. Iuuenalis ap. Heinf. *cero* Rom. 691 *Messapus, Messapus*; etiam apud Graecos scribitur, at vitiose, *Messaphus, Messaphus* in mss. h. l. 692 *nec sistere* aliquot Pier. 693 *resides animos* Bigot., forte ex lib. I, 721. 722 *et viuo tentat praeuerrere amore Iampridem* resides animos *desuetaque corda*, at VI, 814 *residesque mouebit Tullus in arma viros*; porro *bella* Medic. 694 *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr. 695 *Fescenninas, Phocienas*, et *equi currusque Faliscos* misere deprauatum in nonnullis. Vitiosam scripturam *aequos* deserui. v. Not. *Aequosque Faliscosque* qui cum Cuninghamio emendant, inter quos etiam Ienſius de Fetial. 3, non vident Aequos inter Etruriae populos memorari non posse. In Goth. text. hemistichia extrema v. 695 et 696 erant permutata.

ligo locum. Idem Lucret. *δυνατόν*, vt interdum apud I, 407 *Cum semel institerunt vestigia certa viai*.

691 sqq. *Messapi* obscura est fabula, saltem in his Etruriae ad Tiberim locis; nam Messapum, conditorem et regem Messapiorum in extrema Italia, quae Messapia et Iapygia est, huc vocare non licet. Nostrum hunc in Etruriae locis ad orientem videmus in h. l. fuisse bellatorem inuulnerabilem. conf. Excurs. VIII. *equum domitor*, vt v. 651 *Lausus*. 692. inuictus, igni et ferro. *fas*, *δυνατόν*, vt interdum apud poetas. 695. Quae sequuntur vrbes, in Etruriae parte ad Tiberim vergente quae-rendae sunt: *Falisci*, seu *Falerii*, nec longe ab his *Fescennia* cum *Flauinio*, s. *Flauina*, dudum e medio sublata. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 sqq.), *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio e Liu. IX, 367 noto, nunc *Lago di Vico* (nam, inquit Pompon. Sab. illic oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini), et *Lago di Ronciglione*;

Hi Soractis habent arces Flauiniaque arua,
Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque caneant:

696 *Flaminiaque* pars codd. Heinf. *arma* Franc. 697 *Cimini* vulgg. *Calenos* Rom.

tandemque *Capena*, Faliscis contermina, cum *lago Feroniae* in agro Capenate sito. vid. Liu. XXVI, 11. I, 30. Dionys. III, 32. Silius XIII, 84 sqq., qui idem locum nostrum expressit lib. VIII, 491 sqq. Quod autem *Aequos Faliscos* appellat, ad antiquum Faliscorum nomen spectat, *Aequum Faliscum*; ab Aequis enim vel Aequiculis et Aeuanis traxerant illi nescio quid; v. Cluuer. Ital. ant. pag. 538 ex Strab. V, pag. 346 A; *Aequos Faliscos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus, missis decem viris, iura fetialia et nonnulla supplementa XII tabularum accepisse* narratur a Seruio, aut omnino commentitium aut male interpolatum est; maiore adhuc corruptela in Pomponio; ab Aequiculis iura fetialia petita esse e Liu. I, 32 constat; idemque Seruius ad lib. X, 14 tradit; etsi iam antiquitus inter

alios Italiae populos illa videretur, vt inter Albanos Liu. I, 24, inter Samnites Liu. VIII, 39.

698. *aequati numero* aequalibus numeris h. ordinibus. Nimis argutum est, quia sequitur: *regemque caneant*, id sic accipere, vt sit: *ibant numero*, h. ad numerum, s. numero, numeroso incessu ad rhytmum facto. Firmari potest haec altera interpretatio Silii imitatione lib. III, 345 seq. *misit diues Callaecia pubem, Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis, Nunc pedis alterno percussa verbera terra Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras*. Vix tamen aut collocatio verborum, aut interiectum *aequati* alteram hanc interpretationem admittit: praestat prior. Cantantes inter incessum simili exemplo Sabinos expressit idem Silius lib. VIII, 420 *Ibant et laeti pars Sancum voce caneant*

Ceu quondam niuei liquida inter nubila cyeni,
Quum sese e pastu referunt, et longa canoros 700
Dant per colla modos; sonat amnis, et Asia longe
Pulsa palus.

699 *inter flumina* Gud. cum altero in marg. *inter aera* Par-
rhaf. 700 *a pastu* aliquot codd. apud Macrob. V Sat. 8, sed
e p. Ge. I, 381. IV, 186. 434. 701 *longae* Gud. *longa* Ven.

Auctorem gentis (magis hoc
consentaneum, quam h. loc.
Virgil. *regem*) *pars laudes*
ore ferebant, Sabe, tuas.
Notabile adeo fuit, hos cer-
tis ordinibus incedere et in-
ter incessum cantus habere.

699. Comparisonem ex
Homero Iliad. β, 459 sqq. et
Apollonio lib. IV, 1300 sqq.
adumbratam esse, in oculos
incurrit. Nostrium multi imi-
tati sunt: conf. Cerda. Vir-
gilio propria vis in illis: *cum*
sese e pastu referunt et dant
modos *per longa colla. Asia*
palus, campus palustris ad
Caystrum. conf. Georg. I,
383 seqq. *pulsa* scil. modis,
sono; non, remis, ut alii ac-
cipiunt. Burmannus ait: a
cygnis natantibus vel plau-
dentibus aquas alis suis. Etiam
hoc longius petium.

703—705. Ut agmen in-
cedebat cum cantu et tripu-
dio, nemo putaret illud ad
pugnam faciendam incedere.

Et color orationis et ex par-
te comparatio sumta est ab
Apollonio IV, 238. Colchi
conuolant ad naues, οὐδέ κε
Φαίης Τόσσον νηῖτην στόλον
ἔμμενα, ἀλλ' οἰωνῶν Ἰλαδὸν
ἄσπετον ἔθνος ἐπιβρομέειν πε-
λάγεσσιν. *miscentur acies*,
dum congregiuntur, pugnant:
sollenni vocabulo. 704. 705.
Vix et hoc commode satis ad
cygnos referri potest: malim
de auibus, v. c. gruibus, ac-
cipere agmine austrinas pla-
gas vltra mare petentibus.
Sup. VI, 310 *ad terram gur-*
gite ab alto Quam multae
glomerantur aues, ubi fri-
gidus amnis Trans pon-
tum fugat et terris immit-
tit apricis. Inest alia diffi-
cultas in comparationis ra-
tione et vi: num comparatio
ad ordines incedentium ae-
quatos spectet; an ad *mo-*
dos canoros et carmina. *Sci-*
licet ut incedebat agmen
cum cantu, e longinquo ali-

Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: aeriam sed gurgite ab alto
Virguri volucrum raucarum ad litora nubem. 705
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,

703 *Nec q.* Reg. *exactas* Ven. *examine* alter Hamb., et Leid.
ex nomine Lani: Mira Lectionis varietas a nemine notata in Pom-
pon. Sab. occurrit; subiunctis his: *Lanum quidam putant fuisse*
patrem Messapi. Ex nomine Lani Misc. aer. ac. Lanus fuit
dux Laestrygonum, ut in commentario in Homerum. De Lamo
Grammaticum cogitasse manifestum est. v. Od. x, 81. Ceterum τὸ
tanto non satis placet; etsi in Apollonio est τόσσον στόλον. Quor-
sum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus coni.
agmine tali, ut syllaba vltima ex fine versus sequentis adhaererit
priori. Sed *tanto* pro *talis* sup. 448 *tantaque se facies aperit.*
Deficit nos, cenleo, vera lectio. 704 *putat* Medic. a m. pr.
Doruill. *aetheream* Menag. pr. 706 *Sabinarum* Gud. a m. pr.
p. de nomine Goth. tert. 707 *Clusus* Montalb. *ipsi* Gud. a m. pr.

quis volucrum cum clango-
re volantium gregem, non
viros militares accedere pu-
tasset. Videat pro se quis-
que, an talem compara-
tionem probandam iudicet;
poeta tamen vix aliam sequi
potuit, si grammaticam ra-
tionem et sententiarum ordi-
nem expendas. Haesit in
hoc vestigio iam Trappius et
Ios. Wartonus. Omnino ta-
men illa: *Nec quisquam pu-*
tet — sed — pro variatione
formulae comparandi haben-
da memineris, nihilque aliud
voluisse poetam declarare,
quam: *et erat agmen simile*
agmini volucrum.

706—709. Commode gen-
tis Claudiae originem ab At-
ta, vel Atto seu Attio, Clau-
so arripuit, etsi vulgo auctor
stirpis habebatur ille Clausus,
qui quinto a regibus eiectis
anno cum clientibus Romam
Regillo in Sabinis venerat.
conf. Pompon. ad h. l. Nota
res ex Liuiο lib. II, 16. Sue-
ton. Tib. c. 1. *prisco de*
sanguine Sabinorum iun-
gunt fere post Seruium alii
omnes: nec male, cum Sa-
binorum stirpem vetustissi-
mam esse constet. Suauior
tamen videtur mihi iunctura:
Clausus, prisco de sangui-
ne, agens agmen magnum

Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sa-
binis.

Vna ingens Amiterna cohors, priscae Quiri-
tes, 710

Ereti manus omnis, oliuiferaeque Mutuscae;
Qui Nomentum urbem, qui Rosca rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Seuerum,
Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Hi-
mellae;

708 e quo Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr. 709 *in* abest tribus Burm. *postquam pars est d.* aliquot Pier. 710 *Aminerna* pr. Rottend. a m. sec. *ipsaque Quir.* Parrhaf. 711 *Heriti* apud Pier. *Erecti, Eretti, Eriti, Eruti, et erti, Creti,* aberrationes; et mox *Mituscae, Mutiscae, Mutescae, Mitiscae.* In marmoribus est *Trebula Mutusca.* 712 *rosca* aliquot Pier. et alii ap. Heinf., unde factum *rosida,* perperam. v. Excurs. VIII. conf. Heinf. et Burm. 713 *Tetrici* Ven., sed *Tetricam* montem Varro aliique agnoscunt. cf. Heinf. idem *horrentis* reuocauit e codd. vulgo: *horrentes.* tum, *amenemque Seuerum* Gud., perperam. 714 *Casperulam* aliquot veteres: etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem deprauatio apud Silium VIII, 416 observata. v. Heinf. *Caspeream, Caspiam* ex compendio scripturae, et *Casseam* (Goth. sec.) corruptelae sunt: vt et *Ferulos, Florulos, Ferolos,* item *Himillae, Hymellae, Hymillae.*

Sabinorum, magnique etc. spicit. cf. Excurs. VIII. *priscae* Virgilii locum expressit Silius *Quirites* h. Curites, Curen-
VIII, 414 — 425. ses, ex Curibus Sabinis. *Mu-*

710 — 717. Situs locorum, qui nunc commemorantur, docet, agri Sabini fines a poeta paullo latius constitui, quam apud Strabonem et Plinium produntur. Scilicet poeta antiquiora tempora re-
tusca est *Trebula Mutusca.* *Nomentum* sup. lib. VI, 773 inter colonias Latinas nomi-
natum; est ab eo via Nomen-
tana dicta. *Rosca*, seu *Cam-*
pi Roscae, in agro Reatino,
ad lacum Velinum, summa

Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida
misit 715

Nursia, et Hortinae classes, populi Latini;
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Saeuus vbi Orion hibernis conditur vndis,
Vel quum sole nouo densae torrentur aristae, 720
Aut Hermi campo, aut Lyciae flauentibus aruis.

715 *Tybrim* et *Tiberim*, tum *Faburum, Faberim, Sabarim, Fabarym, Fabrim,* multi. *Fauaris* in cod. Pomponii Sabini. 716 *Nosia* Medic. a m. pr. *Nursia* duo Heinf., porro *Ortinae* et *Vrtinae.* Catroeus malit *Hortanae,* perperam. 717 *Quosque* sequens Witt. *intralluit* Doruill. *interfluit* Menag. pr. *interue-*
nit excitat Alcon. Padian. Diuinat. in Verr., quod Heinfio placebat. *Halia* Parrhaf. *Alia* Rom. 718 *in L.* Menag. pr. v. *littore* plerique Pier. et sex Heinf., sed *marmore* doctius, et sic Medic. Rom. 719 *cond. annis* Sprot. 720 *vel quam* baud dubie legendum esse, pronuntiabam in prima editione, vt sit *quam den-*
sae pro *quam multae.* Atque ita emendarunt iam Faber et alii, et receptum nondum esse mirabar. Exhibitum idem in edit. Pin-
ciana 1495. Retinet tamen nunc me, primo, quod ingrata est oratio, *vel quam sole nouo densae;* tum, quod in Menag. fuit *vel quot,* aliquanto lenius. Nihil autem tuto reponi posse arbi-
tror, quoties aliqua lectio pluribus modis mutari potest. In Goth. sec. erat *Vt cum.* In Mediceo vulgaris est lectio, contra quam Bur-
mannus tradit. 721 *in campo* Goth. tert. Mirabar neminem in *Libyae* incidisse: quod video nunc contigisse Io. Schradero in schedis.

fertilitate celebres. *Hortinae* bus vexatum sub Orionis oc-
classes simpl. pro copiis, a casum, qui fit ineunte hieme.
classibus, quae populi partes cf. Petau. ad auctarium Op.
sunt: contra quam Fontanin. de Doctr. temp. p. 90. Est
de Antiqq. Hortae lib. I, c. 1, scilicet occasus Orionis ma-
p. 8 statuebat. *populi La-* tutinus apparens circa De-
tini, oppida Latinorum in cembri initia. 720. 721. *so-*
agro Sabino vel Sabinis ac- *le nouo,* prima aestatis par-
censo. conf. Excurs. laud. te, bene Seru. explicat. Sci-
718. 719. Mare tempestati- licet *Sol* nunc est pro aestiuo

Scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
Curru iungit Halefus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho 725
Massica qui rastris; et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta

722 *curfuque pedum* Medic. *tremet excita* primum vulgatum, quantum video, a Naugerio in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voss. et a m. sec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam vetustissimi, Rom. et Medic., habent: *pedum conterrita tellus*; quod reuocauit cum Brunckio; alterum autem ex lib. XII, 445 retractum in h. l. suspicor. 724 *Alefus* fere scripti. *Halaefus*, *Alaefus* al. *equos Alefus* Bigot., perperam, ut vel ex Ouidii locis constat. 725 *veniunt* Rom. 727 *Arunci* aliquot Burm. *A. m. senes* Medic. a m. pr. Colot. *Fidicinaque* Vratisl. *longe* Bigot.

tempore, solis aestu, dictus. *Lycia*, aspera et saxosa regio nescio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poetae facit Phrygiae et Lydiae, quam Hermus alluit, vicinia. Ceterum comparationis vis ut teneatur, observandum est, aut v. 718 (id quod facere praestat) cum superioribus iungi et *tam multi* suppleri; ut sit: et hi quidem *tam multi* incedunt, *quam multi* fluctus vel aristae sunt. Ita pro epiphonemate est versus: *Scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus*; h. e. contremiscens; aut distingui potest 717 post *nomen*. *Quam*

multi noua sententia facta, cui apodosis supplenda sit: tam multi erant in eo agmine: pro quo subiicitur declaratio: *Scuta sonant p. p.*

723 sqq. *Halefus* adducit populos e priscis Auruncorum et Oskorum sedibus; oriundus is ab Agamemnone, seu inter eius comites olim habitus et post eius caedem in Italiam profugus. vid. in eodem Excurso VIII. *rapit Turno*, nota elegantia, quam mox et Tacitus alique sunt sequuti, pro adducit. Proprie vim et festinationem innuit. *Aurunci* ultra Lirim, in Campania, montium iuga, *Sidicini* camporum plani-

Aequora; quique Cales linguunt; amnisque vadosi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oskorumque manus. Teretes sunt aclydes illis 730
Tela: sed haec lento mos est aptare flagello.
Laeuas caetra tegit; falcati cominus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha

728 *Littora* Cerda, quod vnde acceperit non assequor. 729 *que* abest binis Burm. *Satelicus*, *Sapticulus*, duo alii. *Satilicus* unus Goth. 730 *Tuscorum* Rom. et aliquot Pier. *Hoscorum*, *Hosquorum*, *Yforum*, *Voscorum* aliae sunt deprauationes. *aclydes* Mediceus, etiam Pompon. Sab., verius, quodque ab Heinio non receptum esse miror, ex ἀκλῆαι, quod iaculorum genus est, ἀκνυλίδες. Contra, quod vulgatum est, *aclides*, ἀκλίδας, ut δακλίδας, formatas ratio grammatica forte admittit; sed notio vocabulo nulla commoda subest. *acides*, *alcides*, librariorum sunt ludibria. 731 *hic* Menag. pr. et Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore versu. *bacillo* pro *flagello* coni. Io. Schrader. ex iis, quae sunt ap. Reines. Var. Lect. p. 640. 732 *Laeuas* Heinl. e libb. post Pierium. Vulgo erat *laeuam*. Alii *laeua scetra* et *sceptra*. Scriptura *caetra* satis firmata est a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Liuium. 734 *genuisse* Hugon. *Telum*, *Thelon*, et *Sebetide*, *Sedethide*, *Sebretide*, *Sebethride*, *Sebthride*, *Suberetide*, *leboetide*, monstra deprauationis.

tiem tenuisse dicuntur poetae, nam *aequora* nulla alia sunt quam camporum. conf. 739. 730. *aclidas*, seu *aclydas*, ipse Virgilius satis declarat, iacula fuisse, *flagello*, amento, h. e. loro aptata, illigata, quae emitti et retrahi possent. conf. Cerda. Mox *falcati cominus enses* scil. armant, ex antec. *tegunt*, sed simplicius est acci-

TOM. III

pere: *falcati enses* ipsis sunt *cominus*, quoties cominus pugnatur.

733. *Teleboae*, relictas Tapho, quae una ex Echinadibus insulis Acarnaniae obiectis erat, Capreas occupasse dicuntur. Rex eorum *Telon*, ex Nympha, Sebethi fluminis ad Neapolin filia, suscepit Oebalum, qui in continente loca circa Sarnum in Hirpi-

M m m

Fertur, Teleboum Capreas quum regna tene-
ret 735

Iam senior; patriis sed non et filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarraftis populos, et quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arua
Celennae,

Et quos maliferae despectant moenia Abellae: 740
Teutonico ritu soliti torquere cateias;

735 *Capras* Doruill. *Capreis* Schol. Iuuenal. ad Sat. X, 72.
736 *patris* Reg. *sed non iam* Pier. aliquot, et recepit Catroeus.
iam non et Zulichem. 737 *iam dum* Witt. *tenebat* Medic.
cum magna codd. parte. Ex Aen. I, 236 et 622 irrepsisse putabat
Heinf. 738 *Sarraftis* Heinf. ex vetustioribus. Vulgo *Sarraftes*.
Corrupte al. *Sarraftres*, *Sereftres*, *Sarraftris*, *Sarrantes*. At *Sar-*
raftas nusquam vidi memoratos. Silius VIII, 538 *Sarraftes etiam*
populos totasque videres Sarni mitis opes. et qua rigat Rom.
et aliquot Heinf. cum Witt. *qui r. Franc.* 739 *Rufras* Heinf. e
vetustioribus. Vulgg. *Rufas*. Tum *Batalum* Rom. et Gud. a m. pr.
Batylum Medic. a m. sec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert.
Celene Medic. a m. pr. *Celennae* aliquot Pier. cum Heinf. multis.
Calemnae Rom. alii *Calenae*, *Calennae*, *Celenae*, *Celaenae*.
Etiam Goth. tert. *quique arua*. 740 *moenia Bellae* omnes Pier.
et Heinf. Scilicet antiqua scriptura: *moeniabellae*. Sed iam ante
Seruium emendatum fuit: *moenia Abellae*. Pompon. *Auellae*.
In Seruianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolae* primum a poeta
fuisse scriptum, sed mutatum nomen propter negatum ipsi hospitium.
Similis fabula de loco Georg. II, 213. 741 *catheyas* Witt. *ca-*
telas Rom. *catellas* Medic. et al. *catenas* Hugon.

nis et extrema Campania oc- esse apparet) accolae. 739.
cupauit. vid. in eod. Excurf. *aequora* camporum, vt vl.
VIII. 735. *Capreas*, *Tele-* 729. 740. *quos despectant*
boum regna, insulam, quam *moenia Abellae*. videtur al-
Teleboae incoluisse dicuntur. tum in monte situm habuisse
Sarraftes, Sarni fl. (quem hoc oppidum, vnde prospec-
olim *Sarrum* pronuntiatum tus erat in agros et campo-

Tegmina quis capitum raptus de subere cortex;
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nerfae,
Vfens, insignem fama et felicibus armis: 745
Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Conuectare iuuat praedas, et viuere rapto.

742 *rapta* Witt. 743 *aurataeque* Ed. Ven. *aeneus enf.*
Seru. ad Aen. I, 299. 744 *ventosae* Goth. sec. *mentosae* tert.
Nerfae Heinf. e codd. Vulgo, *Nursae*: etsi neutrum alibi occur-
rit. *Narfsae*, *Perfsae*, aberratt. *Nyrsae*, Rom. *Nursae*, *Nirfsae*
tres Goth. 745 *Vffens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet
Oufens, vt marmora et codd. alibi scribunt. 746 *a. bello* Witt.,
sed in marg. multo. 747 *duri* Rom. *Aequicula* recte Heinf.
emendauit e codd. Nam vulgg. *Aequicola*, quae deprauatio Gram-
maticorum est.

rum planitiem. 742. *Cateia*, 744—749. Sequuntur *Ae-*
teli genus, hoc loco Teuto- *qui* vel *Aequiculi*, qui ad
nibus tributum, quo nunc vtramque Anienis ripam ha-
Sarraftes et Hirpini vtuntur. bitarunt. Oppidum eorum
E Virgilio Valerius et Silius obscurum *Nerfae*. v. in Ex-
eam repetierunt. Vocem Cel- cursf. VIII. 747. *Aequicula*
ticam esse, quae omnino lon- (sc. gens; nam haec iungen-
gius hastae genus designet, da; sic *Aequicula rura* Si-
docuit nuper Bullet (*Dic-* lius dixit; adiectiua forma)
tion. Celtic. T. II, p. 286) *duris glebis*, cui est ager
et Macpherson (*in Critical asper et aratu difficilis, de-*
Disertations on the Ca- clarat *gentem horridam et*
ledonians p. 153). Mox *venatui deditam*. Hinc etiam
suberis cortex, recens de- rapto viuebant, cum, vnde
tractus, in galeam inflecti viuerent, partum et condi-
et formari debuit. conf. Ser- tum non haberent. cf. IX,
uius. 609 sq. 613.

Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, 750
 Fronde super galeam et felici comtus oliua,
 Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
 Vipereo generi et grauitur spirantibus hydri
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 Mulcebatque iras, et morsus arte leuabat. 755
 Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
 Eualuit; neque eum iuuere in volnera cantus

750 *Marrubia* Medic. cum al. Heinl. *Marubia* paene omnes Pier. *Marrula* Rom., alii *Marubia*, *Marrutia*. Straboni est: *Μαρούριον*. 751 *galea* tert. Rottend. 752 *Arcippi*, *Archipi*, *Alcippi* in libris. *iussu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. sec. et tert., qui et *Vmbo*. 754 Tellez apud Burm. legebat: *cantuque herbisque volebat*. perperam. v. Not. ad h. v. 755 *feras* Sprot. et *mortes* Montalb. a m. pr. 756 *Dardanidae* duo Burm. 757 *neque enim* Goth. tert., non male. *in volnere*

750. *Marrubiam* gentem afflatu nocentibus. 754. *manuque*. Haerent intpp. De exquisita dixit, ab vrbe praecipua, pro *Marfis*. Ducit hos sacerdos *Vmbro*, cuius soror fuit *Anguitia*, Nympha, v. 759 memorata. conf. in Excurs. VIII. *Vmbronem* sacerdotem, quam regem, adducere maluit, forte quoniam fama antiqua ille notior erat, quippe qui serpentes deliniret incantatione. *fronde* — et *oliua*, nota forma poetici sermonis pro fronde oliuae, qua sacerdos ornatum caput habuit ap. *Marfos*. Omnia haec vetere fama accepta esse videntur. 753. *grauius spirantibus*, 756. Suavis haec rei serius

Somniferi, et Marfis quaesitae montibus herbae.
 Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus vnda,
 Te liquidi fleuere lacus. 760
 Ibat et Hippolyti proles pulcerrima bello

plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m., et superscriptum ab alia: *ad volnera*. add. Erf. 758 *in montibus* ante Heinl., qui sustulit in codd. auctoritate. 759 Variant codd. *Angitiae* et *Anguitiae*; Medic. *Anguetiae*, Rom. *Angitte*, nonnulli quoque depravate *Argitiae*, *Argiuae*, *Argiae*: *Angutiae*, *Angiciae*. Sed *Anguitiae* firmatur lapide Gudiano p. LIV, 9. cf. Heinl. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500; et videntur utique veteres nomen hoc ab anguib. duxisse. Tum *Ficinus*, *Focinus*, *Fulcinus*, *Fuscinus*, aberrant. 760 *lacus nemorosaque Tempe* explent hemistichium Vratisl. et Doruill. cum Goth. pr.

gestae anticipatio, ut et mox orationis conuersio, v. 759. 760; vtrique tamen iam in Homero obuia. cf. Iliad. β, 858 sqq. Aliorum imitationes collegit Cerda: occurrunt passim alia. *in volnera* docte poetae dicunt, pro, ad volnera sananda. *Fucinus lacus* inter Apenninorum montium iuga; ad quem *lucus Anguitiae* fuit. Lacus huius descriptionem et delineationem dedit Generos. *Car. Vlysses de Salis Marschlins* (Reisen in verschiedenen Provinzen d. K. Neapel I Band. 1793. p. 259 sqq. et p. 427 sqq. add. tab. IV).

761 sqq. In *nemore Aricino* Diana peregrino more culta, quem Scythicum edi-

derunt veteres. In eodem templo *Virbius* heros indigena diuino honore habitus. Arcebantur antiqua religione ab hoc loco equi. Inde factum videtur, ut *Virbium* alii Hippolytum, Thesei f., interpretarentur a quadrigis dilaniatum, Aesculapii autem opera a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum; cui adeo equi odiosi esse debebant. At Maro Hippolyti filium facit *Virbium*, ex Aricia nympa susceptum et in Egeriae luco ad urbem Ariciam educatum. vid. in eodem Excurs. VIII. *pulcerrima bello* iungunt interpp: Ergo erit, insignis, clara, conspicua, ex καλός. Praefiat forte, *ibat bello*, ad

Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, humentia circum
Litora, pinguis vbi et placabilis ara Dianae.

762 *Verbius* et *Aretia* Rom., ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Ariola* Parrhaf. 763 *Hymettia* ab Heinsio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cunningham. post Ruaeum, Catroem, Trappium *humentia* recte retraxit. Monuit quoque Io. Schrader. Emendatt. p. 8. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, vnde tam erudita lectio in poetam venerit. Fraudem tamen detegere in promptu est. Vera lectio est *humentia*, quam praestantissimi codd. Rom. et Medic. seruant, vna cum Parrhaf. Franc. et ed. Ven. ap. Burm., sicque emendatum per Naugerium ed. tert. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *umentia*, *umētia*, *humecia*, in Gud. *ymetta*, quod alii ap. Heins. depravarunt in *himetia*, *himecia*, *imetia*, *ymettia*, *hemetia*, *hymetia*, vnde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584 *Symaethia circum Flumina* etc., vnde in Leid. transit *Symetia*, in Goth. sec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: ut recte censuere Guell. cum Gifanio, Cerda et aliis. Vl. 764 dubito an satis sanus sit; certe languet illud: *vbi ara Dianae est pinguis et placabilis*: etsi bene noui *pinguis*, ut Homeri *πίονα νηόν*, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua homines mactabantur, quod nunc Ariciae non ita fiebat; ut hactenus adeo, quae olim implacabilis

bellum; multo tamen magis malim iungere tertio loco *bello insignem*: ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriae* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam. Fabulam vtrique communem esse de Numae cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluver. p. 931. 932 sq., sed Ariciae nemus et fontem esse Egeriae domum, antrum autem Capenarum sub Auentino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Disf. IV. Pro Egeriae fonte nostra aetate etiam tertius locus venditatur II millia extra portam S. Sebastiani, vulgo *Cassarelli* vocatus. 763. *humentia litora*, ad lacum Aricinum, vbi ara Dianae seu templum.

Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte
nouercae 765

Occiderit, patriasque explevit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas coeli venisse sub auras,
PaeonIs reuocatum herbis et amore Dianae.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab
vmbri 770

Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
Ipse repertorem medicinae talis et artis

dici poterat, iure videri posset *placabilis dea*: id quod a dea ad aram translatus, ut sit ara placabilis, qua litatur, ad quam dea adeo placatur. At ingrata sunt quae copulantur: *pinguis et placabilis ara*. Saltem et deletum malim: *pinguis vbi placabilis ara Dianae*; sic *ara pinguis* est *Dianae* nunc *placabilis*. Cluverius in Ital. ant. p. 934 legit: *pinguis vbi implacabilis ara Dianae*, ut *imitem* dixit Silius. 766 *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect., quod Burmanno placebat propter v. 768, mihi non item. *explevit* idem et Witt. *f. mensas* Leid. pro diu. lect. 769 Vulgg. *Paeoniis*, quod quatuor syllabis poetae probatum esse non potuit: a *Παιών*, quod Apollinis cognomen est (deslexum quoque in *Παιών*, e quo *Παιώνιος* ap. Hom., *Παιών*), *Παιώνος*, *Παιώνιος*, duci debuit: vide v. c. Paulan. 1, 24. At *Παιώνιος* ad *Παιώνας* Thraciae et Macedoniae spectat. Scribendum *PaeonIs*, aut saltem *Paeoniis* accipiendum tribus syllabis, quod et Brunck. monet. In Doruill. erat *Paeonis*. 771 *ad limina* aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *vmbra*s.

Diuerfus ille a lacu Albano. ornate pro reuixisse. *Paeo-* 765 — 769. *arte nouercae*, *niis herbis* simpl. pro medicolo, *τέχνη* Phaedrae. *ex-* cantibus, medicis, a Paeone deorum medico, Apolline. Iliad. ε, 401. De Aesculapio Phoebi f., quod mortales in vitam restituerat, a Ioue fulmine percusso, obuia est fabula. Locus class. Apol-

Fulmine Phoebigenam Stygias detrufit in vndas.
At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique rele-
gat: 775

Solus vbi in filuis Italis ignobilis aeuum
Exigeret, verfoque vbi nomine Virbius effet.
Vnde etiam templo Triuiae lucisque sacratas
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et iuuenem monftris pauidi effudere marinis. 780

773 *Phoebigenam* recte iam inde ab Aldd. conftanter habent edd. *Poenigenam* Seruius in fuo habuit, „*matris poena genitum*: alii *Phoebigenam legunt, vt Probus*.“ Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Poenigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phoenigenam*, quod in multis eft. *Poeniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phoenigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. fec. De Aefculapio, Phoebi f., a Ioue fulmine perculfo obuia eft fabula. Tum detraxit Doruill. ad vndas Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al., etiam edd. ap. Pier., itaque erat praeferendum, vt fibi conftarent editores. 776 *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. fequ. cum Hamb. *ignorabilis* Medic. 777 *que* deeft Pier. plerisque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Doruill. v. ad v. 762. 778 *Triuiae templo* al.; et fic editum ante Pier. *luco T. tem- plisque* Goth. tert. *sacratas* Doruill. 779 *littora* Ven. Markland. ad Stat. I Silu. II, 45 coni. *littora circum* Heu iuuenem, fuauilufu. Tum *quo littore* aliquot Pier., perperam. 780 *pauidi* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Doruill. *effudere in harenis* Goth. tert.

lod. III, 10, 3, vbi Not. pag. bonam partem, vtpote in fe-
701. Pind. P. 3, 96 fq. 775. cessu et folitudine, placide
relegat, legat, mandat, tra- adeo et tranquille; alias *ig-*
dit, commendat. Alii *rele-* *nobile aeuum* effertur. 778.
gat ad nemus, segregat: vt Religiofus igitur erat mos,
Georg. III, 212 *tauros pro-* vt ad lucum curru vehi nefas
cul atque in fola relegat effet: Cauffa ab Hippolyti
Pafcu. Tum *ignobilis*, in quadrigis rapti fortuna in his

Filius ardentis haud fecius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice fupra eft:
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram 785
Sufinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:
Tam magis illa fremens, et triftribus effera flammis,
Quam magis effulo crudescunt fanguine pugnae.

781 *haud feignius* pars Pier., item Doruill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert., perpetua aberratione. *haut fetius* Rom., pro more fuo. v. ad Ge. II, 277. 784 *Venerat* Goth. fec., peffime. v. Not. Hic v. deest Menag. pr. 785 *crinata* alter Menag. et Ven. 786 *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth. 787 *Iam mag.* Medic. Tum Goth. alt. *Quo mag.* Goth. apud Quinctil. lib. IX, 3, qui inter archaifimos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo — Hoc*.

vff. arceffitur. *haud fecius*, medis galea aerea, clipeus et thorax in fole corufcans et thorax in fole corufcans ignem effundere narratur; filius eos agitabat. idemque etfi paullo magis

783 feqq. De Turno vid. in miraculum conuerfum tri-
Excurs. VII, de eius copiis buit Achillis galeae Iliad. σ,
Excurs. VIII. *vertitur* docte 205 feqq. Virgilius expreffit
ad animi corporisque vigo- eum locum lib. X, 270 feqq.;
rem defignandum, mouet, hic vero etiam auxit prodi-
agit fe, pro incedit, vt *στέ-* gium, cum galea, Chimaera
φεςθαι, et Homericā *κορυ-* ornata, furente in praelio
θαίολος et *αὐλοθαύρηξ*. *fupra* Turno, inter motus rapidos
eft, ὑπερέχει. Comparant et multiplices ita corufcet, vt
intpp. Iliad. γ, 226. 227. de Chimaeram, quo magis pug-
Aiace. 785—788. manifefta na exardescat, eo magis flam-
vestigiiis Homeri infiftit, or- mas fpirare dicat. Hoc mo-
natis fane verbis, fed vt rei nere fatius erat, quam inani
miraculo fidem parum faciat. reprehenfione vel laude lo-
Recte Iliad. ε, 4 feqq. Dio- cum atterere, quod Scaliger

At leuem clipeum sublatis cornibus Io
 Auro insignibat, iam saetis oblita, iam bos, 790
 Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
 Caelataque amnem fundens pater Inachus vrna.
 Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
 Agmina densentur campis, Argiuaque pubes,
 Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani, 795

789 *Ad Gud. Et Sprot.* 790 *insignabat* Doruill. *insignit*
ibat Goth. sec. *oblita* Rom. *iam bis* alter Menag. 793 *pilata*
 nonnulli ap. Cerdam: ex Aen. XII, 121 *pilataque plenis Agmina*
se fundunt portis. 794 *densentur* Heinl. ex Medic. aliisque.
 Defendit quoque Seru. conf. sup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *densan-*
tur. Variabant Pierii quoque codd. 795 *Auruncae* Ge. Fabricii
 codex, et sic ille vel *Aruncae* scriptum malebat; vetere more. Mox
Siculi veteresque Sicani Seru. ad I Aen. 2 laudat; memoriae, ut
 credi par est, vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* sequentibus
 mox v. 798 *Rutulii collibus*: ut adeo Seruii errorem cupide am-
 plectar.

quoque facit Poet. lib. V,
 c. 3, (p. 228 ed. 1561) im-
 pugnans Macro. V, 13 extr.,
 in quo hoc reprehenditur,
 quod ἀσπίδος ἀκρόματον πῦρ
 Homericum toties repetiit
 Virgilius IX, 733. X, 271.
 VIII, 620. Est autem *galea*
crinita triplici iuba, ἔχουσα
 τρεῖς λόφους, quam τρυφά-
 λειαν dictam volunt pro τρι-
 φάλεια. 787. *illa* Chimaera;
 non galea, etsi paullo durius.
 789 sq. In clipeo expressa Io
 cum Inacho fluuio: nam ab
 hoc ducebat genus Turnus
 sup. v. 571 sq. ibique Excurf.
sublatis cornibus Io ornate

pro Io cornuta: argumentum
 etiam in gemmis expressum
 (v. Lippert. *Dactyl. Mill.* II,
 1, 18): Male pro ablatis,
 demtis, Cerda et al. Locum
 perquam similem laudant in-
 terpp. ex Europa, quod Mo-
 schi est Idyll. II v. 43. 44.
nimbus peditum νέφος πεζῶν
 Iliad. δ, 274 et al. *Argiua*
pubes: pertinet ad originem
 Turni et colonos Argiuos,
 qui cum Danae ad Italiam
 venerant; v. Exc. VII. *Au-*
runci h. l. sunt qui cis Lirim
 habitabant. vid. Excurf. VIII
 ad v. 723. *Sicanos*, int. re-
 liquias ex iis, quae ad Ti-

Et Sacrae acies, et picti scuta Labici:
 Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
 Circaeumque iugum; quis Iupiter Anxurus aruis

796 *Sarranae* et *Saranae* aliqui: *Saturnae* Menag. pr. *Gau-*
ranae edd. Macro. V Sat. 15, vbi Thuan. *Gaurinae*. Sed *Gau-*
rus apud Puteolos alienus ab his locis. v. Exc. VIII, vbi ad h. v.
 Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Goth. bini. 797 *Mu-*
nici Leid. 799 *Anxurus* rectius scribi post *Vrsinum* putabat Hein-
 sius, quoniam sic in codd. Silii VIII, 333, et in numo gentis Vi-
 biae expressum (vid. Thesaur. Morell, Hauerk. tab. 2, II. Nec simu-
 lacrum Iouis Anxuris, quod Guellius ad se peruenisse narrat, aliud
 quam huius numi fuisse arbitror. Quem autem altero loco numum,
 alienum a Ioue Anxure, laudat, qui *Iouem crescentem* exhibebat,
 is Gallieni vel Salonini esse debuit; diuersus est numus, cuius al-
 teram faciem laudat cum capra sine fessore et verbis: *Ioui conseru.*
Aug., qui inter raros habetur, v. Bandur. T. I, p. 164): et quia
 Ζεύς Ἀνξυρος dictus sit *imberbis*. Sed illa etymologia ad gramma-
 ticorum nugas est ableganda; nam Volscum nomen Anxur est; tum,
 litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil noui. In Graeco Au-
 gusti numo Iouis caput cum voce Ἀνξυρος occurrit apud Golzium
 Numism. Gr. Augusti t. 75, XXIX, verum aut sibi fraudem fieri
 passus est aut facere voluit aliis. Codices deprauationibus suis vul-
 gatam confirmant. Rom. *Auxyryrus*, alii *Anxiryus*, *Auxuryrus*,
Anxyryrus, *Anxyris*, *Anxyris*, *Anxyris*. Sed Medicus diserte
Anxurus cum binis Goth., et parte eodd. Heinl., cuius Cod. Scheff.
Anxur et aruis, vnde ille malebat *Anxur et aru.*, frustra. In
 Aldd. *Anxuris*; etsi Ald. sec. 1505 dederat *Anxurus*, tamen redi-
 tum est ad illud alterum, nec ab eo decessum nisi a Pulmanno et
 Dan, Heinl., qui reuocarunt *Anxurus*.

berim in Rutulorum finibus
 confedisse videntur: lib. XI,
 317. conf. Excurf. VIII ad
 v. 783 et Excurf. II ad lib.
 VIII. *Sacrae acies* et re-
 liqua vid. in eod. Exc. VIII.
Sacrani Ardeatium agmen
 videtur fuisse e vere sacro
 natum aut certo numini, for-

te Magnae deum matri, con-
 secratum; obscura enim rei
 est memoria. *Sacrumque*
Numici Littus: proprie ipse
 Numicius amnis sacer, δῖος.
Anxur Volscorum nomine
 Iupiter appellatus, pueri for-
 ma in numis occurrit; ut
 adeo cum Veiove comparari

Praefidet, et viridi gaudens Feronia luco; 800
Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter vallis atque in mare conditur Vfsens.

Hos super aduenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas,
Bellatrix: non illa colo calathisue Mineruae 805

800 *Feronia* Parrhaf. 801 *Asturae* alios legiſſe notat Ser-
vius: perperam; nam *Aſtura* fl. et oppidum paullo remotius eſt a
Satura palude. vid. Cluuer. p. 1003. Errorem iam Iulius Sabinus
arguit. 802 *voluitur* aliqui apud Cerdam, cum Leid. *Vſſens*
Ven. cf. ſup. 745. *utens* Goth. tert. 803 *Vulſca* multi, vt ſolent.
Volſca pr. Hamb. 804 *A. a. comitum* alter Hamb. *ſlorento*
aetate cateruae, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. Not.
805 *calathisque* Parrhaf.

poſſit, de quo Ouid. Faſt. III,
437 ſq. Idem vrbi Anxuri,
mox Tarracinae, nomen de-
diſſe videtur: cuius ager h.
l. per arua, *queis Iupiter*
Anxurus praefidet, decla-
ratur. Ad tertium inde la-
pidem *Feroniae lucus*, ſons
et templum. Fuit ea ex diis
Latii Indigetibus, mox modo
inter Nymphas relata, modo
cum Iunone comparata et
pro Iouis Anxuris coniuge
habita. Quae Dionyſ. reci-
tat, lib. II, 49, pag. 113 et
lib. III, 32, Graecanicae ar-
gutiae ſunt. *Satura palus*
circa Vſentem amnem ad pa-
ludes Pomtinas ſpectaſſe vi-
detur, quae, viginti trium
vrbium ſolo occupato, tamen

olim non tam late per agrum
Pometinum, ac nunc, pate-
bant. v. Cluuer. p. 1003. cf.
Silius VIII, 382 ſeq.

803. De Camilla vid. inf.
XI, 535 ſeqq. Pentheſileae
exemplo eam poetae ingenio
eſſe ſubnatam nullus dubito.
ſlorentes aere cateruas h.
ſplendentes, fulgentes. Ser-
vius notauit Ennii et Lucretii
exemplo hoc factum. Sane
locus, quem laudat e Lucre-
tio (lib. V, 1441), vbi *mare*
florere nauibus dicitur, non
tam commodus erat quam
alter lib. IV, 452 *Bina lu-*
cernarum ſlorentia lumina
ſlammis. conf. Cerda. Sic
ἀνθηρός et *ἀνθεμόεις* pro *αἰ-*
θων, et τὸ ἄνθος, τὸ ἀνθε-

Femineas adſueta manus; ſed proelia virgo
Dura pati, curſuque pedum praeuertere ventos.
Illa vel intactae ſegetis per ſumma volaret

808 *volaffet* Stephanus emendabat ap. Burm., quia *laeſiſſet*
ſequitur. Nunc ſatis conſtat, nec alterum ab vſu poetarum rece-
dere. At *infractae* ſegetis Wakefield nunc emendauit in *Silua*
crit. P. III p. 140 atque in ipſum poetam intulit, *veriffimam hanc*
emendationem eſſe profeſſus, *vulgatam ab ineptiente quodam*
monacho miracula captante proſectam. Ingenioſam eſſe emen-
dationem, quam Homericus locus facile cuius offerat, lubenter
concedo: vbi equae ἀκρον ἐπ' ἀνθεμόων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκταν,
neque infrangebant, ducere poteſt ad *infractae ſegetis*. Enim-
vero *infractus* quoties apud Maronem occurrit, eſt, valde fractus
vel fractus ſimpliciter, ex infringere: neque alio ſenſu *infractus*
occurrit apud bonos ſcriptores. *Intactam* ſegetem non eſſe ad ety-
mum reuocandam, quippe in poeta, per ſe patet. Quis enim,
ſi Ge. IV, 540 *intacta ceruice iuuenos* audierit, de eo cogitet,
an nunquam ne propius quidem admotum fuerit iugum! Etiam
in pedestri oratione diceremus, tam leuiter aliquem inſiſtere veſtigiiſ,
vt vix terram attingat. Poetica autem ratio non modo permittit,
ſed et iubet res in maius augere, vt mirationem faciant. Eſſe loca,
in quibus *frangendi* vocabulum occurrit, haud miror; nam ver-
ſum Homericum ante oculos habuere, quem ipſe Virgilius expreſſit
ſimulque τὸ intactae ſegetis ipſe vberius declarauit: *nec teneras*
curſu laeſiſſet ariſtas. Vt Claudianus in loco hinc expreſſo de
Conf. Honor. 199 *ſegetemque leui percurrere motu* — *nec pro-*
terat ungula culmos. Et Ouid. Met. X, 654. 655 *ſicco freta ra-*
dere paſſu Et ſegetis canae ſtantes (h. e. intactas) *percurrere*
ariſtas. Calpurnius autem Ecl. VI, 57 *Tangeret vt ſaciles, ſed non*
curuaret, ariſtas. Variauit itaque Statius Theb. VI, 640 *Raraque*
non fracto veſtigia puluere pendent. At propius ad Maronis
rationem accedit ipſe Apollon. I, 183 de Polyphemi celeritate:
ſupra mare currebat, οὐδὲ ποῦς βᾶπτε πόδας, ἀλλ' ὅσον ἀγροῖς
ἔχνευ τεγγόμενος. Argutabimur et in hoc? atqui et hoc ex-
preſſum ſtatim videbis a noſtra: *celeros nec tingeret aequoro*

μον de fulgore auri: vnde denotationem v. 808 ſqq. te-
Pind. Ol. 2, 130 ἀνθεμα χρυ- mere reprehendunt viri doc-
σοῦ φλέγει. 806. *ſed adſue-* ti. Nec illa vtique conuenit
ta pati praelia dura, virgo noſtris ſenſibus; ſed, cum
cum eſſet, etc. Velocitatis Maro ea vteretur, a vetuſta-

Gramina, nec teneras cursu laefferet aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumen-
ti,

810

Ferret iter, celeris nec tingeret aequore plan-
tas.

Illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
Turbaque miratur matrum, et prospectat eun-
tem,

Adtonitis inhians animis: vt regius ostro

Velet honos leuis humeros; vt fibula crinem 815

plantas. Si *cursus per mare* factus placet, quo nec *planta mari* tingitur, potestne displicere *cursus per segetem* factus sic, vt nec *aristas attingerent plantae*? Ipse Maro Ge. III, 194. 195 *per aperta volans* — *Aequora, vix summa vestigia ponat arista.* 809 *arenas* alter Hamb. v. Burm. 810 *fluctus* f. *tumentes* aliquot Pier. 814 *A. haesere animis* Gud. Idem vir doctus, Wakefield, correxit *ostri*: quod et ipsum bene dictum esset, forte quoque facilius: *regius ostri honos.* alterum tamen doctius: *ostro.* vt sit: *honos regius velat ostro*, purpura: quorsum igitur mutantur ea, quae bene se habent, forte etiam melius! 815 *leitos h. et f.* Goth. sec. *humerosque leues* Ven. *vt f. vestem* pr. Menag. et duo Heinf. pro diu. lect. cum Goth. tert., scilicet tamquam magis obuium. Nam *fibula* in capilli ornatu nondum reperi; nec tamen probabile sit, *vestem* a librariis in *crinem* mutari potuisse.

te quasi per manus erat tra-
dita; expressit enim Iliad. v,
226—229 de equabus Erich-
thonii. Similiter de Euphe-
mo Apollon. I, 179 sq. Alios,
inprimis Virgilii imitatores,
v. apud Cerdam et al. *Fer-
ret iter*, docte, vt f. *pedes*.

812 sq. Ornate, quae sim-
pliciter Homerus dederat Τὸν

δ' ἄρα πάντες Λαοὶ ἐπερχόμε-
νον θεῶντο Od. β, 13. ρ, 64.
In reliquis arguantur intpp.
Indutam illam puta chlamy-
de purpurea: is est *regius*
honos, qui velat humeros
ostro, dum ipse ex ostro est.
Accipio *fibulam* de acu: v.
Var. Lect.; in media fibula
est acus, quae mordet laci-

Auro internectat; Lyciam vt gerat ipsa pharetram,
Et pastorem praefixa cuspide myrtum.

816 aut g. duo Burm. *ferat et illa* alii ap. Pier. 817 *Vt*
p. Oudart. cum Goth. tert,

niam: potuit adeo et fibula nare: sic, *arcus Cretici.* E
pro acu dici: et *Lyciam* di- *myrto* hastilia. vid. Georg. II,
xit pharetram, vt solent poe- 447 et *pastoralis myrtus* de
tae praestantius genus desig- iaculo, quo pastores vtuntur.

EXCURSVS I

De Caieta et Insula Circes.

Lib. VII, 1. 2 *Tu quoque littoribus nostris, Aeneia nutrit, Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti* — 10 *Proxima Circaeae raduntur littora terrae* etc. Cum Virgiliani carminis praestantia, etiam inuentionis laus, inprimis in doctrinae copia et sermonis poetici ornatu, spectanda sit: nos operae pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad haec potissimum duo capita in interpretatione nostra aduertere studemus. Expectatur itaque a nobis, ut in his quoque posterioribus sex libris in iisdem rebus illustrandis praecipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo *nouum fabularum genus*, Italiae domesticum, parum a plerisque perspectum et cum Graecis mythis in vulgari antiquitatis doctrina confusum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculosque distineamus ac distringamus, reiectis ad librorum calcem disputationibus exspatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient haec ipsa diuerticula ad recreandum animum ex commentandi et variae lectionis enotandae taedio,

EXCURSVS I AD LIBRVM VII 511

quod quidem nonnunquam, quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietae memoriam non praeteriit poeta, quandoquidem inter fabulas veteres de Aeneae erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portusque et urbis in Latii et Campaniae finibus ab ea ductum vulgo ferebatur: ut ta-ceam Formiis *aedem Apollinis ac Caietae* a Liuiο XL, 2 commemoratam. Vid. Dionys. I, 53. Strabo VI, p. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque discimus, a cremata Troianorum classe (ἀπὸ τοῦ καίειν) nonnullos, Caesarem inprimis et Sempronium, nugantes suo more in nominum originibus, nomen repetiisse. cf. ad lib. V Excurs. VI, et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam esse fabulam ex eo apparet, quod alii Aeneae, alii Creusae, alii Ascanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita, ut educandis pueris praecipua opera, ita magna erat reuerentia, ut parentali ea pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obuia. Facit autem etiam hic iustorum nutrici persolutus honos ad Aeneae pietatem declarandam. Haec et similia cogitare debet is, cui haec Caietae memoratio nimis videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen verum est, post similem de Misenο et Palinuro narrationem nouitatem huic Caietae commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poeta, qui similem aliam de *Baia*, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10) non attigit: nec *Leucosiam* insulam in sinu Paestano a consobrina Aeneae aut *Prochytam* ab eius cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53) appellatam memorare voluit. Nec sine iudicio videri debet omisisse alia errorum Aeneae in his locis vestigia vulgo credita, quae poetica arte tractari vix poterant, ut *Aenariam insulam a statione nauium Aeneae* dictam apud Plin. III, 6 f. 12. Quid? quod adeo ad Sardiniam Troianos nonnulli veterum deduxerant; parum docte, puto, et ex Iolai nomine, de quo tot fabulae in Sardiniae originibus habentur, opinione ducta: Paul. X, 17, p. 837 extr. quam etiam Silius sequitur lib. XII, 363 sqq.

Ceterum totus ille littoris tractus fabulis priscis incluserat: ut tanto magis poeta noster decerpere de iis non nihil potuerit. Non longe a Caieta aberant *Formiae*, Laestrygonum, ferorum hominum, qui carne humana vesci solebant, sedes ab Homero nobilitatae: unde adeo Silio VIII, 531 *regnata Lamo Caieta* dicta est. Nec male Ovidius Met. XIV, 158 sqq. vnum ex Ulyssis sociis, Macareum, superstitem in his locis finxit Aeneae occurrere: etsi Achemenidis in Cyclopium antro relictus ex lib. III Aeneidis exemplum Nasoni ante oculos fuisse facile intelligitur. Est autem ad rerum fidem valde accommodatum, adhuc Troianorum temporibus homines feros et anthropophagos Italiae saltibus, lacubus et ignibus subterraneis, horridae loca saltem nonnulla inhabitasse. Hinc et *Caci* memoria. cf. ad lib. VIII Excurs. II.

Circes insulam, quam adeundam esse Helenus iam praedixerat (lib. III, 386 *Ante et — Aeaeaeque insula Circes lustranda*), non magis praetermittere debuit poeta, cum illa ab heroicis inde temporibus tantopere fabulis frequentata et celebrata esset, imprimis ab Homero Odys. x. *Circeii* quidem notum est Latii promontorium: Homerus tamen narrat de eo, tamquam de insula. *Circeii*, ut Plinii verbis utar (lib. III, 5, 9), *insula quondam immenso quidem mari circumdata, ut creditur Homero, at nunc planitie* (cf. II, 85 f. 87). Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluvie terra, insulam aliquando factam esse continentem; v. Theophrast. Hist. Plant. V, 9, quem locum Plinius expressit l. c. Nec multum disidet, quod Varro tradiderat, ut e Servio ad lib. III, 386. VII, 10 discitur, fuisse Circei insulam, nondum siccatis paludibus, quae eam diuidebant a continenti. Quod in priscae Italiae siluestri habitu quis miretur, cum tales lacus multi adhuc sint in vicinis locis, hiberno tempore aqua stagnantes, cumque inde procedant Pomtinae paludes! cf. Corradin. Latio vet. Tom. II, pag. 242. Itaque Strabo inter loca maritima palustria et morbosa etiam Circeios numerat lib. V, p. 353 C et ipse Circeius mons ipsi est, quem mare et paludes

insulam faciunt: τὸ Κιρκῆιον — ὅρος νησιᾶζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἔλεσι, p. 355 B.

Aeaeam appellat insulam Homerus, hincque Maro sup. lib. III, 386 *Aeaeas insula Circes*. Fuit quoque τὸ Κιρκῆιον in Colchide v. Apollon. III, 200. II, 402. Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, ut Circei ex Aea, Colchorum vrbe, Aeetae regis sororem ex Sole et Perſa, translata in insulam hanc collocarent, vix assequatur aliquis, nisi antiquioris Graeciae ignorantiam geographiae animo teneat. Occidentis faciem et fines ante Troiana tempora prorsus ignorabant Graeci, nec ante Homerum nisi fabulosas narrationes de eo vulgo audiuerant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum vsque ad septentrionem patere credidisse videntur.*) Iam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui insula in hoc mari assignari coepta: eamque adiisse narrati sunt Argonautae, quorum, seu Tanain seu Istrum invectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc sibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum successu orbis hic priscae Graeciae ignotus adiri nauibus coepit, sensimque Italiae, Galliae, Hispaniae notitia aliqua verior ac certior inter Graecos increbescere. Accommodarunt itaque poetae, pro suae quisque aetatis et pro suae scientiae modulo, veteres fabulas ad novas notitias occidentis, cuiusmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diuersitas, imprimis in Argonauticis, nata. Nec facile est quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum haud infimam antiquitatem, si non verborum, argumenti tamen, aequè arguat, quam ἀνιστορησία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum eiusmodi aliis veteris geographicae notionis vestigiis, est, quod in eo carmine imprimis spectandum veniet, si quis ad illustrandum illud accedet in posterum. Orphicorum igitur auctor iam notitiam aliquam acceperat de procurrente in

*) Scripta haec a me esse meminere iam in prima editione, adeoque ante annum LXXV, ut me mihi constare intelligas.

occidentem Europa, isque Circes insulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocavit (v. 1205 sqq. coll. 1239 sqq.), *Lycaeam* tamen *ad terram*: *Κίρκης δόμον — Λυκαῶν ποτὶ χέρσον*: in qua *Ligures* latere nullus dubito, adeoque praefero cod. Voss. Leid. lectionem, quae in aliis quoque locis recipi in contextum debebat, *Λιγγαῶν*, quae propior est ad vulgarem sonum *Λίγυες*. Apollonius IV; 646 de Argonautis: *δι' ἔθνεα μυρία Κελτῶν καὶ Λιγύων περὸντες ἀδρήϊοι*. Errori autem locum fecit hoc, quod *Ligures* olim, Iberica gens, late tenebant maritima loca non modo Galliae et Italiae, sed et Iberiae. Itaque ipsae Gades in Liguribus memorantur, et *Λιγυστινή* prope Gades ap. Steph. Byz. h. v. ex poeta puta antiquo; et apud Anien. Ora marit. 284 *Ligusticus lacus*, et magis fabulosa 131 sqq. 196 sq. (cf. Wernsd. p. 1443). Traduntur certe *Ligures Sicanos*, Ibericam gentem, ex Hispania pepulisse (vid. Thucyd. VI, 2. Dionys. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35, loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III, p. 73). Permixonem iidem *Ligures* cum *Celtis* passim habitarunt, ex quo genere *Salyes* erant. v. Strabo IV, p. 311 A; itaque loca circa Massiliam et Rhodanum ad *Ligures* referuntur: sic ap. Apollod. II, 5, 10 et in loco Aeschyli ex Prometheo liberato ap. Dionys. I, 41. cf. Aristot. de Mirab. audit. T. II Opp., p. 725. (c. 91.) et Strabon. IV, p. 277 B. Intra Alpes tamen et Apenninos, a *Celtis* diuersi, coluerunt. v. Strabo lib. II, p. 190 C. In Homericis quidem *Ligures* non memorantur. Antequam tamen Italia superior Graecis penitus innotuerat, per *Ligures* eam vniuersae declarare solebant. Tenendum hoc est propter multa poetarum loca. Ita *Circes* quoque insula ad *Ligures* referri: *Λιγυστις ἢ συῶν μορφώτρια* Circe ap. Eurip. Troad. 437. Atque adeo *Cytaeam Colchidis* *Λιγυστινήν* ab ea dixit Lycophr. 1312, vnde perperam Eustath. ad Perieg. 76 coloniam *Ligurum* in Colchidem ductam effinxit. Itaque *Padi* quoque ostia et succinum ad *Ligures* referebant veteres, conf. Plin. XXXVII, 3 s. 11, et hinc corruptum nomen *Lingurii* v. c.

apud Strabonem lib. IV, pag. 310 B: *πλεονάζει δὲ καὶ τὸ λιγγούριον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσιν), ὃ τινες ἤλεκτρον προσαγορεύουσι*. *Lingurium* ex ea, quam supra posuimus, *Λιγγεῖς*, pronuntiatione nasci potuit; factum adeo *Lingurium* et *Lyncurium*, quod nomen ad lapidis genus translatum, et nata ex etymo fabula de nato lapide ex lyncum vrina. Accidit autem nomini *Ligurum*, vt multis in locis corrumperetur. Ita ap. Apollod. I, 9, 24 et II, 5, 10, vbi v. Not. p. 210, 398; porro ap. Aristot. H. A. I, 15, vbi post Reines. Var. Lect. p. 74 restituit Schneider. Etiam planta *Ligustica*, *Λιγυστικόν*, mutata in *Λιβυστικόν* v. Salmaf. ad Solin. p. 899. In Auieni O. M. 196 *pernix lucis* praeclare *pernix Ligus* emendabat Schrader Emendatt. praef. p. XXIX. Latere quoque *Ligures* *Λίγυας* arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240, vbi Aeneam dicitur exceptura esse *Τυρσηνία Λυγνεύς τε Θερμὸν ρεῖθρον ἐμβράσσων ποτῶν, Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύρρηνοι νάπαι*. Audiuerat Alexandrinus poeta de thermis Etruriae et Liguria: estque ei fluvius aliquis *Ligur*, *Λιγύς*, vel *Λιγεύς*, et corrupte *Λιγγεύς*, vt ibidem in aliis scribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Aeneae posteris vrbs exstruenda narratur circa Circaeum: tam late Latii locus, quo Roma condita, designatur: v. 127 *Ἐν ὀψιτέκνοις ὀλβίαν δαμῆσεται Τύρσιν, μακεδνὰς ἀμφὶ Κιρκαίου νάπας* etc. Cuius loci perdoctam interpretationem dedit Cluverius Ital. ant. p. 762 sqq. Homerus, qui locorum nonnullorum situs per Siciliam et Italiam, littoralem saltem, paullo accuratius norat, seruat *Oceani* vocabulo (cuius notio vna eademque nec fuit nec esse potuit, variata illa iam ante Homerum, vt paullo ante diximus) *Vlyssis* errores ad Italiae oram retulit ac disposuit, *Circes*que adeo insulam ei loco assignavit, qui Circaeii promontorii et portus nomen seu tunc iam habuit seu inde accepit. Nomina, iam in Argonauticis obuia, esse commentitia, ipsa etyma docent; nam *Αἶα* est antiquum nomen Terrae; frater *Αἰήτης*, terrigena; pater *Sol*, et mater *Perse* Oceanina; quoniam insula in Oceano occidentali sita ferebatur.

Circe veneficiis celebrata est inde ab Homero. Fuit hoc antiquorum temporum, ut etiamnum inter populos barbaros res est satis frequens, ut passim in minus notis locis crederentur esse populi vel familiae vel homines, qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. c. lib. V, p. 355 B, apparet, herbarum copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidisse: quod tamen ipse potius ad Circes fabulam accommodatum putavit: *Φασὶ δὲ καὶ πολὺ ῥίζον εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσκειοῦντες*. De veneno mortifero in monte Circaeio obscura est narratio in Audit. Mirab. f. 79. Arboribus frequentissimum esse promontorium Circaeum, disertè narrat Theophrast. Hist. Plant. V, 9, imprimis myrtis, quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enascebatur in Elpenoris (qui ex Vlyssis sociis fuit) tumulo, ceteris amplioribus dissimile. Quod si hunc exscripsit Plinius, lib. XV, 29 f. 36, parum diligenter dixisse videri debet uniuersè: *Myrtus — primum Circeiis in Elpenoris tumulo visa traditur*. cf. Not. ad v. 11. Fuere tamen eiusmodi fabulae de arboribus in heroum tumulis enatis plures: uti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. I ad lib. XI.

Ceterum *fabula de Circe* una ex iis esse videtur, quam Homerus ab antiquiore aliquo poeta tractatam acceperat, qui forte voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc *mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus* docuerat. Conuertit fabulam, ut tot alias, Homerus in narrationem rei, quae vere ita euenerit, et ad Vlyssis socios transtulit. Ita vetus *mythus historica narratio* facta est. Sane haec intra coniecturae fines subsistere, nec fide historica substructa esse bene memini; sufficit, ea analogiam habere cum aliis similibus, quae Homerus in facta et res gestas mutauit. Alioqui recte et hoc statuas: poetam haec ex vetere Argonauticorum poeta accepta Vlyssis erroribus intulisse, seriusque alium in fabulam ethicam haec mutasse. Lepidum est commentum, commentum tamen, d'Hancarvillii, qui haec loca adiit, in *Vasis Etrusc.* T. I, p. 65, natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in

his locis ac mugire fractos ad scopulos maris fluctus, ut belluas in Circaeio fremere credas, in quas mutatos esse socios, quos desiderabat, Vlysses credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copiose ab hoc poetarum heroe tractatam leuiter attigit: sed, quo se Homerum facile superare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homericæ narratio destituitur.

EXCURSVS I*

Pecten et Κερκὶς in antiqua textrina.

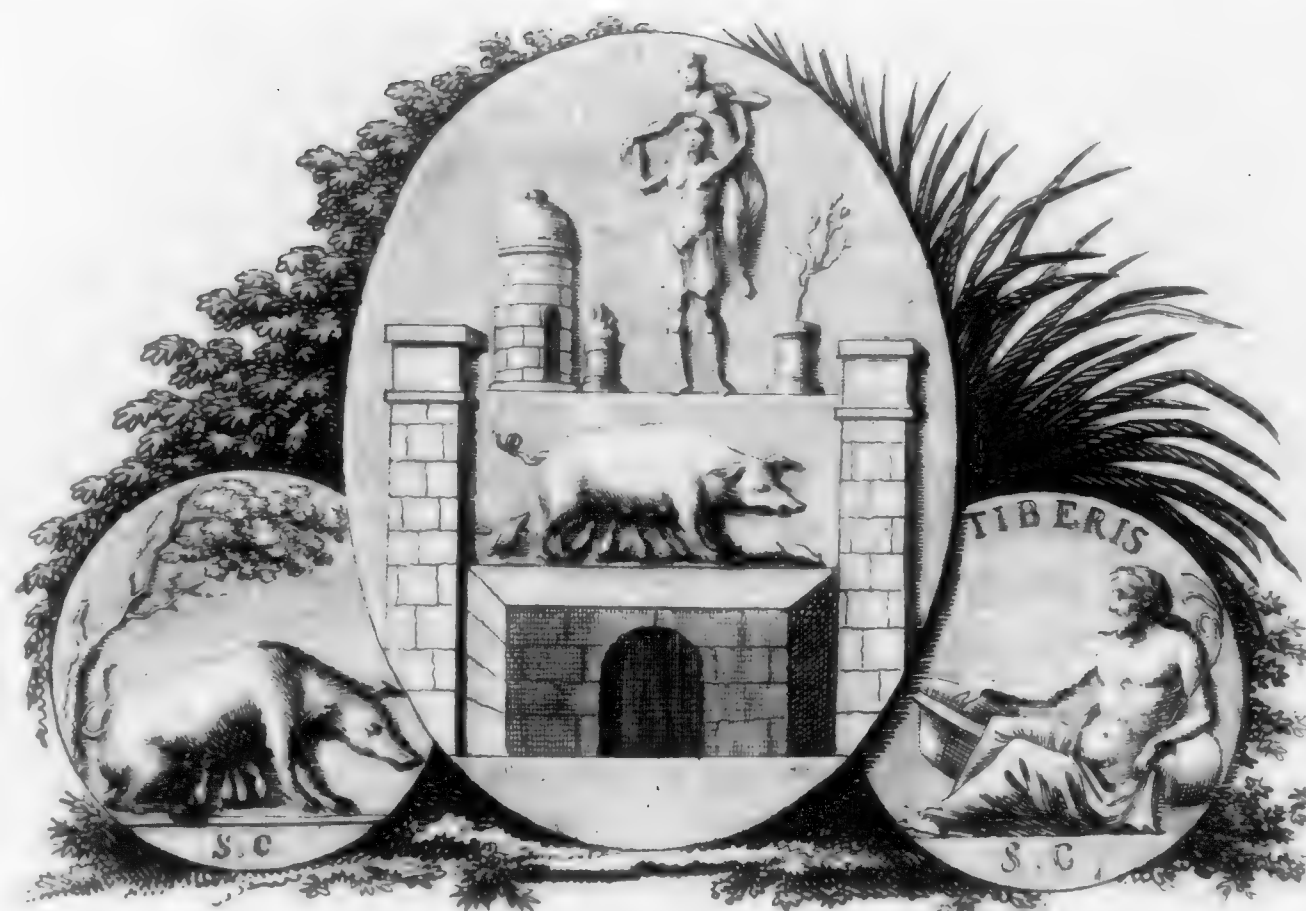
VII, 14. *Arguto tenuis percurrentes pectine telas*. Expectamus virum doctum, qui post Salmasium et Braunium omnem veterum textrinam, a nostra arte textoria tam diuersam, cum iugo olim adstarent, qui texerent, et ex alto deorsum penderent stamina, recognoscat et exponat diligentius: rem per se obscuram, multo magis propterea, quod non una ratio texendi fuit. Etiam Pollux antiquiorem aliquam rationem norat, verbis enim *κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὑφαντικὴν* vitur lib. VII, f. 36, verum apponit ille verba sine explicatione: quae nec ipsa eundem vbique usum habuere; eadem ubi occurrunt in scriptoribus aut adiuncta non habent, aut metonymice dicta nihil definiunt. v. c. in Theocr. Idyll. XVIII, 33. 34. Cum noster versus conuersus sit ex Homero: necesse est *κερκίδα* et *pectinem* esse eodem sensu dictos. Iam *pectinem* non esse posse eum, quem nostri homines appellant (*Kamm*), manifestum sit ex altero loco in Il. χ, 448 ubi Andromache *ἰσθὸν ὑφαίνει*, cumque exterrita esset auditis lamentis, *τῆς δ' ἐλελίχθη γυνὴ, χαμαὶ δέ οἱ ἔκπεσε κερκίς*. Nam, si nostratium instrumentum fuisset, pecten eius manu excidere non potuisset. Nec in Marone locum haberet, quandoquidem hic *Circe percurrit pectine telas*; at nostro more ipsa tela, stamen, percurrit pectinem. Iam *κερκίδα* quoties alias occurrit, esse fere videmus acutum quid, radium, virgam, bacillum. In Sophoclis Antig. 976 Phinei filiis oculi effossi *κερκίδων ἀκμαῖσι*, apud Antonin. Lib. 25 Orionis filiae *ἐπάταξαν ἑαυτὰς τῇ*

κερκίδι παρὰ τὴν κλεῖδα in collō et mortuae corruunt. Euryſitheo oculos effodit Alcmena κερκίσιν apud Apollod. II, 8, 1. Porro *pectinem* et *radium* esse eundem, apparet inf. ex Aen. IX, 476 *Excussi manibus radii reuolutaque pensa*, quod verſum est ex Homerico supra memorato, vbi κερκίς erat. Ergo *pecten*, *radius*, κερκίς, designant eandem seu similem rem. Etiam *radio* pulsantur fides lyrae, vt et *pectine*: docent autem monumenta, hunc fuisse tenuem bacillum vel virgam variis formis effectam.

Si itaque quaeritur, qui sit *pecten* et κερκίς in textrina antiquiore, necesse est vsum eius fuisse in discriminandis filis seu staminibus, siue vt via pateret immittendo subtemini, siue vt ei inuolutum vel circumuolutum affixumue esset ipsum subtemen transmittendum per stamina: hoc alterum forte dixeris probabilius, quia *argutus pecten* in nostro dictus est, et alibi ei strepitus tribuitur: v. ad Ge. I, 294. add. locum v. 46—48 in Epithal. Laurentii et Mariae in Wernsdorf. Poet. Lat. min. Tom. IV. P. II. p. 495 passim in Anthol. vt in Antipatri Carm. XXII sec. Brunck. Archiae Carm. XI. Vt subtemen coiret et condensaretur, *spatha* erat, forma tamen prorsus diuersa a nostro instrumento, quo trama densetur. Atque haec, in editione priore ad h. l. et sup. ad Ge. I, 294 recte exposita, vt in altera editione defererem, nullo adduci modo debebam.

Videntur sane in texendi arte et instrumentis nonnulla diuersum in modum se habuisse sequioribus temporibus; nam locus apud Ouidium Met. VI, 54 sqq. nostrorum temporum texturae magis conuenire videtur: quae tamen et ipsa est admodum diuersa in diuersis generibus: ea, qua homines in eo genere, quod *hautelisse* appellatur, vtuntur, proxime accedit ad antiquiorum morem: vt taceam morem texendi Indorum, Islandorum aliorumque rudiorum populorum, qui antiquiori texendi rationi maxime respondere videtur. Verum hic de textrina apud Virgilium ad Homericum exemplum comparata agebatur.

EXCURSVS II

De accessu Aeneae ad Italiam.

VII, 29 sqq. *Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum Prospicit* etc. Appellunt tandem Troiani ad Italiam, secundum Virgilium ipsa Tiberis ostia ingressi: *et laetus fluuio succedit* (Aeneas) *opaco*; cf. 201 *Fluminis intrastis ripas*; it. 303 *optato conduntur Thybridis alueo*, super quibus locis frustra argutatur Cluuer. p. 880. 881; facta tamen, quod omnium quoque consensu traditur, escensio ad orientale littus in Laurentum agro. Locorum formam Exc. III animis subiiciemus.

Vix in grato solo confederant, cum noua prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, et, vt a longa navigatione fessi facere solent, cibo potuque se reficientes, pro mensa panem pomis, quibus vescuntur, subiiciunt, moxque, coena facta consumtis et his, *se mensas comedis* adeoque vetus vaticinium, ex nonnullorum fide iam olim a Sibylla Erythraea datum, quod hunc errorum terminum figebat, ne ad vltiores occidentis oras pergerent, ad

euentum perduxisse vident, vt a poeta copiose narratur; nec id sine dignitate epica factum, vt iam alias declaratum est. conf. Excurs. VIII lib. III. Frequentata est fabula omnium, qui de Troianorum in Latium aduentu meminerunt, memoratone; plerumque simpliciter, sine mensae materia expressa, vt in Conone 46, vbi λόγος οὗτος κατημάξευται, siue Conon siue Photius adiecit, tritam esse fabulam significans. Sed inest diuersitas in mensae materia, quam alii non libum sed apium fuisse tradiderunt. Dionys. I, 55 vtriusque narrationis facit mentionem, σέλινά μιν πολλοῖς ἐπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων ὡς δὲ Φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαρότης τῆς τροφῆς ἕνεκα. Etiam Dio in Exc. Valef. n. III τράπεζας σελινίνας οὕσας memorat ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων (ignorauit Dio aut Tzetzis potius ad Lycophr. 1232, vnde haec a Valefio ad Dionem retracta sunt, panem priscis hominibus nihil aliud quam crustulum et placentam fuisse; ignorauit quoque Victor O. G. R. 10 *consumto quod fuerat cibi, crustam etiam de farreis mensis, quas sacratas secum habebat, comedis*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12 *mensarum vice sumendi cibi gratia apium, cuius maxima erat ibidem copia, fuisse substratum, quod ipsum consumtis aliis eduliis eos comedis* etc. Diuersitatem narrationis post tot harum rerum in superioribus exempla non modo aequo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde sequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut iactatum multo sermone, quantaque inde poetae rerum copia ad manum esse debuerit, satis vidimus. Hanc tamen diuersitatem narrandi admodum miratur Toupius in Emendatt. in Suidam P. I, p. 38. 39, cumque inter alia placentarum genera, quae infinita apud veteres sunt, in σελήνας incidisset, quae lunatae et μηνοειδείς erant, totum de apio commentum *ortum habuisse ex corrupta illa lectione historici alicuius veteris, quam bona fide exhibuit Dio, τράπεζας σελινίνας. Atqui scriptor iste — procul dubio dederat τράπεζας σεληνείας*: coniectat ingeniose et scite; nec tamen vere.

Sane quidem plures, Italicas imprimis, fabulas a verborum similitudine ductas nemo neget. Hoc ipsum de mensis comestis vaticinium verborum lusu contineri supra vidimus; et aliorum quoque populorum fabulae, in primis Romanenses, a nominum similitudine vel vario significato petitae sunt, ingeniis hominum agrestibus et incultis in iis fere ad maiora se acuentibus. Ita de Melusina fabulam satis probabiliter suspicantur viri docti natam esse ex aequiuocatione vocis Celticae *Melus*, quae suauem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *lufen*, quae media sui parte serpentem esse significat. Ne tamen simile quid in Toupii coniectura locum habeat, facit hoc, quod σελήνας inter pistoria opera exquisitioris artis fuerunt, quae adeo ab horrida antiquitate aliena sunt, nec, quomodo historicus res Troianas exponens, cum de panibus dicendum esset, placentas rarioris formae et nominis subiicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuisse forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poetae licet, vbi oraculi illius vel euentus meminisset, pro pane vel placentia, quae priscis hominibus pro pane erat, genus exquisitius σελήνας aut τράπεζας σεληνείας poneret; etsi vel sic alia difficultas manet, quod non σεληνεία πλακοῦντα illa dicta, sed ἐπισέλῃνα. Neque autem improbabile sit, etiam sine vocabulorum soniue fraude ad apium panes seu placentas deduci potuisse. Fac fuisse aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiaffet, sedes fore eo loco, quo mensas essent absumenturi Troiani, aut cum rei euentus, non declarata satis ratione ac modo, narratus esset, vt a Lycophrone factum videas v. 1250 — 1253, deductos Troianos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, vt Virgilius fecit; quidni pro mensis dederit herbas cibis substratas? cumque eas ipsas essent comesturi, genus tale ponere debuit, quod edule esset et in talibus locis frequens. Tale autem apium esse, nemo facile ignorat, nisi verba forte ac sonos discere ac tenere consueuerit notione nulla subiecta. Nam condonandum est viri doctissimi elegantiae quod inter cetera posuit: *Vidistin quidquam infacetius aut ridiculum magis? Troianos pro mensis apium*

adhibuisse, atque eo denique, more Asinorum, vesci potuisse. Non assequor, quid ille de hac planta statuerit. Etsi enim apii nomen latius patet, et incertum est, quale apii genus *veterum apium* sit, cum alii cum Matthiolo *petroselinum* nostrum, alii nostrum *Celery* id habendum esse statuunt (verum apium in Aegypto se reperisse Alpinus rer. Aegypt. III, 9, p. 158 assererat; erat de eo narratio apud Theopompum, lib. VIII Philippic., vt ex Theonis Progymn. 2 intelligo), manet tamen hoc, inter edulia illud fuisse. Si tamen fabulae causa et ratio a verborum lusu reuocanda esset, potiore loco haberem Fabricii ad Dionem coniecturam, ex permutatione vocum *τῆλιν*, quod foenum graecum, filicia est, vnde *τῆλινον* vel *σῆλινον ἄλευρον* dictum, aut forte ex voce *τῆλιν* vel *σῆλιν*, quae pistorum arca vel tabula frumentaria est, in *σῆλινον* aliquem incidisse. Sed, vt diximus, alienae sunt a re tales argutiae; nec res tanti est, vt diutius ei inhaereas. Nobis de poetae copiis instituta erat disputatio.

Alterum prodigium, quod Troianis in noua terra obiectum fuit, est sus cum XXX foetibus. v. VIII, 81 sqq.; fabula quidem nihil per se habens vel dignitatis, vel suauitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratior; etiam multis numis, imprimis Adriani et Antonini Pii, insignita; forte etiam gentis Sulpiciae, scrofa inter Dioscuros, Penates, iacente. Nam Lauinio condendo locus, et post XXX annos deducendae coloniae Albae Longae tempus, ab eo ostento peti solebat. Vetustatem ipsa declarat immundi animantis commemoratio, ab elegantiore aeuo abhorrens. Omnino prisca Italia magnos suum greges alebat, imprimis Etrusci et Galli, adeo vt scrofam inueniri contigerit, quae mille porcorum gregem ex se prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Valef. XII, 2. Itaque poeta, qui mythis domesticis Graecis fabulis intexendis nouitatis iucunditatem captabat, ad popularium suorum iudicium non insuauiter aut leuiter suam albam commemorasse videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam haec de alba suae fabula multis modis a veteribus

narrata sit, quas, cui libuerit, apud Dionys. I, 56, Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 sqq. (Locus in eo sic interpungendus: *Κτίσει δὲ χώραν ἐν τόποις Βορειόγων, Ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ὠκισμένην Πύργους, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελευνῆς* [nigram pro alba memorat] etc.) et Tz. ibi et ad 1232 (vnde in Dionis Excerpta locus inferitur), Varron. de L. L. IV, p. 35. ed. Dordr. Seruium ad III, 390. VIII, 43. 81, et ex Fabio Pictore ap. Syncell. Chronogr. p. 199 D. cognoscere licet; quo ipso poetae defensio parata est, cum fabulam tam insignem omittere noluerit. Signum eius suis Lauinii ostendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18, et, quod mireris in poeta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron. 1259. 1260, *Ἦς (συὸς) καὶ πόλει δείκηνλον ἀνθήσει μίαν | χαλκῶ τυπώσας καὶ τέκνων γλαγοτρόφων.* (vbi ipse Aeneas dicitur esse is, qui ἀναθήσει, *consecrabit* illud signum) eoque loco, quo sus cum porcellis immolata fuerat, facellum (*ἡ καλιάς*) Dionysii aetate supererat lib. I, 57. Rem fecisse inutilem videri potest poeta in hoc, quod Tiberinum deum facit praedicentem ostentum (VIII, 42 sqq.); cum praedictum hoc idem iam olim esset ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem secutus esse deprehenditur ex Dionys. I, 56, vbi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Aeneas porcā ab ara se proripientem in mediterranea, cumque in colle, vrbi condendae parum idoneo, procubisset, repente vox ex nemore allapsa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam vna cum oraculo de mensis absuntis Dodonae vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionysius sequitur lib. I, 55, et ex Caesaris et Lutatii fide, qui eosdem fere auctores habuisse videntur, Sextus Aurel. Victor c. 11 *Scrofam* narrat *incientem*, (gravidam) *quam cum e naui produxissent, vt eam immolarent, et se ministrorum manibus eripisset, recordatum Aeneam*, quod aliquando ei responsum esset, *vrbi condendae quadrupe dem futuram ducem.* Scilicet, vt ex h. l. intelligitur, scrofam in nauibus Ilio aduectam narrauerant alii, vt

Lycophron. l. c. 1256 Συὸς κελαινῆς, ἣν ἀπ' Ἰδαίων λόφων
Καὶ Δαρδανείων ἐκ τόπων ναυσθλώσεται — Et Varro de LL.
l. c. Alba — *id ab sue alba cognominatum. Haec e
navi Aeneae cum fugisset Lauinium, triginta parit por-
cos. Ex hoc prodigio post Laninium conditum annis
triginta haec vrbs facta, propter colorem suis et loci
naturam Alba Longa dicta.*

De loco, in quo sus inuenta est, adhuc nonnulla mo-
nenda sunt, cum poeta eum ita declarare videatur, quasi
eodem in loco mox vrbs condenda et condita fuerit: nam
Aen. III, 389 sq. Helenus: *Quum tibi sollicito secreti
ad fluminis vndam Littoreis ingens inuenta sub ilicibus
sus Triginta capitum fetus enixa iacebit, Alba, solo
recubans, albi circum vbera nati: Is locus vrbs erit;
requies ea certa laborum.* Et VIII, 42—48 vbi oracu-
lum a Tiberino repetitur: *Littoreis ingens* — (si modo,
quod dubito, vll. 46. 47. 48 recte ibi locum habent) Me-
morat ergo poeta locum ad Tiberim, *secreti ad fluminis
vndam*, et *hic* urbem condendam esse. Atqui in iis locis
vrbs condita ab Aenea memoratur nulla.

Conueniunt tamen in eo plura Virgilii loca, urbem ab
Aenea conditam esse, ex qua reliquus fatorum ordo ductus
esset. vnde statim Aen. I, 5. *Multa quoque et bello pas-
sus, dum conderet urbem, Inferretque deos Latio.* Eam
Lauinium fuisse, dubitare non sinit ipse poeta lib. I, 259
Iupiter ad Venerem: *cernes urbem et promissa Lauini
moenia.* Hic Aeneas bellum geret, *moresque viris et
moenia ponet*, et hinc Ascanius regnum ab sede Lauini
Transferet et Longam multa vi munit Albam. In ea
vrbe deponenda erant sacra ac Penates: lib. II, 294. 295.
III, 159. 160. Et lib. XII, 193. 194, vbi Aeneas: *mihi
moenia Teucri Constituent, vrbique dabit Lauinia no-
men.* Verum ea longius fuit a Tiberi et a loco Suis in-
ventae remota. Dices Lauinium serius esse conditum, et
aliam urbem iam antehac fuisse eductam *ad Tiberim*, ad
quam spectauerit vaticinium. Verum post escensum statim
ad Tiberim munita fuere *Castra* lib. VII, 157 sqq. de qui-

bus v. Excurs. III. At vrbs condita fuit haud dubie La-
vinium.

Scilicet ab vsu loquendi haud est alienum, vt *hic* et *is*
latius, vicinis locis comprehensis, accipiatur: quod multo
magis accommodatum erat vaticinio obscure res enarranti:
Is locus vrbs erit; ea terra, in qua iuxta annem sus in-
venta fuerit; non autem spatium illud terrae, in quo sus
iacebat: vt nec *tempus* vrgendum est in oraculo: quasi
statim post escensum factum sue conspecta, et mensis am-
bels, (lib. III, 255—257) vrbs condenda fuerit. Subue-
nerant tamen scriptores antiquae famae de vrbe in loco, in
quo sus inuenta fuerat, condenda, dum hoc adiciebant:
Suem iamiam mactandam effugisse, et Aeneam, qui eam
persequutus erat, peruenisse ad eum locum, in quo ali-
quando vrbs condita fuit: v. Dionys. I, 56 supra laudatum,
et Aurel. Vict. O. G. R. c. 11. Iterum tamen variatam
reperimus narrationem, cum vaticinium modo ad Laui-
nium, modo ad Albam Longam referri videamus in iisdem
scriptoribus. Obscura quoque est Maronis sententia (in
vaticinio l. c. III, 387—393 et VIII, 42 sqq.); sed osten-
tum ad Albam Longam spectare satis diserte declarat, vr-
bem ab Aenea conditam esse Lauinium; etsi suem eo statim
loco mactat, quo ea visa fuerat VIII, 81—85.

Commemorata haec a me sunt etiam propterea, quo-
niam vidi viros doctos duplicem Albam ex his Virgilianis
locis prodidisse. Sunt *Xauerii Matthaei per saturam
exercitationes* Neap. 1759, qui pag. 59 *diuersam ab
Alba Longa aliam veterem Albam in Tiberis littore* fuisse
statuit, eamque a poeta his verbis declarari: *Hic locus vr-
bis erit — ex quo* (loco, vnde) post XXX annos, *Asca-
nius clari condet cognominis Albam.* Atqui istius anti-
quioris Albae nusquam alibi facta mentio occurrit.

Hactenus poetam veteres fabulas suscipere vidimus;
sed hoc non sine iudicio factum etiam ex hoc iudices velim,
quod alias in eadem re non infrequentes nec obscuras fabu-
las spreuit et neglexit; qualis illa est, quam Dionysius tam-
quam ab indigenis acceptam narrat lib. I, 55, quod escensu

facto in magna aquae penuria scaturigo ex solo emicuit. Fons Solis inde appellari coepit, cum binis aris adstantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, ut Aeneas ibi confideret, ubi duo maria inuenisset, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12, sed indocte, narratur, nam ad duo stagna aquae falsae in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruscum et Lacum Ostiensem referendum erat; ut iam monitum video a Cluverio p. 882. Tandem ostentum in Lauinio condenda oblatum ignis sponte exorti, aquila ac vulpe super eo contendentibus, multo minus a poeta tractari potuit: etsi numis gentis Papiae nobilitata. (Vide vel Eckhel Tom. V, p. 267). Nata et haec anilis fabula videtur ex signis aquilae et lupi in foro Lauinii positis, quae Dionys. vidit, lib. I, 59.

Classem Troianorum in ipsis Tiberis ostiis incensam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim scriptores apud Dionysium I, 72 (p. 58), in quos inciderat Polyaeus Strateg. VIII, 25, 2, ubi idem Troianarum mulierum facinus exponit. cf. ad lib. V Exc. VI. Quod autem poetae *Thybris*, non *Tiberis* scribitur, qua de re tam multa argutantur Grammatici, illud ad dignitatem epicam spectare puta, cum forma vocis sit magis recondita ex Graecis poetis et scriptoribus translata, quibus *Θύβρις* et *Θύβρις* est, sono ipsis magis frequentato.

EXCURSVS III

De locorum, in quae Troiani escensum fecere, situ: adeoque de agro Laurente et Troia noua, vrbibus Laurento et Lauinio, Numicio fl. Iuturnae lacu, et vrbe Alba Longa.

Nunc *de locorum*, ad quae sex posteriorum Aeneidis librorum res dispositae sunt, *situ* paucis videbimus, quantum quidem ad consilium nostrum conferre videri potest. Nam alio et suo more tractarunt haec Cluverius Ital. ant. et Vulpus Latio ant.

Escendisse Troianos ad *littus Tiberis orientale* locus VII, 29—36 diserte docet. (Nam ex illo versu VII, 241. 242 *iussisque ingentibus vrget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici*, parum docte appulsum Troianorum ad Numicii fl. ostia transtulere nonnulli, in quorum aliquem incidisse videtur Zonaras, qui

idem fere tradit. Sed Numicium posuit Maro poetica ratione omnino ad regionem designandam). Faciem littoralis plagae et Tiberini ostii describit poeta admodum diversam ab ea, quae nostro aevo conspicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; idque iam Rutillii tempore ita se habuit, Itin. I, 181. *Laeus inaccessis fluuius vitatur arenis, Hospitis Aeneae gloria sola manet. at Aeneas ingentem ex aequore lucum Prospicit; hunc inter fluuiio Tiberinus amoeno Vorticibus rapidis et multa flauus arena In mare prorumpit* etc. Quae tamen nemora non soli poetae ingenio deberi credendum est. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactae sint, plerumque is habitus est, ut siluosae et paludosae sint; tum alia passim veterum poetarum loca, ubi de Romae originibus tradunt, utramque Tiberis ripam arboribus densam exhibent. Tandem meliore etiam Italiae cultu Romanorum tempore littus hoc Ostiense lucis abundasse Lancisius docuit in Disf. de Villa Pliniana in Opp. P. II, p. 122, ubi in aggestiones littoris Ostiensis factas, solo in mare ad III miliaria producto, post alios viros doctos inquirat.

Igitur a laeua seu orientali Tiberis littore late, ex poetae non modo mente, sed et ex vera locorum indole, patuit silua, et ea quidem adhuc Commodi tempore lauris frequens, ut ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant haec loca *Aborigines rege Latino*, ipsi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892 *Laurentes populos urbemque Latini*. Idem nomen urbis, *Laurentes* vel *Laurentum*, ab inuenta, dum condebatur, lauro; ut VII, 59 — 62 narratur: id quod poetae relinquendum; potuerunt enim etiam aliae nominis esse causae: forte ipse laurorum per haec loca laetus prouentus. Ager autem usque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, ut poeta, latius ad totum Latium traduxit: ut cum lib. VII, 650 *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli *Laurentes* usque ad Lirim habitasse collegerunt.

Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini urbem *Laurentem arcem* poeta, VIII, 1, aut *Laurentes muros* lib. X, 671, et idem *Laurentia castra* lib. X, 635, nouam Troiam appellat. In epithetorum ornamentis nulla subtilitas a poetis et religio expectatur.

Aeneas e loco, ad quem appulsa classe copias eduxerat, altero die missis, qui vicina explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea *castra* munit VII, 157. 159, qui locus inde *Troiae* nomen obtinuit. Eo allusum lib. X, 26 *muris iterum imminet hostis Nascentis Troiae*. cf. v. 74. 75. In Troiae huius, Laurenti, Lavinii et Lanuuii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici, antiquiores et seriores historici, ut Seruius passim. Ita Charax Ardeam appellarat *Τροίην* ap. Stephan. Byz. in *Ἀρδεα*. Dio ex Tzetzæ excerptus p. 21. 42 *Λαυρεντων τὸ καὶ Τροίαν λεγόμενον*. Appian. in Excerpto ex Photio Cod. 57 *littus Laurentum et oram maritimam Troiam* dictam perperam narrat. Satis est semel de hoc monitum esse. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI, p. 13 seqq. Sed et veteres passim scriptores, ut Strabo V, p. 350 B. (p. 229) Troianos egressos statim Lauinium condidisse aiunt. Nomen Troiae ex Liuiο iam notum esse potest, lib. I, 1 *ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse: Troiae et huic loco nomen est. Ibi egressi Troiani*. Et Seruius ad VII, 158 *Et sciendum, ciuitatem* (parum proprie dictum), *quam primo fecit Aeneas Troiam dictam secundum Catonem et Liuium*. Quatuor a mari stadiis seu passus quingentos eam distare Dionysius adiicit lib. I, 53, vnde recte Virgilius VII, 158 *primas in littore sedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V, p. 229, XXIV stadia memorat, de Laurento loquitur, non de Troiae situ. cf. Clauer. p. 880, et Vulpius l. c. p. 40 sqq.

Locus hic a Troianis captus munitusque (*Χόρακα ἔθεντο* etiam Dionys. I, 53), quem *Troiam nouam* appellant scriptores, est is, quem poeta fere *castrorum* nomine ac notione designat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. *Τειχομαχία* castrorum Achiuorum partem Iliadis constituit

inferniciorem. Sed Maro similem pugnam locorum situ variavit praeclare. A dextra moenia ad amnem pertingebant (IX, 469 *nam dextera cingitur amni*), quam partem Turnus in castris interceptus petiisse putandus est (v. 790 *Turnus paullatim excedere pugna, Et fluvium petere nec partem, quae cingitur amni*); inde enim se in Tiberim saltu immittit v. 815. In proximo subducta erat classis Troianorum, aggere cincta et fluviò tuta IX, 68 sq. *Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat, Aggeribus septam circum et fluviatilibus undis Inuadit.* Ab altera parte mare erat; nam *porta castrorum proxima ponto* commemoratur IX, 238. cf. Seru. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et castra satis patens, quo Rutuli ordines explicare et urbem oppugnare poterant. Nam Troiani *murorum in parte sinistra opposuere aciem* etc. IX, 468. Ex hoc locorum situ etiam illustranda est Nisi et Euryali nocturna profectio. v. ad lib. IX, 195.

Non longe a castris his et a Tiberi versus orientem aberat *Laurentum*, eo loco situm, qui nunc *Paterno* et *Torre di Paterno* vocatur, ut docent Cluver. Ital. ant. p. 883 et ex Fabretto Vulpus Vet. Lat. Tom. VI, p. 29. Locum *S. Lorenzo* alii perperam Laurenti vestigia habere crediderunt. Ad urbem iter Aeneas fecit agmine ad laevum, a septentrione, circumducto, per saltus et cliuos silvis illo tempore confitos: de quibus v. inf. XI, 513 sqq. 522 sqq. Ad dextram versus littoralem plagam aperiebat se camporum planities, in qua equestris pugna facta. In eosdem campos descendebat agmen pedesire, cum ad urbem appropinquaret: XI, 903—907. Castris ibi positus altero die, foedere et certamine singulari inter Turnum et Aeneam frustra constituto, tumultuaria exoritur pugna: quam cum in neutram partem inclinari videret Aeneas, subito partem exercitus ad urbem oppugnandam admouet. Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Aeneas pugna facta, quae Aeneidem absoluit. Fugit fracto ense Turnus: inclusum se videt undique a corona

spectantium. *Atque hinc vasta palus hinc ardua moenia cingunt* XII, 745. Scilicet hae sunt *paludes Laurentinae*, ad urbem vsque productae: quibus Laurens hic tractus etiamnum inuius et inaccessus est: idem tamen apris frequens, quos toties poetae memorant. v. Cluver. p. 886. 887. Vulpus l. c. p. 36. Et de iis ipse Maro lib. X, 107 sqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia, silua pastus arundinea*. Erat igitur paluster hic tractus passim silvis confitus: uti omnino magnam agri Laurentini partem *silua Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea est, de qua lib. IV v. 381 sqq. accipiendi: *Silua fuit late dumis atque ilice nigra Horrida*. Per has fugam faciebat Nisus castris egressus ad interiora loca versus montes Albanos, et qui iis subest, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 sq.

A Laurento si ad orientem paullo altius in mediterranea processeras, III M passuum a mari, *Lavinium* ab Aenea fuit conditum: *urbs et promissa Lavinia moenia* lib. I, 258. Tria ista passuum millia redeunt ad XXIV stadia, quae Strabo lib. V, p. 350 B et Dionys. I, 56 memorant. A Roma aberat millia passuum XX. Sita urbs *ἐπὶ λόφῳ τινί* ap. Dionys. I, 45, siue collis is fuit, in quo nunc *S. Petronellae fanum* est, v. Cluver. p. 894, seu non longe ab hoc loco collis, qui nunc *Monte di Levano* appellatur. Ita Holstenius statuebat: v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lavinio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Pratica*, quod M^o passus ab eo colle abest. Iis Vulpus hactenus accedendum statuebat, ut ibi *lucus Patris* vel *Iouis Indigetis* fuisse videatur; esse enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abesse fontem Numicii, ad quem Lavinium situm fuisse vno ore omnes tradunt. In hanc urbem delati sunt Penates Troiani: de quibus sup. Exc. IX ad lib. II egi: Varro de LL. IV, p. 35 *Oppidum, quod primum conditum in Latia stirpis Romanae Lavinium; nam ibi dii penates nostri. Hoc a Latini filia, quae coniuncta Aeneae, Lavinia appel-*

lata: in editissima collis parte, et quidem Veneris Frutis templo, cuius etiam Strabo V, p. 355 A (p. 232) meminit, conditi, si Solinum audias c. 8, ubi v. Salmas. p. 49, atque in eo loco relictii, etsi Alba longa condita et sede regni facta. Etiam ea in re portentum intercessit, quod Dionys. I, 67 exponit, et de quo auctoritatem Annalis Pontificum, Cincii, Caesaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus esse potuit ab initio, siquidem iis Io, vel, ut alii tradiderant, IoCC iugera satis fuere ad arandum: v. inf. ad lib. XI, 316 sq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum suum a Latino rege, ut Troianis assignaretur colendus, propositum, ut ibi videbimus. Nomen vrbi a *Lavinia* inditum constans fuit fama a maioribus accepta, etsi, quae illa fuisset, varie erat traditum: v. Dionys. I, 59. Lavinum quoque Latini fratrem videntur prodidisse olim quidam, ut e Servio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliisque, quae ad consilium nostrum non faciunt, videndi Cluverius et Vulpus Lat. ant. Tom. VI. add. Lucatelli Disf. in *Disf. dell' Accademia di Cortona* Tom. VII, p. 109. Hoc vnum monebimus, *Laurolavinii* nomen ad seriora tempora post Vespasianum spectare; colonia forte ex Laurentibus et Lavinatibus in vnam urbem conscripta. Peccat in hoc Servius ad VII, 59 et alibi cum aliis.

Nobis *Numicius* adhuc verbo commemorandus est, inter Laurentum ac Lavinium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum sub monte S. Petronellae ex antro in subiectos agros primum decurrere narrat Cluver. Ital. ant. p. 894. At ex lacu Nemorense prodire et nunc sub nomine *Rivo di Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alii eum inuestigarunt: quod tamen ad eadem loca spectat. Alii nunc exaruisse eum affirmant; et interceptum amnem iam Servius notavit ad lib. VII, 150. In hoc fluvio Aeneas, pugna ad eum seu cum Etruscis seu cum Rutulis facta, interiisse, certe oculis sublatus esse creditus est: factum ei ad ripas sacellum, cum luco, *Iouis* vel *Patris indigetis* nomine; aut, quod credere par est,

antiquioris numinis in hoc loco a priscis Latinis culti sacra ad Aeneam retulere seriores: uti tot alia veteris Latii numina ex suis opinionibus interpretati sunt Romani. Inde Numicii nomini religio aliqua inesse coepit. Vtitur eo poeta aliquoties omnino ad designandum Latium: v. c. VII, 242. Fontem fluuii lacum vel stagnum fuisse tradunt ex Aen. VII, 150 *haec fontis stagna Numici*: Sed si grauior auctoritas alia nulla est, poetam ornate pro fonte stagna fontis dixisse arbitrari malim. Etsi toto suo decursu fluuiolus lacubus interceptus tardoque ac tacito motu similis stagno fuisse videtur, nam alueum habuit vluosum et limosum: Ouid. XIV Met. 598. 599 *Littus adit Laurens: ubi tectus arundine serpit. In freta flumineis vicina Numicius undis*: et v. 601 *tacito cursu* de eodem.

Haud longe a Numicii fonte, nec nisi VI M passuum intervallo, *Iuturnae* fuit *lacus* et fluuius et fons: quem ex montis Albani radicibus, utque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V milliaro ab Ostia, VII ab vrbe Roma, misceri tradunt Cluver. p. 722 et inde Vulpus Lat. ant. Tom. VI, p. 225. Esse ei nomen nunc *Treglio*; lacum tamen, ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruisse hic idem testatur Tom. V, p. 218 (quo tamen loco Iuturnae lacum cum altero illo confundit, quem poeta lib. XII, 745 memorat). *Iuturnam*, Nympham, Turni sororem, adeoque Dauni filiam (vnde XII, 785. *Daunia dea* est), edidit Maro noster: an vetere auctoritate, non constat; argute tamen seu inuenisse seu usurpasse dicendus est. Fontis enim in iisdem locis siti numen curare populares suos et tueri aduersus aduenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum situm spectat, quod Iuno cum Iuturna actura in Albanum montem descendit lib. XII, 134 *At Iuno e summo*. Fuisse Iuturnae nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, satis constat. Argutatus est in nomine iam Varro LL. IV, 10 esse ductum a iuuando eiusque fontem haberi saluberrimum. Adiiciunt alia commenta

Seruius ad XII, 139 et alii. Fuit tamen Romae quoque *Iuturnae lacus* et *fons*: vide v. c. Ouid, Fast. I, 708 seqq. et post alios Vulpium Vet. Lat. Tom. I, p. 346 sq.; itaque et *Iuturnalia* festum. Fontium omnino nympham edere voluisse videri potest Virgilius XII, 139. 140 *Diua — stagnis quae fluminibusque sonoris Praesidet* et v. 142 *Nympha decus fluuiorum*: Sed, tamquam poeta, genus pro indiuiduo posuisse videri debet, et ornamenta adiecisse. Ornans quoque epitheton *sonoris*; nec alia vis inesse putanda. Ornauit porro idem fabulam de nymphea a Ioue amata ibid. 140 sqq., quam suo more exposuit Ouid. Fast. II, 585 seqq. Alia Numicii fl. nymphea fuit *Anna perenna*, parum lepide de Didonis sorore interpretata a poetis Romanis.

Ab his inde locis surgit campus in cliuum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX a Lauinio annis condita est ab Ascanio *Alba Longa*: quae res ostento suis albae iam Aeneae fuit significata VIII, 81 seqq. *Ecce autem subitum* etc. Varro de LL. IV, p. 35 *Hinc* (Lauinio condito) *post XXX annos oppidum alterum conditur Alba: id ab sue alba cognominatum* — Albae exstructionem iam Iupiter Veneri praedixerat Aen. I, 267 — 271 *At puer Ascanius — et longam multa vi munit Albam*. Urbis conditae etiam alio loco meminit poeta lib. V, 597 *Ascanius, longam muris cum cingeret Albam*. Ab vrbe nomen accepit *mons Albanus*. Sed illo tempore, quo Aeneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti*, XII, 125. Sub monte *lacus Albanus*: de quo lib. IX, 387 *lacus, qui post Albae de nomine dicti Albani*. Qui minus accurate haec tradiderant, Albam ab Aenea conditam dixerant; vt ap. Conon. 46.

EXCURSVS IV

Veteris Italiae origines, populi et fabulae ac religiones.

VII, 37 sqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum, Quis Latium antiquo fuerit status* etc.

Primum obseruandum est, Virgilium Latii res non persequi, nisi quatenus ad Aborigines spectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etsi, ante Aborigines, Siculos, partim etiam Vmbros, in his locis fuisse constat. Porro tenendum, Aborigines hos, seu, quod videbimus, Ausones, populorum per Americam ferorum et siluestrium more, dispersis per Italiam, ipso locorum inter amnes ac montes situ fines regente, sedibus, et in plures populos ac nomina diuisos, habitasse. Religiones adeo ac ritus sacrorum et numina domestica inter tot populos non omnino eadem fuisse mirum non est. Fuerunt tamen etiam religiones ac fabulae omnibus tamquam a communi stirpe ortis communes. Vtrumque genus in suam rem conuertit poeta: atque hinc in seq. libris *fabularum nouus ordo* exoritur: ex variorum Italiae populorum, Aboriginum maxime Latii, historiis et religionibus petitis. De vtraque re omninoque de vetere Italia paullo accuratius nunc dispiciendum est, vt pluribus Virgilii locis vna opera lux affundatur, vtque, quale historiarum veterum genus poeta, quoque iudicio amplexus sit, appareat. Nec vero sex posteriorum librorum lectione delectari potest aliquis, qui veteris Italiae statum non imbiberit animoque suo repraesentare sibi vitam illam antiquam possit. Procliuiore quoque studio ad declarandam hanc Italiae antiquitatem feror, quo plura viri docti, nulla subtilitate iudicii (*criticam historicam* appellamus) adhibita tradiderunt, quoque pauciora rite et ad scriptorum aequique prisca fidem moremque sunt explorata et constituta.

Intra *Aboriginum stirpem* poetam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quaestio est

inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quae, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex ceteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poetae interpretationem satis esse videbitur.

Fuere *Aborigines* ex antiquissimis veteris Italiae habitatoribus, sed *post Vmbros et Siculos*. Quae de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere caussis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A senioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent, inuentum nomen puto, ut primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tamquam *αὐτόχθονες*, respectu ad aduenas habitatores, qui deinceps in eadem loca confluerant. Oblituerunt posthaec Aborigines sub Latinorum nomine, quod principio partem tantum populi, qui sub rege erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere coepisse videtur. Virgilius tamen, ut poeta, iam Aeneae tempore Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione aestimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, *Aboriginum* memoriae et nominis *prima vestigia* circa Reate, ultra Velinum lacum et fluvium, in Vmbria occurrere. Ex his locis versus mare vicina quaeque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam seruabant Dionysii adhuc tempore, quem vide lib. I, c. 14—17. 18 cum illustrationibus locorum, quas dedit *Cap Martin de Chaupy* (in *Decouverte de la Maison d'Horace* Tom. III, p. 112 sqq.). Ut adeo Aboriginum nomen ad vnum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Mature cum barbaris illis promiscue habitarunt Pelasgi; terram a populis per solitudines errantibus male habitam facile occuparunt aduenae, ut nostris aetatibus Americam. *Pelasgi* qua origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciae quidem locis eos

in Graeciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phoenicibus eos habuisse litteras; unde tamen perperam colligitur, eos Phoenicia origine et ipsos fuisse: hoc inter certiora refero, antiquissimo iam tempore Pelasgos cum Aboriginibus fuisse permixtos: id quod Dionysium adduxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Semppronium et alios Romanam originem ad Graecos referre videret, ut omnino Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluverius et plerique nostris sequuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, ut, *quid* ex iis, quae a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, *sequatur*, non, quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; vnam ab Oenotro ex Arcadia, XVII aetatibus ante bellum Troianum, alteram e Thessalia, Deucalioneo aevo, et tertiam ab Euandro LX annis ante b. Troi., ut facile intelligas, non nisi serius a chronographis ex coniectura, secundum rerum et aetatum comparisonem subtiliorem, haec esse constituta. Antiquissimus ille Oenotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I, c. 11 sqq. De *Peucetio* v. inf. Excurs. VIII ad v. 691. Consedisse dicitur Oenotrus cum suis in sinu Lametino seu Hipponiate inferioris Italiae, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum vsque fl. et Metapontum, tandem ad Silarum et Bradanum fines sedium extenderunt; mox et ultra eos ipsos fines progressi sunt; uti altera parte agrum obsederunt, qui Bruttiorum postea dictus est. Conf. quae ex Antiocho Syracus. narrant Strabo VI, p. 254. 255 et 264 f. Dionys. I, 35, II pr. Aristot. Polit. VII, 10, ubi et *Chones* ex Oenotriis fuisse narrantur; Nam, quod etiamnum per Americae solitudines euenire videmus, ex communi stirpe oriundae tribus, locis ac sedibus disitae, nouo nomine celebrari solent. Versus Iapygiam et ad Ionium Mare habitasse Chonas τὴν καλουμένην Σίριν Aristoteles ait l. c.

cf. sup. Exc. XXI ad lib. I. Male ex corrupto Stephani loco in *Bpétros* Bruttios primos et ante Oenotrios incolas venditant nonnulli, ut nuper *Grimaldi*, vir cetera sagax (in *Annali del Regno di Napoli* T. I, p. 131. 138 sq.). Proprio nomine Oenotriam appellavit loca circa Aesarum et Crimisam, quae Philoctetes adiisse dictus est, Lycophron v. 911. 912.

Quando et quomodo Pelasgi ex his locis ad Aborigines illos in Umbris finitima quaeque infestantes peruenerint, nec ipse Dionysius habet, quod afferat, nec res per se satis fit probabilis. Quomodo enim ad ulteriora progressa exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam usque Italiam penetrare potuisset? Verum ex tota Dionysii disputatione satis apparet, hos Oenotrios cum Aboriginibus, ex sumta illa opinione seu hypothese, a Graecis Romanorum stirpem esse repetendam, permisceri, multoque peius pro iisdem haberi; ut mihi adeo satis liquere videatur, primae huic Pelasgorum coloniae, si modo ea vnquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus esse commune, nec quicquam amplius teneri posse, quam hoc: antiquissimis iam temporibus de Pelasgorum sub Oenotro sedibus in inferiore Italia occupatis famam fuisse inter Graecos.

Altera Pelasgorum colonia, sub Deucalionea tempora deducta, ea est, a qua Aboriginum cum Pelasgis in vnum populum coalescentium origo repetenda videtur. Ex Thesalia illi eiecti alii in alias terras, pars per Epirum, oraculo Dodonae accepto, quod etiam Macrobius I Sat. 7 recitat, Ionium traiecerant, et tempestate vexati ad ostium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars castra et urbem muniunt, alii ad interiora terrae pergunt, et Umbris primum, tum Aboriginibus lacessitis, ubi ad Cutiliam euentum habere vident Iouis Dodonaei responsum illud, cum his foedus faciunt, agrique parte accepta aduersus Siculos belli societatem ineunt hosque tandem ab utraque Tiberis parte sedibus eiiciunt. v. Dionys. I, 18—21. Sed Pelasgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando post variis calamitatibus et disensionibus domesticis agitati, in varias par-

tes dispersi sunt. Pauci, qui remanserant, Aboriginum nomini suum paullatim submiserunt. v. ibid. ad c. 30. Accesserunt mox Pelasgi ex Arcadia sub Euandro, de quibus alio loco videbimus; tum Graeci cum Hercule alique. Dubitari itaque non potest, in media hac Italia (nam de extrema Italia coloniis Graecorum variis temporibus occupata non agimus) magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelasgicae et Hellenicae fuisse stirpis, multaque ex horum sermone et religionibus illos adsciuisse. Quo ipso poeta paratam habet excusationem, quod multa in his locis ad Graecanicam religionem deflexit; eius enim vestigia passim etiam Dionysius agnoscebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelasgicae stirpis habendos videri pronuntiauius. Recte, si quid videmus; Faciunt enim multa, quae hic enarrari nequeunt, manifestum, Aborigines ad *Aufonum* nomen pertinuisse, quod late per totam Italiam sedes non vno nomine habuit, ut tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim usque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum successit, eo usque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitauerunt, passim Aufonum nomen seruauerunt; vnde apud Festum, in *Aufonia*, ea pars Italiae, in qua sunt Cales et Beneuentum, prima Aufonum sedes fuisse traditur. Ad Lirim urbs Aufona adhuc sub Romanis fuit, nam V. C. 440 ea cum Minturnis et Vescia ab iis capta, *deletaue Aufonum gens*: Liu. IX, 25. Ex eodem genere homines fuisse necesse est, qui loca intra Lametinum et Scylacium sinum tenuere, antequam Pelasgi Oenotrii ea occuparunt. Pars eorum alia *Opicorum*, vel *Oscorum*, ex Opiscis, nomen habuit, quorum superstes ad seriora tempora fuit numerus per loca Campaniae proxima Atellis, vnde et *linguae Oscae* nomen mansit, quam Aboriginibus et Aufonibus communem fuisse adeoque Latinae ortum dedisse necesse est. Pars Aufonum in *Sabinos* abiit, pars in *Auruncos*, cultu illa horridior; facta scilicet magna vitae et morum mutatione, alii veterem

asperitatem retinere; aliis Graecarum coloniarum artes et instituta adsciscantibus. Consentunt cum his loca Aristot. de Rep. VII, 10 ὥκουσ δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυρρηνίαν Ὀπικοί, καὶ πρότερον, καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπὶ ἀντιόχου Αὔσονες, et Dionys. I, 72 ex Aristotele, Ὀπικὴ, in qua Latium. Et Thucyd. VI, 1, cum Dionys. I, 22 Siculos, dum Opicos fugerent, in Siciliam traiecisse: etsi Thucydides Siculos in inferiore Italia quaesivisse videtur: quia Italia ab Graecis antiquioribus de extrema parte dici solenne erat. Omnino autem mirum non est, in tanta populorum cognatione nomina saepenumero promiscue poni.

Ab hac communi *Ausonum stirpe* ortum duxere tot nominibus *diversi Italiae populi*: permixti quidem illi passim cum Pelasgis, alibi cum Siculorum et Umbriorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis aliisque Illyrici generis populis orti erant; Ausonium tamen nomen ubique fuit superius et Ausoniae originis vestigia mansere ubique non obscura. *Sabini* quidem, qui ea loca inhabitabant, in quibus Ausones seu Aborigines Umbris expulsis successerant (Dionys. I, 14. II, 48. 49), pro vetustissimis eius stirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant *Picentes, Peligni, Marrucini, Vestini, Marfi, Aequi, Hernici, Samnites*. A Samnitibus *Frentani, Hirpini, Lucani*, et ab his *Bruttii* prouenerant; a Samnitibus etiam *Campani*, qui priscos locorum incolas, Ausonium et Auruncorum nominis, cum Etruscis, agris passim eiecerant. Accuratius haec exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quae in sequentibus ad poetae interpretationem afferentur, sine his vix intelligi possunt.

Habemus iam communem Ausonii generis stirpem, de cuius remotiore origine inquirendi locus nunc non est; etsi proclive est a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, Ibericum genus, olim eam retulere scriptores apud Dionys. I, 10. Verum nec definiri quicquam in agrestium gentium originibus tam antiquis potest, nec ad unum sed ad plures e septentrione et occidente aduentantes barbaros populos prima Italorum origo referenda esse videtur.

Progredimur nunc ad alterum, quod posuimus: novum in carmine nostro fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, ab iisdem priscis populis, imprimisque ab Ausonibus et Aboriginibus, procedere: modo adolescentum, qui haec legent, animos eo adhuc intenderimus, ut Romanorum originem linguaeque Latinae causas suo ipsi iudicio ex superioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc est Ausonum, genere, sed cum Pelasgis, et, si famae fundus vere fuit, cum Troianis ac Graecis mixto, ad intelligendum in promptu est, sermonem Romanum a Latinis imprimisque ab Albanis profectum, communem eundemque cum sermone Ausonum, huiusque nonnisi dialectum fuisse, ex cultam temporum successu, cum ceterorum Ausonicae stirpis populorum sermo antiquam asperitatem retinisset. Habuere igitur populi Italici, primo ritus ac religiones, in multis quidem haud abludentes a Graecis, cetera proprias ac domesticas; habuere a Pelasgis Iouem, Iunonem, Minervam, Vestam, Martem, cum aliis; habuere ritus sacrorum cum antiquioribus Graecis fere communes; etiam mythos nonnullos Graecanicis similes; habuere alios ritus ac mythos variatos, mutatos, alios proprios ac domesticos a Graecis abhorrentes; barbariem et horridam vetustatem in iis facile agnoscas, imprimisque superstitiosum deorum metum, quem sane iniicere animis poterant magnae ac crebrae naturae conuersiones et perturbationes in his locis ex tremoribus soli, ex ignibus subterraneis, eorumque eruptione, ex aquarum stagnatione silvarumque vastitie. Necyomanteum Cimmeriorum erat in sinibus anthropophagorum Laestrygonum; sacra humana in locis ad Tiberim, Fauni oracula incubatione in victimarum caesarum pellibus accepta. Habebant iidem fabulas et narrationes suas a maioribus acceptas super origine sua ac primo vitae cultu, symbolis fere ac symbolicis personis expressas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum super illustrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturae euentis insignioribus, sed fabuloso illo sermonis et narrationis genere ex-

poni solitas; neque poetarum ingeniis, ut inter Graecos factum, expolitas et ornatas; sed ipsa argumenti tristitia aut foeditate notabiles, ut de Caco latrone. Itaque Italici mythi longe a Graecae fabulae suauitate absunt; nec varietas grata inest, et maior ornatus pars ab ineptis verborum lusibus aut veteris sermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta: Cum enim veteres ritus, ut sit, et essent admodum mutati et causa eorum ignoraretur: ariolatione incerta multi ritus et sacra interpretari conati ad verborum lusum et originem confugerunt et inde fabularum causas deduxerunt. Passim tamen Graecanicae quoque fabulae aspersa sunt vestigia aliqua.

Ea quidem, quae VII, 45 sqq. exposita sunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latinorum* habendi sunt *mythi*, qui mox inter Albanos seruati, tandem ab his ad Romanos peruenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, ut illos inter maiores, stirpis vero auctorem ultimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Ioue Dardana pubes Gaudet auo*. Aboriginum alii mythi fuere de *Iano*, de *Camenis*, de *Anna Perenna*, de *Angerona*, de *Carna*, de *Ope*, symbolicae fere naturae, sed plerique obscuriores, cum ipsis nominibus, quae apud Varronem, Festum, Macrobius, Augustinum, Arnobium et alios sunt videnda; ut adeo vix sit operae pretium, in illis otium consumere: inprimis, cum pauca integra ac sana, pleraque commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenerint. Certatim enim ab historicis, grammaticis, et multo magis a doctoribus Christianis allaboratum est, ut antiquitatem obscurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix vnam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem seruauit; etsi sunt in iis nonnullae, quibus priscorum hominum sermo symbolicus egregie illustratur. Sic Vulcani, qui ignis est, vxor apud Macrobi. Sat. I, 12 editur *Maia*; hoc est Terra, Mater magna, sed cum notione auctus: vnde eadem *Maestia* dicta fuit. Apud Tusculanos *Maius* erat Iupiter. Eadem cum *Maia Ops*,

Bona Dea, *Fauna*, *Fatua*, habita: vid. Macrobi. ibid. *Vertumni* et *Pomonae* fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ouidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur perturbatio, quatuor potissimum, si recte iudico, *modis*. Primum, cum, communi licet stirpe oriundi, diuersi tamen et per varias Italiae partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent mythos: ad Aborigines seu Latinos eos trahere serior coepit aetas, inprimisque e Romanis quisquis veteres historias conscripserat. Videndus in hanc rem inprimis Sext. Aurel. Victor; add. locus Tzetzae ad Lycophr. 1232, quem ad Dionem retraxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam, quod modo eum vidimus Latini maiores edere Faunum, Picum et Saturnum atauum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In Latini regia: *Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum Antiqua ex cedro; Italusque paterque Sabinus Vitifator, curuam seruans sub imagine falcem, Saturnusque senex Ianique bisfrontis imago Vestibulo adstabant*. Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, ut a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. conf. Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. *Italus* autem ad Oenotrios spectat, quos Ausonum sedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum est, siue ab Italo rege siue ab alia causa ductum. conf. Excurs. XXI ad lib. I. Italum Oenotrios, qui dispersi habitabant (*νομάδες*), ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalitia conuiuiaque publica (*συσσίτια*) ad suum vsque tempus frequentata constituisse narrat Aristoteles de Rep. VII, 10, quod frustra conantur ad Saturnum reuocare. Quidni Oenotriis suas fabulas relinquimus?

*Alter*a mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiarum

ordinem et numerum seriores retulerunt: quod idem inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faunus, Ianus, inter Latini maiores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat vetus Italia; ut Excursu V videbimus.

Sed maiorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, *tertio* quidem loco, attulit insanum Graecanicae doctrinae in patrias historias et religiones inferendae studium inter Romanos, quod a pluribus causis profectum est. Partim enim domesticae historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Graecarum rerum cognitio, partim Graecorum historicorum exemplum in originibus veteris Italiae e Graecia arcessendis, eorumque de veterum Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Aboriginum gente sedibus narratio et disputatio, partim denique animaduersa in nonnullis Graecanicae originis et linguae vestigia eo adduxerant multos, ut omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent, ad Graecos referre, ex Graecis moribus, institutis, et opinionibus illustrare, et ea, quae a Graecis discrepant, ad eorum verba et res accommodare studeant. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, ut suarum rerum origines aptas et nexas esse velint ex illustri aliquo sui seu prisca temporis populo. Maiores nostri regum stirpes ad Troianos vel Graecos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum urbium nomina et origines a Graecis repetebant, quandoquidem colonias Graecas in multis Italiae passim locis confedisce acceperant.

Huius generis mythologiis pleni sunt Grammatici, imprimisque Macrobius: in quibus tempus consumere sigillatim exponendis nolim quemquam; satis est rem omnino tenere. Sed, quod grauius est, antiqui isti scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exscribebant, iisdem opinionibus erant imbuti. Ex qua secta *Cato* imprimis fuit, qui sero litterarum Graecarum studio ad pra-

vam eam rationem deductus esse videtur. Eidem adiungit *P. Sempronium Asellionem* Dionysius I, c. 11. *Caecilium*, qui Graecam urbis Romae originem ediderat, Strabo memorat lib. V, p. 352 C; qui tamen forte est *Cincius*, cuius nomen apud Dionysium quoque lib. I, 74, p. 59 Hudf. *Καίνιος* in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel *C. Acilius*, cuius annales graece scripti a Claudio aliquo conuersi legebantur. Eos, qui graece res patrias conscripserunt, Romanos Graecas quoque fabulas esse amplexos, nemo mirabitur; ut *Q. Fabium* in Annalibus et *L. Cincium* in Annalibus Graecis (ap. Dionys. lib. I, c. 6), *A. Albinum*, qui *Graece scripsit historiam*, Cic. Brut. 21, et *Cn. Aufidium*, Tusc. V, 38. Enimvero necdum alium quemquam scriptorem veterem, quantum quidem ex fragmentis intelligi potest (inspiciat aliquis v. c. librum de Orig. G. R.), reperi, qui non Graecas fabulas sectaretur. Varro quoque eidem studio nimium indulgit, ut vel ex vno loco de R. R. III, 1, 6 satis intelligi potest. Inprimis autem in urbium Italicarum originibus e Graecis fabulis repetendis laborarunt tantum non omnes, ut nec modum nec rationem seruarent; nam leuissima quaque rerum nominumue similitudine arrepta originem, causam, et conditorem in Graecia reperisse sibi videri solebant. Hoc idem tot virorum doctorum exemplum obsuerat Dionysio Halicarnassensi, viro acutissimo, ut urbem Romam iam inde ab initio ad Graecae coloniae morem descriptam, opibus inter Regem, Senatum et Populum, sapienter ad trutinam exaequatis, reique publicae partibus subtiliter constitutis egregie fundatam, tamquam in tabula picta exhiberet.

Prauo hoc Graecae doctrinae studio doctissimos ex Romanis si quis imbutos fuisse audierit, non amplius mirabitur Etruscos a Tyrrhenis, Sabinos a Lacedaemoniis, deductos ferri; Tibur esse Argiuorum coloniam (VII, 672); Halesum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 sq.); Ariciam Dianae amasium Hippolytum excepisse (761 sq.). Comparet aliquis Fastos Ouidii v. c. lib. IV, 63 sq. et ad sacrorum rituum festorumque

causas et origines sibi traditas attendat, aut ad Quaestiones Romanas Plutarchi. Innumera huius generis sunt alia apud Servium, Plutarch. Romul., Iustin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De instituto talia persequuti esse videntur Alexander Polyhistor et Avianus aliquis „qui iambis totum Livium scripsit,“ vt Servius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de urbium Italicarum origine*. Si forte mireris, quomodo his somniis tantum tribuere potuerit antiquitas, recordandum est similis vanitatis, qua viri docti superiore aetate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phoenicia verba se tenere putabant) repetiere.

Ita tandem factum est, vt pauci Latini mythi propriam suam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quae Graeci de Κρόνος suo narrabant, etiam auream aetatem (v. c. Aen. VI, 793—795) et Iouis impia consilia. Faunos, qui Latio et Etruriae proprii sunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miscuerunt, adiuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Musis: et sic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnus ex Melicerta, qui Phoenicum utique nauigationibus ad Graecos peruenerat, forte is iam a Cadmo illatus et Palaemonis nomine insignitus. Adsciuerunt quoque passim religiones et nomina deorum graeca, quae oblitterarunt antiqua; ita Venerem receperunt et Dioscuros. Res tandem eo adducta, vt *peffimi fabularum suarum interpretes essent Romani*. Nec quicquam fuit Italis adeo domesticum ac proprium, quin a Graecis repeterent. Ipsum Ianum ex Perrhaebia Thessaliae qui adducerent, fuisse video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios, qui ex Creusa, Erechthei Athenarum regis filia, natus, apud Victor. O. G. R. 2. Quid? quod Ianiculum ab Ione, Creusae filio, ex Euripidis fabula noto, fuere qui conditum traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2. Maia, quae, vt supra vidimus, mater Terra erat, ad Maiam Mercurii matrem reuocata est. Nerienes, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem est deprauata. Gell. conf. XIII, 22. Corrupte quoque sacra sua Romani ad-

mixtis alienis opinionibus, vt Lupercalium ritus arreptis fabulis de Pane Graecorum.

Tandem *quarto* loco ineptis et prauis etymologiis turbatae sunt historiae antiquae Italiae plus quam credi potest. Hoc quidem studium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipsamque adeo verborum originem investigandi, iam inter Graecos parum ad sermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros sonorum lusus substitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, vt Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipsis historiis et fabulis noxae fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres scriptores. Vt Umbros quasi Ombrios dictos, Thufcos a sacrificio ritu dictos, et similia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti sunt ex vocis sono! Latium a latendo cum duxissent, quae non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebrae. Anna Perenna in Didonis sororem mutata et Nympha Numicii illa facta, cum dea esset ex indigetum numero, et haud dubie anni initia fausta designaret. conf. Macrob. I Sat. 12 Ianuario — *et publice et priuatim ad Annam Perennam sacrificatum itur; vt annare perennareque commode liceat*. Ardea, Rutulorum vrbs, nomen habens cum aue ardea commune, fabulam absurdam peperit auis ex vrbs incensae cineribus enatae. vid. Ouid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quasi bis vir et vitae redditus ib. XV, 497 sqq.

Fuisse iam inter Graecos scriptores *Dioclem Peparethium* et alios, qui Italicarum urbium origines hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionys. lib. I, 34 sq. 49 sqq. 72 sqq. In Parallelis Plutarcho tributis magnus eorum numerus laudatur, qui Italica scripsere, Aristides Milesius, Theotimus, Alexarchus, Cleonymus, Theophilus, Dorotheus, Aristocles, Meryllius, Chrysippus, Agefilaus, Aristobulus, Alexander Polyhistor; cum his Xenion apud Macrob. I Sat. 9. Adde his eos, qui Tyrre-

nica scripserant, vt Softratus. Omnes hos Graecas fabulas in Italiam transtulisse apparet, seu opinione falsa deceptos, seu prauo studio ductos. Omnino serius ad Graecos Italicarum rerum notitia paullo luculentior peruenit. Nam etiam illo tempore, quo Graeci nauibus Italiae littora frequentabant aut Graecia Magna ciuitatibus Graecis potentibus florebat, interiores tamen terras pauci adiisse videntur. Itaque fragmenta, quae ex priscis Graecis scriptoribus noua super Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionysius, miram prodere videntur inscitiam doctisque hominibus prorsus indignam.

Fabulas autem super Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Graecis ingeniis praebuit inprimis primo Herculis profectio cum Geryonis armentis per Italiam facta (conf. Apollod. II, 5, 10), tum Homericæ narratio multis mirisque fabulis de maris terrarumque facie variata, de Vlyssis erroribus et ad Italiae littora accessu. De Hercule quidem fabulas innumeras, magnum inprimis urbium numerum Italiae ab eo vel ab eius filiis conditarum, narrauerunt, Vlyssis autem progenie aut sociorum stirpibus omnem passim Italiam frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausone, seu Circes filio ex Vlysse seu Calypso, ortum habuisse narrantur. Festus: *Ausoniam appellauit Auson Vlyssis et Calypso filius eam primam partem Italiae, in qua sunt vrbes Beneuentum et Cales* (hoc quidem, vt supra vidimus, recte; nam ea Italiae pars Ausoniae nomine proprie insignis fuit); *deinde paulatim tota quoque Italia, quae Apennino finitur, dicta est Ausonia* (hactenus vere; sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuisse Aruncam urbem ferunt* (Suessæ Aurunca, ab Auruncis habitata). Ab Vlyssis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres vrbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat ap. Dionys. I, 72 (p. 58). cf. viros doctos ad Stephan. in *Ἀρδέα* et Cluuer. pag. 976. Latinum Circes et Vlyssis filium iam Hesiodus prodidit Theog. 1011. 1013, Telemachi et Circes filium alii, forte ipse Telegoniae auctor, carminis cyclici: v. Hygin.

f. 127, vbi v. Intpp. add. Geopon. XI, 2, vbi v. Nicolaus. Corruerant Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alii, quos Cedrenus sequutus est p. 135 D. Huius generis multa in primo statim libro Dionysii et Solin. cap. 2 cognosci possunt. Traducta quoque res ad alios a Troia seu reduces seu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Seru. ad Aen. I, 242. Quae omnia si semel animaduersa et perspecta habueris, ducta illa ex praua opinione, sed cum ratione certa, multarum obscuritatum et difficultatum nubem ex vetere historia facile dispulsam esse intelliges.

Quid quod satis probabile mihi sit, etsi aliquid pro liquido et explorato in his, quorum nulla fides historica est, tradere velle ineptum sit, ipsam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione esse profectam: nam a *ruma*, seu *rumi*, quod vetus mammae nomen est, Romae nomen deduxisse nonnullos videmus; vt alios a *virtute* ac *robore* ad Graecam vocem *ῥώμην*. Ignoratio originis, a qua nomen urbis ductum esset, hominum animos ad coniecturas conuertit, quae postea in narrationes abierant. Quod si verum est et ex antiquioribus sumtum, quod Seruius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, vt Tiberis priscum nomen *Rumon* fuerit (neque illud adeo abhorrens ab antiquissimo aquarum et amnium nomine per Celtas et Graecos vulgato: *Rha*, *Rho*, *Rhu*, *Rhin*, *Rhiw*, *Rhei* [*ῥέω*, *ῥέος*],) non improbabile sit, urbis nomen a flumine esse ductum, et omnia alia, quae narrantur, pro commentis seriorum aetatum esse habenda.

Sed de his nolum cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi satis est dilucide satis exposuisse naturam et causas corruptarum fabularum veteris Italiae, vt mihi via ac ratio expeditior sit ad ea, quae in sequentibus erunt tradenda.

EXCURSVS V

Historiae veteris mythicae Italiae capita potiora de Saturno, Iano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 sqq. *Rex arua Latinus et vrbes iam senior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus: Fauno Picus pater: isque parentem Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.* Cum haec sint quasi potissima historiae veteris mythicae Italicae capita, disquirendum de iis esse videtur paullo accuratius. Multo magis, quoniam vulgari opinione vera facta, homines et res antiquae tamquam vere gestae, in his tradi credantur, ita ut tamquam fide historica accepta regum antiquorum res et facta exponi a scriptoribus putentur.

Ad *Saturnum* videmus Latini genus simulque fabulas veteris Italiae tamquam ad caput et originem deductas

subsistere, nec ulterius procedere. Est autem de *Saturno* mythus proprius Aboriginibus ac domesticus, nec quicquam aliud, si recte iudico, quam symbolicum nomen melioris vitae, cuius initia a frugibus inuentis, satione et messe repeti solent: non quasi cum philosophica aliqua subtilitate haec excogitauerint aut arte aliqua expresserint; sed quia animi sensa aliter quam per rerum sensibilibus formas ac species eloqui nequeunt rudes populi, deficientibus verbis; et mala fraude mecum ageret, qui haec cum allegoriae, rei prorsus diuersae, studio confundere, meque in antiquis rebus eam amplecti pronuntiaret. Itaque falx Saturno addi coepit; eoque narratum, ad cultum vitae eum Aborigines adduxisse: *Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo — Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit legesque dedit.* Aen. VIII, 319 sqq. Addita quoque coniux Ops, h. e. Terra. Commenta seriorum apud Macrob. I, 7. 8. 10 non moror.

Cum a Graecis tractari coepissent fabulae Italicae, ad *Cronum* illi suum referre coeperunt *Saturnum*. Factum id iam ab Ennio in Annal. Nam fragm. p. 30 *Saturnus, quem Coeli genit,* et a L. Accio in Annalibus apud Macrob. I, 7 extr. legitur, versibus inde adscriptis; etsi de illo nomine dubitare licet. Inde turbatus et interpolatus est antiquus ille mythus, et narrata de Saturno ea quoque sunt, quae Graeci a Phoenicibus accepta de Belo ad suum Cronon transtulerant: ut iam supra monitum (Excurs. IV, p. 135). Falcem, messis symbolum, modo ad ἄρπην Κρόνου et rescissa Caeli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, reuocarunt.

Vt autem Graeci Cronum in Italiam transferrent, etiam situs Italiae versus Graeciae occidentem eos impulisse videtur; *Occidentem* enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detrusus delitescit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίην ἄλᾱ appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548 et al., et Κόλπος Πέας apud Aeschyl. Prometh. 836. Iuuabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi

poterat, qui Iouem fugiens eo venerat. VIII, 320 *Arma Iouis fugiens et regnis exul ademptis*. Ex his manifestum sit, quo tot doctorum virorum somnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam suavis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatae.

Receptus inde est Saturnus in Annales tamquam *gentis conditor* et legum vitaeque mitioris auctor rexque Latii vetustissimus; ut nullus facile est populus, qui non idem symbolica nomina pro stirpis suae auctoribus habuerit. Difficultatem ac molestiam fecit mox scriptoribus *Ianus*, quem et ipsum mitioris vitae inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Est *Ianus* hic et ipse inter mythos Latinos referendus deusque eorum domesticus. *Nam tibi par nullum Graecia numen habet*, ait Ouid. I Fast. 90; nec dubito, eum ab initio nihil aliud quam almae naturae, excultaeque eius dotibus vitae, symbolum aliquod fuisse. Itaque in Saliaribus carminibus *deorum deus* audiebat (Macrob. I, 9) tamquam principium rerum adeoque etiam deorum. Traductum postea symbolum ad alia cognata, ut designaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora, annum eiusque vertentis se noua exordia, mundi quoque seu caeli ortum et occasum, et sic porro: ita enim, ut in varios significatus symbola detorquerentur, ipsa res ac necessitas ferebat. Ita ipsum complexum siderum et caelum designasse dicendus secundum Messalam apud Macrob. I. c., ipsum chaos et ex eo orta rerum facies apud Ovidium in Fast. I pr. Plura alia, etiam multarum rerum inuenta, ad Ianum retulere seriores non modo Grammatici sed et scriptores Romani, ut ex Ouidii Fast. lib. I intelligi potest, partim rerum similitudine partim nominis origine ab *eundo* repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Seru. ad Aen. VII, 610 et al. Quod belli pacisque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod eius religio erat antiquissima: unde inualuerat, ut bello indicto templum eius ad supplicationes pateret. Distinguenda ab iis alia a serio ribus adscita, ut prudentiae opinio a duplici facie; nec pro

mundi anima Ianum dictum esse antiqua auctoritas firmat, aut inter sidera Iani numen ortum, ita ut nauicula inter Booten et Virginem ab initio dictus et habitus Ianus esset: quae nuper fuit ingeniosa V. C. *Dupuis* opinio: Critolai enim fides nulla est, Grammatici in phaenomena Arati ludentis, in libro suppositio Plutarchi, Parall. p. 307. 308.

Cum hoc nomen symbolicum mox et ipsum inter vetustissimos *Italiae heroes* seu *deos* esset relatum, dubitatum est *inter Ianum et Saturnum*, uter altero esset antiquior. Plerique tamen Ianum priorem Italiam obtinuisse narrant, et aduenam Saturnum ab eo esse exceptum: cf. Ouid. Fast. I, 233 sqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noster lib. VIII, 319 *primum* Saturnum in Italiam venisse dicat, multa argutati sunt etiam veteres, ut hanc difficultatem expedirent. Talis disputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c. 1 legitur: quam inanem esse, ex superioribus facile intelligitur. Nec vero Ianum excludit Virgilius, sed *primus* nihil aliud est, quam primis h. e. antiquis temporibus, prima hominum aetate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem naui vecti, Iano regnante in Italiam aduentu narratio nullam grauiorem causam ac fundum veri habet, quam quod antiqui numi altera parte naui rostrum, altera Ianum bifrontem habebant; etsi his de signis dici vix potest quam multa veteres argutentur. cf. Ouid. Fast. I. c. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 274 D. E. Neque absimilis, suspicor, ratio induxit, ut Ianum Saturnumque in regni societate vixisse traderent: quandoquidem vicinis collibus nomina eorum erant imposita: *Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* lib. VIII, 358.

Secundus a Saturno apud poetam nostrum *Picus* memoratur I. c. VII, 48. 49 *Picus — isque parentem Te, Saturne, refert*. Primum omnino sanguinis auctorem per parentis vocem saepe declarari, et notus est loquendi mos, et Burmannus ad h. l. monuit. Iani utique ex Venilia filiam, *Canentem*, uxorem habuisse narratur. Multa sunt in hac historiae antiquae parte nomina ab initio symbolica, etsi obscurae nunc fere interpretationis, quae in viros ac femi-

nas abiisse videntur. Ianus quidem secundum alios *Camesen*, sororem ac coniugem, secundum alios *Veniliam* in matrimonio habuit. Camefe vix alia fuit quam Camefna et Camena, vt Casmilus, Camillus (v. Aen. XI, 543. cf. Varro de LL. VI, 3); vetus Italiae numen, ad plures deas, *Camenas* dictas, traductum, quas cum Musis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicauerat: ad eas enim pleraque carmina sua, hoc est vaticinia, referebat (Plut. in Numa p. 65 A.). Camefene nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui Ianiculum oppidum impositum erat. Hyginus illud nomen a Camefe duxerat, qui cum Iano eas terras tenuisset: sed narrauerat hoc ex Graeco homine, Protarcho Tralliano: apud Macrob. Sat. I, 7; at cf. Athen. XV, 13, p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de LL. IV, 10 disiungit eas: *Salacia, Neptuni, a salo, Venilia a veniendo* etc. Salaciae quoque nomen in Sexti Pompeii numis legi probabile sit, in quibus SAL. legitur: de Salacia itaque docte disputantem videbis Eckhelium in Doctrina num. vet. Tom. VI, p. 27. 28.

Ex hac igitur Venilia susceptam Iano filiam *Canentem* in matrimonium accepisse narratur Picus, v. Ouid. Met. XIV, 333 sqq., qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione conspectus, cum eius amorem spreuisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 sq. *Picus — quem capta cupidino coniux Aurea percussum virga versumque venenis Fecit auem Circe sparsitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priscis Italis inter sacras fuit aues inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer: v. Seru. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatae formae peperit, nata illa esse potuit ex antiquo signo iuuenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ouidius in Circes aedibus Met. XIV, 313 sq., vt augurandi peritia in Pico expressa fuisse videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet eius signum in Latini regia positum: v. 187 *Ipse Quirinali lituo — se-*

debat — Picus equum domitor. Seruius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse. Apud Valer. Fl. VII, 232 Circe, etsi simulate, profitetur se Pici matrimonio haberi.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater*; et lib. XII, 766. 769 est Faunus *Laurens deus*. Martis filium ediderant alii: Dionys. I, 31. Appian. fragm. lib. I. Cum in eius aetatem Euandri et Herculis accessus ad Italiam a Graecis relati essent, frequentior eius ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis haec tenebimus: Primum numen fuisse antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priscae Italiae, et priscae fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: haec enim futura praenoscendi ac praedicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos mouebat: nec aliter barbari Americae et Africae populi de diis suis statuunt; et interdum omnem religionem, cultum et notionem numinis, ad opinionem et spem comperiendi futura e diis et sacerdotibus redire videmus. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminebat: eratque eius celebre oraculum in luco Albunae apud Tibur; de quo v. lib. VII, 82 sqq.; ab eo enim acceptum nobile illud responsum de Lauinia. Symbolicum quoque nomen est *Fatuae* pro vxore Fauni habitae futura praemonentis. v. Iustin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa aliquando, serius forte, versibus rudibus fuisse reddita, quod versuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Inconditos versus poetarum superiorum Ennius vellicabat hoc nomine; *scripsere alii rem Versibus, quos olim Faunei Vateisque canebant.* (Redigi versus illos horridos ad metrum aliquod in summa asperitate posse docuit nuper Hermannus in docto libro de metris Graecorum.)

Hoc numen Romani de Pane Graecorum interpretati sunt: inde etiam Faunos (v. Aen. VIII, 34) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4. Habiti

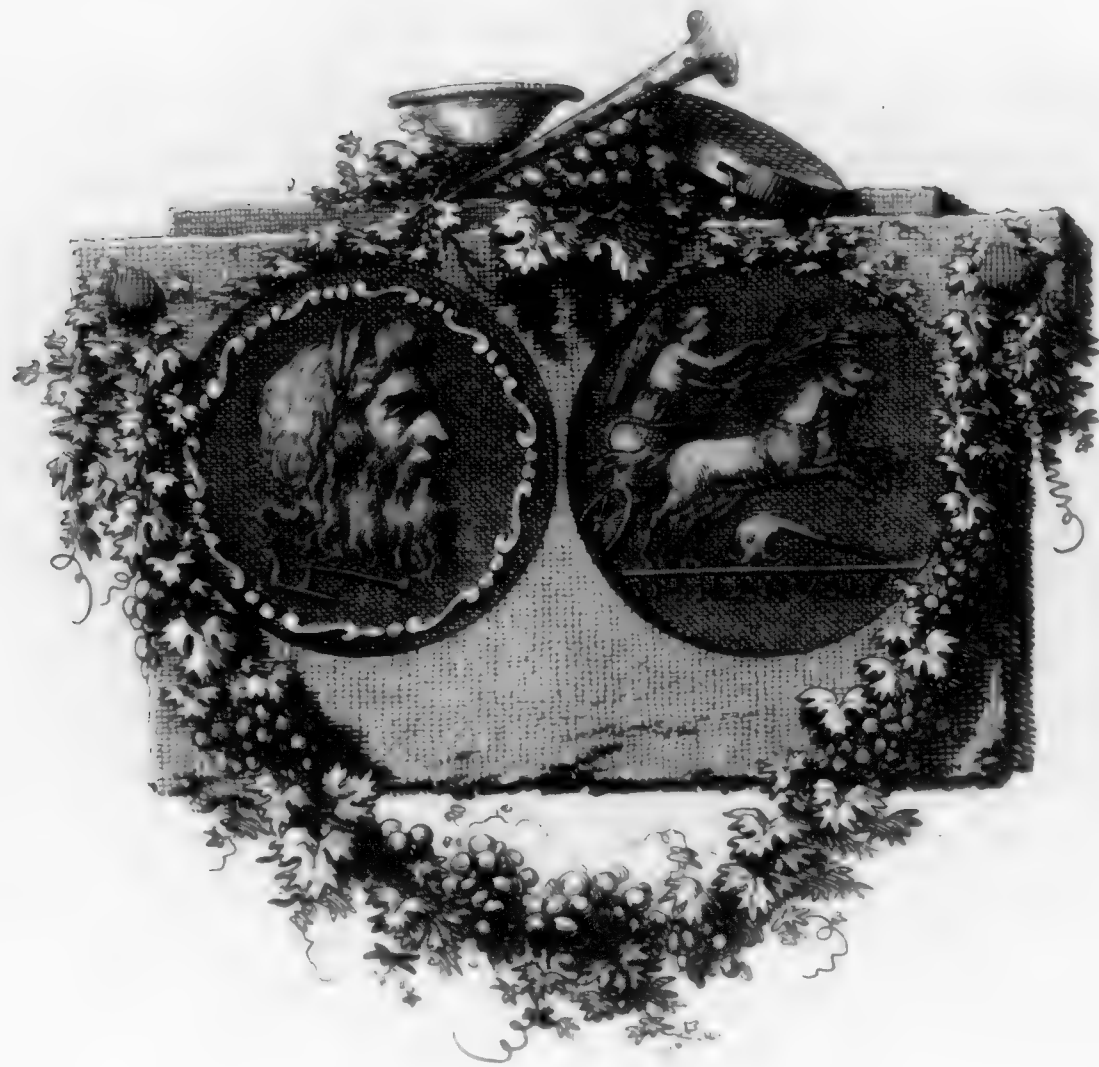
Fauni inter comites Bacchi et orgia celebrantes, etiam in artis operibus: qua de re egimus in *Antiquar. Abhandl.* c. II, p. 53 sqq.

Inde inter priscos Italiae seu Latii reges idem Faunus relatus est, modo Martis modo Pici habitus filius, quod Virgilius amplexus est l. c. Eo regnante Euander ex Arcadia in Italiam venisse ferebatur. v. Dionys. I, 31, Iustin. XLIII, 1, O. G. R. 5. Constituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnauerit Faunus cum ceteris regibus. Syncell. p. 171.

Ex Fauno et Marica Nympha *Latinus* natus est, quo regnante Aeneas ad haec loca venit. *Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica Accipimus.* Fuit autem *Marica* dea Minturnensium ad fluuium Lirin, cuius lucus in eo littore fuit non ignotus, pro Venere male apud Seruium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit, disputatum est in Notis ad lib. XII, 164 *Solis aui.* Sed Latini genus diuersimode traditum fuit; nec modo per Graecos scriptores, iam inde ab Hesiodo Theog. 1011. 1013, et a Telegoniae auctore: cf. sup. Excurs. IV ad h. l. sub f.; verum in ipsis Italicis mythis. Herculis filium ex Hyperborea puella fuere qui narrarent, ut Pallantem ex Lauinia Euandri filia ab eodem Hercule susceptum fabulati erant: Dionys. I, 43. Alii ex filia Fauni et Hercule natum Latinum, ap. Iustin. XLIII, 1. Sed omnino multis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc disponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc vnum monebimus: esse nunc eius nomen proprium, ut *Latinus*-rex fuerit; quod apud vetustiores tantum appellatum fuisse probabile est, ut vnum aliquem ex regibus Latinorum, cuius verum nomen ignorabatur, designaret. Apud Seruium ad lib. VII, 47, quem plenior dedit Iulius Sabinus, *Hyginus ait plures in Latio reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narrantur Latini ab eo nomen accepisse; quod vix ita se habere potuit, cum Latii vox antiquior ipso rege fuerit, unde Latini dicti. Mirum est, quod apud Cononem Narrat. 3 occurrit, ubi *Latinus* in in-

feriorem Italiam, ad veteres Pelasgorum ab Oenotro adductorum sedes, reuocatur: filiam ille suam *Λαυρίνην* Locro Alcinoi fratri Italiam extremam insidenti despondet; occiditur vterque ab Hercule hospite. Scilicet omnino Graeci mythographi, quoties regem Italici soli nominare volunt, Latini nomine vtuntur. Pro Latino, ad quem Aeneas venit, Faunum Martis f. memorat Appian. lib. I in Excerpt. ex Photio. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipso Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Siue tamen fuit *Latinus* aliquis, seu non fuit, intelligendus vtique est rex vrbs et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii constituebat; totius Latii nondum illo tempore erat regnum, nec vnquam fuit, nisi Romanorum.

EXCURSVS VI

De oraculo Fauni in luco Albunae in agro Tiburtino.

VII, 81 sqq. *At rex sollicitus monstris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta Consulat Albunae.* Sententiam verborum et vim in notis declarauimus. In agro Tiburtino ab occidente lucus erat, in quo aquae Albulae, medicatae et sulfureae; ex earum fontibus vnus est *Albunea*, fons et Nympha, forte et Sibylla. cf. ad Tibull. II, 5, 69. In hoc luco, Albunae dicto, oraculum fuit Fauni: de quo accurate agit poeta. Nostri adhuc aetate imminent Anienis catarractis ruinae templi, quod Sibyllae Tiburtinae esse volunt viri docti, nullo grauiore, quam quod vetere fama ita traditum est, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poeta spectari et versibus his describi contendunt. Copiose hanc opinionem adstruxit Vulpus in Vet. Latio, T. X, c. 5. Sed, vt solent ex Italis multi, modo patriae suae, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam

rerum ac sermonis ignoratione, multarum urbium sedes et ruinas prae interpretari, ita vir doctus in poeta vsu loquendi, orationis vim et rationem, sententiam, communem sensum, omnia euertere maluit, quam veritati concedere. Vt Sibyllae templum ad hos Albunae lucos reuocare possit, interpungit v. 82 post *oracula Fauni, Fatidici genitoris, adit. Lucosque*, vt scilicet Fauni templum res a Sibyllae oraculo diuersa sit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, vbi Inui Castrum fuit (sup. VI, 776). Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX, cf. c. 7, quam oleastrum Fauno sacrum ex Aen. XII, 766. Sed haec et reliqua omnia contortissima sunt, vt in his haerere necesse non sit. Sibyllae Albunae nomine signum marmoreum in villa Atestina habetur, quod etiam in Vulpio aere expressum est; de quo tamen, nisi accuratius exploratum fuerit, nihil cum fide pronunties.

EXCURSVS VII

De fabularum Graecarum usu, et de Italicarum in illarum naturam deflexarum habitu; tam de Turno.

VII, 371. 372 *Et Turno, si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.*

Prauum inter Romanos scriptores, imprimis veteres, fuisse studium deflectendi veteres Italorum mythos ad Graecas fabulas et repetendi origines rerum urbiumque Italicarum e Graecia, supra Excurs. IV diserte expositum est.

Quod tum inter causas corruptae historiae memoriaeque omnis veterum Italorum obscuratae retuli: hoc Virgilius, summus poeta, seu communem opinionem sequutus, seu, si acriore iudicio verum perspexit, utilitatem tamen amplexus, pro adiumento praeclaro ad expediendam carminis sui materiem adsciuit, erroremque, rerum veritati historiarumque fidei infestissimum, poeticis rationibus accommodavit sollertissime.

Cum enim *Italicas fabulas*, ut nouitate rei placeret, carmini intexere constitisset, statim occurrere necesse est hoc: eas quidem, quae carmine tractari possint, fabulas esse paucas, plerasque asperas et inficitas nominibus: cuius modi Salacia est, quae Neptuno coniux data, Nerienes, quae Virtus erat ac Fortitudo, eadem fere, quae Graecorum Minerua. Vna est egregie ad poeticum usum informata fabula de Ora, Iuuentutis dea, Quirino deo pro coniuge data, ut Herculi Hebe. vid. Gell. XIII, 22 et ibi Not. Sed haec quoque ad Graecum exemplar procusa est, et ipsum videtur nomen Graecum esse, *Ωρα*. Esse eam Herfiliam, sed deam factam narrauit Ouid. XIV Met. sub fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliore et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Graecam illae rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut translatis. Inde etiam totius carminis aequabilis

tenor ac color, faciesque elegantior ac doctior proueniebat. Cum autem, quod sup. Excurs. IV vidimus, tot diversorum populorum Italiae, quos eiusdem stirpis quasi surculos ac propagines aut populi eiusdem tribus appelles, tam multae, et diuersae quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeunt, essent narrationes de auctoribus ac primis heroibus regibusque: selegit quidem ex iis poeta nonnullas, quas carmine tractari posse videbat; ex earum tamen ipsarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit: cum non modo obscuriores pleraeque essent doctisque viris multo minus notae ac Graecicae, verum et horridi aliquid et agrestis, aut ieiuni inconditque haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis ubique abstergere potuit. Ex hoc genere sunt: bellum inter Laurentes Troianosque cerua caesa, quae Silviae in deliciis erat, concitatum; Caeculus scintilla ab Laribus foco impositis desiliente a matre conceptus (cui similis fabula de Romuli et Remi ortu apud Plutarch. Romul. p. 18 D. E. occurrit); Cacus, qui ignem ore vomebat; mutatae in Nymphas naues; Ocnus, Mantuae conditor; Camilla infans hastae illigata et trans amnem iacta; strix Turni os circumuolans mortemque portendens. Quae fabulae cum poetae summi arte et ingenio expolitae vix nitescant; prorsus omittendae fuere aliae. Nec vero hoc mirabitur, qui meminerit, Graeciae veteris fabulas ab initio forte non minus a poetica elegantia, suauitate et dignitate, alienas, magno plurium poetarum sibi inuicem succedentium studio fuisse expolitas; Italicis autem fabulis similem fortunam nunquam contigisse, ut nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quae ne definita quidem et constituta satis sunt, ut attributa deorum, quae apud Graecos artificum opera egregie sunt disposita et descripta. Inde factum arbitror, ut falx, quae Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adiecta sit lib. VII, 178. 179 *paterque Sabinus Vitifator, curuam seruans sub imagine falcem*. Clavis proprium est insigne Iani. At apud Festum in *Claudere* Portumnus clauim manu tenere dicitur,

vt deus portuum. Qua re adduci se passus erat Heinſius ad Ouid. Met. XIV, 334, vt Ianum aliquem Portumnum ſibi fingeret.

Haec cum ita ſe haberent, deligendae fuere Maroni fabulae ex multis paucae, eaeque non modo ſucco et ſanguine, verum etiam habitu ac ſpecie, vt ita dicam, Graecanicae fabulae veſtiendae. Quo ipſo et nouitatis aliud genus conſequutus eſt poeta, et permixtis inter ſe illigatiſque fabulis Graecis Italicisque ornamenta habuit in promptu, quae pro lubitu aut conſilio adhibere poſſet. Originibus autem populorum et vrbiſum Italiae a Graecis repetitis, non modo contextus rerum et carminis aequabili, nec a ſe abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas, quae carmini omnium maxime accommodatae eſſe ſolent, vt adiungere poſſet Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratiſſimas, effectum eſt. Ceterum in hoc genere imitatoreſ habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poetam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriae vrbe ortum habuiſſe, abſurda eſt narratio, ſi de hiſtorica ratione quaeritur (v. Excurs. VI ad lib. III). Poeta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundauit (vid. Diſq. II, p. LXXXI, conf. VII, 205 ſqq.).

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam iucunda inſtituitur libro VIII narratio, Graeca eſt fabula, diuerſe a diuerſis ornata; vide v. c. Conon. Narrat. 3 poſt Dionyſ. I, 34. 39 ſqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Miſſa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda aduerſus Troianos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, praeclari epiloſodii laudem habet. Eo autem careremus, niſi vetus fabula Diomedeaſ inſulas huic heroi conſecraſſet, Dauniaeque vicinia poetae locum feciſſet, quo commode intexi poſſet.

Pulcerrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 ſqq., tractare poeta non potuiſſet, niſi cum aliis Graecis ritibus ac religiónibus etiam ſacra

Bacchica in Italiam illata eſſe ex tot Graecarum rerum originibus probabile fieret: inter Etruſcos quidem, et hinc per reliquam Italiam, iam ſatis antiquis temporibus ea ſacra recepta fuiſſe ex Etruſcis Graecisque monumentis probatum alio loco dedimus. Reprehenſus eſt a priſcis Criticis apud Seruium locus lib. XII, 83 de Turni equis, *Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia*. Exculationem tamen poetae, qui Graecam nympham heroi Italo iunxit, habemus in tota fabulae, quam inſtituit, ratione.

Inter Troianos, a quibus gentium Romanarum illuſtrium originem repetit poeta, eſt etiam Capys lib. X, 145 *Et Capys; hinc nomen Campanae ducitur vrbi*. Capuam a Capy dictam credidit antiquitas: v. c. Liu. IV, 37. conf. Silius XI, 30. 299. Iam autem nomen erat illuſtre inter Aeneae maiores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 868; et inter eos, quos adduxerat Aeneas in Italiam, Capys non extremo erat loco. conf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Recenſus populorum, qui Latinis tamquam auxiliares copiae adſcripti ſunt, inter elaboratiſſimos poetae locos eſt. Suauitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Graecis ducta eſt. Verum nec eius omnino vlla ratio reddi poteſt, niſi teneas hoc, omnes *populos, qui cum Turno in Latini partibus ſunt, Graeca origine ortos ferri; Aeneae contra ſocios addi priſca origine Italica*. Qua de re ſeq. Excurs. VIII agetur.

Eſt ſcilicet eius artificii, quod modo expoſuimus, argumentum vix aliud illuſtrius quam de *Turno* narratio, quando quidem is inter primarios Aeneidis heroes eſt, adeoque magnam carminis partem ad eius nomen et perſonam accommodari neceſſe fuit. Fuiſſe de eo fabulas domeſticas coniecere licet; et multo magis liceret ex paterae, vulgo pro Etruſca habitae, in Muſeo Venuti Cortonenſi, argumento; Hercules enim claua virum proſternit, adſcriptis vocibus: *HERCLE. THVRN.* modo litterae non eſſent obſcurae et extritae. Verum his relictis omne Turni nomen ad Graecas, quae de eo ferebantur, fabulas reuocauit

Maro. Dumque adeo Graecae fabulae semel in Turnum essent translatae, ad multas alias patefacta est hoc ipso via et aditus.

Turni itaque originem poeta a *Danae*, Acrisii regis Argiuorum filia, Persei matre, repetiit: fabulam vulgarem sequutus, qua *Ardea a Danae, Persei matre, condita* credebatur: Plin. III f. 9. Danae enim vitio a Ioue accepto intra arcam a patre inclusa inque mare praecipitata, inde ad Seriphum, vnam ex Cycladibus, delata, a piscatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a praedonibus repertam narraffe videntur. Inde Plinium XXXV, 40 f. 32 illustrandum arbitror: *Artemon pinxit Danaen; mirantibus eam praedonibus*. Accessit hinc alia fabula: Danaen fuisse ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidisse. Naui quidem cum fociis aduectam poeta noster tradere maluit: nam lib. VII, 409 *Audacis*, inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur urbem Acrisioneis Danae fundasse coloniis Praecipiti delata noto*. Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Seruius male ad loci huius interpretationem admouet, ad v. 372, cuius nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiae parte Danaes appulsus factus esset, non constante satis fide traditum videtur: aliis ad Apuliae littus, aliis ad Ardeatem agrum, elensum factum prodentibus. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum lusui originem debet, ac si Daunia, quae Apuliae pars est, a Danae Acrisii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxisse vetus fides esset, Danaes fabula etiam ad Rutulos tracta et reuocata est.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danae repetitum a poeta in versibus supra adscriptis: Turno *Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae*. Generis splendorem egregie ornavit poeta, etiam nominum vetustate, pro eo quod dicere poterat, ab Argiuis regibus Turnum genus suum duxisse. Acrisius, Danaes pater, Argiuorum rex, ab Inacho erat oriundus (hinc: *Inachus Acrisiusque*

patres), Perseus autem, Danaes f., Mycenae condiderat regniue sedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Proeti filio (hinc: *mediaeque Mycenae* pro media Graecia).

Ex Seruii ad lib. VII, 372 narratione Danae ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem Pompon. Sab. edit) *oblata fuit: qui eam sibi fecit uxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poeta) *originem ducere*. Nihil de his diserte Virgilius: sed is Turni genus alia arte ad summam nobilitatem euexit, dum ei maiores assignauit veteris Italiae heroes ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, dispiciemus haec paullo curiosius. Alia narratio apud Sern. ad VIII, 345 occurrit: *alii Danaen cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de Phineo habuit, venisse in Italiam, et locum, ubi nunc Roma est, tenuisse, ibique Argum Aboriginum insidiis interceptum loco* (Argileto) *nomen dedisse*.

Turni quidem patrem edidit *Daunum*, nomine antiqui illius Dauni, de quo modo memoratum est, a quo tamen diuersum eum statuere necesse est. Ab hoc designantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes*: agitque de eo poeta sic, ac si ille ea loca ante Turnum tenuisset, senex tamen adhucdum viueret: lib. X, 615. 616 *quin et pugnae subducere Turnum Et Dauno possem incolumem seruare parenti*; v. 688 *Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem*, h. Ardeam. Lib. XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu*; v. 43. 44 *miserere parentis Longaeui, quem nunc moestum patria Ardea longe Diuidit*; et XII, 934 ipse Turnus ad Aeneam: *Dauni miserere senectae*.

Mater porro Turni *Venilia* est: lib. X, 76 *cui diua Venilia mater*; illustre nomen a Venilia dea ductum, de qua sup. Exc. V egimus. Sed Turni mater soror erat Amatae, Latino nuptae: vnde lib. VII, 366 ei *consanguineus Turnus*, et XII, 29 *cognatus sanguis*, qua cognatione victum se profitetur Latinus, vt Lauiniam Turno desponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13 *Piso quidem Turnum*

matruelem Amatae fuisse tradit. Paullo ante consobrinum Amatae dixerat. Itaque et haec poeta non inuenit, sed in suam rem transtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus*: ibid. Cui *Pilumnus auus*. Non subtiliter cum poeta agendum, qui Pilumnus modo auus, modo parentem (lib. IX, 4), etiam abauum Turni facit (X, 619 *Pilumnusque illi quartus pater*); utitur enim communibus vocabulis parentis, aui, latiore sensu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos coniugales sit, atque infantiae mala propellat, modo qui e diis agrestibus sit, pilo inuento rusticis gratus, idem qui Stercutius: conf. Serv. ad lib. IX, 3. 4, lib. X, 76, et Non. Marc. XII, 36. Arguit haec ipsa interpretationis diuersitas vetustatem religionis. Per Pilumnus autem genus suum Turnus ad ipsos deos Saturnios et ad ipsam Iunonem referre debuit, etsi, qua ratione id factum, obscurum sit; nam Iuno lib. X, 618 *Ille tamen nostra deducit origine nomen, Pilumnusque ipsi quartus pater*.

De *Iuturna*, Turni sorore, Nympha Latii, supra Excurs. III extr. disputatum est.

Etsi igitur Turnus Graecam originem referre videri potuit, ex altera tamen parte inter Latinos populares habitus est. Inde exclusus est coniugio Lauinae ab oraculo, quod aduenam ei destinauerat, non aliquem e popularibus, lib. VII, 96. In his iisdem vertitur argumentatio Amatae VII, 365 sqq. cf. Not. ad 599. 600.

Quod Turnum Herdonium appellauit Victor O. G. R. 13, grauis est lapsus ex permutatione Turni Herdonii Latini principis, quem Tarquini Superbi fraus euertit. Ceterum de Turno et Ardea post Cluuerium egit copiose Vulpus in Vet. Lat. Tom. V, sed doctrinae subtilitatem in plerisque desideres, copiam facile concedas.

EXCURSVS VIII

Ad recensum populorum, qui cum Latino armorum societatem inierant.

VII, 640 sqq. Cum Virgilii eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiae originibus, quas et accurate inuestigasse et commode atque ingeniose carminis sui indoli accommodasse videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et, quae singulis locis veteres fabulae ei ante oculos versatae sint, sub vnum obtutum exponere.

Primum quidem illud, quod iam diximus, observatione dignum inprimis est, quod in *Turni partes*, quem a Graeca origine genus ducere memorauerat, adduxit eos

populos, quibus Graecae origines vulgo tribuebantur: quo ipso rationem aliquam inuenit, qua excitos varios Italiae populos Troianis obiiceret aduersa acie pugnantes. Vetus Graecorum odium aduersus Troianos, nupera Troiae clade nondum expletum, sed eo magis in eos, qui clade superstites profugerant, inflammatum, causas auxilii ferendi praebet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum satis iucundum vix esse posse illi homini, qui non fabulis illis antiquis, inprimisque Homericis Italicisque, imbutum habeat ingenium. Hoc est, quo summa rerum redit.

Hi igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere sunt eorum, qui *urbium* suarum *conditores Graecos* habuisse ferebantur, uti in singulis mox videbimus. Graeca origo eosdem mouet, ut Diomedis auxilia petant inf. VIII pr. Latinos populos ac ciuitates ordine certo seu situs seu vetustatis memoratas expectabat forte aliquis a poeta. Verum lubrico ille insistebat vestigio: ab Alba Longa, quae hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen Latinum, et ab ea deductas esse colonias XXX Latii ciuitates, vulgo tum constabat. v. Dionys. III, 31 et I, 15. Quid? quod superiore libro, VI, 773—777 aliquot harum urbium ipse excitauit, quae tunc adhuc essent *sine nomine terrae*. Sapienter itaque ab hac enumeratione abstinuit, et vetustissimarum tantum urbium nomina apposuit, nullo certo ordine disposita: quarum etsi magna pars inter colonias Albae Longae numerata est, tamen eae his ipsis coloniis, quibus iterum frequentatae seu suppletae fuerant, antiquiores creditae sunt. Ordine autem geographico relicto poeticis rationibus melius consuluit poeta; varietatem enim et libertatem in dilectu sibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc sequutus est, quod *Troianorum socios Arcades et Etruscos* alio loco commemorandos distulit, illosque nauibus advectos narrauit inf. X, 166 sqq., ubi cf. Seru.

De *Mezentio* alio Excurso (III ad lib. VIII) dictum est: tyrannus ille fuerat Agyllae, urbis Etruscorum, quae Pelasgicae originis vestigia manifesta retinuerat. vid. Dionys. I, 21. Qui sequitur, *Auentinus*, Herculis filius, Graecam stirpem patris nomine satis prodit. De eo v. ad v. 655.

670—677. In iis, quae de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem sequitur, quam supra attigimus, et morem illum, qui veteri historiae plurimum labis adpersit, ut urbium Italicarum origines a Graecis repeterent. Itaque Tiburis originem e Graecia media nonnulli petierunt. Locus classicus post Plinium XVI, 44 s. 87 apud Solinum, ubi c. 2 plures huiusmodi urbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, praefecto classis Euandri; sicut Sextius* (Sextius Niger esse videtur, Plinio memoratus, qui graece de medicina scripsit. Nisi Sextus Gellius est, cuius liber fuit, Origo gentis Romanae.) *ab Argiua iuuentute* (et hoc plures alii sequuti sunt, vnde Horatio: *Argeo positum colono Tibur*). *Catillus enim Amphiarai filius post prodigiale patris* (sc. terra hausti) *apud Thebas interitum, Oeclei aui iussu cum omni foetu ver sacrum missus, tres liberos in Italia procreauit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulsis ex oppido Siciliae* (delenda haec vox ab indocto homine inserta) *veteribus Sicanis* (Siculos debebat dicere. conf. Dionys. lib. I, c. 16) *a nomine Tiburti fratris natu maximi urbem vocauerunt*. Cum in condenda vrbe consociasse operas suas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* solius nomen in urbis origine memorari solet, uti *moenia Catili* ex Horatio nota sunt, et Silius VIII, 366 *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburnus* appellatus fuisse videtur. Variant fere libri in nomine, ut apud nostrum VII, 671, XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agno-

vit haud dubiè Statius I Silu. 3, 74, vbi scriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III Silu. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad urbis nouae praesidium relicto, ceteros duo fratres ad belli societatem mittit. De Tiburte egerunt imprimis Cluuer. in Ital. ant., Franc. Martius in Histor. Tiburtina, et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (Tom. VIII P. IV Thef. Antiqq. Ital.), et nuper Vulpus in Vet. Latio profano Tom. X.

De *Praeneste* v. 678 sqq. fabulam poeta domesticam praetulit, de Caeculo, cum tamen de eius urbis originibus non minus fabula Graecanica esset tradita, qua Praenestes, Vlyssis nepos, Latini filius, eius urbis auctor ferebatur. A Telegono conditum Praeneste nomenque ab ilice (πρῖνος) ductum, memoratur in personato Plutarcho Parall. extr. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2 *vt Praenestini sonant libri, a Caeculo*. Plura de Praeneste vid. apud Cluuerium, Suarefium in Praeneste ant. et Vulpium Tom. IX Latii prof. Hoc vnum nescio an ab aliis obseruatum sit, quod Praenestinis h. l. Gabinos, Anienis accolae, Hernicos et Amaseni accolae, seu socios seu ditioni subiectos adiungit Maro.

De *Iunone Gabina* v. 682 in notis ad e. l. dictum est. Quod *arua Iunonis Gabinae* memorat, etsi ea nota est poetarum in designandis urbibus ratio, tamen id prouide fecisse videri potest, quoniam lib. VI, 773 (vbi vid. Not.) *Gabios* inter vrbes, quae illo tempore nondum erant, memorauerat. Ceterum etiam Gabiis origo Graeca adscripta, narratumque est, eam adeo Graecis litteris floruisse, vt etiam Romulus et Remus liberali disciplina imbuendi eo mitterentur. vid. Plutarch. in Romulo p. 20 D. Tom. I. ed. Erf. et Par. Dionys. lib. I, c. 84 et Festum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etsi fabulose traditum videtur, *Iunonis* tamen *Argivae* in eam urbem recepta sacra Pelasgos aliquando cum Aboriginibus, hoc est, cum Auso-

num stirpe, eam inhabitasse arguere possunt; nisi alterum sequi malis, serius numen aliquod patrium in Iunonis nomen fuisse translatum.

Praenestinis, vt iam monuimus, Virgilius adiungit praeter Gabinos et Anienis accolae, *Hernicos*, et addit: *quos, diues Anagnia, pascis, Quosque, Amasene pater, pascis*. Anagnia caput Hernicorum adhuc notum oppidum est. Enimuero in Amaseno fluuio, qui paullo ultra Setiam exortus Priuernum praetergressus, per Volscorum fines apud Circaeum in mare exit, haeret Cluuerius Ital. ant. p. 981, dum ad Hernicos designandos eum a poeta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum urbem, et Amasenum interiectos esse Signinos et Setinos. Sed sumit vir doctus, quod poeta non dat; non enim ille Amaseni accolae Hernicis annumerat, sed vna cum Hernicis eos Praenestinis tamquam belli socios sub iisdem signis incedentes adiungit.

Alii adnotationi locum facit Macrobius Sat. V, 18, qui in vers. 689. 690, vbi Hernici cum sociis *vestigia nuda sinistri Instituerè pedis; crudus tegit altera pero*, Euripidem in Meleagro, vnde versus quoque adscripsit, — Τὸ λαὸν ἔχνης ἀνάρβυλοι ποδὸς, | Τὸν δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ | Ἐχοιεν — Virgilio ante oculos fuisse contendit, et poetae huius *occultissimam diligentiam* inde arguit, quod ab Aetolis hoc ad Hernicos transtulit, qui Pelasgica stirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Aetoli originem habebant. Locus est satis copiosus; sed totum Macrobi acumen, vt ex animo dicam, ineptum est, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Iulio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelasgo, ducere, nusquam apparet. Si tamen duxisset, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelasgis Aetoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Aetolis commune habent, ea, quae de Aetolis narrata sunt. Sed nec Virgilius Hernicis id praecipue tribuit, vt vno pede calceato, altero

nudo, incedant, verum omnino Praenestinarum et sociorum agmini: neque ille habitus adeo insolens et ad excogitandum difficilis erat, ut poetae in animum venire non posset; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuisse, ut vno pede calceato, altero nudo, iretur ad bellum, nusquam repererat.* Nam occurrit ille passim, ut in Graecis sic in Etruscis monumentis, inprimis in vasis, ut apud Dempsterum in Etruria regali t. 90 in f. Porro, ut Siliii imitationem omitam, qui dat lib. VIII, 421 Sabinis *laeuo tegmina crure* (nam gentem Libycam nil moramur lib. III, 279 cui sunt *laeuo tegmina crure*), apud Liuium quoque IX, 40 Samnitium armatura eiusmodi narratur, ut *sinistrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Aristotelis censurae robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod laeuum pedem nudum, dextrum ocreatum, tribuerat Thestii liberis Aetolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuisse (ita enim Aristotelis verba ab Euripideis seiungo), et id quidem merito; non enim laeuum, sed dextrum pedem, tamquam anteriorem et praegredientem, nudum et expeditum esse debere. Contrarium tamen sequutus est Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehensio proprie ad rationem adiectam *ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχουσι* spectat: et sinistrum crus recte nudari potuit, quandoquidem scuto tegebatur. Ita de prisca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20 *Pedites scutati, praeter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere.* cf. Lipsi. de Militia Romanor. III, 7. Vtraque adeo ratio usu et consilio defenditur. Nam nec minus *laeuus pes*, qui in *gradu militari iaculantis vel sagittam emittentis anterior* est, cum scuto tegi non posset, ocrea muniri potuit ac debuit. Verum etiam si scuto tegeretur, vel sic tamen ille ocrea muniri potuit, dexter nudari, quando in gradu militari hic retro ferebatur, laeuus anterior erat; ut v. c. in gladiatore in opere figlino (*terra cotta*) expresso ap. Eminent. Card. Steph. Borgia in Museo Veliterno, (Guattani *Monum. ant. ined.* a. 1787. M. Maio tab. III et p. 43. 45.

An anaglyphum No. 132 apud Winckelman, Mon. ant. huc vocari possit, dubito: Achilli armis sumtis alteram ocream cruri circumdat nescio quis.) Alio sensu, (contra quam statuebat Toup. Emendat. in Suidam Tom. I, p. 310. 311 in Καρδοῦχοι) τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνειν accipiendum erat apud Xenoph. in Cyri exped. IV, 2 extr., ubi de barbaris grandiore arcus genere vtentibus: *εἰλκον δὲ τὰς νευρὰς, ὁπότε τοξεύοιεν* (adeoque dum arcum intendere volebant), *πρὸς τὸ κάτω τοῦ τόξου τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνοντες, sinistro pede in imum arcum* (sc. humi impositum) *immiſſo*, virium colligendarum causa. Illustrat rem Arrian. Indic. 16 *ἀλλ' οἱ μὲν πεζοὶ αὐτοῖσι τόξον τε ἔχουσιν ἰσόμενες τῷ φορέοντι τὸ τόξον, καὶ τοῦτο κάτω ἐπὶ τὴν γῆν θέντες, καὶ τῷ ποδὶ τῷ ἀριστερῷ ἀντιβάντες, οὕτως ἐκτοξεύουσι, τὴν νευρὴν ἐπὶ μέγα ὀπίσω ἀπαγαγόντες.* Ceterum Euripideum fragmentum ex Meleagro post Schraderum illustravit Valkenar. ad Phoeniss. p. 623 et in Diatriba de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Aetolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133, sed nihil inde nouae lucis expectandum. In carmine Anthol. Steph. p. 315. Analect. Tom. III, p. 213, 297 Lycurgi Thracis est signum, quod *μονοκρήπιδα* eum exhibebat: h. e. vno tantum crure ocreato: ut adeo falcem alteri facile infligere posset.

Copiae, quas *Messapus* adducit, v. 691 sqq., ex *Etruriae* veniunt *urbibus* iis, quae *Graecam* originem habere credebantur; eaque de causa ipsae diuersas a ceteris partes sequi existimandae sunt. De Faleriis, Fescennia, Soracte et Capena ex Dionysio, qui adeundus est lib. I, 21, tum ex Plinio et aliis, nolo enim nota repetere, pro certo id constat. Sed *Messapum*, cum in his commune aliquod aut fictum inuentumque nomen ponere non liceret, vnde poeta arcessiuerit aut in Etruriam transtulerit, non video. Sane in extrema Italia *Messapia* est, Graeco nomine, ut Strabo ait lib. VI, p. 425 B, eadem *Iapygia* dicta. Eam oram variis temporibus varios accepisse cum ex Illyrico tum e Graecia colonos mirum non est. Ex

Illyriis utique fuere Apuli. Antiquis iam temporibus Pelasgi circa ea loca confederant, *Peucetii* dicti a Peucetio, quem Oenotri fratrem ediderunt. *Peucetium*, *Iapygem*, et *Daunum* fratres memorauerat Nicander apud Anton. Lib. 31. Sane Daunii non nisi pars Peucetiorum fuerunt, ut ex Strab. VI, p. 437 B., et Anton. Lib. 31 colligo. *Salentinos* ab Idomeneo deductos, lib. III, 400 vidimus. cf. Strabo VI, p. 430 A. Herodotus lib. VII, c. 170 *Cretenses*, qui cum Minoe in Siciliam venerant, postquam inde discesserant, ad Iapygiam appulisse, Hyriamque condidisse narrat: καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰήπυγας Μεσσηπίους γενέσθαι. Scilicet confederant inter barbaros, Messapygas vel Messapios dictos, quorum nomine ipsi deinde censi sunt. Illyricos hos barbaros fuisse credere licet, et hoc inter cetera fabulose narrata recte tradit Nicander apud Antonin. Liber. c. 31. Pars ex iis in Thraciam traiecit, ubi Bottiaei sunt appellati, v. Conon. c. 25, Strab. l. c. VI, p. 427 B, et ibi Not., et mansit adeo nominis memoria in monte Messapio Macedoniae apud Aristotelem Hist. Anim. IX, 45. Supra memoratam ex Herodoto famam respicit Strabo lib. VI, p. 427 B. et p. 431. 432. At ubi ille de Messapio monte agit, lib. IX, p. 621 A. B., cui Anthedon vrbs subiecta est, *montem hunc Boeotiae ait nomen a Messapo habuisse, qui ad Iapygiam accesserit eamque Messapiam appellauerit.* vid. ibid. Casaub. Conf. Seru. ad Aen. VIII, 9. Fallitur vero Stephanus Byz., qui Messapum Euboeae montem edidit. Num vero Messapus e Boeotia homines deduxerit, et quo tempore hi Boeoti ad Italiam appulerint, et an nominis Bottiaeorum similitudo narrationi effingendae licentiam fecerit, equidem non dicam. Saltem Messapus aliquis conditor et rex Messapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11 s. 16 *Calabria — Graeci Messapiam a duce appellauere.* conf. Solin. c. 2, p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393 *Ennius antiqua Messapi ab origine regum* editur; et Seruius ad nostrum locum v. 691, *Ab hoc Ennius dicit se originem ducere.* Rudiae enim in Iapygia seu Messapia sitae erant.

Quae cum ita se habeant, ad assequendum difficile est, quomodo hoc vno in loco Virgilius veterem famam deferere et Messapum, cui in extrema Italia sedem constanter assignauit vetustas, Fescenninis, Faliscis, ceterisque enarratis Etruriae populis ducem dare maluerit. Videtur certe poeta sequutus esse aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Messapum eiusque copias et singulari ritu illustrat, quod cum rhythmo et cantu incesseant. An Seruio aliquidtribuendum sit dubito, dum ait: *Ab hoc (Messapo) Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit eius socios et eos comparat cycnis.* Incessum quidem talem cum cantu, et saltationi numerosae similem, multis barbaris vstitutum fuisse satis constat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fescenninorum carminum licentiam et iocos vero respicere poetam non credo. Quod Neptuni filium facit Messapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Seruius: *Hic Messapus per mare ad Italiam venit: unde Neptuni dictus est filius.* Ita enim multi passim Neptuni aut filii aut amafii appellati fuere, quoniam mari aduenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Vnde autem in mentem venerit poetae, ut hunc Messapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere assequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolae sunt, Hirpi illi suo nomine dicti, qui sacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *super ambustiam ligni struem ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. cf. Aen. XI, 587 sqq.

v. 706—717. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus — Vna ingens Amiterna cohors* etc. Fines agri Sabini poeta paullo latius constituit quam ad sequentium aetatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem latus septentrionale vsque ad montem Fiscellum extendit, sub quem Nursia posita erat, et ab occidente Hortam, ultra Narem Tiberi immixtum, memorat. *Amiternum*, quin-

que circiter millia ab *Aquila* versus Aterni fontem in loco situm, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens prisca aetate oppidum esse debuit, si quidem poeta *ingens Amiterna cohors* dicere potuit. *prisci Quirites* respectu Romanorum, qui et ipsi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquissimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, *Κύρις*, vnde *Quirites* dicti, pro *Curenfibus*. Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluuerius p. 675 putauit, in loco *Vescovio* nunc dicto, sed paullo inferius ad sinistram ripam amnis *Corese*, in agri *Farenfis* loco *Monte maggiore* dicto, id quod docte declarauit *Capmartin de Chaupy* (*Decouverte de la Maison de Campagne d'Horace*, Tom. III, pag. 75 sqq.), qui in hoc eodem loco villam sibi redemit et instruxit. Idem pag. 67 sqq. totum poetae locum egregie illustrat; vnde transferemus nonnulla in h. l., quandoquidem nusquam alibi tam accurate haec tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul Tiberis ripa, *Monte Ritondo*, quaesierunt: idem vir doctus situm aliquanto propius ad Tiberim in colliculo explorauit; appellatur locus *Rimane*; v. p. 85. 91. *Mutusca* est *Trebula Mutusca*, situ ex marmoribus et ruinis deprehenso, circa templum S. Victoriae fuit, mille passibus a vico *Monte Leone*, XIV millibus supra Reate, nunc *Rieti* ibid. p. 93. Nec longe abest vicus *Oliveto* dictus, quod ipsum nomen epitheton *oluiiferae Mutuscae* declarat. 712. *Nomentum*, quod inter colonias Latinas sup. VI, 773 commemoratum vidimus, sed in agro Sabino situm oppidum, vestigia habet satis certa viae Nomentanae et nominis in vico *Mentana*. *Rosea rura Velini*. *Rosea*, seu campi *Roseae*, in agro Reatino ad lacum Velinum, summae olim fertilitatis, ex Plinio, Varrone aliisque satis noti sunt. vid. Cluuer. p. 679 et Capmartinus l. l. 99 sqq. Magna pars horum camporum lacu demum Velino emissio emersisse videtur: aquarum autem sulphurearum limus ad fertilitatem soli haud dubie profuit. 713. *Tetricae horrentis*

rupes montemque Seuerum in montium iugis fuisse, qui ad orientem Nursiae in Piceno erant, dubitari nequit. cf. Cluuer. p. 692. 693. Ultra oppidum *Leoneffa* in *Abruzzo* ultra eos constituit Capmartinus p. 120. 714. *Casperiam* versus Himellae fluiui, qui nunc *Aia* est, fontem sitam, eam esse, quae nunc *Aspra*, satis constat: abfuisse tamen aliquantum ab hac vrbe, et in valle *Presenzano* ruinas conspici tradit Capmartinus pag. 122 sq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiore ciuitatem *Aquila* sitos, nunc *Civita Tomassa* dictos, satis exploratum est. Quod tamen poeta *Forulos* inter *Casperiam* et *flumen Himellae* memorauit, transuersum egit virum doctissimum modo laudatum, vt *Forum nouum*, quod circa Himellam situm fuit, et *Forum Decii* poetam respexisse putaret. Sed poetae hoc condonandum est, vt in regionum situ geographicam subtilitatem deferat. 715. *Tiberim* sc. qua patet inter Narem et Anienem. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farfa*, ad Tiberim descendit. 716. *Nursia*, nunc *Norcia*, versus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta*, ad ostia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriae annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi siue de coloniis Latinis in agrum Sabinum deductis, siue de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quae temporum successu in Sabinorum ditionem cesserunt. Hoc Cluuer. pag. 651 statuit. conf. Capmartin. pag. 136 sqq. 717. *Allia*, exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta satis notum, dubitatur, quo loco defluerit. Cluuerius esse credidit amnem *Rio di mosso*, Capmartinus amnem S. *Giovanni della Torre*, qui infra *Castel Giubileo* Tiberi iungitur. vid. ibid. pag. 148 sq. Ceterum in *Sabinis* abstinuit poeta ab *origine Spartana* commemoranda, cui comminiscendae morum seueritas opportunitatem fecerat. Vide vel Seru. ad VIII, 638.

722 seqq. *Halesus*, vel *Alesus*, adducit populos e priscis *Auruncorum* et *Oscorum* sedibus. Fuerunt isti veterum Ausonum reliquiae, tandemque a Romanis deleti.

sunt. Halesus, *Agamemnonius* dictus v. 723, quod accipiunt ut sit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poeta. Nam inf. lib. X, 417 pater ipsi fuisse traditur *vates*, qui senex obiit et filium, cuius fata praeuiderat, in filia educauit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri necesse est: id quod commentis, super Graeca Italicarum urbium origine, quae saepe commemorauimus, debetur. Ab Argiuis autem repetitum est genus: *Agamemnone caeso, Et scelus et patrias fugit Halesus opes*: Ouidius Amor. III, 13, 31. 32, ut adeo inter Agamemnonis copias et comites Mycenae reduces Halesus fuisse credendus sit. Sed discedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Halesum. Nam alii Faliscorum originem et nomen ab eo repetunt: Ouidius Fast. IV, 73. 74, et Amor. III, 13, 31 seq., in qua elegia Iunonis Faliscae sacrum et pompam narrat. Solin. c. 8, Seruius ad VII, 695, Alsinum autem Etruriae ei tribuit tamquam conditori Silius VIII, 476. Facilius tamen ad assequendum est, quomodo ad Halesum Falisci renouari potuerint; fuere enim Faliscorum Falerii, oppidum; *F*, Aeolicum digamma, adspirationis vicem subire, tot exemplis constat; itaque ex *Halesus, Halesii, Falesii, Falerii, Falisci* facti. Mox *Aurunci* v. 726 intelligendi, qui ultra Lirim habitarunt, quorum Sueffa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his sunt *Auruncae manus*, quae Turnum sequuntur inf. VII, 795. Potest Auruncorum pars ab eo perdomita fuisse videri; sic enim lib. XII, 93. 94 Turnus hastam gestabat *Actoris Aurunci spoliis*: et *oppida multa capta manu* iam ante v. 22 commemorauerat. Quid quod etiam Auruncos Rutulosque versus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poeta lib. XI, 316. 318; quo factum, ut inter eos adeo, qui Turnum sequuntur, lib. VII, 795 *Sicani* ponantur: *Auruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani*. Inter Oseorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. vid. Strabo lib. V, pag. 237 C., a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus

Aufonum, tum Campaniae vrbs Liu. VIII, 16. Etiam huius vrbs originem Graecam effinxit Silius VIII, 514 sqq. v. 729. *vadosi Volturii*, qui aliis poetis *rapax, celer, sonorus*, quam fluminis naturam ipsum nomen, a vulture ductum, respicere videtur. Sed idem fluminis pro diuersis locis, per quae cursum facit, diuersam alvei et cursus naturam habere potest. conf. Burmannus ad h. l. *vadosus est prope mare*, ait etiam Pomponius: sed falso adiicitur: *ubi est Linternum. Saticula*; Campaniae vrbs, vnde Saticulani; priscis temporibus Saticulos, ab Aufonum stirpe, colonos habuisse videtur. Epitheton, *asper*, ad locorum situm Tifatis subiectum spectare arbitror; Idem colles, Tifata, Capuae imminabant Liu. VII, 29, Silius XII, 487. *Oseorum manus*. Opici, Opisci, et Osci, vetus Aufonum gens, quae tamen temporis successu, ut sit, a communi stirpe ita abalienata fuit, ut pro diuersis populis haberi possent Aufones et Osci, conf. Strabo V, pag. 242 C, antiquitus cis et ultra Lirim habitauerunt. Sed in Latio mature nomen defecit, serius permansit in Campania. Primi in eorum terris aduenae Cumas condidere Chalcidenses ex Euboea, mox Etruscorum vires in iis locis increbuerunt, tandem a Samnitibus et Romanis vestigia quoque gentis excisa sunt, quae supererant maxime circa Atellas.

733—743. Iterum aliae de Graeca Italicarum urbium origine fabulae. *Teleboae* Taphum, vnam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex opposita Acarnania transierant. Relicta Tapho, Capreas insulam, Surrentino promontorio Campaniae obiectam, eos adiisse, hoc ex loco constat. Rex eorum Telon ex Sebethide nymphea, Sebethi fluminis ad Neapolim filia, suscepit Oebalum, qui in continente Italiae, ex aduerso opposito, occupasse narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex nostris petierunt Silius et Statius; quis Virgilio praeiuerit, non constat. *Sarraſtibus*, Sarni fl. accolis, Graecam olim originem tributam a nonnullis

fuisse, ex Seruio constat: *Conon* (videtur fabulosarum narrationum auctor fuisse) *in eo libro, quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos aliosque ex Peloponneso conuenas, ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit; et flumini, quem incolerent* (i. quod accolerent), *Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis* (de quo nescio an aliunde constet) *et se Sarrhastes appellasse. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.* Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum esse necesse est. Neque aliud quicquam super Sarrastibus et eorum origine affert Camillus Peregrinus de Campan. felice Disf. II, n. 24. Qui somnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 sqq., qui liber Neapoli sub Ducis *Michele Vargas Macchiucca* nomine vulgatus est. *Rufrae* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium potestate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari*; circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* sita fuisse videntur. At *Abella* notum Campaniae oppidum, inter Chalcidentium colonias numeratum a Iustino XX, 1, 13. Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Auellanae* nomine firmatur.

744 sqq. *Aequi, Aequani* vel *Aequiculi*, vel *Aequiculani*, exiguum ad vtramque Anienis ripam tractum inter Marfos, Pelignos, et Sabellos montes inhabitauerunt, agrestis et fera gens, a Romanis victa et extincta; vnde poeta: *Horrida gens adfuetaque multo Venatu nemorum duris Aequicula glebis. Nersas* a nemine alio memoratas vidi. *Vfentis* nomen ab amne, qui per Volscorum fines iuxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluium eodem nomine in Aequiculis fuisse, tradit Pompon.

750. *Marruvia de gente.* Varia sunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marfi* ab initio fuisse *Marri*, vnde vrbs eorum *Marrubium*. Tradit quoque gentis et nominis auctorem

Marrum Silius VIII, 507 sq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marfis e Graeca fabula originem circumspexerunt Romani scriptores, partim a Marfya, Phryge, partim a Marfo, Circes et Vlyssis filio: in quod commentum vt inciderent, locum fecit partim fama vetus de Marforum veneficiis, partim promontorium Circaeum, quod Circe infedisse narrata fuit. Eius soror *Anguitia*, cuius nemus paullo post v. 759 occurrit. Vti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marfi nobiles serpentum incantationibus. vid. Plin. VII, 2. XXV, 1 f. 5. Silius VIII, 497 seqq. conf. Cluuer., vbi de Marfis pag. 759. Incredibilis est superstitiosae credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis*. *Archippi* regis nomen poeta ex historiis accepit. Plin. III, 12 *Gellianus auctor est, lacu Fucino haustum Marforum oppidum Archippe, conditum a Marfya, duce Iydorum.* Similia Solin. c. 2 pr.

761. Inter vrbes Italiae, quibus Graeca origo tributa fuit, *Aricia* quoque est, Latii haud ignobile oppidum. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: cum sacris praeesset fugitiuus seruus, cui gladio depugnandum erat aduersus quemcumque alium seruum, qui ei victo in sacerdotium succedere poterat; ἀγῶνα μονομαχίας appellat Paus. II, 27, p. 173. Videtur religio ludos gladiatorios constituisse, sed inter fugitinos, vt victor pro rege Nemorali esset. Quae religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo coeptum, Scythicae Dianae simulacrum ab Oreste de Taurica deportatum in eo loco esse consecratum. vid. Solin. 2 pag. 13 C, et alios apud Cluuerium pag. 921 seqq. conf. sup. Tom. I Vit. Virgil. §. 85. Egit de Aricia diligenter post Cluuerium Vulpus Vet. Latii lib. XIII, Tom. VII, pag. 179 seqq. In eodem Dianae templo heros indigena Virbius (a quo

et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maison de Campagne d'Horace*, Tom. II, pag. 117 seqq.) domestica religione cultus fuisse videtur, quem ex aliqua seu formae et attributorum seu forte fabularum similitudine Hippolytum seriores interpretati sunt: nisi ad commentum illud nomen Virbii, *bis viri*, *πα-λμβίου*, ritusque religiosus arcendi equos a luco (v. inf. 778) duxit: ut veteris cladis memoriam renouari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto. v. Ouid. Met. XV, 532 seqq. Eam fabulam Aricinorum domesticam fuisse, ex Pausania intelligitur lib. II, c. 27. Nunc poeta Ariciam nympham facit (quod magis placet, quam ut Aricia vrbs sit, etsi sic lib. X, 172 *Populonia mater*), quae ex Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata est fabula ab aliis: vnde diuersae illae Grammaticorum rationes.

783 seqq. De *Turno* eiusque origine dictum est Excurso VII. Tribuit ei poeta v. 793 seqq. regnum in *Rutulos*, quorum caput Ardea; Accensi hi Latinis; etsi interdum de iis ita traditur, ut eos aliunde immigrasse putet: nisi hoc ad Daunum tantum spectat, Turni patrem, qui cum Dauniis terram infedisse videtur. Saltem XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu*. In Excerptis Appiani lib. I *Rutuli Tyrheni* memorantur; sed vitiose; quod etiam monuit nuper cl. Editor. Copiis a Turno adductis accenset poeta etiam *Auruncos*, cis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Vntem vsque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse suscepit. conf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poeta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poeta Sicanos pro

Siculis posuit. conf. Excurs. II ad VIII, 314. 328; seu quod alios auctores, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere ex priscorum Sicanorum reliquiis, qui hic priscas sedes retinuerant. *Sacrae acies* pro Ardeatibus dictae videntur, quoniam sacra magnae Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea vrbe, qui Matris magnae Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem iam laudauit Burmannus e Gudio pag. XX, 8. 9. Vide eadem illustrata a Vulpio Tom. V vet. Latii pag. 209 sqq. Festi locum iam laudarunt intpp. *Sacranii appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant; ex quo loco Seruiana lacinia petita ad Aen. XI, 317 f. Illi (Siculi) a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus*. Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417 *magnaeque Reate dicatum Caelicolum Matri*, ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Seruius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca, quae nunc vrbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem Sacranos esse appellatos; nam sacriati sunt matri Deum Corybantes*. Sunt haec commentis similia: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum spectant ea, quae sequuntur in Servio: *Alii Sacranas acies Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt* (immo: quos parentes — voverunt), *vnde Sacrani dicti sunt*. Iulius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII, 359) *Sacra manus Rutuli. Labici*, pro oppido Labico, seu pro oppidanis Labicanis, quod *picta scuta* habent, non apparet, poetaene ingenio an veteri samae debeatur. Ager Labicanus contiguus fuit Algideni, Gabino, Tusculano ac Praenestino. Labici situm non

584 EXCURSVS VIII AD LIBRVM VII

longe ab oppidulo *la Colonna* Holstenius constituit, melius quam Cluuerius in agro oppidi *Zagarolo*: vt docet Vulpinus in Vet. Latio Tom. VIII, p. 286 sqq. (lib. XV, cap. 5). Erat autem inter Latii oppida antiquissima, Albanorum colonia eo deducta. Quae Seruius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta sunt. *Numici sacrum Littus*: De hoc vid. sup. Excurs. III ad h. lib. Reliqua in Notis ad e. l. persequuti sumus.

*Huc deus ipse loci fluvio Tiberinus amoenus
Populeas inter senior se attollere frondes
Vixit — Aen. VIII, 31.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER OCTAVVS

ARGVMENTVM

*Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latii-
que totius finitimarumque urbium sibi auxilia adiungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, vt eum periculi similitudine ad belli societatem impelat — 17. Quibus rebus permotus Aeneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, aduerso flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit; Euandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pal-*

lanteum condiderat, auxilium implorat — 100. Euan-
der Aeneam, aduentus eius caussa cognita, benigno
hospitio excipit; sacrisque Herculis, quibus tum inten-
tus erat, adhibitum, causam a Caci nece repetitam
185 — 267 ritusque sacrificii edocet, locaque eius trac-
tus nobiliora obiter hospiti recenset 310 — 369. Postri-
die Aeneas, equitum quadringentorum subsidio adiu-
tus, quibus praeerat Pallas, vnicus Euandri filius,
partem copiarum secundo flumine ad suos remittit:
ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrheno-
rum ciuitatem, petit; cui cum Mezentio, quem ob in-
tolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina
odia intercedebant 454 — 519. Interim Vulcanus, vxor-
is blanditiis adductus, prinigno suo arma fabricatur
370 — 453, eademque a Venere ad Aeneam deferun-
tur; qui armorum pulcritudine delectatus, cum cete-
ra omnia tum clipeum inprimis, qui res a posteritate
sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admi-
ratur 520 ad f.

Etiam hic liber bello pa-
rando consumitur, inprimis-
que auxiliis arcessendis, dum
Turnus per legatos Diome-
dem, Aeneas Euandrum adit.
Quae res episodio viam mu-
nit elaboratissimo de Euan-
dro, quo fabulas veteres Ita-
liae et origines coloniae Ar-
cadicae in Palatino monte
exponit, Romanis cognitu
iucundissimas. Qui autem de
Aeneidis praestantia recte iu-
dicare vult, non ex nostro-
rum ingeniorum et aetatis
genio iudicium facere debet;
id quod importunum esset,

etsi plerique ita faciunt; sed
id respicere animoque asse-
qui, quam delectationem poe-
tae carmina Romanis potissi-
mum afferre poterant, qui-
bus ille ea meditabatur. Iam
origines Latii et Romae, ad
nostrum forte sensum, nisi
peculiare studium his litteris
addixeris, parum iucundae,
Romanis haud dubie esse de-
buerunt cognitu grauissimae:
et qui delectationem, quae
inde capi potest, aestimare
vult, ante omnia ipsis illis
originibus accurate cogno-
scendis et enodandis operam

— et maior Martis iam apparet imago. Aen VIII, 557.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco sirepuerunt cornua cantu;

1 At Zolich. et Erf. a pr. m. signum belli pr. Hamb. 2 cre-
puerunt Leid. stupuerunt Goth. sec.

impendat necesse est. Quod
idem vt faciat tanto magis
interpreti incumbere, recte
iudices. Succedit aliud epis-
odium de armis et clipeo Ae-
neae, quod et ipsum ad Ro-
manorum studia comparatum
esse manifestum sit.

1. Mira res videri debet,
potuisse Turnum in aliena
regia bellum instruere et co-
pias parare. Talia animad-

vertere et poetam reprehen-
dere in promptu est. Sed poe-
ta ad priscas aetates singula
componere et adornare de-
buit, non ad sua nec ad no-
stra tempora. In regnis istis
antiqui aevi summa rerum
erat apud populum: eiusque
voluntatem seu impetum ex-
sequebatur rex. Bellum ad-
versus Troianos plebis stu-
diis susceptum erat, renitente

Vtque acris concussit equos, vtque inpulit arma:
 Extemplo turbati animi; simul omne tumultu
 Coniurat trepido Latium, saeuitque iuuentus 5
 Effera. Ductores primi Messapus et Vfers,
 Contemtorque deum Mezentius, vndique cogunt

3 *Atque a.* Goth. tert. *concessit* pr. 6 *Mesapus* et *Me-*
sappus in codd. 7 *Contemtor superum* Witt. *Mezzentius* Rom.,
 vt al.

frustra Latino; tandemque, quod senectutis infirmitas et solitudo suadere poterat, rerum summam prorsus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepsit se tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600, et, cum Ianus esset referendus, Latinus *foeda refugit ministeria et caecis se condidit umbris*. Itaque Turnus succedere in partes Latini debuit: quo assumpto in carminis argumentum nactus est heroem, quem ornaret poeta, et quem Aeneae opponeret. Principium libri parum splendere videtur; repetuntur ea, quae iam satis ex libro superiore constabant: nexum tamen et progressum a superioribus ad alia poscebat oratio. Narratio poetae procedit a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem*. In belli signo, vexillo, ex arce

prodendo, Romanum morem adumbrasse videri potest, qui in comitiis superstes mansit, vt vexillum in arce tolleretur; sed puto argutius hoc quam vere dici. *signum* puto per ipsa illa *cornua* v. alt. explicari. Sic sup. VII, 512 *Pastorale canit signum cornuque recuruo Tartaream intendit vocem*.

3. Simplicissimum est de apparatu bellico accipere: vbi Turnus equos et arma excitauit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum est inflammatum. Nam *simul* simpl. est copula. *concussit*, concitauit adhuc otiosos. (Aliud est concutere *habe-nas equorum*) *impulit*, mo- vit, adeoque manu tractavit et protulit. Nam *impel- lere arma* de percussione clipeorum accipere durum esse arbitror. Seruius autem

Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
 Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
 Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teu-
 cros, 10

Aduectum Aenean classi, victosque Penatis
 Inferre, et fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adiungere gentis
 Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.

10 *considerare* Gud., vt alibi. Illustrat Heinl. 11 *Aduen-*
tum Zulich. Vrat. Ed. Iunt. cum Goth. tert. *Aeneam* edd. plerique.
classe ed. Ven. *vectosque* Leid. a m. sec. 12 *Auferre* Goth.
 tert. *se ducere* alter. Tum in tertio hemistichia v. 12 et 14 per-
 mutata: *et fatis r. dicere posse*, et: *Dardanio et late L. i. n.*
 13 *se iungere* pr. Hamb. 14 *Dardanium et — nomen* vir doc-
 tus in Misc. Obss. IV, Tom. II, p. 380, non prorsus male; etsi enim
vir Dardanius et similia saepe occurrunt, tamen *nomen* nude posi-
 tum minus gratum videtur: *increbrescere* vulgg. vid. I Georg. 359.
 Asperior sonus antiquioris vsus esse et austeritatem grauitatemque
 epicam adiuuare videtur.

pro more suo argutatur, dum ad ancilia commoueri solita refert; nec *arma* pro pedi- tibus, *ὀπλίταις*, h. l. dici posse videntur. De *Messapo* copias ex Etruriae urbibus adducente lib. VII, 691, de *Vfente* 745 et de *Mezentio* 647 seqq. iam memorauerat poeta.

9 seqq. Ad Diomedem, qui auxilia petant, mittun- tur, propter communem ori- ginem Graecam, quae Turno tribuitur. vid. sup. Exc. VII sq. ad VII. Diomedis autem in

Troianos, qui Troia capta profugerant eiusque irae se subdlexerant, inflammatus esse debebat animus. Quae huius legationis fortuna fuerit, in- fra videbimus XI, 226 sqq. ibique Excurs. I. *Venulum* ex antiqua fama adsciuit poe- ta, quantum ex Seruio colli- gas. Hunc, inquit, fuisse constat Argium; nam Ti- burs est, vt indicat locus XI, 757. Hunc alii Lauini im- perasse olim tradunt. *urbs Diomedis* Argyripa est. v. inf. XI, 246 et ibi Excurs. I. cf.

Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna se-
quatur, 15

Euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi,

Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.

Talia per Latium: quae Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit
illuc, 20

In partisque rapit varias, perque omnia versat.

Sicut aquae tremulum labris vbi lumen aenis

15 *Quid f. inceptis* Oudart. *Quid studeat coept.* Goth. sec. quae si tert. Rottend. 16 *cupiet* aliquot Pier. et duo Burm. cupiant Ed. Bas. capiat Ed. Ven. 19 Sup. IV, 532 *magnoque irarum fluctuat aestu.* 561 *varioque irarum fluctuat aestu.* XII, 486 *vario nequicquam fluctuat aestu.* 20. 21 Versus supra lecti IV, 285. 286. 20 *celerem nunc huc* duo Goth.

Seru. ad h. l. *et dicere, se posci regem fati.* sup. VII, 272 *Hunc illum poscere fata Et reor* etc. vocabulo de fati proprio lib. V, 707. VII, 584. 16. *ipsi*, qui iam antiquus eius sit hostis — „Vult autem intelligi, ait Servius, Aeneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed et causa hostilitatis antiquae.“ nisi quod motae aquae causa ex infusione recens facta in Graeco poeta non desideratur: ὕδατος — τὸ δὴ νέον ἢ ἐλεβητι. Ἡέ που ἐν γαυλῶ κέχυται. Ante oculos quoque erat Lucret. IV, 212 *Quod, simul ac primum sub divo splendor aquai Ponitur, extemplo, caelo stellante, serena Sidera respondent in aqua radiantia mundi.* Aliorum imitationes nos pro consilii ratione non tenent. Ceterum laudata comparatio multis, etiam Lowthio *de sacra poesi Hebraeor. Prael.* XII, p. 238, quippe in qua

20. De verbis cf. sup. IV, 285. 286. At comparatio, ut omnes viderunt, sublecta est Apollonio Rhodio III, 754 seq. ornata a Marone;

Sole percussum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti. 25
Nox erat: et terras animalia fessa per omnis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:

23 *radiantis* Gud. et pr. Rottend. cf. inf. 616. 25 *multos lacunaria* legisse narrat Seru., satis indocte. 26 *a. versa* Goth. sec. vll. 26. 27. laudantur in Controuers. Senecae lib. III. controu. 16. a Iulio Montano, nobili poeta: *Virgilii imitationem bene cessisse* censente, *qui illos optimos versus Varronis expressisset in melius*: „Desierant latrare canes vrbesque silebant; Omnia noctis erant placida composita quiete.“ *Solebat Ovidius de his versibus dicere, potuisse fieri longe meliores, si secundi versus ultima pars abscinderetur, et sic desineret*: „Omnia noctis erant.“

obseruata rerum dissimilium verum poetica formula illam similitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi status et affectio re sub oculorum intuitum cadente praeclare expressa est: id quod genus comparandi suauissimum est. Aliam comparisonem Homeri Iliad. ξ, 16 seqq. cum fluctibus e diuersorum ventorum afflatu suspensis conferant studiosi. In *imagine Lunae* argutantur interpretes: est ea pro ipsa Luna, cuius sane imago in aquae superficiem incidit ab eaque redditur. Alius, nec magis feliciter, possit verba *sub auras* calumniari, tamquam minus subtiliter dicta, cum quantur *laquearia tecti*: verum poetica formula illam subtilitatem respuit. Silius VII, 142 sqq. fere verba ipsa retinuit: *Miscetque exacuens varia ad conamina mentem, Sicut aquae splendor radiatus lampade Solis Disfultat per tecta, vaga sub imagine vibrans Luminis et tremula laquearia verberat umbra.*

26 sqq. Iterum per nouum visum fatalis rerum ordo declaratur: vide Disquis. II T. II f. VI. Noctis declaratio magnam suauitatem habet; Copiosiore ornatum supra IV, 522 seqq. attulerat: vbi Apollonii Rhodii vestigia animaduertebamus. Nuper in Lexico Homérico alterius Apollonii pag. 490 (pag. 408

Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quie-
tem. 30

Huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amoenus
Populeas inter senior se adtollere frondis
Visus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crinis umbrosa tegebat arundo;
Tum sic adfari, et curas his demere dictis: 35

O fate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
Qui reuehis nobis, aeternaque Pergama seruas,

28 Tum duo Burm. 33 Cum Iunt. et Ald. pr., sicque Rom.,
emendate eum Ald. sec. 35 Cum Moret. sec. adfatur Doruill.

Tom. II) etiam illi Alcmanem nemus hoc, quod plerique
praeiuisse vidimus versibus verba tenent, caussas sermo-
forte sic constituendis: nis ignorant.

Εὐδουσιν δ' ὀρέων κορυφαί τε 31. *deus loci ἐπιχώριος*
καὶ Φάραγγες, θεός. Ripa Tiberis populis

Πρώωνες ἡδὲ καὶ χαράδρου' esse debuit praetexta: quod
Φύλα δέ θ', ἐρπετά θ', ὅς- nunc aliter se habere audio:

σα τρέφει μέλαινα γαῖα, sed conf. inf. 95. 96, et VII,
Θῆρες ὀρεσκῶνί τε καὶ γένος 29 sqq., ibique Exc. III a pr.
μελισσῶν 33. *tenuis carbasus glauco*

Καὶ κνώδαλ' ἐν βένθεσσι *amictu*, pro glauca palla
πορφυ- carbasina humeris vel femori

ρᾶς ἀλός, εὐδουσιν δ' οἰωνῶν fluuiorum iniecta in signis
Φύλα ταυνοπτερύγων —. veterum. Imitatorem verbo-

Sub dio Aeneas obdormiit, sum Claudianum Cerda com-
seramque dedit per mem- parauit in Paneg. Olybr. (I,
bra quietem: ducta loquen- 214 sqq.). Adde de VI Conf.
di forma ex altera, qua som- Honorii (XXVIII, 163 seqq.
nus didi per corpus, spargi Seruius ineptit ad h. l.).
per membra, dicitur. Mo- 36. 37. *Troianam ex hosti-*

Expectate solo Laurenti aruisque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne absiste, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae 40
Concessere deum.

Iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
Litoreis ingens inuenta sub ilicibus fus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit;
Alba, solo recubans, albi circum vbera nati. 45
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:

38 loco Medic., et in marg. *alibi solo. Laurentum* Seru. ad
v. 12. 39 *certius abs.* Doruill. *adsiste* al. ap. Pier. 40 tumor
Heinf. e libris secundum Pier., alii *timor*. 41 *profugis noua*
moenia Teucris suppletur versus in multis, quos Seru. Heinf. et
Burm. viderunt: perperam accepta voce *concessere*. Esse qui *con-*
federe legant, a Taubmanno notatum. 42 *nec vana putes* Rom.
ni vana putas Gud. a m. pr., non male, inquit Heinf., immo
ad sensum pessime. *Iamque (tibi ne v. p. hunc f. f.) Lit.*
Parrhaf. 43 *sub ilice buxus* Rom., nec nisi recenter correctum.
VII. 43. 44. 45. 46 iam supra lecti III, 390. 391. 392. 393, nunc,
puto, male repetiti. 45 *recubant a. — nati* Medic. 46 *Abest*
versus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus
occurrebat sup. III, 393. Nunc eo vix careas propter seqq. Malim

bus urbem Qui reuehis no- ea, quae praedicta sunt, vt
bis. idem orationis color, in libris sacris passim; eadem
qui in illis: *Ilium in Italiam* dicuntur *debita*. 40. *Con-*
portans: tua stirpe et Pena- *cessere* h. refederunt. Non
tibus sacrisque adductis cum audiendi Interpp. vett. et re-
reliquiis Troianorum. *reue-* cent. Si dicas, necdum ta-
his autem propter stirpem men Iunonis iram in Troia-
Dardani fabulosam ex Italia nos cessisse seu placatam fuisse;
v. sup. III, 167 sq., vbi cf. si quidem compares IX
Excurs. VI. 38. *expectate* pr. X, 62; vanam eam esse
propter deorum vaticinia; cf. reputa.

v. 12 sup. ad VI, 687; nem- 42. De hoc ostento, quod
pe *expectata* dicuntur esse iam Helenus vates praedixe-

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis

Ascanius clari condet cognominis Albam.

Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat,

Expeditas victor, paucis, aduerte, docebo. 50

Arcades his oris, genus a Pallante profectum,

Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,

sublatos esse vl. 47. 48. *Ex quo* — *Ascanius* sunt enim molesti (v. Not.) et a Tiberini persona et consilio ac tempore alieni: translati huc ex altero loco. Quid? quod suspicari licet, totum locum, forte ex ipsis Maronis schedis, a Tucca insertum esse. Lege modo carmen sic continuatum et placebit illud: *Concessere deum; Nunc qua ratione, quod instat, Expeditas victor, paucis, aduerte, docebo. ex quo est ἐξ οὗ sc. ἡρόων pro ὄρε; nam ut sit ex quo, secundum quod portentum, durissimum est. 47 tridentis duo Burm. cum pr. Goth. 48 condens alter Hamb. c. c. urbem Goth. tert., quod equidem malim a poeta profectum in yaticinio. 50 Expeditam a m. pr. Medic. et Gud. Expeditas Goth. sec. 51 hic Medic. is erafo h. Doruill. Iungo autem: Arcades his oris sc. habitant: — Hi bellum adfidue sq. Durius videtur parenthesin facere, et iungere Arcades his oris — hi bellum adfidue sq.*

rat lib. III, 388 sqq., vide Excurf. II ad lib. VII, pag. 523. — 47. *Ex quo*: ex quo tempore, quando; cum aliquando. Scilicet hic non est vrgendum, in loco suis inuentae; sed, in his terris XXX annis elapsis Ascanius Albam Longam condet. Sed v. de his disputata Exc. II ad lib. VII, p. 524. *clari cognominis*, ab alba sue nominatam, et XXX inde anno conditam.

51 sqq. *Euander* cum matre Carmenta seu Nicostрата,

vate, ex Arcadia profectus, Pelasgos suos in loca circa Tiberim adduxit, et in monte, qui inde Palatinus dictus, oppidum Pallanteum, mox Palantium et Palatium appellatum, condidit. Fuerat iam in Arcadia Pallantium pagus, et inter proauos Pallas, a quo hi Arcades orti dicuntur poetae: *genus a Pallante*, h. e. Pallantis progenies. Idem nomen filio Euandri impertitum. v. Excurf. I ad h. lib. In Euandro potuisset poeta omnia ad

Delegere locum, et posuere in montibus urbem,

Pallantis proau de nomine Pallanteum:

Hi bellum adfidue ducunt cum gente Latina; 55

Hos castris adhibe socios, et foedera iunge.

Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,

Aduersum remis superes subuectus vt amnem.

Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris

Iunoni fer rite preces, iramque minasque 60

Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem

55 ducent Hamb. sec. 56 foedere alii ap. Seru. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm., sed offensa aure. 57 ripis sane parum commodum, secundum, intra ripas, alueo. tecto Menag. pr. pro recto; et sic Cerda coni. ad v. 95. 96. Schraderus autem coni. *siluis et tecto fl.* eleganter sane. 58 in amnem Witt. superes remis aliquot Pier. 59 age excidit Rom. et aliis Pier., in aliis suppletum o. Mentel. pr. a m. pr. ait. 60 irasque complures ap. Heinf. et Burm. 61 donis multi ap. Pier. et Heinf.,

maiores admirationem strueret et parare. Euander gente Pelasgica oriundus vix videbatur bonae spei ac fiducia locum relinquere Troianis, si repente in eum incidissent. Sed poetae placuit alia ratio, vt per somnum haec denuntiaret, vtque, propter Latinorum in aduenas Arcadas odia, communi periculi metu Troianos et Arcades, Pelasgicae licet stirpis, in foedus et societatem adduceret. cf. inf. 129 sq. Et vero Achaei, si propius inspexeris, qui Troiam expugnauerant, diuersae stirpis

Tom. III

sunt. 53. in montibus, ne arguteris; est, in monte Palatino: et v. 57 recto flumine recto fluminis itinere; Nec audiendus Seruius, qui in eo argutatur, quod flexuosam ripam alibi memorauit vl. 95. 59. primisque cadentibus astris sub primum diluculum; nam poetis sidera cursu noctis exacto occidere dicuntur. v. ad lib. II, 8. 9. Excurf. II. Iunoni fer rite preces, quod idem Helenus sedulo monuerat libro III, 435 sqq., vt videas poetam sibi constare. 61. victor h. omnibus ex voto peractis.

Y y y

Perfolues. Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pingua culta secantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratissimus amnis.

Hic mihi magna domus, cellis caput vrbibus, exit. 65

Dixit, deinde lacu Fluuius se condidit alto,
Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
Surgit, et, aetherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis

sed *votts* tuentur Rom. et Medic. cum al.; et venit forte *donis* ex sup. III, 440. 62 *Perfoluis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier. 63 *ruentem* Moret. sec., quod probat Heinf. et illustrat, ut erat ille paullo procliuior ad captandas elegantias secretiores et exquisitiores, etiam vbi ab ingenio scriptoris et loci erant alienae. Sed multo probabilius, librarium casu in hanc vocem incidisse, quam tot alios codices esse deprauatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere*. Tum Aufon. et ipse *secantem* legit Mosell. 460. Witt. a m. pr. *sequentem*. 65 *certa domus* Gud. *caesis* Medic. a m. pr. *esseit* antique pro *erit* emendat Faber: et Heinf. *exit* transitue pro *effert*, *exerit*, accipit. Vtrumque perperam. Vid. Not. 66 *fluuius* Gud. a m. pr. *lacu et fluuius* Heinf. coni. *fluuit* coni. Heumann. Sed vid. Not. 67 *relinquit* aliquot Pier., inter quos Rom.

64. *Caeruleus*. Atqui, flavus est Tiberis, et luteus, ut fatis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat. *caelo gratissimus*, Θεοφιλής.

65. Circa has easdem oras surget aliquando magna vrbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos est, res futura effertur tamquam praesens, *exit* pro *exibit*. *celsis caput vrbibus* nota illa poetica oratio, pro: *caput vrbium*.

Tum ea vrbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea consecrabitur et ut deus coletur. Sic facile componuntur turbae interpretum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox 66. *lacus* l. pro *alveo*, l. quod malim, pro *profundo*, vel *fundo fluuii*, adeoque pro ipso amne.

67. ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Homer. 69. *rite vndam sustulit*, manus lauit,

Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces: 70
Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus
vnde est,

Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Adcipite Aenean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miserantem incommoda
nosira,

Fonte tenet, quocumque solo pulcerrimus exis; 75
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.

70 *Sustinet* Rom. aliquot Pier. cum Medic., Gud., aliisque ap. Heinf., ex interpolatione puto. *effudit* lectum ante Heinf. *diffudit* ed. Ven. 72 *Tu quoque Tybri* duo Burm. o aliis excidit; in aliis: *Tuque o Thybri, tu, o*, apud Pier. et Heinf., quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghame. Alii aliter turbant. *tu flumine* *Thufca* Bigot. Vulgata est apud Seru. et Macrob. VI, 1, vbi docet ex Ennio adumbratum esse versum. Nam is: *Teque pater Tiberine tuo cum flumine sancto cecinerat*. *xancto* codd. ap. Pier. cf. Burmann. Sec. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Liuius notum est lib. II, 10 *Tiberine pater, inquit, te sancte precor*. 75 *tenent* Rom. cum binis Heinf. et fragm. Vatic., it. Erf. q. loco Parrhaf. 76 *venerabere* plerique Pier. et bini Heinf., ex interpretatione. Alia in Witt. *honorabere*. 78 *Adsis et* aliquot Pier. o *tandem*

tamquam precaturus. Nihil pro ipso amne. Nisi docte aliud. 71. *genus amnibus* de ipso fonte dixit, quo aquarum scaturientium copia colligitur in lacum. Est enim fons et caput amnium sedes Fluviorum; conf. ad Ge. IV, 319. 75. ad formam Odyss. λ, 238 structus est: vbi Enipeus Thessaliae: ὃς πολὺ κάλλιστος ποταμῶν ἐπὶ γαῖαν ἔησι. 78. *numina*, tuum

Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
Remigioque aptat; socios simul instruit armis. 80
Ecce autem, subitum atque oculis mirabile
monstrum,

Candida per siluam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad
aram. 85

Thybris ea fluuium, quam longa est, nocte tu-
mentem

Leniit, et tacita refluens ita substitit vnda,
Mitis vt in morem siagni placidaeque paludis

vulgo lectum ante Heinſ., qui e suis et Pier. emendauit. *proprius* scriptum viderat Seru. *placidus* apud Donatum, ex intpt. *tua omina* emendauerat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque significatione, monito et oraculo, poetis dictum occurrere alibi iam monitum est. *n. serues* Oudart. 79 *memorans* pr. Voss. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrhas. 80 *a. socios: simul* alii male distinguunt v. Burmann. *f. atque instruit* Sprot. 81 Laudat hunc et omisso versu 82 tres seqq. auctor libelli de Progenie Augusti. 82 *foeta* Sprot. 85 *ad aras* aliquot ap. Burm. 86 *est* abest aliquot Pier. et Heinſ., mendose. conf. sup. IV, 193. 87 *Leniit* Rom. contracte, *sustulit* Goth. tert. 88 *et in m.* alter Menag.

monitum per somnum, vid. *littore*. Mox 84 *enim* asseveratiue, vt *vero*, pro *vtique*, *οὐ γὰρ ὅτι*, nec vacat, quod putant grammatici. 87.

80. *armis* proprie. conf. v. 93. 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in vss. Iung. l. *ita substitit, vt*, l. quod forte magis poeticum: *ita substitit*: eo modo, si cut erat; cum ita factum esset. Sequitur: *vt* adeo *mitis* etc.

Sterneret aequor aquis, remo vt luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant; rumore secundo 90

89 *et l. Witt.*, et sic legere dudum malebam. *abiret* Ed. Ven. *abisset* Rom. 90 *incertum* Non. Marcell. in *Rumor. peragunt* Rom. pars Pier. et Heinſ. librorum, cum Goth. tert. Macrobian. et Nonio Marcello. *peragunt* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. sec. *rumore* pro *Rumone* positum putabat Seruius; id enim antiquum Tiberis nomen fuisse. Sicque lectum in codd. Sprot. *Rumone id est fluuiio*, pr. Hamburg. qu. Moret. Exc. Burm. Zulich. a m. pr. Eſſet adeo *Rumone secundo*, Tiberi secundo. Equidem *anne secundo* dictum bene noui: an *Tiberi secundo*, *Rheno secundo*, dicatur nescio. Etiam Xaver. Matthaei defendebat *Rumone secundo*, sed accipit: Tiberi fauente: in Exercitationibus per saturam (Neap. 1759. p. 79) Enimvero *rumor* est proba vox antiqua de strepitu aquarum ex remigio. v. Not. Interpungebatur antea: *Ergo iter inceptum celerant rumore secundo*; Recepi, quod iam olim dixeram, melius factum videri: *celerant; rumore secundo Labitur vncta vadis abies*. Et sic quoque vidi malle virum doctissimum Burges ad Dawes Miscell. p. 446. idque sequutum video Wakefield.

90. *rumore secundo*, *cur-sellae*. Multa ad h. l. cumulant Fabric., Heinſ. et Burm., vt tamen de vi et origine vocis haud melius constet. Scilicet *rumor* a ruendo dictus videtur; ruitur seu eruitur aqua remo, adeoque ex impulsu strepitus oritur. Inde de quouis strepitu et murmure illud frequentatum, inprimis famae. Tum vero etiam, vt ῥόσα, pro voce ominata et omine. Pro plausu et laude *rumorem secundum* dixit Horat. I Ep. 10, 9, vt fere h. l. etiam accipit Nonius: „hoc est prospero fauore et auxilio fluminis.“

Labitur vncta vadis abies: mirantur et vndae;
 Miratur nemus insuetum fulgentia longe
 Scuta virum, fluuio pictasque innare carinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 Et longos superant flexus, variisque teguntur 95

91 *nda* aliquot Pier., sed vid. Not. *vncta abiesque vadis* Leid. vnus. 92 *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *assuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr. 93 *que* abest binis Burmann. *pictas fluuioque* Ed. Ven. Interpungi potest modo haud vno, prouti iunxeris: aut: *Miratur nemus scuta et carinas innare fluuio. aut fulgentia longe Scuta virum fluuio, p. aut vt nunc feci: miratur nemus fulgentia longe scuta; et miratur fluuio pictas innare carinas.* quod mihi splendidius visum. 94 *naugio* Ven.

Idem e Fenestella et Ennio loca laudat, in quibus *populi rumore secundo* est fauore et studio populi. Nec alio sensu dictum est in loco Cic. de Diu. I, 16 et in loco Suetonii apud Macrob. VI, 1, pag. 575 Lips. v. 91. *vnctam pice abietem* ab Ennio accepit: *Labitur vncta carina, vocat super impetus vndas:* Macrob. VI, 1, p. 578. Locum Apollonii I, 545 seq. comparat Brunck. paullo diuersam. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant*, non, se, vt Cerda malit, quod prosaicum esset; sed est epica audacia. *Caelum clamore, siluas venatu* (IX, 605), *niuem cursu, am-*

nem remis, fatigare, passim in poetis occurrit. Est scilicet, quod satis constat, proprie *fatim agere*, valde, crebro, mouere, tractare agitare rem, adeoque omnino in re aliqua versari, vel eam frequentare. conf. sup. ad Aen. I, 280 et ad VII, 582. Simili modo *quatere, mouere, impellere siluas, exercere* apud Silium XV, 769. Porro poetae temporibus tribuunt tamquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi*, adeoque etiam, vt h. l., *fatigari* dicunt: X, 807 *diem exercere*. Propertius IV Eleg. 11, 77 *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas:* quae for-

Arboribus, viridisque secant placido aequore siluas.
 Sol medium coeli conscenderat igneus orbem:
 Quum muros arcemque procul ac rara domorum
 Tecta vident; quae nunc Romana potentia coelo
 Aequauit: tum res inopes Euandrus habebat. 100
 Ocius aduertunt proras, vrbique propinquant.

Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem

97 *medio* Sprot. *considerat* Franc. *axem* pro diu. lect. pr. Rottend. 98 *arces* oblongus et quidam alii Pier., quod recepit Catroeus, vt sint septem colles, quibus postea Roma fuit imposita. Sed *arx* simpl. pro vrbe in colle Palatino posita; cf. inf. 313; ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquae ciuitatis initia faciebat. *ac rara* Heinf. secundum vetustiores, etiam Pier. Vulgo *et.* 100 *tunc* Rom. *Euandrus* Rom. et Medic. ceterique vetustiores: ergo recepit Heinf., quem vide post Pierium. Vulgo: *Euander*, etiam passim in seqq., quoties recurrit ea vox. 101 *auertunt* duo Burm. *et vrbique p.* Goth. sec. 102 *diem* Doruill. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *solemne* Mediol.

ma tandem eo redit, vt *fatigare* sit, *consumere, exigere.* 96. *placido aequore, alueo fluuii, secant siluas, nauigant inter ripas siluis* confitas. Nimis acute Seru. et alii: secant imagines nemorum, quae in pellucida fluuii superficie apparebant. 97. *Ἥμος δ' Ἡέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβέβηκει* Iliad. 9, 68 et al.

102 sqq. Egregia carminis oeconomia, qua belli cum Latinis gesti argumento per se tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poeta. Offendit Aeneas

Euandrum sua sacra facientem Herculi; rerum species obiicitur angusta religionibus, et hominum saeculique simplicitate placens. Eadem v. 185 sqq. adducit episodum de caeso ab Hercule Caco, tamquam sacri instituti causa et origine. Obuersatum esse in omnibus his poetae animo locum Od. V, 32 sqq., vbi Telemachus in Nestorem sacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Pistrato Nestoris filio Pallas subnatus. Ad talia attendendum est ei, qui de sex posteriorum Aeneidis librorum

Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius vna,
Vna omnes iuuenum primi, pauperque sena-
tus, 105

Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Vt cellas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis:
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Confurgunt mensis. Audax quos rumpere Pal-
las 110

Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipse;
Et procul e tumulo: Iuuenes, quae caussa sub-
egit

Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.

104 *Pallans* codd., vide Pier. *hinc* Oudart. *cui* sec. Moret. *quem* Parrhaf. 106 *dabat* Gud. a m. pr. *trepidus* Zulich. cum Goth. pr. *ad auras* pr. Moret. 107 Melius esset: *utque inter o.* 108 *tacitos* Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic., quod ex interpretatione profectum. Exquisitior forma *tacitis remis*, siue ut ipsos *tacitos* adnare dicat, siue ut sit pro, *tacite*, nullo aut exiguo vndarum strepitu, ut quoque inf. lib. X, 227. conf. Cerda. 110 *quod* Medic. a m. pr. 111 *ille* Goth. tert. 112 *o Iuuenes* duo Burmann. *quae cura* Menag. pr. cum aliquot Pier.

praestantia et de poetae ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi sit ingenio et arti poetae. 103. Herculi cum ceteris diis. v. Seru. 105. *pauper senatus*. Explicuit Silius I, 609 *castaque beatos Paupertate Patres*. cf. eund. VI, 631 sqq. 108. *tacitis remis*, nullum aquarum strepitum mouentibus; in amne placido: ut modo vs. 86 — 89 vidimus. cf. Var. Lect. 111. *Sacra* sunt h. l. eadem quae modo *mensae*, scil. epulae sacrorum, quibus peracto sacrificio tum vacabant, quasque mox instaurant 172. 175. *vetat*, scil. quia sacra tur-

Qui genus? vnde domo? pacemne huc fertis,
an arma?

Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta, 115
Paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
Troiuigenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae venisse duces, socia arma rogan-
tis. 120

114 *Qui genus* ab Heinl. e libb. *τίνας (κατὰ) τὸ γένος*; vulgo: *Quo genere, qua gente estis?* alii *quos*. Franc. *quid g.* Rom. *in arma*. 116 *protendit* Gud. a m. sec. *tetendit* Witt. *pauperaeque* Rom. a pr. m. 118 *ille* Rom. 119 *ferre hoc* Doru. 120 *Dardaniae duces* mihi quidem admodum displicent h. l., imprimis cum sequatur: *tanto percussus nomine. Dardaniae viros* pars codd. et edd., etiam Aldd. pr., mutatum hoc in ed. sec. in *duces*; hinc in ceteris edd. obtinuit: quod Heinsius codd. auctoritate firmat. Sane *Dardaniae duces* dictos praeferam pro *Dardaniae viris*; verum, si *lecti* sunt, non tam *duces* quam *viri* dicendi erant. Malebam ergo: *Dardanos venisse viros*, aut, quia sequitur *tanto nomine*, legere: *Dardaniae venisse ducem — rogantem*. Verum video poetam docte posuisse pluralem pro singulari. Et si *Dardanos* vnus Montalb. exhibet. *Dardaniae aduenisse* quatuor apud Burm. a m. sec.

bare et interrompere nefas *bellum assidue ducunt cum gente Latina*. Hinc quoque metus conspectis viris armatis maior esse debuit v. 109. Grauius et illud: *Quos illi bello profugos egere*, cum Latini tantum nollent sedem Troianis in suo agro concedere; Additur inuidiae causa *superbo*, ipsi superbi, superbe, ὑβριστικῶς. 119. *ferre haec*, non ad ramum cum

117. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55 *Hi*
TOM. III

Z. z z

Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque pa-
rentem

Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco, fluuiumque relinquunt. 125

Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor,
et Arcas,

121 *percussus* Heinf. e praestantioribus secundum Pier. Vulgo *percussus*. 122 *Et gradere* Rom. et boni codd. apud Benedict., quod ille probat, ut sit: *Obstupuit — Pallas, Et, gradere o. q.* 123 *hac* Gud. sc. via, inepte. 124 *Excepit* Heinf. cum Pier. e libb., alii *accepit*. *Excepitque manu* Hugen. *Exceptaque manu* pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I Theb. 470; sic erit *dextra inhaesit*. cf. Burm. *implexus* alii Burm. 125 *lucum* Franc. *fluuiumque* Gud. a m. pr. 127 *Optime* vulgg. ante Heinf. In *cui precari* antiquitatis studium declarauit poeta, saltem exquisitam orationem captauit. 129 *timui* duo Burm. *extimui* sec. Moret. *arces* Rom.

Seruio et aliis referendum; *inhaesit* sc. ceruice vel alia sed, nuntiate. 124. *dextramque amplexus inhaesit*, pro, dextram amplexus est *eique* inhaesit, (ex Homericis: ἐν τ' ἄρα οἱ Φῶ χειρὶ) et hoc pro simplici: manum prehendit. Nihil amplius ad sensum, sed ornate. At Burm. Homericorum et Graecae rationis in multis parum memor: *dextram amplexus* et

128. *comtos*, simpl. pro ornatos. Ineptit Seru. et in hoc et in causa origineque *ἱετηρίας*, quae hoc versu designatur, exponenda. Mira comminiscuntur et alii: ut Paschalius de coronis, VI, 17. A religione ritum ductum esse manifestum sit e vittis seu insulis laneis, obuoluentibus

Quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Atridis;
130

Sed mea me virtus, et sancta oracula diuom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Coniungere tibi, et fatis egere volentem.

130 *ab stirpe* Heinf. e Medic. Vulgo *a stirpe*. 131 *Sed mea me virtus, tua terris didita fama, Cognatique patres et sancta oracula diuom Coniungere tibi*; vir doctus Obf. Misc. Vol. I, p. 19. Potuisset quidem poeta et illud velle; ut ap. Horat. *tua me tibi virtus fecit amicum*. Sed poeta nunc alterum voluit. 132 *dedita* Rom. et alii, et *debita* ap. Pier. et Burm.

ramum oleagineum, cuius Excurf. I); ab iisdem Atlantis filiabus, Pleiadas vocant, usus erat cum in sacris tum alia cognatio mox v. 134 sqq. in lustratione et expiatione. inter Euandrum et Aeneam Adeoque is, qui praeferebat, deducitur: Nam Dardanus *ἱετήρ*, supplex factus, aut Electra et Ioue natus, Euander deprecari velle symbolice et der autem Mercurii, cui Maria mater, filius perhibebatur. religiose significabat, aut simpliciter per sacra et deos se supplicare testatum faciebat. v. Dionys. I, 31. Praeclare autem et ingeniose poeta Hinc omnino foederis, pacis hac generis coniunctione utitur et legationis, symbolum est factum. tur ad causas amicitiae inter Euandrum et Troianos seren-

130. *ab stirpe geminis coniunctus Atridis*. Cognationis gradus esse potuerunt plures, nec dici potest, quemnam poeta sequutus sit, quo cum Atridis coniunctus esset Euander. Omnino utrumque genus a Ioue ducebatur. Tum a sororibus, Atlantis filiabus, et Euander et Atridae oriundi erant (v. 131. *mea virtus*, respicit illud; *non extimui*, confidentia, et animi fiducia ex meae virtutis conscientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri: *Oracula diuom* a Sibylla accepta. v. VI, 96. 97. *cognati patres*, per Atlantis filias, Dardanus a Ioue et Electra, Mercurius a Ioue

Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus, 135
Adueritur Teucros; Electram maxumus Atlas
Edidit, aetherios humero qui sustinet orbis.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
At Maiam, auditis si quidquam credimus, At-
las, 140

Idem Atlas generat, coeli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem

135 Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte: *Electram Graii p. A. cretam.* 136 *maxumus Atlans* Rom. 137 *azes* Ed. Ven. *auxes* Goth. tert. 139 *Cyllene* Medic. et al., *perpe-*
ram. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cylleni* Doruill. *Cyllenes* edd.
ante Pier., et ante Heinl. *in vertice.* 140 *quicquam si* Goth.
tert. *si cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi si quicquam credi-*
tis Gud. a m. pr., unde Heinl. coni. *auditi si quicquam credimur,*
quod nemo facile praestare dicat. *auditis* Doruill. cum Goth. sec.
141 *genuit* duo Burm. *qui s. torquet* Schol. Horat. et Ed. Iunt.
ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinlius; at h. l. aliter habere
scriptos. Neque tamen satis placet *τὸ tollit.* Saltem est, *παράξει,*
pro sustulit, sublatum humeris fulcit, portat. 142 *scindit* Doruill.
ab imo Goth. sec.

et Maia natus, ut modo vi-
dimus, et ut mox disertius
narrat. *coniunxere* h. ad-
duxere me, ut me tibi ad-
iungere studeam. *volentem*:
Homericum more, quo *ἐκὼν*
ἀένορτί γε θυμῷ obuium est.
134. *Dardanus.* cf. omni-
no Exc. VI ad lib. III. *ad-*
vehitur Teucros h. ad Teu-

cros; s. Troadem, quam Teu-
cer tum tenebat, aduectus
est; Dardanus ibi Dardanum
urbem condidit, Ilus autem
filius Ilium; hactenus itaque
poeta dicere potuit: *Ili-*
cae primus pater urbis et
auctor.

143 — 145. Praeclari ver-
sus. Hunc amo amplector-

Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Obieci caput, et supplex ad limina veni. 145
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Insequitur; nos si pellant, nihil a fore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga
mittant,
Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit
infra.

Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello 150
Pectora, sunt animi, et rebus spectata iuuentus.

Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
Iam dudum, et totum lustrabat lumine corpus.

144 *memet ipse* codd. Burm., qui infimi loci libros habuit:
etiam aliquot Pier. cum Goth. sec. 147 Heinl. distinguebat: *In-*
sequitur nos: si p. pellat duo Heinl. *adfore* Medic. *offore* pr.
Moret. a m. pr. pro *obfore*, ex *affore*, quod alii scribunt, ut
Gothani. 149 *quodque supra* Ed. Iunt. *abluit* aliquot Pier. et Burm.
151 *e rebus* aliquot Pier. 152 *osque ocul.* Leid., quod Cunningham
coniciebat. *Iste os* Witt. 153 *l. l. pectus* Witt. a m. pr.

que Aeneam! Iunge: *non* Burm. tamen eo deuenit, ut
pepigi tentamenta tui pri- per epistolam interpretare-
ma per legatos neque per tur. *meum obieci caput.*
artem; non prius te tentavi Etiam Gr. *Σφᾶς γὰρ παρθέ-*
per legatos et callida confi- *μενοι κεφαλὰς* Odyss. β, 237
lia. *pangere* proprie non et *ψυχὰς παρθέμενοι* Odyss.
est pacisci, sed figere, con- γ, 74 et al. conf. Quintus
stituere, facere; ex eo, quod Cal. XII, 63. *gens Daunia,*
pangi, figi, dicuntur ea, Rutuli. vid. in Excurs. VII
quae decreta sunt, etiam sub fin. ad lib. VII. Ad sen-
sunt pacta. *per artem* ad tentiam conf. v. 55 sq. supra.
consilia tanta et callida spec- 150. *Accipe daque fidem,*
tare, quibus alterius volun- *foedusque feri bene fir-*
tatem vel exploramus vel mum. Ennius Ann. I apud
captamus, quis non videat? Macrobr. VII, 1, p. 572.

Tum sic pauca refert: Vt te, fortissime Teucrum,
Adcipio adgnoscoque libens! vt verba paren-
tis, 155

Et vocem Anchisae magni voltumque recordor!
Nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiae gelidos inuisere finis.

Tum mihi prima genas vestibat flore iuuen-
ta; 160

Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat

154 *Tunc* ante Heinf. *iustissimo* Exc. Burm. 155 *Adspicio*
aliquot Pier. et ed. Ven. 157 *Hesiones* ante Heinf., quem vide.
Hesione al. *Hisionae* Rom. *Hesionis* Goth. sec. 158 *Laome-*
dontiadem alii, praeter edd. vett. Macrobi. cum Goth. pr. et v. 162
alter. 159 *Protenus* Pier. et al., vt alibi, h. l. est porro, vltius
pergendo. Ceterum offendit *visentem inuisere*. Vidit hoc idem
sagax vir, Iac. Bryant, qui totum versum sublatum esse malit, quippe
otiosum ad sensum, et ingrato modo interpellantem reliqua. Ve-
rum, si id feceris, ad sententiam explendam senties aliquid deficere.
160 *Cum* Ven. *vestibat* codd. Pier., quem vide. *iuuentus*, *iu-*
ventas, variant codd. Pier. et Heinf. 161 *duces Teucrum* Gud.
pro diuersa lectione, quod ornat Heinf. Sic quoque Goth. sec.

157 sqq. Hoc vero ingenio- dat, nam et is recordatio-
sum et elegans est poetae nem priscorum hominum et
commentum, quo Priamum rerum ex prisco hospitio re-
fingit Salaminem, Hesionas, petit; v. c. Iliad. γ, 205 sqq.
sororis, Telamoni Herculis et aliis locis; sed facere hoc
sodali nuptae, visendae caus- debito loco ac tempore, id
sa, hincque Arcadiam adiisse, vero est, quod ingenium
vt Euander eius notitiam ha- poetae commendare debet.
bere posset. Sane quidem, 160. *vestibat ore*, πύκασεν.
qui Homerum legerit, facile A Marone sumserunt multi.
is in hoc commentum inci- cf. Cerda. Fundus in Ho-

Anchises. Mihi mens iuuenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextrae coniungere dextram.
Adcessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi. 165
Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea,
Pallas.

Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere
dextra:

Et, lux quum primum terris se crastina reddet, 170
Auxilio laetos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea sacra haec, quando huc venistis amici,

163 *iuuenali* e codd. suis et Pier. restituit Heinf. pro vulgari,
iuuenili. 164 *dextram et c. dextrae* aliquot Pier. *et dextram*
c. dextrae Parrhasi. et Erf. *et dextrae iungere dextram* Ven.
165 *Phinei*, *Phoeni*, *Phaeni*, *Finei*, *Penei*, *Phinci*, aber-
ratt. Est *o* et *η* Φενεύς. 167 *intertexto* Rom. cum Moret. sec.
Rottend. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet
Heinfio. Scilicet inest aliquid prisci roboris, *o τῆς ἀρχαίουτος*
πίπτος. Recepit quoque Wakefield; alterum tamen docte dictum,
epitheto translato ad alterum. 169 *et erasum* Doruill. *et nunc*
quam Leid. *quae* Montalb. 170 *lux quam* Bigot. *terris pri-*
imum Leid. 171 *tutos* aliquot Pier. tresque Burm. *dimittam* Ed.
Iunt. *dimittam* Puget. 172 *f. huc quando v.* Menag. pr.

mero Odyss. λ, 318. 319. ior honos accrescebat ei, qui
165. *Pheneum* posuit priscam ea acceperat. 171. *opibus-*
Arcadiae urbem (Iliad. β, *que*. Seru. *id est militibus*;
605) passimque in fabulis, opes *antiqui vocabant mi-*
Herculis maxime, memora- *lites*. Potest hoc ita se ha-
tam, tamquam sedem maio- bere. Sed poeta posuit ge-
rum. 166. ex noto ritu τῶν nus: *auxilium* et *opes* h. ea,
ξενίων, munerum hospitalium, quibus ad bellum gerendum
Iliad. ζ, 219 et al., ex quo- Troiani instrui et ornari po-
rum pretio et arte tanto ma- terant. 172 sqq. Color similis

Annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
Nobiscum, et iam nunc sociorum adfuescite mensis.

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili;
Praecipuumque toro et villosi pelle leonis
Adcipit Aenean, folioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim araeque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque ca-
nistris 180

Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul et Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis et lustralibus extis.

173 *Annu* alter Hamb. *celebrare* alter Menag. 174 *ac iam*
Goth. tert. *iam* abest Parrhal. 177 *Principioque* Menag. pr.
179 *laeti* tres Burm. cum vno Goth. 180 *ferant* pr. Mentel.
181 *frequentant* Ed. Ven. 183 *Perpetuo* Goth. tert., ex interpret.

narrationis Odyss. γ, 34 sqq. maxima dicta. cf. inf. 269 sq.
et iterum δ, 48 sqq. 181. Onerant canistra donis

177. Nolim iungere *prae-* *laboratae Cereris*, frumenti
cipuum toro, quod impedit *πεποιημένου* pro *ἐκποιηθέν-*
reliqua; sed *accipit praeci-* *τος*, elaborati, labore con-
pium; reliquos Aeneae so- *fecti panis*; *viscera* autem
cios in gramine collocat, Ae- *sunt pro carnibus*. 183. *Per-*
neam autem, praecipuum et *petui tergo bouis* expressit
principem inter eos, collocat *Homerum* Νῶτα διηνεκῇ,
in folio ex acere, cui torus *Iliad. γ, 321. Odyss. ξ, 437,*
est impositus pelle leonis in- *vbi Ajax et Vlysses eodem*
stratus. cf. inf. 367. 368. *in-* *modo praecipuae portionis*
uitat folio, ad solium, vt *honore excipiuntur. lustra-*
tot alia, v. c. *moenibus* inf. *libus extis*. Multa perperam
IX, 676. Tum 179. *arae* tradunt Seru. et alii; sed ali-
sacerdos, non enim tem- *ter accipi vix possunt quam*
plum erat Herculis, sed ara, *quod eorum usus aliquis prae-*

Postquam exexta fames, et amor conpressus
edendi,

Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis, 185
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio veterumque ignara deorum
Inposuit: laevis, hospes Troiane, periclis
Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
Iam primum saxi suspensam hanc adspice ru-
pem: 190

184 *comprehensus* Rom. ap. Pier. 185 *Euander* pauci v. Pier.
Euandros duo Burm. 186 *tanti nominis aram* malit Cerda;
quia *ara maxima* v. 271. 187 *veterumque* ante Heinl. conf. Pier.;
sicque omnes Goth. cum Erf. Donatum suspicor *veterumque ignara*
parentum legisse; sed recte *deorum* se habet; non nouam hanc
esse ait religionem et a priscorum *deorum* cultu temere recedentem.
Bene exponit locum Lactant. IV Inst. 28. 188 *hostes* Franc. h.
seruata pr. Menag. 189 *S. colimus* Menag. pr. *meritos sacra-*
mus Dornill. et Exc. Burm. *renouamus* pr. Moret. *nouare* bene
dictum de sacro anniuersario. 190 *Iam pridem* vnus peruetus
Pierii (est is Romanus) cum Palatino ap. Benedictum, et pars Heinl.
accipe Franc. a m. pr. *Hanc primum s. f. suspice r.* Seru. ad I
Aen. 438.

cipuus in lustrationibus erat: rat Barth. ad Stat. Theb.
non quidem tum, nam heroicis I, 507.
temporibus in epulis sacris 184. *amor edendi*, quis
exta apponebantur, vt h. l. non videt Homericum *ἔρον*
sequentibus tamen aetatibus, *ἐδότηος*. *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος*
quibus exta inspiciebantur et *καὶ ἐδότηος ἐξ ἔρον ἔντο*. 187.
cremabantur; a Romanis au- *vana superstitio*, deferens
tem etiam in sacris expiato- *priscorum deorum cultum, a*
riis immolari ea solita esse, *vetere religione desciscens, et*
satis constat: v. c. in Fordi- *vana*, temere innouata, nul-
cidiis Ouid. Fast. IV, 637. lo certo animi iudicio. 189.
638. 670 sq. *Lustralem* *nouamus* dictum de sacro
facem et similia compa- *anniuersario. Sacrum igitur*

Disiectae procul vt moles, desertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu;
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadcessam radiis; semperque recenti 195
Caede tepebat humus; foribusque adfixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.

191 *deiectae* Rom. et Palat. idem, *perperam*. conf. I Ge. 283. conf. inf. 355. *disiecta est p.* Goth. sec. 192 *texere* duo Burm. 193 *Haec* qu. Moret. *huic* Ven. 194 Interpuxi post Ruaeum et alios: *Semihominis Caci facies quam dira t.*, vt sit *facies Caci* pro *Caco*. cf. inf. 298. VI, 575 et Burm. h. l. Vulgo interpungebatur, *Hic spelunca fuit — Semihominis Caci: facies quam dira tenebat*; ita sententia est: *cuius speluncae facies erat dira. quem d.* sec. Moret. *tenebat* reuocauit Heinl., alii cum Rom. *tegebat*; vt sit: *facies quam dira tegebat*, quod et Cuningham. praetulit. 195 *inaccensam* duo Heinl. *inaccesam* Franc. *inadspectam* Schol. Statii Theb. I, 362, quod non displicebat Burmanno. 196 *que* abest Medic. Pierii et aliquot Heinl. *for. suspensa sup.* aliquot Pier., ex interpretatione. 197 *squalida* Medic. a m. pr. Coniecit quoque *squalida* Bentl. ad Lucan. II, 165.

fit *Herculi Seruatori*, Σω-
τήρι, Ἀλεξικακῷ.

193 sqq. De Caco fabula Italorum domestica fuit: ornata a poetis Romanis variis modis. Conferant, qui volent, Ouid. Fast. I, 543 sqq. Propert. IV El. 9. Liu. I, 7. qui locus huic nostro simillimus est, Dionys. I, 39. Alia ac diuersa leguntur apud Solinum et apud Tzetam Chil. V, c. 21 e Dione. Traxere ex Virgilio suas descriptiones, Amyci Valerius Fl. IV,

177 sqq. et serpentis ad Bagradam a Regulo occisi Silius VI, 146 sqq. cf. Cerda. Vt autem poeta pro episodio fabulam adhibere posset, veniam dabat carminis consilium Romanorum originibus et nomini consulturi. Nam a Caco interemto sacri Herculi ad *aram maximam* fieri soliti origo repetita. cf. inf. 269 sq. Liu. I. l. et alii.

194 *facies Caci* pro *Caco*. conf. Var. Lect. 196. *superbus* Maroni est saenus, atrox.

Huic monstro Volcanus erat pater; illius atros
Ore vomens ignis, magna se mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
Auxilium aduentumque dei. Nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis; vallemque boues amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum 205
Aut intractatum scelerisue doliue fuisset,

198 *Huic Volcanus erat monstro* malebat Cuningham. Itane poetae variare numeros non licebit? *atrox* Franc. 201 *aduentus* neminem maluisse miror. *m. heros* aliquot Pier. 202 *Geryonae* vindicauit Heinl. post Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex *Γηρυόνης*. Vulgo: *Geryonis*, ex *Γηρυών*. *Geryoni* Rom. 203 *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. et Erf. 205 *furiis* retraxit Burm. pro *furiis*, quod Heinl. defenderat. Codicum quidem auctoritas vtramque lectionem tuetur, priorem inprimis Seruius, eamque probarunt Stephanus, Broukhuf. et Marklandus cum Burmanno; quae tamen hic affert, leuia sunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiscue cum et sine adiecto casu. Equidem *furiis efferus* praefero: primum, quod poetico ornatui hoc consentaneum; *furiis* vero vocabulum epica grauitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furiis* mutatio prona fuit, e vetero scriptura; non item inuersa ratione. Tandem in *furiis* conspirant Rom. et Medic., principes diuersarum sectarum: *furiis* in recentioribus regnat, vt in tribus Goth. 206 *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heinl., quod placebat viris doctis, iam olim Benedicto, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem; sed alienae istae ab h. l. argutiae; ante Heinl. erat vulgatum:

199. *magna se mole ferebat*, simpl. ad habitum corporis vastamque speciem refero, pro, *incedebat*; sed assumsit notionem vasti corporis; id quod ad *ἐνάργεια* facit.

202. Cf. sup. VII, 661 sqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratae ab Hercule Italiae vestigia vbique ostentabant. cf. sup. Excurs. XIV f. lib. III. Quid? quod

Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
 Auertit; totidem forma superante iuuenas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 Cauda in speluncam tractos, versisque viarum 210
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
 Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, quum iam stabulis saturata moueret
 Amphitryoniades armenta, abiturumque pararet,

intentatum: hoc habet Medic. a m. sec. et pars codd.; si *intenta-*
tum a poeta profectum non est, saltem alterum eo sensu est acci-
 piendum. *fuisse* Medic. et Gud. a m. pr. *tulisset* alter Hamb.
 Sane *fuisse* dictum pro, *esset*. Wakefield, qui *intentatum* recepit,
 dubitat quoque, an non *relinquat* reponendum sit. 208 *Ad-*
uertit Doruill. 209 *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. v. *certis*
 Parrhaf. 210 *tauros* pro *tractos* Sphalma Goth. tert. 211 *raptos*
 post *tractos* tautologum esse censens Wakefield non modo coniicit,
 sed et reponit: *Indiciis, raptos saxo occ.* vt apud Propert. IV,
 9, 9 *Incola Cacus erat, metuendo raptor ab antro.* 212 *Quae-*
rentem vulgo inde a priscis edd. lectum. *quaerenti* Heinf. adopta-
 vit e Medic. aliisque, vt *ferebant* sit, *se ferebant. quaerentis*
 Rom. et alii Pier., quod et Heinsius suspicatur ab initio fuisse in
 libris exaratum. *quaerentes* Gud. a m. sec. cum tribus Heinf. *quae-*
rento Medic. Pierii. An *quaerentum*, quod Burm. praescripsit,
 vllibi legatur, non inuenio. Versum forte abesse posse, concedo.
 At Wakefield pro adulterino etiam habet. 213 *mouebat* Ven.
 214 *habiturumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu.
 Moret. *pararent* Rom.

adeo *via Herculeae* inde ab a pascuis, in quibus procu-
 Italia usque ad Celticam fuisse bauerant: vt *αὐλή*. Iterum sic
 se narratur: Mirab. Audit. 86 v. 213. 209. 210. Hoc a
 et 100. 208. *Auertit*, abi- Mercurii furtis adumbratum.
 git, vt I, 527 *raptas ad lit-* vid. Homer. Hymn. in Mer-
tora vertere praedas; tum cur. vll. 69 seqq. 75. 76.
intractatum pro vulgari: in- *versa viarum indicia*, sunt
 tentatum; nam iunctum τῶν vestigia pedum. *ferebant*
inausum. a stabulis autem, se.

Discessu mugire boues, atque omne querelis 215
 Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
 Reddidit vna bouum vocem, vastoque sub antro
 Mugit, et Caci spem custodita sefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 Felle dolor: rapit arma manu nodisque grau-
 tum 220

Robur; et aetherii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacus videre timentem
 Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,

215 *Discessum* Gud. 216 *relinquit* Goth. tert. *reliquit* sec.
colles relict (scil. *impleri clamore*) con. Io. Schrader. 218 *Mu-*
git Rom., aliquot Pier. et Menag. alter. 219 *Alcidos* Ven. *antro*
 Rom. *f. exardet* vel *exarsit et atro Felle dolor*: malebat Dor-
 vill., nec male; etli durior illa structura, duplici auferendi casu iuxta
 appposito, non infrequens est: *furiis*, per furias, propter iram.
 221 *Robor* Gud. et Mentel. pr. *aetherii* nouauit Burm. pro *aerii*,
 quod alii habent. 222 *tremementem* tres Burm. 223 *oculi* noua-
 tum erat a Burmanno. Sic duo Heinf., Bigot. et pro var. lect. Ser-
 vius. Probat quoque Wakefield. *oculos* Gud., quod Heinso me-
 rito arridebat. *oculis* vulgo vbique legitur, quod vtiq. amplector,

216. Herculem cum ar- relinquit montes, quos su-
 mentis puta progressum iam perat, vltra quos auditur.
 ab altera montis parte pro- Haec vsu loquendi et analo-
 cessisse. *colles clamore re-* gia defenduntur. Alias esse
linqui, h. a bubus; superari possit dictum de clamore a
 bouum mugitu: vt bene Burm. colle resiliente adeoque ex
 exposuit; vt vltra colles pro- impulsu eum relinquentem.
 cederet auditus mugitus et Obuia magis, tenuis tamen
 vsque ad Caci speluncam esset oratio, si acciperes:
 perueniret. Ita passim *relin-* *colles relinqui* a bubus dis-
quimus eum, quem supera- cedentibus cum *clamore*.
 mus, inprimis cursu, et lo- 219. *furiis*, per furias, iram.
ea relinquimus, per quae 220. *arma* sunt ipsa claua,
 transimus, adeoque clamor de qua seqq.

Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
 Vt sese includit, ruptisque inmane catenis 225
 Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit obiice postes:
 Ecce furens animis aderat Tirynthius; om-
 nemque

Adcessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 Dentibus infrendens. Ter totum feruidus ira 230
 Lustrat Auentini montem; ter saxea tentat
 Limina nequidquam; ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta silex, praecisis vndique laxis,
 Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235

etiam tamquam magis epicum, pro vulgari: *nostri homines viderunt eum turbatos oculos habentem*. Argutatur Burm., dum *turbatus* solum sic sufficere dicat: Lucan. III, 356 *quum turbato iam prodita vultu Ira ducis*. Sic enim *turbatus animo*, et *animi*. Nec aliter Graeci: *ταραχθὲς τὸ ὄφθαλμῷ*. Turbari autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poeta aliquis dicitur. *fugit illico* Montalb. *ilico et* Goth. sec. 225 *includit* Goth. sec. *que abest* Parrhaf. 226 *Obiecit* Leid. 227 *obiice* al., ex more. *obiice* Ed. Mediol. *emunit* Rom. 228 *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert. 230 *tunc totum* Menag. pr. *infrendens* Rom. 231 *Auentinum* tert. Rottend. pro diu. lect. et Oudart., sed alterum doctius: vt *fons Timaei*, *vrbs Buthroti*, quae Seru. laudat; conf. Burm. 232 Mire distinguebant aliqui ap. Seru. *ter f. t. limina: nequicquam ter: f. v. r.* 233 *prae-ruptis* Doruill., a m. sec. interpolatrice. 234 *incumbens* Menag. pr. et Parrhaf. cum Goth. sec. e seqq. v. 236.

226. *ferro et arte pater- niit*, ornate pro muniit fo-
na, catenis ferreis a Vulcano res, *obiice*, saxo illo obiec-
 elaboratis suspensum erat sa- to pro obiice: quod idem vf.
 xum, quod demisit et aditum 231 *saxea limina*. Catenas
 obtruxit, *postes fultos emu-* ferreas ab vsu istius saeculi

Hanc, vt prona iugo laeuum incumbebat ad
 amnem,

Dexter in aduersum nitens concussit, et imis
 Auolsam soluit radicibus; inde repente
 Impulit: impulsu quo maxumus insonat aether;
 Disfultant ripae, refluitque exterritus amnis. 240
 At specus et Caci detecta adparuit ingens
 Regia, et vmbrosae penitus patuere cauernae:
 Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
 Infernas referet sedes, et regna recludat

236 *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex. pag. 255. 237 *Dextera* alter Hamb. *conuulsit* Goth. sec. 238 *Auolsam* Medic. *Euulsam* Leid.; cf. III, 575. *voluit* tert. Mentel. *solidis radicibus* Parrhaf. 239 *impulso* Mentel. alter. *intonat* aliquot Pier. et Heinl.; et sic editum a Cuningham. *aer* Ven. 240 *que abest* aliquot Heinl. 241 *Ac* Ven. *vt* Moret. sec. *deiecta* Goth. tert. 242 *cateruae* Goth. sec. Non placet repetita in binis versibus vox *penitus*. Priore loco *late* non male substituebat Schrader. ex Ennii versu, quem vid. in Nota. 243 *Nec* f. Goth. tert. 244 *referat et recludit* pars Pier. et Heinl., quod praeferam in poeta. *aperit f. ac r.* Parrhaf. et Gud. a m. sec. *recludet* sec. Moret. *recludant* alter Hamb.

alienas bene temperauit poe- *gia* vt de Aeoli antro *aula*
 ta adiecta artis Vulcani me- lib. I, 140 Seru. Ornauit au-
 moratione. tem Ennianum versum: *Tum*

236. 237. Stabat saxum, *caua sub montem late spe-*
 sed prominens, *πηγνὲς, ἐπιβ-* *cus intus patebat.*

ῥεπὲς, in tergo antri versus 243 sqq. Ex Iliad. v, 61 sqq.
 Tiberim, et in ripa fluuii ita esse adumbratos versus, mo-
 situm, vt ad laeuam ei am- nitum satis post Macrob. V,
 nis esset; amni ex aduerso, 16. Illud addam: HomERICA
 ita vt a dextra ripa ei esset, esse longe grauiora, quod
 stetit Hercules et saxum labe- ibi inter effectus pugnae deo-
 factauit, ita vt illud in am- rum numeratur hoc, quod
 nem prolaberetur. 242. *re-* Maro tantum in comparatio-

Pallida, dis inuisa; superque inmane barathrum 245

Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cauo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Aduocat, et ramis vastisque molaribus instat. 250
Ille autem, neque enim fuga iam super vlla pericli,

245 *que* abest Ed. Ven. et ex suis membranarum rescissum a Bruncio. *super* est, *superne*, *desuper*. 246 *trepident* Heinf. e codd.; vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, si quid video, modo *que* abest. Abest etiam a Rom. et aliis *que*. Equidem *trepidant immisso*, quod olim erat, praeferam. Verum piget mutare quae incerta sunt et lubrica. Doruill. *admissio*. 247 *in* abest parte codd. Pier. et Heinf. 248 *insueta pauentem* codices ap. Pier. Sed *rudens* est *ἐπιβρωμώμενος*, vt ap. Callim. in Del. 56 *saxoque insueta* Rom. 250 *instant* Lutat. ad Statium ap. Burm., *perperam*. 251 *super v. p. est* vulgo legebatur. *Eiecit est* Heinlius secundum codd. suos et Pierii. *fuga nunc super illa* Diomedes lib. I ap. Heinf. *super illa* Leid. *super illa dabatur* alter Menag.

ne posuit; Minus autem migrationem faciunt ea, quae in comparatione memorata sunt, quam quae de ipsa re memorata, tamquam effecta, praedicantur. Petiit e nostro Statius Theb. VII, 815 Amphiarao a terra hausto: *ecce alte praeceps humus ore profundo Disilit, inque vicem timuerunt sidera et umbrae*. 245. *dis inuisa*, arguitur Burmannus post Ruaeum et alios, dum interpretatur non visa, vt *inuisus*

lib. II Aen. 574. Sed in loco Homérico, quem poeta expressit, v. 65, satis manifesta sunt *οἷα — τὰ τε στυγέουσι θεοί περ* h. *abhorrent, auersantur, dedoīnαι*; mox 245 *super* pro *desuper*. 248. *insueta rudentem*, insolito et horrendo more vociferantem. Comparat Ernesti τὸ *ἐπιβρωμῶσθαι* ap. Callimach. in Del. 56. Frequens et obuius apud poetas vsus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illustrare

Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit, inuoluitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris. 255
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti iniecit saltu, qua plurimus vndam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Conripit in nodum complexus, et angit inhaerens 260

Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.

252 *m. dictu* Goth. tert. 255 *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *Flammiferam* ed. Ven. *coniunctis* Montalb. 257 *iniecit* Heinf. e parte codd. pro vulgari *iecit*, quod Rom. cum aliis tuetur. *eiecit* Hugon. *quo* aliquot Pier. 259 *Sic* duo Burm. *mouentem* Goth. tert. cum tert. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obseruabat, *vomere* iam antecessisse, *mouentem* autem esse exquisitius et proprium in tali re poetarum verbum. *nouantem* alter Hamb. 260 *in medium* Bigot. et Goth. tert. *corripit in nodum* male iungit vetus Grammaticus Anthol. Lat. Tom. I, lib. I, Ep. 45, 10.

nihil attinet. *molaribus* omnia: *nebulaq. i.* pro, qua simpl. pro grandibus saxis; parte specus densissimus est sic *μύλαρες* Iliad. μ, 161; et fumus; vt *mare, ignis, aetram* quoque pro stipitibus stuat, sic nunc *fumus*. 260. et truncis. Non de claua cingitandum erat, post molares. Ouidius l. c. Fast. I, 570 *Remque ferox saxis stipitibusque gerit*.

256. *animis*, prae ira. *vndam*. Georg. I, 472 *Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam* — Ornate

Tom. III

(vbi quoque triceps Cacus) cum Ouid. I Fast. 576, vbi claua interimitur Cacus. (cf. Spenc. Polymet. p. 123.) in B b b b

Panditur extemplo foribus domus atra reuolsis;
 Abstractaeque boues abiurataeque rapinae
 Coelo ostenduntur, pedibusque informe cadauer
 Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribilis oculos, voltum, villosaque laetis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignis.
 Ex illo celebratus honos, laetique minores
 Seruauere diem, primusque Potitius auctor,
 Et domus Herculei custos Pinaria sacri 270

262 *extemplo vel interea* Gud. *reclusis* aliquot Pier. Doruill. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentiores et mendosi. *repulsis* Goth. tert. 263 *abstractaeque b. obiurataeque* Ed. Ven. *adiurataeque* Exc. Burm. 264 *immane* Goth. tert. 266 *pilosa* Doruill. 267 *ac* Ven. *semifera* Goth. tert. 268 *celebratur* pars Heinlianorum codd. *seruatur* Bigot. *seruatus* Goth. tert. *honor* ex Prisciano Burm. 269 *Potitius. Potius*, et in Goth. sec. *boetius* erratum. 270 *sacris* Rom. Io. Marius Matius ap. Heinsum distinguebat post verba: *custos Pinaria sacri*, vt seqq. *statuit* ad ipsum Herculem referatur, quem alii aram maximam

nodum doctius quam *nodo*, ficans exhibetur; et tertius per *nodum. complexus corripit* ornate pro complectitur. 263. *abiuratae rapinae*; respicit epitheton rem supra non memoratam, sed intellectu facilem: *Cacum* periurio negasse se boues apud se habere. 265. conf. Iliad. x, 369 sqq. de Hectore. Exhibent rem duo numi maximi moduli ex aere nobilissimi: alter Antonini Pii, alter M. Aurelii. Pii numus alius est, in quo Hercules ipse ad aram maximam sacri-

ficans exhibetur; et tertius cum Hercule epulum, quod instituerat, celebrante. Occurrunt apud numographos, tum apud Eckhel. in Doctrina num. Vol. VII, p. 29 sq. 268. Hinc sacrum celebrari coepit, quod posteri traditum seruauerunt, ita vt adhuc anniuersarium solenne agamus. 269 sq. conf. sup. ad v. 193 sqq. Narrata res a Liu. I, 7 et IX, 29, vbi cf. Intpp. Dionys. I, 39. Prop. IV, 9, 67. 68. Tac. Ann. XV, 41. ~ *custos*, antistes, quae

*Hanc aram luco statuit, quae Maxuma semper
 *Dicetur nobis, et erit quae maxuma semper.
 Quare agite, o iuuenes, tantarum in munere
 laudum

Cingite fronde comas, et pocula porcite dextris,

dedicasse aiunt; conf. Ouid. Fast. I, 581. Liu. I, 7. Equidem cum versu 270 finiendam arbitror sententiam, et versus 271. 272 eiiciendos tamquam commentitios et alterum ex altero proculum. Nihil potest esse ieiunius et poeta magis indignum quam: *quae maxima semper Dicetur nobis et erit quae maxima semper.* 271 *statui* legebat Pomponius: „*Euander instituit: ideo eo loquente melius statui, quam statuit.*“ 272 Hic versus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. sec. At in Leid. sinebatur post *erit.* Markland. ad Stat. III Silu. I, 9 refecabat hemistichium: *et erit quae m. f.* Sane nihil hoc versu ieiunius. *et erit quoque* Parthaf. 273 *Ergo agite* Priscianus ap. Heinf. 274 *fronte* duo Burm.

curaret sacrum. Male Macrobr. III, 6 argutatur. Inversa autem oratio pro: Potitius et Pinarius: seu Potitii et Pinarii. De iis v. loca laud., vt et de Ara Maxima. In eodem sacro, *capite* erant *aperto*, qui sacra faciebant: vnde mox 274. 277 coma frondibus cingitur; Liu. I, 7 *sacra diis aliis Albano ritu, Graeco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit Romulus*; sic quoque Strabo V, p. 352 B (p. 230): caussam afferunt apud Macrobr. III, 7 extr. vel quod Graeco ritu sacrum factum, (v. Liuius l. l. I, 7 et Strabo V, p. 352. B. C.) vel quod

signum Herculis capite operato esset, sc. exuuiis leonis; ne quis adeo in aede dei habitum eius imitaretur. At Romanorum mos erat in sacris *velato esse capite*: cuius moris originem a poeta expositum vidimus III, 403 sqq.

273. *tantarum in munere laudum.* Non assequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652 huc vocat, vbi *munus* pro sacro positum est. *Laudes* dicuntur poetis pro virtutibus et strenue factis: ergo *in munere laudum* erit. in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules; cf. sup. 185 sq. 274. Se-

Communemque vocate deum, et date vina volentes. 275

Dixerat: Herculea bicolor quum populus vmbra
Velauitque comas, foliisque innexa pependit;
Et sacer inpleuit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam laeti libant, diuosque precantur.

Deuexo interea propior fit Vesper Olympo: 280
Iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.

comam alter Leid. *porrigite* duo alii. *spargite* Doruill. et aliquot Pier. *sumite* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert. 276 *Herculeae vmbrae* pr. Hamb. 277 *nexa* Gud. a m. pr. 278 *implerat* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram inpleuit sanctus scyphus* aliquot Pier. 279 *In mensa* aliquot ap. Burm. cum Goth. sec. Locum qui sequitur vna cum hymno illustravit vir doct. Car. Aug. Böttiger singulari libello 1789. 281 *ibat* tert. Rottend. 282 *flammam* aliquot Pier., inter quos Rom. *gerebant*

quitur locus de libatione. 277. caput cinxit *populea* *Porgite*, non vt alter alteri ex ordine poculum praebeat, aut omnibus famuli; sed quod libatio sit manu exportata et prolato poculo. Mox idem: *date vina. Communem deum* Troianis et Arcadibus, communi foedere iunctis, hospitibus et amicis. vid. vll. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato. *Aliena multa cumulant* Seruius et interpretes: Sic XII, 118 *Rutulique viri Teuerique* — *In medioque focos et dis communibus aras* *Gramineas* parabant. 276. 277. caput cinxit *populea* corona: quod *populus Alci- dae gratissima* et quidem alba; hoc norunt omnes. *bicolor* tamen, variante scilicet candore in foliorum frontibus et tergis. Populo successit vsus lauri in sacro Herculis. v. Seru., Macrob. Sat. III, 12 et Cerda. 278. *scyphus* proprie h. l. dictus, in re Herculi sacra: notante Macrobio V, 21. 280. *deuexo Olympo*; caelo, circumacto motu diurno, inclinante se, vt II, 250 *Vertitur interea caelum*: vbi

*Instaurant epulas, et mensae grata secundae.

*Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

Goth. pr. Sane parum placet *ferebant*, *ferunt* trinis vll.; et quam impedita sit interpretatio versusum *Instaurant epulas et Dona ferunt*: in Notis declaravi; Scilicet si dicere licet quod sentio: hi duo versus a poeta in margine apppositi fuisse videntur ad superiora: *Ocius omnes In mensam laeti libant, diuosque precantur: Instaurant epulas* sq. Duobus versibus h. l. eiectis bene procedit narratio: *Iamque sacerdotes — flammisque ferebant. Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, Populeis adsunt euincti tempora ramis.* 283 *Instaurantque* Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat versusum 285. 286. 283. 284. Versus hos importunos, quocunque te vertas, eiiciendos esse, patebit e Nota.

vid. Exc. II ad lib. II. 283. Necesse est, si verborum sententias explores, fuisse morem sacrorum, vt sub vesperam sacrum instauraretur, ignis in ara accenderetur a sacerdotibus; vtque tum crematis victimae partibus aliae in epulis sacris apponerentur, inde saltatio religiosa cum cantu fieret ad aram. Haec et sqq. ad mensas secundas, atque adeo ad bellaria, conuiuantium referunt interpretes: quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri posse arbitror, in primis libatione modo facta. Religiosum ritum describi in aperto est, quo ignis in ara instauratur, et circum aram saltatio cum hymno instituitur. Certe sacerdotes *flammis ferebant* — *Tum Salii ad cantus incensa altaria circum* saltant. Ergo et reliqua eodem referenda, et inter instauratum saltem sacrum epulas quoque instauratas fuisse dicendum, quas easdem inusitato more per *mensam secundam*, seu *mensae secundae dona* declarat. Fatendum tamen, et hac et quauis alia tentata ratione versus 283. 284 nec sensu nec structura satis congruere: etiamsi dixeris, antiqui sacri morem a poeta describi, qui nonnulla singularia habuerit: ita *pellibus in morem cincti*: Ergo ex vita antiqua, qua pellibus incincti esse solebant homines, mansit hic mos sacri in Lupercis; vt 285 Salii huic sacro adhibiti sunt. — *oneratis lancibus* ad turis copiam refert

Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, 285
 Populeis adsunt euincti tempora ramis;
 Hic iuuenum chorus, ille senum; qui carmine
 laudes

Herculeas et facta ferunt: vt prima nouercae

285 *Tunc* Rom. *accantis* Goth. sec. 286 *adsunt*: adueniunt ad cantum. Nisi dicas *adesse ad cantum*, seu *cantui*, esse respondere saltatione. Vox est parum commoda. Io. Schrader. coni. *saltant. et vincti* aliquot Pier., inter quos Rom. *taenis* pr. Voss. et pro var. lect. Gud., et Moret. qu. *tenis*. 287 *atque senum* aliquot Pier. 288 *fata* duo Burm. *ferant* illatum erat ab Heinio e libris; alii cum edd. *ferunt*: haud dubie verius; est enim pro: *ferunt illi*. Retinuit quoque hoc Cuningham.

Cerda; sane tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ouid. IV Pont. 9, 33. Seruius exta h. l. lancibus apponi ait: idque sequi praestat. Ita dum exta cremantur in ara, epulae interea instaurantur. *Instauratas epulas* supra vidimus lib. VII, vbi crustis iam comestis Aeneas vl. 133 *Nunc paternas libate Ioui*, et 146 *Certatim instaurant epulas*: quod ad solam libationem spectare videtur: sicque Od. E, 388 seq., vbi Nestor de sacro domum redux assidet cum suis et libationem facit: sed nullas epulas secundas.

285. *Salii* apud Romanos Martis erant sacerdotes ex Numae instituto, vt creditum fuit. At h. l. poeta Herculi

Salios assignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune sacerdotum fuisse videtur, a falliendo; omnis enim olim res sacra cum tripudio et cantu coniuncta erat. conf. Seru. Haeferant in hoc iam veteres. v. Macrob. III Sat. 12. Chorus h. l. est περιβώμιος et ἐγνώμιος, vt docte obseruat Böttiger supra laudatus. De populea corona vid. ad v. 276. Illud quoque notabile, quod Salii seniores et iuniores memorantur.

Quae sequuntur v. 288 sqq., hymnorum veterum in Herculem argumenta sunt, oratione a poeta praeclare in hymni formulam conuersa v. 293 sqq., vt ipsa narratio dramatis naturam induat.

Monstra manu geminosque premens eliserit anguis;
 Vt bello egregias idem disiecerit vrbes, 290
 Troiamque Oechaliamque; vt duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
 Pertulerit. Tu nubigenas, inuicte, bimembris
 Hylaeumque Pholumque manu, tu Cresia mactas

289 *geminas anguis* Nonius in *elidere*. vid. Heinl. 290 *Et b. Ven. deiecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert. *deuicerit* Ven. 291 *Oethaliam, Oetialiam, Ethaliam, Aethaliam, Echialiam, Oeiam*, monstra lectionum: et mox *Aristheo, Euricto. et duros* Rom. Macrob. VI Sat. 6 et duo Heinl. *eduros* Medic. *vt durus* Bigot. et Goth. tert. 293 *bimembres*: Voc. Cornificium primum ausum esse fingere notatum est ap. Macrob. VI, 5 extr. 294 *Yleum Pholumque* Parrhaf. *Hylocumq. Polumq.* Goth. sec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heinl. *Crescia* Doruill. *metas* Goth. sec.

Obseruandum quoque artificium poetae, quo oratio variatur et inuertitur, vna notione subiecta: tu occidisti, tu prostrauisti *Oechaliam*: quo nomine vrbes fuere Messeniae, Thessaliae et Euboeae: ad hanc Euboeae Oechaliam referunt fere Tragici, quod de expugnatione ab Hercule facta narrari solet, denegata a patre Euryto Iole. v. de his ad Apollod. Not. p. 439. 480 et ad Homerum Iliad. β, 596. 730. 291. *labores* cf. Iliad. θ, 393. τ, 133. Odyss. λ, 620. *fata Iunonis* infestae aiunt esse voluntatem: Sic Seru. et alii. Accipio de fatis, quae Iuno-

nis odium fecerat. Fatale enim erat, vt Hercules ad explendam Iunonis iram tot labores perferret, ita vt ne Iupiter quidem iis exsoluere ac liberare valeret. Sic IX, 135, *Sat fatis Venerique datum*. Suauis et iam Macrobio VI, 6 med. obseruata conuersio in secundam personam vl. 293. qua docti poetae haud raro vtuntur, vt Horat. II Carm. 19, 13 *Tu flectis amnes*. etiam recentiores: videas v. c. Milton. *P. L. B. IV. 1720 sqq. nubigenas Hylaeum Pholumque* Centauros vid. Georg. II, 456. 457; ad hos et ad sqq. cf. Apollod. II, 5, 4 sqq. *Cre-*

Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem. 295
Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
Ossa super recubans antro semefa cruento;
Nec te vllae facies, non terruit ipse Typhoeus,
Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
Lernaeus turba caputum circumstetit anguis. 300
Salve, vera Iouis proles, decus addite diuis,

295 *Nemea sub rupe* Rom. et Medic. Gud., aliique doctius, ex Νέμεος, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeae sub rupe*. 296 *fleuere* Oudart. *timuere* duo alii Burm. 297 *semenfa* Rom. cf. Seru. Seneca ep. 82 subiicit versum ex Aen. VI, 401. 298 *Non te* Parrhaf. *Te nullae* Goth. text. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. sec. 299 *nec te idem cum aliis*. 300 *circumstetit* aliquot Burm. 301 *deus addite* Parrhaf.

sia prodigia, τέρας, taurus Cnossius: quem vinum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *mactas* solito more ita posuit, vt, etsi de vno tantum proprie dictum, pluribus membris esset accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est. 296. 297. descensu Herculis ad Orcum facto, vt Cerberum adduceret Iliad. 3, 368. Odyss. 2, 622. 298. *facies*, monstra, quae in inferis occurrebant. Aen. VI, 285 seqq. *Hydra Lernaea* iam ibi commemorata: nunc *Typhoeus* additur, quem in Tartarum fulmine detrufum ediderat quoque Hesiod. Θεογ. 853 seqq. 867. Orionem in inferis col-

locavit Homerus Odyss. 2, 571 sqq. Ad communem autem interpretum morem iungimus vss. 298 — 300 cum antecedentibus. Alioqui, si sententias et facta seiungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, quibus Typhoeum accensere solent poetae, alterum ad hydram Lernaeam apud Nemeam occisam referri poterat; vt confundantur Hercules ille antiquae religionis et Thebanus Hercules; quod nec sine exemplo fieret. 299. *arduus* praeclare adiectum; stans enim erectus vasta corporis specie terrere poterat ille. *rationis egentem*, consilii inopem, de ἀμηχανία, ἀπορία,

Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
Speluncam adiiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus sirepitu, collesque resul-
tant. 305

Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obsitus aeuo,
Et comitem Aeneam iuxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone leuabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum, 310
Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
Exquirique auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque te-
nebant,

305 *Quo sonat* Goth. sec. 306 *Exhinc* duo Burm. 308 *trahabat* pro var. lect. pr. Hamb., vt Aen. II, 457, vnde huc venisse probabile mihi fit. 309 *Ingredivensque viam vario* f. Ven. *levabant* Hugon. a m. sec. et Schol. Statii ap. Burm. *lauabat* Rom. 312 *que abest* post *exquiri* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr.

ex pauore: h. terrore perculsum. 302. *dexter*, propitius. 304. *spirantem ignibus* doctius quam ignes exspirantem.

307. *rex obsitus aeuo*: vt alias *gravis* de magna copia, *oppressus*, *obrutus*, *gravis aetate*. cf. Burm. 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

TOM. III

314 sqq. Egregius locus, quo antiquus Italiae status describitur. v. Excurs. II ad h. lib. *indigenae Fauni Nymphaeque* non modo ἐγχώριοι, sed et αὐτόχθονες, αὐθιγε-
υσίς, scilicet designantur Genii locorum. Suauiter autem poeta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vastities obtinebat siluarum, per quas feri homines palabantur.

Cccc

Gensque virum truncis et duro robore nata: 315
 Quis neque mos neque cultus erat; nec iungere
 tauros,

Aut componere opes norant, aut parcere parto:
 Sed rami atque asper victu venatus alebat.
 Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,

315 *et rupto robore* tert. Rottend. 316 *neque iungere* aliquot Pier. 317 *haud* Burm. *nec* Seru. ad Aen. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rpto* Medic., sed in litura. *gnorant* Mentel. pr. 318 *victus venatus* Montalb.; per appositionem, ait Heinf. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Doruill. 319. 320 Laudat Augustin. C. D. VII, 26.

truncis et duro robore nata pro truncis roborum. Nata, vt probabile fit, loquendi et fingendi forma ex more agrestium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Seru. cf. Stat. IV Theb. 276 sqq. etsi non adeo subtiles in his loquendi formis fuere prisca homines; nam etiam e saxis natos dixere; et intra paucos versus apud Hesiod. O. et D. 143 sq. est *γένος ἀνδρῶπων χάλκειον, ἐκ μελιᾶν, ἀδάμαντος ἔχον θυμόν*. At quae mox iterum ex aere memorantur, vss. 150. 151, ab interpolatione perfecta esse videntur. 316. *mos*, certum vitae institutum, lex quaedam viuendi; praeclare autem mitior vitae cultus declaratur his: *componere opes*

et parcere parto, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ ταμιεύεσθαι, quibus feros homines assuefacere difficillimum est. Conferant erectioris indolis iuvenes Lucretianos versus lib. V, 951 sqq. in iisque 956. 318. *rami* h. fructus arborum. Porro iung. *asper victu*, non *alebant victu*. Est venatus, qui asperum victum praebet, h. non nisi labore et molestia parandum.

319. Antiquus mythus de Saturni fuga in has terras, ductus, vt videtur, ex etymologia voc. *Latii* a *latendo*. *Saturnus* tamen numen Latinorum patrium, forte a *satu*, seu satione rerum, imprimis frugum. Sed comparatus ille cum *Crono* fabulas Graecorum in se deriuandi

Arma Iouis fugiens, et regnis exsul ademptis. 320
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
 Saecula: sic placida populos in pace regebat. 325
 Deterior donec paullatim ac decolor aetas
 Et belli rabies et amor successit habendi.
 Tum manus Aufonia et gentes venere Sicanae;

320 *regnis: terris* pro diu. lect. Hugen. 323 *tutus latuisset* ap. Lactant. Heinf. *in hortis* Goth. sec. 324 *Aurea quae perhibent* Heinf. refinxit ex codd. tum suis tum Pier., omnibusque omnino praestantioribus, Rom. Medic. al. (etsi *Mediceum quae vt exhibere* ait; quod Fogginius non expressit). Vulgo lectum erat: *Aureaque, vt perhibent*; quod ortum ex librariorum more q per compendium scribendi, quod etiam alii deprauationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent — fuisse*. Argutatur Burm. *fuere* ante Heinf. 325 *longa* Seru. v. Burm. 326 *ac* deest Ven. 328 *manus Aufonia*, h. Aufones, praeclare Heinf. reposuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. sec. cum Romano. Vulgo cum Seruio: *m. Aufoniae*. In Bigot. abest et.

opportunitatem dedit. Contra Aufonum adeoque Aboriginam et Latinorum religiones videntur fuisse valde simplices; v. Excurs. V et IV ad lib. VII. 321. *indocile*; Seru. pro indoctum: malim pro sero et agresti accipere. 322. *leges dedit*, h. mores et instituta; conf. VII, 203. 204. 325. *aurea saecula* obserua per *pacem* declarari. 326. *decolor aetas* respectu auri, colore vitato, dum aerea vel

ferrea aetas succederet. 328. *manus Aufonia*. Aufones, quos Linius et alii vulgo Aborigines appellant. v. Excurs. IV ad lib. VII. Excurs. II ad lib. VIII. *Sicanos* autem memorat poeta, seu quod auctores habuit, qui et hos in Italiam venisse traderent; cum alias Sicanos a Liguribus ex Hispania pulsos in Siciliam traiecisse narratum sit; seu quod *Sicanos* cum *Siculis* confundit, quos loca in-

Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asperque inmani corpore Thybris: 330
 A quo post Itali fluuium cognomine Thybrim
 Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis, matrisque egere tremenda 335
 Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat et aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam

334 et i. bellum sec. Moret., male. 335 erigere tremendae
 Rom. 336 et monita Parrhaf. 337 dein Montalb. et arma
 Medic. 338 Romani nomine Gud. cum quatuor aliis Heinl.; adde
 Medic.; nec assequor, vnde haec lectio venire potuerit.

ter Tiberim et Lirin tenuisse sola loca circa sinum Lameti-
 constat, etsi alii in inferiore cum spectabat. cf. eund. Ex-
 Italia, Oenotriorum sede, curs. 330. Sumsit et hoc poe-
 eos memorent; vnde illic ab ta de Tiberi ex multis aliis
 Ausonibus et Pelasgis, hic ab commentis super nomine Ti-
 Opicis, qui et ipsi ex Auso- beris; v. Seru. ad h. l., cf.
 num genere fuere, exturbati Cerdam, Cluuer. alios.
 in Siciliam traiecere. conf. 333. De Euandri aduentu
 Excurs. II ad h. lib. *Satur-* v. sup. v. 51 sqq. et Excurs.
nia tellus proprie ita dicta I ad h. l. *pelagi extrema*,
 fuit in cliuo Capitolino ad mare vltimum, longinquum,
 Tiberim; *cliuus Saturnius* saltem ex sensu et notione
 is olim dictus: Dionys. I, 34. priscoe Graeciae, cui occi-
 Poetis inde nomen pro Latio dens inter terras ignotas et
 et pro Italia frequentari coe- inuisas erat. 337. *aram* Car-
 pit. Etiam reliqua Italiae no- mentis seu Carmentae, quam
 mina a certis tractibus, qui- se vidisse testatur *sub portam*
 bus ab origine propria erant, *Carmentalem* Dionys. lib. I,
 ducta sunt. Ipsum *Italiae* et 32 ad radices Capitolii. 338.
Oenotriae nomen, primo ad *portam* per appositum *ho-*

Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis
 honorem
 Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer
 Asylum
 Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycae.

339 memorat Goth. sec. primum C. Oudart., ex interpreta-
 tione, arbitrator. Interpunctione refeci locum: *Et Carmentalem*
Romano nomine portam Quam memorant, Nymphae priscum
Carmentis honorem, Vatis fatidicae. Apposita sunt: *portam—*
honorem Nymphae Carmentis. Antea interpungebatur sic: *Et*
C. — portam: Quam memorant Nymphae priscum Carmentis
honorem Vatis fatidicae. Ita frigatebat totus hic versus, ut eum
 expungere mallet: expeditior enim fuisset oratio: *Et Car-*
mentalem Romano nomine portam Vatis fatidicae. 341 et
 nomine P. Rom. 342 asper pr. Hamb., sed acer defendit Burm.;
 recte, nec tamen expedit. *Acer*, ut *δριμύς*, est poetis vocabulum
 proprium virorum fortium, *δραστήριον*, uti alias impiger, promptus,
 animosus. 344 Parnasio Rom. de monte Bigot. et Goth. tert.
 Sicque emendabat Io. Schraderus, fundo emendationis in Ouidio
 quaesito: Fast. II, 423 *Quid vetat Arcadio ductos a monte Lu-*
percos? Faunus in Arcadia templa Lycaeus habet. Ita erit:

norem Nymphae Carmentis, byllae persona. *Pallanteum,*
vatis fatidicae. 340. 341. Palatium. conf. sup. v. 54.
 Ingeniose haec a poeta in- 342. 344. *lucum — Asy-*
 texta sunt, ex instituto prae- *lum* cf. Liu. I, 8. Dionys. II,
 cipitandi Aeneidis argumen- 15. *retulit* est, appellauit.
 tum per vaticinia, secundum Male aliter Seru. et alii. *Lu-*
 obseruata Disquis. II. inpr. f. *percal* sub monte Palatino,
 VI seqq. Sententiam hanc cf. Liu. I, 5. Dionys. I, 32.
 Maronis ornauit Ouid. Fast. *dictum Panos Lycae* Lu-
 I, 475 sqq. 515 sqq. Propert. percal, nomen gerens Panis
 IV, 1 et iam Tibull. II, 5, Lycae, quasi is a *λύκος*, *lu-*
 19 sq., ille ex sua, hic ex Si- *pus*, dictus sit: praua non-

Nec non et sacri monstrat nemus Argileti, 345
Testaturque locum, et letum docet hospitis
Argi.

Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agrestis
Dira loci; iam tum siluam saxumque treme-
bant. 350

Lupercal dictum de monte Panis Lycae Parrhasio. Sane mon-
tem Parrhasium putes esse debere τὸ ὄρος Παρῆσιον. At nunc erit
dictum pro Arcadico. *Lycei* male excusum a Burmanno. Est vrbs
Arcadiae Λύκαια et ὄρος Λύκαιον, vide vel Pausan. VIII, 2 et 38. At
Λύκειον γυμνάσιον Athenis, et Apollo Λύκιος. 345 *monstrant*
Goth. pr. 346 *et mortem docet* aliquot Pier. 347 *ad abest*
pr. Hamb. et abest Goth. tert. 349 *iam tunc* Doruill., etiam vñ.
sequ. 350 *iam iam* aliquot Pier. *siluas* Rom. *salumque* Mon-
talb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot.

nullorum etymologia: cum
verius ab vrbe et monte Ar-
cadiae Lycae ductum sit no-
men. *de more Parrhasio*,
h. Arcadico, ad exemplum
Panis Lycae nomine ab Ar-
cadibus ducto.

345. 346. *nemus Argileti*
sub Capitolio, vt docent Do-
natus et alii auctores de vrbe
Roma. *testatur* simpl. pro
monstrat. *hospitis Argi*; ad-
optauit poeta veterem fabu-
lam de Argo hospitio ab
Euandro excepto et, eo in-
scio, ab Arcadibus caeso.
Quis ille fuerit, varia erat
fama. vid. Seru.

347—354. Locus splendi-
dus de Capitolio, in quo τὸ
εὐφραντασιῶδες in signis futu-
rae maiestatis loci in prom-
tu est sentire. 348. *Aurea*
nunc, olim. Similis com-
paratio temporum et condi-
tionis in Capitolio saepius
occurrit. v. loca ap. Cerdam;
inprimis Propert. IV, 1 et Ti-
bull. II, 5, 23 sqq. tum et in
aliis Vrbis partibus, vt inf.
360. 361. *aurea* simpliciter
esse multo auro ornata, ne-
mo dubitet. Sic *aurea Ro-*
ma. 350. *dira*, magna, ad-
mirabilis *Seru.*; scilicet ea,
quae dira sunt, horrorem

Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis deus, incertum est, habitat deus; Arcades
ipsum

Credunt se vidisse Iouem, quum saepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.

351 *hoc inquit f. v. saxum* Gud. pro diu. lect. *formoso*
sec. Hamb. Probus I Instit. p. 1395 *hoc nemus, hunc, inquit,*
fontem. 353 *vidisse deum* aliquot edd. 354 *crearet* Hugen.
saepe alieno loco positum meminimus et alibi occurrere: vt statim
Ge. I, 354 *quid saepe videntes* — et alibi. Mutavi interpunctio-
nem, quam miror nemini moram fecisse. Vulgo: *cum saepe ni-*
grantem Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret. Quis
quaeso clipeum, si aegis pro clipeo est, *dextra* vibret? Scilicet
iungenda sunt: *cum Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.*
Laeua vibrat aegidem, dextra autem iaculatur fulmina. Poterat sal-
tem Seruius monere: *dextra nimbosque cieret: et de dextra*
fulmina commoueret. Wakefield praefert antiquam interpunctio-
nem, et simul aegidem pro thorace accipit, qui quomodo dextra con-
cutiatur, non intelligo.

incutiunt, qui idem ex reli-
gione, seu specie augusta et
religiosa loci sanctitate veni-
re solet. 353. 354. *Aegis*
h. l. clipeus sine controuer-
sia; cum alibi ambiguum sit,
de thorace an de clipeo seu
Iouis seu Palladis accipienda
sit: conf. inf. ad 435. Haec
Iouis aegida incutientis spe-
cies manifeste ex Homero
est adumbrata: Iliad. δ, 167
de Troiae excidio: Ἔσσετα
ἡμαρ etc. Ζεὺς δὲ σφιν Κρο-
νίδης — Αὐτὸς ἐπισσεΐησιν
ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν, Τῆς δ'
ἀπάτης κοτέων; ergo de ira-
to Ioue, ad incutiendum ter-

rorem vibrante aegidem an-
te ora Troianorum; vt alias
heroes fulgentem aere et ra-
diantem sole clipeum qua-
tiunt et ingerunt oculis ho-
stium. Similiter Iupiter fu-
gat Achivos Iliad. ρ, 593 καὶ
τότ' ἄρα Κρονίδης ἔλετ' αἰγί-
δα θυσσαυόεσσαν Μαρμαρέην,
Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κά-
λυψεν, Ἀστράψας δὲ μάλα
μεγάλ' ἔκτυπε, τὴν δ' (ae-
gidem) ἐτίναξε. Νίην δὲ
Τρώεσσι δίδου, ἐφόβησε δ'
Ἀχαιοὺς. Simili modo h. l.
Iupiter aegidem concutit et
fulminat; et alterum quidem
facit laeua, fulmen iacit dex-

Haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Euandri, passimque armenta vide-
 bant 360

Romanoque Foro et lautis mugire Carinis.
 Vt ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
 Alcides subiit; haec illum regia cepit.

355 *delectis* Menag. pr. pro *deiectis*; conf. 191. 357 *ar-*
cem bene Heinl. e potioribus post Pierium; vulgg. *urbem*, etiam
 Rom. 359 *ac* i. Gud. a m. pr. 361 *laetis* ap. Schol. Horatii
 Cruqu. I Ep. 7, 48. *latis cauernis* Parrhaf. a m. sec. *cauernis*
 etiam Rom. 362 In voc. *victor* argutati sunt veteres. v. Ma-
 crob. III, 6.

tra. Pro fulmine posuit ad-
 iunctum *nimbos*; et propter
 hos aegis *nigrans*, nube ni-
 gra et caliginosa per tempe-
 statem inducta.

355—358. Habet nescio
 quid religionis veneranda
 haec antiquitas ruinae duo-
 rum antiquissimorum oppi-
 dorum, quam hospiti suo
 monstrat Euander. Attem-
 peratum et hoc ad famam
 veterem de *Ianiculo* et *Sa-*
turnia, duobus antiquis op-
 pidis in montibus Ianiculo et
 Capitolino, olim Saturnio
 dicto; v. Varro de LL. IV, 7.

conf. Excurf. II ad h. libr.
 sub f.

359 sqq. Etiam in his vetus
 simplicitas delectat, inprimis
 cum magnificentia ferioris ae-
 tatis comparata. *lautis Ca-*
rinis, qui in IV Regione lo-
 cus fuit ab Arcu inde Con-
 stantini inter Esquilias et
 Coelium procedens, Pom-
 peii M. Antonii aliisque mag-
 nificis sumtuosisque domibus
 ornatus; vnde *lautae* Cari-
 nae. (Seruius multa inepte
 cumulat.) 362. *Vt ventum*
ad sedes, Euandri domum
 in Palatino monte, seu Pala-

Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque
 dignum
 Finge deo; rebusque veni non asper ege-
 nis. 365

Dixit, et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Aenean duxit, stratisque locauit
 Effultum foliis et pelle Libyftidis vrsae.
 Nox ruit, et fuscis tellurem amplexitur alis.

364 *contingere* Goth. sec. 366 *angusti* Exc. Burm. *subeunt*
 aliquot Pier. *vestigia* duo Burm. 368 *effectum* pr. Rottend. a
 m. pr. *spoliis* Goth. tert., quod ipsum in mentem venisse video Io.
 Schradero, vt sint ipsa pellis vrsae. *Libyftidis* Ven.; Iulius Sabi-
 nus: *vel* legatur Hybistidis (quod nihili esse arbitror), *vt a Si-*
cilia (in qua nulla Hybista est), *vt diximus in quinto* (ibi nihil
 tale occurrit) *vel vt sit a Libya* — Si volumus intelligere Li-
 byftidis, *Siculae*, *vt Libyftinus Apollo in Pachyno*. Fuit utique
 Apollinis Libyftini templum in Pachyno. v. Macrobi. I Sat. 17. Sed
 ab eo nomen ducere alienum est. Pro *Λιβυκή* dictum *Λιβυστis*
 vrsa. 369 Alii nouam sententiam ordiuntur cum hoc versu, al-
 terumque 370 subiiciunt.

tio, quod Pallanteum dixit non alienus, infestus, adeo-
 poeta. 364. 365. Nihil mag- que non fastidiosus.
 nificentius his versibus dici 366—368. E more prisci
 potest. *aude contemnere*, aeui; cf. Odyss. ξ, 48, Orph.
 quasi rem arduam et diffici- Argon. 1009. *Aeneam in-*
 lem: ita vt virtute opus sit *gentem* alius reddidisset per:
 animi ad expellendam mira- inclinato capite subeuntem
 tionem diuitiarum. Sic be- angustas fores. De *Liby-*
 ne Seru. conf. Guell. *et te stide vrsa* v. ad lib. V, 37.
quoque dignum finge deo. Etiam imago Noctis v. 369
 Compose te mentemque in- notabilis. Hinc Stat. I Achill.
 forma ad similitudinem nu- 620 *totis vbi Somnus iner-*
 minis; h. fac, redde te simi- *tior alis Defluit in ter-*
 lem Herculis in contemptu *ras mutumque amplexitur*
 hoc inanis fastus. *non asper, orbem*.

TOM. III

D d d d

At Venus haud animo nequidquam exterrita
mater, 370

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis
aureo

Incipit, et dictis diuinum adspirat amorem:

371 *duro* — *tumultu* erit vt *bellum durum: pugna dura*. Praestat tamen cum Io. Schradero legere *diro*. *muta* text. Mentel. 373 *inspirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Doruill. Parrhaf. Ed. Ven. *honorem* idem sec. Hamb. *odorem* pr. Voss.

370 seqq. Qui sequitur locus, meo iudicio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifesta imitationis Homericæ sunt vestigia, simulque ieiunæ copiae, quæ fere imitationis studium prodere solet. Thetidis ad Vulcanum accessus, vt Achilli arma peteret Iliad. Σ, multo maiorem habet suauitatem ex simplicitate priscae vitæ ibi adumbrata; habet etiam caussam multo magis idoneam; amiserat enim Achilles arma Patroclo detracta. Vt nam præcederet saltem locus egregius lib. XII, 87 sqq. de insignibus armis Turni: his vt diuina arma opponerentur, erat, quod expectabas. Nunc Venus adit matrem, eumque illecebris suis delinitum amoreque deuinctum ad amplexus suos inui-

tat. In quibus primum re-
hibitus est locus præstantissi-
mus Iliad. ξ, 294 seqq., vbi
Iuno Iouem simili modo cir-
cumuenit, sed eo consilio,
vt alto eum sopore opprime-
ret, vt inde pugnae inter
Achinos et Troianos fortuna
vices accipere posset. Hic
vero Vulcanus v. 405. 406
obdormit, vt mox ante diem
ad laborem euigilet. Idem
a Venere ad somnum inuita-
tur, cum iam precibus faci-
lem se et paratum ostendisset.
Illud vero nolim vrgere,
quod pro filio ex alio viro
suscepto matrem rogat. Fri-
get tamen multo magis alio-
rum imitatio, vt Statii Theb.
III, 262 — 317, vbi Venus
Marti supplicat.

373. *dictis diuinum ad-
spirat amorem*; addit τὴν
χάριν, τὸ θελητήριον, vt

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces: 375
Non vllum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuæ; nec te, carissime coniunx,
Incaustum tuos volui exercere labores;
Quamuis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae fleuissem saepe laborem. 380
Nunc Iouis imperiis Rutulorum consistit oris:
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen

374 *Cum* sec. Moret. Tum Franc. *vastabant* h. l. de op-
pugnatione. Io. Schrader. malebat *quassabant*: quod sane magis
proprie diceretur. 375 *quæ* abest Hamb. pr. a m. pr. *vrbes* Ou-
dart., vt v. 357. 377 *opusue* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid.
(si *opusque* vsquam legeretur, non improbandum dicerem). *opisue*
lex Heinl. cum Erf. *opesue* Franc. *Karissime* Doruill. 378 *in-
caustumque* Medic. 381 *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars
Heinl., quod vulgarius, *aruis* Moret. sec. 382 *venio et si non*
m. n. Goth. sec. ex litterarum compendio. nomen Leid. Io. Schra-
der. coni. *et sanctum tibi nomen Arma rogo genetrix nato*:
vt adeo iungenda sint: *genetrix sanctum tibi nomen*. An vera

delinirent verba Vulcanum. Aen. VII, 120, *generi de-
bita* Aen. III, 184, *fors ista
senectæ Debita erat no-
ex ore loquelas funde* lib. I, 40. Burmannum vix quis-
quam hic probet, dum ex-
ponit: „quasi in ipso ample-
xu amorem anima et spiritu
suo infunderet.“ 375. *De-
bita*: potest ex seqq. *ini-
micis ignibus* adiungi: id-
que melius, Seruius: fatali-
ter ad exitium destinata. Ita
vero adiungi fere aliquid so-
let; *fatis mihi debita tellus*

Aen. VII, 120, *generi de-
bita* Aen. III, 184, *fors ista
senectæ Debita erat no-
stræ*; mollius etiam XI, 165
fata debita dicuntur. Latet
vero in hoc caussa, cur Vul-
canum precibus tum non fa-
tigauerit. 379. *natis*; soli-
to more pro vno, Paride.
381. *Rutulorum oris*; variat
orationem, pro Latinis, a
populo finitimo. 382. Conf.
Iliad. σ, 457. *et (te) sanc-
tum mihi numen Arma ro-
go*; non: o sanctum mihi

Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
Adspice, qui coeant populi, quae moenia clau-
sis 385

Ferrum acuant portis in me excidiumque meo-
rum.

Dixerat; et niueis hinc atque hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet. Ille repente
Adcepit solitam flammam; notusque medullas

Venus Vulcano erit mater veneranda, quae natum ex alio viro suscepit? Scilicet morabatur virum doctum non animaduersa omissio τοῦ τε. Nam est: *rogo* (te,) *sanctum mihi numen, arma*. 383 *Neri* aliquot Pier. et Heinf. ac Burm., quod Cuningham. edidit; et sic Seruius legerat, cuius locum saniozem exhibet Iulius Sabinus. Sed male Seruius factum putat ex *Neres*, *Neris*, abiecta *s*; nam *i* contracta est syllaba *ei*, ut Achilli, Vlyssi. Illud autem bene obseruatum, veteres *eus* extulisse *es*, Nereus, Neres, ut Achilleus, Achilles, Vlysseus, Vlysses. 384 *Tritonia* Parrhaf. 385 *quo coeant* pr. Moret. pro *quos*, ut Heinf. suspicatur. In Zulich. superscriptum *quam*; et Schol. Horat. apud Burm. *qua*. 386 *acuunt* Oudart. et sec. Moret. *postis* Franc. *exitium* quart. Moret. 388 *mollis* pr. Moret. 389 *solidam* sec. Rottend. cum Goth. pr. *flamam* alter. *notasque* pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. I Achill. 308. *medullis* pr. Voss. et Leid. a m. pr. Recte Burm. hoc serioris aevi esse pronuntiat.

numen; sed: *et rogo numen tuum mihi sanctum arma*; h. te, sed blandiore oratione effert, te, mihi semper venerandum, αἰδοῖον. 383. 384. Ut Thetis Achilli, sic Aurora Memnoni arma petierat apud poetas Cyclicos, inter quos Arctini Milesii Αἰθιοπίης fuit. vid. supr. Excurs. XIX ad lib. I. Sic Quinti Paralip. II, 454, ubi congressi Achilles et Memnon: τῦπτον δ' ἀλλήλων — Ἀσπίδας, ἃς Ἡφαιστος ὑπ' ἀμβροσίῃ κἀμε τέχνη. 387. *niueis lacertis*; quippe dea λευκώλενος. Ornatus autem extulit Homericus ἀγνάς ἔμαρπτε Iliad. ξ, 346, et mox vss. 388 — 392 versus Homericos ibid. 294.

Intrauit calor, et labefacta per ossa cucurrit: 390
Non secus atque olim, tonitru quum rupta
corusco

Igne rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
Tum pater aeterno satur deuinctus amore:

390 *calefacta* plerique Pier. et Heinf., etiam Romanus; sed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Seruio; haud dubie exquisitius. Proprie *mens* amore, cui restiterat, vel alio affectu impulsam, victa, dicitur *labascere* vel *labefieri*; nunc translatus ad ossa. Sed et *ignis labefacit*, quando incendia ruinas dant. v. Not. 391 *Haud secus* Medic. *rapta* tres Burm. 392 *limite* nusquam legitur: in quod coniectura incidere possis. 394 *deuinctus* ante Heinf. in vulgg., quod deterius hic et alibi habendum.

295. 296. 390. *labefacta per ossa*, in quibus medulla liquefacta, soluta, consumpta est. Lucretiana dictio. Proprie *mens* amore, cui aliquantum restiterat, impulsam, percussa, victa, *labefieri* dicitur. Sup. IV, 395 *magnoque animum labefactus amore*. Iam, cum labefacta soluantur, ruant, cadant: cf. Lucret. III, 599. 600. 601. I, 529. 530, voc. synonymum habitum pro solutus, diffluens. Itaque etiam *igni* quae disoluuntur et liquefcunt, *labefactari* dicuntur Lucretio IV, 701. I, 493. 391. 392. Praeclare flammam amoris penetrantem medullas ossium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac fulco tenui, quem *rimam igneam ruptam* (proprie nubes rumpitur, sed sic saepe poetae) dixit: ea *percurrit nimbos*, nubes densas et atras, *lumine corusco*. 393. *laeta dolis*. Est sane δολοφρονέουσα Iliad. ξ, 329, sed ornate, laeta successu doli et fraudis suae. Sic IV, 128 *risitque dolis Cytherea repertis*. Sic et *formae conscia*, sentiens, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. 394. *aeterno amore*; potentius verbum quam, antiquo, pristino. Praeuiuit Lucret. I, 35 *aeterno deuinctus volnere amoris*.

Quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395
 Quo tibi, diua, mei? Similis si cura fuisset:
 Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per
 annos.

395 *f. sensit* Goth. tert., praue. 396 *Quid tibi* codd. Pier. Parrhal. *Quod t.* Rom. *Quae tibi* Medic. a m. pr., quod Heinſius distinctione adiuuat. *fiducia cessit?* *Quae tibi, diua, mei similis si cura fuisset* Rottend. sec. *Quo tibi, vita*, solito inter amantes blandimento, inquit Burm., quod alienum a grauitate epica, *si cura subisset* coni. Heinſ., ne bis in eandem vocem desinat versus. Atqui hoc studio adeo fecisse dicam poetam, hic et alibi, vt sententia vtraque tanto manifestiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνσφαιαν). Alias nec sup. II, 292 simili sibilo extulisset: *Si Pergama dextra Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.* Heinſius porro simili de causa delere malebat versus sequentem 397 *Tum quoque*; qui a Mentel. sec. aberat a pr. m., et quem saluo sensu abesse posse putabat; quod mihi secus videtur; nam sine eo sibi non constat sententia: quam non assequor qualem sibi finxerint viri docti. Agnoscunt versus Rufinianus et Priscianus, Burmanno laudati. Eleuat quoque Heinſii suspicionem Cuninghamus, 397 v. ad praeced. *Tunc* Doruill. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc. 398 *omnipudens* Cod. Rutgerf. nunc Leid. 399 *decimq.* duo Burm.

395. Quid tam longe (Nonius: ex vetusto et antiquo) repetis argumenta, quibus me moueas. Aiunt Attium in Armorum iudicio ante oculos fuisse: *Cur caetera tam ex alto appetiſſis disſidia, Agamemnon?* 396. 397. *Similis si cura fuisset*, si tale quid tibi cordi fuisset; si voluisses: etiam tum fieri potuisset, vt Teucris, h. Aeneae vel Paridi, arma pararem. 398. 399. Scilicet fata immutari non possunt, disſerri possunt: supra VII, 313 *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis, Atque immota manet fatis Lauinia coniunx; At trahere atque moras tantis licet addere rebus.* conf. Seru., qui notionem hanc ab Etruscis repetit: nimis docte, cum in Ho-

Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens
 est, 400
 Quidquid in arte mea possum promittere curae,
 Quod fieri ferro liquidoue potest electro,
 Quantum ignes animaeque valent; absiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit 405

400 *si bella reparas* Goth. sec. 401 *possunt p. curae* Medic. a m. pr. et multi Heinſ. ac Burm. cum Goth. sec. *profunt* pr. Moret. *possim* Bigot. *committere* sec. Rottend. 402 *potest*: sic Rom. Medic. cum melioribus scriptis et edd. inde ab Aldd. Alii; vt et Erf., cum edd. nonnullis *potestur*, vid. ap. Ge. Fabric. et Pier., quod satis apparet sciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intulisse, vt dactylum in quinta sede haberet. Est tamen ἡλεκτρον. Deprauatius Goth. tert. *praestatur*. 403 *ignesque* malebat Cuningham. *obſiſte* Exc. Burm. *assiste* Goth. sec. 404 *meis* Zulich. a m. pr. et Doruill. 405 *oblato* Bigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere*.

mericis obuia sit. 400. 403. XXXIII, 4 l. 23. conf. Seru. *Quicquid curae*, operae, 403. *ignes animaeque*, „spiritus, quo fabriles inflari solles solent.“ Seru. Spiramentum explicat Macrobius I So. Sc. c. 14 m. 405. 406. *fundi*, κεχύσθαι, fusi esse, dicuntur qui procubere, iacent, recubant: v. c. *fusi per herbam*. Igitur *infusus gremio coniugis* Vulcanus petiuit soporem. Tum iunge, *petiuit soporem per membra*, qui per membra diditur. Sic et sup. v. 30 *seram dedit per membra quietem*. Honestas orationis notabilis et a multis pas-

Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum; quum femina pri-
mum,

406 in gremio fusus Zulich. infusum aliquot Pier., Iulius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Seru. ex emendatione parum docta. Burmannus coni. placidusque petiuit Coniugis infusum gremio per membra soporem; quod nemini facile probabitur: sed Vulcanus infusus gremio coniugis petiuit placidum soporem per membra. cf. Not. ad h. v. et ad VIII, 30. Burm. laudat Misc. Obsf. Crit. Vol. I, p. 98. 407 abacto Montalb. 408 explerant ed. Maluic. quum femina reuocauit Heinf. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii ceu femina. Ita infertur comparatio: ceu femina — cinerem et sopitos suscitatur ignes etc.: Haud secus, nec segnior Vulcanus surgit. Sed primum v. 408 ita otiosum est, vt statim de lectionis veritate dubites. Verum vti in Heinianis et Burmanniana

sim notata. cf. Gell. IX, 10, sed ea saeculo Virgiliano debetur. Si talia miranda sunt, mirer potius verecundiam Homericorum versuum, qui pro illa aetate castissimi et iidem elegantissimi sunt l. c. Iliad. ξ, 346 sqq.

407 sqq. Praeclare ornata et ad miserationem composita comparatio, cuius prima quasi stamina agnoscere licet partim apud Homerum Iliad. μ, 433 — 435 partim apud Apollon. IV, 1062 — 1066 (nam locum lib. III, 291 sqq. perperam alii huc aduocant). Si tamen quaeras, quam oportune illa h. l. intexta sit, fateor mihi aquam haerere.

A media nocte expergefactus cubile relinquit Vulcanus: non tanti erat res, vt miris modis ornaretur. Apud Apollonium curae Medae de salute sua sollicitae comparationem melius admittebant. Vbi prima quies — expulerat somnum, „vbi, a prima quiete euigilans circa mediam noctem, sensit omnem iterum obdormiscendi cupiditatem expulsam: alacriter e stratis ad opus surgit.“ Burm. Surgit Vulcanus eo tempore, quo lanifica pauper ad lucubrandum surgit. 408. 409. est Homeri γυνή χερσῶντις. tenuique Minerua h. lanificio tenuem

Cui tolerare colo vitam tenuique Minerua
Impositum, cinerem et sopitos suscitatur ignis, 410
Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum vt seruare cubile
Coniugis, et possit paruos educere natos:
Haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque

interpungitur, plene scilicet ac perfecte post natos v. 413, equidem omnino sententiarum nexum nullus assequor, ne grammaticum quidem. Itaque mediam stigmam posui ad finem versus 413, vt comparatio nulla sit, sed temporis mera designatio: Inde, vbi prima quies — expulerat somnum, cum primum femina cinerem et sopitos suscitatur ignes; — illo tempore ignipotens, haud secus, nec segnior, surgit. 409 calathisque Mineruae nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. sec. ex VII, 805. 410 Recte post Impositum distinctum a Burmanno secundum Seruium. Habet ista vox notionem necessitatis, quae vrget. Vulgo impositum cinerem iungitur, sic, Cui tolerare (sc. est, non, vt alii apud Seru., mos est, placet) dure dictum, pro, quae tolerat. 412 Exercens Medic. 413 vt p. duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. paruos possit aliquot apud eundem. 416 Sicanum Parrhas. et Doruill. Non male, nisi haberemus exempla sup. III, 692. I, 557.

victim praebente, vt bene da. 413. ex Homericis l. c. Seru. Mineruam de oleo, ἵνα πικρὴν ἀνέμει μισθὸν ἄρη-
quia ad lucernam nebat, ται. 414. illo tempore, haud
Certa accipiebat, nimis argute et exiliter. Neque hoc
admittam vt Minerua tenuis sit tenuis tela, tenue textum: quod per se bene dictum esset. 412. 413. h. vt habeat, vnde viuatur honeste ipsa et nati, seruata maritalis tori pudicitia, vt bene Cer-

TOM. III

E e e e

Erigitur Liparen, fumantibus ardua faxis:
 Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
 Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cauernis 420

417 *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. atque ita reponere voluit Marklandus ap. Burm. ad Propert. p. 612. quia apud alios *Lipare* officinam Vulcani habet. At v. Notam. 418 *subtus* aliquot Pier. *exosa* Goth. sec. 419 *Aetria*. *Ethenea*, deprauatt. *sonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem. *ictis* Gud. a m. pr. 420 *gemitus* Medic. cum aliis Heinl. *gemitus referunt* Leid. r. *sonitum* Parrhaf. *stridentq.* Medic. (*tridentq.* superpicto u) et Vratisl. cum Goth. sec.

subterraneis ignibus notabiles erant (exemplum in ipsa Lemno apud Homerum est), licuit poetae vnam ex Aeoliis vel Vulcaniis ponere, *Hieram*, quam Vulcaniam, *Ἡραστίαδα*, appellat communi nomine, tamquam singulari, Liparae proximam, monte mirabilem, qui nocturnas flammās euomit. v. Auctor Aetnae 436 seq. et primo loco Scymnus Chius 256 sqq. Egere de ea multi post Cluenerium. cf. Doruill. Sricula p. 20. 21 et iam ante ad Chariton. pag. 688. Notra aetate inter alios rerum naturae auctores Dolomieu. Liparam, quae et ipsa olim arsit (v. laudd. ad Auct. Mirab. Aud. c. 35; add. c. 37), Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 sqq., vbi v. Spanhem., et siue hanc siue Hieram sub *νήσου πλαγῆς* nomine Apollon. III, 42, vbi v. Schol. Vulcanum *Liparaeum* Theocr. Id. II, 133. 134 dixit: hic quidem omnium opportunissime, tamquam Siculo. conf. Excurf. I ad Aen. I, 51. 52. *erigitur*, vt alias, *furgit*, sita est, sed cum notatione montium. 419. *antra Aetnaea* simpl. pro igniuomis, quis dubitet, a similitudine. Aliena sunt, quae de antris subterraneis inter Aetnam et Hieram continuatis suspicati sunt nonnulli. Eiusmodi acumen poeta non sequitur. 420. 421. Ornati versus. Comparari potest Callim. Del. 144; adde Dian. 55. *referunt gemitum*; repetunt sonum h. resonant per antra ictus in-

Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
 Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon. 425

His informatum manibus iam parte polita
 Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
 Deiecit in terras; pars imperfecta manebat.

421 *Structurae, stricta re*, stupor librariorum Goth. sec. et tert. 423 *Hoc*: recte, antiquae pro *huc*, quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heinl. Burm. post Seruium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque esse solet. 424 *vasti* pr. Hamb. 425 *Pyragmon, Pygramon*, aberratt. 428 *deiecit, deiecit*, passim codd. Pier. et Franc. *manebant* alter Mentel. a m. pr.

endum. *stricturae*, quas ornatē *Chalybum* dixit (v. Ge. I, 58), non sunt h. l. *σπινθήρες*, nec quae proprie metallā dicuntur, vnde aēs excoquitur, sed *μύδροι*, massae ferri, quae procuduntur. inf. 450 *stridentia aera* quae alii *tingunt lacu*, et 453 *massa*. Cf. Schneider ad histor. metallor. p. 32. Mox v. 423 *hoc* antiquae pro *huc*.

424. 425. Libera quidem erat nominum informatio, sed Bronten et Steropen etiam alii habent: Hesiod. Theogon. 140. Callimach. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10 f. 36, 17. Statium et Claudianum v. apud Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. Argen memorat Apollod. I, 1. 2, vbi v. in Not. p. 9 de diuerso hoc Cyclopum genere ab antiquis Cyclopibus, qui in theogoniis memorantur. 426 — 428. Nota inuersam orationem pro, parte iam polita, parte adhuc imperfecta, *fulmen* — *quae plurima*, quod genus fulminum, ex quo genere plurima: frequens poetarum figura: *κῆτος* — *οἷα τε πολλὰ τρέφει κλυτὰς Ἀμφιτρίτη* Odyss. ε, 422 et saepe alibi. conf. Guell. Variant haec orationem et delectant.

Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
Addiderant, rutili tris ignis, et alitis austri. 430
Fulgores nunc horridos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucris

429 *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert. 430 *addiderat* Me-
dic. Parrhaf. Goth. pr., *perperam*; nam de Cyclopum, non Vul-
cani, opere agitur. 431 *horridos* post Pier. optimorum libro-
rum auctoritate praetulit Heinſius. Vulgg. edd. *terrificos*. Erf. *hor-
rifonos sonitusque*.

429 — 432. Ingenioſe in ful-
minis materiam vertit ea, ex
quorum conflictu fulmen na-
ſcitur, grandinem (*imber
tortus* h. conſtrictus et coac-
tus in grandinem: inf. IX,
671 *quam multa* grandine
nimbi In vada praecipit-
tant, cum Iupiter horridus
austriſ Torquet aquoſam hie-
mem, et caelo caua nubila
rumpit), nubem, ignem et
ventum. Haec fere ex Ser-
vianis amplector; cetera ſunt
reſpuenda. Facit autem ful-
men duodecim cuſpidum, *ra-
diorum*, ἀκτῶν, trinis in
quaterna latera, qualia ful-
mina paſſim in monumentis,
inprimis in numis, et in ana-
glyphis, in quibus ſcuta ex-
hibentur fulminibus inſigni-
ta, occurrunt, etſi alibi alia
forma tribuitur. Habuit au-
tem poeta ante oculos et ar-
gutiſ expoliuit locum Apol-
lonii Argon. I, 730 — 734,
vbi vna cuſpis adhuc imper-
fecta, quam Cyclopes pro-
cudunt, μολεροῦ πυρός ζείου-
σαν αὐτμήν. Vt vero, cum
Vulcani officina memorata
eſſet, opera inchoata et af-
fecta ſubiiceret, poetae in-
genio in promptu eſſe debuit;
faciunt enim haec miratio-
nem et delectant ornatu; et
ſi et in hoc praeiuit Homer.
Iliad. σ, 373 ſqq. cf. Callim.
in Dian. 49. 50, vbi ſatis ie-
iune equorum Neptuniorum
aquarium procudi narratur:
quanto grandius et ſublimius
eſt phantaſma, quod fulmi-
nis materiae Cyclopes ad-
miſcent fulgores, ſonitum,
metum, et flammam ſequa-
cem!

433. 434. Marti currus bel-
licus proprie tribuitur, ex

Instabant; quibus ille viros, quibus excitat vrbes;
Aegidaque horriſeram, turbatae Palladis arma, 435
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,
Connexosque anguis, ipſamque in pectore diuae
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.

434 *Instaurant* Parrhaf., de quo cogitandum eſſe cenſet Burm.
Vitium eſſe non dubito. *Instare* (h. vrgere opus) exquiſite cum
quarto caſu iunctum, vt *instare viam*. *excitat* Ven. 435 *hor-
rificam* edd., quas Pierius inſpexerat, et tres Burmann. cum
Goth. pr. 436 *polebant* antiquae codd. Pier. 438 *deſecto*
Rom. *deſecto* Leid. vnus. *de* deerat Gud. a m. pr., vnde Heinſ.
ſupplebat: *tum ſecto*; *diſecto* et *diſiecto* in codd. Pier. lectum;
alterum quoque in Goth. tert. et Erf.

heroici ſaeculi more bellan-
di; quod ait: *quibus ille vi-
ros, quibus excitat vrbes*,
h. quo curru ſi inuectus fue-
rit, ad bellum concitat, ex
iſtis illuſtrantur ſup. VIII, 3
*Vt belli ſignum — Vtique
acres concuſſit equos* etc.
Instabant currum, vt feſti-
nare aliquam rem. cf. Heinſ.
ad XII, 748. proprie, inſta-
mus operi faciendo, prope-
rando.

435 — 438. Etiam hic du-
bitari poteſt (conf. ad 354),
ſitne aegis de thorace an de
clipeo accipienda, hactenus,
vt de thorace non niſi v. 437
agatur, *ipſamque in pecto-
re diuae Gorgona*. Expe-
ditior tamen videtur ratio, ſi
totum locum de thorace in-

terpreteris, cuius extremae
orae anguibz connexis et
inter ſe implicitis ſunt cinc-
tae, in medio Gorgone poſi-
ta: cuius generis exempla
paſſim occurrunt; vt vnum
commemorem, quod adire
forte in promptu eſt, v. Spenc.
Polymet. t. IV, 4. *turba-
tae*, iratae, vt ſaepe; conf.
Sillii locum a Cerda laudatum
(lib. IX, 463). *vertentem
lumina*, de oculis torvis,
obliquis, ex ira et furore;
aut potius de inuerſis, deiec-
tis et occluſis, quippe in ca-
pite recifo. βλοσυροῦ Μεδού-
σης κάρη σμερδαλέον dixit
Quintus Cal. in loco, a Cer-
da laudato, qui omnino de
aegide comparandus lib. XIV,
451 — 457.

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,

Aetnaei Cyclopes, et huc aduertite mentem: 440
Arma acri facienda viro. Nunc viribus vsus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus: et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit aes riuus, aurique metallum; 445
Volnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.
Ingentem clipeum informant, vnum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventosis follibus auras

439 *certosq.* aliquot Pier.; improbat Heinſius et Burm. *i forte* sec. Hamb. 440 *Aetnaei.* Αἰτναῖοι. *ad huc* Reg. *atquo huc* Parrhaſ. *auertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium eſt hominis bonis horis abutentis; ſed cum ſemel in hoc piſtrinum nos impegimus, obdurandus eſt animus, vt cum fide exſequamur id, quod ab initio, parum forte conſiderate, receperamus: ne vlla varietas e libris ſcriptis notata noſtris notationibus excidat. 441 *faciunda* Heinſ. malit ex Nonio. 442 *opus eſt nunc a. m.* Seneca Epist. 95. Bene autem Heinſ. interpunxit poſt *magiſtra.* 443 *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus nouauit ſecundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi*; quod nondum diſplicet. 448 *que* abeſt quatuor Burm. 449 *Alit — accipiunt*; verba exciderant Goth. tert. 449 — 453 Verſus ex Ge. IV, 171 — 175.

440. *Aetnaei* Cyclopes cf. ſunt? non circuli, puto, in ad v. 419. In ſeqq. feſtinationis felix notatio breuitate et celeritate verborum obſervetur: *Nunc opus viribus.* 445. 446. cf. Iliad. σ, 474. Homericæ πτόχες ſunt l. c. 448. *Septenos orbibus orbis* 481. conf. Iliad. υ, 269 ſq. et η, 247. 449 — 453. Eosdem verſus in Georgicis vidi-

Adcipiunt redduntque: alii ſiridentia tinguunt 450
Aera lacu. Gemit inpoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris:
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitāt alma, 455
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.

451 *Aetna* pro diu. lect. *ad antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173. 452 *magna vi* Erf. *tendunt* Rottend. ſec. a m. ſec. 453 *Innu-* merant Rom. *forſice* aliquot Pier., inter quos Rom., ſed vid. Seru. et Heinſ. *ferrum* Carſius et alter Hamb. 455 Wakefield Silua crit. Vol. V. p. 77. tribus, vt opinatur, mendis ſublatis legit: *Euan-* drum ex humili lecto lux ſuſcitāt alba, *Et matutinos volucrum* ſub culmine cantus. Docte haec variata eſſe, lubenter concedam. At quae librorum auctoritate accepimus, praeclara et epica ſunt. 456 *ſub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid., doctius; niſi idem librarii lapſus eſſe ſoleret. *ſub tegmine* pr. Menag. *matuti-* nus — cantus ap. Macro. V, 8.

mus IV, 171 ſeqq. V. 450. et ſimplex candidaque nunc 451, vt inf. XII, 91 *enſem*, fluit oratio, eoque tanto ma- quem *Dauno ignipotens* gis grata, quod ſtrepitibus et deus ipſe parenti *Fecerat* tumultibus ſuccedit. Com- et *Stygia candentem tinxe-* parent; quibus volupe eſt, rat *vnda*, vt indureſceret in ſeqq. heroicum amictum ferrum. Ad 452. 453. Praei- cognoscere, Iliad. β, 42. Od. vit Callimach. in Dian. 59. β, pr. δ, 307. ο, 60. υ, 124, 60. 61. μεγάλην δὲ βοὴν ἐπὶ et ad v. 459 cf. Odyſſ. κ, 261. Κῦρνος αὐτεῖ, Εὐδ' οἱ γε βα- et ad v. 459 cf. Odyſſ. κ, 261. στήρας ἀειράμενοι ὑπὲρ ὤμων v. 461. 462 duo canes comi- ἢ χαλκὸν ζείοντα καμινόθεν tantur: v. Odyſſ. β, 11. ρ, ἢ σίδηρον Ἀμβολαδὶς τετύ- 62. 456. *ſub culmine*, in- ποντες, ἐπὶ μέγα μοχθή- domo vel caſa Euandri. Mi- σειαν. ror, hoc aut otioſe adiectum,

454 ſeq. Artem poetae in variato rerum et orationis aut vt *aves* vel *cantus ſub* caractere obſerua. Lenis *culmine* ſint; ſuntne igitur

Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat
ensem,

Demissa ab laeua pantherae terga retorquens. 460
Nec non et gemini custodes limine ab alto

457 *Confestim surgit, tunicaque induitur* Parrhaf. *inducitur* quoque Franc. cum binis Goth. 459 *Tegeon, Tegeum, Thegeum* librorum errores. vid. ad V, 299. 460 *a leuo* aliquot Pier. *dimissa a leua* Doruill. cum binis Goth. et Erf. 461 *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 1, 46 reprehendit tamquam absurdum, cum paullo ante dixisset poeta, *humili tecto*. Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* esse limen domus in monte positae. Nec hoc procedit, ut *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu surgere dicas. Aut amplectendam itaque prorsus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum cenfeo, poetam epitheton paullo otiosius et ad communem liminum naturam effinxisse. Ouwens *Noct. Hag.* III, 26, p. 627 aliam viam ingreditur, ut poetam dicat dignitatem adiicere voluisse aedibus: ut sane facit alias: modo

galli gallinacei intelligendi? Senatores, post equites Romani; nunc milites." conf. Cerda. ad lunulam senatoriam reuocat *vincula Tyrrhena* Viscont. ad Herodis Inscript. p. 81. Nimis subtiliter *sandalia Tyrrhenica* e Polluc. Onomast. VII, f. 92. 93 aliquis huc reuocet. Simili ornamento patrium, Arcadicum, seu *Tegeaeum ens* dedit; etsi nullum hoc insignius ensis genus fuit. 460. ornatus versus: amictus pelle. 461. *limine ab alto*, perpetuo et proprio liminis epitheto; nam alioqui alie-

Praecedunt gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
Sermonum memor et promissi muneris, heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat. 465
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi iungunt dexteras, mediisque residunt
Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec:

non ab humili tecto v. 455 nunc progressus esset. Apud Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipso* habetur. 462 *praecedunt* Rom. Medic. Colot. Vrsini, et alii libri praestantiores: et sic veteres edd., donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in *procedunt*, quod Heinf. in parte codd. repertum praetulit, causa quidem parum commode interposita: si comitarentur, non potuisse canes praecedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; improbam tamen lectionem non mutauit; id quod nunc fecimus cum Brunckio. *gressumque viri* Zulich. a m. sec., interpolatrice pessima. *gressusque* — *heriles* Goth. sec. 463 *secura* Sprot. a m. pr. 466 *olli* ante Heinf. 467 *resistunt* Parrhaf. 468 *Latio* Oudart. *placido* Doruill. a m. sec., vnde *placito* Io. Schrader. coni., sed *licito* est, cuius diu desiderati tandem facultas exoptata contingebat. *feruntur* Goth. sec. Ven. a m. pr. 469 *haec* abest alt. Hamb. *haec ait* duo Burm.

num erat a casa exigua *al-* *bat*. Ita mox 477 *huc te* *tum limen*. 463. *secretum:* *affers*. 467. *mediis aedi-* *partem aedium interiorum,* *bus:* etiam hoc ad formam *ad quam Aeneam vesperi de-* *aedium heroici aevi, ut ex* *duxerat. Georg. IV, 403 In* *Homeri lectione constare po-* *secreta senis ducam.* Tum *test;* in quibus e vestibulo *promissi muneris* vide v. 170. *introeuntem δόμος* (pro eo *171. 465. ut ὄρθριος ἦκων.* *Romanorum atrium* fuit) ex- *ἐσπέριος ἦλθεν;* et alia. *cipiebat per totas aedes pa-* *Exempla coll. Cerda. Guell.* *tens* (fere qualis est nostro- *agere se, mouere se, agi,* *rum hominum Dehle); in* *ferri, pro incedere. Inf. IX,* *intimo recessu focus cum Pe-* *696 is enim se primus age-* *natibus: v. inf. 541.*

Maxume Teucrorum ductor, quo sospite num-
quam 470

Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires. Hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque re-
gnis 475

Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.

471 v. *an bella f.* Goth. sec. 472 *Nobis auxilium belli*
pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. sec. Heinſius non ſpernendum ait.
474 *bellum c. a.* Parrhaſ. *circumſonat* Medic. a m. ſec., ex emen-
datione praeclara, quam a poetae manu profectam velim; grauius
enim vocabulum hoc eſt, et poetarum uſu frequentatum: ſic inf. IX,
709. XII, 700. nec miror Wakefield reſinxiffe vulgatam: quam tamen
omnes codices tuentur. Pro *armis* Rom. *arans*, alii ap. Pier. *ar-*
cens, aliquot *Arruns*; mira et felix deprauatio! 477 *adfert* vari-
abant codd. Seruii aetate, vt ad *fortem* referretur. *adfer* aliquot
Heinſ. *offers* Ven. et Goth. tert. Iam ſup. *hanc — urbem adfe-*
rimur VII, 217.

472. *pro nomine tanto*: *men belli tantum* vel fama
non video, quam commodà de belli magnitudine, vel
ſententia ſit, ſi Troianorum ipſa belli magnitudo. *No-*
vel Aeneae nomen et genus *men* pro ipſa re, ſatis fre-
vel fama intelligatur. Satiſ quens. 475. *opulentaque*
eſt, ad Euandri et Arcadum *regnis caſtra*: volebat dice-
nomen referre, pro fama, re, *opulenta regna* (pro reg-
quae te ad nos adduxit; et no opulento), appoſite ad
hoc, probatum quoque vi *ingentes populos*. Promptum
ro docto, Meierotto, nunc erat hoc mutare in *caſtra*
praefero, tamquam ſimpliciſ- *opulentorum regnorum* vel
ſimum. Antea ſic accipie- *opulentis regnis*; hinc ex-
bam, vt ad bellum ipſum re- quiſitior forma ſuborta: *ca-*
ferrem, eſſetque adeo *ſtra opulenta regnis*, vt alia

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Vrbis Agyllinae ſedes: vbi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, iugis infedit Etruſcis. 480
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio et ſaeuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes! quid facta ty-
ranni

Effera! dī capiti ipſius generique referuent!
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis, 485
Conponens manibusque manus, atque oribus
ora,

(Tormenti genus) et ſanie taboque fluentis

478 *colitur* aliquot Burm., quem vide. *in ſaxo coluit* Goth.
ſec. 479 *Agellinae, Agelinae, Aquilinae* aberrant. ap. Burm.
480 *luctis inf.* Rom. 481 *multis annis* Bigot. ex Goth. tert.
484 *gentique* Oudart. pro diu. lect. *reſeruant* Sprot. 487 *fluenti*
aliquot Heinſ., vnus *fluente*, quae vulgarior oratio foret. conf.
IX, 472.

ſimilia paſſim. Niſi hoc ex re, vt bene Seru. cf. III, 84.
uſu poetarum teneremus, li- 479. 480. *vbi* proxime ad
ceret ſtatueret: *paro iungere* Agyllam ſeu Caere ſpectat,
caſtra regnis, h. e. tibi, im- nec tamen reliquam Etru-
perio tuo. Opes veterum riam excludit. A Lydis Etru-
Etruſcorum ſatis notae. vid. ſci ſeu Tyrrheni ducuntur
Liu. V, 33. poetae, ex vulgari veterum
opinione; falſa tamen et ex

478. Agylla ſ. Caere, pri- re, vt bene Seru. cf. III, 84.
ma opibus inter Etruſcos flo- 479. 480. *vbi* proxime ad
ruit, et propter maritima Agyllam ſeu Caere ſpectat,
commercia omnium prima nec tamen reliquam Etru-
Graecis innotuit. De cete- riam excludit. A Lydis Etru-
ris v. Excurs. III ad h. libr. ſci ſeu Tyrrheni ducuntur
ſaxo vetuſto; antiquo ope- poetae, ex vulgari veterum
adſciuit. 484. *dī capiti*. vti

Complexu in misero longa sic morte necabat.
 At fessi tandem ciues infanda furentem
 Armati circumfistunt ipsumque domumque; 490
 Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 Ille inter caedes Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
 Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis;
 Regem ad supplicium praesenti Marte repo-
 scunt. 495

His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes;
 Signaque ferre iubent; retinet longaeuus ha-
 ruspex

488 *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm., vt *iungebant* alter Hamb. 489 *infanda ciuesque* f. Parrhaf.; nec videbat interpolator, *infanda* esse pro *infandum*, *infande*. cf. sup. I, 251. 490 *circumfistunt* Goth. tert. 491 *atque ignem ad* Parrhaf. 492 *inter caedem* Rom. et omnes vetustiores Pier. et Heinl., vt hactenus praefendum sit. 495 *manifesto* M. Oudart. ex glossa. *praesente* Rom. 497 *fremunt* Gud. *in litore* alter Hamb. 498 *ferre iuuat* Ven. *iubent* non tam ad *puppes* referendum, quam omnino ad Agyllaeos, quos declarauit in verbis *omnis Etruria — his millibus*.

II, 190. VI, 529. 530. 495. Caeretanis conatibus opportune intercedit, vt ad Aeneae aduentum res differatur, inter potiora Virgilii inventa referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, vti Lauinia externo viro iungenda lib. VII, 96 sqq. Esse hunc aruspice commentum, qui

498 seqq. Hoc de Etrusco aruspice commentum, qui

Fata canens: O Maeoniae delecta iuuentus,
 Flos veterum virtusque virum, quos iustus in
 hostem 500
 Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
 Nulli fas Italo tantam subiungere gentem;
 Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita diuom.
 Ipse oratores ad me regnique coronam 505
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcho,

499 *facta c.* Gud. *Maeonide* Goth. tert., forte pro *Maeonidae*; et sic Seru. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm. 500 *in armis* Leid. 502 *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *summittere* ed. Ven. 503 *optare* alter Menag., at Seru. pro var. lect. *expectate*, forte, *spectate*, eodem fere sensu, vt sit *διακρίνειν* adeoque *ἐκκρίνειν* et eligere vel legere. conf. Burm. *resedit* Moret. tert. 504 *Haec acies* Parrhaf. *diuorum* sec. Rottend. 506 *Tarchon*, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinsius ob codd. suorum consensum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, vt e Pierio intelligas; sicque Egnatius edidit, vt apud Strabonem scriptum lib. V, p. 336 *Τάρχωνα*; quo auctore etiam *Tarconem*, non *Tarcontem* flectendum esse apparet. Adde Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho* (quod et Goth. alter habet). At Brunck. refinxit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. VII, 532, et inf. 602 *Tarcho* seu, vt et hic scribit, *Tarco et Tyrrheni*. cf. Heinl. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474. Equidem, cum diu deliberassem, *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina

Sabinus: parum probabiliter. sub Caere locata. 505. *regni coronam*; nouum hoc, sed dictum, vt *regni insignia*; et subiectum hoc idem, tamquam genus, enumeratione partium (coronae et l. robur populi, qui antiquam sceptri) facta. Coronam v. originem habet. 504. *Hoc campo δεκτικῶς*, etsi oculis prospici non poterant castra mittit insignia regni: int. ex

Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſaeclisque effeta ſenectus
Inuidet imperium, ſeraeque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
Et generi ſata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortiffime
ductor.

Hunc tibi praeterea, ſpes et ſolatia noſtri,

in *on* ita a Marone efferri ſatis conſtat. Vt vero *ch* in *c* mutarem paullo animoſius, a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 *Τάχων τε καὶ Τυρσηνοί*. Et occurrit Tarchon in lapidibus Etruſcis. Eſſi ceteroqui bene teneo, ſequiorum ſaeculorum pronuntiationem vitioſam hanc fuiſſe, vt in multis nunc habeamus *ch* pro *c* et *k*: quid? quod ipſa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat *pulcer*, pronuntiatum *pulker*. Verum taedet, in his bono otio abuti. 508 *ſerisq.* Parrhaſ. *effata* iuuentis corrupte Goth. ſec. 510 *Gnatum* Rom. 511 *Hic* Ven. Ed. Iunt. *patrem p.* Medic. *patriae partem* Doruill. *totius et annis* corrupte Goth. ſec. *in annis* tert. 512 *ſatum indulget* lectum ante Heinſ., qui mutauit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamb. poſt Mediceum Pierii. *ſatum indulgent* Gud., ſc. *numina. ſatis indulgent* Regius. *poſcant* Ven. 513 *et Teucrum* Zulich. 514 *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pier.

Etruſcorum more, illa ſcilicet ipſa, quae memorauit; tacet reliqua, ſellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionyſ. III, 61 pr. (p. 195). *Succedam*, eo conſilio, vt ſuccedam. 508. *ſaeclis effeta*, ſ. ſimpl. pro annis; male Grammatici argutantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriae ſeu originis hinc, a Sabinis, adeoque ex Italia, duceret, eſſi patre externo, Euandro, natus. 512. qui *genus*, ortum ex peregrina terra habes, cum idonea rebus gerendis aetate, et quem *numina*, vaticinium designat — 513. *Ingredere*, vt Georg. I, 42 *Ingredere et*

Pallanta adiungam: ſub te tolerare magiſtro 515
Militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
Adſueſcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea ſatus erat; defixique ora tenebant 520

516 *et abeſt* pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *ſata* Doruill. 517 *pr. et iam m.* Parrhaſ. *te imitetur* codd. ap. Pier., ex interpretatione. 518 *Arcades* vett. edd. et codd. aliquot, vitioſe, vt et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrhaſ. *corpore pubis* Goth. tert., et ſic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 *lecti iuuenes Argiuae robora pubis*. 519 *ſuo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. ſec. Voſſ. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *ſuo ſibi munere*, pro ſe iungere; placet haec argutior forma Heinſio. *tuo ſibi nomine* Medic. a m. pr. Burmanno arri-det: *ſuo ſibi nomine* et laudat VI, 142. Sed omnia iſta in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicae ineſt vulgari lectioni. *ſuo tibi numine* Puget. 520 *defixaq.* duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi* Leid. *intentique* aliquot Pier. e ſimilibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham.

votis iam nunc aſſueſce vocari. Incipe, ſuſcipe. 516. *graue Martis opus*. Homericum: μέγ' ἔργον Ἀργός II. λ, 733 et al. 515. 516. 517. Praeclari verſus ſententiis et verbis. Maronem mirati ſunt et imitati in hoc loco, quos Cerda iam laudauit, Valer. Fl. (I, 269 ſqq.), Silius (IV, 430. 431); adde Apollon. lib. II, 804. 805, et Epitomen Iliados 573 ſeq., vbi cf. Wernsd. — 518. 519. 520 ſq. Ex veteris Italiae Quadringentos equites mittit religione et poetae noſtri Euander, vt iter eſſet exped- ditum, nec longa mora intercederet, quam obſidionis discrimen non admittebat. Tenendum hoc eſt, ne mirum videatur, cur *Arcades equites* potiffimum poetae placuerint; Cum alioqui Arcades equitatu non valerint, nec in regione montofa et aſpera valere potuerint. Qua de re doctae ſubtilitatis nota eſt Guellii inf. ad lib. X, 364.

Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
 Nî signum coelo Cytherea dedisset aperto.
 Namque inprovisum vibratus ab aethere fulgor
 Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 Suspiciunt; iterum atque iterum fragor increpat
 ingens.

522 *Mistake* Goth. tert. *dura duo* coni. Burmann., parum scite. *tum* sec. Rottend. *tristes* Goth. sec. *sub corde* tert. *movebant* Hugon. a m. sec., interpretamentum *toû putabant.* 523 *e coelo* Montalb. *Tyrrea* Goth. sec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro diu. lect. et Goth. tert. 527 *increpat.* Consentiant in hanc lectionem ab Heinio illatam, a Burmanno vero incuria, ut arbitror, iterum omissam, omnes praestantiores Heinii et Pierii codices cum Iulio Sabino, quae et ipsa paullo doctior est, pro *sonat*, ut inf. IX, 504 de *tubae sonitu*; et locum facit versui hinc tertio, 529 *hinc*

expediri Aeneaeque animus nis, in qua miror interpre-
 erigi poterat, quam ostento tes non haesisse. Ellipsis esse
 vel augurio. Sed poeta no- debet totius enuntiationis:
 vo commentum id constituit, *et diutius etiam in ea cogi-*
 quod meteorum, seu osten- *tatione defixi perstitissent,*
 tum aeris, ad strepitum ex *Nî* etc. Vulgaris forma erat:
 armis caelitus a Venere alla- *cum signum Venus dedit.*
 tis retulit: non dicam equi- *Dixit caelo aperto*, ut Ge.
 dem, an satis feliciter. Ar- I, 393 *aperta serena*, cum
 ma in caelo passim a super- *nubes dicantur caelum ob-*
 stitiosis hominibus conspecta, *ducere.* cf. mox v. 527. 528.
 belli et cladis signa, equidem 526. clangor armorum, quae
 huc non referam; nec Spen- *moueantur per aerem de-*
 cii acumen placet, Polymet. *portata a Venere, compa-*
 Dial. 20, n. 28, qui auro- *rantur cum clangore tubae.*
 ram borealem a poeta de- *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica)
 scribi putabat. 523. *Nî* — *tuba*, a Tyrrhenis, ut no-
dedisset; noua forma oratio-

Arma inter nubem, coeli in regione serena,
 Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
 Obstupuere animis alii; sed Troius heros 530
 Agnouit sonitum et diuae promissa parentis.
 Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere pro-
 fecto,

Quem casum portenta ferant; ego poscor Olympo.
 Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
 Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per au-
 ras 535

Laturam auxilio.

pulsa tonare. *Intonat* tantum recentiores codd. infidet, et edd. veteres, quas euolui, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoscit quoque Seruius. *sonus intonat* Gud. a m. sec. *insonat* Doruill. *intonat aures* admodum vetusti codd. apud Pier. 528 *in* abest a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: *inter nubes coeli regione serena.* *inter nubes* etiam Parrhas., minus docte. 529 *Perfudum* Rom. *sonare* idem et aliquot Pier. et Heinl. cum Goth. sec. 531 *et* abest Romano. 532 *Tunc vero memorat, hospes ne, Ven. nec vero* Exc. Burm. *nec quaere* Oudart. *ne quaere, hospes, ne quaere profecto* aliquot Pier. 533 *ferunt* Parrhas. *ferant* Goth. tert. 534 *Musarum diua creatrix* Goth. tert., miro stupore.

Tyrrhenus clangor tubae. lum locum intulisse pedem
 529. *pulsa*, impulsa, allisa apparet. Debebant enim, ut
 sibi inuicem, *tonare*, pro vis carminis esset satis mag-
 simplici sonare. na, ea nunc omnia subiici,

531. *et agnouit diuae* quae vl. 608 vsque ad f. libri
promissa parentis, et v. 534 sequuntur. Hic etiam multo
Hoc signum etc. Bene Ser- magis vacasset animus iis re-
 vius: „κατὰ τὸ σιωπώμενον bus cognoscendis, quae de
 intelligimus Venerem ei pro- clipei argumento narrantur,
 misisse.“ Clarior res apud quam cupiditate per illa,
 Homer. vid. Iliad. σ, 189. quae interiecta sunt, repressa
 Ceterum poetam hic in ma- et obtusa. Sed, si hanc ra-

Heu quantae miseris caedes Laurentibus insiant!
Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa
sub vndas

Scuta virum galeasque et fortia corpora volues,
Thybri pater! Poscant acies, et foedera rum-
pant. 540

Haec ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras

537 *caedes miseris* Schol. Horatii Epod. X cum Montalb. *clades* Bigot. a m. sec. 538 *Quas mihi Turne dabis poenas* Hamb. sec. *tu mihi Turne* Franc. *sed multa* Ven. *sub vndis* sec. Moret. *sub vnda* tres Burm. cum Rom., minus poetice. 539 *voluens* Rom. Versus iam supra Aen. I, 100. 101 obuii, ad Homeri ductum facti. 540 *et sidera* Goth. tert. *et secla* alter. 542 *Me in Herculeis ignibus* haerere, iam in notis significavi. Suspicio vitium inesse scribendumque esse: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: *Herceas, monstrator ait, non respicis aras?* Commendat quoque emendationem hanc ingenuo cum candore Wakefield ad h. l. Iouis *Hercei*, 'Ερκείου, religio satis nota, eiusque aram in penetrati regiae Priami vidimus apud nostrum

tionem sequebatur poeta, alia forte occurrebant, quibus se premi sentiebat, ut adeo alterum praeferret. *ego poscor Olympo*, tertio casu, pro *ab O.*, me Olympus poscit, me vult, respicit, h. ad me ostentum aeris spectat, nihil est, quod vos terreamini. Alio modo poscitur Olympo, qui in illum attollitur et euehitur. 537—539. *Heu quantae* — Imitationes iam Cerda notavit. Silii II, 455. 456. Statii Achill. I, 84 sqq. Adde

Stat. Theb. II, 460. 461. III, 210 sqq. et passim alios; item Horat. I Od. 15 *Eheu quantum equis* etc. 540. quasi, eant nunc et flagitent bellum. Seru. cf. sup. VII, 317, ubi eadem sententia alio modo reddita.

542. 543. Surgit Aeneas et ad focum aedium accedit, Penates precatur. *Herculeis sopitas ignibus aras* doctius dictas esse, quam *ignes sopitos in aris vel ignes arae* in promptu est intelligere. Sed

Excitat hesternumque Larem, paruosque Penatis
Laetus adit; mactant lectas de more bidentis
Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus. 545

quoque lib. II, 512, etsi nomine hoc non expressam: sed v. Exc. XI ad lib. II, et viri docti passim, v. c. ad Ouid. Heroid. VII, 115, in Ibin 286. *Herculeas* — *aras* Doruill. 543 *Suscitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heins. et Burm., etiam edd. nonnullae, ut Basil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; sed dubitare licet, an ex aliis locis, ut sup. 410. V, 743, reflexerint grammatici. *externumque* proclui lapsu et obuiio Rom. cum aliis Pier., tum Seru., pro diu. lect. Medic. et aliquot alii Heins. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12, etsi hoc loco non incommodum sensum facit: *externumque Larem paruosque Penates Laetus adit*, si iungas: est enim domus externi hominis, a quo hospitio excipitur. *patriosque Penates*, notabilis lapsus, non lectio Goth. sec.; sic suos, Troianos, non Euandri, Penates adorat Aeneas: sic *externum Larem* comparari aliquis censeat. 544 *mactant* Heins. e Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. IV. *lectas mactat* Goth. sec. *laetas* Sprot. et Exc. Burm. Male; sunt *ἐξαιετοι*, *ἐκκρετοι*, eximiae, adeoque *τελειαι*. cf. ad IV, 57. VI, 39. 545 *Euander* alii et h. l.

Herculeos ignes non satis expedio. Herculis ara ante urbem in luco erat: sup. vi. 104. De alio quam de sacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi potest. Iam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium sopiti, aut ornantur epitheto hoc, respectu Herculis, qui olim eandem ad aram sacra fecisse putandus est, aut intuitu moris religiosi, quo ignis ex sacro Herculis hesternum (vide v. 102. 103. 104) seruatus et in focum dome-

sticum repositus fuerat: sic Cerda et alii; aut Hercules fuit Euandro Penatium loco Geniusque adeo seu Lar domesticus. Hoc saltem praestat. *Larem hesternum* iungo cum *excitat*, et accipio pro foco et igni hesternum in foco ante Larem: iuncta adeo ut sint: *ignes in ara et Larem hesternum excitat*. Solet ita poeta eandem notionem bis terue ornare; *parvos Penates* Euandri, parua sigilla, ut humilem casam decebat. *adit*, προσέρχεται,

Post hinc ad naus graditur, sociosque reuifit:
 Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
 Praestantis virtute legit; pars cetera prona
 Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
 Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque. 550
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua;

547 *sequuntur* Franc. *sequentur* alter Hamb. 548 *Prae-*
stanti pr. Rottend. a m. pr. *Praestante* Goth. text. 550 *regni-*
que alter Hamburg. 551 *T. p. arma* Ven.

precando. Puta, haec fieri
 in suscipienda profectione et
 adeundo discrimine.

546. Navi a littore Lauren-
 tino amne aduerso Pallan-
 tium peruenerat Aeneas sup.
 v. 90: nunc ea navi partem
 sociorum redire ad Ascanium
 iubet; altera parte sibi ad-
 iuncta, et Arcadibus comiti-
 bus, terra per Etruriam Caere
 ad Tarchontem (*Tyrrhe-*
num regem), proficiscitur.
 547. *qui sese in bella se-*
quantur. Paullo obscurior
 sententia; nam ad bellum
 non proficiscitur, sed ad au-
 xilia et societatem Caereta-
 norum parandam. Seruius
 multis allatis nihil expedit.
 Dicendum forte, poetam om-
 nino viros fortes declarare
 voluisse, quorum adeo id
 proprium esset, ut Aeneae
 latus tegerent in discrimine
 belli: sicut et infra iterum

v. 606 *et bello lecta iuuen-*
tus. An *bella* pro castris ad
 Caere? an magis consenta-
 neum, et in hoc acquiescam,
 dicere, poetam respexisse ad
 id, quod futurum erat, ut ii,
 vna cum Etruscis, nauibus
 vecti ad ostia Tiberis pug-
 nam cum Turno facerent?
 inf. X, 260 sqq. Nam Caer-
 etanos in castris sub signis
 habitos aditurus erat, ut sta-
 tim eos aduersus Mezentium
 et Turnum duceret: supra
 503; conf. Not. ad 498. —
 Iam, qui *secundo amni de-*
fluit, defertur ille. 549. *seg-*
nis, „line remigio“ ut be-
 ne Seruius explicat: cum an-
 tea aduerso flumine venissent
 v. 94 *Remigio noctemque*
diemque fatigant. Addit
 idem alia, quae tamen mi-
 nus se probant. 550. *Asca-*
nio; remanserat is apud Tro-
 ianos in castris sub Tiberis

Ducunt exsortem Aeneae; quem fulua leonis
 Pellis obit totum, praefulgens vnguibus aureis.

Fama volat paruam subito volgata per urbem,
 Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
 Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 It timor, et maior Martis iam adparet imago.

552 *exsortem vel ingentem* Zulich. 554 *paruas* — *per*
urbes pr. Hamb. Sed *urbes* Pallanteum est intelligenda. 555 *ad*
limina ex parte codicum suorum et Pierianorum, inter quos Ro-
 manus erat, Heinsius probauit: vulgo, *ad littora*, ut omnes Goth.
 habent, vnus etiam *Tyrrhena*; varietas satis frequens; cf. ad II,
 571. *littora* tamen Cuningh. praetulit. 557 *Et timor* Rom., et

ostia, cf. sup. VII, 158. 159.
 De eorum autem aduentu in
 castris nihil amplius memo-
 rauit poeta, nec facere id
 opus erat, conf. ad X, 238.
 552. *exsortem*, eximium,
 ἐξίπετον. Adducitur equus
 Aeneae praecipuus, vid. Seru.
 et Cerdas.

554 sqq. Non male sequen-
 tia ad sensuum et affectuum
 naturam in tali rerum arti-
 culo efficta et exposita: Ma-
 trum timor; Euandri senis
 vota ac preces; totus disces-
 sus. VII. 560 sqq. ex Home-
 ricis sunt adumbrati, Nesto-
 ris oratione Iliad. 7, 132 sq.
 λ, 669 seqq. ψ, 629 seqq.
 Vlyssis ad Eumaeum Odyss.
 ε, 468 sqq. Laertae Odyss. ω,
 375 sqq. Aliorum imitatio-
 nes v. apud Cerdam. Fabu-

lam de *Herilo*, Praenestino-
 rum duce, domesticam nescio
 vnde acceperit. Sed tripli-
 cem vitam ipse poeta fingere
 potuit, ad exemplum eorum,
 qui caesi reuiuiscerent (inep-
 tit Seruius ad v. 562), aut ad
 exemplum Antaei vires a ter-
 ra matre sumentis, in quam
 victus procubuerat. Quod se-
 quitur, *propiusque periclo*
It timor, impeditum est, quo-
 cunque te verteris; proprie
propius ire pericula esset
 propiorem esse periculo, in-
 stante iam discrimine; *pro-*
pius ire, ut *propius esse* ap.
 Silium I, 13 *propiusque fue-*
re periclo, *Quis superare*
datum, de Romanis tantum
 non in vltimum discrimen
 adductis. At h. l. accipien-
 dum erit: *timor it propius*,

Tum pater Euandrus, dextram complexus eun-
tis,

Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos! 560
Qualis eram, quum primam aciem Praeneste
sub ipsa

Straui scutorumque incendi victor aceruos;
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi;
Nascenti cui tris animas Feronia mater

habet hoc expeditam interpretationem: *propius periclo* (absolute; cum iam res adducta esset propius ad discrimen), *Et timor* (apparet maior), *et maior Martis iam apparet imago*. Vellem eundem sensum ex vulgata elici posse, sed *it timor* pro grassatur vix vsu probari potest. *It minor* Goth. sec. *It metus* Priscian. lib. XVIII. *propiusque pericli* Hic amor Philargyr. excitat ad IV Ge. 47. iam abest a nonnullis Pier. 559 *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heinf. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis*: utrumque pro var. lect. Servius commemorat; *inexpletus* etiam Iul. Sabinus. Comparant ἀμοτον xλαίω Iliad. τ, 300. cf. ad Helych. in ἀμοτον. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voss. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*. 560 *O ne praeterea* Goth. sec. 561 *erat* Priscian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Praeneste sub ipsa*: consentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heinf. *ipsa* sc. vrbe P., vel poeta extulit *haec Praenestis*. 562 *sacrorumque* sec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. sec. 563 *haec* abest Vratisl. *Erilum* et *Erylum* potiores scribunt: *Erulum* Rom. *Elinum*, *Cerilum*, *Acerilum*, *Helenum*, *Athericum* al.

timor sit propior, h. magis v. sup. VII, 800. vbi *viridi* instat, sit grauior, acrior, *gaudens Feronia luco. ter-*
periclo, cum periculo, pe- *na arma mouenda*, vt ter
riculo instante. Hoc vero reuiuiscens ter rebellaret,
durum. vid. Var. Lect. 561. adeoque ter esset vincendus.
vt sum talis, *qualis eram* etc. Nisi forte melius sic inter-
563' ὡς ἡβώοιμι Nestor l. c. η, pungas et accipias: *Nascenti*
157. λ, 669. 564. *Feronia* *cui tris animas — dederat*:

(Horrendum dictu) dederat, terna arma mo-
venda; 565

Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit
armis.

Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam,
Nate, tuo; neque finitimus Mezentius vsquam,
Huic capiti insultans, tot ferro saeua dedisset 570
Funera, tam multis viduasset ciuibus urbem.

At vos, o superi, et diuom tu maxime rector
Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,

565 *triaque* l. *tria* Mufon. malebat in Seruii gratiam, perpe-
ram. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Iunt. cum binis Goth.
566 *Terque solo* Oudart. 567 *animas, totidem dextra exsult*
pr. Mentel. 568 *tunc* Doruill. *Ergo non d.* Goth. sec. *duplici*
Sprot. *deuellerer* tres Burm. cum Erf. *diueller* Goth. tert.
569 *Abest* versus Goth. tert. *finitimo* e codd. suis et Pier. Heinf.
emendauit; sc. *huic capiti*: quod vix placet; Burmann. cum al.
finitimo ferro iungit. Saltem dixerim: *finitimo* absolute pro *in f.*
Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Naugerio. Ser-
uius videtur legisse *finitimos*, sicque Doruill. a m. sec. et ed. Iunt.
1520. *vsquam* idem Heinf. restituit: vulgo *vnquam*; at Moret. sec.
et Gud. a m. sec. *Mezentius hostis*: quae aut vera lectio est aut
pro veriore habenda, in cuius locum successit *vsquam*, quod ex
superiore versu per errorem iteratum suspicor. Reuocaui autem *fini-*
timus tamquam vnice verum: cum scriptum esset *finitimos*, aber-
ratum est in *finitimo*. 571 *vidisset* Goth. tert. 573 *remi-*
niscere regis, Exaudique preces patrias codex apud Pier., inter-
polate.

terna arma mouenda, Ter mis exuerat. 569. *finitimo*,
sternendus erat. Cui tunc t. in finitimo, qui est in finiti-
Erat ter cum eo pugnandum, ma vrbe. 572. Habent hae
ter arma in eum mouenda, preces tanto plus suauitatis,
ter erat vincendus. Itaque quod tamquam praesensione
Euander eum ter vita et ar- aliqua tacita imminentis filio

Et patrias audite preces: Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata referuant, 575
 Si visurus eum viuo, et venturus in vnum:
 Vitam oro; patiar quemuis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
 Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
 Complexu teneo; grauior ne nuntius auris
 Volneret. Haec genitor digressu dicta supremo
 Fundebat: famuli conlabsum in tecta ferebant.

575 *referuent* duo Burm. et Goth. tert. 576 *eum viuom* Rom. et aliquot Pier. 577 *patior* Rom. et paene omnes Pier. tum Medic. et pars Heinfl. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora: patior* Goth. sec. *quamuis* Leid. 579 *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et ceteri Heinfl. (excepto Mentel. pr.), item Dorrill. et bini Goth., praetulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o piceat* Schol. Persii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich. 580 *Dum spes ambiguae curae, dum i. f.* Parrhaf. 581 *mea sola et sera* alii, etiam Seruius. vid. Pier. et Heinfl. cum Burm. *sola et certa* Goth. tert. 582 *complexus* Rom. Medic. et alii Heinfl. *amplexu* Parrhaf. *neu* Gud. a m. sec., quod maluit Cuningham. *nec — vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V Silu. 2, 88, sententia prorsus in alium sensum detorta. 583 *Verberet* Goth. tert., et sic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4, quod placebat Heinfl., sed merito reiectum a Burmanno, quem vide. Vfus τοῦ *vulnerare*, qui τοῦ *τρώειν* ap. Homerum pro βλάψαι. *moestia* *supremo* Medic. a m. pr.

fati factae videntur. Nam 326. 327, vbi a v. 323 vestigia Maronis legit: *Sin aliud Fortuna parat: miserere parentum, Mors bona, dum metus est, nec adhuc dolor.* 576. *venturus in vnum*, iterum eum reuisurus et conuenturus. 578. *Sin*; nota *εὐφημία*. 580. acutius sententiam extulit Valer. Fl. I, 326, in senectute patris na-

Iamque adeo exierat portis equitatus aper-
 tis: 585

Aeneas inter primos et fidus Achates;
 Inde alii Troiae procures; ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
 Qualis, vbi Oceani perfusus Lucifer vnda,
 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resoluit.
 Stant pauidae in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulueream nubem, et fulgentis aere cateruas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,

585 *portas apertas* Hugon. 587 *procures Troiae* Leid. 588 *It medio* emendat Markland. ad Stat. V Silu. I, 245. vid. inf. 675 et al. 589 *profusus* sec. Mentel. 591 *remouit* Bigot. et Goth. tert. 589. 590 recitantur ap. Iulium Capit. in Maximino pr. 592 *Sunt p.* pr. Rottend. a m. pr. *sequuntur* plerique Pier. 594 *quam* pr. Goth. pr.

tus. conf. Guell. 588. Non *Quem Venus* etc., quia est agnosco hypallagen; sed *picta arma* sunt auro argento-que distincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 seq. Homericam esse comparisonem multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode satis comparari possit: Iliad. ε, 6. 7 de canicula agitur, vnde translaturum est illud: ὅς τε μάλιστα Λαμπρόν παμφαίνῃσι λελουμένος Ὠκεανοῖο; non igitur *perfusus Oceani vnda* alio spectat, quam ad ortum ex mari. 594. *per dumos*; per virgulta, siluas. cf. Stat. II Theb. 496. 497. *meta viarum* or-

Armati tendunt. It clamor, et agmine facto 595
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula cam-
pum.

Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer; vndique colles

596 *quatit ungula puluerem* Marius Plotius de metris ap. Heinfl. 597 *Caere*. τὸ Καῖρε, Καῖρη, Καῖρητα. Iam *Caere* modo non flectitur, modo flecti videtur in *Caeritis*, et in *Caeretis*. Est porro et *Caeres*, vnde duplici modo *Caerites* et *Caeretes*; tertio quoque modo *Caeretani*, οἱ Καῖρητᾶνοι, et Καῖρητᾶνοι. In Virgilio igitur *Caeritis* recte, seu vt a *Caere* sit, seu vt a *Caeres*. *Ceritis* ap. Priscian. *Caeritis* et *Ceritis* passim alii; vitiose, nam sic media longa: Καῖρητος, vnde *Caeretanus*. inf. X, 183 *Qui Caerete domo*.

nate pro via; proprie terminus et finis viae. 596. Verbum felicem, ipso verborum sono rem referentem, mirati sunt multi: comparato quoque vss. 465. 466 Iliad. β. Odimus subtilitatem molestam in talibus: Ipsum inflammati impetum ingenii in haec natura ducente incidere necesse est; quomodo enim aliquis celeriter facta languida oratione reddere malit? cf. Disquis. I sub f. Praeieuerat Ennius apud Macrobi. VI, 1 ex Annal. VI *totam quatit ungula terram*; et Annal. VII *summo sonitu quatit ungula terram*; XVII *It eques, et plausu caua concutit ungula terram*. vid. Vrsin. ad h. l. et Cerda inf.

ad XI, 875. *putrem*, in puluerem resolutum, puluerulentum, quod iam vidimus Georg. I, 44. 215. II, 204. 597. *Caeritis*: *Caere*, vrbs Agylla, et qui eam incolit, *Caeres*: vnde potest accipi *Caeritis* vrbs et *Caeritis* fluminis. Minio perperam a Seruio huc aduocatur ex X, 183. Fluuius est *Caeretanus*, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, vt Cluuerius docet. Situm autem locorum huiusmodi esse putabimus: defluit per agros, vrbe in alto posita, amnis, cui lucus adiacet; agrorum planitiem cum amne et luco vndique cingunt colles nemorosi, abietibus confiti: hoc est *colles caui includere* (inclu-

Includere caui et nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama est veteres sacrasse Pelasgos, 600
Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant

Castra locis, celloque omnis de colle videri

599 *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heinfl. cum Parrhaf. et Goth. sec., repositum a Wakefield; et potest hoc verius videri: nam *nemus cingit* iungenda sunt: mutatum forte ab iis, qui ad *colles* referebant. Ad eam formam, qua exquisitius dictum esse habetur, *nemus cingunt*, Heinflus reuocat eamque formam aliquoties illustrauit. Nil refert, vtrum sequaris; modo teneas, non *nemus cingere lucum*, sed *colles et nemus*, h. colles nemorosos cingere *lucum et vallem*. 601 *Agrorum pecorisq.* Macrobi. III Sat. 3. *Siluarum p.* emendabat Cerda, perperam. Est enim omnino Siluanus inter deos agrestes, cf. Burm., vt in eo ipso, quod ex Horatio laudat Cerda: *Siluanus, tutor finium*. 603 *Tarcon, Tharco, Tarchon* et h. l. cf. sup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. sec., quod ornari posset, si tanti res esset, *cuncta tenebant* aliquot Pier.

dunt) et *nemus nigra abiete cingunt* (pro *cingit*) *vndique* lucum prope amnem. Etiam Lycophr. 1241 Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύβηνοι νάπη. At *colles caui*? non, vt vulgo dicuntur, saxa caua, exesa, cauernosa; v. c. sup. 248 *Inclusumque cauo saxo*; sed qui cauam vallem efficiunt, quam includunt; vt *theatrum cauum*; *caua vallis*. 600. *Pelasgos, qui*; Agyllam inter eas Etruriae vrbes memorat

Dionys. I, 20. III, 58, quas Pelasgos adiisse, in iisque consedis, et in quibus Pelasgorum sermo praeualuerat et plurimum Pelasgici moris diu obtinuerat, v. Excurs. III ad VIII. 601. *lucumque diemque*: lucum Siluano consecrasse ferebantur aduenae Pelasgi et solenne annum Siluano instituisse. 603. Non male, puto, quaeras cum Seruio: quomodo *castra in tutis locis* habere potuerint, si in valle et campis

Iam poterat legio, et latis tendebat in ar-
vis, 605

Huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
Succedunt, fessique et equos et corpora cu-
rant.

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Vt procul egelido secretum flumine vidit: 610
Talibus adfata est dictis, seque obtulit vltro:

605 *vt latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth., non impro-
bante Heinio, et recepit illud Cuninghamus, cum Wakefield, et
praeferendum est vulgatae haud dubie; etsi alterum tuentur exempla
similia inprimis Homeri. Heiniius etiam *Latis* coniecerat. *letis*
Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm. 606 *Hoc p.* Leid., vt
sup. 423. *electa* duo Burm. *bello clara* Goth. tert. 609 *pen-*
tusque in v. Schol. Cruq. ad Horat. I Od. 17. 610 *Et pr.* Parrhaf.
e gelido passim scripti et edd. etiam Pieriani, alii (vt fragm. Vatic.
a m. sec. apud Bottar. p. 167) *et gelido*: Rom. *haec gelido*:
Montalb. *ingelido*. *egelidum flumen* debet esse tepidum: atque
hoc cum per se ab usu poetarum abhorret, tum multo magis in
conuallibus et lucis. Procliuius itaque et ipse sum in lectionem cod.
Rom. *Vt procul, et gelido secretum flumine, vidit*.

erant, et e collibus prospici 608. Haud dubie Maro, si
et adiri poterant. Esset ta- carmini superuixisset, melius
men hoc alienum a lectione hunc locum constituisset. Iam
poetae, qui nunc castra epi- supra, dum Euandri hospitio
theto ornare volebat a ca- vtebatur Aeneas, arma caelo
strorum natura petito: tuen- delapsa memorauerat, re in
tur enim castra quouis modo prodigium versa 524 seqq.
facta eos, qui in iis excu- Nunc in luco ad Caere cum
bant. 606. *bello lecta* vid. sub arbore confedisset Ae-
sup. ad 547. Aeneas cum neas, ecce Venus adest et
suis in luco confederat. 607. arma apportat. Compara
Reliqua poeta exequitur lib. Iliad. σ, 615. 616, et τ, 3.
X, 148 sqq. *nimbos* pro nubibus, aere.

En, perfecta mei promissa coniugis arte
Munera; ne mox aut Laurentis, nate, super-
bos,

Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit; 615
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
Ille, deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula voluit,
Miraturque, interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam flammisque vomem-
tem, 620

612 *promissi* Exc. Burm. cum Goth. sec. *arce* Sprot. 613 *nec*
mox Oudart. et ed. Iunt. *nec mox his* Ed. Ven. aut abest Rom.
614 *dubitas* Reg. *arcum* Goth. sec. 616 *auerfa* Leid. *radien-*
tia in multis scriptum ap. Burm., vt et aliis locis. *resonantia*
coniicit vir doctus ex Iliad. τ, 13 τὰ δ' ἀνέβγαξε δαίδαλα πάντα;
hoc est variare verba, non emendare. 618 *Impleri* Gud. pro diu.
lect. et m. Thuan. ap. Macrobi. V Sat. 8. *per f. versat* sec. Moret.
619 *que* post *miratur* a nonnullis abest: v. Pier., et sic Ald. pr.
manus sua brachia Parrhaf. *verset* Reg. 620 *flammisque*
alter Hamb. *flammisque* Parrhaf. a pr. m. *vomentem* Gud. ab
altera manu in erasa prisca lectione, e qua *nantem* supererat; quod
Heinf. *tonantem*, Burm. *minantem* supplet.

secretum docte pro solum, *expleri* absolute, nam *obtu-*
in secreto loco, apud flumen. *tu, tuendo* (quod sup. VIII,
612. *En perfecta* cf. Iliad. τ, 265 et I, 713 adiectum erat,) ex ceteris adiunctis facile in-
10, 11. *arte promissa*. cf. telligitur. Wakefield Silu.
ad 531. 534.

617. *honore* puto dictum crit. T. IV p. 200 *donis et*
pro munere, vt γέρας. *ex-* *honore* per ἐν διὰ δυοῖν acci-
pleri nequit siue vt iungas pere iubet, pro donis tam
donis, et honore h. adspec- pretiosis. 619. est Homeri-
tu donorum, fere vt υἱὸς ἐνι- cum τέρετρο etc. Iliad. τ, 18.
πλησθῆναι Odyss. λ, 451. si- 620. *flammas vomentem*
ue quod praestare videtur, poetica imago splendoris co-

Fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerulea
nubes

Solis inardescit radiis, longeque refulget;
Tum levis ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clipei non enarrabile textum. 625
Illic res Italas Romanorumque triumphos,

621 *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot., paullo melius cum Goth. tert. 623 *refulsit* Goth. sec. 624 *lentas* Goth. sec. *recoctas* pr. Rottend. parum suauiter. *aes — an satis recoctum sit, splendore deprehendente:* Plin. XXIII. l. 20. *nitentem* codex Pomponii Laeti ap. Pier.

rufcantis, ex Iliad. ε, 4 Δαῖς οἱ ἐκ κόρυθος τε καὶ ἀσπίδος ἀνάρματον πῦρ. 622. *sanguineam*, Seru., cruentam, terribilem; immo rutilam, si ex aere thoracem cogites; ornauit autem et ad terrorem usque auxit Maro, quod nuda posuerat Homerus Iliad. σ, 609 θώρηκα φαεινότερον πυρὸς ἀνγῆς. *qualis quum caerulea nubes* ex Apollon. IV, 125; vbi vellus aureum νεφέλη ἐναλίγκιον, ἢ τ' ἀνιόντος Ἡελίου φλογερῶσιν ἐρεῦσεται ἀκτίνεσσιν. 625. *clipei non enarrabile textum:* materiam, quam explicare nequeat, vt cetera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, vt argumentum clipei sit tam varium et copiosum,

vt enarratu difficile videri debeat.

626. Sequitur locus de clipeo Aeneae nobilissimus. Clipeum autem cogita ita informatum, vt in media parte, seu vmbone, mare esset cum pugna Actiaca, de qua vers. 676 seqq.; Exterior autem ora in plures areas seu regiones discreta, quarum argumenta, *omissis aliis*, ita apponit, vt sint: I) Lupa Romulum et Remum lactans v. 630. II) Raptae Sabinae, bellum inter Romanos et Sabinos, foedusque inter Romulum et Tatium factum: 635. III) Meti supplicium: 642. IV) Roma a Porfenna obsessa, cum Coclitis et Porfennae facinoribus: 646. V)

Haud vatum ignarus venturique infcius aevi,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mauortis in antro 630
Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum

627 *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert., quod facile praeferrem, nisi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: sic et Bersman. et Melanchth. in marg., et post Waddelium prae tulit Cuningham, et nuper Wakefield. Scilicet *haud vatum ignarus* Vulcanus videtur inepte dictum esse, quasi deo futura discenda fuerint a vatibus. Aliter res se habebat IV, 65 *O vatum ignarae mentes*, vbi *mentes vatum* sunt. In saluo tamen res est. *Vates* dixit poeta, pro vaticiniis: *haud ignarus* erat Vulcanus eorum, quae praedicta et promissa erant Aeneae usque posteritati. *ignaros* duo alii. 628 *genus omne Latinum* Ed. Ven.; *infcite*, addit Burm., ex libro I, 6 repetitum. 629 *in* abest Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. sec. 629. 630 Quid? si distinguas: *illic genus o. — bella Fecerat: et v.* 630 *feram* Goth. sec. ex *fetam*. 631 *geminosque*

Capitolium a Gallis oppugnatum: 652. et, arce iam iam capta, excitati anseris strepitu Romani ad propugnandum irridentes: VI) Vrbs et religionibus et sacris celebris, adeoque pace florens: 663. VII) Catilina in Tartaro: 666; VIII) et Cato in Elysiis: 670. De his quid iudicandum esse videatur, v. Excurs. ad h. l. Dixeram, *omissis aliis*, quae a Vulcano in clipeo expressa erant, poetam enarrare tantum ista, quae apposui. Nam verba poetae sunt: *Illic res Italas Romanorumque triumphos*

Fecerat ignipotens; illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella; adeoque omnem historiam regni Albani. *Haud vatum ignarus* h. e. praedictionum, quas a vatibus Aeneas acceperat. 630. *Fecerat et*, inter cetera, quae poeta memorare non vult. Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et viuidis imaginibus suauibusque sententiis sunt narrata v. 630 — 634, vt toties in numis et signis veterum aliisque operibus occurrunt. *feta*, enixa, vt alibi.

Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpauidos; illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sa-
binas 635

Confessu caueae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque seueris.
Post Idem, inter se posito certamine, reges
Armati Iouis ante aram, paterasque tenentes, 640

Franc. cum edd. nonnullis. 632 *pendentes oculo* Goth. sec. 633 *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heins. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum est: esse hanc vulgarem, *ceruice reflexa* (et si et ipsam poeta dignam et Virgilio frequentatam; sic etiam Lucretianum *tereti ceruice reposta*), alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis assurgentem lectionem, *ceruice reflexam*. 634 *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert., quod Catroeus venditat; non animaduertens, se plebeium vocabulum anteferre elegantiori. 635 *de more* proferre nonnullos Pierius observat. *sine Marte* ingenioso lusu coni. Io. Schrader. 636 *Concessu* passim in Pier. et Burm. *consensu* Rom. 637 *Addiderant* Ed. Iunt. 638 *Romulidi* Menag. pr. 640 *ante aram* multi Heins.

Martis antrum multi memorant: conf. Cerda. obuium illud in numis (vid. Eckhel Vol. VI p. 31) et gemmis.

635—641. *sine more*, sine lege, ἀνόσμως, incompote, temere. cf. VII, 377. V, 694. Etiam Iulius Sabinus explicat: *sine honestate*. 636. *caueam*, h. l. in circo dixit. *magnos Circenses ludos* dixit, quae Linio et aliis Con-

sualia sunt, Neptuno equestri celebrata, forte quod in horum locum successerunt Circenses. — 637. Mutauit structuram: *Romam et Sabinas addiderat*, subitoque *consurgere bellum*, pro consurgens bellum, h. e. vnde bellum consurgeret. 638. *Curibus seueris*, ad Sabinorum disciplinam spectare facile intelligitur. Seruii causa monemus. cf. Cerda, quem et

Stabant, et caesa iungebant foedera porca.
Haud procul inde, citae Metum in diuersa quadrigae

Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per filuam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
Nec non Tarquinius eiectum Porfena iubebat
Adcipere, ingentique urbem obsidione premebat;
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti

et Burm., cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate: h. l. minus scite, *aras paterasq.* 641 *caesa porco* maluerat Heins., sed *caesa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *caeso porco*, quod v. c. Liuius habet lib. I, 24, iam Quinctil. obseruauit Inst. Or. VIII, 3, 19. 642 *metum* omnes Pier. et plerique Heins. cum Seru., qui perperam disputat. *metium* tantum sec. Moret. et Ven., sed Gud. cum quatuor aliis *mettum*. Heinsius *Mettium* reuinxit et multus in eo est, ut in marmoribus et numis ita scribi doceat; quod ipsi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel *Metia*, nam nil referre arbitror, agitur; sed hic Fuffetium habemus cum praenomine *Meti*. Atque sic Drakenborchium quoque litem diiudicasse video ad Liu. I, 23. 643 *Dispulerant* Medic. a m. sec. *actu* Goth. sec. 645 malit abesse Io. Schrader. *sparso* Bigot., minus docte. 646 *Tarquinius* Ven. Doruill. Ed. Ven. et al., ut et alibi aberratur. *Porfena* multi passim cum Rom., ut ap. Liuium quoque, vid. Gronou. et Drakenb. ad lib. II, 9. Graecis Πορσίνος, Πορσίνος, Πορσίνος; at *Porfenna* etiam Medic. 647 *ingentemque* Gud. a m. pr.

vide v. 641 de *porca caesa*, inuersa oratio in illis: *at tu ex more perpetuo sacrorum d.* pro: quod in fide non in foederibus faciendis; v. c. manserat. *mendacis* proprie perfidi. De foeditate spectaculi oculis ingrata v. in Excurs. IV ad h. libr.

642—645. Liu. I, 27. 28. 646—651. Liu. II, 9 sq. 643. docte magnae cum vi Effictus autem Porfenna stans
T O M. III I i i i

Adspiceres; pontem auderet quod vellere Cō-
cles, 650

Et fluuium vinclis innaret Cloelia ruptis.

In summo custos Tarpeiae Manlius arcis

Stabat pro templo, et Capitolia cella tenebat,

*Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque hic auratis volitans argenteus anser 655

650 quia v. omnes Pier. et Heinſiani, Mediceo non excepto. qui agnoſcit Iul. Pomp. qui anellere vnus Pier. auderetque auellere Rom. quod vulgg. et Franc. qui auderet vellere Ed. Ven. Cochles Medic. 651 At Leid. Cleria, Cloria, Coclea, Coclia, Cordia, Delia, Deria, monſtra librariorum. ruptis i. C. vinclis Parrhaſ. 652 Malius Rom., alii Pieriani et plerique Heinſ. Mallius. 653 pro templis Goth. tert. Capitolia cella tenebat Wakefield mutauit in tegebat, vt XII, 148 Turnum et tua moenia texi. Recte, at nec minus v. c. XII, 705 quique alta tenebant, pro tegebant. Verum trahit me in viri docti partes, quod ſtatim 657 iterum eſt: arcemque tenebant. 654 Rumoleo Rom. Totus hic verſus ſcrupulum iniicit. Romuli caſam in Capitolio fuiſſe nemo dubitet. v. Vitruu. II, 1, alios, quos Cerda laudat, et Ouid. Faſt. III, 189 ſqq. Sed mentionem eius hic factam video tam importune, vt nihil magis; nam nec ſtructura nec ſententia vllō eum verſum vinculo comprehendit. Caſa nude commemorata quorſum referri debet? Et tum ſequuntur auratae porticus. Quae tandem haec paupertatis et luxuriae in eundem locum coaceruatio! At recens regia? in tanto temporum interuallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Iouis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror. In edit. Parmenſi verſus retractus eſt poſt v. 641 Stabant et 642 Romuleoque 643 Haud procul inde, 655 hinc aliquot Pier. vnus Heinſ. et vnus Burm.

ad Tiberim. 650. pontem in ſummo arcis Tarpeiae. ſublicium, euellens trabes 654. Viſebatur porro in Caſa ſubliciſ impositas. vinclis Capitolio, praeter templum, ruptis, ſimpl. de cuſtodia accipiendum. caſa recenti culmo tecta, regia Romuli dicta. Pro erat

652 — 662. Liu. V, 47. ornate horrebat. De ceteris vid. Var. Lect. 655. Quae

Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat;

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,

Deſenſi tenebris et dono noctis opacae;

Aurea caefaries ollis, atque aurea veſtis;

Virgatis lucent ſagulis; tum lactea colla 660

Auro innectuntur; duo quiſque Alpina coruſcant

Gaeſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

656 abeſſe Rom. 657 Olli vnus ap. Pier., iſque Romanus; et hoc praeferam cum Io. Schradero, qui laudat Stat. IV Theb. 798 Illi per dumos et opaca virentibus umbris Deuia etc. 659 illis alii ap. Pier. ſolis Menag. pr. 660 Virgatis fulgent pars codd. Heinſ. cum Goth. ſec. cf. Burm. 661 immiſcentur Oudart. duo cuique Parrhaſ. interpolate. Albina duo Burm. et tert. Goth. coruſcat Ald. pr. cum aliquot Heinſ. et binis Goth. 662 Geſſa Medic., vt paſſim alibi ſcribitur. Eo alludunt Doruill, et Franc.

ſequuntur, poetica ſunt, non barba veſtire genas dicitur quae facile ab artifice in metallo effingi potuerunt. Tum poetis, an propterea veſtis abſolute de barba dicitur? anſer volitans ad noſtrum Veſtem intellige illa ipſa ſaſenſum displicere poteſt; forte non aequae ad Romano-ſagula, ex auro facta, ab artifice (ſeu vt colorem luteum rum ſenſus. 657. tenebant, et ſlauum referret, ſeu quod de conatu, vt ſaepe: iam in auro textas veſtes amarent eo erant, vt tenerent. et Galli. conf. Silium IV, 155), dono noctis opacae; paulo verſicoloribus ſegmentis vel lo otioſius adiectum videtur. virgis intertextis; qui quidem habitus Gallis, Germanis, et Britannis frequentatus, Scotis nondum in vſu bene expreſſus, eſſi alieno eſſe deſiit. lactea colla propria de Gallis; Candidi pene ſunt Galli omnes, nota h. beneficio, munere. Mirum e more; vid. Cluuer. German. I, 44 et omnes eos, qui 659 ſeq. Habitus Gallorum hanc de barba accipere Seruium eumque ſequi alios. Si

Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et labia ancilia coelo
 Extuderat: castae ducebant sacra per urbem 665
 Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
 Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci

Cæsa. Goth. sec. *Cæsa*. Sed *Gæsa* communior scriptura. vid. Heinf. Vox est Celtica *Gess*, ut nuper docuit *Bullet. Memoires sur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *pectora* Goth. pr. 663 *Hic* e Pierianis et suis recepit Heinf. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim: ut Gr. ἀγκύλια. 664 *Laries* Medic., ait Heinf., a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est in Foggini exemplo. Abest *que* post *lanigeros* a mf. Wakefield. 665 *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heinf. cum Goth. tert. *excuderat* et *exciderat* alii. Sed *extundere* exquisitius est idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, sed simpl. de sculptura; Tum et omnino: proferre, inuenire, ut Ge. I, 133. IV, 315. 328. 666 *Huic* p. duo Burm.

Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt; item Cerda ad h. l. et Heinf.

663 — 666. Religiosa spectacula immiscet poeta: mota ancilia (Martii Kalendis, v. Ouid. Fast. III, 373 seqq.), Lupercalia (ibid. II, 267 sqq.) et pompam matronarum ad ludos vel sacra, ad quae pilentis vehi licuit. v. Liu. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Iulius Sabinus potissimum memorat. *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum incessum, quem ipsa structura et situs editus ac cel-

sus suasisse videtur. Seruius penfiles currus interpretatur, adeoque mobiles, motu faciles, ut *mollia oscilla*, Ge. II, 389. Iulius autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem sic accipiam, quae mollium et delicatorem hominum sunt carpenta. *Apex* lanceis vittis ornatus Flaminum proprius.

666 — 670. Et si alieno loco intrusa putem loca infera, praeclare tamen ea ornauit. *Catonem piis iura dantem*, tamquam alterum Minoem vel Rhadamanthum, quis non miratus est? Pro *Catilina*

Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem iura Catonem. 670
 Haec inter tumidi late maris ibat imago

669 in scopulo Oudart. *fremementem* pr. Rottend. et Ed. Geneu. *timentem* Goth. tert. 670 *pilos* Goth. tert. 671 *Hoc inter* Franc.

erant haud dubie, quos maioris supplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poeta Marium vel Sullam, Cinnam aliumue, qui remp. euerterat, nominasset: Contra in Catilina scelus manifestum et confessum. *pendentem scopulo*, puto tamquam equuleo distentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiae adfident. *minacem scopulum* tamquam ruiturum et ruina eum sua oppressurum. *Furiarum ora trementem*: ut de Tantalo: *Lucent genalibus altis Aurea fulcra toris* — *Furiarum maxima Accubat* — *Exsurgitque facem attollens atque intonat ore*: sup. VI, 605. 606. 607, adde 571. *dantem iura*, iudicem constitutum ut alterum Rhadamanthum: VI, 566. De *Catone Uticensi* agi, liquidum est; vel ex opposito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter libertatem propugnauit.

Nec vero alius, quam ad eius seueritatem, respectus habitus videtur; quo magis vana est Seruii aliorumque dubitatio verentium, ne Augusto Catonis memoria parum grata esse debuerit. Sed hoc refellere iam alii studuerunt, imprimis ad Horat. I Carm. 12, 35; adde Disf. viri docti in Basnagii *Hist. des Ouvrages des Savans* 1708, p. 102. in qua tamen pauca repertas, quae alicuius momenti sint. At possis in illo haerere, quod Catonem, qui sibi ipsi manus intulit, nunc in Campis piorum locum habere iubeat, cum sup. VI, 434 seq. eos, *qui sibi letum Infantes peperere manu*, alio loco, in prima Inferorum regione, constituerit. Verum aspernatur poeta tam tenacem memoriam, eique licet diuersis carminis partibus diuersas rationes sequi.

671 — 674. Oceanum Homeri Iliad. σ, 606. 607 ante oculos habuisse, et Delphi-

Aurea; sed fluctu spumabant caerula cano;
 Et circum argento clari delphines in orbem
 Aequeora verrebant caudis, aestumque secabant.
 In medio classis aeratas, Actia bella, 675
 Cernere erat; totumque instructo Marte videres

672 *spumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. sec., etiam ex Goth. alter, ut scilicet *imago spumabat* iungatur; sed recte *caerula spumabant* praetulere Heinl. et Burm. *spumabant aequeora* Zulich. *caerula ponto* Montalb. a m. pr. Distingui quoque potest: *Haec inter — ibat imago; Aurea sed fluctu spumabant caerula cano*; nescio, an rotundior sic exeat oratio. 673 *arcano clari* Ven. *in orbe et in orbes* aliqui Heinl. 674 *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *aestuque* Sprot. 675 *classes auratas* Ed. Ven. *Actia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrhaf. *Actia vela* coniecerat Heinl. 676 *extracto* aliquot Pier. *instructum* alii.

nes Hesiodi exemplo Sc. Herc. 209 — 212 intexuisse videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem iam Cerda notavit l. l. lib. V, 93 sqq. verum is, Homeri exemplo, Oceanum ambire clipei oram fecit. Effinxerat Vulcanus mare ad Actium; spuma albicante et belluis argenteis in mari ex auro facto: naues effictae aere. De reliquis cf. Excurs. de hoc clipeo.

675 sqq. Splendida carminis pars, quam velim vnam clipei argumentum a Poeta factum esse. Iam Propertio hic locus adeo probatus fuit, ut, etsi tum tota Aeneis nondum euulgata esset, ex eo tamen carminis sum-

mam praestantiam auguratur: *Actia Virgilium* (iuuet) *custodis littora Phoebi, Caesaris et sortes dicere posses rates: Qui nunc Aeneas Troiani suscitavit arma, Iac-taque Lauinis moenia littoribus. Cedite Romani scriptores, cedite Graui; Nescio quid maius nascitur Iliade:* lib. II El. extr. *In medio* clipei, non maris: etsi hoc mediam clipei partem occupare putandum est; si tamen, praeter pugnam, etiam fugam et triumphum complexa ea est, in plures partes ac loca distincta esse debuit. *Actia* bella, pugnam Actiacam. *totumque instructo Marte* h. classe instructa, vi-

Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
 Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis diis,
 Stans cella in puppi: geminas cui tempora flammas 680

videre Montalb. 677 *Leuchatem, Leucatem, Leucantem, Leucothoen*, aberrant. *auroque effulgere fluctus*; hoc hemistichium prorsus otiosum et languidum esse arbitror, quodque Tucca Variusque rescindere debebant. Quorsum enim hoc pertinet? imprimis cum iam satis declaratum esset vll. 671. 672 *mare esse aureum*. Et debebat esse *albosque fluctus*, ut cum v. 672 conveniret *flucto spumabant caerula cano*. 678 *Hic* Franc. 679 *populisque* Ed. Ven. *populo patribusque* Goth. sec. 680 *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heinl., item Goth. sec., quod praestare puto.

deres Feruere Leucaten; tes videtur sequutus. Nam locum ex vicinia posuit, ut classi vniuersae M. Agrippa praefuit, Octavianus autem Caesar cum M. Valerio Messala aliisque rerum summae ubique prospicere satagebat. *Italos* praeclare, ut *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo augustior rerum species in altero versu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis diis*; ut causam reip. a Senatu populoque Romano commissam tueri videretur Augustus. *Penatibus et magnis diis*, explicatiue alterum adiectum pro: et cum Penatibus, magnis diis: cf. sup. ad III, 12. 680. 681. *geminas cui tempora flammis Laeta vomunt*. Perperam ad ocu-

Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice fidus.
Parte alia ventis et dls Agrippa secundis
Arduus agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora nauali fulgent rostrata corona.

prima in puppi Priscian. agnoscit lib. VII. cf. III, 527. *g. huic* Gud. 681 *volunt* Medic. a m. pr. *mouent* Sprot. a m. pr. *aperit se* Goth. sec. *aperitur a vertice* Medic., vitiose. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepisse? 684 *lustrata* Goth. pr.

los Augusti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Seruius et alii. Habuit poeta in animo Diomedis cassidem Iliad. ε, 4 sq. *Δαῖς οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀλάματον πῦρ* etc., et in miraculum conversus est galeae ex aere fulgor, qui radiorum vel nimbi speciem referre videri poterat, inprimis si bucculas galeae cogites. *laeta* ad splendorem spectat: vt lib. I, 591 *laetos oculis afflarat honores*. Sed cur *geminas flammamas* dixit? accipio dictum poetica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. Diuersa res sunt *cristae geminae* VI, 780. In vertice *aperitur*, lucet, apparet (proprie de oriente fidere), stella Iulia, Caesaris capiti appingi solita: in memoriam stellae crinitae, in quam inter ludos funebres habitos anima Caesaris abiisse credi-

ta est: vid. Sueton. Caes. 88. Dio XLV, 7, et sup. ad Ecl. IX, 47. Eandem stellam respexit Propert. IV, 6, 30. 31. et si ille prodigium micantis flammae expressisse videtur: Phoebus *Adstitit Augusti puppem super, et noua flamma Luxit in obliquam ter sinuata facem*.

682. *Parte alia aciei* Agrippa classem agit *ventis secundis*. Aduersus fuerat ad quintum vsque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. conf. Seru. in extrema parte notae ad v. 682. 684. *nauali corona*, quae eadem *rostrata*, rostris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3, vbi v. Not., et Cerdam h. l. cum Sernio, et numos Agrippae. Doctius autem dixit *tempora rostrata*.

Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis, 685
Victor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum viresque Orientis et vltima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.

Vna omnes ruere, ac totum spumare, reductis

685 *que a Pierianis aliquot abest; nec male. Phariis* coni. Heinsius, eleganter; sed *variis* multo elegantius habendum, vt populos multos ac diuersos habituque adspectuque varios designaret. *Autronius, attonitus*, praue Gothani. 686 *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rottend. et Leid., iste etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Ductor ab* emendat; quod ad meum sensum ieunum est. *Victor* et per se splendidus est, et respectu certe eorum populorum, quos secum trahebat, verissimum; sed et Parthorum et Armenorum respectu non omnino falsum. Nam et Ventidius Parthos vicit V. C. 713, et Canidius, et ipse Antonii legatus, Armeniam deuicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit V. C. 716. et ipse Antonius V. C. 718, Artavasde capto Armeniam occupauit V. C. 718. Schraderus ad Musaeum p. 258 *acumen* *et* *victor* inesse dicit, *quasi* victor, qui talem se haberi volebat. 687 *Aegypto* codd. Pier. *que* abest Parrhaf. Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem suppeditat *seresque*: ita vt refingi possit: *Aegyptum, Seresque, Orientis et vltima secum Bactra vehit*.

685. Ex aduerso expressus inter quae nonnulla fuere satis felicia. Pari modo *Bactra vltima*, in remotissimo oriente sita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum submissa, testante Plutarcho p. 944 C. Itidem sic v. 705. 706. *vehit*, ducit copias ex Aegypto et Asia.

689. *reductis remis* proprie Ouid. Met. XI, 461 *reducunt ad fortia pectora*

Conuolsum remis rostrisque tridentibus, ae-
quor. 690

Alta petunt: pelago credas innare reuolvas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum

690 *rostrisque stridentibus* pessime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excusis; at omissum *que* in Ald. sec. et hinc in aliis; ita *rostris stridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., ut Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *rostrisque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod sequutus est Pulman. et alii, firmavitque post Cerdam et alios Heinf. ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. *rostrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect. 691 *credas* Gud. Versum acumine rhetorico insignem miratur Seneca Suaf. I sub. f. adiecto iudicio: *non dicit hoc fieri, sed credi*. Nam addit poeta: *credas innare*. 692 et duo Burm. *altis* tres ibid. 694 *telisque* ab Heinsio praescripta est tamquam vulgata lectio: fuit ea saltem in ed. Dan. Heinsii; nam vulgo ubique legitur *telisque*, quod firmavit Heinf. e Medic., aliisque melioribus; an sic *tela* machinae sunt? ballistae, quibus tela emittuntur? ut manu flamma, machinis sagittae spargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum Spargitur*. Sustuli interpunctionem, ut sit: *manu spargitur stuppea flamma et ferrum volatile telis*. Vide tamen an recitari possit: *Stuppea flamma, manu telisque volatile ferrum Spargitur*. Ita *flamma* per se, tum *tela* manibus et machinis emissa, memorantur. Quo tamen exemplo dictum esse

remos. Tum *ruere* videtur dictum transitiue sc. mare remis et ipsa carina, ut sup. I, 35 *spumas salis aere ruebant*. 691. *Alta petunt*. Compara Plutarch. p. 946 B. C. 693. *Tanta mole*. Spectat hoc maxime ad Antonianas naues, ad denos remorum ordines assurgentes, *ad* *hoc turribus et tabulis al-
leuatas* etc. Flor. IV, 11, et sua magnitudine, inprimis in ista remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32. 33. 694. *stuppea flamma*: ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictas naues per-
tinaciter pugnare pergerent.

Spargitur; arua noua Neptunia caede rube-
scunt. 695

Regina in mediis patrio vocat agmina sisiro;
Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.

putabimus: *ferrum volatile telis*? Brunckius monet *telis* esse pro *telorum*: ut V, 609 *per mille coloribus arcum*. Agnosco analogiam; sed quam durum est: *ferrum telis*! Lenior esset ratio, si *telum ferro* esset scriptum. Saltem dicam, *spargi ferrum telis*, per *tela*, h. e. spargi missilibus. Praefero tamen vel sic alteram lectionem, cui praesidium in cod. Rom. est *telisque volatile ferrum*. Tum *volabile* Montalb., sed *volatile* iam sup. IV, 71, quod e Suenio adoptasse fertur Virgilius ap. Macrob. VI, 5 extr., e quo laudatur *voluerumque volatile telum*. 696 *Reginam et agmine* Rom. in medio Franc. v. Burm. 697 *Necdum et Doruill. ge-
lidos* con. Burm. Sane vulgo vna tantum aspis brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71); cum tamen secundum Plutarch. Anton. p. 955 B varii et incerti de necis, quam Cleopatra sibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. inprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et hoc narrari, binos eam angues sibi admouisse, singulis forte brachiis singulos. Quod idem narrat, fuisse qui in brachio Cleopatrae *notas duas* tenues et obscuras agnouisse se dicerent, vix ad binas aspides referri potest. At Vellei. II, 87 *admatas ad venas serpentibus*:

v. Dio l. c. 34. 35. Horat. I fa, cum turba spadonum et
Od. 37, 13 *Vix vna sospes* feminarum ludis et choreis
navis ab ignibus. telis ac- vacante, in media classe ver-
cipio de machinis ad missilia fatur: sisiri autem vsus in la-
emittenda v. Var. Lect. *no- sciua Aegyptiorum frequens.*
va caede sc. inter hos ipsos Docet quoque Propertii imi-
ignes missiles et nauium in- tatio lib. III, 11, 45 Aufa
cendia. Cleopatra — *Romanamque*

696. Acerbe haec de Cleo- *tubam crepitanti pelleres si-
patra. Potuit forte, quod stro.* 697. necdum mortem
tamen ignoro, sisiri vsus esse futuram admota sibi aspidem
apud Aegyptios in bello. Ex prospicit, aut cogitat. Se-
hoc tamen loco non confici- quitur forte Virgilius famam
tur. In ludibrium versa re aliquam, duos eam angues
sisirum memoratur, quod ip- sibi admouisse.

Omnigenumque deum monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum et Venerem contraque Mi-
neruam

Tela tenent. Saeuit medio in certamine Ma-
vors 700

Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:

vt plures fuerint. Cleopatrae morientis simulacra frustra aduoces, sunt enim partim Nympharum signa, partim recentis manus sunt. Nec de lamina argentea Pompeiana (*Bronzi di Ercolano* Tom. I extr.) satis exploratum est, rectene illa ad Cleopatram referatur. 698 *natator* aliquot Pier. *Anobis* Medic. *Anubis* sec. Rottend. 699 *et* abest Doruill. 700 *tenens* Schol. Horat. III Od. 4. *in* abest Parrhaf. 701 *Velatus* Goth. tert. *Diuae* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr., alique Heinl., idem agnoscit Iul. Sabinus. cf. IV, 473. 702 *Exscissa* Goth. sec. *pallas* idem.

698 — 703. Praelium deorum artifex effinxerat in aere: ab vna parte pugnabant dii Aegyptii, ab altera Romani. In medio pugnam incendunt Mars, Furiae, Discordia, Bellona. Partim haec ex deorum in praeliis Homericis interuentu, partim, imprimis Discordia et Bellona, ex praeclaris locis clipei Achillis Iliad. σ, 535 — 538 et clipei Herculis apud Hesiodum v. 248 sqq. 147. 153 sqq. adumbrata; alias imitationes vide apud Quintum Cal. X, 53 sqq. XI, 8 sq. VIII, 186 sqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boissardo. Propertius, qui hunc librum, nondum editum, legerat (v. ad v. 675), hinc traxit lib. III, 11, 41 *Ansa Ioui nostro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *caelatus*, exsculptus, nam de anaglypho agitur, et *caelare* sic proprie in aere dicitur: (vid. *Antiquar. Aufsätze* P. II, p. 134 sqq.) *ex aethere Dirae* a leoque volantes: quod memorabile est. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Hesiodi in Scut. 248 sqq. Homero Κῆρες θανάτοιο. Simili modo Mors alata poetis est. 702. *scissa Discordia palla*. Est *Eris* ex Homero et He-

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et In-
di, 705

Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos iam iamque inmittere funis.
Illam inter caedes pallentem morte futura

703 *Quin* Goth. pr. *consanguineo* editum vidit Pierius. 704 *Accius* et h. l. scribitur. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heinl. cum Doruill. et Goth. sec. *arcu int.* duo Burmann. 705 *Protinus omnis* Voss. pr. *Aegyptos* Probus ap. Heinl. 706 *Araps* Pier. aliquot. 708 *lapsos* aliquot Burmann. *que* abest Parrhaf. 709 *Illum* ap. Apulei. de mundo. *caede futura* Oudart.

siodo nota. Nouum est, quod *scissa palla* illa insignitur. In arca Cypseli apud Pausan. V, 19 erat ἀρχὸς τὸ εἶδος ἐοικυῖα. Redhibuit eam *laceratam pectore vestem* Petron. cap. 124. *Bellona* cum flagello passim obuia. Conf. Cerda. *Actius Apollo* v. sup. ad III, 275. 707 sqq. Prima regina fugam circumspexit, vt omnes tradunt: Plut. Anton. p. 946 E. Dio L, 33. *ventis vocatis* per vela expansa. v. ad lib. III, 253. *et laxos* intendere funes, adeoque vela explicare et expandere. conf. inf. X, 229 ibique not. 709. *pallentem morte futura*; quasi praesensione mor-

704. 705. Homero sublecta et haec Apollinis species pro Iliacis muris pugnantis Iliad. π, 700 seqq., sed praeclara cum arte et sollertia. Certavit cum Marone Propert. IV, 6, 55. 56 et 68 et Albino- vanus Eleg. in Maecen. 55. 56. Sed eam imaginem facile menti obicere potuit signum in promontorio Actiaco po-

Fecerat ignipotens vndis et Iapyge ferri; 710
Contra autem magno maerentem corpore Ni-
lum,

Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaue flumina,
victos.

At Caesar, triplici inuectus Romana triumpho

710 *Iapuge, Iapige, Iapide, Iaspide* in codd., hoc in Goth. sec. 711 *magni*, sc. Pompeii, Waddel. conl. ap. Burm., satis frigide. 712 *et torta* emendabant Gifan. et Vales., sed v. Heinl. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad I Od. 37, et *mota* Cerda conl. *sinum et tota quem* Leid. *sinum et totaque in* duo alii, interpolate. *tota veste*, est, expansa quantum sinus patebat. Laudatur Aufon. Mosella 368 *Nauiger vndifona dudum me mole Sarauus Totâ veste vocat.*

tis hanc fugam consequuturae. Pallorem autem argento vel alio metallo *debit* artifex reddere; quemadmodum *ut Iocastae vultum exanimem exhiberet, ex aere et argento conflata massa vsus fertur* artifex. v. Plutarch. Conuiu. Qu. V, 1, et Aristonidas artifex *cum exprimere vellet Athamantis furorem — residentem poenitentia, aes ferrumque miscuit, ut rubigine eius per nitorem aeris relucendiae rubor.* Plin. XXXIV, 14 s. 40. *Iapygem* proprie dixit, nam ab occidentali illa

plaga debuit venire ventus Cleopatrae secundus.

711 — 713. Poeticum visum magnum et praeclarum. Fuga petitur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51 in loco hinc expresse: *Fugisti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Iam Fluviorum simulacra cogita specie humana, recubantia, et inferiore corporis parte veste tecta, ut tamen sinum facere possint, quem Nilus fugientibus ostentat. Ornate singula, etiam *latebrosa flumina*, quae pro latebris nunc erant.

714 seqq. Tandem trium-

Moenia, dis Italis votum immortale sacra-
bat, 715

Maxuma tercentum totam delubra per Urbem.

Laetitia ludisque viae plausuque fremebant:

Omnibus in templis matrum chorus, omnibus
arae;

715 *Moenia cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth. sec., nescio unde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutauit: *At Caesar — dis Italis votum immortale sacrabat. Maxima tercentum totam delubra per urbem Laetitia, ludisque viae plausuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale sacrabat* erit accipiendum forte pro: vota persoluebat. Sed cur *immortale*? et multo magis frigent ista: *templa laetitia, vias ludis plausuque fremuisse.* Itaque reduxi alteram distinguendi rationem. Augustus opera publica, et in his templa, exstruxit plurima, v. Sueton. c. 29, unde et Livio, quod satis notum, *templorum omnium conditor aut restitutor* dictus est; idem triumpho inuectus plura templa dedicauit, in aliis dona consecrauit. v. Dio LI, 22. Retraxit haec poeta et in vnum tempus contulit: *maxima tercentum delubra sacrabat, votum immortale*, h. quae vouerat. 716 *de turba* Parrhas. 717 *lusuque* Oblongus Longob. *ludisque* duo Burm. *plausumque* Doruill. *fremebat* alter Goth.; ita saltem iungenda: *plausuque fremebat Omnibus in t. m. chorus*; sed hoc putidum est. 718 *arae* Pier. et Heinl. e suis, excepto vno Veneto, probauerunt.

phus Augusti erat repraesentatus in clipeo. Fuit is triplex in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. Necessè igitur est ab artifice ea, quae cuiusque diei essent, in vnum fuisse congesta. *votum immortale sacrabat*; templa, opera immortalia, dedicabat

ex voto; et quidem magno numero, unde *trecena* dixit. Quae per reliquam Augusti vitam facta sunt, reuocauit poeta sub vnum tempus. cf. Suet. 29. Dio LI, 22.

717 — 719. Viuide laetitia publica describitur. Exquisite vero illa dicta pro vulgaribus: omnibus in templis

Ante aras terram caesi strauere iuueni.
 Ipse, sedens niueo candentis limine Phoe-
 bi, 720
 Dona recognoscit populorum, aptatque su-
 perbis
 Postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
 Quam variae linguis, habitu tam vestis et ar-
 mis.
 Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber
 Afros,

Vellem adiecissent viri docti, quod sententiae acumen in eo de-
 prehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis*
arae sc. erant? Licet id credere: sed quid inde? an repetere
 placet *arae* sc. *fremebant*? Res vero sic expedienda. Exquisite
 illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum sup-
 plicantium coetus visebantur, et *arae*, ab artifice expressae, *ante*
quas victimae immolabantur. Vulgo lectum fuit *omnibus aris*:
 idque ex Gothanis primus seruat. *omnibus ara* Parrhas., vitiose.
 719 *terras* Doruill. 721 *aptatque* Doruill. 722 *l. o. matres*
 aliquot Pier. 724 *Hinc* hic et sequ. versu aliqui siue utroque
 loco siue alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth.

matronarum supplicantium phalem, in qua portantur
coetus et ara, ante quas coronae aureae, *dona po-*
victimae immolabantur. *pulorum* (conf. Cerda), du-
 cuntur captiui vna cum sig-

720 sqq. Splendida rerum
 species. Puta triumphatorem
 Octavianum iam intrasse vr-
 bem. Sedet pro tribunali sub
 porticu et aditu templi Apol-
 linis Palatini et prospectat
 (exquisite *recognoscit*; argu-
 tatur Burm. in etymo vocis)
 succedentem pompam trium-

phalem, in qua portantur
 coronae aureae, *dona po-*
pulorum (conf. Cerda), du-
 cuntur captiui vna cum sig-
 nis Fluuiorum. 721. *aptat-*
que s. postibus: coronas er-
 go in foribus vel porticu
 templi suspendi curauit. 724.
 725. Vides manifeste, quod
 supra ad vs. 686 monuimus,
 poetam carmini dignitatem
 et maiestatem parare ex no-
 minum nouitate vel peregri-

Hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelo-
 nos 725
 Finxerat. Euphrates ibat iam mollior vndis,

Numadum alii Heinl., vt passim alibi. v. sup. ad III, 320. *distinc-*
tos, disinctos, deuinctos, discultos, vitia librariorum: inter
 quae etiam *Mulcifer* referendum in parte Heinl. et trinis Goth.
Mulciber antiquum nomen, quod Maro ab Accio et Egnatio acce-
 perat: Macrob. VI, 5 pr. 725 *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas*
cerasque Doruill. *relegas* etiam Rom. *Carrasque* multi: *Carac*
 etiam Seruio praescripti. Male etiam Cerda eo deuenit, vt *Carrhas*
 Mesopotamiae inferat. *Gelones* duo Burm. 726 *Tinxerat* Rom.
Fixerat alii Pier. *Pinxerat* quidam apud Taubm.

nitare vel vetustate. *Noma-*
dum genus et Afros. Erat
 enim in Antonii partibus
 magna Africae pars a Cyre-
 nis vsque ad Aethiopiam, et
 interfuit Antonii copiis Bo-
 gudes Mauretaniae rex: Plu-
 tarch. Anton. p. 944 B. Dio
 L, 6. *discinctos Afros*; mol-
 litiem hominum arguit veste
 laxa et fluente. An is pro-
 prius Afrorum habitus fuerit,
 aliunde ignoramus. *Lelegas*
Carasque, vt nominum ve-
 tustate carmini dignitatem
 pararet, posuit pro populis
 et regibus minoris Asiae,
 quos enumeratos vides apud
 Plutarchum l. c. B. Lele-
 ges, de quorum sedibus Stra-
 bo lib. XIII multa disputat,
 cum Caribus oram Asiae ma-
 ritimam tenuerant, antequam
 ab Ionibus eieci ad interio-

ra recesserunt. De his, nec
 de aliis, Lelegibus h. l. agi-
 tur. Frustra ad Dacos et Ba-
 starnas nomen reuocat Mas-
 sonus in *Iano referato* Sect.
 III c. 5, aduersus quos M.
 Crassus bellum gessit. Me-
 liore iure ad bellum illud re-
 feras *Gelonos*, quos pro Da-
 cis vicinis nominare potuit.
 Nisi tamen pro Thracibus,
 ultra quos illi habitabant (cf.
 ad Georg. II, 115), dicti
 sunt, qui in Antonii copiis
 erant. Horatius, qui saepe
 populos barbaros ultra Da-
 nubium memorat, modo Ge-
 lonos, modo Getas, modo
 Sarmatas aut Scythas nomi-
 nat.

726. *Euphrates ibat iam*
mollior vndis h. leniore ami-
 ne, vt domitum se ac subiui-
 gatum, h. e. populos accolat
 L 111

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicor-
nis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Ara-
xes.

727 *Norini* Parrhaf. 728 *Daci* editum olim et scriptum
passim, vel *Dacae*. Male: Ge. III, 497 *Et coniurato descendens*
Dacus ab Istro. Sed *Dahae* Medic. *Dae* Rom., etiam Erf.,
quos vindicauit quoque Cerda. Alii *Dachae*, *Dacht*, *Dache*,
Dace, indocte, vt et ap. Lucan. VII, 429. vid. ad Silium XIII, 764.
et ponte Montalb. *Araxis* pr. Hamb.

victos et subiectos, significa-
ret. Vti *mollita* dicuntur et
alibi, quae victa ac contusa
coercitaque sunt. Sic *molles*
animi, *molli corda*. No-
tum autem vel ex Horatio:
Medumque flumen genti-
bus additum victis minores
voluere vertices: etsi hoc
ad seriores annos spectat.
Magno vero spiritu haec dic-
ta et in maius aucta amplifi-
cataque sunt. Aduersus Par-
thos enim illo anno nihil
aliud nec susceptum nec ge-
stum, praeterquam quod Au-
gustus, Aegypto in potesta-
tem p. R. redacta, in Syriam
reuerfus Parthorum legatos
audiit. conf. Georg. II, 170.
IV, f. Si vero haec, quae
sequuntur v. 726. 727. 728,
ad triumphum illum recte
referuntur, Euphrates et Ara-
xes cum Dahis poetico more

populos Orientis designant,
qui Antonium sequuti erant,
Morini autem et Rhenus
triumphum primi diei Dalma-
ticum respiciunt, quo etiam
de Morinis, extremae orae
Galliae Belgicae ad fretum
Britannicum populo (vnde
extremi hominum Morini,
vt *ultimi Britanni*, *ultima*
Hesperia, apud Horatium),
et nonnullis Galliae Germa-
niaeque populis rebellionis
sociis, inprimis Suenis Rhe-
num transgressis, et a C. Ca-
rinate repressis, triumphatum
fuit; v. Dio LI, 21. Rhe-
nus *bicornis*, Vahalus et Rhe-
nus, vt tum quidem cursus
erat, antequam Drusus ter-
tium ostium, Fleuum, fossa
ducta efficeret. *Dahae*, No-
mades ad orientale Caspii
maris littus versus Oxum in-
colentes ultra Hyrcanos. pon-

Talia, per clipeum Volcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet; 730
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

731 *humeris* Parrhaf. *flammamque* Medic. *facta* multi Heinl,
Vtraque lectio apud Seru.

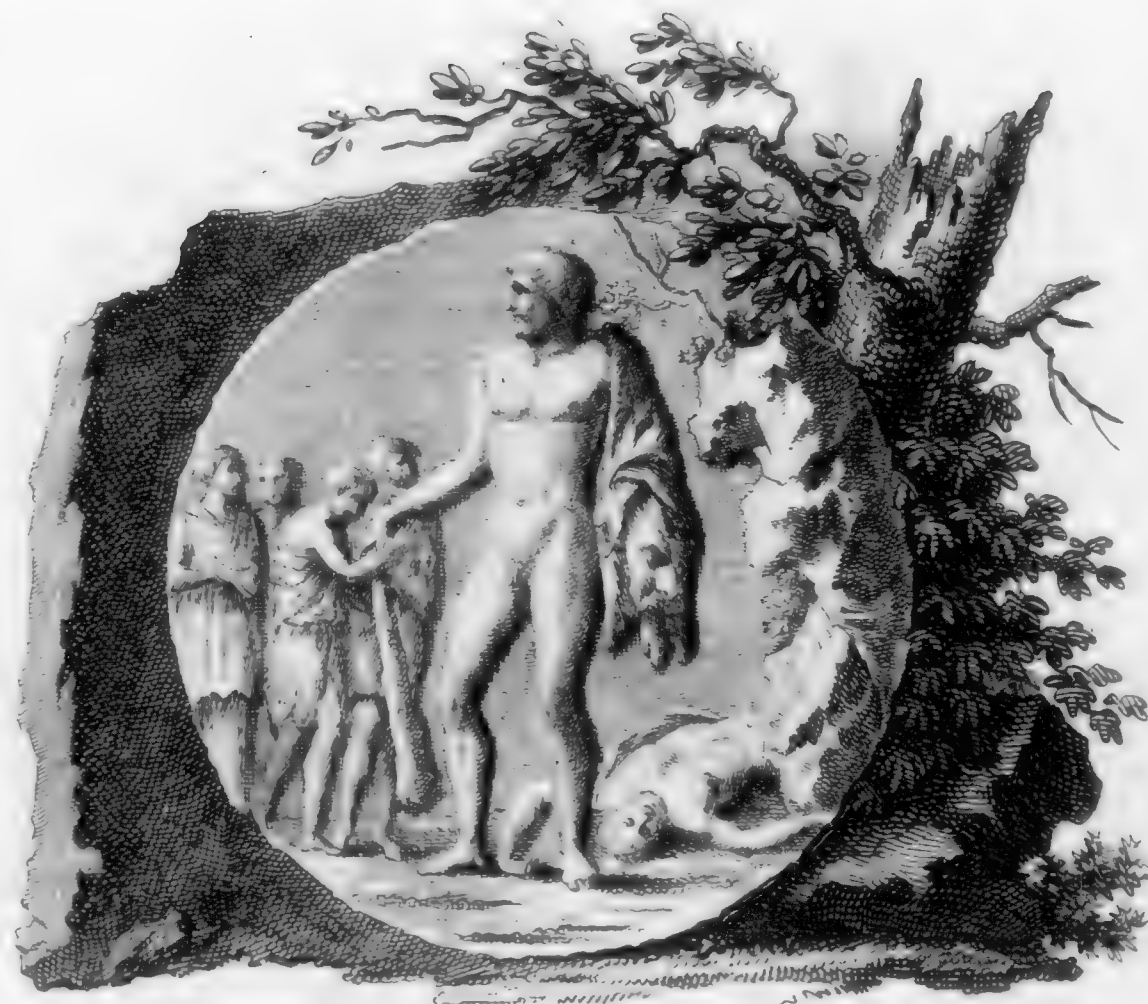
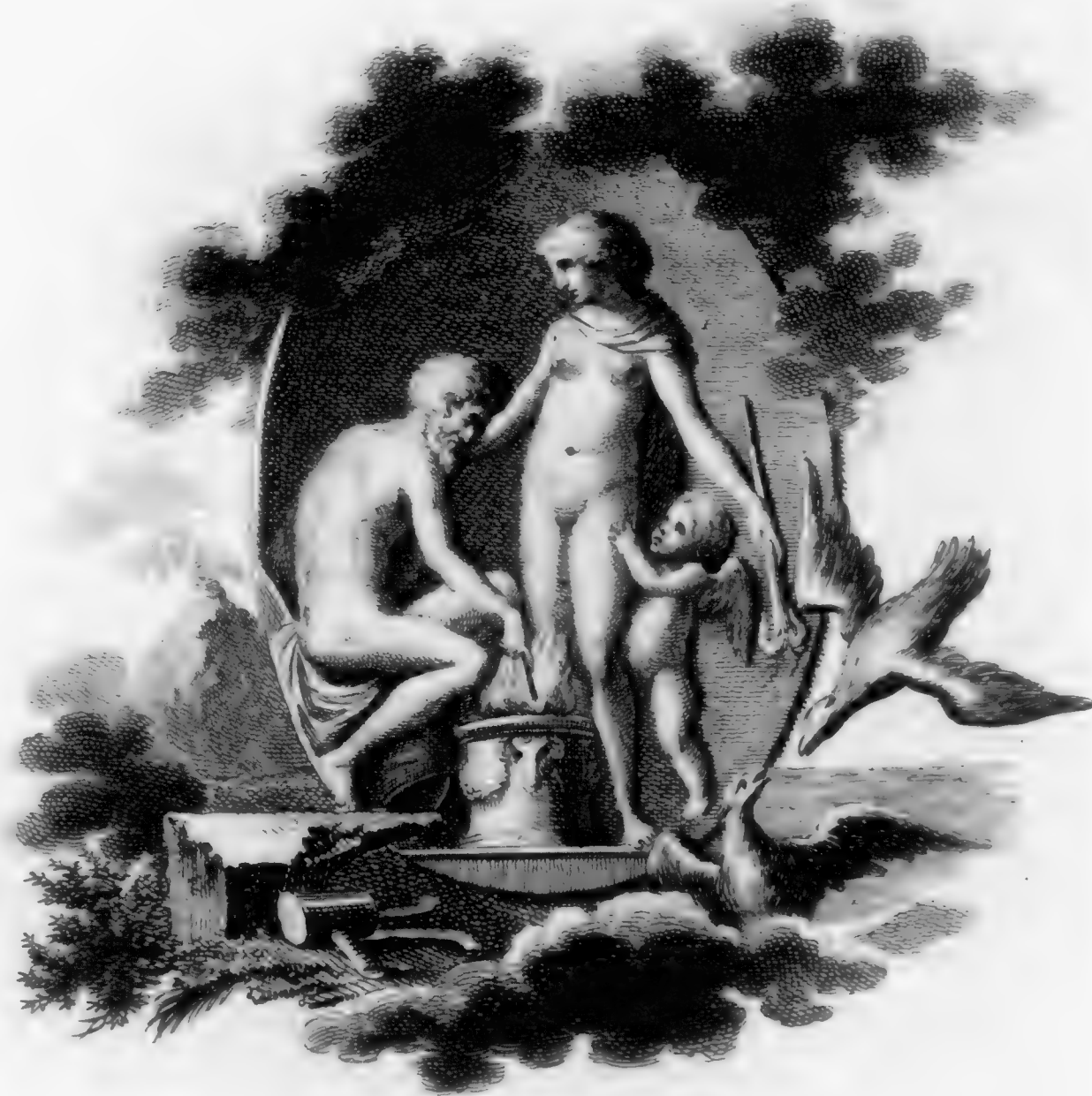
tem indignatus Araxes; ni-
hil amplius, quam vt flumen
rapidum adeoque pontis im-
patiens diceret, eoque ipso
feritatem accolarum Armeno-
rum declararet. Sumserunt
hinc Statius, Claudianus, Si-
donius, quos apud Cerdam
videre licet.

729. Malim *clipeum*, *do-*
na parentis, matris Vene-
ris, iungere, quam *talia do-*
na parentis. 731. *famam-*
que, κλέος, illustrium facto-
rum sculpturam in clipeo.
Ad hunc vltimum versum of-
fenderunt passim viri docti:
quibus praeiuit Seruius, seu
quisquis ille fuit, quem laci-
nia pannis Seruianis attexta
auctorem habuit: *Hunc ver-*
sum, inquit, *notant Critici*,
quasi superfluo et inutiliter
additum, nec conuenientem
gravitati eius: namque est
magis neotericus. Addiso-
nus, qui pulchrae simplicita-
tis sensum habebat mollissi-
mum hunc versum esse aie-

bat, in quo Virgilius luisse
videretur. Iure notatum ver-
sum vt a grauitate alienum
et fere frigidum pronuntiat
Doruillius. Defendit eun-
dem versum Hurdus, vir in-
geniosus et doctus, in *Com-*
mentar. Horat. Vol. I ad
v. 97, vbi ambiguitatem sen-
tentiae etiam in seueriore
carmine tuetur, et hunc lo-
cum copiose quidem et satis
argute, vt solet, ita tractat,
vt ad ancilium religionem
et sanctitatem alludi dicat.
Enimvero ante pedes erat,
quod tam longe petitur, et
verbo res transigi potest.
Acumen lusus, quem inesse
multi arbitrantur, in nostris
est sensibus animisque, non
in verbis nec in sententia
animoque Virgilii. Poeticus
sermo ita fert, vt, si quis
clipeum, cui *facta praecla-*
ra et fata nepotum insculp-
ta sunt, sustulisse humero
(alligatus enim loro clipeus
humeris iniicitur) dicendus

fit, res ita efferri possit: sustulisse eum *famam et fata nepotum*. Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim ista in patrium sermonem transfusa, et ex proprio verborum significato interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur sententia.

EXCURSVS I

Euander Arcas eiusque sedes in monte Palatino.

Lib. VIII, 51 sqq. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Euandrum comites etc.* Euander inter fabulosos heroes est, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuisse coloniae Pelasgicae ex Arcadia in Italiam seu casu seu consilio profectae. Vt enim superioribus saeculis in Americam, sic Graeciae prisca incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum venisse, ex eo intelligitur, quod litteras secum attulisse ferebatur; cf. Liu. I, 7. Musicam, artes et vitae huma-

nioris instituta alia addit Dionys. I, 33. Forte tamen haec omnia ad sola carmina seu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intulisse memoratus est: etsi nec ignotam Italiae, nec barbaris ac rudibus populis adeo insolentem: sed tractus ille, ad quem accessit, circa Tiberim, a feris hominibus per silvas errantibus tum habitatus esse narratur. Vaticinia seu carmina ad *matrem* eius inter vates habitam referri solebant; erat ea incerto nomine, nam, quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita sunt; ut *Carmentis*, puto a *Carmens*, et *Carmentae* et *Themidis*, forte et *Nicostratae*; uti comites ei additae *Porrina* et *Postuorta*, quia vatibus et praeterita et futura sunt nota: Seru. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, unde et pater Euandro *Mercurius* datus fuit a poetis, quem scriptores *Echemum* Arcadem consignarunt. Poeta noster hinc ingeniose *cognitionem* elicit aliam cum *Atridis* v. 130, aliam cum *Aeneae* 134. Cum Atridis quidem hoc modo: Ex Sterope, Atlantis filia, Oenomaus, Elidis rex, susceperat Hippodamiam, Pelopi nuptam, a quo Atridae oriundi. Steropes soror erat Maia, Mercurii mater, quem Euandri patrem celebrabant Arcades. Fuit etiam Tyndarei genus a Taygete, tertia Atlantidum, ductum. conf. Apollod. III, 14, 3. 4. 5. Altera ex parte Echemus Timandram duxerat, Clytaemnestrae et Helenae sororem, quibus Atridae iuncti erant matrimonio. conf. Seru. et Pompon. Sab. Sufficit, vaticinia per Italiam habita fuisse antiquissima, ad eam referri solita; id quod ad priscae Italiae statum et indolem declarandam valet. Illud tamen dubito, a Romanisne narratio de Euandro venerit, an, quod magis sit probabile, a Graecis: ut adeo et haec ipsa forte inter Graecas Italicae historiae interpolationes referenda esse videatur. Certe his deberi videntur, quae de Euandri origine Arcadica narrata sunt, et de causis profectionis

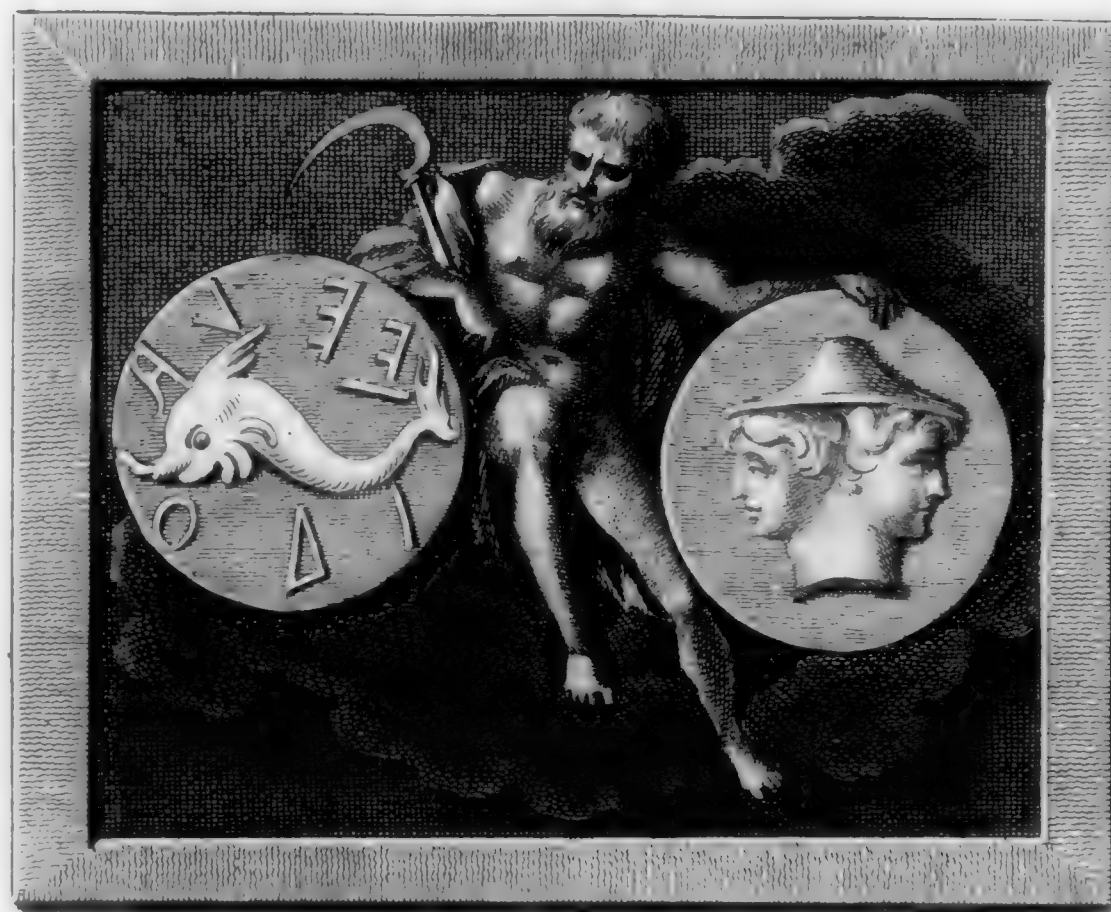
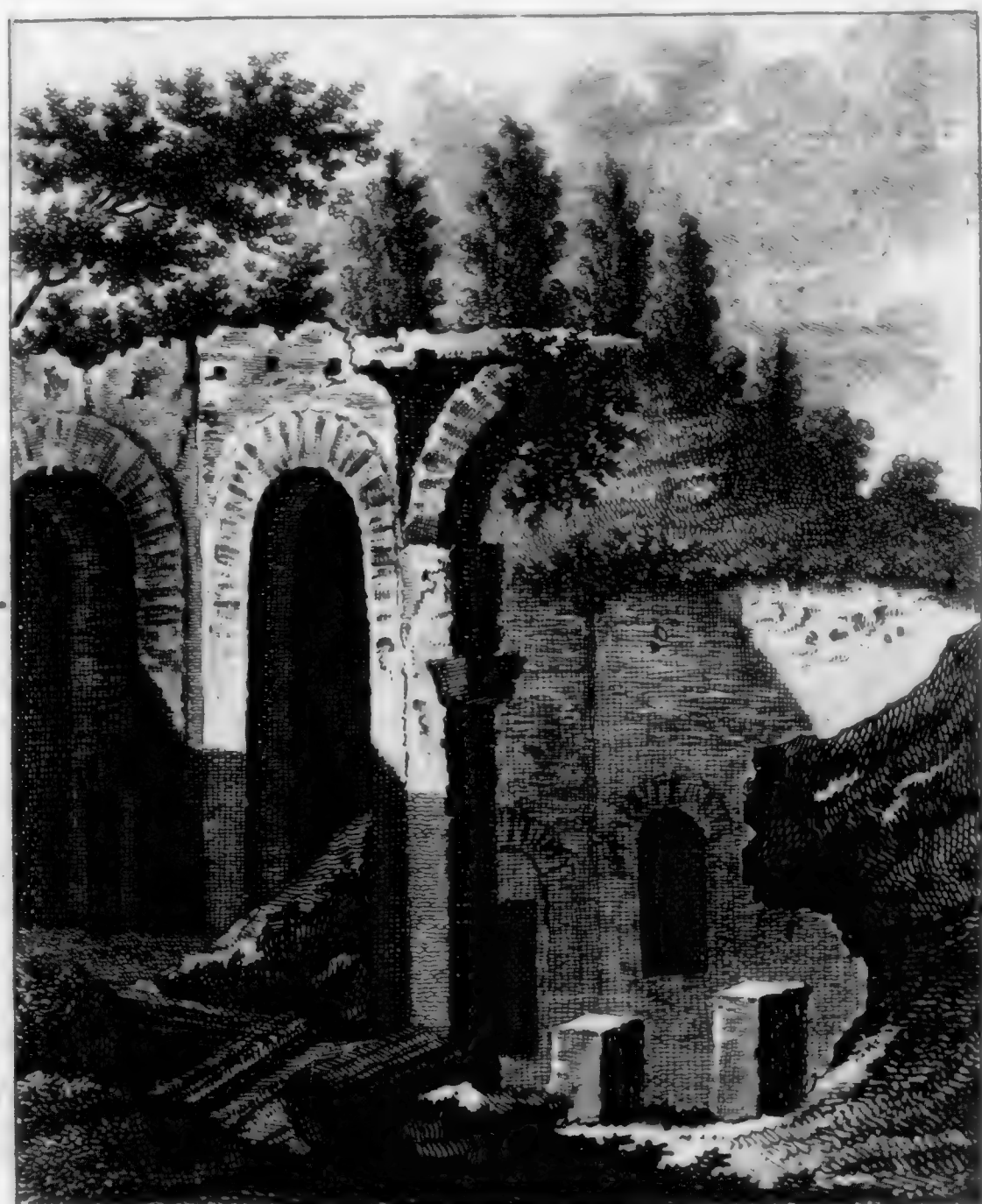
susceptae. vid. Dionys. I, 31 seqq. Strabo V, pag. 352. Paul. VIII, 43; adde 44 med. Sext. Aurel. Victor O. G. R. 5.

Pallanteum, mox *Palantium* et *Palatium*, Euander condidit, oppidum, ut tum res erant, seu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proauo Pallante ducit poeta VIII, 54 *Pallantis proau de nomine Pallanteum*: qui inter maiores Euandri a Pelasgo genus ducentis non occurrit. Potest hoc poeta de suo finxisse, uti Euandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem sequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Hesiodus, apud Steph. Byz. in *Παλλάντιον*. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV, p. 16. Dordr. Solin. cap. 1, pag. 2 B, ubi vid. Salmas. pag. 10. Festus in voc. *Palatium*. Seru. ad Aen. VII, 51. A Palantio, Arcadica vrbe, nomen melius deduxit Dionys. l. c. qui idem cap. 32 etymologiam aliam, sed quam ipse improbat, ab Herculis et Lauinae, Euandri filiae, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis consentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is urbem Arcadiae Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pausan. VIII, 43. Habitus fuit *Euander* a Romanis inter heroes Indigetes: eius aram sub Auentino Dionysius viderat, ibid. cap. 32. Paulo notior est *Carmentae* ara, quae sub Capitolio fuit iuxta portam Carmentalem. vid. Dionys. ibid. Solin. 1. *Lupercalium* religio ad Arcades hos cum Euandro Palantium insidentes vulgo referri solita fuit; alia sacra et instituta graeca ab eodem profecta recitat Dionys. I, 33.

De tempore accessus Euandri ad Italiam satis inter scriptores conuenit, factum eum esse LX annos, adeoque

altera aetate, ante Troiam captam, sub Fauno Latino-
rum rege. Ornarunt fabulam de Euandro egregie poe-
tae; praeter Virgilium Ouid. Fast. I, 469 seqq., faciem
autem locorum, quae Euander tenuit, Propert. IV, Eleg.
1, quae una ex nobilissimis est: cum qua comparanda
est Tibulli lib. II, Eleg. 5.

EXCURSVS II

De priscis Italiae incolis et nominibus.

VIII, 314 — 329 *Haec nemora indigenae Fauni
Nymphaeque tenebant — Primus ab aethereo venit Sa-
turnus Olympo Arma Iouis fugiens et regnis exul adem-
tis. Is genus indocile ac dispersum montibus altis Com-
posuit legesque dedit Latiumque vocari Maluit, his quo-
niam latuisset tutus in oris. Aurea, quae perhibent,
illo sub Rege fuerunt Saecula — Deterior donec paul-
latim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit
habendi. Tum manus Ausonia et gentes venerunt Sica-
nae, Saepius et nomen posuit Saturnia tellus. Lo-
cus clarissimus, cuius etiam in historicis auctoritas esse
solet; illustratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 3.
Videamus itaque paullo curiosius, quae a poeta in eo
tradantur.*

Antequam Saturnus; siue verum id, seu, quod proba-
bilis sit, symbolicum est nomen, stationis forte ac melioris

vitae cultus; in eam terram, quae mox Latii nomen obtinuit, veniret, vasta silvarum solitudo, lacus et aquarum colluies, passim ignes subterranei, late omnia tenebant, nec homines in iis, nisi rari et palantes ac feri. Sallustius in Catil. cap. 6 *Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum*. Aborigines hos fuisse manifestum est, non quasi hoc hominum vel gentis nomen proprium sit habendum; sed communi hoc verbo appellati sunt a scriptoribus primi illi homines ignotae quidem originis, ad Ausonium tamen nomen ac genus, ut probabile sit (vid. sup. Excurs. IV lib. VII), referendi, qui ab origine incolere loca citra Tiberim. *Βορείονους* interpretatus est Lycophron v. 1253. Cum temporis successu mores legesque illi accepere aduenarum opera. Eas Pelasgos primos Dionysius, Troianos Sallustius, intulisse aiunt; sed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a *Saturno* auctore accepisse traduntur, in cuius personam Romani transtulere aureum saeculum et alia plura, quae Graecorum *Κρόνος* hominum animis subiiciebat, cum semel utrumque esse eundem putarent, non meliore iure, quam cum Poenorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus est. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris aduentu *Latii* nomen repetit poeta communi popularium errore ex inepta etymologia. vid. sup. Excurs. IV ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati aduocatur ab aliis *Ianus*, qui Saturnum hospitio excepisse dicitur. conf. Macrob. Sat. I, 7. Cum semel *aurea aetas* in Saturni aeuum esset reiecta, etiam ferream aetatem ab eius excessu successisse probabile videri debuit. Itaque poeta v. 326 *Deterior donec paulatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habendi*. Et ad has temporum vices praeclare refert poeta varias fortunas, quibus partes hae Italiae fuere iactatae. Ad historicam tamen subtilitatem parum accommodate dixisse videri debet: *Tum manus Ausonia et gentes venero Sicanas*. Nam *Sicani*, etsi poeta eos aliis quoque locis (VII, 795 et XI, 517) nominat, nullas in Italia sedes habuere, sed ex

Hispania a Liguribus pulsi in Siciliam traiecerunt, ubi temporis successu Siculos nacti sunt accolae, qui ex Italia profugerant. Pro *Siculis* itaque, seu, ut equidem mihi persuadeo, quod auctores haberet, qui ita traderent, seu, quod Servius statuisse videtur ad XI, 517, poeticum morem sequutus, Sicanos dixit Maro, ut iam Cluverio observatum lib. III, c. I, p. 788, etsi etiam alii scriptores eundem errorem admiserunt, v. c. Gell. I, 10, cum Macrob. I Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis socios adiecit lib. VIII, 358 Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim (cf. Dionys. I, 9 et al. Inprimis id testatur vetus oraculum Pelasgis datum: *Στείχετε μενόμενοι Σινελῶν Σατούρνιον αἶαν, ἢ δ' Ἀβοριγινίων*, siue vere antiquum illud fuit, siue serius fictum). Sane alii Siculos ad inferiorem Italiam et ad sedes Oenotriorum reuocant, quibus relictis illi in Siciliam traiecisse narrantur: et habet utique hoc probabilitatem ex eo, quod e propioribus locis facilius esse debuit traiectus in insulam, quam ex locis circa Tiberim. Enimuero non nisi incerta de his fama ex antiquitate superfuit, quam ad certam aliquam probabilitatem refinere studuerunt scriptores, pro suo quisque ingenio ac sensu. Modi autem erant plures, quibus fama illa vetus digeri et constitui posset. Itaque alii, ut Antiochus Syracusanus et Thucydides (Polybium quoque in ea sententia fuisse apparet ex iis, quae de Locris narrat Excerpt. lib. XII, T. III, p. 328), in extrema Italia Siculos fuisse aiunt, qui Opicis cesserint; pro Siculis alii laudant Elymos, Ausones vel Ligures; alii ex media Italia arcessiuere Siculos; ex suis sedibus ab Aboriginibus et Pelasgis exturbatos et usque ad Rhegium per tot barbaras gentes erroribus actos. vid. Excurs. IV ad lib. VII pr. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poeta lib. VII, 795, adeoque reliquias Siculorum (quos Sicanos appellat) etiamnum, Aeneae aetate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poetae ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisue ante bellum Troianum aetatibus tota Italia cessisse narrantur Siculi. At illud alterum magis

probabiliter factum, quod XI, 316—319 agrum Latinum ad Tiberim *finis super usque Sicanos* h. usque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria hominum frequentari. Disiungit porro poeta *Aufones* ab *Aboriginibus* h. ab iis hominibus feris et siluestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea iam aetate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328 *Tum manus Aufonia*. Potuit et hoc, tamquam poeta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Et si enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliae gentes Aufoniae, tamen suis nominibus discretae erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Ausonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et ciuilia bella inter varias gentes Aufoniae stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a ceteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poeta subiicit: *Saepius et nomen posuit Saturnia tellus*. Attigi haec iam supra Exc. XXI, ad lib. I. Declaranda nunc res est paullo vberius, et videndum, an certa sint principia, causae ac rationes, ad quas reuocari possit. Varia utique Italiae nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino frustra hoc expectatur, ut magni terrarum tractus sub vno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus, ut quaeque gens per stirpes aut per familias sedes sibi proprias cepisset, ita singularum stirpium aut familiarum nomina frequentabantur, neque earum in vnum collectarum, aut communis stirpis, sedis ac loci, nomen in notitiam venire potuit, nisi apud alios homines, qui novos aduenas certo nomine declarare velent. Non igitur nisi necessitate suborta, ut alter populus ab altero discerni posset, nomina generica reperta esse probabile sit. Locorum autem ac terrarum nomina, non

nisi ab exteris, qui eas terras adeunt, aut a vicinis populis, in quorum finibus confederunt aduenae, imponi solent. Nomina itaque populorum et terrarum per commercia hominum ortum et causas habent; autochthones, seu primi incolae, nomina vix creant aut curant. Secundum haec tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuisse frustra sumitur. Sed tractus huius, ut in aliis terris factum, eae partes, quae primae inter reliquas a cultioribus populis, Graeciae imprimis, frequentari coeperant, primae quoque nomine aliquo insignitae sunt; non tam eo, quo indigenae ad suam stirpem aut suas sedes declarandas inter se utebantur, quam plerumque nouo ab aduenis his vel mercatoribus inuento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a casu vel a primo terrae aditu, vrbe, promontorio, a noua re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad suos sonos deflexa. De talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari potest, sed plerumque inaniter; multo magis si Phoenicia nomina expiscari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis esset lubricum. Multo magis desideres iudicium seuerius, si nomina a poetis adhiberi solita inter nomina populorum ac terrarum propria referunt viri docti: quippe quae creata sunt ab ipsis poetis nouitatis, varietatis, doctrinae aut copiae ostendendae causa. Quid quod nec nominibus ab historicis prodi solitis multum est tribuendum: quippe quae a primis auctoribus annalium, parum subtilibus ac doctis, accepta propagari solent vsu, et, etiamsi, re diligentius explorata, falsa sint, antiqua tamen superstitione aut vanae opinionis auctoritate, retinentur: ut factum videbimus in Tyrrhenis.

Nomina varia, quae Italiae olim indita memorantur, principio ad singulos tantum diuersis in partibus tractus et agros spectasse probabile sit, quos quidem Graeci primum adierunt vel coloniis frequentarunt. Commune no-

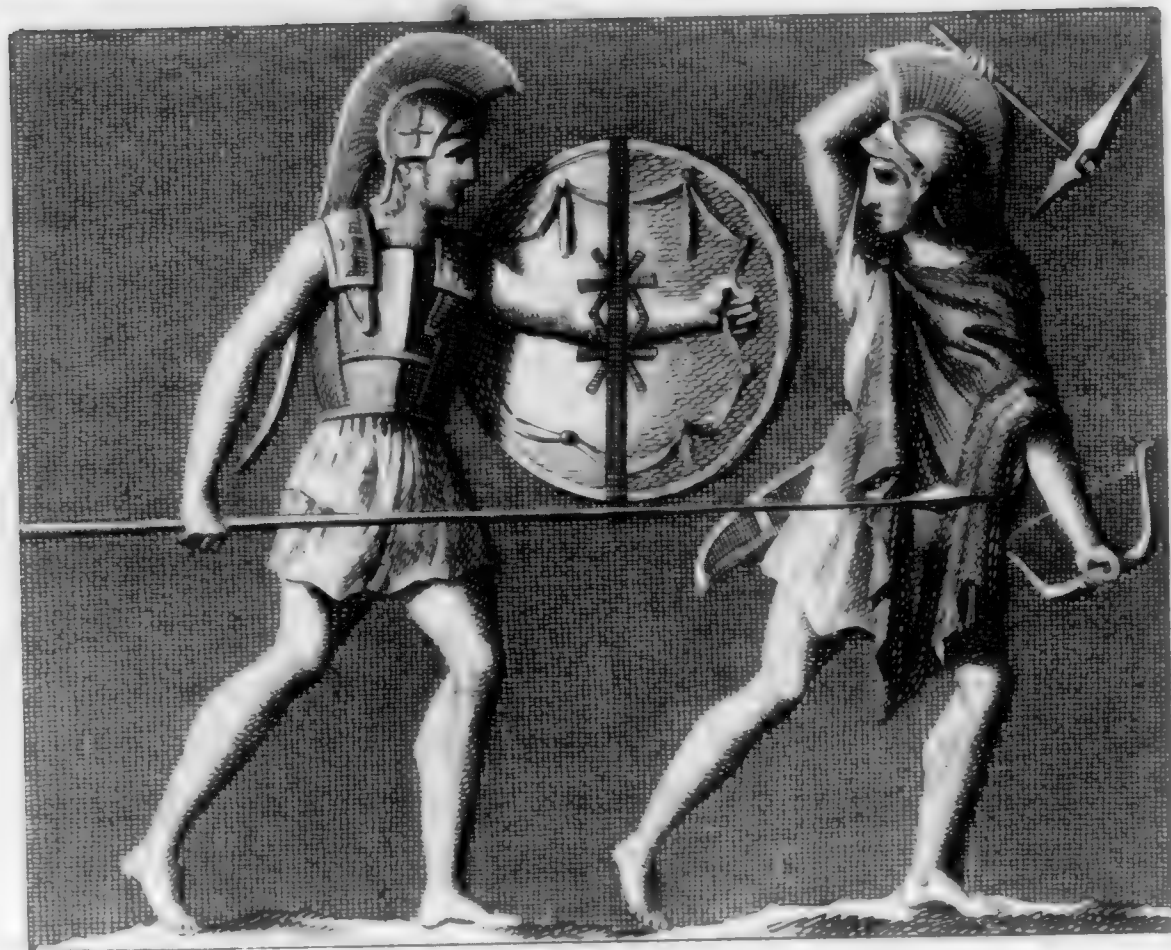

mēn ne Scylacis quidem aevo frequentatum fuit; nam is in Periplo Ligures, Tyrrhenos, Latinos, Volscos, Campanos, Samnites, Lucanos, Iapyges, Daunitas, Umbros, Tyrrhenos ad Adriam memorat; nullam Italiam meminit. *Dauniae* nomen, quo Graeci poetae, et eorum exemplo Horatius, totam Italiam designant, poeta noster simili usu non commemoravit; at Lycophron v. 1254 Romam conditam ait ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' οἰκισμένην. Quam omnium primam adierunt Pelasgi et Graeci, *Italiae* fuit ora inferior. In hac quoque parte Italiae nomen primum auditum, et quidem a Graecis illud impositum ex causa incerta; eidem soli tractui per multum tempus nomen adhaesit, donec ad vicinas alias aliasque terras proferretur. *Oenotriam*, si proprie dicas, ad sola loca sinui Lametico adiacentia esse reuocandam, et *Italiam* mox in eius nominis vicem successisse, alio loco vidimus. vid. Excurs. XXI ad lib. I; adde Thueyd. VI, 2. Aristot. de rep. VII, 10. Italiae nomen adhuc ab Herodoto ad inferiorem partem reuocatur; reliqua per Tyrrheniam declarantur (lib. I, 163), quam antea Umbri tenebant (I, 94). At Aristoteles (eod. c. 10, lib. VII, p. 584 A) τὸ μὲν πρὸς Τυρρηνίαν et τὸ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον cum Oenotria seu Italia proprie dicta, tamquam partes constituit, in quarum priore Ausones seu Opicos, in altera Chones, qui ex Oenotriis oritundi loca circa Sirin occuparant, in postrema Oenotros collocat. Scymnus Chius, qui sub Attalo II vixit, in Periegesi sua, antiquiores potius quam sui temporis rationem sequutus, post Ligures, Pelasgos cum Tyrrhenis, Umbros, Ausones, Samnites, Lucanos, Campanos, Oenotrios enumerat: 218 sq. Omnem Italiam mediam aut oram Adriatici maris per Umbriam declarasse videntur interdum antiquiores; ut in illis, quae de Umbrorum luxu narrantur ibid. v. 366 sq., quae alii ad Etruscos retulere. Ita vagatur quoque narratio de fertilitate agri inter Umbros et Adrianos: de Mirab. Audit. 21; nam multo latius olim Umbri habitauerunt usque ad terras postea Adrianas dictas. *Aufonia* Ausonum sedes declarare debuit, quae a Circeiis inde per

totum maris inferi littus passim sparsae fuerunt. Eadem et Ὀπικὴ dicta, quia Opici seu Osci ex Ausonibus fuere, modo confusi cum iis, modo distincti: v. Strab. V, p. 371 A. B, et Aristot. de Rep. VII, 10, p. 581 A. *Hesperia* Graecum nomen est omnium terrarum ab occidente sitarum. *Latia* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta est. Vides iam, quantopere poetae sermo ab historici subtilitate discrepet.

Nomen autem *terrae Saturniae* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, saltem ad cliuum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio *Saturnius* appellatus est (v. Dionys. I, 34. Varro LL. IV, 7; adde Aurel. Vict. O. G. R. 3, vbi v. Annam et Arnzen.). In eo confedisse dicti sunt socii Herculis ex Iberia reducis; vti alterum montem Palatinum tenere Euandri socii et comites ex Arcadia: cf. Macrob. I Sat. 7, p. 239 ed. Lips.; inde vicina regio Saturnia; αἰὲς Σατουρνία iam in oraculo Dodonae Pelasgis dato memoratur. v. Dionys. I, 34 (p. 27). 38 (p. 30). cf. Justin. XLIII, 1; add. alios ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poetarum hoc morem referendum erat, non, ut Dionysius alii-que faciunt, historicis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque praeclare VIII, 357. 358 de duobus montibus Ianiculo et Capitolino: *Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem. Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.*

EXCURSVS III

Super Etruscis et Mezentio.

VIII, 478 sqq. *Haec procul hinc saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam Gens bello praeclara ingis insedit Etruscis. Hanc multos florentem annos rex deinde superbo Imperio et saenis tenuit Mezentius armis.*

Si quid de suo fingere recte potuit poeta, erat haec Etruscorum cum Troianis societas, cum semel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis socios addidisset. Etruscis autem antiquitas stirpis et imperii tribui solet ea, quae non improbabile faciat, iam Troianis temporibus eos opibus et copiis satis valuisse. Erat praeterea antiqua illa utriusque populi consanguinitas, quam sup. Exc. VI ad lib. III vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriae duxisse ferretur. Habuit tamen et hic poeta famae veterumque fabularum auctoritatem, quam sequeretur; eamque ita sequutus est, ut nulla in re ab eo deflecteret, quod con-

stante fide traditum acceperat. Scilicet Etruscos, Mezentiumque eorum regem, seu verius Lucumonem (στρατηγὸν Plutarchus appellat Qu. Rom. pag. 275 D. ed. Frf.), cum Latino et Turno Troianis aduenis arma infesta intulisse, constans erat accepta a maioribus fama, etsi diuersis modis narrata. Alii victum Turnum Etruscorum auxilia implorasse tradiderant, quos Liuius I, 2. sequi maluit: alii Turno iam occiso Etruscos aduersus Troianos arma sumfisse; factum esse hoc, cum Aeneas aliquot iam annos regnum Latinorum tenuisset; commissam pugnam sub Lavinii moenibus, Aeneaque in Numicio submerso urbem obsessam tandemque Ascanii consilio et virtute liberatam; Lausum caesum patremque Mezentium in Etruriam dimissum. Ita rem exposuerant L. Caesar et A. Postumius in libro de aduentu Aeneae, laudati ab auctore de Orig. Gent. Rom. cap. 14. 15. Eosdem aut alios auctores, nam Catonem potissimum sequitur, idem tradentes expressit Dionys. Halic. I, 64. 65. Nec discrepant Iustin. XLIII, 1 f., Festus in voc. *Oscillum* ex Cornificio, et Seruius ex Catone, ad Aen. I, 267. IV, 620. At poeta aut diuersos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, ut Mezentius a suis ciuibus regno deiectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 sqq.

Inter haec tenendum est id, in quo plerique consentiunt, Mezentium fuisse Agyllae seu Caeretanorum regem; ut felix poeta etiam in hac argumenti parte fuerit, ut probabilia, quae sequeretur, in manibus haberet, non ei comminiscenda essent. Conuenit enim hoc cum reliqua historiaram fide, primos opibus inter Etruscos floruisse, saltem exteris innotuisse Agyllaeos, maritimis copiis, et nauigationis commercii, insigniter auctos. *Hanc* (Agylam) *multos florentem annos* appellat Maro VIII, 481. Vide Dionys. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria vna nota fuit Graecis: et Lycophron v. 1353 totam terram ab hac vrbe designat. Fuere porro Caeretani ex iis Etruscis urbibus, quae vestigia Pelasgici moris plurima et clariora retinuerant. Itaque bene lib. VIII, 600. 602 apud eos *Pelasgi veteres* sacrum con-

stituisse memorantur Siluano, antiquo numini, quod Pana aut aliud simile numen referebat.

Illud vero mirari soleo, unde ex hoc prisco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres scriptores, quale hoc est, quod Plinius lib. XIV, f. 14 habet. *M. Varro auctor est Mezentium, Etruriae regem, auxilium Rutulis contra Latinos tulisse, vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset.* Varie, ut in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Caesar et A. Postumius supra laudati inter condiciones, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lauinii obfessos Mezentius, memorauerant hanc, *ut omne vinum agrī Latini aliquot annis sibi inferretur.* At Ascanii consilio et auctoritate, — *vino ex omni vindemia Ioui publice voto consecratoque,* Latini vrbe eruperunt, fusoque praesidio interfectoque Lauso, Mezentium fugam facere coegerunt. Is postea per legatos amicitiam societatemque Latinorum impetrauit. Ita Victor O. G. R. 15 et similia apud Dionys. I, 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tamquam vulgo narratae meminit, sed sic ut ad Aeneam transferat, quae alii de Ascanio narrarunt. *Rustica vinalia* a Romanis in huius rei memoriam (XII Kal. Maii) fuisse instituta Festus notauit, Anna Fabri ad e. l. observante. Quae res saltem hoc docet, antiquam satis et a maioribus acceptam eius rei famam apud Romanos fuisse; veritate enim et historiae fide huiusmodi narrationes non nituntur. Etiam de eius festi origine varia fuit inter Romanos narratio. v. Varr. de LL. V, p. 48 ed. Bordr. et ipsum Festum e. l. Exornauit narrationem suo more Ovidius Fast. IV, 877 sqq., ut tamen Varronem potissimum ante oculos habuisse videatur.

Quaeri nunc potest, quid Virgilium adduxerit, ut Mezentio tam atrocem personam indueret, eumque *Deum contemptorem et sacrilegum* exhiberet. Poetae ingenium quo tramite progressum sit, facile ex modo memorata narratione intelligi potest, et a Macrobio quoque explicatum satis est Sat. III, 5 *Sed veram huius contumacissimi nomi-*

nis (quod contemptor diuum dictus est) *causam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inueniet* Ait enim *Mezentium Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, similis imperii metu, ita vocasse* (l. vouisse): *Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: ut ei nos victores facias!* Ergo quod diuinis honores sibi exegerat, merito dictus est a Virgilio *contemptor deorum.* Cum impietatis nota, inussit deinde poeta saeuitiae omnisque crudelitatis infamiam, ut et viua corpora alligaret cadaueribus. v. lib. VIII, 483 sqq. Hoc postremum ex antiquis Tuscorum fabulis mutuare potuit. Nam Seruius ibi ad 479. 485 ex Ciceronis Hortensio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuisse, *cum captiuos nouis poenis affligerent, occisorum eos religantes cadaueribus.* Locus ex Hortensio, quod Cerda quoque notauit, seruatus est ab Augustino contra Iulian. Pelag. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa est Etruscis a nonnullis, ut a Valer. Max. IX, 2, exter. 10, ut eos *viuorum corpora cadaueribus aduersa aduersis alligata atque adstricta* — *tabescere simul* passos esse narrarent.

Priscas fabulas non modo, verum etiam Catonis plerorumque Romanorum miros errores super originibus Italiae a Graecis repetendis, poetam in rem suam ingeniose vertere passim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Graecis acceptus error, ut Etruscos, Graecis Tyrrhenos dictos, e Lydia repeterent. Errorem dixi, cuius causas alio loco exposui (*Nov. Commentar. Soc. Gotting. Tom. III, Parte histor. pag. 36 sqq. in Comment. de fabb. relig. Graec. ab Etrusca arte frequentat.*): inter quas praecipua fuisse videtur ipsa nominis antiqui Rasenarum vel Turasenarum, deprauatio per Graecos in vocem *Τυρσηνών*, *Τυρρηνών*, quod modo a *τύρρεσι* turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniae auctor fuisset. Iam in priscis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis seu Etruscis nomen

impertiisse deducta ex Lydia colonia mature traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus sequitur lib. I, 94, et ex eo Strabo V, p. 335. 336, et Dionys. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55, inprimis Lycophr. 1351. 1359. Dionysius et illud addit, variasse alios et tempora et homines, et vero etiam sapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam historiam conscripserat, a quo adeo vnice hac in re standum erat, nec Tyrrhenum vsquam memorari, nec Maeonum coloniam in Italiam deductam: Atyos vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, deprauata forte scriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, *Τύρρηβον* vel *Τόρρηβον* pro *Τύρρηνον*. Ex prisca Pelasgorum stirpe populum fuisse Tyrrhenos, qui vsque ad seriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca infederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiae retulerunt scriptores, nominis similitudine decepti, sed Dionys. I, 25 eam rationem iniit, vt eos ex iis ipsis Pelasgis fuisse diceret, qui Italiam infederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde discesserant: accepisse nomen, quod in Tyrrhenorum finibus confederant. Verum haec Dionysii coniectatio, non narratio antiqui scriptoris fide accepta, est, quae adeo pro fundo historiae a viris doctis haberi non debebat, vti multa alia, quae in hoc primo libro Dionysius manifeste non vt narrata verum opinata apponit. Myrsilus Lesbios et ipse Tyrrhenos Italia relicta erroribus iactatos tradiderat (apud Dionys. I, 28), sed ineptam narrationem de suo assuit, ab his ipsis erroribus eos tum *Πελαργούς, ciconias*, dici coepisse. Contra Anticlides, non ignobilis scriptor, Pelasgos, Lemno et Imbro prius constituta, cum Tyrrhenis, Atyis f., in Italiam contendisse tradiderat ap. Strab. lib. V, p. 339 A; quae variae sunt veterum scriptorum periclitaciones in vetere fama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquissimus scriptor, Pelasgos, postquam in sinum Adriaticum appulsi in interiora Italiae immigrarant, narrauerat Tyrrheniam condidisse (Dionys. I, 28); qui ex parte verum

tradidisse videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218 *Κοινήν δὲ Τυρρηνοῖσι χώραν νεμόμενοι*: sc. Pelasgi, qui tamen subiicit alia, quae erronea sunt. Etsi enim, Etruscorum origines vltra Alpes quaerendas esse, dubitari vix potest; quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos tamen in has easdem ab occidente Tiberis sitas terras immigrasse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse comprehensos nemo mirabitur, vt tamen inde nec contendat quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poeta tamen haec omnia, etsi subductis accuratius historiae calculis recte explosa, erudite et sapienter inter ornamenta carminis adsciuit. Itaque VIII, 479. 480 de Agylla seu Caere, *vbi Lydia quondam Gens bello praeclara iugis insedit Etruscis*, IX, 11. X, 155 *Lydi* pro Etruscis; et lib. II, 781 *Lydius Thybris* a duce Tyrrhenis e Lydorum gente. Et quoniam Maeones veteres Lydiae coloni fuerunt, hinc Etrusci *Maeonia inuentus* VIII, 499. cf. XI, 759. Noua nominis inflexione apud Rutilium Itiner. I, 596 *Tyrrhigenae* dicti sunt.

Tarcontis seu *Tarchontis* nomen, quo poeta inf. v. 603 Lucumonem Agyllaeorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum est. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinius in Etruria condidisse ferebatur. Eum statim cum Tyrrhenis e Lydia in Italiam venisse, Strabo traditum acceperat lib. V, p. 336 A, vulgoque narratum, fuisse eum canum a puero: qua fabula viri sapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Eustath. ad Dionys. Perieg. 347 et ad Iliad. B. p. 167, l. 23. Discedit ab his Silius, lib. VIII, 474, a quo *Cortona superbi Tarcontis domus* edita est; et secundum alios, quos Cato Origg. 1 sequebatur, apud Seruium ad lib. X Aen. 179 Pifarum ille conditor habitus est, ab aliis Mantuae ap. Seru. ad X, 198, quibus saltem hoc constat, fuisse Tarcontem inter auctores populi habitum, multasque ad eum vrbes originem retulisse. Aliter ornauit fabulam Lycophron v. 1245. 1249, vbi, praeter Vlysses, *Tarchon* et *Tyrrhenus*, Telephi Myforum regis

fili, occurrunt Aeneae in Italia societatemque cum eo iungunt (qui ibi memoratur *οἶκον δὲ θεῖον*, Bacchus est: cf. Schol. ad 209, de quo non bene dubitaueram). Totus ille locus a v. 1239 memorabilis est ad declarandas veterum Graecorum de his locis notitias: dicitur Aeneam erronem excepisse Tyrrhenia, quo nomine poeta bene Italiam omnino et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, sed, nomine Tyrrheniae seu Etruriae semel posito, alia loca eius maritima recenset, *Lynceum* fluuium, *Pisam* et *Agyllam*. Cum Lynceum *calidas aquas ebullire* dicat, Cluuerius Ital. ant. pag. 473 paruum amnem nunc *Cornia* dictum ad Vetulonios, ultra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur Lynceum, quandoquidem ille calidas aquas paludosas transmeat. cf. sup. Exc. I ad lib. VII, p. 515.

EXCURSVS IV

De Aeneae clipeo.

VIII, 625 *clipei non enarrabile textum*. Inuenti laudem in splendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quae in Aeneide merito miramur, deberi, nota res est. Praeiuerat Homerus clipeo Achillis Iliad. Σ, et Hesiodus, aut quisquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem adhibuit poeta ornando et exponendo eo, quod ab aliis iam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus est. Quae autem in hoc episodio inprimis probanda sunt, haec esse arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et consilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adspectu aut varietate grata sectatus esset; Fecit id porro summa cum maiestate verborum, sententiarum et phantasmatum; Consequutus etiam est nouas mirationis causas per expositionem rerum futurarum, quarum cognoscendarum animus humanus auidissimus est: Cumque adeo res Romanas tamquam vaticinii aliquo genere narraret, ad grauiorem spiritum assurgere, res ad miraculum euehere, augere, et amplificare tuto potuit. Sane quidem Aeneae omnia ista, quae in clipeo expressa videbat, prorsus obscura esse debuerunt; *rerumque ignarus imagine gaudet*; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois personae, consulere licuit.

Ex artificii veteris descriptione passim poetae carminum suorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expressas narrare liceret. Inter varia inuenta nullum tamen aliud genus opportunius esse videtur clipeo, si priscum clipeos sculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 sqq. fabulas Iasonis pallae intextas enarrat, Europae calathos Moschus Idyll. II, 37 sqq., in veste stragula Catull. LXIV, 50 sqq., in cratere expressas fabulas Met. XIII, 681 et in foribus regiae Solis lib. II,

5 sqq. Ovidius. In palla Harmoniae orbem terrarum acupictum exhibet Nonnus Dionys. XLI, p. 1070, et sic alii alia. conf. Excurs. IV ad lib. V, ubi add. vestem Sybaritae in Aristot. Mirab. Audit. c. 99 et ibi not. Non ea in his materia, non is arti exercendae locus, ut magnam rerum varietatem expressam satis recte commemoret aliquis.

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et summum ornatum cognoscere qui volet, non modo Homericum illum et Hesiodicum clipeum comparet necesse est, verum eos quoque, qui ad eius exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 sq. Quintum Cal. V pr. Nonnum lib. XXV, p. 664.

Praecepta erant Virgilio, ut in tot aliis, ea, quae in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipsa naturae vis, primo loco offerre solet animo. Haec occupare liberum erat Homero, tamquam in vacuum possessionem venienti: adeoque eum omnes post se victuros poetas superare in multis necesse erat, sic ut ipse nunquam ab ipsis vinci posset. Cum tamen exponeret omnia cum simplicitate summa, reliquit hoc ipso ingeniis aliis laudem saltem ex eorum, quae pertractasset, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, maioremque faciebat operis, tam affabre facti, ut dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitae priscae morem, sensum, opinionem, quam totum eius opus spirat, haec erant narrata. Phantasmata, quae oculorum animique sensui obicit, *ἐνσφαισιαν* habent maximam; sunt grandia, pulchra, suavia. Itaque Miltonus in diuino loco de Adami viso ex colle Paradisi lib. XI, 639 Homerum in multis, quam nostrum poetam, exprimere maluit. In *Virgilio* contra captatam occasionem, imitationis studium, argutias varietatis agnoscas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipsis facit, excutit ille animis nostris antiquae

heroum vitae, in qua versari debebat narratio, morem speciemque, quae tam iucundum errorem in Homero obli- cit, ut ea, quae fabulose tradita, praeter rei naturam in ipso clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis homini- bus et recte credi potuisse arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidisse, quae alios credere voluit; et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Utinam saltem grauiorem et probabiliorem *causam* reperisset, cur Aeneae clipeus diuina arte factus afferendus erat! Achillis clipeus Patroclo spoliato in Hectoris potestatem venerat; Eodem ille mox tectus in pugna muneris praestantiam commendat: Iliad. v, 264 sq. In Aeneae strenue factis clipei praecipuus vsus non occurrit nisi forte in pugna cum Turno lib. XII, 739. Desiderare licet pari modo grauiorem causam clipei ab Hesiodo tam copiose descripti.

Inferior Homero in hoc Maro est, quod, ut iam a Seruio obseruatum, *illic singula, dum fiunt, narran- tur: hic vero perfecto opere noscuntur. Nam et hic arma prius accepit Aeneas quam spectaret; ibi, post- quam omnia narrata sunt, sic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quae his subiicit alia Seruius; non probanda censeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occu- patam videret, quid faceret Maro, nisi, ut, si quid nouare volebat, quod utique debebat, ad alteram vel inuitus de- scenderet, narraretque adeo ac potius describeret, quae iam facta erant. Sed haec iam veteribus obseruata, ut in Seruio vidimus, docte ac subtiliter exposuit Lessingius in *Laocoonte* p. 184 sqq.

Est tamen aliud non aequè obseruatum, quod tamen magnum inter Homerum et Virgilium et vtriusque clipei de- scriptionem discrimen constituit. Ab Homero argumenta ita descripta sunt, *ut oculorum sensui obiecta, et ante oculos posita esse videantur;* at Virgilius aliam viam in- gressus *menti et animo;* ea, quae expressa in clipeo fue- rint, *cogitanda, non videnda,* proponit. Nam exorsus

erat: *Illic res Italas fecerat* v. 626 nec vero eas deinceps enarrat, sed potiora tantum nonnulla ex iis attingit, alia disertius quidem exponit, ita tamen, ut in mentem potius reuocet, et, quomodo expressa sint aut esse potuerint, iudicanda lectori relinquat. Nec nisi in rebus Augusti ad clipei ipsam speciem animum nostrum reuocat et anaglyphum opus aliquod describit: 671 *Haec inter tumidi late maris ibat imago* sqq.

Pugnam in clipeo exsculptam Romanus poeta egregie variavit, si cum Homérico et Hesíodeo clipeo compares. Graeci poetae illo antiquo sermone praeclare in hoc usu erant, ut *Ἐπίδω, Κῆρυ, Φόβον*, in acie constituerent. Reddita haec ipsa aut similia sculptoris arte fuerunt in Cypseli arca apud Pausaniam, quae sigillatim olim accuratius a me exposita sunt: Virgilius *pugnam naualem* substituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petiuit vers. 677 sqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excusem: est aliud, quod ab aliis non reprehensum video, ipse aegre fero. In *rerum* scilicet *dilectu*, quas in clipeo exsculptas dedit, certum iudicium vix sequutus videri potest. Omissis enim multo clarioribus factis intexit nonnulla, quae quomodo inter insigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non assequor: ut Meti Fuffetii supplicium, quod quomodo defendam non habeo; etiamsi dixerò, Alba diruta Romam insignia consequutam esse incrementa, et foeditatem spectaculi, ad nostrum sensum intolerabilem, asperis et gladiatoriae pugnae aduetis Romanorum animis minus displicere potuisse. Religionum maiestas excusare forte potest Saliorum tripudia, Luperorum discursationes, matronarum pompam; in iis tamen nimis presse et anguste Homerum aemulatus esse videtur, qui v. 590 chorum elegantissime effinxerat. Anserem volitantem si omisisset, argumenti maiestati ad nostrum sensum melius consulisset. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus in-

feris interpositis, etsi video, quid in his sequi potuerit poeta. Voluit forte Catilinae et Catonis meminisse, quorum alterum in inferis scelerum poenas luere par est credere; et oratione docte variata loca commemorat, in quibus illi detinentur. Habet speciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, ut dicas, delegisse poetam ea, quorum illo tempore signa passim et sculpta aere vel marmore opera Romae cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Cloelia, Manlio, et anserem verum hoc esse forte potest. Fit quoque probabile, fuisse Augusti tropaea in Capitolio, quae Actiacam pugnam exhiberent.

Inserta est Virgilio in anglicum sermonem a Wartono aliisque conuerso sub Tom. III finem disputatio elegans Viri docti, *W. Whitehead*, super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, ut ciuitatis Romanae statum et conditionem inde ab origine per singulas aetates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quae iam alibi poeta attigerat, v. c. Aen. VI, 756 sq. Expressa itaque esse urbis primordia, raptas Sabinas, foedusque factum, quo Curibus in urbem receptis incrementum iam insignius Roma accepit: mox foederis rupti poenam Meti supplicio inflictam: libertatem partam regibus eiectis: bellum Gallicum et Romam reparatam; religiones per Salios, Luperos, et Matronas declaratas: praemia et poenas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta, receptaque ex fluctibus ciuilibus ciuitas mox laete effloruit, Augusto principe: ut illud Propertii lib. III, 11, 50 acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Augusto salua precare diem*.

Ingeniosam hanc esse clipei enarrationem non nego: vereor, ne illa sit nimis ingeniosa, nec idoneis rerum argumentis declarata: non enim delectum rerum in clipeo sculptarum ita institutum videmus, ut ciuitatis Romanae ata potiora in iis comprehensa sint. Hoc igitur primo loco

erat docendum, ciuitatis Romanae fortunam per haec maxime facta et euenta esse constitutam *).

De *artis* respectu iudicioque, quod multi in poeta nostro agnoscunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, si dicendum est, quod sentio, magnum ali- quod seu picturae seu sculpturae studium poetam nostrum tenuisse arbitror. Nam primum, quae ille exposuit, nihil tale produnt, et eiusmodi sunt, ut etiam vulgariter quisque artium peritus ea carmine comprehendere possit. Tum vero, ut poeta ab eo consilio longissime absuit, ut artis subtilitatem sequeretur, ita occurrunt non pauca, quae a sculpturae natura recedunt, nec facile nec com- mode ea arte tractari possunt. Qui mare una cum pugna na- vali expressum et tamen in eo innatantes delphines reddidit

*) Simili fere ratione autumabat vir doctus litteris ad me datis *seriem quandam fatorum* in Romanorum opibus augendis exhibere voluisse poetam; „hoc eum ipsum innuere partim ab initio: v. 626 *Illic res Italas Romanorumque triumphos— illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella*, tum in fine 731 *Attollens humero famam- que et fata nepotum* (de *serie* tamen nihil in his). Ducta serie a partu gemellorum, sequi incrementa urbis ex nouis ciuibus Sabinis adscriptis v. 635, nouos auctus per Albanos Romam traductos (declaratosne per supplicium Meti? 642), redditam inde et firmatam libertatem Porfenna ab vrbe depulso 646, et urbem a Gallis liberatam 652. Omissam esse victoriam de Pyrrho et Poenis, quippe quam iam libro VI Anchises memorauerat (satis obscure). Iam subiici a poeta causas incrementorum tantorum, pietatem in deos et cerimo- niarum religionem v. 663, secundum illa Horatii III, 6, 5 *Dis te minorem quod geris, imperas*. Quod autem sequitur: *Di multa neglecti dederunt Hesperiae mala luctuosae*, a Virgilio subiungi scelerum in patriam commissorum et natorum inde bellorum ciuiliu declaratione (666 memoratur Catilina in Tartaro, Cato in sedibus piorum). Tandem in Romani im- perii maiestate ab Augusto vindicata et per terrarum orbem propagata poetam subsistere.“ Sagacitatem et acumen in rerum similitum comparatione nemo desideret.

(vss. 671. 674), nae is non adeo magnam graphices peri- tiam habere potuit. Omnino de arte nec cogitauit Vir- gilius, nec debuit cogitare, quandoquidem ipse diuersum rei consilium exponit: *Illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella*. Atque ex iis decerpturus nonnulla subiicit: *Fecerat et viridi* etc. At enim cum Homero certamen iniit, eiusque exemplo plu- res anaglyphorum areas constituit; hoc sibi propositum habuit primo loco; altero ut Romanis suis placeret. Si artis rationem habere voluisset, non diuidere clipeum in tantum paruorum arearum numerum, sed, omissis et ab- iectis ceteris, reuocare omnia ad vnum magnum ac no- bile argumentum, et aream saltem *una pugna Actiaca* exornare debebat, qui totius clipei haud dubie splendi- dissimus locus est. Quo facto poeta, censeo, probabi- litati non modo artis, verum et poeticae probabilitati melius consulturus fuisset.

Sunt tamen nonnulla ad exprimendum artificis manu egregie accommodata, multisque passim operibus expressa: ut Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinarum, mox bellum et tandem foedus ictum. Meti Fuffetii supplicium, etsi ad sensum nostrum nimis foe- dum et auersandum, ut iam diximus, duris Romanorum ingeniis forte minus displicuit. Vrbs a Porfenna obsessa, reuulsus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obsessum, et a Manlio propugnatum; Saliorum saltatio, Lupercorum discursus, matronarum inuectio: sunt haec talia, quae opere exsculpto expressa placere potuerunt.

Enimuero, dices, sunt alia, quae ab artifice reddi nequierunt; in his illa: *Incedunt victae longo ordine gentes, Quam variae linguis, habitu tam vestis et auro* — et paullo ante: *Omnibus in templis matrum cho-*

rus, omnibus arae etc. arcum intendebat Apollo Desuper, omnis eo terrore Aegyptus et Indi, Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei. Talis vero reprehensio hominem, artis forte notitia imbutum, poetices utique imperitum argueret. Est enim hoc in poeta nostro magno ingenio et arte factum, quod ornatum iniecit tamquam vestem narrationis nuditati, nec satis esse putauit, describere opus toreuticum, in cuius veritate seruanda nullam sibi videbat religionem esse impositam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excusatione adiuvandum, aut inter poeticas licentias referendum, quod viri docti faciunt (Misc. Obss. Tom. I, p. 20. IV, p. 198, et Burmann. h. l. ad VIII, 634, et ad Aen. I, 483); verum poetices lex et natura facere iubet, ut res ab arte expressas iis auxiliis et modis, quibus illa valet, poeta exprimat suis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634 *Mulcere alternos*, et v. 697 *Necdum etiam geminos a tergo respicit angues*. Nam poetae haec sunt, nec ab artifice duae aspides expressae erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poetica phantasmata obiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quae sensibus subiecta non sunt: *Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres* etc. Sed in his, in quibus pro se quisque facile disertus esse potest, disertum esse nihil attinet.

Difficillima operis declarandi et commendandi pars est pugna naualis vna cum mari: qua in clipei parte illa locanda sit in operis descriptione: inprimis cum poeta id tam parum diserte exposuerit: 671 *Haec inter*, ait, *tumidi late maris ibat imago*. Potest adeo esse inter cetera, quae clipeus exhibebat, argumenta, aut inter cetera, quae poeta recensu facto memorauerat; quo sensu constituto pugna erat argumentum areae ceteris similis. Probabilius tamen, totum mare cum pugna in vimbonem ac mediam par-

tem fuisse reiectum. Ita tamen superest alia difficultas, quae in parte triumphus Augusti 714 sqq. expressus esse videri debeat. Saltem in medio clipeo locum vix habere potuit. Secundum haec, si aequi esse volumus, suum cuique aestimandi relictum esto arbitrium.

An clipei superficies tot rerum diuersarum argumenta capere potuerit, nunc nemo facile quaerat: post virorum ingeniosorum operam in clipei adumbratione stilo aereo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione supra commemorata vidimus ad *Whitehead* iudicium, L. P. Boitardi arte, sed, quod factum nollemus, ad picturae naturam propius expressum; alterum, quod anaglyphum melius refert, arte tamen et iudicio alteri posthabendum, opera *Le Lorrain* ad *Comitis de Caylus* praecepta (Tom. XXVII *Hist. de l'Acad. des Inscript.* t. III), Consentit vterque artifex in hoc, ut exterior clipei ora, in plures regiones distincta, comprehendat ea, quae a v. 630 ad v. 670 commemorata sunt; reliqua autem in interiorem aream reiciunt. Exterioris illius orae regiones constituunt vterque duodecim. Sunt tamen alia, in quibus in diuersa abeunt; in aliis vterque veritatem argumenti et moris Romani deferunt. Sed singula persequi velle, inprimis nulla clipei delineatione adiecta, fastidium faceret. Interiorem aream ab exteriori separat circumductus in orbem, sed tenui limbo, Oceanus, innatant, quod rideas, delphines. Apud Homerum et Hesiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. At Virgilius Oceanum omnino non memorat, sed 671 *tumidum mare*, scil. Ionium: quod nostri artifices in area interiore ponunt; hanc enim, seu vimbonem clipei (ut adeo *In medio* v. 675 sit, in medio clipeo), artifex Gallus in tres areas, quae pugnam in mari Actiaco, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, reiectis locis inferis in nouissimam inter XII areas, in quatuor regiones diuisit:

vt prima sit inita pugna v. 676—688, tum pugna commissa vll. 689—703, tertio fuga 704—713, tandemque triumphus 714. Spectant ex his tres ad mare ad Actium. Equidem bene perspecta non habeo, nisi forte haec: inesse clipeo argumenta, quae ab artifice non infeliciter tractari possint, et artis quoque operibus passim reddita sint, qua tamen arte, quo ordine, in clipeo exhibita ea poeta cogitauerit, non apparere; nec vero quaeri debere, quandoquidem poeta non graphice, sed poetice haec adumbraverit, et adumbrare debuerit. Sunt argumenta illa, meo quidem iudicio, non nisi vndecim: I. Lupa cum Romulo et Remo. II. Sabinae raptae. III. Foedus ad aram. IV. Meti Fuffetii supplicium. V. Tiberis et Porfenna minabundus. VI. Capitolium, Manlius, Anser. VII. Supplicatio. VIII. Tartarus cum Catilina. IX. Elysium cum Catone. X. Pugna ad Actium. Apollo Actius. Nilus. Cleopatrae fuga. XI. Triumphus Augusti.

Elegantiam in disponendo argumento clipei frustra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare potest adspectu, in quatuor aut, quod multo molestius est ad oculos, in tres partes discretus: inprimis tot rerum et hominum signis in tam angustum spatium coartatis.

Vt igitur paucis complectar, quae mihi *de artis iudicio*, quod poetae tribuere solent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo singulorum signorum singularumque rerum formas et exempla, quae in vrbe et Capitolio passim occurrere ipsi debebant: ea tamen, quae in clipeo hoc efficta dedit, *non sculptoris, sed poetae ingenio* delegit et in vnum locum congeffit diuersi argumenti res, quae narratae, si altera post alteram auditione accipiat, admiratione animum mouere possunt; vt eadem arte expressae oculos tenerent, nec voluit nec cu-

rauit aut operam dare debuit. *Poetica* itaque habenda sunt *ornamenta*, quae tamquam in clipeo expressa, narrauit, poetico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam seu inuenta seu expolita. Inde splendidissimae carminis partes vix a sculptore bene, etsi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* pag. 369 seqq.), reddi possunt; inprimis praelium deorum v. 698 sqq. *Omnigenumque deum monstra* etc. *Actius haec cernens arcum intendebat Apollo Desuper — omnes vertebant terga Sabaei. Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iamiamque immittere funes — Contra autem Nilum — Pandentemque sinus et tota veste vocantem* etc. Vides haec locis ac temporibus esse tam diuersa, vt vno argumento, seu vna tabula nullo modo comprehendi possint. In triumpho autem Caesaris plura admixta sunt, quae poetica phantasmata sunt praeclara, sed nulla arte vno temporis momento vnoque et eodem locorum spatio exhiberi queunt.

Artis notionem poetae non esse obuersatam ultimo loco declarat *materia clipei*, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (v. 655) *auratas* anser *argenteus* volitat: ipsi Galli *aurea* caesarie, *aureis* virgatis vestibibus et torquibus *aureis*. Non igitur ectypo modo opere haec expressa, verum ad priscum et Homerici aevi morem etiam coloribus variata, auro saltem et argento, in aerea clipei area. Porro v. 671 mare *auro* effictum: (Melius apud Propert. l. c. IV, 6, 26 *armorum radiis picta tremebat aqua*) *sed fluctu spumabant caerula cano*. In *caerula* non etymon vocis cogitandum videtur: sed simpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari*

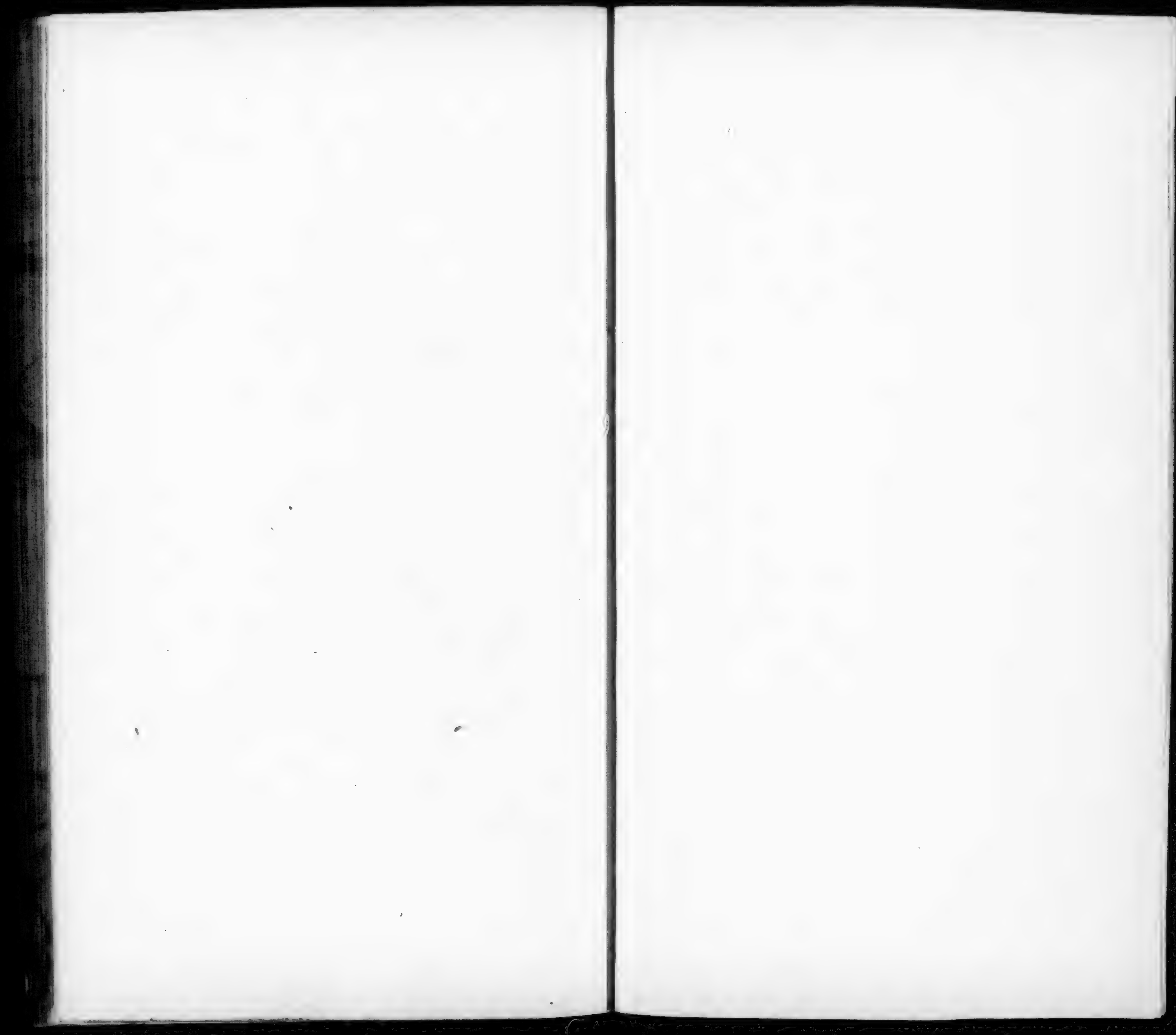
724 EXCURSVS IV AD LIBRVM VIII

*delphines in orbem Aequora verrebant caudis aestum-
que secabant. Mox Manors caelatus ferro v. 700 h. e.
ferro vel chalybe exsculptus. Alia super hoc clipeo in
notis passim sunt obseruata.*

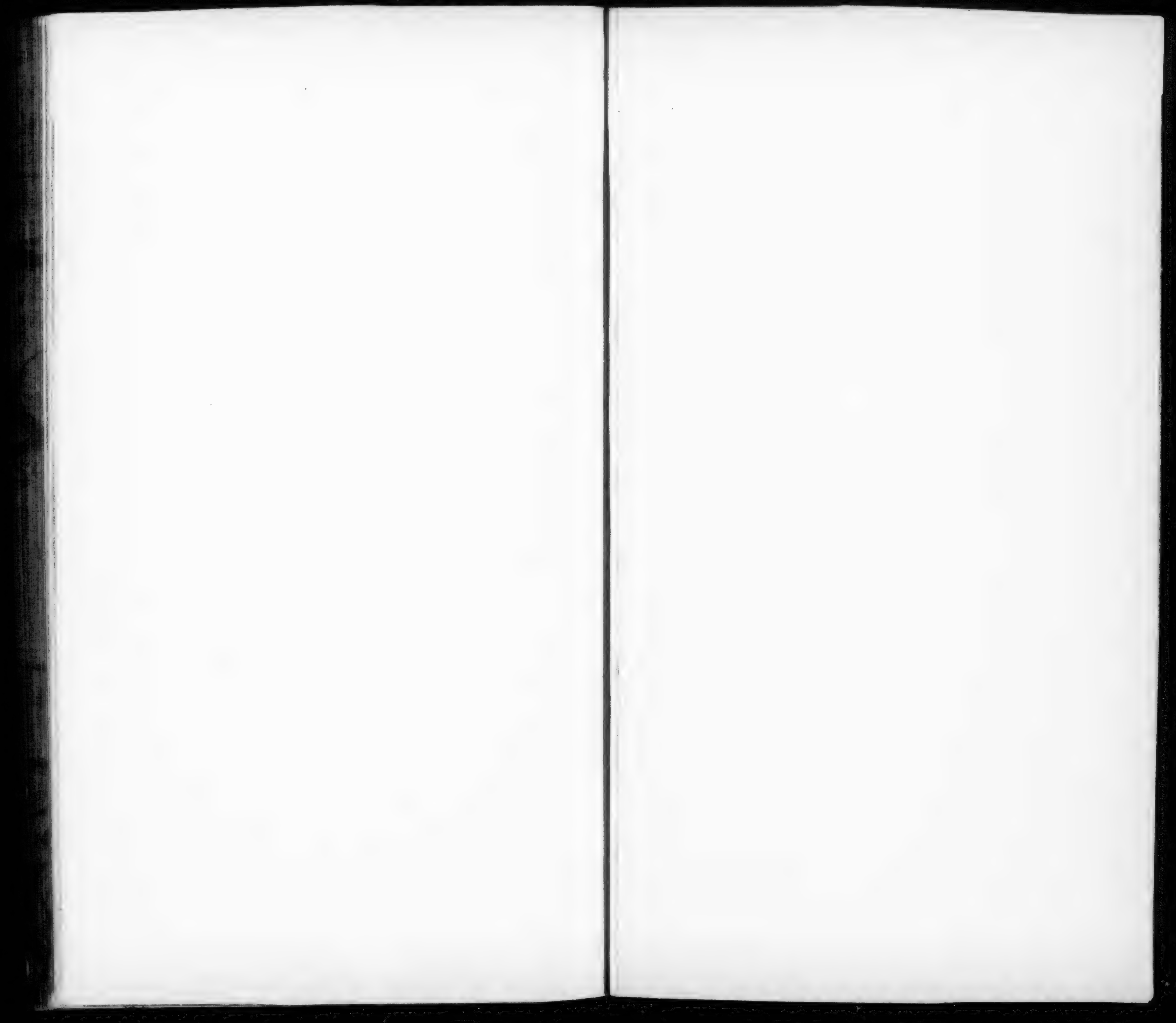

LIPSIAE MDCCXCVII
EX OFFICINA DÜRRIA

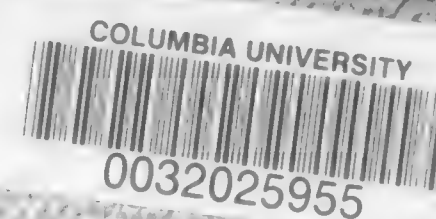

This book is due on the date indicated below, or at the expiration of a definite period after the date of borrowing, as provided by the library rules or by special arrangement with the Librarian in charge.

[illegible]

C28 (1149) 100M

EOO
v.3

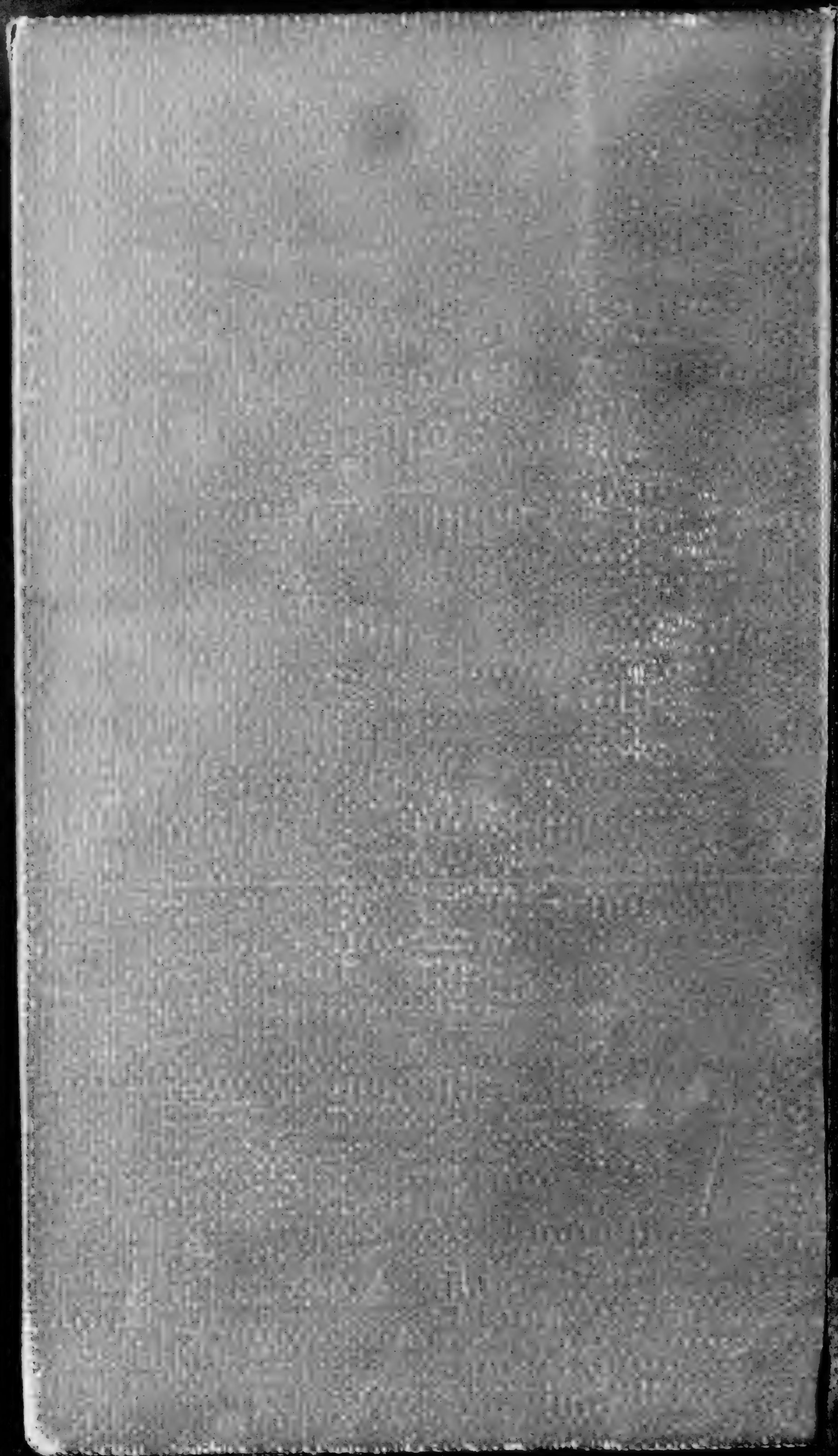
E00
v.3

Vergilius Maro

11. Virgilius Maro varietate
lectionis et perpetua ...

MAR 13 1950

VOLUME 4

**Columbia University
Library**

Mortimer Lamson Earle

BORN 1864-DIED 1905

PROFESSOR OF CLASSICAL PHILOLOGY
IN COLUMBIA UNIVERSITY
SCHOLAR AUTHOR TEACHER

AS A MEMORIAL OF HIS LIFE AND WORK
HIS STUDENTS AND FRIENDS GAVE
HIS LIBRARY
TO HIS ALMA MATER
A. D. 1907

Κλεινὸς δ' ὁ πόνος μοι
θεοῖσιν δούλαν χερ' ἔχειν.

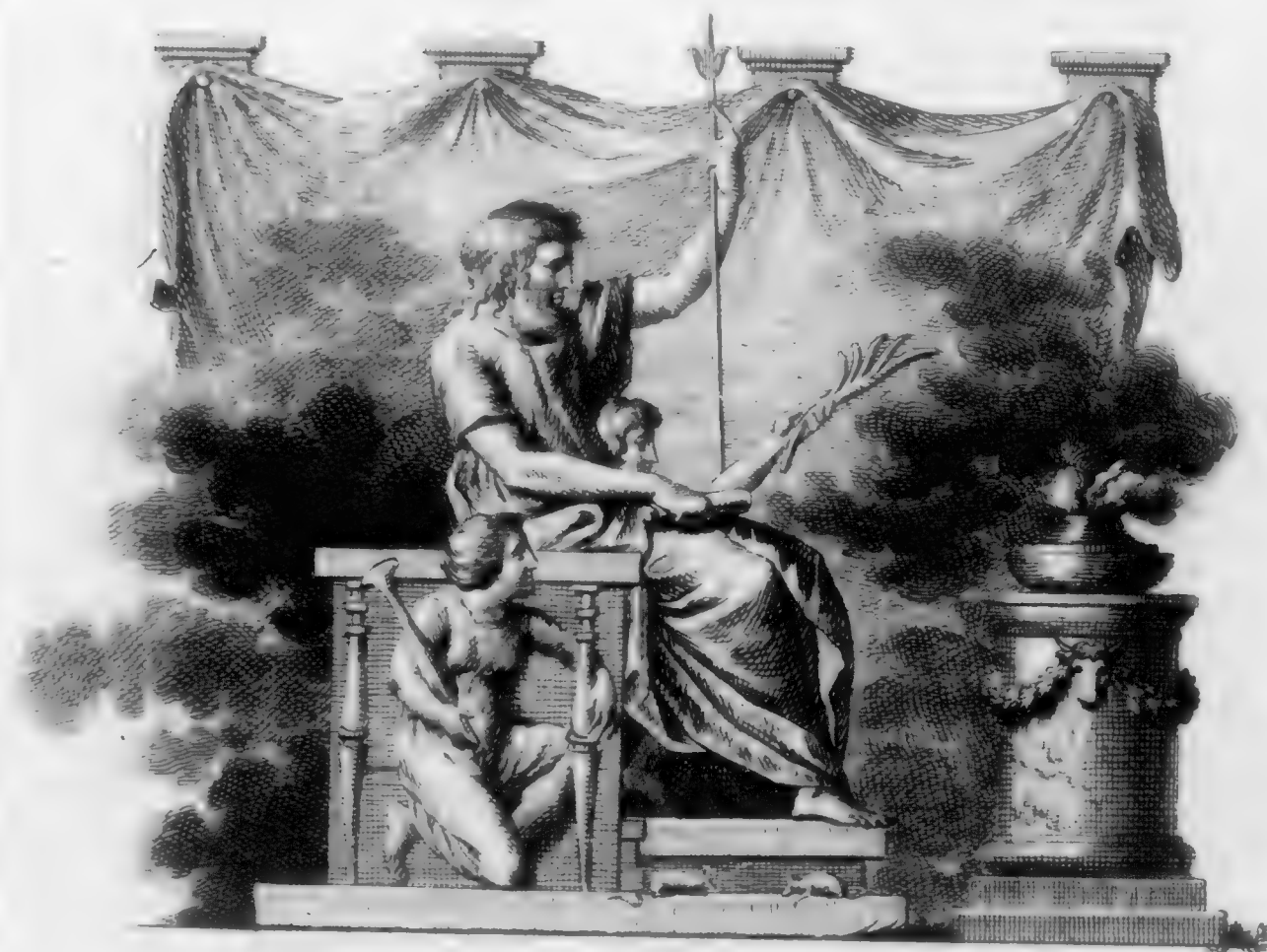
✓

class. n. d. i.

P. VIRGILIUS
M A R O
VARIETATE LECTIONIS

ET
PERPETVA ADNOTATIONE
ILLVSTRATVS

A
CHR. GOTTL. HEYNE
EDITIO TERTIA
NOVIS CVRIS EMENDATA ET AVCTA

VOLV MEN QVARTVM
AENEIDIS LIBRI IX—XII

LIPSAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

Di patrii, quorum semper sub numine Troia est.
Aen IX, 247.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER NONVS

ARGVMENTVM

Absente Aenea et in Tuscia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admouet — 32. Qui cum suis se moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugae intercluderet, classem exurere conatur — 76. Erat classis Troianae materia ex Idaeae Matris luco caesa: quapropter Matris precibus adductus Iupiter naues

TOM. IV

A

87VI
E00

v. 4

omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas conuertit — 122. Post haec imminente iam nocte Turnus aduersus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum praeficit — 167. Interim consultantibus Troianorum ducibus, quemnam potissimum ad Aeneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiore; ultro eam prouinciam suscipiunt Nisus et Euryalus, coniunctissimum amicorum par — 313: qui cum vrbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant — 366. Verum cum, instante iam luce, se recipere conantur, a Volscensis equitibus conspecti, ad siluas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viaeque errore impeditus, in hostes incidit, et a Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur — 437. Nisus quoque, caeso Volscente et Euryali nece sirenae vindicata, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit — 445. Capita, hastis affixa, in castru deferuntur: ubi a Troianis e moenibus agnita ingentem in vrbe luctum excitant — 502. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna utrimque strages editur — 589. Ibi Ascanius Numanum insolentius se iactantem sagittae ictu interficit — 671. Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti caede propellunt — 690. Eius rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit — 733, Troianosque in fugam conuertit — 777: tandem hostium multitudine circumventus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quae flumio alluitur — 789: et ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos reuertitur — ad fin.

Quod ipsa res et prudentia suadere debuit, ut per Aeneae absentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Troianorum, hoc, epico more, deae Iridis a Iunone mis-

fae monito tribuitur: Homerii exemplo, v. c. Iliad. σ, 166 etc. Ad poetae artificium agnoscendum Seruii nota facit: *In hoc libro mutatio est omnium rerum; nam et aliae personae et loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et sequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poeta in angustum se coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui summa varietate omnia, quae in pugna fieri solent, exposuisset atque adeo circa res eadem aetate et eodem bello et ab iplis Troianis gestas versatus occupauisset, quicquid nouita-

te et vitae heroicae more placere posset. Hoc meminisse debent, qui vltimos libros rerum nouitate et varietate carere clamant. Argumenti naturae ea erant tribuenda, quae in poeta reprehendenda arbitrantur. Sed in hac ipsa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quae poeta ad tenendas et recreandas legentium mentes excogitauit sollertissime: ut in hoc libro episodium de Niso et Euryalo. Etiam illud praeclare exputatum, quod hoc libro res absente Aenea geritur, ut eius aduentu noua rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipsum reprehensum in poeta, quod hoc libro per Aeneae absentiam castra oppugnantur.

*Aequoris esse Deas; qualis — magnique jubebo
Et Galatea — Verica Doto
Aen. IX, 107.*

Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur:
Irim de coelo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
Turne, quod optanti diuom promittere nemo

3 *ad Rutulum* alter Voss. et sec. Moret. *in luco* Franc. Erat vir doctus, qui *Lucmo* coniiciebat. *tunc* al. 4 *secreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104; sollennis varietas. v. sup. II, 157. Alioqui bene ferri posset et h. l., vt VIII, 610. V, 613. III, 389. 5 *Teumantias* Zulich. et al. *est* abest sec. Moret. et Erf. 6 *nemo* pr. diuum Parrhaf.

3. *parentis Pilumni*, h. e. tus est; Alia argutatur Ser-
abau. v. inf. X, 619. cf. Ex- vius; Sed spectat simpliciter
curs. VII ad lib. VII. *sede-* ad solitudinem. Lucum au-
bat: Asper erat interpreta- tem Pilumni in ea regio-

Auderet, voluenda dies, en, adtulit vltro.
Aeneas, vrbe, et fociis, et classe relictâ,
Sceptra Palatini sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetrauit ad vr-
bes; 10
Lydorumque manum, conlectos armat agrestis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere
currus.

Rumpe moras omnis, et turbata adripe castra.
Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. 15

8 *turba* pr. Hamb. ad *vrbe* pro var. lect. *ultra* Goth. sec. 9 *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petiuit* maior codicum pars, vitiose et inuito metro. *petit* Rom., tum Medic. et Gud.; et sic emendatum erat iam in Ald. alt. et hinc in cett. edd. 10 In *Corythi* eadem aberrationes, quae supra III, 170. 11 *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate eiecit Heinf. In vulgg. *collectosque*. Alii *et collectos*, interpolate. 12 *non* *poscere* Doruill. *currum* Medic. Pierii alique, cum Menag. alt. *curfus* sec. Rottend. 13 *turbataque* vulgo multi scripti et editi, quod ex melioribus secundum Pierium emendatum ab Heinso. *eripe* Oudart. *tu turbata arripe* vel *turbataque corripe* coni. Cuningham. v. 14. 15 iam sup. hi versus lib. V, 657. 658. 14 *pariter* *se* aliquot Pier.

ne fuisse quidni admittamus? *rythi ad vrbes*, designat 7. *voluenda dies*, quae vol- Etruriam ab Corytho, con-
vitur. v. ad I, 269. Catroea- ditore Cortonae. vid. Excurs.
na subtilitas a poeta aliena VI ad lib. III, 170. *Lydo-*
est, vt sit fatalis dies, quam rum *manum* Etruscos dixit
aduolui necesse fuerat. Lu- ad vulgarem opinionem. cf.
cretius *sidera voluenda, ae-* Exc. III ad lib. VIII, 479. 480.
tatem voluendam, eodem 13. *turbata arripe castra*,
modo dixit. 9. *Sceptra ex-* inuade, occupa: scilicet vt
quisitius quam regna: vtrum- rapere poetis est pro capere.
que pro regia Euandri. *Co-* Dixit autem *castra* Troiano-

Adgnouit iuuenis, duplicisque ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde haec tam clara repente
Tempestas? medium video discedere coelum, 20
Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,

16 *Ignotum i.*, vt ad *arcum* spectet, Goth. tert., perperam. *que* post *duplicis* abest in aliquot Pier. 17 *ac* alii pro *et*, quod Heinl. praetulit. 18 *aptam* Doruill. *hastam* Goth. pr. 19 *vnde haec tibi* Montalb. 20 *medium video* post Pierium probauit Heinl. e codd.; vulgaris ordo: *video medium*. Tum *discedere*, quod proprium in hac re verbum est, et defenditur a Seneca VII Nat. Qu. 20, idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heinl., qui in Mediceo et aliis melioribus inuenit. Alii *discindere*, Sprot. *dehiscere*. Laudant Iliad. 9. 554. π, 300, vbi de longo prospectu caeli sereni, quo stellae etiam interiores obtutu deprehendi videntur. 21 *Pallentisq.* aliquot Heinl. et duo Goth. *pollentesq.* duo Burm., perperam. v. Not. *Sequor* praetulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heinl. Multi *Sequar*.

rum, v. 8 *urbem*, alibi *mu-ros, aggerem*. Nam Aeneas in littore, vbi escenderat, urbem, *nouam Troiam*, considerat: quam (vt sup. VII, 157) *Casirorum in morem pinnis atque aggere cinxit*. Debuit ea in extremo fere littore haerere subiecta classe. v. IX, 68. 69. cf. Excurs. III pr. ad lib. VII. 15. *secuit* arcum pro, meauit per arcum caeli, incessit, tamquam Iris, arcu facto, pro tramite. Ducta loquendi forma a navigatione, *τέμνειν ἄλα, secare mare*, sulco facto in fluctibus, hinc *terram*, tum ipsam *viam*. Seruius reddit: arcum fecit secto caelo, duxit, paullo aliter. cf. ad V, 658. Versus 18 verba sunt ex Iliad. σ, 182. 21. Non nouum est ostentum: *palantes polo stellas* videre medio die; et est h. l. interdiu oblatum auspiciu; nunc tamen ornant haec caelum, quod disruptum est (hoc *discedere* dixit, voce in hac re propria, pro dehiscere, hiatum facere) et, quod alias in fulgure fieri solet, chasma fecit; apposita vocant Gram-

Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad vndam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque aethera votis.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
Diues equum, diues pictai vestis et auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.

22 *vocat* aliquot Pier. *Et sic effatus*. Languet τὸ et; nihil tamen e libris notatum video. 23 *Praceffit* Leid. *nimphas* Doruill. a m. sec. 24 *que* post *oneravit* in plerisque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemistichium abesset, nemo, arbitror, desideraret. 25 *Iamque adeo* Medic. a m. sec. 26 *pictai* conf. ad VI, 747. 27 *Mesapus* Ald. et Doruill. 28 *Turidae* Doruill. 29 Versus haud dubie ex lib. VII, 784 huc translatus. Turbat ille et comparationis neruum incidit, et deest plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinlii ac Burm.; adde binos Goth. cum Erf. Omissus quoque nunc in edit. Parmensi. *arma gerens* Schol. Statii, et *est* abest Doruill.

matici. Si itaque ruptis nubibus in interiora perrexit, stellas apparere, nubibus remotis, necesse fuit. 22 — 24. quod religio facere iubet, omine accepto, etiam viso et ex somnio: scilicet lustrandi causa.

25 — 32. Fundum comparationis declarat Seruius: exercitum primo confuse in campos ruisse, post digestum in ordines ad fluminis morem in alueum suum reuersi. Id vero longius petatum. Multo minus comparatio spectat ad Turnum. Agmen ordine, lento gradu et composita incedens, *fluminis lato alueo inter ripas deuoluti* speciem prae se ferre bene dici potest. Quod in Gange alueo suo se continente declarauerat, mox variat in Nilo, intra alueum recepto. De *Messapo* v. ad VII, 691 Excurs. VIII. 26. *pictai vestis*, qui, vt Etruscorum, ita aliorum Italorum mos esse debuit, vt vestibus variegatis colore et textura vterentur. 28. *Tyr-*

Ceu septem surgens sedatis annibus altus 30
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et iam se condidit alueo.

32 Cum r. ripis Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit annis e campis, quos inundauit, aluo Franc.

rhidae, vid. sup. VII, 484. 532. *septem surgens amni-*
bus; ad ostia solet referri, ut septem ostia habeat Ganges, sed repugnat veterum fides et opinio, qua vnum tantum fluminis os haberi creditum est; repugnat quoque vox *surgens*. Sin ad fontes reuoces: conuenit voc. *surgens* de scaturigine proprie dici solitum. At talis fontium numerus alibi non memoratur. Superest, ut *amnes* sint aluei, quibus Ganges, e montibus Emodis progressus et per planitiem locorum delatus fertur: quod cum fide veterum conuenit; etsi de numero alueorum haud conuenit, nec pro cursus longitudine et sinuosa varietate conuenire potuit. At in planis locis fertur iam *sedatis annibus*, sedate ac tacite; etiam aucto solitis anni vicibus alueo: quo ducere videtur voc. *surgens*, incre- scens aquarum auctu et elu- vie ultra ripas facta. Potest

tamen esse simpliciter pro-
incedens: etsi notionem auc-
tus adiunctam esse videam. Igitur Ganges inde ab ortu septem alueis incedit sedate ac tacite. Bene Seruius: *Ganges — secundum Sene-*
cam in situ Indiae, nouem
alueis fluit; secundum Me-
lam (in quo tamen locus ho-
die non extat) *septem*. Po-
tuere quoque, cum plures magni amnes in Gangem de-
ferantur, iidem, seu nonnul-
li ex iis, pro alueis Gangis haberi: multo magis, si fuis-
se neminem cogites, qui to-
tum Gangis cursum emensus esset. Omnino veterum de fontibus et toto alueo et ostiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, f. 22. et prostant disputata a viris doctis *d'An-*
ville, Rennel, Heeren, et nunc *Mannert*, de India tum antiquorum temporum tum aetatis nostrae. *per ta-*
citum, ex sup. *it*, incedit tacite: ut, per silentium, per noctem, et quae Drakenb.

Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere cam-
pis.

Primus ab aduersa conclamat mole Caicus: 35
Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros,
Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnis

33 subito Parrhaf. nimbo g. Goth. tert., perperam. mag-
no g. Gud. a m. pr. in puluere Oudart. 34 Conspiciunt
pr. Hamb. Aspiciunt Bigot. et Goth. tert. 35 ab aduersa Zu-
lich., male. Recte Seru. aduersa, quae erat versa in hostes. c.
voce C. Goth. tert. cum sec. Rottend. Caicas, Caycus al. Est
Καίκος. 37 date tela, scandite muros; sine copula, vet. edd.
et codicum pars, quod defensum a Pierio et aliis viris doctis: sed
Burmannus vrget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem
fuisse hoc modo producendi syllabam breuem, quem seriores scripto-
res sequuti sunt. Codicum vetustiorum Pier. et Heinl. (adde fragm.
Vatic.) et Macrobiani auctoritas tuetur et scandite, quod defendunt
Burman. vterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copu-
lam, negari nequit: et potest illa inserta videri ab iis, qui metro
perperam metuebant. Alii, ut Medic. (in quo diu. lectionem a
Foggino notatam non video, quam Heinl. memorat), habent:
ascendite: quod sane orationi pedestri propius esset. In Gud.
ascendito vel et ascendite; vnde Heinl. refringere malebat; ascen-
dite, quod sollenne est Livio aliisque; sed in Marone exempla
usus desiderantur. Inter haec video quidem ubique subesse vicus:
nihil tamen tam putre ac molestum, quam copulam: hanc ita-
que eieci, quod et Brunckius fecit. 38 heia codd., ut alibi.

ad Silium XV, 145 post Hein-
sium collegit, per occultum,
per subitum, per longum, ut
Graec. διὰ βραχέων, διὰ τα-
χέων, et similia. Laudat Ser-
uius Asprum, qui Altus per
tacitum iungebat; minus
bene.

33. νέφος κονίης et ομίχλη

Homero frequens. 35. ab
aduersa mole, turri in mu-
nitione Troianorum (cf. ad
v. 13) ab ea parte, qua La-
tini accedebant. 37. Idem
color orationis IV, 594 Ferte
citi flammis, dato vela,
impellite remos. 38. 39. re-
cipiunt se Troiani intra val-

Conduunt se Teucris portas, et moenia complent.
Namque ita discedens praeceperat optumus ar-
mis 40

Aeneas: si qua interea Fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo et tutos seruarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Obiiciunt portas tamen, et praecepta faciunt, 45
Armatique cauis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi
Inprovisus adest: maculis quem Thracius albis

39 *portis* tert. Rottend. quod vulgare esset. 41 *si qua i. F.* tulisset malit Io. Schrader.; hoc tamen non minus incommodum. Videtur *si qua fortuna fuisset* dictum ut, *quaecunque fortuna fuerit, ea fortuna urbis fuit.* 42 *Ne str.* alii codd. et vet. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgato, quod Romanus quoque exhibet, *acies*: tum *nec cr.* Ven. 43 *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a pr. m. *servassent* pr. Hamb. 44 *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre*; tum *monstrant* aliquot Heinfl. et Burm. cum fragm. Vatic. *monstrarent* Goth. sec. 45 *tantum* Doruill. 46 *suis* pro *cauis* Sprot. vid. Burm. *urbibus* Medic. 47 *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *processerat* sec. Moret. 48 *electis* Montalb. 49 Hemistichium idem lib. V, 565.

lum et muros. 41. si quis *provisus urbi adest*. Itaque belli casus se offerret; verbo, interpunctionem post *comitatus* sustuli. In equo *Thracio* non haerendum; cuius generis equorum copia in Latio vix tum esse potuit; sed ornat epitheton. Tum

48. In verbis *et urbi Improvisus adest*, forte et vacare videri potest. Enimvero iungenda: *Turnus* viginti equitibus *comitatus et im-* v. ad Georg. III, 420. Et

Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra. 50
Ecquis erit mecum, iuvenes? qui primus in
hostem?

En, ait. Et iaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrissono; Teucrum mirantur inertia corda; 55
Non aequo dare se campo, non obuia ferre
Arma viros, sed castra fouere. Huc turbidus at-
que huc

Lustrat equo muros, aditumque per aua quaerit.
Ac veluti pleno lupus infidiatus ouili,

51 *Et quis* recentiores fere codd. o *iuvenes* ante Heinfl. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, iuvenes? qui pr. in hostem?* quam quod erat: *Ecquis erit mecum, iuvenes, qui primus in hostem?* Medicus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. *quis.* Menag. alter: *cul.* 52 *attorquens* Heinfl. e Pierianis suisque reuocavit: exquisitum vocabulum: pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens.* Tum *emittat* duo Burm. *euertit* alii ap. Pier. 53 *campis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. cum Erf. *affert* aliquot Pier. *effert* Erf., male. *se infert* frequens Virgilio. conf. Ge. II, 145. 54 *Clamorem* omnes praeter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Vtramque lectionem agnoscit Seruius. *accipiunt* Montalb. 55 *Horrissono* Goth. sec. in *hercia* Doruill. 57 *viro* Zulich. *hic — atque hic* sec. Moret. 58 *aditumque et peruia* in aliis lectum damnat Ge. Fabric., recte. *per atria* alter Hamb. a m. pr. 59 *Poenos — ouili con.* Scriuerii; sed vid. Heinfl. *infidiatur* pars codd. apud Burm.

Turnus *turbidus*, turbatus, frequens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 sq. pudore et ira incensus, quod ante oculos habuisse et ornasse videtur; respectu etiam ad Homerum habito, qui

59 seqq. Comparatio lupi similia de leone persequutus cum pugnantium rabie satis erat Iliad λ, 547 seqq. ρ.

Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus et im-
bris, 60

Nocte ſuper media; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper et improbus ira
Saeuit in abſentis; conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et ſicca ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et caſtra tuenti, 65
Igneſcunt irae; duris dolor oſſibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et quae via clauſos

60 *Dum* e Macrob. et Priſc. notatum ab Heinſ. et Schol. Ho-
rat.; addit Burm. 61 *tutis* Goth. ſec. 62 *ille ſuper* Goth.
pr., indocte. 64 *ſiccaque* in ſ. Schol. Lucani ap. Burm., per-
peram. 65 *petenti* Parrhaſ. 66 *et ante duris* meliorum codd.
auctoritate recte eiecit Heinſ. *durus dolor* Gud. *oſſib. haeret*
Montalb. cum Mediceo Pier., ſed *ardet* optimum etiam fragm. Va-
tic. 67 *Legebatur: qua via*, hoc eſt: *qua parte via*, acceſſio
ad muros eſſet, vt bene Fabric. expoſuit; ne *via* pro ſexto caſu
haberetur. Satis tamen probabile mihi eſt, *quae via* a Marone
ſuiſſe ſcriptum, et in alterum deſlexum: ſicque Rom. cum pleris-
que aliis Pier. et Sprot. exhibebat: idque nunc reſolui; vtrumque
Seruius agnoſcit. *clauſo* aliquot ap. Pier.

647 ſeqq. *nocte ſuper me-* doquidem *improbus* omnino
dia, vltra mediam noctem, eſt nimius, multus, vehe-
vt eum longa mora incenſa mens. Illuſtratum ab aliis.
fames ad rabiem agat; conf. conf. ſup. Georg. I, 119 et ad
v. 63. 64. *ira ſaeuit* melius, 146. *abſentes* h. l. de in-
quam *improbus ira* iungitur, cluſis ouibus. Suaue autem
ne altero loco abundet *ira*, hoc *ſaeuit in abſentes*, quod
altero autem loco *ſaeuit* nu- imitati paſſim ſunt alii: Stat.
dum et tenue relinquatur. II Theb. 133. Valer. Fl. III,
improbus etiam ſolum per 589, vbi v. Intpp. 63. 64.
ſe de ira et fame et vehe- ornate; fames et ſitis excru-
mentiore quoque impetu dic- ciat eum. 67. *quae via*,
tum occurrit: inf. X, 727 *im-* aditus ad muros, *excuiat*
proba ora h. auida. Quan- *Teucros*, facultatem et mo-

Excuiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
Classem, quae lateri caſtrorum adiuncta latebat,
Aggeribus ſaeptam circum et fluuijalibus vndis, 70
Inuadit; ſociosque incendia poſcit ouantis;
Atque manum pinu ſagranti ſeruידus inplet.
Tum vero incumbunt; vrguet praefentia Turni;
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripere focos; piceum fert fumida lumen 75
Taeda, et conmixtam Volcanus ad aſtra fauillam.

Quis deus, o Muſae, tam ſaeua incendia Teucris

68 *Excuiet* duo Burm. atque abeſt Doruill. *vallo Teucros-*
que e. Ven. in *aequum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr.,
pari ſignificatione, ait Heinſ. Recte, nec tamen eadem rerum no-
tione. Aliud eſt, in *aequum locum* elici, vt v. 55 *aequo campo*
ſe dare, aliud in *aequor* ſeu campos. Hoc vulgatiuſ inter poetas:
illud inter ſcriptores hiftoriarum. 70 *ſeptem vnus, ſepta* alius,
et *cinctam* alter Voſſ. ap. Burm. *clauſam* Rom. 71 *que poſt*
ſocios deletum malim, nam infringit verborum vim. 72 *fra-*
granti Medic. *manu* Doruill. *infert* alios legere Fabric. monet.
cf. Burm. 75 *D. ſocios* Goth. tert., indocte. *p. infert* Sprot.
f. fumum alter Hamb. a m. pr. 77 *Qui deus* Gud. a m. pr.

dum ſuppeditet eliciendi eos.
68. *aequor* camporum haud
dubie.

70. Comparant exemplum
Hectoris et verba Iliad. 6,
716 ſqq. 72. *ſeruידus*, vt
ſeruידus iſtat IX, 350. X,
788 et al. 74. *accingitur*
facibus, armatur, inſtruitur,
vt altero loco recte Seru., vt
adeo mirum non ſit, poetam
ſupra VII, 187 *lituo trabea-*
que ſuccinctum dixiſſe. 75.
focos, quos a Rutulis extem-

Tom. IV

plo exſtructos fuiſſe cogitan-
dum eſt; adeoque nunc tae-
das ſeu ſtipites in foco ar-
dentes. Haerent intpp. cum
Seruio. Burmannus focos
agreſtium in vicis circumui-
cinis aduocabat.

77 ſqq. Fabulam, quae ſe-
quitur, tamquam abſurdam
et epica grauitate indignam
reprehendere in promptu eſt:
et reprehenderunt eam mul-
ti, etiam e veteribus, vt e
Seruio ad v. 82 patet: quan-

B

Anertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80

78 *tantis* Reg. cum Goth. sec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr.
79 *Discite* aliquot Burm. cum Goth. tert., indocte. *prisca fides*
facta est et f. p. coni. Waddelii Animadu. Crit. p. 27, idque re-
cepit Cuningham., sed vid. Not. *facto sit* Rom. ex *set*.

doquidem minore hoc doc-
trina indiget, quam argu-
mentis idoneis eam defende-
re. Nec nos insitiamur, a
nostris sensibus et phantas-
matibus eam nimium quan-
tum abhorre. Nec vero
Maro hoc non persensisse et
ipse videri debet. Hoc enim
erat, cur nouo more aditum
sibi ad narrationem muni-
ret; Apollonii utique exem-
plo, lib. IV, 1381 sqq., vbi
nauem per deserta Libyae
humeris Minyarum gestatam
narraturus erat. Potuit au-
tem inter veteres haec fabu-
la minus displicere, cum ea
vetere fama accepta esset; et
Maro eam repetere potuit,
cum veteres de Aeneae ad-
ventu fabulas pro gemmis et
stellulis intexere telae suae se-
mel suscepisset. Nec id face-
re cunctatus est Ouid. Met.
XIV. Vt autem in talem fa-
bulam incideret vetustas, ita
factum arbitror, quod eadem

Dryades Nymphas arbores
insidere et cum iis viuere ac
deficere fingebat. Promptum
sic fuit, arbores recisas et in
naues versas iterum ad pri-
stinum numen reuersas com-
minisci. Alio modo nauibus
in scopulos versis Homerus
nauigationem Phaeacum in
miraculum conuerterat Od.
9, 557—564. Similem lo-
cum tractauimus de Harpyiis:
cf. Excurs. VII ad lib. III.

79. *Prisca fides facto sed*
f. non capiunt Seru. et alii.
Fides est eius, qui aliquid
tradit, vel rei, quae narra-
tur, quae alias *auctoritas*:
adeoque pro ipsa *narratio-*
ne ponitur. Igitur *facto* h.
facti *prisca est fides*, narra-
tio. Rem narrat traditam ab
antiquis hominibus: sed con-
stante fama ad seriores aeta-
tes propagatam.

80. De aedificatione classis
conf. sup. III, 5. 6. *Ida* au-
tem mons et ipse sacer mag-

Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat,
Ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
Vocibus his adfata Iouem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silua mihi, multos dilecta per annos, 85
*Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,

82 *genetrix fertur* Rom., et sic Goth. pr. 83 *Da, n. pa-*
renti Goth. tert. *gnate* vnus Menag. alt. 84 *tam poscit* Ven.
domitor te p. Olympi Waddel. ibid., ingeniose; sed conf. Not.
85 *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr. 86 *tenebant* Gud.
a m. pr. *parabant* Zulich. Ceterum ad hos versus 85, 86, 87 nemi-
nem offendisse miror. Esse enim hiulcos et scabros, nec sententia
cohaerere cum ceteris, ad sensum procliue est: *pineae silua*

nae Matri deum, cf. v. 85.
86, non minus ac *Berecyn-*
tus, Phrygiae mons et trac-
tus, a quo h. l. nomen indi-
tum; vti alias illa *Idaea dea*
appellata est. cf. Strabo X,
p. 718 C, et inf. X, 252 *Al-*
ma parens Idaea deum.
Consentaneum erat, vt pi-
neta montis ei essent sacra.
84. *domito Olympo* adiec-
tum quorsum sit, dubitari po-
test. Sequuntur interpretes,
quos vidi, Sernium, *Vide-*
tur, inquit, *hoc dicere:*
Praesta ei, cuius beneficio
seruatus ad Olympi regna
venisti. Saturnus enim cum
omnes consumeret filios, Io-
vem solum esse non potuit,
celatum matris (Opis seu
Rheae, quam eandem cum

Cybele esse perhibent) *auxi-*
lio. At nimis longe petatum
hoc, cum hic de re, non re-
centi Iouis dominatione, sed
Troiae captae tempore acta
sermo sit; etsi doctum ac ve-
rum illud sit: cf. Apollod. I,
1, 3. Parauit quoque iterum
sibi Olympi imperium Terrae
opera Iupiter pugna cum Ti-
tanibus facta: ibid. I, 2, 1.
Dicam equidem simpliciter,
adiectum a poeta *domito*
Olympo, pro eo, quod vo-
lebat, domitorem, *poten-*
tem Olympi, regem deorum,
dicere, qui adeo posset pre-
cibus satisfacere. 85 seqq.
suspectus locus; *silua* et *lu-*
cus saltem per appositionem
dicta puta. 86. *in arce*, in
vertice Idae: esset τὸ Γάργα-

*Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio iuueni, quum classis egeret,
Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius vrguet.
Solue metus, atque hoc precibus sine posse pa-
rentem, 90

Ne cursu quassatae vlllo, neu turbine venti
Vincantur; profit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:

mihî — Lucus in arce fuit —, quorsum nunc memoratur *lucus in arce*, cum in Ida ad Antandrum classis aedificata esset? nec in acropoli Ilii caesa esse potuit materies nauium. alter utique versus rescindendus erat. Nec satis consentaneum, si *pineam* siluam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obscuram*. Praestabat delere duo versus, tamquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc in Has*; saltem includere eos, tamquam a poeta narratore, ad interpretationem insertos, in hunc modum: *Pinea silua mihî multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit — obscurus acernis) Hanc ego D.* Verum, ut diximus, prorsus sunt alieni ab h. l. 89 *anxius angit* retinuerat Heinfl. codicum omnium et Pier. et suorum auctoritate motus: vno Voff. sec. excepto, cui adde Goth. tert., in quibus *vrget* reperitur, quod vet. edd. occupat, nec modo Saec. XVI, quod Heinfl. putabat, verum Saec. XV quoque, ut Ven. 1484, 1486, 1495, Norimb. 1492 etc., etiam edd. e rec. Egnatii, et Iuntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione vnam Aldinam: scilicet pr. et sec.; at tertia e Naugerii emendatione, et quae ex ea fluxere, *angit* habent; quod iterum expulit H. Stephanus. Praestat haud dubie h. l. *vrget*: estque locus exempli memorabilis inter ea, quibus librorum optimorum vel omnium consensus et auctoritas criticis rationibus, a sermonis proprietate et elegantia petitis, posthabenda est. *anxius angit* inepta esset allitteratio. 90 *atque haec* tres Burmann. 91 *Neu c.* Heinfl. post Pier., librorum consensu. Male; et verius vulgo *ne*; duo Burm. *nec*; vnus *non*. 93 *torquet q. f. m.* adluta putabat vir doctus apud Burm., cui adstipulor. *f. caeli* Leid. et Goth. tert.

πορ ἄκρον, Iliad. ε, 292. In tri Idaeae. cf. ad v. 80, vti Ioui hoc igitur sacra fieri solita Ma- eodem in loco Iliad. ε, 48.

O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factae immortale carinae 95
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Aeneas? cui tanta deo permessa potestas?
Immo, vbi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quaecunque euaserit vndis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua, 100
Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
Aequoris esse deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,

94 *facta* Doruill. *quo f. trahis* codex Ge. Fabricii, pr. Rot- tend. et Exc. Burm., et sic Seruium aiunt legisse. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg. 95 *factae* sec. Moret. 96 *lustrat* Zulich. Malim et h. l. *certusue*. 98 *finis* tres Burm. 99 *vndas* pro diu. lect. sec. Moret. a pr. m. Erf. et Seruius; exquisitius altero haud dubie, iudice quoque Heinfl. 100 *ad Laurentia* Leid. et L. Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animadu. Crit. p. 28, quasi hoc nouum esset in poeta, ut praepositio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid. 102 *quales* aliquot Pier. et multi ap. Burm. *Doto*, Δωτο, codd. fabularumque (adde Homeri Iliad. ε, 43. 45) auctoritate restituit et adstruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*. cf. ad Valer. Fl. I, 134. 103 *Aut G.* Rom. *sp. vortice* pr. Hamb. pro var. lect. et Ed. Ven. Burm. 104 *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert.

94. *quo fata vocas?* in- habeat Aeneas, in periculis
vertis, mutas; vti fata *verti*, instantibus se incolumem fo-
fecti, *mutari*, dicuntur; re. 98. *defunctae*, quod
aut quid petis istis trabibus plenius VI, 83 *magnis pe-*
seu nauibus (h. in earum gra- *lagi defuncte periclis*. 99.
tiam; non ut Burmann. *pro olim quaecunque euaserit*
istis). *immortale fas*; h. l. *vndis*. Non enim omnes
pro conditione; ut ius. *cer-* euaserant; sed vnam Orontis
tusque incerta; ut ab initio tempestas merlerat mari: I,
statim certum et exploratum 113 quatuor aliae incensae a

Per pice torrentis atraque voragine ripas 105
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita conplerant; quum Turni iniuria Matrem
Admonuit, ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum noua lux oculis offulsit, et ingens 110
Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras

105 *Perpice* Goth. sec. 108 *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Doruill. *compulerant* Leid. 109 *ratibus sacris* post Pier. Heinſius ſecundum libros meliores; vulgares: *sacris ratibus*. Cerda, lapſu puto calami, ſ. *trabibus*. Diomedes lib. II laudat: *ratibus ſacras d. t.* 110 *offulſit*, quod iam e Naugerii emendatione tenebamus, Heinſ. e melioribus, Romano quoque aliisque Pier., in quibus *offulxit* vel *obſulxit*; cf. inf. 731. Vulgg. *effulſit*. cf. Heinſ. 111 *nimbos* Goth. sec. *nubes* Sprot. pro var. lect. 112 *Idaeumque chorum* Zulich. *Idaeique cori* Doruill. *Idaeique chori tum vox h.* videntur alii iunxiſſe, vt Donatus: vt *vox chori I.* audiretur; ſed languet ſic oratio. *cum vox* duo Rottend. *per aures* pr. Rottend. a m. pr.

mulieribus in Sicilia: V, 699. Ergo ex XX nauium numero non niſi XIV incolumes Tiberim intrauerant. 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. 106. Inferiora haec Homericis II. A, 528 ſq. Ἡ καὶ κρανέητιν — iudicant Grammatici apud Macrobian. V, 13. at non vbique eadem ſententia iisdem ornamentis amplificari poteſt aut debet.

107. *debita* fato; VII, 120 *fatis mihi debita tellus*. 110. *Hic primum*. Arguta-

tur cum aliis Catroeus, etſi Burmannus non improbat, dum reſpici credit ſeriora tempora, quibus Cybele Peſſinunte fuit arceſſita Romam et templis recepta. Nam *primum* reſertur ad v. 112 *tum* vox audita. 112. Paulo durius, ſed, vt poeticam orationem decebat, iunctum: *nimbus Idaeique chori*, viſus nimbus, nubes tranſcurrere per caelum, et viſi ſunt chori, h. e. chorus, qui Matrem deum comitari ſolebat,

Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucro, defendere nauis,
Neue armate manus; maria ante exurere Turno, 115
Quam ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutae,
Ite, deae pelagi; Genetrix iubet. Et, ſua quaeque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis aequora roſtris
Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile mon-
ſtrum, 120

Quot prius aeratae ſteterant ad litora prorae
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur.

117 *genetrix que iubet, ſua* aliquot Pier., minus bene. 119 *diuerſis* Zulich. *dimerſis* ſec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *aequore* Ven. 120 *mirabile dictu* Rom. 121 *Quot prius*. Notatus verſus tamquam alienus et ex lib. X, 223 huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd., a quibus abeſt (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge. Fabricio, Heinſio, aliis, etiam deterioribus, vt Erf. In iis codd. et edd., in quas illatus eſt, modo ante, modo poſt ſequentem: *Reddunt ſ. t.* reperitur. In Goth. vero tert. verſui demum 142 ſubiicitur. Variant etiam in voce *prorae*; in aliis *puppes*, in aliis *naues*. v. Pier., Cerda, Burm.; et *in littore* duo ap. Burm. 122 *Redduntur t.* aliquot Pier., et *facies totidem* Ven. *feruntur* pr. Rottend.

Corybantum puta, in nube et Ida. 113. *vox agmina* illa abditus et inclufus. Pro *complet*, proprie aures, loca, in quibus illa agmina habentur. 114. Tum dea Teucros vetat *laborare*, et navibus defendendis operam dare.

118. *puppes*, non *prorae*; nam puppes ſunt ad littus verſae. v. VI, 3. 4. 5. 122. *reddunt ſe, ἀναδιδούσι*; iterum emergunt, prodeunt.

Obstupuere animis Rutuli; conterritus ipse
Turbatis Messapus equis; cunctatur et amnis
Rauca sonans, reuocatque pedem Tiberinus ab
alto. 125

At non audaci cessit fiducia Turno;
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:
Troianos haec monstra petunt; his Iuppiter ipse
Auxilium solitum eripuit; non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. Ergo maria inuia Teu-
cris, 130

123 *animis Rutuli* edd. fere ante Heinfl., qui sequutus est Me-
dic. Sprot. (adde Goth. sec. et Erf.) e Gud. a m. pr. *animi Rutu-
lis*, vt oratio varietur. Idem fecerat sup. II, 120. Ego praeferam
vulgatam hanc: *Obstupuere animis Rutuli*, vt elegantiore: quam
fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom. 124 *Turbatus* Rom.
Mesapus, Messapus, Mesappus, Messappus, in libb. et amens
Parrhaf. a m. pr. 126 *Turno fiducia cessit* aliquot Pier. omnes-
que Heinfl., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud du-
bie infuauius ad aurem. 127 *dictis tollit* sec. Moret. *tollit*,
dictis atque increpat vltro Ed. Dan. Heinfl. *animos* autem Ru-
tulorum esse, quos tollit Turnus, quis dubitet? 128 *petant* alter
Hamb. 129 *neque ignes* vetustiores Heinfl. et alii. In sensu al-
terius hemistichii haerent Intpp.; Faber post Ortuin. emendat: *nunc
telaque et ignes*. Burmannus multis verbis nihil expedit. Sen-
tentia tamen expedita satis per se: *his Iuppiter ipse auxilium so-
litum* (navibus amissis, quibus fugere possint) *eripuit*, adeoque
eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus est nostra opera:
non tela nec ignes Expectant Rutulos. Ex vulgari satis vsu lo-
quendi expectamus ea, quae omnino futura sunt, adeoque et mala,
quae imminet.

125. quod VIII, 240 minus lorum exercitus duces erat:
ornate: *Disfultant ripae*, VIII, 6.

refluitque exterritus ani- 126 seqq. Audacia Turni
nis. Quod *Messapus* memo- praeclare a poeta inter me-
ratur, puta factum, quia is tum ceterorum declaratur.
inter primos infesti Rutu- 129. *non tela*, perituri sunt,

Nec spes vlla fugae; rerum pars altera adempta est.
Terra autem in nostris manibus; tot millia, gentes
Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua 135
Fertilis Ausoniae Troes. Sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas

131 *demta est* Rom. Montalb. Seruius Danielis, Goth. pr., et
alteri deest *est*. 132 *in* deest Ed. Ven. Burm. *in nostris ma-
nibus* praetulit ordinem Heinflus secundum libros; adde fragm. Vati-
c. In aliis: *in manibus nostris*, quod quidem mollius ad aures
videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, in-
ter quos Rom., Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic.
gentes, haud dubie doctius, vt per appositionem sit: *tot millia*,
eaeque *gentes Italae*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum
vel Italarum*. 133 *ferant* pr. Hamburg. pro diu. lect. *Itali*
sec. Rottend. 134 *pro se* sec. Moret. 135 *Stat* deterrimus
liber, Franc., cum Goth. tert. *datum est* ante Heinfl., qui post
Pierium meliores libros et exempla similia est secutus; tuetur *to*
est fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb. 137 *ex-
cindere* itidem deteriores: *excidere* Hugon. cum Erf. *scindere*
duo Moret. 138 *praerapta* Franc. *an solos* ap. Macrob. IV

antequam nos telis et igni h. e. Italarum, in armis sunt
eos petamus. cf. Var. Lect. aduersus Troianos. 134. De
131. *rerum pars altera*, pro his vaticiniis cf. supra dicta
vulgari: altera res, alterum. Disquis. II, f. VI. 135. *Ve-
nerique* lib. I, 257 sqq. Tur-
Alterum, mare, ipsis inter- nus tamen simpliciter de fa-
clusum est, combusta classe; tis in Aeneae gratiam a ma-
alterum, terra, in nostra est tre Venere quocunque tan-
potestate; nam, Troianis val- dem modo ordinatis cogitare
lo inclusis, Rutuli loca vicina potuit. Quod illa Ionem pre-
obsident ac tenent. 132. *tot* cibus exorauerat, rescuiimus
millia, gentes Italae, per nos, a poeta nobis proditum.
appositionem, pro vulgari, 138. 139. Non solus Mene-
tot millia gentium Italicarum, C

Iste dolor, folisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset 140
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum. Quibus haec mediū fiducia valli,

Sat. 4, nec male, etsi mendose. vid. Heinf. *solos an con.* Cuningham. 140 *St p. f.* pars codd. Pier. et Heinf. et Goth. tert., male probatum Pierio: multo enim grauius alterum est: *Sed per. sem.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270. vbi v. Ruhnken. *Cum p. f.* pr. Rottend. Tum *peccasse* aliquot Pier. et duo Heinf. Similis locus ap. Silium XVII, 442 *Sed fugisse satis fuerit* etc. 141 *modo nec* aliquot Pier., vnde natum esse apparet *modo nunc g.* Ven., etsi sic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum est viros doctos in loco hoc nodum quaerere, aut in eo soluendo adeo laborare potuisse. *modo non*, vt *tantum non omne*, quoties non occurrat? *perosos* recte retinuit Heinf. Etiam satis esse debebat ante, semel peccasse eos, perosos genus femineum modo non omne. *perosis* Gud. a m. pr. *perosum* aliquot Pier., multi Heinf. et Burm., et inter eos Gud. a m. sec. cum Carisio et Schol. Statii. In Mediceo erat *perosos* et emendatum u h. e. *perosus*: similem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *perosos* etiam Rom. exhibuisse videtur, et constanter illud retinent edd. vett., quas euoluimus. 142 *f. belli* alter Hamb.

laus raptum coniugis Helenae vlciscitur. Homericum Iliad. 1, 340. 341 Οὐ μῶνοι Φιλέους' ἀλόχους μερόπων ἀνδρῶπων Ἀτρεΐδαι etc. iam Macrobius V, 9 comparauit. Reliqua 140 seqq. paullo argutiora et ῥητορικώτερα esse videntur: sed, dicat aliquis, satis est Troianos semel ultimam calamitatem esse expertos; nec probabile sit, cum dii tantis periculis eos servatos in Italiam adduxerint, nunc iis exitium adfuturum

esse. Ita vero satis etiam habere debebant, semel rapuisse feminam; quippe qui ex raptu Helenae ea mala experti sint, vt *modo non omne* h. e. totum genus femineum perosi esse debeant: tantum abest, vt nouum raptum, Lauinae, meditentur. *Quibus haec.* Ex ira oratio durior. Dat iis hoc vallum, haec fossa, fiduciam: an non vero multo munitiora Troiae moenia euersa viderunt? Argutum et bellum etiam illud

Fossarumque morae, leti discrimina parua,
Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu confidere in ignis? 145
Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
Adparat, et mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros. Addant se protenus omnes
Etrusci socios. Tenebras et inertia furta 150
Palladii, caesis summae custodibus arcis
Ne timeant; nec equi caeca condemur in aluo:

143 *mora et Rom. discrimine paruo*, minus eleganter, pars codd. Pier. et Heinf. cum ipso Medic. et fragm. Vatic. a pr. m., et sic fere edd. ante Heinf. 144 *At non* Heinf. post Pierium e melioribus libris vindicauit: vulgo *An non*. Vtramque lectionem Seruius memorat. conf. VII, 363 *At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor*; vbi eadem varietas. 146 *At vos* qu. Moret. *Sed vos electi* aliquot Pier. et Reg. cum Doruill. *selecti* Mentel. pr. a m. pr. o *laeti* Parrhaf. a m. pr. *qui* Heinf. post. Pier. e bonis libris, ex solita elegantia, cf. sup. v. 51. Vulgo *quis. scandens* Goth. tert. 147 *Apparet* aliquot Pier. 151 Versus totus remouatur impetum loquentis Turni, ita vt orationem liberatam eo esse peruelim. Obseruat quoque Burmann., Freinshemium ad Curt. IV, 13, 8 hemistichium, ex lib. II, 106 repetitum, ab alia manu adfuturum putasse. Nunc video Iacobum Bryant hoc ipsum furtum versus ex alio loco subrepti agnoscere, et Brunckius causam aliam docte adiicit (praef. p. VI), quod secundus casus Augusteo saeculo *Palladi* erat, non *Palladii*. Exulat etiam versus ex ed. Parmensi. *caecis* Goth. tert. *latae* in Rom., in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *lato c. a.*, minus bene. 152 *Nec* alii ap. Burm.

143: *leti discrimina parua*: cit autem Turnus arma a Thetide Achilli apportata et simplicius Homer. Iliad. 6, classem Achiuorum. 150. 628 τυτθὸν γὰρ ἔπ' ἐκ θανάτοιο φέρονται. 146. animo- 151. v. sup. lib. II, 164 seqq. Insidias per noctem non struemus: vt *furtum* toties: vt IX, 350. X, 735. XI, 515.

Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danaïs rem faxo et pube Pelasga
Esse putent, decumum quos distulit Hector in
annum. 155

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis. 160
Bis septem, Rutulo muros qui milite seruent,

Retineant Goth. sec. *caeco* aliquot Pier. cum Regio Burm. *clau-*
demur Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur*
duo Moret. *alueo* Rom. 154 *saxo* Goth. tert. *et puppe* sec.
155 *putant* tres Burm., et *ferant* aliquot Pier. et Heinfl. cum fragm.
Vatic. *decumum* v. Pier. 156 *nunc ideo* fragm. Vatic. *quo-*
niam melior Ven. et Goth. tert. *diei est* aliquot Pier. et Heinfl.
cum vno Goth., quod tenuem facit orationem. 158 *parati*
reuocauit Burm., quoniam *militēs parati* ad pugnam centies
dicuntur. Altera lectio ob codicum consensum a Pierio et Heinfl.
erat probata: *pugnam sperate parari*. Accedit fragm. Vatic. et
nunc Wakefield, laudato cod. Collegii Iesu. 160 *flamma* Pierii
libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic. 161 *Bis septem Rutuli*
vulg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, ele-
gantiae studio e Mediceo Heinfl. dedit. *qui muros* alter Hamb.

155. *quos distulit Hector*: lim ego conferri Iliad. 3,
docte pro vulgari, quorum 502 sqq. 529 sq., et 7, 275.
conatus et consilia repressit Tum priscae aetatis mos et
et retardauit per annos de- militiae obseruanda est impe-
cem. conf. XI, 288—290. ritia, quod Rutuli castra op-
Hinc eleganter illud Abironii pugnant, ipsi vallum nullum
Silonis apud Sen. Suafor. II, ducunt, quo se tueantur.
et in Anthol. Lat. p. 87 *belli* Nec aliter Troiani, qui Achi-
mora concidit Hector. vorum castra oppugnant, II.

156. Comparant Odyss. 4, 3, sub f. 160. *flammis* int.
291 sq. Iliad. 3, 381. Ma- vigilias. Ad v. 161 sqq. cf.

Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis iuuenes auroque corulci.
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aenos. 165
Conlucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troes, et armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula iungunt; 170

162 *Dilecti* Gud. et vnus Goth. *sequuntur* vel *secuntur* pars
libb., idque post Pier. probauit Heinfl. Romanus cum aliis, etiam
edd., *secuti*. 163 *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuen-
tur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars
Purpureis cristis exhibent ap. Pier. et Heinfl. 165 *euertunt*
Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect.
166 *custodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripisset
Heinfl., si alicubi reperisset. Nunc video sic emendasse quoque Cu-
ninghamum. 168 *Despectant* Ven. *ut armis* emend. Wakefield,
pariter ac VIII, 605. 169 *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in
explorare, vt pinnae valli subintelligat, notante Heinfl. 170 *quo*
abest binis Burm.

Iliad. 1, 85 seq. et ad v. 165 occupant. 170. *pontes et*
v. Iliad. 3, 550. 551. Agmen *propugnacula iungunt*. Vt
igitur c1o1oCC virorum se- *amnis ponte iungitur*, ripis
lectorum fuit constitutum. ponte iunctis, vt transitus
164. alternis excubias et alia pateat, sic *propugnacula*
munia militaria obeunt: vid. *iunguntur pontibus*, vt ad
Burm. 165. *et vertunt cra-* ea pateat aditus. Accipiebam
teras aenos, inclinant vi- propugnacula de turribus in
num in pocula infundendo: muro vel vallo, quae cum
esse hemistichium Ennianum, altiores essent, viae forte ad
Seruius docet. eas erant faciendae, quas

168. *armis alta tenent*: appellat pontes; vt discursus
h. e. vallum (poeta per mu- militum per murum esset li-
ros declarat) et turres armati ber. Inf. IX, 664 *It clamor*

Tela gerunt. Infiant Mnestheus acerque Sereftus:
Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,
Rectores iuuenum et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, fortita periculum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuen-
dum est. 175

171 Si *Tela gerunt* est, armati sunt, otiosa est lacinia post illa: *et armis alta tenent*. Sensus itaque esto: afferunt, portant missilia et alia tela, quibus opus esse poterat. *Instat* aliquot Heinl. cum binis Goth. 173 *iuuent* Burm. recepit lectionem Ge. Fabricio olim e Donato probatam. Nulla auctoritas affertur praeter pr. Hamb., qui pro var. lect. habebat. Agnoscit tamen etiam Seruius lectionis diuersitatem, vnde, puto, in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cuningham. Accipiendum ita de Ascanio. Verum hunc in modum, puto, poeta dicturus erat: *puero*. Quos pater *Aeneas* — *Rectores* puero; vt toties aliis locis, *Iulus puer*, *Ascanius puer*, et *puer* absolute, vt X, 70; nec vnum locum occurrere memini, quo Ascanius iuuenis dicatur; quod contra de Turno sollenne est. Melius adeo erat, constantem librorum lectionem retinere: *Rectores iuuenum* h. Teucrorum, quos Mnestheus et Sereftus sub signis habebant; vt toties *iuuenes* pro viris, militibus, turba, et sic porro dicti occurrunt. 175 *Exercetque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices q.* Nonius Marcellus in *iueri*, con-

totis per propugnacula muris. Nunc dubito an recte statuerim. *Propugnaculum* est locus munitus, munimentum, vnde propugnatur: potest adeo dici de muro, turri. Iam genus est muniti semicircularis ante vallum seu murum castrorum, quod ponte iungi cum vallo necesse est; diuersum ab altero similis formae, quod in ipso vallo inaedificatum est. Similis turris ponte iuncta

vallo memoratur inf. 530 sq. 171. *tela gerunt*: congerunt et apportant missilia, quorum vsus esse poterat. conf. Var. Lect. 173. *Rectores iuuenum*; Frustra de paedagogis cogitant intpp.; sunt duces militum. cf. Var. Lect. quos designauerat Aeneas ante profectionem ad Eandrum, si quid accideret aduersi, quod operam militarem postulare. 175. *vices*, quod explicatiue, hoc magis

Nifus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis;

176. Nifus erat portae custos, acerrimus armis, Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis; futum ex vll. 222 et 164. est omissum in sec. Hamb. 177 *Ida* Moret. sec. *Yda* Doruill. 178 *iaculis* Vratisl. *leuibusque* duo Burm.

doctum adeoque poeticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc., vel exercet vices κατὰ τὸ, quantum ad id spectat, quod etc.

176 — 449. Peruenimus nunc ad episodium, Aeneidis omnium facile nobilissimum, de Nifo et Euryalo, cuius suauitas summa inprimis ad sensum et affectionem amicitiae sese refert. Sed accesserunt tot alia ad animos mouendos accommodata: generosa puerorum indoles; praeclara laudis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri et Aletae senis beneuolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris iuventutis facile erit: sed vtantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturae seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent.

Quem vero ne huius quidem loci dulcedine tactum videant iuuenem, eum omni liberali disciplina indignum iudicent. Diomedis et Vlyssis egressum nocturnum ex Iliad. et poetae ante oculos fuisse non dubito: viderunt hoc iam veteres: v. Seruius ad v. 1 hui. lib., sed quod amoris mutui affectus, mox metus de iuvenum fortissimorum discrimine, tandemque miseratio in narrationem illata est, hoc Maronis, summi poetae, ingenio deberi videtur. Etiam accessus et transitus ad episodium lenis est et simplex. Egerat de custodiis et excubiis; est in iis Nifus. Vnum est quod paullo senerior aliquis iudex reprehenderit, quod ad carminis summam episodii nulla vis et effectus est.

176. Nifum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen, v. c. Iliad. β, 837. 838. *Idam* matrem esse Nympham

Et iuxta comes Euryalus, quo pulcrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit ar-
ma; 180

Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, dñe hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique deus sit dira cupido? 185

179 *It iuxta* pr. Moret. Verum *Et iuxta* est pro, et vna cum ipso, ὁμοῦ, σὺν αὐτῷ, erat E. *Et Nisum iuxta Euryalus* aliquot Pier. 180 *neque* a Pierio pro *nec*. Ed. Ven. *Troianaque induit*. 182 *que* abest Montalb. 183 *Tum* Heinl. e libb. Vulgo: *Tunc*. 184 *addant* Zulich. 185 *sit* tres Burm., sed recentiores.

habendam quis dubitet? Euryali patrem infra vl. 201 edit Ophelten, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Troiana neque induit arma*; otiosum videri debet post illa: *non fuit Aeneadum*, sed redemit culpam poeta Homericam formam: ἐδύσατο τεύχεα et similia. Non fuit alius inter Troianos qui in armis erant. 181. Ex Homericis Odyss. x, 278. 279. (adde Iliad. ω, 347. 348), vt iam Macrob. notauit Sat. V, 13. *iuuentam* vero *primam* ausus est dicere pro lanugine pubertatis. 182. *amor vnus*, idem vtriusque et mutuus. Laudant et hic Homericum illud: ἕνα θυμὸν ἔχοντες Il.

π, 219. 185. Ad magnum aliquod audendum inflammatum me sentio, afflatu ne diuino an animi impetu. Versus alti et grauis sensus! ἐν θουσιῶσι homines, aut animo magnae rei imagine intuituue inflammato, aut perturbatae per causam seu externam seu internam ignotam vel obscuram mentis affectu commoti; aut vt diuinitus afflatus et commotus esse credatur animus. Facile autem pro afflatu diuino habetur magnus animi impetus et ardor. Odyss. δ, 712. 713 εἴ τις μὲν θεὸς ὥροεν, ἦ καὶ αὐτοῦ θυμὸς ἐφωρμήθη. Repetiit eadem Quintus IX, 80 et 228. 9. *dira* simpl.

Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inuadere
magnum

Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant; somno vinoque sepulti
Procubuere; silent late loca. Percipe porro, 190
Quid dubitem, et quae nunc animo sententia
furgat.

Aenean adcirci omnes, populusque patresque,
Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.

186 *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. erasum erat *iam*. 187 *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otiose vacat: est pro, *mens mea*; tum *placida* duo Burm. *est* abest a binis aliis. 188 *qua* alter Hamb. 189 *Lumina clara* vitiose alter Hamb. *vera* Menag. pr. *vino somnoque* Dorvill. *sepulti* recepit Heinl. aliquot codd. (adde Seru.) auctoritate, posthabita praerogatiua Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *soluti* legitur, vt orationem variet poeta: occurrit enim idem hemistichium inf. 236. 190 *Perspice* et *Prospice* variant codd. Heinl. et Burm. 191 *et* abest Ven. *aut quae nunc* aliquot Heinl. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *furgit* duo Burm. 192 *Aeneam accirique* duo Burm. *omnis populusque vnus* Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Doruill. cum binis Goth. *populosque* Parrhaf. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus est, vt vetus scriptura sit. *patres* autem sunt οἱ γέροντες. 193 *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb.

auget, ingens, vehemens, Sed *dubitare* quoque est decupido. 186. 187. vti Iliad. liberare, animo agitare et x, 220. 221 Νέστορ, ἔμ' voluere. Bene Seru. *dubitem id est cogitem*. 193. *reportent*: an: ab illo? ita suppl. an mox rediturus sit; sit, de quo dubitet, alterum, sin de illo: quid ille agat. Hoc friget, puto. Quod nunc turbant in seqq. 194. 195. in votis habetur, est, vt sint,

Si tibi, quae posco, promittunt: nam mihi
facti

Fama fat est: tumulo videor reperire sub illo 195
Posse viam ad muros et moenia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:

194 *Sic tibi* Goth. pr. 195 *Fama satis* Zulich. et Doruill. cumulo duo. *video* sec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per se non malum esset. *sub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *moenia* iunctim apposita de eadem vrbe; tenendum scilicet, moenia esse locum ad muros. De palatio vix moenia dicta, ne lib. VI, 549 quidem. 197 *percussus* Heinl. post Pier. e libris. *percussus*, *πληγὴς*, tamquam flagro aut stimulo, quod iam Ge. II, 476 vidimus, saepe a viris doctis illustratum. Alii *percussus*, perpetua varietate. *tanto percussus* alter Hamburg. 198 *adfatus* Sprot.

qui portent ad Aeneam certa; quo ille reditum maturaret, vbi Troianos obsideri accepisset; ergo et hic *reportare* pro simplici, *referre*, nuntiare. Aeneam autem adhuc ap. Euandrum morari credebant vers. 196. 194. Praemium, quod pro tanto auso poscere poterat, generosus puer concedere vult amico Euryalo: ipse laude facti contentus esse. Dicas: at inf. 234 seqq. nihil tale postulat Nifus. Verum antequerit eius postulata generosa voluntate Ascanius pollicendo praemia vs. 252 sqq. Mox v. 197. *laudum* est pro laudis. *laus*, *κλέος*, factum

praeclarum; atque etiam virtus, qua ad illud patrandum opus est, vt inf. v. 252. V, 355. VIII, 273 al.

Sed vt de toto Nifi et Euryali consilio satis constet, locorum situs apud animum adumbrandus est: Agrum Ostiensem et ostia Tiberis ad animum reuoca. Castra Troianorum ad Tiberis fere ostia in orientali littore erant sita, vid. Excurs. III ad lib. VII, fossa et vallo illa munita et turribus: VII, 157. 8. 9. a dextra moenia ad amnem pertingebant: cf. inf. 469. 790. 815, quam partem mox Turnum, castris inclusum, petere videbimus. Ab ea-

Mene igitur socium summis adiungere rebus,

199 *tantis a. rebus* Macrob. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte se habere!

dem parte a tergo nauium erat statio sup. v. 69 *classem quae lateri castrorum adiuncta latebat*. A sinistra parte porta ad mare ducebat: vid. inf. 238. Haec si cum locorum situ comparaveris, haud parum turbatum te senties, quod *dextrae* et *sinistrae* partes alio, quam expectares, modo dictae sunt. Castra, Romanum in morem quadrata, in extrema littoris parte quingentis ab amne passibus posita fuisse apparet, fronte castrorum in interiores terras versa, vnde Latinos accedere necesse erat: ita dextra castrorum ad mare, sinistra ad amnem spectare debuit. Attamen poeta ita rem narrat, quasi ille inter Latinos accedentes versetur: ipsi a dextra est Tiberis, a sinistra mare. Mirationem facit hoc; aliter tamen poetae verba accipi non posse video. Mireris nec minus, a nemine, quantum vidi, notatum hoc esse; ne a Vulpio quidem in Latio Vol. VI, c. 2, vbi de Troia noua agit. Iam porta, quae

proxima ponto, illi egressi, Rutulis excubias negligenter agentibus ad tumulum tendere volebant, sub quo viam ad Palatium seu *Pallanteum*, urbem Euandri (sup. VIII, 53. 54), reperiri non dubitabant: cf. v. 195. 196. Successerat audacia in traiectu per Rutulos facto, et laeua v. 372 viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino missi versus castra tendunt. A Laurento vrbe via secundum littus ad illa loca ducebat. Deprehensi igitur Nifus et Euryalus fugiunt in siluam, vs. 378, Laurentinam scilicet, vnde Nifus quidem versus lacum Albanum elabatur vers. 387 sqq., sed Euryalum se non subsequutum videns, iterum ad siluam reuersus cum amico suo interimitur. conf. eund. Excursum p. 529 seq. et adde inf. Var. Lect. ad v. 387. Certamen hoc inter amicos Silius non infeliciter transtulit ad contentionem similem inter Imilcen, uxorem, et Hannibalem lib. III, 108 sqq., et v. 78 sqq.

Nise, fugis? solum te in tanta pericula mit-
tam? 200

Non ita me genitor, bellis adsuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean et fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemtor, et istum 205
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ouantem

200 *te solum* Doruill. 202 *Terrorem Argolicum* Parrhaf.
204 *facta* duo Burm. *fama* Rom. 205 Schol. Statii ad Theb.
I, 607 *En hic est*, ad III, 603 *Isthic est*. Cuningham. coni. *Est*,
est hic. Scilicet si altero modo scriptum fuisset, alterum coniectu-
rus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acu-
minis redire solet; tum *vitas contemptor* Sprot. pro diu. lect.
et ipsum pr. Zulich. 206 *credit* sec. Moret. *quo tendit* duo
Burm., sc. animus, verum ad mentem Euryali alterum est grauius;
ad quem tu tendis. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert.

200. Agnoscunt Intpp. ve- *trema*, possint esse Troiae:
stigia Homerici loci Iliad. 7, sed *Aeneae* esse debent, fu-
198. 199. *fugis* pro vulgari, ga ex vrbe, errores. 205.
recusas, refugis. 202. *Non* — 206. Versus omnium, quos
sublatum; educatum se in memini, sententiae generosi-
bello ad Troiam gesto in- tate et magnanimitate prae-
nuit. Pro vulgari: non ego stantissimi. Sensus, quisque
talis sum. *nec*, et quidem suum, excutiat, et iuuenes
tecum, quam suauiter! *ta- ingenue natos obseruet, an-*
lia gessi: vt sc. tu refugere non lecta et percepta sen-
possis, et nolle me socium tentia exultent! Habent simi-
suscepti facti adiungere. Igi- le quid loca, Horatii illud:
tur iam experimenta virtutis *animaeque magnae Prodi-*
satis clara ediderat iuuenis *gum Paullum* (quod Statius
fortissimus. 204. *fata ex* III, 603 *largusque animae,*

Iuppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
Sed, si quis (quae multa vides discrimine tali), 210
Si quis in aduersum rapiat, casusue, deusue,
Te superesse velim; tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretioque redemptum
Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,

210 *qui* Moret. qu. 212 Heinl. in ora codicis *vitalis* adscripse-
rat, vt esset *aetas vitalis*, *dignior* autem pro *iustior*. Hoc est ar-
gulari. *tua aetas*, iuuenta, *dignior est vita*. 213 *Si qui* Gud.
a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rottend. *pugnae* alter Hamb.
pretioque duo Burm. 214 *solita*: ita inde ab Aldd. editum.
A Dan. Heinlio admissum *solida*, quod damnabat Nic. Heinlius;
repositum tamen ab eo *solita*, iterum expulsum a Burmanno, qui
solida tuetur. Est sane permutatio illa obuia et frequens. conf.
Culic. 99 *solidum carmen*, imo *solitum*; tum *solita* legerat Seru.,
ita quoque Erf., et Doruill. *solita*, *si qua*, et e Mentel. *solito*.
vid. Waff. ad Sallust. Iug. 52 f. Burmannus tamen mouet difficul-
tatem: quomodo aduenis Troianis humus dici possit *solita*. Sci-
licet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda,
qua nos mortui condi et humari sollenni more solemus. Et erat
saltem in Latio occupata terra, in qua Troiani confederant; est
autem *solitum* omne id quod est patrium, domesticum, familiare.
Ergo vel sic reportatus ad suos *terra solita* sepeliendus erat. Vtra-
que ergo modo recte *humo solita* dictum est. *Solida humus* vix
placere potest, etiam si respectu naufragiorum et pereuntis in mari
insepulti cadaueris dicta accipiatur; nec dicendum, esse epitheton
mere ornans, vi oppositi maris, seu aeris, qui rarus, tenuis:
eodem modo, quo *ὑπερ δάλασσα*. Nec magis *solita Fortuna*
placet, vt Seruius verba iungit; qui vnde hoc habuerit, praeclara

si suaferit ira), et Lucani *bene emere*, aequo vel vili
de Germanis: I, 461 *ani-* etiam pretio emere, notum
maeque capaces Mortis: et est; oculos *aequos* v. 209 ef-
ignauum, rediturae parce- se propitios, in promptu esse
re vitae. Quanto exilior debet. Mox 213 *raptum*
Statii oratio, vbi h. l. expres- non, occisum, sed ereptum,
sit, Theb. I, 607 iuuenes subductum corpus e pugna:
Famam posthabita faciles vt toties apud Homerum sit.
extendere vita. Esse autem vbi *ὑπεξέλκεται*, *ὑπερύεται*,

Abfenti ferat inferias, decoretque sepulcro. 215
 Neu matri miserae tanti fim caussa doloris:
 Quae te sola, puer, multis e matribus aufa,
 Persequitur, magni nec moenia curat Acestiae.
 Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,

docet nota Iulii Pomponii Sabini: „*Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *ut*) *dicas* humo solita, *id est quia solitum erat humare homines*. *Alii legunt*: id solita, pro, id solitum. *Alii* solita fortuna, scilicet *inuidere magnis rebus*.“ Ceterum Aproniana distinctio recepta olim fuit a pluribus. Sic distingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipso Mediceo: *Mandat humo: solita aut si qua id fortuna vetabit*. Reuocauimus humo solita, sollenni, quod codd. et poetici vsus auctoritatem sensumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *solitum* habere. *vetabat* tres Burm., et vnus *vetauit*. Goth. tert. *negabit*. 216 *Ne m. m. — caussa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373. 217 *multis a m.* Rom. *multis e matribus vna* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Seru. ad XI, 35. 218 *Persequitur* post Pier. Heinsius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vet. edd. *Prosequitur*. Sed *persequi* perseuerationem sequentis notat. *magnae — Acestae* malit Trappius: sed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum.

ὑπαίρηται ὁ νεκρός. 215. *Abfenti* de eo accipio, cuius corpus non extat, quod sepeliri possit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum est. 217. *Quae te sola*. Difficultas hic moueri potest, Spencii exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quae Italiam adire non refugerit; hic autem omnes dicuntur in Sicilia remansisse praeter Euryali matrem. Sed nec hoc quisquam in animum inducet, poetam Tro-

ianos voluisse sine vxorum comitatu ad Italiam adducere. Videbimus Iliades inf. XI, 35. Mansit in Sicilia senum et infirmorum inutilis turba: cf. lib. V, 715 seq. 767. Inter longaeuas itaque matronas sola Euryali mater fuit, quae in Sicilia manere nollet. Similem difficultatem mouerant veteres Intpp. ad v. 192 *patres*. vid. Pompon. *moenia Acestae*, Segestam urbem. vid. lib. V, 755 seqq. 219. *nectis caussas* ductum est eo, quod praetexere caus-

Nec mea iam mutata loco sententia cedit. 220
 Adceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi
 Succedunt, seruantque vices: statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno
 Laxabant curas et corda oblita laborum: 225
 Ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisue Aeneae iam nuntius esset;
 Stant longis adnixa hastis, et scuta tenentes,

220 *Nec me immutata* fragm. Vatic. a. pr. m. *sedit* vitium non modo ed. Masuic., vt Burm. putabat, sed et Nic. Heinf. ed. 222 *variantque* Nonium videri legisse, notat Burm. Sed v. 164. 175. 223 *comes Nisus* alter Menag. *nisu* sec. Rottend. *reuisunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart. 225 Idem fere versus sup. IV, 528. 226 *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed secundum meliores eiecit *et* Heinsius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad consilium senes poeta adhibere debebat, non iuuenes. Haerent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *iuuenes* omnino pro viris dici; respectu aetatis saltem militaris. 227 *Consilium* codd. Pier., noto errore. *summi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrhaf. Vtrumque bonum et poeta dignum, *agere et habere consilium*. 228 *n. issit* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro diu. lect.; et sic sane alibi, v. c. Aen. II, 547 *Nuntius ibis Pelidae genitori*. Sed vtrumque sollenne poetis. cf. Burm. 229 *obnixa* Gud. a m. pr. *innixa* apud Nonium Marcellum in *longus*.

fas aliquis dicitur; et 220 ornate, pro mutari non potest. Mox excitant commilitones, qui in statione excubiarum in suum locum succedant, dum ipsi ad regem, Ascanium, *ἀνάντα*, tendunt.

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Home-

rus suam de Vlyssis et Diomedis exploratione Iliad. x, 1 et 195 sq. cf. sup. VIII, 26. 227. Lucilii est versus: *Consilium summis hominum de rebus habebant*. Seru. 229. Egregia consilii ista heroum aetate habiti adumbratio; cuius passim in vetustis monu-

Castrorum et campi medio. Tum Nisus et vna 230
Euryalus confesim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus
Iulus

Adcepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
Aeneadae; neue haec nostris spectentur ab an-
nis, 235

Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
Conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,

230 *campi in medio* multi edd. et scripti. *in campi medio* Vratisl. et abest Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectionem esse cum per se intelligitur tum a Iulio Sabino notatum est. *et medio campi* alii ap. Pier., sed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Castra erant in campo, adeoque ipsa castra campum intra vallum habebant. 233 *A. partus et missum* Goth. tert. 234 *Tunc* ante Pier. 236 *soluti* reposuit Heinfl. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte (*solutis* Rom.): ut varietur oratio. Alii cum Servio *sepulsi*, quod relictum voluit versui 189. Goth. tert. *grauati*: obuium utique et alias, sed non h. l. obtrudendum. 237 *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhaf. Goth. tert. Erf. ms. Coll. Iesu cum Donato

mentis exempla occurrunt. Alii sic acceperant, ut *prestant* longis *adnixa hastis*: *tium* sit pro poena, noxa, vide v. c. Iliad. 9, 493 seqq. quam luituri sint, si non ex- de Hectore. 230. *Castrorum et campi medio*; campus 233. *trepidus* pro festinis, nunc explicatiue de castris, ut ante, *alacres* pro concitatis, poni a poeta, memoria tenendum: item, mox 232. *Rem magnam* se afferre et *pretium fore morae*, 236 *ferre* esse nuntiare. De scil. quam suo aduentu afferant consiliis; seu simpl. *mora* pro tempore, quod nuntio audiendo impensuri sint; dae sunt. Porta igitur, quae

Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto;
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur; si Fortuna permittitis vti: 240
Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea

et edd. aliquot: Zulich. *Conuenere* vel *Conticuere*: ut mirer Heinsum non et h. l. variari versum 190 voluisse: in quo est *Procubere*, idque reliquisse h. l. contra codd. consensum. *prospeximus* Ven. 238 *Quod p.* Leid. *quae proxima ponto est* aliquot Pier. et Goth. sec. 239 *ac tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241 *et moenia*, h. e. *quaesitum Aenean et moenia*, codd. Pier., inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinfl. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. *ad moenia* tamen editur inde ab Aldd. Pendet iudicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam secundum illam feceris. Quid alii sequuti sint, ex interpunctione eorum assequi non licet. Verum dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: *Si Fortuna permittitis vti, Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, Affore cernetis* sc. nos. Ita haud dubie praestat, *Aenean et moenia* legere. Contra *ad moenia*, apud moenia, in Pallanteo, impeditam facit orationem. *quaesitum*; ad quaerendum; ut in illo: *Missae est illico ancilla arcessitum obstetricem*. Displicet tamen vel sic: *si fortuna permittitis vti quaesitum*. Ita saltem praestaret versum *Quaesitum* infra post verba: *nec nos via fallit euntes*, collocare: quod etiam olim nonnullos fecisse e Servio discitur. Inter haec tamen non illud quaerebatur, ut ipsi *cum spoliis et caede peracta* mox adessent; quod omnino animo concipere non debebant iuuenes, nec promittere, a consilio hoc saltem seniores eos debebant deterrere; verum, quod quaerebatur, erat hoc, ut Aeneae nuntiarent, castra obsideri, eumque ocius reducerent. Haec cum ita sint, monitis viri docti pareo, et alteram nunc rationem

ad mare ducebat, duas vias 240 seqq. Si fortuna permittitis vti nos, ut in hac ostendebat, quarum altera hostium incuria et socordia, Laurentum et per castra Rutulorum ducebat, qui ab his castra clam erumpamus: *mox cernetis Aeneam quaesitum*, h. e. inuentum, *hic affore* reducem. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occasione, inquit Bur-

Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,
Venatu assiduo et totum cognouimus am-
nem. 245

Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:
DI patrii, quorum semper sub numine Troia est,

amplector, quam in Notis exposui; etsi nec eam satis placere ingenuae fateor. Alienum enim etiam ab Aeneae reditu hoc, ut cum spoliis, ingenti caede peracta, ille adesset. 243 *fallet* Medic. Post urbem vl. sequ. interpungebant alii ante Heinl. Nos interpunctionem mutauimus vl. 243. 245. 244 *primam* Heinl. post Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum sub moenibus Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, ut viderint urbis primam partem sub moenibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obscuris* satis defenditur sub vallibus. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Iam vero nolim dicere: oppidum in cliuo montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primo conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Seruius quoque proposuit: ut sub vallibus ad vidimus retrahatur. Nos in obscuris vallibus positi vidimus etc. Fuit, qui hoc negaret recte factum; et ad emendationem procliuior esset, sub collibus. 245 *tutum* sec. Rottend. cf. Burm. 246 *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom., Sprot., bini Hamb., sed prior a m. sec., et Ed. Ven. cum Goth. tert., sed magis poetica forma *animi*. Vulgari forma est aliquis *animo maturo*; tum exquisitius *maturus animo*, tandem graeca forma *maturus animi*. Sic *aeui maturus* Aen. V, 73. Hoc ipsum *aeui m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte: Ἀλῆτες. v. ad I, 121; alii *Aletis*, hoc quoque Iul. Sab. *Alethes, Alaetes*. 247 *Di patrii indigetes, quorum sub Parrhaf.* e glossa, ut bene Burmann. notat. nomine Franc.

mannus, ut Seruius. Recte vidimus ad verba sub vallibus retrahatur; ut sit: nos, latius patet multoque ornati- venatu ulterius prouecti, in- tuis et potentius verbum est. obscura valle collocati vidi- 244. Expeditissimum est, ut mus e longinquo Pallanteum

Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos iuuenum, et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque te-
nebat 250

Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
Praemia posse rear solui? pulcerrima primum
DI moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
Actutum pius Aeneas, atque integer aeui 255
Ascanius, meriti tanti non inmemor vmquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,

248 *parastis* Goth. sec. 249 et e codd. intulit Heinl. secundum Pierium; Scilicet si iam ante receptum offendisset, hoc egisset, ut iterum tolleretur. 250 *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *tereat* alter Hamb. 251 *multum* Oudart. 252 *digna viris* Ed. Ven. *pro laudibus istis* repositum ab Heinlio e Medic., ceterisque praestantioribus, adde Rom., aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemistichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrob. VI, 6 agnoscunt. Interpolatum esse ex lib. II, 535 obseruat Burm. Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes*, virtus; conf. sup. ad IX, 197. VIII, 273. 253 Duo Burm. distinguunt: *solui pulcerrima? primum*. 254 *Di memoresque* Leid. a m. sec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm. 257 *g. receptio* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus versus aberat a Goth. tert., male.

in edito loco positum. 248. *teger aeui*; Argutantur In- Putant respici Odyss. δ, 754 terpp. Ascanius est integra sqq. Mox certus aliter quam aetate, adolescens, inprimis v. 96 et alibi; est is, cui cer- respectu parentis; decedit tum, decretum, aliquid est, annis, aetati, vitae, tam- adeoque constans, firmus, quam summae, nobis desti- fortis. 252. *laudes* et hic natae, pars aliqua quotan- pro virtute, pro factis fire- nis, seu quotidie; ut ap. Ho- nuis. cf. ad v. 197. 255. *in-* ratium aliquoties: II Carm.

Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
 Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
 Obtestor (quaecumque mihi fortuna fidesque
 est, 260

In vestris pono gremiis): reuocate parentem;
 Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba;

260 est abest Ven. 262 reducto duo Moret. ex v. 257.

5, 13 seq. Art. 175. Pueri aut iuuenis in ἀνὴρ constituti quodam modo est summa annorum integra, nondum imminuta. Itaque h. l. ornat epitheton; nihil amplius. Vos — Nise, complexus Euryalum, vt inf. 525. Vos, o Calliope; nota figura. 259. Assaraci Larem; non, tamquam Assaracus Lar fuerit, vt Cerda et alii, sed pro Lare maiorum, inter quos fuit Assaracus, doctius hunc vnum memorauit poeta, vt sup. I, 284 domum Assaraci dixerat. Recte Seru. „Assaraci larem, id est familiae nostrae vel generi proprium.“ 260. Laborant Intpp. in fides, inde post Seruium. Sed fides de omni re dicitur, cui fidimus, in qua fidem ponimus, aut quae fidem facit eius, quod volumus, optamus, spe-

ramus; hinc exquisite pro spe et voto saepe ponitur: quaecumque mihi fortuna, et quaecumque mihi seu fides seu spes est; erat autem et fortuna et spes in desideratissimi parentis reditu posita.

263. In praemiis pollicendis locus ante oculos Iliad. I, 122 seqq. Sapientius etiam haec omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeste Dolon praemia postulat Iliad. II, 321 sqq. deuicta genitor quae cepit Arisba: De vrbe hac circa Abydum sita v. inprimis Strabo XIII, p. 882. 883. Steph. Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad varia Homeri loca Iliad. β, 837 et al. Difficultas hic in eo inest, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Aëlio ad-

Et tripodas geminos; auri duo magna talenta; 265
 Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
 Contigerit victori, et praedae ducere sortem:
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis

265 geminas duo Burm., indocte. Tum Petitus Obs. I, 4 distinguit tripodas geminos auri, duo magna talenta sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in magno talento: quod non ad poeticam (cf. sup. ad V, 248), sed ad numariam subtilitatem exigit, quae a poeta aliena est. Tum tripodas aureos equidem memorari non memini; sed fere aereos. 266 dat, ἔδωκε; sic inf. mittit v. 361 pro misit. Sed crater cum versu abesse poterat. Deficit quoque copula; debebat saltem talenta, et C. 267 Cum vero pr. Hamb. Italiam capere, sc. aliquot Pier. 268 Seruius alios deicere, seu potius (vt X, 554) deicere ait legere: sic deiectam sortem Aen. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rotend. dicere sortem, quod admodum placet Heinio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, sortem is, qui sortiendi facit potestatem: vid. Heinl. ad V, 486. Ducere autem sortem poeta ornatus dixit pro simplici: sortiri, sortitione dispertiri praedam. 269 Vidistis aliquot Heinl. et Burm. cum Macrobo. VI, 6.

ducta misit. Eandem ab Achille euerfam esse Seruius tradit, nescio qua auctoritate: sed si qua fuit, ad Arisbam in insula Lesbo ea spectasse videtur. Nostra vero Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Seru. Sed repetiit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum antecesserant: de quibus cf. Excurs. I* ad h. l. Potuit igitur narrationem de Arisba ab Aenea capta sequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narra-

tionibus intercidit. magna talenta e poetica ratione, vt ornet. Nam, quod partes in se continet, totum magnum est respectu partium: v. ad lib. V, 248. Cratera autem antiquum int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Iliad. I, 135 seqq. capere Italiam magnifice, si sedem obtineat et terram in Latio, quam inhabitent Troiani, et praedam sortiri, dispertiri, contigerit. 269. Turnus aureus, aureis in armis.

Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque ru-
bentis, 270

Excipiam forti, iam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosque dabit, suaque omnibus
arma;

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas 275
Insequitur, venerande puer, iam pectore toto

quis ibat Franc. Possunt haec interrogando efferri. 270 *ipsum illum*, sc. equum; distinctio est a Seruio. *cristasque comantis* Rom. 271 *nunc iam* Doruill. 272 *lectissima* aliquot Burm., ex more. 274 Variant codd. ap. Pier. et Heinl. ac Burm., etiam nostri, vna cum edd., mirum in modum: *Insuper his campis, quod* (vt Rom.) vel *quos*, vt Goth. tert. *In super his campi, quod. I.* — *id campi, quod. I. is campi quis*, vel, vt Foggin. exprimi curauit, *quos* Mediceus (Heinsius accipiebat *quis* quibus habitat, quod parum placet): *I. hi campi quos*, et *I. his campis quos*, et *campos quos*. Recte Heinl. praetulit, quod vulgatum vides. Proclius est videre erroris causas in exquisitiore ratione grammatica τοῦ *insuper his* pro, *insuper in his*, cum *his*, et *campis quod*. 275 *Tu* Bigot.

270. 271. habebis equum ex-
sortem, γέρας ἐξείρετον, et
Turni spolia. Illustrat rem
Cerda. v. V, 534. VIII, 552.
272. 273. Promittit duode-
cim mancipia, ancillas et
pueros. *Matres* poetae sim-
pliciter sunt feminae; non
grauidae. Quod vero adie-
cit *suaque omnibus arma*,
obscurum esse potest, si ser-
vos cogites. Sed *captiuos*
memorauit, quos armatos ce-

perat, armisque adeo spolia-
verat: hos assignabit cum ar-
mis. 274. Recte Seruius ad
το τέμενος, seu portionem
agri regibus priscis pro ho-
nore assignati refert: qualis
v. c. erat Bellerophonti apud
Lycios Iliad. ζ, 193 sq., Tar-
quinio. Superbo in campo
Martio. Spectat ad hanc ip-
sam regis sortem locus circa
lacum Albanum inf. vf. 388,
vbi *tum rex stabula alta*

Adcipio et comitem casus complector in omnis.
Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
Seu pacem seu bella geram: tibi maxuma rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur 280
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dis similem arguerit; tantum: Fortuna, secunda

277 *amplector* Leid. 280 *Contra quae* pr. Rottend. 282.
283 Hic velim Burmannus nos docuisset, qualem sententiam horum
versuum animo teneret. Interpunctum post *tantum: Fortuna se-
cunda Haud aduersa cadat*; quae equidem non assequor. Sci-
licet duplex est lectio loci et interpunctio: altera, quam Seruius
tuetur et diserte exponit: *aut aduersa cadat*. Sic fere editur.
Ex hac locus interpungendus: *Me nulla d. — arguerit: tantum:
Fortuna secunda Aut aduersa cadat*. Ita durior quidem est,
attamen δεινότης habet oratio: *tantum* sc. de me pollicere audeo,
quaecunque fortuna acciderit, seu aduersa seu secunda; sed pro
vulgari seu dictum *aut*. Tum *arguerit* est pro arguet, sed nec
ineleganter. Altera est lectio, *haud a. c.*, quod Heinl. e Medic.
aliisque praetulit, si modo codicum auctoritas in tali voce *aut*.
haut, haud, magna est. Mentel. pr. *Haud auersa cadit*. Sic
interpungendum esse patet: *me — arguerit: tantum fortuna se-
cunda, Haud aduersa, cadat!* tantum, tantum modo, precor,
fortuna faueat! In his, meo quidem sensu, ieunum est illud: *se-
cunda, haud aduersa*. Itaque antiquiorem reuocaui cum Brunckio.
Respondet v. 299 *casus quicunque sequetur*. Accepit tamen sic
locum etiam Symmachus lib. I ep. 28 ab Heinlio laudatus; et potest
aliquis cum V. C. Briegleb statuere, tacitam animi praefensionem et
praesagium infelicis exitus his verbis innui. Erat alius vir doctus, qui
iungebat: *arguerit tantum*; vt esset, ne quidem insimulauerit, tan-
tum abest vt conuicerit; vel, *tantum fortuna cadat*, in tantum, hac-
tenus. Vides me liberalem esse, nec quenquam honore suo fraudare.

Latinus habebat h. armenta consilia mea et gerendas res
pascerebat. 277. *Accipio*, fa- communicabo. Quodcunque
cio, et *complector te pec-* autem vel cum fide ac fidu-
tore toto, comitem iunge. cia vel propter fidem faci-
279. 280. *tibi maxima re-* mus, id omne *fides* designat;
rum verborumque fides erit vt paullo ante ad 260 nota-
et habebitur; tecum omnia tum meminimus. 281. 282.

Aut aduersa, cadat. Sed te super omnia dona
Vnum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
Mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pe-
ricli est

Inque salutatam linquo; Nox, et tua testis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre pa-
rentis.

At tu, oro, solare inopem, et succurre relic-
tae. 290

Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnis. Percussa mente dederunt
Dardanidae lacrimas; ante omnis pulcer Iulus;
Atque animum patriae strinxit pietatis imago.

283 *Tantum* super Parrhaf. *sed te ultra o.* Vratial. 287 *est*
in fine abest Rom. et aliis Pier. et Heinl. 288 *nox et tua testes*
Dextera malit Heinl. 290 *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum
Goth. sec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu*
verò f. Goth. tert. 291 *Aut sine me* Exc. Burm. *quo auden-*
tior Ven., interpolate; nam hiatum tuetur sententiae clausula et
loquendi interuallum. *audacior* duo Heinl. 292 *Percussa* Heinl.
post Pier. e codd. vindicauit: vulgo, *Percussum*. Tum *dedere*
Medic.

283. Ego vero allaborabo, ut
huic forti facto tota vita mea
sit consentanea: siue bona si-
ue aduersa fortuna in eo ex-
sequendo usus fuero. *tantum*
scil. dico, profiteor de me,
polliceor. conf. Var. Lect.
Ad pietatis sensum praeclare
seqq. sunt comparata. 294. Locus, suauissimi af-
fectus plenus, in sententiam
definit ex intimis animi re-
cessibus repetitam. Conscien-
tia ac cogitatio, adeoque
imago pietatis suae in pa-
trem Aeneam, acriter pun-
git animum Ascanii, exem-
plo pietatis in Euryalo erga

Tum sic effatur: 295
Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque
Creusae

Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parua manet. Casus factum quicumque se-
quuntur:

Per caput hoc iuro, per quod pater ante so-
lebat: 300

295 *adfatur* aliquot Pier. et Heinl. 296 *Sponde* Vrsin. e Co-
lot., et Heinl. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *sponde*,
vel *sponde*, *spondi*, *sponde o*, erat, ut esset: *sponde*, promitte
tibi, expecta. Burmannus bene mouet, se dubitare, an Latine dica-
tur: *sibi spondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceret, tamen
praeferam: *Spondeo*, tamquam Ascanii personae egregie accom-
modatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *omina* Sprot. a m. sec. et Par-
rhal. 297 *Iamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart.
illa Zulich. 298 *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamburg.
299 *Factum casus* aliquot Pier. *sequuntur* e Mentel. utroque et
ex aliquot aliis recepit Heinsius, scilicet tamquam magis recondi-
tum; duo alii *sequantur*, plures *sequentur*, etiam apud Pierium,
cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus am-
plexendum censeo. Vulgo *sequetur*.

matrem percepto. Sic inf. reconditam iam in Homero
X, 824 Lauso caeso Inge- obseruamus, Iliad. 7, 302.
muit Aeneas, *Et mentem pa-* 339. cf. Odyss. 8, 113. 114.
triae strinxit pietatis ima- 298. *nec partum talem*
go, h. recordatio ac memo- *gratia parua manet*; et ipsi
ria amoris sui in Ascanium et imputabo in beneficium ac-
quantum ex simili calamita- ceptum hoc, quod talem si-
te luctum ipse esset susceptu- lium peperit. Meretur mag-
rus. Erat igitur *imago pa-* nam gratiam, quae te ge-
triae pietatis in Ascanii men- nuit: vel, ut Seru. „debet
te. Hactenus de verbis. Sen- ab omnibus coli, quae talem
tentiam ipsam quantumuis creauit.“

Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait inlacrimans; humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atqueabilem vagina aptarat eburna; 305
Dat Niso Mnesiheus pellem horrentisque leonis
Exuuias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas iuuenumque se-
numque

Prosequitur votis. Nec non et pulcer Iulus, 310
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata. Sed aurae
Omnia discerpunt, et nubibus inrita donant.

303 *Haec ait* edd. apud Pier., et sic Parrhaf. 304 *Lichaon* Parrhaf. 305 *vaginae a. eburnae* aliquot exemplaria apud Macrobi. V Sat. 9 e vulgari usu. 306 *horrendique* Goth. sec. *exuuiasque leonis Horrentis* Goth. tert. 307 *permittit* duo Burm. et Goth. sec. *Alethes, Alaeltes*, perperam alii. v. sup. ad 1, 121. 310 *Insequitur* Goth. tert. 311 *Ante omnes Ven. animosque* Montalb. et sec. Hamb. 312 *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi scripti Heinfl. et Pier. cum Gothanis et Erf., sed iniucundis numeris. 313 *decerpunt* alter Hamburg. *discernunt* Goth. tert. *inrita* Rom.

303 sqq. Haec ex heroicae vitae more illustranda, quo propriis armis alium instruere summi affectus pignus erat, conf. Iliad. x, 255 sqq., vnde hic locus adumbratus est: vt alias fidei et amoris tessera est, arma permutare. conf. Cerda. Ensis commen-

datum ab arte Cretenfis hominis: expectabam ab hoc arcum et sagittas; ensem Creticum non memini. *Vagina eburna* in Od. 9, 404 est in simili munere. 308. cf. Iliad. x, 272 sq. primores comitantur abeuntes. 313. *nubibus*; dant ventis, auris, vt toties.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante fu-
turi. 315

Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros, simul arma, iacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat
res. 320

Hac iter est. Tu, ne qua manus se adtollere
nobis

A tergo possit, custodi, et consule longe.

314 *votisque* Leid. pro var. lect. *per umbras* aliquot Burm. et Pieriani: sed bene illud spreuit Pierius. 315 *arte fut.* Leid. conf. Not. Potuisset refingi: *multis iam iamque futuri Exitio.* futura Goth. tert. 316 Ordinem verbarum e codd. et Macrobio ac poetae usu reduxit Heinfl. pro vulgari *vino somnoque*. Rom. *per umbram*. 317 *arreptos* Vratisl. vid. Not. 318 *inter tela r.* aliquot apud Pier. 320 *audendum est* duo Burm. cum Goth. tert.

314. Cf. Iliad. x, 469 sqq. quam ad Aeneam tenderent seu peruenirent. 317. *arrectos currus* (vt inf. 465 *arrectae hastae*) sublato in altum iugo, et depressa in terram parte currus extrema, si binis rotis instructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statiun occurrunt, obseruante Burmanno. mox *vina*, vasa vini, vt bene Seru. 321. Anteit Nisus: Euryale mandat, vt sequatur et a tergo omnia tuta praestet. *consule*, prospice, prouide.

Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense su-
perbum

Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus al-
tis 325

Exstructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.

Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub
ipsis 330

323 *vastabo* multi Pier. et Heinf., interpolate et ex interpre-
tatione: *dare* pro *facere* exquisito. *recto te limite* Macrob. V
Sat. 9, quod a re alienum. Sed *lata via*; nam strages late facta
indicatur. conf. X, 514 et h. l. Burmann. *limine*, *lumine*, et hic
aliquot Heinfianī, cum binis Goth. 324 *superbus* emendabat
Waddel. Animadu. crit. p. 28; malo, addit Burmannus, tapetes
enim in castris habere, superbi est. 326 *Exstructus* tert. Mentel.
Extractus Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259, quod Ruhkenius V.
C. ex illo natum notavit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. p.
vinum sec. Moret. 327 Io. Schrader. emend. *dux*, ne plures Ru-
tulorum reges sint: est enim Rhamnes ex Rutulis inf. 363. Enimvero
Rex Rhamnes, heroicae aetatis more, ἀναξ, vnus e principibus.
328 *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heinf. Deerat versus Goth.
tert. 329 *inter lora* Parrhaf. cum Romano. cf. 318. *inter arma*
Goth. tert. 330 *premit Rhemi* ante Pier. lectum, inuito etiam

v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. *tibus alto exstructis ipse*
vasta dare pro *facere*, va- *Rhamnes proflabat som-*
stare. *vocem premit*: aut *num*. Posuit autem tape-
submissa voce loquitur, aut *tes pro puluinis, qui tape-*
tacet, inquit Seruius. Prae- *tibus instrati sunt.* 327. 328.
feram prius: sic memorat vo- *Praeuinit Homerus Iliad. β,*
ce pressa. 325. 326. ornate, *858. 859.*

docta verborum immutatio- 329 — 334. Remum (quem
ne, pro vulgari: *in tape-* expresse non nominat), cum

Nactus equis; ferroque secat pendentia colla;
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque re-
linquit

Sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque
Lamumque,

Et iuuenem Sarranum, illa qui plurima nocte 335
Luserat, insignis facie, multoque iacebat

metro. *Remum* Doruill. a m. sec., sicque dudum ipse malui. Nunc
video, etiam Io. Schraderum ita coniecisse. Nam agi arbitror de
vno Rhamnete rege et augure. Iuxta hunc tres famuli, armiger,
auriga, tandem ipse Rhamnes, interimi videntur. 331 *Nactus*
Mentel. pr. *Natus* Doruill. *secant* Goth. pr. 332 *reliquit* ple-
rique ap. Heinf. 333 Seruius et eius exemplo Barthius ap. Burm.
distinguebant: *Sanguine singultantem atro: t.* Ita altero loco
epitheton minus bene deficit. 334 *Tamyrumque*, *Tamumque*,
vulg. Alii *Lamtrum*, *Lamurum*, *Samyrum*, *Tomyrum*, *Limy-*
rum, *Limtrum*, *Limurum*. *Lamyrum* tamen Rom. Medic. et alii
plerique; pro *Lamumque* Schrader. malit *Numamque* ex v. 454
Sarranoque Numaque. Sed v. ib. 335 *Sarranum*, Romanum
quoque nomen, Heinf. praetulit. v. inf. 453. Vulgo: *Serranum*.
336 *insigni f.* Menag. pr. cum Goth. tert., quae vulgaris forma,
iacebant membra Mentel. pr. Parrhaf. et Gud. a m. pr.

trinis famulis, eiusque armi- ricum: δάπεδον δ' ἄπαν αἶμα-
gerum (θροάποντα) et auri- ρι θῆεν, feruebat, aestuabat,
gam (ήνλοχον) opprimit; sed in loco praeclaro de Aga-
v. Var. Lect. 333. 334. *san-* memnone caelo inter epulas
guine singultantem trun- Odyss. λ, 419 et al. 335 sq.
cum, qui collo reciso sangui- Haec et similia ornamenta
nem emittit ebullientem, ἀνα- magno sublegit Homero, qui
βλύζοντα. Doctius quoque in his mirus artifex. Lusibus
dixit *singultantem sangui-* et iocis inter epulas Sarranus
ne, quam, *sanguinem*. Se- magnam noctis partem exe-
quitur: *atro tepefacta cruo-* gerat, et nunc vino grauatus
re Terra torique madent: (multo deo victus) obdor-
grauitatis plus habet Home- miera; quanto melius fuisset,

Membra deo victus: felix, si protenus illum
 Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Inpastus ceu plena leo per ouilia turbans;
 Suadet enim vesana fames; manditque trahitque 340
 Molle pecus mutumque metu; fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes: Incensus et ipse
 Perfurit; ac multam in medio sine nomine
 plebem,
 Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque,
 Abarimque,

337 *vinctus* Montalb. et tert. Rottend. *inulctus* sec. Rottend., non male de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *vino victus* frequens. cf. ad Tibull. I, 2, 2. De *somno* probavit Heinf. II. a Burm. laud. Praefert *vinctus* Wakefield, vt Ge. II, 94 *vinctura* Lageos linguam, et Propert. III, 3, 43 *mentem vincere Lyao*. 338 *in* abest Hugon. 339 *In pastus* nonnulli Heinf. *In pastum* Gud. a m. pr. 340 *vesana* Medic. *ieiuna* Exc. Burm. *mandi que trahi que* alter Menag. 341 *multumque* Rom. *motumque* alii ap. Burm. et fr. Parrhaf. 342 *et illa* Parrhaf. et *ira qu.* Moret. 344 *Herbesum*, quod e Medic. et aliis praetulit Heinf. Vulgo, *He-*

si potationem per totam noctem continuasset et in lucem protulisset ac produxisset! ita enim opprimi a Niso non potuisset. 339 — 341. Cf. inf. X, 723 sq. Homericum locum Iliad. α , 485. 486 ornavit: sed ornauerat comparationem, qua saepe et varie utitur, ipse Homerus aliis in locis, vt Odyss. ζ , 130 sqq. Iliad. μ , 299. Iliad. σ , 323. 324, vnde *κλονέων* illustrat h. l. *turbans*, consternans

pecudes, vt tumultuetur per ouile. Spectat autem comparatio, etsi paullo durius, ad Nisum: Simili modo furebat Nisus. Tum subiicitur: *Nec minor Euryali caedes*.

343. *sine nomine*, *ωνύμους*, obscuros, ignobiles. conf. Cerda. *nomen* non modo pro fama, sed et pro nobilitate ac dignitate. conf. Seru. *in medio* vel de loco, vel de tempore, cum Bur-

Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem; 345

Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in aduerso totum cui comminus ensem
 Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.

basum et Hercsum. Reliquas in nominibus his aberrationes adscribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhoecum* et hic habent alii. Romanus: *Herbesumque subit, Rhoeteumque, Arabimque*. 345 *Ignauum* Waddel. ap. Burm., infelicitur, vt pleraeque huius viri diuinationes. Manifesta est in versu oppositio. Malis forte nomen aliud pro *Rhoetum*: illos omnes ignaros, *Rhoecum vigilantem*. Offendit quoque ad idem hoc lo. Schraderus in schedis. *insomnes et cuncta videntes* in simili loco Valer. Fl. II, 223 caedi facit. 346 *Sed* non sine iudicio positum, pro vulgari *Nam*, aut simili: vt saepe solet. 347 *totum cum* ed. pr. Burm. 348 *Primum* ap. Seruium multi distinxerunt: *et multa morte recepit Purpureum*; eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Vt nunc est: *et multa morte recepit*, nude est positum eodem sensu. *caedes* vt *φόνος* pro sanguine. *recepit* (*receptare* inf. X, 383), *οι ἐκ χροὸς ἔγχος ἀνεσπάσατο* (vt Iliad. ν , 574) *σὺν πολλῷ φόνῳ*. et *ἄκοντά τις Ἀργείων κόμισε χροὶ*

manno. 346. *magnum se* tuendum itaque est, craterem cum ipso abaco, aut vero omnem fidem excedere videri potest poeta, quod craterem narrat *ἀνδρομήκη*, ea magnitudine, vt hominem latentem tegeret. Neque ad eam accedit Nestoris crater, etsi ad miraculum grandis ille editur in Iliadis Λ , 636 neque ille crater, e quo ingurgitarunt se Centauri. Nec tamen Virgilius credi potest finxisse ea, quae ad sensum vnus cuiusque obuiam representationem haberent. *Stam-* rem cum ipso abaco, aut mensa, cui ille impositus erat, esse intelligendum. Non enim pocula cum vasis, vnde ea replentur, ipsis epulantium mensis erant apposita, sed in mensa seorsum adstant, ad quam ministri pocula miscebant ex magno aliquo vase, cratere dicto: qui veteribus pro doliis erat, quorum usum nos frequentamus. 348. *multa morte recepit*, retraxit ensem multo cum sanguine; vt *φόνος*. Tum

Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine
mixta

Vina refert moriens. Hic furto seruidus instat. 350
Iamque ad Messapi socios tendebat; vbi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat

Iliad. 8, 456. Est ratio alia Cerdae, quam video Trappium et cum eo Merrick et Northcote ad Tryphiod. 578 praefere, vt *recipere* sit excipere, tamquam hospitio et epulis. Ita Rhoetum Euryalus excepit morte, *ἐξέτισε*. Habent viri docti in animo versum Sophoclis Electra 96. *ὅν κατὰ μὲν βάρβαρον αἶαν Φοῖβος Ἄρης οὐκ ἐξέτισεν* vbi alia vides adiuncta, quae ad eam notionem ducere possunt. Ita quoque de eo, qui occurrit ex aduerso, bene dictum *δέχεσθαι ἔρχεσθαι*: Il. 8, 238. Apollon. I, 1000. *multa nocte* Cornutus legerat, Seruio notante; haud dubie indocte: nec procedit, vt hoc ipsum cum Heinio de morte accipias. *multa in morte* Goth. sec., et Parrhaf. *multaque in morte*, et Waddel. Anim. Crit. p. 32 *et inulta morte*. Haberet saltem rationem, si diceret: *multa morte* esse dictum de vulnere alte illato certissimaque adeo morte. 349 *vomit ille animam cum f. mixtam* Ven. et abest quoque Oudart. et Zulich. *mixtam* etiam Parrhaf. cum Goth. tert. 350 *Hinc* Montalb. *Tunc* Ven. *Huic* obl. Pierii. Nihil satisfacit. Malim *Sic* ille, Euryalus, caedibus faciendis seruide instat. 351 *ibi ignem* Rom. et aliquot Pier. et plerique Heinf. cum ipso Medic. 352 *forte* pro *rite* Goth. tert. *videbant* pr. et tert. Rottend.

purpuream animam dixit cum foeditate *sensus horro-*
sanguinem vitalem, cum quo *ris* excitari debet, vt de Ca-
vita efflatur. conf. Var. Lect. co VIII, 196 adde V, 469.
349. 350. *et cum sanguine* Non iungam *furto seruidus*,
mixta vina refert, ἀναφέ- sed seruide instat *furto*, fur-
psi, reiicit, vt Seru. Sen- tiua et occulta caede.
suum igitur foedae et ingratae 350 — 356. Manifesta Ho-
rei poeta habuit nullum, qui meri vestigia Il. 11, 494 sqq.
ista memorare non dubitauit. in Rhefo, vsque ad 514. Mes-
Sed nec alii, Ouidii et Statii sapius excubiis erat praefec-
exempla Cerda laudat, de- tus sup. IX, 159 etc. *ignem*
scriptionem tam molestam et *extremum* quis dubitet iun-
nauseam mouentem refuge- gere, vt *lumen extremum*,
runt. Ferri haec possunt, vbi iamiam fere consumtum et

Carpere gramen equos: breuiter cum talia Nifus
(Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri),
Abstistamus, ait: nam lux inimica propinquat. 355
Poenarum exhaustum satis est; via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulcrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis

353 *br. cui* duo Heinf. et duo Burm. *lum* Ven. et Goth. tert.
355 *Acceleremus*, ait Statii Schol. ap. Burm., perperam. *iam lux*
Leid. 356 *exhausti satis est* pr. Menag. 357 *relinquit* Ven.
358 *pictosque* ap. Caris. *tapetos* pr. Rottend. 359 *bolis* Bigot.

deficiens, conf. Burm. *re-* V, 310 *equum phaleris in-*
ligatos rite, ex more, ex *signem* vidimus, hic tamen
militari consuetudine, liga- *phaleras Rhamnetis*. Iam,
tos, ait Seru.; quidni sim- qui equum ornatum habet,
pliciter accipiamus: equos ad eundem equi ornatus
rite alligatos, vti res posce- spectat; potest adeo eques
bat, vti consentaneum erat phaleratus dici, cuius equus
facere, ne liberi discurrent. est phaleratus: apud Poly-
Apud Homer. in ea re Iliad. bium Tom. IV, pag. 496 in
11, 475 equi ex curru extre- pompa ab Antiocho ducta
mo ligati sunt. 356. *Poenarum* h. l. pro caede ad vici-
scendum hostem facta; cae-
des satis multae factae sunt. adeoque etiam nunc Rham-
netis phalerae, quibus insignis eius est equus et quidem
357 — 366. Omissis ceteris h. l. currui iunctus. Verum
spoliis phaleras et cingulum nec hoc locus admittit; Eu-
Rhamnetis aufert Euryalus; ryalus enim induisse videtur
vna cum galea Messapi, qua illas phaleras vna cum bal-
paullo post ipse proditur ho- teo. Itaque h. l. saltem pro
stibus. *phalerae*. Dubitatur viri ornamento erit accipien-
et h. l., sintne equi an equi- dum, et quidem viri e curru
tis ornamentum; vulgari mo- pugnantis; etsi, quale illud
re equi phalerati sunt. Sup. fuerit, nusquam declaratum

Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
Quae mittat dona, hospitio quum iungeret absens,
Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;

360 *Tiburti mittis* Parrhaf. Notabile est quod Iul. Sabin. ad h. v. habet: „hic locus totus ab expositoribus dicitur emendandus.“ Certe sententiae in periodum sunt circumductae, insertis pluribus membris. 361 *misit* Montalb. et sec. Hamb. cum Goth. sec. et tert. cf. sup. ad v. 266. 362 *ille suo moriens dat habere nepoti* Post mortem, coniungebat Titius L. Controu. XXI, 23, ut significet mortis causa donare. Scilicet ut Ictum videas haec tractare, non poetices studiosum. 363 *pugnaque potiti* scripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed *pugnamque potiti* Heinsius e Medic. receperat: quod factum nollem; est enim vitium librarii, non lectio. Post mortem Remuli, nepote in praelio caeso, balteo illo potiti erant Rutuli, Rhamnetique illum vel in praedae parte vel ut ἀριστεῖον dederant. Hoc poeta effert: balteo potitos esse Rutulos bello pugnaque: Haec saepe iungit noster cum aliis, ut Homerus πόλεμῳ τε μάχῃ τε mortem pugnamque dubito an aequae amplectantur poetae. praedaeque potiti Rom. Voss. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. sec., et sic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quaeque hinc fluxere; manifesto repetitum inf. ex vl. 450. A Benedictinis monachis (Nouv. Tr. de Diplomatique Tom. III, p. 152 sqq.) describitur codex rescriptus, in quo folia ex vetere Aspri Virgilio depre-

reperio; nec magis, si equitibus tribuitur, qua specie illud fuerit. Vnicum locum, ex quo aliquid colligi possit, esse video Silium XV, 255 phaleris hic pectora fulget. Quod τὰ Φάλαρα ap. Homerum in fronte galeae erant, nihil huc facit. Remulum Tiburtem dicere malim, quam Tiburti filium. Mox balteum int. aureis clavis insignitum: χρυσόηλον, quem ornat Homeri exemplo, v. c. Iliad. x, 266 sqq. Balteus ille olim Caedici fuerat, qui eum miserat Remulo, Tiburtino homini, hospitale munus, ξεινήϊον; Remulus moriens nepoti reliquit; quo aliquando in pugna caeso, balteo illo potiti sunt Rutuli. Atque hi, vel in praedae parte vel ut ἀριστεῖον, balteum Rhamneti dederant. Si ita singula constituas, vides frustra trepidasse Interpretes. 362. δῶκεν ἔχειν. δῶκε Φέ-

Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapiabilem cristisque decoram 365

Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.

Interea praemissi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis instrutta moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,

hensa sunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Aeneide: *Spoiliisque potiti* pro *praedaeque p.*, quam ad h. l. spectare necesse est. Ceterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Iul. Sabin. Donat. Sed adscribam Seruii verba: *post mortem*, inquit, *scilicet Remuli*, *secundum supra dictum sensum*; nam Donatus dicit: *Post mortem Nisi et Euryali, bello potiti sunt Rutuli* (haec is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, sed contrariam interpretationem affert); *quod non procedit, si diligenter aduertas. Sane sciendum, locum hunc esse unum de XII (alii XIII) Virgilii, siue per naturam obscuris, siue insolubilibus, siue emendandis: siue relicti, ut a nobis per historias antiquae ignorantiam liquide non intelligantur.* Bene nobiscum actum esset, si nullus locus obscurior et difficilior occurreret! Mortem *Euryali* alii intellexerunt, cumque iis Cuningh., toto loci sensu inciso et euerso. Frustra turbatum. Vide Notam. 365 *cristamque* alter Hamburg. 366 *et scuta c.* Goth. tert. 369 *regi* tres Burm., sed ii recentissimi, Franc. Reg. et Doruill. Consentiant tres Gothani, sed qui nec maiora pretii sunt. *regi Turno* pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600

πειν Homer. simpl. dedit. 367 seqq. Subticuit poeta 364. *nequidquam aptat*, non sapienter nonnulla, quae ex fruiturus; ut Seru.; puta respectu calamitatis, quam accepturus est, dum per eum impeditus proditur vers. 384. *abilem*, aptam capiti; esse videtur Homericum εὖ ἀραρυῖαν. conf. sup. ad I, 318. ipsa narratione intelliguntur. Praecesserat Turnus cum expedito agmine ad castra Troianorum expugnanda. Interea in vrbe Laurentum coguntur copiae. Ad earum aduentum accelerandum mi-

Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro. 370
Iamque propinquabant castris, murosque subibant,
Cum procul hos laeue flectentis limite cernunt;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit inmemorem, radiisque aduersa refulsit.

Sepfit se tectis rerumque reliquit habenas. Attamen vel sic quaeritur, a quonam responsa lata fuerint? Latinum res non ita destituisse, quo minus iis postea iterum interesset, ex lib. XI, 231 sq. satis apparet. cf. Seru. ad v. 367. Idem bene ad v. 369 *In omnibus bonis regis dicitur inuentum.* 370 *homines* Zulich. Tum *Volcente* Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heinf., etiam inf. 375, monetque idem Iul. Sabinus ad v. 420. *Volcente* alii, item *Velcente*, *Vlcente*. 371 *portis* pro *castris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *murosque* f. Heinsius secundum Priscianum et codicum partem praetulit, consentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus esse videtur; adde Seruium, firmante Iulio Sabino. Sed Medic. cum aliis tenetur quod ante Heinsum editum erat: *muroque* f., Leidenf. *murisque*. 373 *sublustris* Leid. a m. pr. et Goth. tert. 374 *que* abest binis Burm. *quae* emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat Cuningh.

ferat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum ceterae copiae instruuntur, praemittuntur trecenti equites. In hos ipsos, dum ad castra appropinquant, incidunt miseri Nisus et Euryalus. 371. *murosque subibant*: quosnam? Troianorumne? hoc est vallum et castra, quae obsidebant Rutuli? atqui ea non ingredi poterant equites Latini; an Rutulorum? atqui horum castra erant nulla, hoc est, nec vallum nec agger; verum in campo procubuerant. Res sic expedienda;

Rutuli obsidebant vallum et portas castrorum Troianorum, cf. sup. 159 sq., adeoque turma, quae ad exercitum mittebatur, *castris propinquare murosque subire* dici poterat, qui ab exercitu oppugnabantur. 372. *laeue limite*: sc. in *biuio portae*, *quae proxima ponto* v. 238 Nisus et Euryalus tendunt laeua versus Tiberim et Palatium Euandri. conf. sup. ad vl. 195. 374. Variavit ingeniose quod apud Homerum est Iliad. II, 258, ubi Diomedes ad speculandum exitu-

Haud temere est visum. Conclamat ab agmine
Volscens: 375
State, viri; quae causa viae? quique estis in armis?
Quouque tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in siluas, et fidere nocti.
Obiiciunt equites sese ad diuortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant. 380

Silua fuit, late dumis atque ilice nigra

375 est abest nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at prior: *Stare; viri quae causa viae est?* *visum* Exc. Burm. *visu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum sensum exire putans, emendat *visa*, visa galea splendenti. Scilicet interpungebatur *Haud temere est visum, conclamat ab a. V.* Vir doctiss. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum est; *Haud temere est visum, Conclamat ab a. V.*; res animaduersa est haud in vanum, haud impune. Conclamauit statim Volscens etc. Atque hoc, quod sponte se offert, malim equidem, quam aut *visum* pro substantiuo habere, aut accipere quasi dictum: Visum est, haud temere esse, quod galea refulserat. Est enim *temere* proprie vetus nomen, ex temeris, temere, vt necesse, forte, rite et similia. Wakefield ex Cod. Coll. Iesu adiecit correctionem *Haud temere est visus*. Tum ab *aggere* Ven. et a m. pr. Gud., quod de via accipit et illustrat Heinsius, sed h. l. nemo praeferet alteri, quod de duce magis consentaneum. *exclamat* Ven. *cum* *clamat* Goth. sec. 378 *in siluis* Leid. et Reg. 379. 380 *In vnum* constat Goth. tert. *Obiiciunt sese equites aditum custode coronat.* 380 *huc illuc* Nonius in *diuortia*. *abitu* Medic. a pr. m. aliique cum Rom. et aliis Pier., praetulit quoque Seruius; itaque recepit Heinsius. Et videtur esse doctius quam vulgare: *aditum*. Ed. Mediol. *abitu*, tert. Moret. *atque omnem abitum*.

rus multo cautius ac prout explet. Seru. verbis tendentius galeam sumit *ἀφ' ἧς* re aduersus aliquem, hoc est, respondere. Tamen offendunt alii Interpp. 379. *diuortia* doctius, quam diuerticula. Var. Lect. 377. *tendere* rec-

Horrida, quam densi conplerant vndique sentes;
Rara per occultos lucebat semita callis.

Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum. 385
Nifus abit: iamque imprudens euaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albae de nomine dicti

382 *complebant* Medic. 383 *lucēbat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras siluarum, quam *ducebat*, quod vulgg. praeferebant ante Heinsum, qui Seruium, Medic. a m. pr., aliosque sequutus est: etsi enim ab eo: *sed frustra*, sub finem notae subiectum video, in contextum tamen *lucēbat* receptum est. Praeiuerat autem iam olim Naugerius Ald. 1514, cui vix vna et altera editio obtemperauit. At *semita rara*? Estne quae raro, paucis ac raris interuallis inter saltus caliginem patens lucebat? an quae ipsa est rara, peruia; vt silua rara dicitur, h. e. non densa, *πυκνὴ*, sed *ἀραιά*. *Calles* obuuium esset mutare in *colles* vel *valles*; sed accipio *calles* de toto illo dumoso tractu, qui erat peruius (sic apud Liuium *saltus callesque* iunguntur), in hoc est *semita*, quae ducit euntem. 385 *fallitque timor* Medic. a m. pr., sicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinso quoque iudice, *timor ne falleretur*, nisi manifesta librarii incuria esset. 386 *euaserit* Medic. a m. pr. *inuaserat* Doruill. 387 *locos* codd. Heinf. et inter eos Medic., sic quoque Romanus. Pierius nihil monuit: sed nec aliter ille legisse ac reperisse videtur: nam sic fere vet. edd. omnes, quas inspexi. Nec *lacus* nisi ab emendatione viri docti profectum, quem Io. Bapt. Egnatium fuisse arbitror, in cuius reconditione primum *lacus* expressum deprehendi: quod sequuntur

385. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphraſtice; vt aberraret a via. *regio viae*, et poetice, *viarum*, pro ipsa via. cf. sup. ad lib. II, 737. Timor ipse, ne in hostes incideret, a via, qua elabi poterat, abducit. 386. *abit* vt lib. V, 318 *Primus abit*, *longeque* ante

alios *emicat*, euolat ante alterum. *imprudens*, Euryalum remanere non animadvertens. *Lacus Albanus* aliquantum sane a Castro Troianorum, seu Noua Troia, abfuit, et maiore forte intervallo, quam vt paucis horis a media nocte ad diei ortum eo vsque procurrere et rur-

Albani; tum rex stabula alta Latinus habebat.
Vt stetit, et frustra absentem respexit amicum:

Pulman. Steph. Heinf. Nec variant codd., nisi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitiose exhibent, *locus* Erf. Iam in lectione illa: *lacus* magna suboritur difficultas, si locorum situm comparet aliquis (cf. sup. Not. ad v. 195). *Lacus* enim Albanus nimis longe a castro Troianorum seu noua Troia, quaternis saltem leucis, abest, quam vt intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum supererat, interuallum eo vsque procurrere et iterum inde siluas redire posset Nifus. Ruaeus itaque, quem nunc video ad h. l. offendisse, *locos* praefert, vt pars aliqua agri Albani sit, qui tunc forte eo pertinebat. Enimuero non minore difficultate haec ipsa lectio premitur. Vt concedam *locos* poetam dicere, vbi vulgaris oratio *loca* postulabat (cf. sup. I, 306. 365), tamen non est, quod sciam, vllus loquendi mos, quo *loca Albana* appellari possint. *Agrum*, *collem*, et similia requiro. Vnus lul. Sabinus est, qui ad locum hunc quicquam notauerit: „*atque locos*; nam nomen loci Latii, ab imperio, quod „erat Albae, Albani dicti; aliter non stat sensus.“ Paullo obscurius haec dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edoccear, *lacus Albani* praeferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiire: nec adeo morosi esse debemus, quominus in poeta feramus cursum Nifi paullo ultra iustos limites productum, cum omnino longius cursu euectum vellet significare; tandem, si ad lacum peruenisse Nifus dicitur, non hoc ita vrgendum est, vt in ipsa ripa haeserit. Si tamen a poetae nostri subactio iudicio alienum hoc esse videbitur: vtendum arbitror altera lectione *lucos*, vt scriptum a poeta statuam: *Ad lucos* h. peruenerat vsque ad lacum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc luco tectus respicere coepit demum et se recipere. *At lucos* Goth. sec. exhibebat. *vsque lacus* est coniectura viri docti haud inelegans. *ducti* Medic. a m. pr. 389 *prospexit* alter Menag.

sus inde siluas repetere poterit Nifus. Enimuero nec geometrica subtilitate in poeta haec exigenda sunt, qui omnino longius cursu euectum Nifum declarare voluit. Poterat is lacum Albanum, longo etsi intervallo adhuc disitum, tamen practergredi,

versus Tiberim tendens, et a tergo eum relinquere, eumque euadere, etsi aliquot milibus ab eo abesset. Ad oculorum sensum haec in locorum planitie sunt diiudicanda. 388. *stabula* conf. ad v. 274. Ceterum tota haec poetae narratio egregie ad

Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
Quaue sequar? Rursus perplexum iter omne re-
voluens

Fallacis siluae, simul et vestigia retro
Obseruata legit, dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
Nec longum in medio tempus; quum clamor ad
auris 395

Peruenit, ac videt Euryalum: quem iam manus
omnis

Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in enses 400

391 Quoue Parrhaf. Tum Vrbanus verba Nili continuabat
vsque ad *rursus perplexum iter omne reuoluens*: vt quidem in
Seruio nunc legitur; sed secundum Iul. Sabinum, vsque ad *Falla-
cis siluae. Simul et*. Turbat omiffa vox ait, inquit. Donatus
distinguerat et legerat, vii vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fal-
laces siluas*, praescriptum tantum est eius verbis in edit. Basil.
Rursum tres Burm. *perflexum* Sprot. *resoluens* sec. et tert. Rot-
tend., acute, et subtiliter ad *perplexum*. 394 *sequentem* Gud.
a m. pr. 395 *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis.
397 *et noctis subito t. t.* iunxerant olim alii ap. Seruium: et sic
in Mediceo interpungi video. 398 *Oppressit* Goth. sec. *rapi*, vt
ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Seru. c. p. contra Montalb.
399 *Heu, quid agat?* Seru. ad IV Aen. 283. 400 *aut sese* Me-
nag. pr. *in enses* Heinf. reuocauit, vt varietur oratio, cum idem
hemistichium sup II, 511 occurrat. Atque sic Gud. et alii Heinf. cf.

expectationem mouendam est batum, frustra quoque modo
comparata. 396—398. Eu- hoc modo illud conantem,
ryalum ignoratione viarum dum nunc fugam nunc ar-
tenebrisque oppressum, in- ma parat, capiunt et ab-
opinato hostis aduentu tur- ducunt.

Inferat, et pulcram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos; 405
Si qua tuis vmquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendiue tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.

Burm. Vulgo lectum: *in hostes*, quod tueri poterat consensus Rom.
et Medic. Zulich. Vtrumque Seruius laudat. 403 *altam ad Lu-
nam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et potest doctius dictum videri.
cf. ad Cirim 7. Vulgare est: *aspicere lunam*. Mox *et* inferfit Heinf.
Suspiciens altam Lunam, et sic v. pr., quod miror prorsus;
nam *et* non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices
et Priscianus lib. XVI, sed tamquam exemplum, quo particulam
nonnunquam postponi constat. Igitur erat interpungendum saltem:
Suspiciens altam Lunam et, sic voce precatur. In his ultimis *sic*
oro pr. aliquot Pier. et Gud. a m. sec. *forte pr.* Medic. pro diu.
lect. Vide sup. ad VI, 186. 404 pro *labori, dolori*, videtur de-
siderare Burm. Sec. ad Antholog. p. 150, sed ad illum poetae locum,
quem ibi tractat, spectare id debet. 409 *Nunc pr.* Moret. *per*
hostes Bigot et Goth. tert.

402. Consilium Nisi ex v. cum v. 406 sollennis et no-
409 declarandum est: vole- ta vel ex Iliad. λ, 39 seq. ε,
bat occulto et repentino af- 115 seqq. Odyss. δ, 763 seq.
fultu conturbare et conster- ρ, 240 seqq. et alibi. *prae-
nare hostes, vt incerti, qui- sens*, propitia, vt alibi mo-
bus insidiis peterentur, in fu- nitum. 407. *auxi* aut alia
gam se conicerent; ita libe- ipse tuli, addidi, aut, quae
randi Euryali copiam fore. vox sacra est, auxi, struxi,
Et successisset res, nisi morte apposui. 408. *tholus* est in-
Euryalo intentata in aper- terius tectum rotundae ae-
tum ille prorupisset. 404. dis in testudinem concame-
Imitatur copiose Statius VI ratae, *fastigium* est in aditu
Theb. 633 seqq. Formula pre- et super foribus. 409. *sine*

Dixerat: et toto connixus corpore ferrum 410
 Coniicit. Hasta volans noctis diuerberat umbras,
 Et venit auersi in tergum Sulmonis, ibique
 Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
 Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen

410 *connixus* Rom., et hoc Pierius secundum Probum praeferebat. *connixus* e suis defendit Heinſius. Sed ſi, vt facit, *connixus* ſcribitur, ſtatim quoque *conicit* vl. 411 erat reſingendum. Sic quoque vet. ap. Seruium habebant. 411 *deuerberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. V, 502. 412 *Auerſi* vulgo vbique legitur. Seruius de ſcuto interpretatur: ſic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, ſi videas totam antiquitatem abſurdam opinionem peruiaciter tenere, et recentiores eidem inhaerere. Eſt docta ad h. l. Heinſii nota, qua docet ex tergis animantium facta ſcuta, et hinc terga poetis de ſcutis dicta. Enimvero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum eſt, non modo ſine vllo adiuncto, quod ſenſum adiunare et ſcuti notionem inferre poſſit, vt in loco Ouidii, quem laudat, factum; verum etiam adiecta voce, quae illum ſignificatum prorsus euerſit: *in tergum Sulmonis*. Burmannus ſatis habet vl. 764 inf. laudare. Saltem erat dicendum, ex aduerſo ſteſſiſſe Sulmonem Niſo, etſi tergo in eum conuerſo: nemo tamen hoc poſitu aliquem *aduerſum ſtare* dixerit. *Auerſi* eſſe legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapſi ſunt librarii, vt licentiae in eam ſatis ſit nobis. Habet quoque illud ſec. Rottend. Transadacta autem fuit haſta per Sulmonis tergum ita, vt per pectus emeretur, longum vero haſtile, quod vulnere extat (*ibi*, in tergo, qua prominet haſtile, ferro in interiora adacto), ſuo pondere inclinatum frangitur: Homericomore. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis ſatis aſſequi potuiſſe videntur, quantum ex Seruianis fragmentis intelligitur; itaque ibi ſubiicitur: „Sciendum tamen, locum hunc eſſe de his, „quos inſolubiles ſupra verſ. 363 diximus.“ *Sulamonis* Sprot. 413 Vulgg. *fixo*. *fiſſo* Heinſ. e Medic. et ceteris vetuſtioribus re-poſuit: ſic quoque veteres Pierii, niſi quod in aliis lectione abraſa modo *fixo*, modo *fracto* reſcriptum erat. *transit praecordia ludo* pr. Menag.

Ζαρον, vt Iliad. 9, 242. 243; *κελαινεΦες αἵμ' ἀπέμεσσαν*. ſollennius erat *δός με, da*, Lucret. II, 354 *Sanguinis ſac, me*. 413. Iliad. 9, 437 *expirans calidum de pec-*

Frigidus, et longis ſingultibus ilia pulſat. 415
 Diuerſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure;
 Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus
 vtrumque

Stridens, traiectoque haefit tepeſacta cerebro.
 Saeuit atrox Volſcens, neo teli conſpicit vs-
 quam 420

Auctorem, nec quo ſe ardens inmittere poſſit.
 Tu tamen interea calido mihi ſanguine poenas

415 *pulſant* Menag. 416 *Hic a.* qu. Moret., ſed eſt: tanto acrius, quod et latuerat, vt Seruii verbis utar, et quod ei primus proſperè ceſſerat iactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud. 417 *telum ſumma* aliquot Heinſ. et Burm. Ex iisdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendationibus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius. 418 *iit* ex Leid. et Moret. ſec. Heinſius adſciuit: extat tamen iam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, ſc. contracte pro iuit, et illa antiquior forma o vetuſtioribus poterat ſeruari. Interpolant nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat haſta* in Montalb. et apud Priſcian. *haſta tremens* Bigot. *per tempus vtrumque* Aſper Grammaticus expoſuit: *inter t. v.*, vt Seruius notat. 419 *exit* pro *haefit* Vratſl. 420 *voluens* Goth. tert. *telis* Doruill. *um-* quam Medic. a m. pr. 421 *quo ardens ſe* Ald. et Goth. ſec.

tore flumen. 415. Georg. nu. De eodem accipiendus III, 506 *imaeque longa Iliad* Euripidis verſus Hippol. 221 *ſingultu tendunt*. *παρὰ χαῖταιν ξανθῶν ῥίψαι βέλος*. 418. 419. Homeri-

416. Pacuianum laudat cum vulnus, v. c. Iliad. δ, Macrob. VI, 1 *Diuerſi circumſpiciunt: horror percipit*. 417. *ſumma telum librabat ab aure*. Cogita ſtatim vibrantis haſtam, eleuata a dextra capitis parte ma- 502, et v, 473. *tepeſacta*: ſaepe ibidem, Iliad. π, 353. 422. Seruius et Macrob. VII, 1, pag. 572 Lipſ. laudant ex Ennii Annal. I *nam mi calido das ſanguine poenas*.

Perfolues amborum, inquit; simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Nisus; nec se celare tenebris 425
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adsum, qui feci), in me conuertite
ferrum,

O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit: coelum hoc et conscia sidera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum. 430
Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.

423 *infit* Leid. et alter Menag. cf. Heins. et Burm. *ense re-*
cluso: credibilis, ait, est, Burmannus, hic, ubi iam pugna sit,
ensem iam strictum habuisse Volscentem, et hinc coniicit leg.
ense reducto: quod per se non improbem: reducit enim ensen
et is qui caedit, et is qui pungit: uti hastam qui immittit, v. c. inf.
XI, 605. 606 et ap. Ovid. Met. XII, 131 Achilles Cygni os pulsat
clipeo reducto, sc. quoties impingeret, retro ferebat clipeum, ut
vires colligeret. cf. inf. X, 552. Sed nulla adhuc pugna est. Tra-
hitur captivus Euryalus, interea ex occulto aduolat hasta. 425 *ce-*
lerare pr. Hamb. *latebis* Ven. 426 *haud tantum* Franc. et
Goth. pr. *potuit* ed. Iunt. *potuit tantum* Goth. sec. 427 *secl*
inquit Parrhas., pessime. Sic summa versus vis infringitur. 428 *ne-*
que a, Rom. 429 *sidera conscia* edd. ap. Pier. 432 *Trans-*
abiit bene Heins. reposuit; sic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo
alii Heins. Est vocabulum Statio frequentatum, interdum porten-
tose, ut IX Theb. 126, ubi hasta coniecta *medium Poleten Trans-*
abit et iuncti clipeum cauat improba Mopsi. Nonnulli codd.
ap. Pier. Heins. et Burm. cum ed. Mediol. Ed. Ald. pr. cum Iunt.
1520 *Transadiit*: ed. Ven. *Transabigit*. Vulgo ante Heins. ex-
pressum: *Transadigit*, quod alienum a loco hoc, quo, transadi-
gitur, requirebatur; nisi dicas, ut multa alia, ita hoc *transadi-*

424 sqq. Obserua hic inca- aestuet iuuenilis animus inter
lescere orationem cum ipso legendum! Naturalis verbo-
Nisi calore. Et illa *Me, me* rum ordo ex animi perturba-
etc. ad 430 vsque, quis non tione mutatus est. *me* aut

Voluitur Euryalus leto, pulcrosque per artus
It cruor, inque humeros ceruix conlabla re-
cumbit:

Purpureus veluti cum flos, succifus aratro, 435
Languescit moriens; lassoue papauera collo
Demisere caput, pluuias quum forte grauantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
Volscentem petit; in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes, hinc comminus
atque hinc 440

Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensen

git, neutraliter dictum esse, aut suppleas *se*. Exhibet illud iam Ald.
sec. 1505. At Nauger. Ald. 1514 *Transabiit*. Variant hinc edd. seqq.
Medic. a m. pr. *Transadibit*. Zulich. et Franc. *Transegit*. *pectora*
candida Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. *rum-*
pit itidem Heins. e Medic. et aliis vetustioribus cum suis, tum Ge.
Fabricii dedit. Vulgg. *rupit*. 433 *Voluitur leto* displicebat Io.
Schradero: malebatque idem *Soluitur* vel *Voluitur E. terra. tabo*.
Vide Notam. 436 *Languescit* Doruill. *lasso*, quod Nauger. re-
stituit, merito defendit Heinsius; Ovid. Met. III, 502 de Narcisso:
ille caput viridi sessum submisit in herba. Edd. vet. cum Al-
dina priore et pars codd. Pierii habebant *lapso*; apud eundem
edd. *laxo*. 437 *Dimisero* aliquot Burm. 438 *Ac* vel *et* ali-
quot Pier. 441 *Proturbant* multi Pier. et Heins., male. *non*
segnius edd. ante Heins. et aliquot codd., inter quos Goth. pr.
Maior tamen et melior pars *non secius* vel *setius*, ut Rom. Me-
dic. et alii Heins., vel *saetius*, ut pr. Mentel. Eadem scriptura et
varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heins. et sup. ad V, 862. Ge. II,
277. III, 367 et al. *non serius* Franc. *rotet* Leid.

me petite, aut retrahendum, praeter verborum ornatum.
in me conuertite. 433. *vol-* Nam praeclarum illud: *suc-*
uitur, prouoluitur, concidit, *cifus aratro*, quo res, quae
caesus, moriens: pro hoc di- multis modis fieri poterat,
xit *leto*. 435—437. Eximia tam suauiter ad vnum certum
et suaui comparatio, sed in casum reuocatur, a Catullo
qua Maroni nil imputandum mutuatus est: Carm. XI, f.

Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerso, et moriens animam abstu-
lit hosti.

Tum super exanimem sese proiecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quie-
vit. 445

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet aevo:
Dum domus Aeneae Capitolii immobile saxum

444 *exanimem* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Praefert vulga-
tum Heinſius; ob ſuauiorem ſonum, puto. 445 *Confixus* Doruill.
a m. ſec. Vir doctus ap. Burm. coni. *placida*, quod arridet Bur-
manno. 446 *poſſent* Goth. tert. male; idem v. 447 *Nulla dies*,
nunquam.

*prati ultimi flos prae-
eunte poſtquam tactus ara-
tro eſt.* et LXII, 39 ſq., *Vt
flos in ſeptis — nullo con-
tuſus aratro.* alterum de pa-
pauere totum Homericum eſt
Iliad. 9, 306. 307. Imitati
ſunt multi. Cerda laudat
Ouid. Met. X, 190 ſqq. Ad-
de Apollon. III, 1398 ſeqq.
Verſus 444. 445. praeclari et
facto et verborum dilectu:
nunc enim recte memorata
placida mors, et *quieſcere*
in amici complexu.

446 — 449. Splendidissi-
mum epiphonema! et ad mi-
ſerationem altius inſigendam
animo, dum ſe ipſum ea tac-
tum ſignificat poeta, aptiſſi-

mum. Sumſerunt a poeta
alii, non aequè feliciter: con-
geſſit imitationem multorum
Cerda. At tu lege et com-
para praeclaros verſus Sta-
tii X, Theb. 443 — 448. e
quibus nouiſſimi: *Forſitan
et comites non adſpernabi-
tur umbras Euryalus, Phry-
giique admittet gloria Niſi.*
Et de Hypſipyle Valer. Flacc.
II, 242 — 246. Splendor
autem et pondus in orna-
mentis ac verbis. *domus Ae-
neae*, gens Iulia, aut, quod
minus malim, omnino popu-
lus Romanus. *immobile ſa-
xum*: quippe aeternum Ca-
pitolium, et nota narratio de
Termino deo, qui in funda-

Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli ſpoliisque potiti, 450
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamneta reperto
Exſanguis, et primis vna tot caede peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineſque viros, tepidaque recen-
tem 455

Caede locum, et plenos ſpumanti ſanguine riuos.

451 *exanimem* Rom. et Doruill., bini Goth. vid. modo v. 444.
452 *Nec minus* pr. Rottend. 453 *Exanimi* Ed. Ven. 454 *Ser-
rano* vulgo et hic. v. ſup. ad 335. *Remoque* poſſit quis ſuſpicari
ex v. 330. *Lamoque* Io. Schrader. Sed doctius ponitur nunc no-
vum nomen, vt ſupra v. 343 ſq. tanto plura praeteriſſe videatur.
455 *ſemineſque viros* Hamb. ſec. *tepidumque recenti Caede*
locum vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in ſuis codd.
non occurrere teſtatur Heinſ. praeterquam in Gud. a m. pr. Tamen
et Medic. ſecundum Fogginium ambiguam ſcripturam habet. Al-
teram lectionem: *tepidaque recentem Caede locum*, vt iam
Egnatius emendatum dedit, bene poſt Ge. Fabric. Pier. et alios
Heinſius tuetur ex Seruio et Macrobi. VI Sat. 6. Eſt ea haud du-
bie elegantior; v. Notam. *tepidaeque madentem C. l.* Porcius
Pierii, cum ed. Mediol. 456 *pleno ſpumantis ſanguine riuos*
aliquot Heinſ., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem
Heinſius cum Gud. et pr. Menag. *plenos ſpumantis* exhibere narrat,

mentis Capitolii iaciendis non motam a vulgari uſu formam.
ceſſit loco. *pater Romanus* Nam *locus recens caede*
eſt Iupiter Capitolinus, non doctius dictum eſt, quam *lo-
cus recentis caede*, in quo
Auguſtus: is non aeternum caedes recens facta. At *cae-
deſ tepida* propter tepen-
habiturus erat imperium. tem adhuc cruorem. *Φόνος,*

452. cf. Iliad. x, l. c. 523 ſq.
455. 456. *tepidaque recen-
tem caede locum*; docte et
elegantem, non per hypalla-
gen, vt vulgo exponunt, ſed
propter exquiſitiorem et re- *αἶμα λιχρόν.* Ita et mox *ple-
nos ſpumanti ſanguine ri-
vos* dictos accipe pro *riuis*
ſanguinis. Nec tamen inſi-

Adgnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
Iam sole infuso, iam rebus luce reiectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat; aeratasque acies in proelia cogit,
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa adrectis (visu miserabile) in hastis 465
Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,

spumantis etiam ex Romano notatum, et *plenos spumantis* praescriptum Donati commento. Est autem hoc, quod et Cuninghamus nunc et Wakefield expressum dedit, scitius haud dubie doctiusque: *pleno spumantes sanguine riuos*, quam alterum: *plenos spumanti s. r.* Vtrumque tamen paullo *τραγικώτερον*, ut solent *riui sanguinis* dici, nunc *pleni sanguine*. Seruius *spumantem s. riuos* legit sc. locum, nimis magnifice in caede aliquot viorum. 457 *Cognoscunt* qu. Moret. 460 *Titani* Goth. tert., Rotide. 461 *Cum s. i.* idem Goth. tert., quod ferri posset. *receptis* vet. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb. 464 *Quisque suas* sc. acies Medic. et alii Heinl. et Burm. cum Goth. tert. Ita oratio sic procedit: *aeratasque acies in praelia cogit Quisque suas*, quod sane expeditissimum erat, quodque praeferam argutiis aliunde inductis. At *quisque suos* tuebatur Ge. Fabric. (secundum Homericum Iliad. δ, 428 *πέλειε δὲ οἷον ἕκαστος Ἡγεμόνων*), ut esset synthesis, et alia figura: *quisque cogit et acuunt*. Montalb. et Parrhaf. *Quique suos*, etiam elegantius. Potest quoque sic distingui et interpungi: *Turnus in arma viros — Suscitatur aeratasque acies; in praelia cogit Quisque suos; variisque acuunt rumoribus iras*. Ita vero in viros aeratasque acies est otiosi quid. Aut sic: *cogit; Quisque suos variisque acuunt rumoribus iras*. Quatuor Burmannianis copula in *variisque* abest. *variosque* sec. Rottend. 465 *ipsi* Ven. *mirabile* multi Heinl. ex more.

tiandum, paullo tumidius et 460. Homericus versus tragice hoc dictum esse. cf. Il. λ, ι. 464. Debebat esse: Var. Lect. *acies in praelia cogunt et*

Euryali et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur amni),
Ingentisque tenent fossas, et turribus altis 470
Stant maestis: simul ora virum praefixa mouebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pauidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris

467 An hoc hemistichium ex interpretamento in margine adscripto subnatum? Adscriptum in edit. Londini repetita: sic censere quoque auctorem libri, cui titulus: *Lettres de quelques Juifs à Mr. Voltaire*. 468 in abest Rom. et binis Rottend. 469 nam *dextra* agnoscitur Prisciano lib. VII, et sic Goth. pr. Sed defendit alterum librorum auctoritas ap. Heinl. nam cetera Goth. tert. *amne* Sprot. 471 *mouebant* Heinl. e suis et Pierianis restituit. *monebant* pr. Hamb. pro var. lect. Vulgo ante Heinl. lectum *videbant*; dederat tamen *mouebant* Naugerius in Ald. tert. et ex eo alii. *simul* pro copula est: nec *stant* — *simulac videbant* latinum esset. 472 *Nota minis* sec. Goth. 473 *pinnata* Medic. et Gud. cum Rom.; et sic Seruius. 474 *F. gerit* Ven. a m. pr. *auras* Medic. a m. pr.

acuunt: v. Var. Lect. *rumoribus* docte videtur positum pro hortatibus, vocibus. 468. De locorum situ v. Exc. III ad lib. VII et sup. ad v. 194. Poetam puta in Rutulorum, castra adorientium, agmine versantem nunc sinistram versus mare, dextram partem versus Tiberim memorare. *a laeva parte* castrorum, quae in mare conversa erant, porta erat, a qua duplex via ducebat, altera secundum littus, adeoque versus Laurentum, altera in interiora agri, qua, retro ad Tiberim versus collem Palatinum perueniri poterat. Firmant Troiani praefidiis vallum ab laeva parte (v. Exc. III ad lib. VII p. 530), qua Rutuli oppugnare munitionem seu urbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipso vallo seu muro et turribus, quas fossa ambit. 473 sq. Comparant Andromachae trepidationem et luctum Iliad. χ, 447 seqq. et

Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit. 475
Excussi manibus radii, reuolutaque pensa.

Euolat infelix, et, femineo vlulatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; coelum dehinc questibus
inplet: 480

Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa se-
nectae

Sera meae requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis 485

475 At Heinſ. cum melioribus. Vulgo *Ac. relinquit* Erf.
476 *Expulſi* ap. Macrob. lib. IV Sat. 1 editum. *Discuſſi* Parrhaſ.
reſolutaque membra reſingebat Barnes ad Iliad. x, 448 vt conueni-
rent verba: τῆς δ' ἐλελίχθη γούνα, χαμαὶ τε οἱ ἐκπεσε κερκίς.
478 *comas* Ven. et Goth. ſec., qui et: *agmina circum* exhibet.
480 *dehinc coelum* tres Burm. 481 *Non ego* Goth. ſec. *Hinc*
Hugen. *Hunc* *te*, *Euryale* vett. edd. Macrobiani V Sat. 9 et in
margine cod. Bemb. Terentii. Ex iisdem et aliis codd. Heinſius
reſtituit *tune illa f.*, quod iam Ald. tert. habet, pro vulgato: *ille*,
quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485. Doruill. a m. ſec. *ipſe*.
484 *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heinſ. et Burm.
485 *date* poſt Fabricium Heinſ. e codd.; vulgo *data*, minus ele-
ganter, inprimis poſt *data copia*.

Iliad. ζ, 388 ſeq. Vt imita- da. Nam procurrat ante pro-
torem minus ſubacti iudicii pugnatores valli. 485. 486.
agnoscas, cf. Statii III Theb. ex priſci aevi atrocitate, in-
133 ſeqq. 476. Affectus a ſepulta proiciendi corpora,
multis adumbratus: at Virgi- ſatis nota, vel ex Iliadis pri-
lius preſſit veſtigia Apollonii mis verſibus, viſum eſt inſau-
III, 254 ſeqq. 479. *prima* ſiſſimi caſus eſſe, ſi cui fu-
agmina haud dubie iungen- nus duci nequiret. Ad ſe-

Alitibusque iaces! nec te tua funera mater
Produxit, preſſiue oculos, aut vulnera laui,

486 Locus interpretatione vix expediendus. Seruius *funeram*
exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quaſi *funeream*. Ad-
dunt alii *funeras* producere cadauera, *praeficas* ſequi. Gramma-
tico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid
quod nec vocis exemplum extat, niſi ex lectione Iof. Scaligeri in
Ennii epitaphium illata: *nec funera ſtetum ſaxit*. Diſplicuit
Seruiana ratio iam Iulio Sabino, qui ſic accipit: „ego tua mater
„peperi te non ad funera, id eſt, vt ipſa tibi facerem funus.“ Sub-
ſtituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te ad tua f.*, ſed
hoc plumbeum eſt; aut, quod Pſeudo-Donati interpretationi prae-
fixum video: *nec te in tua f.*, at in ipſa interpretatione aliter
acceptus locus: „Hic quoque, inquit, aliud fuerat dictura, aliud
„ſubiecit, dolentis more.“ Scilicet ex eius ſententia ſcribendum
erit cum Catroeo: *nec te — tua funera mater Produxit*, vt ſe
ipſam reprehendat; quid dico te? ſaltem tua funera: quod an
euipiam ſe probaturum ſit, dubito. Aliud acumen ſequuti ſunt alii.
Cerdam non aſſequor: etſi is procliuior eſt in Seruianam rationem.
Caſtaliſ apud Burmannum verba iungebat ſic: *nec te tegens veſtie*
produxit funera. Dura proſus oratio. Locum eſſe corruptum
nullus dubito atque eum adeo inter ea eſſe referendum cenſeo, in
quorum corruptelis omnes codices conſpirant adeoque teſtatum fa-
ciunt, ſe iſtis deprauationibus ſeriores eſſe omnes. Laudatur qui-
dem lectio ex ſec. Moret. *neo enim tua*, et ex Parrhaſ. *nec ego*
tua, ſed correctorem in his agnoſcas facile; nec in aliis locis hi
codices ab aliis recedunt niſi ex interpolatione. Sed in promptu eſt
loci emendatio, quae, vna cum deprauationis cauſſa, ex antece-
denti *tua* in oculos incurrit: eamque iam Bembus propoſuerat:
nec te tua funere mater Produxit; nec ego produxi te funere.
Vulgare erat: ducere, producere, funus; et elegantia nota pro ego,
tua mater. Burmannus caſtigationem hanc admitti poſſe concedit,
fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec triſtia funera*.
Heumannus olim coniecerat: *te et tua funera*: Laxa et fluxa
oratio: lorum in riuo natate putes. Merula ad Ennium p. 56, qui
Seruianae alioqui rationi fauet, inſuper legebat: *Proluxi*, nullo
cum fructu. 487 *oculis* duo Burm.

quentes quoque verſus illu- Iliad. x, 86 ſqq. conf. inf. X,
ſtrandos vndique locorum 557 ſeqq. 486. *nec te tua*
copia ſuppetit, etiam ex ipſo *funera mater Produxit*: Vt
Homero, v. c. Od. α, 291 ſqq. nunc legitur, ratio gramma-

Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros;
 Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 Omne genus Teucris, ac duris detrudere con-
 tis, 510

Adfueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infesto voluebant pondere, si qua

507 *aditus* Gud. *murum* Leid. et Moret. sec. 509 *pressa*
viris Hugon. 510 aut Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc.,
 unde Burm. coni. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui
 talia rimetur. *duros* dixit pro robustis, grauib. 512 *saxaque*
voluebant infesto p. Zulich.

de machina multo minus co-
 gitare licet), Troiani et Achi-
 vi nondum norant. Mox Mes-
 sapus v. 523 Homericus Sar-
 pedonis partes explet Iliad.
 μ., 387 sq. Volsci ducebantur
 a Camilla: sup. VII, 803. Ceterum
 nouam Troiam, urbem, poeta ita
 descripsit, ut simul castrorum
 vicem ea praebere posset: lib. VII, 157
Ipse humili designat moenia
fossa, Moliturque locum,
primasque in littore sedes
Castrorum in morem pinnis
atque aggere cingit. Itaque
 libro nono ex Aeneae prae-
 cepto non in aciem procedunt
 Rutulis accedentibus, sed *castra*
et tutos seruare aggere muros
 student. Erat autem, quantum
 video, ex

poetae mente, fossa ducta
 cum aggere seu vallo, ex humo
 aggesta, vallis seu stipitibus
 praefixis; Vallo impositus
 erat murus, turribus ex
 intervallis distinctus. Itaque
 oppugnatio ita instituitur, ut
 primum alii testudine facta
 succedere, fossam implere ac
 vallos conuellere, alii, qua
 parte murus nudatus erat,
 scalas admouere tentent.
 Rupta ac soluta testudine,
 v. 515—517 missilibus e lon-
 gino muros propugnatoribus
 nudant. Tandem v. 521 in
 turrim impetus fit: igni
 immisso expulsis Troianis
 irruunt Rutuli. Versus 511
 ingenioso commento a poeta
 subiicitur. 512. *infesto pon-*
dere pro graui, et ob graui-

Possent tectam aciem perrumpere: quum tamen
 omnis

Ferre iuuat subter densa testudine casus.

Nec iam sufficiunt. Nam, qua globus inminet in-
 gens, 515

Inmanem Teucris molem voluuntque ruuntque:
 Quae strauit Rutulos late, armorumque resoluit
 Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Missilibus certant. 520

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscum
 Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,

513 *Possint* Leid. *quum tamen*. Duriuscula est ad meum sen-
 sum haec iunctura. At illis, inquit, qui testudinem agunt, decre-
 tum est, extrema experiri. Omnia autem in seqq. pronomina de-
 monstratiua ac relatiua, quae subiecta declarent, breuitatem ac vim
 narrationi faciunt. Obuium est, quod et Io. Schrader. in schedis
 coni. *quam tamen omnes Ferre iuuat*. 514 Vulgata lectio erat
libet. Multi tamen Heinl. cum tribus Burm. *iuuat*. Adde fragm.
 Vatic. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Mediceo Pier.
 habent *iubat*, Priscian. et Augustin. *iubet*. Probarunt idem Cu-
 ningham., qui recepit, et Io. Schrader.; itaque praetuli, cum ora-
 tionem faciat minus duram. 515 *sed qua* Gud. a m. sec. *quo*
 Goth. sec. 516 *v. trahuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge.
 Fabric. cum Mentel. pr. a m. sec. 517 *Rutulos strauit* vulgo
 ante Heinl., minus suauiter. *strauit late Rutulos* Parrhaf. 518 *cu-*
rent Leid. *se condere* Bigot. et Leid. a m. sec. *detendere* Me-
 nag. alt. 520 *tentant* sec. Rottend., tum Leid. supplet: *densis*
cum corpore toto. 521 *horrendum visu* Erf.

tatem exitioso. 518. *caeco* pugnae tectae opponitur
Marte sub testudine, quam pugna aperta. 521. *pinus*
 modo *tectam aciem* et *ar-* nulla alia est quam ardens,
morum tegmina dixerat; quae pro face esset.

Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti; 525
Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit: quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentis oras euoluite belli.

524 *Transcendit* v. codd. admodum vetusti ap. Pier. *prae-*
scindit pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *Rescindit* recte, vt supra
vellebant vallos. *ad moenia* nonnulli Heinl. et Burm. cum sec.
Goth. 525 Heumann. coni. *Vos, o Calliopae*, grauitate ob id
vapulans Burmanno. Idem enotatum ex Erf. 526 *tunc* Heinl. &
Medic. et al. Vulgo, *tum*; alii *cum*. *ferro tum* Doruill. 527 *Di-*
miserit multi et hic ap. Burm. 528 *horas* tres ap. Burm., et

525 seqq. Praetlata haec: scit? Si modo verum est, *ἀπ-*
facit enim Musarum inuoca- *τειν* esse Homero *πέμπειν*.
tio plurimum ad conuertendo animos in Turnum, qui
nunc rebus gestis erat illustrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeste
essent translata; a quo tamen omnino diligentius curatum est, vt, quae narra-
uit, non ex poetae ingenio sed a vetere fama profecta esse viderentur, quam Musae suppeditarent. In Virgilio contra nimis manifestum est, ex poetico artificio aut formula poetica haec esse inserta. *Vos, o Calliope*.
Exempla enallages seu syllepsios vid. ap. Cerdam et alios, vt nuper in Heusing. ad Off. Cic. praef. p. 37.

525. Vid. Iliad. ξ, 508 sq.
527. *Ἄϊδι προΐαψεν* quis ne-

528. Versus Ennianus ex VI Annal. teste Macrob. VI, 1 et Seruio: *Qui potis ingentis oras euoluere belli?* et hinc explicandum. *orae* videntur dictae simpl. pro partibus, vt *finis*, de toto loco, spatio. *bellum* est pugna, quae quomodo omnibus locis per totam aciem facta sit, quis exponere possit? *Ἀργαλέον δέ με ταῦτα, θεὸν ἄν, πάντ' ἀγορεύσας* etc. (Iliad. μ, 176). Adiecta vox, *euoluere*, verbis, in animum reuocabat Turne oras vestium: quod alienum est. Apud Homer. Iliad. δ, 371 *γεφύρας πολέμοιο* per *oras* illustrent, perperam vtique, nam illae sunt internallum inter vtramque aciem, qua parte pro-

Et meministis enim, diuiae, et memorare potestis.

Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis, 530
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque euertere opum vi
Certabant; Troes contra defendere saxi,
Perque cauas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, 535
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento

Goth. tert. *heroas*, quod nihili est; interpretatur tamen *horas* etiam Iul. Sabinus, vt sit tempus, quo bellatum est; sed Ven. *cauffas*: vt etiam in Enniano versu (vid. Not.) exhibent Diomedis et Quintiliani libri VI, 3, 86, male vtique. Nec melius alii coni. *iras. curas*; nam *oras* Ennianum est. Tum *euertite* Menag. pr. *exoluite* alter Hamb., frustra. vid. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I Theb. 2; adde Stoeber. ad Manil. I, 116. 529 Abest versus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte iudicabat Heinsius esse eum hic inculcatum ex sup. lib. VII, 645. Omissus est in edit. Parmensi. Aberat quoque Goth. sec., at in pr. praemittebatur superiori. 530 *suspecto* alter Hamb. *conspetu* Parrhaf. 531 *qua v.* Goth. alter. 532 *Italis* Rom. 536 *affecit* Medic. Pierii. *ad-*
strinxit Parrhaf.

pugnatores, *πρόμαχοι*, prodeunt, seque inuicem armis petunt. Seruius *oras* extrema bellorum exponit; enimvero de pugna agitur.

530. cf. sup. lib. II, 440 sqq., vbi regia Priami simili modo oppugnatur. *pontibus*; accipiebam de viis, quibus discurrent propugnatores per moenia et ad turres perueniunt. Pro tabulatis pontes dici, durum esset. vid. sup. v. 170. Enimvero reuoca in

TOM. IV

mentem supra exposita ad v. 170 *pontes et propugnacula iungunt*. Fuit turris, se iuncta a vallo seu muro, et ante vallum posita, ponte iuncta cum vallo; trabibus illa coagmentata, ita vt igni consumi posset. 533. *defendere* sc. turrim, non se; hoc indignum poetica grauitate esset. 536. *Et flammam adfixit lateri*, ergo turrim ligneam fuisse credendum est, si exterius adhaesit sax allisa

K

Conripuit tabulas, et postibus haesit adefis.
Turbati trepidare intus, frustraue malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque re-
sidunt

In partem, quae peste caret: tum pondere tur-
ris 540

Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole secuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno, veniunt. Vix vnus Helenor,
Et Lycus elabli: quorum primaueus Helenor, 545

537 *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *pontibus* con. Io. Schrader. *adheffis* Rom. *obefis* Goth. sec. 539 *residunt*: Io. Schrader. em. *recedunt*; sed alterum doctius eodem significatu. Est Lucretianum *retroque residit*: II, 283. 540 *carent* Franc., sed tunc malit Burm. *qua peste carent* scil. Troiani. Conf. ad v. 510. 542 *impressa* Sprot. *secuti* duo Burm. 543 *Confixaque* Montalb. *Confixitque* Goth. sec. 544 *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *Confossi* Parrhaf. *Helenor* in libb. aliquot Pier. Est *Ἠλένωρ*. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuisse versum notat, ex clausulae similitudine, in vno versus 548. 547. 546 se excepisse. 545 *Lycus* in Medic., in al. *Licus*.

et affixa. 540. *pestis* de incendio, vt V, 683. incensis nauibus. Dum omnes in alteram turris partem, quae intacta ab igni est, concedunt: illa, quae solo imposta et superstructa erat (non fundamento saxeo in terram acto), utpote lignea et mobilis, inaequali pondere inclinatur et corruit. 542. Videntur frequentia ad hanc rerum faciem esse reuocanda. Turrim ligneam nunc corruentem ferri in praeceptum in partem oppugnatoribus aduersam. Ii, qui in turri sunt, affliguntur graui turris ruina solo, partim hastis suorum mutuo transfixi: hoc est *veniunt ad terram*. 545 sqq. Ornat Helenorem, sed Homeri vestigia legens Iliad. ζ, 23 sq. tanquam re-

Maeonio regi quem serua Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis,
Ense leuis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque vbi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas: 550
Vt fera, quae, densa venantum saepta corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Iniicit, et saltu supra venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostis

546 *Licymnia* Medic. et Gud. *Λικύμνια* ex *Λίκυμνος*. Varie deprauatum nomen: *Licimnia*, *Licinnia*, *Licina*, *Lycimnia*, *Lacymnia*, *Lacinia*, *Lucina*, *Luconia*. 548 *parmaque* Ven., idque, quod miror, Iul. Sab. interpretantem video. 550 *atque hinc inter se a*. Ven. *obstare* Vratisl. *instare* pr. Hamb. et Biot. cum Goth. tert. 552 *in scia* Goth. sec. *mortis* Montalb.

gis, seu viri principis Phrygiae, pro quo Maeonium dixisse videtur, e serua filium; quem respexisse, quo picta, 547. *vetitis armis*: quae ac caelata argumento, scuta virtutis et clarorum facinorum erant insignia ac praemia. Itaque Helenor, etsi mox fortiter in hostes irruat, tum tamen prima militiae stipendia meriturus, ipse ἄσχημος, nullis clipei insignibus discerni et dignosci poterat. Contra vf. 582 Arcentis filius *clarus* chlamyde purpurea dictus. 549. Turri in fastigio aperta, non tecto clausa, in praeceptum data, extra vallum, desilientes duo, Helenor et Ly-

Inruit; et, qua tela videt densissima, tendit. 555
 At pedibus longe melior Lycus inter et hostis,
 Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque adtingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor: Nosirasne euadere, de-
 mens, 560

Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte reuellit:
 Qualis, vbi aut leporem, aut candenti corpore
 cycnum,

556 *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm. 557 *muros*
petit Erf. 558 *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *saxa manu*
 pr. Moret. cum Erf., quod praeferret Burm., si in pluribus extaret:
 nam *tecta* de muris castrorum et munimentis insolitum dici. f. *septa*.
 Debebat tamen concedere hoc poetae, ut muri summam partem
 hac voce declararet, vti mox v. 568 de eadem *fastigia* dixit. Nec
 muros tecto tutos cogitare adeo absolum est. *dextra* alter Hamb.
 et Rom. *dextris* Erf. 559 *cursu pariter* Turnus Goth. tert.,
 nec inuauiter. 562 *tendentem* pr. Moret. *muri magna* Erf.
reuulsit Exc. Burm. et Parrhaf. 563 *aut ante leporem* abest apud

cus, in medio hostium versa- 397. *tecta* pro valli supe-
 ri se videbant. Alter Lycus riore parte, ut v. 568 *fasti-*
 v. 556 sq. in aggerem et mu- *gia*, apud Silium VII, 603
 rum vibrato in altum corpo- *qui summas alto prensabat*
 re escendere conatur, ut se *in aggere pinnas*; hinc 562
 intra urbem recipiat. Ad *pendentem*, nam prehende-
 551 sq. comparandus Iliad. μ, rat manu superiora muri, ut
 41 sqq. v, 164 sqq. conf. inf. saltu se in altum libraret; et
 XII, 4 sq. Silius X, 1 sqq. 557. *magna muri cum parte*, vti
 Murum humilem fuisse ne- Homer. l. c. *ἐπαλξιν ἐλῶν*
 cesse est, qualis est Homeri- *χερσὶ στιβαρῆσιν* "Ελχ', ἡ
 cus murus seu vallum Achi- *δ' ἔσπετο πᾶσα διαμπερές*.
 vorum, cuius pinnae Sarpe- 563. 564. Laudantur Iliad.
 don manu conuellit: Iliad. μ, ξ, 308 seq. et comparantur

Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis:
 Quaesitum aut matri multis balatibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupus. Vndique clamor
 Tollitur. Inuadunt, et fossas aggere complent;
 Ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
 Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium, portae subeuntem, ignisque seren-
 tem; 570

Emathiona Liger, Corynaeum sternit Atylas:
 Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;

Macrob. V, 12. *candentem corpore* e cod. Coll. Ies. recepit Wa-
 kefield. Et est sane elegans lectio. 565 *matris* Rom. et Porc.
 apud Pier. quinque Burm., minus docte. *balantibus* Goth. pr.
latratibus Goth. tert. 566 *repetit* idem Goth. tert. 567 *fossas*
atque a. c. Rom. 568 *ad f. mittunt* Oudart. 569 *ingentis*
 Medic., sed a pr. m. 570 *Lucretium, Lucretinum, Luccetium,*
Iuccetium al. *ignemque* Sprot. 571 *Ἑμαθίωνα. Et mathiona*
 Doruill. *Emathion aliter* Exc. Burm. ex *Emathion aliger*; quod
 Goth. sec. habet. Tum *Κορυναῖον. Corineum* et *Chorineum* multi,
 etiam *Corinesum, Corneum, Horneum*: sed est a *κῶρύνῃ*, claua.
 cf. ad XII, 298. *Hyrtacides Corineum* Macrob. V, 15, sed v. h. l.
 Heinfl., *Astias* plerique. 572 *baculo bonus* Goth. tert., belle!
 in ludum litterarium relegandus! *fallante* Franc. *fugiente* Leid.,
 sed *fallens* est, quae occulto ferit. Valer. Fl. III, 182 *fallere*
neruo ausus. est in fine addunt aliquot Burm.

cum his ab Intpp. inde a Ma- faciunt. *Martius lupus*, Mar-
 crobio; nec tamen quicquam ti facer; male aliter alii.
 amplius ibi est quam aquila
 petens *πτῶνα λαγῶν*; tu ve- 566 sq. Cum vno loco per-
 ro conf. Iliad. ρ, 674 sq. et rupisset munitionem Turnus,
 comparisonem cum aquila, facti inde ceteri Rutuli au-
 quae cycnos inuadit Iliad. σ, daciores vndique nouo impe-
 690 seq. Quod vero ad vl. tu inuadunt eoque res succe-
 565. Iliad. ε, 162 comparan- dit, ut fossam *humo aggesta*
 dum memorant, perperam expletam habeant. Tum pro-

Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promo-
lumque,

Et Sagarim, et summis stantem pro turribus
Idan; 575

Priuernum Capys. Hunc primo levis hasta Te-
millae

Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis adlabſa ſagitta;
Et laeuo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animae letali volnere rumpit. 580
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;

573 v. C. turmis Goth. tert. 574 Ithim, Ithin, Ytim, Itim
alii; tum Clenium, Clanium, Clionum, Donium; porro, Dio-
cippum, Dioxippum, tandem Promolum Heinſ. e Medic. et al.
Vulgo, Promulum: alii Pomulum, Prumulum. Facile omnia ex
græcis conſtituenda. 575 Sagaram al. Idan ex Medic. et Mo-
ret. qu., vulgo: Idam: etiam Itym, Ityn. 576 Capis al., et
ante Heinſ. Themillae. 579 Vt laeuo Wakefield emendat: non
aſſequor, an ſatis commode. adfixa Heinſ. e Pier. et ſuis aliquot
reſtituit: pro vulgari: infixa. afixa pr. Hamb. pro var. lect. intra
Goth. tert. 580 rumpit Heinſ. e melioribus. Vulgo, rupit: quod
Rom. tuetur. 581 Argentis et Argens duo Burm.

pius murum et portam ſub- Homerum, item alata, ales
euntes iactant faces. 575. ſagitta, occurrunt: nunc ve-
ſtantiem pro turribus pro locem motum et volatum teli
vulgari, ſtantiem in ſumma per alas expreſſit, vt ſup. lib.
turri. 577. manum admoue- V, 319 fulminis alae. In
rat lateri vulnerato, abiecto vulneribus autem ingenioſus
tegmine, ſcuto: eaque re la- eſt poeta Homeri exemplo.
tus nudauit: itaque demens. Comparant h. l. Intpp. Iliad.
578. alis allapſa ſagitta: v, 593 ſq. 580. h. rupit vul-
ornate, pro allapſa eſt. Quia nere facto eam partem, illud
toties πτερόεντες δίστοι apud viſcus, quo reſpiratio ſit.

Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Inſignis facie, genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Matris luco, Symaethia circum

583 Nolim cum Seruio interpungere poſt miſerat, vt Arcens
filii nomen ſit. 584 Productum Parrhaſ. Legebatur in omnibus
edd. Eductum Martis luco; nec aliter ſcripti. In Martis luco
iam dudum haereram, antequam varietatem lectionis inſpicerem;
nam de Marte apud Siculos nihil aliunde conſtat. Quod enim in
Panormitanorum et Mamertinorum numis occurrere ille dicitur, ob-
ſcura ſuſpicio eſt. Equidem in his locis Ditem non Martem expec-
tabam: niſi forte poeta Adranum, indigenam deum, Martem in-
terpretatus eſt. Sed praua haud dubie eſt lectio, et reſtituendum
erat quod et ad coniectandum in promptu eſt, et apud Macro-
b. V, 19 habetur, etiam in Doruill. et in Ven. pro diu. lect. Matris,
ſive vt Ceres Ennaea intelligatur, quam Fazellus reb. Sic. Dec. I,
3, 2 tuitus eſt, ſive vt mater nympſa ſit, cuius lucus eo in loco
erat. Iam Thaliā Palicorum matrem, nympſam obſcure nominis,
ſed fabula Siculorum domeſtica proſtitam, nouimus ex Seruio ad
h. l. et Macro- b. l. c. Huius nympſae lucum, nomine quoque ſil-
uam Thaliā dictum, in Calpurnio VI, 78 agnouit nympſamque
abſolute Matrem dictam proſtiterit Wernsdorf. in Poet. min. Tom.
IV, p. 676. 820, et Tom. V, p. 1454 ingenioſe vtique, etſi ſine auc-
tore. Martis defendi poſſe ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod
non aſſequor. Simaethia vel Simethia, male vulgo ante Heinſ.;
eſt enim Σύμαιθος. Peius alii: Sumoetia, Symaetia, Symethia,
Simetia, Simoetia. Romanus: Simoentaque.

582—589. Ad variandam ianis e Sicilia ſoluentibus.
et ornandam narrationem 582. ferrugine clarus Hibe-
nunc miſerationem excitat ra, purpura indutus Hiſpana,
breui episodio; mox Numa- quae eſt nigricantis coloris.
nus Remulus indignationem Arcens Siculoſus eſt. Eſt au-
iniicit vecordi ſuperbia ela- tem in orientali Siciliae par-
tus. Illud vero obſcurum, te Symaethus, ſi., circa quem
ex qua recondita hiſtoria Ar- lucus fuiſſe a poeta narratur
centem Siculoſum huc induxe- eo loco, quo Palicorum tem-
rit, quod et in Seruianis ali- plum erat. Lucum matris
quis miratus eſt. Debuit poe- appellat; ſimpliciſſimum eſſet
ta tacite ponere, proſectum accipere matrem nympſam,
cum eſſe in Italiam cum Tro- nomine non appellatam, cu-

Flumina: pinguis vbi et placabilis ara Palici: 585
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena;

585 et abest Oudart. *vbi implacabilis ara P.* etiam h. l. legebat Cluuer. Ital. ant. pag. 934. vid. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluuerii transire aut deleto et legere malim: *pinguis vbi placabilis ara Palici.* Scilicet *Palicus placabilis* est qui placatur, eiusque *ara pinguis* victimis. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. *Palact* Franc. Ed. Ven. inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii XII Theb. 156. *Palisci* Ald., sed prima tantum. In Lutatio scriptum inuenio: *et implacabilis ara Palyci.* 586 *hastis* Heinl. e Medic. et Colot., item aliquot aliis. Vulgg. cum Rom. *armis.* Nouum autem et ab Homericis more alienum, quod Mezentium funditorem prodit.

ius ille lucus erat. Verum doctrina poetae Matrem Ennaeam intelligere iubet, Cererem (vt saepe *Μήτηρ σὺν Κόρη*). Statuebat vir doctiss. Wernsdorf, *matrem* esse Thaliā nymphā, quae a Ioue compressa Palicos partu edidit, nunc Arcenti iterum nuptam, et absolute *Matrem* dictam. v. Var. Lect. De *Palicis* loc. class. apud Macrobian. V, 19. Aristot. Mirab. Audit. 58, Antig. Caryst. 133. 175, et Diodor. XI, 89 sunt: et vix est, quod praeterea desideres; sin plura cupis, adi Bochart. Chan. I, 28, Cluuerium in Sicil. ant., Dornilium in Sicil. p. 167, et ibid. Burmann. Sec. p. 472 seqq., Wernsdorf. Poet. min. IV,

p. 820, et Io. Beckmann. ad Aristot. l. c. et Antigon. l. c. Est tamen vel sic obscura summae vetustatis religio. Fuere duo crateres seu lacus gemelli, ideoque Fratres dicti, aquae sulfureae non longe ab Eryce, vrbe, ad quos sollennia iuraturanda fieri solebant. Habiti inter deos, fanum habuere, non longe ab vrbe Palica. Quod illud h. l. circa Symaethum fuisse dicitur, non geographice accipiendum, sed poeta locorum situm latius et a nobiliore flumine designat. Alioquin etiam propior Eryces fluius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, vt *Iaretta* Symaethus est: quod bene docuit Cluuerius. Quod vnum tan-

Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam 590
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;

589 *Disfidit* pr. Hamb. pro diu. lect. *diuidit* Ven. *diffudit* tres Burm. *proiectum* pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quam multi notarunt; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. *ostendit* pr. Hamb. et alter Menag. 590 *celerem bello* Goth. sec. 592 *fodisse* Franc.

dem Palicum memorat poeta, ad poeticam rationem referendum, qua licuit ex duobus vnum nominare; nisi forte iam Maronis aetate vnus tantum locus fuit; quomodo etiam vnus tantum habetur, dictus *Donna Tetia* s. *Nastia*, II M. ab vrbe Pelagonia et I leuca a Minoo in valle montibus Vulcaniis inclusa, quae et ipsa crater Vulcani fuisse creditur. Durat adhuc similis superstitio, quod fatidica mulier illic sedem habet. Mirationem facit aqua in medio cratere ebulliens, sulfurei odoris. 588. *liquefacto plumbo*: quasi plumbum funda emissum in aere liquefactum sit; quod portentosum esset; vt forte dicere malis, inflictum et illis duris ossibus plumbum ex rotundo dilatatum

esse. Erat autem plumbum funda emissum solitum fere olivae simile. Enimvero non debebam arguari. Videntum erat, quid antiquitas crediderit, quid poeta dixerit: qui haud dubie sequutus est vulgare loquendi genus ex vulgi persuasione: celeri ac fulmineo motu plumbum emissum in aere incalescere et liquefieri. Lucret. VI, 176 *vt omnia motu Percalefacta vides ardescere; plumbea vero Glans etiam cursu longo voluenda liquefit.* In 589 poeta non satis attendit, se in oppugnatione murorum versari. Nam *arenam* vix bene, saltem parum proprie, de homine in muris aut vallo stante, posuit.

590. Multa h. l. moliuntur viri docti, vt difficultatem diluant, quod hic iam arma

Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.

Is primam ante aciem digna atque indigna re-
latu 595

Vociferans, tumidusque nouo praecordia regno
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:

593 *Rhemulae* Rufin. *Romulo* Doruill. et Seruii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et sec. Ceterum quid poeta in hoc sequutus sit, ut *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro, cum insolitum sit cognomine sic aliquem insigniri. Aliter res se haberet, si Remulus esset verum nomen, et Numanus ille appellaretur ab vrbe Numana in agro Piceno, vnde oriundus erat. 597 *ingentem* Heinfl. reposuit ex Medic. et aliis codd., ac vet. edd. Nec vero accipiendum cum Seruio et aliis: eum clamasse se esse magnum: sed *se ferebat*, incedebat ingens homo, vasta corporis specie; sic inf. XII, 441 *portis sese extulit ingens*. Vulgo: *ingenti*.

tractet, qui in lib. I, 717 *digna relatu*, fanda et ne-
puer fuit, cui assimilatus fanda, ῥήτὰ καὶ ἀρήτὰ, nam
Amor Didonis gremio infide- vl. 603 seqq. virtutem popu-
re posset. Scilicet nec illud larium recte crepat; mox
recte tenent, quid eo loco contumeliosa et turpia in
sit *gremio infidere*, ad ve- Troianos iacit. Est autem
terem morem, nec cogitant, hoc non minus ex heroum
Amorem a veteribus puerum quam ex barbarorum popu-
fere puberem haberi, quod lorum vita, ut hostem conui-
ex poetis et signis satis con- ciis prouocent. Qui Home-
stat, tum vero idem iam ve- rum inspexit, satis tenet hoc.
nationi acrius indulserat: IV, 596. *nouo regno*, docte pro
156. VII, 479. conf. Excurs. matrimonio cum regiae stir-
IV ad lib. XII. 593. Maior pis femina inito; noua enim
Turni soror Nympha Iuturna sponsa erat regina. 597. *in-*
erat. vid. inf. XII, 138 seq. *gentem se ferebat*, h. e. in-
594. *sociatus habebat* pro cedebat, homo vasto corpo-
vulgari: sibi nuper sociaue- re, cum clamore. Nec vero
rat. 595. *digna atque in-* inutiliter additum hoc: quip-

Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt! 600
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlixes.

598 *tueri* Zulich. et Goth. sec. 599 *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a sec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum, spreuerat Heinflus, sed suscepit Burmannus, nec male arbitror: est enim eleganter et docte dictum *praetendere muros Marti*, bello, pugnae, vallum et muros ducere quo inclusi latere et pugnam detrectare possint. Haec eadem sup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 sqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic., et sic Seruius cum Iul. Sabino: nec hoc male; magis tamen epicum illud. 602 *nec fraudis* Goth. tert.

pe legentis sensibus cum cla- *captos Phryges* dicerem, qui
moribus obiiicit oculorum sen- antea vrbe capta profugi
sui speciem ferocis hominis. nunc tolerant alteram hanc
598. comparant Hectoris ver- in castris obsidionem post il-
ba Iliad. σ, 287. In *iterum* lam ab Achiuis factam. Lu-
et in *O Phryges bis capti* sum in his iam supra VII,
Seruius et alii Troiam ab Her- 295 vidimus: *Num capti*
cule captam huc aduocant. *potuere capi?* cum Troia
Ita nunc obsidentur Troiani capta superfuert Troianorum
tertio, bis iam antea expug- stirps sub Aenea redintegra-
nati. Sane inf. XI, 402 eo- ta, *muros praetendere Mar-*
dem modo dicitur gens *bis ti*, pugnae; quia vallo et
victa, ut duplex clades sub muris continent se, et in-
Laomedonte et sub Priamo clusi pugnam detrectant, post
intelligenda esse videatur. Et muros latentes. 600. inui-
Silius I, 43 *Troius exul* (Ae- diose respectu Lauinae, quam
neas) *Intulerit Latio Dar- Turno ereptum ibat Aeneas.*
danium, et bis numina cap- 602. Imitati sunt Stat. XII
ta Penates, Sceptraque fun- Theb. 761 seqq. Silius I,
darit victor Lauinia Teu- 443 sqq. fandi fictor docte,
cris. Haec nisi forent, ex qui fingit fanda h. e. qui sic-
ipso loco et sententia *bis* ta satur, fere, quod ἐπὶ τῷ.

Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, saeuoque gelu duramus et vndis;
Venatu inuigilant pueri, siluasque fatigant; 605
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At patiens operum paruoque adsueta iuuentus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne aeuum ferro teritur, versaue iuuentum

603 *ab st.* Heinl. e Sprot. et ex obseruatione. cf. ad VIII, 130.
604 *duroque* nonnulli Pieriani, tum Gud. et sec. Moret. cum binis
Burm. Heinlius coni. *crudo*. Sprot. *seruoque*; at vid. imitationem
Valer. Fl. VI, 336. 605 *inuiigilant* duo Burm. 607 Idem versus
Ge. II, 472, nisi quod *exiguoque*. 609 *aeuom*: repente hoc ab
Heinlio receptum conspicitur; quod si fieri debebat, non minus
aliis locis id faciendum erat; scilicet videtur aliqua aetate *vom*
pronuntiatum fuisse, non *vum*, v. c. *laeuom*. *saeuom*. *linquont*.
voluontor. *diuom*. *actiuom*. An vero Virgilius ita scripserit, quis
sponsione certet? *bello teritur* Ven.

πας μύθων Iliad. χ, 281.
603. Locus, qui sequitur,
egregius et ornatus est de
veteris Italiae disciplina et
vita, quae in Sabinis diutissi-
me viguit: eandem a maio-
ribus Albanis Romani acce-
perant, et ex ea enituit *Ro-
mana virtus*, spectata par-
tim frugalitate et paupertate,
partim tolerandis laboribus.
Adeo a multis anterioribus
caussis processerant initia re-
rum, quibus imperii R. fun-
damenta iacta sunt. Adde
laudes Italiae Ge. II, 167 sqq.
et sup. V, 730. 605. *siluas-
que fatigant*, multum per-
errant, Sic *quater*, *moue-*

re, turbare, dicimur siluas,
feras. vid. ad lib. VIII, 94.
608. *quatit oppida bello*:
Putes forte esse dictum, vt
quater *muros ariete*. Sed
reliqua docent, generali no-
tione dicta haec esse, vexare,
turbare, oppugnare. Sic Va-
ler. Fl. II, 122 fama — *mo-
tis quatit oppida linguis*,
conciat oppidanos, vt armis
sumtis exeant. de Causs. corr.
eloq. 15 *Et si quis Ephesum
aut Mitylenas contentus
scholasticorum clamoribus
quatit*, h. e. declamando
conciat; vt orator animos
audientium perorando mo-
uet. 609. *hasta inuerfa*, *στυ-*

Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus 610
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; semperque recentis
Conportare iuuat praedas, et viuere raptō.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis;
Desidia cordi; iuuat indulgere choreis; 615
Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.

610 *seua* Leid. pro var. lect. et ap. Seru. 612 Heinl. male-
bat *premur*. 613 *Conportare* librorum et Pierianorum et suo-
rum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi possunt, si tanti hi sunt)
auctoritate retraxit Heinlius, et *Conuectare* remisit loco alteri lib.
VII, 749, vbi idem versus repetitus erat, et lib. IV, 404 *praedam
conuectat*. *recentes praedae*, addit Burm., sunt sanguinem ad-
huc fumantes. Quorsum tam longe petere? 614 *fulgentis* pr.
Hamb. 615 *cordis* Goth. tert. forte aliquis *Desidia est cordi*
coniiciat. Sed poeta exquisitiori formae incubuit: *desidia* sunt
cordi, Homericō more plur., vt v. c. *σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν*. *ἤσι
προθυμίῃσι*. *νηπιέῃσιν*. et ex Homericō *Αἰὲ δ' ἡμῖν δαῖς τε φίλη
κίθαρις τε χοροὶ τε* etc. 616 *vittae* pro, *mitrae*, ap. Gell. VII,
12, perperam. Ceterum malis forte v. 616 poni ante 615. Sic iun-
guntur sententiae inter se coniunctae et consimiles: *Vobis — vestis,
Et tunicae — Desidia cordi*.

ρωτῆρι, boues aratores ces-
santes pungimus. 612. etiam
senes armati sumus et milita-
mus.

614 — 620. Etiam hi ver-
sus inter ornatissimos: nota-
bilis quoque rhetoricae pro-
prior tractatio. Phryges cum
Troianis permisceri et tam-
quam ab eadem stirpe pro-
fectos haberi, iam alias vidi-
mus. Iidem mollitiae et luxu
infames: quandoquidem pri-
mi in minore Asia opibus ex-

celluerunt, inprimis paupe-
rum colonorum, qui e Grae-
cia aduenerant, iudicio. An-
te oculos autem habuit poeta
aliquot loca Homericā Odys-
s., 248. 249 de Phaeacibus
et Iliad. ω, 261; tum in illis:
O vere Phrygiae Iliad. β,
235. γ. 96. 614. vestem aliam
crocotam, aliam purpuream
intellige, vtramque Phrygio
opere, acu pictam. 616. tu-
nicae manicatae, *χειριδωτοί*.
conf. Stat. VII Theb. 657;

O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; vbi adfuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris
Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro. 620

Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; neruoque obuersus equino
Intendit telum, diuersaque brachia ducens

617 *verae* male editum ante Heinl. et scriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb. 618 *adfuetum* Oudart. 619 *vocant* e libb. retraxit Heinl., quod iam in vett. edd. etiam Ald. pr. erat. Vulgg. *vocat* cum Rom., idque maluit Cuningham. 620 *cedite ferro*, bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Seru. acceperant *caedite* f. hoc est, cum viri non suis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi caeserentur. 621 *dura* Parrhaf. a m. pr. et bini Goth. 622 *neruo conuersus* Doruill. a m. sec. 623 *Contendit* vulgg. *Intendit* reposuit Heinl.

tum *mitrae quae redimicula habent*, int. pileos Phrygios simbriis pendulis, quibus mento subligatis malae ac tempora teguntur. cf. sup. ad lib. IV, 216. Male plerique omnes *mitras* Graecorum, diademata, cum his Phrygiis confundunt. 617. Sacra magnae matris deum in Dindymo, Phrygiae monte: τὰ Δίνδυμα ὄρη. cf. inf. X, 252. sup. VI, 785 sq., et hoc lib. v. 82. 621. *canentem* simpl. dicentem, vt ipsa res docet.

622 sqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Ascanius in pugna emi-

lit, primum virtutis documentum: itaque ornare poeta potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui sic Pandari in Menelaum mittendam sagittam exornat Iliad. δ, 116. 122, etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 seqq. Apollon. III, 275. 283 sq. de Amore. Ex hoc illud habet: *diuersaque brachia ducens*, in diuersam partem, ἀμφοτέρῃσι διασχόμενος παλάμῃσιν; forte et *neruo intendit telum*: γλυφίδας μέσση ἐνικάρθετο νευρῇ; et si et Homer. αἴψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμη πικρὸν οἰστόν; et mox νευρὴν μὲν μαζῶ πέλασεν, τόξω δὲ

Constitit, ante Iouem supplex per vota precatus:
Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis. 625
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte iuuenicum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.
Audiit et coeli Genitor de parte serena 630
Intonuit laeum: sonat vna fatifer arcus.
Effugit horrendum stridens adducta sagitta:

e Gud. et pro diu. lect. alt. Mentel., quoniam *constitit* subsequitur proxime. Sic sup. 590 *celarem intendisse sagittam*. Sed aliter arcus tenditur, aliter sagitta; haec tenditur, dirigitur. 624 *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel. 629 Versus deest Goth. tert. Et est ille repetitus ex Ecl. III, 87, eoque in precibus his melius nos carere arbitror. 630 *Audit* Rom. et vett. Pier. *Genitor coeli* sec. Rottend. *seuera* Goth. tert. 631 *fatifer* e libb. Pier. et suis praeclare intulit Heinl. Vulgo *letifer*: ex interpretamento. Si sup. 609 erat *aeuom*, debebat et h. l. esse *laeuom*. 632 *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. inuenerat, sicque Goth. sec. et alii ap. Seruium, qui *effugit* prae-tulit, idque tuetur Heinlius. Si tamen rationem et vsum in illo ἀμα καὶ vna et diligentius consideres, facile apparebit, *Et fugit* vnice verum esse, inprimis cum summa celeritas emissae sagittae et percussu Remuli hic describatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *offugit*, in quo adstruendo Heinl. multus est. *et fluit* Voss. *strigens* pr. Hamb. Porro *adducta* f. idem ex Pier. inprimisque Romano, exque aliis suis docte restituit, vti nam declarasset quo-

σίδηρον. 622. *neruo equino*, ἀμνὸν ex Theocr. laudat Gellius: Id. 7, 14. 630. conf. Iliad. ο, 377 et alibi. *sonat vna*. Λίγξ βιδς etc. Iliad. δ, 125. 632. *adducta*, adducto arcu concitata. v. Var. Lect. Nisi malis in eo manere, vt sagitta adducta dicatur nerui respectu: ad quem

Perque caput Remuli venit, et caua tempora ferro
Traiicit. I, verbis virtutem inlude superbis.
Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remit-
tunt. 635

Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo

que sensum! vulgo erat: *elapsa* vel *adlapsa* et *allapsa*, etiam in codd. parte; duo Heinl. *delapsa*. Proprie adducitur *arcus*: tum, quae adducto arcu euolat sagitta, poetae et ipsa *adducta*, h. accelerata, admissa, dici potuit. 634 Exciderat in parte codd. *i*, hinc deprauatum apud Pierium in Rom. *Transadigit verbis*, in obl. *Traiecit*, in al. *Transiecit* et *Transfigit*. Apud Burm. *Transigit* ed. pr. *Transegit* Burm. Exc. *Traiecit* multi cum binis Goth. Piget talia persequi. *en lude* Zulich. a m. sec. *allude* Ven. 636 *Haec* ante Heinl., vt passim in scriptis, vel *Hic*, *Huc*. 638 *cum* Parrhaf.

sagitta adducta, admota, ei nihil aut suos animos per sa-
imposita fuerat. *horrendum* vorem extulerint laude; sed
stridens iungenda. *Δεινὴ δὲ* successu, gloria ac virtutis
κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο. seu conscientia seu opinione
ferocientes et exultantes *es-*

634. 635. Schema traduc-
tae narrationis ad dialogum,
quod orationem egregie ani-
mat, notarunt passim gram-
matici. cf. Clark. ad Iliad. δ,
303. ο, 348. Superbiae ve-
ro, qua victis aut caesis illu-
dit victor, dignae horrida
heroum vita, exemplum poe-
ta ab Homero repetiit. 637.
animos ad sidera tollunt
audacter poeta nouauit, non
eo sensu, quo volunt, vt Asca-

ferri animis aut ipsi *animos*
efferre dicuntur, et nunc
quidem tam sublimes, vt cae-
lum sibi attingere videantur.
Sensu facilius rem assequare
quam verbis.

638. Apollo gentis Iuliae
inprimis studiosus: ita Actia-
ca victoria ad eum refereba-
tur VIII, 704 sqq., et Palati-
num templum in eius hono-
rem factum. cf. Excurs. I ad

Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iu-
lum: 640

Macte noua virtute, puer; sic itur ad astra,
DIs genite, et geniture deos. Iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident.

639 *arces urbemque* alter Hamb. cum Goth. sec., male. vid.
Not. 640 *victorem. iuuenem* Ven. 643 *residunt* tert. Rot-

h. libr. 639. *Ausonias acies* laetitiae inde capiens: et sic
urbemque, oppugnationem nihil est quod melius vocem
castrorum seu urbis Troiano- reddat quam *ὀνήμενος* in illo
rum, nouae Troiae. 641. Homero Odyss. β, 33. *Ἐσ-*
mactus quid sit origine et *θλός μοι δοκεῖ εἶναι, ὀνήμενος*,
vfu, copiose declaratur in qui fructum inde capiat, cui
Thesauro Gesner., nec late- bene sit, bene eueniat! Vn-
re potest eum, qui vsum si- de vulgare Graecorum *ὄναιο*,
mitem voc. *Auctus*, atque vt h. l. *ὄναιο τῆς νέας ἀρετῆς*.
adeo *augens* (Catull. Epith. Bene eueniat primum hoc
Pel. 323, et in Catonis ver- virtutis documentum! laeti
bis apud Gell. XVIII, 12) me- sit ominis! Mirum tamen
minerit; nec tamen hic et in quod grammatica ratio in
similibus locis satisfacit, si vfu vocis deficit: nam apud
neas *mactum* esse auctum, Liu. *iubet eum macte vir-*
amplificatum. Est aliquid, si *tute esse*. Et tamen idem:
reddas: o puer aucte, orna- *macti virtute, milites Ro-*
te noua virtute. Sed vide- *mani, este*. Si in formulis
tur aliud quid insuper defi- ad deos precandi occurrit,
derari, quod ex notione *auc-* tum *mactus* videtur esse lae-
tus, qui fructum et vsum ac tus, propitius. cf. Cato de
voluptatem affert, elicien- RR. 134. 642. *geniture deos*
dum est. Scilicet *mactus* propter Iulium Caesarem et
laude, virtute, est qui frui- Augustum, vt Seru. 642.
tur laude e re bene gesta, ex 643. Adscribendus est hic lo-
successu gaudens, fructum cus iis, in quibus pacis per

Nec te Troia capit. Simul, haec effatus, ab alto
Aethere se mittit, spirantis dimouet auras, 645
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos;
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo

tend. alter Hamb. et Zulich., et Heinsum hic suum morem non
seruasse miror. Vaticinia enim melius praesenti tempore efferuntur.
644 *affatus* aliquot Burm. 645 *misit* aliquot Pier. et Burmann.
spumantes pr. Hamb. *demouet* duo Burm. cum Rom. 646 *for-*
mam Heinf. e melioribus Pier. et suis, pro vulgari, *forma*: quod
Rom. tuetur. *formam in antiquam* lul. Sab. legerat. 648 *lu-*
mina Sprot. 649 *Tunc* Parrhaf. *Hunc* septem Burmann. cum
Goth. sec.

orbem terrarum restitutae et
Iani clausi memoria celebra-
tur. Certe post V. C. 725
scripta haec esse necesse est.
vid. sup. T. I *Vita Virgil.*
sub hoc anno. Merito hoc
tuae genti dabitur, vt oriun-
dus ex ea Augustus omnia
bella finiat. *gente Assaraci*
ad splendorem orationis per-
tinet: vt sup. ad Georg. III,
35. Aen. I, 284. *bella fato*
ventura; bona determina-
tio, inprimis respectu bello-
rum ciuiliū, de quibus ma-
xime accipiendus locus. 644.
Nec te Troia capit; maio-
re virtute ornatus quam pro
tam tenuibus rebus, ad quas
nunc Troiani redacti sunt.
Capere non infrequens hoc

vsu. Laudat Burmann. notas
ad Ouid. III Trist. 4, 30 et
Barth. ad Stat. I Achill. 151.
Notum satis est illud Philippi
ad Alexandrum filium: Quae-
re aliud regnum, *Μακεδονία*
γάρ σε οὐ χωρεῖ. 645. *spi-*
rantes auras. Nec vitales,
cum Seruio, nec odoras, cum
Cerde, sed flantes, *πνεύσας*
αύρας accipe. 647. Alius erat
Butes, quem supra memora-
uit lib. V, 572. Adumbravit
autem Periphantem Iliad. ρ,
323 sq. (non locum Iliad. π,
715 sq.). An vero etiam il-
lud ex vita heroum sit: *fi-*
duisque ad limina custos, vt
armigeri (*Φερόποντες*) iidem
et satellites sint, dubito. Nec
memini simile quid, vt he-

Omnia longaeuo similis, vocemque, colorem-
que, 650

Et crinis albos et saeua sonoribus arma;
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
Sit satis, Aeneada, telis inpune Numanum

651 *crines flauos* male interpolatum in Rom. multis Pier.
Heinf. Burm. et binis Goth. Erf. etiam vett. edd., siue ex scriptura
aluos, siue ex lib. IV, 558, siue ex incuria hominis, qui Apollinis
crines describi putabat. Heinsum coni. *rauos* nullo fructu. Aliter
iudicauit Wakefield, qui recepit *flauos*; et explicat: „qui tam
flauos crines, quam arma sonantia, iis scilicet mutatis, se Buti
similem fecerat.“ Doceri velim, quomodo latine in illum sensum
dicta accipi possint: *Apollo Butae similis vocem, colorem, cri-*
nes, vt sit: voce, colore et crinibus mutatis, similis erat Butae.
Atqui vidimus Aen. I, 589 *Os humerosque deo similis*: quod non
est exuto dei ore et humeris. IV, 587 *Omnia Mercurio similis*
vocemque coloremque, *Et flauos crines et membra decora*
iuuentae. Scilicet qui similis est alteri (quoad) aliquid: in eo
ipso similis ei est. Post *albos* sustuli interpunctionem haud dubie
prauam et quae Interpretes transuersos egit. Apollo in Buten mu-
tatus etiam armis ei se assimilauerat: *similis et crines et arma*;
quod adiectum: *saeua sonoribus* h. saeuo sonore, terribiliter so-
nantia, epitheton armorum Butae ornans est. Inter haec tamen
valde probabile sit, versum irrepsisse e margine et ad Apollinem spec-
tasse: *Et crinis albos et saeua sonoribus arma*; quae de Butae
quomodo praecipuo aliquo modo dicantur, non assequor. 653 *Ae-*
neide vbique in edd. editur. Agnoscit et Probus, *Aenide* Medic.
cum aliis Heinf. et Pier., etiam vett. edd. Alii aberrant in *Aeneldae*,
Aenide, ac si *Aeneidae* telis iuncta vellent. Neutrum tamen ra-
tionem grammaticam habet: vnde enim *Aineidus* vel *Aineidus*? De-
beret esse *Aineus*, quod nusquam occurrit. Ex *Aineias* esset *Aineit-*
us. Sin ex *Aineias* formes *Aineios*, *Aineios*, vnde *Aineis*, for-
mandum hinc esset *Aineidus*, *Aineiadus*. Si ab hoc ducatur *Aenei-*
des, vix e ex η natum corripui posset. Restat, vt *Aeneades* admit-
tamus, vnde h. l. *Aeneade*, vel ad formam, quam noster amat

roibus sint custodes domus. Butae similis etiam canis, et
Sunt *Φερόποντες*, *κήρυκες*, armis, quae ille gestabat; *ar-*
μα *saeua sonoribus*, h. e. *sonore*, saeue, terribiliter so-

Oppetiisse tuis; primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non inuidet ar-
mis; 655

Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Adnouere deum proceres diuinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonan-
tem. 660

Ergo audum pugnae, dictis ac numine Phoebi,

(vid. ad VI, 126), *Aeneada*. Est quoque *Aeneade* (*Aeneadae* apud Bottarium) Rom. Ἀινειάδης, quae sollemnis forma est: *Aineias*, *Aineas*, *Aineiadus*, *Aineadus*; unde saepe in nostro *Aeneadae*. v. ad I, 157. Frequentatur etiam vox *Aineiadus* Cedreno, Zonarae et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum seu imperitiae seu acumini. 654 *suis* pr. Rottend. *Primum* ed. Iunt. *Prima hac—laude* Hugon. 655 *nec paribus inu. a.* ed. Ven. 657 *Sic o. Apollo Mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adspectu* sec. Moret. *visus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276. 660 *tonantem* duo Burm. et Erf.

nantia Butae sunt. vid. Var. Lect. 655. *et paribus non inuidet armis*; hoc sublime et magnificum: suae sagittandi peritiae, suae virtuti, Ascanii futuram virtutem aequiparat deus Apollo. Alii comparisonem in eo quaerunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argutum magis quam verum esse videtur. 657. *medio sermone*; Seruius: „ideo *medio*, quia non respondit Ascanius.“ Est tamen simpliciter: ante-

quam plura subiiceret, discessit. 659. 660. Ergo in *fuga*, discessu, diuinam formam Apollo receperat; adscinuerat humanam, vt cum mortali agere posset. conf. Excurs. I ad vl. 638. Porro referri vides *formam diuinam* ad eam speciem, qua signa dei ab arte exhibebantur: ita vt Apollinem ea oris pulcritudine et eo habitu esse crederent, quo exhibitus esset a Scopa vel Praxitele. 661. *numen* declaratur

Ascanium prohibent; ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acris arcus; amentaque torquent. 665
Sternitur omne solum telis; tum scuta cauaeque
Dant sonitum slictu galeae; pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens, pluuiialibus Haedis,
Verberat imber humum; quam multa grandine
nimbi

662 *ad c. Reg. certamine* Montalb. et Bigot. *c. cursus* Hugon. 663 *antmosque* alter Hamb. 665 *armenta* Rom. 666 *tunc et cum* in binis Goth. 667 Habemus hic iterum exemplum rationis criticae codicum vetustate et auctoritate potioris. *adslictu* Rom. et alii Pier. *astlictu* Medic. *afflictu* Montalb., quod a Naugerio in Ald. tert. admissum, perperam. *slictu* haud dubie poeta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd., qui *slictu* tenent ap. Heins. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. *galeae slictu* aliquot Pier., idem ordo in Goth. pr. et tert. Ceterum alterum versus hemistichium: *pugna aspera surgit* meum quidem ad sensum et languere et sententiae iuncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. f. tum scuta*. 668 *occasu* vel *Oceano* Zulich. *pluuiat. herbis* Rom. 669 *quam multi* ed. P. Danielis.

per *dicta*; iussa, auctoritas. XI *Tum clupei resonant, et ferrei stridet acumen.* conf. 664. *totis per propugnacula muris*, per loca murorum, e quibus propugnatur, adeoque simpliciter per muros. De voce v. sup. ad 170. 665. *Acres*; ipsi arcus intendunt acriter, et iaciunt tela amen- tis religata. 666. 667. Macro- b. VI, 4 ex Ennii Scipio- ne laudat: *Sparseis hasteis longeis campus splendet et horret*. Tum alii ex Annal.

XI *Tum clupei resonant, et ferrei stridet acumen.* conf. inf. v. 809 et Iliad. μ, 160 sq. 668 seq. Ornauit Homeri- cos versus Iliad. μ, 156—161. *Haedis pluuiialibus*; propter haedos. Bene et clare Ser- uius: „Supra Tauri cornua est signum, cui Auriga no- men est. Retinet autem stel- las duas in manu, quae *hae- di* vocantur, et capram — quarum et ortus et occasus

In vada praecipitant, quum Iuppiter horridus
 austris 670
 Torquet aquosam hiemem, et coelo caua nubila
 rumpit.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 Quos Iouis eduxit luco siluestris Iaera,
 Abietibus iuuenes patriis et montibus aequos,

670 *In vada* noli tentare: variat rem; antecedente membro *humum* memorauerat, nunc mare. 671 *et telo* tert. Rottend. et concedo in hoc Wakefieldo, elegantius hoc esse: modo codicum auctoritas accederet. Laudat ille Ge. I, 331. 2. 3. Aen. IV, 120 sq. *caelo nubila rumpit* est pro *caeli nubila lumina* Medic. a m. pr. 672 *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burmann. 673 *Hiera*. Hanc lectionem quomodo Heinf. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: in *Ἰερά* media produci nequit. Nullus dubito *Iaera* (*Ἰαερά* Iliad. σ, 42) esse scribendum, vt Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum ceteris Heinf. maximam partem *Iera*. Doruill. *Hiera*. Zulich. *Hibera*. Turnebus *hyaena* coniciebat: quod per se non malum esset. 674 *patriis iuuenes* aliquot Heinf. cum Regio. *aequis* Gud. Ele-

grauissimas tempestates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri. Ita Seruius. Comparatis locis, quae ab Intpp. excitari solent, de occasu Haedorum sub medium Decembrem maxime poeta cogitasse videtur: vid. Arat. Phaenom. 678 — 681. Theocr. Id. VII, 53. 54. *ἐρίφων δομένων* Callimach. Epigr. 19. Stat. Theb. VIII, 407 seqq. 670. Quod alias austris insurgentibus, id nunc Ioui tribuit: *torquet* is *aquosam hiemem*, h. versat, agi-

tat, nubes pluuias, tandemque, vt illis imber exprimitur, facit: *caelo caua nubila rumpit*.

672 sqq. Ingeniose est vsus loco Iliad. μ, 127 sqq. et respexit duo Lapithas, Poly-poeten et Leonteum, pro portis castrorum Achiuorum stantes. Vt siluestrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Iouis Idaei: parentibus siluestrem in nemoribus Idaeis vitam agentibus. 674. *ἐλάτης σιν εὐκίους ὑψηλῶσιν* Iliad. ε,

Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt 675
 Freti armis, vltroque inuitant moenibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adsistant
 Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
 Quales aeriae liquentia flumina circum,

gans est emendatio a Iac. Bryant communicata: *patriis in montibus*. Ita vtique malim Virgilium scripsisse. Ceterum versum hunc, puto, Virgilius sublaturus fuisset secundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornatur vl. 679 sq. 675 *im-perio est* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugon. 677 *instant* aliquot Pier. et Heinf. cum Goth. tert. et Erf. *obstant* Leid. vid. sup. v. 550. 678 *coruscis* Ven. et Macrob. *coruscant* Medic. *coruscent* Hugon. 679 Argutiae sunt Seruii seu alterius ex scriptura antiqua *liquētia* captatae, quod *liquetia* legendum esse censet; vt fluuii nomen sit in Venetia in intimum maris Adriatici sinum se immit-tentis. Sed idem fluuii nomen *Liquentia* passim scribitur, vt, hac ipsa scriptura seruata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poeta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluuii nomen erat, quam vt nude poneretur; et male etiam grammatica iunctura adhaeresceret; vix quoque *Liquentia flumina* plurali numero substituisset. Seruius vitiose fieri ait, vt a genere incipiamus, et ad speciem reuertamur. Immo vero hoc suaue et poetis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen; vt *fons liquidus* et al. Ductum autem ab antiquo *liquo*, *ere*, prima longa; at *liqueo* prima breui. Hinc diuersitas in deductis, fere vt Graeca: *φίλω. φίλω. πορφύρω. πορφυρέω*. Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Me-

560. Cum *montis* autem *ca-cumine* comparatur Polyphemus Odyss. ι, 191. 192. In 676. *moenibus*; in moenia *commissa* v. 675 argutati sunt VIII, 178, vt *folio*. 677. *pro turribus* accipio *ἀντὶ πύργων*, tamquam binae turres, aliter ac sup. v. 575. 679 sq. ex l. dicuntur. Est haud dubie, c. Iliad. μ, 131 sqq., sed or-credita, custodiae eorum a nauit poeta adiunctis a certo

Sine Padi ripis, Athesim seu propter amoe-
num, 680

Confurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcer Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus et Mauortius Hae-
mon, 685

Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portae posuere in limine vitam.
Tum magis increfcunt animis discordibus irae;
Et iam conlecti Troes glomerantur eodem,

dic. et magna pars reliquorum: sicque Macrob. et Diomedes ap. Heinfl.; at Gud. a m. sec., Mentel. vterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia*: sic et edd. vett. *Liquencia* Montalb., sed erasa n littera. *linquentia* Goth. tert. 680 *praeter a.* Hugen. a m. sec. 683 *Arrumpunt, Erumpunt* (vt Goth. tert.), *Prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli*: Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert. 684 *Querquens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. et iam Aldd.; reduxit *Aquicolus* Heinfl. ex Medic. et sec. Moret., ceteri *Aquiculus*. Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legebant. In binis corrupta scriptura, *Aquilicus*, vnde Heinfl. coni. *Aciscolus*, quod Valeriae gentis cognomen est; in vno *Aquilurus*. 685 *princeps animi* sec. Moret. *Tmaros* multi: vt Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus, Thmarus, Thamarus, Timarus, Himarus, Tinarus*. In f. *Haemo* Menag. pr. 686 *aduersi* Parrhaf. *auerfi* Doruill., sicque aliquot Pier.; iidem *dederunt*. 687 *ipsi* aliquot Pier.; pro *posuere* Parrhaf. *dedere*. 688 *Tum magae* Doruill. 689 *gl. in vnum* Bigot. et Rom.

genere ac loco petitis circa nominantur, e Rutulis sunt. Padum et Athesim. Nostrum 688. *animis discordibus*; or- iterum expressit Claudian. de nate, pro iis. Tum magis R. Prof. III, 370. *flumina* increfcunt irae Troianis. Iam *liquentia*; vt fons liquidus: autem ii erant hostilibus in epitheton ornans. Qui 684 Rutulos animis.

Et conferre manum et procurrere longius au-
dent. 690

Ductori Turno, diuersa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Feruere caede noua, et portas praebere patentis.
Deserit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque super-
bos; 695

Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit iaculo: volat Itala cornus
Aera per tenerum, stomachoque infixia sub altum

690 conferre *gradum* Nonius in *conferre*: quod arridet Heinfl.; tum *percurrere* Sprot. *procedere* sec. Moret. *concurrere* Ed. pr., male; tandem *p. l. ardent* Leid. 692 *hostes* Parrhaf. 699 *tenerum* Heinfl. reposuit tamquam exquisitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illustrauit. vt Macrobius III. Ge. 109 laudat quod editum est *Aera per vacuum*. Vulgo: *per tenuem*. quod equidem pro sensu meo praeferam, tamquam proprium ac folenne. *sub alto* Parrhaf.

691. Semper inhaeret ani- mit, et cuius filia Androma- mo Homeri *τειχομαχία*. Qui che erat. Iliad. α, 364 et al. ibi Hector, hic Turnus est. Campus Thebes hinc mansit Hic nuntio accepto, portam etiam serioribus aetatibus cir- valli Troianorum patere, eo ca Adramyttium. Late de accurrit, castra irrumpit et hac Thebe Strabo et libri Troianos ad summum discrimen adducit. 697. *Theba- na de matre*; oriunda ex 109. 698. *cornus* vid. Ge. II, 447. 448. 699. *aera te- nerum*; alias tenuem; sed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heinfl.; spec-

Pectus abit; reddit specus atri vulneris vnam
dam 700

Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit
Aphidnum;

Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,

Non iaculo: neque enim iaculo vitam ille dedisset:

700 *atri sanguinis* pr. Hamb. cum aliis ap. Pier., ex interpretatione. *alti vulneris* coni. Pricaeus ap. Burm. 701 *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *in p. recondit* Parrhaf. *resedit* vel *tepescit* codex Koeleri. Scilicet seu calami seu memoriae vitium corrigere voluit librarius. *tumescit* a pr. m. Erf. 702 *Vulgatum* erat *Erymantha*, pro quo *Eremantha* Zulich. ac *Periphanta* Heinfl. coniciebat. Malim eum emendasse *Erymantha*; est enim *Ἐρύμαντας*, *Ἐρύμαντος*. Et occurrit *Ἐρύμαντας* Iliad. π, 345. Scriptum quoque sic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Ceteri taedium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth. Est *Ἀφιδνός*, et paullo ante *Μέροψ*. 703 *Bitiam ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *oculis animoque* Zulich. *animis oculisque* a m. pr. Parrhaf. *furentem* vel *frementem* Cod. Koel. et Erf.

tatque hoc nec minus ad aeris naturam, cum impulsui cedit et peruius est. *stomacho*; recte Seru. „Graecus sermo est“ dixit scilicet *στόμαχος*, guttur, gulam; tum *specus* h. cauum, vulnus hians, reddit *vnam atri vulneris* h. sanguinem ebullientem in vndarum morem, vndantem. cf. Iliad. ρ, 47 sqq. 702. *manu*; ense, vi oppositi: nam v. 698 *iaculo* Antiphaten prostrauerat. Nec

insolens hoc. Etiam Seru. notauit.

703. 704. Bitiam tam vasto et immani corpore fuisse declarat, vt iaculi vulnus nimis leue, nec mortem allaturum fuisset. Non satis dignum Maronis castigatiore Musa hoc videtur: nec placet *τὸ πειδαριώδες*; et si referendus animus ad clipeum et lorica, quae tam vastum corpus tegebat: nec de nudo corpore cogitandum tam-

Sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis et auro
Sustinuit; conlapsa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat
ingens:

Qualis in Euboico Baiarum litore quondam 710

705 *phalarica*. Sic et Medic. In voce Romana maluissem *falarica*. 706 *non* Parrhaf. et Montalb. *quae non* Doruill. *taurica* Goth. sec. 708 *in menia* Franc. 709 *At t.* pr. Moret. 710 *Talis* Rom. et Medic. Ipsa interpunctione comparisonem ad antecedentia retuli: *Dat tellus — talis, qualis* pro taliter, qualiter.

quam iaculi vi non sternendo. *dedisset* pro reddidisset: 705. Non hic de *falarica* cogitandum, quam Liu. XXI, 8 describit, sed est simpliciter pro lancea et hasta latioris ferri dicta. Ex Seruio tamen et Festo notanda est origo vocis *a falis*, h. turribus. 707. *lorica fidelis* (quae munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, sic sup. VII, 640 *fidus ensis*) *squama duplici et auro*, duplicibus squamis aureis, seu duplici squamarum ordine; vti *bilicem lorica* dixit XII, 375. Tum 709. *ipse ingens intonat super clipeum*: Potest ita, cum Iulio Sabino, verborum ordo institui, quod et Burmanno probatur. Sed

doctior est Seruiana ratio, vt *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc clipeum ingens intonat super*, sc. super inmania membra collapsa. Ita est Homericum *ἀράβησέ τε τεύχε' ἐπ' αὐτῶν*. Ad verbum reddidit inf. X, 488 *sonitum super arma dedere*.

710 seqq. In sequentibus iterum magnum poetam agnoscas: rem posuit nouam, per se magnam et terribilem, eamque ornauit *ἐναργῶς* et docte. Interceptus erat Crater seu sinus Baianus molibus in altum ductis, partim quibus praetoria inaedificata erant, et temperati aeris et prospectus caussa, partim quibus portus Iulius munebatur. vid. sup. Georg. II,

Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam.
Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit;
Miscet se maria, et nigrae adtolluntur arenae;
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cu-
bile 715

Inarime Iouis imperiis inposita Typhoeo.

712 in ponto tert. Moret. iaciunt ponto vulgg. ante Heinl. se repetere comparisonem necesse est. Importunum tamen est meo sensu et ieiunum alienumque a tota loci structura. An fuit: fluctu illa ruinam P. an: si victa ruinam prona trahit? Sed in huiusmodi locis nemo quicquam facile definit. 713 vndis illisa aliquot Pier. vadis in littore combit Parrhaf. 714 tolluntur aliquot Heinl. et Burm. cum Goth. tert. Idem fere versus III, 557. 715 fontum Goth. sec., non male. fremitu idem et Bigot. Procuta Rom. Procrida a. t. dirumque Exc. Burm. alta tremit, vt crebra pro crebro maluit iungere Addison. ap. Burm., quoniam Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. Not. 716 Inarimae Rom.

161—164. Enboico littore, caementis puluere Puteola- propter vicinas Cumas, Chal- no solidatis confectae. Eum cidenfium coloniam. vid. sup. enim solidescere sub aqua ad VI, 2. pila faxea moli- nota res est. cf. h. l. Cerdam. bus magnis, h. alte aggestis Vitruu. II, 6. Maronem ex- caementis, constructa, quae scripsit Silius IV, 297 seqq. in pontum iaciunt. Seru. et 715. 716. Ruina molis facta, Cerda ponto accipiunt: ad- vicina loca, insulas quoque, versus mare; quidni: in pon- contremiscere narrat. Pro- to? ante vero nolim iunge- chyta promontorio Campa- re cum constructam: lan- niae Miseno obiecta (nunc guet enim: molem antea Procrida) cum Pithecula s. constructam iaciunt in pon- Aenaria (nunc Ischia), quam tum: sed est ante ex πρὸ vel Inarimon dixit vocabulo ex πρὸ πρὸ, procedendo a lit- Homero ducto, etsi perpe- tore. Erant autem hae struc- ram interpretato, Iliad. β, tiones ac moles ex saxis ac 783. vid. Excurs. II. Vt ta-

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit;
Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.

717 Sic pr. Moret. omnipotens tres ap. Burm. animos Par- zhal. et Seruii codd. ad X, 22. Hic animum Mars armip. Goth. pr. animos Erf. 718 sub pectora aliquot Heinl. cum Goth. sec., perpetua varietate et alibi obuia. Arridet tamen Heinlio. Alterum tamen iam lib. VI, 101 vidimus. in pectora Leid. cum Goth. tert. 719 Fugam et Timorem scripsit: sunt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ Φόβος Iliad. δ, 440 et al.

men verbo hic moneamus: Typhoeus fulmine fuit percussus εἰν' Ἀρίμοις. Quaerendi autem Arimi et τὰ Ἀριμα ὄρη in Cilicia, quoniam in eo tractu erant loca terrae motibus et incendiis occultis foedata: quam locorum faciem vetustas ad monstrorum et gigantum molitiones referre solebat. Translata res est ab aliquo poeta ad insulam Pitheculam, quae et ipsa aliquando subterraneos ignes et ruinas experta est; igitur cum re et ipsum nomen tractum Inarime. Prochyta alta epitheton commune omnium insularum, quatenus mari eminent. cubile, vt Pindarus Aetnam στρωμνάν Typhoei Pyth. I, 54. Homerus l. c. εὐνάς dixit Arimos montes.

717. 718. 719. Homerica conuersio fortunae cer-

taminis; Homericum quoque phantasma est hoc, quod Mars ἑτεραλκία νίκην ipse machinatur. Saepe enim deos Homerus inducit robur et animos pugnantibus adspirantes, aut in fugam vertentes aduersam aciem. Sic Iliad. β, 446 sqq. Mineruam; ν, 44 Neptunum; et ipsum Martem Iliad. ε, 506 seqq., sed, qui apud Homerum inter deos praeliantes negotiosus deus est, apud Maronem in otiosum allegoricum nomen abit: inprimis cum vers. 721 bellatorem deum incidere animis, h. e. alacritatem, nouum robur animi, dixisset. 718. stimulos vertit: plus quam adhibet. vid. lib. VI, 101. 719. atrum Timorem exemplis illustrent Cerda et Burm. ad Petron. c. 89 pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quaerenda, quod om-

Vndique conueniunt; quoniam data copia pugnae; 720

Bellatorque animos deus incidit.

Pandarus, vt fuso germanum corpore cernit,

Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:

Portam vi multa conuerso cardine torquet,

Obnixus latis humeris, multosque suorum 725

Moenibus exclusos duro in certamine linquit;

Ast alios secum includit recipitque ruentis,

Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem

Viderit inrumpentem, vltroque incluserit vrbi:

720 pugnae est Goth. sec. 721 animos Heinl. e Medic. et Sprot., tamquam elegantius. Vulgg. animo. Bellorumque animis incidit Goth. tert. 722 infuso Bigot. c. vidit Gud. et alii Heinl., ac Burm. cum Goth. sec. 723 quis c. Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm., sed qui, quod per se minus vulgare, agnoscit Carisius. 724 vi magna Medic. vi tota Montalb., quod impenſe placebat Heinſio, quem offendeſſebat recurrens vſ. ſeq. multos. Nam et alibi vi multa ap. noſtrum occurrere non ignorabat. torquent Zulich. 725 Obnixus Zulich. latus Goth. sec. 726 liquit aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf. 727 incluserit sec. Moret. recipitque clientes alter Hamb. 728 in abest Goth. tert. 729 Viderat et incluserat Leid. vrbe Bigot.

nia triftia et infausta atra ſtes, qui irruerant, includunt: ſed pertinet ad phantafma Terroris, vt ſit tenebris et nocte inuolutum. 720. conueniunt Latini ac Rutuli, inuenta opportunitate irrumpendi in caſtra.

726. 727. Occluſa porta multos ſuorum excludit, ho-

ſtes, qui irruerant, includunt. Laudatus Statius lib. X Theb. 508 iam a Seruio: Par operi iactura lucro: namque hoſte recepto Excluſere ſuos. Sed his verſibus minus grauitatis ineſt. conf. eund. v. 503 ſq. 728. Νήπιος etc. Iliad. β, 38 et ſup. VI, 590 Demens qui nimboſ et ful-

Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730

Continuo noua lux oculis obfulſit, et arma

Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtae

Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.

730 inter media Doruill. 731 oculisque Bigot. effulſit vulgo lectum in codd. et edd. (ſaltem quas Heinſ. manu tractabat; ex Aldd. prima effulſit, tertia per Naugerium offulſit: inde edd. ſectae variant). offulſit, quod Romanus Pierii tuetur, repetiit Heinſ. v. ſup. v. 110, ſed h. l. forte alterum accommodatius; non enim agitur de luce, quae offulgeat oculis aliunde, ſed emiſſa oculis fulget illa: hoc eſt, effulget. Renocauit quoque Wakefield effulſit. 733 fulmina Heinſ. reduxit, quoniam in eo omnes vetuſtiores conſentiunt: vulgata erant fulgura. quae Wakefield renocauit: et probandum eſt viri docti acumen. Nam quoties fulmen tropice adhibetur, ſubſeſt comparatio teli emiſſi; ita enſis eſt fulmen. Ita apud Propertium femina fulminat oculis. At aeris fulgor eſt, non fulmen. Infra tamen XII, 654 Fulminat Aeneas armis, h. e. fulget. Et quid? ſi χαλκοῦ ſτεροπῆν ap. Homerum Maro in animo habuit? vt Odyſſ. Δ, 72 in Menelai domo: χαλκοῦ τε ſτεροπῆν — χρυσοῦ τ' ἡλεκτροῦ τε καὶ ἀργύρου ἢ δ' ἐλέφαντος. Idem, quantum video, mittunt induxit ex codd. parte, arma videlicet, inquit (quod nemo facile admittat), vel mittunt pro ſe mittunt, mittuntur. cf. ad Aen. II, 207. Atqui hoc durum eſt h. l. vel maxime. mittit alii habent editi et ſcripti etiam Pier. et

men ſimularat. 730. pecora fulſit. Ceterum ſingula in inertia, oues ait Cerda; Homero paſſim ſunt obuia, ſaltem potiſſimum. quae tamen ad imitationem

731 — 735. Praeclare haec trahi nequeunt; ſic ἐπὶ στή- in maius aucta. Scilicet cogitandum eſt, principum virorum ac regum arma praecipuo aliquo laeuore ac fulgore ſplendere debuiſſe, criſtas fuiſſe altiores, et ſic porro. Turno autem intra caſtra intercepto creſcit adeo audacia: noua lux oculis obfulſit, affulſit, adeoque effulſit. Ceterum ſingula in Homero paſſim ſunt obuia, quae tamen ad imitationem trahi nequeunt; ſic ἐπὶ στή- θεſſι δὲ χαλκός Σμερδαλέου κονάβιζε Iliad. Φ, 254, et Δεινὸν δ' ἐβραχε χαλκός ἐπὶ στήθεſſιν ἄνακτος Iliad. δ, 420. arma horrendum ſonuere, et fulmina pro fulgore. Iliad. χ, 133. 134. Criſtas Turni rubentes vſ. 270 ſupra vidimus. 733. mittunt ſcil. ſe, mittuntur: du-

Adgnoscent faciem inuisam atque inmania membra
Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus in-
gens 735

Emitat, et mortis fraternae feruidus ira
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus: 740
Incipe, si qua animo virtus, et confere dextram;
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet summis adnexus viribus hastam.
Excepere aurae volnus; Saturnia Iuno 745

bini Goth., item Iul. Sab., sicque Medic. *mittet*, et a m. sec. *mit-
tit*. Atqui et durum et languidum est, ut *mittit* ad Turnum re-
feratur. Suspicio olim fuisse *clipeosque* pro *clipeusque*, quod
non intellectum corruptelam intulit, cum scriptum esset: *clipeus-
que micantia fulmina mittit*; hoc tandem poeta dignum. *chy-
peusque m. f. mittunt* Doruill. In Gud. *chypetque m. f. mittunt*.
Pierfon ap. Herm. Arnzen. Epist. crit. p. 76 *clipeum* neutro dictum
ex v. 709 huc quoque vocat. nullo cum fructu. Tandem qu. Mo-
ret. cum Zulich. *nutant*, Montalb. *vtant*, saltem deb. *vibrant*.
735 *Aeneadae subito turbati* Parrhaf. cum tres ap. Heinfl. et
Burm. 738 *Non m.* Parrhaf. *prohibet* Sprot. 739 *vide* Goth.
tert. *nulli* sec. Hamb. *nulla huic* sec. Menag. *non hinc* Bigot.
741 *animi virtus* Rom. 742 *Hinc* Zulich. *inuictum* P. Goth.
tert., felici lapsu. 743 *et c. nudo* sec. Hamb. 745 *Exc. aurae:*
vulnus — veniens iunxerat Seruius seu quis alius; et sic *vultus —
veniens* duo Burm.

rum tamen hoc. v. Var. Lect. *rare memento.* 745. *Iuno*
737. *dotalis regia*, Lauren- *detorsit*. Praeiuit exemplum
tum. 742. ut illud lib. II, 549 Apollinis Iliad. 9, 311, et
referes ergo haec Degene- Minervae Iliad. v, 438 sqq.,
remque Neoptolemum nar- ubi dea *πνοιῇ ἦμα μάλα ψύ-*

Detorsit veniens; portaeque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et sublatum alte confurgit in ensen,
Et mediam ferro gemina inter tempora fron-
tem 750
Diuidit, inpubesque inmani volnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Conlabfos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens; atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pepen-
dit. 755

Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
Et, si continuo victorem ea cura subisset,

746 *Detorsit iuuent* pro diu. lect. pr. Hamb. *terraeque t.*
Parrhaf. *infigitur* Franc. 747 *vi quod* Goth. sec. *quod viz*
alter Hamb. *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg.
torquet Moret. 748 *neque enim es* pars Pier. et Heinfl. cum Me-
diol. et Goth. sec. *es tele* Rom. *his telis* Schol. Statii ap. Heinfl.
his t. et v. Ed. Ven. *actor* Goth. tert. Io. Schrader. locum pro
desperato habebat. Sensus tamen planus: v. Notam. 750 *me-
dia inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. sec. et tert. 751 *que*
abest qu. Moret. *i. pondere* Menag. alt. 753 *Collapsosque* sec.
Moret. *arcus* Exc. Burm. 754 Ante Heinfl. *illi in p.*, quod,
Pier. et suos sequutus, eiecit. 756 *Defugiunt, Deffugiunt*, duo
Burm. 757 *ea c. fuisset* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus ver-
sus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat insertus post vl. 759.

ἕασα auertit telum Hectoris vulnus quale apud Apollon.
ab Achille. 748. *neque enim* II, 104. et apud Homerum
is teli nec vulneris auctor, haud vno loco. 757. καὶ νύ
ut tu effugere illud possis; κεν ἐπρησεν πυρὶ etc. Iliad.
immo vero infertur telum et 9, 217 sq., et alia exempla
vulnus a viro fortissimo. 754. Iliad. σ, 454, et φ, 544. Si

Rumpere claustra manu sociosque inmittere por-
tis:

Vltimus ille dies bello gentique fuisset.

Sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
Egit in aduersos.

Principio Phalerim et, succiso poplite, Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus: Iuno vires animumque ministrat.

Addit Halym comitem, et confixa Phegea par-
ma; 765

Ignaros deinde in muris Martemque cientis

758 Ortuinus, Burmanno monente, malebat *admittere*. Goth. tert. *portae*. 760 *infanda c.* aliquot Pier. et Heinf. cum Goth. sec. et tert. *immensa* Gud. pro diu. lect. 762 *Phalerim* recepit Heinf., nam sic fere codd. habere vel *Falerim*. Vulgg. *Falarim*, quod tamen analogiam sermonis habet. Priscian. lib. VII *Fabarim*, vt a fluuio Sabinorum nomen habeat; sed in Troianum hominem non cadit. Alii: *Falarin*, *Falorim*. Tum *Gygem*, *Cygen*. 763 *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom. *E. arreptas* Goth. sec. Idem fere versus inf. XII, 330. 764 *In tergum* Heinf. e Rom. et Carisio. At vulgo: *In tergum*. vid. Heinf. *Integrum* Franc. et Seru. ad Aen. I, 211. 765 *Halyn*, *Halim*, *Alim*, *Alym* in codd. *Halym* Heinf. e vetustioribus. Idem *confixa* tuetur contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd., in his Ald. pr., habent, et Medic. a m. sec. *confexum* Parrhaf. et *fixa* Dorvill. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1514, adeoque per Naugerium. 766 *M. ruentes* Sprot.

meminisset Turnus portam succidit poplitem; vt sup. 537
castri Troiani reuellere, ad *Postibus haesit adefis*. Idem
suos admittendos: castrum 763 *raptas* scil. de caesorum
captum fuisset a Rutulis. cadaueribus. 765. Phegeum,
760. at ille occaecata mente parma transfixa confossum, et
ad caedem faciendam ruit. 766 Alcandrum et ceteros

762. Ordo est, inquit Seru.: pugnam agitantes in muris
Excipit (in se irruentem) et *auerfos* caedit, at Lynceum

Alcandrumque Haliumque Noemonaque Pryta-
nimque;

Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter

Occupat: huic vno deiectum comminus ictu 770

Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum

Vasiatorem Amycum, quo non felicior alter

Vnguere tela manu, ferrumque armare veneno;

767 Totus versus ex Homero conuersus Iliad. ε, 678, sed sine deprauationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Graeci. Porro idem versus in Ouid. Met. XIII, 258 occurrit: quo eum relegandum esse censebat Iac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere possumus. v. Not. 768 *Lycea*, *Lingea*, *Ligea*, *Lygea*, *Licea*, scripti apud Burm. *Lyngea*, *Sigea*, Goth. 769 *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert. 770 *hinc vno* Zulich. et Bigot., nec male. *hic* Franc. *huic Iuno* Doruill. *huic vnum* Goth. pr. *coniectum* sec. Moret. *deiecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legisse *concius*? sed siue fuit librarius. Silius XIII, 246 *Assequitur planta; deiectum protinus ense Cum galea longe iacuit caput.* 772 *felicius* quatuor ap. Burmann. *fallacior* Goth. tert. 773 *Stringere* Schol. Statii apud Heinf. *Fugere* idem Goth. tert. Hic dicat aliquis, qui tales delicias sectatur, fuisse scriptum *Fingere*. Illud vero mireris, Iulium Sab. in suo habuisse *Vnguere*, idque defendere, vt sit dictum vt *fulguere*.

aduersum. 767. Cum hic *ἐνάργιστον* narrationis et ad versus ad verbum ex Homero conuersus sit (vid. Var. Lect.), ibique iidem homines ab Vlysse occisi narrentur: Seruius, inde apparere ait, non ad historiam sed ad ornatum poematis haec nomina pertinere. Sed quis tandem inde ornatus existit? dicat aliquis. Scilicet ad *ἐνάργιστον* narrationis et ad animum in rem praesentem deducendum valet, si non omnino caesos esse multos dicas, verum etiam nominatim eos persequaris. 770. Comparant Iliad. ε, 497. v, 481. 771. *ἀμυνά θήρης* — *ἐσθλὸν θηροτῆρα* etc. Iliad. σ, 49. 772. *felicior*, peritior, vt alibi quoque. *manu* va-

Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina sem-
per 775

Et citharae cordi, numerosque intendere nervis;
Semper equos, atque arma virum, pugnasque
canebat.

Tandem ductores, audita caede suorum,
Conueniunt Teucri, Mnestheus acerque Sere-
sius;
Palantisque vident socios, hostemque recep-
tum. 780

774 *Clytium*, *Clycium*, *Clycion* alii, it. *Gluttium*. dictum
Eolide Doruill. 775 *Cretea* ante Heinf. *Crathea* qu. Moret.,
sed est *Κρηθεύς*. 776 *que* abest qu. Moret. *incendere* Hugon.
777 Vix Virgilius secundis curis hunc versum loco relicturus fuisset.
Etsi emollias iungendo: *cordi erat*, et *canebat*. 778 *a. voce*
Zulich. a m. pr. 780 *Pallentesq.* Menag. pr.

cat, sed adiectum, quoniam lere aequae in promptu est.
de peritia agitur. *ἰὺς χρῆς*. 776. Proprie *intenduntur*
σθα, non nisi admodum bar- *nerui* seu fides, sed cum iis
barorum populorum mos, in ipsis intenduntur *soni*, pro
Iliade vix occurrit, sed in quibus doctius *numeros* po-
Odyss. λ, 260. 774 sq. sua- suit: sunt enim soni numero-
ves versus de Cretheo lyrico, si, si arte eliciuntur. *equos*,
quorum praeclara imitatio est vt Homericum *ἵππους*, cur-
in Leonida Glouerii, vbi de rus dixit: non equestres cur-
Aristandro IV, 215 sqq. (lib. sus; nam adiicit *arma* et
V, 239). Fuit vir doctus, *pugnas*,
qui Horatium respici putaret, vt 778. *Tandem*. Bene Ser-
ne poetae amicissimus homo vius. „Seruat τὸ πρέπον, ne
plane in Maronianis carmi- praesentibus ducibus Turnus
nibus praeteritus videretur. tot strages secisse videatur.“
Sed talia affirmare et refel-

Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis?
inquit.

Quos alios muros, quae iam ultra moenia ha-
betis?

Vnus homo, et vestris, o ciues, vndique saeptus
Aggeribus, tantas strages inpune per urbem
Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco? 785
Non infelicis patriae, veterumque deorum,
Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
Talibus adcenfi firmantur, et agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,

781 *Tunc M.* Goth. tert. *Quo inde f.* Reg. Heinſius ele-
ganter iungi putabat: *quo deinde fugam?* cui bono fugam?
Sed hoc vix placere potest praes vulgato: *quo deinde*, vterius,
fugam, *quo tenditis?* Ven. et Montalb. *fuga*. Monuit tamen
iple Heinf. *tendere fugam* dictum esse, vt, *tendere iter*,
gressum, *cursum*. 782 *quaeue ultra* Gud. et alter Mentel.
Parrhaf. et Franc. *quae ultra iam* Exc. Burm. *quaeue altera*
moenia sec. Moret. 783 *noſtris* Ven. o *noſtris* Lutat. ad Stat.
II Theb. 620. *ciues o vestris* Montalb. 784 *tant* Goth. tert.
785 *primo iuuenum* Goth. pr. *tot dederit* tert. 786 *Nonne*
Medic. a m. sec. *deorum* vel *malorum* Gud. At mſ. Coll. Iesu
elegantissimo *veterumque parentum*: quod Wakefieldum praetu-
liſſe haud miror. Est enim hoc ſolenne, vt Aen. V, 39. 788 *in*
agmine pr. Hamburg. 789 *e. pugnae* Rom. Montalb. et tres
recentiores Burmanni cum Goth. tert.

781. 782. Aiaceſ hic reddit vrbe capta in hoſtium manus
ex Iliad. o, 732 ſqq. Ἡ ἑ τινὰς venturi ſunt. 788. Ornat ſim-
Φαμεν εἶνα ἀποστῆρας ὁπίσ- plicitatem Homericī verſus
σω; Ἡ ἑ τὶ τεῖχος ἄρσιον etc. Iliad. ζ, 106. ρ, 342.
786. *infelicis patriae* in no-
va Troia redditae. *veterum* 789. Diſceſſus Turni im-
deorum, Penatium, quos pauidi et animoſi in ipſa ſu-
alias *patrios*, a patribus ac- ga egregie ornatus eſt; nec
ceptos, appellat; quique nunc tamen Aiaceſ illum nobilem

Et fluvium petere, ac partem, quae cingitur
amni. 790

Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu saeuum turba leo-
nem

Cum telis premit infensis; at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit; et neque
terga

Ira dare aut virtus patitur, nec tendere con-
tra, 795

Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela vi-
rosque.

790 *quae c. vnda* Rom. et alii Pier., idem Medic. et ceteri vetustiores Heinſii, etiam Iul. Sabinus; nec *amni*, quod Naugerius Ald. tert. intulit, nisi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti speciem. Praetulit tamen Heinſius ut elegantius, nec immerito; quaeri modo potest, an Maro id, quod elegantius esset, ubique maluerit. 791 *hic* Moret. qu. *insistere* Doruill. 792 *ceu Poenum* coni. Schrader. o XII, 4. 793 *ac* Franc. *adterritus* Reg. 794 *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert. 795 *ac v.* Zulich. et pr. Hamb. et Doruill. *neque t.* Rom. 796 *Ille equidem* Franc. *per tela* *per hostes* Ven. Ceterum non video, cur interpunctione tam du-

discessum (Iliad. λ, 543 sqq. 555 sqq.) superatum dicam. 790. A dextra parte, si a Laurento venisse Latinos et Rutulos reputes, castra ad Tiberim pertinebant. vid. sup. 469, cum Excurs. III ad VII. 792. Comparatio Homerica, sed admodum variata, ex eodem loco Iliad. λ, 547 seqq. Variavit tamen eam ipse Ho-

merus alio loco egregie Iliad. ρ, 108 — 113. 794. *acerba tuens* δριμέα δεινόμενος. Sed de terribili adſpectu eadem verba iam posuit Lucret. V, 34. de dracone: *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens.* 795. Nec ira aut virtus patitur Turnum dare terga, nec ille, cupiens quidem hoc, potest contra ten-

Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exaestuât ira.
Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes;
Bis confusa fuga per muros agmina vertit. 800
Sed manus e castris propere coit omnis in vnum.
Nec contra vires audet Saturnia Iuno

ram orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.*, nec retinere id, quod se offert: *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens* (h. quamuis cupiens), *potis est* etc., aut id, quod supra posuimus. 799 *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *inuaserat* Leid. 800 *confusa* Heinſ. reposuit; sic enim omnes eius codd., vno alteroue recentis notae exceptis. Ita tamen iam ed. Ald. pr. et sec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit *conuerſa*. Recte vero Heinſ. monet, putidum esse *conuerſa a. vertit.* In Goth. sec. *confusa*, tert. *confisa*, pr. *conuerſa*. 802 *audet Saturnia Turno* Goth. tert., audiendus ille, si auctoritatem haberet.

dere per tela virosque; h. e. per incumbens Troianorum agmen conglobatum.

802. Ergo tacite intelligi vult poeta, Iunonem pugnae huic interfuisse praesentem. Quod saepe monuimus, poetam deorum interuentu minus feliciter uti, quam Homerum, qui rerum actum non minus diis quam hominibus assignauerat, hoc quoque loco inculcandum videtur.

Iuno enim, si recte iudicamus, nunc inducitur necessi-

tatis magis causa ad expediendam rem, quam rerum ordine ita postulante. Deam enim rebus gerendis interesse nondum vidimus, nisi v. 725, ubi illa auertit ictum hastae a Turno, et v. 764 *Iuno vires animumque ministrat*; hoc vero poterat facere ex alto; et oblitus est poeta interponere eam praesentem pugnantibus descensu ex Olympo facto, ut Iupiter nunc Irim mittere posset, quae eam recedere iuberet. Tamen vel sic imitatio nimis manifesta est ex II. 9, 397 sq. o, 157 sq. et al., et Iris iam

Sufficere; aeriam coelo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem:
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis. 805
Ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum,

803 *in coelo* Hamb. sec. *iam* quidam apud Seru. ad V Aen. 606. *Irim* et v. 804 *Dimisit* vel *Dimittit* Franc. *misit* aliquot Pier. Non assequor, quod Villebrune ad Silium I, 113 sibi velit: „dicta. Virgil. IX, 804, ubi contra fidem codicum nonnulli legunt *iussa*.“ 806 *nonc* Parrhaf. *iuuenis clipeo* Mentel. pr. Inutilis res esset interpunctionem mutare: *Ergo nec clipeo iuuenis subsistere; tantum Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis* Obruitur.

libri huius init. mandatis Iunonis ad Turnum perferendis partes, a poeta impositas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem suaviter factum. 802. non audet Iuno vires sufficere Turno contra Troianorum agmen, ut adhuc fecisse intelligenda est vs. 764. *sufficere* ὑποσχεῖν pro παρέχειν, ut iam Aen. II, 618 *Ipse pater Danais animos viresque secundas Sufficit*. 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Aiacem ex Iliad. π, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa Maro accepit ab Ennio, qui Homericos versus iam ante expresserat. Locum ex Annal. XV adscripsit Macrob.

VI Sat. 3 dignum, qui hic quoque legatur: In bello Istorico versans poeta pugnam Istorum cum Coelio Tribuno describebat: *Vndique conueniunt, velut imber, tela Tribuno. Configunt parmam; tinnit hastilibus umbo; Aerato sonitu galeae; sed nec pote quisquam Vndique nitendo corpus* (Tribuni) *discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; multumque laborat; Nec respirandi fit copia praepete ferro. Isti tela manu iacentis sollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut intra moeros aut extra praecipite casu.* Quem talis poeta praecessit, qualem hic

Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis
Obruitur. Strepit assiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;
Discussaeque iubae capiti; nec sufficit umbo 810
Ictibus; ingeminant hastis et Troes et ipse
Fulmineus Mnesiheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit; fessos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus ar-
mis 815

In fluuium dedit. Ille suo cum gurgite flauo

807 *obiectis* Macrob. VI, 3. *inuectis* Goth. tert., perperam. 809 *Singultu* alter Hamb. 810 *Diffusaeque* Zulich. 812 *Cum t.* duo Burm. *torto* eiusd. Exc. 813 *Linguitur* Doruill. 814 *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *fessus agit* Goth. tert. Mox vulgo: *aeger a.*, ut lib. V, 432 hoc idem hemistichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quosdam olim legisse in Seruianis proditum erat; hoc arripuit Heinsius, ut varietur oratio; esse enim tales mutationes Virgilio frequentes: v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37. 815 *Cum d.* pr. Moret. *salu praiceps* Gud. 816 *gurgite vasto* idem et Mentel. sec. Goth. sec.

Ennium videmus, eum in summum potuisse peruenire mirandum non est. Iam, cui libet, comparet imitatore alium, Statium II Theb. in Tydeo infidiis Thebanorum oppresso 527 sqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq.

806. *tantum* — *sic*; pro vulgari: *nec clipeo*, excipiens tela, *nec dextra*, pug-

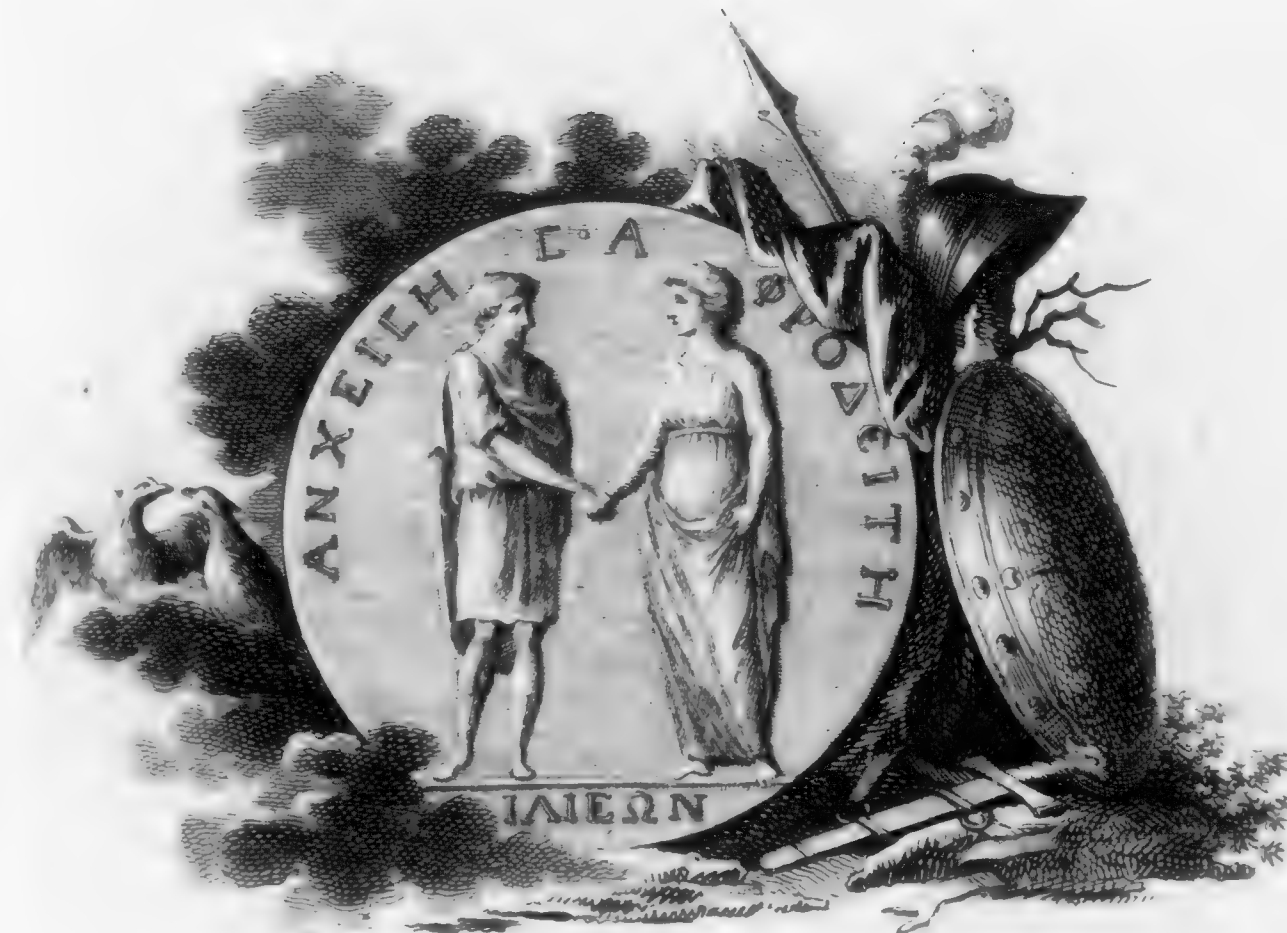
nans ense, satis resistere vallet: — adeo obruitur telis. 809. *fatiscunt aera*, cedunt ictibus; galea, nam de hac agitur, agit rimas, rumpitur. conf. ad Georg. I, 180; itaque cum dilectu adiectum epitheton: *solida*. 813. *sudor piceum flumen agit*; hoc est, sordidum. Seru.; puluere et cruore. 815. vid. sup. ad v. 790. 816. *suo cum gurgite* aut ut vacet

Adcepit venientem, ac mollibus extulit vndis;
Et laetum fociis abluta caede remisit.

817 *Excepit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf. 818 *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Doruill. *remittit* sec. Moret.

cum, ut saepe, aut ut capiat, ut ac si esset *in*. Sic *σύν* pro *ἐν*. Vfus ubique obuius. 817. *mollibus* ornans epitheton, et simpliciter naturam aquae refert. 818. *abluta caede*; ornamentum ex adiunctis arreptum est; nihil amplius: *caede* h. sanguine.

EXCURSVS I*

*Narrata de Aenea et Anchise ante belli
Troiani tempora.*

Lib. IX, 263. 264 *Bina dabo argento perfecta atque aspera signis Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba.* Ad res ante bellum Troianum gestas, adeoque ad τὰ προμνηνὰ hoc pertinere in Notis professus sum; nam, quod in Servio ex obscuro homine Abante ἐν τοῖς Τρωικοῖς allatum est e fabulis inde ab excidio memoratis, poeta respicere non potuit: quippe qui Aeneam statim a capta vrbe discedere iussit nec in Troade novas res moliri.

Verum rerum ante bellum Troianum gestarum omnino obscurior est memoria, quam earum, quae urbem captam exceperunt. Nihil forte desideraremus, si *Carmen Cyprum* superesset: de quo vid. ad lib. II Exc. I, p. 368 sq. Neque igitur indigne feremus, si de capta ab Anchise Arisba

nihil aliunde innotuit; adeo ut dubitari quoque possit, sitne Troadis an Lesbi vrbs hoc loco intelligenda. Misso tamen hoc, quandoquidem semel in hanc quaestionem incidimus, age videamus alia, quae de Aenea et Anchise ante belli Troiani tempora, quae Homerus attigit, narrata forte reperiri possunt: absoluemus sic omnem rerum Aeneae memoriam in his Excursibus passim expositam.

Vt igitur omittam illa, quae de Anchisae stirpe a Dardano per Troem, Assaracum, Capyn ducta (vid. Exc. VI ad lib. III) tum de Aeneae natalibus ex Veneris et Anchisae congressu satis nota sunt: vid. Iliad. v, 214 sq., ibique Schol. ex Acusilao, Hymn. in Venerem, et conf. Apollod. III, 12, 2 cum Notis, et Meziriac. ad Ouid. Heroid. P. II, p. 142; commemorabo reliqua, partim minus obuia, partim ad Virgilianum carmen propius spectantia.

Aeneam *Troianum* appellatum, Troiae quoque domum *Anchisae* incoluisse lib. II, 299 audiuius. Eo tamen non nisi sub belli Troiani tempore deuenisse putandus est: *Dardanum* urbem ille tenebat haud longe ab Ilio distantem; Dardanos quoque adduxerat: Iliad. β, 819. cf. sup. Exc. XVII ad lib. II.

Natales tamen eius ad montem Idam, qui imminabat vrbi, referuntur; quippe Anchises a Venere in monte Ida, cum armenta pasceret, amatus est: ut vel ex Iliad. β, 821 memineris: et ex Hesiod. Θ. 1007—1009, multoque magis ex Hymno Homérico: nisi carminis potius epici fragmentum illud est, ea parte, qua deficit, hymni clausula suppletum*). Addit Maro, ad Simoentem genitum esse Aeneam: Aen. I, 618 *Tunc ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam?*

Nutritum Aeneam a Nymphis, et quidem Dryadibus, suauiter narratum est in eodem Hymno 258 sqq. Educa-

*) Docte de eo nuper egit, eiusque cum argumentum constituit tum fabulam illustravit Groddeck noster in Commentar. de Homer. Hymn. rel. pag. 40.

tum mox in Alcathoi domo, qui eius sororem matrimonio habebat, docet Homerus Iliad. v, 465. 466. Fuit illa Hippodamia, quam e legitima coniuge Eriopide susceperat Anchises; tradente Eustathio ad e. l. Apud Xenophontem de Venat. pr. inter eos memoratur, qui a Chirone enutriti fuere, figmento historiarum rationi aduersante.

Pauit tamen Aeneas, more priscae aetatis, armenta in monte Ida; et quidem sub ipsum tempus belli Troiani; nam oppressus ille in solitudine ab Achille vix fuga sibi consuluerat; cumque Lyrnessum confugisset, Achille ad eam urbem oppugnandam aduolante, fugatus et inde est Aeneas: Iliad. v, 90—96. 187—194. Latius haec persequutus erat auctor Cypriorum: in cuius argumento apud Proclum*) haec habentur: *καὲρπετα ἀπελάυνει* (Achilles) *τὰς Αἰνείου βόας· καὲρ Λύρνησσον καὲρ Πήδασσον πορθεῖ*—

Idem tamen Aeneas iam antea Paridi comes navigationis in Graeciam additus fuerat: *καὲρ ἡ Ἀφροδίτη Αἰνεῖαν συμπλεῖν αὐτῷ κελεύει*, idem Proclus secundum Carmen Cyprium**).

Cum Troiam accessisset, e societatis cum Priamo lege, ut auxilium ferret, simultas inter ipsum et Priamum Priamique filios inciderat; unde et irasci eum Priamo et pugnam detrectare suspicio erat: Iliad. v, 459 sq. Refruxisse videri possunt animi ea de causa, quod Aeneas magna apud Troianos auctoritate utebatur Iliad. Δ, 58. *Αἰνεῖαν θ', ὃς Τρωσὶ θεὸς ὥς τίετο δῆμον* et e, 467. 8 et quod sublata Priami stirpe regnum sibi promittere visus erat. Eo enim alludit Iliad. v, 180 *Ἐλπόμενον Τρώεσσι ἀνάξειν ἱπποδάμοισι* (μετὰ, διὰ) *Τιμῆς τῆς Πριάμου*. et si eos versus iudicio suo sustulerant Grammatici veteres. Inter Paridem maxime et Aeneam odia exarsisse Menecrates Xanthius tradiderat: cf. Dionys. Hal. I, 48.

Aeneae res gestas ab Homero narratas ex Iliade enotare nihil attinet. Congressum eius cum Diomede Iliad. 8

*) In *Bibliothek der alten Litteratur* I Band pag. 26.

**) eod. loc. pag. 23.

et alterum cum Achille Iliad. v ipse Virgilius attigit, dum bis pugnae discrimine ereptum eum a Venere ait Aen. IV, 228. In castrorum oppugnatione vnam e turmis ducebat Aeneas Iliad. μ, 98. ν, 459. 468 sq., iterum in pugna circa Patrocli occisi corpus cum Hectore primas partes agit ρ, 484 sq. Quae post Iliadis argumenti tempora gesta sunt, in Quinto Smyrnaeo cognoscere licet. Fuerant enim Aeneae partes in omnibus fere praeliis: vnde sup. Aen. I, 488 dici poterat *se quoque principibus permixtum agnouit Achivis*. Ita interfuit pugnae cum Penthesilea ap. Tzetzam Posithom. 52. 157: in pugna super Achillis corpore vulneratur Aeneas ab Aiace: ap. Quintum III, 281 sq. ipse Aiacem Oilei vulnerat in pugna post Eurypyli aduentum: VI, 520 sq. Eminent eius virtus in pugna, qua Philoctetae sagitta Paris vulneratur: X, 26. 76. 112. At eo caeso multo magis XI, 41. 129 sq. ubi et Thetis ab eo auertit Neoptolemum 240. mox e pugna eum educit Venus 289. In oppugnatione Ilii est inter propugnatores de muris, XI, 354. 393. 439. 474. Ea autem, quae sub ipsum Troiae excidium peregerit, narravit Maro lib. II, ad quem cf. Exc. XVII et XIII. Urbem enim videns captam de salute consilia iniit: Quintus XIII, 500 sq.

Vrbe capta in montem Idam secessit. Apud Lefcheum, uti nunc ex Proclo didicimus (p. 38), statim ab ostento per Laocoontem a serpentibus enectum obiecto discessum in montem Idam Aeneas parat. Ad Lefchei ductum, quod suspicari licet, exponit nonnulla Quintus XIII, 500 sq. Reliqua post eius discessum diuersis locis illustrauimus. Actum *de erroribus Aeneae* Exc. I, et *de errorum annis* Exc. II ad lib. III; *de accessu ad Siciliam* Exc. I ad lib. V; *de accessu ad Italiam* Exc. IV ad lib. VI, et Exc. II ad lib. VII; add. Disquis. II; *de satis inde ab aduentu in Italiam* Exc. III ad lib. XII; *de praedictionibus deorum, ad quas ille rerum gerendarum cursum rexit*, Disquis. II.

EXCURSVS I

De deorum interuentu in Aeneide; et vnde poetae acceperint ea signa, quae praesentiam numinis arguunt.

IX, 638 *Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo Desuper Ausonias acies urbemque videbat*. Non placet quod in inducendis diis Virgilius, nec de opportunitate et probabilitate, ex causa idonea aut rerum ordine ducta, nec de varietate sollicitus fuit; nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipsi in rebus gerendis tuendas habent, fere satis habet inferere illam particulam, initio facto a vocula *interea*, v. c. X, 1 *Panditur interea*, v. 606 *Iunonem interea*, XI, 532 *Velocem interea*; ad quem locum Seruius quoque abruptum et vituperabilem transitum notauit. Aliam rationem poeta h. l. sequitur, verum et in hac fere eadem chorda oberrat: Apollo tum *forte* desuper pugnam ad nouam Troiam spectabat. Atqui nec aliter Aen. I, 223 *Et iam finis erat; cum Iupiter aethera summo Despiciens mare — Constitit et Libyae defixit lumina regnis*. Iterum lib. VII, 286 Iuno ab Argis redux *forte* prospicit Aeneam ad Italiae littus classem appellentem, et XII, 134 *At Iuno e summo Prospiciens tumulto* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 sqq. XII, 792 sqq. Et sunt alia felicius instituta, ut lib. IV, 219 sq. V, 604 sq. Apud Homerum deos sedere et Achiuorum Troianorumque praelia prospicere non miramur, cum partes deorum quisque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedere, nec poeta satis prouide curasse videri potest, ut eius sollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrent haec: Apollo non modo vaticiniorum de Aeneae et posteritatis in Italia sede auctor, idemque iam apud Homerum Troianis rebus et Aeneae studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Iuliam insigni fauore, insigniter per pugnam Actiacam

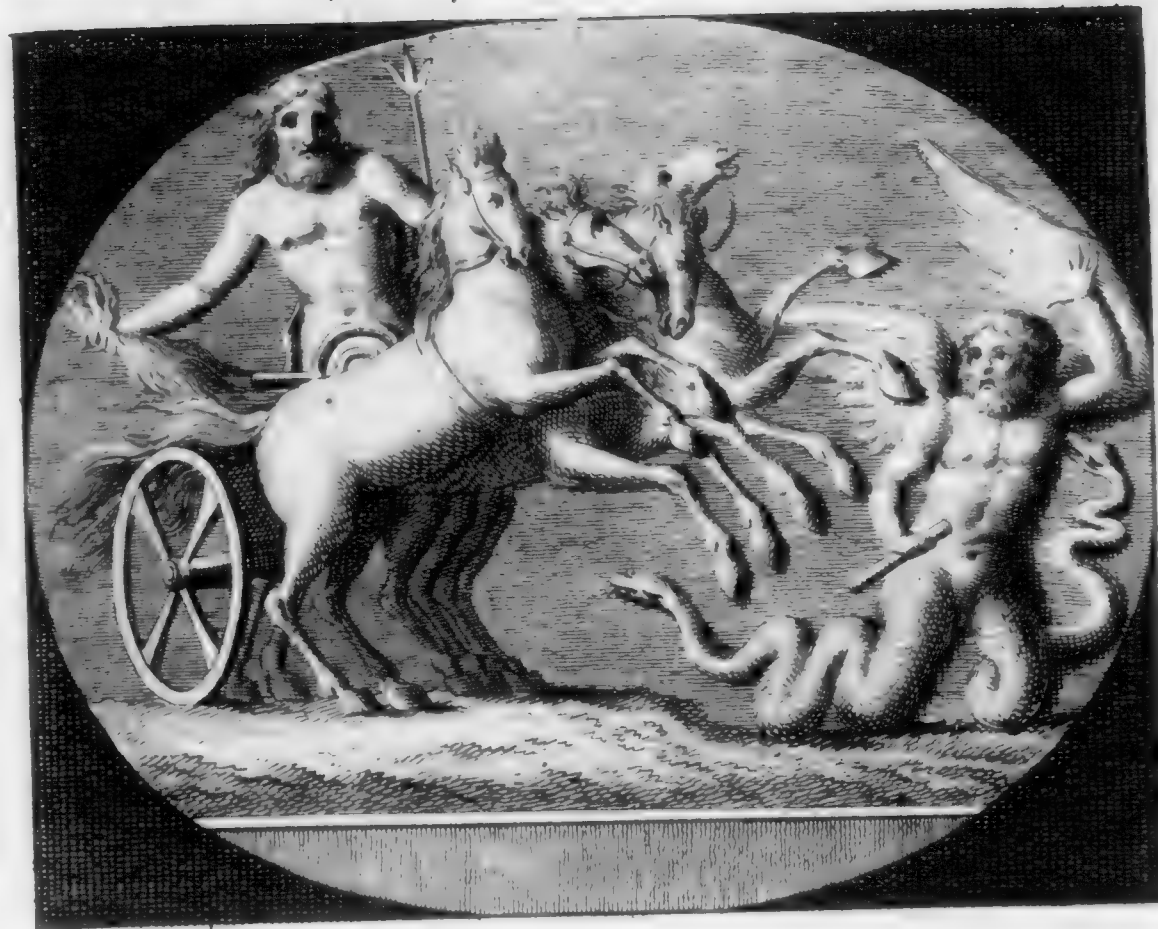
declarato (vid. sup. VIII, 704 seqq.), amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, ut lib. I, 124 sqq., ubi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emissamque liemem sensit*; lib. IV, 219 *audit Iupiter preces Iarbae* et sic Didonem Aeneamque respicit. Ut tamen h. l. Apollinis opera vteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri potest, inprimis Iliad. ε, 433. 445. ρ, 323 sq., ubi Apollo Aeneae occurfat, priore loco etiam ex praelio vulneratum seruat, ut h. l. Ascanium a praeliando dehortatur.

Ceterum idem Apollo paullo post vss. 659. 660 agnoscitur: *agnouere deum procures diuinaque tela Dardaniae pharetramque fuga sensere sonantem*. Ergo in fuga h. in discessu, Butae formam exuerat Apollo, diuinam receperat. Conf. Excurs. XIII ad Aen. I, ubi poetarum huius phantasmatis ornamenta, tractandorumque eorum modi ac viae a me expositae sunt. Originem et causam huius phantasmatis hominum mentibus subnati partim iam eodem loco pag. 199 (ed. pr. pag. 121) innueram, partim nunc disertius exponam. Scilicet cum nec nostris animis facile sit, quoties numen cogitamus, a specie humani oris mentem auocare, tum multo magis rudium hominum animis insidet species numinis aliqua et forma humanae similis; nec aliter id fieri potuit, antequam subtilior philosophia cogitationem de deo ad mentem, Νόον, auocauit. Necesse adeo fuit, ut diuinae naturae tribuerentur ea, quae naturae humanae communia sunt: nisi quod maiora pro naturae humanae modulo esse credebantur. Consentit in hoc omnis vetustas, etiam patriarcharum et Iudaicae gentis; consentit omnis barbarorum ac ferorum populorum stirps; ipsa mentis humanae imbellicitas. Iam prouti cultu ingeniorum aut nullo, aut aliquo, aut exquisitiore imbutae sunt gentes, dii aut robore, aut sagacitate et prudentia, aut opibus et potentia excellentes occurrunt; ita ad suae naturae modulum fingit numen humana mens; quoque ea ipsa perfectior et diuinae similior aliquando erit reddita, eo veriora et digniora Nu-

mine cogitabit. Secundum haec facile est ad intelligendum, quamdiu speciem diuinae naturae ad humanam attemperauit antiquitas, ei debuisse opinionem de occurfu, apparitione et contubernio deorum familiarem esse; inprimis cum locis adeo, terris et urbibus, deos suos tutelares assignarent. Imbuere ista opinione hominum animos multo magis debuit solitudo ruris ac siluarum; raris hominum commerciis et aduenarum accessibus: potueruntque credi deorum species oculis obiectae, inprimis hominum, qui religioso metu tenerentur; cf. Odyss. κ, 201 sqq. Opinionem illam acceptam retinuit posteritas, et vulgo narrata in miraculum auxit. Quid? quod ipse sermo hominum rudium nullam aliam, nisi ab oculorum sensu petitam, speciem deorum admittere potuit; quodque in vulgarem loquentium vsum conuersum hoc fuit, ut, quicquid euenisse dicere vellent, a deo factum et peractum esse dicerent: quod nemini non in Homeri lectione vel paucorum versuum occurrere debuit. Nihil in his esse video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; sed probabili aliquo iudicio humanis ingeniis insidere ea opinio vbique et omni tempore debuit, et adhuc insidet barbaris populis, quotquot diuinae naturae forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni sint, aut per hieroglyphica ad animantium formas diuinam speciem reuocarint; Horum enim, ut olim Aegyptiorum et nunc Indorum mentibus, quae phantasmata ac species sint obiectae, quoties deos cogitant, facile licet assequi; scilicet non posse esse alias quam ipsas illas formas, quas in templis expressas viderant: quo ipso necesse est, innumera iis alia a nostro percipiendi et cogitandi more diuersa et aliena occurrere, de quibus nos male ac perperam iudicamus, cum easdem notiones rerum animo non circumferimus. Graeci autem veteres multo magis proclives ad eam opinionem, ut deos specie humana esse crederent, amplectendam esse debuerunt, quandoquidem iis hoc tamquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131 τὸς θεὸς ἀνθρώπου-φωσὶς esse, quem locum accurate expositum nuper vidimus

ab Abb. Foucher in *Mem. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXV pr. Firmata est ea opinio et in habitum animi deducta per signa deorum in fanis et sacellis obuia; cumque ab eadem opinione suorum operum protypum ars accepisset, moxque docte elaborasset, deorum species ad summae alicuius pulcritudinis speciem est adumbrata, certo aetatis et characteris discrimine variata. Profecere iterum ex artis profectu poetae, ita ut v. c. Apollini et Baccho promissa coma, Ioui oris maiestas, et sic porro aliis diis alia, per omnes aetates constarent inter poetas aequae et artifices. conf. *Commentationem de formis deorum Graeciae earumque auctoribus* Tom. VIII Commentat. Soc. Gotting. Poetis autem nihil exoptatius esse poterat, quam species deorum humana, vires corporis maiores, motus celerrimus, forma oris pulcherrima, iis illi ita visi sunt, ut ea sibi tamquam propria facerent, imprimis in poesi epica, utque in usum poeticum perpetuum transferrent, imprimis ubi iis vestigiis insistebant, ut deorum ministeriis pleraque exsequerentur: cf. *Disquis. I de carmine epico.* Neque vero ea opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatium accuratior doctrina, ab omni corporis specie ac labe segregavit diuinam naturam.

EXCURSVS II

De insula Inarime et de Arimis.

IX, 715. 716 *Tum sonitu Prochyta alta fremit, durumque cubile Inarime Iouis imperiis imposta Typhoeo.* Promontorio Campaniae Miseno obiectae sunt insulae *Prochyta* (nunc *Procida*) et altera paullo maior, *Pithecusa* seu *Aenaria* (nunc *Ischia*). *Pithecusae* fere plurali numero efferri solent, seu quoniam *Prochyta* sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui *Pitheculas* ab *Aenaria* discernant. Esse eas partes continentis auulsas, et constans fama obtinuit (vid. Cluver. *Ital. Ant.* IV, 4) et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis enim ignibus saepe *Pitheculae* exarserunt. vid. imprimis *Strabon.* V, pag. 379 f. sqq. *Plin.* II, 88. *Mirab. Aud.* 36. conf. *Wernsdorf.*

Excurs. III ad Aetnam Tom. IV, p. 354 sqq. Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quae inde poetae susceperant, ratio ita ferret, ut terrarum motus et, ignium subterraneorum explosiones Gigantibus terrae inclusis tribuerent: quod cum primo narrasset de Typhoeo Hesiodus sine omni loci mentione Θ. 859 sqq. fabula haud dubie ex Oriente accepta, deductum est ad Ciliciam, Syriam, lacum Sirbonidem et Asphaltiten, ad Asiae Catacecaumenen et Phrygiam (vid. Wessell. ad Diod. V, 71. cf. Apollod. I, 6, 3, et ibi Not. p. 77 sqq.); ita tractum est etiam ad hanc insulam, impositam eam esse Typhoeo, quod idem de *Arimis* suis narrauerat Homerus Iliad. β, 783. *Arimos* hos iam inter veteres alios in Myliae seu Lydiae parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pitheculis insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium nostrum non fuisse primum, qui errorem hunc committeret, ut *Arimos* ad hanc insulam transferret. Multo minus ille aduersus grammaticam rationem *Inarimen* facere potuit ex *Εἰν Ἀρίμοις*, quae vel τὰ Ἀρίμα vel οἱ Ἀρίμοι fuerunt. Suspicio fuisse aliquem ex antiquis poetis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Mattius fuit, qui aut male acceperit aut male interpretatus sit *In Arima*, unde facta est *Inarima* vel *Inarime*. An ynquam nomen hoc Pithecularum communi usu frequentatum sit, dubito: videtur illud inter poetas se continuasse. Mature tamen Typhoeus ad haec Italiae loca ignibus caecis celebrata revocatus fuit, ut docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214, Pherecydem iam Typhoni Pitheculam insulam iniectam narrasse. Obvia inde poetis et facilis fuit insulae comparatio cum *Arimis* Homeri et deflexio nominis in *Arimen*. Miro autem casu accidit, ut Etruscis *arimi* dicerentur simii, qui Graecis πῖθηκοι, secundum Strabon. l. c.; quod si ita se habuit,

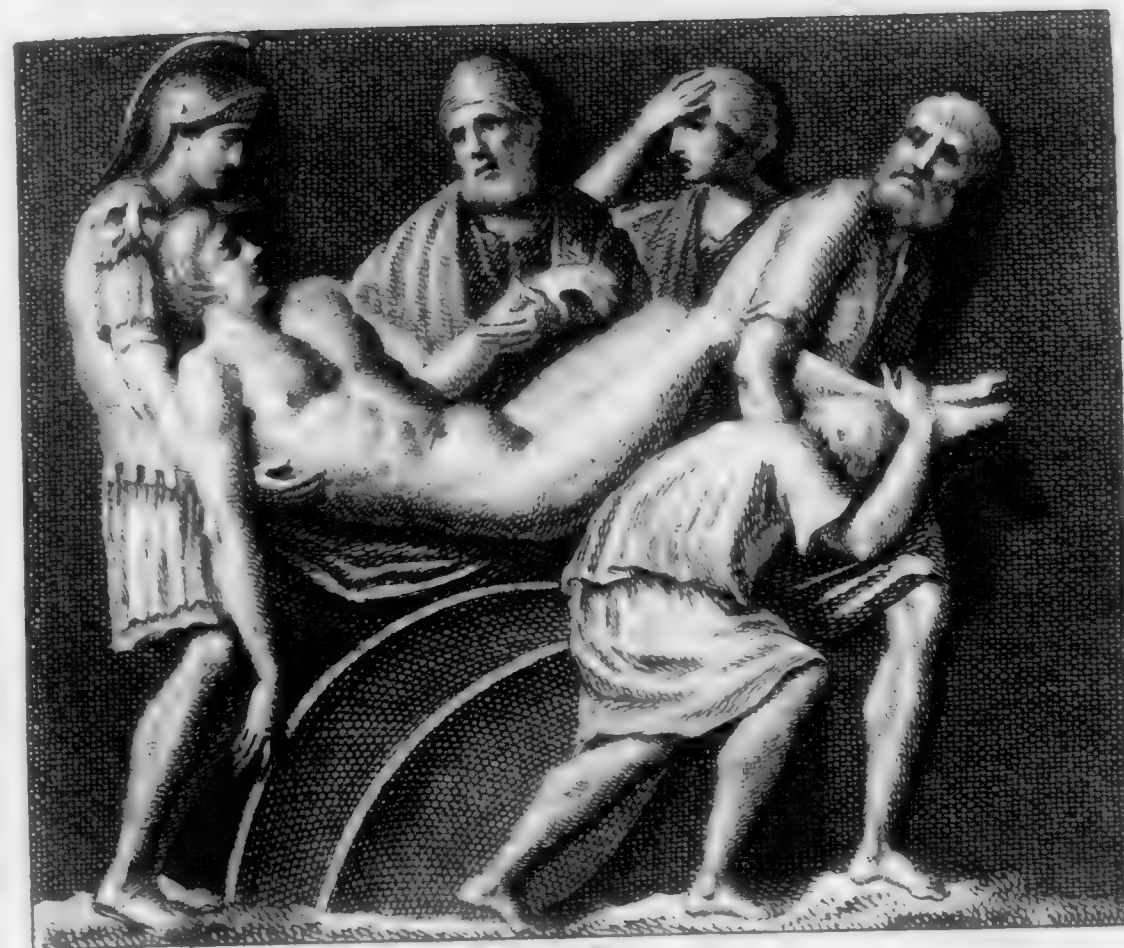
tanto procliuior fuit permutandorum locorum error. Alium, sed indoctiorem, verborum lusum, etsi sibi probatum, Plinius memorat: *a figlinis doliariorum* dictam Pitheculam. A πῖθος tamen quomodo Πιθηκοῦσσα formari potuerint, non satis intelligitur; quod ab eo est πῖθήκη vix πῖθήνη pronuntiatum est.

Quod Plinius apposuit lib. III, 6: *Aenaria, Homero Inarime dicta*, parum accurate esse pronuntiatum quilibet facile videt. Virgilium autem in insulae nomine sequuti sunt Ovidius, Silius et alii poetae; etiam Liuius in loco a Seruio adscripto: loca adscripta nunc videbis || Wernsdorf. pag. 359.

Homeri vero, ut et hoc addam, et Hesiodi quoque Theog. 304 *Arimi* seu, quod malim, *Arima*, τὰ Ἀρίμα sc. ὄρη, haud dubie in Asia quaerenda sunt: sique a vetustioribus auctoribus, Aeschilo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32, est standum, in Cilicia; quae quidem, vna cum magno minoris Asiae et per Phrygiae, Myliae, ac Lydiae fines continuato tractu, ignibus subterraneis olim arsit. Vide Strabonem et aliis locis et pag. 928. 930. conf. Eustath. ad l. c. Homeri. Itaque in his locis omnibus Typhon fulmine prostratus narrari potuit et narratus est a multis. Solent tamen scriptores vnum plerumque ex ceteris locis omnibus Typhoni assignare, ut Maeoniam Liuius XCIV apud Seruium ad h. l. Cum a Syris seu Aramaeis Ciliciae pars olim inhabitata fuerit, mirum non est, nomen eorum serius, forte ad Homerum usque, in iis locis superstes adeoque *Arimos montes* in Cilicia dictos fuisse. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet; multo minus de lacu Sirbonide aut cum Taylora apud Woodium de lacu Asphaltite cogitare.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum disputationes, apponere hic visum est ea, quae inter innumera perperam asserta idoneis rerum argumentis, saltem probabili iudicio, memorari posse videntur.

*Et socii multū gemitū lacrimisque
Impositū scuto referunt. Pallantē frequentes*
Aen. X, 505.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER DECIMVS

ARGVMENTVM

Iupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur — 15. Ibi Venus de Troianorum periculo insatiabilique Iunonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit — 62. Iuno contra malorum omnium causam in Troianos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam reicit — 95. Frustra itaque tentata reconciliatione Iupiter, ubi nullum videt esse contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam laederet, se neutrarum partium

studia sequenturum pronuntiat, sed pro sua aequitate omnia satis esse permissurum — 117. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant — 145. Dum haec in Latio geruntur, Aeneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adiunctis, triginta navium classe ad suos reuehitur — 214. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obuias habet: ex his et de classis amissione et de suorum periculo certior redditur — 255. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus terra hostem prohibere conantur. Magno utrimque detrimento pugnatur — 364. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur — 509. Cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit — 601: Ascanius quoque eruptione facta suas cum patre copias coniungit — 605. Quibus rebus permota Iuno et pro Turno sollicita, impetrata a Ioue venia, praesenti eum periculo eripit, obiecta illi falsa Aeneae imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis a Iunone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeae proxima devehitur — 688. Interim Mezentius, Iouis monitu pugnae succedens, magnum tam Troianorum quam Etruscorum numerum prosternit — 761; donec ab Aenea hastae ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, aegre se ad obligandum vulnus ex acie recipit — 795. Ibi Lausus quoque, dum patrem vlcisci conatur, ab Aenea interficitur — 832: eius rei nuntio accepto Mezentius consenso equo in praelium redit: ubi, dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit — ad fin.

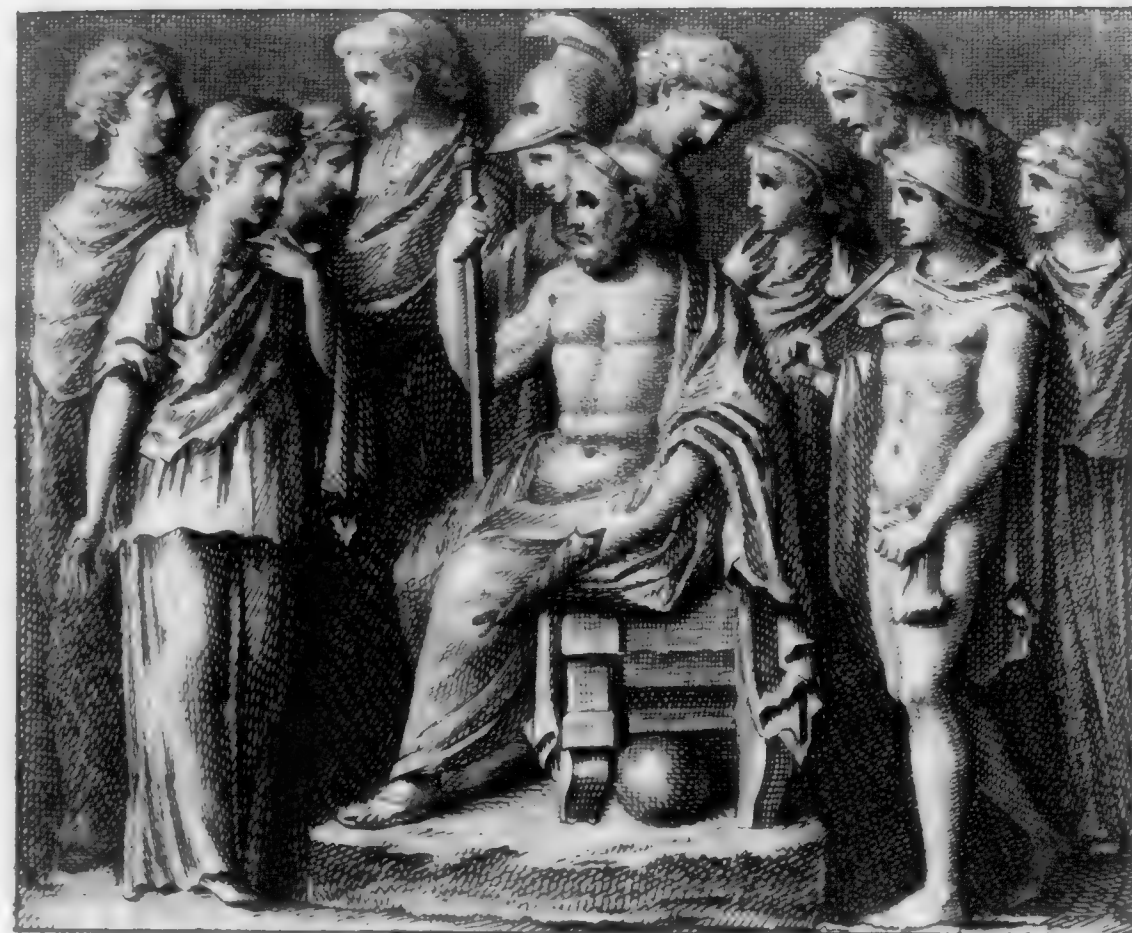
In hoc tandem libro Aeneas ad pugnam procedit: quod multis nimis fero fac- tum visum est, quoniam ex

sua opinione, non ex argu- menti et materiae natura, iudicium faciebant. Aliis displicuisse video, quod Aeneas militis magis, quam ducis, partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant, quam parum materiae narrationi epicae praebitura sit ducis sagacitas et prudentia, qualem nostri aevi res militaris postulat. Si phantasmatibus magnis rebusque, quae sensus impellant, epica vis continetur: strenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in seqq. libris haud pauca ex iis, quae in reprehensionem incurrere videntur, ingenii admirationem facere solent: quandoquidem argumentum belli ac praeliorum, et quidem eiusdem vitae heroicae, incredibili cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino sine nouitatis commendatione detexuit. Artem et ingenium aliquis tum demum rite perspiciat, quum argumenti naturam paullo curiosius animo versauerit, quae-

que ipse aliter vel melius in eo tractando constitui posse putet expenderit. Inter ea, quae ingeniose et callide inventa sunt, primo loco eminet hoc, quod praeliorum narratio variata est per diversa genera; habemus hoc libro navium appulsum, descensum in littus et pedestrem pugnam, in lib. XI equestrem, in XII pugnam tumultuariam, tum certamen singulare. Porro, ne taedium faceret continuata praeliorum narratio, interposita sunt plura, etiam de pace consilia, tum orationes, magno cum acumine factae, interdum, ut equidem censebo, nimia cum arte. Hinc apud Macrobi. IV tam multa de rhetorica Virgiliana memorantur. Tragicos tamen noster, Euripidem inprimis, ante oculos habuit, ut iam monui Disquis. I, p. XXXIV, Tom. II. Inter illas artes et inuenta poetae referendum et hoc est, quod hoc libro Arcades, libro XI Etrusci, et XII Troiani maxime virtutis suae specimina edunt; quae et ipsa res ad varietatem facit. In ipsa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum se sentire de-

buit non paucis nec lenibus: inprimis quod, quoquo se verteret, in ea semper incidebat, quae ab Homero iam erant tractata; haec igitur ut variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poetae fuit allaborandum. Facit autem taedium serius ocyus omnis imitatio, quae cum studio ac contentione variandi ea, quae iam ab alio *proprie* exposita erant, coniuncta est. Atque hoc illud est, quod reprehensionem poetae interdum locum facere potest: etsi causa rei parum animaduersa iis, qui, quod reprehendendum esset, videbant, qua de causa reprehensionem haberet, minus peruidebant. Nec tamen, inprimis cum eius lectione animum imbutum haberet, in diuersa ab Homero abire, aut aliam viam sibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, nisi a veritate naturae recedere volebat. Quod igitur ab homine sollerti et prudenti fieri poterat, id fecit poeta, ut ex argumenti natura pugnas persequeretur et locorum et hominum naturae conuenienter, nec tamen sine respectu popularium, quibus placere carmen volebat, varios praeliorum casus exponeret: utque, quoties in ea incideret, quae ab Homero ea cum copia essent tradita, ut deterrerent omnes, qui eadem aggredi velent, ea omitteret aut breuiter attingeret; sin talia essent, ut, quo ipse Maeonium poetam superabat, ornatum admitterent, ea et situ et adiunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia, ac suauitate phantasmatum et verborum expoliret. Haec quidem animo tenere debet is, qui de his libris iudicium facere sibi sumit. Ut vero aliquis cum Guyeto tres postremos libros Virgilio abiudicet, grauiore, quam quas ipse in promptu habuit, afferre debet causas.

*Concilium vocat diuum pater atque hominum rex
Aen. X, 2.*

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,

1 Vexata statim in ipsa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi*. Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quinctiliani I. O. IX, 4, 49 (Leid. *omnipudentis*, ut fere semper, addit Burm.), firmata est: nec tamen satis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Iouis est. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Ioue dictum acciperent; alii qui *Olympia* emendarent, alii qui *Olympi* pro Olympii scriptum vellent, hoc utique non male: nisi alter locus esset XII, 791 *rex omnipotentis Olympi*. Inde emendari coeptum est: *omnipotentis*. Egnatii ea est emendatio; idque ab Ascensio notatum video, qui eam amplexus est: adeoque ita legitur in Edd. Ascensianis. In iis tamen exemplaribus, quae ab Egnatio emendata feruntur (habemus in manibus ipsam principem editionem 1507), ea lectio non reperitur. Notata tamen est illa in praefat. Habet eam Hamb. sec. a sec. m., eamque in simili loco vidimus sup. VI, 595. Verum a poeta vix videtur adoptari

1. Dum haec geruntur, dii commodatus ad formam aedium priscae vitae: conf. ad Georg. III, 261 adeoque inde ab Homero, Olympus ac eo sunt portae, ingens atrium,

Conciliumque vocat diuom pater atque hominum
rex

potuisse hoc quidem in loco, cum *panditur* praecesserit: Panditur domus *omnipotentis O.*, et mox v. 5 de eadem domo: *tectis bipatientibus*. Aliter res se habet inf. XII, 791 *Iunonem interea rex omnipotentis Olympi*; ubi conueniret *omnipotentis*. Habent tamen ibi libri alterum constanter. Restat *omniparentis*, quod alii conieciarunt, quodque iam Iouian. Pontanus agnouisse dicitur et N. Heinſius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton est, quod supra lib. VI, 595 Maro adoptauerat; desidero simile exemplum de caelo. Vranum omnium deorum auctorem et parentem si sic dictum inuenero, non mirabor: Sicque *παγγενέτωρ* ille in Hymnis Orphicis; sed aliud quid est Olympus. Quae cum ita se habeant, *omnipotentis O.* tenendum est, quod altero loco recurrit XII, 791, vt tribuerit poeta Olympo, quod diis conuenit, qui in eo continentur: etsi parum placet hoc, nec assequor, cur Maro non maluerit Naeuium versum totum seruare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi*. Etsi enim et hoc alias Iouis est elogium, tamen et Olympo, o quo prodeunt fulmina, conuenire poterat. Seruasse hunc Naeuii versum narratur Caecilius Minutianus Apuleius. Est is vetus ille Grammaticus, cuius libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent, quem tamen euoluit, praeter Gyraldum de poetis Dial. IV, p. 204, Cael. Rhodiginus VII, 4, et XXII, 13 Ant. Lect., a quo hoc ipsum de Virgiliano loco prolatum est. Idem Grammaticus Olympum de Ioue interpretatus erat. 2 *Consiliumque* alii ap. Pier. *diuom pater atque hominum rex* Ennianum est: Macro. VI, 1,

quo negotia vitae et conuentus adeuntium aguntur; ab utraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia Iliad. 2, 242 seqq. Eodem modo in Olympo ab utraque parte duodecim maiorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam *μέγαρον, δῶμα, δόμον*, appellare solet Home-

rus, conuentus ac confessus deorum fit, siue ad deliberandum de rebus communibus, siue ad epulandum. Eandem fere rerum speciem Virgilius animis exhibet, nisi quod de cubiculis flet. Potuit autem hoc tanto magis sequi, quando Homerus multis in locis faciem ac situm Olympi variauit. Ita Iouis sedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memora-

Sideream in sedem: terras vnde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos

Confidunt tectis bipatientibus. Incipit ipse: 5

4 *ſpectat* tres Heinſ. cum vno Burmanni, minus docte. v. inf. XII, 136. 5 *portis b.* ſec. Moret.

tur, ceterorum deorum domus in aliis Olympi ingis sitae sunt, vnde ad Iouis aedes confluunt. Cf. Iliad. v, 4 ſqq. Cum ad conuentum admittendi sunt dii: *panditur domus*, atrium, *δῶμα*. Ita hoc simpliciter accipiendum, nec cum Seruio et inde cum aliis Interpp. de die orto cogitandum. Etsi enim verum est, noctu caelum claudi, mane aperiri dici: tamen huc ea res trahi nequit; neque rerum ordo admittit, vt nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat (IX, 459 ſeqq.), ad vesperam: comparet modo aliquis infra 146. 147. 215. 216. Concilia autem deorum similia apud Homerum occurrunt plura, quae ante oculos Maroni fuiſſe probabile fit; inprimis Iliad. 8, 1—4, sed ibi inter deliberandum potant dii, ex priſcorum hominum more, Iliad.

Tom. IV.

3, 2 et 51. v, 4 ſqq. *omnipotentis Olympi*: insolentior paullo translatio epitheti a diis ad ipsum Olympum: antiquiore forte auctoritate. v. Var. Lect. 3. *εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα* Homericum. Ad reliqua conf. Iliad. 3, 51. 52. 5. *tectis bipatientibus*. Si *tectum bipatens* audias, seu domum bipatientem, non aliter accipies, quam vt sit, quod *ab antica et a postica parte aditum habet*, templorum more, quae *ναοὶ ἀμφιπρόστυλοι* dicuntur. Hactenus non male ad ortum et occasum apud Seru. refertur. Pergit idem: „est autem sermo Ennianus“ hoc bene; sed reliqua, quae subiiciuntur, parum sunt perspicua. Scilicet alii tectum bipatens esse putarunt, quod habet fores binis valuis apertas. Ad v. 6 idem Seruius: „*quianam*, cur, quare: sermo Ennianus, *quianam legiones caedimus ferro?*“ supra V, 13 *Heu*,

Q

Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut
hos

6 quia nam, antiquam vocem, adstruxit satis Pierius. cf. sup. V, 13, etsi non pauci eiusdem et ap. Burm., bini quoque Gothani cum Erf., quatenam exhibent. quae iam Doruill. a pr. m. 7 retro est Goth. sec. annis pr. perstatis tert. certatur alter Menag. 9 Quis deus aut hos Io. Schraderus in schedis: vt inf. 73 Quis deus in fraudem — egit. Ingeniose, quis neget? modo non hoc molestum esset, quod ita est: quis deus vos deos adduxit, vobis

quianam tanti cinxerunt
aethera nimbi?

6. Oratio Iouis maiestatis plena, ipsa breuitate et antiquae orationis studio; sic versa retro pro mutata. animis iniquis pro infestis. 8 sqq. Nusquam, si bene meminimus, poeta commemorauit in superioribus, Iouem interdixisse, ne dii bellum inter Troianos et Latinos foverent. Nec praeter Venerem et Iunonem alii dii eam rem curasse videntur. Quin potius Iouis verba parum caute praemissa videri possunt lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia* etc. Nec Seruius ad h. l. rem expedit. Refero hunc, et fere omnia loca, in quibus deorum interuentus exponitur (cf. Excurs. I ad lib. IX), inter ea,

quae Aeneidem nondum absolutam arguunt. Voluit, puto, haec praefstruere, vt debebat, in superioribus, et deorum consilia omnino attemperare paullo diligentius rebus in Latio gestis; sed mors incidit conatus. Inter ea possunt haec et alia videri ex eo genere, quae tacite a poeta, tamquam facta, poni potuerunt; adeoque res hoc modo procedunt: Iuno nimis cupide fauerat Turno; vt etiam Iupiter consultum duceret, auocare eam a pugna sup. IX, 802 sqq. Eadem Iunonis impotentia motus Iupiter concilium deorum indicit, vt deorum studia, Iunonis inprimis, reprimat.

9. Quis metus, cuiusnam mali aut periculi depellendi, adduxit, vt vtraque pars bel-

Aut hos arma sequi, ferrumque laceffere suavit? 10
Adueniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim

suavit. Verum bella sunt aut cupiditate, aut metu mali ac periculi nobis vel aliis imminenti, quod depulsum imus. Vetuerat Iupiter bellum inter Italos et Troianos fieri. Quid igitur metuendum erat? vt nunc bello vis depelleretur. His respondent Veneris verba: 20 *Cernis vt insultent Rutuli; — non clausa tegunt iam moenia Teucros*: vs. 20—24. Ergo metus aderat, alteri deorum ordini, ne succumberent malis Troiani; alteri, ne nouum in Italia regnum Troianorum conderetur. Nec tamen haec sibi persuaderi passus Wakefield: „quod vulgatur, inquit, ineptissimum est et defendi nequit.“ 11 *Adueniat* Gud. *Aduenit* alter Mentel. a m. pr. *At veniet* quondam Goth. tert. *arcessite* emendata lectio, non *accesit*. vid. Pier.

lum moueret? Docta oratio. *ferrum laceffere*, poetae idem est, quod alias mouere, Lucretii exemplo; *Namque alias aliud res commouet atque laceffit* lib. IV, 1033. Sic noster dixit *laceffere pugnas* (V, 429), *bella* (XI, 254), et alii *laceffere mare, arua*, etc., vnde tandem poetis simpliciter est, *incedere, accedere*; vt in illo Horatii: *Quicunque Bithyna laceffit Carpathium pelagus carina*, nauigat per mare, quia remis mouet: adeoque ad eundem paene morem ad ea deflectitur, quae omnino geruntur, sunt; itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348 *simulacra, Quae sita sunt in luce, laceffuntque, vt videamus*.

Latet ex primitiuo *lacere, mouere, ducere*, vnde *allacere, illicere*, notio τὸν impellere, vt toties Lucretius, *visum, aures, laceffere*, vi etiam *mouere visum, aures*, eodem sensu dictum occurrit. Duxerat hinc Virgilius, quod supra VII, 526 vidimus: *Aera sole laceffita*; et inf. XII, 85 *manibusque laceffunt Pectora plausa canis*.

11. Sunt in his verss. *semina Punicorum Sili Italici*; forte iam ex Ennio traducta. Annibalicum bellum tanta mole exorietur, vt dii ei se interponere possint: Alii a Romanis stare, alii a Poenis. Egregie instructa oratio! *Alpes immittet apertas*; magnifice: quandoquidem Alpibus patefactis Annibal in-

Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
 Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
 Nunc finite; et placitum laeti componite foedus: 15
 Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra

13 *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittere* Goth. pr. *inuitet* sec. *immiscet* tert. 15 *placitum* Heinl. recte tuetur e Pier. et parte suorum ac Seruio. Alii *placidum*, etiam Medic. *laeti placidum*. Nec tamen *placitum* cum Seruio accipiendum, mihi, Ioui: sed *placita* sunt omnia pacta, in quae consenserunt plures, h. quod iis placuit. 16 *auxia* coni. Waddel. Animad- versl. crit. p. 33, perperam.

gressus est Italiam. cf. h. l. Seru. *exitium et Alpes apertas* iunxit; haec enim omnis calamitatis et tot cladum acceptarum causa et origo fuit, quod Alpes perviae erant factae. Ad vulgarem morem oratio fuisset haec: cum Carthago immittet exercitum, qui Alpes traiciet cum exitio Romanorum. Poterat poeta hoc ipsi traiectioni tribuere, doctiusque ipsas Alpes commemoravit transitus. 14. *res rapuisse*. Apud Seruium: „clarigationem exercere, hoc est, per Feciales bellum indicere (atqui hoc esset, *res repetere*, Pergit): nam veteres laedere (haec vox expungenda) *res rapere* dicebant, etiam si rapinae nullum crimen existeret; similiter satisfacere *res reddere* dice-

bant.“ Assentior Seruio hactenus, ut dicam, ex formula antiqua hoc petatum, hostilemque omnino vim a poeta esse declaratam per rapinas, quae in bello sunt. Restat tamen alia ratio: *rapere res* est raptum, turbate, agere, exequi. Sic *consilia rapta*. Quid si h. l. accipias: tum licebit praecipitare res, temere ex odiis, non consilio, agere. Dictum fere quomodo *iter, cursum, rapere*, raptum agere. cf. ad VI, 8. Porro *placitum foedus*. Placita sunt omnia pacta, in quae consensere plures, h. e. quod iis placuit.

16 sqq. Artificii plena oratio Veneris: ut faciat miserationem pro Troianis et indignationem aduersus Iunonem. *Venus aurea*, notissima res, χρυσή Ἀφροδίτη

Pauca refert.

O Pater, o hominum diuomque aeterna potestas!
 (Namque aliud quid sit, quod iam inplorare queamus?)

Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur 20
 Per medios insignis equis, tumidusque secundo
 Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teu-
 cros.

Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
 Aggeribus moerorum; et inundant sanguine fossae.

18 o quo hominum Parrhas., quam Apronianam esse lectionem Iul. Sab. tradit. *hominum rerumque* praestantiores Pierii et Heinlii codd. omnes (*omnium rerumque* Rom.) cum Valer. Probo; idque sequendum esse ait Heinlius, nec tamen recepit; puto casu. Variasse videtur poeta versum 2 huius libri. Ceterum Iul. Sabinus subiicit: *Totus iste locus est ex primo Lucilii, apud quem introducit concilium deorum de interitu Lupi* (est is notus ex Horat. II Sat. 1, 68, et Cic. de N. D. 1, 23, et totum Sabini Scholion illustrant Fragmenta Lucilii p. 260. 261. conf. Seru. inf. ad v. 104.) 19 *tam* deest tert. Rottend. 20 *insultant* quatuor ap. Burm., qui remittit ad Ecl. II, 66. 22 *claustra* Medic. Arripuit hoc Wakefield, cumque in ms. Coll. Ies. esset: *non moenia*, ipse refinxit in ipso carmine: *non claustra tegunt, non moenia Teucros*. Inesse vim aliquam in repetitione haud neges. Et *claustra* pro portis bene. Nec tamen est in vulgato aliquid, quod poetam dedecet; ut *clausa domus* vulgo dicitur, sic *clausum vallum* apud Silium, et *clausa moenia* h. l. 24 *moerorum* pars librorum cum Probo et Seruio hic et infra XI, 382, ubi idem fere versus redit; antiqua pronuntiatione pro murorum, ut in *coera* et aliis; mansere, *pomoeria*, a murus, moerus, item poena, Poeni.

ex Homero: Exponitur vulgo, pulcra. Verum est, ex antiquissima religione, auro ornata. *potestas* est pro potens: abstractum pro concreto. 19. *Namque*. Solus enim tu restas, quem implorare possim, cum fere omnes dii in fauorem Iunonis con- cesserint: ut fere Seruius. 24. *aggeribus moerorum* ex Ennio aut alio vetere poeta

Aeneas ignarus abest. Numquamne leuari 25
Obfudione fines? Muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiae; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis

Cur tamen non nisi his binis locis poeta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis *muros* communi more eloquatur, equidem non expediam, nisi forte *agger moerorum* ex Ennio aut alio vetere poeta desumptum seruaui. Non enim *moerorum* deprehendo scriptum nisi in *aggere moerorum* inf. 144, et XI, 382. Quod si ita se habet, grammatici alicuius ludibrium hoc esse arbitror; nam Rom. et Medic. alique praestantiores *murorum* habent. Potuit fieri, ut vetus Grammaticus ex suo codice, in quo *moerorum* ubique scriptum erat, hunc locum laudaret, utque hinc increbesceret opinio de scriptura huic loco peculiari: quae communis erat omnibus locis. In fine versus *fossas* plerique Pier. Gud., alter Hamb. tert. Rottend. qu. Moret. cum tert. Goth., sicque Seru. legisse videtur. *fossae* tamen, quod in Medic. et aliis habetur, ubique lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *fossae inundant sanguine*, absolute, pro vulgari, *sanguis inundat fossas*, ut *amnis inundat campos*; nec exempla aliorum poetarum desunt; et sic Priscianum VIII quoque legisse notat Ge. Fabric. At Burm. *fossas* praetulit; cum enim *miscet* praecesserit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, ut et *fossas* ad eos referatur. Sed si haec regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Errorem ut praecidamus, post *murorum* plena tantum interpunctione opus est. Tum idem infra XI, 383 in simili loco *fossae* reliquit. Equidem non dubitem *fossae* pro vero habere. 25 *Vnquam na* sec. Moret. 26 *iterum insidet* tert. Moret. 27 *nec non exercitus alter*. Hemistichium mihi videbatur frigere, multo magis, si, ut fere factum, plene interpungitur post *alter*: Sed bene monuit Brunck. cum seqq. verba haec esse iungenda; etsi vel sic dura est oratio, 28 *surgit* Medic. Gud. et alii Heinf. ac Burm., minus bene. Poetae videndum est, ut quam maxime in praesentem rem lectores adducat. *ab aruis* pr. Voss.

ductum; v. Var. Lect. 25. Diomedes surgit Aetolis *ab Arpis*, ab Aetolis sub Diomede infestis, ad quem bel-
dione se pressos videant. 27. li societate iungendum missi
Nec non alter exercitus et erant a Latinis legati, cf. sup.

Tydides. Equidem, credo, mea volnera resiant;
Et tua progenies mortalia demoror arma! 30
Si sine pace tua, atque inuito numine, Troes
Italiam petiere: luant peccata; neque illos
Iuueris auxilio. Sin tot responsa secuti,
Quae Superi Manesque dabant: cur nunc tua
quisquam

Vertere iussa potest? aut cur noua condere fa-
ta? 35

Quid repetam exustias Erycino in litore classis?
Quid tempestatum regem, ventosque furentis

29 *me v.* alter Menag. 31 *inuiso* Ven. *inuicto* Doruill. nomine Gud. 32 *luunt* Franc. 33 *Sint tot* Franc. Si bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii. 34 *non tua* Montalb. 35 *Vertere iussa*. Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, imprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *iura*. Enimuero *flectere iussa* oblong. et alii Pier. pars vet. edd. cum magna parte Heinlianorum. *flectere iura* sec. Menag. et Leid. 36 *exhaustas* ed. pr. Burm., qui cur Erycinum littus in Italia quaerat, non assequor.

VIII, 9, et lib. XI, 225 sqq. esset. Haec sunt *mortalia arma*. 33. *tot responsa* cf. sup. Tom. II, Disquis. II, f. VI sq. *Manes* Hectoris lib. II, 294. 295. Creusae II, 780. 781. Anchisae V, 729 seq., nisi descensum ad Inferos maxime respexit. 36. Facit inuidiam Iunoni commemorandis eius in Troianos machinationibus: primum *incensae* in Siciliae litore *classis* lib. V, 606 sqq.; porro 37 in *Aeolia insula*, quod adiit Aeolum lib. I,

Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) mouet, et superis inmissa repente. 40
Allecto, medias Italum bacchata per vrbs.
Nil super imperio moueor: sperauimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx
Dura: per euerlae, genitor, fumantia Troiae 45
Excidia obtestor; liceat dimittere ab armis

38 *exactos* Menag. pr. 39 *intempesta* Goth. sec. *intempesta* tert., corruptum ex vetere scriptura, *intemptata*. *manebant* Doruill. 40 *inuisa* Leid. 41 *Allecto*. v. ad VII, 324. *iterum bacch.* Goth. tert. 42 *imperiis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. conf. Stat. II Theb. 339. *sperauimus* legerat Iul. Sab. 43 Seruium distinxisse: *sperauimus*, *ista Dum f. f.* putat Burm. 44 *dat* duo Burm. 45 Post *Dura* interpungendum monet Seruius. Iunxerunt itaque alii *Dura excidia*. Sed *Dura Iuno*. cf. inf. 72. 46 *dimittere* aliquot Burm. *liceat superesse nepotem*,

50 sq., et 38 *Irim* ad Tur- ipsam audiuius: *Absumtae*,
num missam lib. IX pr. Si inquit, *in Teucros vires*
tamen seqq. compares, ad *caelique marisque — Flec-*
superiora tempora adhuc re- *tere si nequeo superos,*
ferendum erit hoc, adeoque *Acheronta mouebo* VII,
redit (ita conuertit orationem 301. 312. 40. *sors rerum*;
affectus animi concitati) ad pro vulgari, pars, portio:
ipsum classis incendium lib. loca infera. 41. *bacchata*
V, 606. 39. *Nunc etiam*: per v. vagata: VII, 342 sqq.
ex quo Troiani ad Italiam Aliud est quod Lauinia cum
tandem appulerunt. Antea matronis bacchatur ibidem
mare terrasque metu cae- 376 seqq. 42. *super impe-*
lumque fatigabat Iuno lib. I, rio: a Ioue promisso sup. I,
280. Nunc etiam Orcum, 257 sqq. et Disquis. II, f. VI.
qui restabat, adit ad Alecto VII. 44. *Si nulla*; vt I,
excitandam. vid. supra VII, 234 quibus — *Cunctus ob*
323 seqq. Sed et Iunonem *Italiam terrarum clauditur*

Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Aeneas sane ignotis iactetur in vndis;
Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
Hunc tegere, et dirae valeam subducere pugnae. 50
Est Amathus, est cella mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliaeque domus: positis inglorius armis

Incolumem Ascanium liceat discedere ab armis Goth. tert. 47 *nepoti* coni. Heinsius; sed bene ipse damnat. 48 *sane* semper mihi displicuit: etsi non ignoro defendi posse, nec tamen vt sensum habeat, quem vulgo tribuunt, vt sit, valde: nec vt cum irrisione dicta innuat: eam enim inesse non video; sed vt simpliciter, saltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero sumto: δὴ, δὴ γὰρ. Habemus vero meliorem lectionem Romani vetustissimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. sec. *Aeneas procul i.* Hoc amplector. Porro *in oris* aliquot Pier., tum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis*. Bona sententia respectu Aeneae apud Etruscos degentis: *Aeneas procul ignotis iactetur in oris*; rhetorice, vt alia in hac Vengris oratione, exaggerata; et forte *undas* adduxit vox *iactetur*, quoniam *mari et vndis iactari* solenne est. Recepit quoque hanc ex duplici codd. lecta confectam lectionem Brunck. Mihi in iis locis, in quibus plures sunt lectiones, sua quaeque codicum auctoritate et probabili sententia se commendantes, nihil nouare constitutum est: ne lectio per editorum diuersa in innouando iudicia per omnes editiones fluctuet: etsi elegantiam alterius lectionis bene sentiam. conf. Not. 49 *quacunque* pr. Hamb. 50 *Nunc* Lubec. ap. Burm., qui repente hic prodit nouus codex. *dirae* Sprot. cum vet. Pier. 51 *Amathos* perperam codd. Pier. Heins. *Amathuns* Franc. Sed

orbis. 47. *Ascanium* — sc. neae naus et errandum per cui regnum Italiae Romanae ignotum mare. cf. Var. Lect. *naque tellus debentur*; lib. In v. 49 comparant interpp. IV, 275, et a quo gens Iulius versus de Sarpedone Iliad. π, 436. 437. 438. 50. *Ascanium* saltem liceat *tegere, subducere*; ὑπάγειν, ὑπεκφέρειν, Iliad. λ, 163. ε, 318.

Hoc tamen respici non puto. Iliad. λ, 163. ε, 318. Sed sede in Italia negata iterum conscendenda fuisset Aeneas ad lib. I, 680 et 681. do-

Exigat hic aeuum. Magna ditione iubeto
 Carthago premat Aufoniam; Nihil vrbibus inde
 Obstabit Tyriis. Quid pestem euadere belli 55
 Iuuit, et Argolicos medium fugisse per ignis,
 Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae:
 Dum Latium Teucris recidiuaque Pergama quae-
 runt?

est Ἀμαθῶς ex Ἀμαθῶσι. est excelsa P. Doruill. Paphus cum
 libris Heinl. rescriptit; vulgg. Paphos: quod retinuit Cuningham.
 est celsa Paphos atque alta C. Palatin. ap. Pier. cum Rom., alii
 ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rottend. pr. Hamb. Alii confundunt
 vtramque lectionem: est celsa mihi Paphos atque alta C. Vide-
 tur alta illatum esse ex inf. v. 86. 53 Exiget plerique Pier. et
 Heinl. cum Goth. sec. aeuom Gud., et ex hoc reposuerat Heinl.
 Si tamen hic, cur non vbique? Si Virgilius ita pronuntiauit: uti-
 que non hoc loco solo. Nisi ad aurium iudicium referas: quod
 quale Romanorum fuerit, vix dicere ausim, mihi aeuom se pro-
 bare fateor. 54 C. ut premat Goth. tert. Italiam tres Burm.
 Nil viribus Parrhas. et Reg. Nihil arctibus malit Io. Schrader.
 Nil etiam Cuningham. praetulit. 55 Obstabat Menag. pr. et
 Sprot. cum Goth. pr. Tyriis vel Teucris Zulich. bellis Goth.
 tert. 56 Argolicum pro — orum Bigot. medios alii edd. et
 scripti Pier. et Burm., binique Goth. Exquisitius alterum: Aeneam
 medium fugisse. fecisse Ven. 58 rediuiua Rom. et alius Pier.,

mus Idaliae dictae esse pos-
 sunt plurali numero; docte
 sane: feram tamen nec mi-
 nus, ut sit domus Idaliae
 terrae, τῆς Ἰδαλίας. Sic lu-
 cos Idaliae dixerat. conf. ad
 lib. I, 681. domus pro ha-
 bitatione, sede. Dicuntur
 autem dii amare terras eas,
 frequentare et inhabitare,
 quae ipsis sacratae sunt, in
 quibus templa eorum sunt.
 53. 54. Respicit Iouis verba

paullo ante v. 12. conf. Aen.
 I, 19 seqq. Verba ad inui-
 diam grauias: magna ditio-
 ne, potenti imperio, et pre-
 mat pro teneat. 54. inde,
 ab Ascanio, et eius posteris,
 nulla esto mora coloniae Ty-
 riae, quo minus imperium
 Italiae consequatur. 55. pe-
 stem simpl. ἐλεθρον, perni-
 ciem, ut recte Cerda. 58. re-
 cidiua Pergama, renascen-
 tia, restituta: conf. IV, 344.

Non satius, cineres patriae infedisse supremos,
 Atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Si-
 moenta 60
 Redde, oro, miseris: iterumque reuoluere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
 Acta furore graui: Quid me alta silentia cogis

sed recidiua fere omnes scripti Heinl. v. sup. ad IV, 344. r. moe-
 nia sec. Moret. quaerent habet Iul. Sab. et, pro quaerent, addit.
 59 Num satius tres Burm. insidisse Mentel. pr. et tert. Rottend.
 v. I, 719. expendisse ed. pr. Burm. 60 quod T. Zulich. et Ou-
 dart. a m. pr. quae Ven. et Leid. Corruptelas nominum fluuiorum
 v. ap. Burm. 61 euoluere pr. Hamb. resoluere Erf. 63 Icta f.
 tert. Moret. v. Heinl. sup. ad I, 513. f. graui est Goth. sec. me
 abest Menag. pr. coges duo Burm.

VII, 322. Tota conclusio
 orationis, qua expostulat Ve-
 nus, egregia est vi ac neruo,
 quo argumentum per se gra-
 ve potenter vibrat. Quid
 profuit nunc Troianis excisa
 vrbe effugisse et nouas sedes
 quaesuisse: si nunc similis
 fortuna eos excipit, ut no-
 va vrbe capta excindantur?
 Quam παθητικῶς cineres pa-
 triae memorat. solum, quo
 Troia fuit: ut lib. III, 11.
 Scilicet praestabat sic, in vr-
 bis solo aequatae ruinis re-
 mansisse. Illa vero sublimi-
 ter: redde nobis Troiam an-
 tiquam! Praestabat sic in
 Troade remansisse et iterum
 easdem aerumnas tolerasse.
 Erat enim metuendum ibi,

ne denuo Achiui incurfarent
 Troadem et easdem iniurias
 inferrent, quas Troes antea
 erant experti. Frangunt In-
 terpp. post Seruium vim to-
 tius loci. Similis orationis
 color sup. II, 669 Reddito
 me Danais.

63 sqq. In oratione hac Iu-
 nonis, qua Veneris accusa-
 tionem ea diluit, quasi suis
 machinationibus calamitates
 hae inductae sint Troianis,
 et in Troianos et Aeneam
 criminationes retorquet, qui
 prior Italiae sedem quietam
 bello lacerasset, nescio an
 non poeta paullo nimis ῥητο-
 ρικῶς versetur. Summa sen-
 tentiae redit ad notum illud:
 Quis tulerit Gracchos de

Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam diuomque sube-
git 65

Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandrae impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere mu-
ros? 70

Tyrrhenamue fidem aut gentis agitare quietas?

64 *obtectum* sec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et No-
nium. *Burm.* 65 *diuumue* tert. Goth. 67 *fatis petiit*: e Pie-
rianis ordinem bene adoptauit Heinlius. Vulgg. omnes: *petiit*
fatis. Rom. *petit fatis*. Menag. sec. *petiit fatisque*. 68 *Non*
L. c. sec. Hamb. et Ven. 70 *Non puero* Gud. *flammam belli*
Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Versus abest Goth. tert.
71 *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heinl. cum Donato. *et g.*
Rom. *g. equitare q.* Franc.

seditione querentes: at- 183 sqq. et Tom. II, Disquis.
qui Gracchi fere sunt pleri- II, f. VI. 69. *uentis*; *ἐντε-*
que, qui iniuriam aliis intu- *πικῶς* de navigatione in Ti-
lere. Iniuriam fieri statuunt beri, qua Euandrum, et in-
sibi ab iis, qui de eorum in- de Etruscos petiit Aeneas.
iuriis queruntur. 63. 64. ac- 71. *agitare* ad vtrumque di-
cipio secundum illa lib. I, verso paullum sensu retulit:
23 seqq. *Nec dum etiam* *gentes agitare quietas*, ex-
causae irarum saeuique citas, ad belli societatem im-
dolores Exciderant animo pellere, *Tyrrhenam fidem*
etc. 67. *Fata* maligne inter- *agitare*, mouere, sollicita-
pretatur Iuno *Cassandrae* re, societatem et foedus cie-
furias h. vaticinia, quae adeo re, expetere; pro vulgari,
primo omnium loco Aeneam permouere Tyrrhenos, vt
ad iter suscipiendum adigere auxilii ferendi causa socie-
debuere: conf. sup. lib. III, tem ineant. *fides* est socie-

Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri,
Egit? Vbi hic Iuno, demissaue nubibus Iris?
Indignum est, Italos Troiam circumdare flammis
Nascentem, et patria Turnum consistere terra, 75
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater:
Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis?

72 *dura* sec. Moret., male; *dura* est, quae cogit. vide v. 45.
nostra ante Heinlium, qui ex Medic. Menag. et Bigot. emendauit.
Corruptela tamen etiam Romanum inualit et ceteros omnes, etiam
Rufinian. de Schem. Dian. §. 7. 73 *Vbi hinc* Medic. *haec*
Parrhaf. *dimissaque* multi et hic ap. Burm. 74 *Rutulos T.*
Goth. sec. *succendere flammis* ap. Rufinian. de Schem. Dian. §. 5.
76 *Venilla* Gud. a m. pr. 77 *inferre* duo Rottend. et Doruill.

tas, fide interposita facta. cf. ta a Pilumno, soror Amatae
ad IX, 79. In v. 72 respicit Latino nuptae: conf. VII,
v. 44. 58. quis deus egit? et 366, et Excurs. VII ad VII,
si quis deus, an ego egi? in 371. Vult autem poeta de-
hanc *fraudem*: est *fraus* clarare, Turnum esse in Ita-
nunc malum, *ἄρα*, vt toties; lia natum, et *defendere ter-*
periculum Seruius interpre- *ram suam* aduersus aduenas
tatur. (lene verbum: *consistere de-*

74. Comparatio ad inui- legit): contra, Troianos ad-
diam instituta. *Indignum* venas bellum intulisse Lati-
est — *Quid*; pro: Si indig- nis. 77. *Quid*, an minus in-
num est: an minus indig- dignum est? *atra face*; in
num, an tolerabilius est? hoc et sqq. exaggerat notio-
Troiam, Troiam nouam, ca- nem belli per Troianos moti,
sira. 76. *Pilumnus* inter he- dum ea cumulat, quae in
roes seu deos Latii indigetes bello fieri solent, etsi a Tro-
fuit, nunc inter Turni maio- ianis ea facta esse nondum
res habitus: IX, 4. X, 619. constat. *face* itaque pro-
Venilia ex deabus marinis prie; Male Seru. explicat
seu nymphis fuit, data a poe- *saeuo bello*; nec bene Bur-
ta, aliorum forte exemplo, mann. remittit ad lib. VII,
Dauno in matrimonium, or- 456 vbi Alecto *facem* Tur-

Arua aliena iugo premere, atque auertere praedas?
 Quid, loceros legere, et gremiis abducere pactas?
 Pacem orare manu, praefigere puppibus arma? 80
 Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
 Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
 Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:

78 Huic in nonnullis v. 79 praeponi notat Burm. *aduertere* alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. *auertere praedam*, abigere, solenne est. cf. ad I, 472. *euertere* Oudart. 79 *lege et* Parrhaf. cum Goth. sec. *adducere* Leid. 80 *et pr.* Rom. et aliquot Pier. 82 *velitos o. manes* Ven. *ostendere* Parrhaf. *praetendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. sec. Dictum autem *pro viro obtendere*, non pro vulgari *vitro* casu tertio, sed subint. alteri, Achilli, *pro vitro*, Aenea, ad hunc tuendum. 83 *potis* Cuningham. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* iterum volebat

ni pectori immittit. Non id, quod supra narratum magis praedas egerant Troiani, quam incendia per agros sparserant. Sed ad invidiam faciendam ea omnia commemorat, quae fieri belli more poterant. 79. *legere*, eligere, sumere. Perperam cum Seruio alii: furari, sublegere exponunt, *gremiis* focerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis; scil. Laviniam. Decet numeri enallage iram et habet vim. 80. Non eadem sed diuersa est sententia. Ad minas a Troianis factas, obtinere se posse vi, quod precibus non concedatur, spectat alterum: *praefigere puppibus arma*. Igitur ad inuidiam deflectit

VIII, 92 in simili Aeneae Tiberi aduerso navigatione: *Miratur nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum*.
 81. *Tu potes*; ad Iliad. ε, 315 seqq. Aenea Diomedei erepto spectat: alterum v. 82 Veneri imputatur, quod a Neptuno in eius gratiam factum Iliad. υ, 321 seqq. De 83 constat nobis sup. ex lib. V, 809. 82. *proque eo — ventos inanes*, auram, ἄερα. 83. Etiam hoc per aliam deam factum erat, sed in Veneris gratiam: sup. IX, 82 *Ipsa deum fertur genetrix* etc.

Nos aliquid Rutulós contra iuuisse, nefandum est?
 Aeneas ignarus abest: ignarus et ablit. 85
 Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
 Quid grauidam bellis urbem et corda aspera tentas?
 Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
 Obiecit? quae caussa fuit, consurgere in arma 90

Markland., sed recte monet Burm., etsi in se ipsum ius statuatur, non ubique eiusmodi elegantias et aduersus libros esse sequendas. *classes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth., perperam. 84 *contra* Turnum Menag. pr. *est* abest tribus Burm. 86 *Paphus* et hic ab Heinsio profectum e Medic. et al. pro *Paphos*. *sint alta* Menag. pr. 87 *belli* Doruill. a m. sec. 88 *Troiae res* sec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid. 89 *quis T.* Doruill. et pr. Hamb. a m. sec. 90 *concurrere* Oudart. et Leid. conf. ad Ge. I, 318.

86. 87. Si, quod ipsa dixisti, tibi est Paphos, quo eum incolumem abducere possis, quid *urbem* Latini, adeoque ipsum Latium, bello illato sollicitas? gentem bellicosam, *gravidam bellis* sc. quae illa gerit; multa bella gerentem; sic *gravidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229, in qua magnum futurum erat imperium. *Idalium*: vid. sup. 51, et ad lib. I, 681.

iani experiuntur, esse causam, Paridis adulterio: sic *manet alta mente repostum Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae. vertere fundo* pro vulgari, funditus euertere. *res fluxas*, seu per se infirmas Troianorum in Latio res designat, seu, quod tamen eodem redit, ornans est epithetum: nam, quod euertitur, omne infirmatum et labefactatum esse necesse est. 89. *an is qui*: absolute dictum: sed interpretandum de Venere, quae belli Troiani auctor fuit Helena rapta: mox statim reddit ad proprium: *quae fuit*

88. Insurgit oratio et acerbè in ipsam Venerem inuehitur: non se, sed ipsam Venerem malorum, quae Tro-

Europamque Asiamque, et foedera soluere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
 Aut ego tela dedi, fouiue Cupidine bella?
 Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
 Haud iustis adsurgis, et inrita iurgia iactas. 95

Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
 Coelicolae adsensu vario. Ceu flamina prima,
 Cum deprensa fremunt filuis, et caeca volutant

92 *Spartem* sec. Hamb. 93 *foutque* al. *fouine* pr. Menag., sed *fouiue* meliores Pier. et Heinf. 94 *Tum* scripti potiores cum Goth. binis; et sic IV, 597 *Tum decuit*. Cledonius quoque agnoscit. Casu igitur factum, quod in Heinlianam recensionem illud non transiit, sed remanserat *Tunc*. 96 *T. o. dictis* Gud. 98 *depressa premunt* Parrhaf., et *depressa* etiam emendabat Markland. ad Statii Silu. p. 20, vt *depressa fremere* sit, humili et depresso

caussa etc. 91. *foedera soluere furto*, vt solueretur, rum aestu Iupiter tandem decerneretur, pax, pacatus status, inter Troianos et Graecos, abducta furtim Helena. *furtum* pro raptu. *foedera* in Homericis: in quibus ille Iliad. Θ pr. a praeliis et consiliis vtriusque exercitus se abstinere iubet deos; mox tamen eosdem fraude Ioui facta praeliis interesse videmus. Etiam diuerso modo ac meliore studia deorum et discordiae in Aeneide procedunt, ac finem habent, quam in Iliad. Φ, pugna inter ipsos deos facta, nullo ad ipsam actionem epicam vsu ac fructu. Ad comparisonem hanc conf. Georg. I, 356—359, at

Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
 Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas, 100

Infit. Eo dicente deum domus alta filescit;
 Et tremefacta solo tellus; filet arduus aether;

sono murmurare, vt apud Lucret. *Cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit*. Nec spernenda haec erat emendatio. Idem, ne bis *fremebant* et *fremunt* esset, *gemunt* malebat: et *gemere* vique dicuntur et *siluae ventis* et ipsi *venti*: sed potest alterum defendi non modo simili loco inf. XI, 296, vbi Heinf. ad h. l. prouocauit, verum ipsa ratione: etsi enim ter redire videtur vox *fremere*: *fremebant*, *ceu fremunt*, *cum fremunt*: altero tamen loco nemo de eo cogitat, nisi subtilitate grammatica illata. 99 *portantia* nonnulli apud Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr. 100 *cut prima* p. Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. sec.) et Donat., itaque receperat Heinsius; sed iterum *summa* revocauit Burmann., quod *prima* modo praecesserat; et probe factum arbitror; parum enim placet *τὸ prima* h. l. 101 *Infit, quo dicente* Ed. Ven., nec male. *domus alta quieuit* Iul. Sabinus legisse videtur; et *quiescit* pr. Hamb. a m. sec., scilicet ne *filescit* et *filet* continuo se excipiant: quod per se non male fieret, modo non sententia interiiciatur: *et tellus tremefacta est solo*; forte ergo repetendum etiam in illis: *Et tremefacta solo tellus filescit*. 102 *falo* Goth. tert. *sono* Passerat. apud Burm. suspicatur; et sic

exornationem comparationis didos hos versus quilibet facile mirabitur. Primas, sed Miltonus dabit *Parad. Lost* II, v. 284 seqq. *deprensa*, obscuras, lineas in Ennianis intercepta, impedita, inclusa; proprie deprensus aliquis est ex insperato; vt de nauibus Ge. IV, 421, et de Caco VIII Aen. 248. 249, tum simpliciter, vt h. l., oppressus, inclusus. Illustratum vocabulum a multis. — 100. *tere amnes perennes, arborum cui summa potestas*: *ὁ κρείττος ἐστὶ μέγιστος* Iliad. β, 118. Odyss. ε, 4. Splen-

Tum Zephyri posuere; premit placida aequora
pontus.

Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teu-
cris 105

Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque
secat spem,

pr. Hamb. a m. sec., vt sit *sono vocis*. Perperam. Est enim poeti-
cus ornatus; vt *solum terrae, solum telluris*, iungi solet; quo-
niam *solum, oīdas*, per se notionem habet fundamenti, quod
subiectum est: sic quoque *tellus* contremiscere dici potuit *solo*,
simpliciter, nulla alia notione adiuncta. Sic fere mox, cum *aequora*
ponti iunctim efferantur, poeta dixit: *pontus premit aequora*,
h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum* pro *vsque ad*
solidum accipere, sermonis rationi repugnat. 103 *Iam Z.* malit
Burm. *Et Z.* aliquot Pier. Sed variat poeta copulam. *Tum venti*
Macrob. VI, 2, sed sup. ex lib. VII, 27. *posuere minas, premit*
aequora pontus Ven. Sed iam vidimus lib. VII, 27 *Cum venti*
posuere omnisque repente resedit Flatus. 104 *f. verba* pr.
Hamb. vid. III, 250. conf. Iliad. 2, 5, 6. 105 *Quando equidem*
Hugen. Doruill. cum Goth. tert. *Ausoniis c. f. Teucros* Gud. a
m. pr., quo alludit pr. Voss. *Ausonios — Teucros*. 106 *licitum*
est ante Heinfl., qui recte hoc eiecit auctoribus libris. 107 *Quae-*
cunque aliquot Pier. *tenet spem* Doruill. Hic velim ab Heinfl.

lus: adiectum *solo* spectat dici potest. 104. „Totus hic
ad poeticum ornatum; pro locus de primo Lucilii trans-
vulgari, *solum telluris*; *solum terrae*. 103. *Zephyri*
posuere se, quiescere, conf. agere primo de interitu Lu-
VII, 27. *premit pontus ae-* pi — postea sententias dice-
quora: sternitur, tranquil- re.“ *Seru.* conf. Var. Lect.
latur mare. Ductum ex eo sup. ad vl. 18. Sequitur Io-
more loquendi, quo *aequo-* vis decretum: 107 — 113.
ra ponti dicuntur, et, quod Quam vtrique pars fortu-
premēre se, comprimere se, nam hodie experietur, quam

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebō:

et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque secat spem*, acceperint. Seruius exponit: „sequitur, tenet, habet: vt VI, 900 *Ille viam secat ad naues*.“ Sed *viam secare* longe aliud est. Si poeta archaismum sectatus *fecit* scripisset, posset esse antiqua vox *feco, fecere*, pro *seco, ere*, vnde *sequor* mansit. Turnebus exposuerat *sumit*: nam, qui aliquid secat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem factis*, vt, qui viam secat, aperit. Sed haec dura et longe petita sunt. *Spem incidere* et ex Horatio *spem longam refecare* rationem certam loquendi satis produnt, quae quidem ita fert: vt, *spem secare*, sit: incidere, intercipere, spem. 108 *Rutulusne* aliquot Pier. cum Rom.; tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *luat* Mentel. pr. et Parrhaf. *ruat* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed satis constat *fuat* esse verum, ex antiquo *fuo, fuere*, vnde mansit *fui, habeto* Voss. sec. et sec. Hamb., vnde Heinfl. coni. *habetor*. Cf. Iliad. 2, 419. 430.

spem magnarum rerum prae- sententia verbis subiecta est.
dictarum et expectatarum al- 107. 108. *quam quisque,*
terutri sibi praecident (qua *Tros Rutulusue fuerit, spem*
spe excident), seu Troiani *secat*. Obscura et ambigua
seu Rutuli, iuxta et eodem est notio vocabuli *secat*: v.
loco habebō: siue (quod Ve- Var. Lect.; potest praeterea
nus putat) satis suis iniquis, sententia duplici modo con-
siue (quod Iuno v. 68) stul- stitui, aut vt sit explicatiua, vt
titia Troianorum et vaticiniis vtrumque hemistichium eun-
falsis eo res adducta est, vt dem sensum habeat: *quae*
noua Troia nunc oppugne- *cuique est fortuna, quam*
tur. Nec Rutulos seu Lati- *quisque secat spem*: aut vt
nos a satis impendentibus li- altera pars sit aduersatiua:
bero, non intercedo, quo quam alteruter fortunam aut
minus fortunam sibi debi- habet, aut sibi ipse praecidit
tam consequantur. Experia- et evertit. Alterum hoc ma-
tur vtrique pars seu tristia lo: sic *secare* est incidere,
seu laeta pro hodiernis re- intercipere, spem: vt apud
rum initiis et actu. Ego neu- Horat. *spem incidere, spem*
tris studebo: euenient, quae *longam refecare*. In hoc sal-
fata ferent. Haec, arbitror, tem analogiam habes, quam

Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
 Siue errore malo Troiae monitisque sinistris. 110
 Nec Rutulos soluo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
 Fata viam inuenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum. 115

110 *Troës* Hugon. a m. sec. *monitisue* Bigot. cum Goth. tert.
 111 *saluo* Zulich. pro var. lect., sicque Goth. tert. *quisque* Me-
 dic. a m. pr. Interpunctio etiam sic institui potest: *habebo. Seu—*
sinistris: Nec R. soluo. Vel: Seu — sinistris (Nec Rutulos
soluo): sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent. Neu-
tra ratio praeferat vulgari. 112 ferant Bigot. 113 inuoniant
 Gud. a m. pr. cum aliis Heinl. et Medic. Pier.

sequare; necdum vidi melio-
 ra. Respiciunt autem haec
 ad spem Veneris de futuro
 Iuli in Italia regno, quam
 incidi et interimi necesse
 erat, si castra a Turno ex-
 pugnabantur. cf. sup. 42. 50.

109. 110. Iungo *castra te-*
nentur obsidione Italorum:
seu fatis, quod fata iniqua,
 quod Venus volebat, profe-
 quuntur Troianos etiam in
 medium Latium, *siue erro-*
re malo Troiae (h. Troia-
 norum, qui oracula accepta
 male interpretati sunt) *mo-*
nitisque sinistris, oraculis et
 vaticiniis falsis, *furiis Cas-*
sandrae. vide sup. vl. 67. 68.
 Porro v. 111 *Nec Rutulos*
soluo, obscurum est per bre-

vitatem affectus. Videtur
 supplendum esse ex iis, quae
 proxima sunt: non soluo, ex-
 soluo, eximo, Rutulos *labo-*
re et fortuna, quae eos ma-
 net. *nec*, non magis Ru-
 tulos quam Troianos. In-
 terpretes secundum Seruium
soluo pro absoluo accipiunt;
 parum commode arbitror.
 112. 113. Omnibus aequus
 ero; neutri parti studebo.
 Nihil obstabit fatali rerum
 ordini; pro, ego non obli-
 stam. 114. docte dixit *ripas*
 (pro ipso amni) *torrentes pi-*
ce et voragine atra h. alta
 aqua nigra defluens flumen.
 115 Notum Iliad. α, 528 sq.,
 et Catull. LXIII, 204 *An-*
nuat inuicto caelestum nu-

Hic finis sandi. Solio tum Iuppiter aureo
 Surgit, coelicolae medium quem ad limina du-
 cunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
 At legio Aeneadam vallis obfessa tenetur; 120
 Nec spes vlla fugae. Miseri stant turribus altis
 Nequidquam, et rara muros cinxere corona:
 Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,
 Assaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,

116 *Haec finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinl., vt sup. III, 145.
 cum I. Lubec. 120 *At* Heinl. e codd. pro vulg. *Ast.* Zulich. *Ac.*
flammis obs. pr. Hamb. pro var. lect. 121 *Nec f. v. fugae*
miseris Sprot. duo Rottend. et Doruill. 123 *Iasius* perperam
 editum passim ante Heinl. *Asius* iam Pierius emendauerat ex Rom.
 Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm.,
 in cuius edit. vitiose exaratum Thymoetes. Est enim *Θυμοίτης* ap.
 Quintum II, 9. 124 *A. domus duo et* Ed. pr. ap. Burm. ex lib.
 I, 284. *Thybris*, et ante Heinl. *Tybris*, corruptum arbitror: Quo-
 modo enim Troianus vir poetae a Tiberi denominari commode
 potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: eoque allu-
 dunt alii ap. Burm., in quibus *Thimbris*, *Tunbris*, *Thinbris*
 legitur. Fuit autem Thymbra vrbs et fluvius, hic etiam Thymbris,
 Troadis, vid. Iliad. α, 430, ibique Eustath., vnde Thymbraeus Apollo.
 cf. Ge. IV, 323 et Not. Transtulere Graeci scripturam sibi notio-
 rem ad Tiberim, quem et ipsum *Θύμβριον* appellant. cf. Salmaf. ad In-
 script. Herod. p. 87.

mine rector, Quo tunc et Sidera, proclamatque adi-
tellus atque horrida con- *ci ceruicibus Atlas.* 117.
tremuerunt Aequora, con- *medium.* Hic Romanum
cussitque micantia sidera agnosce: vt magistratum, ita
mundus. Iam compara tu-
 morem Statii VII Theb. 3. 4
 de Ioue indignante: Iupi-
 ter — *Concussitque caput,* 118. 119. Comparant ver-
 ba Iliad. μ, 35. 36. *et moe-*
motu quo celsa laborant *nia cingere flammis,* immit-

Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo, 125
Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exigua montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menesitheo.
Hi iaculis, illi certant defendere saxis, 130.

125 *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquisitiore. Tum ap. Seru. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani, Sarpedonis ambo* (sc. filii), *Et Clarus.* 126 *Et Clarus et Haemon.* Locus manifeste inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier, et Mediceus cum aliis Heinſ., vt vetus adeo corruptela hic infideat: scripturus enim fuisset poeta: *atque Haemon.* Heinſius tentat varie *et Cnemon* et *Macon* et *Memnon*; sed talia infinita possit aliquis comminisci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, vt sit *Clarus*, vt Panthus; sed *Εμος* vix occurrit. *Et Darus* vitiose nonnulli: multae etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Aethemon.* Parrhaf. *clarus Thimon.* Duo Rottend. et a m. sec. Moret. tert. *et Themon*; *Θήμων*; quod equidem, si quid mutandum, cum Heinſ. edit. amplector: inprimis cum corruptelae causa in promptu sit. *Iliaca* in Gud. ex vitio scribentis pro *lycia*, *Lycia*, et erasa vox antecedens, vnde Heinſ. putabat fuisse *et Haemo Iliaca c. ab Ida.* Pierius nonnullos habere testatur *Ida c. ab alta*, pessime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi esse debuer. *Lycia alta*, nobili, clara, vt alias quoque poetae hoc epitheton frequentatur. *comitantur* edd. Ald. Iunt. *ab acta* Goth. tert. 127 *c. pectore* pr. Hamb. 128 Modestius hoc visum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. 4, 481 Polyphemum in naues *πορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο* iaculatum esse: Senec. Suaf. 1. p. 9. Locum iam Burm. post alios laudauit. Sed Maecenas non cogitasse videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Troiano Maronem. *Lerneſius*, *Lirneſius*, *Lyrneſius*, *Herneſius*, est in codd., sed *Λέρνησσον*, Troadis, patriam Briseidis, ab Achille direptam (Iliad. β, 690. τ, 291 sq.) quis nescit? *Acmo*, *Agmon*, *Aemon* alij. 129 *Liceo*, *Litio*, *Lycio* libb., et Gothani *dicio*, *clicio*, *citro*; tum *Mneſtheo* codd. pars, quod et Macrob. V, 17. Sed est Homericum *Μενεσθεύς*. 130 *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *saxis d. certant* Goth. tert.

tere vndique ignes, aliter de vigiliis. *stant prima* dictum ac sup. IX, 160, vbi *acies*; in acie prima: *πρό-*

Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fuluum quae diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per ar-
tem 135

Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,

132 *inter primos* Gud. pro var. lect. 133 *ipse puer* alter Hamb. 134 *quam d.* qu. Moret. 136 *Orithia*, *Coricia*, al. ap. Pier., et sic fere Gothani; plures corruptelas vid. ap. Burm. cf. ad Lucan. III, 187 Inipp. Est *Ὀρικὸς*.

μαχοι. 131. *moliri ignem.* clusa, aut opus eburnum Narrantur adeo Troiani etiam buxco vel terebinthino margine ambiente: *κειμήλιον* aliquod Homericum seu *ἄγαλμα*, ornamentum, cogitat poeta. Actum diligenter de

h. l. ad lib. I, 597 Exc. XXII. 132 — 138. Ornatus locus, de Iulo: in Iuliae gentis gratiam. *Veneris iustissima cura*, quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, vt Seru., vel simpliciter, quia dulcissimus puer. Is, etsi iussus abstinere a pugna (sup. IX, 661. 662) adeoque hinc sine armis, poetae *sine galea*, tamen in medio pugnantium e muris repente iterum conspicitur. *caput honestum*, pulcrum, vt Georg. II, 392. *Qualis gemma, micat.* Emicat inter ceteros adstantes Iulus formosus, vt gemma auro in-

clusa, aut opus eburnum buxco vel terebinthino margine ambiente: *κειμήλιον* aliquod Homericum seu *ἄγαλμα*, ornamentum, cogitat poeta. Actum diligenter de h. l. ad lib. I, 597 Exc. XXII. *aut collo aut capiti decus*, siue, vt monili siue vt diademati inseratur gemma. *Oricia terebinthus*. Oricus, Epiri ciuitas ad sinum Ionium, iuxta quam nascitur terebinthus nigrum lignum habens, vt Seru. tradit. De eadem Plin. XIII, 6 f. 12 *Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc tum Epiri pars illa fuit attributa) *brevis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna.* Egit de altera hac Celsius in Hierobotan. non longe a pr. sub voc. *El Elim.*

Lucet ebur; fufos ceruix cui lactea crinis
 Adcipit et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 Volnera dirigere, et calamos armare veneno, 140

137 *fufcos* videtur Seru. legiffe. *ceruix fufos* trës Burm. cum Goth. tert. 138 *Excipit* quod vulgare, ac folenne effet, Schol. Horat. Cruqu. IV od. 10. Sed *accipit* omnes scripti et Priscian. Similem varietatem vidimus I, 434, et viciis *accipit* Virgilio frequentatur pro pedestri *excipit*. Mox *subnectens* ab Heinfl. restitutum ex codd., etiam Pierianis; sec. Rottend. *submittent*. Bigot. *subnexus*. Vulgo *subnectit*. 139 *Frigent magnanimae gentes*. Id quoque fenserat, suspicor, Heinfl., qui *magne animae v. Ismare* olim coniecerat. Brunckius edidit *magnanime* cum Medic. a pr. m. et cum Guellio. Scribam saltem *Te quoque magnae animae*, h. virum magnanimum: mox *generosus* idem. Quo vero iure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere poeta potuerit, non assequor. Maeones illo tempore non adeo barbari erant. Et iam Amycum simili modo notauerat IX, 773. 140 *dirigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654.

Materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris. Retulit autem, ait Seruius, comparisonem ad candidum vulturn, qui erat nigris crinibus cinctus. In hoc tamen comparisonem constitutam nolim putare; sic enim omni dignitate caret; sed, quod supra posui, inter ceteros bellatores Ascanius conspectus effulget nitore oris. Non male variauit rem Silius XII, 226. 229 sqq. *Quale micat semperque nouum est, quod Tiburis aura Pascit, ebur; vel qui miro candoris ho-*

nore Lucet in aure lapis, rubris aduectus ab undis. 137. Sic Ge. IV, 337 Nymphae — *Caesariem effusae nitidam per candida colla*. 137. 138. capillum promissum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta esse debuit, colligit. Valer. Flac. II, 103 *aut tere ti crinem subnectitur auro*. Dixit *molli auro*, ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur. 139 sqq. Ornat porro locum binis aliis praeclaris vi-

Maeonia generose domo: vbi pingua culta
 Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
 Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vr-
 bi. 145

Illi inter sese duri certamina belli

Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.

141 *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec. 142 *Pactolos t.* sine *que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier. 143 *Adfuit* Bigot., quod ornat Burm. *pulsi quem* Parrhaf. et Goth. tert., idque recepit Cuningham. e cod. Markiano. 144 *moerorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heinfl., vt sup. 24. 145 *Campaniae* Ald. pr. *dicitur* aliquot ap. Burm. 146 *diui* Hugen. pro *diri*, vt Burm. coniecit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum*, h. aerumnosum, nouum nunc esse non debebat. 147 *Contulerunt* Exc. Burm.

ris commemorandis, ne, quod poetae turpe est facere, in generalibus dictis subsistat oratio, vtque a numero et multitudine animus traducatur ad indiuidua et singula. Nichil amplius in his spectandum. 141. *Maeonia generose domo*: natus nobili genere in Lydia. 143. Iterum studet gentis Memmiae nomini. vid. sup. V, 117 et Not. ad 114. *quem pulsi*; sup. lib. IX, 779 sqq. 145. *Capys* — *Capua*. v. Excurs. VII ad lib. VII, p. 563.

146. 147. Dum ita pugnabatur vtrunque, interea Ae-

TOM. IV

neas Caere redux, vnde auxilia adducebat, e portu Caeretano soluens, mari iter faciebat cum nauibus; inde ab VIII extr. *Conferre manus, arma*: hinc etiam *pugnam*. *media nocte*, quae diem pugnae memoratae insequuta est; nam, noctem pugnae superuenisse, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poeta iterum ornare, quod copiose exposuerat in superioris diei exitu. IX, 157 sqq. Adest Aeneas cum classe postero die orto et pugnam nouam in escensu facit inf. 260 sqq.

T

Namque, vt ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidue petat, quidue ipse ferat; Mezentius ar-
ma 150

Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, inmiscetque preces. Haud sit mora;
Tarcho

Iungit opes, foedusque ferit; tum libera fati

148 *Iamque* pr. Voss. Ceterum iunctura eorum, quae sequuntur, duplex fieri potest; aut, vt prior propositionis pars sit: *vt ab Euandro castris ingressus Etruscis* est: aut, vt continuetur prodolis vsque ad: *inmiscetque preces*; alterum hoc oratorium, prius, et si durius, poetico sermoni magis consentaneum. 149 *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert. 150 *Quidue ferat quidue ipse petat* Carilius; *quidque* — *quidque* melius scripsisset; idque multos maluisse Seruius auctor est. *aut quidue ferat* Gud. et Leid. 151 *pectora* vel *praemia* vel *praelia* Zulich. 152 *quae si* Dorsvill. *quid sit* Menag. alter. 153 *admiscetque* Carilius. *Tarcho*: v. sup. ad VIII, 506. 154 *libera fati* e Rom. Medic., aliisque praeclare recepit et illustravit Heinsius. Vulgg., etiam Seru., *fatis*. Nec vero ex Eurip. Phoeniss. 1006 *ἐλευθεροὶ θεοφάτων* huc aduocari possunt: ibi enim sunt, ad quos oraculi sententia non spectat.

148. Cf. sup. VIII, 478 sqq. 603 seq. 150. 151. *Mezentius arma* Quae sibi conciliet, Turni societate supra VIII, 7. 8. 492. 493. VII, 647 sqq. 152. *quae sit fiducia* h. nullam esse: esse rerum humanarum varietatem et vicissitudinem summam: posse adeo fieri, vt Mezentius expulsus iterum in regnum remeet. 154. *libera fati* a vaticinii necessitate soluti Etrusci, quo ad perfectum bello Mezentium externum ductum asciscere debuerant supra VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruspiciis: vaticiniis et responsis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum iussu facere debet.

Classem conscendit iussis gens Lydia diuom, 155
Externo commissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.

155 *diuo* Rom. ex *diuom*. 157 *subiuncta* passim in scriptis et excusis. Sed post Pierium Heinsius tuetur *subiuncta* secundum meliores. Est autem poetica ratio pro, *habens leones rostro subiunctos*. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *subiecta*, pr. Moret. *subiuncta*, sec. *submissa*. 158 Si Tucca et Varius hunc versum deleuissent, Maroniani carminis sententiae non male consuluissent, vt equidem arbitror.

liberatur, cum res vel conditio euentum habet. 155. *gens Lydia* Etrusci ex vetere opinione, de qua vid. Excurs. III ad lib. VIII.

156 — 158. Turbant Interpretes. Sed nauis Aeneae, quae primum locum tenet (vt sup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici Prima tenet*), habet insigne seu parasemon in extrema prora leones binos, matri Idaeae sacros, sub monte Ida, forte in antro, (cf. inf. 253 *binique ad frenas leones*): cf. Salmas. ad Solin. p. 403. *Aeneia puppis*: hanc, vt poeta, dixit: alias puppis tutelam, non parasemon, haberet. Ea nauis *subiunctos* habet leones *rostro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen parasemon est supra rostrum; igitur

subiuncta non vrgendum est, sed est: habet appositos, additos. Sedet *hic*, h. in naui, Aeneas cum Pallante. Posses *hic* de prora accipere, vnde liber caeli prospectus; sed locus sedendi et alibi in puppi assignatur, et inf. v. 218 in puppi sedens diserte exhibetur. *Ida profugis gratissima Teucris*. cf. sup. lib. III, 5. 6. Illud forte paullo obscurius est, qua ratione Ida in prora picta et leones sub monte expressi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix vlla proportio esse potuit. Idam sub personae symbolo expressam fuisse suspicatur Spencius in Polymeti Dial. XV, 8. Parum commode sic voc. *inminet* esset positum; debebat Ida in personam mutata saltem ad latus adiunc-

Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
 Euentus belli varios; Pallasque sinistro 160
 Adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 Noctis iter, iam quae passus terraque marique.
 Pandite nunc Helicon, deae, cantusque mo-
 vete;

Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur. 165
 Massicus aerata princeps secat aequora tigris:

159 *secumque voluptas* Goth. tert. 161 *fidus* Zulich.
 162 *noctis idem* Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem nocturnae
 navigationis, vel *noctis lunae*, exponit Burm.; at vid. *Notas*.
modo quae Goth. tert. 163 *castus* Rom. *monete* Gud. a m. pr.
 vide ad eund. vers. sup. VII, 641. 164 *Etruscis* Leid. *comitatur*
 Hugon. *comitentur* pr. Hamb. 165 *pelagoue* Oudart, *trahatur*
 Ed. pr. Burmanni.

tos habere leones. Vnde por-
 ro haec naus cum insigni ex
 Troianis religionibus petito
 Aeneae apud Caeretanos sta-
 tim parata et ad manus fuit?
 Iam veterum Grammaticorum
 ea fuit dubitatio, quomodo
 intra vnus diei spatium clas-
 sis adornari potuerit. Dicen-
 dum, Caeretanos iam ante
 ad bellum instructos classem
 in promptu habuisse: Aeneae
 autem nauem festinanter or-
 nasse. Poetam tamen minus
 cantum in his fuisse arbitror:
 vt et inf. vl. 205 in Oeni
 Mantuani nani Mincium pro
 insigni habente.

159—162. Bene Pallantis
 generosam et erectam indo-
 lem declarat poeta. Iune-
 nis discendi cupidus ex Ae-
 nea, qui longum nauigatio-
 nis vsum habebat, modo si-
 derum notationes quaerit,
opacae noctis iter, h. qui-
 bus naus cursus per noctem
 regitur, modo res gestas et
 fata Aeneae.

163. In re a prisca memo-
 ria repetita Musas inuocat. v.
 sup. ad VII, 641. 166. De
 copiis ex Etruria et de vrbi-
 bus, vnde adducuntur, sigil-
 latim v. Excurs. ad h. l. Qua-
 tuor earum copiarum turmas

Sub quo mille manus iuuenum, qui moenia ClusI,
 Quique urbem liquere Cofas: quis tela, sagittae
 Corytique leues humeris et letifer arcus.
 Vna toruus Abas: huic totum insignibus armis 170
 Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.

167 *Clusit* Leid. *Clausi* Bigot. et Leid. a m. pr. 169 *Gory-*
chi, *Goriti*, *Coriti*, *Corithi*, *Choriti* in libris, praue. Graecum
 est γόρυτος; v. c. Odyss. φ, 54, vbi v. Eustath. et Hesych. h. v.; est
 autem ex γάω, γῶ, antiqua voce, capio: vt vix putem, *Corytus*
 recte scribi. 170 *toruos* Rom. *turnus* Ven. *turnus* Goth. sec.
 171 *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect.

edidit: primam Clusinarum
 et Cofanorum ducit *Massi-*
cus: qui nomen quidem
 commune habet cum monte
 Campaniae, nihil vero aliud.
 Infra v. 655 *Osinus* Clusino-
 rum rex (seu Lar) inducitur:
 quem sub Massici imperio
 egisse necesse est. conf. ibi
 Seru. Alteram ex Populo-
 nio et Ilua, s. Aethalia insu-
 la, ducit Abas, tertiam ex
 Pisa Asylas, quartam ex Cae-
 re et vicinis locis Astur. Ac-
 cedunt auxilia e Liguribus v.
 185 et e Mantuanis v. 198.
 Classis omnino erat XXX na-
 vium v. 213. Copiae autem
 mille sagittarii a Massico duc-
 ti; nongenti armati sub Aban-
 te, mille alii sub Asyla, et
 totidem sub Asture. Repre-
 hendit in his Grammaticus
 apud Macrobi. V, 15 obscura

nomina hominum, quorum
 nulla in seqq. insignia facta
 memorantur. Melius vtique
 consultum fuisset carmini, si
 nomina clara poetae ad ma-
 num fuissent. Cum tamen
 omnia haec ad probabilita-
 tem ei fingenda fuerint, que-
 relae sane sunt saltem otio-
 sae. *aerata tigris*, pro na-
 vi cum insigni tigridis in pro-
 ra: vt V, 116 seqq., et inf.
 v. 205. 206, et v. 209. Sub
 Massico *manus* turma, *mille*
iuuenum erat. 171. *a. f.*
Apolline puppis. Ergo is
 tutela naus erat. Sed poe-
 ta in ceteris, vt et supra V,
 116 seqq., insignia nauium,
 seu parasema ponit, quae in
 prora sunt; etsi haec duo, in-
 signe et tutelam, vulgo con-
 fundunt multi; itaque *pup-*
pim potius pro naui omnino

Sexcentos illi dederat Populonia mater
 Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos
 Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 Tertius, ille hominum diuomque interpret A-
 las, 175

Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
 Et linguae volucrum, et praeſagi fulminis ignes,

172 *ſeſcentos* codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. *dederat* illi Goth. ſec. 173 bello Bigot. *tracentos* Reg. *aſt illa* Goth. ſec. *aſulua* tert. Tum Seruius interpungendum cenſet: *aſt Ilua trecentos, Inſula inexhaustis.* 174 *inexuſtis* Parrhaſ. *mox hauſtis* Goth. ſec. 175 *Aſillas* Reg. *Aſilas* multi. 176 *coelum* alter Hamb., vnde Burm. an *cui coelum et ſ.* Et quid quaero inde? Addit quoque idem: ſed alterum vſitatus Maroni. *cui coeli* Goth. tert.

dictam velim: vt paullo ante verſu 156. Tribuit autem *arma inſignia* huic turmae, reſpectu ad ferri metalla, quibus olim Ilua clara erat, habito. 172. *Populonia mater* h. l. patria. Supra VII, 762 dubitari poterat, an *Aricia mater* eo ſenſu dicta eſſet. 174. *generoſa metallis* pro ſecunda, eleganter, ſed cum adiecta notione praeclari metallorum generis, quorum venas inexhaustas habet.

175. 176. 177. Vatis luculenta deſcriptio. Eum *deorum* vel *Iouis interpretem* dici, ſolenne eſt; at h. l. *hominum diuumque* eſt *interpret*: accipio, vt ſit in-

ter deos hominesque, tamquam medius et arbiter. *Parent* ei fibrae pecudum et cet., quatenus eas pro lubitu interpretatur, in bonam vel in ſiniſtram partem. Sic apud poetas *regere et moderari* dicimur ea, quorum ſcientiam habemus, vt ſidera is, qui eorum nomina et curſum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea prae- dicunt, quaſi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere*. Eo enim omnino inclinatur hominum opinio, vt, qui praedicunt futura, eos etiam conſtituere poſſe futura putent. Vnde videmus obiurgari et odio haberi vates, qui ſiniſtra prae-

Mille rapit denſos acie atque horrentibus haſtis.
 Hos parere iubent Alpheae ab origine Piſae:
 Vrbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcerrimus Aſtur, 180
 Aſtur equo fidens et verſicoloribus armis.

178 *horr. umbris* alter Hamb. a m. pr., et a m. ſec. *armis*: hoc multi alii habent apud Burm. cum Goth. tert. 179 *Alpheae* ab origine Heinſius e Medic. et aliis reſpoſuerat. *Alpheae* ab o. P. tacite reuocauit Burm., et recte, arbitror; quippe elegantius dicas *Piſas* ab origine *Alpheas*, quam *Piſas* ab origine *Alpheae*. Wakefield reſinxit: *Hos parere iubet, Alpheae ab origine, Piſae Vrbs, Etruſca ſolo.* Excute ſingula, an placeant. 180 *Aſtyr* Medic. bis. *Auſtur* Parrhaſ. *haſta* Zulich. 181 *equo fidens* Goth. ſec. *verſisque coloribus* Bigot. *verſique* c. Goth. tert.

dicunt, tamquam ipſos maiorum auctores. Tandem eas res, quibus vtuntur vates ad diuinandum, vt aues, exta, ſidera, vim et ipſas occultam neſcio quam habere, qua facta inſlectantur ac mutantur, ſibi perſuaſit ſuperſtitio. Vbi enim ſemel huic opinionum generi aliquid tribuendum eſſe ſtatuas, non facile habes vbi conſiſti poſſit. Laudat Burm. Petron. 134 *Quicquid in orbe vides, paret mihi.* Sed ibi venefica loquitur; hanc autem ſibi poteſtatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res eſt. Solenne illud, *parere* pro apparere, huc ſpectare non poteſt. 178. *rapit*, pro vulgari, ducit, vt ſup. VII, 725 *Mille rapit populos.*

179. Similiter Stat. Theb. IV, 178 *Huic parere dati quos etc. Piſae Alpheae* ſ. Piſa, ab iis condita, qui Piſa Elidis proſecti erant; vnde *Alpheae ab origine*, pro, ab origine Alpheae, ſeu Elia- ca; at *ſolo*, ſede ac ſitu, vrbs Etruſca. v. Excurs. I., vt etiam de ceteris. 181. *equo fidens* ornate pro habens, vt Homer. πεποιθώς. ἡγορέη πίσυρος καὶ κάρτει χειρῶν; alias *superbus equo. verſicoloribus armis*, e diuerſis metallis. Sic Iliad. ε, 504 ἐπεὶ κατέδου κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῶ. Hoc malim huc trahere quam αἰόλα τεύχεα Iliad. ε, 295. αἰολοθώρηξ apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac celeri, vt κορυθαῖολος et alia dicta ſunt.

Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna sequendi,
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Grauiscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185

183 *Caerete* ex *Kaigētos*, adeoque a *Kaigēs*. cf. ad VIII, 597. *Chaerete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier., sed est *Caere*. *Kaigēs*, *Kaigēs*, *Kaigēs*. Non intelligo Iulium Sabinum, qui adscripsit: „Ego puto per se legi: *Nunc Caere vetus*.” Mox *Isionis* Parrhaf., sed de *Minione* vel *Munione* nemo dubitet, in armis Dorvill. cum Goth. sec. 184 *Phyrgi*, *Phrygi*, *Pirgi*, scribitur, et *Pugi*. Sunt *Πύργοι*. *P.* iuvenes Bigot. *Gabiscæ* Rom. *Grabiscæ* Sprot. *Agruscæ* Goth. tert.

182 — 184. Asturem sequuntur trecenti ex Caere, et agro ad Minionem, Pyrgis et Grauiscais. v. eund. Excurf. Sed cur tam pauci ex vrbe tum opulenta Caere? Quia milite hinc abduxerat Mezentius sup. VII, 652. 653. *Adiiciunt* tercentum viros ii, *qui sunt Caerete domo* etc., h. qui domo sunt Caeretani, h. e. ei additi sunt, eum comitantur. Burm. secundum Servium supplet *adiiciunt se*, nec multum recedit Probus, qui, *adiacent et quasi iuxta sunt*, interpretatus erat: *intempestae Grauiscae* aeris intemperie, cum in humilior palustri loco essent sitae. vid. Excurf. cit.

185 sqq. Obscurior locus, seu ex interpolatione, quod equidem suspicor, vid. Var.

Lect., vt totus v. 188 tollendus sit, seu propter obscuriorem fabulam a poeta aliter quam ab aliis tractatam; factum enim videtur, vt ex Oriente fabulam de Phaethonte, Cinyra et Cupauo (conf. Apollod. III, 14, 3, et Not. pag. 825), in Liguriam traduxerint homines; etsi Ligurum diuersus plane est Cycnus et Phaethon. Si Phanoctis elegi, *Ἐρωτες*, superessent (de quibus v. Heinf. et Burm. ad Ouid. Met. X, 83, et nuper Ruhnken. Ep. crit. p. 299), melius forte de fabula constaret; nam ex illo ductam eam esse, a Lactantio proditur in Narrat. fabb. II, 4. Eandem fabulam Ovidius II Met. 357 repetiit. Multa autem in ea tradita fuisse, de quibus nunc pa-

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupauo,

186 *Cinyra*. Deficit nos Phanoctes, vt in notis dixi, vel ductus ex eo riuius, quo minus aliquid certi de hoc loco statuere possimus. Veterum edd. lectio erat *Cycne*, vel *Cygne* (*Cygnæ* duo Goth., et tertius *tacite*); nec aliter Aldd., haud dubie ex interpolatione. Seruius *Cunare* legerat, sed inepte adiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno*. Romanus legebat: *Cumare*: vetustissimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere*; sic et Gud. At Medic. *Cinyrae*, Mentel. pr. *Cinyre*, alter Voss. *Cinira*, Moret. tert. *Cynare*, Parrhaf. *Cinate*, Hamb. sec. *Cyrina*, multi alii, inter quos Reg., *Cynire* vel *Cinire*; et Macrobio quoque V Sat. 15 *Cinirus* est. Scripsit Heinflus notum nomen *Cinyra*. Tum *Cupano* Sabin. et Parrhaf. cum Ald. pr. *Cupabo* tres Burm.

rum constat, etiam ex anaglypho discas apud Winkelmann. *Monum. ined.* n. 43, vbi in eo argumento ex sarcophago villae Borghesiae expresso a tergo Cygni adulescens stat testudini insistent. Pro Cupauone eum habebat Winkelmann., sed sola coniectura nixus. Vt nunc locus se habet, vt aliquo saltem modo expediatur illud: *Crimen amor vestrum*; statuere necesse est, Cinyram et Cupauonem turpi se amore prosequutos esse: quo ducere videtur voc. *vestrum*. Mox tamen non illi, sed Phaethon amatus fertur a Cycno: Itaque quocunque te vertas, versu illo seruato, res non procedit. *Cupauo* et *Cinyras* vix videntur posse coniungi, tamquam Cycni filii:

TOM. IV

itaque aut sustinenda est pronuntiatio post *Cinyra*: *Non ego te Transierim Cinyra; et (pro nec te) paucis comitate Cupauo, Cuius*. Aut accipienda et scribenda sunt: *Cinyra et paucis comitate Cupauo*, vt Cupauo Cinyram et paucos comites habuerit. Extruso versu: *Crimen amor vestrum*, reliqua expedita sunt; *Cupauo* cristam habet ex pennis olorinis v. 187 in memoriam patris Cycni in olorem mutati ex nimio luctu de Phaethontis, quem amauerat, casu. Cycnus apud Ouidium l. c. Stheneli (non Stheneli) filius, Phaethonti materno a sanguine iunctus, mente tamen propior dictus. *inter populeas frondes umbramque sororum*, populos (ni-

V

Cuius olorinae surgunt de vertice pennae:
(Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.)

187 *pinnae* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *cristae* alii Pier. cumque iis Goth. tert. 188 *formae quae* Waddel. Anismaduersi. crit. p. 33; quo fructu, non video. Mihi totus versus o margine irrepsisse videtur: ita confusus est ex binis sententiis hiantibus: tum turbat totius loci sententiam, et illa: *Crimen amor vestrum* per se nullum habent commodum sensum, ne tum quidem, si *versum insigne* legas, pro, insigni formae verae. Sed adscripserat aliquis: *surgunt de vertice pennae: formae insigne paternae*. Supplevit versum ineptus homo ex reliquo Scholio, quod adscriptum erat de incesto amore Cycni in Phaethontem. Iam hoc versu eiecto quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. Aliam iniit viam vir doctus, Ouvens Noct. Hag. III, 27, qui omne vitium in verbis *Cinyra* et quaerit et relinquit; ut agatur de vno Cupauone; ut *pennae olorinae* sint per appositionem *insigne formae paternae* Cycni, et *crimen*, causa tanti infortunii, amor, luctus nimius in Phaethontis morte. *vestrum* pro tuum. Quam dura et coacta haec sint, facile sentias. Non multum recedit tertia ratio, quam Brunckius intulit, interpunctione mutata: *pennae: Crimen, Amor, vestrum, formaeque insigne paternae*. Non licebat assequi sensum, nisi nota inspecta; e qua apparet, sic accipiendum esse: *quae pennae, o Amor, tibi sunt crimini*. Exigat haec vnus quisque pro se et videat, an valde mollia ea sint, et accommodata reliquis. Inciderat in eandem rationem Io. Schraderus in schedis, et laudat versus Ciris 328 *Non ego te conor flectere, Amor*, etc. Versu ad meum iudicium eiecto non hiat sententia, sed multo magis coit: namque redditur causa eius, quod antecedit: quod olorinas pennas pro crista gestat Cupauo: namque ferunt patrem in olorem esse mutatum. Nunc video Wakefield refinxisse; *Carmen* pro *crimen*: ut sit: „Canebant ad praelium euntes, pro more plurimarum gentium, amorem Cycni in Phaethonta et mutationem eius in auem, cuius pennae galeas eorum insigniebant“ ingeniose quidem. Ad verbum tamen esset: O Cinyra et Cupauo, *carmen vestrum erat amor et insigne formae paternae*. Argumentum adeo cantus bellici erat iis patris amor in

gras, αἰγείρους), electrum exmann.), in quas Phaethontis sudantes (Stephan. Byzant. in: Ηλεκτρίδες et Aristot. Mir. nonnullorum saltem narratione (vid. Apollon. IV, 604);

Namque serunt, luctu Cycnum Phaethontis amati,
Populeas inter frondis vmbraeque sororum 190
Dum canit, et maestum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;
Linquentem terras, et sidera voce sequentem.
Filius, aequalis comitatus classe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet: ille 195
Instat aquae, saxumque vndis inmane minatur

puerum et mutatio in olorem ex longo luctu in pueri morte; argumentum agmini militari non valde consentaneum. Expectabam facta patrum et laudes. *Namque* pro δὴ, δηλαδὴ, scilicet, nimirum, sollenne, v. c. sup. 148. XII, 247. IX, 40 et al. 189 *amici* sec. Rottend. *Pethontis* Rom. 190 *P. que inter* Franc. *vmbraeque* Parrhaf. *vmbraeque* alter Mentel. 191 *cā.* pro *cantu* habet Parrhaf. pro *Musa*. 192 *C. m. penna* Goth. tert. *senecta* Leid. et tert. Rottend. 194 *aequali c. classe* Medic. et sec. Moret. *aequalis* Doruill. 195 *submouet* pr. Hamb. *centurumque ad-* *mouet ipse* Ed. pr. Burm. 196 *aquis saxumque vides* alter Hamburg,

nam alias in alnos, larices, *num plumamque senilem*. piceas, mutatae esse dicuntur. cf. ad Ecl. VI, 62. Mox v. 192 serunt Cycnum *duxisse*, induxisse sibi, nactum esse, *senectam canentem molli pluma*, candidas plumas, quae pro canis essent; Exile esset, si acciperes: eum *duxisse*, egisse, *senectam canentem pluma*, sic ut haberet plumas pro canis, in cycnum mutatus; uti fere Claudian. VI Conf. Honor. 171 *Mutatamque senem plumis*; et Nemesian, Cynege. 37 *Cyc-*

Alia fabula apud Etruscos fuit de Tarcone, ut e Strab. V, pag. 336 A colligas, quem propter prudentiam a pueris inde *canum* (πολιδν) fuisse narrabant; addit Eustath. ad Iliad. p. 167 Cycnum Troianum. 194 *aequales ceteras*: h. turmam aequalium; nisi potius est, aequali numero: alios trecentos ex v. 182. 195 — 197. Cum navi vectum dicere vellet, quae Centaurum pro parasemo habebat, suauiter insigne naui

Arduus, et longa fulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, no-
men; 200

Mantua, diues auis: sed non genus omnibus vnum;
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires;

197 *maria alta*. Wakefield *alba* in ipso poeta reflexit: quia spuma candens fluctus occurrit. 198 *Quin etiam p.* antiquum satis exemplar ap. Pier., quod non displicet. Nunc ut est, accipiendum: *Ocnus ille, qui*. Tum vnus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen*. Etiam *Ognus* nonnulli Pier., tum Medic. Gud. et alii: ut in *cycnus, cygnus*. Corrupte *Ornus* sec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Oenus* Hugon. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Seruius dicit *Aucnum* eundem fuisse. 199 *Mantoy* pr. Menag. et Exc. Burm., ut *Panthoy* in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos, Mantios, Mantis*. At est *Mavros, Mavrois*. 201 *diues agris* pr. Hamb. et Zulich. pro var. lect.; expeditior utique lectio: sed propter hoc ipsum minus vera. Videntur quoque sequentia, ut bene monet Burm., priscam maiorum potentiam adstruere. Loca ab eo laudata, sed melius constituta, vid. in Nota. 202 *populi triplex* Rom. cum gente qu. Moret. 203 *Ipsa caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. sec.

ad ornatum orationis con- tur) et Tiberis fluminis filius, vertit: Centaurus ita erat diuersus ab eo Oeno, quem sculptus, ut saxum euulsam poetae in inferis collocarunt, terra proiiceret. condidit et a matre appella-

198 sqq. Tandem *Mantuani* accedunt Etruscis, quippe auctoribus ciuitatum XII transpadanarum, adeoque etiam Mantuae. cf. Exc. I. Ocnus dux, Mantus nymphae (nam de Manto Tireniae filia cogitasse non vide-

vit Mantuam. 201. 202. 203. Non expedire locum in promptu est secundum interpretationem Serui et Cerdae, aut Gronouii, aut Cattroei. Equidem sic accipio: Mantua, potens olim copiis vrbs, quae tamen non eius-

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca 205
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.

204 *Hic* Montalb. a m. pr. 205 *duce Benaco* Zulich. pro var. lect. *Venaco* Rom. *Bonacho* Goth. tert. 206 *Minchius*, *Minchius* bini Goth., iidem in aequore.

dem erant generis, sed ex *tens*; h. e. habens maiores trinis gentibus ac populis XII potentes; quid autem hoc constabant, quorum quaterni sub vna gente erant comprehensi, quibus illa caput erat: copiae autem illae maiorum aetate; quod monendum erat inprimis, cum erant Etruscae. Videamus splendore desciisset. Constabat tamen agmen e diuersis populis: *sed non genus omnibus vnum: omnibus non ad auos erat referendum*, quod vulgo faciunt, sed ad *agmen*, quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tamquam latius sub se continet populos: quod notum est, quodque Io. Fr. Gronou. ad Liu. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII in trinas gentes diuisi. Mantua vero horum XII populorum, qui Etrusci erant, caput erat. *vires*, copiae. 204. *Hinc in se armat* eleganter de copiis aduersus Mezentium ductis. 205. 206. Naui, qua vehitur Ocnus,

It grauis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti 210
Frons hominem praefert, in pristin desinit alius;
Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.

207 *Aulestes* Heinf. e Medic. et al., vt XII, 290. Vulgo: *Aulestes*. Sed Latinum nomen desiderabas. Apud Iul. Sab. *Aulestes*. Tum *fluctus* Heinf. cum Rom., et aliquot aliis ac binis Goth., Vulgg. *fluctum*. Lejd. *fluctu*. Parrhaf. *fructum*. 208 *insurgens* Goth. tert., vt lib. III, 560 et al. Sed et *adsurgere* (in ictu inf. 284. 797. V, 443) et *consurgere* inf. v. 299. 210 *exercens* alter Hamb. et Zulich. a m. sec. *hospita* Goth. tert. *hospida* Dorvill. 211 *profert* pr. Hamb. *pristin* Nonius Marcellus et tres Heinf. *pistrin* et *pistrin* plerique etiam h. l. conf. sup. ad V, 116; pessime Goth. tert. in *serpentem* d. Rom. *aluos*. 212 *sumifero* Montalb. *caeruleo* sub p. citat Arulianus Messius.

paraesemum seu insigne habet *tena arbore*, centenis re-
in proa Mincium fluuium: *mis*. Silius XI, 492 *centeno*
Is supra quoque Ge. III, 15 *verbere* dixit, conf. Cerda,
tenera praetexit arundine *adsurgere, insurgere, con-*
ripas, vbi vid. Not. et ad *surgere*, notae elegantiae
Ecl. I, 52. *patre Benaco*; vocabula, de nisu eius, qui
ducit enim ortum Mincius aut magna vi ictum infert,
(*Menzo*) ex Benaco lacu aut incumbit, protrudit, im-
(*Lago di Garda*), aut po- pellit. Nauis huius paraese-
tius ex Alpibus ortus medium mon in proa Triton est buc-
eum transit. cf. sup. ad Ge. cinam inflans. *frons late-*
II, 159. 160. *rum tenuis*, exquisite, pro

207. Sequitur Aulestes *gra-* ipse a fronte vsque ad late-
vis, puto propter nauem ra, seu medium corpus, 212.
mole sua grauem, in naui C. suauissimae modulationis ver-
remorum: *νηὺς ἐκατόνζυγος* sus ex Apollonio ductus est
Iliad. v, 247; hoc extulit lib. I, 542, 543 Ἀφρῶ δ' ἐνθα
magnifice: *Aulestes adsur-* καὶ ἐνθα κελαίνει ἐκίχεν ἄλ-
gens verberat fluctus cen- μη, Δεινὸν μορμύρονσα ἐρι-

Tot lecti procures ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.

Iamque dies coelo concefferat; almaque
curru 215

Noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clauumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum

213 *Tot l. iuuenes* Leid. et sec. Moret. 214 *campos maris*
Bigot. et Goth. tert. *ruebant* aliquot Piet., vt Aen. I, 35. *Tò se-*
cabant Heinfio displicebat, quod sequitur idem verbum v. 222.
215 *discefferat* olim in edd. Mutatum in ed. 1514 Ald. in *con-*
cefferat; quod codices vbique agnoscunt, praeter Francianum, qui
recentissimus est, vt et Goth. pr. *detexerat* Vratisl. *curfu* Doruill.
219 *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert.

σθενέων μένει ἀνδρῶν. 214. *cibus altis*. 218. Vtrumque
Troiae nouae. et campos docte vt poetam decet: *cla-*
salis aere ruebant. vt iam *vum regit*; proprie nauem
lib. I, 35. regimus clauo: tum *velis mi-*

215. Salebrosum, si quis *nistrat*, pro, ministrat, mi-
alius, in Marone locum euec- nisterium praestat nauticum,
ti, libero iam nunc incedi- ad vela. cf. sup. ad VI, 302.
mus campo. *dies*; erat is Sic *Luna ministrat equis*
tertius, ex quo castra reli- apud Propert. III, 14. 15,
querat Aeneas: is ipse dies, et Statius, quem alii lauda-
quo Rutuli castra oppugna- runt, de Apolline currui in-
rant: sup. inde a IX, 459. fidente lib. VII, 751 *Ipse se-*
cf. Exc. I ad lib. XII. *alma-* dens telis pariterque mini-
que curru Noctiuago Phoe- strat *habenis*. Affectarunt
be. ἄρματι νυκτιπόλῳ. Ex mox idem scriptores in solu-
Egnatii lib. I de rerum natu- ta oratione, vt Tacitus Germ.
ra ducta esse Macrobr. VI, 5 44, vbi vid. Not.
notauit: *Roscida noctiuagis*
astris labentibus Phoebe Pul- 219. *medio in spatio*. Nam
su loco cessit concedens lu- sup. IX, 121 nouae Nymphae:

Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cy-
bebe 220

Numen habere maris, Nymphasque e nauibus esse,
Iusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
Adgnoscent longe regem, lustrantque choreis.
Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea . 225

220 *Cybebe*, debetur Heinſii doctrinae, qui Colot. et Gud. ſequutus eſt cum Leidenſi. *Cibebe* Doruill. Nec multum ablud-
bat Rom. *Cybere*. Eſt enim ἡ Κυβήβη. vt et ὁ Κύβηβος, Gallus,
in gloſſariis. v. Etymol. et Heſych. in Κύβηβος, vbi v. Notas. Vulgg.
Cybele, quae Κυβέλη eſſet; nam Κυβήλη ne quidem ſcribi pro-
nuntiat Brunck. ad h. l. niſi per noſtrorum hominum imperitiā
et temeritatē: a qua equidem eos non abſoluam, ſecundum ea,
quae Gadius ad Phaedrum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere;
illud tamen monere aequum eſt: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi:
ὁ Ἰππῶναξ Κυβήλην τῇ Πέαν λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλῃ (deb.
Κυβήλῃ) πόλει Φρυγίας τιμᾶσθαι: explicat autem ille eo loco voc.
Κυβήλην. Nec exemplo res caret, inprimis in voce barbarorum.
Nec magis dubitari poteſt τὰ Κυβέλλα eſſe dicta; v. Steph. Byz.
Manet tamen haud dubie hoc: vſu receptum eſſe, vt aut *Cybebe*
aut *Cybele* ſcribatur. vid. ſup. ad lib. III, 111. Laudat Burm. notas
ad Phaedr. III, 17 et 20. 225 Idem vſ. ſup. IX, 121 vbi vide.
Quo p. Medic. et *puppis* a ſec. m.; hoc et alii codd. apud Pierium
habebant, et Oblongus *naues*. 224 *choreas* ſec. Hamb. conf. ſup.
ad VII, 391. 225 *Quarum vna f.* Goth. ſec. *quae nandi*
Markland. ad Stat. II Silu. 2, 19 legebat, quem reſellit Burm. hac-
tenus, quod non magna laus Nymphae eſſe poteſt, ſi bene natare
didicerit. Fatendum tamen, nec alterum ſatis eſſe accommodatum:
etſi enim illa mox partes adfandi Aeneam ſibi ſumit, non tamen
ſacundiae laus in Nympham cadit. Maximam natu nympharum Ita-
lidum edidit Cymodocen Silius lib. VII, 428.

pontoque feruntur; qui to- . . . . .
tus locus huc animo reuo- . . . . .
candus. ſuarum comitum: . . . . .
quia cum eo venerant naues. . . . .
Seru. conf. ſup. IX, 80 ſeq. . . . .
221. numen habere maris . . . . .

exquiſite pro, numina eſſe;
ſup. IX, 101. 102 *magnique*
iubebo Aequoris eſſe deas.
224. *lustrant choreis*, orna-
te, pro circumdant, circum-
natant.

Pone ſequens dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac laeua tacitis ſubremigat vndis.
Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilaſne, deum
gens,

Aenea? vigila, et velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idaeae ſacro de vertice pinus, 230
Nunc pelagi Nymphae, claſſis tua. Perfidus vt nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat:
Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc Genetrix faciem miſerata reſecit,
Et dedit eſſe deas, aeuumque agitare ſub vn-
dis. 235

At puer Aſcanius muro ſoſſisque tenetur

227 *at laeua* a m. pr. Medic. *ac leui* Montalb. 228 *igna-*
vum Rom. *vigilansne* Goth. tert. 229 *ac ventis* ed. pr. Burm.
231 *Nos pelagi* Exc. Burm. *Feruidus vt nos* emendabat Io. Schra-
der., vt IX, 72, et ſaepe alibi. Sane et hoc ferri poteſt, et illud.
Contra VII, 24 *vada perfida* coniiicit, vbi *feruida*. Sane vtrum-
que bene. 232 *flammisque* Goth. tert. *pelebat* alter Hamb. pro
var. lect., alter a m. pr. 233 *Rupimus* Heinſ. ſcripſit cum vetu-
ſtioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii *Rumpimus*.

228. *deum gens.* vt θεῶν *mittere* per ſe aut eſt aut eſ-
γένος ſup. IX, 642 *Dis geni-* ſe poteſt laxare; quod olim
te, Διογενές. 229. *velis im-* ipſe putabam, ſed eſt conci-
mitte rudentes, vt vela la- tare, incitare; et, vbi vela
xentur ad ventum excipien- laxantur, rudentes non la-
dum. Sic ſup. VIII, 708 *Ip-* xantur, ſed intenduntur. 231.
ſa videbatur ventis regina *Perfidus,* quandoquidem foe-
vocatis Vela dare et laxos dere iam inter Latinos Tro-
iam iamque immittere fu- ianosque facto bellum moue-
nes. Sic *immittere habe-* rat. 234. *Hanc Genetrix*
nas, frena, alibi. cf. ſup. *faciem reſecit,* fecit, muta-
V, 146. 147. Nec tamen *im-* vit: nihil amplius. *dedit,*

Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco

237 Io. Schrader, coni. *ardentes Marte L.* At vid. Not.
238 *tenent* — *Arcas eques* e Medic. Heinl. et late illustravit.
Vulgo *tenet. commistus* Ald. pr.

fecit vt, *ἔδωκε* Homer., vt ordinibus et pugnant. Vt
iam alibi vidimus. 237. *hor-* Ennium se habet: *Hor-*
rentes Marte Latinos; erunt *rescit telis exercitus asper*
igitur horrendi, qui horro- *utrinque.* Aliter Valer. Fl.
rem faciunt, bello, pugna; VI, 424. 425 *arma horren-*
cuius significatus me exem- *tia* dixit de thorace aspero
plum in Marone desiderare squamis seu ornamentis ex
supra ad exordium Aeneidis aere sculptis. Ex Lucano I,
falsus sum, cum *horrentia* 445 *horrens seris altaribus*
Martis arma explicarem. *Hesus* commode *horrendus*
Possit *umbras horrentes* ali- accipi posset, nisi communis
quis sic accipere lib. I, 165 poetarum mos suaderet ad
et 311. III, 230, verum *um-* squalorem et incultam ac ru-
brae sunt ibi ipsae arbores, dem faciem dei referre, quae
et sic *dumi horrentes, rubi* saeuitiam arguit, saeuum enim
horrentes, horrentia lustra declarare deum voluit, vt *im-*
dicta sunt, quatenus *horrent* *mitis Teutates* et *Taranis*
omnia, quae superficiem ha- *non mitior ara.*
bent inaequalem et asperam. 238. *Iam loca iussa te-*
Quibus opponuntur ea, quae *nent.* Refert et hoc Seruius
nitent. Hinc omnino *horre-* ad ea, in quibus *κατὰ τὸ σιω-*
re pro asperum esse atque *πώμενον* aliquid intelligen-
hinc squalere interdum: vt dum sit, „nam intelligimus,
apes horrent Georg. IV, 96. „eum equites misisse per ter-
terra horret III, 161. At ras.“ Sane quidem supra
qui nec hic aliter dictum ar- VIII, 548 sqq. cum in Etru-
bitror: sed *Latini horrent* riam pergit Aeneas, parte
Marte h. armis: exquisita sociorum in comitatum as-
dictio, pro habentes arma sumta, ceteros iubet Tiberi
horrentia, hastas crebras erec- vectos reuerti ad castra et
tas: dum stant in acie densis nuntiare Ascanio quae facta

Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris iungant, certa est sententia Turno. 240
Surge age, et Aurora socios veniente vocari
Primus in arma iube, et clipeum cape: quem
dedit ipse

Inuictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craetina lux, mea si non inrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae spectabit caedis aceruos. 245

240 *Nec c.* Franc. *iungant castris* pr. Moret. *iusta est f.*
Hugen. 242 *Pronus in arma* aliquot Pier. *quem dedit ingens*
aliquot Pier. Mentel, et pro diu. lect. Sprot. et duo Burm. cum
Erf., sed *ingentes acerui*, monet Heinlius, mox subsequuntur.
243 Quotiescunque hunc versum recitavi, hemistichium sensu lan-
guere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explen-
dum versum insertum arbitratus sum. Nunc video apud Burm.,
etiam Ortuinium, quisquis ille est, a manu indocti monachi ad-
iecta illa credidisse. Nisi dixeris, ipsi poetae versum excidisse.
244 *Craetina lux*; deficere hic verbum, sc. aderit, veniet, Bur-
mannum putare potuisse, miror: nam Longo et aliis veteribus Gram-
maticis id condonandum est, qui vl. sequ. *spectabis* legebant.
verba p. pr. Hamb. 245 *R. gentis* Gud. Ven. et Oudart. *spec-*
tabis Medic. Bigot., et sic olim quidam legerunt, inter quos Lon-
gus apud Seru., male ipso Seruio iudice; nam iung. *craetina lux*
spectabit. Laudat Burm. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6. *spec-*
tabat Hugen. *spectabant* Exc. Burm.

sint. Sed in his vix *equites* naues in portu Caeretano,
esse potuerunt (nam CCCC equitatu in littore praemif-
equites Euander et Pallas de- so, qui ne castra intrare pos-
derant VIII, 518. 519), mul- set, Turnus obiecta copiarum
to minus *Etrusci*, quos non parte cauebat. Nec tamen
dum adierat. Ad artificium memoratur, cum his equiti-
itaque narrationis et suauita- bus Tiberis traiciendus esset,
tem ex breuitatis studio hoc qua parte aut quo paratu id
referamus, quod nunc illud factum sit: ne Turnus ab
innuit, quod facile intelligi escensione in alterum littus
potest: conscendisse Aeneam eos prohiberet. 240. *iun-*

Dixerat: et dextra discedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per vndas
Ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades; animos tamen omine tol-
lit. 250

Tum breuiter supera adspectans conuexa pre-
catur:

Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque vrbes, biuigique ad frena leones;

246 *altam*; Montalb. pro diu. lect. *actam*. 247 *modo* Dor-
vill. *vndam* duo Burm. 248 *ventos spectante* f. Sprot. Est
ἀμα πνοῆς ἀνέμοιο. 251 *supera spectans* aliquot Pier. et Heinl.
superaspectans duo Moret. *supera breuiter spectans* ed. pr. Burm.
οὐρανὸν εἰσαυδῶν Homericum est Iliad. ω, 307.

gant se: vt solet Maro. 246. cum Aeneae nauem euolare
Locus, quem laudant, Apol-
lonii est lib. II, 600. 601, vbi
Minerva simili modo Argo in
Symplegadas immissam pro-
trudit. Alter locus nostro si-
milior est lib. IV, 930 seq.
Argo in Planctas adducta.
247. *Modus* non est ratio,
modus propellendi; hoc ef-
fet tenue et ieiunum in epi-
co poeta. Sed est, quod be-
ne Seruius monuit, modera-
tio. „Impulit nauem libra-
„mento peritiae (malim li-
„bramenti peritia) et mo-
„derationis, quippe quae fue-
„rat nauis.“ 249. *Inde aliae*,
sc. naues, *celerant cursus*,
cum Aeneae nauem euolare
vident. Sic, puto, bene ac-
cipitur. Seruius tamen ar-
gutius explicat: inde aliae
Nymphae aliarum nauium
cursus celeriores efficiunt,
sicut fecerat Cymodocea.
250. *omine*, ostento, prodi-
gio. Mox v. 255 simili me-
tonymia *augurium* dixit.
252. Vid. sup. IX, 80. 83.
618, vbi *Dindyma* ὄρη.
253. *Turrigerae vrbes*: Hinc
ipsa Cybele turrita; est enim
mater Terra sup. lib. VI, 786;
cui curae sunt, quae amas,
ad frena leones, frenari so-
litos; vt *ad lecticam ferui*,
ad limina custos supra IX,

Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diua, se-
cundo. 255

Tantum effatus; et interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.

Principio fociis edicit, signa sequantur,

254 *Tu mihi nunc princeps pugnae*, suauiore sono Wakefield
e cod. Coll. Iesu. 255 *asis* Doruill. *superbo* sec. Hamburg.
256 *affatus* duo Burm. *est fatus* Goth. tert. *at interea* alter
Hamb., non male, cum Goth. sec. 258 *edicit fociis vt* Ou-
dart. *bella sequantur* Vratisl. Nec vero in *signa sequi* argutan-
dum, an aeuo Troiano signa militaria habuerint. 259 *aptant*
aliquot Burm. *optant* sec. Hugon. pro var. lect. *armant a m. pr.*
pugnae ve Oudart. *aptent et parent* idem sunt.

648. — 254. *pugnae prin-* tium facias augurium; sed id
ceps, *πρόμαχος*, h. l. opitu- in altero subiicitur: *adsis pe-*
lans. 255. *tu rite propin-* *de diua secundo*.

ques augurium: h. e. fac
ostentum hoc rite euentum
suum habere. Ita interpre-
tandum arbitror. *Propin-*
quare poetae et alibi est ad-
mouere, adducere, fere vt
πέλσσει Homericum. *Augu-*
rium autem, vt omen, ora-
culum, fors, saepe, pro euen-
tu. Est igitur: fac euentum
ostenti haud longe abesse. Vt
sensus sit, quem alii volunt:
tu praesens sis et propitia
hoc augurio: Cybele debe-
ret propinquare ipsa cum au-
gurio. Nec Barthius bene
apud Burmannum *praesen-*
tior et propior augurio ad-
sis. Cerda ait esse: propi-

256. 257. *ornate: reuolu-*
ta ruebat pro reuoluebatur,
redibat; *ruebat* pro venie-
bat, vt supra II, 250 *ruit*
oceanis nox. matura luce:
adulto die (aliter ac Ge. I,
66 *adultis solibus*, aestate
prouecta; et iterum aliter
Tibull. IV, I, 205 *matura*
dies de morte praematura.)

258 Parat nunc Aeneas
elcensionem facere. Occur-
rit Turnus. Fit pugna in
littore, ad prohibendos Tro-
ianos ne elcensionem faciant:
quod nouum pugnae genus
poeta ingeniose commentus
est. Edicit, vt ad signa con-

Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet et sua ca-
stra, 260

Stans cella in puppi: clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris. Spes addita suscitatur iras.
Tela manu iaciunt. Quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, atque aethera tra-
nant 265

Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.

261 cum ex Pier. et suis reposuit Heinf. pro vulgari tum.
263 e de erat Romano. D. omnes Ven. 265 dant colla Sprot.,
quod ornare aliquis possit de porrectis volantum gruum collis. Sed
dare signum h. l. simpl. dant clamorem, v. Not. aequora tr.
alter Hamb., quod et Io. Schrader. coniciebat, quia in Homero
est, ἐπ' ὤψεσσι τοῖς ποταμοῖς. At ibi est pro versus Austrum. transnant
Doruill. cum Goth. tert., vt solent recentiores.

veniant Troiani; vt *animos* non agmine incedant (conf.
aptent armis, pugnam ex- Lucan. V, 711 sqq. Stat. Theb.
spectent, eique se accingant. XII, 515 sqq.); multo minus
261. *Clipei* a Vulcano fabre- telorum copiam. Ducta com-
facti vsus nunc a poeta non paratio de Homero Iliad. γ,
male in medium adducitur. 3 sqq.; nec dubito, poetam
Apud Homerum splendidior de habitu gruum in calidiores
locus est, cum Achilles sola plagas, ingruente hieme, co-
oris maiestate Teucros terre- gitare. vid. ad Aen. VI, 310.
facit Iliad. ε, 203. 215. 264. Nec aliter Homerus l. c. Non
Ad clamorem spectare com- vero ad imbrem instantem
parationem h. l. recte monet euolantes grues Ge. I, 374.
Seruius. Nam Troianorum 375 huc traho. Itaque vers.
multitudinem per gruum tur- 266 *noti* pro quibuscunque
bam poeta designare non ventis hibernis dicti sunt.
potest, vt sup. VI, 310 seq., *dant signa*, edunt clamo-
cum singuli in muris stent, rem; quatenus is pro signo

At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec verfas ad litora puppis
Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma 270

267 fama mira Medic. a m. pr. 268 versare ad Ven.
proras Leid., male. 270 Versus iam in Aldd. sic legitur. *capitis*
Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontana Macrobian. V, 10, quod

est, eos adesse. *Clamor se-* cano erant facta, splendore
cundus, laetus, vt alibi quo- cogitandum est, quem per
que. Reditum gruum ex au- ignem et flammam reddi sol-
stralibus plagis, redeunte ve- lenne est; Homerus vero ip-
re, fundum comparationis fe- sam flammam exire fecit ar-
cere alii, quorum loca appo- mis. Plura sunt HomERICA
sunt Cerda. Sunt Statius Theb. loca, quae Maro ante oculo-
V, 11—16. Valer. Fl. III, los habuit, quae ab otioso
359 seqq. Claudianus de b. diligenter comparari possunt,
Gildon. 474—478. Oppian. adscribere ea non vacat: pri-
Halieut. I, 620—625. Non- mum splendidissimum illum
ni vero locus lib. XIV, 331— de Diomede Iliad. ε, 4—7,
337 totus ex Homero est con- quem variauit in Achille Il.
cinnatus. σ, 205—214. Ad hunc in-
primis respexisse videtur Ma-
ro. Comparandus quoque
sup. VII, 785—788. Mox
v. 272 comparationem *come-*
tae de suo adiecit Maro:
nam Iliad. δ, 75—77 de stel-
lae traiectione agit, non de
cometa. Maronem imitati
sunt, quos Cerda laudat, di-
ligenter Silius lib. I, 460—
464, et Claudian. de R. Prof.
I, 230—234, qui Homeri-
cum locum modo laudatum
ad verbum expressit. Quo-

269. *totumque allabi clas-*
sibus aequor. Docte de mag-
na nauium copia, ad Rutu-
lorum phantasiā, et ad mi-
rationem faciendam accom-
modate. Vulgari oratione,
classis allabatur late per to-
tum mare. Nunc mare ip-
sum, quam longe prospectus
patet, nauibus tectum, vi-
detur adfluere ad littus cum
classibus. Nec aliter Seruius.
270—275. De summo ar-
morum Aeneae, quae a Vul-

Funditur, et vastos vmbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte co-
metae

Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris

deterius est. conf. ad VII, 689. Tertius casus docte pro, in capite. *tristisque* Faernus emendabat apud Vrsin. et Cuninghamus, sicque Erf. legit. *a vertice* damnabat Pier., sed reuocauit Heinf. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *cris- tisque* ac *vertice* duce huius familiae Romano, quod equidem praeferam. *que* etiam nonnullis abest, nec male. 271 *ac vastos* Goth. sec. *vmbo aereus* cum Macrob. V, 13 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro diu. lect. Rottend. tert., vtrumque recte. conf. inf. 884, sed *aureus* poetica oratione dignius. *mouet a.* Montalb. 273 *Sanguineae* multi apud Burm., et duo *ac Syrius*. Est autem *Sirius* adiectivae formae; *Σείριος ἀστὴρ*, vnde h. l. *Sirius ardor*. Vocem peregrinae esse originis, dubitare non debebant veteres gram- matici. Wakefield ita interpunxit: *aut Sirius ardor Ille, sitim morbosque ferens mortalibus aegris, Nascitur, et* — Erit adeo comparatio haec: *vmbo vomit ignes, non secus ac Sirius ardor ille nascitur*. quae nescio an bene procedant.

modo nosiri poetae excellere et superare possint veteres, exemplum esto hoc Miltoni *Parad. Lost* lib. II, 708 sqq., vbi cometen exultum igni et consumtum ab Ophiucho flammare et coma quassa pe- stem et famem immittere di- cit. Sed Sirii seu caniculae comparatio tota debetur Ho- mero: *Iliad.* x, 26—33 de Achille. Cum aestu, qui sub sideris ortum exoritur, in iis terris febres tentant homines malignae: conf. Apollon. II, 518—521 et Schol. Cic. de Diu. I, 57, et Dauis.; hinc mox: *Ille sitim morbosque ferens*. 270. *apex*; cogita- vit *ἀέρον*, conum, cui crista inserta; designat tamen to- tam omnino galeam aere coruscantem. 272. *liquida nocte*: translate ab aere li- quido, pro clara. 274. *Ille nascitur, oritur ferens*, h. e. ille ortu suo fert, *sitim morbosque*, nimium aestum et febres. Adiecta haec ad exornandam et amplifican- dam comparisonem, ex mo- re poetae ad exemplum Ho-

Nascitur, et laeue contristat lumine coelum. 275

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora praecipere, et venientis pellere terra.
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro.
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse, viri. Nunc coniugis esto 280
Quisque suae tectique memor; nunc magna referto

275 *laeue*. Schraderus: f. *faeue*. *circumstat* l. c. Goth. tert. 276 *Haud tunc* Erf. 277 *praecipere* Heinf. e Pier. et suis post Ge. Fabric.; vulgg., etiam Seru., *praeripere*, quod toties in eius locum successit. Ait Burmann., melius hoc conuenire audaciae Turni. Sed poeta doctius vocabulum amplecti mauult, quod ean- dem vim habet, ante capere, occupare. 278 Abest hic versus Me- diceo et aliis Heinf., in aliis superiori praepositur, vt satis constet esse huc retractum ex sup. IX, 127. Omissus nunc in ed. Parm. 279 *Quos v.* Parrhaf. *optatis* aliquot apud Burm. *perfringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perfingere* Doruill. *perfringite* Parrhaf. *perfringite* Ed. Ven. Burm. Sed dictum vt *aciem perfringere*, perrumpere. 280 *In manibus Mars ipse viris* olim editum, et sic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. cum Erf. Habet hoc ipsum quod placeat. *viris* pro vobis: sed cum adiuncto, si viri estis. Pro altera lectione, *viri*, quam Naugerius intulit, stat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc praeferebat tamquam acius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb. 281 *testisque* Goth. tert., belle vero testis seu testiculus, post, *coniugis suae!* tum non m. r. idem. *referte* Gud. a m. pr.,

meri. 275. *laeue lumine*, quod *perfringere aciem*, noxio, vt *infelix*. *contri- stat caelum*, magna cum vi pro, fulget.

276 sqq. Turni et animus et oratio digna heroe. *litto- ra praecipere*, ante capere, occupare. 279. *perfringere*, graue verbum, pugnare co- minus, cum adhuc castra op- pugnassent: ductum ab eo, pugnatum. *referto* animo,

Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad
vndam,

Dum trepidi egressique labant vestigia prima.
Audentis Fortuna iuuat:

Haec ait, et secum versat, quos ducere contra, 285
Vel quibus obsessos possit concedere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi seruare recursus

sicque malebat Heinfl., scilicet doctius hoc arbitratus. 282 *lau-*
desque Egnatius videtur correxisse, sicque edd. eius: etiam P. Dan.
ed. idemque bini Goth. habent; improbat copulam Ge. Fabric.,
vix ego; qui eam delidero; etsi τὰ κλέα respicit poeta. Saltem
Facta, patrum laudes; distingo, ut olim nonnulli in Seruianis.
et laudes: vltro Iul. Sabin., hoc et Erf.; et forte praeferendum.
occurramus Leid. *curramus* Exc. Burm. *ad vndas* Ven. cum Goth.
tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect. 283 *egressiq.* Rom.
et plerique alii Pier. et Heinfl. scripti fere omnes. Cur ergo non
receptum? magis haud dubie figuratum: *egressi labant vestigia*
prima h. vestigiis primis. vulg. *egressis*, et *egressusque* aliquot
Pier. *primi* sec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect. 284 *Au-*
daces pr. Hamb. a m. sec. *iuuat viresque ministrat* Leid., inter-
polata. Ennius dixerat: *Fortibus est fortuna viris data*, ap.
Macrobi. VI, 1 extr. 285 *quos d. mauult* Goth. tert. 286 *posset*
Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a
m. pr. 288 *recessus* codd. ap. Pier., quod pro interpretamento
habeo; est enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quousque
vnda procurrit seu recurrit.

memor esto, quod modo
praeceffit: itaque nolim acci-
pere, exprimito, imitator.
laudes, κλέα ἀνδρῶν, prae-
clara facta. conf. Iliad. π,
207 — 209 et ad sequentia
Iliad. ο, 661 sqq.

288. Pontes: τὰς ἐπιβέ-
θρας et ἀποβάθρας nauium
dixit. Illustrant vocem Cer-

da et Guell. *seruare recur-*
sus Languentis pelagi. De
refluxu reciprocantis maris
accipi nequit: nam eum pro-
fecto nunc non expectarunt:
sed sunt *loca vadosa* littoris,
non abrupta, sed decliua,
in quibus deficiunt extremi
fluctus. *recurrit*, currit, pro-
currit, adeo fluctus per mag-

Languentis pelagi, et breuibus se credere saltu;
Per remos alii. Speculatus litora Tarcho, 290
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat vnda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu;

290 *Tarcho* de hoc v. ad VIII, 506. 291 *spirant* secun-
dum Rom., aliosque vetustiores Pierianos, tum Medic. duosque
Voss., nec non ed. Iunt.; adde Colot. et binos Goth., item
Iul. Sab., Heinfl. recepit; *spirat* a m. pr. tert. Rottend. Vulgo:
sperat, qua non sperat, locum esse vadofum: id quod alienum
ab h. l. Erat olim quoque *sperant*, cui praeferbat *sperat* Ser-
uius; sicque plerique libri et, qui familiam ducit, Romanus. *su-*
perat Franc. *spectat* edd. nonnullae ap. Pier. Sed *spirant*
Heinfl. illustrat ad saltidium usque plurimis locis, in quibus sen-
tentia plurimum ab hoc loco diuersa est. Nunc enim est aestuare,
inflatum esse, fluctus mouere, κορύσσειν. Iam Ge. I, 327 vidi-
mus: *feruetque fretis spirantibus aequor*, ubi alii *spumanti-*
bus, quod pro interpretamento est: Etiam h. l. nonnulli Pieriani:
spumant. Alia exempla dabit Heinfl. hic et ad Georg. I, 1. Mox
fracta: strata pro var. lect. pr. Hamb.

num arenae spatium; is lo-
cus, qui fere in sinuosis lit-
torum plagis esse solet, est
recursus pelagi languentis:
et eadem sunt *breuia*: conf.
sup. I, 111. V, 221. Non
autem animo dimittendum,
agi haec in ostiis Tiberis, ubi
mare sese infert aliquantum
flumini, turbatumque, et
vento aduerso spirante adac-
tum, retundit flumen ve-
niens, et intra ostia late ip-
sum immittitur. 290. *Per re-*
mos alii: assumendum: ter-
rae se credere saltu: remis,
pro contis littore infixis, qui-
bus nixi in littus profiliunt.

290. Tarchon morae im-
patiens, vel cum nauium pe-
riculo, in molli, qua ad lit-
tus aditum mare satis pro-
fundum daret, anfractu lit-
toris, terrae decliui impingit
nauem remis concitatam, ut
in ea confidat et ipsum solum
pro firmamento ac retinacu-
lo habeat; ut nostro quoque
tempore solent nautae salutis
spe abiecta naufragium face-
re voluntarium in amico lit-
tore. Conf. Act. Ap. XXVII,
39 sqq. Feliciter res succe-
dit ceteris, molle ac limosum
solum nactis, excepta Tar-
chontis nauis. *Qua vada*

Aduertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris. 295
 Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso;
 Adrepta tellure semel. Quae talia postquam
 Effatus Tarcho: focii consurgere tonfis,
 Spumantisque rates aruis inferre Latinis; 300
 Donec rostra tenent siccum, et sedere carinae

293 *proram* Medic. a m. sec. 294 *Nunc electa* tres Burm.
 295 *Tollite forte* Waddel. Animadu. crit. p. 35, perperam. Si
 coniecturae indulgere vellem, dicerem me malle, *Pellite, ferte,*
rates; h. impellite. Sed *ferre, tollere,* ad motum navis remo-
 rum impulsu iactatae et eleuatae spectare potest. *fundite* Ven.
scindite Zulich. Heinſius coni. *figite.* 296 *premet* pr. Hamb.
illa c. sec. Hamb. et Montalb. 297 *puppis* Rom. Medic. et alii
 peruetusti Pieriani: item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius,
 idque Catroeus sequutus. 299 *Affatus* Zulich. *Est fatus* pr.
 Hamb. a m. sec. *Sic fatur* Bigot. *Sic fatus* Goth. tert. v. sup. 256.
Effatus T. focii Medic. 300 *armis* et hic aliquot. *referre* Ven.
 301 *fidere* tert. Rottend., quod verum videtur; saltem proprium hac

non spirant, aqua non ae- *stum* autem pro fluctu, vt
 stuat, nullos fluctus mouet, poeta, dixit. 295. *Tollite,*
 adeoque scopulis non allidi- attollite remos puta, *ferre,*
 tur aut latentes scopulos ar- impellite, agite nauem; mox
 guit. 292. *crescenti aestu.* v. 300 *inferre* littori. Hinc
 Nec hoc de aestu maris reci- Claudian. de B. Gild. 491
 proco accipere licet: ne de *Quassatis cupio tellurem fi-*
 mari quidem tempestate mo- *gere rostris.* 299. *consur-*
 to: sed de prouolutis latius *gere remis,* conf. sup. v. 294
 maris fluctibus, qui si locum et 208. alibi *insurgere re-*
 littoris molli cliuo assurgen- *mis.*
 tem acceperint, eo explicant 301. *siccum* de littore, vt
 se et late exundant adeoque Ge. I, 363 *In sicco ludunt*
crescere videri possunt: ae- *fulicae,* et Homerus, ξερὸν,

Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarcho.
 Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat:
 Soluitur, atque viros mediis exponit in vn-
 dis; 305

Fragmina remorum quos et fluitantia transira
 Inpediunt, retrahitque pedem simul vnda rela-
 bens.

in re. v. Heinſ. Adde Tacit. Ann. II, 6 *quaedam planae carinis*
vt sine noxa fiderent. 302 *innocuae* Medic. a m. pr. Cuning-
 hamus emendat: *innocuum,* perperam. Quorsum enim mutes id,
 quod per se bene poeticum est. 303 *Iamque* Hugon. *inflicta*
 alter Hamburg. *pendit* tres Burm. *vadis dorso* per appositionem
 dicta iungebat olim Probus ap. Seruium, male. 304 *fatigant* pr.
 Hamb. et Zulich. cum Erf. At vid. Not. Malim vero interpungere:
Anceps sustentata, diu fluctusque fatigat. 306 *remorumque*
 et Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum.
fluctuantia Dornill. 307 *pedes* ante Heinſ., quod tuetur Roma-
 nus; sed meliores et ipsius et Pier. elegantius, *pedem:* nam al-
 terum vulgus loquitur. *simul ora r.* Goth. tert.

ξηρόν, pro ξέρσον, Odyss. agit, quoniam sulcum nul-
 ε, 402. *innocuae,* illaefae; lum impressit nec firmata ca-
 passine, ex poetarum more. rina stabilem habet sedem.
 302. 303. *dorso iniquo.* Be- conf. Lucan. IX, 337 et to-
 ne Seru. „dorsum est durior tum locum. *fatigat fluctus*
 arena (βίη), quae remeanti- naus, dum allabentes ac re-
 bus fluctibus plerumque den- cedentes eos agit, versat (cf.
 satur et in modum saxi indu- ad lib. VIII, 94), adeoque
 rescit, quod a nautis *pului-* librata ipsa fluctuum impulsu
mus vocatur.“ *dorsum* tale, in diuersas partes versatur;
 βεχχίαν, in medio mari sup. I, hoc magis poeticum, quam
 110 vidimus. *iniquum,* no- si *fluctus fatigat nauem.*
 xium, exitiosum; vti quis in 307. *vnda relabens,* fluctus
locum iniquum adductus di- littus alluens et ex allisu re-
 citur. *pendet anceps sus-* means: qui facit vt pedem
tentata, suspensa, se librat, in lubrico figere nequeant.

Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
Signa canunt. Primus turmas inuasit agrestes 310
Aeneas, omen pugnae, strauitque, Latinos,
Occiso Therone, virum qui maxumus vltro
Aenean petit: huic gladio perque aerea futa,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.

308 *capit* Goth. sec. 309 *in* abest binis Burm. *in littora* duo alii. 310 *inuadit* quatuor Heinl. 311 *statuitque* L. Goth. pr. 312 *Therone*. Est Θήρων. 313 *futa*, quod Rom. Medic. et alii vetust. agnoscunt, post Vrsinum, Pierium et alios, asseruit Heinlius magna locorum copia, in quibus idem vocabulum restituit. *Scuta* vulgo lectum: sed in *futa* Rom. et Medic. omnesque meliores consentiunt: thoracem futilem ex aere h. ex aereis lamellis vel catenulis designat. 314 *suadentem* sec. Rottend. *hausit* alter Hamburg.

308—310. Laudatur At-
tius in Hellenibus: *Signa*
extemplo canere et tela ob
moenia offerre imperat.
Prudenter poeta primum Ae-
neam fortiter pugnantem in-
ducit. *turmas agrestes* —
Latinos conf. sup. VII, 573.
582. VIII, 8 et IX, 607 sqq.
311. *omen pugnae* ad seqq.
spectat: *strauit Latinos*.
313. *aerea futa*, thoracem
futilem ex aere, hoc est, ex
aereis lamellis vel catenulis.
Suberat thoraci 314 *tunica*
squalens auro, aurea. *Squa-*
lere perperam a squamis du-
citur; sed, vt *horrere*, de
asperitate superficiei, cuius

oppositum sit, *laeuor* ac *ni-*
tor, dixere poetae, sic *squa-*
lere videtur traductum pri-
mum ad superficiem sordido
ac squalido colore vel nitore
impuro, lutulento aut pul-
verulento, inductam, qualis
in piscium ac serpentum cute
est, tum omnino de nitore
quocunque, vt auri. Nam
Accius in Pelopidis (apud
Seru. h. l. et Macrobr. VI, 7
f.) distinxit squalorem auri a
squamis serpentis: *eius Ser-*
pentis squamae squalido
auro et purpura Praetex-
tae. Est adeo *squalere* doc-
tius dictum h. l. quam splen-
dere. conf. ad Georg. IV, 91.

Inde Lichan ferit, exsectum iam matre perem-
ta, 315

Et tibi, Phoebe, sacrum, casus euadere ferri
Quod licuit paruo. Nec longe, Cissea durum,
Inmanemque Gyan, sternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,

315 *Lichan* bene Heinl. restituit e codd. δ Λίχας. Vulgo *Ly-*
eam, corrupte: alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*.
Porro *et sectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum*
alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid. 316 *fatum*
nonnulli vett. Pier. 317 *Cui licuit* vulgg., sed Romano praeunte.
Quoi ed. pr. Burm. *Quod* Heinl. e suis et Pier. emendauit. Vtrum-
que Seruius scriptum reperit. *Quo* Gud. a m. pr., atque sic Mark-
land. ad Stat. pag. 28 emendabat: *casus euadere ferri Quo licuit*
paruo? Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem nouerit.
Tum! *Cesae*, *Cisea*, *Scissea*, *Scisea*, *Cyssea*, corrupte. Est
Kisseús. 318 *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinl.
Alius Gyas inter Troianos memoratus est lib. I, 222. 612 et al.
319 *Deiecit leto*: Io. Schrader. coni. *telo*, vt alibi: XI, 665. Ge.
I, 339. At *sterni leto* v. c. Sil. Ital. X, 33.

De voce *haurit*, pro trans-
fodit, hausto sanguine, sup.
ad II, 600. *apertum*: si
per thoracem adactum fer-
rum fuit, nudatum corpus
esse non poterat: sed voc.
ornat; dum vulnus infligitur,
aperitur ea corporis pars.
315. 316. *Phoebo sacrum*
quippe deo medico, cuius
ope ex matris vtero esset ser-
uatus. An verum sit, quod
Seruio tradente narrant alii,
omnes secto matris ventre
procreatos Phoebo fuisse sa-
cros, dubito. 317. *Nec lon-*
ge: pro, nec multo post, ad-
verbium loci pro temporis,
antique. *Seru.*, vt alias, *nec*
mora, hoc est statim, inde.
Narratiunculas, quibus poe-
ta nominum ac caedium fac-
tarum argumentum, per se
molestum, Homeri exemplo
variat, pro se quisque nota-
bit. Nunc Cisseus et Gyas
filii sunt Melampodis: isque
fuit comes Herculis, quem
in haec loca sequutus (supra
VIII, 201 sqq.) restitit et con-
sedit in Latio. Illa: *nihil il-*
los Nil — iuuere: Homeric

Nec validae iuvere manus, genitorque Melam-
pus, 320
Alcidae comes, vsque grauis cum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cy-
don; 325
Dardania stratus dextra, securus amorum,

320 *Nil v. ante Heinl. Non Goth. sec. 321 comes ille pr.*
Hamb. pro var. lect. *grauis* ante Heinl. *cum t. idem e Medic. a*
m. pr. pro *dum*, quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes usque, g. c.*
aut *usque* — *dum* relinqui, et *vs.* sequi legi debet *cum*. 322 *Pharo*
sapienter tuitus est post Ge. Fabricium Heinlius, ut sit a *Pharus*:
τῷ Φάρῳ. *Pharo clamanti*; sic Rom. et Oblongus Pierii, et si is
Pharo accipit ut *Plato*: item Medic. Gud. et alii vetustiores. Alii
Pharon; utrumque Seruius agnoscit. *dum tractat* pr. Hamb. et
Ald. *inertes* dubitat Burm. an pro glossa irrepperit, quia Seru. ad I
Aen. 102 *inanes* excitat. Enimuero satis inertis est, clamare et
conuicia ac contumelias iactare, ubi pugnando opus erat: *inertis*
ex Nonio reposuit Heinlius. 323 *clamanti* Heinl. e nonnullis,
tamquam elegantius. Vulgo *clamantis*, quod et ipsum bene se
habet; ambiguitas est in *clamanti*, cum sequatur, *ore*: reuocauit
itaque illud Wakefield. 324 *Tum* Franc. *flauentem* Rom. *fla-*
uentes apud Probum in Arte Grammat. 325 *Clicium, Licium,*
Clycium, Litium, Licium, Ditium, Elicum, Eliquum, aberrant,
et *Clidon* Zulich. Est Κλύτιος.

sunt, v. c. Iliad. ε, 53. 54. amator Clytii; alter *Maeon*
7, 142. 143. *usque cum*, *vsf. 337*, tum *Alcanor* et tan-
usque dum; tamdiu quam. dem *Numitor* v. 342. *no-*
324 seqq. Phorcum igitur *ua gaudia* pro eo, qui ama-
fingit poeta vel tradit septem *tur, τὰ παιδικὰ, deliciae;*
habuisse pueros, qui pugnae *noua* bene Seru. quem pri-
interfunt. Memorantur qua- *mum tunc amare coeperat.*
tuor: primus, si modo is ex *securus*, oblitus, in morte,
hoc numero fuit, *Cydon*, nec memor amoris puero-

Qui iuuenum tibi semper erant, miserande, iaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies; septem numero, septenaque tela
Coniiciunt: partim galea clipeoque resultant 330
Inrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non vllum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore
Graium

Iliacis campis. Tum magnam conripit hastam, 335

327 *iuuenes* Parrhaf. 328 *obuia cohorti* ed. pr. Burmann.
Phorchi Rom. et al. 329 *septem numeros* Medic. a m. pr.
Poterat et hoc vitium in elegantiam deslecti; ut sit pro *numerus*.
Melius autem sic distingui putem: *Progenies: septem n.*, quam
continuari orationem, ut in Heinl. et Burm. 330 *Coniiciunt* Ru-
fin. de Schem. Lex. *Continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo*
galeaque Doruill. 331 *stringentia* Medic. a m. pr. 333 *Suffice*
tela mihi et mox *Sparserit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad
Stat. VII Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm. 334 *stete-*
rant editum ante Pier. *steterint* Medic. a m. pr., tum *steterunt-*
que Goth. pr. et sec. cum Erf., sicque a nonnullis lectum Seruiana
docent. *quae* abest a Franc. *in corpora* alter Hamb.

rum, qui tibi semper erat. Homerum exemplo Iliad. δ,
Occurrit hoc ipsum in sen- 129 sqq. ε, 187 sq. 333. *Sug-*
sum, nec adeo diuerse id *gere tela mihi*; heroum Ho-
poeta posuerat sup. lib. I, 350 mericorum opes: hastarum
securus amorum germanae, copia in armario: vide om-
non curans, non respiciens. nino Iliad. ν, 260 sqq.; puta
Tamen Seru. Scalig. Bur- igitur hastas ex pugnis cum
mann. omnes in diuersa ab- Achiuis collectas et diligen-
eunt. 331. ea, quae strin- ter seruatas Aeneam secum
gere poterant, corpus, *de-* attulisse. *non vllum dexte-*
flexit, ut Iuno lib. IX, 725. *ra frustra torserit* Home-
726 in Turno: deorum apud rica gloriatio Polydamantis

Et iacit. Illa volans clipei transuerberat aera
 Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: traiecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit, seruatque cruenta teno-
 rem; 340
 Dexteraque ex humero nervis moribunda pe-
 pendit.

336 *oras* alter Hamb. et Parrhaf. cum Goth. sec., vt inf. v. 477.
aerea Mentel. pr. a m. pr. 337 *Maionos*. *Meonis* vet. edd. *rupit*
 Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis. 339 *Sustentat* alter
 Hamb. *Sustentant* Franc. *lacertos* Medic. a m. pr. 340 *hasta*
subit pr. Moret. et Sprot. a m. pr., praecesserat id v. 338. 341 *Dex-*
traque per humeros sec. Rottend. *pudibunda* Hugon.

Il. §, 453 sq. 339—341. im- verborum et sententiarum
 petum et vim iactus, adeo- iuncturam aestimanti in ani-
 que robur Aeneae, declarat- mum id venire potest, poe-
 poeta: Maeonem clipeo, tho- tam admirationem facere vo-
 race et pectore transfixo oc- luisse et vnus hastae iactum
 ciderat; nunc hasta alia ab tam validum et efficacem
 Aenea emissā Alcanoris bra- narrare, vt Maeonis thorace
 chium transfigit, et *traiecto* et pectore traiecto tergum
 eius *lacerto ea fugit protin-* egressa, Alcanoris fratris, qui
us, porro, vltius, per- in proximo stans corruentis
 git, *seruatque tenorem*, nec humeros sustentabat, dex-
 remittit quicquam de impe- tram perfringeret. Esset sa-
 tu, quem ex iactu fortis viri- ne id prodigio propius; mul-
 habebat. Vno verbo, bra- to magis id quod sequitur,
 chium Maeoni suppositum quod Numitor frater hastam
 transfigitur hasta et tantum tam alte infixam haud magna
 non rescinditur. Reliqua ad opera e corpore euellit. Ve-
 ornatum adiecta. Ita senten- rum vt dixi e corpore Maeo-
 tiam constituo, vt duae sint- nis iacentis hastam euellit
 hastae ab Aenea emissae. eamque in Aeneam mittit
 Nam vix probabile est, etsi Numitor. 341. *Dextera mo-*

Tum Numitor, iaculo fratris de corpore raptō,
 Aenean petiit; sed non et figere contra
 Est licitum, magnique semur perstrinxit Achatae.
 Hic Curibus, fidens primaueo corpore, Clau-
 sus 345
 Aduenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 Sub mentum, grauitè pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit, traiecto gutture; at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruo-
 rem.

343 *sed non effigere c.* multi codd. et edd., alii *affigere*,
asfigere, *effligere*, *efflingere* apud Heinl. et Burm. 344 *per-*
stringit duo Burm. Heinl. ad Ouid. Met. XII, 273 ait esse, *leniter*
 stringit. Atqui hoc non admittit *per*. Praestat dicere esse pro sim-
 plici, stringit, ferit. 345 *Viribus hic fidens* Ald. sec. et edd.
 aliquot ante Pierium. *Hic viribus* Ald. pr., vt et Goth. pr. *Hic*
curibus Rom. *Curibus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda
 iungere. At *fidens iuuenta*, *robore*, pro *vlus*, habens; iam alibi
 monitum, ἀλλὰ πεποιδός. Tandem *Lausus* lectum ante Pierium.
 Sed *Clausus* emendauit Naugerius et Pier. v. VII, 106. Videtur
 autem in Claudiae gentis gratiam Clausum hunc ornare. *Laurus*
 Medic. a m. pr. *lapsus* duo Burm. 346 *Aduolat* Oblongus Pierii,
 Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopen* legebatur; rescripti
Dryopem ex Δρύοψ. *Driopem*, *Dyopen*, erratum ap. Burmann.
 347 *presso* sphaema est ed. Burm. 349 *Fronte premit* aliquot
 Burm. cum Goth. tert.

ribunda: qualis esse solet συγγίλας. 342. Color vbique
 moribundi hominis, languida: pendet *nervis*, per ner-
 uos, h. e. tendines, ligamen-
 ta et musculos. Ita enim
 poetae hac voce abutuntur:
 v. c. Horat. I Carm. 28, 13.
 Occurrit tamen et proprie
 dictum. Ita Macrob. VII, 9
 agnoscit septem neruorum
 343. Color vbique
 Homericus, vt et in hoc ver-
 su et in sequ. *figere contra*
 πῆξαι ἀντιπρὸς, in aduerso Ae-
 neae corpore.
 345. *Clausus*, qui Latinis
 Sabinos adduxerat. vid. VII,
 106. *fidens primaueo cor-*
pore, iuuenta. cf. Var. Lect.
 347. *hasta grauitè pressa*,

Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema,
350

Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Adcurrit Halefus,
Auruncaeque manus; subit et Neptunia proles,

350 *Tris* vetustiores plerique. At in codd. antiquis apud Gell. XIII, 19 priore loco *Tres*, altero *tris* lectum esse narratur, idque a poeta auri datum. Sane hominum argutias plures passim vidimus; nolo tamen iudicio aurium, quod varium esse solet, refragari. Legat adeo, qui volet, *Tres quoque* tum *Et tris*. 351 *et patria, Ismara mittunt*: malebam scriptum. Sicque video etiam Heinsum in votis habuisse; vti fuit Ge. II, 37. Sed potuit a poeta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; vt tot alia. *Ismarus* autem non modo vrbs Ciconum, circa Maroneam, Odyss. 1, 40, sed et ipse mons apud Virgil. Ecl. VI, 30. *nutrit* Leid. et Goth. tert. 352 *Adcurrit* Heinf. e Medic. et aliis reposuit, vulgo *Occurrit*. Porro *Halefus* h. l. exaratum in ed. Heinf. et Burm., cum tamen sup. VII, 724 *Halefus* inductum esset. Sed et ea, quae Heinsius h. l. super vocis origine disputat, scripturae *Halefus* aduersantur. In Troade erat τὸ Ἀλῆσιον πεδῖον: Strab. XIII, pag. 902 A.

impressa, dum ille ἐπερείδει, *gente suprema* h. vltima, antiquissima; vt *gens* pro genere sit. *Ismara* pro Ismaria. Mons et vrbs Thraciae Ismarus: cf. Var. Lect. Putandi autem sunt illi Troianis se adiunxisse, seu tum cum Troiani istis littoribus adhaerescebant lib. III, 13, seu in ipso bello Troiano societate armorum iuncti. 352. *Halefus*, *Auruncaeque manus*, inter Turni socios, vid. sup. VII, 723 seqq. *Messapus*, qui Etruscos Aeneae socios ab Pelasgis oriundos ducebat: ibid. 691 sq.

Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso 355
Aufoniae. Magno discordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt;
Anceps pugna diu; stant obnixa; omnia contra.

354 *Infantis M.* Parrhas. 355 *limite* Zulich. *limina in ipsa* Gud. a m. pr. 356 *Magno aequore* suspicatur Burm., quia mox sequitur: *non mare*. Atqui sequitur quoque *non nubila*. Vix putes serio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempestuosum et agitatum ventis. *Magnos fluctus* in eum sensum dici non dubito: *Magnum mare*, vix puto: sed sic dicitur pro vasto mari. 357 *animis et viribus aequis*. Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *aequore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis hic legere *aequi*. Sed docte mox docet, vtrumque quidem recte dici, sed Virgilio placuisse alterum *viribus aequis*, multis in locis, v. c. inf. 431. 358 *Nunc* in edd. ant., sicque Goth. tert. *cedit* omnes. *cedunt* Medic. a m. pr., idque Heinf. arripuit, paullo cupidius. 359 *obnixa* et olim editum inde ab Aldd. (donec ed. Commelin. e Palat. *obnixa* intulit) et reductum ab Heinso tamquam elegantius, per graecismum *stant contra* venti *obnixa* (κατὰ) omnia. At vide meliorem rationem interpretationis in notis. Est huius lectionis auctoritas apud Arusianum Messium. Omnes tamen vbique fere codd. cum Romano et Mediceo *obnixa*; vt omnia sint *obnixa*, obnitantur sibi inuicem, mare ventis, venti mari et sic porro. Quod si sunt codd., in quibus *obnixa* legitur, scriptum illud in litura: praeter alterum Hamb. et Moret. tert. et Goth. pr., de quibus id monitum non video. *obnoxia* sec. Rotend. Retraxit *obnixa* Cuningham. et Brunck. Habet sane vtraque lectio, quo se commendet et quo se tueatur.

354. *Expellere*; loco depellere, mouere. Laudant Iliad. μ, 417 sq.
356 sq. Comparatio praefiantium cum ventis Homero frequentata, v. c. Iliad. π, 765—771, et Ennio apud Macrob. VI, 2, nunc a Marone ita ornata, vt nihil supra cogitari possit. 359. Meliore interpunctione lectionem, prisca auctoritate polentem, vindicatam esse putato: *Stant venti obnixa; omnia stant obnixa contra*. Praestat haec ratio non mo-

Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae 360
Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro
vir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens arbutaque diruta ripis,
Arcadas, infuetos acies inferre pedestris,

360 *Teucrorum acies* sec. Rottend. 361 *haerent* Doruill.
a m. pr. 363 *Impulerat* e Medic. Colot. Scheffer. et Moret. qu.
Heinsius reposuit. Addit Burm. Aldinam, perperam puto; nam
omnes Aldd. tuentur quod vulgo habent codd. cum Rom. *intule-*
rat; tum *deruta* Sprot. 364 *Arcades* ed. pr. et N. Heinsii,
operarum haud dubie vitio.

do Heinsiana in V. L. verum etiam ea, quam antea attule-
ram; vt esset: *stant obnixa* 362. *Arcades*, equites ex
venti contra omnia: vt ni- Pallanteo ducti et a Pallante
hil sit, quod eos in alteru- praemissi (v. sup. 238. 239),
tram partem impellat et in- alia ex parte Rutulos adorti
clinet; scilicet, donec ali- erant (nec opus erat, vt poe-
quando turbo erumpit. 360. ta commemoraret, quomodo
haeret pede pes: Notissimi Tiberim traiecissent) et duce
versus Iliad. ν, 130 seqq. a Pallante pugnabant ea parte
Tyrtaeo expressi. conf. Klotz. littoris, qua torrens in mare
ad Tyrtaeum p. 33 et 59, post exierat; itaque equi in lubri-
Cerdam. Ennius iam ante co et aspero solo consistere
Maronem: *Pes pede premi-* non poterant: quare iis re-
tur, armis teruntur arma, lictis pedites pugnabant; ve-
et A. Furius Antias Annal. IV rum, cum pedestri pugnae
Pressatur pede pes, mucro parum assueti essent, loco
mucrone, viro vir ap. Ma- cedebant; cum ecce Pallas
crob. VI, 3. Alia laudant eos increpat. Cur Arcades
Guell. Cerda, alii, in primis equites tantum adducti fue-
Stat. Theb. VIII, 398. 399. rint, supra disputatum est ad
Iam clipeus clipeis, umbo- lib. VIII, 518. 519. *rotan-*
ne repellitur umbo; Ense tia se, vt Georg. I, 163 *vol-*

Vt vidit Pallas Latio dare terga sequaci; 365
Aspera quis natura loci dimittere quando
Suasit equos; vnum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
Quo fugitis, loci? per vos et fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella, 370
Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula
laudi,

Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostis
Est via. Qua globus ille virum densissimus vr-
guet:

Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.

365 *sequenti* Vratisl. 366 *quos* Gud. *demitte* aliquot
Pier. et Burm., perperam; est enim *dimittere* voc. proprium. Bur-
mannus laudat Suet. Caes. 60. *quondam* Parrhaf. 367 *quod*
restit rebus o. duo Hamb. 368 *v. extendit* Parrhaf. 369 *Quos*
f. Gud. a m. pr. 370 *Forte Et ducis*. Nam est: *Vos precor*
et per f. f. et per d. E. nomen. 371 *laudis* edd. aliquot apud
Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert. 372 *rapienda* pr. Hamb., sed
ferro rumpitur via. cf. Burm. 373 *Quo gl.* Rom. 374 *p. arma*
pr. Hamb., an *alma*, inquit Burm. *reposeat* Parrhaf.

ventia et tot alia in Marone. rant Iliad. μ, 267. 268. δ,
365. *Latio*, Latinis et Rutu- 232. 240.
lis. 366. *quis — quando* 369. Oratio Pallantis ple-
paullo durius structa oratio; na fiducia et indignationis,
quandoquidem natura loci sed qualis iuuenem, qui non-
aspera et impedita adduxerat dum propriam laudem habe-
eos, vt equis descenderent. bat, decere poterat. *deuic-*
367. *rebus egenis*, dubiis, *ta bella* noue dixit: vt pug-
egentibus consilii, vt inopia nata bella, depugnata. 371.
absolute pro inopia consilii. *subit*, succedit, *aemula lau-*
Sic quoque sup. VI, 91, et *di*, qua virtutem paternam
Homeri ἀμύχανη, aliorum ego aemulor. 374. *hac vos*
autem ἀπορία. 368. Compa- *patria alta reposecit*; aut

Numina nulla premunt: mortali vrguemur ab
hoste 375

Mortales; totidem nobis animaeque manusque.
Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus;
Deest iam terra fugae: Pelagus Troiamne pete-
mus?

Haec ait, et medius denfos prorumpit in hostis.

376 *nobisque* Montalb. *in nobis* duo Burm. *nobis totidem* Doruill. 377 *magna obiice* seu *obice* (scribendum sic obice, nam I est pro ii vt Lauinl. imperl.) recepit secundum Pierium Heinſius vetustiorum omnium auctoritate: quem vide ad h. l. et ad Claudian. II in Eutrop. 34. Edd. et codd. recent., vt Goth. tres, *magno*, quomodo et Seruii aetate nonnulli legebant, parum memores et *hic* et *haec obez* dici. Nonnulli adeo *magni* emendare auli. vid. Seru. 378 *Pelagus Troiamne* hoc est; vtrum Pelagus an Troiam? *Pelago Troiamne*, (quod esset: num mari Troiam nouam, nam antiquam, iam excisam, Arcades petere haud poterant, petendam esse putatis?) edd. vulgg. ante Heinſ., cum tamen vetustiores codd., quod et Pierius monuit de suis, constanter habeant: *Pelagus Troiamne*. Nisi quod Gud. et Leid. *Pelagus Troiane*. Montalb. *Troiam pelagusne*. Ed. pr. Burm. *Pelagus terramne*. Medioli. *Pelagos Troiamne*. Porro *petamus* Medic. a m. sec. Gud. et alter Mentel. cum aliis Burm. et cum aliquot Pierii, qui *petetis* ex edd. vet. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui *petatis*. *Pelago Lernamne petemus* h. e. Arcadium, vel, *Pallanteumne petemus*, ingeniose tentabat Io. Schrader. in schedis. 379 *prorupit* Parrhaf.

pro, *poscit*, vt eo subeatis, et altera 734. vbi mecum minuadatis hostem; aut *re- poscit*, vel vt e fuga conuerſi eo subeatis, aut vt inde victores fugato hoste redeatis. Hoc postremum forte praeſiat. 375. Comparant Iliad. φ, 568. 569, et ad v. 376 Iliad. ν, 814. 377. Cf. egregia dicta Aiakis Il. ε, 504 sqq.

et altera 734. vbi mecum minuerabere vl. 740 πόντῳ κεκλιμένοι a poeta accipi, *ponto clausi*. Nam vertit: *maris claudit nos obiice pontus*. 378. Num mare fuga petemus, an *nouam Troiam*, castra Troianorum? atqui via ad hanc interclusa est, hoste obiecto; et obsidentur castra

Obuius huic primum, fatis adductus iniquis, 380
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dabat: hastamque receptat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat
Hisbo,

Ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem,
385

Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusia

380 *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *aduectus* Parrhaf. 381 *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit* *magno* Rom. et aliquot Heinſ. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Bersman., vnde reuocauit Cuningham. *cum* Rom. 383 *qua spina dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrhaf. ac Goth. sec., idque recte recepit Cuningham., idque ipse nunc sequor: postulat enim id consequutio temporum, quam poeta amat. Vulgo *dedit* editur. *hostemque retemptat* Doruill., ineptissimus codex, a m. pr. est ἀνεπαύσατ' ἔγχεος. 384 *Quem desuper* Doruill. et Goth. sec. *occupat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hisbo* e libb. refinxit Heinſ. pro vulgari *Hisbon*. Corrupte alii: *Hysbon*, *Hispon*, *Isbon*, *Iston*, *Hismon*, *Vsbon*. 386 *Marte* Goth. tert. 387 *in* deest Ven. 388 *Hinc Helenum* vet. edd., etiam Ald. pr. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* est scriptum,

a parte copiarum a Turno hoc, dum in eo est occupatus, aut desuper, vt est 490 relicta sup. v. 286. conf. IX, 130 sqq. Moneo, quia Burmann. hic haeret, cum Cerda. 382. 383. verbo: qua parte spina per medium dorsu procedit; quae discrimina costarum facit, s. costas interuallis diremtas inter se. 384. *super* aut est, *super* antiquam, quam ex Auieno

Anchemolum, thalamos ausum incestare no-
vercae.

Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in aruis, 390
Daucia, Laride Thymerque, simillima proles,
Indiscreta suis gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:

defendit Pier. et Heinl., edideruntque hoc Egnatius et Nauger. Nisi verum est *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant. *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenium*, *Steneum*, *Steium*, *Stimum* alii. Tum: *petit*, hinc Parrhaf. *Rhaethi*, *Reheti*, *Reti*, *Rethi*, *Hroeti*, vitiose al. 389 *Ἀρχέμολον* esset: ut apud Homerum *Ἀρχέμαχος*. *Anthemolum*, *Achemodum*, *Anchelamum*, *Archemodum*, *Ancelomum*, *Arthemolum*, *Austemolum*, aberrant. *Archemorum*, *Ἀρχέμορον*, quaedam edd., ut ap. Iuuenal. VII, 234 legitur, qui h. l. respexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* fec. Moret. 390 *in agris* Gud. et tert. Rottend. cum tribus al. *armis* Leid., aberrationes perpetuae. 391 *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Dancia* Iulius Sab. *Daunia* Menag. pro diu. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. sec., quod probat Heinl. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis esse aut fingi potuerit, cui duo filii essent, Larides et Thymer, *Daucia* proles. *Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridae* Mentel., et *Lauridae* Doruill. Tum *Thymbraeque*, *Tyber*, *Thiber*, *Tymber*, *Tiber* al. Quod poeta sibi in tam breui spatio *Thymer* et *Thymbre* permisit, exemplo non caret. 392 *Indiscreta suis*, interpungit Wakefield cum Seruio; nec male; suis scil. propinquis. 393 *Et nunc* Doruill. *dura* Sprot. pro var. lect. et Zulich. a m. pr. *saeva* Schol. Stat. IX Theb. 295.

et Alexandro Polyhistore Ser-
uius narrat: Rhoetus, Mar-
rubiorum (Marforum: vid.
sup. VII, 750) rex, Anchemo-
lo filio Casperiam nouercam
superinduxerat, quam pri-
vignus stuprauit, poenaeque
et irae paternae metu ad
Daunum confugerat, Turni
patrem. 390. 392. Imitatio-
nes notauit Cerda Sili lib. II,
636—639 et ad 649. Lucan.
III, 603—608. Add. Statii
Theb. VI, 340—345. IX,
292—295. Claudiani de IV
Conf. Honor. 206—211.
391. Fuit ergo Daucus ali-
quis, cuius filii Larides et
Thymer. 392. ut ne a suis
quidem parentibus discerni

Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit
ensis;

Te decisa suum, Laride, dextera quaerit; 395
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcenso monitu, et praeclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostes.
Tum Pallas biugis fugientem Rhoetea praeter
Traiicit. Hoc spatium tantumque morae fuit
Ilo; 400

Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teu-
thra,

Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus

394 *enses* Medic. 395 *descissa* duo Burm. 396 *Semiani-*
mes Rom. et 404, et sic scribi malim. 398 *d. et furor* Rom. cf.
sup. ad IV, 91. 399 *propter* in fine tert. Rottend., ut sit prope.
Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ouid. Met. V, 159. 400 *Ilo*
Parrhaf. Deleui nunc interpunctionem post *spatium*; nam ex animo
poetae iunctura videtur esse: *hoc tantumque spatium fuit Ilo*
morae, casu tertio; h. e. moratum est mortem. 401 *derexerat*:
Rom. et Medic., ut alibi. 402 *Teucra* Doruill. *Teucrum* Goth.
tert. Nec vero *Teuthra* cum Seruio a *Teuthras*, *ae*, est repeten-
dum, sed a *Teuthras*, *antis*, vnde *Teuthra*, ut *Τεύθραν* et *Τεύθρα*.
403 *Tyrin* Rom., ex *Τύγης*.

possent. 396. Bona Serui erat. vid. apud Guell. Cer-
et haec nota est: „Ennii ef-
„se versum: *Oscitat in cam-*
„pis caput a ceruice reuul-
„sum, Semanimesque mi-
„cant oculi lucemque re-
„quirunt. Quem versum ad
„suum carmen transtulit Var-
„ro Atacinus.” Lusere hinc
alii in hoc plus quam par

erat. vid. apud Guell. Cer-
dam et Burmannum. Quan-
to simplicius Homerus Iliad.
8, 81. 82.

399 seq. Pallas Rhoeteum,
praeterfugientem bigis, ne
a Teuthrante et Tyre fratri-
bus interimeretur, hasta tra-
iicit. Ita Ilus mortem effu-

Caedit semanimis Rutulorum calcibus arua.
 Ac velut, optato ventis aestate coortis, 405
 Dispersa inmittit filuis incendia pastor;
 Conreptis subito mediis, extenditur vna
 Horrida per latos acies Volcania campos;

405 *optata* vett. edd. ante Pier. cum Ald. pr. et codd. nonnulli apud Heinl. et Burm. et duo Goth., *perperam*; non enim *aestas* optatur, sed in aestate *venti aura*. Itaque recte vetustiores, quod editum a Naugerio, *optato*, h. ex voto, vt bene Seruius explicat; sed male interpungitur in Heinl. et Burm. *optato, ventis*. Porro sec. Rottend. *optatu*. 406 *Dispersam* Parrhaf.

git, quem Pallas hoc telo petierat. 404. Sic et inf. v. 731 *calcibus atram Tundit humum exspirans*. σφαδάζει, λατίζει. Quod Rutulorum arua pro solo, et quidem Latino, posuit, ornatus causa fecit. 405 seqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Il. λ, 155 — 157, forte quoque v, 490 seqq. Supra similem locum vidimus lib. II, 504, et Ge. II, 303 sq., in quibus vel incauto vel ignaro pastore incendium exoritur. Hoc autem loco pastor volens lubensque siluam incendit et flamma laetatur: quod aut stultum aut facinorosum hominem prodit; et quorsum omnino hoc pertinet, vt quis in media aestate incendat siluas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo

modo poetae excidere poterit non video. Verum nec poetae culpa ea est, sed interpretum, qui siluam non meminere esse h. l. stipulas agri demessi, quas pastor seu omnino agrestis ad solum recreandum incendit. Sic *silvam* dixit Maro de leguminum calamis Georg. I, 76, et de herbis lib. I, 152, et hoc sensu expressit locum Lucan. IX, 182 seqq. 406. *dispersa* epitheton ab eo, quod sequitur, sumtum: quod se dispergit incendium: non quod diuersis locis pastor fecit. 407. *correptis mediis*: eleganter ad interiora penetrare dixit. Reliqua v. 407. 408 ornatissima, comparatione incendii cum pugna facta; vnde et mox *flammas ouantes*, quasi successu exultantes, di-

Ille sedens victor flammam despectat ouantis:
 Non aliter socium virtus coit omnis in vnum, 410
 Teque iuuat, Palla. Sed bellis acer Halesus
 Tendit in aduersos, seque in sua conligit arma.
 Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaque disperfit cerebro permixta cruento.
 Fata canens filius genitor celarat Halesum;

409 *despectat* Leid. 410 *virtus socium* Oblong. Pier. 411 *Pallas* omnes fere vetustiores Heinl. conf. inf. 152 lib. XI. *Alesus*, *Alaesus*, *Halaesus* etiam h. l. vid. sup. ad v. 352. 413 *Λάδωνα*, *Φέρητά τε*, *Δημόδοκόν τε*. *Ladona* et mox *Fereta*, *Phareta*, *Pharetra*, *Pherea*, *freta*, *fretam*, *Pheretra*, librorum aberrant., et *Dedomocum*, *Dedemocum*, *Demodum*. 414 *diripit* deteriores. 416 *disperfit* e melioribus Pier. et suis Heinl. Vulgg. cum pr. Goth. *dispergit*. In qu. Moret. *disperdit*: pr. Voss. *dispersa* et c. *permixta*. 417 *Facta* sec. Moret. *cauens* aliquot Pier. et pro diu. lect. pr. Hamb., sicque alii ap. Seru. Potest et hoc defendi, etiam praeferrī, *cauens celarat*; sed alterum et ipsum bonum est et a libris defenditur. Praestat monere, nos interpunctionem mutasse. Male interpungebatur: *Fata c. — Halesum; Vt f. — soluit. Iniecere m.*

ccre ausus est. 409. *victor*; bene Seru. voti compos, ἐπιτυχών; et 410 *in vnum* locum Burm. Est autem vis et momentum comparationis in hoc, quod in stipula flamma vno loco exorta late extenditur, et nunc pugna semel a Pallante incepta, mox ab Arcadibus collectis late per hostiles turmas propagatur. 411. Halesus Auruncorum dux, in Turni agmine: vid. paullo ante v. 352. 412. *seque in sua colligit arma*, „post scutum se claudit; sic et XII, 491“ Seru. Est σπταλεις ἐν ἀσπίδι, ὑπ' ἀσπίδος. 415. *Elatam in iugulum*, puta, Halesi, quem Strymonius ense vel hasta petebat; „iugulo suo vulnus minantem.“ Seru. 417. Ergo Halesi parens erat vates,

Vt senior leto canentia lumina soluit:
 Iniecere manum Parcae, telisque sacrarunt
 Euandri. Quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halefi.
 Haec arma exuuiasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa deus: dum textit Imaona Halesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425

418 *Vt genitor* sec. Rottend. ex glossa. *leto canenti* Rom. 420 *paratus* alter Hamb. 421 *Tybre, Tibre, Timbre, Tymbri* inepti librarii. *ferri* Sprot. 422 *Fortuna atque via* Franc. *Fortunamque* Exc. Burm. *duri* Mentel. pr. 423 *habebat* Medic. a m. pr. 424 *In textit* haerere potuisse Grammaticos, quis credat? quis dubitet a *tego* esse? Halesus clipeum praetendebat amico Imaoni, sicque suum pectus aperiebat. At Seru. a *tezo*, vt sit spoliat, detexit. Sententia esset similis Iliad. δ, 468. Tum *Hymeona* Medic. et al., vnde Heinl. coni. *Hymaeona*, et aliae iterum aberrant. librorum *Imaeona, Imeona, Himaona, Himagona, Imahora*. Rom. *Himaenonia*. Ἰμαίονα. 425 *Aradico* Goth. *telum* Rom. *dat telo* sec. Moret. *iuueni dat* alter Hamb. *inermis* tres Burm. *apertum* Goth. tert., non indocte, vt alibi.

qui filium, cuius fata praenidebat, eduxit, quoad viueret, in filius. cf. sup. lib. VII, Excurs. ad v. 732. Similis locus Iliad. β, 830 — 834. 418. *lumina canentia* audacter pro senilibus, seu senis canentis; canent enim supercilia, tempora, ipsae genae. 419. In altero iuris, in altero sacrorum vocabulo vsus poetam obseruat Seruius: *Manus*, inquit, *iniectio, quotiens, nulla iudicis* *auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus*. Agnoscas facile verba iuris. Alterum ductum ex eo, quod Diis vel Manibus sacri dicuntur quibus moriendum est. cf. Macrob. III, 7; vnde etiam in euocandorum deorum formula deuouentur hostium capita: vid. ibid. III, 9. *tela Euandri*, Pallantis hasta, quia a patre acceptam attulerat. 424. Halesus, clipeum praetendens amico

At non caede viri tanta perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.

Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
 Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 Extremi addensent acies: nec turba moueri
 Tela manusque finit. Hinc Pallas instat et vrguet,
 Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,

426 *tanta* exquisitius quam *tanti*. 427 *sunt agmine* Franc., sed *finit* scil. esse p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid. 428 *interemit* Rom. Gud. Mentel. pr. *pugnae interimit* Doruill. 429 *Arcadia* Parrhas. 430 *a Graiis* aliquot Burm. *Teucrum* Schol. Statii Theb. III, 84. 432 *addensent* edidit Nauger. Ge. Fabric. et Heinl. e codd. aliquot; sicque poeta solet. v. VII, 794 et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. *addensant*. Montalb. *Extremae addensant actes* pro addensant se, addensantur. Priscian. lib. VIII *Postremi addensent acies*, at lib. IX *Extremi addensent acies*. 434 *His* c. Franc.

Imaoni, suum ipsius pectus acie ac militum globo; sed a nudat, vt Pallantis hastae pateret.

426. *Lausus*, Mezentii f. (VII, 649), nunc prodit; amabilis et Pallanti haud prorsus dissimilis iuuenis; is non finit agmina esse perterrita morte Halefi. *pars ingens belli*, pugnae, pugnantium. *Abas* est is, de quo sup. X, 170. 428. *nodum pugnae* non de densa acie ac militum globo; sed a nodo arboris sub cuneo petatum: de eo accipe, qui fortunam belli diutissime sustinet, longissime resistit, ἐτε-
 ραλέα νύκην sua virtute facit. *moram*. Sic in noto illo: *belli mora concidit Hector*. conf. supra ad IX, 155. 432. Qui in extremis ordinibus collocati sunt, vrgent priores ordines, adeoque condensant aciem, vt arma vix moueri possent.

Egregii formae; sed quis fortuna negarat 435
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum; qui volucris curru medium secat ag-
men. 440

Vt vidit socios: Tempus desistere pugnae;
Solutus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.

435 *quis, quis* — *formae* Heinl. e Gudiano, tamquam elegantius. Vulgo *forma*. 438 *illi* Hugon. *maiores* Leid.; sed *maiores* bene: Turno et Aenea. 439 *mouet* Voss. et Goth. sec. *succedere* Rom. et alii Pier. et Heinl., quod et hic probat; eius interpretamentum esse *succurrere*. conf. v. 441: 444. Tuentur tamen hoc Medic. et alii; et videtur melius sententiae conuenire. 441 *Vt vidit, Socii, t.* vel *Vt vidit, socii*: Waddel. coni. Animaduers. crit. p. 36. *desistere pugna* Rom. et alii, quod vulgare esset: cum secundo casu doctius dictum, ut tot alia: *desinere irarum* etc. 442 *ferar* tentet aliquis: sicque Bigot. et Goth. tert., praue: alterum enim eruditius, ut infinitis aliis in locis quae in communi oratione futura erant, in praesentia deslectit Maro. *fero* Goth. pr. 443 *pater sp.* Parrhas. 444 *iussi* olim edd. ante Pier., in his Ald. pr., ut vulgaris oratio ferebat: *cesserunt iussi*, ut inf. XII, 696 *Discessere omnes medil spatiumque dedere*. Sed hoc ipsum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *aequore iusso*, quo ipsi cedere iussi fuerant: Hoc a Naugerio editum, et ex eo in aliis, habet Pierii Medic., alique Heinl. cum Goth. pr.; et hanc lectionem Seruius interpretatur et Macrobi. VI, 6, sed, quod mireris in Grammatico, tamquam insolentior eam improbat Probus.

439. *soror alma*. Iuturna *serunt aequore iusso*: doctius dictum, quam *iussi ipsi*: dum mentio facta: sed v. inf. XII, 139 sq. 443. conf. II, 538. 539 et Seru. 444. *ces-* Pallantis personam egregie

At, Rutulum abscessu, iuuenis tum, iussa su-
perba 445

Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni. Sorti pater aequusvtrique est. 450
Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.

Laudat Burm. Silium X, 447, ubi *ordine iusso*. Ex Iulio Sabino patet fuisse olim qui legerent *iussu*. 445 Et Doruill. *At iuuenis Rutulum accessu* Goth. tert. *tam iussa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipsa* idem alter Menag. *ea iussa* Parrhas. Haeserunt omnes in *tum*, quod paullo asperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Seru. interpretatur. Aut iunges: *At tum iuuenis stupet in Turno, miratus iussa superba, discessu Rutulorum*. Variavit scilicet orationem pro vulgari: partim Rutulorum discessum, partim causam discessus, iubente Turno, miratus. *dicta superba* Oblongus Pierii et pr. Hamb. 446 *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm., ac bini Goth. 449 *laetabor* Bigot. 450 *est* in fine abest tribus Burm. 451 *Fatus*. Alias adicit, *haec fatus*. Io. Schrader. coni. *Fatis*. *processit* Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec.

tuitus est poeta: immota iu-
veni mens in tanto discrimi-
ne etc. 447. *omnia* dixit
pro, totum Turnum. 449.
450. ornatus quam Homeri-
cum Iliad. x, 253 *ἔλοιμί κεν*
ἢ κεν ἀλοίην (h. *ἀλώην*). Sen-
tentiam alibi aliter variauit
Homerus: Loca Cerda colle-
git. Macrobius lib. VI, 1,
p. 579 ed. Lips. ex Attii Ar-
morum iudicio ductum esse

TOM. IV

versum dixit: *Nam tropaeum*
ferre me a forti viro pul-
crum est; Si autem et vin-
car, vinci a tali nullum est
probrum. 450. *Sorti pater*
aequus vtrique, scil. feren-
dae par est: is est pater, qui
vtramque fortunam, et vic-
toriae et mortis gloriosae,
aequo animo ferat, ut fere
Seru. Respicit enim ad ver-
ba Turni vs. 443 *cuperem*
B b

Defiluit Turnus biiugis; pedes adparat ire
Cominus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in praelia tau-
rum, 455

Aduolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum missae fore credidit hastae,
Ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum

453 *Disfiluit* aliquot Burm. *Subfiluit* Exc. eiusdem. 454 *Itque* Goth. sec. 455 *meditantem in praelia*: ita Heinf. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde. ed. Mediol., cum vulgo *in abesset*: *meditantem praelia taurum*. At alterum illud Heinsius illustrat partim Sili imitatione VII, 439 partim similibus, quae affert, nonnullis tamen aliquantum diuersis. Conueniunt: *proludere in pugnam*, *audere in praelia* sup. lib. II, 347. *trafci in cornua* Ge. III, 232, et inf. XII, 104 *proludere ad pugnam* iisdem locis. Scilicet ad exquisitiorem formam sic processit poeta: *meditari*, exercere se, *aliqua in re*, et *aliquam ad rem*, hoc alterum elegantius extulit, *in rem*. 456 *Euolat* Zulich. *est* duo Rottend. omittunt: at Gud. *et*, quod Heinf. amplectitur; et facit utique orationem nitidiorem. Nescio, cur Burm. tacite iterum eiecerit. *venientis* vid. ad Ecl. IX, 13. 457 *Nunc tibi* Goth. pr. 458 *si quae* et hic malebat Bentlei. ad Horat. Sat. II, 6, 10. *fors* aliquot Burm. *adiuuat* Medic. et alii tres.

ipse parens Euander adefset. 453. *Defiluit*, vt par pari congregaretur: ita enim heroicae vitae lex fert. 454. Comparationes a leone sumtae multae similes sunt apud Homerum. cf. inf. ad v. 729, et Cerda ad h. l.; sed nouum in Marone hoc, quod *a specula* h. montis vertice, *ἐκ σκοπιάς*, prospicit, et quod taurum videt *meditantem in praelia* (h. exercentem, pa-

rantem se ad pugnam, v. c. spargendo arenam pede, ictum cornu minando. v. Var. Lect.). Imitatorem Silium conf. lib. V, 309 — 315. Statium VII Theb. 670 seqq. 457. 458. Vbi intra teli iactum venisse Turnum videt, praeuertere et occupare decreuit Pallas, si qua ratione fortuna adiuvet se: pro se dixit *ausum imparibus vi-*

Viribus imparibus; magnumque ita ad aethe-
ra fatur:

Per patris hospitium, et mensas, quas aduena
adisti, 460

Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis;
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque serant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides iuuenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit ina-
nes. 465

Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat sua cuique dies; breue et inreparabile tempus

462 *Cernant*, sc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc., quod multo suauius altero; recepit quoque e cod. Coll. Iesu Wakef. *cruento* Goth. tert. 464 *Audit* Rom. 465 *effundit* plerique Pier. et Heinf., et ipse Medic. ac Rom. Totum hemistichium ab aliena manu venisse arbitror: cum et otiosum sit et vero etiam molestum: qui deus corde premit gemitum, vt idem ille lacrimas fundat, absurdum est, si quid video. 466 *Cum G.* Montalb. *ita fatur* Ed. pr. Burm. 467 *irremeabile* Oudart. cf. ad Georg. III, 284. In voc. *Stat.*, constituta, praefinita, est, arguantur veteres Grammatici apud Macrobi. I, 16 extr., quasi dictum sit ad modum τοῦ μὲνός ἱσταμένου: *extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statum — intelligens illud stare dici, ad quod acceditur*. Nisi sanam iam mentem attuleris ad Grammaticos, raro ex illis sapies.

460. De hoc sup. VIII, 362. re Iliad. χ, 168 sqq. Alios 363. 462. 463. Ornate. *Cernat Turnus* se spoliari et ferat, sustineat, videre me victorem, 465 sqq. Variavit et ornauit Maro ea, quae in Sarpedonis morte Homerus praeclare memorauerat Iliad. π, 431 — 462, et in Hecto-

re Iliad. χ, 168 sqq. Alios imitatores passim Maro habuit. Vnum laudat Burm. Flaccum lib. IV, 114 seqq. 467. *Stat*, est, *sua cuique dies*, τὸ μέριστον ἡμᾶρ apud Homerum. Sententia autem vers. 467. 468. 469 ex Homero inherere debuit poe-

Omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
 Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
 Tot gnati cecidere deum; quin occidit vna 470
 Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
 Fata vocant, metasque dati peruenit ad aevi.
 Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit aruis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam,
 Vaginaque caua fulgentem deripit ensem. 475

468 *fatis* Goth. tert. Expectes: *vitam extendere factis*. Sed est τὸ κλέος. De hoc cf. sup. ad lib. VI, 807. vbi erat: *virtutem extendere factis*. 470 *Hoc g.* Goth. sec. *periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb., al. *nati*. 471 *Et iam* Heinf. inuexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et similibus codicum vix vlla esse potest auctoritas: et multo magis consentaneum argumentationi: *Etiam Turno*. Intercessit quoque spatium aliquod inter Turni necem et praefens tempus. Seruius: multi, ait, *Etiam* legunt, vt sit *ecce*. Scripserat Seruius: *En iam*. 472 *Fata manent* aliquot Pier., etiam hoc recte, sed codd. consensus tuetur alterum. 473 *torfit in aruis* Ed. Ven. Burm. Noluit poeta: *reiicit ab aruis*. 474 *immittit* Oudart. 475 *deripit* perperam plerique codd. et edd. ante Heinf., qui illustrat *deripere*. De hoc versu valde ambigo; inutile enim et otiosum hoc intulit poeta; ensis nondum poterat esse vsus, expectandum enim, vt alter hastam emitteret, donec propius accedere et cominus pugnare possent.

tae animo Odyss. τ, 328 — torquet, auertit: tamquam 534, sed multo suauius ea a spectaculo ingrato, quod reddita verbis numerisque. impedire nec vult nec potest. Grammaticorum argumentum super caussa, cur dii vultum auertant, alienae sunt. Inf. XII, 151 Iuno morte Turni instante: *Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera, possum*. cf. Var. Lect. ad XII, 841.

Illam volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
 Incidit, atque, viam clipei molita per oras,

476 Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris*: hoc editum inde ab Aldd., donec Commelin. alterum intulit; prius tamen Rom. cum aliis Pierianis, Vrsin. et Medic., alique Heinf. tuentur. Forte parum refert, vtro modo legamus; modo interpretationem recte instituamus. Vulgo de thorace accipiunt; quod vt recte fiat, vereor; ita enim *hastam, quae in humerum incidere* rat, mox per clipei oram, ἀντὺγα, adacta tandem corpus strinxit, quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clipeus*; vt eandem rem amplifcet: *tegmina summa* et *oras clipei*. In hac interpretatione *tegmina humeri* et *humerorum* esse possunt, nullo discrimine; ad perspicuitatem tamen, et ad orationis poeticae genium, cum tertius casus poni soleat vbi vulgo secundus, praestat *humeris* legere: *Hastam incidit ea parte, qua tegmina summa surgunt humeris*, qua extrema clipei ora humeris praetenditur, in summa clipei parte: Ἄντ' ὑπὸ πρώτῃν, ἢ λεπτότατος θεῖε χαλκός, vt Iliad. v, 275; atque eo traiecit (*viam clipei molita per oras*), etiam Turni humerum stringit: ἀχρότατον — ἐπέγραψε χροῖα Φωτός Iliad. δ, 139; quem locum a v. 134 nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte *hastam subit per oras imas clipei* Lucagii stantis in curru, *tum* (h. ora clipei traiecit) *hastam perforat inguen lacuum*, imam ventris partem in sinistro latere. add. inf. XII, 924. 925. Etiam Hector saxo ab Aiaie percussus narratur haud abfimilem in modum Iliad. ζ, 412 Ajax arrepto saxo, Στῆθος βεβλήκει ὑπὲρ ἀντὺγος ἀρχόθαι δειρῆς. Porro *qua surgunt* Erf. In fine vs. *tegmina prima* Rom., solita varietate. 477 *clipei est* Medic.

476. 477. *tegmina humeri* seu *humerorum* non esse pus Turni stringat. Bis igitur idem dixit: *tegmen summum humerorum* et *oras clipei*; et qua superior clipei pars attollitur, eminet ante humerum, dicta illa est *surgere*. Tenendum autem animo, ἀντὺγα clipei tenuiorem esse vmbone, faciliusque perforari posse. vid. Var. Lect.

Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita satur: 480
Adspice, num mage sit nostrum penetrabile te-
lum.

Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,

478 *Partem etiam* Goth. sec., memorabilis lectio, nisi in codice tam recenti et nitide sed incite scripto casui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Sprot. *destrinxit* Bigot. sec. Moret., et *detrixit* Goth. tert. Heinſius nec ipse habebat quomodo expediret τὸ *strinxit de*, et coni. *strinxit se*, at mox *stringit* absolute pro se stringit, stringitur, dictum accipit; non video quo sensu. Non veniebat in mentem viris doctis esse hoc graecum; τοῦ σώματος ἐπέγραψε, ἐπέγραψε, sc. μέγος τι; sic *strinxit de corpore* sc. partem. *stringit* pr. Hamb. *de pectore* Ven. Simili sensu etiam *destringere* dicitur, ut aliquid detrahatur et *perstringere*, si per superficiem strictura fit. cf. Herm. Arnzen. Ep. crit. p. 56 ubi idem p. 72 mox in v. 480 *vibrans* legere mauult. 479 *robis* Goth. tert. Est Homericum ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον δῆτι χαλκῷ. 481 *nunc mage* duo vel tres Burm. *non m.* Reg. *nunc magis est* alii apud Seruium. At Medic. cum Moret. tert. *si mage sit*, eleganter. *magi* Rom. *penetrabile* actiue, ut Ge. I, 93 p. *frigus*. Tandem p. *ferrum* sec. Moret. et Franc. 482 *ac cl.* vulgo ante Heinſ. *quom ferri* aliquot Pier. 483 *Quom* codd. Pier. *Quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven., vti et Marklandus malebat ad Stat. p. 8, et recepit Cuningham, et Wakefield, *oberat* totiens Parrhaf.

478. 479. *Hic Turnus*. Pal- Color orationis ex Iliad. λ, las, exiguarum virium con- 384. 391. 392. 483. Varia- sciis, corporis partem nuda- vit structuram, ne eodem te- tam petierat; contra Turnus, nore sequeretur: tot laminas viribus confusus, medium Pal- ferri et aeris; πύχας Home- lantis clipeum traiecit. *strin-* rus dixit, *tot tauri terga*, h. *xit de corpore*: graecum e. tot coria, quibus clipeus ἐπέγραψε τοῦ σώματος sc. μέ- erat indutus, et ipsam lori- ρος τι. vid. Var. Lect. 481. cam ac pectus perforat te-

Vibranti medium cuspis transuerberat ictu,
Loricæque moras et pectus perforat ingens. 485
Ille rapit calidum frustra de volnere telum;
Vna eademque via sanguis animusque sequuntur.
Conruit in volnus; sonitum super arma dedere;
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super adsistens: 490

484 *cuspis medium* alii; et sic vulgo editum ante Heinſ. 485 *pectus ingens* Pallantis tamquam fortis et magnanimi iuuenis. Male argutatur Seruius et alii, *ut cuspis ingens* iungatur. *trans-* *forat* Goth. tert. 486 *de pectore* Rom. et Goth. sec. *de cor-* *pore* Gud. Sprot. Parrhaf., nec displicebat Heinſio, quoniam *vol-* *nus* statim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert. 487 *sanguisque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed iam Fabric. Pier. monuerant, praelan- *tiores* codd. copulam non agnoscere; quæ indoctorum hominum metro male cauentium emblema est. 488 *Concidit Oblong.* *in-* *super* Doruill. 489 *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* coni. Burmannus Sec. ad Antholog. Lat. p. 88. Caussam mutationis non satis perspicio; nam ipse laudat exempla Sili V, 526, et IX, 383, ubi *appetere ore*, *morſu*, *terram* in simili re occurrit: *mordere* et *mandere humum* inf. XI, 418. 669. Homericum ὁδὰς ἐλεῖν οὐδας, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud est, quod ambigo: an poeta hunc ipsum morientium angorem ex doloris im- patientia, ira ac rabie, exhibere h. l. voluerit. Quantum video, simpliciter narrat eum primum terram ore petiisse, h. e. procidisse: ore *cruento*: nam vulnere tali accepto, ore et naribus sanguis erumpit. 490 *sic ore profatur*: hemistichium in Rom. et aliis

lum. 487. *animus* pro ani- λὰ χαλκῷ. Monenda haec ma, θυμὸς pro ψυχῇ. 488. sunt, ne praeteriisse videar. *in vulnus*, hastae graui pon- Expresſerant Homerum iam dere. Sed et omnino cum ante Maronem Ennius, et Lucretio IV, 1042 *Namque* Furius Antias apud Macro- *omnes plerumque cadunt* VI, 1, pag. 574 ed. Lips., *in vulnus*; reliqua sunt Ho- et Vrsin. 489. *terram petit*, mericum notissimum: ἀράβη- puto simpliciter esse, pro *σε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ* vel ἀμ- labitur ore humi afflicto. cf. *Φι δὲ οἱ βράχῃ τεύχεα ποικί-* Var. Lect. 490. Ferocitas

Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen hu-
mandi est,

Largior. Haud illi stabunt Aeneia paruo
Hospitia. Et laeuo pressit pede, talia fatus, 495
Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpressumque nefas: vna sub nocte iugali

expletur; in aliis aliter. *cum voce superba* Leid. 491 *memo- res inquit* pr. Hamb. 492 Aut sic ut nunc fit, aut: *Euandro qualem m.* distingui posse, Seruius putabat. 493 *Si quid vel Si quis* in Gud. a m. pr. *honor* duo Burm. *honor rutuli* Goth. pr., nec tanti est, ut coniicias *honor*, *Rutuli*. *est* itidem duo omittunt. 494 *constant Ae.* Sprot. 496 *Exanimem*, praeter vnum Gud., omnes Heinfl. et Pier., at *Exanimem* olim editum. Contrarium sup. IX, 451 vidimus. *Exanimem* tamen praeferam in poeta, et retraxit illud Cuningham.

veteris aevi ex Homero ad-
vmbrata, ut insultet caelo
victor: hoc loco tamen hac-
tenus temperata et mitigata,
quod Turnus corpus human-
dum concedit Arcadibus; at
super adsistens est simpl. ad-
stans; ipse stans, alteri ia-
centi; nec nisi infra vl. 495
laeuo pressit pede, *λαῖξ*
προςβάς, *λαῖξ ἐν στήθεσι βαί-
ων*, qui est spoliantium cor-
pus mos, ut arma exuant; et-
si h. l. vnum tantum memo-
ratur hoc, ut balteum exue-
ret. 492. *Qualem meruit*,
l. qualem Euander meruit ut
sibi remitterem filium, l. qua-

lem Pallas meruit ut se re-
mitterem h. ut dignus erat
audax adolescens; quod, se-
quentibus consentaneum, pro
vulgari dictum est: remitto
Pallantem, qualis, quomo-
do, meruit remitti: *οἷος* pro
ως: scilicet, sic, ut corpus
humi mandandum conceda-
tur. Prius sequuntur fere In-
terpp., idque ex seqq. ad-
struunt. Cum irrisione dic-
tum putant: Sic par erat te
ex pugna dimitti. Quod mi-
hi quidem minus probandum
videtur.

497. 498. Breuitatis et va-
rietatis, adeoque et suauita-

Caesa manus iuuenum foede, thalamique cruenti;
Quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat spolio gaudetque po-
titus. 500

Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
Et seruare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emtum

499 *Quae bonus Eurytion* vet. edd., etiam codd. pars. Sed, quod Heinfl. et ante eum Commelin. e Palat. reposuit, praestantiores eius et Pier. codd. habent. Monstra corruptelae ex aliis libris v. ap. Burm.; adde *domus Eurycton* ex Goth. 501 *sortis* edd. vulgg. aliquot, sed cum *fato* omnino *fors* melius iungitur. 502 *Nec seruare m.* Diu haesi in hoc *Nec*, quod prorsus incommodum esse videbam. Mox vidi nil esse aliud quam vitium edd. Burm. Nam omnes, quos euolui, scripti et editi *Et f.* habent: itaque mutavi non cunctanter. *rebus lassata f.* apud Lutat. ad Stat. II Theb. 188. *sublata* poetae est, quod *elata* vulgo.

tis, studio, structuram ora-
tionis, quam orsus erat, poe-
ta deserit, et a quarto ad
primum casum transit. Erat
enim *impressa manus iu-
uenum*, exsculptum balteo
nefas Danaidum, nocte
nuptiali suos sponfos interi-
mentium. Nec alio modo
sup. V, 536 *Cratera impres-
sum signis*, cui signa impres-
sa erant, etsi exsculpta, dixit.
Burmannus comparat versus
extr. lib. VIII. ubi Aeneas cli-
peum sumit *Attollens hume-
ro famamque et fata ne-
potum*. Idem Danaidum ar-
gumentum in clipeo copio-

sus exsculpsit Statius Theb.
IV, 132 — 135. 499. Quod
artificis nomen adiicit, ut
poeta, facit Homeri quoque
exemplo; artis enim prae-
stantiae fidem hoc facit. 501.
Quae hic, etiam vl. 507 —
509, de suo adiicit poeta, et
egregiam sententiam habent,
et, dum futura anticipat,
animum expectatione futuro-
rum agitant. vid. inf. XII,
940 fqq. Hinc poetae cer-
tatim hoc artificio vsi sunt.
503. ut lib. II, 104 *magno
mercentur Achiui*. Compa-
randus ad rem similis de Hec-
tore Patrocli spoliis ouante

Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
Oderit. At focii multo gemitu lacrimisque 505
Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem
aufert:

Cum tamen ingentis Rutulorum linquis aceruos!
Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor 510
Aduolat Aeneae, tenui discrimine leti
Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.
Proxima quaeque metit gladio, latumque per
agmen

504 *sp. ipsa* Medic. a m. pr. et Leid. 505 *Ac* Dornill.
506 *Imp. clipeo* apud Seru. inf. 841. *Pallanta sequentes* Zurich.
507 *parentis* Rom., sed vulgatum elegantius. 508 *atque eadem*
pr. Hamb. *aufer* Rom. 509 *Cui t.* Leid. *linquit* Leid. alius.
510 *sed c. alter* sec. Hamb. 511 *discrimine vitae* Bigot. et
Goth. tert., quod et ipsum bonum et alias frequentatum. 512 *ver-*
sis tempus Gud. *succedere Teucris* Rom. et alter Hamb. cum
Goth. alt., vt sup. 439.

locus Iliad. p, 193 — 201 sq. rant illa, quae supra prae-
507. *dolor atque decus.* miserat: 465 *Stat sua cui-*
Sumferunt hinc alii passim. *que dies* etc. Ita poetae af-
Exempla habent Cerda et suefaciunt animos nostros,
Burm., inprimis Martialis XI, quae in vtramque partem
14 *Romani decus et dolor* disputari possint, videre et
theatri. Supra V, 49. 50 reputare.
quem semper acerbum, *sem-* 510. Pugnabat Aeneas in
per honoratum etc. 509. altero agmine 310 — 361.
Haec, dum, optimo quoque *tenui discrimine leti*, mo-
rebus humanis erepto, vulgus dico mortis interstitio Seru.
inutile seruatum videmus, *letum* pro exitio, strage co-
dicta sunt ad vulgarem homi- piarum. 513. *latum limitem*
num sensum: quem tempe- *agit.* Elegans translatio a

Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ip-
lis 515

Omnia sunt oculis; mensae, quas aduena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes; totidem, quos educat Vfsens,
Viuentis rapit, inferias quos inmolet vmbris,
Captiuoque rogi perfundat sanguine flammis. 520

514 *limen* Vratisl. *te caede f.* Turne noua Bigot. et Goth.
tert. 516 *Qmina* Exc. Burm. *primas* e Medic. Gud. et aliis ac
parte Pierianorum Heinsius recepit. Vulgg. partim cum Ald. pr.
primus, partim cum Ald. tert. et Rom. *primum.* 517 *Tunc in*
capite versus: vox haec videtur merum versus fulcrum esse, nec
quicquam aliud. Apud Seruium est: Quidam *tunc* pro *quondam*
accipiunt. Obseruaui tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce
tunc et *tum* vt: sic sup. v. 445 *At Rutulum abscessu iuuenis*
tum: inf. 533 *iam tum Pallante peremto*, pro, iam tum cum
Pallantem peremit; et eodem modo Homerus *τότε* interserit. Re-
spicit autem poeta sup. lib. VIII, 102. 175 sqq. 518 *hinc i.* Ven.
519 *inferias* quas sec. Rottend. 520 *perfundant* Medic.

vacuo spatio ad-viam et ae- sed et supra Sulmonem ho-
tum inter duo agros relicto minem vidimus lib. IX, 412.
petita: conf. sup. IX, 323. 520. *captiuoque* h. e. capti-
A Marone mutuatus est Silius vorum, eleganter pro, et
lib. IV, 463. 464. *Agere li-* quorum sanguine etc. In vl-
mitem autem proprie dici- ciscendo Pallante et mox in
tur pro facere. vid. Gronou. eo sepeliendo Achillem, qui
ad Taciti German. 29. 516. Patrocli caedem vlscitur ei-
mensae, quas. Respicit sup. que inferias facit, Maroni
lib. VIII, 102. 175 sq. ante oculos fuisse, nemo non
518. *Vfsens;* is scilicet, de animaduertit, qui Homeri
quo sup. VII, 745. VIII, 6. lectione imbutum habet ani-
Alias de hominibus e Volscorum. Ad idem exemplum
rum gente Vfsentis fluminis ac- Achillis nunc octonos iuue-
colis accipi poterat: vt *Sul-* nes inferias Pallanti destinat
mo de Pelignorum oppido; et inf. lib. XI, 81. 82 immo-

Inde Mago procul infensam contenderat hastam:
 Ille astu subit; at tremebunda superuolat hasta;
 Et genua amplexens effatur talia supplex:
 Per patrios Manis, per spes surgentis Iuli,
 Te precor, hanc animam serues natoque pa-
 trique. 525

521 *procul Mago* Parrhaf. *Lago* Scheffer. *Magno* Goth. pr. *infensam* Macrob. V Sat. 2 et Rom. Gud. Moret. sec. Parrhaf. *im-*
mensam pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinfl. recte
 tuitus est (cf. sup. ad lib. V, 520) et sententiae et praestantiorum
 auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. sec., nam a
 prima erat *contenderet*: vnde vulgaris lectio orta: *cum tenderet*.
 Mentel. a m. pr. *cum tenderat*. At in Rom. *contorferat*. 522 *hastu*
 Goth. pr. *hastam* alter Hamb. *ictu* Zulich. *actu* Goth. sec. *astu*
euadit sec. Rottend., quod pro interpretatione esse potest. *ac tr.*
 vulgg. edd. et codd. pars. *en tr.* a pr. m. Medic., at ab altera manu
at: sic et Gud. alique, vnde Heinfl. recepit. *tremibunda* vett.
 codd., vt Medic. Rom. 523 *En g. a.* Medic. *affatur* alter Hamb.
 et Zulich. 524 *et spes* vulgg. *per spes* Heinfl. emendauit, tam-
 quam efficacius (et ex more: cf. sup. ad III, 599. 600) dictum, ex
 Leid. Moret. sec. Macrob. et Donato ad Terent., vt supra quoque
 VI, 364 vidimus. *per spem* Goth. tert. *et spes haeredis Iuli*
 Gud. ex lib. IV, 274. 525 *gnatoque* fere omnes Heinfl. *pater-*
que Franc.

lat Aeneas. Nondum igitur aliter se habet. Mihi quidem
 ea aetate metuendum fuit displicet manifesta nimium
 Maroni, ne displiceret im- imitatio Homeri II. Φ, 26 sqq.
 mane facinus lectoribus: nec, ψ, 175 sqq.
 cum Aeneas ira ad furorem 521 sqq. Iterum aperta, sed
 actus summa cum crudelitate ornata, imitatio loci Home-
 supplicem ac pretium offe- rici Iliad. Φ, 67 sqq. *Mago*,
 rentem Magum v. 523 sqq. in Magum, vt toties. *subit*,
 obtruncat, et Tarquiti cada- ὑπέδραμε. *superuolat*, ὑπέρ-
 veri insultat v. 555 sqq., vi- πτατο. *Et genua amplex-*
 deri ille ea aetate debuit in- tens: apud Homerum plus
 humaniter et impie egisse; miserationis: altera ἐλὼν ἐλ-
 etfi hoc ad nostrum sensum λίσσεται γούνων, altera hastam

Est domus alta; iacent penitus defossa talenta
 Caelati argenti; sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
 Vertitur; aut anima vna dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior iam tum Pallante peremto.
 Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.
 Sic fatus galeam laeua tenet, atque reflexa 535

526 *iacens* Rom. 527 *caelata* Goth. sec. 528 *mali* pro
mihi Franc. *Teucrum*. *Gratum* pr. Hamburg. pro var. lect.
 529 *aut a.* probe e Medic. et aliis restituit Heinfl. Vulgo: *haud*.
tantum sec. Rottend. 530 *cui contra* Doruill. Goth. pr. 531 *Auri*
atque argenti Goth. sec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum
 Cod. Thuaneo apud Macrob. V, 10. cf. sup. ad IX, 265. 532 *Gra-*
tis alter Menag. 533 *illa p.* Medic. 534 *Hoc patris manes hoc*
ipsum f. Iul. pro var. lect. Cod. Koeler. In *sentit* nulla varietas.

Achillis retinet. 526. Duxit *lenta* simpliciter pro ponde-
 haec ex alio loco simili Iliad. ribus dixit. 531. Sententiam
 ζ, 46 sqq. adde Iliad. η, versus ornauit Claudian. de
 378 sqq. *dabit* pro faciet, vt B. Getic. 604—615.
 et alibi, et δοῦναι. Male ve-
 ro poetam ad grammaticam 532. 533. Ornauit Home-
 subtilitatem reuocant Intpp. rica l. c. Iliad. Φ, 99 sqq., et
 post Seruium, vt tria genera in v. 534. 535 ibid. 115 sqq.
 auri, argenti aerisque: *sig-* quae conferant, quorum stu-
natum (in numis), *factum* dia in his posita sunt. 532.
 (in vasis et signis), *infectum-* *parce gnatis tuis* pro serua,
que (rude, graue, in massis) vt apud Lucilium et Ennium
 exprimere debuerit. *Argen-* inuenitur: Seru. *belli com-*
tum caelatum est in vasis, *mercias* redemptionem capti-
 opere ectypo ornatis, vt *au-* vorum. 534. Eandem An-
rum factum quoque; et *ta-* chisae Manium et Iuli senten-

Crediderat, coeloque animi fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis, 550
Siluicolae Fauno Dryope quem nympa crearat,

pugnae. *aliquid magnum* ἔπος μέγα. Nihil notius. cf. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 59. *aliquod magnum* malebat Heinfl. *Dictum erat illi aliquid* emendauerat Waddel. pag. 36 Animadu. crit., infelicitis ingenii criticus. Totus versus aberat Goth. tert. Porro, pro verbo, bello Rom. 548 animam tres ap. Burm. *coelumque animo* Ven. a m. pr., quod ornari posset verbis; ad vocem *fortasse*, quoties ad eam redeo, semper offendo. 549 *et multos* Goth. sec. *permiserat* Ven. 550 *Tarquitus, Tarquinius*, ap. Burm. 551 *Fauno* Ven. et Gud. a m. pr.; alius, quam deus, *Siluicola Faunus* vix esse potest. Vocem e Naeuio de b. Pun. I et Accio adoptatam esse ap. Macrob. VI, 5 traditum. Ita vero humani quid passus est poeta, dum subiicit v. 558 *patrio sepulcro*. Videtur hoc sensisse Iul. Sab., qui legit *Dauno*, sed sic *Siluicolae* parum accommodatum.

Iam porro, *Dixerat ille* sc. *caelo capita alta ferentes*, Anxur. 548. *caeloque animi fortasse ferebat*. Singulare dictum hoc. *Ferre caelo*, pro ad caelum efferre, alias iam vidimus poetae frequentatum de superbia et arrogantia: Et fortasse ille arrogantior se gesserat; dum de Aenea victoriam et longam vitam sibi promiserat. Adumbravit h. l. Silius lib. V, 403 sqq. et ibid. 411, ut mox noster 550. Ex solenni poetarum sermone, quae *alta* sunt, *caelum attingere* dicuntur; sup. I, 162 *gemi minantur in caelum scopuli* III, 678 Cyclopes

et sic centena. Nec aliter Graeci, inprimis tragici. Res vulgo nota. Illustrat τὸ στυγρὸν οὐρανὸν Valk. ad Eurip. Hippol. 1206. Inde tropice modo ad gloriam (vt Horat. *sublimi feriam sidera vertice*) modo ad gloriae opinionem ac persuasionem idem traductum est, h. e. ad superbiam, iactantiam, ostentationem: vt h. l. modo ad laudes, quibus quis aliquem supra vulgus effert. Notiones explicamus; non verba. 550 — 556. Tarquitus caeditur ab Aenea. *exsultans* simpl. proliens, prodiens.

Obuius ardenti sese obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus inpedit hasta.
Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terrae; truncumque tepen-
tem 555

Prouoluens, super haec inimico pectore fatur:
Istic nunc, metuende, iace. Non te optima mater

552 *sese tulit* Heinfl. coni. 553 *Lorica* Ven., tum *impedit* Burm.; an *impetit*? Laboravit igitur et ipse in h. l. vid. Not. 554 *Tunc* Goth. tert. *Cum pr. et plura parantis* Hiscere Parrha. 555 *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. At *tepentem* iam antea lectum in Commelin. Heinfl. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *petentem* Rom. *iacentem* text. Moret.; Heinfl. coni. *truncumque repentem*, nimis erudite! 556 *Peruolvens* aliquot Burm. 557 *nunc*: non pro var. lect. pr. Hamb. *Nunc te* vett. edd. ap. Pier. *Nam te* Sprot. *te* multis abest.

552. 553. Ille, Aeneas (non *hastam impedit lorica*: nam Tarquitus) *hasta reducta*, hasta impedita et fixa tenequam reduxerat (conf. sup. tūr: sicque et ipse clipeus quam reduxerat (conf. sup. impeditus est, nec libere regi ac moueri potest: conf. ad IX, 423) adeoque magna cum vi immiserat, *impedit lorica clipeique onus*, inf. 794. 795. Sed in his, transfigit Tarquiti clipeum et quae reciproca sunt, poetae illud sequuntur, quod minus lorica, sic vt infixā hasta vulgare est. 554 sqq. Iterum haereret nec retrahi facile Homericum adumbrat in sqq., posset: hinc Aeneas arrepto quod quidem hic factum nolumus: cf. sup. ad v. 520. 527. statim ense caput deiicit. *Servius impedit*: non permittit, vti esse ad protegendum Primum quidem φθγγόμενον δ' ἄρα τοῦτε κάρη κοινῇσιν ἐμίχθη aliquoties occurrit, inprimis de Dolone Iliad. x, 457: vbi vide ante 454 sq. Reliqua autem ex Iliad. φ. 120 — 127 petita sunt. conf.

Condet humi, patrioue onerabit membra sepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite merfum
Vnda feret, piscesque inpasti volnera lambent. 560
Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemque Numam, fuluumque Ca-
mertem,

Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
Qui fuit Ausonidum, et tacitis regnavit Amyclis.

558 humo Medic. a m. sec. et Doruill. patrioue nonnulli. onerabat duo Burm. oneravit Gud. ornabit Hugen. a m. sec. honorabit Doruill., et onerabit emendauerat Acidalius ap. Heinfl. Scilicet recordandum est, sepulcrum h. l. esse tumulum, quo alias mortuus dicitur premi, cum sub eo conditus iacet; pro membra, umbra, Goth. tert. 559 liquere Doruill. a m. sec. 561 Antaeum Medic. Effet adeo Ἀνταίων; sed nunc Ἀνταῖος est. Lucam bene Heinfl. secundum Pierium e libris: melius Lucan Gud. Vulgo Lycam: sic primam corripit probabile fieret. Lyncam Oblong. Alii aberrant: Licam, Lican, Licnam. pr. a. Turnum aliquot edd. ante Pier. 562 Prosequitur aliquot Burm. Numan Medic. Diuersus is ab eo, qui sup. IX, 454 memoratus. flauumque vterque Hamb. Camentem, Carestem, aberrant. 563 Vulscente, Volscente, Volscente. conf. sup. ad IX, 370. dit. agris Bigot. conf. sup. ad v. 201. aquis Goth. tert. 564 regnabat Doruill.

Iliad. λ, 452 sqq. 558. onerabit: Scilicet sepulcrum h. l. est tumulus, τύμβος, impositus corpori, quod alias inde tumulo premi dicitur. conf. Var. Lect. 560. pisces lambent, vt Homerus l. c. ἀπολιχμήσονται, sanguinem haurient.

561 — 564. Post alios Camertem sternit Aeneas. prima agmina Turni, vel προ-

μάχους, qui pugnant, ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. 564. Ausonidum. Ausonidarum, vt bene Seru. exponit; Ausonidas autem pro Ausonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, sedes a Circeiis ad Lirin vsque etiam senioribus aetatibus mansere. Iam in his locis inter Tarracinam et

Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt, 565
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret ensis:
Sic toto Aeneas desaeuit in aequore victor,
Vt semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei 570
Quadriuges in equos aduersaque pectora tendit;

565 Aegaeon est, Αἰγαιών. 566 orbibus Franc. auribus alter Hamb. pro var. lect. 568 et stringeret Sprot. 569 descendit Goth. tert. in agmine aliquot Pier. et Leid. 570 Nypheae, Nipet, Riphei in aliis. Quin et Vfei Ed. pr. Burm. 571 Quadriugos aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burm. Quadriugis in equis Medic. a m. pr. et bini Burm.

Caietam iuxta mare Amyclae bus omnibus, vrbs capta est. fuerunt, a serpentibus deletae, seu viperarum seu hydri Cetera vid. in Excurs. II ad h. Lib.

illi fuere, incolentibus vrbe excedere coactis. v. Seru. ad h. l. Plin. VIII, 29 et ceteros, qui oppidi meminere, apud Cluver. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi seruavit sinus, mare Amyclaeum vel Amuclanum, quod Tacitus etiam memorat IV Ann. 59. Has Amyclas tacitas dixit, epitheto huc retracto ab alteris Amyclis Laconicae, quae ab Achaeis habitatae ac diu fortiter propugnatae tandem a Doriensibus expugnatae sunt; hostium enim adventu saepe temere nuntiato, cum vere hostis venisset, nemine nuntiante, et tacenti-

565 seqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in praelium Aeneas, quanta virtute, quo furore sit conspicuus! Aliter de Aegaeone seu Briareo tradit, quam Homerus Iliad. α, 402. 403, cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. Pectoribus addit 567, quia efflat ignem, vt Cacus supra, vt Typhoeus, et tot alia monstra. tot paribus, pari numero, scilicet quinquaginta clipeos. Sic, „vt non vnam manum putares, tota etc.“ Seru. Locum bene trans-

Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Vt videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 Interea biiugis infert se Lucagus albis 575
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
 Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
 Inruit, aduersaque ingens adparuit hasta.
 Cui Liger: 580
 Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

572 *illum* Menag. pr. et *dura* Doruill. 573 *retroque fluen-*
tes alter Hamb. 574 *in littore* edd. Ald. pr. et aliae ante Pier.
 cum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in littora* Goth. tert.; et potest
 alterum illud pro interpretatione esse alterius; tum *currum* optimi
 quique, inquit Burm., sicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. sec.,
 sed *currus* magis poeticum. r. ad l. *curfus* aliquot Pier. 575 *Li-*
gagus Exc. Burm. *Licagus* Goth. sec. et mox. 576 *In medios-*
que Liger frater Goth. tert. 578 *fruentes* alter Hamb. *ruentes*
 Parrhaf. et Erf. 579 *Diruit* Ed. pr. Burm. 580 *Cui L.* ait duo
 Burm. *Cui tum Liger ait* Ed. Ven. At in Ald. tert. et hinc ductis
 exiit totum hoc. In eadem et cett. 581 *non currum cernis*
Achillis legitur. nec c. Heinf. cum parte codd. et edd. Alii non c.;
 tum *currum* omnes Heinf. cum Medic. et aliquot Pier., it. bini
 Goth. *Achilli* Heinf. e Menag. pr. et Moret. pr.; adde Leid. et
 Goth. tert., vipote doctius.

tulit ad Tydeum Statius II duo fratres eidem currui in-
 Theb. 595 sq. sistunt. 579. simpl. accipe:
 572. *longe gradientem*; venit, adstitit intenta cum
 longis gradibus incedentem; hasta: sed ornatius. 581.
 non e longinquo: *μακρὰ βι-* Congressus quidem est Ae-
βωντα. Magnificum vero et neas cum Diomede Iliad. 8,
 hoc de Aenea et mox v. 579 217. 275 sqq., et cum Achil-
ingens apparuit. 575 sqq. le Iliad. v. 79 sqq. Sed neu-
 Comparare solent Iliad. λ, trius pugnae exitus is fuit, vt
 101 seqq. aut 122 seqq., vbi poeta eum hic respexisse vi-

Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
 His dabitur terris. Vesano talia late
 Dicta volant Ligeri; sed non et Troius heros
 Dicta parat contra; iaculum nam torquet in
 hostem. 585

Lucagus vt pronus pendens in verbera telo
 Admonuit biiugos: proiecto dum pede laeuo
 Aptat se pugnae: subit oras hasta per imas
 Fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;

582 *Phrygios campos* Goth. alter. 583 *His d. telis* Doruill,
 atqui opp. *Phrygiae campos*. *Vesani* Goth. tert. 585 *parat*
 Leid. pro var. lect. Quod Seruius habet: „potest legi: *Edicta*
parat contra“ huc spectare puto, quod alii interpungebant post
parat: nam *edicta* vitiosum est. *iam torquet* alter Hamb. et
 Doruill. a m. sec. *contorquet* Oudart. *in hostes* plerique Pier. et
 potiores Heinf., sicque Heinf. expressum dederat: quod tacite a
 Burm. mutatum: nec male. 586 *prono p. in v. telo* Arufianus
 Messius: quod merito placet Heinfio: modo codd. addicerent. *in*
verbere solo Montalb. *Lucagus at pronus pendent in verbero*
tela corrupte Erf. 587 *Ammonuit biiugis* idem Arufianus. *biiu-*
ges Goth. sec., tum *traiecto* Medic., sed *proiecto pede* recte in
 statu pugnandi. Ad fastidium illustravit Heinfius. cf. Macrobr. VI, 4,
 p. 596 ed. Lips. 588 *Aptet* duo Heinf. *sub imas* sec. Moret.

deri possit. Itaque Cerda est 106. 107. Hic Lucagus gla-
 audiendus, qui sententiam eo dio pro flagro vsus est, dum,
 retulit, vt omnino Latinos morae impatiens, equos ipse
 praeferat Achiuis Liger, La- incitat, fratre Ligeri eos
 tium Troadi; esse ipsi rem regente. Notabile autem hoc,
 nunc cum fortioribus viris, quod Lucagus in curru stans,
 quos non tam facile effugitu- non hasta, ex perpetuo he-
 rus sit; vt supra Turnus lib. roum more, sed ense vitur,
 IX, 154. 155 *Haud sibi cum conf. 577. Tum 588. 589*
Danais rem faxo et pube traiecta ima clipei ora hasta
Pelasga Esse putent. 586. ipsum bubonem transfigit;
pendens in verbera. conf. vt contra superiore clipei ora
 sup. lib. V, 146. 147. Ge. III, vulnus inferebatur supra vf.

Excussus curru moribundus voluitur aruis. 590
 Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae;
 Ipse rotis saliens iuga deferis. Haec ita fatus
 Adripuit biugos. Frater tendebat inermes 595
 Infelix palmas, curru delapsus eodem:
 Per te, per qui te talem genuere parentes,
 Vir Troiane, sine hanc animam, et miserere
 precantis.

Pluribus oranti Aeneas: haud talia dudum

590 voluitur agmen Mediol. Ed. 591 Quem prius emendat
 Io. Schrader., quod per se non malum. affatus Doruill. 592 Huc
 age Rufinian. de Schem. Dianoeas. Ed. vet. 593 Perdidit Ven.
 aduertere Leid. 595 Abripuit Leid. Menag. pr. et Exc. Burm.
 biuges etiam hic Goth. sec. inertes vel inertis aliquot Pier., inter
 quos Rom., et Heinf. fere omnes, etiam Medic., haud dubie ele-
 gantius altero, etsi sensu eodem. Hic tamen Heinso inermes ma-
 gis arridebat: caussam non adiecit: nisi forte alterum seruauit alteri
 loco inf. XI, 414, et potest hoc vrgeri: quod Liger auriga equos
 regebat adeoque sine armis erat. 596 delatus Sprot. pro var. lect.
 In nonnullis insertum testatur post hunc Burmannus versum pessima
 culum *Tendebatque tales illi de pectore voces.* 597 Per qui
 te tanti talem g. p. Donat. in Terent. qui tanti talem g. Schol.
 Horat., et idem alio loco: *Aeneam tanti talem g.* Fuisse hic
 iam antiquitus aliquid turbatum suspicabatur Heinf. Melius Burm.
 vidit homines istos conspexisse cum h. l. versum Aen. I, 606. *pa-*
rentem Goth. pr. 598 et abest Goth. tert. *sine hanc animam,*
 nouo exemplo, fere, ut εἴς occurrit; v. c. Ἐπὶ δ' ἄλλους μὲν
 Δαναούς ἔα οὐ δ' ἐνέριζεν. Sic h. l. vitam mihi relinque, nec eripe.

476, ubi v. Var. Lect. 591, sternatione equorum. *nul-*
pius epitheton nullam vim *la fuga segnis equorum* sc.
 habet. Super Aeneae inhu- quoniam hos incitauerat v.
 manitate conf. sup. dicta ad 586 *pronus in verbera. aut*
 v. 520. 592. Non proditus *vanae umbrae* exemplo Ni-
 es hosti aut fuga, aut con- phaei v. 572, 573, 574, sed

Dicta dabas. Morere, et fratrem ne defere
 frater. 600

Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
 More furens. Tandem erumpunt, et castra re-
 linquunt

Ascanius puer et nequidquam obfessa iuuen-
 tus. 605

Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
 O germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
 Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)

600 et abest ed. Mediol. et binis Goth. non defere duo Burm.
 601 recludit vel resoluit pr. Hamb. 602 ductor probatores
 Pier. et Heinf. Alii edd. et scripti victor, vt Goth. pr. et tert. cum
 Erf. 603 Dardanus et aliquot Pier. 604 fremens Mentel. sec.,
 sicque Rom. erumpit pr. Moret. claustra pr. Hamb. et Parrhaf.

Sponte desiluisti de curru. Si- assequeretur adeoque pugna
 milis sarcasmus II. π, 745 — inter eos fieret. Haec ex re-
 750. Iterum 603 Homerica rum in Aeneide ordine desti-
 vides: conf. Iliad. ε, 87. 88. nato adhuc erat differenda.
 604. 605. Artificium narra- Deorum interuentu ad hoc
 tionis velim obseruari in iu- vsus est, vt epicus poeta
 dicio et dilectu rerum, quas Homeri exemplo semel in-
 narrat, tot aliis omisiss. Pug- stituerat facere.

606 sqq. Eo iam res erat
 adducta, vt Turnum Aeneas

606—688. Iuno, salute
 Turni in tempus tantum a
 Ioue impetrata, Turnum elu-
 sum per εἰδωλον Aeneae pug-
 na educit. 607. 608. Amare
 liaec ad Iunonem. Compa-
 rant locum Iliad. σ, 356 sqq.,

Troianas sustentat opes; non viuida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pe-
richi. 610

Cui Iuno submissa: Quid, o pulcerrime coniunx,
Sollicitas aegram, et tua tristitia dicta timentem?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse
decebat,

Vis in amore foret: non hoc mihi namque ne-
gares,

Omnipotens, quin et pugnae subducere Tur-
num, 615

Et Dauno possem incolumem seruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.

609 *Troianis* Sprot. *sustentat* Ven. *nec, nunc, nam*, erratum apud Burmann. *nec* etiam Goth. tert. *non inuida* Parthal. 610 *animosq.* Gud. a m. pr. 611 *Cum I.* pr. Hamb. *Et I.* Rom. 612 *me aegram* Exc. Burm. *tr. iussa t.* Medic. 613 *quemque* Montalb. 614 *non haec* duo Moret. et Iunt. ed. cum Goth. sec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich., sed vid. Not. 615 *Turnum f. pugnae* aliquot Pier. 616 *Vel Dauno* Oudart. *possem* vterque Rottend. et Leid. 617 *suo det f.* Doruill. *modo det* Erf., sed *pio*, quatenus mortem non meruit.

adde d, 5 sqq. 609. 610. *non viuida virtus*: immo vero Aeneae virtus pugnam restituerat. *dextra viris, viro-* rum: vt solet poeta.

611. *pulcerrime* h. l. notabile, inter blanditias. 612. *tristitia dicta* h. l. exprobrantis, acerba. 613. *Vis in amore mihi*, pro si tuo in me amori esset vis. Alias *potentia* dicitur de amantibus.

Vulgaris oratio esset: *si tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim et auctoritatem*, vt olim inter amoris nostri primordia. 614. *namque* non vacat, sed asseuerat: scilicet, vtique, γὰρ τοι, γὰρ δὲ. 617. *Nunc pereat* stomachabunda pronuntiat: pro, nunc vero ei pereundum est in Troianorum gratiam; etsi

Ille tamen nostra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater; et tua larga
Saepe manu multisque oneravit limina donis. 620
Cui rex aetherii breuiter sic fatur Olympi:

618 *deducet* duo Rottend. et Gud. 620 *que* abest binis Burm. *oneravit* vbique legitur. Io. Schrader. Emendatt. p. 151, memor perpetuae varietatis in duabus voc. *onerare* et *ornare*, emendabat *ornauit*: quod sane et ipsum praeclarum est, vt, *decorare*. Et qui donaria in templis suspendit, ille ornat templum: quod nunc per *limina* declarat poeta. Lucan. VI, 260 *Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis Tempia potes*. Accommodatum itaque Io. Schraderi inuentum dicam et ingeniosum. Solenne tamen non minus est copiam magnam per *implere*, *onerare*, *declarare*. Sup. III, 485 *Nec cedit honori, Textilibusque onerat donis*. Lectionem igitur non ausim contra omnes codices mutare, quae nec ipsa aut minus poetica aut absurda aut alia de causa damnanda sit. Mutauit tamen nunc Wakefield. 621 *fatus* a m. sec. Medic. et Gud. cum aliis Heinl., sic et Rom. cum Goth. sec. et Erf.

ille etc. 618. *deducit nomen* h. stirpem, genus. A Iunone Turni genus si ductum fuit, ignotam fabulam attingere videri debet poeta, vt fortasse Pilumnus Iunonis filius habitus fuerit: quod nunc ignoratur. Potest tamen illud: *nostra origine*, ita sumi, vt siue Iouis siue omnino diuina stirps et origo respiciatur. Nam si a Danae ductum Turni genus: debuit illud ad Iouem et Io referri; aut Pilumnus Iouis filius haberi potuit vel Saturni. Nunc cum veriora ignoremus, praestat simpliciter de diuina ori-

gine inde a Pilumno accipere: vnde etiam adiectum: *Pilumnusque illi quartus pater*. conf. Exc. VII ad VII, pag. 566. 619. 620. *et tua larga saepe manu*. Frequens ad exorandos deos et ad rudiora hominum, qui sacris factis tamquam donis et muneribus numen placari posse putant, ingenia accommodatum argumentum, cuius prima exempla in Homero Iliad. 9, 238 sq. et 203 sq.

621. Iuno hoc spectabat, vt Turnum omnino morti eriperet. Huic occurrit Iupiter sic, vt in praesens modo tem-

Si mora praesentis leti tempusque caduco
Oratur iuueni, meque hoc ita ponere sentis:
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
Hactenus indulgisse vacat. Sin altior istis 625
Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri
Mutarine putas bellum: spes pascis inanis.
Et Iuno adlacrimans: Quid si, quod voce grauaris,

625 *haec ita* Leid. qu. Moret. Ed. Ven. *ponere si vis* Dorvill. a m. sec. 627 *Mutarine* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *pascis* idem. 628 *Et I. adlacrimans* o Medic. et aliis Heinſius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi I. allacrimans.* Vulgo inde a Naugerio: *Cui I. illacrimans.* At praecessit *Cui* v. 621. Rom. *Cui I. lacrimans.* Duo Moret. et pr. Hamb. *Cui I. adlacrimans.* *Quod si* Gud. et Sprot. *ita atque* esset dictum pro utique. sic sane, ἢ δὲ. *quae voce* gr. Rom. et pars codd. Pier., Heinſ. et Burm. cum Goth. pr.

pns fata Turni differri patiantur. conf. sup. VII, 313 sqq. Est vero totus locus Homericus Iliad. π, 439 seqq., vbi Ioui Sarpedonem morti subducturo simili modo intercedit Iuno, ac nunc Iunoni Iupiter. 622. *caduco*, exquise, mox casuro, vel cui mox cadendum, moriendum est: vt VI, 481 *bello caduci*, cadentes. — 623. *meque hoc ita ponere sentis*: sique ita hoc factum interpretaris, in hunc sensum accipis, vt in eum modum a me constituatur nunc hoc: scil. vt Turni fata differantur, non vt mutantur. *ponere* docte, τὴν

θέσιν pro διατιθέσιν, ordinare, constituere. 625. *vacat* exquisitius quam *licet*: nihil vltra. 626. *venia*, concessio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immutatum non iri Iupiter pronuntiauerat: de Turno nil meminerat. Iuno itaque Iovem, quem sibi placatiorem videt, seu alia de causa seu Veneris iurgia veritum, cetera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, vtinam id, inquit, quod disertis verbis promittere mihi grauaris, animo saltem et voluntate annue-

Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret!
Nunc manet infontem grauis exitus: aut ego
veri 630

Vana feror. Quod vt o potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Haec vbi dicta dedit, coelo se protenus alto

629 *data vita* Rom., non Seruius, quem Heinſ. nominat. 630 *haud ego* Oudart. et Exc. Burm., quod et ipsum defendi posset. 631 *ferar* Doruill. *Quod vt p.* Gud. *Quid vt o* Ed. pr. Burm. *Quin o*, et, *Quin vt o*, vet. edd. cl. Pier. *Quin vt* Goth. pr. *vltro p. tert.* *Quod vt opto tuis* Erf.

res, scilicet, vt Turno vita esset incolumis! *Quid si* vallet idem, quod, cur non? quid ni? τί οὐν; εἰ καί, quid mali inde futurum esset, si; vel, quantum, quam magnum id foret, si — reditque adeo sententia ad optatiuam: o si! *grauaris* sc. dare. *rata* eleganter, adeoque perpetua et integra, incolumis. Mox se ipsam retractat: Enimvero, *nunc, manet* etc. 630. 631. *aut ego veri vana feror*, nisi admodum fallor, a vero aberro. *vanus*, qui sibi vana et inania persuadet, *vanus veri* graeco dictum, vt fallax veri, deceptus, falsus veri h. vero. *Quod*, καὶ ὅ, qua in re tamen vtinam frustra metuam et vtinam tu consilium de Turno mutes.

633 sqq. In simulacro Aeneae conflando habuit Apollinem Homericum, quem sequeretur, qui Aeneae εἰδωλον obicit Diomedes Iliad. ε, 449 sq. Φόσμα. Inuentum autem hoc Iunonis eo pertinet, quod, si ei aperte fugam suassisset, more viri fortis Turnus fugae mortem praetulisset. cf. Seru. ad 644. vid. inf. 666 sqq. Imitatus, sed sobrie, Silius X, 83 seq., et paullo pinguius, in fraude Annibali a Iunone facta lib. XVII, 528 seqq. — 572 seq. In quo loco multa ex nostro expressa. Antiquissimum huius generis εἰδωλον est nubes in Iunonis speciem mutata et Ixioni obiecta. Dicas forte Iunonem et h. l. sagaciter esse adhibitam ad meteorum creandum, quippe, quae aeris erat

Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras;
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petiuit. 635
 Tum dea nube caua tenuem sine viribus umbram
 In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque
 Diuini adsimulat capitis; dat inania verba;
 Dat sine mente sonum, gressusque effingit eun-
 tis: 640
 Morte obita quales fama est volitare figuras,
 Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.

634 Post hunc in Moret. sec. retractus erat versus ex lib. XI, 144 *Ordine flummarum et late discriminat agros.* 635 et L. *tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia castra.* 637 *miserabile* Ven., sicque edd. nonnullae diabolares. 638 *armat* pro *diu.* lect. Doruill. et *iubamque.* 639 *verba* vel *membra* Gud. 640 *gressumque* Medic., idque praefert Cuningham.; etiam Wakef. quia ambigua est structura in vulgata. *affigit* Ven. *inertes* Goth. sec., felix librarii lapsus, si intelligas esse gressus non veros, sed per ludibrium assimulatos: ut modo *inania verba.* 641 *qualis* binis locis Priscianus. 642 *ludunt insomnia* pars codd. Heinf. et Burm., sicque Goth. tert. Omiserat, puto, aliquis praepositum

symbolum antiquae Graeciae: plis non insolens: vide Calli-
 unde Iris erat eius ministra. mach. in Apoll. pr. et Intpp.
 Sed a Marone haec aliena Cerda laudat ex Valer. Fl. II,
 sunt, quippe cui Iuno per- 115 *Cum dea* (Venus) *se pi-*
 sona poetica est, qua caus- *ceo* per sudum *turbida nim-*
 sam efficientem rei, vulgari *bo Praccipitat.* 638. *telis*
 modo non tractandae, subii- h. l. pro armis, paullo du-
 cit, accommodate tamen ad rius; nisi de valida Aeneae
 mythorum fidem. *nimbo* hasta accipere praestat. Mox
succincta, nube. *hiemem* *iubas* pro galea cum crista.
agens, turbinem, procellam. 639. *inania verba* ipse mox
 Nouum hoc ad deae prae- interpretatur: „*dat sine men-*
 sentiam designandam, sed in *te sonum.*“ 641. *figuras,*
επιφανείαις deorum in tem- *εἰδωλα.* Ante oculos fuisse

At primas laeta ante acies exsultat imago,
 Inritatque virum telis, et voce laceffit.
 Instat cui Turnus, stridentemque eminus ha-
 siam 645
 Coniicit; illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Aenean auersum ut cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit ina-
 nem:

Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:
 Hac dabitur dextra tellus quaesita per vndas. 650
 Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
 Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celli coniuncta crepidine laxi
 Expositis stabat scalis, et ponte parato;

verbi: *deludunt.* In Hugon. *deducunt* f. In tert. Moret. *alludunt* f. 643 *Aut p.* Zulich. et Ed. Iunt. *laeti* Doruill. 644 *ac voce* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burmann. 645 versus deerat Goth. tert. 647 *versum Aenean* Sprot. et Montalb., nec male. *Aenean versum incedere* alter Menag. *Aeneam aduersum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *ubi cedere* Parrhaf. 652 *ut ferre* Franc. 653 *saxi — celsi* Goth. tert. 654 *Inpositis* Hugon. *ponte peracto* Goth. tert.

Lucret. I, 133 — 136 obser- *dia* esse dicta pro ipso simu-
 vatum Macrobio VI, 1, p. 577 lacro, quod nunc a se ferro
 Lips. 648. *turbidus*, tu- attingi posse gaudebat.
 mens, elatus arrogantia, in-
 quit Seru. Perturbatur scili- 653. Stabat forte nauis
 cet mens superbientis tumo- ita admota littori saxoso, ut
 re, ira, spe, metu. 652. nec pons applicitus esset. *crepi-*
 sentit et intelligit, suam exul- *do suxi*, ornatè de littore,
 tationem esse inanem. Lo- quatenus eminent. *rex*, ex
 quendi ratio poetis non in- more veteris aevi pro viro
 frequens. Nisi mauis *gau-* ex principibus: aut fac fuisse

Qua rex Clusinis aduectus Ofinius oris. 655
 Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 Coniicit in latebras: nec Turnus segnior inliat;
 Exsuperatque moras, et pontis transilit altos.
 Vix proram adtigerat: rumpit Saturnia funem,
 Auollamque rapit reuoluta per aequora na-
 vem. 660

Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;
 Obuia multa virum demittit corpora morti.
 Tum leuis haud vltra latebras iam quaerit imago,
 Sed sublime volans nubi se inmiscuit atrae:

655 *Clusiniis* Medic. a m. sec. *Claustrinis* Ed. pr. Burm. *ad-
 ventus* Ven. *Ofimius* Oudart. *Ofirius* Goth. sec., sicque aliquot
 Pier. cum Rom. *Ofinus* Franc. *Onisius* Bigot. pro var. lect. Inep-
 tit Seruius, qui Maslicum Ofimium hinc exsculpit, et Grammaticus
 apud Macrob. V, 15, p. 552, qui haec reprehendit. 656 *Huic*
 Medic. *Aeneae trepida* Ald. pr. et Goth. pr. *trepidam Aeneae*
 alter Hamb. 657 *in tenebras* Hugon. *in latebris* pr. Menag.
Latebras pro refugio dixit. *segnius* alter Hamb. 659 *rumpit* aliquot
 Heinf. cum Goth. pr. sicque edd. apud Pier. et Rom. 660 *Auol-
 sam* et *Aduulsam* in Pier. libb. *Euulsam* Leid. *resoluta* Goth.
 tert. *naum* Pier. malebat ex vett. scriptis. *classen* Ven. 661 *Ille*
autem Gud., quod se non capere profitetur Heinf. Ex Seruio tamen
 facile est ad intelligendum. Legerunt olim nonnulli, quod Romanus
 quoque exhibebat: *Ille autem Aenean absentem in pr. poscit*.
 Ita vero sequens versus non facilis erat ad expediendum. Urbanus
virum corpora de nautis in naui inuentis accipiebat. Praestat vi-
 que lectio vulgata. Verum si ex animo dicendum est, quod sentio,
 vtrumque versum 661. 662 aut alienum esse arbitror, aut a Marone
 ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum.
absentem Aeneas Rottend. alter, et Exc. Burm. 662 *viro* Par-
 rhae, ex virom. *dimittit* multi. 663 *Tunc* ante Pier. 664 *se*
miscuit Goth. alt. *arte* Franc.

Lartem Clusinorum, sub Mas- *quora reuoluta*, de fluc-
 sico, duce totius agminis. cf. *tuum recessu, refluxu, a lit-
 v. 166, et Exc. I. 660. ae-* tore accipio.

Cum Turnum medio interea fert aequore
 turbo. 665

Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
 Et duplicis cum voce manus ad sidera tendit:
 Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
 Duxisti, et talis voluisti expendere poenas?
 Quo feror? vnde abii? quae me fuga, quemue
 reducet? 670

Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma
 secuti?

665 *Tum* duo Burm. *Tunc* Goth. tert. *T. interea magnus*
fert Ven. *interea medio* Rom. et Goth. alter. *in medio* Montalb.
 666 *saluti* pr. Hamb. pro var. lect. *ignarusque salutis* Goth. sec.
 667 *ad sidera tollit* plerique Pier. pars Heinf. et Burm. cum Goth.
 tert. et Erf. 668 *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in
 Rom. et plerisque Pier., in aliis *n'* erasum. Tuetur tamen *tan-
 ton'*, quae Mediceae et aliorum lectio est, Priscianus. cf. sup. V, 319.
 Equidem nondum credo *ne* ita elisum fuisse a poeta: sed si *n* ab eo
 profectum, esse debet ex *an* eliso: *tanto 'n, Pyrrhi 'n.* 669 *Dixisti*
 Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret. 670 *quem*
me fuga quaeue reducit? Zulich. *quō me fuga quoue reducet*
 alius ap. Burm. *quaeue reducet* aliquot Pier. *quoue reducit* Me-
 dic., sed in marg. *quemue*. Praeclare Seruius: *quem*, qualem:
 IX, 481 *Hunc ego te, Euryale, adspicio*; quomodo et qua cum
 existimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna cete-
 rorum Pier. et Heinf. pars, etiam edd. vett. cum Goth. tert., nunc re-
 ceptum video a Cuninghame et Brunck. *reducat* Doruill. 671 *Lau-
 rentesne* ante Heinf. vulgg. Alii *Laurentesque*.

666. *ingratus salutis ex-* lat *crimen et poenam*. To-
 quisite ad Graecum morem ta oratio grauissima, et affec-
ἀχάριστος σωτηρίας sc. *ἐνεναι*: tus plena. Nec habeo qui
 quod ad salutem, vitam ser- cum comparem praeterquam
 vatam, attinet. Sic paullo Horatianae Europae quere-
 ante, *veri vana*. 668. Vir las tantum miserationis fa-
 fortis sugae flagitium appel- cientes: *Vnde? quo veni?*

Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quae iam satis ima de-
hiscat 675

Terra mihi? vos o potius miserescite, venti,
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, saevisque vadis inmittite Syrtis,

673 *Quisne* (pro *eosne*) Aspri est lectio apud Seruium ab Hein-
sio recepta, accedente vno Leid., nec abhorret Medic. a m. sec.
Quosue, et sic ceteri Heinl. cum Goth. pr. Vulgo: *Quosque*;
nec aliter Rom. Goth. tert. *Quodque*. Tum in plurimis Pier.
et Heinl. desideratum. *relinquo* Franc. 674 *pallentes*, quod mi-
ror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert.,
alii *pullantes*. *gemitusque* Vratisl. et Ed. pr. Burm. 675 *Ad-*
spicio Goth. tert. et Doruill. *Quid ago?* ex Mediceo et ceteris
suis restituit Heinl. pro *Quid agam?* *Quid ego?* Erf. Porro et
quae Medic. a m. pr., pro *ecquae*, putabat Heinl. cf. ad III, 341.
satis una Bigot. *dehiscet* Rom., probante Pierio, sex Heinl.
duoque Burmann. *dehiscit* pr. Voss. Zulich. a m. pr. Goth. tert.
676 *o* aberat Rom. *o vos o potius* Medic. Pierii. 677 *In Syrtis*,
in saxa Priscian. lib. VII; et sic Menag. alt., cum tamen *Syrtes*
statim sequantur. 678 *Ferre* pr. Hamb. *saevisque malis* Goth.
tert. *Syrtes*, quae vulgo leguntur, tuetur Heinl. e pr. Moret. Gud.
et utroque Rottend. Utinam simul interpretationem suppeditasset:
quam talem esse arbitror: *inmittite Syrtis* h. in *Syrtes*, vt et alibi
amat: *saevis vadis*, absolute, vbi vada exitiosa sunt. Nam si
malis accipere: et, o *Syrtes*, *vadis inmittite!* alienum hoc esset
ab hoc loco, cum a Syrtibus Africae longe absit nunc Turnus. Vul-
gata lectio, Medicei quoque, multo suauior et lenior: *Syrtis*. Est
enim et vna *Syrtis*: vt IV, 41; et sic *vada Syrtis*, vt *Syrtium*.
Nec Seruius aliter legerat; itaque reuocauit, comite Brunckio. Sup.
I, 111 *In breuia et Syrtis*, *vrget* — *Illiditque vadis et aggere*
cingit arenae.

leuis vna mors est Carm. III, 27, 36. 673. *Quosne* docte
pro *eosne*? 675. 676. In pu-
dore solenne hoc iam Ho-
mero τότε μοι χάνει εύρεϊα 343 sqq. 678. inmittite na-

χάνει, nec argutandum in eo
quod nunc mari fertur. conf.
sup. ad IV, 24. 677. Com-
parant Helenae illa Iliad. 3
343 sqq. 678. inmittite na-

Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluc-
tuat illuc; 680

An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per costas exigit ensem:
Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
Curua petat, Teucrumque iterum se reddat in
arma.

Ter conatus vtramque viam: ter maxuma Iuno 685
Continuit; iuuenemque animi miserata repressit.

679 *Rutulus* Ed. pr. Burm. et Mediol. *neque* vulgo ante Heinl.
fata Exc. Burmann. *sequantur* in iisdem, Leid. et pr. Hamburg.
680 *animum* magna pars codd., vt sibi Heinsius non conflet, qui
graecismum hic non, vt alibi, saepe non hac codd. auctoritate,
recepit. 681 *ob tantum mucrone* Parrhaf. *mucronem* Zulich.
et Goth. pr. Sicque Priscianus legit et interpretatur apud Pier. et
Heinl., non indocte, *induere se* (in) *mucronem*. Romanus: *mu-*
croni. Sed et *mucrone se induere* elegans satis: de mucrone in-
fixo, qui adeo a corpore et visceribus tegitur et absconditur. *πασχάνει*
ἀμφικυλλέειν Pindar. dixit Nem. 8, 40. 682 *Imbuat* Ed. pr. Burm.
et durum Rom., male. cf. inf. lib. XII, 507. 508. *per c. dirigat*
aliquot Pier. 683 *iaceat* pr. Moret. et Ed. Iunt. *iactet* Rom. *in*
littora Goth. tert. 684 *Cornua* Medic. a m. pr. *que* deest Zu-
lich. 686 *Conticuit* Goth. tert. *animo* vulgo editum inde ab
Aldd., idque tuetur pars codd. Pierii et Heinlii cum Goth. tert.
(at sec. *animis*) *animo miserata* vnusquisque facile intelligit: sic-
que sup. VI, 332, vbi etiam Medic. *animi*: quod et hic Medic. et
Rom. habent aliiue; receptum in edd. a Commelin. ex Palat., et

vem in vada Syrtis, in Syr- Lect. 683. *fluctibus*, in me-
tin vadofam. vid. Var. Lect. dios fl. an in medium, h.
681. Solenne est poetis: *in-* altum mare se iaciat. 686.
duere se telo et in telum, *animi miserata* Seru. pro:
quae passim occurrunt, mu- animo m., sicut XII, 19 *O*
crone infixo et visceribus re- *praeftans animi iuuenis*.
cepto, vt corpore quasi con- Immo vero est: miserata ani-
datur et tegatur: conf. Var. mum, dolorem animi; nam

Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo:
Et patris antiquam Dauni desertur ad urbem.

At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque inuadit ouantis. 690
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus vni,

agnoscit Seruius et Arusianus Messius. At *animi miserata* non eodem sensu dictum esse potest. Casus secundus verbo *miserari* et similibus additus rem miserationi obiectam denotare solet, ut in eo ipso Silii loco, ad quem Burm. prouocat, lib. XI, 381 *ni poenae iuuenem indignae miseratus ab alto Iupiter*; et sic in omnibus exemplis, quae vidi. Hic ergo esse debet miserata Turnum *animi*, ut Graecis θυμὸν sc. ἐνέκω, quod Turnum ira, dolore, pudore, tantopere commotum videt ex eo, quod e pugna subductus erat. 687 *aestu fluctuque* Goth. pr., eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan. 688 *antiqui* Menag. et Hamb. sec., ut sit stirpis auctor; sed sup. 616 *Dauno* — *parenti*. ad *vndam* pr. Hamb. 689 *monitu* Parrhaf. 690 *Succedit* Goth. sec. *inuasit* Menag. et Hamb. priores. 691 *Tyride* Goth. sec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484; est enim merus librarii stupor. *vnus* Parrhaf. et a m. sec. Doruill.

ordo est: *iuuenem repressit*, (VII, 647) a. Ioue monito. *miserata* (eum) *animi*. 687. Atqui poetae, si deorum ministeriis vtuntur ad expediendas res, non semper motus morum et animorum probitatem spectant. Multo minus id antiquiores poetae curarunt, qui multa impia et scelestia, intercedente deorum opera, facta narrant: cum id solum reputarent, „vt rei mirae et insolitae causa et auctor inuentus esset.“ 691. Tyrrheni in Aeneae acie, qui sub Tarchonte tenebantur (cf. VIII, 494. 495, et 603 sq.), agmine in

689 — 754. Turno ex acie educto relinquitur Mezentius, cuius facta strenua enarrantur. *Iouis monitis*, impulsu; conf. sup. IX, 184. 185. Adde Seruium, qui multa argutatur super viro impio

Vni odiisque viro telisque frequentibus insiant.
Ille; velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
Obuia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert coelique ma-
risque, 695

Ipsa inmota manens; prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque
fugacem:

Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque aduersam; poplite Pal-
mum

Succiso volui segnem finit; armaque Lauso 700
Donat habere humeris, et vertice figere cristas.

694 *expastaque* Ald. 695 *praefert* Leid. 696 *manet* suavius quidem meo sensu, Oblongus Pierii et Medic. a m. sec. (sed a pr. *manent*), receptum quoque nunc a Brunckio; ita vero deficit complementum sententiae: *ille* enim non habet verbum, ad quod se referat, nisi scribas: *ille, velut rupes* — *minas perfert caelique marisque, ipsa immota, manet*; ut sit *ipse manet*. Sed hoc parum placet. Praestat praua interpunctione mutata rescribere, ut feci: *ille — prolem — Sternit humi, manes* Franc. *manens* tamen Rom. et reliqui omnes. *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis, Dolicoonis, Dolichaonis, Delicaonis, Donichao-* nis librarii: *prolemque Licaonis* Montalb., et p. *Lycaonis* Ed. Ven. Est vtiq. vera lectio, quam et Mediceus habet, *Dolichao-* nis: ex δολιχος, vel δολιχη aut δολιχη, quae insula ad Lyciam erat, vnde δολιχαῖος, δολιχάων. 697 *Latagum, Lotagum, Litagum*, iidem stipites librarii: et *Pelmum*. 698 *Latago* maluisse Heinsum narrat Burm. Non sequar: *Latagum* (κατὰ τὸ) os o. est doctius, *ingentis fr. montis* tres ap. Burm. 699 *ad-* *uersum* Gud, a m, pr. *auersam* Franc. *aduerso* Parrhaf. *aduersa* Goth. sec. 700 *inuolui* Franc. *armaque lapso* Zulich.

Mezentium incurrunt. Ex *rupes* Iiad. 6, 618 sqq., sed iisdem sunt, qui v. 696 — maiore cum ornatu, cf. sup. 699 occiduntur. 693, *velut* VII, 586 sqq.

Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mi-
manta

Aequalem comitemque: vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
Cisseis regina Parin: Paris vrbe paterna 705

702 *Euanthen* ex Mediceo bene restituit Heinf. Est et apud Homerum *Εὐανθής*. Eodem alludunt librariorum aberrationes: *Euathen*, *Euanthen*, vulgg. *Euantem*: quod Rom. habet. *Euan-tem* Vratisl. *Quantem* Franc. *Mimantem* *Μίμαντα* iam Pier. emendavit ex Rom. Vulg. *Minanta*, alii *Minantha*, *Minanti*, *Minata*, *Myantha*, *Minantem*, *Numata*. 703 *Θεανώ*. At ed. Ald. pr. et hinc profectae *Theana*, sicque codd. multi: item *Teana*, *Theama*. 704 *Amica* al. *genitore Amyco* Bentleii emendatio, v. ad vl. sequ. *ut face* malebat Heinf., sed *et inuersionem* poeticæ orationi consentaneam facit. *praegnas* ed. Iunt., vt alibi scribendi mos habetur. 705 *Parim* aliquot Heinf. cum binis Goth., et agnoscit Carissus lib. I. Quod sequebatur in edd. *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius erat vitium: vt illud non dudum sublatum merito mirareris. Quid enim: *Cisseis regina Parin creat: vrbe paterna Occubat*: quis quaeso? Mendum subolfecerunt iam alii viri ingeniosi apud Pierium, sed ii situm alio loco quaerebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens*. Et Cunninghamus dedit: *Vrbe paterna Hic cubat*: Obuium est, *Paridis* nomen repetitum excidisse: eiusque locum, monente metro, aliena voce *creat* esse expletum: idque vidit dudum acutissimus Bentleius ad Horat. Epod. V, 28, et legere iussit: *Cisseis r. Parim. Paris vrbe p.*

702 — 706. Mimas Amyci tis filia Iliad. π, 713. Sed et Theanus filius eadem nocte natus, qua Paris ab Hecuba: Commentum poetae ad variandam narrationem: quale ap. Homerum de Hectore et Polydamante Iliad. σ, 251. Memoratur Theano Homero quoque, sed tamquam Antenoris vxor et Cissei filia, Iliad. ζ, 298. 299. λ, 223. 224; contra Hecuba Dyman-

poeta potuit alios, forte tragicos, sequi, qui haec variaverant. Certe, quod Hecuba Cissei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba vers. 3, monente Seruio. Potest quoque haec Theano haberi diuersa ab illa Homeri. 704. *face praegnans Cisseis* vid. sup. VII, 319. 320. De *Cisseo* v. ad lib. V, 536.

Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morfu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosue palus Laurentia, silua

Et sic est haud dubie legendum, iudice quoque subtilissimi ingenii viro, Marklando, ad Statii Silu. p. 43. Quae Iohnsonus in Aristarcho P. II, p. 50 contra disputauit, hominis cauillantis sunt argutiae, non ingenue disputantis. Aliud est, quod Vptonus ad Spenser. (*Fairy Queen*) T. II, p. 362 pro vulgata affert: solere poetarum propositionem, quae per relatiuum erat efferenda, demonstratiue efferre. Sed non vidit vir doctissimus, h. l. duo opposita iungi: alter, alter ille. 706 *Occupat* aliquot Burm. et Goth. *ignotum* fuisse qui legerent ex Seruio suspicio sit: et Pier. in codd. lituram viderat. conf. ad v. 705. 707 *morsus* Seru. ad XII, 4. 708 *Vesuvius* Rom. *Venulus* Zulich. In Veneto ordo hic erat: *m. altis, Defendit multos V. — annos, Actus aper.* 709 *multoque* Medic. Equidem pro *quo* malim codices suppeditare *ve; multosue pal. L.* Nunc video iam Seruiana inter legi: „*multosque pro multosue.*“ Et hoc nemo arripuit. *siluam P. arundineam* Erf.

537. 706. *ignarum* h. l. pro cum eo quenquam audere debuisse dicas. Maro tamen in poetis, v. c. Ouid. Met. VII, 404 *Iamque aderat Theseus proles ignara parenti*. Eadem nocte, sed dispari fato nati sunt. Alter in patria occubuit, alter in terra longinqua ignotus iacet. conf. Gell. IX, 12 f. Quod si vetus haec auctoritas non esset, malletm dicere: *ignarum* esse fati sui, vt quoque Seru. 707 — 718. Exquisite ornatus locus: quem iam Homerus tractauerat Iliad. λ, 414 — 419 tam praeclare, vt vix contendere

debuisset dicas. Maro tamen ornamenta cum alia tum haec attulit, quod, cum ibi simpliciter esset memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto: *εἰσι βαθείης ἐν ἐυλόχοιο*, accurate loca descript, aprorum frequentia et praestantia notabilia, in Vesulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viso*, in Piedmontii extremis versus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in palude Laurentia, est enim totus ille tractus Laurentinus paludosus et siluosus, de quo

Pastus arundinea, postquam inter retia ven-
tum est, 710

Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusue accedere virtus;
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant:

710 *Pastus* Antiptosin esse dixerat Seruius pro, *Pastum*. Idcirco id sollicitat idem Bentleius: non enim casus mutationem ferri posse. Itaque legit *Pascit* vel *Pauit*. Suauiter utique hoc legeretur, fa-
teor. Ferri quoque posset quod Cuninghamus dedit: *Pastum in arundinea*. Sed *Pastus*, quod horridiorem iuncturam facit, seu-
ritatem orationi affert epico carmine dignam; dum modo verba rite iungas: *velut aper — Pastus — Substitit*. Schol. Cruqu. Ho-
rat. Serm. II, 4, 42 laudat: *Pastus siliquis et arundine longa*. Tum in fine *est* deest Sprot. et Goth. 711 *feros* pr. Hamb. a m. sec. *armis* Hugon. et Oudart. a m. sec., minus scite. 712 *pro-*
piusque Gud. et Leid. cum Goth. sec. Deficit copula aliis. 713 *to-*
tisque aliquot Burm. Qui sequuntur versus, in editis alio ordine se excipiebant: *Haud aliter. Non vlli. Missilibus. Ille autem. Dentibus*. Non multo acumine opus est, ut perspicias, quod puerili quoque diligentia deprehendere me memini, versus sic con-
stitutos sede sua esse motos, et nunc sequi debere: *Ille autem. Dentibus infr.*, et post hos demum: *Haud aliter. Non vlli. Missilibus*. Nihil liquidius esse potest, quam ad comparisonem et ad aprum versus *Ille autem. Dentibus infr.* esse retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prolegom. in Manilium,

v. Cluuer. Ital. ant. p. 386. in simili loco non neglexit; 887 et Vulp. in Latio Tom. *Ὁρθαὶ δ' ἐν λοφίῳ φρίσσει* VI, p. 37; hinc *silua Pastus* *τρίχας, ἀμφὶ τῆς δειρῆς*; in *arundinea*. Horat. II Serm. Scuto Herc. 386, 391; nec ipse Homerus alio in loco, qui comparandus est studio-
sis Iliad. v, 471—476. Or-
natiora quoque sunt, quam apud Homerum, vs. 712. 713. *irasci* de virtute et audacia pugnantium, quae facit, ut cominus congrediantur vel cum vitae periculo, tum illa

Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas. 715
Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
Non vlli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longe et vasto clamore lacessunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,

H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heinl. et Burm., qui poetam recensabant, et a quibus tot alia mutata sunt, quae bene ferri poterant, obtemperare debebant: obtemperavit Cuninghamus. Discessi quoque a vulgata ratione in edit. altera mi-
nore; nec aliter Brunck. edidit. Etiam luxationis causam depre-
hendere mihi videor in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vs. 712. 713 exponitur. Haud aliter nulli eorum, qui-
bus etc., ut apro nemo audebat propius accedere. 714 *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. est deliberare, incertum esse, quo impetum faciat. 715 *discutit* duo et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex nostro ex-
presso VI, 210 *Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis Omne percussum squalenti missile tergo Frangit et* haerentes mota cute discutit hastas. *Tergo* de scuto dictum accipiunt, ut nonnulli sup. IX, 412 *tergum Sulmonis*. Male. vid. modo ad v. 713. 717 *Non vlli fas est* ap. Iul. Sabin. 718 *magno* Leid. et Pierii oblongus. 719 *antiqui* Menag. pr.; tum *Arcon* duo Burm.

vs. 714. 715 *partes cuncta-* tona. conf. Excurs. VI ad lib.
tur in omnes et tergo decu- III. *Gravius homo*. In hoc
tit hastas. Eundem locum aut eandem fabulosam a Co-
tractarunt multi alii et vete- rytho Cortonae originem re-
res et recentiores: Illorum spexit poeta, aut id, quod
partem apud Cerdam videre a Dionysio nobis seruatum
licet: Primo tamen loco no- est, Cortonam, Vmbrorum
minandus erat Silius lib. I, vrbem, captam et habitam
421 seqq. In 716 *est irae* a Pelasgis, qui in societatem
poeta primus nouauit, pro belli cum Aboriginibus ve-
vulgari, esse odio. ef. Ma- nerant, atque antiquam for-
crob. VI, 6. mam usque ad paucos ante

719. *Corythi fines*. Cor- eam aetatem annos seruasse.

Graius homo; infectos linquens profugus hyme-
naeos: 720

Hunc vbi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis et pactae coniugis osiro:
Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans;
Suadet enim vesana fames; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cer-
vum; 725

720 *infectos* Zulich. *profugus linquens* quatuor Heinf. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet erat, qui metro metueret. 721 *so-*
cia agmina Goth. tert., memorabilis utique diuersitas, si in alio
codice occurreret, cuius aliqua esset auctoritas. Nunc casui tri-
buenda videtur; etsi elegans lectio sit. 722 *pinnis* Medic. Gud.
et Ed. Iunt., sic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et
Goth. tert., qui idem: *et pictum* exhibet: quod nec ipsum con-
temnendum. 723 *Impastus* Zulich. *specula alta* tres Burm.
cui saepe Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect. 725 *capram*
Franc. et Goth. tert., male. *et surg.* sec. Moret. *taurum* Mentel.
alt. et Parif.

vid. Dionys. lib. I, c. 20 et
26. *infectos linquens Hy-*
menaeos; ornavit Homeric
Iliad. λ, 241 sqq. 721. *mi-*
scentem, perturbantem: non
aliter; κλονέοντα redditum
puta. Comparat Virgilius Il.
ε, 166, vbi ἀλαπάζοντα στί-
χας ἀνδρῶν simili sensu. 722.
quaesito artificio omnia dicta
sunt, pro: gestantem pur-
puream cristam et vestem a
sponsa textam; sup. IX, 163
Purpurei cristis iuuenes.

723—729. Egregie varia-
ta comparatio, cui similem
iam sup. IX, 359 sqq. vidi-

mus, et qua cum comparan-
da inprimis sunt loca Iliad.
μ, 299—306, et γ, 23 sq.
Imitati sunt multi, vt Statius
VI Theb. 675 sq.; alia Cer-
da dabit. *peragrans stabu-*
la impastus, circumiens ie-
iunus, qui frustra stabula lu-
stravit. *stabula alta*: epi-
theton parietes nimis altos
declarat, quam vt saltu leo
superare possit. *surgentem*
in cornua cervum. Notio
per se obuia est; ferentem
cornua ardua, vt fere lib. I,
189. 190. Dictum arbitror
pro: surgere, eminere, eri-

Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et
haeret

Visceribus super incumbens; lauit improba teter
Ora cruor:

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruen-
tat.

Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuspide volnus:

726 *hians inhtansque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrectus*
apud Macrob. V, 10 in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *herrexit*
Goth. pr. 727 *super incumbens* Heinf. e Medic. et aliis et parte
Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. secundum Rom. *accumbens. lauat*
Rom. *improbat aether* Medic. a m. pr. 730 *cum pro et* Goth.
tert. 731 *infractaque*. Multa moluntur in hac voce Doruill.
et Burmann.; et ille quidem e cod. suo probat, quod a m. pr.
fuisse suspicatur, *infectaque*. Verum satis constat *infracta* nihil
aliud esse quam *fracta*: vt frangere, infringere, tendere, inten-
dere, frendere, infrendere, etsi ex origine discrimen vtriusque vocis
deduci potest. In fine *cruentant* alter Menag. 732 *Oroden*
aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr., quia *Horoden* scribi solet, vt
in Rom. Est Ὁρώδης.

gere se, cornibus; sed plus
ἐναργείας habet, erigere se
in cornua: vt arbor surgit in
ramos, mons in cacumen.
Comparare licet alterum:
irasci in cornua: Ge. III,
232 et inf. XII, 104. 726.
haeret incumbens, ἐμφύς.
727. 728. *lauit improba*;
hoc latius persequutus est
alio loco Homerus Odyss. χ,
402. 405. *improba*, immo-

TOM. IV

dicae voracitatis. vid. ad Ge.
I, 119.

731. *infracta tela* sunt
fracta. Saepe vero hasta in
vulnus adacta in ipso ferro,
qua ligno vinctum est, in-
fringitur ipso hastilis ponde-
re. 732. *fugientem*: auer-
sum: vt tergum petere posset
hasta. Bene Seru. monet,
non h. l. ignavi hominis fu-
gam esse, sed necessitate fac-

G g

Obuius aduersoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus ar-
mis. 735

Tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
Conclamant socii laetum paeana secuti.
Ille autem expirans: Non me, quicumque es,
inulto,

734 *obuerso* Sprot. et Voss. *auerso* Oudart., hoc quidem absurde. 735 *sed fortior a.* aliquot codd. cum Erf. et Ed. pr. Burm. 736 *adiectum* duo Burm. *obiectum* Goth. tert. *arrectum* Ed. pr. Burm. Non autem necesse cum Trappio interpungere: *Tum super abiectum* posito pede (vt sit *pede posito super abiectum*), *nixus et hasta*: nam et pede niti poterat et hasta: nec cum Cuninghamo scribere: *in hastam*. 737 *haud metuenda* vterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione; *vir* iam in Ald. pr. erat, sed vt iungeretur: *Pars—viri*, quod putidum erat. *vir* per se vocandi casu acceptum iam Commelinus dederat; iterum adstruxit elegantia Heinssii e codd. Mediceo aliisque, etiam Mediceo Pierii: sicque iam Ge. Fabricius emendauerat. *actus* O. Medic., Heinssio interprete, vt sit pro, ad terram actus. *ultus* alter Hamb. a m. sec. *Orontes* pr. Hamb. pro diu. lect. et Seru. ad Aen. VI, 9, vbi mss. *odores*. cf. modo ad v. 732. 738 *paeane* inuitis omnibus libris malebat Heinss., vt *laetum* sit, laete. 739 *inulte* Parrhas.

tam. Firmat hoc quod se aduerso ore in eum processit. quitur: *seque viro vir contulit*, et v. 732. Accipio furto; non dolo ac fraude praestantior vir. 736. *abiectum*, h. l. prostratum. 737. Sic apud Homerum passim exultabundi exclamant victores, v. c. Iliad. ε, 102 sq. χ, 391 sqq., vbi et *αἰδοντες παῖήονα*. 738. *Conclamant secuti* iung., non, vt faciunt, *sequeuti paeana*. 739. affectus plena haec morientis ver-

Victor, nec longum laetabere; te quoque fata 740
Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Ast de me diuom pater atque ho-
minum rex

Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus vrguet 745
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hy-
daspen;

740 *longe* pr. Moret., quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. VII Theb. 701. 741 *Exspectant* Parrhas. et Goth. tert. *mors arma* Doruill. a m. pr. 742 *Atque* a m. pr. Medic. *Atque* et Voss. pr. *Ad quae* Gud. et alii; sicque Heinss. volebat. 743 Trappius malebat: *Tu morere*. Miror *ast* h. l. vicem *τοῦ* at ante consonam obtinere. 744 *Haec* tres apud Burm. 745 *dura* et *oculis* pro var. lect. pr. Hamb. q. *oculos* *Norodi* et f. Ed. pr. Burm. 746 *in aeternum* Oudart. et Goth. sec., sic saltem *nocte*. *mortem* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Ed. pr. 747 *Gelicus* Goth. sec. *Alcathoum* alii, et *Alchatoum*, *Alchatonum*. Est Ἀλκάθοος.

ba! et quanta ferocia Me- Iouem dictum: scilicet vt zentii! sed viro forti digna. constet sibi Mezentius, *deorum contemtor* (supra VII, 648) et *cui dextra deus est* paullo post v. 773. Sed idem inf. v. 845 *Ad caelum tendit palmas*. Videntur Intpp. in *athe*i notione argutari. 745. ornauit id, quod apud Homerum erat: Ὡς ὁ μὲν αἰεὶ πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον Iliad. λ, 241. 747 sq. Latina nomina Latinos, Graeca Troianos, de-

Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orfen;
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
 Illum infrenis equi labfu tellure iacentem, 750
 Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat

Agis:

Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitae
 Deicit; at Thronium Salius, Saliusque Nealces,
 Insignis iaculo et longe fallente sagitta.

Iam grauis aequabat luctus et mutua Ma-
 vors 755

Funera; caedebant pariter pariterque ruebant
 Victores victique; neque his fuga nota, neque
 illis.

Tum *Hydaspen* e tribus Heinl. pro *Hydaspem*. 748 *Capo* Dor-
 vill. *Sapo* Goth. tert. *Orsam*, *Orfan*, *Orsem*, *Orson* al. 749 *Do-*
nium, *Cronium*, *Drionum* — *Ericeten* Heinl. ex Medic. *Erycha-*
ten Gud. *Erychaeten* Rom. Alias deprauatt. ap. Burm. vide, qui
Erichaten retraxit. Verum arbitror *Ericeten*. Ἐρικῆτης. Accipio
Lycaonium, Lycaonis filium. 751 *praecesserat* Ven. *Argis* Me-
 dic. cum aliis, etiam Goth. *Hargis*, *Ages*, *Hagis*, *Agys*, *Ar-*
gus al. 752 *Valarus* duo. *Valesus* Iul. Sabinus inuenerat, forte
 verius: Nam Valerii primum Valesii fuere. 753 *Anthronium* e
 Gud. dedit Heinl. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthronium*, et
 is audiendus erat. Scribendum est: *at Thronum*, a Θρόνιος, quod
 codd. Heinl. pars expresse exhibebat, quo etiam reliquae aberratio-
 nes ducunt: *at Cronium*, *ac Thronium*, *Acthronium*, *Autro-*
nium, *Aucronium*. 754 *Insidiis* i. Rom. et a m. pr. Medic.
Insidiit Gud., perperam utique. 755 *Et grauis* Goth. tert. *Nar-*
tis alter Hamb. 756 *cedebant* alii apud Seruium: et sic Men-
 tel. vterque et Ed. Iunt. 757 *neque* e suis et Pier. et Heinl.
 Vulgo *nec*.

signare videntur. 754. *lon-* 755 — 832. Locus de pug-
ge fallente sagitta, serien- na Aeneae cum Mezentio,
 te e longinquo incautum. v. interuentu Lauſi intercepta,
 sup. IX, 572. et Lauſi morte. Comparant

DI Iouis in tectis iram miserantur inanem
 Amborum, et tantos mortalibus esse labores;
 Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iu-
 no; 760

Pallida Tisiphone media inter millia saeuit.

At vero ingentem quatiens Mezentius hastiam
 Turbidus ingreditur campo. Quam magnus
 Orion,

Cum pedes incedit medii per maxima Nerei

758 *casum* m. i. Macrob. V, 16. *miserantur* Ed. P. Dan.
 760 *spectant* Medic., (sed a m. pr.) quod placebat Heinſio. Ta-
 cite iterum expulit Burmannus. *aspectat* pr. Moret. 761 *inter*
limina Montalb. Versus hic ad cetera, quae de deorum ex Olympo
 prospectu agunt, non bene est accommodatus. 763 *campum* Me-
 dic., nec ineleganter: vt VI, 117. *Quem* m. Parrhaf. *Ceu* Leid.
 pr. Hamb. pro diu. lect. et Goth. tert., lenius utique altero; nec
 tamen verius. Opposita sunt: *quam magnus supereminet*, *aut*
ingreditur, *talis* (pro tam magnus) *se infert*. 764 *Dum*
 p. Leid.

Iliad. λ, 70 seq. 758. *iram* Vt vnum exemplum memo-
inanem, — qua neutra acies rem, cf. Hesiod. Scut. 248sq.
 proficiebat quicquam; neu- 763. *Turbidus*: quod alias
 tra enim alteram impellere saeuens, furens: ingreditur
 poterat. Tum inflexit ora- tam magnus, *quam magnus*
 tionem, pro vulgari: mise- *Orion humero supereminet*
 rantur iram et labores tantos *undas*, *cum pedes incedit*.
 eorum. 760. Nominat inter Nota est prodigiosa Orionis
 ceteros deos duas deas, qui- proceritas et per mare inces-
 bus potissimum pugnae exi- sus. vid. Apollodor. I, 4, 3,
 tus cordi esset. Quod vero vbi conf. Not. Nata fabula
 sequitur de Furia, ad ipsam a sidere huius nominis eius-
 aciem spectat. Est enim ve- que ortu. Orion oriens ἐπ'
 terum poetarum phantasma Ὠκεανῶ πόδας ἱσχεῖ, vt rem
 hoc: Ἐπί, Ἐνω, Κῆρ, inter Theocritus effert VII Idyll.
 acies pugnantium volitans. 54. Ad Polyphemi staturam

Stagna viam scindens, humero supereminet vn-
das; 765

Aut, summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.

Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. Manet inperterritus ille, 770
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
Atque oculis spatium emensus, quantum satis
hastae:

Dextra, mihi deus, et telum, quod missile libro,
Nunc adsint; voueo praedonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum 775

765 numero Gud. vnda Goth. sec. 766 At simul infren-
dens annosum Ed. pr. 767 solum pro var. lect. pr. Hamb. et
Goth. tert. Vide modo v. 763. intra sec. Hamb. 769 Hunc
contra Medic. et Leid. et Doruill. a m. sec. Hinc Ven. Tunc
Sprot. agmine magno pr. Hamb. 773 Interpungo: Dextra, mihi
deus, et telum — adsint! ne accipiatur: dextra mihi deus est, et
telum. Tum in telum Ven. vibro Oblongus Pierii. 774 Huc
Hugen., vt Ecl. II, 45 et al. assis Erf. 775 Inductum Leid.

corporis idem transtulerat ne dicatur; Aliter res se ha-
Maro sup. III, 664. 665. Ne- beret, si in conflictu, in cer-
rei stigma supra ad lib. I, tamine vrgeretur, impelle-
126. 766. 767. Aut (cum) retur. Seruius explicat: in
ingreditur. — Etiam Ho- sua mole, vt dicitur, in ve-
merus Orionem venatorem stigio; quod parum placet.
exhibet in Necyia Odyss. λ, 773. Sic inf. XII, 95. 96
571. 771. mole sua fiat Nunc, nunquam frustrata
sumtum a rupe, quae suo vocatus Hasta meos, nunc
pondere librata firmum situm tempus adest — Similis lo-
habet. De magnae molis ho- cus est Apollonii I, 466 seq.
mine stante nescio quam be- 775. Cum alii tropaea in

Aeneae. Dixit; fridentemque eminus hastiam
Iniicit; illa volans clipeo est excussa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit:
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Haeferat Euandro, atque Italia confederat vrbe. 780
Sternitur infelix alieno vulnere, coelumque
Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastiam iacit: illa per orbem

triumphum Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb., natum ex scriptura
vitiola trophaeum. Sed volebat Mezentius Laufum induere armis
Aeneae, vt in tropaeo truncus armis indui solet. 777 Iniicit
Heinf. e Gudiano refinxit: pro vulgato: Iecit, at. Turbatur fere
in libris: in aliis Iecit: illa, sicque in Medic. et a sec. m. at in-
sertum. Iacit Voss. pr. Coniicit Parrhaf. et Montalb. Eiecit Men-
tel. pr. Iniecit pr. Hamb. Tum clypeoque quatuor Burm. ex-
pulsula Zulich. et alter Menag. 778 Antorem Seruius, Valerius
Probus et Agroecius, Grammatici iam satis monuerunt esse ab An-
tores. Ἀντῶρης, vt Διῶρης: vnde tamen melius fieret Antoren.
Corruptelas vid. ap. Pier. et Burm. Antoren dedit ex ed. pr. Cu-
ningham, idque sequutus sum. Apud Cerdam Alciatus Parerg.
VII, 16 Antonem legebat, quia Plutarchus Antonios originem et
nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. pag.
917 C.) fixit Goth. sec., sicque Agroecius de Orthographia laudat.
779 iussus ab Franc. 780 considerat Gud. a m. pr. et tert. Men-
tel. 782 moriens dulces aliquot Heinf. 783 At p. pr. Hamb.
a m. sec. et Bigot. cum Goth. tert. et per Leid.

deorum honorem consecrent: versim actam, et in Anto-
Mezentius vouet, se armis in- ren adsiantem aberrasse; ὀλι-
duturum esse Laufum filium, σθεν. 779. missus, profec-
vt adeo ille tamquam tro- tus, vt bene Seru. conf. VI,
paeum adstet. 812. 813. 781. 782. versus

777. 778. Intelligo hastiam, dulcissimi. alieno vulnere,
magna vi actam, superficiem quod Silius VIII, 630 telo
conuexam clipei (quem diui- non in sua vulnera misso.
na arte factum, Ἡφαιστό- 783 seq. Homeri vestigia
τευκτον, memineris) tantum iam veteres hic agnouerunt
strinxisse, hinc resiliisse, trans- Iliad. γ, 355 seqq. 361 seq.

Aere cauum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit 785
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femine, et trepidanti feruidus instat.
Ingemuit cari grauitur genitoris amore,
Vt vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae. 790
Hic mortis durae casum, tuaque optuma facta,

784 *Aere cauo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli ap. Pier., tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret., ac pro var. lect. Zulich. cum Ed. pr., idque Catroeus perperam sequutus. 785 *imoque* Colot., indocte ex interpretamento. *sedit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm. 788 *femine* Carisius et plerique codd. Pier. et Heinl., itaque ab Heinl. receptum, quem vide. Alii cum Goth. sec. et tert. *femore*, quod Priscianus agnoscit. Conf. ad Tibull. I, 9, 26. *in femine* Goth. pr. 789 *grauius cari* Doruill. 790 *volu-*
tant tres Heinl. et duo Burm. cum Erf. *solutae* Bigot. et Goth. tert. 791 *optima facta* erunt fortia: sicque libri constanter.

Clipeus Mezentii septemplex fuit; ex triplici aere, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compactus; *tribus tauris*; coriis taurinis, vt Homericum βούς.

789 seqq. In loco seq. de Lauſi in Mezentium patrem pietate Antilochum, Nestoris f., ante oculos habuisse videri potest poeta, quippe cuius similis pietas ap. Graecos poetas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratissima. Vel Pindari Oden VI Pythic. vide. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod historiam

de Scipione Africano eum respexisse aiunt. In hoc vero poetae acumen obseruari velim, quod tantam pietatem tribuit filio hominis saeui et iniusti, quodque hunc ipsum patrem, hominem impium et odiosum, naturae affectu et amore in filium mollissimum exhibuit: vt enim in tragicis, ita nunc in epica hac persona, tanto magis mouemur pietatis hoc affectu in homine, qui nullam talis humanitatis sensus spem de se fecerat. 791. Obseruandus locus etiam propter

Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, iuuenis memorande, filebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat. 795
Prorupit iuuenis, seseque inmiscuit armis;
Iamque adfurgentis dextra plagamque ferentis

At apud Seruium alii: *tuaque, optime, facta*; quod placere potest, Ge. Fabricio quoque et Cuninghame iudicibus: sicque Goth. sec., etſi e recentissimis, et, quod mireris Heinſio non obseruatum, a m. sec. Mediceus. Vnde Iul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit. Obſtat tamen, quod bene vidit Brunck., quod additum iam est, *iuuenis memorande. fata* pr. Voſſ. cum eodem Goth., nec hoc male; vt alias fata et casum iungit poeta. 792 Videtur ex Seruianis laciniis colligi poſſe, lectum olim fuiſſe *Si qua fides*. An verſum male expletum arbitramur, vt nunc est? *est* deest pr. Hamb. et parti Pier. codd. 793 *Non equidem*, ſic interpunxi: nam partes ſententiae hae: *Non equidem filebo hic mortis durae casum — nec te, m. l.* 794 *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert. 796 *Prorumpit* Heinſ. e Romano adoptauerat: is vero *Prorupit* habet, et hoc recte, nam ſequitur *inmiscuit*; hoc igitur nunc emendauimus. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis est, non in pugnam prodeuntis. 797 *dextrae* vulgg. cum Seruio ante Heinſ., qui o Medic. Gud. et pro diu. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) reſoluit *dextra*, vt ſit *aſſurgere dextra*, ad ictum inſurgere

ea, quod poeta epicus ſuam ipſe perſonam prodit et interponit; nec indecorq; aut abſurde; aduertit enim animus lectoris, dum ipſe poeta miſeratione contactum ſe ſignificat. 792. *Si qua vetuſtas*: pro poſteritate dicta eſſe debet; aliter *ſi qua* non expediri poſſe: Si qua ſerior, aetas fidem habebit tantae Lauſi pietati et virtuti. *opus* vt ἐργον pro ſacinore.

TOM. IV

Simile illud Ciceronis pro Milone 35 *de me nulla vnam obmutescet vetustas*. 794. *inutilis*, vulnere debilitatus; vt Seru. *illigatus* ſc. haeſtae, quae clipeo tranſfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone Iliad. e, 664. 665. At Aeneas vſ. 797 *aſſurgit dextra*, inſurgit, ad ictum enſe inferendum, manu eleuata ac reducta.

H h

Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit; focii magno clamore sequuntur;
Dum genitor nati parma protectus abiret; 800
Telaque coniiciunt, proturbantque eminus ho-
stem

Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator, 805
Aut amnis ripis, aut alti fornice laxi,
Dum pluit in terris; vt possint, sole reducto,

manu eleuata. In Rom. erat *dextram*, minus concinne. 798 *subi-*
git Medic. *morantem* Seru. ad VII, 161. 799 *magno focii*
Goth. tert. 801 *perturbant* Medic. Parrhaf. Ed. Mediol. et Ven.,
perpetua variatione. In Ven. etiam *que* deest. 802 *clypeoque*
tenet se alter Hamb. 803 *effusi* Zulich. cum Goth. tert. *effuso*
Oudart. *effusam* Franc. 805 *et* ante *tuta* abest vet. edd. codd.
Ge. Fabricii, qui sublatum volebat; et sustulit Cuningham., sed
numeris versus debilitatis; tum *tuta* — *arte* Medic. cum plerisque
Heins. ac Parrhaf., quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus
tamen quemque sensus docebit facile *arce* praestare, nec debuisse
poetam aliter dicere, cum, genere posito, mox duas formas ac
species subiiciat: cauum ripae vel antrum; solent autem poetae
generi posito subiicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522 *Arentem in*
siluam et virgulta sonantia lauro. Et sic sexcenties. *tute* Doruill.
807 *Dum pluit*; sic etiam Seruius distinguere iussit, ne archaismus

802. *tectus tenet se*: sub co diuersa res geritur. Sed
clipeo, quo missilia excipit: simillimus locus est in Quin-
Sic sup. X, 412 *seque in sua* to Calabro VIII, 379—385,
colligit arma. conf. Iliad. v, qui poeta omnino ditissimus
405. 803 seqq. praeclara est his ornamentorum copiis.
comparatio: nec Homero *diffugit*, aoristo modo, vt
quicquam in ea debet Virgi- toties. 805. 806. *tuta arce*,
lius: etsi laudari solet Iliad. latebris, refugio, cauo ripae
μ, 156 sqq.; nam in illo lo- vel antro. 807. 808. *exer-*

Exercere diem: Sic obrutus vndique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem

existeret: *Dum pluit in terris*: pro in terras. Vix tamen magna
sensus subtilitate opus est, vt aliquis percipiat hanc interpunctio-
nem esse vnice probandam: primum quod Virgilius doctrinae causa
antiquiorem formam praetulisse videri debet, praeunte Lucretio
lib. VI, 630 *Cum pluit in terris et venti nubila portant*: etsi
illa forma non tam antiquior quam exquisitior dicenda erat;
tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam
enim vim habet *in terris* in hac sententia: *in terris vt possint*,
sole reducto, *Exercere diem*? Edd. variant. Porro *in terras*
Ed. pr. Burm. *vt possit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; sic quo-
que, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr.
809 Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet*,
omnes vel *omneis sustinet*. Primum in Ald. tert. emendatum a
Naugerio *nubem belli, dum detonet, omnis sustinet*, et ex eo
aliae; at aliae adhaeserunt priori. *detonet, vnus* in marg. ed. 1544
occurrere video. Pierius tamquam inauditam lectionem e cod. Ro-
mano protulit *belli, dum detonet, omnem sustinet*, quae deinde
in edd. saltem Steph. recepta est: quandoquidem etiam Ge. Fabri-
cius sic ex suo Pseudo-Donato et libris vetustis, quos nec deno-
minat, scribere iussit. *detonet* etiam Seruius legerat: eamque
lectionem Heinsius firmavit, et ante eum, monente Burmanno,
Schottus Obs. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum dili-
genter exhibuit: nam legitur in eo, vt in Aldina expressum, *nubem*
belli dum detonet omnis sustinet. Iterum eandem hanc lectio-
nem e Palatino excusam video in ed. Commelin. et hinc in Pulman.,
nec abludit Voss. pr. *dum detonat omnis*. Scilicet distinctione
mutata tenere nos veram lectionem nullus dubito: *nubem belli*,
dum detonet omnis, sustinet. Codd. omnes inde a Mediceo vitio-
sam edd. priorum vulgatarum lectionem retinent; nisi quod Zulich.
pro var. lect. *dum detinet atque*, et Exc. Burm. *dum retinet*
omnis.

cere diem opere faciendo: *belli*, vt *πολέμοιο νέφος*, de
exquisite, pro, exercendo pugnae mole, tamquam pro-
opere transigere diem: vt cella, tempestate, et h. l. de
noctem producere coena, ex- telorum multitudine accipe.
tendere sermone; diem fati- Bene Seru. „Bellantium im-
gare remigio supra VIII, 94, petum sustinet, donec defer-
vbi vid. Not. 809. *nubem beat.*“ conf. Cerda.

Sustinet, et Laufum increpitat, Laufoque minatur:
810

Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens; saevae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Laufo
Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
815

Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit;
Transiit et parmam mucro, leuia arma minacis,

812 *Fallet* Gud. a m. pr. *Fallit et in tantum p. t. nec vnus illa Exultat* inepte Franc. 813 *Exsultans* Medic. a m. sec. Mox *que* abest Franc. 815 *tamque* Goth. sec. 817 *Transiit* edd. vet. ap. Pier. et codd. pars; sed Rom. Oblong., tum Medic. et alii Heinl. *Transiit*, quod lectum inde a Naugero. Heinlio tamen alterum se probabat, quia iam v. 785 praecesserat de hasta: *Transiit intextum tauris opus*. Non assentiar. *Transiit* proprie dictum; et sic *διῆλθε*, vt passim apud Homerum. *media arma* Rom., minus bene. *minantis* quidam Pier. et Ven., sed Rom. *minact*, hoc elegantius; vt solet poeta tertium pro secundo casu ponere: et recepit id video Cuninghamum. Ceterum in ed. Burm. erat distinctum: *Transiit et parmam mucro, leuia arma, minacis*. Scilicet Seruium sequutus est, qui perperam h. l. monet:

810 sqq. Vt ingenium, sic Leguntur, puto, inter neno-
ratio Aeneae diuersa ab ea, dum fila, dum in fufum col-
qua simili in congressu cum liguntur, h. dum lana e co-
Pallante utebatur Turnus lo in filum ducta in fuso
paullo ille ferocior, supra glomeratur. Quod si itaque
442 sq. 490 sq. 814. 815. Parcae *fila extrema* ducunt,
Parcae fila legunt. „Pro- nent, etiam ea *legere* recte
prium, inquit Seruius, fue- dicuntur, colligere, vt penso
rat, *rumpunt*: tamen *legunt* absoluto ea rumpant. 817.
aut colligunt, aut rumpunt, *transiit et parmam* — de-
aut etiam transeunt.“ Pri- scribit nunc tanti vulneris
ma bene dixit, cetera minus. modum disertius. *minacis*,

Et tunicam, molli mater quam neuerat auro;
Inpleuitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit maestia ad Manis, corpusque reliquit.
820

At vero vt voltum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris:
Ingemuit miserans grauiter, dextramque tetendit;

minacis autem non Laufi, sed Aeneae. Immo vero Laufi, cuius, cum tam minaciter in Aeneam insurrexisset, nimis leuia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam sequutum video. Ornauit autem Maro Homerica Iliad. v, 470. Ceterum quatuor hos versus 817—820 damnat vir doctus tamquam a re et consilio poetae alienos, et infringentes vim et impetum reliquorum: exacto enim iam per medium corpus ense nunc subiici: etiam parmam et tunicam esse ense perforatam: quod sane ridiculum et puerile. Vide tamen, an male se sententiae habeant, si ita eas constitueris: *exigit Aeneas enses per medium Laufum: etenim transierat ensis parmam et tunicam, et in pectus penetrauerat*. Scilicet *Transiit et* non est etiam, *sed recondit, et transiit*, vel iungenda *et parmam et tunicam*; tum deficit particula *Nam*; est enim quod vulgo diceret: *nam transiit*. Consentaneum autem erat, vt poeta vulnere et morti describendae immoraretur, cuius tanta vis erat ad animum Aeneae miseratione mouendum. 818 *nuerat* Rom. 819 *sinus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heinl. (adde Goth. tert. et Erf.), sicque Macrob. et Schol. Iuuenal. apud Heinl., atque hoc ipsum Heinlius dederat; quod, nil monens, mutauit Burmannus. 820 *Cum cessit et relinquit* Franc. et Doruill. *Discessit* Goth. sec. 821 *Lenius foret: Vt vero voltum*. 823 *grauiter miserans* pars Pier., tum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789 patere, *grauiter* ad *ingemuit* referendum.

pro, eius sc. Laufi. 818. rica: Iliad. π, 856. 857; nihil amplius, nec in his oppositis auro texta; quod vestimenti genus frequentatum anima, ψυχῇ. 821 seq. Ad miserationem egregie facit ipsa Aeneae misratio, et respectus Ascanii, et in alterius fortuna cogita-

Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis 835
 Dependet galea, et prato grauius arma quiescunt.
 Stant lecti circum iuuenes; ipse aeger, anhelans,
 Colla fouet, fufus propexam in pectore barbam;
 Multa super Laufo rogitat, multumque remittit,
 Qui reuocent, maestique ferant mandata paren-
 tis. 840

At Laufum focii exanimem super arma ferebant

835 *acclinis* et *acclinus* plerique codd. et vett. edd., et fuerunt adeo viri docti, Valesius et Cerda, qui vitiosam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Seruio; nisi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Paris. *adclinus*, quod arridebat Heinio et receptum a Cuninghame. Deprouate *adnizus* Ven. *obnizus* Doruill. Porro *aerea* Hugon. In fine *ramo* Rom. et Seru. ad Ecl. VI, 16. 836 *Dum pendet* Doruill. et abest Zulich. 837 *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant lecti* Doruill. a m. pr. *atque ipse aeger* idem. *anhelus* Zulich. 838 *prospexam* Rom. *perpexam*, *perpeffam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gud. 839 *rogitans* Gud. Leid. *multumque remittit*, haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et ceteris praestantioribus: itaque recte receperat Heinio. Excidit tamen et hoc Burmanni recensione et iterum illatum vulgare *multosque*. 840 *ferent* Exc. Burm. et Franc. *responsa* Leid. 841 *exanimem* Heinio. e scriptis reuocauit; vulgo *exanimem*. v. ad IV Aen. 8. *exanimum focii* Parrhas. et Doruill.

non adiecta, iam Home- trunco. *fusus barbam*, ha-
 rus de vulnere dixerat. 835. bens barbam, eamque pro-
 „Procul, modo iuxta, vt pexam, fufam in pectus,
 Ecl. VI, 16, Seruius,“ non non otiosum est, sed ad
 male. Eidem videtur nouas- *ἐνάργσειν* narrationis requi-
 se h. l. poeta *adclinis* et *pro- rebatur, dum ad truncum ac-*
propexam barbam; equidem clinatus capite demisso, re-
 nouatum dicerem primo lo- cubat. *in pectore*, pro in
 co *quiescunt*, iacent, de ar- pectus, vt bene Seru., an-
 mis, seu clipeo. 838. *Colla* tique.
fouet: sustinet caput arboris 841. Hic magnum poetam

Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
 Adgnouit longe gemitum praefaga mali mens.
 Canitiem multo deformat puluere, et ambas
 Ad coelum tendit palmas, et corpore inhae-
 ret. 845

Tantane me tenuit viuendi, nate, voluptas,
 Vt pro me hostili paterer succedere dextrae,
 Quem genui? Tuane haec genitor per volnere
 feruor,

Morte tua viuens? Heu, nunc misero mihi demum

843 *Agnoscit* alter Hamb. 844 *multo* Heinio. secundum Pie-
 rium reduxit, ob codd. consensum, et Macrob. IV, 3, tum quoque
 variasse dicendus est poeta id, quod lib. XII, 611 retractauit: Ca-
 nitiem *immundo perfusam puluere turpans*; vnde in recentiores
 (etiam Goth. sec.) et in edd. h. l. venit: *immundo deformat pul-*
uere. 845 *corpore* alter Menag. Moret. sec. et a m. pr. Zulich.,
 quod vulgarius esset; nunc *haeret in corpore*. 846 *voluntas*
 etiam hic aliquot Burm. cum pr. et tert. Goth. 847 *succumbere*
 vett. codd. Prisciani lib. XVI cum Erf. 849 *M. t. iuuenis* Zulich.
 et pro var. lect. pr. Hamb.

in his agnosce, quod arte sua
 effecit, vt Mezentii, tam in-
 visi hominis, miseratione ani-
 mos nostros tangeret. Ra-
 tionem et modum, et quae
 illa sint, per quae haec effe-
 cit, videant harum rerum
 studiosi. *super arma*, super
 clipeo, vt facile assequeris.
 cf. sup. 506. *ingentem* —
ingenti: etiam haec ad com-
 mendationem caesi iuuenis
 pertinent. *Κεῖτο μέγας με-*
γαλωστὶ Iliad. π, 776. 844.
deformat: sic ornat Home-

TOM. IV

ricum *κατεχέυατο* Odyss. ω,
 315. — 847. *hostili succe-*
dere dextrae. Sup. vss. 797.
 798 Aeneae manum ad ictum
 patri inferendum sublatam
 subierat Laufo et vulnus
 moratus fuerat, dum pater
 asportaretur: nunc *succede-*
re dextrae, est dextram h.
 e. vulnus excipere alterius
 loco. 848. *tua per volnere*,
 pro vulnere; vt iam millies
 vidimus: tamen nunc argu-
 tantur cum Seruio Intpp., et
 volunt ad inuidiam esse dic-

II

Exilium infelix! nunc alte volnus adactum! 850
 Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
 Pulsus ob inuidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas odiisque meorum:
 Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem!
 Nunc viuo! neque adhuc homines lucemque re-
 linquo! 855

850 *Exitium* cum Ald. pr. plerique Pier., etiam Rom., tum Medic. et ceteri fere omnes. Etiam hoc est exemplum consensus codicum, emendationis veritate inferioris. Et si enim adiuuari potest ea lectio interpunctione: *nunc misero mihi demum Exitium! infelix! nunc alte volnus adactum*, at tamen *exilium*, quod pleraque vett. edd. habent, et Naugerius intulit, verum est; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poetae animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tueantur, Gud. a m. pr. pro diu. lect. Rottend. Leid. et sec. Menag. cum Goth. pr. *nunc autem volnus* Dornill. 851 *violauit* Lutat. ad Stat. III Theb. 697. 852 *Pulsus ob inuidiam regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, nisi et hic, inquit Burn., *regno* legit pro *folio*. Versus huius cum sqq. sententia distinctione mutata aliter procedit; potest enim et sic interpungi:

*Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen.
 Pulsus ob inuidiam folio sceptrisque paternis,
 Debueram patriae poenas odiisque meorum.
 Omnes per mortes animam fontem ipse dedissem!
 Nunc viuo.*

h. Utinam, ut fas erat, omnibus suppliciis animam efflasset ego, te superstiti! Nunc viuo. Sentio tamen desiderari sic in primo versu *criminis* rationem et causam: quae in vulgari interpunctione bene subiecta est. 853 *odiisque malorum* Montalb. 854 *dedisse* aliquot Pier., perperam. 855 *homines vitamque* Sprot.

tum. *Exilium* praeclare memorat; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna occurrere poetae animo debuit, eum regno pulsum exulare. 850. *nunc alte volnus adactum*: loquitur de proprio vulnere v. 785. 786. 851. *crimine*, criminatione et odio; te infamem et odiosum feci meis sceleribus. 853. 854. *Debueram*, si debebam poenam ciuibus meis; si merebar mortem: utinam ipse vitam, vel omnibus suppliciis expulsum, reddidisset super-

Sed linguam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum
 Se femur; et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus, equum duci iubet. Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
 Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus
 infit: 860

856 hoc e scriptorum consensu Heinl. pro vulgari *haec*. *his dictis* Parrhaf. 857 Primum, pro *vis*, passim in codd. *sepe alto* vel *alto sepe*, vel *quamuis alto se*: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis tardet* Medic. a m. sec. et a pr. Gud., cumque iis *tardet* plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: *tardeo*, *ere*, alibi vix occurrit. *vis* — *tardat* Rom. et al., it. Goth. pr., recte: quod Heinl. interpretatur: *tardat se*, *tardatur*; cf. sup. ad Aen. II, 208. Potest tamen commode *vis tardat* accipi, solito poetarum more, pro virium defectus *tardat*. Seruius aliter reddidit: *alti vulneris violentia*; ut adeo doloris notio adiuncta sit. Cetera legisse videtur: *vis alto vulnere tarda*. 858 *Haud detectus*, animo deiecto. 859 *erit* Gud., sollenni errore. Heinl. tamen suspicatur fuisse: *Hoc solamen heri*; eleganter, sed nulla cum fide. *hoc victor obibat* a m. pr. idem Gud. *habebat* Montalb. cf. ad XII, 17. 860 *ac talia fatur* aliquot Pier., inter quos Rom.

stite te! At nunc viuo, te ad alias aetates pertinere videri potest. Sed in naturae

857. *vis alto vulnere tardat*: h. vis adempta, virium videtur alte infitum esse, ut defectus, per altum vulnus, cum iis ipsis animantibus, tardat. vid. Var. Lect. *Haud deiectus*, animo haud deiecto. 860 sqq. Displicuit haec ad equum suum Mezentii videtur alte infitum esse, ut oratio venustioribus nostra cum iis ipsis animantibus, aetate. Non defendam Ho- quibus diu adsueuimus, tam meri exemplo, in Hectoris quam cum familiaribus et so- et in Achillis equis Iliad. 9, dalibus agamus et confabu- 184 sqq. 7, 399 sq., aut Sta- lemur. Atque hoc ipsum op- tii imitatione vel Silii; quae timorum hominum confessio- ne firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dig- nitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. In Mezentio accommodatum

Rhoebe, diu (res si qua diu mortalibus vlla est)
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Aeneae referes, Lausique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, cre-
do 865

Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo consueta locauit
Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis;
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestu-
at ingens 870

Vno in corde pudor mixtoque infania luctu,

861 *Rhoebe* Heinf. e codd. pro vulgari: *Phoebe*. Apud Macro-
b. IV, 6 *Rhebe*. An dicendum: ῥοῖβον pro ῥοῖβδον dictum fuisse?
Rhaebus, ῥαῖβος, quod in Rom. est, συνεστραμμένον τοῦς πόδας
significaret. *mortalibus aegris* pr. Moret., quod Maroni, et hinc
librario, familiare. *ultra est* Rom. *vsquam est* Erf. 862 *cruenti*
Hugen. 863 *Vt c. A.* Gud. *Lausique laborum* tert. Moret. At
Regius: *dolorem*. *Vltor*. 865 *Occumbens* a m. pr. Gud., tum
Ven. et sec. Rottend. cum Goth. sec. 867 *acceptus* Exc. Burm.
in tergo exceptus Goth. sec. *assuesc* pr. 870 *Sic cursu in m. r.*
redit Rom., quod et ipsum bonum. 871 *Vno in corde* nec in-
elegantem multi ap. Pier. et vetustiores Heinsii cum Goth. pr., qua-
de causa hic recepit pro vulgari: *Imo in corde*, quod Pierius prae-
ferbat. Deseruit Heinf. et hic placitum suum, dum variare poetam

erat commentum, quia mox vt tot alia: II, 7 *lacrimae*
equi vulnere ipsi sellori cae- *Creusae*. 867 sqq. ad ἐνάρ-
des paratur. 861. *res si qua* *γῆρας* a poeta subiecta sunt,
diu mortalibus vlla est: scil. vt Mezentii imago sensibus
in fluxa hac rerum conditio- nostris alto infideat,
ne. Grauis sententia et h. l. 871. *Pudor, furor, luctus*,
affectus plena. 863. *Lausi* vna et coniunctim (hoc enim
dolorum, ex Lausi caede; est *vno in corde*, si poetice

*Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus: *
Atque hic Aenean magna ter voce vocauit.
Aeneas adgnouit enim, laetusque precatur:
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo, 875
Incipias conferre manum,
Tantum effatus, et infesta subit obuius hasta.
Ille autem: Quid me, erepto, saeuissime, nato,

similia bis in carmen illata contendebat. Iam autem inf. XII, 667 est
Vno in corde. Habuit tamen hoc Seruius quoque in suo; et facilis
lapsus inter duo: *im*us et *vn*us multis exemplis constat. *Vna in*
corde Moret. sec. et Gud. cum Goth. sec. Renocauit *imo* Wakef.
Tum *dolor* vetustiores Heinsii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen
cum Mediceo Foggini in *pudor* consentiunt, cumque his ceteri: erit
pudor ex eo, quod filium pro se cadere passus est. In aliis Pier.
puer, et in Sprot. *puer* vel *pauor*. Ad meum sensum praeferam:
Aestu- at ingens Imo in corde dolor. 872 Versus haud dubie
eiiciendus; nam aduersatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum
occurrit; tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. et a m. pr.
Gud. At in Menag. legebatur post v. 875. Eiectus est quoque a Cu-
ninghamo; et nunc in ed. Parmensi, et a Wakefield. 873 *ter*
magna Doruill. *magna sic* ed. Ven. Burm. 874 *agnouit enim*
ex vetustioribus Pierianis et suis (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. sec.
et tert.) praeclare dedit Heinf. pro vulgari: *a. eum*. Idem ad illu-
strandum laudat sup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509, sed in illis
locis ratio diuersa; nam h. l. *enim* est pro γὰρ τοι. *enimvero*.
875 Vt nunc interpungitur, iungenda sunt: *Sic — faciat — (vt)*
incipias. Potest tamen oratio iuuari: *Sic — Apollo!* (sc. vt tu
conferas manum, congrediaris mecum) *Incipias conferre manum*,
876 *Incipies* Hugen. *manus* sec. Rottend. vid. XI, 283. *manum*
mecum Doruill., et expleto toto versu: *manum et mihi iungere*
pugnam Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. Sup. IX, 741 *Incipe si*
qua animo virtus et confere dextram. 877 *subit cominus* Franc.
878 o *saeuissime* Zulich.

hoc extuleris) eum inflam- Van Lect. *altus* Apollo est
mant. 874. *agnouit enim*, magnus, vt iam aliquoties
vtique; δὲ γάρτοι; enimue- nouauit Maro. 877. *subit*
ro. 875. Faxint vero dii, vt h. l. simpl. it, occurrit: ali-
tecum congredi liceat! vid. ter ac modo v. 798. Tum

Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec diuom parcimus vlli. 880
Define. Iam venio moriturus, et haec tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem;
Inde aliud super atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem laeuos equitauit in orbis, 885

879 *Terreas* aliquot Pier. Nunc, cum natus mihi ereptus sit, nihil est, quod me terreat. 880 *vlli* Goth. tert. Possis aliquid exsculpere; sed nihili illud est. 881 *Nam venio* omnes antiquiores Pier. et Heinfl. cum Medic. et Rom., etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinflus tamquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinfl. emendandum esse censet: *at haec*; quod et ipsum elegantius. Sic et Waddelius maluerat apud Burm. 883 *figitque volutatque*: ita Heinfl. e Gud. a m. pr., in quo virum ingeniosum exquisitoris lectionis studio auram pro Iunone amplexum esse nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapsus ille est, non lectio: tum post *figit* importunum est *volutat ingenti gyro*, quod de hasta librata accipere necesse est, ut *volutat* sit pro, voluit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata displicere possit, quam omnes codd. vetustiores exhibent: *volutatque ingenti gyro*, quod, suo more, poeta mox disertius et ornatus exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non esse animaduersum miror, scriptum est: *fugitque* (et si a m. sec. mutatum) *volutatque*. Sic et Voss. et vett. edd., vii Ven. 1484. atque hoc mirifice placere potest, ut sit: *telumque intorsit in hostem: Inde aliud super atque aliud: fugitque volutatque Ingenti gyro*. In Ven. erat: *aliudque; fugitque volutatque*, quod interpolatoris est, qui non viderat praeteritum esse tempus poetae in his solenne. In Leid. erat *fixitque*, ex simili stupore: quia praecesserat: *intorsit. figitque* tamen librorum consensus tuetur, a quo in his et similibus standum est, quando vtraque lectio habet quod probari possit. 884 *aereus umbo* Medic. et Gud. vid. sup. ad 271. 885 *Tum* Franc.

haec via sola fuit, qua perdere posses, sc. nato erepto, filii morte. 880. *nec diuum parcimus vlli*; ut ab eo auxilium expectemus. Alio loco: *nihil se iam diis debere*, eodem fere sensu. *parcere*, pro vereri, metuere, adeoque omnino curare. Sic Gr. *Φείδεσθαι*, et *Φείδω* pro cura. 881. *Define* terrere. 885. Laeuam in partem non

Tela manu iaciens; ter secum Troius heros
Immanem aerato circumfert tegmine siluam.
Inde vbi tot traxisse moras, tot spicula taedet
Vellere, et vrguetur pugna congressus iniqua:
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et
inter 890
Bellatoris equi caua tempora coniicit hastiam.
Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras

circum acastem Goth. tert., ex librarii inscitia. 887 *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud. 888 *transisse* Franc. et Goth. tert., indocte. *rississe* Bigot. 890 *erupit* tres Burm. *intra* Ven. 892 *arrectus* alter Hamb. et Montalb. Mox si scriptum esset, *tum calcibus auras*, expeditior esset interpretatio. Sed poeta alterum maluit, forte ut celeritatem assequeretur.

modo ob naturalem equi flexum in laeuum, sed ideo maxime equitabat, ut, ipse laeva clipeo tectus, et dextra expedita, Aeneae, qui ei semper a laeua in interiore gyri orbe stabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeum circumfert, et hunc quidem 887 oneratum infixis hastis: is exceperat et sustinuerat tela.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipse pedes. 891. *inter tempora coniicit hastiam*; tempora traiecit. Comparant similem locum Iliad. 9, 81, vbi Nestoris equus *παρρηρος* (tertius adiectus bigis,

συνωρίδι, idem qui et *σειραῖος*, *σειραφόρος*, nobis funalis, *an der Leine*) percutitur *ἄκρην κακκὲ Φαλὴν* etc.; ibi equus primum exultat (*ἀνέπαλτο*), tum caput in terra volutat, ut telo se liberet (*κυλινδόμενος περὶ χαλκῶ*, ut hoc loc. *cernuus*). 892 — 894. Quod natura in tali vulnere fert, poetam scripsisse probabile sit. Igitur equus primum prioribus cruribus eleuatus se erigit: simul prae dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur, et h. l. quidem *in latus* (non in caput, nec resupinus; neutrum reliqua admittunt); mox ipse equus in caput procumbit.

Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt coelum Troesque Latini-
 que. 895

Aduolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
 Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
 Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, vt auras

894 *eiectumque* Zulich. *deiectoque* Gud. a m. sec. et sec. Mentel. 895 *intendunt* Goth. sec., quod defendi potest; vera lectio non est. 897 *super hoc* Ed. pr. Burm. Est: et insuper haec addit. *et illi* Hugon. 898 *et auras* Medic. a m. sec. et alii Pier. et Heinfl., minus bene, et perpetuo lapsu.

et, armo suo, incumbit prostrato Mezentio. Sic mihi videntur singula esse tenenda, vt locus expediatur. *tol- lit se arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie. conf. inf. XI, 637. 638. 639, et bene inter multa inania Cerda laudauit Liuii locum VIII, 7 *Spiculum inter aures equi fixit* etc. Adde Silium lib. IX, 594 seqq., vbi res ad elephantum traducta. *calcibus* de posterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam sic ferre, vt prae dolore calcitret. *Implicat*: hoc ipse poeta dilucidat: *cernuus incumbit armo*, suo scilicet, equus (quis enim aliter accipiat?) domino *eiecto*: quippe qui ad latius equi exciderat. *cernuus*

proprie de praecipitato, qui *κνβιστῆς*. cf. Seru. 895. *Clamore incendunt coelum*; vt et mox XI, 147 *incendunt clamoribus urbem*. Esse pro *implent*, facile quilibet et videat et dicat. Sed rationem reddere non tam facile est. Cerda duas rationes proponit: quarum neutra satis facit. Mihi sic videtur expedienda forma haec: *Incendere* poetis est augere, magnum facere quid. Inde dicitur aliquis *incendere clamorem in aere, caelo*, h. e. magnum clamorem mouere. Sic *incendere luctum* supra IX, 500. vbi cf. notam; *vires* V, 455 et quot non alia. Ductum autem ex Tragico- rum *φλέγειν, ἐπιφλέγειν*, pro *ἐγείρειν, ἀνεγείρειν*. v. c.

Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
 Hostis amare, quid increpitas, mortemque mi-
 naris? 900

Nullum in caede nefas; nec sic ad proelia veni;
 Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 Vnum hoc, per, si qua est victis venia hosti-
 bus, oro;

Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
 Circumfiare odia: hunc, oro, defende furorem; 905

899 *Suspiciens* sec. Rottend. 901 *in praelia* Zulich. et Dorvill. *venit* Medic. a m. pr., vt de Laufo agat, inquit Heinfl. Probabilius, librarii lapsu. 902 *foedere* Franc. 903 *veniam* pars cold. Heinfl. 905 *Circum adstare* Exc. Burm.

Sophocl. Ai. 196. Nunc cf. ni, me interfecisse, *nullum* Brunck. ad Aeschyl. Perf. 393. *in caede nefas* (Seru. et Cerda: „Mori viro forti nefas non est:“ quod est remotius); *nec sic* — *Lausus* sc. vt ne me interficeret, aut vt ego mortem deprecarer. Imo vero, dum superstes Laufo esse non sustinet, mori decreuerat. *nec tecum* h. nec Laufo a te caeso pugnae haec conditio nobis proposita est. 903. *Per, si qua est venia*: ex more in precum formulis; pro: *per veniam, si qua est. venia*, gratia, beneficium, vt iam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Il. x, 338 sq. et alibi. 905. *de- fende furorem*, propulsa (vt

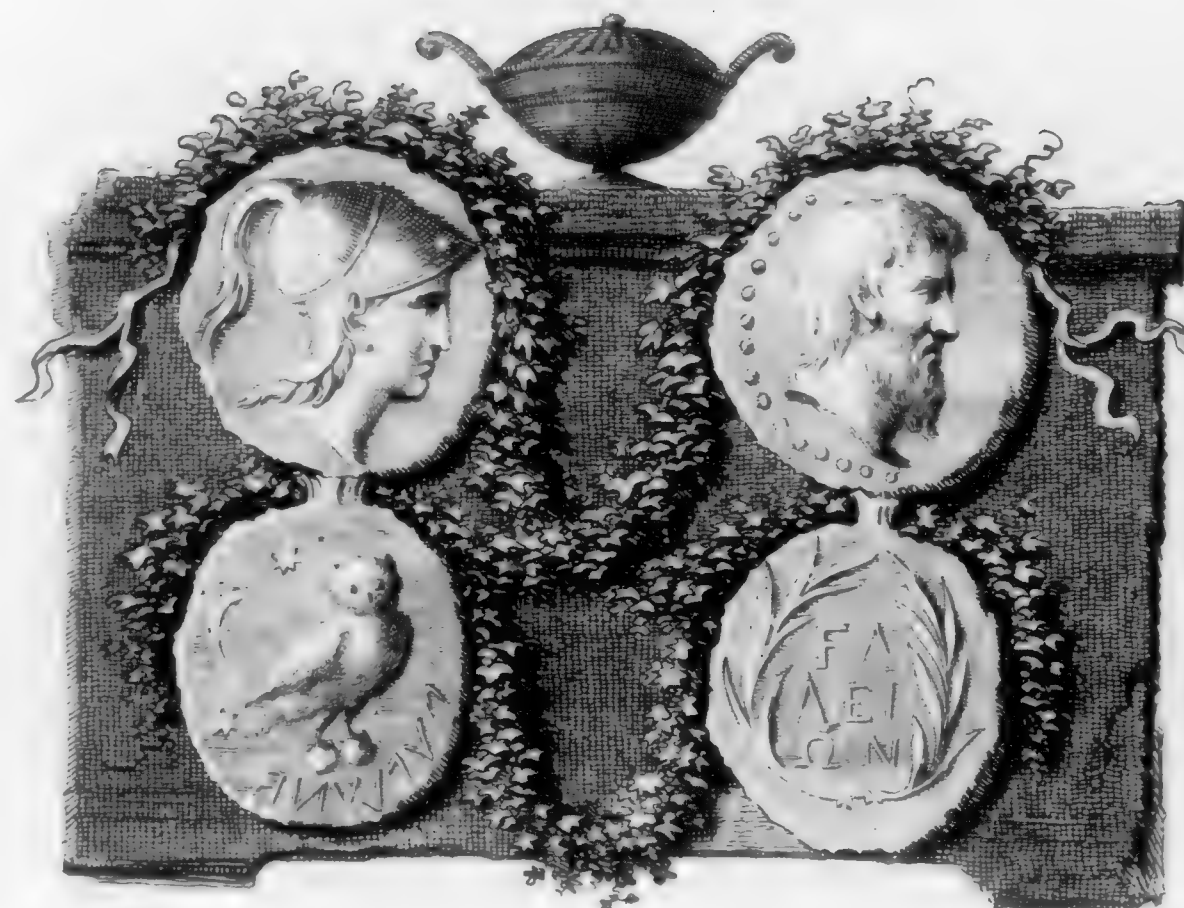
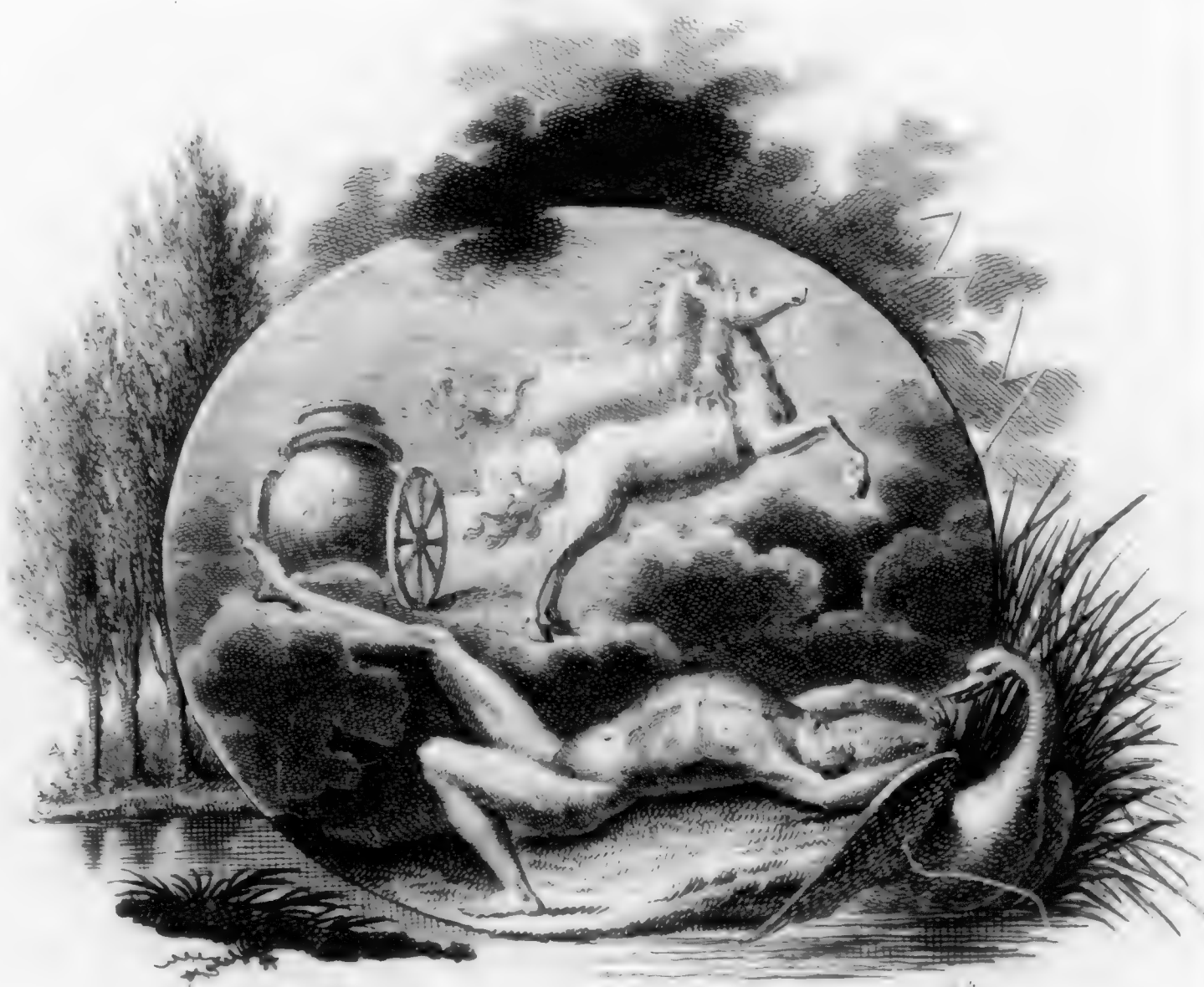

Et me consortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, inguloque haud inscius adcipit
ensem,

Vndantique animam diffundit in arma cruore.

907 Hoc Franc. 908 defundit Gud. a m. pr. et Rom. diffu-
dit Goth. alter et tert. in arua ed. pr. Burm. et Menag. pr., male.
Iungenda sunt: *cruore vndant in arma*, thoracem seu clipeum.

iam toties sic ex ἀρεῖν) odia quisi-
et iras, quominus corpus tum illud, etiam Macrob. VI,
meum insepultum abiciant 6 monuit. In toto hoc de
et male mulcent; αἰνίζεσθαι. Lausi et Mezentii morte lo-
906. *Et me consortem nati.* co se ipsum superasse poetam
pro vulgari oratione *confor-* tragico affectu et carminis
tem sepulcri nato posuit ex- dignitate epica satendum est.

EXCURSVS I

Auxilia Aeneae ex Etruria.

Lib. X, 166 sqq. Non omnes veteris Etruriae ciuitates me-
morari a poeta, cum copias inde adductas recenset, mani-
festum est. Ex iis quoque, duodecim numero, ciuitati-
bus, quae rempublicam Etruscorum constituiebant, *Clu-*
sium et *Caere* tantum nomine posuit, reliquas praeteriit.
Habuit igitur dilectum? an temere apposuit, quae in men-
tem veniebant? Si nostrum Virgilium bene noui, habuit
ille haud dubie, quod cum iudicio et veteris memoriae
respectu in hoc loco sequeretur: in aliis quidem, quod
eae maritimae vrbes erant et nauium copiam suppeditare
poterant; in aliis amicitiam cum Romanis, in aliis fabu-
las priscas, vt in Mantua. *Caere* quidem summo cum di-
lectu primo loco posuit, quoniam Mezentium regem pul-
sum bello persequi decreuerat ea ciuitas, castris in propin-
quo vrbis positis, quibus Aeneas exceptus cuncta statim ad
profectionem parata reperit (sup. VIII, 478—494. 603 sq.):
quod nisi opportune accidisset, ad parandas copias mora

facta esset, quae poetae totam narrationem perturbasset. Mature autem cum Romanis Caeretani in amicitiam et societatem venere, sacris et sacerdotibus, cum Galli aduenissent, receptis. vid. Liu. V, 40, 50. In ciuitatem quoque adscripti sunt, etsi sine suffragio. Caeretanis societate adiunxit poeta ciuitates loco vicinas, plerasque littoralem Etruriae regionem incolentes, nam longinquis locis copias arcessere non potuit; potuit alias quoque rationes spectare, quas in tantis historiae Etruscorum tenebris nunc ignoramus. Illud tamen vel maxime miror, quod nulla *Cortinae*, seu *Corythi* veteris, mentio facta est, cum inde originem trahere dictus esset Dardanus, etsi Acron inde oriundus inf. X, 719 memoratur. Sed si recte coniicio, cum Agylla seu Caere vetus Pelasgorum vrbs esset, in societatem adscripsit poeta alias ciuitates, quas Pelasgi inhabitasse dicti sunt. Dionys. I, 20, qui classicus locus est, multas eos vrbes partim Siculis ereptas, partim a se extractas, habitasse ait communiter cum Aboriginibus, eo in numero esse *Caere*, *Pisam*, *Saturniam* et alias quasdam vrbes, quas ipsis, temporis progressu, Etrusci eripuerunt. Potuere ergo inter eas vrbes, quas Pelasgi tenuere, et illae esse, quas poeta recensuit. Nam Veios, Falerios, Tarquinius non bene potuit adiungere, quippe aliquando Romanis infestos futuros. Neque potuit ad vrbes remotas, maxime ex interioribus terris, progredi: quomodo enim in tam breui tempore copiae inde duci potuissent! At navibus e maritimis ciuitatibus arcessi poterant.

Clusium, Camers vel Camars olim dictum, inter Aeneae auxilia bene referri potuit, quandoquidem in societatem et amicitiam a Romanis receptum Gallorum arma in Romanos auertit: Liu. V, 36 sq. Erat vrbs antiquissima, qua Etrusci Vmbros eiecerant; de qua et aliis, quae sequuntur, egit nunc doctiss. Lanzi (*Saggio di Lingua Etrusca* Tom. II.) *Cosae*, vel Cosa, ad mare supra Herculis portum sitae, *Cosa Volcentium* Plinio dictae lib. III, 5, 8, a *Volcis* videntur esse deductae; antiquum id fuit Etruriae oppidum, forte ad ipsum Clusium originem retulit,

aut sub Clusinorum potestatem olim fuit: Certe ex his vnum agmen conflatum videmus in Virgilio. Ducit illud Massicus: sub quo adeo Clusinorum Lar esse debuit *Osinius*, qui infra v. 655 memoratur. Alterum agmen est ex *Populonia* seu Populonio et ex insula *Ilua* seu Aethalia, nunc *Elba*, ei obiecta, coactum. Populonii origo incerta est. vid. Seru. ad h. l. Ilua, Etruscorum colonia (vid. Stephan. in *Αἰθάλῃ*), olim aeris, mox ferri fodinis nobilissima: vid. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 13 et al. apud Cluuer. Ital. pag. 502 sqq. et Seru. ad h. l. Mille viros *Pisa* adductos videmus v. 175 — 180. Pisam autem inter vrbes a Pelasgis et Aboriginibus habitatas paullo ante vidimus: vt adeo inter antiquissimas illam fuisse necesse sit. Lycophron ipsos Lydos aduenas Pisam occupasse tradit v. 1359, quod ex opinione veterum de Etruscorum ex Lydia origine intelligendum. Fecit tamen scriptoribus fraudem et haec nominis similitudo, vt a Pisa Elidis profectos dicerent, qui Pisam Etruriae conderent; vid. Strabo V, pag. 340 B. Plin. III, 5. Iustin. XX, 1. Solin. 8. et e nostro Rutil. Itin. I, 565 sq. Addit Strabo fuisse eos ex iis, qui Nestorem ad Ilium sequuti in reditu via aberrauerant. Homerus tamen Pisatas non commemorat inter eos, quos Nestor adduxit. Adde Seruiana ad v. 179 h. l., vnde patet plura fuisse poetarum vel historicorum commenta de Pisae origine. Alia tamen in Seruio legerat Iul. Sabin. Sequitur v. 180 — 184 Astur cum trecentis ex *Agylla* seu *Caere* et vicinis locis adductis, scilicet ex agris ac vicis circa *Minionem* fluium (nunc *Mugnone*) haud longe a Centumcellis; exiguo intervallo versus occidentem fuit *Grauisca* vel *Grauiscae*; ultra *Minionem* ab oriente, versus *Caere*, *Pyrgi*. Egit de vtrisque diligenter Cluuer. Ital. p. 483. 495. Seruius ad h. l. *Pyrgos* ait *castellum* fuisse *nobilissimum eo tempore, quo Tusci piraticam exercuerint (nam illic metropolis fuit: ab indocto homine fuit adiectum): quod postea expugnatum a Dionysio tyranno Siciliae dicitur* (Diserte narratur res a Diodoro XV, 14, vbi cf. Wesseling.), *de quo Lucilius*: Scorta Pyrgentia. *Pyrgi* iam Rutilii aetate, in-

eunte Saec. V: *Nunc villae grandes, oppida parua prius* Itin. I, 223. 224. Omnino totus ille Rutilii locus cum hac carminis parte comparandus est. Quod Grauiscaas *intempestas* dixit, situm respexit in humili ac palustri plantis sub montibus Cornetanis a laeua Martae fluminis. Rutil. Itin. I, 282 Grauiscae, *Quas premit aestiuae saepe paludis odor*. Cato in Origg. apud Seru. ad h. l. *Ideo Grauiscae dictae sunt, quod grauem aerem sustinent*: quod si ita est, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum esse debuit.

Inde a v. 185 *Ligures* Etruscis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gesserant veteres Etrusci: nunc vero addidisse eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulae, poetarum carminibus decantatae, olim fuere plures; quibus causam dedit Graecorum priscorum ἀνιστορησία in his locis, dum Padum s. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Vesulo ortum una cum ostiis et succino, tum Phaethontem et Cygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primus fabularum harum auctor fuisse videtur: saltem is primus Eridanum edidit secundum Hyginum fab. 154; fabulam de Phaethonte et Heliadam electro primi Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus, commenti esse videbantur Plinio XXXVII, 2 s. 11, 1. Inprimis Tragici in his fabulis sibi placuerant, unde has fabulas τραγικὴν ὕλην appellat Polyb. II, 16, 13. fuit in his quoque, quod populi ad Padum atris vestibibus utebantur: μελανεῖμονες erant: quod a luctu propter Phaethontis casum in morem abiisse narratum erat. De ceteris vid. Not. ad v. 185 sq. conf. sup. Excurs. I ad lib. VII. Tom. III. p. 510.

Claudunt agmen quingenti *Mantuani* duce *Ocno* v. 198—212, quem, Tiberis et Mantus filium, Mantuam condidisse et matris nomen vrbi imposuisse acceperat Maro. *Mantuae* originem antiquissimam fuisse necesse est, cum poeta ad haec tempora eam referre ausus sit. Tiberis filius non male habitus *Ocnus*: cum ab Etruscis condita fuerit Mantua tum, cum, iis, qui tum ea loca incolebant,

barbaris expulsis, loca ultra Apenninum illi tenerent. *Manto* autem Tiresiae filia mater ei data, secundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo urbium Italiae nomina et origines a Graecis repetebant: qua de re satis in Excurs. ad lib. VII dictum est. *Ocnus* autem hic, vel *Acnus*, nullo modo cum Graecorum *Ocno* est confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poetis. Diuersa de *Ocno* alios et de *Mantuae* origine tradidisse, ex Seruio ad v. 198 colligi potest; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim *Felzinam*, ab eo conditam traderent: at Mantuam a Tarchonte conditam narrauerant alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantus* Dis pater est, cui urbem consecrauit. Quae sequuntur v. 201—203 *Mantua diues avis: sed non genus omnibus unum; Gens illi triplex, populi sub gente quaterni, Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires*, plurimum habent obscuritatis. Seruii nota ad v. 201 et 202 admodum corrupta et obscura est, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diuersis conflata. Altera haec: vt *Mantua tres habuerit tribus, quae in quaternas curias dividebantur*. Ita dicerem sub Gallorum iurisdictionem Etruscos ex ceteris XI ciuitatibus circumpadanis Mantuam confluisse, et fuisse in tres tribus descriptos, quarum quaeque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum sic non poterat Mantua dici *caput his populis*. Attigit locum Io. Fr. Gronovius ad Liu. V, 34. 35 et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copiose, *gentes* et *populos* saepe coniungi apud scriptores, et patere gentem latius, ac posse sub se comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum haec omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita se habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuisse tres regiones, quarum quaeque contineret quatuor populos (h. conuentus, δήμους), an de prisco Mantuae statu sic constat melius? an in vetere historia quicquam est, quod cum ea memoracione consentiat?

Nec vero versus praecedens conuenit: *Mantua diues auis*; quid enim his cum illa diuisione in regiones commune est? Cluuerius in Ital. ant. p. 255, etsi populos quaternos prorsus explodit, tamquam poetae commentum, quo diuersas historias compilatas miscuerit: *gentem* tamen *triplicem* agnoscit et ad triplices colonos refert, qui Mantuam infederunt. Fuerunt enim conditores vrbis Etrusci: iis ex agris circumpadanis expulsis, Galli urbem tenuerunt aut Etruscis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter ciues adscripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *diues auis*; nec reliqua, inprimis hoc: *illa caput populis*. Seruius ad v. 201 primum a Thebanis, deinde a Tuscis, nouissime a Gallis, vel, vt alii dicunt, a Sarfinatibus, qui Perusiae confederant, conditam narrat Mantuam: quae vnde acceperit, cum inepta prorsus sint, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Manto. Meo quidem iudicio haec omnia facile expedit, si memineris Etruscos antiquitus, cum trans Apenninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII ciuitates descripsisse, quemadmodum ipsa Etruria XII ciuitates principes habebat. Cf. Polyb. II, 17. Liu. V, 33. Inter has XII ciuitates Virgilium arbitror non modo retulisse Mantuam suam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19 f. 23 *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua*: verum etiam principem ceteris praeposuisse; etsi honorem eum ab aliis Bononiae habitum constat. Plinius vtique lib. III, 15 f. 20 *Bononia Felsina vocitata cum princeps Etruriae esset*; etsi sententia Plinii et haec esse potest: fuisse et ipsam Felsinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII populis Etruscis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque *non genus omnibus vnum* erat. Quod vero addit poeta, ex eo primum discimus, XII illos populos seu ciuitates in tres gentes fuisse diuisas; id quod ad Etruscas origines notabile est. Non igitur poeta, quod voluere interpretes, *de Mantuanorum origine* in h. l. agit, nec de maiorum diuersa stirpe, nec de diuisione agri Mantuani in regiones

et conuentus: *sed de copiis* agitur, quas Ocnus Mantuae conditor *adducit ex ciuitatibus XII circumpadanis*, quibus Mantua illo tempore caput erat.

Mantuanis accensuit denique v. 208 *Aulestem*, quem inter Italos non ignobilem fuisse ex Seruianis laciniis ad v. 198 colligo: fuit enim secundum nonnullos Ocnus frater et *Perusiae* conditor habitus.

Illud adhuc subiiciam: nouam super loci interpretatione moueri posse difficultatem ex Silio, qui VIII, 600. 601 in recensu populorum et ciuitatum: *Et quondam, inquit, Teucris comes in Laurentia bella Ocnus prisca domus paruique Bononia Rheni*. De Mantua eum accipi non posse, manifestum sit, quod viris doctis notatum, cum v. 594 iam eam memorauerit. Necesse igitur est, Silium verba *patriis ab oris* sup. v. 198 huius lib. X accepisse de Bononia, tamquam prisca Ocnus et patria sede, antequam ad Mantuam condendam discessisset. Diuersa igitur et haec est ab ea, quam supra ex Seruio ad v. 198 attigimus, fabula de condita ab Ocno Felsina (vt cum Cluuerio legendum), seu Bononia. Lux ex his affundi potest notae Iulii Sabini ad vf. 203 *Ipsa caput populis*, qui de Bononia hoc accipere voluit.

EXCURSVS II

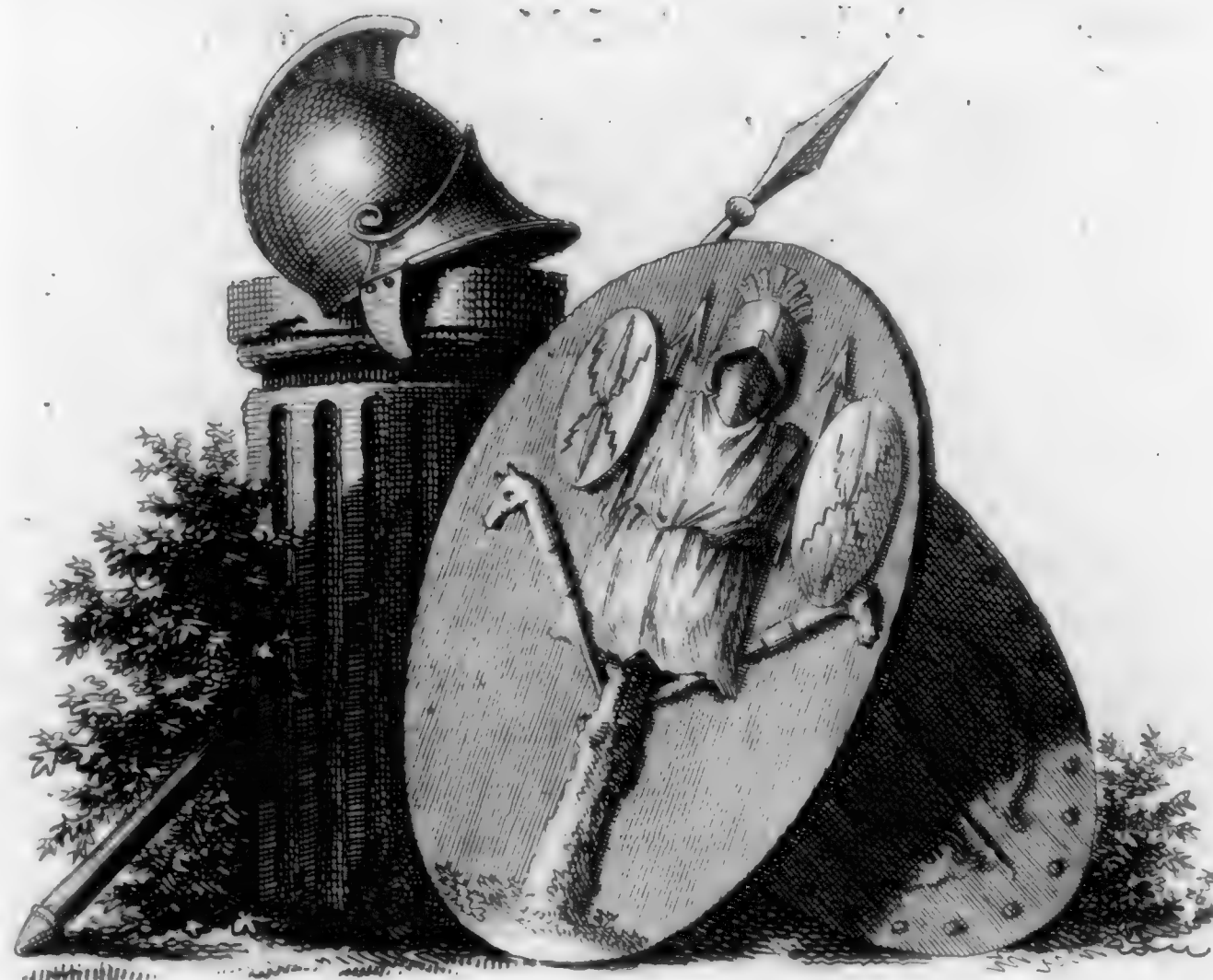
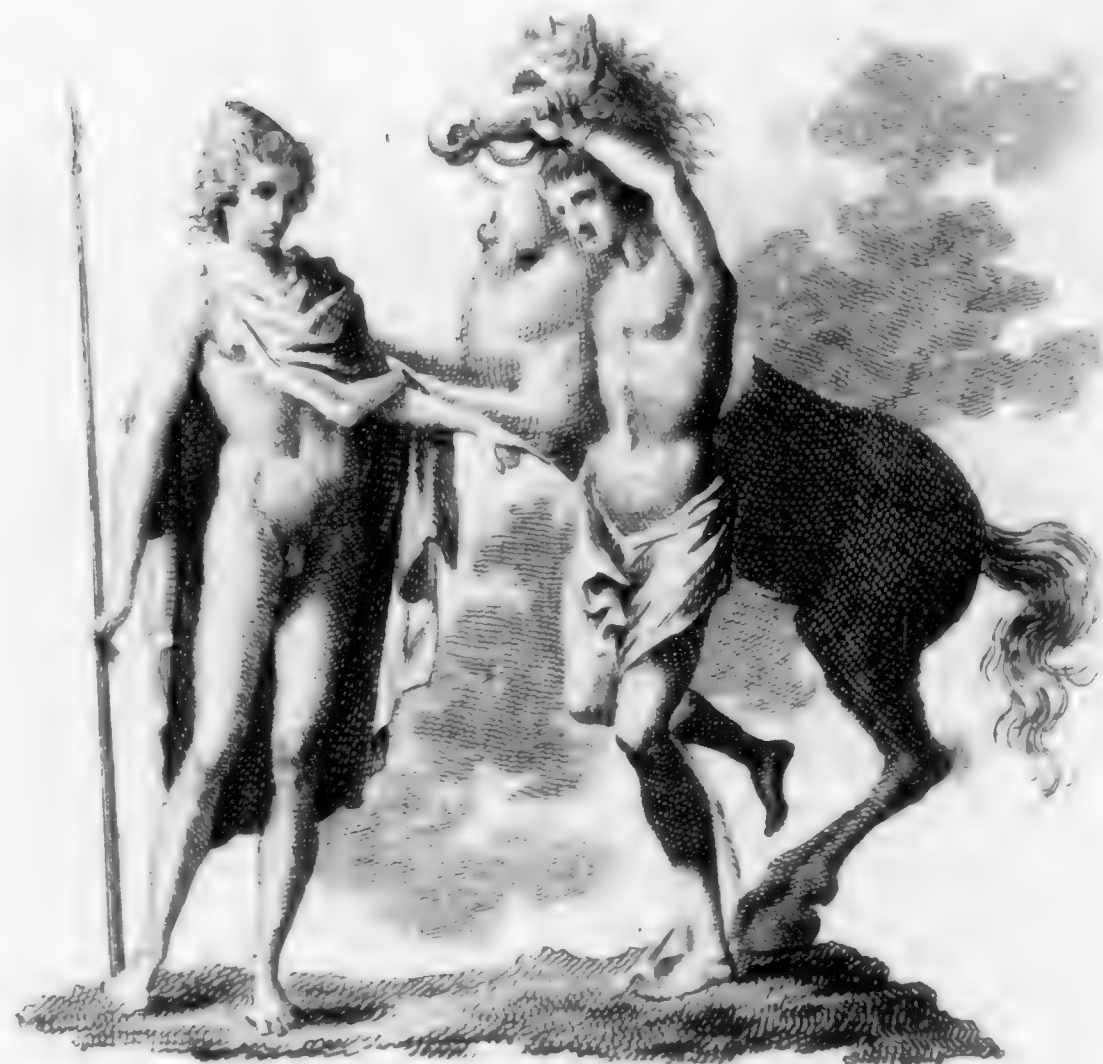
De Amyclis tacitis.

Lib. X, 564 *tacitis regnavit Amyclis.* Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Servius, vix digna quae repetantur. Quae probabiliter dici possint, haec esse arbitror: Loca Lucilii: *Mihi necesse est, loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse*, Sili VIII, 529 et Pernigil. Ven. sub f. satis docent, ad illam narrationem poetam respexisse, qua, „cum frequenter falso „nuntiarentur hostes, et inani terrore ciuitas quassaretur, „lata lege cautum est: ne quis vnquam hostis nuntiaret „aduentum. Postea cum vere hostis veniret, nullo nuntiantie, ex improuiso ciuitas capta est: vnde *tacitae „Amyclae* dictae sunt, quod periire silentio.“ Recte haec ab Aspro, nam is auctor a Iulio Sabino proditur, tradita videntur, sed falso ad has Ausonum Amyclas reuocata, quae a serpentibus deletae fuere; v. Notam: cum ea ad Amyclas Laconicae spectarent, quas a Dorienfibus deletas esse, proditum reperimus. Nam, Peloponneso a Dorienfibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicae per ducentos adhuc annos tenuerant Achaei, donec, paullo ante bellum Messenium primum, regis Telecli ductu, Dorienfes seu Lacedaemonii ea loca expugnata solo aequarunt. Inter quae fuere Amyclae, quae acriter resistunt, nec nisi belli diuturnitate attritae in ditionem cesserunt. Tropaeum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur: Pausan. III, 2, p. 208 et c. 12, p. 237. Amyclae euerfae vici formam per multa tempora habuerunt, clarae inprimis dei Amyclaei templo et throno. vid. ibid. III, 19 et 18, de quo disputatum est a nobis in *Antiquar. Abhandl. I Stück*. De expugnatione illa Amyclarum a priscis scriptoribus plura fuisse narrata, tum ex Pausania, tum ex

Pindari locis Isthm. VII, 18 — 22. Pyth. I, 124. 125. 126 patet: vnde intelligitur, fuisse Aegidarum, quae Spartae tribus erat Thebis oriunda, praecipuas in eo bello partes Amyclasque illis habitandas esse assignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101 et Isthm. VII, 18 integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Aristotele de hoc bello teneremus. A Strabone lib. VIII, p. 560 C. 561 D. ex Ephoro (conf. Meurs. Misc. Lac. IV, 3), Amyclae ab Heraclidis Philonomo, qui Lacedaemonem iis prodiderat, concessae narrantur; si vera sunt, quae Conon Narrat. 36 apposuit, adducti ab eo coloni ex Imbro et Lemno fuere, qui tertia hinc aetate, seditione aduersus Dorienfes facta, eiecti Cretam adierunt et Gortynem occuparunt. Ad hoc itaque tempus referenda esse videtur Amyclarum illa a Dorienfibus facta expugnatio: vrbe ex improuiso occupata. Vt autem hoc *ad Amyclas Italiae* transferri posset, error ille, quem toties castigauimus, locum fecit, cum non modo Graecorum colonias per totam Italiam disseminarent veteres auctores Latini, verum etiam vrbinum origines ac notitias nominum similitudine corrumpere. Urbem *Amyclas* in his locis Italiae fuisse nemo dubitet. Sed nominis similitudo fecit, vt a nonnullis narraretur, Laconas eam urbem condidisse, et ab Amyclis suis nomen indidisse. De tempore coloniae ductae varie traditum. Alii comites Castoris et Pollucis huc appulisse narrarunt, alii Amyclaeos cum Glaucio, Minois filio, venisse (apud Seruium); tandem etiam fuere, qui Lycurgi aetate coloniam ductam dicerent ab iis, qui nouis legibus vti nollent: hos enim, vbi in agro Pomentino escendissent, Feroniae sanum extraxisse, et partim inde Sabinos contendisse. v. Dionys. Halic. lib. II, 49 (p. 113). Ceterum ad istas Italiae Amyclas, quae a serpentibus deletae esse narrantur, spectare creditur marmor in aedibus March. Rondinini Romae seruatum, (apud

Guattani *Monumenti antichi inediti per l'anno 1787.* p. LXXVI. tav. I) in quo Fluvius intra vluosum amnem ad medium corpus recubans excipit patera riuum ex alto fonte descendentem de monte, in quo ruinae vrbis visuntur; properat ad riuum serpens ingens barbatus, tamquam sitim restincturus. Manifestum utique sit, urbem in alto sitam vastatam ac desolatam declarari.

*tibi, magne, tropaeum
Bellipotens — Aen XI, 7.*

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER VNDECIMVS

ARGVMENTVM

Occiso Mezentio victor Aeneas Marti tropaeum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompae apparatu ad Euandri urbem remittit: ubi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur — 99. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadavera perquirunt, supremoque sepulchrae honore prosequuntur — 224. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens

auxilia sibi denegata renuntiat — 295. Ea spe destitutus Latinus, consilio conuocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Aeneam mittendos censet — 335. Ibi Drancos et Turnus pro inueterato inter ipsos odio se mutuis conuiciis proscindunt — 444. Interim Aeneas, bipartito diuisis copiis, levis armaturae equites planis itineribus ad urbem praemitit: ipse cum reliquo exercitu per loca siluis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cuius rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur: paranturque ea, quae ad urbis defensionem putantur pertinere — 485. Turnus cognito per exploratores Aeneae consilio bisariam et ipse suas copias paratur: equitibus Messapum et Camillam praeficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Aeneae ad urbem iter erat, breuiori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit — 531. Interponitur episodium de Camilla — 596. Interim equestre praelium committitur, diuque dubio utrimque euentu pugnatur — 647. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloream, Cybeles sacerdotem, armorum eius pulcritudine capta, incautus sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta traicitur — 835. Quam tamen sacrae virginis caedem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi, Dianae ministra, sagitta traiectus offensi numinis poenas persoluit — 867. Camillae nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Troiani urbis oppugnationem parant — 895. Eius calamitatis nuntio ab Acca, Camillae comite, ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustias, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur et Aeneas; et, quoniam imminente iam nocte praelium committi non poterat, utriusque positis ante urbem castris confidunt — ad fin.

Ductus aduersus Latino- partem argumenti et rerum
rum urbem Laurentum Ae- narratarum, ita librum Ae-
neae exercitus merito, ut neidis constituit. Hoc, quod

— haec sunt spolia, et de rege superbo
Primitiae; manibusque meis Mezentius hic est.
Aen. XI. 15.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.

Aeneas, quamquam et sociis dare tempus human-
mandis

Praecipitant curae, turbataque funere mens est,

² et abest nonnullis Pier. et Heinl.; etiam edd. vet. humani
Zulich. ³ Iulius Sab. ad h. v. „Apronianus legit: mens turbata

per se parum secundum erat rioris diei pugnam, cuius
et ieiunum, magna rerum, exitum non diserte memora-
accessionum, et episodiorum vit; sed Mezentii caede ter-
copia, ornauit poeta: fune- rito Rutulos in fugam se de-
re Pallantis, sepultura cae- disse facile unusquisque as-
forum, reditu legatorum La- sequitur. Breuitatis studio
tini ad Diomedem, consul- hoc dedit poeta, qui semper
tatione de legatis cum pacis ad euentum festinat, et, quae
conditionibus ad Aeneam ornari nec possunt, omittit;
mittendis, et, in ipso ac- an secundis curis reseruaret,
cessu ad urbem; Camillae quis pro certo affirmet?

pugna ac caede: ^{2. 3.} curae praecipitant,
^{1.} Altero mane post supe- potentius, quam, vrgent,

Vota deum primo victor soluebat Eoo.
 Ingentem quercum decisis vndique ramis 5
 Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
 MenzentI ducis exuuias; tibi, magne, tropaeum,
 Bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas,
 Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitem
 Perfossamque locis: clipeumque ex aere fini-
 strae 10

Subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
 Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat

„praecipitat funera.“ Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera*; sic quoque Exc. Burm., perperam. 6 *Constitunt* Goth. tert., perperam et hoc. Truncum quercus amputatum statuit, constituit, Aeneas in tumulo. 7 *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb. 8 *roranti* Goth. sec., sicque Rom. 9 *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II Theb. 710. 10 *Effossamque* Doruill. *sinistra* aliquot Heinf. *sinistris* vel *sinistra* Gud. 11 *eburneum* Gud. a m. sec., applaudente Heinfio. 12 *Cum f.* Carilius lib. IV citat. *omnis con-*
stipata Goth. tert.

premunt, vt impenderet *piam comparandus*. Aliud tempus humationi caesorum *genus tropaei*, humeris gestatum v. inf. 83. 84. *tumulo*, seu eminentiore loco, seu terra aggesta. *aggere camporum medio* dixit Statius I. c. 708. *Tela trunca viri*, fractas Mezentii hastas sup. X, 882 sqq. *bis sex*; Statius ibid. *perfossaque volnere crebro arma*. Ad fastidium argutantur Intpp. Illata suere vulnera per totam pugnam. v. sup. X, 691. 692. sqq., ad orationis saltem co-

Turba ducum, sic incipiens hortatur ouantis:
 Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
 Quod superest; haec sunt spolia, et de rege
 superbo 15
 Primitiae; manibusque meis Mezentius hic est.
 Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate, animis et spe praesumite bellum;

14. 15 Mutavi hic Heinfsianae recensitionis interpunctionem, quae manifeste sententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abesto. Quod superest: haec sunt* etc. Imo vero iungenda: *timor omnis abesto*, quod id attinet, *quod superest*, (*κατὰ τὸ λείπον τῷ πολέμῳ*). Quae sequuntur: *haec sunt spolia*, illustrant illa: *maxima res effecta*. 15 et deest Ven. et sec. Rottend. Alii apud Heinf. distinguebant: *et de rege superbo Primitiae manibusque meis: Mezentius hic est*. Parum scite. 16 *manibusque meis Mezentius hic est*. Paullo durior est oratio verborum iunctura: *meis manibus Mezentius hic est*, talis est, mea virtute huc est redactus: quod de eo superest, hoc est. Supra IX, 481 *Hunc ego te, Euryale, adspicio*. Nunc *tropaeum* ostenditur, Mezentii armis indutum, quod Mezentium esse ait. Hoc acumen veteribus, saltem Maroni, placuisse, inf. v. 173 docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc stares immanis truncus in armis*: tu quoque nunc esses tropaeum. *in manibusque* Voss. *hic est* monet legendum esse Marius Victorinus in Grammatica. vid. Heinf. ad II, 654. Pro aduerbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius succedit, si quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet. 17 *Tunc* duo Burm. 18 *Arma parate animis*. Aut hypallage est, inquit Seruius, pro *armis parate animos*, aut certe

14. 15. 16. Similis oratio et exquisita voce. *de rege superbo*, Mezentio, non Turno, vt Seru. et alii. 16. *manibusque meis Mezentius hic est*: et mea virtute de Mezentio nihil superest quam hoc tropaeum, haec eius arma trunco imposita. Dictum acutius, puta cum

Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere signa
Adnuerint superi, pubemque educere castris, 20
Inpediat, segnisue metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terrae
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
Muneribus; maestamque Euandri primus ad urbem

est mutanda distinctio, vt sit: *Arma parato: animis et spe praesumite bellum.* Atque hoc probat Burm., non enim satis eleganter dici, *animis parare arma.* Tantilli erat videre, *arma* esse pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, esse exquisitius dictum, quam quod foliense est: parare animos ad pugnam. 19 *Ne qua hora* Goth. tert. *auellere* praescriptum est ab Heinio: reperio id exaratum in vna Ald. pr. Nam altera 1505 consentit in *vellere*, quod vbiq; editum video. Et id Seruius interpretatur. *euellere* Doruill. 20 *Adnuerent* Rom. *Adnuerunt* Leid. *Annuerant* Ed. pr. Burm. *pubesque* Ven. *puppem inducere* Goth. tert. 21 *segnisque* Hein. e libb. (sicque iam Ald. tert.) pro vulgari: *segnesque.* At porro Medic. *segnisue*, nec aliter Rom. *signisue.* Hoc itaque cum Brunckio reposui. Alii *segnique*; edd. vett. aliquot: *segnesque metus.* 23 *est* abest Rom. et aliis Pier., vni Hein. et Ed. pr. Burm. 24 Seruius: „Vitiose in media oratione ait positum Critici notant.“ Satis indoctos illos fuisse necesse est: cum adeo frequens haec sit verbi: *inquit*; *ait*, iteratio. Aliter Burm. rem expedit: vt nunc ad milites aut famulos se conuertat. *egregiasque* Ven. *qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Hein. 25 *pepigere* Bigot. et *decorate* Oudart.

gestu, οὗτος ἐκεῖνος δὲ Μεξέντιος. vid. Var. Lect. 19. *segnis*, pro segnitie, cunctatione; quod adiuncta efficiunt: *segnis metu et tardet.* 23. *qui solus*; notissimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων Iliad. π, 675 et alibi. 24. 25. 26. Egregia et in laudationibus

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum:
Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus aequae
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
Et maestum Iliades crinem de more solutae. 35

28 et f. vertit Vratisl. Versus idem sup. VI, 429 occurrebat. 29 et lacrimans Ed. pr. Burm. 30 *exanimum* aliquot Pier. *exanime* Bigot. *postum* Bigot. *exanimum posuit* coni. Hein. et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. *Acetes* vulgg., item *Acetas*, *Acestes*. Est Ἀχοΐτης. 31 *Parrhasio Euandro*. Prosodia docet non *E-uandro* (sic enim prima brevis esset) sed *Euandro* pronuntiandum esse. Ita *Eu* longa est syllaba, et versus spondaicus; nisi *Eū* - pronuntiare malis. 34 *Circa* Leid. et sec. Moret. *omnis* e Pier. et suis reposuit Hein., vt nunc sit: *omnis manus.* Alii *omnes.* *Tr. pubes* qu. Moret. 35 Idem versus sup. III, 65. *maestae* editum erat in vulgg. ante Hein., qui secundum Pierium e codd. vetustioribus (inter quos et Medic. et Rom. est) retraxit *maestum*: quod elegantius est, et in vett. edd., quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutasse Ald.

(λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria in vestibulo ex more; ἀνὰ πρόθυρον, Iliad. τ, 212. 32. *Armiger*, δπάων, vt iam supra, et *comes* θεράπων. 35. *Iliades*, matronae Troianae. cf. sup. ad IX, 217. Mos autem perpetuus veteris aevi, vt lamenta super mortuo facerent non viri, sed feminae; idem mos barbarorum ac ferorum populorum.

29. *ad limina*, in receptis castris seu noua Troia. *Vbi*,

Tom. IV

36 sqq. Ad naturae veritatem hoc, quod Aeneae ad-

L I

Vt vero Aeneas foribus sese intulit altis:
 Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
 Ipse, caput niuei fultum Pallantis et ora
 Vt vidit, laeuique patens in pectore volnus 40
 Cuspide Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
 Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
 Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres
 Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
 Non haec Euandro de te promissa parenti 45
 Discedens dederam: cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque mo-
 neret

statim ed. pr. Displicet vox versu hinc quarto repetita. 36 *tectis*
sese Schol. Statii Theb. VI, 39. *sese impulit* pr. Hamb. 37 *ton-*
sis scribunt multi. *tusis* pr. Moret. *tollit* sec. Hamb. et Erf.
 38 *immugit* Mentel. pr. et sec. cum Exc. Burm. 39 *niueum*
 Goth. tert. *fuluum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultum* Leid. pro
 var. lect. 40 *lenuque* Oudart. *in corpore* pr. Moret. 41 *sic*
fatur duo Burm. 42 *cui l.* Hugen., male. 43 *f. tibi* Zulich.
 a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. sec. 46 *dederim* a pr.
 m. Doruill. *compressus* Vratisl. 47 *moueret* Parrhaf.

ventu renouatur luctus. Comparat Seruius Statii locum VI
 Theb. 37 sqq. 40. *laeni*,
 pulcro, puerili: nondum
 letoso, ait Seru. Malim de
 loto et a cruore purgato ac-
 cipere. *Mitteret in magnum*
imperium, respectu, puto,
 satorum et vaticiniorum de
 initiis potentis imperii, quod
 in Italia conditurus esset Ae-

neas. Solenne vero nostro
 poetae, ut ex hac ipsa prae-
 dictione petat ea, quae ad
 amplificandam rerum tenui-
 tatem vim habere possint; ut
 paullo ante: *Inuidit Fortu-*
na mihi, ne regna videres
Nostra; et v. c. IV, 267 *heu*
regni rerumque oblite tua-
rum: vbi cf. 275. Sup. IX,
 267 *Si capere Italiam scep-*

Acris esse viros, cum dura proelia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis. 50
 Nos iuuenem exanimum, et nil iam coelestibus vllis
 Debentem, vano maesti comitamur honore.
 Infelix, nati funus crudele videbis!

48 d. in *praelia* Medic. a m. sec., quod se non intelligere
 fatetur Heinl. Scilicet putauit Apronianus dictum a poeta: *gentem*
duram in praelia, ut virum in pugnam acrem pro, ad pugnam,
 dicimus. *ad praelia* Leid. 50 *Forset* esse posse Seruius putabat:
Forset nonnulli ap. Pier., qui tamen cum Fabric. et Heinl. ac Burm.
 satis firmat vulgatum *Fors et*. Erat quoque ap. Pier. in libb. *Sors*
et, solenni errore. 51 *exanimem* edd. vet. aliquot et codd.
 apud Pier., inter quos Rom. 52 *comitamus* pr. Moret. *comi-*
tantur duo Burm. cum Goth. tert., incite. *amore* Oudart. *ab*
ore a pr. m. pr. Moret. 53 *funus nati* Rufinian. de Schem. Lex.
vulnus Parrhaf.

trisque potiri contigerit vum et incolumem esse no-
victori. Igitur nunc pro luere. Manifeste hoc mutua-
 vulgari: mittere ad debellan- tus est poeta a Sophocle: et-
 dos Latinos et ad novas se- si paullulum inflexit. Ibi
 des in Latio parandas. 49. Ajax, cum per deos obsecra-
 50. Color sententiae similis set Tecmessa, ut vitae parce-
 apud Sophocl. Ai. 509 sq. ret, v. 592. 593 Ἀγαν γε
 51. *nil iam caelestibus vl-* λυπεῖς. ἔ καταισθ', ἐγὼ θεοῖς
lis Debentem. Animose dic- Ὡς εἰδὲν ἀρκεῖν εἴμ' ὀφειλέ-
 tum! Referendum autem ad της εἴτι; *annon vides, nihil*
 v. 50 *vota facit cumulat-* *me debere diis, quod qui-*
que altaria donis atque hinc *dem iis praeftem?* salute
 illustrandum. Qui vota fa- scilicet sua desperata, nihil
 cit, *debere* dicitur *diis*, si amplius debebat diis σωτηρίας.
 rata sunt; sin irrita sunt, ni- Sic equidem loca accipio.
 hil debet. Adeo inueni iusta Plerique in Marone eo refe-
 persoluimus, pro quo vota runt sententiam, quod Pal-
 ab Euandro patre frustra sus- las iam sub deorum infero-
 cepta fuere, et quem dii sal- rum potestatem venit. Alia

Hi nostri reditus, expectatique triumphī?
Haec mea magna fides? At non, Euandro, pu-
dendis 55

Volneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!

Haec ubi defleuit, tolli miserabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit 60
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Interfintque patris lacrimis; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.

54 *Hic* Goth. pr. *exoptati* Rom. cum Goth. sec. et Menag. pr.; vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. Antholog. Lat. T. I, p. 163. 55 *Haec mora* pr. Moret. *pudendus* Franc. 56 *pafsum* idem Franc. et pr. Hamb. Wakefield tentabat *fufum*. non Ven. ne duo alii. *durum* itidem duo cum Medic. Pierii. *ditro* Exc. Burm. 57 *Obstabis* Rom. *funus nato* Goth. tert. *Heu* multi. *Ei* alii. *Et* Rom. 58 *et* abest ed. pr. Burm. *Iuli* Rom. 59 *Heu ubi* alter Hamb. *dicta defleuit* Rom. 60 *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert., quod placere potest. 61 *comitantur* aliquot Burmann.

commenta Seruii aliorumque *πληγέντα*, percussum. 56. Intpp. repetere nil refert. *sospite*—*nato* scil. cum *in-*
vano hactenus, quod eo *famia*, turpi fuga e pugna
mortuus in vitam non reuo- *servato*: cuius dedecoris do-
catur. Sic VI, 886 *inano* *lore* exardescens pater infau-
munus. 54. *Hi nostri re-* *sus* sibi mortem, *dirum fu-*
ditus. nostri, a nobis pro- *nus*, optat. Perperam Seruii
missi; alias friget. Et sequi- *exemplo* Intpp. *trepidant*.
tur: *Haec mea magna fi-* *sopite* pro sospiti dictum vo-
des? At non pudendis (sed *lunt*.
pulcris, et honestis, ad- *59. defleuit*, flendo fi-
verso corpore; cf. Iliad. 2, *nem* fecit, vt Cannegieter ad
288 sq.) *Vulneribus pulsum*; *Anian*. fab. pr. exemplis il-

Haud segnes alii cratis et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis et vimine querno, 65
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agresti sublimem stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma
recessit; 70

Non iam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tunc geminas vestis, auroque ostroque rigentis,
Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

65 *Arboreis* Ven. 66 *obumbrant* Oblong. Pierii et Leid. conf. IV Ge. 20. 67 *Hinc i.* Ald. pr. et aliae edd. *in stramine* passim vulgg., sed abest codd. Pier. et Heinf., itaque sublatum ab Heinfio. 68 *virgineum* Goth. pr. *demissum* Gud. a m. pr. *de-*
cissum Doruill. a m. sec. *messum de pollice* Seruius ad II Ge. 274. *poplite* Ven. 70 *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *sua fama* Hugen. 71 *Nec iam* Doruill. et Goth. tert. *Iam non* Leid. 72 *Tum* Heinf. e codd. pro *Tunc*. *Tum* alii scripti et edd. *ostroque auroque*. Non video, quid intersit. Sed vetustiorum codd. lectio recte servata est. 73 *laeta honorum* apud Rufinian. de Schemat. Lex., quod ornari potest a novaturo: est, quae abundabat hinc copiis et opibus. 74 *manibus quondam* aliquot Heinf. et Burm.

lustrat: quem iam Burm. variata (cf. sup. IX, 435 —
laudavit: nec tamen video, 437), sed h. l. suavissima or-
an omnino hoc necesse sit. *naumentorum copia et dilec-*
66. *obtentu frondis*, ob- *tu: virgineo pollice, florem,*
tentis frondibus ac ramis, qui *seu—seu—*, et qui nondum
vmbra defuper corpori fa- *marcidus elanguit: Cui na-*
cerent. *que—recessit*: nec tamen

68—71. Obuia compara- *pristino vigore nitet: Non*
tio et multis frequentata ac *iam mater.* 73—75. Ma-

Fecerat, et tenui telas discreuerat auro: 75
 Harum vnam iuueni supremum maestus honorem
 Induit, arsurasque comas obnubit amictu:
 Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 Aggerat, et longo praedam iubet ordine duci.
 Addit equos, et tela, quibus spoliauerat hostem. 80
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret vmbris
 Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam;
 Indutosque iubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.

75 *Texerat* et Ven. 76 *iuuenis* Rom. *supremo m. honore*
 Parrhaf., quod pro interpretatione esse potest. *supremus* sec. Me-
 nag. 77 *hirsutasque comas* Ven. 80 *spoliauerit* Doruill.
 82 *sparsurus* aliquot Pier., inter quos Rom., tum Medic. Gud. et
 alii Heinfl. (ne addam Goth. pr.) cum vetustioribus Macrobi VI, 6.
 Sane *sparsuros*, quod inde ab Aldo in pr. editum, elegantius
 est: alterum tamen codicum auctoritate nititur; qua sane in his
 standum videtur, ubi quaeritur, quid poetae, non quid nobis arri-
 serit. praetulit quoque Wakef. *sparsuras* Montalb. et Franc. *flam-*
mas alii, et vtrumque Erf. *flammam* Heinfl. e Rom. Gud. Menag.
 pr. recepit; adde Goth. pr.; et recte consuluit auribus. 83 *In-*
ductosque Gud. a m. pr. 84 *figi* duo Burm. cum Rom.

gistro Homero hoc didicit put velauit; videtur et hoc
 Maro: commendare rem seu ad religionem pertinuisse,
 artificis auctoritate seu mune- cum Manibus et diis inferis
 ris auctore. *laeta laborum* nunc consecratus esset Pallas.
 (cf. ad lib. I, 441 *laetissimus* 81. De iuuenibus his, quos
umbrae): adeoque illa sibi inferiis destinauerat, v. sup.
 placens in opera sua et ope- ad X, 518—520. *caeso san-*
 ris successu: quo ipso intelli- *guine* audacter pro, caeso-
 gitur praeclari fuisse artificii rum, vt ibidem: *captiuo*
 opus. Nec dicas delectatam *sanguine*. 83. 84. Fercula
 opere, quod in amantis Ae- describit in triumphis gestari
 neae gratiam parabat. 76. solita humeris: arma caeso-
 obnubit: sc. altera veste ca- rum truncis infixis vel perti-

Ducitur infelix aeuo confectus Acoetes, 85
 Pectora nunc foedans pugnis, nunc vnguibus ora;
 Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
 Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 Post bellator equus, positus insignibus, Aethon
 It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
 Victor habet. Tum maesta phalanx, Teucrique
 sequuntur,

Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.

85 *Acetes*, *Acestes*, etiam hic. *Aletes* apud Macrobi IV, 3.
 cf. sup. ad v. 30. 87 *prostratus* alt. Voss. et pr. Hamb. *deiectus*
 Oudart. *proiecto* Gud. sec. 88 *Ducitur et* Goth. sec. *perfu-*
sus sec. Rottend. *perfoffos* a m. sec. Bigot. *curfus* Hugon. *cul-*
tus Zulich. 90 *Illacrimans* Goth. sec. 91 *gerunt* Sprot.
 93 *Tyrrhenique omnes* Medic. et codd. Heinfl. omnes, trinis ex-
 ceptis. Errorem versus sequens peperit. Sed, si hoc non nisi in
 vno Mediceo primum est factum, quantum codicum agmen ex eo
 produsse credendum est! Romanus contagio liber est: cum Goth.
 pr. et tert.

cis, cum titulis, seu nomini- 426 sq. 437 sq. Quod Maro-
 bus eorum, quorum arma nis aeuo forte ipsa imitatione
 fuerant. Sunt hi τροπαίουχοι: placebat: nunc hoc ipso dis-
 quali specie et nomine ipse plicet, quod imitandi studium
 Mars exhiberi solet. 87. in oculos incurrit. Res per
Sternitur et; pro, nunc — se heroicae vitae sensibus et
nunc stratus et proiectus hu- studiis accommodata. 91.
 mi. 88. *currus* acciperem *nam cetera Turnus victor*
 Pallantis currum, quo in *habet*. Supra X, 496 sq. bal-
 pugna vsus erat, nisi naui- teum tantum commemoraue-
 bus venisset et statim vnus rat, e quo ensis pendere de-
 equus subiiceretur; nunc hosti buit. Reliqua tum subticuit.
 erepti currus intelligendi; cf. 92 seq. Comparant Iliad. ψ,
 lib. X, 399 etc. 89. 90. Ho- 129 sqq. de Patrocli funere.
 merico exemplo, Iliad. ρ, *versis armis* h. hastis, haud

Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto: 95
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve aeternum mihi, maxume Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex vrbe Latina, 100

94 *comitum longe* Parrhaf. *praecefferat* Rom. et ceteri Pier., cum vet. edd., omnes itidem Heinf., vno Ven. excepto, et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heinf. alterum, quod in Ald. sec. receptum, retinere tamquam magis proprium. cf. ad VIII, 462; hoc et omnes Gothi praeferunt: si modo iis aliqua esset auctoritas. 95 *que abest* Franc. *edidit* Medic. a m. sec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrhaf. et Goth. sec., quique primo loco memorandus erat Rom., ut adeo haec verior sit lectio. 96 *Nos aliter* Ven. 97 *Pallas* Rom. et Hugon. cf. ad X, 411. adde h. l. Pier. 99 *Cedebat muros* Ed. pr. Burm. *gressusque* Oudart. et Doruill. in tecta Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud. 100 *Iamque o. aduentant* ex Erf., sic saltem del. ex. *de gente Latina* Bigot.

dubie de suis temporibus *tibi gloria leto* Iam parsum sit poeta. Saltem in Homero occurrere hoc non memin. 96. *Nos alias hinc* — *labores Versat adhuc, casusque iubet nescire futuros.* vid. lib. X, 573 sq. Burmannus Statii versus laudat IV Theb. 600. 601. 602 *Ex istis casus: bella horrida nobis atque iterum Tydeus.* 97. Iliad. ψ, 19. χαῖρέ μοι, ὦ Πάτροκλε καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι. 100 seqq. Similis legatio Iliad. η, 381 sqq. Troianorum ad Achiuos ad deposcenda mortuorum ad sepulturam corpora. Bene ea

Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae;
Nullum cum victis certamen et aethere cassis;
Parceret hospitibus quondam focerisque vocatis. 105

Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit:
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis forte peremtis 110
Oratis? equidem et viuis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;

101 *precantes* Parrhaf. Ven. sec. Goth., et ita Seru. X, 31, ducta familiā a Romano. 103 *tumulos* Mentel. alt., quod Heinf. illustrat. Scilicet *subire, succedere*, dicimur et *vrbi et vrhem*; igitur res vnoquoque loco codicum auctoritate diiudicanda est. *succedere dextrae* Parrhaf. a m. pr., perperam ex aliis locis. 104 *Nullum est* Goth. tert. *vinctis* Bigot. *aere* aliquot Pier. et Heinf. 105 *foceris*, et pro var. lect. *foctis* Ven. 106 *aspernenda* Oudart. 107 *Persequitur* Zulich. *Prosequitur* Hugon. 109 *quid nos* duo Burm. 110 *Pacem me* ex praestantioribus Pier. et suis Heinf., sublata interrogatione, pro vulgg. *Pacemne*; quod iam inde ab Ald. sec. regnat. Voss. pr. *Pacem quam ex*; et Franc. ex librarii stupore *M. f. parentis*. 111 *et abest* nonnullis ap. Ge. Fabric. *vtuis equidem* Oudart. *mallet* Pseudodonnatus et aliquot Pier. 112 *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. I apud Heinf. et Goth. sec.

usus est poeta ad illustrandum bus. vid. ad lib. II, 249. V, Aeneae nomen. Erat enim 72. 366. VII, 154. 237. 101. ea tacita confessio Latinorum, 102, *veniam* sc. hanc, ut victos se esse a Troianis. redderet; mox *pacem*, indulgentiam, concessionem. 101. *Velati ἐξεμμένοι*, gestantes ramos vittatos manibus. 112. *Nec veni*, pro venis-

Nec bellum cum gente gero; rex nosira reliquit
 Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
 Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
 Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite, et miseris subponite ciuibus ignem.
 Dixerat Aeneas. Olli obstupuere silentes; 120
 Conuersique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus iuueni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,

113 *de gente* alter Hamb., male; non cum Latinis, sed cum rege Latino ait se bellum gerere. *relinquit* Franc. 114 *potius Turni* Goth. tert. *contulit* unus Burm. et in Gud. erasa vetus lectio. 115 *hinc* Ven. *Turno* vet. edd., sed iam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert., idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinsius, praeter Montalb. *se ponere* Oudart. *Marti* Sprot. Bigot. et a m. sec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. At *Marti*, pugnae, se obiecerat sane Turnus. Seruius agnoscit morti: ait esse *δεικτικῶς*, quasi iacentes ostendat. 117 *mecum decuit*: hoc ordine meliores Pierii et Heinsii. Vulgo: *decuit mecum. convertere vel contendere* Cod. Koeler., perperam. 118 *Vixit* Goth. tert., indocte. *Vixet* pro vixisset. et *sua* Menag. pr. 120 *Illi* Doruill. Goth. tert. cum Rom. *Illi obstipuerunt* Pier. in omnibus fere inuenerat. 122 *sed crimine* Donat. ad Terent. Hec. V, 2, 13. *Drances odiis et crimine semper* Goth. tert. 123 *Infestus* multae edd. vet., sic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *In-*

sem; *ἐδ' ἡλθον ἄν, εἰ μὴ*. 121. *Conuersi — tene-*
 115. *huic se opponere mor-* *bant*: pro vulgari conuersos
ti; se obicere, periculum oculos. 122. *et crimine*,
 mortis subire. *huic*; qua hi crimen pro criminatione: vt
 caesi occubuerunt. At ille saepe. 124. *armis* pro fac-
 videri tum poterat naui au- tis, rebus gestis, vt in illo
 fugisse sup. X, 665 sq. Ciceronis, quod e Cat. mai.

Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem? 125
 Iustitiaene prius mirer, belline laborum?
 Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem:
 Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
 Iungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
 Quin et fatalis murorum attollere moles, 130
 Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.
 Dixerat haec, vnoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies, et, pace sequestra,

sensis Mentel. pr., et *Infensi* Medic. a m. pr. et Hugon. 126 *Iu-*
stitiane — labore Rom. et alii Pier. cum Regio. *Iustitiane* et
laborum Priscian. XVII apud Pier. et Heins. *labores* Alcuin. in
 Grammat. *laborem* nonnulli Heins. et Pier., horum alii etiam *Iu-*
stitiam et *laborem*. Voss. *Iustitiam primum*. Quae omnia de-
 bentur grammaticorum inscitiae graecismi: *παυμάσιον τὴν τὴν*
 (*χαρίν, ἐνέκα*). conf. Guell. *belline* Parrhaf. 127 *hoc* duo
 Burm. *grati* superscriptum *laeti* Zulich. 129 *foedere* Mentel.
 pr. 131 *subuectari* sec. Moret. Reg. *subiectare* Goth. pr., sed
 hoc aliud est: conf. Lucret. VI, 700, vbi montes cauernosi *extol-*
lere flammis saxaque subiectare dicuntur. Porro *Troiane* a m.
 sec. Medic. Montalb. Reg. et Doruill., perperam; vt *Troianam*
urbem, *Troianos muros*, sic *saxa Troiana* dixit. Tandem
iuuabat a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc., vt mox v. 168.
 132 *unaque* Goth. pr. *ore ferebant* Goth. tert.

Macrob. VI Sat. 2 laudat, gere. 133. *pace sequestra*
contingebat in eo, quod h. induciarum fide et aucto-
plerisque contra solet, vt ritate. *Sequester*, seu me-
ma viderentur. Sed, vt dius et arbiter inter duo liti-
 Maronem a Cicerone petiisse gantes, fidem facit eius, de
 credat, nemo in animum quo conuenitur vel eius ar-
 ducat. 130, 131. Quin nos bitrio constituitur. *pax*, pac-
 parati sumus in extruenda vr- tio, tutos praestabat h. l. et
 be fati tibi in Latio destina- Latinos et Troianos, vt per-
 ta ipsi operas nostras adiun- mixti discurrent. Nume-
 rum XII dierum ab Homero

Per siluas Teucris, mixtique inpune Latini,
Errauere iugis. Ferro sonat icta bipenni 135
Fraxinus; euertunt actas ad sidera pinus;
Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustis cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia con-
plet, 140

Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo

134 *siluam* Medic. *Latinis* Goth. pr. 135 *icta* Heinf. e Rom. et aliquot suis reposuit. Vulgg. duce Mediceo *alta*; tum *acta* aliquot Pier. Zulich. pro var. lect., male: cum mox sequatur: *actas pinus*. 136 *euertuntque* Goth. tert. et pr. Hamb. a m. sec. *altas* Doruill. et Goth. tert. *ictas* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voss. et al. vid. X, 250. 137 *findere* Gud. a m. sec. *caedere* Ven. *quercum* pr. Moret. 138 *ornus* Sprot. 139 *volat* Bigot. et Goth. tert. 140 *domus* Probus in Grammatica, et sic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinf. cum binis Goth. Erf. et vett. edd. Firmat quoque Heinf. reliquit tamen alterum, *complet*, quod legitur inde ab Ald. pr. quodque ipse praeferam. Reposuit quoque nunc Wakef. 141 *Quae non* ed. pr. Burmann. 142 *Arcadas* Bigot. et apud Seru., sed vitiose. *Arcades* et sec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Seru., non male: etsi eodem redit, seu turba portis ruat in campos, seu ad portas, vt exeat.

arripuit Iliad. ω, nec aliud genere est, satis dictum sup. quid quaerendum. 134. *Per* ad lib. VII, 13, et Ge. II, *siluas*; itidem, vt Iliad. η, 443. 419. 135 sqq. Similia sup. 142. 143. Vix ferat aliquis lib. VI, 180 sq. 137. *olentem cedrum*, odoratam. De Seruii et aliorum nugae. Refert h. l. poeta ingeniose ad veterem Arcadum morem, cedro, quae ex iuniperorum quod Romanis solenne erat,

Ordine flammaram, et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangencia iun-
gunt 145

Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, maesiam incendunt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito
Procubuit super, atque haeret lacrimansque ge-
mensque, 150

Et via vix tandem voci laxata dolore est:

144 *discriminat* qu. Moret. 145 *iungunt* e Mediceo et aliis Heinf. (adde Colot.) pro vulgari *iungit*, quod Rom. tuetur. 146 *accedere* pr. Hamb. pro var. lect. *tecto* vett. edd., sicque Goth. pr. *tectis* primum intulisse videtur Ald. pr., idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur. *succedere muris* aliquot Pier., scil. ex interpretatione. 149 *Pallante* plerique Heinf. et a m. pr. Medic., sicque omnes Goth. et Erf. Tumque esset vel: *super Pallante, feretro reposito*; vel: *super Pallante reposita in feretro*. *Pallanta* in Mediceo Aproniani emendatio est. conf. Iul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *reposito* significatio h. l. pro deposito,posito simpliciter. 150 *Procubuit* perpetua lectio edd. inde ab Aldo e Medic. et aliis firmata ab Heinf. *Procumbit* Rom., quod Pier. commendauerat, et Commelin. e Palat. intulerat, iterum reuocatum a Burmanni operis ex Pulmann. aut alia Elzeu. *haerens* aliquot Heinf. cum Goth. tert. 151 *Vt via* aliquando malebat Heinf., sed *et* Maroni sic frequentatum. *mox tandem* Zulich, a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud., adeoque vetustissimi codd.

vt facibus et cereis accensis etiam mos fuit, vt obuiam pompam funebrem ad rogi progresserentur mortuis, qui ducerent. Omnino nocturno tempore exequias facere ex praeliis reportabantur. 145. Comparant Iliad. ω, 707 sqq. 146. *succedere tectis* h. l. ingredi urbem. 147. *incendant clamoribus urbem*, clamores per urbem. v. ad X, 895.

Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.
Cautius ut saeuo velles te credere Marti!
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in
armis,

Et praedulce decus primo certamine posset. 155
Primitiae iuuenis miserae! bellicae propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
Vota precesque meae! tuque, o sanctissima con-
iunx,

Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem!

Heinsius etiam argutius quid suspicatur: *Et via — vocis laxata dolori est. Aberat est Ven.* 152. 153 Si vera haec est lectio et interpunctio, quae vulgo habetur: *Non haec dederas promissa parenti, Cautius ut saeuo velles:* inuita ratione grammatica dictum est: *promittere ut.* Ruaeus non male supplet: *sed fors ut.* Possit quoque aliquis supplere: *parenti,* cum ego te mone-rem, *ut velles.* Sed tum praestitisset statim scribere: *non haec d. p. monenti, Cautius ut f. v.* Ineptit Seruius: nil vident Cerda et ceteri. Vnus Faber alterum iubet versum seiungere a superiori, et explicare: *utinam vero voluisses cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluisses. Praestaret saltem sic: *Cautius at velles.* In Seruianis traditur: „Alii non *parenti* sed *potenti* legunt:“ quod eisi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipsi Heinsio concinnius videbatur: *potenti mihi, ut velles.* 153 *aut saeuo Rom. te cr. bello Goth. tert.* 154 *Haud ignarus enim Hamb. pr., non illepide. noua gaudia cod. Thuan. ap. Macrobr. IV, 6.* 155 *p. in certamine Ven. et qu. Moret. possit aliquot Burm. et Goth. pr.* 157 *Clara r. sec. Rottend. n. e. priorum sec. Hamb.*

152. 153. Turbata oratio *credere te Marti,* pugnae, dolore loquentis. Vide Var. periculo, *cautius!* Etiam in Lect. Si vera est lectio, ita, sqq. sententiae abruptae do-
ut secimus, interpungenda, lorem acuunt. 156. *Primi-*
et sic explenda est: Non hoc *tiae iuuenis,* iuuenilis virtu-
promiferas mihi in discessu! tis, factorum. *belli propin-*
ut velles, utinam voluisses, *qui,* finitimi: ac nimium vi-

Contra ego viuendo vici mea fata, superstes 160
Resiarem ut genitor. Troum socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, re-
ferret!

Nec vos arguerim, Teucris, nec foedera, nec, quas
Iunximus hospitio, dextras: fors ista senectae 165
Debita erat nostrae. Quod si immatura manebat
Mors natum: caesis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.

160 *vixi m. f. Menag. pr. vinci vel vinco Montalb. facta* Zulich. 161 *secutus pr. Menag.* 162 *Obruerent Rutuli: telis* a. i. *dedissem* distinguunt aliquot codd. Heins. *Obruerint Exc.* Burm. *Obruerunt Hugon. telis Rutuli Sprot. telis R. et Franc.* 163 *Pallante pr. Mentel. non P. dedisset Leid. et a m. sec. Zu-* lich. cum Reg. 164 *Non vos pr. Hamb. arguerem aliquot Pier.* et a m. pr. Gud. *arguero Goth. sec.* 165 *dextrae Gud. a m.* pr. *fors Zulich. illa edd. ap. Pier.* 166 *matura Franc. et* Goth. tert. 168 *in Latium duo Burm. iuuaret Rom., tum Me-* dic. Gud. a m. sec. et Ven. cum Goth. tert. Ita sensus esset hic: Quod si — iuuaret saltem hoc, si non ante cecidisset filius meus, quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac sedibus firmatis. Nunc *iuuabit* est pro iuuat, iuuato, pro solatio esto.

cini, quo Pallas mitti pos- ra subtilitate induunt. 162.
set; ut Seru. 160. *viuendo* *Obruerent;* utinam me ip-
vici mea fata; Simpl. acci- sum obruissent! 166. *Quod*
pio: vitam protraxi longius *si.* Si tamen. Solari se ip-
quam natura ferre videbatur, sum incipit. 167. *Volscor-*
mihique adeo ipse superuixi, *um:* ut poeta, omnino pro
ut pater superstes essem na- hostibus dixit: nam Rutulis
to! *fata* pro morte, quam et Latinis aderant Volsci, du-
ex naturae lege iam dudum ce Camilla: VII, 803. *iu-*
subire debuisset, aetate adeo *vabit,* iuuato, solatio esto,
prouecta. Seruius et alii in- filium non cecidisse nisi adi-
terpretes sibi ipsi laqueos mi- tu iam Teucris in Latium pa-

Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et
quam 170

Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.

169 *dignem te* alios legere narrat Servius, per archaismum: *dignor* Sprot. 170 *Phryges* graece extulit poeta, Φρύγες: alias ultima corripere non posset. et quod sec. Menag. 171 *Tyrrhenumque* omnes vet. edd., quod quidem constat; grammatica sane ratione id postulante, sed cum versus vitio; hinc *Teucrum* Musonius coniiciebat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere testantur Pier. et Heinl., et primum sublatum *quo* video in Commelin. Pro infinitio habeo totum hoc: et quam T. d. — *omnis*. 172 *ferant* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinl., quod ei non damnandum videtur: etsi sententiam non explicat. Hunc versum Ortuinum confodisse, narrat Burm., et spurium haberi atque a codd. nonnullis abesse Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinlio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544 legitur: Versum hunc non habet codex vetustus. Neque sane Virgilianus esse videtur, saltem non satis elaboratus; etsi eo carere sententia vix potest.

tesfacto: sc. per praelium secundum.

172. Obscura est huius versus sententia. Ratio quidem grammatica sic accipere iubet: Nihil se honori funebri, quem Troiani nato suo perfoluerant, addere posse. Spolia et exuvias eorum, quos Pallas interemerat, esse pro maximis decoribus. Illi, inquit, quos tua dextera, o Palla, leto dat, dedit, ferunt magna tropaea tibi, afferunt; tropaea in pompa

funebri magna ducuntur eorum, qui a filio meo caesi fuere. v. sup. 83. 84. Est alius modus, isque melior, si ita verba iungas: *magna tropaea ferunt* (sc. Troes et Tyrrheni, eorum) *quos dat*, dedit, *tua dextera leto*. Ait Euander, insignius se funus filio parare haud posse, quam hoc ipsum quod ducitur, spoliis hostium caesorum tamquam pompa funebri ductis; quibus accessurae fuissent Turni exuviae, si Pallantis vires animum aequassent. cf.

Tu quoque nunc siares inmanis truncus in armis:
Esset par aetas, et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis? 175

Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inuisam, Pallante peremto,
Dextera causa tua est; Turnum gnatoque patrique

173 *in armis* malit Heinl., quia statim v. 175 *armis* recurrit. Non assentiar: nam *trunci in armis* docte sunt *trunci hostilibus armis induti*: vt v. 83; h. e. tropaea. 174 Est vir doctus, qui hunc versum expunctum esse malit, vt sit sententia: *cum istis tropaeis etiam tuum tropaeum, o Turne, hic iamdudum adstare deberet*; vt sit tacita exprobratio Troianorum, qui vindictam de Turno nondum sumserant. Bona sententia; nisi poetae alia placuisset. *idem sit* ed. Ald. et Iunt., quod corrigit Pierius et Nauger. Ald. tert. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Doruill. et Exc. Burm. cum Goth. sec. *in armis* Goth. tert. 175 *quod* Leid. qui uterque Hamb. a pr. m. *cur* Ed. Mediol. *quo* coni. Heinlius. *armis* Rom. Idem vir doctus malit *Teucros quid demoror ultra*. Vt III, 480 *quid ultra Prouehor*. Ita variatur oratio; non vitium tollitur, quod nullum ineest. Nam *demoror armis* est, ab armis; moram facio, ne arma capiant et in Turnum excurrant. 176 *Audite* Rom. *regi memores* Leid. 177 *Quod visam* Parrhaf. *invitam* Montalb. a m. pr. 178 *gnatoque* defendit Pier., non, nato.

Var. Lect. 173. atque etiam tu esses tropaeum, s. truncus armis indutus, Turne: tropaeum de te esset factum (v. sup. ad v. 16 Var. Lect.), si fuisset par aetas et robur Pallanti. Scilicet, quod Turnus non interemtus est a Pallante, non virtutis, sed virium in Pallante ex aetatis imbecillitate defectu factum.

Tom. IV

175. quid vos retineo a bello prosequendo? 177. Vitam mihi adeo inuisam esse necesse est, vt eam quocunque modo abrumpam. Vtamen eam tolerem, causa est *dextera tua*: spes de virtute tua, qua Turni caede Pallantis mei mortem es ulturus. Hanc dextram, hanc ultionem debes patri filioque.

Nn

Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quae-
ro;

180

Nec fas; sed nato Manis perferre sub imos.

179 *Quem* sec. Moret. *Quod* alter Menag. 179. 180 Vt nunc interpungitur, paullo impeditior est sententia et subtilioris acuminis, praeclara tamen: vid. Not. Servius, qui interpunctionem hanc agnoscit, sic explicat: „Nihil est aliud, quod possit vel virtus tua vel fortuna praestare (nam his rebus victoria contingit), nisi vt, occiso Turno, et vindices filium, et patrem consoleris orbatum.“ Bona sententia, sed, quomodo verbis poetae efficeretur, docere oblitus est. Ab hoc profecta interpunctio vet. edd. oblidet. Sed multi codd. Heinſ. sic interpungunt: *Quam debere vides meritis: Vacat hic — vt meritis sit, natoque patrique*, qui de te meriti sunt. Quod Heinſio quoque iudice praestat; sicque etiam expeditiora sunt illa: *Vacat hic tibi solus Fortunaeque locus*. Hoc vno et tu et fortuna conferre aliquid in me potestis. Proclivior itaque et ipse olim eram in hanc interpunctionem; sicque eandem sequutus est Brunckius. Nunc sentire mihi videor, gravio-rem magisque epicam esse sententiam ex altera, si sic exponas, vt in Nota feci. Tum *vacat hic* Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Ge. Fabricius amplectebatur. *solum* Sprot. 181 Dura ver-ſus oratio, *perferre* pro *perferre* nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus est senex breui ipse subiturus loca infera. Itaque suspicor in Maronis apographo hic versum aut deſuisse aut excidiſſe inchoatum. Supplent alii *gaudia* sumtae ab hoste vindictae. Quis hoc ferat, cum *vitae gaudia* praecesserint? Ser- vius et ipse substituiffe videtur *nuntium*. Saltem *hoc* vel *haec* in- terponi poſt *nato*: *sed nato hoc Manes perferre sub imos*, ſc. quaero, et ſic ſententia expleri poterat: *hoc*, Aeneam ultum eſſe Turnum. Et nunc dubito, an non legerit ſic Iulius Sabinus: „hoc ſignificat, cauſſam eſſe, quod patietur vitam, vt apud Manes Pallas videat caeſum Turnum.“ Bona ſententia! ſed verba expedita vo- lebam; ea autem expedies admiſſo *hoc*.

179. 180. *Tibi fortunaeque* re poſſim. vid. Var. Lect. *hic ſolus locus vacat meri- 181. sed quaero*, in votis *tis*: ad meritum, vt de me habeo, *nato perferre*, nun- mereamini. Haec vna ratio tiare (hoc, de Turno sum- eſt, qua et tu mereri de me tam eſſe poenam), *Manes* et fortunae ego aliquid debe- *sub imos*: nimirum in mor-

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarcho
Constituere pyras. Huc corpora quisque suo-
rum

185

More tulere patrum; subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.
Ter circum adcenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter maestum funeris ignem
Luſirauere in equis; vlulatusque ore dedere. 190

182 *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert. 183 *Ex- tulerat*. Apud Seruium Afini Pollionis acumen ſuper hac voce h. l. proferitur, quod, cum tot aliis ex priſcis illis Commentariis ſeruatis, facit, vt deſiderium eorum facile ferri poſſit. Quis enim *extulerat* propterea commodè poſitum putet de *aurora*, quoniam de ſepul- turis hoc die agitur, in quibus proprio *efferre* dicitur de funeri- bus. 184 *in* deſt ſec. Hamb. 186 *que* a pr. m. aberat pr. Hamb. 187 *in tenebris* Zulich. a ſec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras*; ſed vid. Not. *interea* Goth. pr. In ſec. hic et ſequens vl. exciderat. 188 *cuncti* Rom. et Parrhaſ. 189 *Discurrere* Exc. Burmann., perperam. 190 *que* deſt binis Burm. *ora* iidem et quatuor alii.

te; quam ſibi breui obeun- 110 — 257. w, 777 ſq. Od. dam eſſe auguratur. v. Var. w, 57. Alios Auctores da- bunt Guell. et Cerda. Etiam Lect.

182. *miseris*, *δαίμοσι βρα- ſingulos verſus comparant τοῖσι*, alias generaliore epi- Intpp., qui tamen illustra- theto, nunc proprio, aerum- tione hac non indigere vi- noſis, ſc. propter hoc, quod dentur. 186. *ignibus atris* ſequitur: *referens* iis *opera* propter ſumum, non aliter; *atque labores*. 184. In ſeqq. patet ex altero verſu, vbi *ca-* ritus funebres aevi heroici *liginem* vocat. 188. Vi op- expreſſit, quos ex Homero poſiti *decurrere* ad pedi- illuſtret, qui volet, Iliad. 7, tes ſpectare videtur. Prae- 420 — 432. ψ, pr. — 27. iuerat Virgilio Apollonius I,

Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
It coelo clamorque virum clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Coniiciunt igni; galeas, ensisque decoros,
Frenaque, feruentisque rotas; pars munera no-
ta, 195

Ipforum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentis spectant socios, semiustaque seruant 200
Busta; neque auelli possunt; nox humida donec
Inuertit coelum stellis fulgentibus aptum.

192 *clamor caeloque* Goth. tert. 193 *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinl. e Medic. et al. pro vulg. *direpta*. 194 Versum Macrobi. VI, 6 laudat et *igni*, pro in ignem, inter figuras Maronis refert. 195 *pars m. vota* Franc. 197 *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti* Ven. 199 *flammas* Parrhaf. 200 *socios spectant* pr. Moret. *semiusta* Goth. tert. etiam hic cum Rom. 201 *neque* Heinl. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur. 202 *stellis ardentibus* omnes

1059. IV, 1535. 191. Non nia, quae ad honorem fune-
visum est fidem excedere hoc-
humectari humum lacri-
mis. Ex Iliad. ψ, 15 Δεύ-
οντο ψάμχοι, δέοντο δὲ
τεύχεα Φωτῶν. 192. *clan-*
gor tubarum. Tubas ex suo
aeno adsciuit Maro. 195.
196. alii arma, quibus ipsi
mortui vti erant, in ignem
coniiciunt: ea, *munera*,
quia proprie sic dicuntur om-

nia, quae ad honorem fune-
brem spectant: *non felicia*,
quibus illi, mortui, se defen-
dere nequiverunt, vt Seru.
197. *Morti* tamquam deae.
Sic Seruius quoque, qui lau-
dat similia loca Statii IV
Theb. 528. Lucan. VI, 600.
Notabile tamen hoc: alias
Orco vel Manibus et Inferis
victimae hae mactari solent.
202. vsque ad auroram: ad

Nec minus et miseri diuersa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, et corpora partim
Multa virum terrae infodiunt, auectaue par-
tim. 205
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt;
Cetera, confusaeque ingentem caedis aceruum
Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique
vasti

codd. Heinl. praeter Montalb., et pro diu. lect. tert. Moret.; item Goth. sec. et tert., qui *fulgentibus* exhibent. Pierius nil monet: nec videtur is aliter scriptum in libb. inuenisse quam *ardentibus*: sic etiam omnes vett. edd., quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinl. retinuit, *fulgentibus*, vt poeta variet versum, qui idem repetitur a poeta sup. IV, 482. vbi v. Not. cf. VI, 798. *haptam* codd. Pier. 203 *diuersi* Hugen. in deest Franc. et Goth. tert. 205 *terrae fodiunt* Gud. *info-*
diunt terrae sec. Rottend. *aduectaue* Ven. et Parrhaf. *passim*
sec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Me-
nag. pr. hunc versum non habet: nec Goth. tert., at sequenti eum
postponunt Leid. Zulich. et Goth. sec. 207 *stragis* Rom., per-
petua varietate; cf. inf. 384. sup. VI, 504. 208 *neque honore*
Reg. nunc Ven.

sensus errorem dictum, poe- 204. 205. De industria
tarum more, ac si per noc- hoc memorasse videtur, quo-
tem caelum circumagatur ab-
occidente versus orientem. niam in Italia semper varia-
cf. sup. Excurs. II ad lib. II. vit sepultura, modo crema-
Rem ipsam eodem modo ex- tione modo humatione in-
positam vides Iliad. ψ, 154. vsum recepta: quam ipsa fil-
226 sq. ω, 788sq. Interdiu varum copia vel inopia sua-
struitur rogos: nec accendi- dere debuit. Sic apud Ro-
tur nisi vesperi: ardet per manos: sic apud Etruscos.
noctem. Altero die, vel ter- *auecta tollunt*, ornate, aue-
tio, vt h. l. v. 210, vbi rogi hunt: sc. sublato in currum.
refruxerant, legebantur cine- *vrbi*, Laurento. 207. *cae-*
res. *dis*; caeforum. 208. *neo*
cum *numero*, non numero

Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimouerat umbram: 210
Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
Iam vero in tectis, praediuitis vrbe Latini,
Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum 215

Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum Turnique hymenaeos:
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;

209 ignibus atris Parrhaf. 210 coelo gelidam Daruill. demouerat Zulich, a m. pr. 211 et abest Parrhaf. 212 trepidoque Goth. trepidumque Mentel. pr. a m. pr. 213 Impeditus locus: unde mendo laborare versum monuit Markland. ad Stat. Silu. V praef. Et sane in tectis — vrbe Latini scabra videtur esse oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. coni. in tristi p. vel in tectis et diuitis. Deest in Erf. et tectis Franc. Potest tamen locus aliquanto iuuari distinctione et interpretatione opportuniore. Transit ab agris ad luctum in vrbe: dicendum erat in tectis h. domibus vrbis; hoc sic extulit: in tectis, p. vrbe Latini, P. 214 Praecipimus Franc. longi Heinl. bene tuitus est, vt elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. longe, quod Seruius defendit, indocte. 217 Durum aliquot Burm. cum tert. Goth. execratur Rom. 218 armis — ferro ad otiosam orationem refert et acute conuicit animis Iac. Bryant; vt saepe animis ap. nostrum, vt VIII, 256. XI, 438. Recepit quoque hoc Wakef. Iungi quoque animis et armis, vt XII, 788. XI, 291. discernere Goth. tert.

inito, nec cum honore, quia pyra. 212. tepido: trans-
indiscrete, nec singulis sin- late, cui tepida ossa infere-
guli rogis cremantur: quod bantur.
honorificum fuisset. 210 sq. 213. in tectis, per appo-
v. modo ad v. 201. ruebant, situm, vrbe, Latini: pro in
de cineribus eruebant, pro, tectis, domibus, vrbis. vid.
legebant. focus audacter de Var. Lect. 215 seqq. Enu-

Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
Ingrauat haec saeuus Drances, solumque vo-
cari 220

Testiatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno; et magnum reginae nomen obum-
brat;

Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225

Ecce, super maestis magna Diomedis ab vrbe

220 An grauat Franc. Ingrauat et vet. edd. et Gud.; primum video haec in ed. tert. Ald. hic Montalb. saeuos Rom. saeuus Bigot. solus ed. pr. Burm. 221 solumque duci alicubi legitur ap. Pier. soli Ven. cf. inf. 434. in certamine aliquot Pier. 222 variis Goth. tert. certamina alter Hamb. 223 Aut et tolli praeistabat, aut altero versu interferi: multa virum et meritis. 225 in inferi iussit Pier. et inseruit Heinl. codicum auctoritate: adde edd. vet. aliquot, vt Norimb. Ed. pr. Burm., vbi vna voce in flagrante. Abest in in solo Hamb. pr. et Goth. pr., in nonnullis erasum. magno st. Parrhaf. 226 Legitur et magni, inquit Seruius, et sic Oblongus Pierii, et alii apud Heinlium cum ed. Ald. tert. Magni Diomedis bene dici nemo dubitet: sicque hoc ipsum sup. VIII, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod praecedat, moesti: ne sit, moesti magni. In Goth. tert. magna moesti.

meratio miserationi apta et sententiae diuersae erant pro
omnibus poetis frequentata. Turno: eumque et regina
Exempla vel Cerda dabit. Amata, quae ei studebat, et
219. primos honores, vt prae- fama magnarum rerum ges-
feratur in Launiae matrimo- tarum sustentabat. obumbrat
nio, eumque ea in regni eum, tuetur, defendit, vt
successione. 220. 221. conf. Seru.
quae supra ex Aenea audierat 225 seqq. Insuper, super
Drances v. 115 seq. 222 — haec omnia, legati redeunt
224. Contra etiam multae ad Diomedem Argrippam

Legati responsa ferunt; nihil omnibus actum
Tantorum inpenſis operum; nil dona, neque au-
rum,

Nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege peten-
dam. 230

Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio aditos, alta intra limina cogit. 235
Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis

227 *mandata* f. Zulich. a m. sec. 228 *neque a.* ab Heinſio eſt: pro vulg. *nec.* 229 *Nil m. v.* Parrhaſ. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 230 *a rege* Rom. Parrhaſ. Doruill. *pacem* — *petendum* agnoſcunt Grammatici Seruius, Donatus ad Terent., Ruſinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli praeter Moret. pr. Voſſ. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas deſit, facile quis a grammatico acumine hoc proſectum odoretur. Moleſta quoque oratio, cum praeeſſerit: *arma quaerenda*, non *quaerendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinſio *petendum*. Poſſe tamen poeta variare voluiſſe orationem. Ita ſenſiſſe videtur praetantiſſ. Ruſnken. ad Ruſinian. l. l. et repetiit hoc Wakef. 233 *Admonet* Medic. a m. pr. 234 *conſilium* Reg. et Doruill., quod praefereſſe cenſet van Houen Campenſ. Faſc. III, p. 226. *in conſilium* Goth. tert. 235 *inter l.* aliquot Burm. *intra moenia* Rom. cum Goth. sec. 236 *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *illi conuenere*. Porro *fluuntque* Colot. Medic. Voſſ. pr. et Ven., adde Goth. sec. et tert.,

miſſi. Vide ſup. lib. VIII, 9 ſeqq. 232. 233. *ira deum* rum ſignificatione, *ferri* (eſ-
(propter aduerſam belli for- ſe) *Aeneam fatalem*: ſatis
tunam; unde etiam ſubiici- ei ſedem in Latio eſſe deſti-
tur: *tumuli ante ora recen-* natam. 235. Comparant lo-
tes) *admonet*, *numine ma-* cum de ſimili concilio Iliad.

Tecta viis. Sedet in mediis et maxumus aeuo,
Et primus ſceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remiſſos,
Quae referant, fari iubet, et reſponſa repoſcit 240
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier inſit:

Vidimus, o ciues, Diomede Argiuaque caſtra;
Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Iliia tellus. 245

quod et ipſum bene dici nemo dubitet: et exemplis probauit Heinſius; verum nec minus *fluere* elegans et ſolenne eſt de magna turba, vt Graec. *ῥεῖν*, *ἐπιρρεῖν*; et permutatio vtriusque vocis frequens. Scilicet quod cauſſam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adiectum ſatis arguit, poetam de copia cogitaſſe, adeoque *fluunt* verius eſt. *ruitque* Ed. pr. Burm. 237 *rex maximus* vett. edd. aliquot et Ald. pr. et ſec. et codd., ſed potiores omnes cum Ald. tert. et m., ſicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heinſ. 238 *primos* Mentel. pr. et *laeta* Ed. pr. Burmann. 239 *hinc* Zulich. 240 *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter. 242 *inquit* ed. pr. Burm. cf. ſup. ad IX, 423, et vid. Guell. ad h. l. 243 *Diomedem* edd. vett. pleraeque et Ald. ſec. cum tert. et cett. et pars codd., at Medic. cum aliis *Diomedem*, quod metrum corrup- pit. *Diomede*, quod Ald. pr. habet, et iam arg. edd., vt Ven. 1486, in plerisque ſuis extare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Diomedem* eſt), ſicque Mentel. pr. et Rottend. ſec. cum Seruio et Macro. V, 17, vt ſit Graeca forma: *Διομήδεα*, *Διομήδης*. Retraxit hoc Heinſius, idemque opinabatur aliquando ſcriptum fuiſſe: *Diomedei* vel *Diomedi*, quod merito deſeruit. In tert. Rottend. et Sprot. *Diomedae*; vt apud Solin. c. 2 ſub f.

β, 51 ſqq., et ad v. 239 ſqq. ces copiarum, qui auxilio ve-
renuntiationem legatorum nerant. *ſceptris* pro ſceptro.
Iliad. ζ, 667 ſqq. *imperio ac-* 243. *Argiua caſtra* pro
itos, cum iis imperatum eſt vrbe, Argyrippa, vt toties
ſet, vt venirent. 237. *pri-* nouam Troiam Troianorum
mus ſceptris, imperio et caſtra dicta vidimus. 245.
dignitate, inter reges ac du- *Contigimus manum* ad dex-
Tom. IV O o

Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis aruis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi:
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quae caussa adtraxerit
Arpos. 250

246 *Argripam, Agrippam, Agripam, Aegripam*, aberrat. Illud notabilius, quod poeta mediam corripuit, cum perpetuum sit *Argyrippa*: ut apud Lycophr. v. 592 *Ἀργυρίππαν*. At *Ἀργυρίππης* apud Strabonem (lib. VI, p. 434 B) agnoscit Stephanus Byz. h. v. Virgilium sequitur Silius XIII, 30. 247 *Garganii* alii quot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaspidis* idem. *aruis* ex parte codd. Pier. et suorum reposuit Hein- sius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al. 248 *P. congressi* Rom. *data coram* Goth. tert. 249 *docentes* Exc. Burmann. 250 *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attexerat* idem,

tram datam refer., vt sup. Var. Lect. ad v. 269. *Victor*, VIII, 124 in accessu ad Euan- armis cum Dauno aduersus drum. *Ilia tellus*, Ilium Messapios iunctis, conditione vrbs, vt toties *gens*, *vrbs*, proposita, vt pro auxiliis la- terra, poetis permutantur, vt tis agri partem acciperet. v. mox v. 246 *patriae cogno-* Antonin. Liberal. Met. c. 37. mine gentis h. vrbs. Argos *Gargani Iapygis*, Iapyx, Hippium in Peloponneso de- pro Iapygius, vt tot alia. signat, cuius nomine nouam Etiam in Ouidio, qui h. l. in Apulia conditam urbem a expressit, Met. XIV, 458 Diomede appellatam tradidit *Daunus Iapyx* occurrit. Pa- antiquitas; vt corrupto eo- tuit autem Iapygiae nomen nomine postea Argyrippa fac- latius, et ad Apuliam, Cala- ta sit, tandemque hinc Arpi- briam, et Messapiam perti- patriam autem gentem seu- nuit. *aruis Gargani*; paul- urbem Argos appellat poeta lo latius, in tractu terrarum, improprie; fuit enim Dio- quae ad eum montem (nunc medes Aetolus; sed Adraasti *Monte di S. Angelo*) per- filia, Aegialea, ducta in reg- tingunt. De ceteris v. Ex- no Arginorum successerat. cf. curs. I ad h. libr.

Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
O fortunatae gentes, Saturnia regna,
Antiqui Aufonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota laceffere bella?
Quicumque Iliacos ferro violauimus agros 255
(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros), infanda per
orbem

Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,

ex attraxerat, quod in Medic. et Mentel. pr. abtraxerit Ven. 251 *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille his* Oudart. et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. sec. 254 *accessere* alter Hamb., forte pro *arcessere*, vt X, 11. 255 *f. populauimus a.* Rom. *vastauimus* pr. Menag. 256 *Mitto quae* Doruill. *Omitto* muris Goth. tert. *exacta* ed. Ven. Burm. 257 *premat* Heinfl. cum melioribus omnibus; vulgo: *premit*. 258 *sceleris — omnis* alii, apud Seruium. Codices non variant.

252. 253. *Saturnia reg-* nanda ab Achiuis tolerata *na*; quibus olim regnavit Sa- sunt: quot viri in locis illis turnus; et hoc respectu *for-* circa Simoentem occubuerint: tunatae. cf. VIII, 324. 325. *Simois ille*, cum execratio- Exc. V ad lib. VII. *Antiqui* ne. *premat* sc. merfos. Si- *Aufonii*; ab Aufonibus enim militer sup. I, 100. *vbi tot* oriundi, et ipsi Aufonum *Simois correpta sub vn-* dis *Scuta virum galeas-* pars, Latini: cf. sup. Excurs. *que et fortia corpora tor-* II ad lib. VIII, Excurs. IV ad *quet*. Vbi iam laudatus est lib. VII. *Aufonios* autem locus, quem respexit poe- (populos, viros) dixit vt poe- ta, Iliad. μ, 22 sq. Adde ta, pro Aufonibus. 254. *la-* Odyss. γ, 107 — 117. 258. *cessere bella*: vt: mouere *Supplicia et poenas*; atroci- bellum; monitum iam supra bus vocabulis vitur, pro ma- ad X, 10. *ignota*, pro bel- lis et aerumnis, quasi hae lo dubii et incerti exitus. 256. pro poena excisi Ilii fuerint; 257. Ne memorem, vt omit- et ante *violauimus* dixerat, tam, ea, quae vrbe expug-

Vel Priamo miseranda manus: Scit triste Mineruae
Sidus, et Euboicae cautes, vltorque Caphe-
reus. 260

Militia ex illa diuersum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas

259 m. domus: Bigot, et Parrhaf. Stat tr. Exc. Burmann.
260 Caphereus o Medic. et aliis Heinl. recepit: vulgo Caphareus.
Eadem varietas et alibi. Sed Graecis est Καφηρεύς. v. Etymolog. in
h. v. 261 abacti plerique codd. et vet. edd., idque tuetur Pier.
abactis Parrhaf. At adacti, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic.
cum aliis nonnullis, vnde retraxit Heinl., cum in vulgg. edd. venisset
abacti ex ed. Commelin. Omissio ad Mentel. pr. diuersum litus
adacti, quod ornat Heinlius.

tamquam in sacrilegio. 259. Graecorum elata accipit *sidus*
Seruius laudat Pacuuii illud: *Mineruae*: non magis com-
Si Priamus adesset, et ipse mode. Alii aliter. Quod
eius commiseresceret. Vi- simplicissimum est, hoc tene-
des, qua breuitate senten- bimus. Tempestates ortas
tiam complexus Maro vibra- per siderum ortus et occasus
verit! Color alioqui orationis declarare, perpetuus poeta-
multis frequentatus. Exem- rum usus est. Tempestas,
pla collegit Cerda. Ouidius qua Achiuorum classis disiec-
XIV Met. 474, vbi totum ta est, Mineruae ira (conf.
hunc locum ante oculos ha- sup. lib. II, 163 seq.) fuit
bet: *Graecia tum potuit* concitata. vid. Odyss. α, 326.
Priamo quoque stenda vi- 327, inprimis γ, 134. 135 sq.
deri. Et ipse Maro sup. II, cf. sup. Aen. I, 39 sq. Sene-
6. 7. *Quis talia fando Tem-* ca Agam. 528 sq. 560. Ni-
peret a lacrimis! triste Mi- hil igitur magis in prom-
neruae sidus. Ineptit Ser- tu, quam tempestatem a
uius aut quisquis eius nomen Minerua commotam *sidus*
mentitur, quando arietem et *Mineruae* appellare, nullo
manubias Mineruales, hoc respectu alio habito. Sane
est fulmina, memorat. Cer- quidem Solinus c. 11 *Caphe-*
da de facie a Nauplio, Pala- *reus prominet in Hellespon-*
medis patre, in fraudem *tum, vbi post Ilii excidium*

Exfulat; Aetnaeos vidit Cyclopas Vlixes.
Regna Neoptolemi referam, versosque Penatis
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros? 265

263 Exolat Medic. a m. pr. et Gud. 265 Libycone ex omni-

Argiuam classem vel Mi- sciscere potuerit. Poetae li-
neruae ira, vel, quod cer- cet haec sumere ac ponere.
tior prodit memoria, sidus Etsi fatendum est, apud Ho-
Arcturi grauibz affectit ca- merum Nestorem et Mene-
sibus. Sed sub Arcturi or- laum cautius pauca eloqui,
tum non dilata est Achiuo- cum de fatis redeuntium quae-
rum nauigatio, quippe aesta- siuisset Telemachus. *Atri-*
te facta: verum sub etesia- *des* Menelaus: de cuius er-
rum aquilonum ortum. v. roribus v. Odyss. δ, 81 sqq.
sup. ad lib. III Excurs. II pr. 351 sqq. *ad vsque Protei*
vltorque Caphereus; pro *columnas;* nouauit paullo
montorium Euboeae versus audacius poeta pro finibus
orientem, δ Καφηρεύς, prop- Aegypti; nam Proteus ad
ter latentia sub vnda saxa et Pharum insulam agebat, vt
vortices, marisque aestum, ex Odyss. l. c. 351. 354 satis
inprimis propter naufragia constat: sed, vt maiore ani-
Graecorum a Troia redeun- mum phantasmate percuter-
tium, infame. *vltor* omni- ret. *columnas* dixit *Protei*,
no ornat, tamquam calami- vt extremas terrae plagas
tosum saxum; nisi malis ad significaret; quemadmodum
Aiakis naufragium referre, *Herculis columnas* extremas
quo Minerua eum vltia est. versus occidentem terras di-
Res ipsa saepe a poetis in cere mos est. *exulat*: simpl.
memoriam reuocatur. v. Pro- errat. Male aliter Seru. Cer-
pert. IV, 1, 114 sq. Multa da. 264. *Regna Neoptole-*
concessit Lennep. ad Phalar. *mi.* Nouum regnum Pyrrhi
Epist. p. 49 sqq. in Epiro v. sup. III, 296. 319.

262. In sequentibus noli *versos penates Idomenei*
nimis subtiliter quaerere, vn- euerfam domum et regnum.
de Diomedes in littus Cala- vid. sup. lib. III, 121 sqq. ibi-
briae eiectus haec omnia re- que Notam. 265. *Libycone*

Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achiuom
Coniugis infandae prima intra limina dextra
Oppetiit; deuictam Asiam subsedit adulter.

bus Pier. et potioribus suis Heinſ. pro, *Libycoue*. Tum et *Libycone* Doruill. et *Libyco hab.* Goth. tert. *Libycosue* Goth. pr. 267 *Coniugis*. (*infandum*) Macrobian. IV, 4. Exempla nemo facile desideret: sed dabit plena manu Burmann. ad Antholog. Lat. p. 196, licque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expressum esse Homericum: οὐλομένης ἀλόχοιο. *inter lim.* aliquot Heinſii, qui id receperat, iterum eiectione tacite a Burmanno. *lumina* Zulich. cum Goth. tert., non adeo male. 268 *Procubuit*: d. vet.

habitantes littore Locros: variis memorantur, sed in-
Memorari hoc alio loco non certa fide, confusis quoque
memini. Sed Maro habere Locris; nec enim Ozolae
hoc potuit ex Νόστοις, seu (male Ozpli) et Epizephyrii;
epicis illis carminibus, quae sed *Opuntii* erant memoran-
Achiuorum a Troia redeun- di ex Iliad. β, 531 sq. Alii
tium casus narrabant; e qui- ex Locris his in Bruttis con-
bus Augias Troezenius fuit, federant. vid. sup. lib. III,
cuius Νόστοι libris V Cyclicis 399. conf. ibi Seru. 266 —
sunt annumerati. Argumen- 268. De Agamemnone, qui
tum eorum e Procli Chresto- Clytaemnestrae et Aegisthi
mathia nuper vulgatum in infidiis periit. *prima intra*
Bibl. der alt. Litt. und Kunst *limina*, puto dictum, pro,
inter Inedd. p. 40: nihil ta- in primo statim limine; h. e.
men de his et aliis memorat, primo aedium ingressu, cum
ne de Diomede quidem; vt vix domum intrasset. Ser-
aut argumentum mancum es- vius: in ipso limine imperii;
se, aut ab Augia non omnium id est, in littore: quod non
Achiuorum reditus narratos placet. Sed nec ad locum
fuisse necesse sit. Certe Aia- aedium referre licet, vt in
cis Oilei comites Locros de- atrio occisus sit: etsi conui-
latos in littora Africae, in his via in celebriore aedium lo-
locis confedisse tradere olim co habebantur, inter quae
debuerunt nonnulli, quos caesus ille fuit. v. Odyss. λ,
poeta h. l. sequitur. Varias 408 seqq. 268. victorem
in Seruianis partes Africae a Troiae infidiis exceptit adul-

Inuidisse deos, patriis vt redditus aris
Coniugium optatum et pulcram Calydonā vide-
rem! 270

edd. Macrobian. IV Sat. 3. *deuictam Asiam subsedit* praeclare Me-
nag. alter et a m. pr. Medic. et Gud.; nam ab altera manu *possedit*
interpolatum est, vt etiam Rom. *deuictam Asiam possedit*, ha-
bebat. Sed *deuictam Asiam subsedit* etiam Arufianus Messius
agnoscit: et *subsistere* de infidiis elegans vocabulum: vid. Not.
Itaque Io. Frid. Gronouii iudicio Obſſ. I, 17 Heinſius recepit pro
vulgari: *deuicta Asia*, quod Seruius male praeferebat. In Leid.
erat *deuicta Asiamque obsedit*, in Menag. pr. *deuicta Asiaque*
obsedit. Ed. Ven. Burm. *deuicta Asia permansit*, Exc. Burm.
deu. Asia sub.fedus. 269 *Inuidere dii*, p. Goth. tert.; ab
interpolatrice manu, credo, vt difficiliori rationi substitueret faci-
liorem. *Inuidisse deos* per exclamationem dictum: sc. *an refe-*
ram; vel, credatne aliquis? annon durum est? *patri. ne redd.*
Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heinſ.
cum vet. edd. et in edd. vulgatis inde ab Aldd. *patriis* tamen *aris*
codicum etiam praestantissimorum consensus tuetur, Medic. Ro-
mani etc., et miror hoc ab Heinſio receptum iterum expulſisse Bur-
mannum, inprimis cum *patrias* — *orae* statim v. 281 iterum oc-
currant: reuocauit itaque in hac editione. Tandem nonnulli apud
Pier. exhibebant: *patriis* — *Argis*, quod ap. Ouid. XIV Met. 476
itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *aruis*, et merito ibi
Heinſio probatur; at h. l. admitti nequaquam potest, cum poeta
Calydonem subiungat, adeoque *patrias aras* de Aetolia et Caly-
done accepisse videri debeat. 270 *pulchrum* duo Burm. *pulchra*
eius Exc.

ter. Magnifice verbis orna-
tum! *Subsistere* de infidiis, vnde genus ducebat: inpri-
ex quibus aliquis ex impro- mis cum sup. v. 243 *Argi-*
viso adoritur, inuadit et in- *va castra* memorasset. Etiam
tercipit rem. 269. 270. *In-* Homerus Odyss. γ, 180. 181.
uidisse deos sc. an referam! 182 reditum ad Argos diserte
p. Calydonā viderem. Hic memorat. Rectius Ouidius,
fui non satis memor fuit Ma- quem haec ante oculos ha-
ro. Argos redire Diomedes buisse iam supra monuimus,
debuit, quibus regnabat, et XIV Met. 470 *patriis sed*
vbi vxor degebat, vnde co- *curſus ab Argis Pellor*.

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
 Et focii amissi petierunt aethera pennis,
 Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
 Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
 Adpetii, et Veneris violavi volnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
 Pergama; nec veterum memini laetorue malo-
 rum. 280

272 *admissis* — *pennis* alios legere Servio notatum, sicque, nec ineleganter, aliquot Pier. et pro diu. lect. Leid., quod tamquam elegantius (vt sit pro, *alis conctatis*) reposuerat Heinſius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipse improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauisium ad Caes. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II Obſſ. 49 maluisse *amissis pennis* pro *emissis*. *admissi* Goth. pr. *admissi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *focii amissi*: sic Rom. Medic. et ceteri: etſi ad aures minus gratum. *pinnis* Rom. *allis* (pro *alis*) Medic. Pierii. 273 *heu damna* Parrhaf. 274 *clamosis* Oudart. 275 *Haec eadem* Zulich. *superanda* Goth. tert., sicque aliquot Pier., inter quos Rom., *Haec adeo mihi iam superanda*. 276 *Tempore, quo pr.* Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. sec. et tert. 278 *Nunc vero* Doruill. et Ed. Ven. apud Burm. *Nec Ven. et Goth. pr.* 279 *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol., quo in binis spectat: *dirupta*. Tum est in fine aliquot Heinſ. et Burm., sicque Goth. sec. 280 *laetorque* Leid. *laborum vel malorum* cod. Koeler.

271 — 274. Aues Diomedae, certum auium genus in insulis Diomedeis littori Apuliae, contra montem Garganum, obiectis frequens, nunc *Artenas* appellant. v. Excurs. I ad h. l. 275. *speranda*, metuenda, vt toties, vel simpl. cogitatione praecipienda, expectanda. sup. IV, 419 *hunc ego si potui tantum sperare dolorem*. 276. 277. Ingeniose haec repetiit ex Iliad. 6, 330 sqq. cf. sup. X, 29.

Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo praeterea tales Idaea tulisset 285
 Terra viros, vltro Inachias venisset ad vrbes
 Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
 Quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,

281 *portastis* veit. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis esse, quod delicatius sit, *portatis*; hoc edi coeptum a Commelin. Sic quoque Medic. et Heinſ. potiores. *p. huc apportastis* Leid. *desertis* Parrhaf. pro *desertis*. 283 *manum* Menag. pr. v. sup. X, 876. In Doruill. post h. v. sequebantur vſſ. 336 vsque ad 352. 284 *insurgat* Nonius in *experiri*. 286 *Achalcas* Menag. sec. *ad umbras* Parrhaf. 287 *lugeret Graecia campis* sec. Rottend. 288 *certatum est* Apronianus emendarat in Mediceo, *perperam*. *cessatum est*, inquit Heinſ., optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suaſor. II, p. 23 cum laudatus esset Abromi Silonis verſus: *belli mora concidit Hector*:

Adde Ouid. XIV Met. 477. clipeo hastam vibrat: namque is naturalis motus est, et 478. 282. 283. Congressi ad corpus tuendum valet. Diomedes et Aeneas (Iliad. 6, 239 sqq. conf. Not. ad Aen. I, 96) singulari certamine; Nil expediunt Seru. et Cerda. 285. Color idem, qui in pulcerrimis verſſ. Iliad. 6, 371 — 374. 287. *Dardanus* pro Dardaniis; vt sup. IV, 662, et hoc pro Dardaniis, Troianis; vtrumque ex poetarum more. Etiam Pindar. Nem. III, 106 *Δαρδάνων*. et II. 6, 701 *Δάρδανος ἀνὴρ*. 288. *Quicquid*, quantum, *ἐφ' ὅσον*, per omne tempus, per quod *cessatum est*: quae

Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
 Haesit, et in decumum vestigia retulit annum. 290
 Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
 Hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
 Qua datur; ast, armis concurrant arma, caute.
 Et responsa simul quae sint, rex optume, regis
 Audisti, et quae sit magno sententia bello. 295

Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu, laxa morantur

subiiciuntur haec: notate prae ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre: Quicquid apud — victoria Graium haesit. Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur: et in decumum vestigia retulit annum, explementum esse. Maecenas hoc etiam priori comparabat. Assentiendum arbitror Messalae. Idem hemistichium fere iam supra intexuerat lib. IX, 155. Tandem est abest sec. Voss. et pr. Hamb. victoria tantum Oblong. Pierii. In Erf. v. 290 ante 289 legebatur. 290 v. distulit Vratisl. et Doruill. victoria redegit Menag. pr. 293 concurrent Medic. a m. pr. 294 rex o. regum vulgg. edd. et codd. non modo infimi aevi, ut Doruill. Goth. pr., sed et Romanus a pr. m. Obtulit tamen regis Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heins., nec tamen hoc repositum video nisi a Pulmanno. 296 variusque vel validusque Scheffer. varius super ora qu. Moret. 297 tremor pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. fremur sec. Rottend. Firmat fremor, de quo nemo dubitet, Burm. ex Aen. X, 96 sqq.

mora excidii facta; haesit, magno sententia bello. bel-
 retardata est, substitit victo- lo paullo durius seu tertio ca-
 ria Achiuorum et retulit ves- su, quod ad bellum attinet,
 tigia, relapsa est, adeoque seu pro, de bello.
 dubia et incerta fuit Hectoris 296 seqq. Sollennis haec
 et Aeneae opera: hos autem comparatio: praeunte Ho-
 Troianorum fortissimos ipse mero Iliad. β, 144 sqq., ubi
 Homerus pronuntiauit Iliad. non minus est ornata; sed
 p, 513. cf. Iliad. ε, 467. Maro phantasma variauit:
 468. Porro 295 quae sit pro mari flumen posuit. Ali-

Cum rapidos amnis, sit clauso gurgite mur-
 mur,

Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus vndis.

Vt primum placati animi, et trepida ora quie-
 runt, 300

Praefatus diuos solio rex insit ab alto:

Ante equidem summa de re statuisset, Latini,
 Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
 Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.

Bellum inopportunum, ciues, cum gente deo-
 rum 305

298 sit clauso veterimi Pierii et Heinsii, qui recepit; vulgo, clausa sit. Tum aliquot Pier. et Sprot. it clauso. 299 In crepitantibus nil variant codd., expectes tamen strepitantibus. 300 pacati Vratisl. et pro diu. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. tepida Zulich, rabida aliquot Pier. et Goth. sec. Sed ora trepida sunt trepidantium. quierant Rom. 301 rex dixit Zulich. iussit Goth. tert. 302 equidem e libb. Heins. pro, quidem. hos summa pr. Hamb. a m. sec. Latinis Montalb. 303 melius fuerat Goth. pr. 304 consilium aliquot Pier. duo Goth., ut v. 234. adsidet Heins. recepit: sic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heins.; vulgo obsidet, eadem vi, sed vulgaris.

ter tractauerat sup. lib. X, deiectus pacem cum Aenea
 96 — 99. clauso gurgite, suadet ineundam. statuisset,
 praecluso aquarum cursu saxo- pro deliberasse. Nam bel-
 rum obiectione. 301. Prae- lum aggressi sunt Latini tu-
 fatus diuos, praeclare, mo- multuario modo, cum nihil
 re antiquo (cf. Seru.) etiam ipse rationibus, quibus dis-
 a Romanis seruato, in Sena- suadebat, efficeret, sup. VII,
 tu et Comitiorum habendo- 591 sq. 304. cum muros
 rum causa factis verbis. adsidet hostis. Facile intel-
 ligitur, rhetorico more hoc
 dici factum, quod minantur
 Troiani facere. 305. gente
 spe omni melioris fortunae deorum, οὐν παρὶς θεῶν:

302. Latinus de bello te- mere suscepto conquestus et spe omni melioris fortunae

Inuictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt abfistere ferro.
Spem, si quam adscitis Aetolum habuistis in armis,
Ponite; spes sibi quisque. Sed haec, quam angusta, videtis.

Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina, 310

306 *Inuictisque* Goth. tert. 307 *p. decedere* Oblongus Pier. *bello* Goth. tert. et Aeron ad Horat. 308 *adscitis* e Rom. Medic. et ceteris praestantioribus Heinsius reposuit, pro vulg. *accitis*. conf. inf. v. 473. XII, 38. 309 Veteres Grammatici Seruius, Donatus, Priscianus, Marcianus Capella distinxerunt: *Ponite spes sibi quisque*: ut sit, *deponite*. Sed melior interpunctio iam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus instituit, idque sequuntur vet. edd. Quod facere praestat etiam propterea, ut breue tempus constet ultimae in *ponite*: disiuncta voce, cui duplex consona initium facit; quandoquidem hoc vnicum est exemplum similis positus verborum et syllabae brevis ante duplicem consonam huius naturae. Horatium minus castum et religiosum esse in collocatione hac verborum vitanda, iam ab aliis est obseruatum. Occurrit apud illum: *olente in fornice stantem* I Serm. 2, 30. *velatamque stola* v. 71. *Saepe situm veritas* I, 10, 72. Ante *ex* nec Homerus breuem seruare dubitauit, ut *ἐν λειμῶνι Σαρμανδρίῳ*. Dawesius Misc. crit. pag. 4 immutatum volebat: *Ponite: quisque sibi spes*. Alias argutias Metricorum nolo repetere: videat, qui volet, Doruill. ad Chariton. p. 184. Melius Burgass. ad Dawes p. 6 diuinavit, male suppletum esse versum, cum poeta tantum apposuisset *Ponite*. Et hoc verissimum. 310 *Cetera quae* codex ap. Pier. *perculsa* aliquot Pier. et Heinssiani, et Goth. tert.

Aenea. 307. Vocant huc git inde: Sed haec ipsa spes, Homericum μάχης ἀνόρητοι quam in sua quisque virtute Iliad. v, 639. v, 117. *pos-* sitam habet, quam sit exigua *sunt abfistere* l. simpl. pro videtis. Nam reliqua omnia, quam afflicta sint, ante abfistunt, l. pro non possunt oculos et inter manus vestras sibi temperare, ne rebellent, est: h. oculis manibusque tenetis, tamquam quod certissimum est: Graece, πρόχει- 309. Nunc vnumquemque in ram έστι. *Cetera*; bene Ser- se omnem spem repositam habere necesse est: non alienam opem expectare. Per-

Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso. Potuit quae plurima
virtus

Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo. 315

Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus, in occasum, finis super vsque Sicanos;
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duos

311 *manus nostras* Franc. 313 *regnum* Ed. Ven. Burm. 314 *Hinc adeo* sec. Rottend. *dubiae quae sit* Doruill. 315 *et* multis abest apud Burm. 316 *mihi* vel *qui* Zulich. 317 *in* *occasu* sec. Moret. 318 *Aurunci* passim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius praefere voluit, perperam.

vius: absolute dixit, id est: *antiquus ager mihi*, h. non exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit ad bellum gerendum necessarias. Pro explicatione sunt inf. vll. 419. 420 Turni verba: *opes, intacta iuuentus, auxilia*. 312. *quae plurima* h. quanta maxima. *ὅση πλείστη*. 313. *corpore regni*, pro viribus, copiis. Inf. XII, 835 *commixti corpore tanto subsident Teucri*.

316 — 321. Sententiam poetae ex ipsis verbis eruamus. Suadet Latinus cedi Troianis agrum ad Tiberim: quem his notis designat: *est* partim pascebatur: v. 318.

Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.
Haec omnis regio, et celsi plaga pinea mon-
tis, 320

Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus;
Confidant, si tantus amor, et moenia condant.

320 *Hic Franc.*

319; ergo hos Rutulos et Auruncos sub Latini imperio fuisse necesse est. Sunt in hoc agro colles, et tractus asperi et saxosi nec nisi pascuis idonei, tum quoque pineta. Videtur hoc ad colles Albanos spectare, quos ager iste attingere debuit, quandoquidem iidem omnino agrum Laurentem finiebant. Sunt in his omnia, puto, satis expedita. Servius recte refellit Donatum, qui ad agros circa Vientem fl. in Volscis haec referebat; etsi, quod miror, Cluverius Donati sententiam amplexus est, *Ital. ant.* p. 789. Habuit autem poeta auctoritatem, quam in his sequeretur, Catonis, qui, ut apud Servium legitur, in Originibus narrauerat, Troianos a Latino accepisse agrum, qui esset inter Laurentum et castra Troiana, iugerum DCC. Domitius lib. I

historiae suae D iugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12, quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus cap. 8. Stadiorum XL agrum a colle, cui Lauinium impositum, quaquaerursus patientem per foedus cum Latino pactum celsisse Troianis memorauerant alii apud Dionys. I, 59. At apud Appian. lib. I pr. Faunus Martis f. cum filia Lauinia Aeneae CCCC stadiorum agrum in circuitu dat: καὶ δίδωσι γῆν ἐκ περιόδου σταδίων τετρακοσίων quae utique verior lectio est quam τριῶν. Me de iugerum numero parum laborare facile intelliges; hoc volebam, ut constaret, fuisse famam antiquam, quam in rem suam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *sibi esse agrum* vl. 316, potest hoc, si quis ita velit, proprie accipi, ex ve-

Sin alios finis aliamque capeßere gentem
Est animus, poscuntque solo decedere nostro: 325
Bis denas Italo texamus robore naui,
Seu pluris conplere valent: iacet omnis ad vndam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Praecipiant; nos aera, manus, naualia demus.
Praeterea, qui dicta ferant, et foedera fir-
ment, 330

Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
Munera portantis aurique eborisque talenta

324 *Si in alios fines vel leges* Zulich. *aliamque* aliquot ap. Burm. cum Goth. sec. 325 *poscuntque* sec. Moret. et Bigot., idque iam Heinio placuit, etiam Waddelio et Cuninghamo: et valde utique arridet. *Lauguet* enim alterum, *possunt*, si vel maxime ad fata reuocet: si per fata facere liceat, ut Servius voluit. Adde, quod *possunt* paullo insolentius positum ante iam occurrebat v. 307 *nec victi possunt abistere ferro.* 326 *robora* Goth. tert. 327 *implere* sec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. *volunt* Menag. pr. 328 *numerosque* Sprot. 330 *ferunt* a m. pr. Gud. *firmit* pr. Hamb. 331 *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm., minus bene. 332 *ramum* Moret. sec. 333 *eborisque* aurique vulgg. edd., nec modo inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione, verum iam ex ed. pr. At vett. edd. vna cum codd. omnibus id habent, quod Hein. reuocauit. *eboris talenta* per se

tere vita, qua regibus assignata agri portio, τέμενος, ut vel ex Homero notum Iliad. μ, 313.

324. *aliam gentem*; iterum pro terra. 327. *complere* proprium vocabulum de sociis et copiis naualibus; ut πλήρωμα. Seru. 329. *naualia*, res nauales, ceram,

funes, vela et alia huiusmodi Seru.; nam *materiem* iam memorauerat. *manus*, operas; male aliter alii. 331. *prima de gente*; primis de gentibus, ex nobilitate. 332. *pacis ramos*: v. sup. 101. 333. *auri talenta* et *eboris sellam*: videri debet implicita inter se collocasse; chias-

Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 Consulite in medium, et rebus succurrite fef-
 sis. 335

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello

recte dici possent: aestimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur *ebur*. Aiunt ad *sellam* curulem spectare vs. sequente: implicita itaque inter se collocavit (per chiasmum illustrare solent grammatici) *auri talenta et eboris sellam*. Mutaui autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *Munera portantes aurique, eborisque talenta, Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri*. Pierius distinguere malebat: *M. — eborisque, talenta Et sellam n.* Tum *talentaque* ex Medic. Heinl. receperat. Mihi nihil dum satis placet; praestat tamen ad sensum meum lectio ante Heinl. vulgata: *munera portantes, eborisque, a. t.* 336 *Tunc* al. *infessus* pro *infestus* Ven. In toto versu nitorem desidero: *idem infensus, quem*. Seruius: Drances *idem*, videlicet, qui supra apud Aeneam egerat. Hoc facere impedit appositum *infensus*. Mollior, puto, exiret oratio, si sic scriptum esset: *Tum Drances, idem, infensum quem gloria Turni — agitabat*. Ex libris nil notatum video. 337 *que* abest Franc. et Goth. tert. 338 *et* a Parrhaf. abest. *linguae melior* legisse videri potest Seruius: nam laudatur

num grammatici vocant. Si modo Maro hoc voluit. vid. Var. Lect. 334. Sella curulis et trabea insignia imperii, et inter munera mitti solita, apud Romanos, Albanos, Etruscos, adeoque h. l. recte et apud Latinos.

336. Male ingeniosi nonnulli in Drance Ciceronem, ut in Turno M. Antonium quaesivere; Vrsinus in Drance Polydamantem Iliad. μ,

210 sqq. Macrobius V, 2 Achillem: vtrumque nimis sedulo. Diceret saltem aliquid, qui Therfiten ex Iliad. β, 212 sqq. ante oculos fuisse contenderet, sed turpitudine et probro, quo ibi flagrat, liberatum. Etiam is *ἐχθιστος Ἀχιλλῆι*, ut hic *infensus lingua melior*, fortior, quam manu. At *largus opum* alienum ab h. l. videri potest, siue dives sit, siue liberalis.

Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 Seditione potens; genus huic materna super-
 bum 340

Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
 Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:

Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
 Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
 Quid fortuna ferat populi; sed dicere mustant. 345

Det libertatem sandi, flatusque remittat,
 Cuius ob auspiciu infaustum moresque sinistros

ab eo non modo vs. 441 lib. I *laetissimus umbra*, vbi *umbræ* eum legisse probabile sit; sed et Sallustii II Hist. *fructuum pabulique laetus ager*. Atque sic emendabat quoque Marklandus in Epistola critica pag. 121, et Cuninghamus Silii simile dictum: *fati melior* lib. V, 333 aduocat. Docte ita loqui poetas nemo dubitet. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde adscribi potuit, et ambitiosum esset putidumque, tales delicias vbique sectari velle. Tandem *frigida bellum* sec. Rottend. 339 *non futilis actor* aliquot Pier. 341 *ferebant* Rom. Gud. a m. sec. alter Mentel. a m. pr. et Hugen., quod verum arbitror: praefero saltem; recepit etiam Brunck. 342 *auxerat* Goth. tert. *agregat* Doruill. 344 *se scire* Doruill. a m. sec. 345 *Quid fortuna petat* Medic. Gud. a m. sec. et multi alii ap. Heinl. et Burm. cum Goth. tert. Altera lectio vet. edd. obsidet, et merito praefertur: *ferat* est postulet, eiusque interpretatio, *petat*, ut Burm. quoque censet. *populis et* Sprot. 347 *ob augurium* ap. Priscian. lib. XIV, vitiose haud dubie. *auspiciu infaustum* Leid. *infaustum auspiciu* Parrhaf.

In verbis Turni, quibus respondet, est v. 378 *Larga copia sandi*. 340. 341. Poeta tam hoc ad ornatu excogitasse probabile est. Iulius tamen Sabinus, nescio vnde, haec annotauit: „filius sororis Latini, patre rustico.“

TOM. IV

342. *onerat*, docte pro augeat, accumulatur odia in eum. 345. *mustant*, cunctantur, non audent dicere. 346. *flatus*, *Φύσημα*, de arrogantia. Ad eandem et obstinatum Turni animum refero *mores sinistros. ob auspiciu*: au-

Q q

(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque
minetur)

Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Confedisse urbem luctu: dum Troia tentat 350
Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique iubes, vnum, optume regum,
Adiicias; nec te vllius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hyme-
naeis 355

Des, pater, et pacem hanc aeterno foedere iun-
gas.

350 *Confedisse* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Par-
rhae. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. sec. *Troica*
alter Hamb. sed sunt *Troica*. *captat* Leid. 351 *fuga* f. Rom.
352 *mittis* Franc. 353 *dicique* Heinf. secundum Pierium ex Rom.
Medic. et omnibus praestantioribus: pro vulgari *duci*, quod in Ald.
sec. receptum: Docuit Heinf. et ad h. l. et sup. ad lib. V, 486, *di-*
cere in his et similibus esse promittere. Proprie est designare munus
et destinare. 354 *vllius sententia* Bigot. et pr. Hamb. pro var.
lect. cum Goth. tert. 355 *gnatam* Rom. et al. *egregius* Goth.
tert. *que* abest Doruill. 356 *Das* pr. Moret. *hanc* deest Ven.
huic Franc. f. *firmitas*, quod longe melius, habent Rom. et alii

spicia et ductus belli. 350. *tem.* 351. *fugae fidens*, re-
Confedisse luctu, in luctum spicit sup. lib. X, 665 sq. *et*
esse demersam, vt bene Seru., *caelum territat armis*: tam-
scil. vt οὐκ ἐμειν. Sup. II, quam qui prouocat. Seruius
624 *considerare in ignes Ilium*; obseruat hoc nimis tumidum
it. IX, 145. Saltem *confi-* esse, nec, nisi e Drancis per-
dere luctu dictum erit vt sona dictum, grauitati Virgi-
collabi, concidere, iacere, lii conuenire. cf. ad X, 548.
calamitate, dolore. Nimis 352. *Vnum etiam*. *etiam*
tenue est, quod alii volunt: h. l. pro adhuc esse, Seruius
totam urbem sedere lugen- vult: vt Terent. passim. *di-*

Quod si tantus habet mentis et pectora terror:
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula ciuis 360
Proiicis, o Latio caput horum et causa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuo-
rum, 365

Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi

Pier. Medic. a m. sec. cum aliis multis Heinf. et Burm., item Goth.
sec. *finges* sec. Rottend. a m. pr. 357 *mentes* Rom. 358 *ob-*
testamur Gud. a m. pr. *rogemus* Zulich. *precemur* sec. Rottend.
359 *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriaeque* quam commodum
memoretur, non dicam: accipiendum de populo Latinorum et de
salute publica, Latinus in filiam, eiusque coniugium quicum vellet
iungendum; ius habebat duplex: et tamquam pater, et tamquam
rex. Igitur non *patriae* sed *regique patrique* videtur legendum.
Nullus tamen codex hoc praefert, nisi vnus Goth. tert., in quo
patri est, sed forte lapsu verius quam iudicio. Contra Seruius
Asprum primum monuisse narrat, vt interpungatur post *Cedat*.
360 *Qui* Goth. tert. 361 *a Latio* Franc. pro *ah! laborum* Mo-
ret. qu. v. sup. VII, 481. 362 *pacem bello te* Doruill. *pacem*
deposcimus ed. Ven. Burm. 364 *Primus age* Ven. *fingis obesse*
alter Menag. *incesse* Ven. 365 *et supplex* Franc. *veniam* Zulich.
a m. pr. 366 *funere* f. Reg. et Parrhae., qui et: *fusus abi*;

ci, destinari, promitti. 357. bent, vt possint eam matri-
Quod si, quominus hoc fa- monio iungere cui velint. v.
cias, Turni metu teneris. Var. Lect. 363. *pacis pig-*
359. inuidiose: *regi* Latino *nus*, Lauiniaie coniugium
patriaeque, populo Latino cum Aenea. 364. *inuisum*:
rum, *remittat ius proprium*, haud dubie pro, inimicum,
suum, quod Latinus Latini- actiue. 366. *pulsus abi*; re-
que in regiam puellam ha- ferebam ad superiora de La-

Vidimus, ingentis et desolauimus agros.
Aut, si fama mouet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est:
Aude, atque aduersum fidens fer pectus in ho-
stem. 370

Scilicet, vt Turno contingat regia coniunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et iam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice con-
tra,

Qui vocat. 375

at *funere fuso* Gud. a m. pr. Mentel. tert. *funera fustis* Medic.
367 *despoliaui* Gud. a m. pr.; at *desolare* non improbandum;
cf. Gronou. Obfl. IV, 21. 368 *At si* Goth. sec. 369 *aut si*
Medic. at *si* pr. Hamb. *est* abest Ven. 370 *auersum* Rom.
fer fidens Franc. *fer pectora in, h.* alter Mentel. a m. pr. et
Exc. Burm. 371 *Si licet* Doruill. 372 *infleta inhumataque*
Ed. pr. Burm. 373 *Sternemur* Donatus et Pierii Mediceus, tum
pars Heinlianorum, cum Ed. pr. Burm., sed vetustiores omnes
tuentur id, quod inde ab Aldd. editur, *Sternamur*. Tum *Etiā*
tu editum ante Heinlium: sicque Seruius legit, et explicat *Eia*,
nam est hortantis aduerbium hoc loco. *Et tu iam* Ed. pr. Burm.
374 *Martis quid* Goth. tert. *solum adspice* Waddel. emendat
apud Burm. 375 *Quid v.* Gud. et Rottend. tert. a m. pr. Sup-
plet Leidenfis; *audacem solum te in praelia dura*.

vinia et putabam esse; pate- Expressit vulgare Graecorum
re te repullam ferre. Hae- *ἡμεῖς, ἄθαρτος καὶ ἀκλαυστος*
rebam, an, quod faciunt alii, *ὄχλος*; quasi tam viles ha-
compararem inf. v. 392 *Pul-* biti, vt proliciantur vel in-
sus ego? vt adeo sit: pugna sepulti. Minus bene Seru.
victum te fatere ac cede, et alii aliter. 374. *Martis*:
Atque in hoc concedam et patriae virtutis, *aspice con-*
ipse viro docto monenti. 369. *tra*. Homericum *ἄντα, ἄν-*
dotalis regia: dotale reg- *την*; vt *ἄντην εἰσιδέειν* Iliad.
num. Sic et alibi. 372. *τ*, 15.

Talibus exarsit dictis violentia Turni;
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vo-
catis

Primus ades. Sed non replenda est curia ver-
bis, 380

Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.

377 *rumpitque* Parrhas. et Paris. cum Goth. tert. *imo e pectore*
pr. Mentel. a m. pr., aut, vt Burmanno videbatur, *imo a p.* *imo*
de pect. alter Hamb., at in sec. Moret. deerant voces: *has imo*.
378 *Longa q.* Zulich a m. sec. *Drance semper*. Ordo ex libris
Pier. et Heinfl. pro vulgari: *semper Drance*: quem Rom. tuetur.
Tum *Drances* Goth. pr. Zulich. et ipse Medic., sed est *δ Δράκη*.
379 *Tum* ab Heinfl. Vulgo: *Tunc*. 380 *complenda* Franc.
implenda Goth. tert. 381 *detinet* Medic. et alii Heinfl. et Pier.
cum binis Goth. *destinet* Rom. 382 *Agger moerorum*: Scriptu-
ram recepit e codd. Heinfl. cf. sup. ad lib. X, 24 et 144. Editum
vulgo: *murorum*, quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a
m. pr. *Aggere moerorum*. Porro *fossas* ap. Priscian. lib. VIII
legi Pierio obseruatum. At v. sup. ad X, 24. Illud vero multo mi-
nus probandum, quod Canterus VI Nou. Lect. 8 coniecit, et a
Cerde repositum video: *et inundant f. f.*, postulante, vt ait, sen-
tentia. A qua utique aberrauit. Nam est: Magna loqueris, dum

376. Ad verba comparant ad artem declamatoriam pro-
Iliad. α, 188, et sup. lib. VII, pius spectet. Sed habebat Eu-
445, et ad vl. 378 Iliad. β, ripidem, forte et alios tragi-
796. Ceterum in hac Tur- cos, qui in rhetoricis his dia-
ni oratione, multo etiam ma- logis ad dramaticam formam
gis quam in altera Drancis, compositis praeiuerunt. 380.
saeculi sui genium artibus Sed nunc non tempus est
rhetoricis imbuti declarauit orationi in curia faciendae.
Maro. Nec quicquam in 381. 382. magna loqueris,
Graecis, multo minus in Ho- dum intra moenia tutus ab
mero, reperiri arbitror, quod hoste lates, necdum, muro-

Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tro-
paeis 385

Insignis agros. Possit quid viuida virtus,
Experiare licet; nec longe scilicet hostes
Quaerendi nobis: circumstant vndique muros.
Imus in aduersos? quid cessas? an tibi Mauors
Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis 390

adhuc muri ab hoste te tutantur et fossas nondum sanguis inun-
dat, h. vrbs nondum oppugnatur; quod exquisitius altero modo
extulit: *nec inundant sanguine fossae: vt inundant* absolute
sit dictum. *nec supplendum ex antec. dum*, vt sit *needum*.
383 *sona* Vratisl. *eloquio solito* plerique Pier. (excepto Romano)
et aliquot Heiniani cum Goth. tert. et Erf. Sed *solitum tibi* ele-
gantius; variata oratione, pro: vt soles. Sic *εισδὸς* absolute in-
terponitur, et alia. *meque furoris* Montalb. 384 *Arguito D.*
pr. edit. Burm. et Erf. *Drances* etiam hic aliquot. v. ad v. 378.
quando tot Heinf. e grammaticis et scriptis. Vulgo: *tot quando*.
Tum *caedis acervos* Quinctil. lib. IX, 2, vt sup. X, 245. XI, 207.
h. e. caesorum. 385 *Teucrum tot tua* sec. Moret. *tua tela*
Zulich. a m. pr. 386 *Insignes tres* Heinf. *Insignis tot agros*
Zulich. *Insignis campos* duo Rottend. Ita fuere de syllaba *is*
male solliciti. *quod* Zulich. a m. pr. *Sparfit quid* Sprot. pro var.
lect. *inuida v.* Goth. tert. 387 *libet* Menag. pr. *non l.* pr.
Hamb. et Goth. sec. *longo* Exc. Burm. 388 *Quaer. vobis* Zu-
lich. a m. sec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr., nam
tertia *circumstant* cum cett. vet. edd. 389 *Imus in aduersos?*
interrogationem Heinsius quoque firmat. Ego non deliderem. *Imus*
pro *Quin imus*, quod saepe apud Comicos. Et Homericum 'Αἰ-
ῶμεν.

rum oppugnatione facta, sol- *ἔπειτα*; quae cum ita sint.
sae sanguine caesorum im- Mox *quando*, pro quan-
plentur. conf. Var. Lect. doquidem. 389 — 391.
383. Cum itaque muris ad- Comparant Iliad. α, 226.
huc hostis distineatur. Pro- 227. *Imus*. Quin imus. Age
inde ad formam τοῦ εἶτα, eamus aduersus hostem!

Semper erit?

Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime,
pullum

Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, et Euandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas ar-
mis? 395

Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere saeptus.
Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia
magno 400

Ne cessa turbare metu, atque extollere vires

391 *nequicquam armis terrebimus hostem* suppleuerat Medic.
a m. pr. *nunquamne fines fallacia verba* Leid. 392 *haud*
quisquam — *Arguet ἀποφαινὸς* Donatus. *haut* etiam Erf. *an*
qu. Leid. cum Goth. *an merito quisquam* Parrhaf. *aut quisquam*
Ed. pr. Burm. 393 *Arguit* Oudart. 394 *tota cum stirpe* tres
Heinf. 395 *Proc. deos* Goth. pr. *exhaustos* Oudart. et pr.
Hamb. pro var. lect. *exustos* Goth. tert. *Arcades* cum eodem
Doruill. 396 *Aut ita — misi?* Ed. Ven. Burm. et Pand. *vr-*
guens Medic. a m. pr. 397 *Et quo* Franc. 399 *N. manus*
Goth. sec. 400 *Proin* Oudart. Sed nec hoc nec *Proinde*, quod
v. 383 praecessit, nunc suauiter repetitur.

393 — 395. Omnia in maius *Cane talia*, ominare hoc,
aucta. Arcadas dixit, cum nullam salutem esse bello,
de vno duce Euandro cogita- pugnando saluos esse nos non
ret. Ante oculos esse potuit posse, Aeneae et tibi. Ver-
locus Iliad. ζ, 153 — 156. tant dii in tuum caput! Com-
Ad 396 conf. sup. IX, 672 sq. parant Od. β, 178. 179.
399. Pergit in refellendis 400. Perge itaque, quod fa-
Drancis verbis et nunc ad v. cis, metum de Troianis in-
362 „Nulla salus bello“ grauare, etc. *gentis bis vic-*

Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum procures Phrygia arma
tremiscunt,

Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles:

Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus vndas. 405
Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit

402 et contra Goth. pr. 403 tremescunt scribunt Rom. et
paene omnes Pier. Mediceus et alii Heinſ. conf. Heinſ. 405 Am-
nis ad H. Parrhaf. et Doruill., ex interpretatione. Omnis et coni.
Cunningham. r. f. Appulus coni. T. Faber, perperam. 406 Lo-
cus Quinctil. IX, 3, 14 est: *Alia commendatio vetustatis est* (de
schematibus loquitur), cuius amator vnice Virgilius fuit: *Vel*
cum se pavidum — Cum non appareat, quo in verbo archaismus
lateat, Heinſ. post Matium suspicatur scriptum fuisse *contra mis*,
quod veteres pro *met*. Alia est Gesneri ad e. l. sententia, exci-
disse aliquid in Quinctiliano; idem tamen putat esse in vsu voculae
vel vetustatem quaerendam: cum sit pro *etiam*, adeo. In fine
iactat Bigot. et Goth. tert., sicque apud Quinctil. l. c.

tae, ab Hercule primum solus Achilles imperabat. *La-*
(cf. sup. ad IX, 599 *Bis cap-* *rissaeus Achilles*. v. sup. ad
ti Phryges. Iam VII, 295 lib. II, 197. 405. *Amnis*
Num capti potuere capi. *et Hadriacas* — h. et terro-
Et II, 642. 3 *satis vna su-* rem, quo Diomedes audito
perque Vidimus excidia et Aeneae nomine percussus
captae superauimus vrbi fuerit, amplifica verbis quam
Anchises in excidio Troiae maxime. Poetas id, quod
per Achiuos altero.); contra populis vel regibus proprium
deprimere res Latinorum. est, terris, tandem et flu-
403 — 405. *ἤντοπιός* haec viis, tribuere, notum est;
vel maxime, plus sorte quam itaque h. l. terror ad fluium
in poeta epico feras. Auget Aufidum translatus: phan-
scilicet per ironiam quod Dio- tasmate poetico. 406. *Vel*
medes belli societatem detrec- *cum se*. Respicit sup. 348
tauerat; erat is inter Grae- et 364. Abrupta vero oratio
corum principes, pro quibus irati hominis pro: cum tu
Myrmidonum posuit, quibus fingis te. *vel* refer ad 401 *Ne*

Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.

Numquam animam talem dextra hac (abſiste mo-
veri)

Amittes; habitet tecum, et sit pectore in isto.

Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta re-
vertor. 410

Si nullam nostris vltra spem ponis in armis;

Si tam deserti sumus, et semel agmine verso

Funditus occidimus, neque habet Fortuna re-
gressum:

Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.

407 *aceruat* passim scribitur: etiam in binis Goth. ex more supe-
riorum saeculorum. conf. Pier. 408 *subsiste* Goth. sec. *dextra ac*
assiste Doruill. 410 et abest Mentel. pr. et Goth. tert. *magna*,
quod Heinſius intulit, Romani lectio est, quam aliquot alii Pier.
Menag. pr. Sprot. Moret. sec. et ipse Gudianus firmant, quem miror
hic deferere Mediceum, qui alteram familiam ducit: *magne pa-*
ter: vt vulgo editum; quod Donatus interpretatur, et bini Goth.
agnoscunt: nam alter *magna* habet. *reuertar* Leid. 412 *de-*
ferto Hugen. et si semel alter Hamb. et simul Gud., sicque
Ed. pr. Burm., male. conf. mox v. 418. 413 *neque* Heinſ. e
scriptis pro *nec*. *regressus* alter Hamb. *recursus* Leid. Laudat.
Burm. not. ad Ouid. VI Met. 450. 414 *reddemus* Zulich. a m.
pr. *inertis* recepit Heinſ. e Rom. aliisque Pier. suisque melioribus,
quoniam videbat neruosius esse et plus artificii prae se ferre, quam
vulgatum *inermes*, quod Seruius quoque habet. cf. sup. ad X, 595,
vbi eadem varietas, et inf. v. 672.

cessa turbare metu fingen-
do. *artificis scelus* pro,
artifex. *iurgia* sunt minae
v. 348.

410 seqq. Vtitur Turnus
callido et subtili aditu ad per-

TOM. IV

suadendum id, quod non au-
det palam dicere: melius es-
se interire, quam pacem ro-
gare, vt bene obseruauit Ser-
uius. *tam deserti*; propter

Diomedem, qui solus nega-
vit auxilia; vt idem Seru.

R r

Quamquam, o, si solitae quidquam virtutis ad-
esset, 415

Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore mo-
mordit.

Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuventus,
Auxilioque vrbes Italiae populique supersunt: 420
Sin et Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis

415 Non puto male aliquis aposiopesis statueret, et distingueret: *Quamquam o! si solitae quicquam virtutis adesset* — (sc. quisquamne sustineret hoc facere?) Tum pergit: *Ille mihi*. Sic sup. lib. V, 195 *Quamquam o! — sed superent, quibus hoc, Fortuna, dedisti*. 416 *ante oculos* apud Rufinian. de Schem. Lex. pag. 247. *fortunatusque malorum* Hamb. alter. 418 *simul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm. et qui paullo maioris est auctoritatis cod. Rom. Sicque coni. Burm. ad Anthol. Lat. T. I, pag. 88. Praeferet tamen vulgatum qui cogitet sententiam esse: praestat semel mori. *memordit* aliquot Pier. et Leid. conf. Gell. VII, 9. 419 *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Doruill. a m. sec. *vobis* Goth. tert. 420 *Itali p.* Goth. tert. 422 *suntque illis* Rom., suavius utique, probantque Pier. et Heinfl., nec tamen receptum. *sint illis* pr. Hamb., f. pro

415—418. Seu turbavit affectus seu calliditas inflexit orationem, quae sic procedere debebat: quamquam, nisi inertissimi essemus, debebamus illum habere fortunatissimum et fortissimum, qui etc. (h. e. debebamus mortem praeferre tali dedecori). Hoc alterum transtulit ad se: *Ille mihi ante alios f.* Est autem *fortunatus laborum* (vt lae-

tus laborum sup. v. 73), felix in malis suis et calamitatibus. 418. *humum ore momordit*: Homericum. v. sup. Var. Lect. ad lib. X, 489. 419. 420. Respicit Latini verba supra 309—311. *vrbes Italiae*: iterum respectu Diomedis, tamquam Graeci et exteri hominis. *supersunt*, superabundant, Seru., quod Burm. adstruit. 421. *gloria*

Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies varique labor mutabilis aevi 425
Retulit in melius; multos alterna reuifens
Lusit et in solido rursus Fortuna locauit.

fin., vt coni. Heinfl. *illi* quoque legi monuit Seruius et ex eo Iul. Sabin., vt sit pro *illic*, sicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot. 424 *Deficimur* Montalb., eleganter, iudice Heinfl., quem v. ad Ouid. Epp. V, 150. 425 *variusque labor*, quod Macrob. et Nonius agnoscunt, quodque Brunckius retraxit, ante Heinfl. legabatur, qui Rom. Medic. et ceteros meliores codd. sequutus est: et recte, prima, quod verborum et epithetorum collocatio inde exit poetica: *varii labor mutabilis aevi*; cum *varius labor mutabilis aevi* minus doctum sit; tum, quod dictum est hoc ipsum elegantius: *varii labor mutabilis aevi*; vt sit *aeuum varium*, quo varia fortuna iactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, aerumnae. *bellique labor* aliquot Pier. *variisque* Doruill. 426 *multosque* Medic. a m. sec. *m. mutata r.* Schol. Horat. ad I Od. 34. *recusos* Franc. 427 *in solido* alii apud Vrsin. Zulich.

pro victoria, vt *νῦν*. Ad In Marone *labor aevi* pro sententiam comparant vll. aeuo simpliciter cum notione Homericos Iliad. ρ, 361 — aerumnae, quae in aeuo toleratur, adiecta: die et aeuo, 363, et ad v. 425 laudatur h. e. temporis vicissitudine tritum illud: *ῥίγη δ' ἐπαυεβεραι ἄνδρας* Iliad. χ, 339. multae res mortalium in melius mutantur. Ad ornatum spectant adiuncta: *aeuum varium*, in quo fortuna varia iactamur. *labor πόνος*, aerumna, *mutabilis*, in meliorem fortunam mutari solita, *alterna* potest esse dicta ipsa Fortuna; nisi malis: *alterna* (*κατὰ*) *lusit et rursus in solido locauit*, in firmo, tuto, *ἐν τῷ σταθερῷ*, antea in lubrico labantes. *ludere*,

Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
 Tot populi misere duces; nec tarda sequetur 430
 Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas.
 Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus
 obsto: 435

et Parrhaf. *in solito* sec. Rottend. et a m. sec. Doruill., perperam. *in solido* est in integro, in incolumem statum, in integrum restituit. 429 Tolumnius Parrhaf. Tholonius Goth. tert. 430 non edd. nonnullae. *nec tarda* tamquam elegantius recepit secundum Ge. Fabricium Heinſius ex Seruii auctoritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. sec. Ceteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parua. nec tanta* Exc. Burm. *sequuntur* Bigot. Versum laudat Schol. Statii ad VI Theb. 910, vbi *sequitur* explicat: concedit illi, datur. 431 *delectas* Parrhaf. *delectos* Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinſii, vt ad Troianos referatur. In Mediceo versum hunc postponi sequenti notat Burm., quod apud Fogginium non ita se habet. 433 et deest Doruill. De toto versu dubito an huc translatus sit ex lib. VII, 804. 434 Quo si Rom. Quos si Hugen. me Teucris solum in Pierianis aliquot. in certamine Mentel. pr. et Franc. vid. sup. v. 221.

praeter expectationem alius cf. inf. XII, 258. *felix* quid inferendo, mutando: autem h. potens, florens opibus, videtur infelicitatem in melius. *in solido*, in integrum, in incolumem statum, restituit.

428. 429. Comparant Americum παρ' ἐμοίγε καὶ ἄλλοι, Οἷός με τιμῆσουσι. Aetolus et Arpi: sup. 239 sq. Messapus, de quo lib. VII, 691 sqq. et alibi. Tolum-

nus cf. inf. XII, 258. *felix* autem h. potens, florens opibus, videtur infelicitatem Diomedis respicere. 430. et parata erit gloria ipsis Latinis. 432. De Camilla lib. VII f. 433. *florentes aere*, fulgentes. v. sup. VII, 804. *tantumque bonis communibus obsto*: et in tantum obsum commodis publicis, vt, nisi solus dimicaue-

Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
 Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
 Ibo animis contra; vel magnum praestet Achillem,
 Factaque Volcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc soceroque La-
 tino 440
 Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus,
 Deuoui. Solum Aeneas vocat. Et, vocet, oro.
 Nec Drances potius, siue est haec ira deorum,
 Morte luat; siue est virtus et gloria, tollat.

439 patria i. arma duo Burm. 440 Illa licet pr. Moret. Ire l. Parrhaf. libet Bigot. 442 Deuoueo vet. edd. et deinceps vulgatae. Deuoui Heinſ. e Pier. et suis omnibus. Deuiuo Rom. Aeneas solum alter Hamb. Solum Aeneas vocat? cum interrogatione Ge. Fabric. nec male. Vt nunc est, supple Deuoui, si Aeneas vocat. orat Hugen. omen sec. Rottend. 443 siue haec est Franc. et Goth. tert. cura d. Montalb.

ro, concidat vniuersa resp. lus cum eo congressus de Sic Seruius, et v. 437 tanta summa belli transigam: Nec pro spe, vt solus dicar ser- Drances potius morte luat valſſe remp. 443. 444. Sententiae forte nimis acutae ad suam, occidat communi clade, nostrum sensum. Tres ha- si haec ira deorum est (h. bet Seruius interpretationes, si euentus erit belli huius in- quarum nulla satis commoda, faustus), nec, siue est vir- etſi ad veram quodammodo tus et gloria, si hoc bello ducere possunt. Solus cum laudem virtutis (κλέος) et Aenea vult congredi Turnus, gloriam (κῆδος, victoriam) etiam ea de causa, ne cum consequi dabitur, tollat eam Drance quicquam siue secun- ille, auferat hanc laudem dae siue aduersae rei com- pro sua parte (vt αἵρεσθαι municet, vtque is et a cala- κῆδος). mitate et a felicitate sua absit. Cum sollertia et cum arte Et vocet Aeneas, vt ego so- poeta partim deliberationum et incertorum fluctuantium.

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant 445
 Certantes; castra Aeneas aciemque mouebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros
 Tyrrhenamque manum totis descendere cam-
 pis. 450

Extemplo turbati animi, concussaue volgi
 Pectora, et adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt; fremit arma iuuen-
 tus;

445 Olli inter sese d. Ed. pr. Burm. variis Parrhaf. dubite
 dum rebus coni. Burm. 446 acieque Ven. mouebant Doruill.
 vocabat pro var. lect. Oudart. 447 per r. castra sec. Moret.
 448 que abest Oblongo et Parrhaf. inplet Hugon. 449 aciem
 Voss., ut instructos aciem graecismo dictum sit. a abest Medic.
 a m. pr. 450 decedere Hugon. 451 turbati animo Rom. con-
 fusaue Parrhaf. 452 non, pro, haud Bigot, et Goth. tert. aures
 Montalb. 453 manu Heinl. e scriptis non tam reposuit, est enim

que consiliorum exitum facit structura auocato. Nam se-
 non praeuisum; partim in- cundum hanc res sic erat ex-
 struxit et praeparauit inde a ponenda: Aeneam interea
 v. 434 sq. pugnam inter Ae- castris motis duplici agmine
 neam et Turnum, in qua aduersus urbem Laurentum
 narrationis et carminis tela incessisse, pedestri per saltus
 olim erit detexenda. Ad 445 montium, equestri per plani-
 et 446 comparari solent vss. tiem camporum. Poeta ve-
 304. 305 Iliad. α. Saltem ro singula singulis locis com-
 aliqua ex parte conuenirent mode dicenda seruauit. Vi-
 β, 786 sq. 807 sq. Praestat de inf. v. 511 sqq. 522. 452.
 monere, ut artem poetae ob- et arrectae stimulis irae:
 seruet lector in narrationis de virtute bellica; exasperati
 ordine a vulgari tenore ac sunt animi. ut inf. 727. 728.
 pedestri rerum narrandarum Tarchonem in praelia sus-

Flent maestum mustantque patres. Hic vndique cla-
 mor

Disensu vario magnus se tollit in auras: 455
 Haud secus, atque alto in luco cum forte cateruae
 Confedere auium, piscosae amne Padusae
 Dant sonitum rauca per stagna loquacia cycni.

communis edd. lectio, quam potius vitium, puto, editionis Dan.
 Heinli expulit, in qua est manus. Idem coni. manus trepidae,
 Voss. alter metu tr. 454 Hinc v. plures Heinl. Sic Doruill.
 Tunc Goth. sec. 455 Discessu tert. Rottend. magnus vario
 vett. edd. ap. Pier., idque reuocauit Cuningham. e MS. Bersmanni.
 ad auras Medic. 456 in abest Goth. tert. et Exc. Burm. cum
 fronte alter Hamb. 457 Confidere Hugon. et tert. Mentel. cum
 Reg. anni Parrhaf. piscosaeque plures ap. Burm. piscosaeue Ou-
 dart. 458 nunci Moret. qu. et Vratisl. loquacia firmant vetu-
 stissimi Rom. Medic. et al. loquencia vel loquentia pars codd.
 Pier. et Goth. tert., sicque codd. Seruii ad Ecl. VIII, 22, quae va-
 rietas et alibi occurrit. liquencia Bigot. et Ed. Ven. apud Burm.
 cum Doruill. liquacia pr. Moret., quo apparet, omnia haec esse a
 librorum stupore profecta. conf. sup. ad IX, 679. Interpolatum
 est in aliis stagna sonantia ap. Pier. et in Sprot.

citat et stimulis haud mol- est, quorum alterum septen-
 libus iniicit iras. Nam ira trionem versus erat Volana,
 erigitur, arrigitur ac stimu- alterum a meridie Padusa
 latur, h. e. mouetur. Et prope Spinam a mari excep-
 stimulus durus, qui adeo tum. Creditur esse illud,
 penetrat, infixus haeret. fre- quod nunc il Po d' Argenta
 mit arma, pro vulgari: cum appellatur. (v. Commentar.
 fremitu postulat. 454. mus- Acad. Bonon. To. VII cum
 sant. sup. 345 sed dicere mappa ad p. 470.) Ostium
 mustant. Est τὸ ἐπιμύζειν, hoc amnem dixit et qui-
 στενάζειν. dem piscosum, ut Homerus

457. 458. Padus cycno- ἰχθυόεντα Hyllum Iliad. v,
 rum copia apud poetas cele- 392. Facit illud quibusdam
 bratus: in septem ostia cum locis paludem, hinc stagna,
 tempore diductus, binis pri- quae loquacia dixit elegan-
 mum ostiis in mare delatus ter, a loquacibus cygnis, ut

Immo, ait, o ciues, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate sedentes: 460
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit sese et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in
armis,

459 o iuuenes Schol. Statii lib. VII Theb. 612. *arrecto* Goth. tert. 460 et deest qu. Moret. *sequentes* Bigot. 461 *ad tecta* Ed. pr. Burm. et Goth. sec. *in tecta* Schol. Statii VII Theb. 612. *ruant* e libb. suis et Pier. praetulit Heinl., pro vulgato *ruunt*, quod et ipsum suam vim habebat. 463 *Tum* Ed. Ven. ap. Burmann. *Volse* eadem, cum Doruill. et Ed. Mediol. Fuit Valeriae gentis familia *Valeforum*. *dice* alter Hamb. *maniplos* Gud. a m. pr. 464 *Duxit ait* Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. *Tum Equitem* e Medic. et aliis egregie restituit et defendit Heinl. Agnoscit et Servius. Vulgg. secundum Romanum *equites*, et plerumque iunctim: *Rutulos equites*.

inf. XII, 475 *nidos loquaces* hirundinis; hos *raucos* *μῆθη, ἔσσυται*. Ex his ac vocauit, simpliciter, a clamore vel cantu. Transtulit hoc Claudian. XXXI, 109. 110. De Padusa accurate egit Cluuer. Ital. ant. lib. I, cap. 35: cf. Seru. Ambitiosum esset Italos scriptores laudare, qui de his ostiis copiose egere: Nuper *Giambatt. Minzoni* demonstratum iuit: esse Padusam *Canalem S. Alberti*, h. e. fossam XII M. pass. a Rauenna ductam.

459. Concilium habete *arrecto tempore*, *εὐναίως, ἐν κούρῳ*, cum irrisione. 462. *sapus*, graece, pro Messa-

sese corripuit, *ᾠρυντο, ᾠρ-ες*. Ex his ac similibus ductum videtur *rapere, corripere*, pro *move-vere*, adeoque *se*, vt *eripere se*. Iam sup. VI, 472 *Tandem corripuit sese atque inimica refugit in nemus*. Et Cul. 167 *Serpens et se sublimi ceruice rapit*. passim vidimus. 463. Festinationem Turni bene assequitur oratio abrupta, dum Turnum esse loquenturum non praedictum est. 464. *Equitem in armis*, pro armatum, vt saepe alibi. *Messapus*, graece, pro Messa-

Et cum fratre Coras, latis diffundite campis. 465
Pars aditus vrbis firment, turresque capeffant:
Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.
Illicet in muros tota discurritur vrbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt; 470
Multaque se inculsat, qui non adceperit vltro
Dardanium Aenean, generumque adsciuerit vrbi.
Praefodiunt alii portas, aut saxa ludesque

465 *Corax* Goth. pr. *Lattis* Erf., nec ipsum male. *effundite* Franc. 466 *firmant* pr. Hamb. et Ven., qui et *capeffunt* habet. *firmet* aliquot Heinl., inter quos a m. pr. Gud., qui idem cum Erf. *capeffat*, hoc quidem cum Medic., qui idem a m. sec. *firmet* habet. 467 *qui* Bigot. *qua tubeo* Vratisl. et Goth. sec., male. vid. Not. 469 *Consilium* Reg., sic et alii hic et sup. 460. *pater ipse* Medic. a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnum* Medic. a m. pr. 470 *tr. t. pectore* vet. edd. Mutauit, puto, primus Naugerius in Ed. Ald. tert., vt sit *tempore*, hocque codd. consensus firmat. 471 *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr. a m. pr. Exci. Burm. *quod non deceperit* Erf. *acceperat* Bigot. 472 *generumque adsciuerit vrbi*. Sic constanter legitur et distinguitur. Erit adeo *vrbi*, in vrbis ac regni vtilitatem. Parum commode. Suspicio fuisse *qui non acceperit vltro Dardanium Aenean generumque adsciuerit vrbi Praefodiunt alii portas*. Sic vtique lenior procedit oratio. 473 *Praefodiunt* tres ap. Burm. ac f. Goth. tert.

pe, et *Coras*, pro *Cora*, 472 *vrbi* erit in vrbis, regni, cum fratre Catillo. v. sup. vtilitatem.

VII, 672. 467. *qua iusso*, 473. Ante portas fossas faciunt, vt bene Seru., et vallum ducunt saxi stipitibusque humo aggesta. Cum autem res ad summum discrimen adducta esset, (*labor vltimus vocat omnes*) pro-

Subuectant. Bello dat signum rauca cruentum
 Buccina. Tum muros varia cinxere corona 475
 Matronae puerique; vocat labor vltimus omnis.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subuehitur magna matrum regina caterua,
 Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,
 Caussa mali tanti, oculos deiecta decoros. 480
 Succedunt matres, et templum ture vaporant;

474 *Subiticiunt* lect. varians vett. edd. adscripta, quam Catroeus recepit: scilicet deterius pro exquisitiore. *Bello signum dat* Moret. qu. 475 *Tunc* ante Heinl. vulgg. 476 *labor vocat* Parrhaf., sicque Cuningham. edidit. 477 *Nec non et* Leid. *magnasque ad* ed. pr. Burm. 478 *corona* tert. Goth., sed *caterua* in marg. 480 *Caussa mali tanti atque oculos* vett. edd. et, quamvis Pierius eiciendum *tò atque* monuerat, etiam seqq. vulgg. Itaque Heinsius expulit secundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferro nequiuerunt, expleuerunt Montalb. et Parrhaf. *tantique*. Maiorem dubitationem facit, quod in Rom. erat: *Caussa malis tantis*: sic Donatus et pars codd. Heinl. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, unde Medicus descriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *mali tantis*. Itaque rationes potiores conspirant in hoc, scriptum a Marone fuisse: *Caussa malis tantis oculos d.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti caussa mali*. Sed poetam dedecet semper eosdem numeros sectari. *oculis d. decoris* sec. Rottend. *oculos d. decoros* alt. Voss. 481 *tura* Mentel. pr.

curritur in muros, ut Troiae, cum praelium cum Achiuis propius urbi admotum esset, factum esse narrat Homerus. 477. Manifesta vestigia Iliad. §, 86 sqq. 269 sqq. Illud autem miror, quod Palladem iam tum coli a Laurentibus tradidit, quam Troianos primum intulisse communis fama obtinebat. 478. *Subuehitur*; supra VIII, 666 *castae ducebant sacra per urbem* Pilentis matres in mollibus. 479. *Dona*. Perperam peplum ex Homero huc vocant. Poetae genus ponere placuit. 480. κατ' ὄμματα καλὰ βαλοῦσα; oculis deiectis. cf. Ruhnck. ad H. in Cer. 194. 481. *Succedunt* sc. templum, intrant,

Et maestias alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. 485
 Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
 Horrebat squamis, furasque incluferat auro;

482 *de pectore* aliquot Pier. et Heinl. cum Goth. tert. *de limine* etiam Seru. agnoscit. Sed vid. Not. 483 *belli praeses* ordo in vulgg. ante Heinl., quem reuocauit Cuningham.; adeo difficile est quicquam in his probare, quod non alius improbet factum. *praesens* nonnulli, etiam apud Seru., sicque Medic., sed a sec. m., cum aliis Heinl. et Ed. pr. *et Saturnia v.* Parrhaf. a m. sec. 484 *Fr. m. templum* Goth. tert. 485 *Sterne solo pronum* Parrhaf. *et portis* Ed. pr. Burm. *portisque vel pontisque* Leid. *sub ipsis* ap. Macrobi. V Sat. 3, sicque a m. sec. pr. Hamb. 486 *in aberat* Gud. *in funera* pr. Hamb. a m. pr. 487 *rutilum thoraca* Macrobi. V, 20. VI, 7 et Gellius II, 6 agnoscunt, et sic Romanus, duo Rottend. et Hamb. alter. Sed alterum doctius. *inductus* ap. Pier. codd. quod cum voc. *rutilum* praetulit Wakef. quia et alibi occurrit *inducere* pro *inducere*, sup. V, 379. VIII, 457 et *rutilantia arma* sup. VIII, 529 et ap. Tacitum Hist. V, 13.

ut bene Seru. Alias languet prostrato ante urbis obsessae versus post illa: *Subuehitur* muros. 486 sqq. Aemulatur et h. l. magna matrum regina caterua. 482. *de limine*. Nil Maro Homerum, qui heroes argutandum; est pro, ingressae templum. Nam ex 330 sqq. Paridem; λ, more in prima templi parte 15 sqq. Agamemnonem; π, vota faciunt, qui deos ad 130 sqq. Patroclum; τ, eunt, nec interiora intrant, 369 sqq. Achillem. Sed orationem egregie ornauit et ut nos. 483 — 485. Preces variauit Maro: *thoraca indutus aenis* Horrebat 307. *effunde*, de prolapsio, *squamis*, pro thoracem in-

Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat
enlem;

Fulgebatque alta decurrens aureus arce; 490
Exsultatque animis, et spe iam praecipit hostem.
Qualis, vbi abruptis fugit praeleptia vinculis,
Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
Aut, adluetus aquae perfundi flumine noto, 495

490 *aureus*. Si tamen thoracem aereum indutus fuit, vt v. 487 dixerat, nunc non *aureus* sed *aereus* fulgere debuit. Tum displicet in his vers. quinque quinquies repetita copula *que*. 491 Desinit versus Goth. sec. Vellem maioris esset auctoritatis codex! *prae-ripit* Vratisl. conf. sup. lib. X, 277 et saepe al. 492 *adruptis* Reg. 493 *pratoque* Doruill. *potitur* aliquot Pier., quod non praeferam cum Catroeo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr. 494 *impastus* aliquot apud Burm. 495 *equae* Bigot. *profundi* Ven. fl. toto Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb.

duerat ex aere in squamarum *sicut equus, qui de prae-*
speciem contextum, *suras-* *pibus actus* (est Homericum;
que incluserat auro, ocreas *ἀνοστήσας ἐπὶ Φάρῃ*) *Vinc-*
aureas induerat. Sed multo *la suis magneis animeis*
etiam ornatiores sunt sequen- *abruptit et inde Fert se*
tia, v. 492—497, quae ex *se campi per caerula, lae-*
Homero Iliad. 2, 506—511 *taque prata, Celfo pecto-*
conuersa esse, iam veteres *re: (ἰεία (διδ) πειδίω προ-*
notarunt. Ad Turnum ta- *αίνων*, pulsando solum vngu-
men conuenientius translata *lis) saepe iubam quassat si-*
puto, quam de Paride fue- *mul altam; (ὑψοῦ δὲ κάρη*
rant pronuntiata; contra *ἔχει, ἀμφὶ δὲ χεῖραι ὤμοις ἀίσ-*
quam Popio visum. Nam in *σονται) Spiritus ex anima*
Turno summa alacritas et festi- *calida spumas agit albas.*
natio ac discursatio. Vir- *Luxurians; reddidit feliciter*
giliū tamen in verbis Ennius *ex Homericō loco κούδων,*
iam praeiuerat. Macrobio *quod ibi est pro γαυριῶν, de*
monente VI Sat. 3 *Et tunc,* *equo exultante, ferociente.*

Emicat, adrectisque fremit ceruicibus alto
Luxurians; luduntque iubae per colla, per
armos.

Obuia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit; quam tota cohors imitata relictis 500
Ad terram defluxit equis; tum talia satur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, et Aeneadam promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli: 505
Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serua.

496 *ceruicibus altis* sec. Rottend. *altum* malebat Cuning-
hamus: scilicet vt poeta nihil variet; semper idem sequatur!
497 *luduntque comae* Oudart. 498 *cui grege Volscorum* Sprot.
500 *Desiluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm. 501 *deslexit* alter
Hamb. 502 *sui meriti* Goth. tert. *audacia* Ven. 503 *et*
deest Gud. pr. Mentel. et sec. Moret. *turbae* Bigot. et Goth. tert.
turmis Rom. et Donatus. 505 *tentare spicula* Goth. 506 *ob-*
siste Hugen.

alte autem 496 possis iun- 432. *Desiluit*, honoris caus-
gere: *arrectis alte*; vt Ho- sa factum volunt. Cf., si tan-
mericum *ὑψοῦ κάρη ἔχει*. ti videtur, anaglyphum Borg-
Forte tamen sic languescit hesianum apud Winckelman.
versus; et iungenda sunt *alte* *Monum. ined. No. 137. co-*
luxurians, etsi hoc insolent- *hors* pro turma: nam equi-
ius dictum videri possit, pro tum h. l. est, *defluxit*; Ma-
alte exultans. *ludunt iubae* *crobo. VI, 4 (p. 595 Lips.)*
per colla, per armos. ἀμφὶ e Furio lib. I laudat: *Ille,*
δὲ χεῖραι ὤμοις ἀίσσονται. *gravi subito deninctus vul-*
Adde alterum locum ex Ho- *nere, habenas Misit equi,*
mero expressum in Apollon. *lapsusque in humum de-*
III, 1259 sqq. *fluxit et armis Reddidit*

498. De Camilla modo ad *aeratis sonitum.* 503. *Com-*

Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
Quasue referre parem? sed nunc, est omnia
quando

Iste animus supra, mecum partire laborem. 510
Aeneas, vt fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum leuia inprobus arma
Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta iugo superans aduentat ad urbem.

507 *horrenda virgine* Medic. a m. pr., idem a m. pr. *fixis*,
et si *oculos* praecesserat. *oculos fixos* pr. Voss. et pr. Moret. cum
Hugen., vnde Heinfl. coni. *oculis* — *fixis*. Sed praestat recepta
lectio, *oculos fixus*, et errorum causae satis patent. *fixit* editio,
qua Pier. utebatur: h. e. Ald. pr. vel alia, quae inde fluxit, sicque
Sprot. et pr. Hamb. pro var. lect. *fixus* emendatum a Naugerio
Ald. tert. 508 *grates* Rom. 509 *Quasque* Ven. 510 *Ista*
volebat Heinfl. *super*: at m. (in Foggin. *superat*) Medic. a m. pr.
514 *superans* reuocatum ab Heinfl. e Medic. et ceteris praestantio-
ribus; sic et vet. edd. Prima est edit. tert. Ald., in qua receptum
video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: sicque

parant Iliad. v, 73 — 80. nuntio. Nam, quae nun-
507. *horrenda in virgine* tiantur, fidem facti faciunt.
h. l. admiranda. Nam, quae 512. *improbus*, accipio pro:
admirationem, *stuporem*,
horrorem, faciunt, ad idem
fere genus referri possunt. 513. *quaterent campos*, ad
Sic *ἐκπαγλος* Homericum. incessum equorum referri
510. *partire*, respicit illud praestat. Lucret. II, 326
Solaque T. v. 504. In illis: *equites* — *mediosque repen-*
quando animus est supra *te Transmittunt valido qua-*
omnia, expresse magnani- *tientes impete campos*, Ser-
mam: adeoque int. supra pe- *uius ad perturbationem agro-*
ricula, fortunae casus et sic *rum*, h. e. agrestium; reuo-
porro; non aliter. cat. 513. *ardua montis de-*
511. *fidem* eleganter pro *ferta*; necesse est extremas

Furta paro belli connexo in tramite siluae, 515
Vt biuias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis;
Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in proelia dic-
tis 520

Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.

Goth. tert. Exquisitius tamen alterum. *superas* alter Menag. *iugum superans* alter Hamb., quae vulgaris, vt inf. v. 906, est
structura; sed exquisitior: *iugo*, superior euadens, superato iugo,
conf. sup. ad lib. II, 207. *aduenit* Oudart. *in urbem* aliquot Pier.,
probante Heinfl. 515 *belli*: hic distinguebat Zulich. *conuexa*
Leid. 516 *Vt binas* Vratisl. *armato vt binas* ed. pr. Burm.
obsidem Leid. et Goth. tert. *obsidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad
Stat. I Theb. 609. 517 *accipe* ed. pr. Burm. 519 *Tiburni*
Heinfl. inuexit, nescio quam bene: cum idem sup. lib. VII, 671
Tiburini reliquerit, vbi similis varietas occurrebat: quanquam *Ti-*
burni et illo loco praefendum arbitror. Addit vir doctiss., *Ti-*
burni manus ad Tiburnum fluium Tibur alluentem esse referen-
dum. An Anienem Tiburnum esse voluit? Tiburnum conditorem
Tiburis, deum vel heroem indigenam, nouimus omnes: vid. sup.
Exc. ad VII. Sequutus autem est Heinfl. vetustiores suos cum Do-
nato: quibus accedebat pars Pier., Mediceus tamen a sec. m. *Ti-*
burtique habet, idque Romanus firmat et Seruius cum aliis codd.;
adde tres Goth. et edd. vet. et Aldd. Tum pars codd. distinguit:
T. manus ducis: et tu, male. 521 *pergit* vel *tendit* pr. Ham-
burg. *in hostes* vel *hostis* nonnulli.

Albanorum montium partes tatum Aeneae, in quo tur-
respexisse poetam. 515. *Fur-* mae Arcades ab Euandro mis-
ta, sollenni poetarum voce sae, VIII, 518 et Etruscae
pro insidiis. 519. *Tiburni* (lib. X, 238. 239.) erant,
manus, copiae Tiburtinae, per planitiem camporum in-
cedentem mittitur Messapus, qui nunc non suas copias (v.
Catillo et Cora ducibus; sup. sup. VII, 691 et Exc. p. 573)
VII, 670 sqq. Aduersus equi- sed Latinas et Tiburtinas tur-

Est curuo anfractu valles, adcommoda fraudi
 Armorumque dolis; quam densis frondibus
 atrum

Vrguet vtrimque latus; tenuis quo semita ducit,

522 *vallis* vulgo editum: atque sic codd. pars; et reuocauit id Cuninghamus; nec male. *valles* Heinl. recepit e vett. codd., vt Medic. et al., item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus et Seruius. Si verum est, poetam ita scripsisse, quod valde dubito, non, quod aiunt, ob metri necessitatem, sed antiquitatis studio id fecisse dicendus. Nam *valles* et *vallis*, vt *vulpes* et *vulpis*, et sic alia. Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum vltima in caesuram incidat. 523 d. fr. *artum* Exc. Burm., non infelici lapsu. 524 *vtrumque* Parrhaf. et Goth. tert. *quo* Heinl. e suis vetustioribus et Pier., etiam Seru. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommodatius: Seruio quoque agnitum. *quam* ed. Iunt.

mas equestres ducit, et cum eo Camilla. 522 seqq. Infidiarum locus et ratio huiusmodi animo repraesentanda. Via Troianorum agmini pedestri, quod Aeneas ipse ducebat (cf. ad 445. 446), erat facienda per montium iuga et saltus: in his erat *vallis*, *curuo anfractu*, sinuoso flexu, quae ex aduersa venienti Aeneae parte in cliuum assurgebat; isque erat agmine superandus: ab vtraque vallis parte siluae. Has insedit Turnus: Equitatum autem Messapo et Camilla duce praemittit, vt manus cum praemisso ab Aenea Etruscorum equitatu conserat, qui per camporum pla-

nitalem intedebat, Tarchontis ductu. Hic pugna equestris fit, in qua, Camilla caesa, equites Latini fugiunt ad urbem. Audita Camillae cedere equitatusque fuga, Turnus consilio infidiarum abiecto ex saltibus obsessis in campum procedit, vt fugam Latinorum equitum sistat vrbemque, ne primo incurfu capiatur, praesidio firmet. Quo facto Aeneas liberat saltus angustias superat; v. 896 sqq. Assequutus est hac oeconomia poeta hoc, vt absentibus Aenea et Turno geri res posset virtute Camillae et Tarchontis.

523. *quam* — *atrum* h. silua densa, per quam, *qua*,

Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota iacet, tutique receptus;
 Seu dextra laeuaque velis occurrere pugnae:
 Siue instare iugis, et grandia voluere saxa.
 Huc iuuenis nota fertur regione viarum; 530
 Adripuitque locum, et siluis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Vnam ex virginibus sociis sacraque ceterua,

525 *fremunt* Bigot. f. *premunt*, inquit Heinl. Mox vl. 526 praeponebatur huic in Regio. 526 *in* aberat Rom. e *speculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. sec. 527 *P. inculta* Sprot. *immota* Parrhaf. vid. ad Ge. III, 416, quod Burmanno se probabat, vt esset a belli tumultu immunis. *recessus* plerique Pier., inter quos Rom. et Medic. a m. sec. cum Goth. pr., quod iam Seru. damnavit. *recussus* ed. Mediol. 528 *concurrere* aliquot Burm.; sic vero pugna esse debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect. 529 *aut gr.* Doruill. *euoluere* sec. Mentel. *inuoluere* Leid. *vulnere* Rom. 531 *Arripiuntque* sec. Moret. *insedit* Hugon. *sedit* Montalb. 532 *Ἰνπν.* Opem alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22. 533 *sacris sociaque* c. Rom. *socia sacrisque* Hugon. *sociis sociaque* Goth. sec.

angusta semita est. 525. *aditus maligni*, angusti, exigui; 527. *ignota* Troianis. Si non, obscuri, vt Seru.; nam similis autem infidiarum collo- lib. VI, 270 adiunctum est: candarum descriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 sqq. 526. *in speculis*; in collis vertice, vt *σχοπία*. Erat is planus, adeoque omni ex parte opportunus, seu ad procurrendum, 528 seu ad propulsandum hostem, si superare collem vellet: 529. Nam *instare iugis*, de iugo desu-

Conpellabat, et has tristis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Ca-
milla, 535

O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iste
Dianae

Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.

534 *tristi* Heinl. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et sec.), pro vulgato: *tristes*, vel *tristeis*, vt in Aldd. et al. At *tristis* Medic. et Macrob. V, 22 cum Donato, quod et ipsum Hein- sius praetulisse videtur, et nunc reuocamus cum Brunckio. Iudi- cium nostrum puta eo niti, quod *tristis voces* plus grauitatis epicae habet; alterum *tristi ore* Ouidii elegantia dignum. *Latoida* alter Hamb., pro *Latoia* putat Heinl. vel *Letoia*. 535 *ad* abest Ven. 537 *Nec* alii. *enim* abest binis Burm. et vni Goth. *nouus* deerat Doruill. 538 *subitoque* a m. pr. Medic., perperam. vid. Heinl. ad III, 225. *subitque* Montalb. At pro *que* malim *ve*: *su- bitaue*; nec nouus amor est nec subitus.

nae nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque constat in Dian. 204 et 240, vbi vid. Spanhem. Mirum id visum Seruio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22, qui de nimia doctrina hoc Virgilium fecisse suspicabatur. Perpe- ram vtique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292 Opis est inter puellas Hyperboreas, quae frugum primitias olim Delum appor- tarunt, et cum Diana ibi manserunt; cf. Apollod. I, 4, 4. Recte adeo a Marone nympa Opis memorata est, et eodem forte respectu inf.

858 Threissa appellatur. Iu- vat autem illud notare, Dia- nam h. l. *cum Nymphis suis*, quibus siluae solent pro sedi- bus assignari, in Olympo se- dere, vnde vss. 595. 596 Opis deuolat in terram. 536. *nostris armis*, quibus Ca- milla in morem Dianae et Nympharum vtitur. conf. inf. 844.

Quae sequitur narratio de Camilla et patre Metabo, Pri- vernatum tyranno, ex an- tiquis Italorum fabulis, seu annalibus petita, et egregie ad epicam poesin accommo- data, cum ea τὸ τερατώδες

Pulsus ob inuidiam regno viresque superbas
Priuerno antiqua Metabus cum excederet vr-
be, 540

Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Sustulit exilio comitem, matrisque vocauit
Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.

540 *Priuernum* Seru. ad VIII, 803. Ita et *urbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat. 542 *vocari* Parrhaf. *locavit* Gud. 543 *Scamillae* editum Pierius memorat: sc. in Ald. pr. At *Cas- millae* editum in alt. et hinc in ceteris. *Carmillae* Gud. a m. pr. *quas millae* codd. ap. Pier. Verum arbitror esse: *Casmillae*, ad

habeat, dum saeui tyranni sas, vnde quis superbit; est animum, quod haud expec- itaque ornatus, splendidus, tares, filiae magno amore diues, potens. Ita honores contactum exhibet (conf. ad *superbi. coniugium super- bum* Aen. III, 475. *Ilium superbum* III, 2. *ostrum su- perbum* I, 639 vbi cf. not. Ab effectis autem ductae sunt notiones, vt superbus sit durus, saeuus, vt VIII, 481 *superbo imperio et saeuis armis*. tum rebellis, qui iugum ferre nequit, ferox libertatis studio, vt de Bruto vidimus VI, 818. amantes, qui aemulos haud ferunt Ge. III, 217. *debellare super- bos* VI, 854 vbi opp. *par- cere subiectis*. Ex priore itaque ratione *vires super- bae*, vt *opēs superbae*, sunt omnino ingentes, nimiae. 543. Tribuit igitur poeta patris voluntati, quod emol-

Ipse, sinu prae se portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum; tela vndique saeua preme-
bant, 545

Et circumfuso volitabant milite Volsci.

Ecce, fugae medio, summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum 550
Versanti subito vix haec sententia sedit:

quod accedit Doruill. *Casmile*, infimi tamen loci codex: idem in
suis membranis reperit Brunck. et recepit: nisi potius, inquit,
Cadmilae poeta scripserit: vt *Κάδμιλος* apud Lycophr. 162 est
Ἐρμῆς. quae Boeotica ibi fertur esse pronuntiatio. At Italica fuit
Casmilus. *mutata* iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetustiori-
bus nostris. At Egnatiana et aliae *mutilata*: vt et Pierius editum
legebat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita
est *f*. Debetur hoc inuentum Benedicto philologo in edit. Iunt. 1520,
qui eam lectionem vetustos codd. et bona ingenia agnoscere ait. Vi-
detur tamen *mutata* poeticam orationem magis decere: et muti-
lacio sub illo tamquam genere comprehensa est; tum tuetur id
consensus codd. vetustiorum omnium. 545 *bella* v. *f*. Ed. pr.
Burm. 546 *pendebant* m. *V*. Sprot. 547 *f*. in medio alter
Mentel. et Scheffer. *fuga e medio* tert. Rottend. *habundans* in
codd. passim, vt et alibi. *ab vndis* Parrhas. et Exc. Burmann.
548 *tantis* Erf. 550 *Tardatus* Sprot. 551 *Versanti subito*:
distinguit Ge. Fabric. cum aliis, etiam Valken. ad Ammon. p. 67:
in subitis enim cogitationibus animum difficulter consilium capere

lita pronuntiatio serioribus Schol. Apollonii ad I, 917.
aetatibus attulit, vt, pro Macrob. III Sat. 18, et Seru.
Casmilo Camillus; pro *Cas-* ad h. l. 544. *iuga longa*,
mila, *Camilla* diceretur. non longinqua et remota,
Vox illa a Pelasgis in Italiam sed longo tractu continuata.
illata Etruscis quoque fuit 549. *Ruperat*, eruperat se,
frequentata, qui Mercurium vt iam alibi vidimus: *ἐρράγη*.
Casmilum appellarunt, tam- 551. Cum omnia secum ver-
quam *ministerium* deorum. v. *fasset*, *vix haec sententia*

Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et siluesiri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediae circumligat ha-
stae; 555

Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voueo; tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit. Adcipe, testor,
Diua tuam, quae nunc dubiis committitur au-
ris. 560

aut rem expedire. Vix tamen satis placet: *Omnia versare subito*.
Ita *celeriter* dicendum fuisset. Praestat igitur altera ratio: cum
omnia secum verlasset, *subito vix haec sententia sedit*, vt noua
ratione *subito vix* iunxerit: vt *vix tandem* eo deuenerit, *subito*
tamen consilium hoc arripuerit. Nam *subito victrix sententia*
sedit, quod quis mecum coniiciat, esset ornatius forte, quam
locus fert, vim autem illam non haberet. 552 *ferebat* a m. sec.
Medic. et Goth. sec. 554 *Hic* Hugen. *Huc* a pr. m. Rom. pr.
gnatam Leid. *gratam* Sprot. 557 *hanc* abest Doruill. 559 *ho-*
stem supplex Goth. sec. 560 *d. c. armis* sec. Rottend.

sedit subito, quae subito I, 318 *habilem arcum* vidi,
animum subierat. 553. *ro-* mus, *ensem* IX, 305; *galeam*
bore cocto, igni durato, ibid. 365. De alligata por-
praeuisto. 554. *Telum im-* ro puella ingeniose v. 558.
mane—*Huic*; nota structu- 559. *tua tela tenens supplex*.
rae immutationem, quae vel Hasta autem illigatum pon-
ob negligentiae speciem sua- dus in alteram ripam trans-
uitate non caret. *clausam*, mittit, vt ipse liberis mani-
inuolutam cortice. Suberis bus transnatare possit; *famu-*
copiam in Priuerni agris nas- *lam* dixit consecratam: quia
ci obseruauit Sponius. *habi-* ministri deorum *ὑπηρέται*,
lem, ita vt haberi, tractari, *δοῦλοι*, diis se consecrant.
pro iaculo emitti illa cum 560. *dubiis auris*, per quas
hasta posset; *ἀραρυῖαν*. Sic ipsa infans dubia salute fer-

Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
Inmittit: sonuere vndae; rapidum super amnem
Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.

At Metabus, magna propius iam vrguente caterua,
Dat sese fluuiio, atque hastam cum virgine vic-
tor 565

Gramineo donum Triuiæ de cespite vellit.
Non illum tectis vllæ, non moenibus vrbes
Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum et solis exegit montibus æuam.

561 *abducto* Oudart. *contentum* pr. Menag. tert. Mentel. Par.
562 *sonuere auræ* coni. Burm. Qui enim vndæ, inquit, *so-*
nuere? Scilicet grauiter commotus aer aquæ superficiem impellit
et vndæ fremitum mouet; quid? quod transuolans iaculum sibi-
lum vel strepitum facit in aere, quem ipsi amni tribuere potuit.
564 *propius magna* aliquot Burm. *iam* aberat Medic. et Goth. pr.
566 *de c. tollit* Gud. et Erf. 567 *non vllæ m.* Goth. pr.
montibus alter Hamb. *urbis* Ven. 568 *Excepere* Sprot. *ille*
Zulich. 569 *et* aberat Oudart.; et melius abesset. Sed quot alia

tur. 562. *sonuere vndas*; (vt sæpe, v. c. VIII, 61),
h. aer super vndis, sibilo per scil. flumine traiecto, et filia
hastam traiectam facto. cf. seruata. *donum Triuiæ*, ex
Var. Lect. Sic inf. cum Opis voto; quam Dianæ vouerat:
per aerem cum impetu de- v. 557. 558. 559. 560. 568.
scendit, moto in aere sonitu, *manus dat* proprie victus,
ipsa *caeli delapsa per auras* tum omnino qui cedit, qui
Insonuit XI, 595. 596. Has placatur, h. l. qui, quod hu-
tam autem sic missam puta, manitas aliorum vel hospita-
vt alteri littori ea infingeretur. litas offert, accipit. An vs-
563. *Infelix*; vel respectu quam de manibus hospitem
præsentis Camillæ fati, vel iungendis loquendi vsus tu-
quod iam illa ætate tantum lerit *manus dare*, vt dic-
vitæ discrimen adiret. tum: *accipere aliquem*

565. *victor* compos voti manu, dubito. 569. non

Hic natam, in dumis interque horrentia lu-
stra, 570

Armentalis equæ mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
Vtque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, iaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parua suspendit et ar-
cum. 575

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuuiæ per dorsum a vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;

non essent delenda, si hæc ratio valeret! Sustulit Brunckius et re-
posuit pro eo at Wakefield, nec improbo factum. *Solus* Parrhaf.
P. in saevis Ed. pr. Burm. *æuom* Rom. 570 *Hic* edd. Aldd.
et hinc omnes, quas vidi, etiam Nic. Heinsii priores. Nec nisi in
ed. Burm. probatum *Hinc*: merito iterum eiectionum. 572 *teucris*
pro *teneris* Franc., stupore librarii. *inmulcens* pr. Hamb. *mu-*
nera Goth. tert. 573 *plantas* Medic., sed a m. pr. 574 *Insti-*
terant pr. Hamb., tum *armavit* omnes Pier. et Heins. potiores:
adde Burm. et Goth. sec. ac tert. cum Erf. Retinetur tamen *one-*
ravit inde ab Aldo editum, tamquam elegantius; inprimis cum
de tenellæ puellæ manibus sermo sit; quandoquidem credere licet,
poetam maluisse id, quod venustius esset. Agnoscit quoque Ser-
uius. In Sprot. erat *firmauit*. *iaculis acutis* pr. Hamb. et Ed.
pr. Burm. 575 *ex humero paruo* Goth. tert. 576 *vittas* pro
pallæ Oudart. 577 *a* abest aliquot Burm. *pendunt* duo eius-
dem. *terrent* Hamb. alter a m. sec.

pastorum æuam, vt Seru., quia *ferus* etiam de equo:
pro pastoralis vita, sed in vt sup. II, 51. 573. Pro-
montibus pastorum; qui prie erant *vestigia prima*,
a pastoribus habitabantur. in quæ, quibus, institit
570. *dumi, lustra* pro siluis. plantis pedum. Sed doctius
Armentalis equa, ἵππος alterum, pro vulgari. Vt
ἀγελαία. 572. *lacte ferino*; primum infans pedibus in-

Strymoniamque gruem, aut album deiecit olo-
rem. 580

Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum. Sola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuisset
Militia tali, conata laceßere Teucros: 585
Cara mihi comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrguetur acer-
bis,

Labere, Nympha, polo, finisque inuise Latinos,
Tristis vbi infausto committitur omine pugna.

581 *Multae tam f. sec. Moret.* 583 *v. honorem pr. Moret.*
et ipsum non male. Sed *colere amorem*, vt fouere, seruare: stu-
dium armorum et virginitatis. 584 *corrupta Vratisl.*, perperam.
corrupti militia, exquisite pro vulgari, corripui cupidine, studio
militiae. 586 *Cura mihi Goth. tert.*, elegantius vulgato; sed isti
codici non tantum tribui potest, vt vulgata mutetur. Tribuit ta-
men ei hoc Wakef. vt in carmen reciperet. 587 *V. a. nunc*
quauquam f. Ed. pr. Burm. *quando equidem Rom. vrgentur*
Hugen. et pr. Moret. a m. pr. *vrgemur* olim alicubi editum fuisse
ex Pierio apparet, sed omnes, quas habemus, edd. vett. *vrgetur*
exhibent. *fatis — iniquis* aliquot Pier. et Heinl. cum Goth. tert.
cf. sup. ad lib. I, 668. 588 *inuifa Rom.* 589 *ordine alter*
Hamb. a m. pr. *pugnae Goth. pr.*, vt committatur ipsa Camilla;
sed perperam.

stitit. 580. *Strymoniam* tur in his: *Multi illum pue-*
gruem: v. sup. Ge. I, 120. *ri, multae optauere puel-*
581. *Multae illam.* Idem *lae, de flore. Tyrrhena*
orationis color sup. lib. VII, *per oppida.* Amaseno tra-
54. Laudat Cerda Ouid. iecto Metabus ad Campano-
Met. III, 353 sqq. I, 478 sq. rum fines accedere debuit:
Adde Pindar. Pyth. IX, hos infedere olim Etrusci.
188 sqq. Catull. Carm. Nupt. Seruius ad h. v. et 567 ad
42 sqq. qui praeiuisse vide- Etruscorum potentiam rem

Haec cape et vlticem pharetra deprome sagit-
tam: 590

Hac, quicumque sacrum violarit volnere corpus,
Tros Italusue, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube caua miserandae corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa leuis coeli delapsa per auras 595
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;

590 *Hoc Ed. pr. Burm.* *Hanc eius Exc.*, male. v. Not. *vic-*
tricem Mentel. pr. 591 *Hanc Goth. pr.* *Ac sec.*; virumque
etiam in Pierianis occurrebat. *sacra Sprot. violaret Mentel. pr.*
violauit Parrhaf., vt inf. 848. 592 *Italusque Rom.*, tum Me-
dic. et alii tres Heinlii, minus bene. 593 *miserabile pr. Hamb.*
594 *Intemerata Franc. cumulo Zulich. tumuloque patrisque Ven.*
595 *Dixit et illa Medic. et Ven. Dixerat: illa Goth. sec. de-*
lapsa Heinl. primus e Medic. et aliis: inter quos duo dilapsa.
Vulgg. leg. demissa. 596 *Insonuitque nigro pr. Hamb. Ad-*
volat et virgo Franc. I. longo c. Zulich. a m. pr. tegmine
Goth. tert. Sed *turbine recte*, de nube obscura, vt iam alibi
factum vidimus, et Homericum *νεφέας, νεφέλην*. 597 *muris tectis-*
que propinquant citatur a Valerio Probo in Arte. *Tò propinquant*
impenſe placebat Heinlio. v. ad lib. X, 238. 598 *Etrurique vel*
Etrurii multi apud Heinl. et Burm., librariorum vtique incitia;

refert, quorum iure olim to- tur. 592. 593. Sarpedonis
ta Italia tenebatur. 590. fatum ante oculos ex Iliad. π,
Haec cape; puta cum his 453. cf. sup. ad v. 432.
dictis Dianam arcum et pha- 594. *patriae*, graece: in
retram Opi tradere. 591. patriam vel in patria terra.
Auguste: pro: qui vulnus 595. 596. volatus velocita-
intulerit; sed loquitur de tem bene declarauit per in-
virgine deae consecrata. Et *sonuit: inuoluta turbine,*
ducta hinc vltionis ab Arunte *nigra nube.*

sumtae caussa. Nam, qui 597. *manus Troiana;* de
sacra violant, a Diis puniun- pedestri agmine, quod Ae-

Compositi numero in turmas. Fremit aequore toto
 Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis 600
 Huc obuersus et huc; tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.

etsi dubitari vix potest, ab initio *Etruros* et *Etruriam* fuisse; et temporis successu alterum in *Etrusos* et *Etruscos* abiisse. Prima pronuntiatio *Turseni* et *Tursi* fuisse videtur, inde *Truri*, *Trusi*, *Etrusci*, et molliore sono *Tusci*, *Tuscia*. Vid. Comment. Soc. Gott. T. III, P. II, p. 38. 599 *Compositus* Zulich. in abest binis Burm. et Goth. tert. in *turbas* idem et Sprot. in *turmis* Parrhaf. in *turmas* numero duo Burm. 600 *pulsat* Ald. (pr.). *spumat* Tan. Faber emendat, *perperam*; nam *haben*is pugnat est contra habenas pressas luctatur, quod Burm. illustrat: vt *μάχεσθαι τιμ*. 601 *conuersus* Medic. Gud. Sprot. et Leid. (cum Erf.), quod minus placere, Heinsius monet. *conuersus* adhuc Franc. iam late pr. Hamb.

neas ducebat, accipe, vt sequentia de equitatu. v. sup. 449. 450. 511 sqq. et Not. ad 522. Constabat autem equitatus maxime ex Etruscis: sup. v. 450. 517 et Not. ad 519 et h. l., isque per campos incedebat: hinc *aequore toto*. 599. *numero*: ad numerum suum militum, quos quaeque turma habere debebat; vnde etiam *numeri*, ipsae cohortes, turmae. Non audiendus Seruius. 599. 600. 601. *ἐναργεστάτη* descriptio equorum generosiorum incedentium: *Insultans* vid. Ge. III, 117. *pugnat* spectat ad reluctance equorum, qui frenis cohiberi se vix patiuntur et repng-

nant: hinc *Huc obuersus et huc*. Prudent. Psychom. 194. *Huc illuc frendens obuertit terga* etc. 601. 602. Poeticum hoc phantasma satis notum: et iam alibi obseruatum, Ennium in eo praecessisse, Ennio autem Graecos et ipsum Homerum Iliad. v, 339. De hoc igitur nil nunc monemus. Sed *ferreus ager* audacius etiam quam sup. VII, 525 *atraque late Horrescit strictis seges ensibus*. Scilicet *ager horret late hastis*, atque inde *ferreus* ad visum et opinionem, ferreis hastis totus collicens: hinc subiicitur: *campique armis sublimibus ardent*. Quae si ad hunc mo-

Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
 Aduersi campo adparent, hastasque reductis 605
 Protendunt longe dextris, et spicula vibrant;
 Aduentusque virum fremitusque ardescit equorum.

604 *Coras* Goth. sec. et hic. conf. VII, 672. 605 *hastasque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot. 606 *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vett., et recte: nam, etsi reducta dextra teneatur hasta, tamen ea protenditur, prominet, inprimis si cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Praetendunt* tacite irrepsisse in Burmannianam editionem, non consilio receptum videtur. Nam Heinf. non admittit, nec illud nisi in Medic. a m. pr., tum in Menag. sec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit scriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec est cur illud per se improbet aliquis. Nam *praetendere*, *προτινεν*, ad idem fere redeunt. *Proiciunt* Goth. sec. Tandem librariis emendandum esse pronuntiat Io. Schrader. Nam nondum emittunt, adeoque nec *vibrant*. Herm. Arnzen. Epist. erit. p. 72. videtur accipere neutraliter *spicula vibrant*. vt IX, 769 *vibranti gladio*. 607 et fr. altor Menag. Neminem video ad hunc versum offendisse. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuisse quam equidem exputare possum. Nam, quid *fremitus equorum ardescit* sit, obuium quidem est; sed velim doceri, quid sit: *Aduentus*

dum expedias, intelligis, non vt Cerda vult, sed aliae sunt sine iudicio poetam hunc verbum ab Ennio (Annal. I, p. 33 ed. Column.) summisisse, Ennium autem male irrisum fuisse ab Lucilio, quod h. l. factum narrat Seruius. Add. Macrob. VI, 4 pr. *ardent*, exquisitius quam resurgunt. Sic tamen et *αἰδεσθαι*, *αἰδεῖν*, *φλέγειν* et alia.

603. 604. Vt praedixerat v. 518. 519. 606. Non idem, vt Cerda vult, sed aliae sunt *hastae*, alia *spicula* h. iacula: his eminus, illis cominus, pugna fit. Igitur hastas *reducunt*, vt cum impetu immittant, iacula *vibrant*, rotant. conf. Var. Lect. 607. *Aduentus virum ardescit*, h. strepitus ex aduentu, seu strepitus aduenientium, maior maiorque ad aures accedit et increbescit, quo propiores inuicem sibi turmae

Iamque intra iactum teli progressus vterque
 Substiterat: subito erumpunt clamore, fremen-
 tisque
 Exhortantur equos; fundunt simul vndique
 tela

610

virum ardescit. Potest abstractum videri positum pro concreto, ut sit pro: *viri aduementes, propius accedentes, exardescunt.* At hoc ieiunum est, et loci splendorem, qui summus est, offuscatur. Dicam igitur: vtriusque agminis, quo propius iam inuicem turmae accedunt, incessum concitatioem esse solere, idque designari per *aduentum virorum ardescit.* Egregia sententia! vereor tamen, ut satis commode verbis concepta videri possit: non enim aduentus, sed in aduentu gressus, ingressus, exardescit. Suspicietur aliquis vitium inesse ex vna littera, quam copula inuexit, et leg. *adventuque, virum fremitusque ardescit equorum;* h. et aduentu, cum vtrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardescit, h. increfcit, maior fit. Aut, ut magis niteat oratio: *Adventuque virum, fremitus ardescit equorum:* quo propiores sunt, eo magis equi fremunt. Si tamen haec comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre, quod durius et audacius dictum videri potest, et id tenere, quod in notis apposui: *aduentum innuere strepitum aduentantium.* Illustrat poeta sententiam quodammodo infra vl. 910 *Et saeuum Aenean agnoscit Turnus — Adventumque pedum flatusque audiuit equorum.* 608 *inter* Goth. tert. *iter* Ven. *intus i. leti* Franc. 609 *Substiteraut* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm., quod magis etiam obscurat orationem; nam non agmina, sed agminum progressus substituisse dicitur. *rumpunt* Goth. tert. *furantis* Zulich. Parrhaf. Par. et Ed. pr. Burm. *furantisque* Rom., tum Medic. pr., sicque Goth. et sec. *furantesque* vett. edd., usque ad Aldinam tertiam a Naugerio castigatam; inde *frementes* recte praeferrunt coepit. 610 *fundit* Zulich. a m. pr., vnde Heinfl. coni. *fundi.*

sunt. Etenim, quae augentur, imprimis motu, incalescere, adeoque et exardescere, (alibi incendi, v. ad X, 895.) dicuntur. cf. Var. Lect. 608. Progressus vtriusque exercitus eo iam factus erat, ut intra teli iactum ventum esset: quando vtraque acies substitit. In sqq. comparatio institui potest non sine fructu cum Iliad. δ, 446 sqq. et v. 610. 611 videndus Iliad. μ, 156 sqq. 278 sqq. *ca-*

Crebra niuis ritu, coelumque obtexitur umbra.
 Continuo aduersis Tyrrenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedan-
 tum

612 *aduersi* vett. edd., sicque Rom. cum aliis; et ipse Medicus, ad Foggini quidem fidem, cum trinis Goth. *aduersus* Franc. Sed *aduersis* elegantius. Habet iam Ald. pr. *versis* Ed. pr. Burm. *Achonteus, Acontheus, Acontes,* in codd. Est *Ἀκοντεύς.* 613. 614 *Commixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt* Bigot. et Goth. tert., quos iam toties in eandem lectionem consentire vidimus. *ruina Dant sonitum ingenti* Moret. sec. et qu., quo Heinfl. Medicum alludere arbitratur, in quo *ruinam* et *sonitum.* Probabilius est, istam Moretanorum lectionem coniectam esse ex simili lapsu: etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant sonitum ingentem, et ruina Dat sonitum* Parrhaf. *sonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad sententiam verborum attinet, video vtiq; accipi hoc, etiam a Burmanno: *dant ruinam*, id est, cadunt cum magno sonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam*, vulgo ita dici. Verum h. l. significatum hunc habere nequit; si enim nunc vterque cadunt, ineptum esset, mox Aconteum excussum praecipitari v. 615 — 617. Igitur verius arbitror, quod in notis posui, esse simpl. pro ruere; irruunt viri mutuo impetu, et hastis elusis ipsi equi considunt aduersis pectoribus. 614 *Dat* Franc. *prae fractaque* vett. edd. tum Aldd. et inde vulgatae. *perfractaque* ex Rom. Medic. et aliis iam Pier. notauit, et ex Medic. a m. sec. aliisque Heinflus. Sic quoque tres Goth. *perfectaque* a m. pr. Me-

lum obtexitur umbra. conf. vius ad vl. 608 habet: „Et inf. XII, 578 *et obumbrant aethera telis.* Etiam vulgari sermone tritum. Vnde illud Laconis, se sub umbra telorum esse pugnaturum. At Iliad. ρ, 366 sqq., quem non cum nostro contendere debebant, puluere caligo obducitur pugnae, non telorum crebritate. Quod autem Ser-

„Enniana est ista omnis ambitiosa descriptio: „ hoc ad ea spectat, quae supra ad IX, 806 sqq. vidimus.

612. *Tyrrenus* h. l. nomen viri Etrusci proprium; *Aconteus* e Latinis. 613. *ruinam dant*, ruunt. *perfractaque* — *rumpunt* pro perfringunt, pro, illiduntur

Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Acon-
teus, 615

Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.

Extemplo turbatae acies, versique Latini

Reiiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.

Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas. 620

Iamque propinquabant portis, rursusque Latini

Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:

Hi fugiunt, penitusque datis referuntur ha-
benis.

dic. et Gud. *perfoffaque* tert. Moret. *quadripedantum* scriptum
passim in codd. Pier., vt in Rom., vt et alibi. *quadripes* vt *qua-*
driungi. cf. Burm. ad XI, 875. 615 *Expulsus* Bigot. 616 *tor-*
menti Medic., sed a m. pr. aut torto Goth. tert. *actus* Gud. a
m. pr. et pr. Menag. 617 *dispargit* Leid. *spargit* Goth. pr. et
Ed. Mediol. *disparfit* alter Mentel. *disperfit* a m. pr. Gud.
619 *Deiicunt* sec. Moret. *palmas* Goth. tert., perperam. Mos
in fuga clipeos in tergum reiiciendi notissimus. *ad m. versant*
alter Hamb. *torquent* ed. Mediol. 620 *inuasit* vett. edd., quod
tamen in solo Menag. pr. et Exc. Burm., quodque miror, in Colo-
tiano, occurrebat. *inuadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier.
Medic. et omnes Heinl., Gothani quoque, *inducit*, quod iam Ald.
tert. exhibere coepit, et quod vnice verum: turmas in hostem in-
ducit. *Asillas*, *Asilas*, *Asillus*, aberrant; accedit *asellus* libra-
rius. In Virgilio est *Ἀσύλας*. 621 *versique* Pierius in ora codicis
notauerat.

inuicem; scilicet hasta neuter
alterum attigerat, itaque ipsi
equi concitati summo impe-
tu in se ipsos irruunt: qua
ruina, quo conflictu, labe-
factatus Aconteus equo dei-
citur. 620. *Troes* nunc:
mox *Tusci* 629, quoniam ex
vtraque gente equitatus con-

stabat, *agunt*: versos in fu-
gam impellunt, vt supra V,
265. vid. Burm. *Asylas*, qui
Pisa Etruriae copias adduxe-
rat: sup. X, 175 sqq. 622.
colla equorum: qui quoniam
domiti, vt facile flecti que-
ant, hinc colla *mollia*: vt
Ge. III, 204 *molli collo*:

Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus

Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vn-
dam 625

Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:

Nunc rapidus retro, atque aestu reuoluta resor-
bens

Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.

624 *procumbens* pars codd. Heinl. et Burm., tum Ed. Ven.
Burm. cum Goth. sec. et tert. Adde Rom., sed perperam. conf. sup.
ad V, 204. 625 *ad terram* pars codd. cum Rom. et vett. edd.
ad terras Aldd., sicque Medic. alique. *vnda* Medic. cum aliis ap.
Burm. *superiacet vnda* duo alii: sed *superiacit vndam* doctius
h. iacit vndam super scopulos: praepositione ad verbum retracta:
vt fere Graece dicas: σκοπέλους τ' ὑπερέβαλε κύμα sc. πόντος.
Scopulos autem minores ante oculos habere necesse est. Nam, si
maiores fuerint, tum ἀμφὶ ἄκρας κυρτὸν ἰδὼν (κύμα) κορυφοῦται,
ἀποπτύει δ' ἄλως ἄχνην, fractus scilicet fluctus: vt Iliad. δ, 425.
426. conf. Od. ε, 402. 403. Simili vsu bene h. l. v. 626 adiectum
Spumeus. 626 *sinus* Mentel. pr. *profundit* Ven. 627 *Nunc*
trepidus Zulich. a m. sec., perperam. *resoluta* Gud. et Goth. tert.
resoluens Franc. 628 *Saxa ferit* Zulich. a m. interpolatrice.
vado lambente Exc. Burm. Verum aquam fluctus reuoluti de-
crescentem memorat poeta, adeoque labentem.

et *mollia crura* ibid. v. 76. *alterno gurgite*, vnda, fluc-
624 sqq. Comparatio prae- tu. *arenam extremam*, in
clara et ornatissima: cui ex interiore littore, *perfundit*
parte similem ex Quinto Ca- *sinu*, fluctu in sinum vndas
labro excitauit Guellius (lib. *iam languentes cūruante*.
XI, 226 sqq.); accedit tamen Nunc *pontus*, vnda, *aestu*,
haec propius ad locum Ho- vicissitudine maris aestuantis,
meri Iliad. λ, 305 sqq. Non grauiter commoti, *rapidus*
autem ad aestum maris cres- *retro* (παλιρρόδιον κύμα, v.
centis et decrescentis trahen- c. Od. ε, 430. Sic malo,
dum est, sed de motu maris quam *retro fugit*), *atque*
littus alluentis et alternis ac *resorbens* (sc. ἀναρροισδῶν)
cedentis ac recedentis. Or- *fugit saxa reuoluta*, h.
natum obserua in singulis. per quae vnda reuoluitur,

Bis-Tusci Rutulos egere ad moenia versos;
 Bis reiecti armis respectant terga tegentes. 630
 Tertia sed postquam congressi in proelia, totas
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir:
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in
 alto

Armaque, corporaque, et permixti caede virorum
 Semanimes voluntur equi; pugna aspera sur-
 git. 635

Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat

629 *Bis Teucris* Medic. a m. pr. et Zulich. a m. sec. Vid. Not. ad v. 620. *versus* Hugon. 630 *resp. t. sequentes* Goth. tert. 631 *in* abest pr. Voss. et Oudart. *que* in fine, vt *totasque* esset, adficiuerat Heinl. ex binis Rottend. pr. Hamb. sec. Mentel. et Franc., parum suauiter, tum parum graui auctoritate. 633 *Tunc* alii. *et* abest Goth. tert. *ab alto* Menag. pr. *f. multo* Parrhaf. et Oudart. pro var. lect. 634 *et* abest Ed. pr. Burm. 635 *Seminices* Gud. pro diu. lect. *Semianimes* etiam hic Rom. *sternuntur* Bigot. et Goth. tert. 636 *Ὀρσίλοχος*. At *Orsilocus*, *Orsilogus*, aberrant. 637 *relinquit* Franc. 638 *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier.

ἀνακλίνδεται, et *relinquit* Iliad. δ, 450 sqq. Loca alia pontus *littus vado labente*, similia obseruabit quisque fluctu recedente ac decrescen- pro se. Vnum excitabo Eur- te; donec nouus fluctus ite- rip. Phoeniss. 1196 sqq. rum alluat.

631. *in tertia praelia*: 637. *Orsilochus* ex Tro- eleganter pro, tertio. 632. ianis est. v. inf. 690. *Remu-* legitque *virum vir* Homeri- lus ex Latinis, diuersus ab cum: *ἀνὴρ δ' ἀνδρ' ἐδνοπάλι-* eo, qui supra IX, 592. 593 ζεν Iliad. δ, 472, h. e. per- memoratus. Ad reliqua v. cussit. 633. *Tum vero*. vid. 637 — 640 cf. sup. X, 890 sq.

Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
 Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolan, 640
 Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua
 Caesaries, nudique humeri; nec volnera terrent;
 Tantus in arma patet. Latos huic hastia per armos
 Acta tremitt, duplicatque virum transfixa do-
 lore. 645

640 *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathyllus* (hoc in Medic.), et *Iol-* lam, *Iollan*, aberrant. 641 *pectore* Gud. pro diu. lect., per- petua fere varietate. 642 *Hermonium*, *Hermionum*, *Herm-* nium in libb. 643 *Sustuli* maiorem interpunctionem ante *Nec* vulnera terrent: nam ad nudo cui spectant. 644 *Quem* muscas captare iuuat, ex Seruio varietatem exsculpere potest: *Totus in arma patet*. In Rom. *Tantum in a. p.*, ex interpretatione. hinc edd. spbalma. 645 *Acta premit* Ed. pr. Burm. *duplicatque* virum transfixa dolore Heinl. ex codd. auctoritate reposuit et suorum et Pierianorum. Idem iam vet. edd. habuere. Primum dolorem video in Aldd. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. VII, 633 enotauit Burm., sic virum transfixa hastia, quae figitur, transfigitur, et ipse dolor duplicatur. Atqui hoc ieiunum est, nec magis ferri hoc posse arbitror, quam quod Heinl. coni. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in suo exemplari habebat atque hinc Catroeus repetiit, *d. viri t. dolorem*.

de simili vulnere. 640. *Ca-* satis appareret, eum vulnera tillus, qui Tiburtes agebat. non timere; tantum, tanta cf. sup. 519, et lib. VII, 672; sui parte, patebat in vulne- adeoque Iolas et Herminii ra s. in tela hostilia. *duplicat virum*: recte Guell. ac- referendi. 643. 644. *nec* cipit et cum eo Cerda: in- vulnera terrent; tantus in curuat, vt reddatur Homeri- arma patet: arte cohaerent cum ἰδυοῦν. Ἰδυάθη τε τε- cum illis: nudo cui vertice σών Iliad. γ, 618, vt iis ac- cedendum sit, facit adiectum fulua Caesaries nudique hu- dolore. Et sic duplicatus meri. Habebat nudum ca- put et humeros nudos, vt poples inf. XII, 927. Nio-

Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulcramque petunt per volnera mor-
tem.

At medias inter caedes exultat Amazon,
Vnum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla;
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset; 650

646 *dant vulnere* Sprot. cum Mediceo Pierii. 648 *inter acies* Oudart. et Medic. Pierii. 649 *eiecta* Franc. *exserta* Rom. 650 *laeta* Donat. *leta* Franc. *densa* Parrhaf. *manus* tres ap. Burm. cum Erf., sed vetat in seq. vl. *dextra* casu sexto. *denset* Heinf. e codd. et Grammaticis pro vulgato *densat*: cuius lectionis fons Rom.

bes filia collapsa dicitur *dupplicata vulnere caeco* ap. Ouid. Met. VI, 293, vbi v. Burm., et ad Val. Flacc. VI, 509; ap. Graecos *πρόσσεσθαι* sic occurrere memini. 646. 647. Haec ad reliquos pug- nantes spectant, mortem dant et accipiunt.

De *Camilla* episodium est inter elaboratiores carminis partes. 649. *Vnum exserta latus*, mammam; inf. 803 *sub exsertam papillam*. sup. I, 492 *aurea subnectens exsertae cingula mammae*. Disputant Intpp., vtram ex- seruerit. Cerda ait laeuam, nam dextra in Amazonibus erat exusta. Recte. Verum comparatio instituitur tan- tum ad nudationem mam- mae: in venatricibus autem

et bellatricibus, vt Diana ac Nymphis, dextrum pectus, dextrum humerum, nuda- tum videmus in numis ac statuis: sicque Callimachus in Dian. 213. 214. Quid quod in ipsis Amazonibus dextra mamma exserta, nec semper excisa, in monumen- tis occurrit; vti contra laeua exserta occurrit, dextra vesti- ta: ne venustati eius conspec- tus obsit, si excisa esset. v. sup. ad I, 492. Excurs. XIX* add. Viscont. in Museo Pio Clement. Tom. II, t. 38. Tom. I, p. 42. *pugnae*, ad pugnam, vt expeditior es- set ad pugnandum. Compa- rationis autem lineas ducit, quam mox repetit et ornat vll. 659 seqq. 650. *spar- gens denset*: id est, dense

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo, 655
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia secu-
rem,

Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellicae ministras.

651 *rapit in dextram non fessa* ms. ap. Pier. *dextra quatit* Parrhaf. *indefessa* Franc. et Goth. pr. ac test., male. 652 *ex humeris* Rom. *erat arcus* Donat., ex interpretamento. 653 *re- cedit* alter Hamburg. 654 *derigit* Rom. et Medic.; Burm. lau- dat Lambin. ad Lucret. VI, 823. 655 *Et circum* Gud. et alii Heinf. *iactae* pr. Moret. ex *lactae* pr. Goth., sphalmate. *Lau- rina* Goth. sec. 656 *Tellaque* ap. Priscian., male. *securem* Heinf. reposuit, monente eodem Grammatico, et assentientibus Gud. et sec. Mentel. At conf. inf. 697. *securim* tuetur Rom. 657 *aura* Rom. et Vratisl. *diua* passim scriptum in codd. Pier. Heinf. et binis Goth. et Erf., sic et Medic. a m. pr. 658 *pacis- que bonae* vett. edd. nostrae omnes; tum *bonas* emendatum in ed. Ald. pr. et sec.; at *bonae* reuocatum in Ald. tert. et hinc ductis; donec prior lectio *bonas* iterum obtineret e Commelin. Pulm. Steph., quam meliorem lectionem habent meliores Heinf. cum Me- diceo; agnoscitque eam Arusianus Messius. *bonae* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinf. et Burm., ac binis Goth., tum agnoscit Seruius. *bono* Franc. *belloque* Oudart. *ministras* Franc.

spargit, iacit; alias fundere, comites: Sic *δυναστας* Penthe- *χέειν*. 651. *indefessa* est fileae dat Quintus Calaber *ἄρπυριος*. 653. *in tergum* lib. I, 33, vt *ἑρπύροντες* he- *pulsa recessit*: etiam hoc a roum sunt. Totum illum *vulgari* ratione deflexit; nam locum de Penthesilea et par- *vulgare* est: si tergum vertit, tem libri contulisse non poe- *dat*. 654. *spicula fugien-* nitebit: vt omnino poetico *tia*, ipsa fugiens, vt rec- ornatu nullus veterum poeta- *te* Seruius. 658. *ministras*, rum locupletior hoc Quinto

Quales Threiciae cum flumina Thermodontis

659 *Threicio* Exc. Burm. *Threicia* vitium operarum ed. N. Heinl. *Thermodontis* vulgg. passim edd., item vett. codd., etsi iam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota est, esse *Thermodontis* a Θερμῶντος, οντος. cf. Apollon. II, 972. Tentauerat nonnulla in h. l. Wakefield Silua crit. Vol. III, p. 94, quae tamen mox ipse damnassee videtur.

est; nec dubito antiquiores opes in eo latere. 659. *Threiciae Amazones*: pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, vt Threissam Harpalycen sup. lib. I, 316, *Strymonis* Amazon Propert. IV, 4, 69, quod, tamquam poeta, iure suo fecit. Sarmatica autem origo fere communi veterum consensu iis tribuitur, etsi vulgaris fabula a Tanaidis ostiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eas traduxit. vid. loc. class. Iustin. II, 4. conf. Apollon. II, 370 — 966 sqq. et schol. 659. *cum flumina Thermodontis pulsan*: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, vt v. c. Georg. II, 11. 12 aliae arbores campos et flumina late Curua tenent. Mihi tamen cum ipsa res persuaadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexisse videtur: adscribam totum locum Prof.

rapt. II, 62 — 66 *Qualis Amazonidum peltis exultat aduncis* (ex nostro vl. 663) *Pulcra cohors, quoties Arcton populata virago Hippolyte niueas ducit post praelia turmas* (hoc illustrat vl. 661. 662); *seu cum se Martia curru Penthesilea refert* (redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exultant*, et magno tumultu), *Seu flauos strauere Getas, seu forte rigentem Thermodontiaca Tanaim fregere securi*: (glaciem, quae Tanaim obducere inciperet et traiectionem ratibus impediret.) Transtulit hic Claudianus ad Tanain, quod Maro de Thermodonte memorauerat. Porro Silius II, 73. *Quales Threiciae Rhodopen Pangaeaue lustrant Saxos nemora alta ingis, curaque fatigant Hebrum*, scil. glacie obductum, *innupta manus*. Hic Amazones ad Thraciam et ipse deduxit.

Pullant et pictis bellantur Amazones armis: 660
Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque vlulante tumultu
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum, aspera
virgo,

Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665

Eunaeum Clytio primum patre: cuius apertum

662 *magnumque v. coni.* Cuninghamus. 663 *scutis* ex Medic. laudat Heinsius: sed a Foggino *peltis* proditum videmus. 664 *primo* Goth. tert. 665 *m. pectora* Sprot., perpetuo errore. 666 *Eumenium* Ald. pr. et hinc cett. edd. vsque ad Commelin., qui e Palat. dedit *Eunaeum*: erit igitur *Εὐναῖος*, quod aliunde non memini. At *Εὐνῆος* inter heroum nomina notus est, qui idem *Εὐνῆος*, et *Εὐνῆος*, Iasonis f. v. ad Apollod. p. 183 et ad Hygin. f. 15. Interea *Eunaeum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heinl.; adde tres Goth. Etiam e vett. edd. nonnullae, vt Ven. 1486, *Euneum*. aliae *Eumenium*, Seru. *Eumeneum*, non male. Alias aberrant. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythio* aberrant., a *Κλύτιος*.

660. *bellantur* pro bellant, *successibus deesset auctoritas, genitas se Marte praedicabant.*

pictis armis, auro argentoque distinctis, maxime pelta. cf. sup. ad VIII, 588. *se refert*, redit (v. paullo ante); non vt Seru. pro, se fert, infert. *tumultu vlulante*, inuertit, cum ipsae vlulent cum tumultu: pro tumultu vlulantium. *Martia Penthesilea* proprie. Iustin. II, 4, 13 duae reginae — ne

664. 665. Variatus orationis color, Homeri exemplo Iliad. ε, 703. π, 692. *Eunaeum* int. e Troianis, *Lirim Pagasumque* ex Etruscis: reliquos v. 673 sqq. iterum Troianos: e quibus *Amasrus* Hippotae f. *Mandit humum*: quod alias *mordere*. v. sup. 418 et Var. Lect. ad X, 489. — 671. *ha-*

Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruen-
tam

Mandit humum, moriensque suo se in vulnere
versat.

Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter
habenas 670

Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden; sequiturque incumbens eminus hasta

667 *longo* pr. Mentel. *t. a. corpus* duo Burm. conf. modo ad v. 665. 668 *mouens* vn. Burm. *vouens* duo alii. 669 *so* aberat Franc. *in* deerat plerisque Pier. et nonnullis Heinfl. *in ver-*
bere pr. Hamb. *in sanguine* Goth. tert., et sic Macrob. IV, 6, sed, vt bene monet Heinfl., *sanguinis riu* praecesserant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in sanguine mer-*
sat. Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et versantem in vulnere sese Transigit.* 670 *Lirim* Heinfl. secundum Medic. et alios. Vulgo: *Lirin.* *Pagasum* tuentur omnes fere; alii *Phagasum*, *Pegasum*. In sec. Moret. *Phaganim.* *Pagasus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410. 671 *Suffuso* vel *Suffusso* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. sec., item tres Goth., inuectum et in edd. Ald. tert. et al. De *pedum suffusione* Seruius cogitabat. 672 *et dext.* duo Goth., ad sonum magis gratum. *inermem* Heinfl. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem.* cf. sup. ad X, 595. 673 *Amastram* pr. Hamb. et alter *Amastrum.* Tum *Hippodatem*, *Hippodaten*, aberrant libb. Est *Hippotae* f. *Ἰπποτάης.* 674 *Tereaque* multi apud Heinfl. et Goth. tert., non male, a *Θηρέας.* *Harpalcem* Doruill. *Chromimque*, quod iam edd. Aldd. habebant, Heinfl. e Medic. et ceteris reuocauit, pro *Chromin.* At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere testatur Bottarius) et alii Pier.

benas dum colligit, reuolu- 674. *sequitur incumbens,*
tus equo suffosso, vt equum *ἐφέπει ἐρείδουσα* vel *ἐφεί-*
ex vulnere cernuum retrahat. *δομένη* puella; hoc refertur

Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta,
Chromimque; 675

Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur:

Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus 680

Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus. Ipse cateruis
Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
Huncilla exceptum, neque enim labor agmine verfo,

cum Montalb. *Chromumque.* Goth. pr. et tert. *Chronumque.* tres Burm. *Cromimque.* Versus e Gr. *Τηρέα δ' Ἀρπάλυκόν τε γε, Δημοφώντα Χρόμιν τε.* 677 *Ornytus* recte; *Ὀρνυτος*; sic quoque Rom. Donatus: *Ornutus.* In codd. fere *Ornitus*: sicque edd. vett. At Pier. in sua inuenisse videtur *Orphitus.* 678 *Ignotus* Gud. *Hyapige* passim codd. et edd. vett. *Iaspide* pr. Hamb. *Iapide* alii apud Burm. cf. sup. ad v. 247. 682. 683 *Agrestes-*
que Heinfl. *Agrestique* Hugen. *palus* Goth. tert., interpolate, pro *sparus.* *cateruas V. in medias* aliquot Pier. et Sprot. *Victor* in m. Bigot. *est* in fine abest Medic. a m. pr. 684 *nec enim*

ad nifum emittentis hastam, *dentibus albis Indutus ca-*
qua illa insequitur eminus, *piti.* Talis Argus apud Apol-
h. petit, Tereum et alios. lon. I, 324. 325. Perperam

677. *Ornytus* ex Etruscis. loricam ex corio factam in-
cf. 686. *armis ignotis*; no- telligit Seru. h. l. *Iapyge*
vis h. l., vt Seru., inconse- pro Iapygio, Apulo. vid. sup.
tis, insolentiore specie: nam ad vl. 247. 682. *Sparus*:
habebat exuias tauri pro rusticum telum in modum pe-
thorace et rictum lupi pro di recuruum, inquit Seru. cf.
galea. vt VII, 666. 667 ad Sallust. Catil. 56 (59) et
Auentinus: *tegumen tor-* Nepot. Epaminond. 9. 685.
quens immane leonis, Ter- *Vertitur*, versatur, *ἀναστρέ-*
ribili impexum saeta cum *φεται.* 684. *exceptum*, in-

Traicit, et super haec inimico pectore fa-
tur: 685

Siluis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
Aduenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leue pa-
trum

Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.
Protenus Orsilocho et Buten, duo maxima
Teucrum 690

Corpora: sed Buten auersum cuspide fixit

duo Goth. *a. fuso* pro var. lect. Oudart. 685 *super hoc* Franc., male. Est enim: *haec satur super*, insuper, *ἐπι*. 686 *Siluis et* Rom. *Siluisne*, T. ad membranarum suarum fidem recepit Brunck. (conf. Not. p. 530), non male: modo non metrum violaret. Tum *ne* sexcenties in interrogatione omittitur. 687 *quae v. dies* Oudart. *nostra* Ven. *fides* Bigot. 688 *redarguerit* Heinf. reposuit sola auctoritate Prisciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et est sane hoc ad elegantiae sensum venustius, quam *redargueret*; etsi diligentissime ad grammaticorum praecepta sit dictum: *aduenit dies, qui redargueret. unum tamen* Parrhaf. *partum* idem et vulgg. edd., sed nonnullae tantum: vitio haud dubie operarum: quod iam in ed. Ven. 1544 in manus incurrit. 689 *M. hinc* idem Parrhaf. *M. haec* tres Moret. *referas* Parrhaf. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii. 690 *Orsilocho*, *Horfilecum*, *Horfileam*, aberrant. Est *Ὀρσίλοχος*. 691 *Butem* Zulich. *Buten* ap. Rufinian. *aduersum* vett. edd. et inde vulgatae cum codd. parte. Sed praestantiores Pierii et Heinfii omnes *auersum*; licque Rufinian. et Macrobi., quocirca Heinfius recepit. Buten enim fugientem, at Orsilocho ipsa fugiens obtruncavit Camilla. Adde graviolem rationem, quod vulneris locus vsq. 692. 693 auersam corporis partem satis declarat. Vulneris insertur supra sinistrum humerum, in

sidiis circumuentum, ait nunt. 689. Eadem sup. X, Seru., vt sup. VI, 173, sed 829 sq. cf. Cerda. est, allequuta fugientem. 690. Butes diuersus forte *Excipere a* venatione duc- ab eo, qui lib. IX, 647 sqq. tum h. l., vt bene Burm. mo- memoratur, et ab altero vti-

Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laeue dependet parma lacerto;
Orsilocho, fugiens magnumque agitata per or-
bem,

Eludit gyro interior, sequiturque sequentem; 695
Tum validam perque arma viro perque ossa se-
curim,

ipsam ceruicis vertebam, quae attollitur paullulum in capite pro-
minente, qualis habitus sedentis est. Variasse adeo poeta videri
debet vulnus Hectori ab Achille illatum Iliad. x, 324 sqq. et Cyni
vulnus ab Achille acceptum ap. Hesiod. Sc. Herc. 416 — 420. Vtra-
que loca sedulo comparanda. Ex his ipsi poetae mentem assequuti
sumus. *aduersa cuspide* vnus Pier. et Leid. *iam versum* Franc.
a cuspide Hamb. alter. *fixit* Heinf. cum melioribus, etiam Pierii,
pro vulgato *figit*. 692 *intus* Franc. 693 *Inuenit* pro *Lucent*
apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241. 696 *Dum v.* Zulich. et
Rottend. sec. Sed praeteriere Heinf. et Burm. varietatem aliam ma-
gis memorabilem: *valida securi*. Ita Medic. Pierii: et Iulius Sa-
binus haec habet: „Apronianus legit: *valida securi congeminat*
vulnus.” (In Mediceo tamen, quem Fogginius excusum dedit,
emendatio illa non subnotata est) „Aemilius (sic pergit ille: qui
Aemilius qui sit, equidem adhuc ignoro) legit: *validam securim*
congeminat; sic est distinguendum in *congeminat*: vt postea sit:
vulnus r. o. c.” Equidem, si illam lectionem probandam suscipe-
rem, iungerem: *securi insurgens congeminat* sc. ictum, vulnus:
quod et per se intelligitur, et statim repetitur. *perque ora viri* pr.
Moret. *securem* Gud., vt sup. v. 656.

que V, 372. At *Orsilocho* sequentem ipsa fugit, ita ta-
men, vt in orbem equum
sedentis in equo. Non enim
inter haec omnia animo di-
mittendum, nos in pugna
equestri versari. *Lucent*, ele-
ganter pro, apparent nuda,
et quidem in laeue humero.
conf. Var. Lect. et inf. XII,
381. 382. *Orsilocho* se in-

sequentem ipsa fugit, ita ta-
men, vt in orbem equum
circumflectat, ipsa quidem
694. 695 *gyro interior*, adeo-
que ab laeua Orsilocho (conf.
sup. V, 170); quo facto cur-
su aequato illa eius lateri
iuncta, dextra sublata Orsi-
locho capiti ictum bipenni in-
fligit. *securim congeminat*,

Altior exfurgens, oranti et multa precanti
 Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
 Appenninicolae bellator filius Auni, 700

697 *exfurgens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinſii poti-
 res: itaque recepit ille pro vulgato: *infurgens*, quod et ipſum
 bonum. conf. XII, 902. Sed varietatem hanc iam aliquoties vidi-
 mus. 698 *Congeminat vulnus: calido* diſtinguebat Oudart.
 Similem interpunctionem repperat Seruius, mutilatus admodum
 etiam ad h. l. et ſic legerat auctor Epitomes Iliados (vulgo Pin-
 dari Thebani nomine notus) 366. *Ora rigat moriens*, ſc. ſanguine.
ore alter Menag. *offa* alter Hamb. *arma* Ed. pr. Burm. *cruore*
 Ven. 699 *huc* Bigot. *aspectus* ed. D. Heinſ. 700 *Appenni-*
nicolae ſcribendum eſſe bene monuit Brunck., ſaltem ex commu-
 niore uſu, *Appenninus* pro *Apenninus*. An prima in vſo Latino
 poeta correpta occurrat, ignoro, nec vacat quaerere. At Dionyſ.
 Perieg. 343 ὄρος — Ὀρέα τε καὶ ἡσυχουσί τ' Ἀπέννιον. *Euni* Goth.
 tert. *Anni* Ven. et Franc. Burmannus bene remittit nos ad Silium
 VI, 109, ubi: *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et ſimilis varietas.
 Prouocat ad Silium etiam Iulius Sab., qui alios *Arnum* hunc per-
 peram dixiſſe notat, et verſum recitat *Apenninicolae regnata an-*
tiquitus Auno. Locus eſt ex lib. V, 7, ſed ibi legitur: *vada Fau-*
nigenae regnata antiquitus Auno. Agitur de Thraſymeno lacu:
 vt adeo Arnus ibi opportunius heros ἐγχεῖος eſſet, quam Aunus
 Liguriae.

pro, ictum, vulnus. Silius
 I, 425 aper—*geminat con-*
tra venabula dentem, h. e.
 morſum. 697 *oranti et mul-*
ta precanti, hoc non video
 quam commode a poeta ad-
 iectum ſit: Orſilochus ipſam
 aggreſſus erat; nunc arte Ca-
 millae praeuentus fugiebat:
 quis hic erat ſupplicandi lo-
 cus?

699 ſeqq. Quod ſequitur
 epiſodiuſ nonitate et varie-

tate praeclarum et ab omni
 parte perfectum. Ligures
 fraudibus et perfidia omnino
 infames fuere: forte quia
 montium latebris hoſtium in-
 curſus eludere eoſque inter
 ſiluarum ambages et ſaltus in
 infidias allicere ſolebant. *Li-*
gures omnes fallaces, ver-
 ba Catonis Origg. lib. II ex-
 citat Seru. ad h. l. Eundem
 vid. ad vſ. 715. Liguriae au-
 tem magna pars per ipſa Ap-

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
 Isque, vbi ſe nullo iam curſu euadere pugnae
 Poſſe, neque inſtantem reginam auertere, cernit;
 Conſilio verſare dolos ingreſſus et aſtu,
 Incipit haec: Quid tam egregium, ſi ſemina
 forti 705

Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
 Mecum crede ſolo, pugnaeque adcinge pedeſtri:
 Iam noſces, ventofa ſerat cui gloria laudem.

702 *Is vbi* vet. edd. et codd. *euadere pugna, pugnam,*
pugnae legitur: et *pugna* quidem vulgata erat lectio vſque ad
 Commelin., qui e Palat. reddidit *pugnae*, quod ſequitur Pulman.
 Deſeruit iterum Stephanus. *pugnae* graeca forma dictum, e Rom.
 aliisque laudauit Pierius, ex vno ſuo probauit Ge. Fabric. et ex ſuis
 iterum Heinſ. conf. ſup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod
 et ipſum exquiſitum, habebat vnus Oblongus Pierii, atque aliquot
 Heinſ. et Burm. cum Goth. ſec. 703 *aduertere* Medic., ſed a m.
 ſec. emendatum. 707 *Crede ſolo mecum* Goth. tert. *pugnaeque*
 ſexto caſu plerique Pieriani. 708 *ventura* Bigot. et pr. Hamb.
 feret Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impreſſis eſt
 lectio, quae et ipſa inter Apronianas, h. e. probatas Apronio Rufo,
 referri poteſt; eſt enim ab emendatrice manu adſcripta Mediceo,
 qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipſum Rom. exhibebat diſerte,
 cum qu. Moret. Doruill. a m. ſec. et Goth. ſec. et quinque Heinſii

pennini iuga protendebatur.
Incidit huic, in hanc, grae-
 ce. — 701. *Haud Ligu-*
rum — h. fraude, quoties ea
 vti licebat, nemine inter po-
 pulares inferior. 702. *eua-*
dere pugnae, graece pro
 vulgari, pugna, et *ingreſſus*
 pro pedeſtri aggreſſus, mo-
 liens: vt de dicente IV, 107.
 VI, 868. 705. *forti equo.*
 Epitheto primum obſeruant

vſum Ennium (apud Cic. Cat.
 5), tum Lucret. III, 8, nunc
 hinc Maronem. Faciunt au-
 tem vires ad velocitatem.
 706. *dimitte fugam*, cur-
 ſum equeſtrem, equi vſa ve-
 locitate. 707. Deſiliamus
 vterque de equis et pugne-
 mus pedeſtes. 708. *laudem*,
 decus ex victoria, κλέος.
ventofa, vana, inanis, glo-
 riatio (de pugnae equeſtris

Dixit. At illa furens, acrique adcesa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in ar-
mis, 710
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuuenis, vicisse dolo ratus, auolat ipse,

pro diu. lect. In Gud. erat *poenam*. in Rottend. sec. *poena*, ex interpretamento. Seruius egregie: „*fraudem*: haec est vera et antiqua lectio, ut sit sensus: pedes congregere, iam cognosces, cui inanis iactantia adferat poenam; nam fraudem veteres poenam vocabant.“ „Si autem *laudem* legimus, erit sensus: agnosces, cui inanis gloria afferat laudem.“ Etiam Donatus agnoscit: „Experiundo, inquit, cognosces, quis debeat iure meritoque laudari.“ Reliquerunt rem in medio Heinl. et Burm. Rationem, qua controuersia decidi debet, non videntur animaduertisse viri docti. Scilicet epitheton: *ventosa* gloria melius conuenit in *fraudem*, h. poenam, quam *κενοδοξία*, vana et inanis iactantia, affert. Contra in altera lectione ieiunior est sententia, etiam si sic, ut facere necesse est, expedias; videbis, cui, h. e. an tibi vana gloria afferat victoriam. In Obsl. misc. Vol. I, p. 22 Vir doctus distinguebat: *Iam nosces, ventosa, ferat cui gloria laudem*; satis ieiune. 709 *Dixerat* Goth. tert. *accensa* vel *adcesa* Rom. et alii Pier. et omnes vetustiores Heinl., qui recepit. Vulgo: *incensa*, quod pr. Goth. solus exhibebat, isque recentissimus. 710 *assistit* vulgo editum, inde ab Ald. sec., sicque codd. pars, ut bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heinl. Sed reliqui vetustiores omnes Pierii et Heinl. cum Ald. pr. *resistit* legebant; ut resistere sit restare, stare, ut Ge. IV, 424. Aen. IV, 76. *insistit* erat in Leid. *sistit* Doruill. *paribus se sistit* coni. Heinl. 711 Nemo coni. *parua* p. 712 Et i. Franc. *vixisse* emendabat Cerda, *perperam*.

successu, cuius maior pars 318 sqq. 710. stat in armis equi praestantiae, cui infides, *paribus*, „sicut etiam illum debetur), ut simpliciter ornet „congressurum (non, congressum) putabat,“ ut Seruius monet. 711. *parma* Sophoclem: Antig. 354. *cui ferat*: an tibi ferat. Sed cf. Var. Lect. 709. comparant *parma* sine insigni et ornatu; ut Hectoris factum Iliad. 3, *parma alba* sup. IX, 548.

Haud mora, conuersisque fugax aufertur habenis;
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustra que animis elate superbis, 715
Nequidquam patrias tentasti lubricus artis;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque aduersa prehenfis
Congreditur poenasque inimico ex sanguine su-
mit. 720

Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto

dolos a m. pr. Zulich. *aduolat* Goth. tert. et multi scripti et edd., vitiose. *euolat* Leid. 713 *conuersusq.* Menag. pr. 714 *Quadrupedemque* Pierii codd. etiam hic. *ferrata calce* edd. inde ab Aldo vsque ad Commelin. et pauci scripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed potiores *ferrata*, quod et Grammatici defendunt. 715 *Ligur* in sua edit. legerat Pier.; at *Ligus* inde ab Aldo vbique obtinet, sicque scripti et vet. Grammatici: ex *Αίγυς*. *armis* aliquot Pier. et Sprot. 717 *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth. *proferet* Ald. pr. Anno Ven. vno Goth. tert. vide ad v. 700. 720 *a sanguine* vulgg. ante Heinl., qui ex f. secundum Pier. et praecipuos suos reposuit, ut inf. XII, 949. *poenas i. et f.* Franc. ex f. *poscit* Ed. pr. Burm. *sumpsit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert. 721 *facilem* Sprot. *accipiter* alter Hamb. *adacipiter* et *atcipiter* scribebant alii Pier. Wakef. ex ingenio *accipiter saxo* aut *sacer*

714. *ferrata calce*; hoc de *mea praeuertet celeris vestigia ceruae*: de Achille. suo aevo sumit poeta. He- roum vita *κέντρον*, stimulum, Vt alias *ὄξυς*, rapidus, de norat (v. Iliad. ψ, 387, coll. igni; sic nunc *igneus* pro ce- 384), non calcar, multo mi- ler. 719. *Transit equum* nus e ferro. *cursu*: Haec de eius celeri-

716. *lubricus*, fallax, ut *tate praestruxerat* sup. lib. *ὀλισθηρός*. 718. *igneas*. A VII, 808. 809. 721. Minus Catullo sumtum iam alii ob- bene comparant Intpp. Iliad. seruauit LXIV, 337 *Flam-* v, 62. φ, 493. Opportu-

Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque euiscerat vncis:
 Tum cruor et volvae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis hominum sator atque deo-
 rum 725

Obseruans oculis summo sedet altus Olympo.
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeua
 Suscitatur, et stimulis haud mollibus iniicit iras.
 Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarcho

ales: ut hic sit aquila. Antequam in ipsa poetae verba hoc infer-
 res, nam coniicere licebat, consulendi erant historiae naturalis
 auctores, qui docent *aquilam* (chrysaeton) Iouis alitem, non fa-
 cile columbam petere; *accipitris* vero proprium id esse; unde et
palumbarius dictus. Pariter constat vulgo, accipitrem fuisse inter
 alites augurales. 722 in n. volantem Schol. Horat. Cruqu. ad
 Od. I, 37, memoriae vitio, etsi volantem pro aui poeta dicere
 poterat. 723 *Compressamque* pars Heinl. codd., ut alibi solet.
Conuulsamq. Ven. 724 *Tunc* alii. *euolsae* Rom. et Schol. Statii
 Theb. III, 537. *pennae* Menag. pr. et Parrhaf. 725 *hoc* Ven.
hoc vllis Vratisl. 727 *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur,
 Heinl. refluxit. v. sup. ad VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem*: duo
Tarchonta; alii *Tarconem*, v. Pier. Parrhaf. *carentem in prae-*
lia tum Bigot. in *praelia seruans*. 728 *iniicit* bene Heinl. ex
 Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Hugen., sed grauiorem aucto-
 ritatem iam Pierius dederat Romanum et Oblongum mss. Vulgo:
incitat legitur. Tum Heinl. coni. *incuit* iras. 729 *caedentia*

nior erat locus Iliad. χ, 139 huncque ornatum de suo ad-
 — 144. *sacer ales*; accipio didit Maro.
 dictum, propter augurium 725. 726. Homericum es-
 ex eo auium genere capi so- se: Οὐδ' ἀλαοσκοπὴν ἔχε
 litum, v. c. Od. ο, 524 sq. quilibet facile videt; h. e.
sacra autem diis ea quoque, omnino vidit oculis suis Iupi-
 quae ad augurium spectant et ter. Iliad. κ, 515. conf.
 ad diuinationem quamcun- Odyss. ζ, 285. 727. 728. ad
 que. 724. versus inferuit verba cf. sup. IX, 717. 718
 exornandae comparationi: et hoc lib. vll. 451. 452.

Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730
 Nomine quemque vocans; reficitque in proelia
 pulsos.

Quis metus, o numquam dolituri, o semper in-
 ertes

Tyrrheni, quae tanta animis ignauia venit?
 Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
 Quo ferrum, quidue haec gerimus tela inrita
 dextris? 735

At non in Venerem segnes, nocturnaue bella,

nonnullae edd. vulgares, vitiose. *Tarcho* ut VIII, 506 pro *Tar-*
chon. cf. inf. 746 et Heinl. 730 *vanisque* pr. Moret. *irritat*
 coni. Heinl. *instigat vocibus iras* Gud. *halas* Vratisl. et Rom.
 731 *ad pr.* Macrob. VI, 1, qui ex Furii Annal. laudabat versus (quos
 vide in Not. ad h. l.), in quibus est: *reficitque ad praelia men-*
tes. Sed in saepe alias vidimus poetam sectari, ubi vulgo *ad* poni
 solebat. in *praelia fusos* Bigot. 734 *pallentes* tres ap. Burm.,
 perpetuo lapsu. *pallentis* Mentel. pr. *agitatque haec* Franc.
agitat atque a. Ed. pr. Totus versus exciderat Goth. tert.
 735 *quoue* Zulich. et alter Hamb. a m. sec., et *quodue* a m. pr.
quidue hoc Doruill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vett.
 cum ed. Commel. et hinc ductis; at in aliis: *geritis*, minus bene,
 et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinliani. 736 *nocturnaue* Leid.

suscitat, ὤρσεν, ὠτρυνεν. 67 πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνο-
 731. Praeuiisse Furium (M. μάζων ἄνδρα ἑκάστον. In sqq.
 Furium Bibaculum) in An- verbis Tarchonis a vl. 732
 nal. XI, *Nomine quemque* neminem fugere possunt ves-
ciet: dictorum tempus ad- tigia Homeri Iliad. δ, 340sq.
esse Commemorat. Confir- 732. *O nunquam dolituri*
mat dictis: simul atque ex- dedecoris, infamiae sensum
suscitat acres *Ad bellan-* habituri. At Horat. *O doli-*
dum animos reficitque ad tura mea multum virtute
praelia mentes notauit Ma- *Neaera* Epod. 15, 11. 736.
 crob. VI, 1. Malim et hic Egregie in rem suam vertit
 Homerum laudare Iliad. κ, poeta famam de veterum

Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, et plenae pocula mensae;
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus
haruspex

Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos. 740

737 *induxit* in nonnullis vulgatum: sed *indixit* Heinl. vindicat, et iam ante in edd. extabat. E codd. vnus Leid. *inducit* a m. pr., et a sec. *indictt.* 738 *Expectate* codd. fere omnes, etiam optimus quisque Pier. et Heinl. cum Seruio: et sic Ald. pr., mendose tamen. *expectare* (sc. non segnes) primae statim edd. inde ab Ald. sec., sicque Goth. pr. et tert. *aut pl.* tres Burm. et vett. edd. 739 *Hic amor, hoc studium* in parenthesi dictum recte notat Seruius. *dum sacrosanctus* Goth. pr. *haruspex* Medic. 740 *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. I Od. 37.

Etruscorum luxurie: etsi in singulis ornamentis Homerum respicere potuit: alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem sacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem utebatur Homerus in Menestheum et Vlysses, sed quod primi vocantur ad coenam et maiore carniū vini-que copia honorantur Iliad. δ, 340 sqq. In his vbi tibia Bacchi curua indixit choros; putatur respexisse Maro Priami vocem, qui filios increpans, ὄρχηστὰς χοροῖσι πλῆσιν ἀρίστοις appellat Iliad. ω, 261. Locum de Phaeacibus huc vocant alii Odyss. θ, 248. 249, quo tamen vix quicquam in poetae verbis illustratur. De tibia in sa-

cris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil monere opus est: Sed Bacchum cum iudicio videtur nominasse, nam Bacchi sacra et initia cum in reliqua Italia, tum inter Etruscos vel maxime viguisse, iam olim ex tanto vasorum et sarcophagorum numero, in quo illa occurrunt, suspicati sumus. v. Nou. Comment. Soc. R. Gott. T. III, pag. 53 sqq. 736. Amaritudo dicti sic satis intelligitur, si cogites eos fugere in praelio cum semina. 738. *non segnes expectare* — plenae mensae, πλεῖστα ποτῶν, pocula: dum sacra aruspex nuntiet. 739. *haruspex secundus*, qui secunda nuntiat ex extis

Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
Concitatur, et Venulo aduersum se turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra conplectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini 745
Conuertere oculos. Volat igneus aequore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
Qua volnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit. 750

741 *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. in abest binis Burm. et Goth. tert. in medio Zulich. m. m. in hostes Gud., vii sup. IX, 400 legi vidimus. *ut ipse* Barth. ad Stat. V Theb. 623 e cod. optimo laudat. 742 *se aduersam* Goth. tert. *offert* Rom. Medic., alique Pier. et ex Heinlianis Gud. cum tribus aliis et Zulich., quibus adde Goth. tert. cum Donato, perperam: cum de vi et pugna agatur, ut iam Burmann. monuit. 743 *Dereptumque*, male, vulgg. et h. l. cf. ad X, 475. 744 *Egregium a. f.* Rom. 745 *ad caelum* tres Heinl. 746 *ingens* Franc. Tarcho Medic. v. sup. 727. 747 *cum* Ven. et Goth. tert. *illius* alter Hamb. 748 *Distinxit* Ed. pr. *Defigit ferra* Vratisl. et Parrhaf. 749 *ferit* sec. Rottend. *illa* alter Hamb. 750 *dextra* Leid. *vis v. haesit* Ed. pr. Burm.

inspectis: vbi autem litatum ad Diomedem missus fuerat est, epulae sacrae subsequuntur. Et h. l. quidem sacra Ennius: *Tollitur in caelum clamor exortus utrisque* ap. Macrob. VI, 1, pag. 573. 748. *partes apertas* in iugulo, ut e seqq. apparet. cf. Iliad. χ, 321 sqq. cf. sup. v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipse*; 692. 693. *rimatur*. De voce cf. sup. VI, 599. Georg. I, 384. 750. *vim viribus exit*: fallit, euitat, auertit. *Venulus* e Latinis, idem qui sup. V, 438. *Corporeq tela*

Vtque volans alte raptum cum fulua draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque vnguibus
haesit:

Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Adrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus virguet ob-
unco 755

Luctantem rostro; simul aethera verberat alis.
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ouans. Ducis exemplum euentumque secuti

752 *Fert avis* Schol. Horat. Cruqu. IV Od. 4. *dapes atque*
Goth. pr. *ac viribus h.* Ed. pr. Burm. 753 *et, ac,* alii. *su-*
mosa Bigot. 754 *haeret* duo Burm. *scamis* Zurich. 755 *af-*
furgens Ed. pr. Burm. *obunco* Heinf. dedit e melioribus suis et
illustravit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco*. Vulgo editum
adunco, quod et Romanus agnoscit. 756 *summum aethera* Ven.
757 *ex sanguine* Zurich. a m. pr. *ex agmine raptam* Seru. ad
VIII, 9, ubi quidam *Tiburti*. 758 *euentum exemplumque* ali-

modo atque oculis vigilan-
tibus exit. 751. Comparatio-
nem ex Homero petita clama-
mant inde a Macrob. V, 13
fere omnes Iliad. μ, 200 sqq.,
et laudant temere aut vitu-
perant alterutrum poetam.
Erat tamen et hoc monen-
dum: ornatam ac variatam
rem esse a poeta egregie tum
in hoc, quod narrationem
Homerica in comparatio-
nem mutauit, tum in eo,
quod hic vincit aquila, apud
Homerum vincitur. In alio-
rum poetarum imitatione non

laboramus. Conferat, qui
volet, Cerdam. *volans alte*
iungendum, est ὄψιπτερής αἰε-
τός. *unguibus haesit* est ex
ἐμφύωναι vel ἐμφύεσθαι, in-
haeret draconi, vnguibus in-
fixis. Sic et Cicero minus
elegantem conuerterat Home-
rica de Diu. I, 47 *transfi-*
gens vnguibus anguem. Or-
natiora etiam 753 — 756,
quam quae ap. Nicandr. The-
riac. 456. 457. *virguet*, in-
stat tundendo et percutiendo
draconem rostro. 758. *euen-*
tum pro successu, fortuna,

Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem iaculo et multa prior arte Camillam 760
Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo:
Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat;
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste repor-
tat:

Hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas. 765
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque per-
errat

quot codd. Heinf. et edd. vett., minus bene. *euentus* autem h. l.
pro successu. 759 *Arruns* Heinf. ex optimis codd. scripsit et
illustravit, pro *Aruns*. In scriptis fere *Arrons* occurrit. conf.
Pier. ad v. 814. 760 Ne *et* delendum putes, vide Notam.
761 Hunc versum post vl. 763 *Hac A. — lustrat* collocabat Goth.
sec. 762 *Quo* aliquot Pier. *se cuique* Bigot. *ferens* pars Pier.
et Heinf., varietate fere perpetua. *ferox* a m. pr. videbatur ha-
buisse Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte, utpote in pugna; unde
inf. 781 *caeca* et *incauta*. 763 *Huc* sec. Moret. *armis subit*
Ed. Mediol. 765 *celeris furtim* aliquot Heinf. 766 *atque hos*
Gud. et pl. Menag. *hos iamque* Moret. tert. *iamque hos abitus*
pars libb. Pier. et Heinf. et Erf., et probabat hoc Pierius cum
Vlilio apud Heinsium. Sic quoque Donatus legerat. *iamque hos*
habitus in binis Burm. *Hos abitus iamque hos aditus* alter Voss.

dixit; et *Maeonidae*: vt mox v. 767) *et multa cum*
VIII, 499. 479, a credita *arte circuit* Camillam Ar-
vulgo Etruscorum e Lydia runs prior: quod ad *velo-*
origine. cem spectat; praeuertens
759. *fatis debitus*: v. sup. eam, dum lateri semper ad-
590. 591. 592. Est autem haeret. *quae sit fortuna*
Arruns ex Etruscis, quos Tar- *facillima*, eleganter, qua
chon Aeneae adduxerat. Mi- facillime hasta peti ea pote-
rum est, Grammaticos de rat; omnis autem iactus ali-
hoc dubitare. *iaculo* (quod quo fortunae munere succes-
vibrat, ad ictum paratum. v. sum suum habet, 762. *fu-*

Vndique circuitum; et certam quatit improbus
hastam.

Forte sacer Cybelae Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis,
aenis 770

In plumam squamis, auro conferta tegebat.

767 *circuitu* Goth. sec. 768 *satus Cybele* aliquot Pier. *sacer Cybelo* Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinſiani cum trinis Goth. Eandem varietatem supra lib. III, 111 vidimus. Cum *Cybelus* mons Phrygiae sit, vix *sacer Cybelo* cuiquam placere potest, nec magis tamen: *sacer Cybelae* — olimque sacerdos; etsi Cybelae consecratus a puero esse potuit, vt Camilla Dianae sup. 559 sqq. Procliue esset, cum Pierio et Cuninghamo refingere: *satus Cybelo*, in monte Cybelo natus. Sed hoc idem significat lectio meliorum librorum: *satus Cybele*: nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Seruius legit, etsi alterum eius scholio praescriptum est. Porro *Choreus* Medic., tum Macrob. V, 1 et alii codd. apud Burm., vt auctoritate adeo praestet. Nec aliter Iul. Sabin. At *Celoreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Cloreat* aberrant. 771 *Implumem* Goth. sec. et tert. *scamis* Zulich. *squalis* a m. pr. Goth. *auroque inferta* Ald. (pr. et sec., nam emendatum a Nauſerio) cum Goth. pr., quod poterat iuuare eos, qui in structura verborum haerebant. Sed vid. Not.

rens, vtpote in pugna, ardens, nihil amplius. 767. *certam*, cuius ictum certum destinauerat.

768. Sacerdotes inter pugnantes iam Homerus induxerat Iliad. 8, 9, varietatis studio; nec ille hominum, qui sacra curabant, ordo inter Graecos et Phryges aliosque populos discretus erat a ceteris popularibus ac ciuibus, quin munera communia prae-

staret, adeoque et pugnas subiret. Hic, Cybeles sacerdos, quippe inter Troianos, et quidem *olim*, sc. in patria; Tamquam Phryx autem ornatus studet: vnde poetae locus factus ornamentorum commemorandorum. 770. 771. Haerent in his Intpp. Mihi sic iungenda videntur: *pellis ferina auro conferta*, h. aureis fibulis, subter alium equi oras pellis constri-

Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque
crepantis 775

773 *Cortinia* passim codd. et h. l. 774 *ex humero* Gud. et alii Heinſiani, cum Goth. sec., vt inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid., minus eleganter. 775 *sonatque crepantes* Parrhaf.

gentibus, collecta et firmata; sed *pellis aenis in plumam squamis*, h. cum squamis, habens squamas in plumae modum ex aere factas, seu habens laminam aeream, in squamas elaboratam, quae plumarum speciem praeferrent; huic autem laminae pellis, ne corpus aeris rigore laederetur, pro stragula substrata erat et subiecta. Cataphractum equitem ostendi, bene notat Seruius, qui et Sallustii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant*. Plumae igitur eae ipsae squamae sunt; a forma dictae. Occurrunt eae etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Iustin. XLI, 2 f., vbi *loricae plumatae* Parthorum memoratae. *In plumam*: vt VI, 42 *Excisum Euboicae latus in-* *gens rupis in antrum. peregrina ferrugine et ostro*, h. purpura ferruginea. vt *ferrugine clarus Hibera* sup. IX, 582. *clarus* h. l. conspicuus. Epitheta v. 773 tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et iam alibi vidimus. 775. *Cassida*, forma haec vocabuli etiam apud Propertium occurrit. Collegerat in nodum *sinus carbaseos crepantes*: de eadem chlamyde crocea, vt adeo ea sit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc vt crepet et sonitum edat, mota chlamyde, intextae faciunt laminae aureae; iungendum enim: *sinus crepantes fuluo auro*. Sic sup. VI, 206 *crepitabat bractea auri*: et hinc similia apud Statium VI Theb. 62. VII, 682, vbi conf. Barth. Occurrit hoc texturae genus passim apud veteres, vt brac-

Carbasseos fuluo in nodum conlegerat auro,
 Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, siue vt templis praefigeret arma
 Troia, captiuo siue vt se ferret in auro,
 Venatrix, vnum ex omni certamine pugnae 780
 Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo praedae et spoliolum ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
 Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:

778 *Tunc virgo* Menag. pr. 781 *Certa f.* Parrhaf. *incauta* iam in vett. edd. fuit: vt in nostra, Ven. Norimb. et aliis, tum in Egnat. Firmavit lectionem auctoritate sua Ge. Fabricius. In aliis, etiam Aldd. vsque ad Commelin., *incensa* legitur: quod et codd. nonnulli habent; sed recentiores, vii et Goth. tert. et Erf. 782 *Fulmineo pede* Parrhaf. 783 *tum* Doruill. et Franc. *cunctantem* Goth. pr. *t. rapto* Parrhaf. *cauto* Goth. tert. 784 *Concitat* e melioribus Pierianis et suis restituit Heinsius, pro vulgari:

teae aureae ac lamellae insertae essent staminibus cum subtemine. *nodum* in vl. 776 de fibula accipere cogimur, quippe in chlamyde; v. de hoc Excursum III ad h. libr. Tandem interior vestis seu tunica v. 777 erat opere Phrygio. cf. sup. III, 483. 484. Ad Phrygium amictum, qualis in signis et aliis veterum operibus occurrit, etiam referendum est, quod de crurum integumentis sequitur (non ad colorem croceum, vt Cerda facit post Seruium): *et erant barbara*

(h. Phrygia) *tegmina crurum*. Ita enim Atys, Paris, Ganymedes, Galli, braccarum genere induti esse solent femora et crura. Bene autem Seruius: „Sane armorum longa descriptio eo spectat, vt in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa.“ Scilicet, etsi virilis animi femina, tamen a cultu et ornatu intactam mentem non habuit. Hinc v. 782 *femineo ardore*, impatienti, vt Seru. Sic VII, 345 *femineae curae iraeque*.

Summe deum, sancti custos Soractis Apollo, 785
 Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
 Pascitur; et medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,

Concitat, quod ex interpretamento venit; etsi *Concitat* ad ipsum motum librantis telum referri potest. 785 *sacri* pr. Hamb. *custos sci* Zulich., sollenni scripturae compendio, pro *sacri*, quod Burm. quoque monuit. cf. Burm. Sec. Anthol. Tom. I. p. 126. 786 *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. m. pr., male. Burmannus laudat Heinf. ad Silium V, 179. 788 *premur* coni.

785. De Soracte monte h. incedere pedibus, *multa pruna*, in prunis. Fieri hoc Falisci, et Hirporum familiis, quae Apollinis sacra in eo curabant, super ambustam ligni struem ambulantes, loc. class. Plinii VII, 2, et Salmaf. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696 *Qui Soractis habent arces*. Imitator huius loci Silius lib. V, 175 sqq. Sacrum id in luco Feroniae fieri legitur ap. Strabon. V, p. 364. A. Potuit scilicet sub monte Soracte, Apollini sacro, lucus ille esse. 786. *primi* praecipue inter ceteros, quod vulgo: inprimis. *aceruum* pro strue lignorum dixit: et quia ea pinea, hinc traduxit ad ignem: *pineus ardor*. 788. *premur vestigia*, plantas: vt *ponere, imprimere*, Hirpis; aut diuersas a popu-

Omnipotens. Non exuias, pulsaeue tropaeum 790
Virginis, aut spolia vlla peto. Mihi cetera lau-
dem

Facta ferent. Haec dira meo dum volnere
pestis

Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius vrbis.

Audiit, et voti Phoebus succedere partem

Mente dedit; partem volucris dispersit in au-
ras. 795

Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,

Heins. *vestigia prima* Goth. tert. 790 *Patrem* appellari Apol-
linem, nouum non est; conuenit omnibus diis: at *pater omni-*
pôtens de Apolline mirationem facere potest; et quod antea 785
summe deum; etsi *summi dii* passim occurrunt. *Armipotens*
coni. Burm., quod nesciret, an alius Apollini id epitheton dederit.
At *Iunonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693, et VII,
428; et h. l. multo magis hoc in Arrunte ferendum, quod paullo
ante v. 785 *summum deum* eundem Apollinem appellarat, adiecto:
Quem primi colimus. Non male igitur Seruius ex affectu colentis
haec dicta ait. *p. triumphum* alter Hamb. 791 *vt spolia* Franc.
haud f. Goth. pr. 792 *ferent* reuocauit, codicum quoque suo-
rum auctoritate, Heinsius; quod et in edd. erat; nec *ferant*,
quod Pierio placuerat, nisi in recentt. primum, puto, in Pulman.
dura Ed. pr. Burm. *modo dum* Parrhaf. 793 *Pulsa* miror
nemini displicuisse post v. 790 *pulsa*. *cadet* Bigot. *patrias vr-*
bes e codd. suis et Pier.; adde Goth. sec. et tert., Heinsius.
Vulgo: *patriam urbem*. 794 *et votis* tres Heins. *Phoebus voti*
apud Macrobr. V, 3. *et dextris rebus f.* Zulich. 795 *partim*
Ven. et duo Moret. cf. sup. V, 187. *dispersit* et Iunt. *disperdit*
Doruill. 796 *in subita* alter Hamb. *turb. voce* Oudart.

laribus partes eum sequutum paeum; etiam statim v. 793
esse. 790. *pulsa*, aut im- *pulsa cadat. inglorius*, vt
pulsa, prostratae, aut fuga- *δυσχελής*, vt de Agamemno-
tae et h. l. victae; ne cum ne Iliad. β, 115. 794. 795.
Seruio arguteris, vt occisae Ad Homericum Iliad. π,
sint *exuias*, de fugata tro- 249 sqq. *Mente γνώμη*, con-

Adnuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
Ergo, vt missa manu sonitum dedit hasta per
auras,

Conuertere animos acris oculosque tulere 800
Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aurae
Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere
teli:

797 *Adnuit, at reducem vt patria alta vid.* Zulich.
798 *Nec d.* Goth. pr. 799 *ubi m.* Medic. 800 *oculos acres*
animosque Leid. *animos alacres* Vratissl. *Conuertere animos acies*,
h. copiae, vett. edd., vt Ven. 1484. 1486. 1495 et seqq., etiam
Egnatiana recensio; item Norimb., quod Heinsium fugisse miror.
Burm. tantum hoc monuit: „*acies* legere alios ait Cerda.“
Quae prima *acres* habeat, apud me Aldina prima est cum cett.
801 *Nihil illa* aliquot Pieriani, vnde Catroeus mutuatus est, et
pr. Menag. *neque* Heins. et libb. pro *nec*. Tandem *auras*, quae
vetus secundi casus forma fuit, vt *Maia, Maias, pater familias*,
legerat Asper, et eam antiquam lectionem esse Seruius testatur.
Adde Pompon. Sabin. In Pierianis tamen ea codd. non occurrebat,
nec in Heinsianis, praeterquam in pr. Moret. altero Menagio, Ve-
netoque (quibus adde Doruill. et Goth. pr., qui sunt inter recen-
tissimos), tum in tribus aliis pro diu. lectione: eoque alludebat
Gud., in quo *aura*. In Mediceo *auris* esse Burm. notat: quod
a Foggino obseruatum non est. Etiam vett. edd. *auras* habent,
vt Mediolan. Ven. 1484. 1486 et al. cum Egnat.; primum muta-
tum video in Aldd. pr. et rel. *neque ante* Goth. tert. 802 *ae-*
there coeli Goth. tert.

filio, decreto animi; nullo obscuram notionem magnae
tamen signo declarato. 797. alicuius et praeclarae rei.

patria alta. Ornans epi- 799. Egregie animus Ca-
theton satis frequens, h. cla- millae imperterritus describi-
ra, nobilis. Interdum ad si- tur: inprimis vss. 801. 802.
tum refertur, etiam ad mu- In 804 hasta *alte acta bi-*
rorum ac turrium altitudi- *bit cruorem*, Homericum
nem. Sed in talibus epi- *λilαιομένη χροός ἄσαι* expri-
tis satis est, animo obuersari mi iam Macrobius VI, 6 pu-
TOM. IV

Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruen-
tem 805

Sulcipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Laetitia mixtoque metu; nec iam amplius ha-
stae

Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese auisus abdidit altus, 810
Occiso pastore, lupus, magnouae iuuenco,

803 *Hasta* per Goth. tert. *expertam* Rom. *exortam* Goth. pr. *perlapsa* Goth. sec. *mamillam* sec. Rottend. 805 *comitem d.* Hugon. *cadentem* Leid. 806 *Stetit* Zulich. *Fuit* ed. Dan. Heinlii. *exterritus armis* Goth. tert. 807 *moestoque metu* Rom. Forte ortum *mesto* ex *misto*. *mixtaque* Goth. pr. 808 *concurrere* sec. Rottend. et Doruill. cum Goth. pr. 809 *prius quem* Ald. pr. cum Goth. pr. *turba inim. sequantur* Zulich. Forte ne bis telorum in binis versl. mentio fiat. *seque* ausus Goth. sec. *abdidit auisus* Zulich. *aptos* Goth. tert. 811 *magno* que edd. apud Pier., qui e codd. *ve* commendat.

tauit: quod tamen paullo di-
versum est. 803. Argutan-
tur Intpp., dum de mamma
Amazonum exusta cogitant:
est *mamma* exserta, hume-
ro dextro nudato: ut iam su-
pra vidimus ad v. 649. 806.
Arruntis miserum pauorem ex
Homero duxit, Iliad. π, 813,
vbi Patroclo caeso Euphor-
bus similiter sibi ipse non sa-
tis confidit. Comparatio au-

tem v. 809 subiecta, etsi et
ipsa ab Homero mutuata
Iliad. ε, 586 — 589, tam
egregie ornata et ad naturam
animantis propius adducta
(inprimis vsl. 812. 813) est,
ut inter praestantiores nume-
randa sit. Statti imitationem
indicauit Burm. IV Theb.
363 sqq., sed ea friget ad
Maronis locum comparata.
sese abdidit, abdere solet,

Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pauitanti vtero, filiasque petiuit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis. 815
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto fiat vulnere mucro.
Labitur exsanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus vnam, 820
Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae;
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:

812 *remulgens* Gud. et Mentel. pr. 813 *Subiecit* sec. Mo-
ret. *pauitans* Zulich. *vterum* Hugon. *filis* que sec. Menag.
814 *abdidit* Zulich. *Aruns* v. sup. ad v. 759. 815 *fugae* maluit
Heinl. Alterum hemistichium a cod. Zulich. aberat. 818 *Labitur*
et sanguis Donatum legere videri notarat Pier., hoc arripuit Ca-
traeus; Camillam enim non nisi paullo post vl. 827 de equo de-
fluere; perperam vtiq; nam exilis et ieiuna illa est lectio. Et
labitur dictum est, ut centies, de ipso conatu et initio actionis,
exanimis Vratil. *frigida telo* alii apud Seruium, et pro diu.
lect. Menag. pr., male. 819 *calor* Leid. et duo Goth. *ossa* tres
Heinl. et Leid. cum Goth. text. *relinquit* tres alii. 821 *fidam*
Medic. a m. sec. *Acca* Latinum nomen est; nota Acca Laurentia,
Fauftuli vxor. 822 *Quicum* vbique edd. *Quacum* plerique Pier.
et Heinliani fere omnes (excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert.
Rottend.), cum Goth. sec. et tert. et Erf., quibus suffragatur Aru-
sianus Meslius. Tum ellipsi suppleta interpolatum in ed. Ven. Bur-

abdit, fugit, ex graec. aoristo. in felibus fieri videmus. He-
conscius audacis facti, quem siod. Ἔργ. 512, sed de frigo-
ρη κακῶν ῥέξαντα dixerat. re: Θῆρες δὲ Φρίσσουσ', οὐράς
caudam pauitanti, quae δ' ὑπὸ μέγ' ἔθεντο. 815.
est serae pauitantis, *remul-* μίχτο δ' ὁμίλῳ.
cens, reflectens, ὀρέωνδων; 821. *ante alias sola fida*
sed exquisita: ut *mulcere* sit quae erat: quod communius
mulcendo inflectere, uti v. c. solet dici: *vna ante alias*

Hactenus, Acca soror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata nouissima per-
fer: 825

Succedat pugnae Troianosque arceat vrbe.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsoluit se corpore, lentaque colla
Et captum leto posuit caput, arma relin-
quens; 830

manni: *Quicum partiri curas solita: atque ita fatur*, et in Doruill. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quacum partiri curas solet, atque ita fatur*. Tandem Burm. coni. *atque hñc ita fatur*. 823 *potui vel valui* alter Hamb. 824 *ex tenebris* Leid. *increscunt* Oudart. 826 *que* aberat Mediceo Pierii; idem in ple-
risque repererat *vrbi*, quod doctius. Laudauit iam Burm. ex Ge. III, 155 *Arcebat grauido pecori*, h. a pecore. At idem Maro alterum saepe numero adhibuit: *Ignauum fucos pecus a praese-
pibus arcent*. Brunck. utrumque amplexus est: *Troianos arceat
vrbi*. 827 *Simul haec dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. sec. 828 *non sponte ruens* sec. Rottend. conf. sup. v. 236, et III Ge. 524. *Cum frigida* Zulich. et Goth. tert. *Et fr.* malebat Faber propter vl. 832. 829 *soluit* Mentel. pr. *se pectore* pr. Hamb. 830 *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* (sc. illam) alii apud Seruium

fidissima. 823. *Hactenus po-* *deuinctus vulnere habenas*
tui, viribus valui, vt recte *Misit equi, lapsusque in hu-*
Cerda. Pro vulgari: nunc *munum defluxit, et armis Red-*
vires deficiunt, vel deficio *didit aeratis sonitum*. 829.
iam. 825. Animum genero- *exsoluit se*. Proprie anima
sum Camillae facile vnusquis- *corpore exsolui dicitur*. Ta-
que miretur, quae in ipsa *men et sup. IV, 703 teque*
morte non de sua, sed de reip. *isto corpore soluo*: Iris al-
salute cogitat. 827. Ex Fu- *locuta Didonem moribundam*.
rii Annal. I laudat versus Ma- *830. captum leto caput*, h.
crob. VI *Ille graui subita* *victum, adeoque languens*.

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.
Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
Sidera; deiecta crudescit pugna Camilla;
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Euandrique Arcades alae. 835
At Triuiaie custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio iuuenum in clamore fu-
rentum

legebant, inter quos Probus fuisse videtur. *reliquit* Rom. et alii
Pieriani cum Donato. 831 *venit i.* Goth. pr. *vmbris* sec. Rot-
tend. v. inf. XII extr. 832 *immesum surgens* malebat Heinfl.
serpens Franc. *venit a. c.* Goth. pr. 834 *Concurrunt* Rom. et
alii Pier. Voss. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. sec. tert. *omnes* Ed.
pr. Burm. 835 *Tyrrhenumque duces* ex solo Mediceo reposuit
Heinfl., quod ipsi neruosi videbatur. Sed, cum *Teucrum copia*
praeceffisset, potuit poeta maluisse variare: *Tyrrhenique duces*
quod vulgo legitur. *Euandrique Arcadis* edd. Ven. et Mediol.
apud Burm., et omnes aliae veteres et recentiores; nec *Arcades*
illatum, nisi a Commelino, defensum ab Heinfl. e scriptis potiori-
bus, cum quos ipse habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551. 837 *in-*
territa. Hoc vocabulo adiecto me non magnopere delectari luben-
ter fateor. Aut enim alienum, aut otiosum est. Vt saltem adiuues
quodammodo, dicendum est, exprimi tantum hoc, quod tuta, e
tuto loco, pugnam prospicit Opis; aut, cum alias vel solo armo-
rum strepitu et pugnae adpectu terreri soleant puellares animi.
838 *Atque* Leid. *iuuenum medio* Menag. pr. *iuuenem* Bigot. et
Goth. tert. *iuuenem medio in clamore furentem* Gud. *in* etiam
Iunt. ed. abest. *Iuuenes* sunt αἰχμοί, bellatores.

831. Notum illud Homeri- 836. Exsequitur nunc Opis
cum: Ψυχὴ δ' ἐκ ρεθέων quod mandatum erat a Diana
παμένη αἰδὸς τε βεβήκει, sup. v. 587 sq. *custos*, Dia-
ὄν πότμον γόωσα Iliad. π, nae comes, famula, vt lib.
855. 856. 834. *omnis copia* V, 546 Epitydes *custos co-*
h. copiae, totus exercitus, vt *mesque* Iuli. VIII, 270 *do-*
bene Seru., vt sup. II, 564. *mus Herculei custos* Pinaria

Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore vo-
ces: 840

Heu nimium, virgo, nimium crudele luiti
Supplicium, Teucros conata laceffere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
Extrema iam in morte; neque hoc sine nomine
letum

Per gentis erit; aut famam patieris inultae.

839 *multatam* Pierius in suis inuenerat: sicque tres Heinf. At Mediceus cum qu. Moret. et Leid. *multatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius. *mutatam* Franc. et Parrhaf. Iam de his vocibus satis accurate actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vict. Vir. Ill. c. 51, Drakenb. ad Liu. Ill. 67. *multatam* h. l. Heinf. intulerat; iure suo retraxit Burm. *multatam*, quod iam inde ab Aldd. legebatur. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte, ut vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot. 840 *Ingemit et dedit has* Doruill. 843 *Hoc tibi* Donatus legisse visus Ge. Fabricio. *Dianae* Vratisl. 844 *gestasse* aliquot Pier. et membranae Brunck., qui id reposuit. *sagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberrauit. 845 *reliquit* Heinf. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliisque suis. Sic ex decreto Dianae res iam constituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heinf. *relinquet* vulgo legitur: sic quoque tres Goth. cum Erf. 846 *iam* abest Sprot. *in* abest quinque Heinf. et alteri Goth. *nec al. numine* Medic. Pierii, et pars Heinf. 847 *Per gentes eat* coni. Heinf., non ineleganter. *patiaris* Mon-

sacri de sacerdote. Ut vero speculatrix sit, vix vir doctus fidem faciet. 843. *desertae in dumis* venustius ex poetica ratione, quam, in dumis desertis, h. filius. *nostras*, ut supra 536 *nostris* nequicquam cingitur armis. 846. non erit hoc letum ignobile, nec habebis famam inultae, ignominiam, h. non morieris inulta; non narrabitur de te, tulisse eum impune, qui te interemit. Fit

Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic dea se primum rapido pulcerrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gres-
sum, 855

talb. *inulta* pr. Moret. et a m. sec. Hamb. vnus; sed est *fama inultae*, ignominia inuindicatae, ut bene Seru. 849 *luat* pr. Hamb. et sec. Moret. cum Goth. pr. et tert. et Erf. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr. 850 *Dercerni* Medic. *Dircerni* duo aut tres alii Heinf. *Diroeni* Parrhaf. *Stercenni* apud Seruium fuisse videtur. *Dorcenni* et *Dorcenii* alii. 851 *textum* Exc. Burm. 852 *nizu* Franc. vel *curfu* in marg. Goth. tert. 853 *Arruntem tumidum* alter Hamb. 854 *laetantem animis* Medic. a m. pr. quod arripuit Wakefield. Videt tamen accommodatius sic fore: *Ut videt exsultantem animis. surgentem* Leid. 855 *aduersus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. *gresfus* Erf.

hoc ex Dianae mandato super. num olim hoc nomine notum fuisse. Iulius Sabinus, 590 — 593.

849. Tumulorum hoc genus antiquissimum ex aggesta qui pleniorum Seruium habuit, haec affert: „Dercennus, rex vnus ex antiquissimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt, ut Iginus.“ Egerat igitur de eo Hyginus in Commentariis in Virgil. deperditis. 854. *vana tumentem*, (κατ') ἐρώσια οὐδ' αἰνόντα. *diuersus*, in diuersa, ἐτέρωδι, iam lib. V, 166, ut toties *aduersus*,

Huc periture veni: capias vt digna Camillae
Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

856 *moriture* sec. Moret. *Camilla* Rom. 857 *Tunc* Franc. *Teque* pr. Rottend. *Tunc etiam* Erf. *moriare* sec. Moret. Ad verba: *Tune etiam* ab Heinsio et Burmanno nil notatum mirari licet: cum expeditu haud facilia sint. Aut enim iungi debet: *Tune etiam*, etiam tu, sc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianae telis periere. Sic fere Seru. et Donat.; aut: *etiam Dianae telis*, sc. nec meis; expectabisne, dum a Diana ipsa interficiaris? Erant tamen ipsius Dianae sagittae, quibus Opis utebatur. Neutrum satis placere potest. Possit alterum distinctione iuuari: *Huc periture veni. Capias vt digna Camillae Praemia, tune etiam telis moriere Dianae?* Ex Cerdae mente dolet Nympha, fraudulento homini contingere gloriosam mortem: cum periturus sit Dianae telis. Ex simili indignatione dictum putabat Guell. Alius modus est, vt ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tune etiam? Telis moriere Dianae*, h. *Tune etiam longius abis?* non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianae*. Vti in obiurgatione etiam solenne est. Parum tamen epicae dignitatis et hoc habet. Brunckius mutauit verba et ex coniectura reposuit: *Tuque etiam*; si tamen locum exigas: *Huc periture veni: capias vt digna Camillae Praemia, tuque etiam telis moriere Dianae*: frigere sentias verba *etiam*, et *que*, et *tu*. Sententia enim his verbis finitur: telis Dianae moriere, vt capias praemia digna Camilla. Ex Rottendorph. lectione exculpi possit haec lectio: *Huc periture veni, capias vt digna Camilla Praemia teque, et iam telis moriere Dianae*. vt sit: veni, vt capias praemia digna Camilla et te, vtque iam Dianae telis moriere. Ceterum, etsi satis frequentes sunt tales cauillationes victorum et hostium in poetis, tota haec Opis oratio ad nostrum sensum parum habet grauitatis epicae. Extrema vero hominis male docti pannus esse videri possint, qui ex- plere voluit versum imperfectum relictum: cum poeta substitisset post *Praemia*. Videtur tamen e Statio apparere, iam ipsum haec legisse: nam Theb. X, 910 post Capanei minas Iupiter *Risit et — Tune etiam feriendus?* ait. Et IX, 787. *Praelia lude domi — quod si te maesta sepulcri Fama mouet, leto moriere virorum:* ad Parthenopaeum Amphion.

auerfus: v. c. mox 871. *et praemia reddant debita.* 856. *digna Camillae prae-* 857. *Tune etiam telis mo-*
mia, poenam meritam Ca- *riare Dianae?* Vt verba sunt,
millae morte. sup. H, 537. *sensus erit: etiamne Dianae*

Dixit, et aurata volucrem Threissa sagittam
Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curuata coirent 860
Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
Laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
Extemplo teli siridorem aurasque sonantis
Audiit vna Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem locii atque extrema gemen-
tem 865

Obliti ignoto camporum in puluere linqunt;

858 *at a.* sec. Moret. 859 *Depromit* alter Hamb. *incensa* Hugon. 860 *Eduxit* Franc. et Doruill. *Adduxit* Macrob. IV, 3: *d. cruenta c.* Franc. 861 *Intra se* Goth. sec. *tenderet* Menag. pr. et qu. Moret. 862 *Laeuam aciem* fragm. Vatic. *dextram* Ed. pr. Burm. 863 *celi* Goth. tert. *aurasque sequentes* Exc. Burm. 864 *exitq.* Franc.

telis opus erit, vt tu per-
eas? v. Var. Lect.

858 sqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias haec est sagittatio, qua dea vlciſcebatur mortem Camillae, cuius admiratio adhuc animos nostros tenuit, orna- ta ea est a poeta exemplo Homérico in Pandaro Iliad. δ, 116 sqq., etsi maiorum rerum exordia ab hoc Pandari telo procedebant. Cum his con- tendi potest alius locus Quin- ti Cal. X, 231 — 234. *Threis-* sa Opis, forte tamquam vna e puellis Hyperboreis. v. sup. ad v. 532. Thracum autem nomen late propagatum, vt

Tom. IV

supra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. 859. *in-* *fensa*, infenso animo, qui vires nouas adiciebat. 861. *aequis* pro aequae, aequali- ter dextra pectus ac laeua sagittae cuspidem: Scilicet dextra neruum tetenderat, ita, vt mammae admotus ille esset; laeua tenebat arcum ea parte, qua sagitta arcui imposita erat, a neruo im- pellenda. Il. δ, 123. *Ἐλ-* *κε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβῶν* *καὶ νεῦρα βόεια.* *Νευρὴν μὲν* *μαζῶ πέλασεν, τόξῳ δὲ σί-* *δηρον.* 863. 864. cf. sup. IX, 631. 632. 633. 866. *obli-* *ti ἀμελήσαντες*, negligentes,

B b b

Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disiectique duces desolatique manipuli 870
Tuta petunt, et equis auersi ad moenia tendunt.
Nec quisquam infantis Teucros letumque ferentis
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem cursu quatit vngula
campum. 875

867 *pinnis* fragm. Vatic., ex more. *deseritur* Oudart. 869 *acer* *Acernas* alter Hamb. *acer* est et h. l. fortis; nec debebat de hoc dubitari. 870 *Defectique duces* Medic. a m. pr., quod Heinl. illustrat, nec tamen aliter accipere vult, quam ut sint: deserti a suis. Sic vero praestat, quod omnium codd., etiam fragm. Vatic., auctoritate firmatur, *Disiecti*, h. e. dispersi, palantes fuga. *Deiectique* alter Hamb. 871 *Tecta p.* pr. Hamb. pro var. lect. conf. mox v. 882. *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag., ut aut sit *equos tendunt*, aut *equos auersi*. Tum *equis uersis* Ed. pr. Burm. *equis auersis* Goth. sec. *equos aduersi* Zulich. *aduersa ad moenia* pars codd. Pier. cum Erf. *aduersi* Doruill. *auersa moenia* sine ad duo Moret. *turbata ad moenia* Ven. Sed vulgata recte se habet: et firmat eam fragm. Vatic. 872 *instantes acies l. f.* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 237, perperam ex memoria. 873 *aut tendere* Parrhaf. 874 *lentos* Vratisl. *lentos* duo Burm., perpetuo lapsu. 875 *Quadrupedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr., vii et Donatus legerat: quod doctius dicat Seru., h. e. non curantes l. turmae equitatus. *desolati*, ut, *vastitae cohortes*, ex dispersione et fuga. 872. Troianos letum inferentes, ut Seru. 874. ipsi languentes, fessi. 875. *campum manipuli*. De signiferis accipiunt Seru. Cerda; quidni ipsi militum numeri? ut vocabulum hoc accipi solet: h.

Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, et e speculis percussae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica super mixto premit agmine turba; 880
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exspirant animas. Pars claudere portas;
Nec fociis aperire viam, nec moenibus audent
Adcipere orantis; oriturque miserrima caedes 885
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.

tum, uti sup. VIII, 596 *Quadrupedante sonitu*. *Quadripes* per i scriptum iam saepe vidimus. vid. sup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. sec. *Quadrupedante p.* Sprot., et *p. sonitu q.* tert. Rottend., utrumque ex altero loco VIII, 596. 876 *c. t. acta* Goth. tert., quod ferri posset, si melius non haberemus. 877 *e* aberat Franc. *e muris* Doruill. et Goth. tert. cum Erf. *percussae* tert. Rottend. *percusso p.* vnus Heinl. 881 *eff. noctem* Oblong. Pierii. *si lim.* Erf. *limite* Zulich. et sec. Rottend. *limine in primo* Goth. tert. memoriae vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi. 882 *intra* Rom., tum Medic. Voss. pr. Parrhaf. Goth. sec. et Ed. pr. Burm. Eadem *tecta d.* cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. sec. a m. sec., minus eleganter: ut et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Vatic. 883 *et spirant* Medic. *spirant* Zulich. 884 *audet* Ven. et Parrh. 886 *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a.* r. Gud. *duro et sub Marte cadentum* praefixum video Donati inter-

879 sqq. Est quidem similis pugna ad portas castrorum Iliad. μ, 122 sqq. Sed Virgilii locus haud paullo plus *ἐναρπυσίας*, affectus et ornatus habet. 880. *super a* tergo: ut alibi quoque; premit fugientes hostis. 884. Seruio aliisque expectanda. *nec moenibus*, vrbe, portis; Simplicissimum post alia ten-

Exclusi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
 Pars in praecipitis fossas, vrgente ruina,
 Voluitur; inmissis pars caeca et concita frenis
 Arietat in portas et duros obiice postes. 890
 Ipsae de muris summo certamine matres

pretationi. Iulium Sabinum corruptum potius esse arbitror, quam lectionem variare. *Caedes*, ait, *quam faciebant Troiani. Oritur caedes descendit per ingressum, et ruentium ad portam.* 887 *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. sec. et Hamb. pr. a m. sec. 890 *Arietat* Goth. sec. *Arietat se*

tata hoc esse arbitror: agi de portis nondum clausis, sed claudendis. Dum in eo sunt oppidani, ut portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos isti, ne vna cum ipsis hostes irruant, accipere intra urbem nolunt. Hinc oritur caedes partim eorum, qui vi ab ingressu portae fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrum-punt et in resistentes irruunt. 888. *vrgente ruina* soli, ut sit in ora seu margine fossarum, ut ruat solum et fatiscat. At Iul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur; sic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum aut ex hoc prospectum dicere necesse est, quod *Camillae corpus* deportatum ex pugna conspiciunt: quam cum pro Lati-

norum salute cecidisse videant, ipsae partim miseratione partim patriae defendendae studio inflammantur; aut *Camillam pugnantem* ipsae de muris prospexerant. De deportato tamen ex acie corpore nihil adiecit narrationi; neque forte rem sic narrare potuit, cum sup. v. 593. 594 Diana praedixisset: *se nube caua corpus et arma in spoliatae Camillae tumulto esse illaturam*. Sin sequaris alterum: ut ad tempus pugnae et prospectum de muris Camillae pugnantis et occumbentis haec retrahantur, interpretatio ita instituenda est: Cum matronae Latinae viderunt Camillam *summo certamine*; in extremo discrimine: (ut sup. v. 476 *labor ultimus*. Seru.) adeoque etiam, viderunt eam cadere: ipsae incensae arma

(Monstrat amor verus patriae), ut videre Camillam,
 Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 Praecipites, primaeque mori pro moenibus ar-
 dent. 895

in p. text. in portis Gud. cum tribus aliis. 892 *Constat* alter Hamb. *amos* Gud., quod illustrat Heinl. *amor verus* Rom., ut iam reuertatur ille in pectora. Minus scite. In fragm. Vatic. *ut a* pr. m. aberat: et videtur *ut* aut melius abesse (nam siue sit postquam, siue quemadmodum, parum commodum est), aut in *et* mutari. Ita erit: *Monstrat amor verus patriae; et videre Camillam*; h. et viderant matronae paullo ante Camillae exemplum. Sed vereor, ne, si non totus versus, at hemistichium tamen, seu posterius, *ut videre Camillam*, ad supplendum verbum, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum sit; seu prius quoque, cum in margine pro interpretatione adscriptum esset: *ut videre Camillam*. Totus versus, ut dixi, olet interpolatoriam operam. 893 *trepida* Bigot. *manu iaciunt: trepidaeque et* Ed. pr. Burm. 895 *ardent* recepit Heinl., pro vulgato *audent*. Habet et hoc suam vim. Sed *ardent* de re bellica poetis quoque satis frequentatum. Duplicis lectionis diuersae duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic., tum Gud. Menag. pr. et Montalb. et ipse Medic. a m. pr., sed idem a m. sec., adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique sequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert. nec male hoc, respectu sexus: *audent nunc mori*,

sumunt et hostem propugnare volunt. 892. *Monstrat amor verus patriae*, quemnam? putes, Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat: ita obscuriorem esse sententiam, quam pro poetae ingenio ac more, facile largiar; ergo sequendum alterum: *amor verus patriae monstrat Camillam* sumunt et hostem propugnare volunt. 892. *Monstrat* capiant. Ita *virtus* aliquem *monstrat*, insignem reddit, ut conspiciatur inter ceteros et noscatur. Ita melius poetam declarari puto, quam aliis modis, quos antea tentaveram. 893. 894. Iunge *stipites robore duro*: quibus et sudibus pro ferro vtuntur. 895. *Praecipites*, ut *trepidae*, festinationem ac studium declarat.

Interea Turnum in siluis saeuissimus inplet
Nuntius, et iuueni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
Omnia corripuisse; metum iam ad moenia ferri. 900
Ille furens (et saeua Iouis sic numina poscunt)

h. e. discrimen mortis adire, etsi feminac. 896 *in* abest Bigot. et Goth. pr. ac tert., et *Interea siluis Turnus* Ed. Ven. Burm., qui Virgilium *siluis* dicere maluisse, quam *in f.*, notat. *densissimus* Moret. sec. *lenissimus* Franc. 897 *et* deest Mentel. pr., vnde Heinl. coni. *Nuntius, ingentem iuueni*; inde tamen nihil lucretis. *ingentem* vel *caecum* Hamb. 898 *Delectas* pr. Hamb. a m. sec. Ed. pr. Burm. 899 *infestor* Edd. vett. et, haud dubio inde ductus, Goth. pr., a quibus discessit Naugerius in ed. tert. Ald. 900 *Omnia corripuisse metum: iam* sec. Moret., quod et ipsum ferri possit. *metu* Menag. pr., sicque videtur legisse Iul. Sab. 901 *et saeua* codd. Pierii et Heinlii: sicque editum a Naugero, et reuocatum ab Heinlio: vett. edd. fere: *iam f.* Ita vero distingui debebat: *Ille furens iam, saeua I.*, idque non improbem. Ed. Mediol. et aliae vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Vrsin. *nam f.* Doruill. a m. pr. *si saeua Iouis. nomina* Medic. *sic n. pellunt* Rom.

896. *Nuntius* pro re nuntiata. Hoc facile quisque videat. Malim illud obseruatum: *Nuntius implet Turnum*, vt absolute, *implere aliquem*, dictum sit. Sed res sic expedienda: vsum esse poetam more suo, et id, quod adiiciendum erat: *implet Turnum ingenti tumultu*, in binas enuntiationes resoluisse: *Nuntius implet Turnum*, et *Acca fert iuueni ingentem tumultum*, at mox *saeuum Aeneam* perturbationem, rem nuntiat, quae turbet eius animum. *Marte secundo omnia corripuisse*, et victores pugna facta omnia loca occupasse.

901. Comparant illud *Διός δ' ἐτελείετο βουλή* Iliad. α, 5. Pertinet autem hoc, vt toties vidimus, ad epicam oeconomiam, ne casu factum videatur, sed Iouis voluntate. *saeua*, vt alibi apud poetam, infesta, aduersa: at mox *saeuum Aeneam* fortem, vt I, 99 et al.

Deferit obfessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque iugum, siluaque euadit opaca. 905
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt;
Ac simul Aeneas fumantis puluere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et saeuum Aenean adgnouit Turnus in armis, 910
Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia tentent;

902 *nemora auia* Bigot. et Goth. tert. *liquit* pr. Moret. *linquent* Goth. sec. 903 *camposq.* Medic., et pro diu. lect. tert. Rottend. 904 *Tum p.* Parrhaf. — *inuadit* aliquot Pier. *euasit* Ed. pr. Burm. *siluasque* — *opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhaf. vid. sup. ad IX, 99. 907 *passibus ibant* pr. Moret. 908 *At simul* pars codd. Heinl., sicque vett. edd. nonnullae, etiam Ald. tert., idque equidem malim: tunc vero v. 912 copula delenda et reuocanda est lectio: *Continuo pugnas ineant*. Continuata enim oratio: *At, simul — equorum, Continuo pugnas ineant*. Nunc interpunxi post *equorum*; vt iungas: *feruntur — ac simul — simul Turnus. Tum pater* Rom. et quatuor Heinl., repetitum ex v. 904. 910 *cognouit* Zulich. *conspexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret. 911 *Aduentusque* Medic., doctius. *Aduentusque virum* Ed. pr. Burm. *Aduentumque virum* vterque Rottend. ex vl. 607 h. l. *flatusque* Rom. Montalb. et Voss. pr. 912 *Continuoque ineant p.*; ita iam editum inde ab Ald. pr., vsque ad Pulman. et

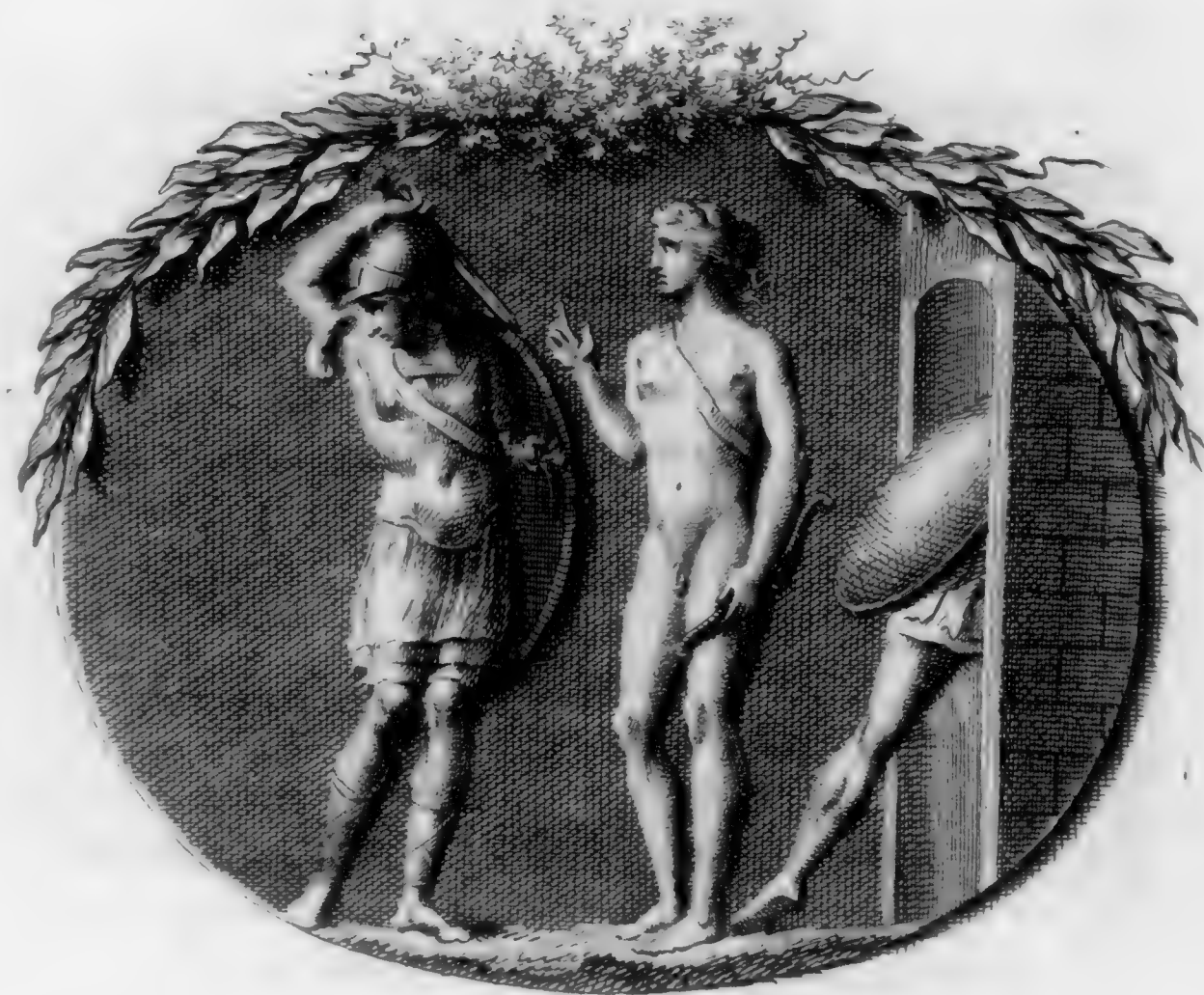
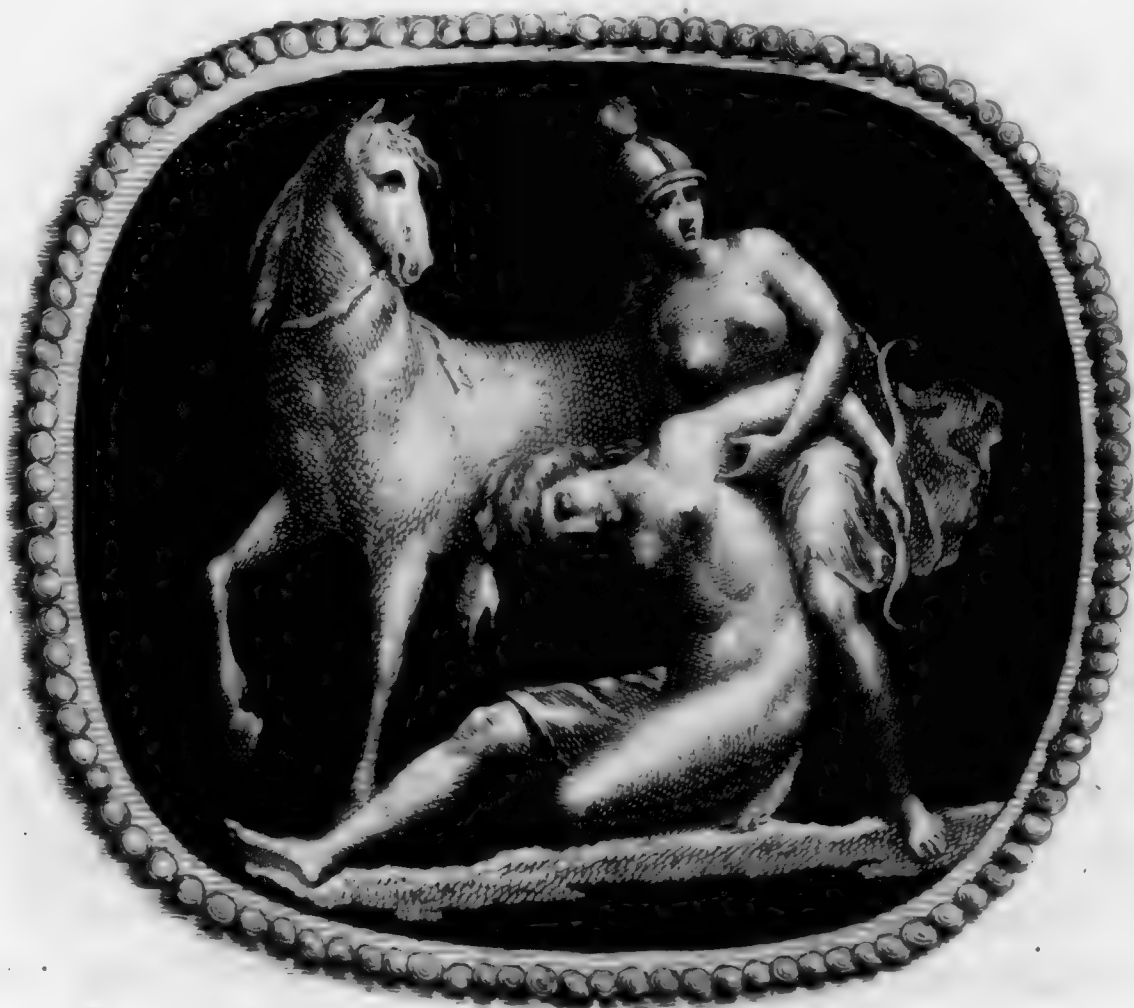
902. Locorum notationem v. 911. cf. sup. ad v. 607. sup. 522. 527 sqq. et Nota ad *flatus*, hinnitus. 912. *Καὶ εὖ* l. 904. *saltus apertos* non *ὡς* *κεν* — *εἰ μὴ*. *ineant. tentent*; iniissent, tentassent, ni tinxisset h. e. misisset equos Phoebus Oceano occiduo, qui vltra Hispaniam patet. Monnere olim Gram-

Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Híbero
 Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
 Confidunt castris ante urbem, et moenia val-
 lant. 915

Steph., a quibus vulgari coepit *Continuo pugnās ineant*, aduer-
 santibus scriptis. Etsi id ipsum e MS. Fabricii reuocat Cuninghamus.
 Scilicet laboratum est interpunctione et adscito *At v. 908. ineunt*
 Medic. a m. pr., reliqua idem *Continuoque i. p.*; tum Ed. pr.
 Burm. *ineunt et tentant*. Abest *que* ab aliis, et vett. edd. *pugnām*.
 Sed haec nulli vsui sunt, adeoque ea monere piget.

matici apud Seruium: *tin-* Potest tamen defendi hoc,
gat, humiliter dictum esse. cum et discrimen habeant
 Poterat simile quid moneri illa duo, et iungi fere sic
 paullo ante in v. 912 *ineant* soleant ab Homero: *πολεμι-*
pūgnas et praelia tentent. ζέμεν ἢ μάχεσθαι.

EXCURSVS I

De Diomedis sedibus in Apuliae littore.

Lib. XI, 243 *Vidimus, o ciues, Diomedem Arginaeque*
castra etc., et supra VIII, 9 *Mittitur et magni Venulus*
Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium. Qua arte poe-
 ta septimo libro Graecas colonias et populos, quorum ori-
 ginem veteres fabulae a Graecis repetebant, Latinis et Ru-
 tulis in belli societatem adiunxit, eadem nunc ad Diomedem
 in extrema Italiae ora de auxiliis petendis legatos mitti nar-
 rat. Quorum auxiliorum aduentum cum temporis angus-
 tia, quibus reliqua belli euenta includuntur, non ad-
 mittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati
 praeclare vitur Maro ad rerum exitum accelerandum et
 Latinorum consilia praecipitanda. Nam primum incidit
 (v. lib. XI, 225 sqq.) legatorum reditus in id tempus, quo
 ante paucos dies a Latinis parum prospere erat pugnatum,
 consiliaque eorum iam inclinatis animis ad pacem specta-

bant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam consilia eius et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Aenea pacem gravissime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quae Apuliae pars est, sedibus fabulae Graecorum antiquissimae. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12 excitat, sed cyclicis probabile fit poetis illas esse tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achiuorum (Νόστρος) carmine exposuerant (cf. sup. ad v. 265. Ad eorum exemplum *Diomede* libris XII scripta erat a Iulio Antonio: ap. Schol. Horat. IV, 2, 33, vti *Phaeacis* a Tuticano, et *reditus Menelai et Helenae* a Lupo: Ouid. ex Ponto IV, 16, 26. 27). Redux enim a Troia Argos factus Diomedes (vid. Odyss. γ, 180 sq.), cognitis vxoris Aegialeae et adulteri Cometae, Stheneli f., infidiis, iterum naues conscendit, et post multos errores (cf. Ouid. XIV Met. 478 sqq.), quibus etiam Aetoliam adiisse ferebatur (v. c. Antonin. Metam. c. 37, vbi cf. Not., et ad ea add. Not. ad Apollodor. p. 129 sqq.), cum sociis Doriensibus, quos adduxerat, in Sinum Adriaticum euectus, in Daunorum finibus confedit, et Dauni regis filia in matrimonium ducta urbem condidit, cui ab Argis Peloponnesi, quibus imperauerat et quorum antiquum nomen Ἀργός Ἰππίον fuit, hoc ipsum nomen *Argos Hippium* imposuisse fertur; quod postea in *Argyripam*, tandemque in *Arpos* contractum esse aiunt. Haec est *Diomedis vrbs* lib. VIII, 9. XI, 226, et *Aetoli Arpi* lib. X, 28, et lib. XI, 246. 247 *Ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis aruis.* conf. Seru. ad VIII, 9. Cluver. Ital. ant. p. 1215 sqq. Postea aliarum quoque urbium primordia ad Diomedem referri coepere: vt Brundisii, ap. Iustin. XII, 2, etsi alii (Strab. VI, p. 432 A.) Cretensibus hanc urbem vindicant; tum Beneuenti et Aequitutici: Seru. ad Aen. VIII, 9. Venusiam, Canusium, Garganum, Beneuentum, Venafrum idem ad XI, 246 memorat, Sipuntum Strabo VI, p. 435 B. Fuere etiam aliae terrae, quas adiisse narratus est Diomedes: nec modo in locis vicinis, vt insulam Corcyram

(fragm. Heraclid. de rep. pag. 28), verum in Libyam adductus fuit a Iuba Libycorum III (Plutarch. Parallel. p. 311 D.). De Diomedis autem erroribus omnino videndi Strabo VI, p. 434. 435. 436. Lycophron. v. 592—632 et ex eo Schol. Iliad. ε, 421.

Obiacent littori Apuliae, contra montem Garganum, qui in promontorium ad mare procurrit, insulae numero tres; cum tamen tertia saxosa sit, duae tantum numerari solent; quarum vnam vetustas *insulam Diomedeam* appellauit (occurrit iam apud Scymnum Chium v. 430. 431. 432. Duas Strabo memorat, alteram habitatam, alteram desertam, lib. VI, p. 435 A.); nunc *Isola di Tremiti* est, a terrae motibus, quorum vestigia multa in ea occurrunt. In hac Diomedes hominum conspectui subductus ac pro deo cultus fertur: monumento quoque ac delubro ad seriore aetatem profante: v. Plin. lib. III extr. X, 44 f. 61. Inter deos receptum iam Pindarus memorauit Nem. X, 12. Socios autem in aues mutatos vulgata satis fabula tulit: quibus hinc *auium Diomedearum* nomen. v. inprimis Ouid. Met. XIV, 457 sqq. et noster poeta XI, 271—274 *Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur, Et focii amissi petierunt aethera pennis, Fluminibusque vagantur aues — et scopulos lacrimosis vocibus implent.* Ortum fabulae dedisse videtur certum auium genus, circa haec loca sola, vt volunt, visi solitum, de quo locus class. Plin. X, 44 f. 61 et auctor de Mirab. Auscult. c. 80 (p. 722. 723). Plinium vel alium inde ductum scriptorem exscripsit Augustinus C. D. XVIII, 16. Non diuersa admodum est narratio de Leuce Achillis insula in ostiis seu Borysthenis, seu Tyrae, seu Istri, vbi auium similis cura circa Achillis tumulum narratur ab Arriano in Periplo M. Eux. p. 22 et, qui primo loco erat commemorandus, a Scymno Chio in Fragm. p. 45 To. II Geogr. Hudf. it. Antigon. in Admir. c. 134 (ed. Beckman. p. 236.) et Plin. X, 41. cf. de hac insula Vauvilliers Notas ad Sophocl. T. II, p. 61. Tertium simile his auium genus nobilius forte ceteris fuit *Meleagridum*, ad tumulum Meleagri in Aetolia visarum: de quibus v. Aelian. H. A. IV,

42, vbi cf. Schneider et Antonin. Metamorph. c. 2. Antigone. Caryst. II. et ibi Beckman. qui iudicium eorum firmavit qui eas esse censent nostras *Perlhüner, Pintades*. v. Plinius X, 26 f. 37. 38. quas iterum ex Africae occidentali- bus oris in Europam apportarunt Franci Saec. XIV. Exor- nauerat fabulam in *Meleagro* suo Sophocles, de quo v. Plin. XXXVII f. 11, 1.

Habemus Benedicti Cochorellae descriptionem insulae Tremitanae in Thesauro Italiae repetitam; multa hic de auibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur; nec tamen inde certos auium harum characteres colligere licet, vt appareat, an ad larorum genus referendae sint. Nec Aldrouandus Ornithol. lib. XIX, 3, qui accuratius de his auibus egit quemque alii fere sequuntur, quicquam definit: etsi ille habuit ad se transmissam ex insula auem ex hoc ge- nere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anserino genere, referunt naturae rerum auctores: apud Linnaeum *Procella- ria Puffinus* est. cf. Schneider ad reliqua Friderici II. Imp. auctar. Vol. II, p. 159. Sed bene Willougbeius et Rayus monent, expectandos esse meliores auctores. Anatibus ampliores secundum Cochorellam, diem piscando in medio pelago exigunt, in scopulorum cauernis nidificant (quam recte itaque Virgilius posuerit *Fluminibusque vagantur aues*, non dicam. Sollertius Lycophron l. c. v. 595 οἱ θα- λασσίαν διαίταν αἰνέουσιν.), solo adipe probantur incolis, quo pro medicamento illi vtuntur: clamore imitantur vagi- tum puerorum et κινυρισμὸν, vnde docte Maro: *scopulos lacrimosis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius l. c. *fulicarum similes* ait; oloribus assimilat Lycophron l. c. v. 597. Et Ouid. XIV Met. 509 *Si volucrum quae sit subitarum forma requiris, Vt non cygnorum, sic albis proxima cygnis*. At Seruius ad XI, 271 et Tzetzes ad Lycophr. l. c. ἐρωδιούς interpretantur, quae *ardeae* es- sent; sed his vix accenferi possunt. (Nunc plura de his al- jata sunt a Beckmanno ad Mirab. Audit. c. 80 p. 157 sq. Hoc vnum addam, haberi quoque auium Diomedearum de- scriptionem et imaginem in *Veryard Account of divers*

choise Remarks taken in a Journey p. 359, 1701 Töl.: sed nec is scientia naturae satis fuit instructus.) Varie or- nata a poetis est fabula de sociis in aues mutatis seu viuo seu mortuo Diomede. Ita Illyriis accedentibus infestae, Graecis amicae aues esse narratae sunt: Antonin. l. c. Plin. l. c. Strabo VI, p. 435 A. Aelian. H. A. I, 1, vbi v. Schneider. Recedit ab aliis auctor de mirab. Auscult. l. c., qui aues extitisse ait Diomede *ab Aenea*, qui *rex illa loca tenebat*, per insidias occiso. Potest ἐπὶ τοῦ Αἰνέου videri mutandum in ἐπὶ τοῦ Δαύνου: sic enim olim nonnulli tradi- derant. v. Schol. Lycophr. ad v. 603; nam omnino diuersae de Diomedis morte erant narrationes, monente Strabone l. c. p. 436. De Aenea cogitare non licet: nam congres- sum eum cum Diomede nemo veterum tradidit, Pausania teste lib. I, 11 f.

Vnum adhuc commemorare iuuat, quod Plinius lib. XII, 3 notauit (ex Theophrasto H. Plant. IV, 7), primam *pla- tanum* in hanc insulam ad Diomedis tumulum ornandum fuisse inuectam, inde in Siciliam transgressam, mox Italiae donatam ad alias terras peruenisse. Quantum tamen ex Ci- chorella intelligitur, ex insula illa nunc exulat. Fuit simi- lis fabula de *myrto* primum in Elpenoris tumulo enata. vid. Plin. XV, f. 36. cf. sup. Excurs. I ad lib. VII sub f. Late autem Diomedis nomen per Italiam pertinuit. Nam non Arpis modo sed Metaponti ac Thuriis pro heroe cultus fertur, vid. Schol. Pindari ad Nem. X, 12. Plurimum idem vrbium habitus conditor, vt supra commemoratum est. Et monstrata vetusta donaria Diomedis et sociorum arma Lu- ceriae in templo Mineruae: Strab. VI, p. 434 C. et auctor Mirab. Narrat. 117, torques aureus in templo Dianae in Peucetiis ibid. cap. 120. Quod vero multo etiam magis mireris, in intimo Sinus Adriatici recessu inter Venetos ad Timauum fuisse traditur fanum Diomedis. v. Strabo lib. V, p. 328. 329. VI, p. 435 B, aliudque inter Vmbros circa Anconam, vt Scylax narrat in Periplo p. 6; apud Plin. III, 20 vrbs Spina, ad ostium Padi Spineticum, *condita a Dio- mede*. Alias de Diomede narrationes v. ap. Strab. VI, p.

436. Vix videtur in his fides Graecis esse habenda: qui, cum heroem indigetem in iis locis coli audiissent, forsan more suo Diomedem eum interpretati sunt. Verum a me haec eo nunc commemorantur, ut intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia sedibus fuisse satis nobilem inter veteres, ut poeta ea uti potuerit; usum autem esse ea poetam ad narrationem variandam et ornandam accommodare.

EXCURSVS II

De Camilla.

XI, 532 sqq. 539 sqq. *Pulsus ob invidiam.* Episodiu hoc poeta ex antiquis Italorum historiis seu fabulis contexuisse putandus est. Ex Servio ad v. 567 colligi potest, Catonem haec latius esse persecutum in Origg., quae ipsa res excusare poterat factum per se portento simile, ut hastae alligatam infantem trans amnem aliquis ita traiciat, ut ripae aduersae infigatur hasta, sine infantis noxa, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt simile, plane diuersum est, si Plutarchum inspicias. Diuersus autem utique hic Metabus ab eo, qui ex Troia redux Metapontum in extrema Italia condidisse ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priuerni, quod Volscorum oppidum fuit (nunc vicus *Piperno*), per seditionem a suis pulsus, Camilla filia infante secum ducta, Amaseno traiecto, in siluis educavit filiam Dianae consecratam. Non importuna est fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione factorum Camillae, de qua narrationem nunc instituit poeta. Interea huic episodio vltima poetae manus non admota esse videtur, cum narratio cum ipso Aeneidis argumento omnino non satis coaluerit, Opis autem a Iunone missae ministerium vix eum, quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam suam Diana; ut nec Iupiter Sarpedonem, nec alii dii alios heroes: Quod tamen idem Iupiter in Sarpedone

sibi licere ait, quodque etiam prouidet, ut eius corpus, victoris ludibrio subductum, in Lyciam abducatur, id hoc loco Diana curandum sibi sumit. Mittitur Opis, Dianae arcu instructa, ut Camillae interemptorem conficiat. Illa Aruntem caede Camillae exultantem sagitta transigit, statimque ad Olympum euolat, v. 863. 867. Erat tamen, antequam discederet, corpus pugnae subducendum et in patriam deportandum, quod ipsa dea promiserat se facturam v. 593. 594, ne spoliaretur aut truncaretur. Atqui hoc poeta non attigit: in quo excusari forte potest; ad artificium tamen poetae referre hunc defectum nolim cum Servio ad v. 593. Ut autem haec narratio vim ad animos aduertendos habeat, ponendum est, fuisse apud Volscos vetus Camillae monumentum: uti Sarpedonis in Lycia habebatur sepulcrum, quo delatum eius corpus Homerus narrare voluit Iliad. π, 453 sqq. Ceterum ex Camilla Clorindam Tassi tamquam exemplum esse expressam satis constat. vid. *Gierusal. lib. Canto XII, St. 20 sqq.*

EXCURSVS III

De chlamyde in nodum collecta.

775. 6. De Arrunte Phryge: *tum croceam chlamydemque sinusque crepantes Carbaseos fuluo in nodum collegerat auro.* Plura sunt, quae dubitationem facere possint. Primo, sintne idem *chlamys sinusque*, an sint diuersa: si diuersa sunt, *sinus* sunt pallae, cui superinduta chlamys fuit; tum *sinus* proprie in palla dictus est, et *nodus* esse potest cingulum, seu balteus aureus, quo palla colligebatur, ut ilia ambiret; uti supra dictum accepi nodum: I, 320 *nodoque sinus collecta fluentes*: vbi v. Notam. idem quod IV, 139 *aurea purpuream subnectit fibula vestem*: etiam in balteo. Sicque Statius Theb. IV, 266 *undantemque sinum nodis irrugat Iberis*: vestem colligit et adstringit balteo purpureo. Claudian. in

Prob. et Olyb. Col. I, 89 *nodus, qui subleuat ensem, Album puniceo pectus discriminat ostro.*

Iam autem h. l. legimus, Arruntem *chlamydemque sinusque in nodum collegisse*; adeoque utrique idem tribuitur, ut *chlamys* non minus quam palla *balteo* fuerit adstricta. Atqui *chlamys non balteo* constringitur, sed *fibula*: id quod e marmoribus et poetarum locis satis constat. Notum est vel ex Cod. XI, 11, 1 *Fibulis quoque in chlamydibus his utantur, quae solo auro et arte pretiosae sunt.* Restat itaque, ut de *sola chlamyde* poetam agere et chlamydi improprie *sinus* tribui dicamus, et hos sinus de plicarum sinibus accipiamus; hactenus enim *chlamys* bene sinuosa dici potest. Manendum itaque in eo, quod in nota posui: „chlamydem e tenui linteo, croceo colore, constrinxerat Arruns in humero fibula aurea.“

Hactenus ex verbis est disputatum. Atqui cum verbis exploranda erat ipsa res. Versamur scilicet *in amictu Phrygio*; atque hic erat primo loco consulendus. Exstant autem eius exempla in priscae artis operibus. Nobile est signum, olim in Palatio Altemps servatum, postea in Museum Pio-Clementinum translatum (Tom. II, t. 37. et antea in *Raccolta* t. CXXIV) quod vulgo Paridis sedentis editur: potiore saltem iure quam tot alia nudum Paridem cum pomo in manu referre credita. Ut braccas et pileum Phrygium omittam, indutus ille est tunica duplici, interiore manicata, altera exteriori ei iniecta, et balteo supra femora adstricta; superinducta ei chlamyde ampla a tergo defluente; apparet in humero dextro fibula, qua chlamydem tamquam vinculo teneri facile existimes. Clarior res est in alio signo, Midae illud edunt, in Monumentis Matthaeianis t. XCVI, cuius truncus ex alabastrite temere resectus est capite manibusque ex marmore Numidico. Sed truncus praeclarum est exemplum habitus Phrygii. Conveniunt in eandem speciem duo signa eodem in loco reperta, simillima inter se, sibi que respondentia, quorum alterum sub Paridis nomine exhibuit Guattani (*Monimenti inediti* ad a. LXXXVII. p. 37. III.) alterum, ma-

iore cum sagacitate, sub ministri Mithriaci nomine Visconti Mus. Pio-Clement. Tom. III, tab. XXI.

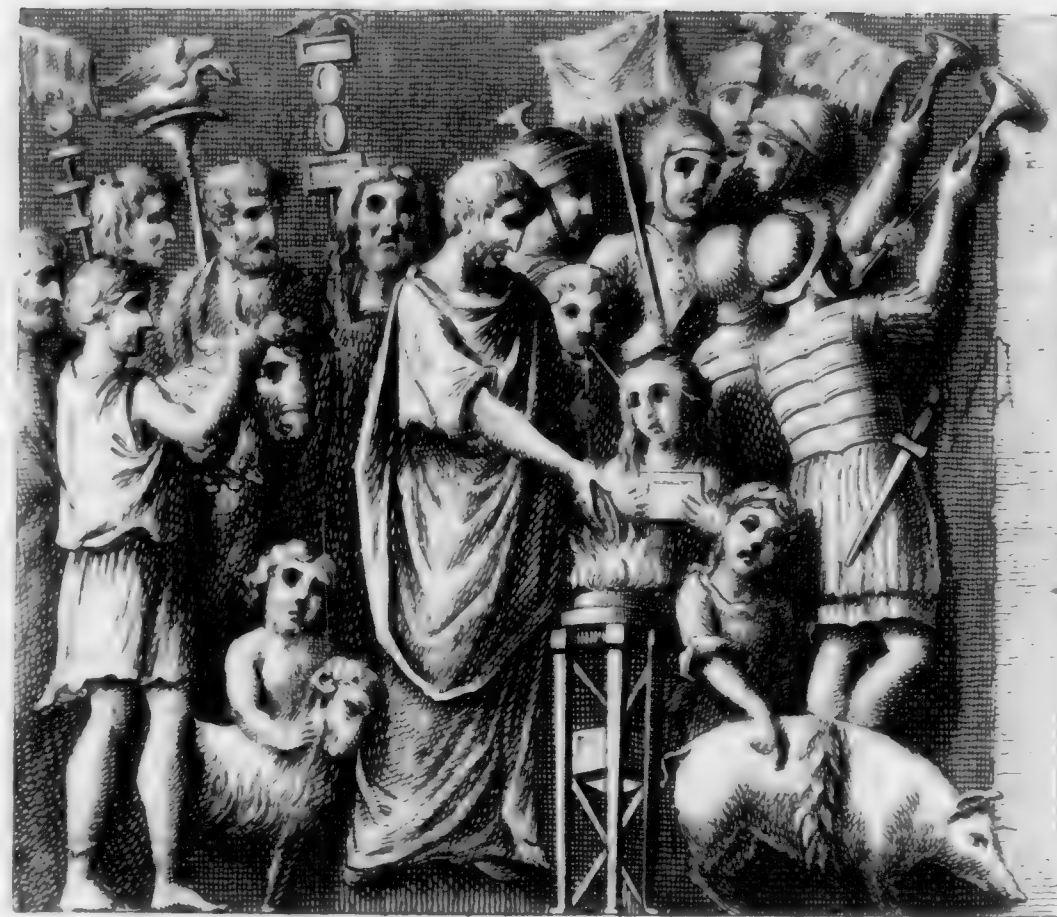
Conspicitur similis, aut accedens iis, vestitus in aliis antiquis fragmentis. Ad maiorem mollitiem comparatus est alius vestitus tenuissimae materiae, ventre nudato. (v. c. in Mus. Flor. III, LXXX.) Male enim audiere Phryges antiquissimis aetatibus propter mollitiem, increbescere inter eos luxu ex opibus, scilicet, quas aurum in iis locis Phrygiae et Lydiae, etiam in amnibus, repertum inuenerat. Multa alia addi possent, si his locus hic esset; verum ad rem sufficit, ex Phrygiis quoque operibus apparere, innui a poeta chlamydem Phrygiam fibula adstrictam in humero.

Sunt omnino in amictu Phrygio nonnulla notabiliora. Scilicet, etsi ille ad luxum et mollitiem accommodatus est, apparet tamen e borealibus locis eum deductum eiusque usum antiquiorem inter gelidae plagae incolas fuisse, quippe quibus totum corpus vestibus inuoluere, ipsaque femora et crura tegere mos est a natura monstratus. Spectat hoc ad Phrygum origines: quippe quos e locis borealibus cum Thracibus in Macedoniam descendisse hincque in Asiam traiecisse antiqua fama fuit. Itaque vestitus communis iis est cum habitu Dacorum, Parthorum, aliorumque barbarorum a septentrione ad mitius caelum solumque profectorum. Aliud est, quod ad illustrationem commemorabo. Multa sunt anaglypha Mithriaca, in quibus Mithres expressus est simili prorsus eius, qui Phrygum fuit, habitu: quo ipso firmatur id, quod viri docti docuerunt, religiones illas non a Persis esse traditas, sed in Asia occidentali inter barbaros repertas, interpolatis et permixtis sacris a Persis ductis; barbaros eos Phrygiae originis fuisse, ipso signorum habitu apparet. Simile iudicium, aut, si mauis, suspicionem facere licet de deo Luno, qui et ipse Phrygio habitu in numis, gemmis sigillisque occurrit; ut ad Phrygias superstitiones eius prima notio referenda esse videatur. Fuit enim, nescio quomodo, interior ille Asiae minoris tractus vsque ad Euphratem secundus superstitionum generibus variis varie permixtis et confusis: quibus pro fundo

suberat frugum mater Terra cum puero Aty, antiquissima religio, per se sane simplicissima.

Fuere autem olim signa Phrygio amictu valde frequentata artificibus, quippe ipso habitu peregrino conspicua, et religionibus Phrygiis late disseminatis. Etiam Pelops expressus erat amictu Phrygio, ap. Philostratum Imag. I, 30.

*Heligeri felici suus, istenque bidentem
tollit, admoventque pecus flagrantibus aris*
Aen. XII. 170.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER DVODECIMVS

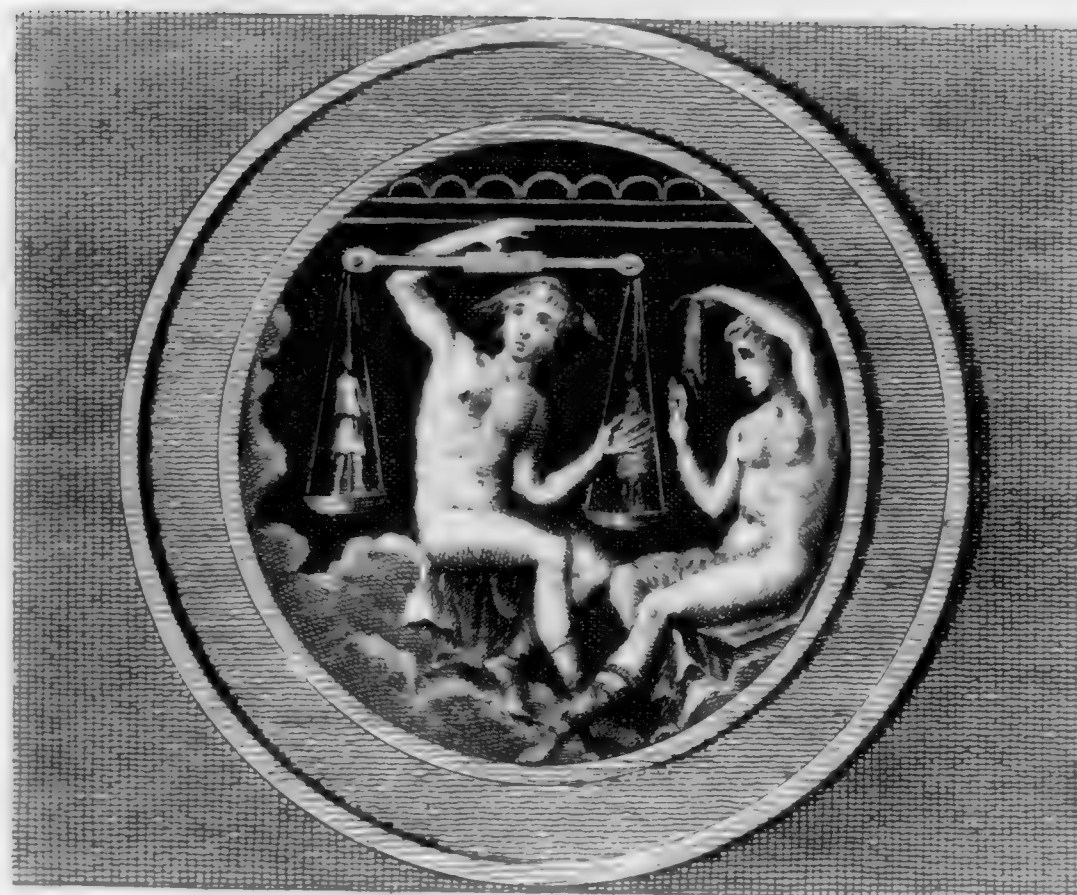
ARGVMENTVM

Attritis duobus aduersis praeliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in se sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Aeneâ dimicare statuit: eiusque rei Aeneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiore — 106. Accipit conditionem Aeneas, sollennique utrimque sacramento foedus sancitur — 215. Id Iunonis impulsu 134 — 160 a Iuturna Nym-

pha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur — 243: primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hasta traiecit — 276. Quo facto in conflictum armorum utraque pars ruit — 310. Aeneas quoque, dum subiti tumultus causam ignorans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, praelio excedere cogitur — 323. Qua re intellecta Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit — 383. Interim Venus, decerpto ex Ida Creteni dictamno herba, filio suo medetur — 429. Refectis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilia occurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit — 445. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quae, excusso Metiseo auriga, currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas deflectens, congregari eos non patiebatur) — 485, caede multorum facta — 553, oppugnandae urbis consilium capit: admotoque ad moenia exercitu, in propugnacula proximaque aedificia ignem coniicit — 592. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit — 613. His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem, se inspiciente, in hostium potestatem peruenire, ultro Aeneam ex praescripto foederis ad singulare certamen prouocat — 696. Ea pugna superior Aeneas, cum victi hostis precibus iam paene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris eius balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus gladio per pectus adacto eum vita spoliatur — ad fin.

Tela iam detexta, et rebus ad nouissimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda sit, qua Turnum esse casurum facile quilibet praevidet: noua tamen rerum momenta excitauit poeta variauitque nar-

— duas aequato examine lances
Sustinet et fata imponit diuersa duorum
An. XL. 725.

Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos

rationem mirifice. Pugnae num ad pugnam deposcit. Sed vtriusque exercitus substituitur certamen inter Aeneam et Turnum singulare. Foederis conditiones ipsum Aeneidis argumentum ac finem continent, ut Troiani in Latium (v. 187 sqq. 202 sqq.) sedes accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato foedere. Ita noua rerum conuersio exoritur. Increfcit nostra sollicitudo, cum Aeneam vulneratum, eoque ex pugna subducto Turnum audacter, si vnquam, se iactantem videmus. Praeter spem Aeneas sanatus in pugnam redux Turnus ad pugnam deposcit. Sed et hanc nostram expectationem intercipit Iuturnae fraus. Ad vltima peruentum, cum Aeneas ad urbem exercitum ducit eamque oppugnare constituit. Procedit nunc Turnus in pugnam et victus interimitur. Sed et in his multa deorum interuentu incidunt, quibus erigitur animus ac nouitate delectatur.

1. *infractos*: „antea semper non fractos“, interpretatur Seruius, quem mirum est, nunc demum in hac voce haerere potuisse, quam iam aliquoties poetae fre-

Defecisse videt, sua nunc promissa repolci,
Se signari oculis: ultro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Poenorum qualis in aruis,
Saucius ille graui venantum vulnere pectus, 5
Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis

5 oculos Medic. a m. pr. 4 Attollit se alter Menag. 5 v.
v. corpus alter Hamburg. 6 mouet ora pr. Menag. comata
Zulich.

quentatam vidimus, v. c. sup.
IX, 499 *infractae ad prae-*
lia vires. Monuerunt nunc
satis multi *infractum* esse
valde fractum. cf. vel Cer-
dam. *in* in his habet vim
Graecorum α intensiui, si
modo vtrumque intendit, nec
potius, vt saepe fit, otiosum
vacat et α et *in*. 2. *sua nunc*
promissa: de meliore armo-
rum successu, et de pugna
cum ipso Aenea ineunda. v.
sup. XI, 436 sqq. polci, ex-
pectari; vt iis satisfaciatur.
3. *ultro*; nullis adhuc pro-
bris et conuiciis a quopiam
factis. 4 — 9. Sumta com-
paratio ab Homero Iliad. ε,
136 sqq. v, 164 sqq., quae
inter splendidissima Homeri
loca sunt, translata passim in
Scut. Herc. v. 426 sqq., sed
ad aliam rerum speciem de-
flexa et praeclare variata: Vt
leo vulnere accepto multo
magis furit, sic Turnus ad-

verso rerum successu magis
etiam quam ante irascitur:
hoc enim est *attollit animos*,
et *gliscit violentia Turno*
accenso: quod Homero erat
loco priore Iliad. ε, 135 Dio-
medem a vulnere recreatum,
πρὶν περ θυμῷ μεμαῶς Τρώ-
εσσι μάχεσθαι, Δὴ τότε μὲν
τρεῖς τόσσον ἔλεν μένος. (Il-
lud vero, quod Iliad. χ, 96
Ως ἔκτωρ — legitur, vix
huc commode trahi potest.)
Ceterum, quae ad ornatum
in his vll. spectent, facile pro
se quisque obseruet. Nec
sine fructu similes compara-
tiones aliquis comparet, quae
notatae sunt iam ab aliis: in-
primis Stat. Theb. II, 128 sqq.
Lucan. I, 205 sqq. VI,
220 sqq. Valer. III, 587 sqq.
Q. Calab. III, 142 sqq. cf.
quoque sup. lib. IX, 551 sqq.
v. 6 *mouet arma*, a virorum
pugna petitum; nihil am-
plius: ad pugnam se parat.

Excitiens ceruice toros, fixumque latronis
Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus adcenso gliscit violentia Turno.
Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus in-
fit: 10

Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retrac-
tent

Ignauī Aeneadae; nec, quae pepigere, reculent.
Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,

7 Excitiet Mentel. a m. pr., vnde Heinl. coni. *Excitiet c. t.*
Tum f. *Latinos* Parrhaf. *Latinis* Goth. tert. 8 *fregit* Franc.
9 *aduerso* g. Parrhaf. *gliscet* Medic. 11 *quo dicta* Parrhaf.
dona r. Sprot. *retardent* Zulich. a m. pr. Seruius ad v. 13
„Quidam sane a *Nulla mora in Turno* vsque ad *pepigere* *recu-*
sent iungunt: ne, si distinctio intercefferit, languescat sententiae
color.“ Nimis subtiliter; cum duo membra intercedant: nihil
est — *nec* est quod *reculent*. 12 *nec quod pepig.* Bigot. *nec*
quid Goth. tert. 13 *tu c. f.* Oudart. *consere* Vratisl. *fidus*
Goth. tert. 14 *Aut fac* Goth. tert.

cf. Ge. III, 236. Et si Sta-
tius in tigride ornauit hoc:
Bella cupit, laxatque ge-
nas et temperat ungues lib.
II Theb. 130. *gaudet*: gra-
uius quam, solet; voluit *exul-*
tare, γαυριᾶν, exprimere,
quod hic alacritatem animi in-
dicat et ferociam. *fixumque*
sc. in vulnere, receptum cor-
pore. *latronis* h. l. venatoris,
qui ex insidiis eum aggressus
est: translate, ab iis, qui vias
obsident praedandi causa.
Multa inepte Seru. et alii.

11. Repetit Turnus quae
iam sup. XI, 434 sq. dicta,
dum se pugnae singulari cum
Aenea obtulerat. 11. 12.
Respicit sup. XI, 115 sq. Ae-
neae verba ad legatos Latino-
rum, sed in inuidiam Aeneae
translata. *retractent* non est,
quod Seru. voluit, *repetant*
et reuoluant, sed, reuocent,
recantent; recedendo ab iis,
de quibus iam conuentum
erat; nam sequitur *reculent*,
13. *Fer sacra* cf. inf. 118 seq.
concipe foedus, verbis con-

Desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini), 15
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lauinia coniunx.

Olli sedato respondit corde Latinus:
O praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me inpenius aequum
est 20
Consultere, atque omnis metuentem expendere
casus.

16 *crimen ferro* pr. Voss. Parrhaf. cum Rom., quod admittit Cuningham. *repellam* idem cum Leid. et Hugon. et a m. sec. fragm. ms. Helmstad. in Annal. litt. 1783, p. 195. 17 *victos et victor* agnoscit Iul. Sabinus. *victor* quatuor Heinssii, unde ille coni. *Aut abeat victor*: et erat hoc manifeste scriptum in Vratisl. et Ed. pr. Burm. Alludunt Zulich. *quique abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed haec ipsa aspirationis omisso mutationi *totū victos* in *victor* locum fecisse videtur. Habet utique maiorem vim et Turni ferociae magis consentaneum est: *aut habeat victos* sc. nos: sim pro victo; *cedat Lauinia coniunx. cedatque Lauinia* pars codd. Pierian., forte eorum ausu, qui primam correptam mal- lent in *Lauinia*. cf. sup. ad lib. VII, 359. *Laurentia coniunx*, Franc. 19 *quoniam ipse* f. aliquot Pier., quod et ferri possit, *quam tu ipse* coni. Heinss. *tantum* aliquot Heinss. *me* abest Ed. pr. Burm., et *est* abest binis Burm. 21 *metuenti* Zulich. a m. pr.

ceptis, vt Seru. 15. *Deser- torem Asiae*, inuidiose, quasi transfugam; supra VII, 359 *exules Teucros* dixerat Ama- ta. *sedeant spectentque La- tini*, ad ignauiam exprobran- dam accommodatum. 16. *cri- men commune*, criminatio- nem Turni ab omnibus fac- tam (cf. sup. lib. XI, 215 sqq.) abolere vult. 17. aut ille vincat me. *victos*, victum me.

18. Decorum aetatis, τὸ ἥθος, in Latini sermone, hoc est, prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. 19. *quantum ipse* ornate: quo ferocior tu es, eo magis consentaneum est etc. Ex Attii Antigone expressa vult Macrobi. VI, 2, pag. 545 *Quanto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto, An- tigona, magis me par est*

Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animusque La-
tino est;

Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me haec haud mol-
lia fatu 25

Sublatis aperire dolis; simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum

22 *multa* 23 *Capta* m. duo Rottend. 23 *animus aurumque* Zulich. et Gifan. Ind. Lucret. e Codd., tum plerique apud Pier. In iisdem *est* in fine subiectum, quod ab aliis abest. Iac. Bryant. acutus iudex, haerebat in altero hemistichio: *nec non aurumque animusque Latino*; quod nunc repente de se Latinus, et quidem ex tertia persona, loquitur: aut itaque illud efficiendum censet tam- quam aliunde illatum, aut legendum *auri argentique talenta*. De opibus tamen Turni minus bene ageretur: quarum hic nullus respectus esse potuit. Haesisse quoque in hoc loco Io. Schraderum video: qui et ipse expectabat, vt de Turno oratio continuaretur, quia *Sunt tibi* praecedit. Sed conf. Not. 24 *Laurentibus agris* Medic., quod Heinss. illustrat. 25 *haec* abest tribus Heinss. et Ed. Ven. Burm. *haud haec* tres alii Burm. *me* deerat Franc. *fata* Ven. Erf. *fatis* alter Mentel. et a m. sec. Zulich. 26 *hoc* reposuit Heinss. e Medic. aliisque. Vulgo *haec*, quod modo praecesserat. *animo haec simul* Ed. pr. Burm. 27 *veterum nulli* e MS. Bersmanni

tibi Consultere et parcere. si aurum insuper cupis, ha-
22. *Sunt tibi* — *Sine me*; bebis id a me. *animus*, pro-
haec iungenda ad absoluen- pensa voluntas); sunt aliae
dam sententiam. Callide se- puellae tuis nuptiis non in-
nex Latinus ea praemittit, dignae; verbo adsunt omnia,
quae dolorem et iram lenire quae moderatis votis satis fa-
possint. Habes regnum pa- cere possint; sed meae filiae
ternum, cuius ditio nuper coniugio potiri non potes.
captis aliquot oppidis aucta 25. οὐκ ἀσχήμονες τὸ γένος,
est; mihi aurum est (vt sup. comparat Seruius. Putant
XI, 213 *praediuitis vrbe* autem poetam in animo ha-
Latini), et animus largien- buisse VII, 399; 400 Iliad. 1.
di tibi quantum satis est (h. 27. *veterum procorum*: re-

Fas erat, idque omnes diuique hominesque cā-
nebant.

Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia ru-
pi: 30

Promissam eripui genero; arma in pia sumsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix vrbe tuemur
Spes Italas; recalent nostro Tiberina fluenta 35
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus al-
bent. Quo referor toties? quae mentem infania mutat?

refinxit Cuningh. 28 erit Exc. Burm. *homines diuique* Goth. pr.
31 *generoque* vel *genero atque*, interposito fulcro, magna codd.
et edd. pars: recte sustulit Pier., tum Heinl. 32 *sequantur*
Oudart. et Zulich. *sequuntur* Franc. *quae bella s.*, Turne, vides
Goth. pr. 33 *quantus pr. patiere* Parrhas. *patiere* etiam Medic.
et Oudart. cum Rom. et plerisque aliis Pierianis, excepto Oblongo
et Portio. 34 *turba vix* Goth. pr. 35 *nostro recalent*
Goth. pr. 36 *ad hunc* Medic. o. *implent* Hugon. 37 *Quid*
sec. Rottend. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero men-*
tem totiens, quae Zulich. a m. pr., et sec. *referor*. *mutet* alter
Hamburg. *motat* Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. tert. *versat*
Menag. pr. *cepit* Hugon.

spectu aduenae Aeneae dicti *eripui genero*. Nam Aeneas
veteres, indigenae illi. De per legatos promiserat filiam.
re vid. sup. VII, 54 sqq. 29. Vid. sup. VII, 267 sqq. 35.
cognato sanguine, quia Ve- *Italas* ornat: simpl. spes nos-
nilia, mater Turni, foror tras. *recalet* pro *calent*;
erat Amatae. v. VII, 366. aut *recalet*, iterum calent,
cf. ibi Excurs. VII extr. adde magna quod bis victi pugna.
X, 76. 30. *vincla omnia* *Seru.* 37. 38. 39. Cur to-
rupi, religionis et foederis. ties consilium muto, foedere
Seru.; quod sequens versus cum Troianis semel sancito?
declarat. 31. *Promissam* Si, quod vides mihi facien-

Si Turno extincto socios sum adscire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet 40
Italia: ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
Respice res bello varias; miserere parentis
Longaeui, quem nunc maestum patria Ardea longe
Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni 45
Flectitur: exsuperat magis, aegrescitque medendo.

38 *Turni extinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito s. ac-*
cire Franc. *accire* vel *adcire*, vulgo editum. At ex melioribus
suis et Pierianis Heinlius dedit *adscire*, h. e. adsciscere; etli aliud
exemplum vocis nec hic nec ad lib. XI, 308 attulit. Antiquam ta-
men vocem eius formae fuisse, docet τὸ *adsciui*, et *adscitum*.
Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19, vbi v. Ern. 40 *dicent*
Gud. a m. sec., quod Heinlio arridebat. *discet* Menag. pr. *dicit*
Rom. 41 *Sors tert.* Rottend. *Sors d. resignet* Zulich. a m. sec.
Fors dura Montalb. *recuset* Goth. tert., quod et ab Vrlino prae-
scriptum video notae, qua per formulam id illustrat: ὁ μὴ γένοιτο.
42 *Perdiderim* Bigot. 43 *belli* Menag. pr. 44 *moestum quem*
nunc Goth. pr. 45 *Haud quicquam* aliquot Heinl. et vett. edd.
Haud quamquam Gud. a m. pr. 46 *ardescitque tuendo* Medic.,
quod repetitum ex lib. I, 713 videtur; etli defendat illud Iul. Sa-
binus, vt sit: intuendo Latinum. *ardescitque* etiam Goth. sec.,
et *tuendo* etiam Colot. *videndo* Ed. pr. Burm., sed *medendo*
passiue ponere potuit, cum adeo *medendae valetudini* Suetonius
dixerit, vt appareat, etiam *mederi* aliquando passiuam vim habuisse.

dum esse extincto te, ad so- famur: cui animus abducen-
cietatem cum Troianis antea dus erat ab angustis finibus
initam redeundum est, cur regni, in quo haec ageban-
idem non facio te viuo et in- tur. Itaque amplificat om-
columi? 44. *longe Diuidit*; nia. Sic sup. XI, 317 ager
ne dubita sic iungere; etli *Longus in occasum*.
Ardea non adeo longe ab- 46. *Exsuperat*, felix di-
erat a Laurento. Non in lectu vocabulum pro vulgari
geographo sed in poeta ver- crescit, praenalet; vt sup. II,
Tom. IV D d d

Vt primum fari potuit, sic institit ore:

Quam pro me curam geris, hanc precor, optume,
pro me

Deponas, letumque finas pro laude pacisci.

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dex-
tra 50

Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.

Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem

Feminea tegat; et vanis sese occulat umbris.

Recte Seru. *medendo*, dum ei medetur et medicina affertur. 47 *sic incipit ore* vulgg. ante Commelin. cum Medic. Ven. Schef-fer.; adde Goth. pr., sed ceteri *institit*, quod omnes Pieriani exhibebant: idque doctius. 48 *causam geris* Parrhaf. 50 *dextram* Goth. tert. 52 *quem in vrbe* Ed. pr. Burm. 53 In his: *quae nube fugacem Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris*, incommode sique *sese* ad Venerem trahit sententiam: cum de Aenea id melius dicatur. Offendisse ad hoc olim viros doctos ex Cerda disco: cum adeo essent, qui pro *eum* positum putarent.

759 *flammae exsuperant*; hanc ferendam. 51. *nostro* est ex ὑπερίσχειν. *vulnere*, quod ego infero.

49. *letum pro laude pacisci*, ἀντὶ κλέους mortem recipere, non recusare; h. leto redimere laudem, gloriam. *Letum* autem, cuius saltem discrimen subibat pugna suscepta. conf. inf. 74. Supra V, 230 eodem sensu *vitam pro laude pacisci* erat dictum. Scilicet pactio- ne et damus aliquid et acci- pimus; vtrumque *pacisci* de- signare potest: adeoque et vitam pacisci quis et mortem potest, illam reddendam, Color in his vss. idem, qui Iliad. v, 435—437, at Iliad. δ, 510 non satis conuenit. 52. *Longe illi erit*: formu- la minarum frequens inpri- mis poetis: v. Cerda, et ad Tibull. I, 5, 2, etiam Graecis exemplis illustranda. In vss. 52. 53 Homericam narratio- nem Iliad. ε, 311 sqq. respi- ci, per se patet. 53. Vid. Var. Lect. Distinximus post *tegat*; quo facto loci diffi- cultas sublata est: *Longe illi dea mater erit, — et vanis*

At regina, noua pugnae contrerrita sorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat: 55
Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
Tangit honos animum (spes tu nunc vna, senectae
Tu requies miserae; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit):
Vnum oro: desiste manum committere Teucris. 60

Potest reponi: Si Venus se occuluit, eadem nube occultauit simul suum filium; licuit autem poetae ponere id, quod remotius esset. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes: qua mu- tata omnia ordine suo procedunt: *Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem Feminea tegat; et vanis sese occulat um- bris* sc. ille. Nec autumes sic scribendum fuisse *occulet*, quod proprie sequi debebat. Nam alterum non modo recte sed etiam elegantius dicitur, variato post prius tempore: vt solet inprimis Maro noster. Pro *Feminea* Io. Schrader. coni. *Caerulea*; et mox *vt vanis*, hoc non male. 54 *nouae* dua Moret., non male, nisi alte- rum elegantius esset. Vtrumque periphrasin facit vulgaris orationis: *noua pugna* contrerrita. *perterrata* tert. Rottend. a m. sec. *con- traria* Goth. tert. 55 *m. monebat* Montalb. 57 *spes te* alter Hamb. 58 *spes imp.* Erf.

(h. e. in vanum) *sese occu- lat* (pro *occulet*) *umbris*, qui habetur, reuerentia. sup. VII, 401. 402 *gratia*. Com- parant Intpp. modo Hecubae Iliad. x, 82 modo Androma- chae exemplum Iliad. ζ, sed sunt haec paullo remotiora.

54. *noua pugnae sorte*. 58. *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. *in te omnis do- mus inclinata recumbit*; or- nate: nititur, tu columen es, tamquam futurus gener, *ἐν αἰνίᾳ ἐρήμῃ*. 60. *Teucris* pro Teucro, Aenea, posi- tum esse vnusquisque videat. 55. *moritura*, tamquam quae mori decreuisset, nisi ille Hec- teretur. cf. XI, 741 et saepe. 57. *honos*; αἰδώς; passiue,

Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. Simul haec inuisa relin-
quam

Lumina, nec generum Aenean captiua videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lauinia matris
Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem 65
Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.

61 *casus* Rom., vt solent veteres. v. Pier. 64 *Excepit* maluit Heinl., sed saepe alterum huic succedere vidimus. Post *matris* in fine versus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc etiam defendi video, vt sit: Accepit vocem matris vna cum lacrimis. Quod et durum et ieunum est. Imo vero *Lauinia* audiuit matris querelas *perfusa genas lacrimis*. 66 *per ossa* alter Voss. Schefser. Bigot. Doruill. a m. pr. Ed. Ven. Burm., accedit Goth. sec. et tert., vt subiectum nunc *ignis* sit: Nam *rubor* per ossa non bene *cucurrit*. Nisi illud durius fieret, me ita malle legi, ne iterum de genis idem repetat, haud diffiteor: Hoc enim solenne; sic sup. VIII, 389 *notusque medullas Intrauit calor et labefacta per ossa cucurrit*. IX, 475 *subitus miserae calor ossa reliquit*. it.

Sed quorsum factum? vt a cipuae partes esse in rerum vulgari oratione eo magis recederet. Ita mox 62 *haec lumina* pro, hoc lumen, vitam. 63. *captiua* ad inuidiam adiectum: satis erat victa, cuius propositum exitu caruit; vel obnoxia, quae, marito mortuo, sub generi manu futura est.

64 — 69. Praeclare τὸ ἦθος. Nam de amore Lauinae, in in virgine seruatum. Erubescit illa; animi sensa non eloquitur. Quandoquidem autem siue ex antiqui aeuū more, siue ex carminis oeconomia, Lauinae nullae praec-

cipuae partes esse in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellae acquiescere debuit poeta. Sic supra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuisse autem putanda est, cum praesente Turno nuptiarum esset facta mentio, quas mater cum ipso, non cum Aenea, factas esse vellet.

Nam de amore Lauinae, in vtrum illa animo inclinaret, nihil vsquam, si bene meminī, poeta meminit. 65. 66. Non est hypallage, quod volunt, inepta figura; sed vtrumque dici et animo re-

Indum sanguineo veluti violauerit osiro
Si quis ebur, aut mixta rubent vbi lilia multa
Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus; 70
Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quaeso, ne me lacrimis, neue omine tanto

III, 308 *calor ossa reliquit*. Vtinam *rubor* et h. l. cederet voci *calor*! ita omnia bene sibi constarent: *cui plurimus ignem subiecit calor, et calefacta per ossa cucurrit*; nisi quod *calor* et *calefacta* sic proxime se excipiunt; et forte hoc animaduerso Maro *rubor* pro calore maluit. 68 *ebur vel* vulgg. ante Heinl., qui cum Pierio codd. lectionem restituit. 70 *tardat* Bigot. *fugitque* Medic. *vultum* Sprot. in *vulnere* *vulnus* idem a m. pr. Maluit autem haec Maro sine copula, etsi duriora; quam *figensque in v. v. vel fixoque in v. vultu Ardet*. 72 *Nec* Ven. cum Goth. pr. *Te q.* Zulich. et Ed. pr. Barm. *ne me omine* Parrhaf., non male, cum Goth. sec. et tert. o. *duro* Sprot.

praesentari potest: vt et ignis h. calor sanguinis ruborem faciat, et rubor, sanguine moto, calorem.

70. Vt ipse rubor decebat puellam, Turnus Lauinae amore magis incenditur: nec tamen alloquitur eam, sed oculis in eam coniectis matri respondet. Aliter heroum vita, aliter nostri mores ferunt. *turbat amor*. Cerda bene laudat illud Linii III, 47 de Appio: *Tanta vis amentiae verius quam amoris mentem turbauerat*. 72. *omine tanto*; ipsis lacrimis ominosis (conf. ad Tibull. I, 3, 13) in exitu ad pugnam. Prorsus ad Homeri ductum

tales virgo dabat ore colores: talis color erat in virginis ore.

Qui candore niues anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusque lacef-
sunt 85
Pectora plausa cauis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco

84 Quo c. alter Hamb. c. amnes Schol. Cruqu. Horat. I Sat. 7, 8. Quod simile esset illi: *cursu praenertitur Hebrum.* 85 Et circum pr. sec. Moret. *propere* Rom., et alii aliquot apud Pier., vt inf. v. 573, et alibi variat lectio haec. *pueri aurigae* Obl. et Vatic. Pierii. 86 *pulsa* edd. vett. pleraque cum Ald. pr. et sec., sicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius ceteri cum Ald. tert. et seqq. *plausa*. Alter Hamb. et Ed. pr. Burm. *clausa*. *comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert. 87 *squalente* Goth. sec. *aurichalco* tert., noto errore, cum *ὀρείχαλκος* sit. cf. Not. et quos h. l. laudat Burm., inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19.

„fuerit, filia Terrigenae de. Probabiliore inuento „(Erechthei), et a Borea in Penthesileae equos ab Ori- „Thraciam rapta sit, quem- thyia donatos narrauit Q. Ca- „admodum potuit Pylumno, laber a Cerda iam laudatus lib. I, 165 sq. *decus* h. l. „qui erat in Italia, equos γέρας, munus honoris caussa „dare?“ Scilicet exemplum datum; ap. Hom. ἄγαλμα. hoc est vsus mythorum poe- 84. Qui c. ornauit Homeri- tici apud seriores poetas tam cum Iliad. π, 437. cf. Iliad. diuerſi ab vsu antiquo. Ma- π, 149. τ, 415. 85. lacef- roni est merum ornamentum sunt plausa ornate pro plau- ac figmentum poeticum; nec dunt. conf. Ge. III, 186. de probabilitate historica ille De voc. laceffere v. ad X, 10. laborat: antiquis vero erat 87. squalentem auro, splen- phantasma in sermone homi- dentem. v. sup. ad X, 314. nis ενθουσιῶντος, vt ventis albo orichalco. Cum de natum diceret equum cursu metallis omnino multa, fide rapido mirabilem. Proge- parum explorata, crediderit niem modo memorati armen- vetustas: etiam pretiosum ti Erichthonii huc vocat Iul. aliquod et auro proximum Sabinus: non magis commo-

Circumdat loricam humeris; simul aptat habendo
Ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae;
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse pa-
renti 90

88 habenas Zulich. 89 Ensemque et clipeum et vel et clipeumque et Ed. Iunt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat versus Parrhasiano. cortina cristae Goth. sec.

metallum narrant poetae candidum notum habuisse, ὀρείχαλκον, v. c. Hymn. Ho- simile vulgari huic (*Messing*), mer. V, 9, male a nonnullis ad quod nomen nunc vulgo redditum aurichalcum. cf. h. est traductum. v. Beckman. l. Seru. Aeris genus aliquod ad Aristot. Mir. Aud. p. 132. pallidius fuisse ex hoc Vir- Etiam in *Mem. de l'Acad. giliano loco colligitur. v. de Bruxelles* T. III, p. 372 Bochart. Hieroz. P. II. VI, 16. de eo agitur. 88. aptat ha- Hoc melius quam quod Ser- bendo, ad habendum, vt vius affert, album dici auri Seru., h. e. vt habere eum comparatione; nam per se commodè manu ac tractare possit; explorat, an habilis album non esse; nisi album sit ensis; quomodo alias ef- simpl. ad splendorem spectat, ferre hoc solebat Maro. 89. vti Hesiod. Sc. H. 122 ὀρει- χαλκοιο Φαινοῦ dixit, quod iam Cerda alique maluer. capiti aptat galeam. cornua Adde Apollon. IV, 973, vbi cristae noue dixisse videtur. cf. Schol. Winkelman. *Mo- Seruius comas interpretatur, num. ined.* Tom. II, pag. 172 cornua enim proprie esse cin- alia affert parum subtiliter cinnos. Sed a poeta designari videtur galea duplici vel tri- dicta; in hoc tamen audien- plici crista ornata, τρυφάλεια, dus, quod albo eiusmodi me- quae explicata et discrimina- tallo vasa in Museo Hercula- ta in ternas diuerſas partes nensi extare narrat. Locus vergit ac nutat: Tales λόφοι, Plinii XXXIV, 2 accuratio- ex conis f. φάλοις suis pro- re tractatione indiget; mani- deuntes, potuere per cornua festum tamen ex illo fit, ve- designari. Homeri lectione teres natium aliquod aes imbutis obscura haec esse ne-

Fecerat, et Stygia candentem tinxerat vnda.
Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adstabat, validam vi conripit hastiam,
Actoris Aurunci spoliū; quassatque trementem,

91 *intinxerat* Montalb. *finxerat* Ven. a m. pr. 92 *Exhinc*
duo Moret. et Ed. pr. Burm. *in mediis* ante Heinf., aduersis libris.
obnixa pr. Moret. *columna* multi Heinf. 93 *corruit* Bigot.
94 *Aruni* pars codd. et edd. vett., quod recte ex melioribus emen-
datum a Pierio et Heinfio, et ab aliis aliis in locis. Respicit locum
Iuuenal. Sat. II, 99. 100.

queunt. 91. *tinxerat*, ad
temperandum, seu induran-
dum ferrum. Sic sup. VIII,
450 *alii stridentia tinguunt*
Aera lacu: et Ge. IV, 172
Alii stringentia tinguunt
Aera lacu. Stygia autem
vnda tinxisse ferrum Vulca-
num ait; nescio, an satis
commode; quandoquidem
diis superis Stygis adeundi
nulla est data facultas; et
magis sobrie Sophocl. Ai.
1056 de ferro, quo is occu-
buit: Ἀρ' οὐκ ἔριπνυς τοῦτ'
ἐχάλκευσε ξίφος; argute ta-
men et ingeniose; quando-
quidem Styx non modo am-
nis ille est ipsis diis sacer et
horrendus: et, cum aqua ad
temperandum ferrum can-
dens memoranda esset, nulla
opportuniior videri debebat;
verum etiam, quoniam Styx
et ipse ἄφθιτος amnis erat et

incorrupta atque ab omni vi
secura reddebat ea, quae in
eo mergebantur. Nota est
fabula de Achille Styge mer-
so. Quemadmodum igitur
alia aliam aquam meliorem
esse ad ferrum temperandum
(Φαρμάσσειν, τὸ γὰρ αὖτε
σιδήρου γε (non τσ) κράτος
ἐστὶ Odyss. I, 393) res est
notissima, obseruata quoque
Plinio XXXIV, l. 41, ita
isto quidem respectu Stygia
aqua cum iudicio ac dilectu
posita videri potest.

92. 93. Ad veteris aevi
morem omnia. v. Odyss. α,
127. cf. Guell. et Cerda ad
h. l. 94. *Actoris Aurunci*
spoliū. Actori detractum;
ne dubites. Commode vero
ponere potuit poeta, bellum
Turno cum Auruncis, vicino
populo, intercessisse: v. sup.
Exc. ad VII, 726, pag. 578

Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus 95
Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus
Actor,

Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuolsam
Semiuii Phrygis, et foedare in puluere crinis
Vibratos calido ferro myrrhaque madentis. 100
His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt; oculis micat acribus ignis.

96 Heinf. corrigit: *nunc (tempus) ades*; vt apud Statium
Theb. X, 548 *ades o mihi dextera*. Commodius laudasset sup.
lib. X, 773. 774 *Dextra — et telum, quod missile libro, Nunc*
adsint. Auctor nonnulli; etiam Goth. tert. hic et v. 94. 97 *d.*
petit: prosternere c. Goth. tert. 98 *validam* Goth. tert. *cele-*
brare alter Menag., an *terebrare*? inquit Burm. 99 *Semiferi*
Phrygi Zulich. a m. pr. *Phrygi* etiam aliquot Pieriani. *foedare*
in p. c. cf. sup. X, 832. 100 *Crispatos* Moret. qu. pro diu. lect.,
quod interpretamentum alterius est; *vibratos*, h. crispato cala-
mistro, exponit quoque Seruius. cf. Cerda. Burm. *mirraque* multi:
melius *murraque*. Medic. et Rom. *muraque*. 101 *Sic agitur*
Erf. *loquentis ab ore* Moret. tert. et Macrob. IV, 1, mala inter-
polatio. 102 *existunt* Rom. Leid. et Parrhaf. *absistunt* Hamb.

T. III. Ad 95. 96 sup. X, saeculi more deserto sui tem-
773. 774. 99. 100. Perpe- poris morem substituisse.
tua in Troianos tamquam 101. 102. De ira nil frequen-
molles homines iacta probra: tius his: v. Cerda. Iam
conf. sup. IV, 215 seqq. IX, praeiuit Homerus Iliad. α,
614 sqq., partim ex fama de 104. α, 607. τ, 365. 6.
Troianorum opulentia, par- Odyss. δ, 662. Hesiod. Sc.
tim ex permutatione Troia- Herc. 390, sed *scintillae*
norum cum Phrygibus facta. h. fulgores μαρμαρυγῶν, rem
An vero comas iam Phryges augment mirifice. Praetulit
illi calamistro crispare soliti signa Apollon. I, 1296.
fuerint, ex poeta probatum 1297. In ceteris praeiuit
dare nolim: videtur heroici Lucret. III, 290 de calore:

Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventosque laceffit 105
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec minus interea maternis saeuus in armis
Aeneas acuit Martem, et se suscitatur ira,

sec. et pro var. lect. Oudart. et Ed. pr. Burm. *Abfistunt scintillae* Sprot. et alius apud Pier. 103 *cum primum* Rom. et alii Pier. cum parte Heinl. et Goth. sec. *cum prima* haud dubie doctior lectio est, sed orta videtur ex vitio Medicei *cum primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima*. 104 *ciet*, aut Rom. et alii Pier. cum parte Heinl., sic quoque Goth. sec. et tert., et Medic. a m. sec. *autque*, perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232, unde repetit versus 104. 105. 106. 105 *adnixus* Hugen. *obnixus* Mentel. pr. 106 *Actibus* Zulich. a m. pr. *aut sp.*, quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heinl., nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius cum Erf. *aut sparsa pugna* Sprot. Doruill., hic et male *praeludit* cum aliis ap. Burm., quem vido. 108 *acuit mentem* Ven. *se suscitatur ira*: non *irae*, ad iram; sed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic sup. V, 454 *vim suscitatur ira*.

Cum feruiscit, et ex oculis micat acerbis ardor. 103. *get.* 56. 57. 58. Q. Calab. IV, 237 sqq. 104. 105. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 233. 234 petiit, vbi v. Not. Versum graecum in Epp. ad Attic. VIII, 5 Cerda adscripsit et iam Guell. ῥίψαι Πολλὰ μάτην κερύσσειν ἐς ἥρα θυμὸν ἄντα: ut hic: *ventos laceffit ictibus*. Illud alterum: *sparsa ad pugnam proludit arena* proprium taurorum naturae esse iam Plinius VIII, 45 s. 70 notavit. Add. Oppian. Cyne-

107. *saeuus*, fortis: ut toties iam poetae dictum vidimus *saeuum*, *crudelem*, *atrocem*, *ferum*. *acuit Martem*: ut *acuisse furores* VII, 406. Doctius enim poetae dicunt θήγειν, h. e. ὀξύγειν, παροξύγειν, et acuerre virtutem, iram, curas, quam acuere se ad vel in iram etc. Etiam pro *acuere alicuius famem*, acuere aliquem, noster poeta ausus est dicere: *Auditisque lupos*

Oblato gaudens componi foedere bellum.
Tum socios maestique metum solatur Iuli, 110
Fata docens; regique iubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant: 115

110 *maestumque* Erf. 112 *Cuncta* edd. Iunt. et Ald. pr. *discere* Oblong. Pierii, perperam. 113 *Postera lux* Goth. tert. *summo spargebat lumine* aliquot Heinl., et apud Diomedem lib. II, in quo etiam *terras* legitur. 114 *Visa dies cum p. a. se g. tollit* alter Hamb. Ita reliqua sic iungenda: *Solis equi lucemque — efflant.* 115 *e latis* perperam sunt qui legant. De

acuunt balatibus agni, Ge. tum vnus Idmon memoratus IV, 435. 109. *foedere*; est; nisi dicas, missos nunc pugna singulari ex foedere. esse ab Aenea alios, comites Idem v. 112 *pacem* dixit. datos redeuntibus Latini legatis.

111. *Fata docens*. Non veretur hoc ipso detrahare aliquantum virtuti herois sui. Qui enim nouit fatale sibi esse, ut vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo, vitae discrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipso argumento excitat Iliad. η, 50. 52. 112. *viros*. τατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur missos legatos, ut Seru. monet: etsi sup. vl. 75 tan-

113. Bene Seruius: „Et sciendum, nunquam diem sic potenter descripsisse Virgilium, sicut in IV, 522 noctem, vbi Dido peruigilans deliberat.“ Oritur scilicet dies, qui fatum rebus in aeuum Conderet humanis, quoque summa belli et carminis exitum suum inueniret. Ordo: *Postera vix summos spargebat lumine montes Orta dies: Campum — Rutuli Teucrique parabant; pro: cum pararent*. Reliqua in medio declarant ortum diei. 115. *lucemque*

Campum ad certamen magnae sub moenibus vrbs
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
 In medioque focos et dls communibus aras
 Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
 Velati limo, et verbena tempora vincti. 120

elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. *afflant*
 Ven. et Ed. pr. Burm. 117 *Dimensi* Medic. Gud. Leid. Hugen.
 Par. *Dimissi* Zulich. *campum parare* h. instruere, *κοσμεῖν*, puta
 aequando et purgando ab arbutis, vt inf. v. 770. 771 simile quid
 subiicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: *Campum — Di-*
mensi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos
et Dis communibus aras Gramineas. Etli enim *que* facile ad
focos sic retrahi potest: tamen contortior haec videtur esse ratio.
 118 *In medioque faces* Oudart. *aris* sec. Rottend. *arces* Menag.
 pr. 119 *fontesque* Zulich. *Alitque ignem fontemque* Leid.
parabant Goth. tert. 120 *Legebatur: Velati lino.* Ad haec
 verba Heinssios et Burmannos expectabam disputantes; sed alter ad
 Seruium remittit, alter tacet. Subieci iam interpretationem vul-

elatis naribus efflant. Ex- quando, purgando ab arbu-
 quisitius vocabulum captauit stis etc. v. Var. Lect. 118.
 poeta, *lucem* pro flamma, 119. Argutantur Seruius, Iul.
 igni. Nam equos Solis ig- Sabinus et alii. In *ara*, quae
 nem efflare, *πῦρ πνέειν*, h. l. e cespite fuit, puta esse
 commune est: cf. Cerda. *focum*, qui *ignem* recipit.
 Ouid. Met. II, 119. 154. 155. *Dii autem communes*, per
 Praeiuerat autem etiam in quos vtrique iuraturi erant
 vocis dilectu Ennius: *fun-* Latinus et Aeneas; vt in lo-
duntque elateis naribus lu- co Propertii, I, 11, 16, vbi
cem, vt Seruius monuit, et puella *perfida* non meminit
 Lucilius apud Victorinum: *communes deos.* Sicque
efflantque elatis naribus sup. lib. VIII, 275 *commu-*
lucem. 116. In seqq. po- *nemque vocate deum.* conf.
 tuit ante oculos versari simile Valer. Fl. IV, 761 *Festa*
 inter Troianos et Achiuos *dehinc mediis ineunt con-*
 foedus de pugna singulari *uiuia tectis Communesque*
 Iliad. γ, 314 sqq. *campum* *vocant superos.* 120. *Le-*
parabant, instruebant, ae- *gebatur: Velati lino: vit-*

Procedit legio Aufonidum, pilataque plenis

gatae lectionis, qualis illa instituenda sit. De infula seu vitta est
 accipienda; qua *velari* toties dicuntur qui vittati sunt. Conso-
 nant ea, quae sequuntur: *et verbena tempora vincti*: vt vitta
 verbenis seu herbis sacris implicita fuerit. Occurrunt quoque coro-
 nae gramineae in monumentis veterum. Iam Seruius: „Atqui, monet,
 „Feciales et Pater patratus, per quos bella vel foedera confirmaban-
 „tur, nunquam utebantur vestibus lineis.“ Argutatur inde multa,
 vt solet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam prisca
 aetas praecones, *ἀγῶνας*, habet: vt in eodem loco Homer.
 Iliad. γ, 116 sq.) nec de *veste linea* hic agitur, sed de ministris
 sacrorum et de vittis. Iam autem fateor *vittam lineam* mihi non-
 dum auditam esse. *Lanea* est *vitta*, *infula*; potuit quoque poeta
Velati lana dicere: sed id in *lino* vix corruptum esse potuit.
Linearum autem, seu lintearum, *vestium* vsus multo magis a
 vetere religione alienus est, vt Aegyptiis sacris proprius habitus sit.
 Recte sic Silius III, 24 in religione Herculis Gaditani: *velantur*
corpora lino Et Pelusiaco praefulget stamine vertex. Audia-
 mus iam Grammaticos: „Caper et Hyginus hoc loco dicunt lectio-
 „nem esse corruptam; nam Virgilium ita reliquisse confirmant: *Ve-*
lati limo: *limus* autem est vestis, qua ab umbilico vsque ad pedes
 „teguntur pudenda poparum; haec autem vestis habet in extremo sui
 „purpuram *limam*, hoc est flexuosam, vnde et nomen accepit.“
 Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis
 et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c.
 in Titi arcu cognoscere licet, vbi victimae ducuntur, poeta exhi-
 bet seminudos, licio pudenda praecinctos, cui nomen fuit *limi*, seu
 quod transuersum femoribus tamquam *cingulum* implicari solebat,
 seu a purpura transuersa, quae ambiebat hoc cingulum, vt Gram-
 matici tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est
 vel ex Terentii Eunuchio: *ego limis adspecto*. Simili modo praec-
 incti quoque erant serui publici, vt ex Gellio XII, 3. constat, et
 omnino serui subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi*
 notio redit: *περίζωμα*. Est adeo *velati limo*, subligari cincti.
 Neglecta fuit haec lectio ab edd., nisi quod in margine Stephani
 memorata est ex Seruio. Nunc video *limo* etiam esse repositum in
 ed. Cuninghami: nec idem nunc sequi dubitauit Brunck. In fine
 versus: *tempora cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth.
 tert. 121 *Processit* Zulich. *Aufonium* Rom. In Mediceo *plata*
 linea cincti, cui frondes ligare, *περίζωμα*, quo cinc-
 sacrae erant implicitae. Fe- ti erant ministri sacrorum.
 ciales descriptos volunt. Sed 121. *pilata agmina*, pi-
 cf. Var. Lect. *limus* est sub- lis armata. Recte hoc armo-

Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis,
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
 Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 Vtque dato signo spatia in sua quisque recessit:

in litura: et superscriptum *taque*. 122 *procedunt portis* pr. Moret. *Hic T. Rom. Troicus* Zulich. 123 *variisque* Goth. tert. 124 *instructi bello* Medic. et Colot., quod recepit Cuningham. *ferrum* Leid. quod si alter Menag. 125 *mediis in nubibus* Hugon. 126 *auro volucres* Zulich. a m. pr. *ostroque superbi* Medic. et Colot., quod idem recepit Cuningham. Sane *ostroque decori* iam editum erat V, 133. 127 *et acer A.* Vratisl. *Asilas* multi et h. l. 128 Idem versus repetitus sup. VII, 691, et IX, 523. 129 *spatia infra quisq.* Oudart.

rum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495) nunc tribuit *Aufonidarum* h. Latinorum agmini; vt supra Auentini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammaticorum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando *πῖλοῦν* ductum, confertum, densum, esse vellent. Docta est Seruii nota ad h. l. super antiquo hoc verbo: etsi ipsa vocis notio parum recte ab eo constituitur. Quod inf. v. 130 *hastae* memorantur, nihil obest; nam genus hoc *pila* tamquam speciem comprehendit. Quod si *pilatus*

alias non occurrit, ad analogiam tamen aliarum vocum: *hastatus*, *clipeatus*, recte se habet. Martialis auctoritate lib. X, 48 vti vix licet, cum de lectione non satis liquido constet. 127. Mnestheum, Asylum, et Messapum excitat nominatim, primum vt poeta, quandoquidem singula enarrata plus *ἐναργείας* habent quam summam annumerata; tum quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit praecipua. De Mnestheo Troiano vid. sup. ad lib. V, 116. 117,

Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant. 130
 Tum studio effusae matres, et volgus inermum,
 Inualidique senes, turris et tecta domorum
 Obsedere; alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
 Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria
 monti, 135

Prospiciens tumulo campum adspectabat, et ambas,

130 *Effigunt*, *Diffigunt*, *Diffugiunt* lapsus librorum apud Burmann. Dignius notatu est *telluri*, quod multi Heinl. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus esse, si alia loca et similes formas compares. 131 *inermes* Zulich. 132 *turrisque* Goth. tert. ac t. Ed. Mediol. Parrhas. Rom. et e cod. Coll. Iesu Wakef. 133 *Obsidere* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *instant* Zulich. a m. pr. Montalb. et Ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis. 134 *ex f.* ante Heinl. 135 *neque honos* itidem ante Heinl., utrumque mutatum ex libb., sed reuocauit neque Cuningham. *nec honor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et Ed. Mediolan. *monte* pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis* Ed. pr. Burmann. 136 *Aspiciens* Bigot. et Goth. tert.

de Asyla Etrusco lib. X, 175 *κλίνουσι πρὸς τῇ γῇ* scuta. — 178. Messapus in Latino- 131 seq. Ornate: cupiditate rum auxiliis erat. cf. sup. spectandi domo egressae feminae, pueri et senes, aedium VII, 691. 130. Vt ad v. tecta et muros adscendunt. 116 diximus, possunt in his 134. *At Iuno*; de formula adumbrata: vt hic ex v. la hac, qua deorum inter- 134 sqq. Sed *ἀσπίσι κεκλι- ventum orditur poeta, v. μένοι* ibi diuersum est ab Excurs. ad lib. IX, 638. De hoc, quod *scuta reclinant*: eius prospectu hoc ex monte ibi innixi sunt scutis, vt sup. Albano v. Exc. II ad hunc lib. IX, 229 *Stant longis lib. XII. 135. neque nomen*: nam hoc demum ab *adnixa hastis et scuta tenentes*: at h. l. reponunt in Alba condita habuit: *neque terra, καταβδενται, ἀνα- honos*, qui per ferias Lati- TOM. IV Fff

Laurentum Troumque; acies urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est adfata sororem,
 Diua deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 Praefidet; hunc illi rex aetheris altus honorem 140
 Iuppiter erepta pro virginitate sacrauit:
 Nympha, decus fluuiorum, animo gratissima nostro,
 Scis, vt te cunctis vnam, quaecumque Latinae
 Magnanimi Iouis ingratum adscendere cubile,
 Praetulerim, coelique lubens in parte loca-
 rim: 145

spectabat vulgg. ante Heinfl., qui *adspectabat* recepit ex praestantioribus suis et Pierianis. Adde Donatum et Seruium: qui, amat, inquit, vsurpare auctoritatem: nam potuit *spectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, vnde Heinflus ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum*: fac fuisse; erat ex errore ita scriptum. 141 *arrepta* aliquot apud Burm. pro *abrepta*. 142 *N. decens* Goth. sec. *carissima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag., sed alterum doctius esse videtur. *ἐμὴν κρηγισμένην θυμῷ* ex Iliad. ε, 243 iam Seruius comparauit. Idem Odyss. δ, 71. *O germana mihi atque eadem gratissima coniux* de Iunone sup. X, 607. At ipsa ad Iouem: VIII, 377 *carissime coniux*. 143 *Scis vnam cunctis vt te* Leid. *Scis vt te e cunctis* Waddel. coni. et Heinfl. *Latinis* Gud. a m. pr. 145 *Pertulerim* tert. Rottend. *lubens* Gud.

nas in eo haberi solitas accessit. 139. *Iuturna* proprie vnus fontis Nympha est, qui non longe a Numicii fonte aberat, ex montis Albani radicibus progressus, mox in lacum diffusus, et in Tiberim delatus. Habita Nympha inter deas Latinorum indigenas. De ea conf. Excurf. III extr. ad lib. VII. *Diua deam* h. dea deam,

nihil amplius: nec Grammatici audiendi, qui distinguunt. 141. *sacrauit*: cum dilectum posuit verbum, pro, *dedit*. 142. *decus fluuiorum* simpl. pro aquarum, fontium. 144. *ingratum cubile*: h. inuisum, quatenus stuprum Iunoni inuisum a Ioue in eo exercetur. Ita malim accipere quam aut ad *Iouem ingratum* aut ad *Latinas in-*

Disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
 Qua visa est fortuna pati, Parcaeque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 Nunc iuuenem imparibus video concurrere fati,
 Parcarumque dies et vis inimica propinquat. 150
 Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera
 possum.

Tu, pro germano si quid praesentius audes,
 Perge; decet. Forfan miseros meliora sequentur.
 Vix ea: quum lacrimas oculis Iuturna profudit;
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155

146 *nec mo* tres apud Burm. et aliquot Pier.; f. *non*, inquit Cuningham. 147 *Quoad* olim hic lectum Arusianus Messius agnoscit, et scholion Seruio adfuturum; Probus autem *Quod* maluit. *Qua* tuetur Seruius, vt sup. XI, 293 *Qua datur*. Vterque Mentel. *Qua* h. quam: et *Quam* aperte in scriptis inuenerat Pierius. 148 *numine texi* Zulich. 149 *Nunc video imparibus iuuenem c.* Goth. sec. *imparibus telis* Mentel. et Rottend. vterque, etiam Gud. pro diu. lect. *factis* sec. Hamb. *vois* Erf. a pr. m. 151 *nec f.* Goth. pr. et Erf. *in foedere* Medic. a m. pr. 152 *praestantius* quatuor apud Burm., male, *praesentius*, efficacius, maius, opportunius. 153 *sequantur* pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert. 154 *sum l.* aliquot Pier. *cum lacrimis* Ed. pr. Burm. *profundie* Medic. Montalb. et alter Hamb., quod Heinflus arridebat. *profugit* Rom. Cuninghamus malebat *profundens*. Sed est plena interpunctio post *profudit* appingenda, vt nunc fecimus. Tum vl. seq. noua sententia. 155 *profudit* Parthal. a m. pr.

gratas retrahere. Seruius iis recedere monet: vid. Stat. varie tentat. 151. Comparant Iliad. γ, 305. 306. 307, 213. 153. *decet*; plus est quam licet; *ἐοικεν*. *forfan*. Bene Seru., vt forte possit nota Seruii facit, qui numina, quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab *honestum*, pulcrum ex κα.

Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
 Adcelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
 Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
 Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
 Incertam, et tristi turbatam vulnere mentis. 160
 Interea reges, ingenti mole Latinus

156 *Non lacrimis, t. tempus, ait* tert. Moret., venuste, Hein-
 sio iudice, vt sit: *t. accelera*; non assentiar equidem. *haec*
tempus sec. Moret. *hoc t. eget* Doruill., felici lapsu. *hoc t. erat*
 Bigot. a m. pr., et ab altera: *hic t. ait.* 157 *eripe morti*: de-
 erant haec verba tertio Mentel. et Regio. *morte* Gud. et alter Me-
 nag. 158 *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. sec., aliquot Pier. et
 Menag. pr.; idem *excipe f.*, tum *inceptum* Goth. tert., male. *con-*
ceptum elegantius. cf. sup. v. 13. 159 *exorata* Hugen. *relin-*
quit Leid. a m. pr. 160 *vulnere mortis* duo Hamb. 161 Ad
 figuras Virgilio noue vsurpatas refert Macrob. VI, 6, quod de duobus
 incipit dicere, et in vnum definit. Quod tamen ex Homero laudat,
 Odyss. μ, 73. 74, alienum est. Conueniret schema Alcmanicum apud
 Pindarum obuium. Hyperbaton esse dixit Seruius, vt ordo sit; *In-*
terea reges procedunt castris, cetera in parentheli dicta sint. Hoc
 sequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam.
 Ponit ab initio poeta genus, et tum indiuidua subiungit, inflexa ad
 id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo
 loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc.
Hinc pater Aeneas — Romae: Procedunt (sc. omnes) *castris*,
 161 *Continuo reges* ap. Carisium. v. Heinl. *Interea* (non, vt
 Burm. tradit, *Continuo*) *rex ingenti de mole* a m. pr. Medic.

λόν, v. Ge. II, 392 *caput* tentaret quod Iuno iusserat,
honestum. 157. *si quis mo-* f. de euentu incerta. Nam
dius, exquisite pro, quocun- v. 153 *forſan miſeros mo-*
 que modo; etiam docte mox *liora ſequentur.*
excute pro concutere, tur- 161 ſqq. Multum ſupera-
 bare, συγχέειν, ſup. VII, vit Maro Homerum in ſollen-
 339 *diſiicere pacem.* Con- nibus ſoederis exponendis:
 ſilium autem Iunonis ex Ho- cf. Iliad. γ, 259 ſqq. *ingen-*
 mero petitum Iliad. δ, 64 ſqq. *ti mole*, magna molitione,
 160. *Incertam*: f. vtrum apparatu. Seruius: pompa,

Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis aui specimen: bigis it Turnus in albis,

162 *Quadriiuge* Papias in *Prolepsis* ap. Burm. *inuehitur* pr.
 ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vett. Grammatici et ſcripti c. edd.
 163 *Auratis* pr. Menag. 164 *ſpeciem* Goth. tert. et Seru. ap.
 Burm., eodem errore, quem emendauit Broukh. in Propert. IV,
 11, 93, ſed *ſpecimen* hic non eſt exemplum, ſed documentum: id

ambitu. 164. Corona radia- ribus accipere licet) e Circe
 ta ornatus Latinus in ſtirpis ſublato tradarent. Ita Pi-
 a Sole ductae argumentum. cum a Circe amatum ex Oui-
ſpecimen eſt δειγμα, docu- dii Metam. XIV, 320 ſqq. no-
 mentum. v. Var. Lect. *So-* vimus. Circes et Telemachi
lis aui ad maternum genus filium Latinum alii ediderant,
 et Circen, Solis filiam, hic quos Hyginus fab. 127 ex-
 eſſe recurrentum, nullus du- ſcripſit: vbi conf. Munker.
 bito. Interea Latinum ipſe Ceterum radiatam coronam,
 poeta ſup. VII, 47 Fauno et qualis in Regibus et Impera-
 Marica genitum prodidit. toribus conſpicitur, exprime-
 Quod Maricam eandem ac re vtiue voluit poeta; an
 Circen fuiſſe Seruius conten- vero oſtentum Auguſto poſt
 dit, grammaticum acumen necem Caefaris urbem in-
 ſapit. Etſi verum eſt, Cir- greſſo oblatum (v. loca iam
 ces et Vlyſſis filium habitum laudata a Cerda, Sueton. cap.
 Latinum, auctore ipſo He- 94, et Vellei. II, 59, 6) re-
 ſiodo Theog. 1011 — 1015, ſpexerit, dubito. Feram, ſi
 tamen neceſſitas nulla eſt, quis honorem Caefari et Au-
 vt, quod alii arbitrantur, guſto habitum huc retulerit:
 Maronem ſui ipſius oblitum *diſtinctam radiis coronam*;
 nunc aliud ſequi dicamus. v. c. ap. Flor. III, 2, 91, de
 Sed, cum tam multimode fa- Caefare v. Intpp. ad Vellei.
 bulae veteris Italiae narratae l. c. Primo tamen loco fa-
 et ornatae fuerint, potuerunt bulam ſpectauit Maro de
 eſſe vtiue, qui vel Faunum Circe, Solis filia, cuius ca-
 vel Picum (nam *auium* ſim- put radiatum ab Argonauti-
 pliciter de vno ex progenito- cis celebratur: vid. Orph.

Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
 Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
 Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 Saetigeri fetum suis, intonsamque bidentem, 170
 Adtulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conuersi lumina solem

quod argueret patrem Solem. *δείγμα. ἀνάδειξις.* Sic iam Ge. II, 241 *Salsa autem tellus — Tale dabit specimen. bitugis* Ald. v. Pier. *in altis* aliquot Pier. 166 *Tum* apud Caris. et Diomedem. *Hic Parrhas.* 168 *spes a. proles* Zurich. a m. pr. Legerunt olim nonnulli *magna*, teste Seruio. 170 *Saetigeri* Heinf. post Pier. e libb. asseruit, pro vulgato altero: *Saetigerac.* In Sprot. erat *Setlgerum.* 171 *Appulit* coni. Heinf. apud Burmann., quae vix debebat ex ora libri Heinfiani enotari. *flagrantibus* potiore iure poterat tentari: cum modo v. 167 praecellisset *flagrans*; cur non *flammanibus*, aut, vltima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat? 172 *ad surgentis* — *solis* vett. edd., nisi quod *ad surgentem* Koberg. *ad surgentem* — *solem* emendate Ald. tert. et Fabric., quod firmatum codicum consensu ap. Pier. et Heinf. *conuersi lumine* aliquot Heinf., sed amat Maro graecam rationem *conuersi* (*κατά*) *lumina*.

1216 sqq. 165. *Bina*: ex sup. VIII, 641; agna Tro-
 more heroum. v. Cerda et iano et Graeco. v. Iliad. γ,
 sup. lib. I, 313. 167. ha- 246 sq.
 bens clipeum et arma a Ve- 172—174. Notandus mos
 nere matre accepta. *Side-* horum sacrorum. Orientem
reus h. l. vel diuinus vel ful- spectantes molam salsam in-
 gens, coruscus; sideris in- iiciunt victimae, pilos e fron-
 star; *ἀστέρους*; frequens po- te eius excindunt ense (conf.
 etis; alterum hoc cum *fla-* sup. VI, 245. 246), quos in
grans conuenit. 170. In flammam coniiciunt: tum vi-
 foedere iungendo, porca num in aram libant. Fieri
 mactatur more Romano. cf. haec ad consecrationem vic-

Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria li-
 bant.

Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur: 175
 Esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vo-
 canti,

Quam propter tantos potui perferre labores,
 Et pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno,

173 *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag. 174 *Lau-*
 dat Burm. not. ad Lucan. III, 404, vbi aestuat in interpretatione
 satis expedita: *structae diris altaribus arae*: h. arae, quibus,
 tamquam basibus, dira altaria superstructa, imposita sunt. Est
 enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h.
 focus esse potest. Quoties non vidimus hoc: viris summis facilius
 fuisse scite emendare, quam locum commode interpretari. 175 *Tum*
pater A. Parrhas. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb. 176 *et hoc*
mihi Ed. pr. Burm. *precanti* secundum Seruium vulgata erat lectio.
 Sed e Pier. et suis libb. potioribus Heinf. recepit *vocanti*; ne ter
precatur, *precanti*, et *precor* succederent. In Doruill. *petenti*
 erat. 177 *Qua pr.* Ed. pr. Burm. 178 *Saturnia coniunx* vel
coniunx, duce Romano codicum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum
 vett. edd., vique ad Naugerium, qui *Saturnia Iuno* recepit: idque
 Oblongus, Medic., et alii Pierii firmabant, etiam Medic. Foggiani,
 sed voce *Iuno* punctis subnotata: sicque Donatus legerat. *Con-*
iunx iterum reuocauit Cuningham.

timae putanda sunt. Inde antiquissima numina quae
 inf. 213 *rite sacratae pecu-* fuerint, obserua. Formula
des. Graecis vno verbo est similis etiam in Odyss. ε,
κατάρχεσθαι. Rem pluribus 184 sqq. Iliad. ο, 36 sqq.
 locis Homericis illustratam 1, 258 sqq. occurrit. Nec
 vide apud Feithium et alios. iniucundum hoc obseruare in
 conf. Cerda. *pateris altaria* poeta ex decoro personarum
libant exquisite, libando ri- variatum: Aeneas stricto en-
 vant. 176. Formula ad duc- se, tamquam periurium vl-
 tum Homericæ concepta turus, Latinus sceptro pro-
 Iliad. γ, 276 sqq., in qua, tenso precatur. 177. Com-

Iam melior, iam, diua, precor, tuque inclute
Mauors,

Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine tor-
ques; 180

Fontisque, Fluuiosque voco, quaeque Aetheris
alti

Religio, et quae caeruleo sunt numina ponto.

Cesserit Ausonio si fors victoria Turno:

Conuenit, Euandri victos discedere ad urbem;

Cedet Iulus agris; nec post arma vlla rebelles 185

Aeneadae referent, ferroue haec regna laceffent.

Sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem:

179 *inclute* scriptum cum Medic. et Gud., nam al. *inclute*, quibus dux Rom. 180 *tenes* sub Doruill. a m. sec. *tenes* qui n. Goth. pr. *nomine* aliquot Heinf. 181 *Et fontes fluuiosque* Oudart. *quoque* Exc. Burm. *teque* Zulich. 182 *R. est quae* Leid. *quae* et pr. Moret. *est et quae* Doruill., qui et omnia, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*. 184 *decedere* Medic. *descendere* Goth. tert. et aliquot Heinf. et Burm. *accedere* Vratisl. *ab urbe* alter Menag. *ad urbes* Goth. tert. 185 *Cedat* aliquot libri vet. ap. Pier., inter quos Rom. et quatuor ap. Burm. cum Goth. tert.; idem *vlla arma*. 186 *referant* et *laceffant* Oudart. *ferroque* Gud. et pr. Menag. *belloque* pro var. lect. pr. Hamb. et Doruill. *nec ferro* Zulich. a m. pr. *laceffunt* sec. Hamb. 187 *Si nostrum* Ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin vestrum* Bigot. *adnuerint* Ven. *Mauors* alter Hamb.

parant verba ex Iliad. α, φ *gio*. Variavit orationem; h. *ἐπι πόλλ' ἐμόγησα*. 179. Aetherem inuoco. Si numen ei est, si religiose colitur, etiam religionem aetheris esse necesse est: hinc suum quaeque etc. petiit. 184. Conuenit: *σύνκειται*; conuentum esto in hoc, vt. 187. *Sin nostrum adnuerit*

(Vt potius reor, et potius di numine firment),

Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,

Nec mihi regna peto; paribus se legibus am-
bae 190

Inuictae gentes aeterna in foedera mittant.

Sacra deosque dabo: focer arma Latinus habeto;

Imperium sollemne focer: mihi moenia Teucris

Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.

188 *Vt potius* etiam altero loco e Medic. et Hulf. dedit Cuningh. *numina* Rom. Gud. et Sprot., quod defendi potest. *potius munimine* Zulich. *propius di numina firment* vetus liber ap. Pier., qui ipse ille Romanus esse videtur. 189 *te Teucris* sec. Hamb. non T. alter Menag. 190 *Non mihi* Parrhaf. *paribus sed legibus* sec. Moret. et Doruill. 191 *Inuictae* Hugen. *mittent* tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. *mutant* Goth. sec. *se mittere*, est coire, conuenire. 192 *habebit* Zulich. a m. pr. 194 *Constituant* Parrhaf. *dedit* Goth. tert.

nobis Victoria Martem: *te*, vt sup. VII, 540 et al. Per hypallagen dictum, pro, *secundo Marte*, X, 21. sin noster Mars adnuerit nobis victoriam, accipit Seruius, alii tacent. Enimvero est doctior ratio loquendi, pro vulgari: si annuerit Victoria, fauerit, nostrae pugnae: quod sit fausto eius exitu; nunc, cum pro pugna Mars memorari soleat, pro pugnae euentu secundo *nostrum Martem* dixit, h. exitum secundum, qualem nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, sed et fortunam et successum pugnae, in noto illo denotat: *aequo Mar-*

TOM. IV

G g g

Sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus, 195
Suspiciens coelum, tenditque ad sidera dextram:
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera,
iuro,

Latoniaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sanc-
cit; 200

Tango aras; medios ignis et numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italiam, nec foedera rumpet,
Quo res cumque cadent; nec me vis vlla volentem

195 *Tum, Tunc, Dum* aliquot ap. Burm., et mox *cum deinde, sed deinde, tum deinde*. Erf. *Haec prior — sic deinde*. 196 *Suspiciens* Gud. et Sprot. *tendensque* Menag. 198 *Ianumque bifrontem* Goth. tert. 199 *inferna et Zulich.* *inferium* Sprot. Ven. et Exc. Burm. *deum infernum* Goth. sec. *duri* legi in omnibus iam Pier. monuerat: recepit Commelin. et Pulmann. et firmavit Heinsius, pro vulg. *diri*. Ad sensum vel ornatum nil refert, seu *durum* h. inexorabilem, seu *dirum* dixeris. 200 *qui sidera* Sprot. *numine sancit* sec. Hamb. *numina fulmine* Zulich. *sancit* Ed. pr. Burm. *firmit* Leid. 201 *mediosque ignes* vulgo lectum. Sustulit copulam codicum iussu Heinfl. post Pier. 202 *nec foedere* Medic. a m. pr. *rumpat* Gud. 203 *cadet* Goth. sec. et Rom. *cadant* alter Hamb. *nec me cara vlla ferentem* a m. pr. Zulich.

cum iure belli: ut adeo sub eo legibus suis vivant Troiani. *sollenne* accipio legitimum: ut solent ea, quae legitima sunt, sollenni ritu suscipi, tradi. 198. Deos in Italia vetustissima religione, Pelasgica scilicet, cultos nominat. conf. Exc. V ad lib. VII. 199. *vim deum*, deos inferos et Ditem. Nil am-
plius. *κράτος θεῶν* pro *θεός* *κράτερός*. 200. *fulmine*, tamquam ostento: aruspici-
nam spectat. Nisi malis cum aliis de Ioue periurii ultore cogitare. 201. *medios ignes*, in medio positos: ut saepe. Elegantior tamen Hein-
sui interpretatio, ut sint tamquam sequestres et concilia-
tores pacis. 203. *volentem*

Auertet; non, si tellurem effundat in vndas,
Diluuium miscens, coelumque in Tartara sol-
vat; 205

Vt sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte ge-
rebat,

Numquam fronde leui fundet virgulta, neque
vmbras,

Cum semel in silvis, imo de stirpe recisum,

204 *Auertit* Gud. *tellure effundat et vndas* Medic. a m. pr. *fundat* Doruill. *effundet* Goth. sec. 205 *Diluuium miscens* Dorvill. *coelumque* Heinfl. post Pier. e codd. pro vulg. *coelumue*. Tum in T. vertat codex Pierii, quidam Heinfl. Ven. et Ed. pr. Burmann. 206 *hoc deerat* Mentel. pr. *sceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc sceptrum nam* Hugen. *ferobat* Zulich. *regebat* Montalb. doctius sane; et reposuit e cod. Coll. Iesu Wakef. 207 *neque* Heinfl. o codd. pro *nec*; tum *vmbram* pr. Moret. et Macroh. V Sat. 3. 208 *Perperam* Seruius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur supra genere vocis *stirps*: in, *imo de stirpe*. vid. Heinfl. conf. sup.

bene adiectum; nam potest Tellurem mari obrutam et foedus rumpi eo nolente et dissolutam ac liquefactam vis inuito, ut factum sup. VII, maior diluat et effundat in 586 sqq. 204. 205. non, si mare: tamquam glebam il- vis vlla Terram, Mare, Cae- lam, *βῶλον ὑγρὰν*, Medea apud Pindarum Pyth. IV, lum ac Tartarum misceat. 67 sq. *caelum in Tartara* Exquisite autem hoc extulit. *solui*, h. resolutum cum *Diluuium* pro aquis inun- Tartaro misceri. Ad 206 — dantibus, quibus misceantur 211 vix necesse ut monea- tellus et vndae. *effundat* mus, haec ex Iliad. α, 234 sqq. *tellurem in vndas*. Ex vul- esse adumbrata. Comparent gari modo loquendi effun- studiosi ipsa verba. Valerii vnde per hypallagen dictum Flacci alia est imitatio lib. III, putauit Seruius et alii. Sed 707 sqq. 208. *cum semel* constituenda est notio *τοῦ ef- ἐπειδὴ πρῶτα τομήν* (h. stir- fundat ex altero soluat. pem, vnde recisum fuit) ἐν

Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro 210
 Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant foedera dictis,
 Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
 In flammam iugulant pecudes, et viscera viuis
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215

Ge. II, 379, et inf. XII, 770 et 781. Nulla necessitate coactum poetam alterum maluisse imo, obseruat Quinctil. I, 6, 1, forte quia doctius erat. *ima de stirpe* Sprot. *vno de Parrhaf.* *vna de Zulich.* 209 *Matre cadet* Medic. 211 *certare* Goth. *Lattinus* Leid. 213 *in* abest tribus Heinl. et Burm., item Goth. tert. *Prospectu* Medic. 214 *flammas* Mentel. pr. a m. pr. et Parrhaf. 215 *cumulantque altaria donis* repetitum ex lib. XI, 50 Vratisl. Tamen et alterum occurrebat iam sup. VIII, 284.

ὄρεσσι λέλοιπε. *matrem*, de terra, vt sup. XI, 71 *Non iam mater alit tellus*. Po- test tamen, quod malim, de ipsa stirpe, trunco cum radicibus, accipi. Est haec Pindari arbor ἐὼν ἐρημώσσα χῶρον. 210. Aere ornatum sceptrum cogita. Vis autem comparationis in hoc: vt hoc sceptrum, haec hasta, nunquam repullulabit, sic nunquam ab hoc foedere recedam. Aliter res se habet apud Homerum, vbi Achilles tam certe sui desiderium subiturum esse Achivis pronuntiat, quam certe sceptrum, quod gestabat, nunquam iterum esse repullulaturum.

Vtrique poetae iniuria facta a viris doctis, qui alterum alteri anteferre voluere. 213. 214. *rite sacratas* cf. sup. ad v. 172 — 174. *In flammam iugulant*, vt saepe iam vidimus, verbo motus resolutio in alterum verbum, pro *in flammis* proiiciunt iugulatas. 215. *cumulantque oneratis*, cumulate imponunt aris: eadem sup. VIII, 284. *viscera* sunt exta; quorum primitias (ἀπαρχάς) lanci impositas ad aram allatas in flammam immittebant cremandas: non vero, vt lancibus super flammis tamquam coquenda exta apposuerint. Ge. II, 194 *Lancibus et pan-*

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 Iamdudum, et vario misceri pectora motu;
 Tum magis, vt propius cernunt, non viribus
 aequis.

Adiuuat, incessu tacito progressus, et aram
 Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus, 220
 Tabentesque genae, et iuuenali in corpore pallor.

216 *Rutulisque* aliquot Pier. 217 *Miscetur* Zulich. a m. pr. 218 *vt propius cernunt, non viribus aequis*. Seruius: eos congressuros esse, subaudit. Burmannus: *vt cernunt* scilicet adstare Aeneam, et Turnum non esse aequis viribus. Simplicissimum erat supplere ὄντας: *vt propius cernunt* eos, quod erant, *haud viribus aequis* ἐπειδὴ ὄντων αὐτοῦς (ὄντας) οὐκ ἰσομάχους, ἰσοδυνεῖς. Aut, seruata verborum iunctura: *vt propius cernunt* pugnam, quae futura erat *haud viribus aequis*. Hunc in modum bene exponitur locus. Alioqui vltima adfuta putem versu imperfecto relicto: *Tum magis, vt propius cernunt*. Et hoc amplexus est Brunckius. Io. Schraderus corrigit *haud viribus aequos* e v. 230. nec male. 219 *ingressu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte defendit *incessum* aduersus Pierium, qui alterum malebat. Nam *incessus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad maiestatem comparato: et *ingressu tacito progressus* iniucundum foret. *incensu* duo ap. Burm. *incessu* tardo coni. Io. Schrader. *progressus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Goth. sec. 221 *Tabentesque* recte receptum: sed a quo primum factum ignoro. Paullum Manutium esse puto. Vett. edd., etiam Ald. tert., *Pubentesque* legunt, quod et Rom. et Medic., hic tamen, quantum intelligo, in litura; cum his Erf. Sunt tamen codices Pierii et Heinlii, qui *Tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *Pallentesque* Bigot. *Rubentesque* Exc. Burmanni, qui coni. *Labentes* fuisse. *Tabescentes* Reg. *iuuenali* cum melioribus scripsit Heinl., pro vulgari: *iunentli*. in deest Sprot. *languor* vel *torpor* malebat Io. Schrader., scilicet quia *in corpore* praecessit: pro ore.

disfumantia reddimus exta. *cernunt* scil. pugnam; *non* cf. Dionys. Halic. VII, 72 extr. *viribus aequis* ineundam. cf.

216. Comparare solent Iliad. Var. Lect. 219. *Adiuuat*, η, 215 sqq. 218. *vt propius* facit, vt ita iis videretur;

Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda:
In medias acies, formam adsimulata Camerti;
Cui genus a proavis ingens, clarumque pater-
nae

225

Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus vnam
Obiectare animam? numerone, an viribus ae-
qui

230

Non sumus? En, omnes et Troes, et Arcades,
hi sunt,

222 *simul ut pars libb.* Heinf. et Burm. *increbrescere* et hic
vbique: v. ad Ge. I, 359. 224 *Per medias* Parrhaf. *forma* sec.
et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrob. V, 15, minus bene.
assimulata scribere iubet Diomedes, lib. I, pag. 362, monente
Heinfio, non *assimilata*: argute magis quam vere; etsi usus alterum
illud consecrauit. *Camertis* Aldd. pr. et sec. Vratisl. et Leid. cum
Goth. sec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Camertae* ap.
Priscianum et Macrob. l. c. legitur. 227 *haud inescia* pr. Mentel.
et pr. Menag. 229 *cunctis pro talibus* Goth. pr., vt Aldd. sec.
et tert. et hinc aliae edd. cumque iis Cuningham. Vetusiores vero
cum Ald. pr. *cuncti pro*, vitiose. *pro cunctis* codd. vett. ap. Pier.
et Heinf., itaque hic recepit, etsi minus elegante verborum iunctura.
Io. Schrader. tentabat: *proh! cunctis casibus*. 230 *numerone*
hanc Goth. pr. *an viribus aequis* aliquot Pier., tum Gud. a m.
pr. Menag. pr. sec. Rottend. Moret. qu., quod commendat Heinf.
aequae nonnulli ap. Pier. 231 *hic Troes* Parrhaf. *hi sunt*

auget metum. 222 sqq. Sci-
licet sic apud Homerum Iliad.
δ, 86. Pandarus Mineruae
monitu foedus turbat. conf.
sup. V, 496. 497. 228. Ma-
crob. comparat e Furii An-
nal. X *Rumoresque serunt*
varios, et multa requirunt.
229. *pro cunctis talibus*:
in laudem dictum ne dubita
vel propter vs. sequ. pro his,
pro omnibus his viris forti-

Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.

Vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris,
Succedet fama, viusque per ora feretur: 235

Heinfius recepit e melioribus. Apud Pier. vetus liber: *En omnes*
hi Troes et Arcades hi sunt. Vulgo lectum: *hic sunt*. Rom.
hinc sunt, perperam scriptum; lib. Brunck. *adsunt*, quod non
praeferam. 232 *Fatalesque manus* aliquot Pier. et Medic. cum
aliis Heinf. *Mortalesque* Montalb. pro diu. lect. *Etruria mater*
Ed. pr. Burm. Sed totum versum suspectum habere necesse est:
quem aliquis subiunxit, qui Etruscorum auxiliorum mentionem factam
desiderabat. Certe sententia commoda expediri vix potest. 233 *al-*
ternum Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hostem* Leid.
234 *equidem* alter Hamb. 235 *Succedens* Hugon. *Succedit*

bus, qui et ipsi pugnare po-
terant, *numero et viribus*
aequi. 232. *Fatalis ma-*
nus: De Troianis, qui fata-
liter ad Italiam venerant,
vix bene cum Seruio acci-
pias: propter copulam, quae
hoc ad Etruscos reuocat:
quos vel omnino epitheto
hoc ornauit, vt sint agmen
dirum, tetrum, exitiale; vel
vt respexerit sup. lib. VIII,
497 sqq.; vt quoque Cerdæ
visum; etsi hoc molestum fa-
tis et longe petatum est; vt
et illud, si fati debitam ma-
num intelligas, vt *fatis de-*
bitus Aruns erat XI, 759.
infensu propter receptum a
Turno hospite Mezentium
ibid. v. 492 sqq. 233. *Vix*
hostem; breuiter exposuit,
quod Homerus ornatum de-
derat Iliad. β, 123 — 130.
234. Augusta rei species: *su-*
peros, quorum se deuouet
aris: sententia tamen ob-
scurior: *Aris deorum* pro-
prie *se deuouere* dicitur is,
qui aut sacerdotio consecra-
tur, aut sacris templisque
tuendis se consecrat ac deuo-
vet, adeoque pro aris: vt
sup. XI, 440 *vobis animam*
hanc soceroque Latino De-
voueo: vobis tuendis, pro
vobis, pro vestra salute.
Neutrum hic locum habet.
Erit igitur *aris deorum* ab-
solute, pro *in aris*, ad aras;
deuouet ille se, vitam suam,
morti, pro Latinis, foedere
facto ad aras deorum: re
omni in maius aucta. 235.
viuusque per ora feretur,
ad notum illud Ennianum:

Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti confedimus aruis.
Talibus incensa est iuuenum sententia dictis,
Iam magis atque magis; serpitque per agmina
murmur.

Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini. 240
Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
Sperabant: nunc arma volunt, foedusque pre-
cantur

Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
Dat signum coelo; quo non praesentius vl-
lum 245

Mentel. pr. *vinosque* Rom. *viuisque* Montalb. Burmannus videtur malle *viuumque*. 236 *admissa* Doruill. et duo Goth. 237 *quis* nunc coni. Heinf. *laeti* Vratisl. *leti* Zulich. *lenti* confedimus *armis* Gud. a pr. m., quod minime esse contemnendum iudicabat Heinf. Bonum factum, quod non recepit! etsi etiam Medic. a m. pr. *armis*. Praestat haud dubie *lenti* et *aruis*, quod quemque suus sensus docebit. *confidimus* Gud. a m. sec. et aliquot alii Heinf. 238 *accensa* aliquot Pier. Heinf. et Goth. tert. 239 *Tum* *magis* Gud. *Tunc* Zulich. 240 *mutari* Zulich. Totus versus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctionem attinet, nescio an melius distinguatur: *Ipsi — ipsique Latini, Qui — sperabant, nunc arma volunt.* 241 *Quisquis iam* Parrhaf. *Et sibi iam* sec. Rottend. *cui iam* Leid. 242 *nunc iam arma* alter Hamb. 243 *et* aberat Ven. 245 *praesentius* vulgo lectum; nisi quod

volito viuis per ora vi- Iliad. μ, 200 sqq., expressum
rum: feretur sermonibus. a Cicerone in Mario: v. de
238. *iuuenum sententia,* Div. I, 47. et J, 247 sqq.,
vt γνώμη, pro animo. 241. cum altero Od. ε, 160, vt
Comparant Iatpp. Iliad. β, tamen accommodatum illud
453. γ, 112. sit ad euentum praesentem.

244 sq. In his manifesta 245. *praesentius*; h. non
vestigia Homerici prodigii aliud tam clarum et manife-

Turbauit mentis Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fuluus Iouis ales in aethra
Litoreas agitabat auis, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito cum labfus ad vndas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus vn-
cis. 250

Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Conuertunt clamore fugam; mirabile visu;

iam Ge. Fabricius emendauit *praesentius*: vnde in edd. Pulmann., sicque libri Pierii et Heinfii praestantiores. Etiam Seruius: *praesentius*, efficacius. Intellige ostentum clarum, manifestum, εὐαγγὲς, quo deorum voluntas tam manifesta sit, vt dubitari de ea nequeat. 246 *Italidis* Montalb. *montes Italos*, interpolate. Ornate expressit poeta, quod vulgo dicimus: signum, quo nullum aliud clarius Italidis h. Latinis visum erat: seu clarissimum quod vnquam viderant. Nec emphasis quaerenda est in *mentes Italas*. 247 *Iamque* alter Hamb. et Hugon. *rubra* Vratisl. *fuluus rubra* Medic. *fuluos* Gud., quod idem in plerisque inuenerat Pierius, et Heinfius adeo receperat. *fuluis* Parrhaf. *in aethra*: alias, ab aethra; ab aethere. conf. sup. Var. Lect. ad V, 254. Vocem *aethram* iam Ennius vsurpauerat, Macrobio obseruante lib. VI, 4, pag. 597; addit et *Ilius in Teuthrante*: leg. *Atilius*. 248 *Litoreasque* Leid. et Reg. *agitauit* sec. Rottend. *turbamque sequentem* Exc. Burm. 249 *collapsus* Parrhaf. 251 *Erexere* Goth. tert., male: Nam attenduntur h. l. animi. *iunctaeque* Zulich. a m. pr. 252 *miserabile* aliquot Pier.

stum vnquam visum fuerat a *fugam*: redeunt cum clamore, ait Seruius, quod in Latinis. vid. Var. Lect. *monstro*, h. l. ostento, augurio exercitu fieri solet. Accepit ipso. 248. Fuere cygni, vt itaque fugam de dispersis ex seqq. patet: hos, quam aquilae aduentu cygnis: vt ornate designauit! *litoreae* sit pro, conuertunt se a fuga. *aves*, pro flumineis, palustribus. *improbus* h. l. audax. v. sup. XI, 767 et al. Nec improbo: nisi malis *fugam* de volatu simpliciter accipere; sic *conuertimus iter*, non modo, quod mutamus,

Aetheraque obscurant pennis, hostemque per
auras

Facta nube premunt: donec vi victus, et ipso
Pondere defecit, praedamque ex vnguibus
ales 255

Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus; primusque Tolumnius
augur,

Hoc erat, hoc votis, inquit, quod saepe petiui;
Adcipio, adgnoscoque deos; me, me duce fer-
rum 260

Conripite, o miseri, quos improbus aduena bello

253 *pinnis* aliquot ap. Burm. et hic, vt semper alias. 254 *do-*
nec conuictus Bigot. et Doruill. et *ipse* aliquot Burm. cum Erf.
ab ipso Sprot. 255 *deficeret* aliquot Pier., quod pedestrem
efficeret orationem. *deficere* in eo latere coni. Heinſius. 256 *P.*
fluuium tert. Rottend., mox *que* abest Medic. et tribus aliis.
257 *nutu*, pro *Rutuli*, Parrhaf. 259 *Hoc erat in votis* Oudart.
et Zulich. a m. pr. 260 *sine me duce* Goth. tert. 261 *o Ru-*

vt sup. V, 581, sed etiam inuolutas habebant. Ser-
uſius eo refert, vt dimicare se
simpliciter, vt ſit dirigere, velle ſignificent: Cerda cum
intendere, et h. l. volatum, Guellio, vt manus ad caelum
in abeuntem aquilam, quam extollant. Videtur naturalis
perſequuntur. *Penitus*: in hominum motus, qui ſponte
interiora nubium. Vide v. fit, cum re inopinata vehe-
263. menter percellimur, vt ad

257. *ſalutant*: veneran-
tur, vt bene Seru., cum ac-
clamatione omen accipiunt. nos accingamus, exprimi.
258. *Expediunt*, ad arma 260. pro vulgato: accipio
capienda, *manus*, quas, vt omen. Facile autem vides,
pote otioſi, pallis vel togis Tolumnium augurium in

Territat, inualidas vt auis, et litora veſira
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque pro-
fundo

Vela dabit. Vos vnanimi denſate cateruas
Et regem vobis pugna defendite raptum. 265
Dixit, et aduerſos telum contorſit in hoſtis
Procurrens; ſonitum dat ſtridula cornus, et au-
ras

Certa ſecat. Simul hoc, ſimul ingens clamor, et
omnes

Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.

tuli edd. vett. et vulgg., etiam codd. plerique ſic, vel o *Rutuli*.
Verum o *miferi* reſoluit Heinſ. ex auctoritate Romani, Medic. et
aliorum, etiam Donati. o *ſamuli* alter Hamb. 262 *inualidus*,
vt a. Ed. pr. Burm. et l. *noſtra* vett. edd., donec in Ald. tert.
veſtra apparuit, quod codd. Pier. et Heinſ. firmant. 263 *Ne pop-*
Parrhaf. *Petat* alter Hamb. 264 *vnanimis* Medic. et alii in-
grato ſono. *vnanimis* edidit Cuningham. *denſate* Rom. cum parte
Heinſii librorum, qui et receperat, tamquam exquiſitius verbum.
Defenderat quoque olim Briſſonius apud Guellium. Sed iam Pierius
monuerat, *denſate* eſſe numeroſius. Recte itaque reuocauit hoc
Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis. 265 *nobis* Ed. pr.
Burm. cum cod. Coll. Ieſu reſoluitque Wakefield; placet, inquit,
ob varietatem atque efficaciam. 266 *aduerſus* Leid. et Reg. *te-*
lumque intorſit ſec. Mentel. *contecit* aliquot ap. Pier. 267 *Prae-*
currens Leid. et Exc. Burm. *Percurrens* Zulich. a m. pr. *Protor-*
rens Montalb. et *aras* Doruill. a m. pr. 268 *Simul haec* Ven.
Simul hoc ingens et clamor Zulich., vnde Heinſ. coni. *it clamor*.
in Oudart. aberat *Simul hoc*. Sed eſt: *ſimul hoc* factum, *ſimul-*
que factus clamor.

eum ſenſum interpretari, vt eſt *ſimul ſimulque*, ἅμα τε
aquilam de Aenea, cygnum καὶ. Saepe iam vidimus. cf.
de Turno, accipiat. 268. Seru. 269. *cuneos* ornate
Certa; directo. *Simul hoc*, pro conſeſſu et conſeſſus or-
ſimul, variat id, quod alias dinibus dixit.

Hasta volans, vt forte nouem pulcerrimā fra-
trum 270

Corpora confiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo;
Horum vnum, ad medium, teritur qua futilis aluo
Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, et fulgentibus ar-
mis, 275

Transadigit costas, fuluaque effundit arena.

272 Male scriptum *Gilippo*. Toties occurrit *Γύλιππος*, notis-
simum nomen ex Thucydide et aliis, vt mirer non emendatum ab
Heinsio, cum praestantiores libri, etiam Rom., adstipulentur. *Gy-
lipso*, *Gylippo*, aberrationes. 273 *ad mediam aluum* tres Mo-
ret. vnus Hamb. Leid. et Scheffer. cum Goth. tert., per se non male;
nisi forte nata lectio ex vitio, quale in Medic. a pr. m. est, *ad
mediam*. Sed in hoc diuersitas lectionis est, quam ab Heinsio, qui
codicem tam diligenter enotauerat, et ab aliis non animaduersam
mireris: *futilis auro Balteus*, vt ex aureis lamellis seu catenulis
esset compactus; ita *teritur* referendum ad fibulae morsum, qui
ipse verbum illud explicat. Nunc auide hoc amplexus est Wake-
field. *in mediam aluum* Zulich. a m. pr. *ad medium aluum*
Hamb. sec. et Exc. Burmann. *futillis* Goth. tert. 275 *Egregia
forma* pr. Moret. *iuuenem* Rom. *praestantibus* vel *fulgentibus*
codex Koel. 276 *Transadit* Parrhaf. vid. inf. 508. *effundit*

270. *Hasta* — *transadi-
git vnum costas*. 273. 274. *git*: hincque orlate *iunctu-
ras laterum* dixit. *Vulnus*
secundum exemplum in Iliad. igitur h. l. acceptum est *ad
medium*, in medio corpore,
ipsum balteum dicere vix po- ea ipsa parte, qua coit in al-
tuit; non enim is iungit la- vo balteus, fibulaque inserta
tera; saltem iungitur lateri. constringitur. *balteus* ita *te-
ritur*, adstrictu fibulae, in al-
Igitur *laterum iuncturas* ali- vo. Alii malunt teri balteum
ter vix accipere licet, quam *aluo*, quam attingit. Certe
vt sint *latera*, h. orae bal- imitationem ex Silio notauit,
tei, *ζωστήρας ὀχῆες*, quas lib. VII, 624 sq. *qua fibu-
fibula mordet*, colligit, iun-

At fratres, animosa phalanx, adensaue luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile fer-
rum

Conrapiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inun-
dant 280

Troes Agyllinique et pictis Arcades armis.

Sic omnis amor vnus habet decernere ferro.

Diripuerē aras; it toto turbida coelo

Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Lati-
nus 285

meliorum codicum omnium consensu recepit Heins., pro vulgari
extendit, quod Mentel. pr. Doruill. et Goth. pr. retinent. *effudit*
Zulich. *infundit* Bigot. *et fulua effundit* Ed. pr. Burmann.
278 *gladium* Hugen. *gl. stringunt, manibus pars* distinguunt duo
Codd. ap. Burm. 280 *Hinc depressi* ed. pr. Burm. 281 *Agil-
lini, Agillenti, Agilini*, aberratt., vt sup. VIII, 479. 282 *amor
omnis* Doruill. Goth. pr. 283 *et pro it*, Menag. et Gud. a m. pr.
284 *irruit* i. Montalb. 285 *F. ille* pr. Hamb.

la morsus Loricae crebro dam; *Agyllini*, conf. sup.
laxata resolverat ictu, Ac- VIII, 478 sqq. *pictis Arca-
cepit lateri — ferrum.* *des armis*: ad diuerforum
277 sqq. Praelio iam pe- metallorum mixtionem retuli
destri et equestri iusto de- sup. lib. X, 181 *versicolori-
scripto, restabat poetae, vt bus armis*. Nisi poeta sim-
tumultuariam pugnam descri- pliciter *γραφὰς ἀσπίδων* de-
beret. Hoc in h. l. fecit, qui signare voluit: quae tamen
sequitur. Comparent studiosi *picta* quidem sed non *ver-
harum rerum pugnam Cen- sicoloria* possunt dici *arma*.
taurorum et Lapitharum Ad 284 Macrobian. VI, 1, pag.
Ouid. Met. XII, 210 seqq. 578 laudat ex Ennii VIII
280. *inundant* campum, fe- *Hastati spargunt hastas, fit
lix voc. ad copiam declaran- ferreus imber.*

Pulsatos referens infecto foedere diuos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subiiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere foe-
 dus,

290

Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo inuoluitur aris
 In caput inque humeros. At feruidus aduolat hasta

286 *infectos* sec. Rottend. *infecto* Zulich. et pr. Menag.
 287 *et c. f.* Medic. 288 *aut strict. enf.* Gud. a m. pr. cum Lu-
 tatio et Seru. ap. Burmann. *adstant* Leid. et Medic. (a m. sec.)
 289 *que* aberat Doruill. *ferentem* sec. Rottend. *regentem* Ed. P.
 Dan. et Goth. pr. 290 *Aulestem* al. *auidum* olim lectum ap.
 Seru. *ausum conf. f.* Parrhaf. 291 *Auerso* Medic. *proteret*,
 vitiose codd. et edd. vett. *prosternit* ed. Mediol. *ille recumbens*
 Parrhaf. 292 *mifere* Ed. Ven. Burm. *appositis* Bigot. et Zulich.
obuoluitur pr. Moret., quod illustrauit Heinfl., et videtur esse ele-
 gantius. *uoluitur* sec. et tert. Moret. Bigot. Doruill. Parrhaf. cum
 ed. Ven. Burm. 293 *atque humeros* Parrhaf. et Goth. tert. *in-*
que humeris pr. Mentel. *ac f.* edd. vett. *aduolat* alter Hamb.

286. *Pulsatos deos*, gra- *Subiiciunt* sursum, in altum,
 vius verbum posuit, quod *more Virgiliano.* cf. Ecl. X,
αὐλίζεσθαι Graecis esset, vt 74. Ge. II, 19. IV, 385.
 violatos et ignominiose habi- III, 241. 289. *regis insig-*
 tos designaret. Morem au- *ne*, diadema *Seru.*
 tem fuisse necesse est, vt foe- 290. *confundere foedus*
 deribus faciendis ipsa deorum ex Homérico *συγχέειν ὄρκιον*
 signa ad aram statuerentur: pro turbare. Iam supra lib.
 quippe quae h. l. attulit La- V, 496, vbi vide. 291. *pro-*
 tinus et secum reuehit. 287. *terret* elegans et efficax ver-
Infrenant currus, vt *ἄρμα-* bum, vt bene Burm. monuit:
τα, pro equis iugalibus. cf. pro, proturbat: irrui in
 I Ge. 514 et al., vt contra eum. 293. in sinciput et
 Homer. *ἵπποι* pro curru. tergum: *ἐπὶ βρεχμὸν τε καὶ*

Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo grauitur ferit, atque ita fa-
 tur:

295

Hoc habet; haec melior magnis data victima diuis.
 Concurrent Itali, spolianteque calentia membra.
 Obuius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 Conripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
 Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit, 300
 Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
 Caesariem laeua turbati conripit hostis,
 Inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum;

296 *Hoc habe*, male ed. Catroeana. *datur hostia* Oudart.
 297 *cadentia* pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec. 298 *Cory-*
naeus Heinfl. e melioribus: et nomen hoc passim alibi obuuium ex
Κορύνη: sup. VI, 228. IX, 571, etli is *Corynaeus* diuersus ab hoc
 est: quod perperam reprehenditur ap. Macrobi. Male vulgo et h. l.
Chorinaeus, et alii *Chorineus*, *Corinaeus*. 299 *Ebyso* Rom.
 Medic. et ap. Nonium. *Hebeso* Zulich. *Aluulo* Bigot. *Eubuso*
 Doruill. 300 *Olli* e Medic. Heinfl. pro vulg. *Illi. reluxit* Dor-
 vill. *refluxit* Bigot. 301 *ille* pr. Hamburg. *locutus* Parrhaf.
 303 *Impressosque* Doruill. *Impressuque* Goth. sec.

ῥῆμον Iliad. ε, 586. 294. *te-* test poeta. Sed de vulneri-
lum trabale, magnum, in- bus et ferendum hoc est, et
 star trabis, ab Ennio sumfisse alibi factum iam vidimus, vt
 Maronem testatur Seru. 296. varia, interdum satis mira et
Hoc habet; solenne ver- prodigiola vulnera, narrentur.
 bum de accepto vulnere. 300. *Occupat*: cum adiunc-
 Nota res: illustrat Cerda. to accipiendum: occupando
haec melior fere; vt lib. V, ferit: *Φθάνει πλήξας*. Va-
 482 *Hanc tibi Eryx melio-* lerii Fl. III, 168 imitationem
rem animam pro morte Da- notauit Burm. *Occupat os*
retis Persoluo. *barbamque viri, clauam-*
 300. 301. Fortè ad nimis *que superne Intonat.* 303.
 tenuia descendisse videri po- videtur Ebusus, Etruscus

Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Allum,
 Pastorem, primaque acie per tela ruentem, 305
 Ense sequens nudo superinminet: ille securi
 Aduersi frontem mediam mentumque reducta
 Disiicit, et sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos et ferreus vrguet
 Somnus; in aeternam clauduntur lumina noc-
 tem. 310

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 Nudato capite, atque suos clamore vocabat:

304 *Podarilius* Medic. *Polidarius* multi. *Polidorius* Parrhaf. et Goth. tert. 305 *in prima a.* aliquot ap. Burm. *que* si abesset, comitior exiret iunctura verborum. *primamque aciem* Oudart. et Doruill. 306 *supereminet* Goth. pr. et tert. cum vett. edd. 308 *Disiicit* multi, etiam vett. edd., vt et alibi; idque recepit Cunningham. cumque eo Wakef. tamquam antiquum voc. *disficere*, dissecare. *Disiicit* Rom. *Disficat* Leid. *Disfidit* Exc. Burmann. *arua* Leid. a m. sec., sed vid. Cerdam. *τεύχεα βεβροταμένα*. *cerebro* codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heinl. et Burm., idque recepit Cunningham. conf. sup. V, 413. IX, 9, 753. 310 *conduntur* duo Rottend. *mortem* Doruill. et Goth. tert. cum aliis apud Pier. 311 *inertem* Medic. (a m. pr.), perpetua varietate.

gente, e Mezentii copiis nus Iliad. δ, 460. 461. Iliad. (saltem barbam more Etrusco ν, 611 sqq. π, 502. — 309. alebat 300. 301. Secus Tro- 310. Iam sup. X, 745. 746. iani), fugisse: tum alter, Homericæ confer in locis Corynaeus, qui e Troianis modo laud. 312. *Nudato capite.* In fuisse putandus, a tergo com- caussis rei argutantur Intpp. mam corripit et genu a tergo Praestat saltem Seruii ratio: impresso eum prosternit, pro- scilicet deposita galea, vt stratum caedit. At Allus Ru- posset agnosci. Verum tot tulus, vll. 306. 307, ex su- exempla et ipsa res docent, ga conuersus, Podalirii, Tro- galeam non impositam capiti, iani, os securi elata ferit. nisi vltimo loco, et re iam 307. Comparant simile vul-

Quo ruitis? quæue ista repens discordia surgit?
 O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
 Conpositae leges; mihi ius concurrere soli; 315
 Me finite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
 Firma manu; Turnum iam debent haec mihi sacra.
 Has inter voces, media inter talia verba,
 Ecce, viro stridens alis adlapsa sagitta est,
 Incertum, qua pulsa manu, quo turbine ad-
 acta; 320

Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,

313 *quæue* Rom., aliquot ap. Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quænam* Sprot. *quæ ista* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamburg. cum Goth. sec. *repiit disc. surgens* Zulich. 314 *nam f.* Sprot. *sic tum iam f.* Rom. 315 *mihi sit* alter Menag. 316 *atque* aberat aliquot Pier. et a m. pr. Sprot. *metuus* Rom. et Ed. pr. Burm., antique. conf. sup. 61, vbi *casuus*, Leid. *manus*. 317 *debent haec iam mihi sacra* edidit Cunningham. et Brunck., sicque Rom. et scripti Heinl. Parrhaf. et Goth. sec., et sine *haec* Reg. *Turnumque haec debent iam mihi sacra*. Menag. pr., at alter *Turnum debent haec vltima sacra*. 319 *est* deest Parrhaf. et binis Goth. 320 *adacta est* Ed. Ven. Burmann. *missa* Doruill. in marg. 321 *tantum* Reg. *casusne deusne* Heinl. e libb. restituit pro vulgari *ve ve*.

ad discrimen adducta; in ne- ter Achiuos et Troianos tur-
 gotiis vitae communibus in- batae morem haec esse ad-
 cedere ac discurrere armatos vmbata, iam monitum est;
 thorace, nudo adhuc capite, sed pleraque docte variata.
 et manu sine hasta, vt h. l. 319. *alis adlapsa* iungen-
manum inermem. 316. 317. dum, h. aduolauit. Docet
 Nolite timere pro me: ego alter locus sup. lib. IX, 578.
 firmabo, ratum faciam foe- *alis allapsa sagitta*, *Et lae-*
 dus, pugna cum Turno in- *vo infixæ est lateri manus*.
 eunda ex foederis conditioni- 320. *pulsa*, inf. 856 *impul-*
 bus, sacro hoc sancitis. *sa*, pro, emissa: sagitta im-
 pellitur neruo, cornu, manu.

318 sqq. Ad pactionis in-
 TOM. IV

III

Adtulerit. Pressa est insignis gloria facti;
Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.

Turnus, vt Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe feruidus ardet: 325
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces voluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clipeo increpat, atque furentis

322 *ingentis gloria facti* tert. Rottend. *fuit* Goth. tert.
325 *ardet*: Zulich. a m. sec. *instat*. 326 *superbo* Doruill. in
marg. *superbos* Goth. alter. 327 *in curru* tres Goth. 328 *f.*
pectora sec. Moret. 329 *cursu* apud Diomedem, sed frustra, no-
tante Heinio. 330 *Protrahit* ed. pr. Burm. et r. Rom. *ful-*
gentibus Goth. pr. 332 *Sanguineos* Goth. sec., sed *equos* nimis
retractum est. *Sanguineum* Heinl. coni., ingeniose. Sed nihil est
quod in recepta reprehendas. *concitus* est pro aduerbio, concitate.

quo turbine, docte, pro reptas, arreptas. Sic saepe.
motu, sed vehemente, mag- Curru vectus non poterat
no. 322. *Pressa*, suppressa, hastas e vulneribus eductas
vt Seruius. 323. Oblique et raptas iacere.
hoc ipso amplificat Aeneae 331 seq. Mirifice exornat
laudem ac virtutem. 324. comparisonem Homericam,
Nunc recedente Aenea Tur- et si simplicitate et grauitate
nus consensu curru redin- non minus insignem, Iliad.
tegrat pugnam, multis vir- 7, 298 sqq. Adde Iliad. v,
tutis editis speciminibus. 326. 208 seq. Aliter expressit lo-
superbus, nunc pro, animo- cum Silius apud Cerdam (lib.
sus, audax; et *molitur* poe- I, 433 sqq.). Marti sedes
tae simpl. pro mouet, adeo- proprie assignata Thracia.
que tractat, regit. 330. *Sanguineus*: gaudens san-
hastas raptas, simpl. cor- guine, αἰμοχαρής. Ita Ser-

Bella mouens inmittit equos: illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit vltima
pulsu

Thraca pedum, circumque atrae Formidinis
ora, 335

Iraeque, Infidiaeque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantis sudore quatit, miserabile caelis

intonat Rom. Medic., adeoque veterrimi, tum Montalb. Vratisl.,
nec deterius illud, vt facile feram id praeferrī a Wakef. doctius
tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpat atque f.* Leid. et
Goth. tert. *fremetis* Medic. a m. pr., quod quorsum exemplis
congestis commendet Heinlius non facile dixeris; nam *equos fre-*
mentes dici posse nemo neget: sed in lapsu calami, eoque ab ipso
librario forte damnato, operam consumere piget. 333 *emittit*,
quod damnat Heinl., ex editt. Pulmann. et Dan. Heinli est. Nam
in aliis vbique, quantum video, *inmittit* legitur. 334 *Gemit*
excoita Gud. pro var. lect., forte ex lib. VII, 722, et sic Ed. pr.
Burm. *pulsa* Reg. et edd. vet. Ven. 1484, 1486. 335 *Tarcha*
eadem edd. *Thraca* Rom. *atra ora* Rom., male. *Form. aura*
male olim coni. apud Guell. et Cerdam. Burmannus laudat Mark-
land. ad Stat. II Silu. I, 215. 336 *infidiaeque dei* male iungit
Seruius. 337 *acer* a m. pr. Mentel. pr. 338 *miserabile* Ge.

uius: qua auctoritate nescio. cia. *circumque*, circa deum,
Nam alias esset cruentus, *aguntur*, discurrunt, ince-
sanguine respersus, αἱμαρτές. dunt, Formido (pro qua
concitus, concitate, *clipeo Formidinis ora* dici obuia
increpat, docte, pro cli- res est), Ira, Infidiae. Va-
peum mouet, quatit, rotat: riauuit et ornauit Comites
quod faciens alliso clipeo so- Martis apud Homerum: Φό-
nitum facit. Nam diuersum βον, Δεῖμον, Ἐριδα, v. c.
est, clipeum pulsare hasta: Iliad. δ, 440. Hesiod. Scut.
Sic aliquis *hasta* increpat; 195.
non clipeo. *Bella mouens*, 337 — 340. Talis rerum
simpl. pro faciens, pugnant. species saepe ab Homero ocu-
Thraca ex Θρήκη pro Thra- lis obicitur: v. Iliad. λ, 531.

Hofibus insultans; spargit rapida vngula rores
 Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena. 340
 Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
 Pholumque,
 Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: emi-
 nus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasilus
 ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis;
 Vel conferre manum, vel equo praeuertere ven-
 tos. 345

Parte alia media Eumedes in proelia fertur,

Fabric. et alii parenthesi includunt. Sed iam Seruius exposuit: *miserabiliter insultans*. 339 *sparsit rara vngula* ed. Pontani Macrobi. Sat. V, 12. vid. Heinf. 341 Varietatem lectionis, seu potius aberrationem, in nominibus hic et mox vs. 343 videat, qui volet, apud Pier. Heinf. et Burm. Nomina satis constituta sunt per se: *Σθένης*, *Θάμυρις*, *Φόλος*, *Ἰμβρασιος*. 342 *ambo* Heinf. cum Medic. et al., pro vulg. *ambos*. 343 Vid. ad v. 341. De *Laden* forte dubitari potest. Alii *Laben*, *Hyadem*, *Iadem*, *Iaden*, *Caden*, *Eladen*, *Raden*, *Icidem*. Sed *Λάδης* nihil habet, quod repugnet. Ladonem supra quoque vidimus; et nota Lade insula, Mileto praetenta. 344 *Lyciae* pr. Moret., non male. *Lycia*, in Lycia. *ornauerat* Heinf. maluit ex Medic. et aliis; sicque iam Ald. tert. Vulgo, quae perpetua est diuersitas, *onerauerat*: quod pari iure defendi possit. 345 *manus* Zulich. *manu* Leid. *equis* aliquot Pier. *praeu. gentes* tres Burm. 346 *Eumenes*, *Eumenides*, *Eumeneus*, abegatur. *Eumeles* Gud. Est *Ευμήδης*.

534—536. v, 498 sq. 342. produxit et ornauit, tamquam auo Eumede et patre nus. *συνάψας τὰς χεῖρας*. 345. vt seu pedites seu ex equo pugnarent. 346 sqq. Ingeniose Eumedem nunc in carmen suum

314. Homerus quidem de Dolone *ἦν δὲ τις ἐν Τρώεσσιν*, sed qui tot alia meminerit, in quibus versandis et

Antiqui proles bello praeclara Dolonis;
 Nomine auum referens, animo manibusque parentem:
 Qui quondam, castra vt Danaum speculator adiret,
 Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus; 350
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio; nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul vt campo Turnus prospexit aperto:
 Ante leui iaculo longum per inane secutus;

347 *Antiqua* Goth. tert. *belli* Zulich. *doloris* Reg. 348 *Nomen* aui Oudart. *auom* lib. Pier. *animo moribusque* Ed. pr. Burm. 349 *spoliator* Ed. pr. Burm. 350 *currum* Ed. Mediol. (et aliae vett. edd.), tum Goth. pr. Seruii inepta ad h. l. est nota. 352 *Defecit pretio* Goth. tert. *neque equis* Cuningham. e MS. Bersm. *assultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic., vnde Heinf. coni. *Achillei*. 353 et c. alter Mentel. in c. alter Menag. e campo sec. Moret. *prospexit* Heinf. reposuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen iam vett. edd. Venetae nostrae omnes exhibent: primum *conspexit* apparet in edd. Ald.

ornandis poetae, inprimis ricorum heroum more Dolon tragici, seu vt nouitate et varietate delectent, seu pro consilii diuersitate, ab Homero suo recedunt, non mirabitur, Maronem h. l. sibi tantum licere putasse, vt et nobilem et fortem faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macrobi. V, 16, nec placet Cerdae commentum, qui *animum manusque* ad ignauiam trahit. Multo minus inter ea referam, quae Maro superstes operi emendaturus fuisset. Nec pro Home-

adeo ignauus homo videri debet. *Antiqui* pro nobilis et magni. Seru. 352. *nec equis adspirat Achillis* mutato tempore, pro *adspiravit*, paullo durius. Dictum cum respectu ad *ausus*; vt iam a Diomede deprehenso ei exciderit magna illa audacia, qua Achillis equos sibi pro mercede explorationis pactus erat: nec tum ille amplius adspirauit ad Achillis equos. conf. vs. l. c. Iliad. *κ*, 401. 402. 354. Per longum

Sistit equos biugis, et curru defilit, atque 355
Semianimi labloque superuenit, et, pede collo
Inpresso, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguat iugulo; atque haec insuper addit:
En, agros, et, quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui
me 360

Ferro ausi tentare, ferunt; sic moenia condunt.
Huic comitem Asbuten coniecta cuspide mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilo-
chumque;

355 *curru defilit alto* Goth. tert., ad aurem plenius et suauius:
Alterum tamen pronuntiatione adiuuandum. 356 *Semianimi* Rom.
Semianimo Goth. pr., vt alibi quoque. *elapsoque* Seru. magna
codd. pars ap. Heinl. cum Goth. pr. et tert., et non modo Mediol.
sed vett. edd. nostrae omnes, vsque ad Ald. pr., in qua *lapsoque*.
357 *Expresso* Medic. a m. pr. *dextrae* inde ab Ald. tert. editum
firmauit Heinl. e codd. pro vulgari, *dextra*. 358 *tingit* Com-
mel. e Palat. edidit et firmauit Heinl. e libb. suis et Pier. pro *tinxit*;
tum *iaculo* vitium ed. Dan. Heinl. Dixit poeta exquisite *tingere*
iugulo, h. sanguine iuguli, vel immittere, demergere in iugulum,
vt Seru. *haec* nonnullis excidit. 361 *condant* Vratisl. et ed. pr.
Burm., minus belle. 362 *Asbuten* primum emendauit Naugerus:
si recte video. Antea lectum *Buten*, vel *Butem*. In Medic. *Asby-*
ten: in aliis: *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albuten*, *Haspu-*
tin, *Astuben*, *Afontem*. Sed *Asbytes* iam vindicatum nomen ab
Heinsio et Drakenb. apud Silium II, 58. 363 Vitia librariorum in

spatium iaculo insequutus (vt 355. Defilit Turnus curru,
recte Seru.) e longinquo vul- vt saepe pugnant: de curri-
nerasse putandus est. Hinc bus cominus congressuri, v.
ille *semianimis lapsusque*: c. Iliad. γ, 29. inf. v. 681.
et Turnus, qui hastam nunc 358. *tingit* enssem *iugulo*,
non haberet, *mucronem*, immittit alte in iugulum, vt
sen gladium illius manu ex- sanguine tingatur. 360. Ama-
torquet, quo eum iugulet. ra irrisio; *metire* agros cor-

Et sternacis equi labsum ceruice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto 365
Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina ce-
dunt,
Conuersaeque ruunt acies; fert inpetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit aura volan-
tem. 370

nomnibus scribendis vide apud Burm. Sunt ex ratione linguae
Χλωρεα τε Συβαρίν τε Δαρητά τε Θεραίλοχόν τε. Tum mox Θυ-
μοίτης. Pro *Sybarim* sunt qui habeant *Fabarim*, quod aridere
potest: sed in Troianorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin
in Sabinis accolerent. conf. sup. VII, 715. 365 *Aedonit* Ald. pr.,
emendatum *Edonit* iam in sec. *Edonti* fere omnes Pier. et alii apud
Heinsl. et Burm. Male: nam Ἠδωνοῦς esse satis constat. v. Bentl.
ad Horat. III Od. 25, 9, et Intpp. ad Theocr. VII, 111. Editum
quoque *Edonit* iam in vett. edd. et defensum in Seruianis aduersus
Donatum: etsi ibi mons Thraciae *Edon* obscura fide editur, cum
de populo Thraciae Edonis tantum constet: vnde nunc *Edonus Bo-*
reas, pro Edonicus, Thracicus. 366 *Insonat*. Etiam hic, quod
facile expectares, intulit Wakefield *Insonat* vt ceteris fere locis.
Placent enim τὰ τραγικώτερα, etsi in epico poeta. 369 *Con-*
uersaeque — *acie* pr. Moret. *ipse* a m. pr. Zulich., et *illum* a m.
sec. et Goth. sec. 370 Ne quis coniectet, *aduerso cursu*; nam
curru eodem significato doctius. *quatit arua* Goth. tert.

pore, quos nouis colonis de quibus v. sup. Tom. II,
Troiani metiri et assignare pag. 574. 575. Adde Apol-
volebant. lon. Arg. II, 527 sq. *fugam*

365. Velut boreas nubes *dant*, faciunt, vt iam alibi
fugat, sic Turnus late ante vidimus. 369. *Conuersae*,
se Troianos agit. *Edonus* seu versae in fugam, seu tur-
boreas, Thracicus. cf. Var. batae; ex κλονεῖσθαι. 370.
Lect. Incumbunt autem aqui- Poterat poeta vulgari more
lones mari Aegaeo inprimis efferre: *fert impetus ipsum*
grauiter, sunt enim hi eteliae, *Aduerso curru, et cristam*

Non tulit instantem Phegeus animisque fremen-
tem:

Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis

Ora citatorum dextra detorsit equorum.

Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata re-
tectum

Lancea consequitur, rumpitque infixā bili-
cem 375

371 *animoque* Oudart. *furētem* pr. Hamb. 372 *Obiecit*
ad currum sese pr. Moret. *O. sese currui* Bigot., ex interpreta-
mento: vulgari forma poeticae substituta. 373 *contorsit*, quod
Pier. laudat, Aldd. et hinc aliae habent, usque ad Commelin., a quo
e Palat. *detorsit* legitur: in quod libri consentiunt, nisi quod Goth.
sec. *commouit*. 374 *Dum pendet trahiturq.* pr. Moret. Tum hic
Rom. *hinc* aliquot Heinſiani: quod esset, alia ex parte, ab alio, quam
a Turno. conf. Notam nostram. *pendetque iugis hic* Rom. et ali-
quot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier.
retractum pro diu. lect. Scheffer. 375 *trilicem* Bigot. ex supp.
locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639.

quatit aura volantis. Sed bitror ab alio. Phegeus *pen-*
det iugis ab equis, quos frenis apprehenderat, cum-
que iis luctatur, dum illi ob-
nituntur et procurrunt. In-
ter haec *lancea consequitur*
retectum, h. in loco corpo-
ris patenti nec clipeo tecto
percutitur. Tum ille *con-*
versus stricto gladio in *hos-*
tem ibat, qui eum vulnera-
verat, qui adeo alijs ac di-
versus ab Turno esse debuit.
Tum equis eius manu dimif-
ſis Turnus inuehit eumque
prostratum obterit. 375. *bi-*
licem, binis licijs, filorum

Loricam, et summum degustat vulnere corpus.

Ille tamen clipeo obiecto conuersus in hostem

Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:

Cum rota praecipitem et procursu concitus axis

Impulit, effunditque solo; Turnusque secutus, 380

Imam inter galeam, summi thoracis et oras,

Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:

Interea Aenean Mnesitheus et fidus Achates

Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385

Alternos longa nitentem cuspide gressus.

378 *educto* aliquot Pier. et tres Burm., quod vulgare esset. *ad-*
ducto Parrhaſ., perperam. *ducto a mucrone* alii apud Pier. cum
Rom. *stricto* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. et non modo Me-
diol. a Burmanno laudata, sed omnes nostrae vet. edd., usque ad
Ald. pr., in qua primum *ducto* comparet. 379 *Cum rota* Heinſ.
e Medic. et alijs; adde Goth. sec. pro vulgato: *Quem*. 380 *effun-*
dit idem e melioribus suis et Pierianis: vulgo *effudit*. 381 *sum-*
mas — oras Goth. sec. 382 *relinquit* Ven. et aliquot Pier.
arenae secundum plerosque Pierianos et complures suos recepit
Heinſius, tamquam exquisitius (praeiuerat tamen et in hoc, vt in
innumeris emendationibus Heinſianis, Commeliniana editio): vulgo:
arena, quod Romanus tuetur. 385 *Ascaniusque puer* Roma-
nus, quod praefero. Accedunt ei Bigot. et Goth. sec. et Donatus.
comes friget.

ordinibus, seu ex lino seu ex puta. 381. 382. De vulne-
re, (bracteolis, catenulis, ris sede ac modo in ipsa
squamis) factam. vt *trilicem* ceruicis vertebra illati; conf.
sup. III, 467. V, 259, vbi supra XI, 691 — 693, et ibi
Not. 376. *degustat*, vt bi- Var. Lect.

bere: sic iam γένεσθαι pro 383. Redit ad Aeneam vul-
stringere Iliad. v, 258. φ, neratum, cuius curationem,
60. 61; alibi alia figura ἐπέ- vt *epicum* poetam decebat,
γρᾶψε χροῶ. *rota et axis mirabili modo factam ex-*
procursu concitus, Turni ponit. 386. nitentem (quoad)

Saeuit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
Ense secant lato volnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remit-
tant. 390

Iamque aderat Phoebus ante alios dilectus lapis
Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo

389 *secet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heinl. cum Goth. sec. et tert. 391 *Iamque erat ante alios* Leid. *Phoebi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; ut tres Gothani. *Iapyx* Heinsius recepit vetustiorum utique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et lapsus proclivis erat, cum *Iapyx* notior esset librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam *Iapygis* ex Apulia petitus: et facit auctoritatem Ausonius in epigrammate XIX, quod corrigere volebat Heinsius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Discendas artes nomina praeueniunt*. Ludit poeta in etymo: sed ut *Iapygem* ex *Ἰάπυγας* deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam si *Iapidem* audiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitiose scriptum apud Nonium et Macrobius legitur. *Iaspis* Edd. vet. apud Burm. *Iapis* Venetae et cett. nostrae. *Iapix* Ald. tert. cum aliis inde profectis; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinere *Iapis*, hocque reuocauit. 393 *sua numina* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg.

gressus alternos cuspide, ἔγχει ἐπειδόμενον, alteris, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, ut probabile sit, accepto. 387. *Saeuit*. Bene, inquit Seru., viro forti seruat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardescit, quod a pugna abstrahitur: ipse telum tractat; labefactat: fracto ligno pos-

cit, ut vulnere ampliato feramentum exsecetur. Omnia haec ad nostros sensus accommodatiora, quam quae de Glaucio Homerus Iliad. π, 508 sqq., sed Homericaproptiora sunt ad naturae veritatem.

391 seqq. *Iapis*, *Iasi* f., inducitur exemplo Machaonis vulnus Menelai sanantis Iliad.

Augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis, 395
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli
Concurfu, lacrimis immobilis. Ille retorto 400

394 Duplex hic lectio: iam antiquitus codices infedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. sec. Zulich, exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent., teste Heinlio. Sed communis lectio est *dabat*, quam Seruius tuetur, nec satis explicat. Nam conatus dandi intelligendus est: dare volebat. conf. Not. 395 *deferret* quartus Moret., forte pro *differret*. 397 *multas artes* perpetuo errore pars codd. apud Burmann. *mutatas* Doruill. conf. Exc. 398 *fixus* Medic. 400 *Conuersu* qu. Moret. *lacrimisque* ante Heinlium, qui, libris auctoribus, copulam eiecit: quam Romanus tuetur. *lacrimisque in mollibus* Goth. pr. *reperio* Leid. et Exc. Burm. *reporio* Rom. An: *Indo r.*

δ, 213. vid. Excurs. ad h. l. statuerunt viri docti, v. Excurs. ad h. l.; scilicet non cf. Var. Lect.: nam *Iapis*, sunt artes, quae silent, sed optione sibi a Phoebus data, quae silentur; et faciunt, ut praetulit et *maluit* medicam ii, qui eas tractant, et ipsi fileantur; adeoque obscurae; dixit) addiscere. *ut depositi* vnde *inglorius*. At in vita *proferret fata parentis*, ut heroum artes augurandi, iaculandi et canendi claritatem patris sui iam conclamati mortem differret. Idem, dabant. 398. *acerba fremit*, ut supra *saenit* v. 387. sed diuersa ratione, est *proferre vitam*, h. producere. 400. *immobilis* ad lacrimas Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: eorum. Ille et *senior* et *succinctus retorto amictu*: egregie ad ἐνάρτυσιν narrationis. Imitatur Maronem *artibus*, de quibus tam varie Silius in Magonis medico lib.

Paeonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo 405
 Subuenit; et saeuus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. Iam puluere
 coelum

Stare vident; subeuntque equites, et spicula castris
 Denfa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor

401 *Paeonidum* Medic., non ineleganter, putem, pro Paeonidarum. Probat quoque Cuningham. Enimuero sic in legem metricam peccatur: Est Παιών, ἄνθος, unde Παιώνιος, Παιωνίδης, conf. sup. VII, 769 var. lect., ibi *Paeoniis herbis* scribebamus *Paeonids*. At h. l. haeremus. An Paeonjum trisyllabum? 402 *hermis* a m. pr. Medic. *armis* Doruill., sed *herbis* in marg. 403 *trepida* o Mediceo laudatur. Sed a Foggino *trepidat* expressum est. 404 *prensantque* sec. Moret. *pressat* aliquot Pier., inter quos Rom. Montalb. *forfice* pr. Hamb. pro var. lect., et sic Romanus. conf. Pier. 406 *At saeuus* malim legi. Sicque Moret. sec. 407 *est* abest Goth. tert. 408 *subeuntque* o Pier. et suis codd. rescripsisse Heinſius videtur. *que* ab aliis abest: et, puto, melius.

V, 367. 401. *Paeonium*, via res successum habet. 406. Apollineum. v. sup. ad VII, 769. 402. *Multa*, multum, *horror*, nunc pro causa horrendi, terror. 407. *malum* cum dilectu: est pugna, fuga, terror. *Iam puluere caelum stare vident*. Aer puluere plenus et quasi condensatus potenter sic describitur a poetis. Exempla dant Cerda, alii. Praeieuerat Ennius: *stant puluere campi*; pro vulgari, stat puluis in campis, qui escen-

Bellantum iuuenum, et duro sub Marte cadentum. 410

Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnium genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem

411 *Tum* Goth. pr. 412 *Dictamnium* malebat Cuningham. *Dictamnium* vitiose pallim scriptum. *Dictamnium genetrix* omnes vbiq. codd. agnoscunt: Donatus tamen legit et exposuit: *Ipsa manu genetrix Dictaea carpsit ab Ida*. Lectionem hanc vtiq. veram esse censendum est, quatenus a poeta id profectum esse credere licet, quod orationi poeticae maxime conuenit. Decebat poetam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictaea*, epitheto Idae, multo facilius Dictamnium assequi licebat. Ex Statii loco, qui Silu. I, 4, 102* *Dictamni florentis opem*, respectu huius loci, dixit, vix quicquam conficias, *carpsit* plerique Pieriani, inter quos Romanus, et tres ap. Burm. 413 *flore comante* Ed. pr. Burm.

derat in aerem: quod est *deras*, sunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. Homericum: ποδῶν δ' ὑπὲρ νεφθὲ νοστή ἵστατ' ἀειρομένη Iliad. ψ, 365. 366. Non Pubescentem vitem varie tentat. Salmaf. Exerc. Plin. *stant lumina flamma*, h. pag. 364, modo interpretando nigrescentem, modo viridantem, et sic porro. Est stat flamma in luminibus, sunt oculi ignei.

411 sqq. Lineae loci forte ductae in Iliad. π, 523. 527 sqq. de Glauco ab Apolline recreato. 413. De *Dictamnio* (Δίταμνος et Δίταμος a Dicte monte Cretae, qui Idae partem facit) inter locos classici hic ipse Virgilius. Inter *origana* retulit Linnaeus. v. Exc. cit. *Pubera folia*, si per se confis-

autem *pubescere* translatum a pubertate, adeoque flore aetatis, florem arborum, herbarum, sollenni tamen aliqua ratione vitium, designat; modo omnino, vt h. l. et *pubentes herbae* sup. Ge. III, 126. Aen. IV, 514, modo, vt in aliis locis, cum adiuncta notione exuberantiae, vel maturitatis vel instantis vel expectandae:

Purpureo: non illa fêris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae. 415
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit; hoc fusum labris splendentibus annem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubris
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam,
Fouit ea volnus lymphæ longaeuus Iapis 420

414 *capreis* duo Leid. *captis* a m. pr. Zulich. et Goth. tert.
416 *Hanc* sec. Moret. 417 *fusum* e Pier. et suis Heinl. est tui-
tus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in
nonnullas alias ex Commelin. irrepperit *fuscum*; quod ex nostris
nulla habet praeter Ven. Scoti 1544 et Guell. *D. infusum* Leid.
labris Hugon. et a m. pr. Zulich. *pendentibus* aliquot Pier.
418 *sparsitque* plures Pier., at *spargit* vett. edd., etiam Aldd. et
hinc reliquae quoque tuentur. Vtrumque Priscianus agnoscit apud
Heinl. *salubris* idem firmat pro *salubres*. 419 *succos* Rom., ex
more.

vt Ge. II, 390 *Hinc omnis*
largo pubescit vinea fetu.
Hoc nisi vsu constante mihi
constaret: pronior essem in
sententiam virorum docto-
rum, qui censent, poetam
respexisse lanuginem folio-
rum huius herbae: nam, sunt
ea *γναφαλώδη καὶ ἐριώδη*
καὶ τινὰ ἐπίφυσιν habentia:
secundum Dioscorid. l. c.
Vnum me hoc tenet, quod
vsus hunc loquendi nullo
exemplo aperto declaratum
vidi; vbique *pubere* et *pu-
bescere* est florere: etiam in
genis et *malis pubescenti-
bus*: etsi in his re ipsa lanu-
go intelligenda est.

416. Qua igitur simpliciter
vsus dici poterat medicina
Iapis: hanc poeta a Venere
allatam narrat; quae succum
expressum, ambrosia et pa-
nacea admixta, clam adstan-
tibus aquae infundit, qua Ia-
pis vulnus absterget ac fouet.
Ornauit poeta singula, vtpo-
te in re mirabili: pro aqua
annem, pro vase *labrum*
splendens aere, seu lebetem,
pro miscere *inficere* ponit,
et sic porro. 419. *Ambro-
siae* succus, qua dii vtun-
tur, pro vnguento est, quod
vulnus leuat et lenit. *pana-
cea*, *πανάκεια*, est inter fa-
bulosos succos iam ap. Cal-

Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo vulnere sanguis.
Iamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque nouae rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro! quid statis? Iapis 425
Conclamat, primusque animos adcendit in hostem.
Non haec humanis opibus, non arte magistra,
Proueniunt. Neque te, Aenea, mea dextera seruat;
Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.
Ille audus pugnae furas incluserat auro 430
Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque co-
ruscant.

Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est:

421 *cessit* pro *fugit* sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Par-
rhas. 422 *imo* in v. Rom. et alii Pier. et Heinl. cum Burmann.
vno v. duo Burm. et Goth. tert. 423 *manu* Gud. et Moret. qu.
424 *subiere* sec. Moret. *in corpora* Hugon. *in praelia* Sprot.
425 *viri* aliquot Heinl. et Burm. Eadem varietas supra occurrebat.
426 *incendit* Hamb. alter. *in hostem* Heinl. e libb. Vulgo: *in
hostes. ad hostem* Goth. tert. 428 *Neque Aeneam* Hugon. et
a m. pr. Medic. 430 *audus pugna* Mentel. pr. a m. pr. *furas-
que* pr. Hamburg. 431 *hastamque* Hugon.

lim. in Apoll. 40. 421. 422. *agit*, non accipio cum Ser-
Comparant Iliad. π, 528. vio, Apollo facit haec, nam
529. *Quippe*, pro vtique, id tenue; sed *προπέμπει*,
δὴ, vt alias *scilicet. redie-* mittit ad pugnam, concitat,
re in pristina, in pristinum, idem quod mox *remittit*.
vires, restitutae sunt. 430. Mira festinatio etiam in
Aenea et praeclare tem-
425. Exclamationis repen-
tinae vim facile sentis. Egre-
gium narrantis hoc artificium. 432. *est habilis lateri*, *ἀρη-
pe, εὖ ἀρηρός* (ἐστίν) *ἡρ-
μωστο*, vel, vt Iliad. γ, 332.

Aescanium fufis circum conplectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verumque labo-
rem; 435

Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.

433 c. c. hamis Menag. pr. 435 veterumque Leid. et Mon-
talb. iuuenumque alter Hamb. 436 Non te Ed. pr. Burmann.
437 magnum Hugon. et Ed. pr. Burm. praelia aliquot Pier., tum
Menag. pr. et Goth. tert. cum secundo. Sed praemia sunt victo-
riae, vt in Notis dictum. Sup. praemia pugnae, XI, 78.

333, thorax ἥρως δ' αὐτῷ, rem. Seruius ait: „quem
sedit in corpore, adaptata, „per me ipse suscipio: non
habilis reddita est lorica cor- „qui ex aliorum virtute im-
pori. habilis hasta supra „peratoribus ascribi consue-
fuit, quae manu facile haberi „vit.“ Friget sic sententia.
ri, tractari, potest; lorica, Accipio laborem de ipsa la-
quae membris commode re- boris toleratione, patientia,
spondet. 435 sqq. Eminen- κατὰ τὴν ἀνδρείαν. Dixit au-
tissimus locus patris affectu, tem pro vulgari: disce ex me
sententiae grauitate, vi ac veram virtutem in tolerando
veritate; quocum comparan- labore; exemplum verae vir-
da loca pulcerrima, primum tutis ne tibi habe proposi-
Hectoris ad puerum Astya- tum; at fortunae secundae
nactem verba Il. 2, 474 sqq., exempla pete ab aliis. Alte-
tum Aiacis ad Eurysacem ro loco: Fortunam ex aliis:
apud Sophocl. 1647 sqq., vn- vocabulum discere non ae-
de Attius suum sumserat apud que appositum erat. For-
Macrobi. VI, 1 extr. Virtus ma tamen orationis inde ex-
te sis par, dispar fortunis istit exquisitior pro vulgari:
patri. Cum hac simplicitate vt ere fortuna meliore, quam
te quandoquidem luctandum ego expertus sum. 437. De-
erat Maroni, sententiam paul- fensum dabit pro defendet,
lo argutius expressit, quam vt iam similia vidimus. mag-
par erat. 435. verum labo- na inter praemia ducet,

Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
Sis memor, et te, animo repetentem exempla
tuorum,

Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector. 440
Haec vbi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: simul agmine
denso

Antheusque Mnesiheusque ruunt; omnisque re-
lictis

Turba fluit castris. Tum caeco puluere campus

438 Tum et adoleuerat Medic., sed a m. pr. maturo aliquot
Pier. 439 exempla virorum Goth. tert. 440 excitat Goth.
tert. extulit sec. 441 Haec tibi Goth. pr. et Ed. Ven. 1484.
portis sese extulit altis edd. vett. et pars codd., sed Pierii et Heinlii
meliores ingens, quod iam ed. Ald. tertia exhibet, sed male cum
aliis ad telum refert: nam sic poeta iungere debebat: telum in-
gens immane. Immo vero cum Donato ad Aeneam referendum: ipse
sese extulit ingens, vt sup. IX, 597. 443 Antheusque reposuit
Heinlius e Medic. et binis Moret.; adde aliquot alios apud Burm.
An bene factum sit, ne dubita. Nam ex Ἀνθεὺς iam frequentaue-
rat Anthea media breui sup. lib. I, 181. 510, estque is ex Aeneae
sociis. Nec tamen Mediceus aliter quam Anthaeus. Et vulgatum
vbique Antaeus vel Anteus. Ἀνταῖος, Antiaeus: idem nomen iam
sup. lib. X, 561 vidimus; mox omnesque Medic., teste Heinlio: sed
Foggini. omnis. 444 ruit c. Gud. pro diu. lect. et Menag. pr. caeco
vulnere alter Menag. campis pr. Moret.

per magna belli decora, vic- de Aescanio: Ecquid in anti-
torias. Friget aliorum in- quam virtutem animosque
terpretatio: magno pretio viriles Et pater Aeneas et
habebo, si te defendero. auunculus excitat Hector?
438. 439. 440. Versus aurei 441. Verba comparant Il.
infigendi puerorum animis, v, 1, et 443. 444 Iliad. 2,
quibus illustres parentes pro- 723. 444. Vulgare est: pul-
videntiae munere contige- vis miscetur, turbatur in
runt. Similes erant sup. III, campo: et quia obscurat ae-
342 in Andromaches verbis rem, hinc caecus; vt solet

Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tel-
lus. 445

Vidit ab aduerso venientis aggere Turnus,
Videre Aufonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos
Audiit adgnouitque sonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aper-
to. 450

Qualis, vbi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium: miseris, heu, praescia longe
Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas

445 *fremit* Leid. pro var. lect. *plausuque tremit magno e. t.*
Zulich. a m. pr. 446 *Vidit ut* Zulich. a m. sec. *agmine* aliquot
Pier., inter quos Rom. et Sprot. conf. IX, 375. 448 *Latinis* Gud.
et duo alii Burm. 449 *Auehit* Exc. Burm. *agnoscitque* Goth.
tert. 450 *actum* Doruill. *campumque atrum rapit agmine*
aperto Goth. sec., elegans lectio: modo grauiorem auctorem habe-
ret. Transferunt poetae praedicata, adeoque h. l. ad campum, quod
agmini debetur: *rapit campum agmine.* 451 *obrupto* Montalb.
abrupto nonnulli. vid. Notam. 452 *heu tristia* sec. Rottend.
453 *ruinis* Goth. tert.

poeta pro eo, qui visum eri-
pit, caecum dicere. 445.
excita, doctius quam conci-
ta. 449. *Iuturna refugit*,
Camerti assimulata supra 224.
Eadem mox, Turno fratre
in discrimen adducto, iterum
in aciem prodit v. 468. In
quo nihil erat, quod mi-
nus probabile videri debebat.
Potest quis subito terrore fu-
gere, idem recipere animum
et in discrimen redire.

450. *rapit*, ducit concita-
te: elegantius quam ducit.
atrum ad puluerem refer.
451 sqq. Comparatio ex Ho-
mero ducta: sed variata egre-
gie et ornata nouis accessio-
nibus: Iliad. δ, 275 sqq.,
non vero Iliad. ν, 334 seqq.
comparari et Maroni obtrec-
tari debebat. *abrupto siede-*
re, magnifice, pro abrupta
nube, quae nimbium, pro-
cellam, facit. Ausus hoc vi-

Arboribus, stragemque satis; ruet omnia late;
Ante volant, sonitumque ferunt ad litora
venti. 455

Talis in aduersos ductor Rhoeteius hostis
Agmen agit; densi cuneis se quisque coactis
Adglomerant. Ferit ense grauem Thymbraeus
Osirim,

Archetium Mnesticus, Epulonem obtruncat Acha-
tes,

Vfentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius au-
gur, 460

454 *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit*
omnia, late Anteuolans: eleganter et hoc: sic Medic. Leid. Zu-
lich. Parrhaf. cum Goth. tert. 455 *Ante sonant* Mentel. pr. *ad*
l. fluctus Parrhaf. 456 *victor* alter Hamb. et Leid. *victor R.*
heros Goth. tert. *Retheus in hostes* Doruill. Alii aliter peccant.
Est τὸ 'Ροίσιον, inde 'Ροίσιος. 457 *densis* Sprot. 458 *Agglo-*
merat alter Hamb. et Goth. pr. *Ferit ante* Goth. pr. 459 Cor-
ruptelas nominum vid. ap. Burm., nam enotare piget post tot mil-
lena inutili forte opera enotata. Suspicio tamen sine adspiratione
scriptum fuisse *Arctetium*.

detur poeta, cum semel *fidus*
de tempestate dicere solenne
sit, quoniam sub certorum
siderum ortu vel casu tem-
pestates fiunt, *abruptis pro-*
cellis Ge. III, 259. *abrup-*
tis nubibus Aen. III, 199
dixerat. Similiter *praeceps*
dictum occurrere memini.
dabit ille: tempore futuro
haec ἐναργῶς extulit: quo
ipso nos in expectationem rei
rapit tamquam adhuc futu-

rae. 456. *ductor Rhoeteius*,
Troianus: v. sup. III, 108.
457. Bene Seruius: densen-
tur, ut cuneatim dimicent.
458. *grauem* non satis de-
finit poeta, quo sensu acci-
pi vellet, nec refert: nam
simpliciter ornat; fortem ex-
ponit Seruius. Refero ad
auctoritatem, dignitatem, an-
nos. Qui caedunt, *Thym-*
braeus et ceteri, e Troianis
sunt. 460. Comparant ver-

Primus in aduersos telum qui torserat hostis.
Tollitur in coelum clamor, versique vicissim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque auersos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos aequo, nec tela ferentis 465
Insequitur; solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Iuturna virago

461 *torfit* in Rom. *torserit* Leid. *hastis* Bigot. 463 *per hostes* alter Menag. 464 *aduersos* aliquot Pier. et edd. vet., vsque ad Ald. tert. a Naugerio castigatam, quae *auersos* dedit: recte. Nam membra haec sunt: fugientes — congressos cominus — eminus petentes se telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinſius post Cerdam non aequae. *aduersus* Leid. 465 *aequo* iam Commelin. ex Palat. dedit. *Nec pede congressos nec equo* vet. edd., nisi quod Ven. 1484 *congressos equo*. Monuit iam Pierius fere omnes Codd. habere: *congressos aequo*; saltem pauci scripti, vt Parrhaf. Ven. et Goth. tert., *nec equo* exhibent. Ita tamen Seruium, quem habemus, legisse manifestum est. *congressus* Goth. sec. et Ed. pr. Burm. 466 *denſo* Rom. in aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vet. pr. et Mediol. 467 *in certamine* sec. Hamb. 468 *Hinc Oblong.* Pierii. Haec alii ap. Pier. *Hic* Parrhaf. et Ven. c. manu Goth. tert.

ba Iliad. π, 558. De Tolumnio sup. 258. 266. 466. Sic Hector Patroclum insequitur Iliad. π, 731. *tela ferentes*, inferentes, vt sup. quoque XI, 872, h. adortos se, contra stantes.

468. *Iuturna virago*. Seruius: virago dicitur mulier, quae virile implet officium. Eum sequuntur alii. Argutius dictum puto quam ve-

rius. Virago et virgo prorsus eandem vim habent: sed alterum antiquius adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poetas virago Pallas, Diana, Nympha: vt *παρθένος, παρθενική*. Quod vero Iuturnae h. l. tribuit Maro, subiectum est Homeri exemplo Iliad. ε, 835 sqq., vbi Pallas, deiecto Sthenelo, Diomedis currum simili modo regit. Sed locus ille plus

Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, et longe labsum temone relinquit; 470
Ipsa subit, manibusque vndantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metiscum.

Nigra velut magnas domini cum diuitis aedis
Peruolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parua legens, nidisque loquacibus ef-

cas; 475

Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum

469 *Metiscum* tuentur vet. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinſ. Solus Fulgentius de continentia *Methyscum*, *Μέθυσκον*, interpretatur, ebriosum. v. ad Aufon. Epist. XIV, 16. 470 *longo* Doruill. *lapsum a t.* Goth. tert. *reliquit* Heinſ. codd. 472 *et vocem* Zulich. 474 *et pennis* constans libb. scriptorum et edd. lectio. *pinnis* Ed. Iunt. *pennas* alter Menag. *pernix* sec. Rottend. *penitus* Parrhaf., quod Masuic. exprellit. 475 *p. petens* Hugen. n. l. *aufert a m.* pr. Rottend. sec. *escam* Goth. pr. 476 *p. variis* Goth. tert., perperam. vid. Not. Bene Iul. Sabin. *vacuis*, id est, magnis vel altis. Aliter sup. II, 761.

dignitatis habet, quam hic, in quo versamur.

473. Exemplum huius comparisonis, quantum quidem constat, ante Maronem non occurrit aliud. Nisi itaque poeta is, vnde ductum est, intercidit: est hoc inter inventa Maronis. Obseruanda autem ars in re tenui et humili ornanda et amplificanda. *Nigra hirundo*: vt domesticam designet, non ripariam, vt Scaliger obseruauit. Di-

cam potius hirundinem rusticam describi, *ἀκανθουλίδα*, quae dorso nigro caerulecente est: et agi hic non de palatio vrano, sed de villa aliqua, illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum*. *Stagna volat*: quae in vrbe non facile quaeras. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. sup. v. 256. 263. 475. Suavis versus: *parua* cum dilectu! vt paullo ante *vacuis* declarat

Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Iamque hic germanum, iamque hic ostentat ouan-
tem;

Nec conferre manum patitur; volat auia lon-
ge. 480

Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
Vestigatque virum, et disiecta per agmina magna
Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentauit equorum:

477 *volat* Parrhaf. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert., sed *sonat* exquisitius: volat cum cantu. *sonant* Medic. (a m. pr.). *sonans* duo Burm. 478 *rapit omnia* Parrhaf. a m. pr. et alter Hamburg. *cursu* aliquot Pier. et Burm. cum eiusdem Ed. pr. 479 *Atque hic* eadem Ed. pr. *ostendit* eadem et ceterae vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *ostentat*, receptum ab Heinio, cum Goth. a m. sec. Gud. et Leid. idem offerrent: adde Goth. pr. 482 *et* abest Ed. pr. Burm. *disiecta* Oudart. a m. sec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven., usque ad Egnatianam emendationem. In fine *magna* Medic. et ceteri Heinf. omnes, Goth., tum edd. vett. omnes: ut *magna voce* iungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot suis notauit: in quibus tamen Romanus non erat: hinc recepit prima, ni fallor, ed. Commel. e Palat., inde edd. Pulmann., et hinc cett. vulgg., in his Dan. Heinio: aduersus codicum, ut vidimus, auctoritatem: ideoque nunc alterum retraximus. 484 *fuga cursum* apud Schol. Horatii Cruqu. I Od. 27. *tentabat* Zulich, a m. pr.

spatia porticus et amplitudi- obliquas et implicitas vias, ut
nem. *nidis loquacibus* pro Seruii verbis utar (cf. inf.
pullis, νεοσσῶς τρύζουσι. 743), pererrat ac peruagatur.

480. *Nec conferre ma-* 482. *disiecta per agmina*
num: cum Aenea, ait Seru. impetum ruentis currus de-
Nam alios persequitur. 481. clarat, quo dissipati cedunt
Ut *legere vestigia, oras,* ordines. 483. 484. Quoties
vias, est persequi, sic *legit* e longinquo Turnum animad-
h. l. *Aeneas tortos orbis,* verterat eumque insequeba-

Auerfos toties currus Iuturna retorlit. 485
Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat aestu;
Diuersaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, vti laeua duo forte gerebat
Lenta, leuis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu. 490
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero adsurgunt irae; insidiisque subactus,
Diuersos vbi sensit equos currumque referri, 495

485 *Aduersos* Goth. tert. et aliquot scripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruis* vett. apud Pier., ut sup. v. 671. *cursus* sec. Moret. *recessit* alter Menag. 486 *quid agam* alii apud Seru. ex Aeneae persona. 487 *animo* tert. Rottend. 489 *leui* *curru* Bigot. et pr. Hamb. *leui cursu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. sec. *leuis lato* alter Hamb. *praefixo* alter Menag. conf. sup. V, 557. 490 *vno* Parrhaf. *torquens* Doruill. *derigit* Medic. cum Romano. 492 *substitens* alter Menag. *summam* Rom. 494 *adsurgunt* Vratissl. *subactis* pars codd. apud Burm. cum eiusd. ed. pr. et Mediol. In Mentel. pr. adscripta glossa: id est *repulsis*, quod non assequor; sed nec vulgatum satis diserte exponunt Intpp. Nam, si *subactus* est coactus, ieiuna sit oratio. Accipio *subactus*, ut domitus, victus, δαμασθῆς, de ira, propter insidias, quibus petitus se viderat. Sic alias *adactus*, permotus. 495 *Di-* *uersos subsensit* Gud. *vbi sensit* Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. *Diuersos*, in diuersam partem actos: quis dubitet?

tur sic, ut iam aggredi vel- ὑφ' ἑλκων, *subsidens*. Res
let etc. *tentare* h. l. pro as- passim obuia. 492. Ennium
sequi, attingere: saltem in Annal. XIV *tamen induuo-*
eo esse, ut assequaris. Vi- *lans secum abstulit hasta*
detur autem (conf. v. 465) *lufigne*, ante oculos fuisse
Aeneas pedes incedere. 491. Macrobius contendit VI, 1,
se collegit in arma, int. pag. 578. 494. *insidiis sub-*
in clipeum, quo textit se, *actus*, ira propter insidias

Multa Iouem et laesi testatur foederis aras;
Iam tandem inuadit medios, et Marte secundo
Terribilis, saeuam nullo discrimine caedem
Suscitat; irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine
caedes 500

Diuerfas, obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras!
Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis 505
Pugna loco statuit Teucros), haud multa moratus,

496 *laesas* Menag. pr. *saeni* Oudart. *testatur* Heinl. secundum Pierium e libb. potioribus. Vulgg. *testatus*, unde lenior erat oratio. 497 *et Marte secundo*, *Terribilis*, interpungi posse in Seruianis notatum est: et hoc praeferam. 499 *effudit* aliquot codd. et edd. *perfundit* Parrhaf. 500 *Qui mihi — qui carmine* Leid. 503 *tanto* Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto* ed. pr. Burm., sed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Seruius. Conf. sup. ad X, 668. 506 *morantem*, qui Aeneam haud multum moraretur aduersus eum pugnando, Rom. et pars Pierianorum et Heinliani omnes, interque eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur*

sibi factas victus. vid. Var. 827 sqq. 503. 504. pro vulgari: Fierine potuit, ut gentes duae mox in vnum coacturae tam atroci pugna concurrerent? 505. 506. *ea prima ruentes Pugna loco statuit Teucros*, h. e. Aeneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu discurrentem, dum insequitur Turnum, nunc autem, eo dimisso, cum proximo quo-

500. Erant superanda nunc tot alia loca de congressibus pugnantium, ipsius quoque Aeneae et Turni. Hinc invocatio dei alicuius. Seruius laudat Statium X Theb. 827 sqq. 503. 504. pro vulgari: Fierine potuit, ut gentes duae mox in vnum coacturae tam atroci pugna concurrerent? 505. 506. *ea prima ruentes Pugna loco statuit Teucros*, h. e. Aeneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu discurrentem, dum insequitur Turnum, nunc autem, eo dimisso, cum proximo quo-

Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ense.
Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem,

Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa, 510

Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,

Goth. sec. *moratum* Sprot. a m. pr., a sec. *moratus*. *moratum* etiam Seruius agnoscit et interpretatur. Est igitur etiam hic locus ex iis, in quibus sententiae ratio et natura omnem librorum auctoritatem euicit. Requiritur enim *moratus*: idque iam a vet. inde edd. vulgatum per Aldd. et cet. 507. 508 *crudo — ense* Aldd. et quae hinc profectae, inuitis libris omnibus, vsque ad Commelin., qui meliorem lectionem e Palat. induxit. *ensem Transadigit costas* exquisitius dictum, h. adigit trans costas: sic quoque sup. v. 275. 276. Sic *transfigere hastam*, *exigere ense per costam*, et alia dixit Maro. *Transadiit* aliquot Burmann. conf. sup. 274. 509. *Dioren* aliquot Burm. 510 *Congressos* Goth. alter. 511 *curruque* Ed. pr. Burm. *abscisa* Medic. *abscissa* apud Seru. ad II Aen. 533, et sic Doruill. cum nonnullis edd. vet. etiam Aldinis. *accisa* Goth. tert. 513 *Thalon* Medic., et a m. pr. *Tanamque*: *Talum*, *Tagum*, et *Talainq.* *Tanainq.* *Thalainq.* *Thalarumq.* *Taganumq.* *Talarimque* alii. Vera nomina vix habemus:

que congressum, *ea pugna dum* pro cruento: ut et sup. primum loco statuit, con- X, 682.

509. Ergo Amycus et Diorenes filii Priami: ut patet sup. V, 297. I, 222. Diuersi ab hoc Amyco sunt, quos lib. V, 373. IX, 772. X, 704 vidimus. 510. 511. Comparare solent Iliad. v, 461. 462. 513. *Ille*, Aeneas. *moestum*, ipsa morte, puto, quam sum-

Tris vno congressu, et maestum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiaie; 515
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et iuuenem exosum nequidquam bella Menoeten
Arcada: piscolae cui circum flumina Lernaie
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina; conductaque pater tellure serebat. 520

nam in istis nihil est Latinae indolis. Debent autem esse Latinorum nomina, vt *Cethegus*. 514 *Onyten*, 'Ονύτην, melius quam *Oniten*, *Onithem*, *Orontem*, *Omentem*. 515 *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (ἄρα) doctius iam antiquitus editum. *Nomine Echionium* Rom. *nomine chionium* Leid. et Goth. sec. *Thionium* alter. Perperam Catroeus a Burm. laudatus: *Erichthonium*. Mox *Perideae* Parrhaf. *Pericliae* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichiae* pr. Hamb. Est Περιδία. 516 *Tunc* Zulich. *Et frat.* Seru. ad III, 8. *aruis* pr. Hamb. pro var. lect. Non recitat duorum iuuenum nomina. 517 *Menotem* Arufian. *Menotem*, *Menontem*, *Meontem*, *Monentem*, *Moventem*, deprauationes. 518 *qui c.* Doruill. 519 *Lar fuerat* coni. Heinsii: ab ipso spreta. *Aduenerat* Doruill. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich. a m. sec. 520 *Limina* e Colot. et Mediceo iam ab Vrsino, Cerda, Heinsio et Marklando commendatum, receptum est a Burmanno: etiam a Cuninghame pro eo, quod per scriptos et editos vulgatum: *Munera*. Satis utique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II nota; sed ea ipsa res dubitationem facit, an h. l. in sedem exquisitoris vocis

biturus erat. Seruius tristem, templo Latonae et liberorum. seuerum, στυφρωπὸν, exponit. 517—520. Egrege ad miserationem faciendam ornauit nomen, nomine, Echionis filium. Ita tandem fieri potest, vt nomen per filium explicetur: vt et *genus* mox. Nec vero de Echione Thebano cogitandum, 516. *Hic*, Turnus. *Lycia et Apollinis agris*: respicit Patara cum

templo Latonae et liberorum. rationem faciendam ornauit locum: idque eo sagacius fecit, quod statim atrox rerum facies succedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiae locum vide apud Ouid. Met. III, 582 sqq. *Lerna* autem etsi Argiui agri, fluius et palus, non tamen a confi-

Ac velut inmissi diuersis partibus ignes
Arentem in siluam et virgulta sonantia lauro;
Aut vbi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora cur-
runt,

Quisque suum populatus iter: non segnius am-
bo 525

Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus; rumpuntur nescia vinci

venerit *potentum munera*, h. obsequia, officia salutandi, comitandi, et sic porro. Sic etiam Seruius interpretatur. 521 *At* Goth. sec., et hoc malim. 522 *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid., minus docte, v. Not. 523 *procurfu* vterque Hamb. et Parrhaf. *percurfu* Goth. tert., vtrumque vitiose. 524 *aequore* Hugon. et Zulich. a m. pr., et a m. sec. *ad aequora*. *percurrunt* Parrhaf. 525 *populatur* tres ap. Burmann. 526 *in praelia* aliqui apud Burm. et Pier. 527 *rapiuntur* Parrhaf. *nescia rumpi* Zulich. a m. sec.

niis Arcadiae multum abest. *ta lauro, vt virgulta sonantia siluis* sup. III, 442. VI, 704, vbi vid. Var. Lect.

521 sqq. Hic iam variauit ea, quae sup. lib. II, 304 sqq. posuerat, vbi vide Notam, Comparatio vtraque in Homero et Apollonio obuia. cf. loca sup. ad II, 304 sq. laudata. De priore inprimis cf. Iliad. λ, 155. Apollon. I, 1026 sq. vid. sup. X, 405. 522. siluam lauream intellige: posito generi subiungit formam seu speciem, ex more; pro virgultis laurorum, lauris, doctius dixit *virgulta* *ta lauro, vt virgulta sonantia siluis* sup. III, 442. VI, 704, vbi vid. Var. Lect. 525. *quisque suum populatus iter*: grauiter pro, decurrens, sed cum vastatione agrorum. 526. *per praelia*, ordines pugnantium, aciem. 527. *Fluctuat ira*: iam sup. IV, 530 Dido *magno irarum fluctuabat aestu*: petita rei imagine ab aqua efferuescente et aestuante: quae, dum vas eam non capit, luctatur et allaborat, vt erumpat. conf. Lucret. III, 298. 299. Hinc plenum

Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
Murratum hic, ataus et auorum antiqua sonan-
tem

Nomina, per regesque actum genus omne Lati-
nos, 530

Praecipitem scopulo atque ingentis turbine faxi
Excutit, effunditque solo; hunc lora et iuga subter
Prouoluere rotæ: crebro super vngula pulsu
Incita, nec domini memorum, proculcat equorum;
Ille ruenti Hylo, animisque inmane frementi, 535
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:

528 in pugnam alter Hamb. 529 sonantes Hugon. 530 quo
abest Parrhaf. Zulich. et Exc. Burm. 531 ingenti Rom. et Donat.
cum Goth. sec. immanis Zulich. t. montis pro var. lect. Oudart.
532 Excipit Medic., quod malim amplecti. Excutit accipiendum
pro, percutit. Hinc sec. Rottend. 533 Inuoluere Goth. sec.,
vt sup. v. 292 oppositis a tergo inuoluitur aris. In fine versus
idem: cursu, tert. passu. 534 memorum domini Parrhaf.
535 Ilo vel Hilo ante editum. Hylo Heinsius e Medic. et Mentel.
restituit: notum nomen; accedit aliorum: Hylo. 536 aerata

aqua vas rumpitur; vocabu-
lo sollenni de copia; cf. ad
Tibull. II, 5, 84. Sic rum-
puntur horrea messibus.
Itaque nunc rumpuntur pec-
torâ, exaestuante ira, quam
vix continere possunt.

529. hic, Aeneas esse de-
bet, nam Latinum occidit:
et cf. inf. v. 638. sonantem
h. crepantem, iactantem, di-
xit: vt alias sonare, est lo-
qui, commemorare. 530.
actum, exactum, ductum,

procedens; omnes eius ma-
iores regia fuerant dignitate.
Mirifice argutantur Intpp.
531. turbine docte pro iac-
tu, sed cum rotationis nota-
tione. 532. prouolutus ille
est subter currum; impeditus
habenis et rotis. Ita lora et
rotæ eum prouoluerunt sub-
ter iuga, currum. Equi nec
memores domini ad misera-
tionem dicti sunt.

535. Ille, Turnus. 536.
aurata ad tempora, aurata

Olli per galeam fixo sietit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortissime, Creteu,
Eripuit Turno; nec di texere Cupencum,
Aenea veniente, sui; dedit obuia ferro 540
Pectora; nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consiernere tergo;
Occidis, Argiuae quem non potuere phalanges

tentabat Io. Schrader., quia sollennius hoc. in tempora Zulich.
537 fixa aliquot Pier., ex interpolatione eorum, qui non viderunt,
fixo esse ex Virgilii more pro transfixa cerebro. Recepit tamen
fixa Cuningham. 538 Rhoten alii apud Pierium; alii Reteu,
Rhoeteu, quod esset Ποιεύς, Cretheu, Cereu. Creteu statim a
principio editum. Praeferendum tamen hic erat Cretheu, quod
Rom. et Medic. tuentur; et est notum nomen Κρηεύς; alius eius-
dem nominis iam sup. IX, 774 erat memoratus. Bis autem poetam
eodem nomine vt in obscurioribus his viris quid vetuit? 539 Cu-
pencum ex scriptis Pier. et suis restituit Heinsius. Accedit Seruius:
„Sane sciendum, Cupencum Sabinorum lingua sacerdotem vocari.“
Est adeo Italicum nomen: et repetiit Silius IV, 537. Vulgo Cupen-
tum legebatur: Tupentum Ed. pr. Burm. 541 miseri Goth. tert.
aeris Rom. Medic. et alii Pier. et Heinf., omnesque Goth. Erf. cum
edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris causa in promptu
est. aeret lectum est iam inde ab Ald. pr. 542 campis Medic.
543 lato pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. sec., sicque olim con-
Heinsius: minime probandum. Nam τὸ late efficacius ad magni-
tudinem declarandam, et amat id poeta. terrae Ven.

galea tecta, vt vl. sq. 537. ἔνθα καὶ ἔνθα Iliad. η, 156.
fixo h. l. transfixo. 538. In tota autem narratione hac
Graecum Cretea puta fuisse a v. 538 variatae orationis
ex Arcadibus. dii sui s. pro- ars obseruanda est. 542.
pitii, vt alibi; seu, quo- Aeolus ex Lyrnesso. Mysiae
rum in tutela erat; seu, quod sub Ida, qua parte postea
suspiciari licet, quod ille sa- Aeolis regio patuit: cf. Burm.
cerdos erat. 543. ἐναργέ. ad Ouid. Met. XII, 109, vt
στερον prae hoc est Homeri- videatur poeta fabulam igno-
cum: πολλὰς ἔκλειτο παρήγορος tam etiam h. l. esse sequutus.

Sternere, nec Priami regnorum euerfor Achil-
les; 545

Hic tibi mortis erant metae; domus alta sub Ida;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.

Totae adeo conuersae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerque Sereftus,
Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas, 550
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae.
Pro se quisque, viri summa nituntur opum vi.

Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genetrix pulcerrima misit,
Iret ut ad muros, vrbique aduerteret agmen 555

545 *versor* pr. Hamb. *auerfor* Leid. 547 *Lyrnessi*, verum. Quis non ex Homero nouit? Deprauationes vide apud Burmann. 548 *Tota* Par. 551 *phalans* Doruill. et h. l., scilicet ex corrupto pronuntiandi genere superiorum aetatum. *Arcades* reposuit Heinl. e codd. suis et Pier., ut sup. XI, 685, dederat tamen iam idem Commelin. e Pal. Vulgo *Arcadis*. 552 *Pro se quisque viri*: verba repetita ex lib. V, 501. Exemplum ex Attio in Meleagro laudat Vrsin., ubi etiam *Pro se quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemistichium Ennianum esse Seruius monet: *summa nituntur opum vi*: etiam Macrob. VI, 1, p. 573. cf. sup. IX, 532. 553 *summo c.* Bigot, e sup. versu. 554 *Hinc* duo Mentel. 555 *euerteret* Goth. tert.

Ex Lyrnesso capta erat Bristeis, Hippodamia. *mortis metae*, *θανάτου τέλος*, vel *τέκμαρ*; quatenus ipsa mors pro meta est. Alias etiam *vitalis meta* recte dicitur. 554. *Hic mentem*; consilium immisit, indidit, Venustus; *puloerrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Ceta-
tat Iliad. π, 787 ἐνδ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, Φάνη βίοτοιο τελευτή. 548. *conuersae* h. l. inter se ad pugnandum: ut συστρεφείς.

Ocius, et subita turbaret clade Latinos.

Ille, ut vestigans diuersa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adspicit urbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.

Continuo pugnae accendit maioris imago; 560
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Sereftum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teu-
crum

Concurrit legio; nec scuta aut spicula densi

Deponunt. Celso medius stans aggere satur:

556 *caede* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr. 558 *aciem* multi apud Burm., propius ad vulgarem formam de acie oculorum. Sed *ad nostras acies* Lucret. aliquoties. 559 *quietem* Rom. 560 *accendit pugnae* Goth. tert. *accedit* Ed. pr. Burm. *Mauortis* Hugen. origo Zulich. a m. pr. 561 *Sereftumque v. f. Cloanthum* Parrhas., interpolate ex Aen. I, 222. 510 et al. locis. cf. ad I, 611. IV, 288. *Sereftus* indubitate legitur X, 541. 562 *rapit* Ed. Ven. Burm. 563 *scuta et sp.* Ed. pr. Burm. *haut sp.* Goth. tert. *fessi* Zulich. a m. sec. 564 *medio* pr. Menag. et Goth. tert. Sic saltem *Celsus* medio esse debebat.

terum in seqq. cum iam novissima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipsi vrbi Laurentum propius ad-mouere voluit poeta, ut omnia essent ipsa rerum specie et hominum frequentia augustiora; utque peripetia aliqua etiam haec esset, cum antea Troianorum castra oppugnata essent a Latinis, ut nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos. Bona etiam Seruii observatio: „Sa-
ne bona, inquit, usus est

„oeconomia, ut diceret in-
„stinctu numinis profectum
„esse Aeneam ad ciuitatis ex-
„cidium: nam incongruum
„fuerat, occupatum bello per
„se tale cepisse consilium.“
Immo incongrua est causa. Sed facit poeta hoc, ut ipsi consilio maior auctoritas accedat deae monito. 556. *clade*: proprie, metu cladis, captae vrbs.

560. In seqq. adumbratur Allocutio militum. Breuitas et asperitas in ea commen-

Ne qua meis esto dictis mora. Iuppiter hac
stat. 565

Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Vrbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum accipere et victi parere fatentur,
Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum proelia Turno 570
Nostri pati; rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o ciues, haec belli summa nefandi.

565 *hic stat* Donatus ad Terent. Phorm. II, 1. *astet* Zulich. a m. pr. *astat* Erf. 566 *Ne, Nec. Heu quis*, aberratur. 568 In Oblongo vl. 569 ante hunc erat collocatus. *et dicto p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis Goth. Petitum ex lib. III, 189, vbi vide. *Vrbem et victi* ad sensum, non grammaticè, positum. Ceterum hunc versum quosdam per figuram Graecam exposuisse, obseruat Seruius, vt esset: ὁμολογοῦσι μὲν λανθάνειν. Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur se velle accipere*. Sed mutato tempore et omisione τοῦ velle opus erat, vt a vulgari recederet oratio. 569 *f. fulmina* Vratisl. 571 *rursusque* Zulich. 572 *Haec* qu. Moret. *Hic* pr. Hamb. *Hoc capit* Goth. tert. *O capita, o ciues* Zulich. *o duces* Mentel. pr. *hoc belli* sec. Rottend. et Doruill. Mira vitia, quae adscribere piget. vid. Not.

danda venit. 565. *Iuppiter sa Latini* pro regia, grauio-
hac stat: hac parte; h. pro re vsus est verbo poeta, pro
nostra parte. Respicit scili- auctore belli, h. vrbe Lati-
cet foedus a Latinis viola- norum, qui bellum intule-
tum. Ennianum esse Macro- rant. Quod Latinis tribuen-
bius VI, 1 monuit, ex Annal. dum erat, vrbi tribuit. Sic
VII *Non semper vestra* (an et v. 572 accipiendus. 568.
nostra?) *euerit*: *nunc Iu-* *Vrbem et victi* ad sensum,
piter hac stat. 567. *caus-* non grammaticè, positum.
am belli. Seruius ait: quia conf. Var. Lect. 572. *caput*
illic erat Lauinia. Cerda ad *belli et summa* est ipsa Lau-
Amatam refert: vt inf. v. 600. rentum vrbs, quatenus illa
Immo vero, vt in *regna ip-* caput est populi bellum ge-

Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.
Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; densaque ad muros mole ferun-
tur. 575

Scalae inproviso, subitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
Aeneas, magnaue inculcat voce Latinum; 580
Testiaturque deos, iterum se ad proelia cogi;
Bis iam Italos hostis; haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia ciuis:

573 *properi* plerique Pier., doctius; vt sup. v. 85, item Menag. pr. et a m. pr. pr. Hamb. cum Erf. et obtemperauit Wakef. *repo-*
nite Ed. pr. Burm. 575 *cuneos* sec. Moret. 577 *primosque*
fatigant pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii. 578 *intor-*
quent idem et in fine pennis. 579 *dextra* Ven. 581 *Testiatur-*
que Deos se inuitum ad lectio e Donato a Ge. Fabricio illata recte
iterum eiecta est ab Heinio. *in proelia* Goth. tert. 582 *Bis*
victos hostes Oudart. *haec iam altera* Medic. a m. sec., neruo-
sius vtiq. Heinio iudice.

rentis. conf. ad 567. De faciunt, vt toties *dare* nostro
Turno quis tandem hic cogi- poetae. 576. *Scalae im-*
tet? 573. *foedusque re-* *proviso*: nota figura verbum
poscite flammis. Nescio, an petendum ex altero membro,
nimis argute dixerit poeta, si *apparuerunt, prolatae, ad-*
flammam sacrorum foederi *motae sunt*. 577. *primos*:
feriundo respexit. Malim Bene Seruius: qui primi ad
accipere simpliciter: illato portas erant obuui, scilicet
vrbi igni reposcite id, quod stationem agentes. 582. Va-
foedere iam pepigerant La- riat orationem: *haec iam al-*
tini. *tera*, pro bis ruptum foedus,
bis Italos hostes factos: cf.

575. Ipsi certatim, certan-
tes inter se, *Dant cuneum*,

TOM. IV

sup. 212 sqq. et VII, 263.

NNN

Vrbem alii réferare iubent, et pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia re-
gem; 585

Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros:
Inclusas vt cum latebroso in pumice pastor
Vestigauit apes, fumoque inpleuit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras; 590

585 *trahant* pr. Moret., quod Heinſio impenſe aridebat, et Wakefield cupide arripuit, vt *iubent* modo cum infinito iungatur, nunc cum coniunctiuo. Eſt ſane prior iunctura Maroni perpetua; occurrit tamen quoque altera: X, 54 *magna ditioe, iubeto, Carthago premit Italiam*. Ecl. V, 15 *tu deinde iubeto certet Amyntas. in praelia* alter Hamburg. 586 *Arma fremunt* Bigot., vt ſimile ſit illi: *fremunt arma iuuentus*. Lapius librarii non infelix! lapſus tamen. nam h. l. tumorem habet Statii aut Claudiani. Placuit tamen Wakefield. et deest Hugen. et Parrhaſ. 587 *Inclusas veluti* l. Medic. et pr. Hamb. in abest Hamb. ſec. et Ed. pr. Burm. 588 *Inuestigat opes* a m. ſec. Hamb. pr. 589 *per cerea claustra* Goth. tert., minus eleganter. *Cerea castra* hinc petiuit Claudian. de R. P. II, 125. 126. 590 *alas* Zulich. a m. ſec. Qui lectionum varietatem captat, poteſt huc aduocare Ge. IV, 202. 203, ſed eſt vitium ex altero natum: *aras*, quod alter Menag. adhuc habet. *iram acuere* etiam pedestris oratio frequentat.

285. 585. trahunt regem ad de Bebrycum fuga lib. II, 130 ſqq., vbi Brunck. laudat Lycophr. 293, noſter vero ad vrbanoꝝ diſcurſationem et trepidationem tranſtulit, et ornamenta varia adiecit: v. c. *πέτρῃ ἐνὶ* eſt *latebroſo in pumice*; *καπνῖζ* eſt *fumo implere amaro*; *vestigauit* eſt pro inuenit: et *ἀόριστως* accipiendum, in latebra, antro, detegit; *trepida*

587 ſqq. Accipiendum de fumigatione, qua, vt fauos eximat mellarius, expelluntur aluearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio ſublegiſſe Maronem ſatis iam monuerunt Intpp. Locus eſt

Voluitur ater odor tectis; tum murmure caeco
Intus saxa ſonant; vacuas it fumus ad auras.

Adcidit haec feſſis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concuſſit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem proſpicit hoſtem, 595
Inceſſi muros, ignis ad tecta volare;
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina
Turni:

591 *Solutur* Goth. tert. *intus odor* ſec. *castris* alter Menag. nunc ante Heinſ. lectum. *tunc* nonnulli: et alii. Sed tum iam Pier. e ſuis commendauerat. 592 *in auras* tres apud Burmann. 593 *hic feſſis* Goth. ſec. 594 *totam in l.* Parrhaſ. *tanto in luctu* Hugen. 595 *venientes p. hoſtes* Doruill. *conspicit* Ob-long. et alii Pier., perperam. 596 *Turbatum* in prima voce. *Inceſſi* vet. edd., et in his Egnat. e Seruio. *Incendi* propagatum inde ab Ald. pr. Hinc vtrumque paſſim editum, a nonnullis, vt a Cerda, *Inſcendi*, ex emendatione Canteri non mala, ſi ex libris nihil haberemus, quod probari poſſet. In multis Pier. et in Heinſ. ſere omnibus, add. Erf., *Incendi* occurrit; quod ex *Inſcendi* natum videtur; in Rom. *Incenſi*, in aliis Pierianis *Inceſſi*, quod et in Medic. a m. ſec. (nam pr. *Incedi* dederat) et vnus Mentel. pro var. lect., item bini Goth. (in tert. *Incendi*) exhibent. Firmat id Seruius: *Inceſſi*, inuadi, cum Arnſiano Meſſio et Eutyche apud Heinſ. et imitatio Statii XI Theb. 361, iterum occupauit edd. per Commel. Steph. Plant. *ignis ad* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo *ignesque ad*. In Zulich. erat *ignem ad t.*

dae rerum, ſollenni (conf. *Φόρμνοι*. Studium ornatus ſup. I, 178) ornatu, pro *trepida* ſimpliciter: *trepidae* videmus vel in his *fumus amarus, ater odor*. Omiſſa in fine ad v. 592 applicatio comparationis: Similis fortuna et trepidatio nunc erat in vrbe Latinorum.

593. Noua calamitas afflixit Latinos caſu Amatae. *feſſos* dixit, ſc. malis, vt iam toties vidimus, et iam animis

Infelix pugnae iuuenem in certamine credit
Exstinctum; et, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malo-
rum; 600

Multaque per maestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miserae postquam adcepere La-
tinae: 605

Filia prima manu flauos Lauinia crinis 605

598 *iuuenem pugnae* pr. Hamb. et Gud., quem verborum ordinem malim, ne ambigua sit sententia. Iungendum enim *in pugnae certamine*. Tum *in* abest Gud. et quibusdam Pier. *a certamine* Rom. *in certamina* Ven. 599 *et* abest Gud. et pr. Menag. *dolore est* Goth. tert. 600 *exclamat* ed. Iunt. 601 *efflata* vel *afflata* item *dolorem* in nonnullis Pier. 602 *discingit* Goth. sec. 603 *Ac* apud Lactant. de Persec. c. 30. *infantis* Vratisl. et Doruill. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr. 604 *postquam miserae* Goth. tert. 605 *flauos* omnes Pier. et, quantum video, Heinliani omnes. *floros* ex scriptis nulli praeterquam quos Giphani. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuisse suspicatur Burm. et retulit in areolas suas Wakefield. Seruius tamen: „Antiqua, inquit, lectio *floros* habuit, id est florulentos, pulcros; et est sermo Ennianus. Probus sic adnotauit: neotericum erat *flauos*; ergo bene *floros*: nam sequitur: *et roseas laniata genas*. Accius in Bacchis: *Nam florei crines, vide, ut propexi iacent*. In iisdem: *Et lanugo florea nunc demum inrigat*. Pacuuius Antiopa: *Ceruicum floreos*

fractos. 600. *caput*; auctorem, vt sup. XI, 361 de Turno: *o Latio caput horum et caussa malorum*. et *crimen*; reum, qui culpam meruit. 603. Mortem Amatae iam expectare nos fecerat sup. vii. 62. 63. Nec pro odio illa suo in Aeneam superstes Turno esse debebat. Sed infame hoc mortis genus poetam maluisse mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad sui saeculi sensum attemperauit, nec ad nostram opinionem est diiudicandum; est

Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
Demittunt mentis; it scissa veste Latinus,
Coniugis adtonitus fatis, vrbisque ruina, 610
Canitiem inmundo perfusam puluere turpans:

dispergit crines. Hactenus Seruius; cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili est: et omnino vix inducor, vt cultissimum poetam duram et antiquatam vocem probasse credam. *Floros*, puta disyllabum factum, vnus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningham. 606 *lacerata* sec. Moret. 607 *latae*: haud dubie vitiosa lectio, quam miror Heinlium reuocasse. Burmannus obseruat iam Cerdam et P. Daniele aliosque sic edidisse: sine codicum vtiq. auctoritate, et verba saltem Donati notae praefixa sequutos: *latae clamoribus aedes*; nam Medic. vnus laudatur, is vero emendatus a sec. m. *late*; hocque poetae vsus et rei natura postulat: *resonant late*. Tum *clangoribus* Oblong., item Mentel. sec. et Hugon. cum Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii.

enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus et tragoediis Graecorum frequentatum. Multa exempla in iis sunt, quae congestit Cerda. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, imprimis in feminis. Sic Iocasta laqueo spiritum interclusit, Epicaeste Homero dicta Od. λ, 277 sqq. Sic mater Vlyssis, Anticlea, ap. eund. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phaedra et aliae. Hanc adeo mortem praetulit poeta historiarum fidei, qua apud Seruium Fabius Pictor Amata inedia se interemisse tradiderat. At Piso apud Victor. O. G. R. 13 simpliciter: *interfecto Latino* (in pugna cum Rutulis) *mortem Amatae sibi met consciuisse*. *Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, foedo, eximie! 611. Pathos habet versus et miserationem facit; *inmundo* simpliciter ornat, vt Ge. I, 81. Scilicet *κόινον αἰθαλόεσσον* reddidit, quae non modo de cinere foci in propinquo stantis (vt Iliad. σ; 23 de Achille), sed et de pulvere occurrit Odyss. ω, 315. *Canitiem terra atque infu-*

Multaque se inculsat, qui non adceperit ante

Dardanium Aenean, generumque adsciuerit ultro.

Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantis sequitur paucos, iam segnior, atque 615
Iam minus atque minus successu laetus equorum.
Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luc-
tu? 620

Quisue ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.

612. 613 Hi duo versus desiderantur in Rom. Medic. et aliis
vetustis; translati huc ex lib. XI, 471. 472, omitti etiam a Cu-
ninghamo, Brunckio, ed. Parm. *Multum se* Zulich. *incusans* duo
Burm. et Goth. tert. *quod* Zulich. *acceperat* alter Hamb. *adc.*
ultro Oudart. pro var. lect. 613 *acciuerit* Ed. Ven. Burmann.,
item Zulich. Hugon. Leid. Sprot. 617 *huc* pr. Hamb. a m. sec.
caecis illi Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. sec. et Goth.
tert. 618 *quo* abest Parrhaf. *arreptasque* Ed. pr. Burmann.
620 *Ei* vel *Heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr. 621 *Quidue*
Zulich. et Parrhaf. *Quis venit t.* Erf. *tantos tres* Burm. *ad vr-*
bem tert. Rottend. et Hugon. 622 *et ductis* Zulich. a m. pr.

so puluere foedans: prae-
iuerat iam Catullus LXIII,
224, vt etiam monitum a
Guellio.

614. Renocandum in ani-
mum, quod Turnum Iuturna
ad extremos ordines deduxe-
rat: sup. 483 sqq. 616. trif-
tis et sollicitus *successu equo-*
rum, quos viribus ac cursu
deficere tandem videbat. Er-
go *successus* h. l. non est
fortuna, sed processus, pro-
cursus equorum, cuius velo-
citas sensim sensimque immi-
nuebatur. Videtur poeta vo-
cem exquisitiorem ad signifi-
catum minus frequentem tra-
duxisse. 617. *caecis terro-*
ribus, quorum causam igno-
rabat. 621. *diuersa ab vr-*
be, in diuersa parte sita:

Atque huic, in faciem soror vt conuersa Metisci
Aurigae, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequa-
mur 625

Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miscet;
Et nos laeua manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnae nec honore rece-
des. 630

Turnus ad haec:

O soror, et dudum, agnoui, cum prima per artem

623 *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb. 624 *currusque*
vett. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heinl.
tuentur cum binis Goth. conf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend.
tenebat Gud. a m. pr. et pr. Moret. 625 *Ac* Doruill. 627 *pos-*
sint e praestantioribus Pier. et suis Heinl. pro vulg. *possunt*. 628 *In-*
gruet Hugon. *Irruit* Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum *I. A. ar-*
mis apud Seru. ad XI Aen. 311. *I. A. et talis* Zulich. *praemia*
Goth. sec. *miscet* sec. Moret. 629 *multa manu* Zulich. 630 *ne-*
que e Bersm. MS. Cuningham. *recedens* Gud. a m. pr. *recedas*
Bigot. 631 *Turnus ad haec*. Desunt haec Gud. et Exc. Burm.
Contra Leid. supplet: *humili respondet talia voce*. 632 *O so-*
ror o d. Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: *O soror agnoui,*
et dudum quidem, c.

clamor enim ei a tergo ori-
tur. 627. Verborum color
comparatur cum Iliad. v,
312 sqq. 629. *mittamus fu-*
nera; alias adiectum: neci,
Orco: et *mittamus f. Teu-*
cris, pro Teucrorum funera:
h. corpora. 630. *numero*
sc. funerum, h. caesorum.
Ita Seruii interpretatio lucem
accipit. Durius esset: *mit-*
tamus funera, immittamus
mortes. 632. Non est acerbe a poe-
ta exigendum, vt argumenta
exponat diferte, quibus ag-
nouerit Turnus deam soro-
rem. Sufficit euenisse multa
inopinato et a causis obscu-
ris inde a v. 225 seqq. Po-

Foedera turbasti, teque haec in bella dedisti;
 Et nunc nequidquam fallis dea; sed quis Olympo
 Demissam tantos voluit te ferre labores? 635
 An fratris miseri letum vt crudele videres?
 Nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna
 salutem?

Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 Oppetere, ingentem, atque ingenti vulnere vic-
 tum. 640

Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfers

633 atque haec Oudart. 635 Praemissum Hugon. perferre
 quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom. quod et ipsum ferri potest;
 et reposuit Wakef. 636 miseri fratris apud Macrob. IV, 2.
 637 Nam quid ego? Montalb. pr. Hamb. a m. sec., sicque Ed.
 P. Danielis; et placere potest. Cf. tamen X, 675. aut quam iam
 Mentel. a m. sec. spondit Gud. spondet iam Doruill. et Goth. pr.
 Totus versus deerat Regio. 638 oculos ipse ante meos Zulich.
 oculis meis quidam editi apud Quinctil. IX, 3, p. 812, quo Bur-
 mannus remittit super hoc loquendi genere. 639 quod Reg. non
 fuerat Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec.
 Vulgare pro doctiore: superat pro est. cf. III, 339 et al. 640 Idem
 fere versus sup. lib. X, 842. 641 nostrum ne Wakef. e cod. Coll.

tuit quoque in habitu vel mo- quod Turni ante oculos eius-
 tu corporis aliquid esse, quod que nomine inuocato ea fac-
 deam argueret. cf. sup. Exc. ta est. Potest vtique poeta
 XIII extr. ad lib. I. Simili- nunc illud factum fingere, et
 ter res se habet in loco, quem phantasma est praeclarum,
 comparare solent, Iliad. ε, quod animo Turni obuerfa-
 815. 634. fallis, λανθάνεις, tum dici poterat. Sic sup.
 latere vis. 638. Non repre- IV, 460, 461 de Didone;
 hendendum erat a Gramma- et saepe alii poetae. Orna-
 tics, in superioribus, vss. tius autem extulit Maro, quod
 529 sqq. Murrani caede nar- simpliciter Iliad. ε, 467 κεί-
 rata non adiectum esse hoc, ται ἀνήρ etc. 641. Vfers,

Adspiceret; Teucris potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos, id rebus defuit vnum,
 Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra
 videbit? 645

Vsque adeone mori miserum est? vos o mihi
 Manes

Este boni: quoniam superis auersa voluntas.
 Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpae
 Descendam, magnorum haud vnquam indignus
 auorum.

Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per
 hosiis 650

Iesu, vtpote suauius. Vfers, Vfeus, aberrant. 644 ne D. Me-
 nag. pr. dextra Drancis haec Parrhaf. Dranci maluerat olim
 Heinf., forte tamquam magis poeticum. 645 et aberat Leid. Men-
 tel. pr. Moret. sec. et Reg., quod placet. videbo Rom. 646 est
 abest Goth. tert. 647 aduersa Medic. Gud. et multi alii ap. Burm.
 cum tribus Goth. et Ed. pr. et Mediol., perperam. auersa recte
 iam in edd. Venetis. Sensus: quoniam deorum superiorum volun-
 tas, numen auersum est, vos, o dii inferi, sitis mihi propitii.
 648 Pro Sancta Goth. tert. Causa, forte pro Casta; sed alterum
 eodem sensu plus dignitatis habet. Sic et ὁσιος pro ἀγνός. nescia
 idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3 et Ed. pr. Burm.
 Reliqui scripti et editi constanter inscia, quod cur poeta, metro
 vi illata, maluerit, equidem ignoro. 649 Descendet Doruill.
 650 volat ille Hugon.

v. sup. 460. De eo lib. VII, fere eadem quae sup. XI, 51.
 744 sqq. 646. Vsque adeo- 52, quoniam deorum supero-
 ne mori. Neronis voce cele- rum voluntas, numen, auer-
 bratum hemistichium ap. Sue- sum est: vos, o dii inferi, si-
 ton. Ner. 47. Manes hic sunt tis mihi propitii. 648. cul-
 dii inferi, vt alibi quoque; pae, ignominiae, fugae.
 boni, propitii, vt Ecl. V, 650. Labefactum Turni
 65. Sententia vss. 646. 647. animum nunc impellit, vt-

Vectus equo spumante Saces, aduersa sagitta
 Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
 Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
 Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
 Deiecturum arcis Italum, excidioque datu-
 rum; 655

Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
 In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
 Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera
 flectat.

Praeterea regina, tui fidissima, dextra
 Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit. 660
 Soli pro portis Messapus et acer Atinas

651 *Saces* Heinf. e Medic. et aliis vetustioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*. 655 *Disiecturum* Sprot. et Leid., vitiosius Ven. *Deiecturum*. *Italis arces* Montalb. *excidiumque* pr. Moret. 656 *Ad te ora* Ed. pr. Burm. 658 *in foedera* pr. Hamb. a m. sec. *flectet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *se mittat*, demittat, inclinet. 659 *tua f.* alter Hamb. *tuis* Bigot. 661 *Atinas* iam sup. XI, 869 commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Afylas*, quia is et supra cum Messapo iungebatur, v. c. v. 550; et hinc in aliis corrupte *Afilas*, *Afilus*, *Afillas*, *Atiras*.

que Aeneae occurrat, per- tacite deliberat. Manet ta-
 mouet, noua res: Sacae vul- men notio, quae sup. XI,
 nerati et orantis misratio. 345 et 454 atque inf. 718 re-
 Expressit locum Statius XI dit, ut mussare sit, non au-
 Theb. 239 sqq. 654. *Ful- dere aperte dicere. Eodem*
minat: graue vocabulum, redeunt alia apud Cerdam et
 cuius vim nulla vulgari voce al. 659. *tui fidissima*, pro
 assequaris. Stragem eum la- vulgari, in te, tibi; ad for-
 te facere significat. Voce iam mam illius: tui arantissima:
 Ge. IV, 561 vsus est. cf. inf. inflexum. 660. *exterrita*:
 v. 700. 657. *mussat* h. l. quod sup. 599 dixerat: *subi-*

Sustinent aciem. Circum hos vtrimque pha-
 langes

Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
 Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
 Obstupuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus, et obtutu tacito stetit. Aestuatur ingens
 Vno in corde pudor, mixtoque infania luctu,
 Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus.
 Vt primum discussae umbrae, et lux reddita
 menti;

Ardentis oculorum orbis ad moenia torfit 670
 Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem, flammis inter tabulata volutus

662 *acies* Medic. et alii ap. Burmann. 663 *Sages* Zulich, 664 *diuerso* in Ven. Interrogationem alii apponunt. 666 *ob-*
tutu aliquot apud Burm. conf. VII, 250. 667 *Vno in corde*
 recepit Heinf. e melioribus etiam h. l., vt sup. X, 871, vbi iidem ver-
 sus legebantur, Vulgo, *Imo in c.*, quod maiorem vim habere in
 tali loco nemo dubitet, etsi alterum exquisitius dictum concedam,
 pro, vna in eodem corde. Cumque ea lectio vnus et inus semper
 incerta fluctuare soleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, vt
Imo expellatur. Noli tamen iterum mutationem inferre, et lecto-
 rem turbare. *Vna* Sprot. sec. Moret. Doruill. *in corde dolor*
 vterque Hamb. a m. sec. Bigot. Goth. tert. *mixtaque* Goth. sec.
vesania Reg. 668 *At f.* text. Goth. *agitatur* alter Hamburg.
 669 *et vox* aliquot Burm. In fine *est* Medic. et aliis deerat: hinc-
 que sublatum ab Heinf. 670 *oc. acies* Goth. tert. et Doruill.,
 sed hic alterum in marg. 671 *ad m. respicit v.* alter Hamburg.
prospexit Ven. *conspexit* Leid. 672 *volutis* Leid. et Hugon.

to mentem turbata dolore, 669. *umbræ*, quia in vul-
 in furorem acta, 664. *de-* gari sermone *caligo mentis*
serto in gramine, extremo dicitur. 672. Turrim, di-
 campo; sup. v. 614. 668. versi generis ab ea, quae su-
Furias ad desperatas Laui- pra IX, 530 sq. fuit narrata,
 niae nuptias refer. ex seriore aeuo heroicae vi-

Ad coelum vndabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontisque instrauerat al-
tos. 675

Iam iam fata, soror, superant; absiste morari;
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid
acerbi est,

Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furo-
rem. 680

ad vulgarem formam. Wakef. interpungit: *Ecce autem flammis, inter tabulata volutus, Ad caelum vndabat vortex.* nec hoc male. 673 *petebat* pro diu. lect. prior Hamburg. et Zulich. 674 *compactam* alter Hamb. et Doruill. *qua* Goth. sec. *duxerat* Parrhaf. et Montalb., *perperam.* vid. sup. VI, 630. 675 *instraverat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinfl. *intrauerat*, vitiole, ed. Dan. Heinfl. At *instruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Doruill. Goth. pr. Erf.; mutatum idem in nonnullis in *exstruxerat*. 678 *acerbum est* Seru. ad Aen. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur post *Morte*, ut sit: *Stat, quicquid acerbi est Morte, pati.* 679 *neque me* Reg. Parrhaf. bini Goth. et Probus in Grammatica: sicque editum a Cuninghano. *non indec.* Doruill. 680 *Hoc* pr. Hamb. *luere* Zulich. a m. pr. In archaismo in *furere furorem* nemo haerebit; sed, quod a viris doctis illustratum et expositum volebam, hoc erat:

tae intulit poeta. Admouebatur illa muris ab oppidanis, ut inde desuper et ex alto hostis missilibus peti posset. Subnata forte illa est poetae animo ex naue incensa Il. o extr. et π, 122 sq. *Tabulata* sunt turris contignationes, v. sup. lib. II, 463. 464. *vor-* *tex flammis volutus* elegantius quam vertex flammarum. 675. *pontisque* quibus discursus fieret per turretes et muros. vid. sup. IX, 170 et 530. 680. *ante*, ante quam *morte patiar quicquid acerbi est*; sed vid. Var. Lect.

Dixit, et e curru saltum dedit ocus aruis;
Perque hostis, per tela ruit; maestamque sororem
Deferit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti, montis saxum de vertice praeceps
Cum ruit, auolsum vento, seu turbidus imber 685
Proluit, aut annis soluit sublabfa vetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,

quam vim h. l. habeat *ante*. Seruius exponit: „prius quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et instructus furore in bella prorumpam.“ Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Cerda: *priusquam moriar* supplet; quod aequè putidum. Atqui in his et similibus obmutescunt summi viri. Nisi vitio coinquinatus est versus, est utique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere, ne hiarent, compleuit. Alias facile poterat succurri: *sine me furere, alma, furorem, vel sine me insanire furorem.* Certe *ante* prorsus alienum. Sine me, o soror, indulgere furori huic meo, hoc est irae, virtuti, ut congregiar cum Aenea, etiam si fatalis mors instet. 681 *a curru* pr. Hamb. *armis* sec., sed *aruis* est ex more poetae, in arua, in terram, χαμᾶζε. 682 *et tela* tres Burm. 683 *trepido* Goth. tert. 685 *ventis* sec. Moret. 686 *Proruit* Bigot. *Profluit* tres apud Burm. *sublata* duo ibid., sicque ap. Schol. Cruqu. Horat. III Od. 30. *sublaxa* Goth. pr. *subcassa* Parrhaf. 687 *magno tunc* Ed. pr. Burm. *ictu* Ed. ead., tum multi codd. Pier. Heinfl. et Goth. sec., nonnulli a m. sec.

684 seqq. Comparatio ex omnium diligentissimus in or- ipsa rerum natura unicuique namentis Q. Calaber lib. I, facile poetae obuia. Nec ta- 694 sqq. lib. II, 378—385. men ignorare potuit Virgi- Maronis laudem cumulat ora- lius, eam iam ab Homero tio elaborata et phantasma- tractatam Iliad. ν, 137 sqq. tum dilectus simulque ἐνάρ- Hesiod. Scut. 374 sqq. 437. γεια. 685. 686. variat ora- Ex Virgilio profecerunt alii tionem pro vulgari: auolsum vento seu imbre seu vetusta- etia Guellio et Cerdae te. *sublabfa vetustas* saxi, 744 seqq. Valer. Fl. VI, pro saxo sublabfo vetustate: 631 sqq. Add. Tassius *Gie-* traducto attributo. 687. *ac-* *ruf. lib. XVIII, St. 82.* Sed *tu* exquisitè, impetu, impul-

Exultatque solo; filuas, armenta, virosque
 Inuoluens secum: Disiecta per agmina Turnus
 Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuso 690
 Sanguine terra madet, striduntque hastilibus auras;
 Significatque manu, et magno simul incipit ore:
 Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
 Quaecumque est Fortuna, mea est; me verius
 vnum

Pro vobis foedus luere, et decernere ferro. 695
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
 Deferit et muros, et summas deferit arcis;

Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moueri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*. 689 *Delecta* Oudart. et Zulich., perpetua varietate; vide modo v. 655. 691 *striduntque* ad vetustiorum Pier. et suorum ductum Heinl. reposuit. Vulgg. *stridentque*. vid. sup. IV, 689 et Ge. IV, 556. *que* aberat Sprot. 692 *increpat oro* facile cuique in mentem veniat: sic tamen poeta hic noluit: vt tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit. 694 *me iustius vnum* Sprot. ex glossa. 696 *medits* Doruill.

su. *mons* pro saxo, vt augeat phantasma, *improbis*, ingens, vt al. 688. 689. His exornatur res, et increpuit admiratio. Haec multo efficaciora sunt, si Graeca compares, aut si ad simplicitatem orationis vulgaris singula redegeris.

690. 691. Simplicibus verbis eadem dicta Iliad. v, 789 et v. 692. Comparari solent

cum Iliad. γ, 81, Odyss. ω, 529 sqq. 692. magna voce infit. 694. *verius* est, iustius est, me vnum pro omnibus rupti foederis poenam luere, vt iam Seru. Nota nunc vocis *verus* significatio vel ex illo Horatiano: *Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est*.

697 sqq. Praeclarus locus: primum in exhibenda impatentia morae et festinatione,

Praecipitatque moras omnis; opera omnia rumpit;
 Laetitia exultans, horrendumque intonat armis: 700

Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis

Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque niuali
 Vertice se adtollens pater Apenninus ad auras.

Iam vero et Rutuli certatim, et Troes, et omnes
 Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 Moenia, quique imos pulsabant ariete muros;

700 *exultat* Oudart. et Sprot. *horrendisque* Parrhaf. *insonat* pr. Hamb. a m. sec. vid. sup. VIII, 239 et al. 701 *Athos* Medic. et alii; atque sic Ald. sec. et cett. At veteres edd. cum codicum maiore parte *Athon*: quam male Seruius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Est *Ἄθως*. Monuit quoque Benedictus. et *quantus* Reg. 703 *se tollens* Goth. tert. 705 *qui alta et qui imos* Doruill. 706 *altos* Oudart. *abiete* Moret. sec.

tum in phantasmate mirae heroum magnitudinis et speciei corporis. *Praecipitatque moras omnes*, ornate, h. omnia, quae eum morari poterant, festinanter agit. 700. *intonat armis*, tantus corporis specie, *quantus Athos*. Etiam Hector apud Homerum Iliad. γ, 754 ὡρμήθη ὅρπ' ὑφ' ὅντι εἰκνός, sed ornatiùs Maro singulamentium nomina ponit, quod efficacius ad sensus impulsus est. Ne autem quis cum Spencio Polym. p. 248 simulacra deorum montium cogi-

tet moneo: Sic tota vis et poeticae imaginis perit, quae alioqui multum ex illo habet, quod εὐφαιτασιώδες dicere licet. Duxit hinc Miltonus magnificum ac sublime illud Satanae phantasma: *dilated stood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His stature reach'd the sky, and on his crest Sat Horrour plum'd. Paradise lost* IV, 984. Cum fremit ventorum procellis: hinc et *coruscae* ilices, variante variato arborum motu luce et umbra. Sic supra I,

Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
 Ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
 Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
 Atque illi, vt vacuo patuerunt aequore campi, 710
 Procurfu rapido, coniectis eminus hastis,
 Inuadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
 Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
 Congeminant. Fors et virtus miscentur in vnum.

708 *Ingentes* ante Heinl. Tum *diuersi partib. orbis* Maronis mos postulat. Sicque iam coni. Heinl. 709 In Heinlianis et Burm. *coisse* vitiose expressum. Ceterum memorabile exemplum hic versus prodit librorum in manifestam corruptelam conspirantium; quo quis abuti possit ad auctoritatem codicum eleuandam. Legitur enim in Romano iuxta ac Mediceo, et in ceteris Pierianis et Heinlianis omnibus, it. in Erf., aduersus metrum: *viros et decernere ferro*. Vnus erat Pier., a quo aberat *et*, quod et Goth. sec. ignorabat cum aliis, quos Vrsin. viderat, qui et Faernum sic emendasse testatur. Sequuntur codicum vitium edd. vet., quantum video, omnes, exceptis iis, quae ex Egnatii recensione Ven. 1507 profectae, in quibus *et cernere*: hoc etiam Ge. Fabricius recte reperiit, hincque alii. Auctoritatem faceret iam per se satis magnam ratio poetica: sed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58, tum Quintil. et Priscian., teste Heinlio, inprimis autem Seruius, docta in Nota ad h. l., et *cernere* etiam a m. sec. in Mentel. erat emendatum. Post virorum doctorum obseruationem nunc constat, *cernere*, *αἰνεῖν ἀγῶνα*, pro decernere, iam Ennio esse frequentatum. conf. Heinl. ad h. l. cum Cerda et Burm. 710 *p. puluere* Zulich. a m. pr. Io. Schrader. tentabat: *vt vacui patuerunt aequora campi*. 711 *coniectisque* Medic., vt Heinl. tradit. Sed Foggini diligentia dedit a m. pr. *colectique*, et a sec. *conlectis*: hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *disiectis*. 712 *simul aere* sec. Menag. 713 *crebris ictis* Medic. (a m. pr.) et Gud. a m. pr. 714 *Congeminat* sec. Rottend.

164 *siluis scena coruscis*. cipiunt pugnam, cf. IX, 186.
 709. *cernere*, decernere, cf. *clipeis atque aere sonoro*:
 Var. Lect. 710. conf. v. vtrumque de clipeis collisis.
 696. 712. *Inuadunt Martem*. Infra 724 repetitur: *Con-*
tem: elato spiritu, pro, in- *currunt clipeis*. 714. *Fors*

Ac velut, ingenti Sila, summoque Taburno, 715
 Cum duo conuersis inimica in proelia tauri
 Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri;
 Stat pecus omne metu mutum, mussantque iu-
 vencae,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta se-
 quantur;
 Illi inter sese multa vi volnera miscent, 720
 Cornuaque obnixa insigunt, et sanguine largo

715 *Sila* diserte Medic. et al. In aliis, et in edd. vet., nec non in Seruio *Sylla*. In Rom. *silua*, vt supra erratum Ge. III, 219, et vt h. l. ab aliis errari Seruius monet. *Sylla* Doruill. a m. sec. *sub monte Taburno* ap. Seru. ad Ge. III, 219. 716 *conuersi* alter Menag. *diuersis* Menag. pr. et Goth. tert. *c. inter se praelia* Zulich. a m. pr. in abest alteri Menag. 719 *Quis nemori* Heinl. tandem restituit e Medic., tum Rom. aliisque Pier.; adde Goth. sec. Vulgo lectum: *Quis pecori*. Porro *imperet et* aliquot Pier. et Burm. *sequuntur* Sprot. et duo alii Burm. 720 *praelia miscent* Gud. Sed alterum figuratiue. 721 *insigunt obnixa* Parthal.

et virtus. Non fors Turni, Aeneae virtus: sed pugnant-
 tes non modo virtutem praestant, sed et casum ac fortunam in ictibus et vulneribus inferendis obseruant.

715. Ornatissima comparatio: facile cuius obuia, sed tam splendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. Sed ipse Maro iam pugnam taurorum copiose tractauerat in Georg. III, 217 sqq. Cum quo conferre iuuabit

TOM. IV

Oppian. Cyneg. II, 43 seqq. Ornat notionem siluae positae nominibus celebriorum silvarum, Silae in Bruttiorum agro (vid. sup. Var. Lect. ad Ge. III, 219) et Taburnum, in Samnio (vid. Ge. II, 38). 717. 718. 719. Valent haec ad pugnae atrocitatem declarandam. *mussantque*, anxii expectant, conf. sup. 657. *nemori*, pro pascuis, saltu: vt in Georg., v. c. II, 216 et v. h. l. Heinl. 720. Cf. Ge. III, 220 sqq.

PPP

Colla armosque lauant; gemitu nemus omne re-
mugit:

Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera complet.
Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
Sustinet, et fata inponit diuersa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.

722 *rigant* Oudart. a m. sec., ex interpretamento τοὺς *lauant*.
launt aliquot Pier. 723 *Non aliter* duo Goth. et pars Pier. *La-*
vinus heros pr. Moret. 724 *fr. a. pulsat* Oblong. 725 *Iupi-*
ter ille Bigot., vt toties. vid. lib. VII, 110. *ex agmine* Parrhaf.
Goth. pr., vt toties alibi. *aequato pondere* Goth. tert. 727 *aut*
quo complures scripti Heinl., tum Parrhaf. et Goth. sec. ac tert.
Possunt hi videri ad Seruii exemplum interpretationem instituisse,
sicque edidit Cuninghamus ex Hulf. et Nonio p. 177, laudato Casta-

725. 726. 727. Apud Ho-
merum Iouem fata Hectoris,
Κῆρας, et Achillis Iliad. χ,
209 sqq., Achiuorum et Tro-
ianorum Iliad. θ, 69 libra
expendere, notum est: sed
ibi alterutrius exitium iam
instare declaratur; quod
sequeutus est Miltonus in
praestantissimo loco lib. IV,
996 sqq. Expresserat idem
inuentum in Memnonis et
Achillis pugna Aeschylus in
Ψυχαστασία, nisi quod Κῆρας
substituerat animas: Obser-
vata quoque res in patera
Etrusca seu Italica, apud Lan-
zium (To. II. *Saggio di Lin-*
gua Etrusca p. 224) quam
Winckelmann. ad Hectorem

referebat. Maro ad diuer-
sum phantasma Interpretes
auocare debebat: ad magni-
tudinem pugnae et expecta-
tionem exitus, quam ea fa-
ciebat. Non modo homines
suspensi expectant, sed ipsi
dii; ipse Iuppiter libra pug-
nantium fata trutinat, sed
aequa adhuc lance nec in al-
terutram partem propensa.
Quem damnet labor, quo
vergat pondere letum:
praeagnans oratio. Videamus
primum de posteriore,
quod esse debebat proprie,
vtra lanx pondere vergat (κα-
ταβέπει) eoque ipso mortem
denuntiet. *letum* itaque pro
ipsa lance dixit. Iam prius

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
Alte sublatum confurgit Turnus in ensem,
Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini, 730

lione Obfl. Dec. III, 9. Monet tamen esse hoc durissimum, quod,
in *Quem damnet* substituendum sit *voti*; quodque *labor* sit vir-
tus, quae alterum victorem reddat. Nescio, an procedat, si quis
τὸ *labor* sic sumat: *Quem damnet*, *labor* est Ioui, laborat Iupi-
ter, dubitat, deliberat, *Quem damnet* (leto) *et quo* etc. Sed
vid. Not. 728 *hac* Montalb. *hoc* Doruill. a m. sec. *impune*
micans Zulich. *corpore tanta* Sprat.

membrum *quem damnet la-*
bor equidem sic accipio, vt
eandem sententiam more suo
bis exponat poeta: quem
damnet sc. leto, vtrum e
duobus morti destinet iniqua
sua fortuna, calamitas sua;
seu, quod praestat, *labor*
simpliciter pugna, vt πόνος,
μóχθος. Video alios sic ac-
cipere, vt sit pro: qui dam-
netur et addicatur labori;
Scaliger vero: a quo frustra
labor suscipiatur. Nondum
damno meam rationem. At
Seruius contraria iuncta pu-
tabat: „id est, inquit, quem
voto liberet labor praeliandi,
parta scilicet victoria etc.“
Parum luculenter declarat
mentem Grammaticus; hoc
enim vult, vt sit: quem, h.
vtrum, voti damnet pugna:
vt supra Ecl. V, 80 *damna-*
re votis; h. e. successus,
euentus pugnae. Sed an

damnare ita absolute a poe-
ta dictum sit, recte dubites.
Apud Macrobi. V, 13 repre-
hensio Grammatici est non
inepta, inter ea, in quibus
Maro Homericam maiesta-
tem non aequauerit, esse et
hoc, quod post v. 149. 150,
cum manifestum iam esset,
Turnum vtique periturum,
sero tamen *Iuppiter ipse duas*
aequato pondere lances
Sustinet etc. Addit idem:
„Sed haec et alia ignoscenda
Virgilio, qui studii circa Ho-
merum nimietate excedit mo-
dum.“ Saltem Maro morte
impeditus phantasma hoc
poeticum non satis cum reli-
qua carminis oeconomia, co-
argumentauit.

728. *impune putans* id
sibi futurum; tuto se illatu-
rum ictum. *confurgit* sup.
XI, 284. *quantus in cli-*
peum confurgat pro insur-

Adrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
Vt capulum ignotum dextramque adspexit iner-
mem.

Fama est, praecipitem, cum prima in proelia
iunctos 735

Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,

731 *acies amborum* Bigot.; idem cum multis *ac*, etiam Goth.
sec. et. 732 *que* aberat sec. Hamb. *in medio tudentem* Me-
dic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Post hunc versum in
Zulichemio sequebatur versus imperfectus: *Quid superest?* Vidit
scilicet aliquis, hic deesse aliquid sententiae explendae. vide Notam.
733 *ocior aura* Sprot. 734 *inertem* Leid., perpetua varietas.
735 *cum primum* tres Burm. et aliquot Pier. 738 *Iamque diu*

gat. 731. Ductus casus ex *ire*, subsidio venire, esse;
Iliad. γ, 363, ubi Menelai aut nisi, id quod auxilio,
ictum, quo Paridem petit, *subsidio*, fuit, fugae cogita-
similis fortuna eludit. Facit tio subiisset eius animo. Ca-
autem nouam voluptatem, pulum mutilum (*κολόν δόρυ*
nouamque expectationem, Iliad. π, 117) *ignotum* di-
quod ne nunc quidem Turni xit, quoniam alienum, non
fata exitum habent, sed ad suum, sed Metisci, vt statim
nouam pugnam differuntur. exponit disertius poeta. Nam
732. Sententia imperfecta. cinxerat ille quidem, cum
Post hunc versum animo sup- exiret ad pugnam, ensen
plendum: et inermis sic re- Dauni patris (v. sup. hoc lib.
lictus Turnus periisset utique, 89. 90); sed mox, eo depo-
ni fuga sibi consulisset. *Ni* sito, ad foedus ibat in bigis,
fuga subsidio subeat, po- *Bina manu lato crispans*
test duplici modo expediri: *hastilia ferro* sup. vl. 165.
aut, vt iungas *subsidio sub-* 735. *cum prima*; sup.

Suffecit; postquam arma dei ad Volcania ventum:
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740
Disiluit; fulua resplendent fragmina arena.
Ergo amens diuersa fuga petit aequora Turnus;
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.
Vndique enim densa Teucris inclusere corona;
Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cin-
gunt. 745

sec. Moret. et Montalb. *Teucris* Leid. 739 *ventum est* nonnulli
scripti et editi cum trinis Goth. et Erf. 740 *Fatalis* Ven. *gl. cui*
Rom. et aliquot Pier. *futilis* Leid. 741 *resplendet fragmen*
Rom. cum aliis Pier., tum Medic. a m. sec. alique Heinl. cum Ed.
pr. Burm., quod exilius esset. Heinlius tamen subtilitatem captat
et coni. *resplendent fragmen*; vt *crepitabant bractea* excude-
bat sup. VI, 209. *respondent* Goth. tert. *resplendunt* Doruill.
resplendet lumina Zulich. *resplendent agmina* Ven. 742 *ae-*
quore Leid. 743 *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc*
Ven. *deinde huc* Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth.
nunc hunc inde illuc Doruill. a m. sec. 744 *Teucris densa*
Goth. tert. *incl. caterua* Goth. tert. 745 *moenia spargunt*
Menag. pr.

324 sqq. 739. *arma dei ad* habuere e recentioribus mul-
Volcania: nouatum docte, ti, inprimis Tassus in pugna
pro, ad arma dei Volcani, Argantis et Raimondi (*Gie-*
vel arma diuina Volcani. *rus. liber. Cant. VII, St.*
740. Locus similis Q. Cala- 80 sqq.). 743. *orbis* v. sup.
bri lib. I, 545 sqq. Bene au- v. 481. *implicat*, eleganter
tem nunc, cum ad summum pro facit, implicito cursu.
discrimen ventum est, armo- 745. *vasta palus*, non Iu-
rum a deo paratorum memo- turnae, nam is nimium quan-
ria refricatur. *futilis*, pro tum aberat, sed colluies
vulgari, fragilis. In seqq. aquarum agrestis; vt omnino
742 vestigia sunt fugae Hec- Laurentina regio erat, et
toreae Iliad. χ, 136 seqq. etiamnum est, palustris. v.
Certamen hoc ante oculos sup. ad X, 709.

Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
Interdum genua inpediunt, cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede feruidus vrguet:
Inclusum veluti si quando flumine nactus
Ceruus, aut puniceae septum formidine pen-
nae, 750

Venator cursu, canis et latratibus, instat;
Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at viuidus Vmber
Haeret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est. 755

746 *tardante sagitta* plerique libri, etiam Medic. a m. pr. et vett. add. ante Dan. Heinsium, qui primus *tardata* sc. genua, *sagitta* f. vulnere: quod ex Rom. et aliis notauerat Pierius. *turbata* Montalb. 748 *instat* pro *vrguet*, ex Arufiano Mellio laudat et illustrat Heins. conf. sup. VIII, 433. 434. 749 *in flumine* vulgg. ante Heins. vnde praua erat nata interpretatio, *ac si ceruus in flumine natans mille vias sugeret*, atqui erat ille ripa territus *alta*: quo minus in amnem se deiceret. 750 *captum* Goth. sec. *pinnae* plures Pier. et Heins. conf. Ge. III, 372 et alibi. 753 *ac* Medic. et al. *aut* Sprot. *inuidus* Bigot. *vmidus imber* alter Hamb. 754 *tenens* Rom. et Hamb. pr. a m. sec. 755 *illus* alter Menag. et alter Goth.

746. Genua tardata *sagitta* niceaeue agitant pauidos
ta, vulnere sup. v. 319. Mox *formidine pinnae* vbi vide.
749 primae comparationis li-
neae in Hectoris fuga Iliad.
χ, 188 sqq. et x, 360, di-
versis tamen modis. Orna-
vit narrationem simili exem-
plo Oppian. Halieut. V,
586 seqq., iam Guellio lau-
datus. 750. *aut puniceae*.
Ge. III, 372. *Hos non — Pu-*
niceaeue agitant pauidos
formidine pinnae vbi vide.
752. *insidiis*: sunt illae ip-
sae lineae pinnis ac formidi-
ne distinctae, quas expaues-
cens ceruus non transiit.
753. *Vmber*, canis ex Vm-
bria: quod facile videas.
754. 755. Lepidum orna-
mentum comparantis rei: pe-
titum ex Apollon. lib. II,

Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
Responstant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat
ensem.

Aeneas mortem contra, praefensque minatur 760
Exitium, si quisquam adeat; terretque trementis,
Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbis explent cursu, totidemque re-
texunt

Huc illuc. Neque enim leuia aut ludicra petuntur

757 *Responstat* Goth. pr. *circum* etiam legitur. *et aberat*
Exc. Burm. *intonat* Sprot. et alii apud Burm. et Pier. *fragore*
iidem et alii permulti cum Goth. tert. et Erf. 760 *A. contra*
praefens mortemque m. Ed. pr. Burm. et Goth. pr. 761 *Exci-*
dium Ven. *aderat* Doruill. 762 *Excisurum* Parrhaf. *saucius*
est vel et si saucius; vel, quantum licebat ei saucio. Estque adeo
poeta dignius, quam quod conicere possit aliquis: *nec setius*
instat, aut *et saeuus instat*. Nam poeta, *et saeuior instat*,
dixisset. *instat* Medic. a m. pr. 763 *implent* Menag. pr. et
Leid. *complant* Parrhaf. 764 *Huc atque huc* Oudart.

278 sq. Imitationem Ouidii semel victum, etiam iner-
Met. I, 533 sqq., et Statii mem ac nudum, trucidat Ho-
V Theb. 165 sqq. iam Cerda mericus ac Virgilianus he-
comparauit. 756. *lacus* cf. ros: et nescio, an nostra ae-
745; intelligenda autem tas in praeliis aliud probet.
arundo et arbuta circa pa- De nostrorum autem certa-
ludem. 760 seq. Prorsus ad minum ac pugnarum, seu
Homeri ductum in Hectoris duellorum, singularium lu-
fuga Iliad. χ, 205 sq. Ad dibriis cogitare h. l. interpre-
nostrorum vero hominum tes non debebant. 763. *re-*
sensus de decoro herois *texunt* eleganter, repetunt,
haec exigenda nequaquam. recurrunt. conf. sup. lib. V,
Hostem in congressu pugnae 583. 584. 764. 765. Hic

Praemia: sed Turni de vita et sanguine cer-
tant. 765

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Seruati ex vndis vbi figere dona solebant
Laurenti diuo, et votas suspendere vestis.
Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum 770
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat: huc inpetus illam
Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.

766 *Fauni* Aldd. edd. inde a prima, cum sequacibus (vsque ad Commel., quae discessit), et sic Seru. laudat ad v. 779, quod praefert cum Cerda Schrader. ad Musaeum pag. 330, tamquam exquisitius. Sed aliter codices; et impedita sit iunctura *sacer Fauni foliis. foliisque* pr. Hamb. 767 *olim nautis* Goth. tert. *signum* Menag. pr. et Parrhaf., non indocte, ut Homericum *σημα*, quod late conspectum praebet. 768 *ibi* pr. Hamb. et Sprot. 769 *notas — vestes* Edd. vett.; emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio: sicque Pier. et Heinf., paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. sec. Rottend. 772 *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth. 773 *et abest* multis, ab aliis *in*, ut a tribus Goth. et Erf. Aberat etiam a Mediceo; sed altera manus inseruit *ab r.* et deleuit *et*. In Ven. *ut lenta*.

transfert Homericos notissimos versus Iliad. x, 158 — 161. *leuia aut ludicra*: scil. qualia erant in certaminibus ac ludis seu στεφανίσταις seu χρηματίταις. (Hoc erat, quod volebat Meierotto p. 47.)

766. Vim poeticam Maroni propriam in oleastro hoc ornando agnosce: Simpliciter declarandus erat locus, quo hasta haerebat. Vide-

tur ea fata quali esse ex caprifico Homeri Iliad. x, 145. cf. ζ, 433. λ, 167. *lignum*, arbor. 770. *nullo discrimine*, adeoque nullo respectu habito, quod sacra erat arbor. 771. *puro campo*, vacuo, non impedito. Sic Gr. *καθαρὸς χώρος*, ut Iliad. ψ, 61. Passim mos loquendi illustratus a viris doctis, v. c. ad Ouid. Fast. III, 582. 772. *hasta stabat*, ex iactu sup.

Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cur-
su 775

Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima
ferrum

Terra tene; colui vestros si semper honores,
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non cassa in vota voca-
vit. 780

Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat:

Tum Bigot. *fixum lenta radice*. Porro, idque vnice verum, Seruius iungebat: *fixam et lenta radice tenebat*, non, ut vulgo factum, *Detulerat fixam, et l.* Ge. Fabricius Donatum legere ait: *Detulerat mollem et lenta r.* Quod verum non est: nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem. 777 *tuque* sec. Rottend. 778 *vestros colui* Goth. tert. 779 *ferro fecere profanos* duo Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem iuuat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem visum versum, imprimis in hoc: *fecere profanos*, pro, profanarunt. Paullo ante ad v. 775 notatum erat in Seruianis: humiliter quibusdam visum dictum: *prendere cursu*. 781 *Iamque* Hugon. *lento stirpe*, cf. Pier. et sup. v. 208. 782 *potuit* Leid. *discurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *discindere* Ven. *conuellere* qu. Moret. et Leid.

711. 774. 775. Eadem in tuit euellere hastam. *lento* hasta Achillis conuellenda *in stirpe*: quod 773 *lenta* opera ponitur ab Asteropaeo *in radice. discludere mor-* Iliad. φ, 174 sqq. 778. *colui* *sus roboris* eiusdem radicis — *honores*, ut: sacra cole- seu trunci, qui ferramentum re, religiones colere. 781. hastae arcte amplexus erat, 783. quam ornate: non po- ut difficile esset ad soluen-

Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 Procurrit, fratrique enssem dea Daunia reddit. 785
 Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
 Adcessit, telumque alta ab radice reuellit.
 Olli sublimes, armis animisque resecti,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 Adstunt contra certamine Martis anhel. 790

784 *conuersa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui. 785 *tradit* alter Hamb. 787 *ab* abest Parrhaf. *reuulsi* Ald. (prima et sec.) ap. Burmann. 788 *animis armisque* Parrhaf. vide sup. II, 799. 790 *Adstunt contra certamina*: Velim Heinsum, qui hoc reposuit, etsi iam Commelinum e Palat. idem recepisse video, vel Burmannum exposuisse, qua ratione hoc dictum sit. Exhibent utique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus est) Mentel., ceterique Heins., sicque edd. vett. Ed. pr. Burm. Venetae nostrae 1484. 1486. Hinc aliae, ut Norimb. et Veneta 1495 etc.; item Egnatii recensio: *Insistunt contra certamina*: quod rationem habet. Sic sup. Ge. III, 164 *viamque insiste domandi*. Rationem habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Seruius alios legere ait, *Adstunt contra certamine*: Sic *stare*, *adstare*, *παρστάνειν*, *adstare*, de certantibus, ut sup. XI, 710. *contra*, *ἀντίον*, *ἀντίον*. Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert., ita quoque edidit Ald. statim in pr. ed., quod sequuntur alii, ut Steph., alii e vulgatis *Insistunt contra certamine*, quod Paullus Manutius intulisse videtur, vel *Insistunt contra certamina*, quod Egnatium dedisse diximus; tum repetit Pulmann. et hinc vulgg. Tandem *Adstunt contra in certamine* Hugon. in *certamina* pr. Moret., doctius utique, ut sit *Adstunt in certamina*, in pugnam; quod equidem ceteris praeferam, si librorum auctoritas satis grauis adest. Sed *Adstunt certamina*, aut *contra certamina*, equidem quomodo interpreter non habeo, adeoque reuocaui vulgatam antiquiorem. Iunxi quoque *adstunt certamine Martis*, ut *anhel* ornet; non, *adstunt contra, certamine Martis anhel*.

dum. Sic *mordet fibula*. elatus animo, fidens, audax. 785. Facit Iuturna, quod Pal- Sic sup. *altus Aeneas*. *sub-* las in Achillis gratiam II. x, *blimes armis* iungunt alii: 267. 789. *arduus*, ut alias, male hic. 790. v. Var. Lect.

Iunonem interea Rex omnipotentis Olympi
 Adloquitur, fulua pugnans de nube tuentem:
 Quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
 Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
 Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli. 795
 Quid siruis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?

Mortalin' decuit violari vulnere diuum?

792 *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii. 793 *Qui* Leid. *Quis* pr. Hamb. *erat* sec. Menag. 796 *gaudis* Goth. tert. pro *gravidis*. in *montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr., merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 seqq. Nam et ibi Iuno ad caelum redit v. 159. 797 *Debet scribi Mortalin'* pro *Mortali an*; ut supra monitum, *Mortali* ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544, non mala emendatio viri docti, qui in sententia haerebat; nam hoc utique indignum: vulnere diuum, h. diuorum, mortalem peti, violari. Video nunc esse eum virum doctum Benedictum in ed. Flor. 1520, cuius verba adscribam: „In vetustis et fide dignis codd. legitur *Mortalem decuit*; quod magis placet; etsi Seruius *Mortalin* legat. Sensus erit: o Iuno, *decuit mortalem*, hoc est Aeneam, *violari vulnere diuum?* i. feriri manu dearum, hoc est Iuturnae, quae dea est; q. d. minime. Et hoc dicit Iu-

791 seqq. Nouo inuento Aeneas deus Indiges, *ἐνχῶ-* poeta nos, cum iam pugnam *ριος*, sit, seipsa, cf. VII, Turni et Aeneae instaurari 313. Nota loca Liu. I, 2 f. expectamus, auocat, et animos suspensos tenet deorum *Tibull. II, 5, 45. 46 seqq.* *fatisque ad sidera tolli* ex consiliis interpositis. 791. Enniano: *Vnus erit, quem tu tolles ad sidera caeli*, Hoc fere modo Odyssaea ad finem properat ω, 471 seqq. quod usurpauit Ouid. XIV *omnipotentis* Olympi. I. pro Met. 814. Hinc mox Iuno deorum omnipotentium, I. in v. 819 subiungit aliud quid, quo dii omnipotentes habentur. cf. sup. ad lib. X, quod non sati necessitas imponat. 797. 798. 799. Forte haec expostulatio cum Iu-

Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
 Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
 Define iam tandem, precibusque inflectere nos-
 tris; 800
 Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curae

piter, ut Iunonem incesset, criminareturque, quod impulerat Iuturnam ferire Aeneam. Ad quod paullo post se expurgans respondet Iuno: *Iuturnam fateor* etc. v. 813 sqq. Scilicet sic statuendum, vulnus Aeneae sagitta ignotum unde allapsa (sup. 318 sqq.) Iuturnae tribui a Ioue. Quod si statuas et inf. 813 sq. verba Iunonis compares, lectionem *Mortalem* valde aridare non inficiabere. Contra id, quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si *mortale vulnus* communi significatu accipiendum est, ut sit vulnus mortalis, seu a mortali illatum: quid enim in eo mirum, si Aeneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congregaretur? Itaque inducor, ut credam, Maronem primum h. l. ausum *mortalem* pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similitum, v. c. letalis, sit praeclare; etsi Seru. damnet, et Burm. recte moneat, esse vltimum vocis sequioris aetatis. Sed haec ipsa, quae seriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poetis primum profecta sunt. Ita tandem sententia digna poeta exit. Erat utique quod miraretur Iupiter, Iunonem, cum sciret ipsa Aeneam immortalem futurum, tamen putasse se assequuturam hoc, ut ille telo percussus vulnere letali occideret. Adscribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta nouasse aliquid dicendus est, ne ineptae orationis crimine oneretur. 798 *Haud e.* Reg. 799 *Ereptum* Goth. tert. et deest Bigot. 800 *que abest* Doruill. 801 *tacitus* Leid. edit

none non satis subtiliter est excutienda: argumentatio utique est valde levis: si *diuum*, futurum deum. *mortali vulnere* dictum est a *mortali illatum*. Vis argumentandi requirit hoc: a deo mortalem vulnerari indignum est. Iunonis fraude per Iuturnam illatum erat vulnus Aeneae, adeoque *vulnere diuum* mortalis, violatus. Ita tamen scriptum fuisse patet *mortalem*. v. V. L. *victis*, pro victo; ex decoro poetici sermonis, ne in vulgari haereret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla inest. 801. *Nec te edat do-*

Saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant,
 Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel
 vndis,
 Troianos potuisti; infandum accendere bellum,
 Deformare domum, et luctu miscere hyme-
 naeos; 805

Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orsus;
 Sic dea submisso contra Saturnia vultu:

Diomedes legerat, sicque Gud. a pr. m., quod copiose illustrat Heinl. ex veteri forma: edim, is, it. *ne mihi* Doruill. 802 *tristi* pr. Hamb. pro var. lect. *roī dulci*. Male; et similis forma apud Tibullum notata: *Edidit haec dulci tristia verba sono. tristes dulci* Goth. tert. *recurrant, recusant, recusant* (hoc et Medic. a m. pr.), *recurrent*, aberrationes apud Burm. 803 *est* deerat Ven. *Ventum est ad summum* Leid.

lor: alias: animum tuum; exemplo Homeri: *μη — ἦδὲ*. ut Iliad. 2, 202 *Ὀν θυμὸν* *recurrant*, ut Aen. I, 662, *κατέδωκ* et alia. In sqq. turbatur ab Intpp. Putatur esse aduersatiua propositio; et *mihi curae saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant*, immo defer ad me curas ac querelas saepe. Sic fere Cerda; Ita vero oratio friget. Enimvero est reiteratio antecedentis enuntiationis: *nec* toties me querelis tuis fatiges. Fraus est facta in eo, quod et subiunctum est, cum negatiua *nec* repetenda esset. Atqui hoc nouum non est. Sic inf. 825 *aut* pro *nec*. Et sic saepe. Etiam hoc exemplo Homeri: *μη — ἦδὲ*. *recurrant*, ut Aen. I, 662, iterentur. 803. *Terris agitare vel vndis*. Consilia Iunonis: primum per tempestatem immisissam, sup. I, 37 sq., alterum *infandum accendere bellum* etc. sup. VII, 286. 315. 316. Tertium ad Lauinae nuptias cum Aenea pactas et Iunonis artibus turbatas spectat: *Deformare domum*, scil. luctu, maxime ex Amatae suspensio, quocum squalor ac deformitas coniuncta. *Deformem dolorem* Lucanus dixit lib. VIII, 81, et *deformis aegrimonia* ex Horatio nota.

Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,

Iuppiter: et Turnum et terras inuita reliqui.

Nec tu me aëria solam nunc sede videres 810

Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in proelia
Teucros.

808 *quod nota* Sprot. *mihi est ista* Parrhaf. *tua magna voluntas* perpetua lectio edd. vett., tum Ald. sec. et hinc profectorum. *magne* reposuit Paullus Manutius, hinc aliae, Commelin. Steph. Pulmann., idque Pierii codd. et Medic. cum aliis Heinf. fir-
marunt: et ex Goth. sic sec. ac tert. *tua celsa v.* ed. Ald. pr. Iunt.
809 *inuisa* Menag. pr. *relinquo* aliquot apud Burm. cum trinis Goth.
810 *Nec me tu* alter Menag. *aeriam* Doruill. *sub nube* Parrhaf. et pr. Hamburg. pro var. lect. *sub sede* alter Menag.
811. 812 *sub ipsam — aciem* e Medic., tamquam elegantius, re-
finxit Heinf. pro vulgato: *sub ipsa acie*; nisi quod sec. Rottend. et
Doruill. cum binis Goth. *ipsam acie*, et Parrhaf. *ipsa aciem*.

808. 809. Hoc non respi-
cere potest ea, quae hoc li-
bro de Iunonis descensu in
montem Albanum, et, ac-
ceptis Iouis mandatis, ad
Olympum reditu fuere narra-
ta sup. vii. 133. 159. 160,
sed ad locum lib. IX, 802 sqq.,
vbi Iris a Ioue missa Iuno-
nem vetat pugnae interesse.
810. *Nec tu*, scil. nisi hoc
ita se haberet. 811. 812.
Starem in acie *flammis cinc-*
ta: ad terrorem dictum pu-
to, vt flamma in Troianos
sauiat, vti quis ferro igni-
que grassari dicitur. Nisi nu-
be ignea circumdata in pug-
nam prodire voluisse dixeris:
quod an vsu poetarum pro-
betur, haud noui. Fulmi-
nis vsui locus vix est. Supra
lib. II, 613 Iuno ferro ac-
cincta Achiuos vocat a nauib-
us, Pallas autem nimbo
cincta arcem insidet. *tra-*
heremque Teucros inimica
in praelia: simpl. accipio
pro, Teucros aggrederer:
nam qui aggreditur, pugnare
secum alterum cogit trahit-
que in pugnam. Verborum
enim ordo non admittit alte-
rum: *trahere praelia in*

Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri

Suasi, et pro vita maiora audere probaui;

Non vt tela tamen, non vt contenderet ar-
cum; 815

Adiuuro Stygii caput implacabile fontis:

Vna superstitio superis quae reddita diuis.

Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.

Illud te, nulla fati quod lege tenetur,

Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820

Cum iam connubis pacem felicibus, esto,

813 *fateor misero* tres Burm. et ap. Macrobi. VI, 6, incondito
ad aurem sono. *fateor miseram* Doruill. 815 *vt ostenderet*
alii olim ap. Seru. 816 *implicabile* Leid. *intractabile* Montalb.
insatiabile Zulich. 817 *Vana* Parrhaf., perperam. conf. Not.
Aliter sup. VIII, 187. 818 *que abest* Doruill. *exorsa* Ed. Ald.
tert. 819 *quod n. f. te l.* Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a
m. pr. 821 *infelicibus* Vratisl.

Teucros, ducere copias ad-
versus Troianos. 813. 814.
Respicit sup. 138. 152. Ora-
tio est fere pedestris: sed ob-
serua, quomodo eam vel sic
a vulgari deflexerit; cum esse
deberet: Suasi Iuturnae, vt
etc., quod et Macrobi. VI, 6
monere voluit. Probaui eam
audentem maius aliquid pro
vita fratris. In his ac simili-
bus Virgilianam orationem
dignoscere licet. 816. 817.
Res per se notissima: sed or-
natum est egregie *caput fon-*
tis Stygii pro simplici Styge.
Vna superst., h. quae maxi-
ma iurisiurandi inter deos est
religio: iusiurandum sanctif-
simum. Male argutatur Ser-
uius, et cum eo alii. Est
enim idem ac si Iuno dice-
ret, obstringo me iureiuran-
do sanctissimo. *est reddita*,
pro facta est, adeoque, quae
est, nihil amplius. *Super-*
stitio pro religione satis fre-
quens. Sic fere Iliad. o, 37.
38 ὅς τε μέγιστος Ὀρμος δει-
νότατος τε πέλει μακάρεσσι
θεοῖσι. 820. *pro maiestate*
tuorum. Bene Seru. „Re-
spexit ad Saturnum, qui in
Italia quandoque regnauerat;
inde ait *tuorum*; nam et La-
tinus inde originem ducit:

Component, cum iam leges et foedera iungent:
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari;
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis. 825
 Sit Latium; sint Albani per saecula reges;
 Sit Romana potens Itala virtute propago;
 Occidit, occideritque, finas, cum nomine Troia.

Olli subridens hominum rerumque repertor:
 Et germana Iouis, Saturnique altera proles, 830

822 *Component* Parrhaf. *Componet* Goth. tert. *leges ad foed.* pr. Rottend. 823 *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert. 824 *Nunc* Parrhaf. *Nunc* Seru. ad lib. I, 148. *iubeas fieri* Goth. tert. 825 *vestem* Medic. et Rottend. sec. ac tert. 826 *Sint Latii* Goth. tert. 828 *fidar* Medic. a m. pr., vnde Heinfl. eiecto *quo* facit: *occiderit, si das. o. licet cum* Goth. tert., ex interpretatione. Occidit Troia, et sit ita, occiderit adeo cum ipso nomine; tum *sine nomine* Vratisl. *cognomine* Bigot. 830 *Est* Mentel. pr. et Hugon. *Es* duo Goth. Erf. et edd. vet. nostrae omnes; sic quoque Aldd. Fabric. Dan. Heinfl. *Et* non nisi in Ven. Scoti 1544 video exhibitum. *O germana* complures codd. Burm. et edd. habere ait;

sup. VII, 48. 49. 822. *leges* sunt foederis conditiones. 823. Cf. ad sqq. Exc. III ad hunc lib. XII. Argute poeta rem facti iam ad deorum voluntatem retrahit. Nam mansit nomen Latinorum: mansit sermo Latinus, vestitus Latinus: nec Troiani coloni quicquam in his immutarunt. Verendum autem erat, ne gens Latinorum victa in nomen victorum cederet, vt fere fieri solitum. Laudant Intpp. Sallustii verba Iug. 21 f. *Victi omnes in gentem nomenque impo-*
rantium (Numidarum) *con-*
cessere. 827. Sint Romani potentes, sed tamquam Itali, non tamquam Troiani; vt Italorum virtutem referre videantur, non Troianorum. Ceterum totum hunc locum ad lyricos numeros transtulit Horat. in regia Oda lib. III, 3, inprimis v. 30 sq. 830. Tu, cum sis germana Iouis soror, tantas iras in mortales exercere potes? Vt

Irarum tantos voluis sub pectore fluctus?
 Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
 Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
 Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
 Vtque est, nomen erit; conmixti corpore tan-
 tum 835

sed videtur vitio factum, cum vellet idem docere, *es* passim occurrere. *Saturniaque* Mentel. pr. a m. pr. 831 *tantum* Medic. (Fogginus *tantos* dedit, sed *volui* a m. pr.) *volues* tert. Mentel. Leid. *voluit* Seru. ad IV Aen. 377. *voluens* Ed. Ven. Burm. 833 *Dic q.* Leid. *qua vis* Bigot. *nam me* alter Hamb. 834. 835 *moresque tenebunt* *Vsque: est n.* Paris. *conmixti corpore tanto* reposuit Heinflus; et illustravit exemplis, opportunis, importunis, *corpus* de vniuersa rep., populo, ciuitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic sup. XI, 313 *toto certatum est corpore regni.* Itaque sunt h. l. Teucri commixti cum *toto* populo Latinorum. In quo facile sentis *toto* otiosum esse. Pessime ad concubitus traxit Cerda cum aliis *to corpore commixti et subsident.* Enimuero veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio est: *conmixti vel commisti corpore tantum.* Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heinfl. Erf., item Seru. ad I Aen. 249, nec, cur *tantum* mutare necesse fuerit, video. Nam sensus: *Tantum Teucri subsident, conmixti corpore,* cum populo Latinorum: tantum transibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. Mediceus Pierii et Porcius,

sup. *tantaene animis caelestibus irae?* vt ne nomen quidem gentis exolsae soluantur. *Ausonios* et hic et aliquoties, VII, 233. XI, 253. X, 105, itidem vt *Auferre* possis. Male argutantur Grammatici. 832. iram perperam susceptam, conceptam. 833. *me remitto:* dictum vt: remittere animum, ab ira. Remittit, qui mollescit adeoque concedit: nec amplius *contendit.* Vti se remittunt ea, quae laxantur, delitescunt, latebunt sub Latinorum nomine. vid. Var.

Subsident Teucris. Morem ritusque sacrorum
Adiiciam, faciamque omnis vno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine
surgit,

Supra homines, supra ire deos pietate videbis;
Nec gens vlla tuos aequae celebrabit hono-
res. 840

Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorfit.

tum Parrhaf. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; sed *commixti* elegantius. Romanus autem *commixti sanguine tantum*. At tanto in nullo legitur praeterquam in vno Pierii *commixti sanguine tanto*; et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel., et *commixto corpore tanto* Goth. tert. 836 *Teucris* Goth. sec. *sacrorumque* Bigot. 838 *Hinc g. Ausonium*, mixto quod Goth. pr. *mixtum cum f. Parrhaf.* 839 *Ultra homines* alter Hamb. a m. pr. *pietate iubebis* Leid.

Lect. *Subsidere* de iis, quae in commixtione infimum locum occupant, ut in elementis terra subdit. Supra V, 498 de sorte: *galeaque ima subsedit Aestes*. Nunc tantum hoc het, ut etc. 836. 837. *Adiiciam*. Sacra tantum ac religiones Troianorum adiungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. sup. 192, faciamque, ut vterque populus Latini sint, adeoque *ὁμόγλωσσοι*. 839. *supra ire deos pietate* non est vrgendum: significat tantum praestantiam summam in hoc genere. Tenendum idem in

innumeris locis, vbi quaecunque excellunt et praestant aliis, non modo paria diis ac diuina esse, verum etiam superare deos dicuntur. Ita hominum sermo fert, multo magis priscorum ac rudium. Nam etsi h. l. ad deos minores vel heroes referunt, tamen nec horum pietas in deos maiores vsquam, si bene memini, celebratur. 840. Iunonis sacra in Ouidii Fastis, templa apud Donatum aliosque in descript. Romae quaeenda. Reuocanda autem in animum sup. III, 435 seqq. 841. *mentem retorfit*, in-

Interea excedit coelo, nubemque reliquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845

842 *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Solenne tamen poetae, motum, imprimis concitatioem, praeterito tempore declarare. Sed mea iudicio totus hic versus melius abesset: nisi ille aliter olim lectus fuit. Saltem post *retorfit* sequi debuisset videtur: *lumina. et c.* Ut solent dii in suorum morte. Ut sup. X, 473 Hercules: *oculos Rutulorum reicit aruis*. Et ipsa Iuno sup. 151 *Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera possum*. Io. Schraderum conicere video: *et vultum laetata retorfit*. 843 *His dictis* Goth. tert. *secumque volutat* Doruill. 844 *fratri Hugen. demittere* quatuor apud Burm. *descendero* Goth. tert.

flexit, mutauit. Comparant 803 sq. Homeri exemplo in μεταστρέφειν νόον Iliad. 9, simili loco Irin miserat ad auocandam deam: nunc res erat varianda. Ut itaque Iuturna a fratre discederet, manifesto mortis instantis omine illa terretur. *dimittere*: vocabulum quidem solenne in dimittendo exercitu, sed h. l. alio traductum, est enim: abstrahere, auocare, auertere.

845 sqq. Sit et hic locus pro exemplo variae artis et rationis, qua poetae fabulas antiquas, interque eas id imprimis genus, quod symbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poetam agere, dubitari nequit. Sed cum earum sedes alias sint in Tartaro, saltem

843. Ingeniose nouum rei expediendae modum excogitauit Virgilius. Nam sup. IX,

Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
Vno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Haec Iouis ad solium, saeuique in limine regis,

847 *Vnum* Leid. *reduxit* Hugen. 849 *Haec*, aberratur.
saeuoque Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrhaf.

in Plutonis regia vel in adi-
tu inferorum, vt VI, 280,
nunc in Iouis illae vestibulo
excubant. Seruii h. l. et ad
III, 209 commenta de tripli-
ci Furiarum potestate nihili
sunt: vt nec illud satis pro-
batum dedit, Furias appella-
tas esse *canes Iouis*; quo no-
mine Harpyiae alias insigni-
tae, vt Apollon. II, 289
*Ἀρπυίας, μεγάλοι Διὸς κύ-
νας*, et *Κῆρες* ibid. IV, 1666
cf. sup. lib. III Exc. VII de
Harpyiis. Nam loca Aen. VI,
257, et Lucani VI, 733, per-
peram adducit aut potius
adigit ad hanc notionem fir-
mandam. Vide nunc hanc
canum pro ministris appella-
tionem docte illustratam in
Ruhnkenii Epist. crit. p. 93.
94. Neque etiam alias Fu-
rias Plutoni, alias Ioui dare,
sed poetica phantasmata va-
riare voluisse putandus Maro.
845: *cognomine* pro, nomi-
ne. *Dirae* est nomen illa-
rum pestium, h. exitiosarum

dearum. Male Grammatici
inuerse tradunt: cf. inf. 865.
Substitutae illae a poeta *ταῖς
Κῆραι. Ἀρὰ* sunt ap. Ae-
schyl. Eumen. 420. *gemi-
nae — et Megaeram*: Docte
sic variauit poeta, quod vul-
go erat: Sunt tres Dirae.
Tum vnum tantum nomen
ponit: etiam hoc poetam de-
cebat. Alecto et Tisiphonen
quis non facile supplet ani-
mo? *Noctis filias* Furias vel
Eumenides etiam sup. VII,
331. VI, 250 ediderat; idem
Aeschyl. l. c. 419. Quod
vno partu editas facit, nes-
cio an aliunde acceperit.
847. *paribus*: pro pariter,
pari omnes modo. De alis
cf. sup. VII, 561. *ventosas
alas* nouo epitheto, quod
notionem magnitudinis ala-
rum et concitati volatus ha-
bet: nam is ventum mouet.
849. *saui*: epitheton h. l.
accommodatum rebus ac tem-
poribus, quibus Furiarum
ministerio vitur Iupiter, cum

Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris, 850
Si quando letum horrificum morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbs.
Harum vnam celerem demisit ab aethere summo
Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur: 855
Non secus, ac neruo per nubem impulsasagitta;
Armatam saui Parthus quam felle veneni,

851 *horrificos morb.* Goth. pr. 852 *meritasque* Parrhaf.
ac bello Gud. 853 *demittit* editum vbique, quantum video,
ante Commelin., qui primus *demisit* e Palat. edidit, cui Pier. et
Nic. Heinsii codd. adstipulati sunt. In nonnullis *dimisit*: pr. Mo-
ret. *dimittit*: tandem pr. Hamburg. *summo demisit Olympo*.
856 *a neruo* Exc. Burm. *a verno* Montalb. 857 *Armatas* Sprot.
a m. sec. *Armauit* Goth. sec. *quam Parthus* Parrhaf. Malim Codi-
cem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem; nam illud vitio-
sum vtique esse arbitror: Quid enim *Parthus, Parthus siue Cydon*,
aut grauitatis aut suauitatis habeat? Non ignoro, tales iterationes et

irascitur. *Apparent* vox pro-
pria, de ministerio, vnde
apparitores. 850. h. terrent
mortales miseros. 851. 852.
Argutantur, qui Furiarum
munera dispescunt, et Tisi-
phonen morbos, Alecto bel-
la, et Megaeram letum im-
mittere aiunt.

853. *vnam*. Cum poeta
vix dignum sit, indefinite lo-
qui, Megaeram designasse di-
cendus est: *vnam illam*.
Alio modo scena appara-
tur ap. Quintum, Memno-
ne et Achille congresso: duae
vtrunque adstant *Κῆρες*:

*Δοικὶ δ' ἄμφω τέραισι θάως ἐκά-
τέρδε παρέσταν
Κῆρες. ἐρεμναίη μὲν ἔβη πο-
τὶ Μέμνονα δῖον,
Φαιδρὴ δ' ἄμφ' Ἀχιλλῆα δαΐ-
φρονα. lib. II, sub f.*
855. *turbine* simpl. pro mo-
tu sup. 320 et 531. Vo-
lat Megaera tamquam sagit-
ta arcu emissa. *per nubem*,
auget phantasma, pro per
aerem. Parthos sagittis ve-
nenatis vfos esse, firmat Ser-
uius Lucani auctoritate lib.
VIII, 303. 304. Verba Ma-
ronis expressit Silius lib. XIII,
197. 198. An Cretes, ex

Parthus, siue Cydon, telum inmedicabile, torlit;
Stridens et celeris incognita transilit umbras.
Talis se fata Nocte tulit, terrasque petiuit. 860
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni:
Alitis in paruae subitam conlecta figuram,

alliterationes occurrere apud poetas, ipsum Homerum et Virgilium; sed ubique vim aliquam habent, aut addunt aliquid tamquam pro compendio vel cumulo v. c. Ecl. VIII, 55 *sit Tityrus Orpheus, Orpheus in silvis, inter delphinas Arion*. at h. l. nihil eiusmodi video. Aut genus ponendum erat, ut indiuidua vel formae sequerentur: aut utrumque iterandum, ut v. c. Iliad. x, 127. 128. Latet, arbitror, epitheton seu *Parthi* in sq. versu, seu *fellis*: v. c. *Armatam saevi fallax quam* etc. aut simile quid. Nisi vltima poetae manus versui deest: quod probabile sit. Waddelium nunc video Animadu. Crit. p. 39 coniecisse *Arcu siue Cydon*: vel, *Partho siue Cydon*, h. in Parthum; prius ferri possit. Io. Schrader. autem Obss. I, 2, p. 17 *Armatam saeuo patrii quam felle veneni*, ingeniose sed parum probabiliter. 858 *seu Cydon* Oudart., male. cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem. 859 *auras* nonnullos legisse testatur Seruius, qui rem male expedit de umbra sagittae. Immo, ad maiorem phantasmatis horrorem pro *auris* exquisitius dixit *umbras*, h. e. nigrum aerem, quem transuolat sagitta: hinc *celeres umbrae*, ut *celeres auras*, quae celeriter transmittunt telum. Vix tamen Maro, si carmen emendasset, ter eadem voce usus fuisset 853. 855. 859. 860 Non *Tolem*, sed *Talis*, ut toties vidimus in voce *ferre se* pro *incedere*, v. c. VII, 492. 861 *acies venit* I. pr. Moret., quod non displicebat Heinso. 862 *in prauae* Waddel.

quibus Cydones sunt (vid. tuit, veterum et nostrorum Homer. Odyss. 7, 176, et 7, barbarorum exemplo. *Fel* 292, a quibus Cydonia vrbs), *veneni*, ornate, ut virus, i. medicari tela veneno soliti e. succus amarus, noxius. *telum inmedicabile*, quod fuerint, constetque ea de re vulnus insanabile facit. De aliunde, ignorabam: est tamen alter locus ap. Lucian. voc. *Parthus siue Cydon* Nigrin. T. II, pag. 79, ubi vid. Var. Lect. *armatam* ad h. l. prouocat Hemst. In tinctam, *umbras* pro aere venatione saltem venenatis dixit. vid. ibid. sagittis usus esse apud eos po-

862. Habet haec Megae-

Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit inportuna per umbras;

coni. apud Burm., praue utique: etsi sic lectum in Parrhaf., idque receptum a Cuninghame; nam usus sermonis non ita fert. Io. Schrader. tentabat: *in rauae, raucae, furuae*. Miror neminem incidisse in inauspicatam auem *parram*. *subitam figuram* Rom. et plerique alii Pier., ex Heinssianis Mentel., et secundum Burm. fere omnes: receptum ab Heinso: Vulgo, *subito collecta figuram*. Porro *subito conuersa* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *subitam conuersa figuram*. Sed *conlecta*, quod ubique editum, copiose defendit et illustrauit Heins. Conf. sup. 491, et X, 412, et multo magis de angue Ge. II, 154 et al. Est autem ratio haec formam contrahendi, diuersa a nota illa HomERICA, qua Somnus aui non assimulat se specie, sed auis more ac ritu in arbore sedet Iliad. 5, 290. 863 *in* abest apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et culminibus*. Bigot. aut *cumulantibus aris*. 864 *saeuum canit* in lib. apud Pier. Etiam *serum* Seruius exponit triste, lucti-

rae in bubonem mutatio *paruae*. Videtur recte monitum a Seruio, hoc alienum aliquid, quod insigniter ad terrorem accommodatum est esse a bubone, quem grandi ex veterum superstitione; ex esse corpore satis constat. qua recentes quoque poetae certatim transtulere praefagia bubonum et noctuarum. Enimuero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad augustum illud et sublime phantasma, quod Messiae lib. VIII, sub f. exhibuit auctor, summum Germaniae ornamentum: ubi Seruatoris moribundi caput duo Mortis Genii septenis gyris circumuolant. Locus ille ad horrorem incutiendum efficacissimus. Maronem nostrum imitatur Claudian. in Eutrop. II, 229 sqq. *Alitis importuna, nocte intempest-*

Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
rum

Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat

Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contextit amictu
885

Multa gemens, et se fluuio dea condidit alto.

Aeneas inliat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saeuo sic pectore fatur:
Quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retractas?

882 *Iam mortalis ego haud q.* vett. edd. et multi codd., vt distinguant post *ego*, alii post *haud quicquam*. Sed iam Ald. pr. emendatum dedit: *Immortalis ego?* Sicque Rom. aliiq. Pier. Malim tamen per exclamationem: Me miseram! *Immortalis ego!* Tum *haud q.* vett. edd., etiam Aldd. et hinc ductae. Etiam sic Priscian. lib. XIV. *haud mihi quicquam* Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. Prima mutauit Commelin. e Pal. aut Cuningham. id sublatum esse volebat. 883 *O qua* Leid. *quam* Gud. a m. pr. *quo* Leid. alius. *satis vna* Ven. *satis ima*, quod etiam Rom. habet, lectum vulgo ante Heinl., qui *alta* e praestantioribus dedit. 884 *demittat* multi ap. Burm. 885 *detexit* Zulich.; an *praetexit?* inquit Burm. 886 *et fluuio se condit in alto* Leid. et Reg. 888 *Ingemens* a m. pr. Medic. *arboreum*: Io. Schrader. tentabat *roboreum*. Adeo poetae nihil nouare licet. 889 *Qui* Leid. *re-*

aliquid, quod ad miserationem egregie facit. 882. *quicquam meorum*, quicquam meum, vlla mea res: nunc immortalitas. 885. 886. Male ad Tiberim refertur. Nympha se in fontem suum ac lacum immisit: quem *fluuium* nunc dixit, quandoquidem et fluuius inde prodit. v. Exc. III ad lib. VII. Simile exemplum Tiberis se in fluuium immittentis v. VIII, 66, alia ap. Hom. Iliad. o, 218. 219. Odyss. λ, 252. δ, 425. 887 sqq. Maior est totius sequentis loci suauitas, si quis Hectoris cum Achille

Non cursu, saeuus certandum est comminus armis. 890

Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid Siue animis, siue arte vales; opta ardua pennis Asira sequi, clausumue caua te condere terra. Ille caput quassans, Non me tua feruida terrent Dicta, ferox; di me terrent, et Iuppiter hostis. 895

Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens, Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,

laxas Bigot., male. *retractare* eleganter, *reculare*, *tergiuersari*, *detrectare*. 890 *est* post *certandum* omittit mf. Coll. Iesu, et ex eo Wakef. 892 *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burmann. *apta ardua* Gud. a m. sec. *pinnis* ed. Iunt. *pugnis* alter Hamb. 893 *clausumque* vulgo. *clausumue* Menag. pr., recte. accedit mf. Coll. Iesu. *te credere* Oudart. 895 *ferox hostis* iungit Seruius, seu quisquis laciniam hanc attexuit, adeoque iungit: *ferox Di me t.*, perperam. *ferox*, o Aenea. 897 Deerat versus Parrhaf. Mox *campo qui* (scil. *limes*) vbique editum ante Heinlium, idque eleganter, sicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinlius *quod* e Medic. a m. sec. (erat a prima sigla q.) aliisque suis et Pier., scilicet idem mutaturus hoc in istud, si alterum reperisset.

pugnam mente teneat. v. autem *feruida dicta* super Iliad. x, l. c. Ita vll. 268 sqq. ba, arrogantia. Iuppiter hostis est infestus, vt alias *numen inimicum*. 896. Emissa hasta, cum altera deficiat, saepe (v. c. Iliad. ξ, 409 sqq. η, 264) sic heroes Homerici saxa iaciunt: ipsi adeo dii, vt Iliad. φ, 403 sq., vnde h. l. verba fere ducta sunt; Cf. ε, 303. 304, et μ, 445 sqq. Ad ta-

Limes agro positus, litem vt discerneret aruis;
 Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus; 900
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
 Altior insurgens, et cursu concitus, heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemue manu saxumque inmane mouentem;
 Genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis. 905

898 *Limes agri* inuenit nescio in quibus Pier., sicque Ed. pr. Videtur sic variari oratio post antecedens *campo*. *agros* Leid. *agris* cod. Barthii, quod insuaue sequente statim *aruis*, *positum* Parrhaf. *decerneret* duo Moret. *arui* Hugon. et Goth. pr. 899. *Vix illum* Medic. et Ven. *leuarent* Leid. *mouerent* Goth. tert. Intulit e Virgilio *bis senos viros* in Homerum, loco *duorum*, (*ὁὐ δύο γ' ἄνδρες*) Pindarus Theb. vulgo dictus. 903 *nec curr.* Dorvill. *nec se* Goth. tert. *cognouit* sec. 904 *Tollentemque* multi, vitiose, et ipse Mediceus: qui et perperam *T. manus*, sec. Moret. *manum*. Tum *saxumue* Medic. Doruill. 905 *concurrat* alter

lem morem haec quoque exigenda sunt. Turnus autem etsi ensen receperat, (vf. 785) hasta erat destitutus (vid. vf. 711), quam eminus in Aeneam mitteret; nec igitur cominus congruitur. Vt quis vero victum hostem etiam nudum, ipse armis melioribus instructus insequeretur, dedecori in heroum vita non erat. 898. *litem*: remotius posuit: pro, fines, adeoque litem de finibus. 899. *Vix illud*; ad notam illam fidem et opinionem de prisorum hominum vastis corporibus eorumque robore incredibili, et notis Homericis exemplis Diomedis et Hectoris; locis laud. s. 303. 304. μ, 445. add. Apollon. III, 1366 et al. 901. *manu trepida*, festina adeoque non satis firma, *torquebat*. Seruius: „Bene imperfecto vsus „est tempore: quia non est „perfectum quod voluit: vt „v. 903. 904. 907“ nimis argute! cf. sup. v. 394 *da-* *bat*. 903. 904. Non haec Turnus, praeter metu, mentis male compotem, ἀποροῦν, ar-

Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos vbi languida pressit
 Nocte quies, nequidquam auidos extendere cur-
 sus

Velle videmur, et in mediis conatibus ae-
 gri 910

Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
 Sic Turno, quacumque viam virtute petiuit,

Hamb. a m. sec. 906 *vir vacuum* ms. Barthii ad Stat. Theb. VI, 938, qui ipse contorta oratione et sententia distinguit: *ipse, viri vacuum*. Burm. *viae vacuum* tentat. Enimvero *lapis viri* (pro eius) est lapis ab eo proiectus: dictum ad vulgarem formam: iactus viri. Poterat *viro* dicere, vt esset *viro volutus*, h. a viro; sed alterum maluit: cur non feramus? *inane* de aere nunc non primum occurrit, nec eius epitheton *vacuum*; vtrumque Lucretio subiectum. 907 *euasit, totum nec* interpungunt alii, etiam apud Seruium. *neque* Medic. Menag. Parrhaf. 908 *veluti* Doruill. et nonnulli editi. *oculos cum* alter Menag. Post hunc versum in Leid. et Reg. sequebatur initium versus: *Et iam iamque*, vacuo spatio relicto. (Fraudem librario fecerat versus in idem verbum desinens 939. 940 *repressit, Et iam iamque*). 911 *volet* Medic. (a m. pr.) *corpora* Gud. *notae* alter Menag. *nocte* Leid. et Exc. Burmann. cum Goth. sec. 912 *aut verba* inde ab Ald. tert. legitur: in aliis *nec verba*. 913 *quacumque viam* Leid. et Par., quod expeditius esset: alterum exquisitius.

guunt, sed, quod vf. 913. bus linguis; *se non cognoscere*. 914 diserte quoque exponitur, torporem, quem Furia 908 sqq. Egregie ornavit iniicit, viresque adeo corporis debilitat. Itaque Turnus ipse *neo se cognoscit*, Ex Virgilio expressum putant vires solitas sibi deesse videt: locum Oppiani Halieut. II, se videt esse plane alium. 81—85. Est etiam Apollonii similis locus lib. II, 278. Aliud est nostris recentiori-

Succellum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos adspexit, et vr-
bem, 915

Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;
Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in
hostem,

Nec currus vsquam videt, aurigamue sororem.

Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,

Sortitus fortunam oculis; et corpore toto 920

Eminus intorquet. Murali concita numquam

Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti

Disfultant crepitus. Volat atri turbinis instar

Sic *Nulla viam fortuna regit* sup. 405. 914 *dea dicta* Zulich. *cum pectore* sec. Rottend. et Leid. *pectora* Bigot. 915 *conspexit et urbem* Zulich. 916 *Cunctanturque* alter Menag. et alter Goth. *teloque* pr. Hamb. a m. sec., argute: instantem Aeneam telo. *telumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258, vbi vid. Ruhken. V. C. *tremiscit* scribitur in multis etiam alibi: vt passim vidimus. 917 *Nec qua* Gud. a m. sec. *se rapiat* Ven. a m. pr. et Erf. 918 *currum* Oudart. *curfus* duo Burm. *curruus* Rom., etiam h. l. conf. sup. ad XII, 61. *aurigamue* Medic., vnde Heinl. recepit pro *que*. 920 *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid. 921 *nusquam* Bigot. 922 *saxa sonant* pro var. lect. pr. Hamburg. 923 *strepitus* nonnulli apud Burmann. *trepidus* Reg.

913. quamcunque viam iniit, λει Homerus, ibid. 320, sed vulgari modo dices. 914. multo ornatus, et respectu 915. Dictum exquisitius pro comparationis, quam ipse sollenniore: vertit, versat, ibi attulerat, hastae sic vibratae cum Lucifero. 920. *fortunam*, h. locum in corpore, eadem Hectoris Iliad. x, quem fortuna dabat. cf. ibid. 293 seqq. v. 321; tum omnibus corporis viribus emittit hastam.

919. *coruscat*, vibrat, πέλ- ris viribus emittit hastam.

Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricae, et clipei extremos septemplicis or-
bis; 925

Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.

Confurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta re-
mittunt.

Ille humilis supplexque oculos dextramque pre-
cantem 930

Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;

924 *Exitium* tert. Mentel. et Parrhaf. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot apud Burmann., qui laudat Sili XII, 188 *O dirum exitium mortalibus*; ex Virgilio adumbratum. *recludit* Zulich. *recludens* Thuaneus ap. Burm., minus suauiter. 925 *Loricae clipeique extremos* Medic. Pierii. *clipei extremo septemplicis orbe* Heinl. coni., causam non video. 926 *Et medium* multi cum Goth. tert. Erf. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *orasque recludit — orbes*, *Et medium stridens transit femur*. *stringens* Parrhaf. *ictu* Hugon. 929 *Mons circa* pr. Moret. et Parrhaf. *late vocem* Doruill. *alta dederunt* Vratisl. 930 *que* abest aliquot Pier. tribus Burm. et Goth. tert. 931 *Protendens* pr. Mentel. *nec d. vnquam* Lutat. ad Stat. VIII, 116.

924. 925. Hasta traiecit clipeum in extrema, puta, parte, tum loricae oram, et in femore sedet. Sup. lib. X, 587 sq. simile fere vulnus fit, sed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod iam alii viderunt, noluit poeta vulnus letale esse, vt locus esset iis, quae sequuntur: quibus ad tragicæ fabulae exitum epos suum propius adduxit. 925. Aiaceis σάκος ἑπταβόειον quis nescit? 927. *duplicato poplite*, eleganter pro inflexo genu. cf. sup. XI, 645. 928. *Confurgunt gemitu Rutuli*: sollenni poetae more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Rutulorum confurgit*. 930 sqq. Vides Hectorem, ne sepultura careat, supplicentem Iliad. x, 338 seqq. 930. 931. *ocu-*

Vtere forte tua. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest; oro (sunt et tibi talis
Anchises genitor), Dauni miserere senectae;
Et me, seu corpus spoliatum lumine maui, 935
Redde meis. Vicisti; et victum tendere palmas
Aufonii videre; tua est Lauinia coniunx:
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, voluens oculos, dextramque repressit;
Etiam iamque magis cunctantem flectere sermo 940
Coeperat: infelix humero cum adparuit alto

932 *te forte* Goth. pr. *si te qua* pr. Menag. 935 *meum*
corpus Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I. 936 *euictum* sec. Rot-
tend. 938 *nec tende* Leid. 940 *flectere mentem* aliquot Pier.
941 *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Carifius lib. I lau-
dat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem esse
ait, mutatam ab iis, qui bina vni nomini epitheta (*infelix ingens*
balteus) adiungi vitiosum existimarent. Ex codd. tamen suis nec
Pier. nec Heinsius id firmant: videtur ubique *alto* legi: *alte* Ou-
dart. *ultro* Parrhaf.

los conuertit, *manus* pro- *Et me, seu corpus.* Viro
tendit, sed illud latet in hoc: forti digna oratio; aperte
vt toties fit. 933. *sunt et ti-* mortem non deprecatur: vi-
bi talis. Notum artificium tae tamen vsum nec renuit.
supplicantium: ad exemplum 938. *acer in armis* iungen-
illud omnium aliorum prae- da esse monet Seru., nescio
stantissimum: *Μνησας πατρός* an satis bene. Ego *in armis*
σσι etc. Iliad. ω, 486. De- malim absolute dictum, ar-
dere alia Guell. et Cerda. matus, vt erat, *stetit*; est
Rhetorum acumen figuram enim poetica *ἐνάργεια*. Ae-
extudit anacoenofin, quam neas stabat tenens clipeum et
hoc ipso exemplo illustrat Iul. ensen, strictum, vt ex v.
Rufinian. p. 205. Sed tali 950 apparet.
cum vi, hac *δαιμόνι* semel 940 sqq. Haec iam prae-
tantum hoc dici potuit. 935. parauerat sup. lib. X, 495 sq.

Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam laeui monumenta doloris 945
Exuiasque hausit, furiis adensus, et ira
Terribilis: Tunc hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Inmolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit 950
Feruidus. Ast illi soluuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS AENEIDOS.

942 *fluxerunt* Bigot. 946 *incensus* Doruill. 947 *Spoliis tunc*
hinc Goth. sec. *hic* Parrh., ita erit *Tunc hic*; vt ille ego. *in spoliis*
alter Menag. 948 *Eripiare* Parrhaf. *te abest* Leid. 949 *poenas*
qu. Moret. et Doruill. *ex* deerat alteri Hamb. *de sanguine* Ou-
dart. pro var. lect. 950 *aduersum sub* Bigot. *aduersus pectore*
Leid. *in pectore torfit* qu. Moret.

500 — 505. 942. Balteum, traductum ab auribus. vo-
e quo ensis pendebat, mox *cemque his auribus hausit*:
ornate declarat, tamquam IV, 359, inde et animo: X,
rem, in qua nunc rerum car- 648 *animo spem turbidus*
do vertitur et quae luculen- *hausit inanem.* vt *bibere*:
tius animo erat repraesentan- vt I, 749 *longumque bibe-*
da. Tum vero *notis fulse-* *bat amorem.* 945. *monu-*
runt cingula bullis poetica *menta doloris* h. l. quae
forma dictum, pro: et bul- memoriam renouant, recor-
lae, ornamenta nota, fulse- dationem doloris ex Pallantis
runt in cingulo. Itaque ve- morte. 947. *meorum* gra-
rendum non erat, ne otiosus viter, pro vno ex suis, ex
esset versus. 945. *oculis* amicis: Pallante. 949. *In-*
hausit: iam sup. IV, 661, *molat*, non sibi; sed, diis
Hauriat hunc oculis ignem. inferis. 952. Versum Home-

ricum esse expressum, *Ψυχῇ* *δ' ἐν ῥεθείῳ* etc. Iliad. *χ*, 362. 363, iam notavit Servius. *indignata cum gemitu* pro gemens, moerens: *δὲ πόντον γόῳσα* anima. conf. sup. XI, 831. Iamque cum Turni morte foederis supra concepti conditiones vll. 187 seqq. exitum habent: fore poeta praedixerat.

EXCURSVS I

Super temporis spatio, in quod sex posteriorum Aeneidis librorum res gestae a poeta discescuntur.

Lib. XII, 113 *Postera vix summos*. Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta sex posteriorum Aeneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res se habet: nondum viginti dies exiisse doceri potest, cum Turni caede facta tota Aeneis absolvitur. Sub aestatis exitum Aeneam ad Italiam classem ex mente poetae appellere supra docuimus Exc. II extr. libri III. Ingressi Tiberis ostia Troiani escendunt et in litore coenam capiunt lib. VII, 107 — 147. Altero die explorant terras. Missi legati ad Latinum facto foedere pactoque Aeneae cum Lavinia coniugio redeunt in castra, quae interea fossa et vallo

cinxerat Troianus. v. 148 — 285. Inde Iunonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 sqq. Turni animum per somnum (v. 414) ipsa Alecto ira et furore incendit. Tertio die feruntur causae belli inter Troianos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoratio-
ne abstinet poeta: sed paullo post sub libri VIII initium iterum temporum notas adiungit. Viso nocturno monitus Aeneas iter parat ad Euandrum. Orto die bina nauigia in-
struit aduersoque Tiberi euectus sub meridiem collem Pala-
tinum, quem Euander tenebat, prospicit VIII, 79 — 97 sqq. Hospitio ab eo benigne exceptus (169 sqq.), dieque et noc-
te cum eo exacta v. 367 — 369 altero die (455 sqq.) Euan-
dri monitu Agyllam seu Caere Etruriae urbem adit Aeneas
et Tarchonem ad armorum societatem pellicit v. 604 sq.

Interea nuntio de Aeneae absentia accepto Turnus val-
lum Troianorum oppugnat, classem incendit: IX, 1 — 158. Nocte insequuta Nisus et Euryalus ad Aeneam missi interi-
muntur 159 — 458. Altero die, qui idem ille est, quo Ae-
neas Caeretanos adierat, Rutuli castra Troianorum omni
vi oppugnant 459 *Et iam prima nouo spargebat lumine
terras — Aurora —* Irrumpit in castra Turnus, iterum
expellitur lib. IX. Habetur concilium deorum X, 1 — 117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118 — 145, donec
nox supernenit: quod intelligitur ex v. 146 sqq. Altero
mane, qui quartus erat dies, adest Aeneas cum auxiliis ex
Etruria. Is, superiore die (eodem illo, quo pugna ad cas-
tra Troianorum facta erat) exeunte, nauibus conscensis
Agylla seu Caere soluerat, totamque noctem iter mari ac-
celerauerat: hoc est X, 147 *media Aeneas freta nocte
secabat.* Noctu Nymphas, olim naues suas, sibi occurrere
videt v. 215 sqq. Ab iis, quae gesta sunt superiore die, ac-
cipit. Copiis expositis Aeneas pugnam facit; finitur illa
Mezentii caede: X ad f. Altero die, quintus is est (XI, 1),
Aeneas tropaeum statuit, Pallantis corpus ad patrem Euan-
drem remittit, Latinis inducias in XII dies dat: e quibus
tantum quid altero ac tertio die factum sit, memoratur

182 sqq. 210 sq., concrematio cadauerum et luctus. Inter-
ea, pergunt poeta v. 225, Venulus a Diomede redit, qui
auxilia denegauerat. Cogitur consilium: in quo dum Dran-
ces et Turnus altercantur, ecce adfertur nuntius, Aeneam
castra mouisse et aduersus Laurentum exercitum ducere: v.
445, quod non nisi induciarum tempore elapso, adeoque
die XIII factum credere licet. Caput Turnus insidiarum lo-
cum, et equites in camporum planitiem praemittit. Sed au-
dito, pugna equestri facta Latinos fugere, relictis insidiis
ad urbem properat: atque hic ne pugnam cum Aenea face-
ret, nox ingruens intercedit. v. vf. vlt. Aen. XI. Turnus
Aeneam in alterum diem ad singulare certamen prouocat
XII, 76 *Cum primum crastina caelo* etc. Ortus dies v.
113 *Postera vix summos* etc. Prodit Latinus in campum
ante urbem ad foedus ferendum, quo leges certaminis scri-
buntur. Turbato foedere, vulneratur Aeneas, instauratur
pugna. Sanatus a vulnere Aeneas Veneris matris interuen-
tu, in pugnam redit, Turnum per ordines frustra insequi-
tur. Repente hinc ad moenia Laurentum partem exercitus
ducit 554. Tandem ad urbem tuendam aduolat Turnus,
et cum Aenea congressus occiditur. Quae omnia ad poetae
mentem eodem die XIII gesta esse necesse est.

EXCURSVS II

*De Iunonis deorumque interuentu in extrema
parte Aeneidis.*

XII, 134 *At Iuno e summo, qui nunc Albanus ha-
betur* etc. 791 *Iunonem interea — pugnas de nube tuen-
tem;* et 841. 842 *Adnuat his Iuno et mentem laetata
retorsit.* Interea excedit caelo nubemque relinquit. Vt
post illa, quae de deorum ministeriis et Iunonis odiis vni-
uerse disputata sunt (Disquis. I f. VII. Excurs. I* ad Aen. I
passimque in Notis, vt ad IX, 802), ea illustrentur, quae
in h. l. commentatus sum, placet hic sub vnum conspectum
adducere, quae deorum, Iunonisque in primis, in poste-

rioribus sex libris partes, quod ministerium fuerit. Apparet vel ex his, verum esse quod aliquoties monui, hac in carminis parte longe inferiorem esse Maronem Homero, cui deorum interuentus non pro figmento et iucundo mendacio erat: sed res a priscis hominibus credita ac tradita, ac veterum aetatum ingeniis et mentibus ita frequentata, ipso sermonis genio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad solitum exemplum institutarum more ac consuetudine, tam familiaris facta, ut videre, audire, deos sibi viderentur in mediis rebus agendis versantes. Iuno, cuius arte et consilio classis Troianorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africae littora tempestate delata (lib. I, 34 sqq.), mox, cum frustra hoc actum esset, ut Didonis amore irritus Aeneas Carthagine retineretur, in Sicilia combusta fuerat (lib. V, 604 sqq.), ubi Troianos ad Latii littus appulisse videt (VII, 286 sqq.), ne nihil, quo fata differre saltem liceret, intentatum relinqueret, unam ex Furiis excitat et Latium discordiis miscet. Dum Aeneas absens Euandri et Etruscorum auxilia conquirat, Venusque mater ei arma Vulcani arte parat (VIII, 370 sq.), Iuno Iride missa Turnum excitat, ut Aenea absente Troianorum castra seu urbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 sqq. Inter hanc oppugnationem Turnus in castra iam irruperat: cum Iunoni per Iridem a Ioue missam interdicitur, ne ulterius pro Turno contendat et in pugna allaboret. *ibid.* IX, 802 sqq.

Consilio habito, Iupiter diis persuadere vult, ut dissi-
dis compositis nihil ultra intercedant, quo minus fatalis sedes in Italia Aeneae contingat. lib. X, 1 sqq. Quandoquidem monitis precibusque nullum dari locum videt, obiurgatis grauitur diis declarat, fatis se omnia esse permissurum v. 105 sqq. Nec tamen hoc ita obseruari videas in sqq., quin Iuturna Turnum fratrem moneat, ut Lausum Pallantis manibus eripiat v. 438. Iuno autem ipsa Turnum eluso Aenea pugnae subducatur: v. 606. Contra Iouis monitu Mezentius in pugnam succedit v. 689. Iuno ad caelum statim redierat (v. 663. 664). Nam paullo post ea cum Venere inter deos memoratur, qui ex Olympo pugnam prospec-

tant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, ut Camillae mortem viciscatur lib. XI, 532 — 567. Interea Iupiter Tarchonem Etruscum incitat, ut firmatis animis turmas ad pugnandum reducat v. 726.

Instabat iam singulare Turni cum Aenea certamen. Iuno, quae Turno timebat, dirimere saltem ac differre pugnam studet. Nunc inducitur illa ex monte Albano prospiciens pugnam, unde Iuturnam mittit: XII, 134 sqq., ut fratri suo succurrat. Ut hoc poetae commentum satis se phantasmate rerum commendat, cogitandum est, Iuturnam esse Nympham fluminis et lacus Latii, qui non longe aberat ab Albano monte: Igitur in hunc descenderat Iuno, ut cum Iuturna super communibus rebus ageret; inde eam iterum ad Olympum reuersam esse (v. 159. 160) statuendum est. Nam aliquando post v. 792 illa in nubibus haeret despectans pugnam et de Turno sollicita. Hic Iupiter ad eam accedit utque in satorum placitis illa acquiescat tandem obtinet. Quo facto Iuno *caelo excedit nubemque relinquit*, adeoque ad suam sedem in Olympo redit.

EXCURSVS III

De rebus gestis et fatis Aeneae inde ab aduentu in Italiam, et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis.

XII, 189 sqq. *Non ego nec Teucris Italos parere iubebo, Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae Inuictae gentes aeterna in foedera mittant; Sacra deosque dabo; Jocer arma Latinus habeto; Imperium solenne Jocer: mihi moenia Teucris Constituent, ubique dabit Lauinia nomen, et v. 821 sq. Cum iam connubiis pacem felicibus, esto, Component; cum iam leges et foedera iungent: Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari, Aut vocem mutare viros aut vertere vestis. Sit Latium*

*sint Albani per saecula reges, Sit Romana potens Italia
virtute propago. Occidit occideritque sinas cum nomi-
ne Troia.*

Observationes super his subiungam nonnullas; quae tamquam pro supplemento rerum in Aeneide tractatarum sint, etsi non valde doctas ac reconditas, quasque adeo mens tam longi operis decursu fessa secum ferre, iusti oneris leue superpondium, non refugiat.

Et primum quidem ingeniose hoc factum, quod *futu-
rum Latii statum*, quem maiorum primo sermonibus ser-
vata, tum a priscis scriptoribus litteris prodita, memoria ad
posteritatem pertulerat, *tamquam foedere iam ab initio
constitutum* memorauit et commode loco intexuit. Cesse-
re Troiani in Latinorum nomen. Cum tamen Aeneas,
dum viueret Latinus, suos Troianos discretos ab iis habe-
ret, nec eos cum Aboriginibus misceret, nisi ex quo Lati-
nus viuere desierat: expectari poterat, Latinos potius in
Troianorum nomen abituros esse. Obscurum est, qua ra-
tione id factum sit, et diuersis modis factum id narratur.
Sollerter itaque inuentum a poeta, vt foederis de bello per
certamen singulare dirimendo conditionibus haec constitue-
rentur. Conditiones igitur hae habendae: *Troiani victi
agro Laurentum excedunto; victores aequo iure cum
Latinis vtuntur; Latinus imperium et summum ius ha-
beto: religiones suas Troiani Latinis impertiunto: con-
dendae vrbi locus Troianis assignator.* Iam haec non si-
ne omni historiae auctoritate a poeta esse ficta, ex iis in-
telligitur, quae, etsi inter diuersas ceterarum rerum narra-
tiones, de pace et foedere inter Aeneam et Latinum inito
tradita legimus. Apud Dionysium I, 59 ex communi com-
memoratione, quam ibi exponit, ante congressum vtrius-
que exercitus foedus factum inter Aeneam et Latinum in
has leges: vt Troiani acciperent tantum agri, quantum a
colle (cui Lauinium impositum) quoquo versum euntibus
stadia circiter XL pateret; vt porro mutua inter Troianos
et Latinos et praesentis belli aduersus Rutulos et cetero-
rum bellorum esset societas, vtque communes utilitates vtri-

que et manu et consilio communiter persequerentur. Pri-
ma conditio hoc loco omissa, cum iam ad alterius narratio-
nis morem deflexa sup. lib. XI, 317 sqq. ea esset exposita;
sed amicitiam mutuam bellicae societatem (*vt communes
hostes amicosque haberent*, Auctor de O. G. R. 13) accu-
ratus poeta exsequutus est secundum ea, quae foedere fac-
to euenisse narrata sunt. Dat Aeneae Latinus filiam Laui-
niam in matrimonium: quod exemplum sequuti alii, breui
in vnum populum coalescant, Troiani et Aborigines, ab-
euntque in nomen Latinorum. conf. Dionys. I, 60. Par-
tem harum rerum inter Iunonis preces Iouis nutu ratas
factas retulit lib. XII, 821 sqq. *Cum iam connubiis
pacem felicibus, esto, Component — Neu Troas fieri
iubeas* etc. Ceterum illa, quae supra in pacis conditio-
nibus vidimus, vt Latinus imperii summam retineret, tum
hoc: vt sermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus
Troiani adsciscerent, respexit poeta in Didonis diris lib. IV,
618, cum *pacem iniquam* vocat, cui Aeneas se submissurus
sit. Parum verisimile est, quod Linius I, 2 tradit: Nomen
Latinorum vtrique genti impositum, *vt aduersus terrorem
belli cum Rutulis animos Aboriginum sibi conciliaret:
ne sub eodem iure solum sed etiam nomine omnes
essent.*

Altera est observatio artificii, quo poeta e rebus et
factis plurium annorum post Aeneae ad Italiam aditum ele-
git potiora, distribuit ac disposuit sic, vt in summa carmi-
nis comprehendi ea possent. De quibus vt melius constet,
subiiciemus tamquam sub vnum obtutum varias scriptorum
veterum his de rebus narrationes.

Fuisse primum, qui omnino negarint vel dubitarint,
an vnquam Aeneas Italiam adierit, alios, qui adiisse qui-
dem, sed, Ascanio relicto regno, in Asiam rediisse tradide-
rint, vtrosque praua Homericorum versuum interpretatione
adductos, iam alio loco monitum est: Disquis. II. f. II sq.
cf. Dionys. I, 53. Sed eorum, qui Aeneae accessum ad
Italiam tamquam historiarum fide acceptam tradiderant, vul-
garem narrationem hanc apposuit Dionysius lib. I, 56, quam

breviter hic memorabimus, ut, quae poeta noster inde aut transtulerit aut immutarit, vno haustu cognosci possit. Qui videre volet ea, quae alii diuersa tradiderunt, adeat Livium, Strabonem, Aurel. Victorem, alios. Capto igitur ex suis albae fetu ostento narratum est, Aeneae, in condenda vrbe, quae mox Lauinii nomen acceptura erat (nam de hac ille loquitur, non de Troia), occupato, superuenisse Latinum regem, qui tum aduersus Rutulos copias eduxerat. Moniti uterque in sequente nocte, alter a Penatibus, alter ab heroe Indigete per visum oblato, cum dies illuxisset, foedus inter se faciunt, quod supra memoratum est; tum Troiani cum Latinis bellum aduersus Rutulos repetitum brevi conficiunt; indeque reuersi urbem absoluunt, Lauinii nomine imposto. Erant quoque templa et alia ornamenta Lauinii, quae ad Aeneam auctorem referebantur (Dionys. I, 64). Hactenus Troianis solis imperauerat Aeneas, sed mortuo Latino in vniuersum regnum succedit; factum hoc in bello aduersus Rutulos, qui iterum a Latinis defecerant auctore Turno, Amatae, Latini vxoris, consobrino, et ob nuptias Lauinae ab extero interceptas irato, Amata quoque instigante. Ita bello conflato acre praelium commissum, quo Latinus et Turnus (in quo consentit Iustin. XLIII, 1, 11) cum aliis ceciderunt, Aeneas tamen victoriam adeptus est. Hoc erat, quod Iupiter praedixerat lib. I, 263 *Bel-lum ingens geret Italia populosque feroces Contundet* etc. Nec multum abeunt Liuius, Strabo, et quorum potior auctoritas habenda, Lutatius Catulus apud Victor. O. G. R. 13. Cato apud Seruium IV, 620, etsi locus corruptus. Dionysium exscripsit Zonaras VII pr.

Quum autem Aeneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellant Rutuli, assumpto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non longe a Lauinio praelium ad Numicium flumen nox dimittit: desideratus Aeneas, seu quod caesus seu quod flumine merfus perierat, mox pro heroe, patris dei Indigetis nomine, coli coepit. Eo spectant Aen. I, 263 sqq. dirae

Didonis IV, 615 sq. et Iouis verba XII, 794 *Indigetem Aeneam scis ipsa et scire fateris Deberi caelo* etc.

Ita Ascanius succedit in regno. Obsessa vrbs Lauinium ab Etruscis: sed soluitur obsidio mox alio praelio facto, quo Mezentius victus, caeso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius haec narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex priscis scriptoribus, qui haec ita tradiderant, L. Iulius Caesar lib. I et A. Postumius in lib. *de aduentu Aeneae* fuerant, ut ex Victore O. G. R. 15 discimus. Auide autem cognoscimus ea, quae vetustissimi scriptores his de rebus tradiderant; Liuius enim in magna narrationum diuersitate tantum vnam fere sequitur, non semper eo cum iudicio, eaue cum subtilitate, quae nunc a scriptore rerum priscarum requiri solet. Quae alii diuersa tradant, potissimum haec sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consiliis tribuitur a Liuius I, 2, qui in reliquis fere cum Dionysio consentit; nec discesserat ab eo Appianus, quantum ex Excerpto Photiano intelligas. Mezentium, regem Etruriae, Caeretibus tum imperitantem tradunt et Liuius et Dionys., de quo v. Excurs. III ad lib. VIII. Euryleontem, mutato nomine Ascanium factum, seu Creusae seu Lauinae f. successisse, Appianus l. c. Secundum Liuium I, 3 pax inter Ascanium Mezentiumque ita conuenerat, *ut Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset*.

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lauinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lauinium impostum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede Lauini Transferet et longam multa vi muniet Albam* Aen. I, 270. 271. Mortuo Ascanio succedit Silvius ex Lauinia susceptus Aeneae, hincque procedit series illa regum Albanorum, quorum nomina seu tradita acceperant seu, ut CCCC annorum decursum explerent, ex parte saltem inuenierant scriptores Romani vetustiores, ex quibus haec duxere Dionysius, Liuius, Victor O. G. R. et Ouid. Met. XIV, 609 sqq., item Syncellus et Eusebius. Memo-

rauit Maro Siluium, Procam, Capyn, Numitorem et Siluium Aeneam: lib. VI, 760 — 770, repetito Siluii nomine, quandoquidem *omnes cognomento Siluii usque ad conditam Romam Albae regnauerunt, ut est scriptum Annal. Pontifical. lib. IV* apud Victor. O. G. R. 17. Etiam Thybris, qui aliis Tiberinus, ante Latinum tamen, memoratur lib. VIII, 530 *Tum reges, asperque immani corpore Thybris: A quo post Itali fluium cognomine Thybrin Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.* Vetus haec fuit commemoratio de Tiberis nomine; L. Cincium et Q. Lutatium Catulum auctorem excitat Victor O. G. R. 18, ad eorum saltem fidem, quos homo exscripsit. Cf. Dionys. I, 71. Si Syncellus p. 171 B ante se habuit auctorem veterem, cognomen *Albani* iam Saturnus inter Latinos habuit. Ab Alba quoque, tamquam prisco Tiberis nomine, Albam Longam, etsi satis longe a Tiberi remotam, nomen accepisse tradiderant nonnulli, ut ex Diodoro Siculo Syncellus p. 194 C notauit.

Tandem, ut superiora facilius animo comprehendere liceat, utque pertexamus annorum supra To. II Excurs. II ad lib. III inchoatam seriem, paucis notationes subiiciemus temporum, ad quae res istae reuocari solent. Omnino notationes illas scriptorum, qui multis post saeculis antiquas res constituere et annis finire voluerunt, opera factas statuendum est: nam *παρόδοτα* illa, et per aliquot saeculorum decursum patrum narratione ad posteritatem transmissa, et propter hoc ipsum in tam multis variata, vix annis suis tam accurate alligari iam tum potuere, cum primum a priscis hominibus narrata sunt. Neque adeo mirari debemus, si hos ipsos annos fluctuante admodum fide et auctoritate constitutos viderimus. Iuuat tamen rationes ac modos persequi, quibus haec digessit subtiliorum scriptorum diligentia.

Inter haec tenendum, quod scriptores tertio ab exciso Illo anno factum aiunt, ut Aeneas ad Italiam accesserit, hoc Virgilium in septimum reuocare, id quod supra Exc. II ad lib. III vidimus. Itaque

a. C. N. 1178. Error. Aeneae 7.

Sub aestatis exitum, ad Virgilii mentem, Troiani classem ad Laurentum appellunt: escensu facto Troia noua munitur: foedus cum Latino factum repentinis animorum discordiis rumpitur: oritur bellum, quod Turni caede intra mensis decursum finitur, v. paullo ante Exc. I, ut adeo Troiani sedibus in Latio acceptis de noua vrbe Laninio, ex foedere condenda, cogitare iam tum possent. In hoc adeo Aeneidis argumentum absolui vidimus. Reliqua per episodia inserta passim sunt.

a. C. N. 1177. Error. Aeneae 8, ab aduentu in Italiam 2.

Solis Troianis imperat Aeneas, ad Dionysii mentem lib. I, 64. Anni aduentus Aeneae in Italiam ab auctumno ad auctumnus procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari potest; sed hoc alterum vltatius.

a. C. N. 1176. a. aduentus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Troianorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in praelio cadunt. Aeneas solus vtrique populo imperat: ad mentem Dionysii lib. I, 64.

Aliter Virgilius noster res Aeneae disposuit, sequutus eos, qui Aeneam tertio statim anno rebus humanis ereptum narrauerant. Nam lib. I, 263 — 266 Iupiter Veneri Aeneae fata exponens: *Bellum, ait, ingens geret Italia populosque feroces Contundet, moresque viris et moenia ponet; Tertia dum Latio regnantem viderit aestas, Ternaue transierint Rutulis hiberna subactis*, quod scilicet primo statim anno erat factum. Et eo spectant dirae Didonis lib. IV, 618 — 620 *nec quum se sub leges pacis iniquae Tradiderit, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.* Haec de triennio Aeneae in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatissima inter ceteras facta. Orosius quoque I, 18, Aeneae, *qualia per triennium bella excitauerit, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarii disciplina nostrae quoque memoriae iniustum*

est, ait, Virgilii in scholis praelectionem et interpretationem respiciens illo adhuc aeuo, quod hinc discimus, fieri solitam.

Apud antiquiores tamen scriptores et chronographos de anno, quo Aeneas decessit, diuerse admodum traditum fuit. Nam et ipse Dionysius tres eum annos cum Latino regnasse, quarto ab eius morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuisse narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171 C. D. (vnde Euseb. Hieron. idem habet) tres post Latinum annos, secundum alios octo, regnasse, tum, ut alii tradant, quarto, ut alii, duodecimo a Troia capta anno obiisse dicitur. Alio loco p. 194 fragmentum ex Diodori lib. VII seruauit, quo memoratum erat, tertio a capta Troia anno Aeneam regnum Latinorum obtinuisse per triennium.

a. C. N. 1173. a. aduentus in Italiam 6.

Rutuli rebellant; iungit arma Mezentius, Etruscorum rex. Facto praelio Aeneas interceptus nusquam deinde comparuit. Succedit in regno Latinorum Ascanius: obsidetur Lauinium: mox pugna facta Mezentius obsidionem soluit. Ita Dionys. I, 64. 65. Conf. Lit. I, 2. Victor O. G. R. 14.

a. C. N. 1148. a. aduentus in Italiam 30.

Hoc anno ex Virgiliana supputatione Alba Longa conditur: ad veriorem tamen rationem quarto ante hunc anno a. C. N. 1152 *trigesimo* post Lauinium conditum, ut, si bene memini, omnes scriptores tempus finiunt. cf. Cerdam ad Aen. I, 269. Victor O. G. R. 17. Sic quoque diserte Virgilius lib. VIII, 47 inuenta statim sub escensionem suae alba: *Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.* Paulo obscurius idem Iupiter ad Venerem vaticinatus erat lib. I, 267 *At puer Ascanius — Triginta magnos voluendis mensibus orbes Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini Transferet, et longam multa vi muniet Albam.*

In duratione vero regni Albanorum et interuallo vsque ad Romam conditam Virgilius a vera historiae ratione et omnium scriptorum fide recedit, si vnum, quom quidem

nouit, Iustinum lib. XLIII, 1 excipias: apud quem Longa Alba — *quae trecentis annis caput regni fuit*: Sic autem Virgilius quoque in nobili versu lib. I, 272. *Hic iam tercentum totos regnabitur annos.* Enimvero non CCC sed CCCC annos inter Albam et Romam conditam intercessisse summo consensu scriptores tradunt. In postumo libello Io. Martyni, *Dissertations and critical Remarks upon the Aeneid.* Lond. 1770. 8, est Disf. VI super Albanis Regibus. Sed parum inde ad rem nostram proficias. Fide aliqua certa, et maiorum fama accepta, traditum hoc vix arbitror: verum, cum in temporibus rerum Italicarum constituendis non nisi duo haberent cardines, *Troiam captam* et *Romam conditam*, aliis temporum notis deficientibus; ii, qui accurate ad annorum numeros digerere inceperant res priscae narratas, instituerunt computum ad rationem interualli inter Troiae excidium et Romae exordia: quod, etsi ab diuersis scriptoribus, pro epocha Troiae captae varie constituta, diuersimode constitutum est (ita ut v. c. ii, qui, Herodoteum calculum sequuti, Troiae excidium centenis annis maturius euenisse volunt, interuallum inter illud et Romae exordia ultra quingentos annos producant), ad CCCC tamen annos a plerisque producit. Secundum tutiores quidem calculos 430 (ad Varr., et 432 ad Caton. aeram) annis finiri videtur: deductis inde annis errorum Aeneae et interualli inter Lauinium et Albam conditam, quod XXX annorum est, facile intelligitur, saltem ad 397 vel 398 annos Albani regni vsque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos, pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, dispertierunt scriptores: ut apud Dionysium et Eusebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC annorum edunt cum alii tum Strabo V, p. 350 C. *Ἰστορεῖται δὲ τετρακοσίαις ἔτεσιν ιστορεῖται τὰ περὶ Ἀρνούλιον* etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc sibi sumsisse, ut annorum numerum mutaret? Proclius est dicere, eum sibi tamquam poetae hoc licere

putasse. Sed doctior est poeta Virgilius, quam ut sine ratione quicquam aduersus notissimam historiarum fidem nouasse aut ab omni ratione recessisse videri debeat. Potuit scilicet aliud computi momentum ~~constituere~~, ut intra Romuli et Remi natales subsisteret: *Illic iam*, inquit, *tercentum totos regnabitur annos Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde* etc. Subductis XX vel XXX annis, quibus adoleuerant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, ut poeta, crasse indicasse videri potest. Videtur etiam sequutus esse arcenum quid et Ioue vaticinante dignum, ut sacro numero procederent omnia: 3. 30. 300; nam tertio anno Aeneas inter heroes indigetes receptus, trigesimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quae Spencii non ineligans est obseruatio in Holdsworthi obsl. pag. 215. Sed simplicissimum est dicere, fuisse olim auctores, inque eos Virgilium incidisse, qui interuallum illud temporum vsque ad Romam conditam artioribus sinibus includerent: quod in tanta temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non sit, cum etiam Trogum similem auctoritatem sequutum esse ex Iustino intelligatur.

Ceterum in his, quae a nobis exposita sunt, cum commemorentur nonnulla, quae in primis statim Liuii vel Dionysii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute sibi obseruasse videantur, me satis trita persequutum esse. Verum in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, sed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud inprimis attendendum, num alii easdem res eodem iudicio, eodem consilio, eadem cura ac diligentia exposuerint. Dici autem vix potest, quam parum iudicio suo tribuere ipsi videantur ii, qui res Romanas ante et post urbem conditam vulgo exponere solent: cum ex Liuiio et Dionysio recitent veteres illas fabulas tamquam res fidei exploratissimae, nec vnquam in mentem veniat, horum scriptorum fidem in his per se esse nullam; pendere eam totam ex an-

tiquioribus; horum autem fidem ab iis monumentis, quae ante oculos habuere, aut a maiorum fide, quam propagatam per plura saecula acceperant. Atqui nemo res Romanas consignauit litteris ante sextum ab V. C. saeculum: et monumentum superfuit vix vnum et alterum, quod incensam a Gallis Romam (V. C. 364) aetate superaret. Sunt tamen annis comprehendenda haec, quae narrata sunt, ut saltem teneamus ea, quae vulgo euenisse credidit antiquitas, et quorum summam proxime ad veritatem accedere nemo sanus dubitet.

EXCURSVS IV

De Iapide medico.

XII, 391 *Iamque aderat Phoebus ante alios dilectus Iapis Iafides*. Suauissimus, qui sequitur, et laudatissimus est locus de Iapide medico, hoc est, chirurgo, quales veteris aevi erant *ιατροί*. Insignem ei lucem attulit *Moehsen*, doctissimus medicus, in catalogo imaginum celebr. medicor. (*Verzeichniss einer Sammlung von Bildnissen berühmter Aertze*), vbi pag. 227 Rohdii, clari pictoris, tabulam illustrat, cuius argumentum est Aeneas ab Iapide sanatus. Antonium Musam, cuius artem Augusti valetudo tantopere celebrauit, sub aliena persona ut laudaret, consilium fuisse Maroni, suspicatus est Franc. Atterburius in disl. inserta Virgilio Anglice reddito et a War-tono curato Tom. IV. Fit tamen hoc parum verisimile, omninoque parum probari posse censo genus hoc referendi loca poetarum ad certos homines per allegoriam et allusionem. Sufficit poetam Iapidem suum ad Homericorum medicorum exempla induxisse. Sanatur ita a Machaone Menelaus Iliad. δ, 200. 213 sqq., qui locus, vna cum altero Iliad. λ, 843, vbi Eurypyli vulnere Patroclus medetur, Virgilio ante oculos fuerunt: adde iis ea loca, in quibus heroes vulnerati dei alicuius interuentu recreantur et vul-

nus sanatur: vt Hector Iliad. 6, 236 sqq., Glaucus Iliad. π, 527 sqq., et ipse Aeneas Iliad. 8, 318. 344. Ornamenta autem Maro conquisiuit ingeniose ac diligenter. Amasium edidit Apollinis lapidem. Amatis enim a se pueris et puellis suas artes saepe aut promittunt aut largiuntur dii apud poetas; non insuaue figmentum, quoties excellere aliquem in arte sua dicere volunt poetae; pro quo aliis locis contendisse eum cum deo dicere solent. Illud vero praeclare factum, quod, cum causa optionis esset memoranda, cur Iapis artem medicam praetulisset artibus augurandi, cithara canendi et iaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poeta: *vt depositi proferret facta parentis*. De *mutis artibus et medicina, muta arte*, multa disputata sunt; pleraque argute magis quam vere. Nam silentium medicorum ex iureiurando Hippocratis vel ex adytis Aegyptiorum alienum profecto a poeta est. Erat saltem vnum illud ex Seruianis tenendum: *artes mutas* esse musicae comparatione; non vocales et canoras. Quod sequutus quoque est et illustravit Gronou. ad Statii Theb. IV, 183; neque quicquam est, quod cum loquendi usu magis conueniat. Desidero tamen hoc, quod sic *mutae artes* tantum vni ex tribus artibus, quas contempsit Iapis, respondent, scilicet musicae. Adiectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem *τὸν mutus* constituere, vt *mutae artes* sollenni figura non sint, quae silent, sed quae silentur, vel faciunt, vt ii, qui eas colunt, sileantur: ars nullam famam datura, de qua filebunt homines: inprimis ex istius, quo poeta vivebat, saeculi opinione, cum medicinam tantum serui vel liberti ac Graeci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturae fuissent artes augurandi, iaculandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illustrius his artibus? Porro antiquum morem poeta retulit in amictu: *retorto succinetus amictu*: medici enim fere palliati, etiam Romae, quandoquidem Graeci fere erant genere. Obuius quoque idem Aesculapii habitus in veterum signis et numis. Quod pallium retorquet et succingit, chirurgicam operam et ipsum arguit, non medicam; etsi omni-

bus omnino idem erat faciendum, qui se ad ministerium vel opus accingebant.

Ingeniosum prorsus est commentum de *dictamno*, cuius succum cum ambrosia et panacea clam admiscet Venus aquae, qua vulnus Aeneae fouetur. Substituit poeta dictamnium τῇ πικρᾷ ῥίζῃ apud Homerum Iliad. λ, 845, qua Patroclus Eurypyli vulnere medetur, quamque *gentianam*, olim Chironium dictam, esse docuit Wedelius Centur. Exerc. Dec. VI, pag. 34. Nec vero capreas tantum siluestres in Creta vulneribus dictamno succurrere, eoque comelosis excidere spicula credidit antiquitas: qua de re vel Aeliani locus videndus V. H. I, 10, vbi cf. Intpp., et h. l. Cerda et Moehsen c. l. p. 232. 233, add. nunc Beckmann. noliter ad Mirab. Audit. 4, verum humanis quoque corporibus adhibitum esse dictamnium, Dioscorides auctor est lib. III, 37. Adde Plin. XXV, 8, l. 53. XXVI, 14, l. 87. Pulegio illud simile esse produnt auctores laudati: inter *origana* retulit Linnaeus. Vim habere id purgandi vulnus, adeoque quicquid alienae naturae inest extrudendi, facile intelligitur. Vti solent hoc poetae nostri loco ipsi botanici doctores ad docendam veram dictamni faciem et formam, v. c. post Matthiolum Bauhinus Hist. Plant. lib. XXXVIII, p. 253, vbi etiam icon herbae extat, ab aliis inde repetita. In *Ambrosia* an de herba huius nominis cogitauerit poeta, equidem non dicam. Etsi enim vim illa habeat adstringendi humores, qui in aliquam partem decubere (Dioscorid. III, 129. Plin. XXVII, 4, l. 11), non tamen video eam vulneribus adhiberi solitam. Contra succus ambrosiae, quo deos non modo vesci, sed multo magis inungi et odore delectari narrant poetae, nec a vulneribus alienus est, cum v. c. Patrocli vulnere ille infundatur ad putredinem auertendam. Tandem *Panaceam*, variarum herbarum ac medicamentorum nomen (vid. Plin. XXV, 4, l. 11), ad opopanax potissimum referre volebat Moehsen l. c., qui succus est Panaces Herculis, vulneribus quondam medendis adhibitus. Inter fabulosos tamen

succos *πανάκων* iam apud Callimachum H. in Apollin. 40 habetur. Nec dubito siue ab hoc siue ab alio Graeco poeta Maronem eam esse hoc sensu mutuatum.

EXCURSVS V

Censura eorum, quae in Aeneidis oeconomia reprehendi possunt.

Aeneidis argumentum et summam, eaque, quae passim a viris doctis cum in singulis partibus, tum de libris sex posterioribus, aut de episodiis et locis nonnullis monita fuerunt, exposui in ipsa enarratione, opportunius, quam si ea vno loco cumulare voluisssem. Aliorum rationem satis idoneam reddere mihi visus sum, alia ad fatum Aeneidis, tamquam operis vltima manu haud absoluti, retuli, alia humani ingenii imbecillitati condonanda esse dixi.

Praeter haec tamen sunt nonnulla, quae iudicii laudem, qua maxime Maronem excellere saepe pronuntiaui (vid. Disquis. II), haud parum obscurare videntur, cum modo probabilitate destituantur, modo rationi rerum ac temporum, adeoque veritati historicae, repugnent. Vt diligentius ea retractarem, mouit me inprimis missa nuper ad me viri amicissimi, *Iacobi Bryant*, acute scripta disertatio de his ipsis, quae in Aeneide male constituta sunt. Subtiliter ille inuestigauit ea, in quibus aut fidem historicam aut probabilitatem desideres. Ad haec potissimum, tum ad alia passim a viris doctis animaduersa, respectu habito recensere potiora, ac videbo, quid in singulis aut excusandum aut defendendum aut damnandum videri possit.

Antequam vero ad singula descendam, monenda sunt nonnulla vniuerse, quae ad iudicium hisce de rebus ferendum facere possunt. Fidem historicam et probabilitatem rerum ad fidem fictarum non prorsus iisdem finibus teneri, a multis monitum est: euenere multa, quae probabilitatem

non habent; sunt alia probabilia, quae ipso euentu comprobata non sunt. Porro, in probabilitate fingentium ad delectationem non tam id quaeri, num nihil alicunde elici possit, quod rerum ordinem et modum euertat; ita enim omnis sublata esset et fictio et ex ea delectatio: verum ut nihil sit, quod legenti vel audienti succurrat, scriptoris vitio obiiciatur, quod admonere possit, fraudem his subesse, nec hoc, quo expositum erat, modo res aut gestas esse aut geri potuisse. Nullum facile est aut esse potest vilius operis, quod ingenium humanum peperit, inprimis epici vel dramatici, argumentum ita comparatum, quin insint nonnulla, quae nec tractari bene nec summa arte tractata nitere satis possunt. Omittere illa tutissimum est, aut, si omitti nequeunt, leui manu tractare, aut ornamentis onerare, aut quacunque alia via oblinere illa et obscurare. Ad poetae itaque artem spectat hoc vel maxime, ut, quae narrantem se premant, ex adpectu, sensu, et memoria legentium remoueat seduloque curet, ne id, quod argumenti in nonnullis forte vacillantis natura et ratio, aut temporum rerumque memoria, ipsaque historiarum veritas, parum commodi habet, sensum legentis repente feriat et voluptatem interpellat, qua delinitus nihil curat, nihil ad se pertinere putat, quod extra rem praesentem positum est. Facile id poeta consequetur ab eo, qui ipsarum rerum phantasmatis percussum animum habet; difficilius ab illo, qui aut natura minus acrem rerum sensum, aut aetate, curis, rerum vsu exercitum animum ad poetam legendum affert, adeoque, dum remissiore est animo, ad animaduertenda ea, quae sedatius iudicium suggerere potest, magis est compositus.

Ex his adhuc dictis *) intelligi arbitror, uti sensus cuique suus in his relinquendus est, ita in reprehensionem

*) Duce sequor in his fere Aristotelem de poetica.

poetam vere in his tantum incurrere, quae parum sedulo cauit ne primo legentis obtutui statim occurrerent. Contra ea, quae subtiliore iudicio et cogitatione intentiore elicias, in censuram venire non possunt, nisi totum hoc genus ipsamque Iliadem et Odysseam cum Aeneide sublatam esse velis. Quam multa enim sunt, quae scrupulum faciant, si de Penelopes aetate sub Vlyssis reditum aut de Telemacho curiosius quaeras. Multo minus ferendi sunt, qui nullo poetices sensu imbuti ad dialecticas rationes aut ad historicae critices canones epicam poesin exigunt, aut grammaticis minutiis impediti calumniantur poetas, qui tamen non nisi eo ingenii contactu, eoque sensu, quo ipsi scripsere, legendi sunt. Ex eo genere fuere Zoili totque Homeromastiges et Virgiliomastiges; in hoc numero nuper Britannus aliquis, qui sibi valde doctus videbatur (*Heron's letters of literature*. Litt. 23). In dramatibus iam inter poetam et spectatorem facile in id conuentum est, esse nonnulla, quae, etsi a natura rerum aliena, in scena aliter esse nequeant, iis igitur pro concessis uti poetam.

Itaque ea, quae *aduersus temporum rationem* in Aeneide moneri possunt, etsi ne defensionem quidem illam admitterent, quam Exc. II ad lib. III, et Exc. III ad lib. XII dedimus, non tamen ad poetae laudem euertendam vim habere putabimus. Est in his illud, quod nuper in mentem veniebat: Scilicet Euandrum adit Aeneas, atqui idem se Herculem excepisse hospitio narrat, qui aliquot aetatibus ante bellum Troianum vixerat. Verum locum hic haberet quod apud Pindarum est: *κωφὸς ἀνὴρ τις, ὃς Ἡρακλεῖ στόμα μὴ παραβάλλει*. (Pyth. IX, 151.)

Aliud est, in quo poeta sui oblitus videri poterat, quod deorum monita de adeunda a Troianis Italia modo clarius, modo obscurius, quam par erat, apposuit. Ab obscurioribus monitis exorsus erat; idque recte; nec nisi in ipso Ita-

liae aditu et sede occupata vaticiniorum euentus plene explicitus esse videri debebat. Iam autem interpositum est vnum oraculum, quo maturius, quam par erat, Troianis de sede noua, qualis illa futura esset, constare debuit, Creusae inquam monitum sub ipsum discessum ex Troia lib. II, 780. 781. 782. 783, quod etsi quantum licuit excusatum dedi Exc. XV ad lib. II et Disquis. II, p. LXXX. LXXXI, malim tamen illud sublatum: eo enim omnes reliquae rationes turbantur, quoties accuratius in haec inquiras. Sane Hesperiae nomen bene conueniebat vaticiniis, quando occidentalis regio significabatur, quae illa aetate inter incognitas terras habebatur a Graecis. Hactenus bene: *Ad terram Hesperiam venies*; et condonari poterat, si quacunque in terra ad occidentem sita sedes figere volebant. Modo Tiberis memoratio nulla facta esset! Ita recte mox in Creta de Hesperia manifestius de Italia fieri poterat: III, 163 sq. *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt: Oenotri coluere viri*; et cum de exteriori Italia hoc accipi posset, mox ad interioriorem Italiam auocati sunt ab Heleno III, 381 sq. vid. Disquis. II, l. 6.

Ascanii nomen et profuit poetae plurimum et obsuit. Palpauit sane Augustus et Romanis; et Iulium sidus nouum splendorem asferre carmini debuit. Verum sunt alia, quibus tamquam scopulis poetae ingenium parum cautum impigisse videri potest. In maiore operis parte Ascanius est puer iam satis adultus, inprimis in ludo Troiae lib. V, 545 sqq. (vbi tamen prudenter *impuerum Iulum* dixit), tum in promissis Niso datis IX, 258 sqq. et in pugna castrensi IX, 622 sqq. X, 132. Etiam huius anni initio, cum in Africa agerent Troiani, eductique essent in venationem, *At puer Ascanius mediis in vallibus aeri Gaudet equo* etc. lib. IV, 156 sq., et escensu in Latium facto, *Insidiis cursuque feras agitabat Iulus* VII, 479. Iam

si annos computes, haud multum eius aetas a pubertate tum abesse potuit: exierat ille ante septem annos vrbe Troia patris manu ductus; fac eum sexennem vel septennem fingi iam tum natum, cum patri comes fieret: si quidem *dextrae se parvus Iulus Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis*: II, 723. At primo illius in locum Cupido succedit, qui tamen Didonis gremio infidet: lib. I, 718, tum comparatur ille ab Andromache cum Astyanacte III, 489 sq. Videamus, an reprehensio illa iusta sit. Prius illud defensionem habet paratam: nam Cupido veteribus puer est ad pubertatis annos vergente aetate, vt ex signis veterum constat; quod ille *gremio Didonis insidere* dicitur, e more accumbentium est diiudicandum: poterat ille eius pectori acclinis sedere: cf. Not. ad e. l. Quod alterum attinet, quod diximus, Andromache Ascanii conspectu commota: *O mihi sola mei, inquit, super Astyanactis imago! Sic oculos, sic illo manus, sic ora ferebat; Et nunc aequali tecum pubesceret aeuo*. Si cui Astyanactis a matre vlnis gestati ex Iliad. 3, memoria infederit, is ad nimis teneros annos Ascanium reuocari putabit. Hoc tamen lectoris, qui argute ea, quae remota sunt, arcessita comparat, potius quam poetae culpa fieri dicam. Nam primum Astyanax a matre gestari potuit, tamquam puer triennis vel quadriennis; Hectoris caedes anno anteuertit excidium Troiae; anno hinc septimo ad Epirum accessit Aeneas; itaque haud multum abfuturus fuisset adhuc superstes Astyanax ab ea aetate, qua Ascanius tum erat. Absoluendus itaque in hoc Maro crimine neglecti temporum ordinis. Grauior dica obliuionis impingi poterat Virgilio in eodem loco de Andromache, quod illa Ascanium interrogat, num matris amissae desiderium retineat? III, 341, cum tamen de Creusae fato nihil illa comperire potuisset. Sed locum interpolatum videri declarauimus.

Si in his poetae causam egi, conclamata aliam causam esse fatendum est, quando duplici narratione Helenae recuperatio ab eo exposita est: lib. VI, 510 sqq.; in quo, quantum intelligo, Arcinum in Ilii excidio ante oculos habuit, et lib. II, 567 sq. Verum in hoc mihi moram facere non licet, quandoquidem ad ipsa loca satis hac de re est disputatum.

In excidio vrbs Troiae sunt haud pauca ad nostrum sensum parum probabiliter narrata, inprimis quae de Equo Troiano exposita sunt; tum de simulato discessu et classe post Tenedum latente, quae tamen insula *in conspectu* erat: Atqui harum rerum fidem nullam praestare debet poeta, quas ex antiquis mythis poetarum ingeniis ornatis adsciuerat: *in his prisca fides facto, sed fama perennis*: IX, 79; quo ipse poeta argumento narrationem de nauibus in Nymphas mutatis tuetur.

Paratam Virgilium laudem ex eo habere dixi, quod fabulas Vlyssis et errorum (*τῶν Νόστων*) suo carmini intexuit eoque varietatem ac copiam rerum narrandarum nactus est (vid. Disquis. I, s. VIII). Magnae in his incidere debuere difficultates, cum multa a diuersis narrata essent haud satis inter se congruentia; multo magis, si, quod docui, tragicos multis in locis expressit. Verum in his satis erat, si nihil in ipsam narrationem admitteret, quod disfidere a ceteris videri posset; vt vero nihil apponeret, quod forte rerum ab aliis narratarum ordini repugnaret, id nec cauendum ipsi erat, cum extra argumenti et consilii fines positum esset, nec in tanta narrationum diuersitate caueri potuit.

Itaque vitio verti Maroni non potest, quod Achemenidem ab Vlysse ante tres menses in Cyclopium littore

relictum narravit, etsi ex HomERICA narratione primo statim a Troiae excidio anno Vlysses ad Siciliam appulerat: conf. Not. ad III, 613. Est enim hoc extra causam, ut ita dicam, positum, quod alius aliter eandem fabulam exposuit. Eodem modo diluendam puto aliam accusationem, quam viri docti acumen in medium affert: In Odyssaea sub extrema errorum Vlyssis tempora, adeoque nono fere decimove anno post Troiam captam, Telemachus ad Menelaum venit, qui anno superiore, octauus erat, domum redierat (Od. γ, 306. δ, 82). Incidit Telemachus in apparatus nuptiarum Hermiones ad Pyrrhum mittendae, Od. δ, pr. Iam Pyrrhum occidit — *ereptae magno inflammatus amore Coniugis et scele- rum furis agitatus Orestes* Aen. III, 330 sq., quo facto eius coniux, Andromache, cessit Helena una cum regno partis Epiri v. 294 sq. Tempora in his a Virgilio perturbari, si Homerum compares, manifestum sit; appul- sus enim Aeneae ad Epirum quarto a Troia capta anno factus erat: v. Exc. II ad lib. III, To. II, p. 577. Enimuero ratio in hoc eadem est, quae in superiore reprehensione. Tum omnino fabulae Orestis, Pyrrhi, et Heleni tam diuersis modis tractatae fuere, imprimis a tragicis, ut fin- gendi liberum esset arbitrium. Dicta satis de hoc quo- que, Exc. X ad lib. III Tom. II, p. 597 sqq. Exc. XII, p. 602.

De iis, quae in sex posterioribus libris occurrunt simili difficultati implicita, suis passim locis aut expedita aut saltem annotata sunt *). Vnum est, quod non ha- beo quomodo satis defendam, quod templum in vrbe Laurentum a Pico conditum non modo tam splendide exstructum et ornatum commemorat, signa maiorum in

*) V. c. de armis caelo demissis ad VIII, 520 et 608, de Turno arma explorante die ante pugnam XII, 81.

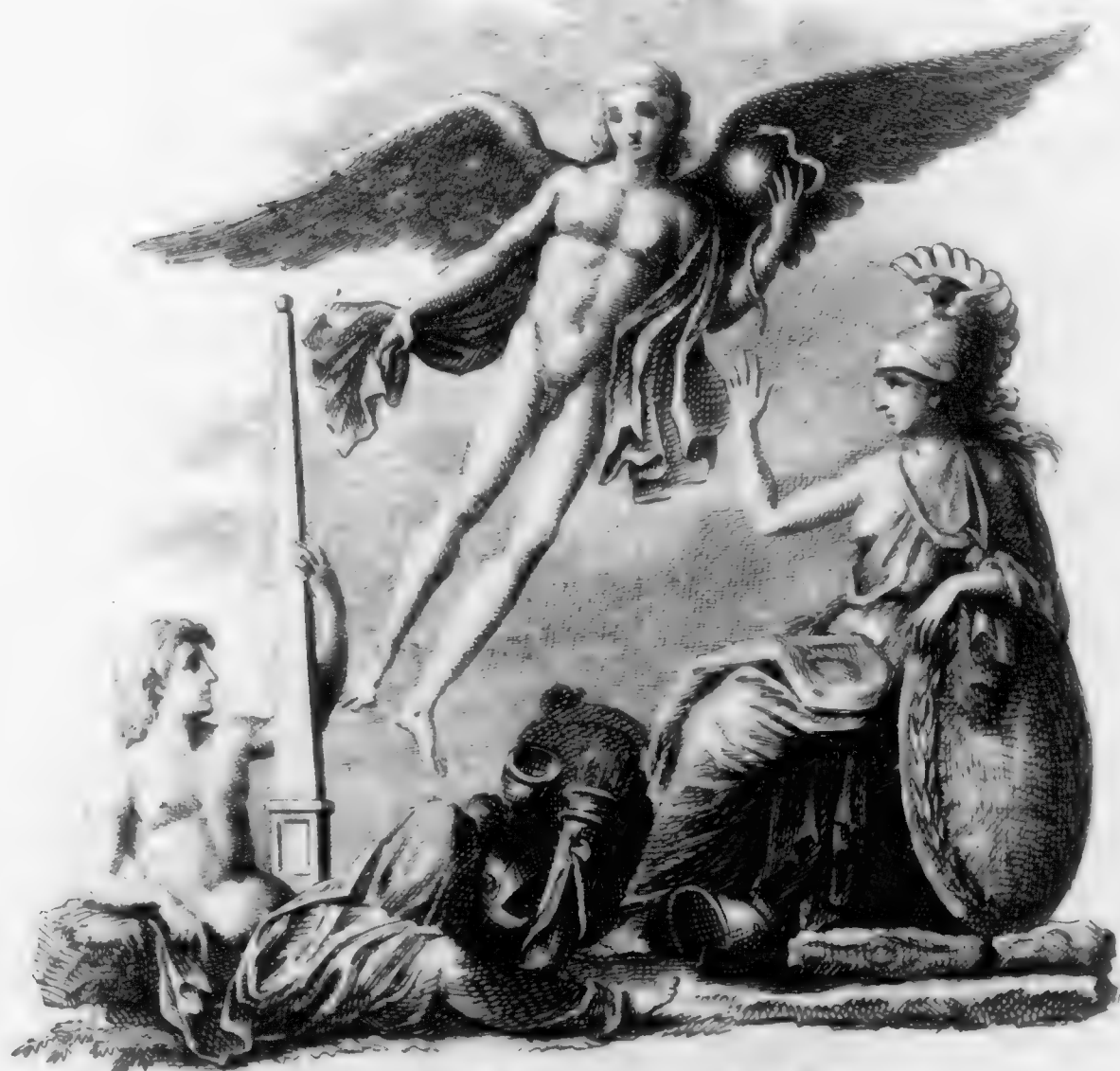
vestibulo apponit, verum etiam spolia, exuvias et tro- paea, VII, 183 sqq., et in his adeo *erepta rostra cari- nis*: ac si illo tempore iam bella maritima geri potuis- sent *). Grauiorem tamen aliam censuram subiicit vir doctus, quem supra honoris causa nominaui, quod cum his ipsis Latium perpetua pace floruisse aliis locis narra- vit. *Rex arua Latinus et vrbes iam senior longa pla- cidas in pace regebat*, VII, 45. Itaque bello mox moto *Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante*: VII, 631. Ante Latinum fuerant *Faunus, Picus et Satur- nus*: *Primus ab aethereo Saturnus venit Olympo — Aurea, quae perhibent, illo sub rege fuerunt Sae- cula: sic placida populos in pace regebat*: VIII, 319 sq. Vix hi rerum annales promittere videntur tempora belli tempestatibus agitata, ut spolia ac tropaea ex victoriis parta reponi possent. Hic tamen poeta ipse suae causae prospexit; nam eodem loco, quo de Saturno egerat, ver- sus subiicit: 326 sqq. *Deterior donec paulatim ac de- color aetas Et belli rabies et amor successit habendi. Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae, Tum reges, asperque immani corpore Thybris* etc. Et si quae- ras, quo rege geri bella potuerint, Picum designauit; *Picus equum domitor*, VII, 189. Itaque Latini adeo inter populos bellicosos habiti. Apud Ouid. Fast. III, 79 *Et tamen ante omnes Martem coluere priores; Hoc dederat studiis bellica turba suis — Mars Latio vene- randus erat* etc.

Apud Macrobius lib. III. IV. V et VI inter laudes poetae inmodicas, saepe in tenuioribus occupatas, re- prehendantur quoque haud pauca sine idonea ratione,

*) Quod Latinorum res multo maiores quam pro veritate finxit, hoc ipsi condonandum erat: carminis enim dignitati ita prospice- cere debuit; ut passim a nobis obseruatum, v. c. ad VII, 275.

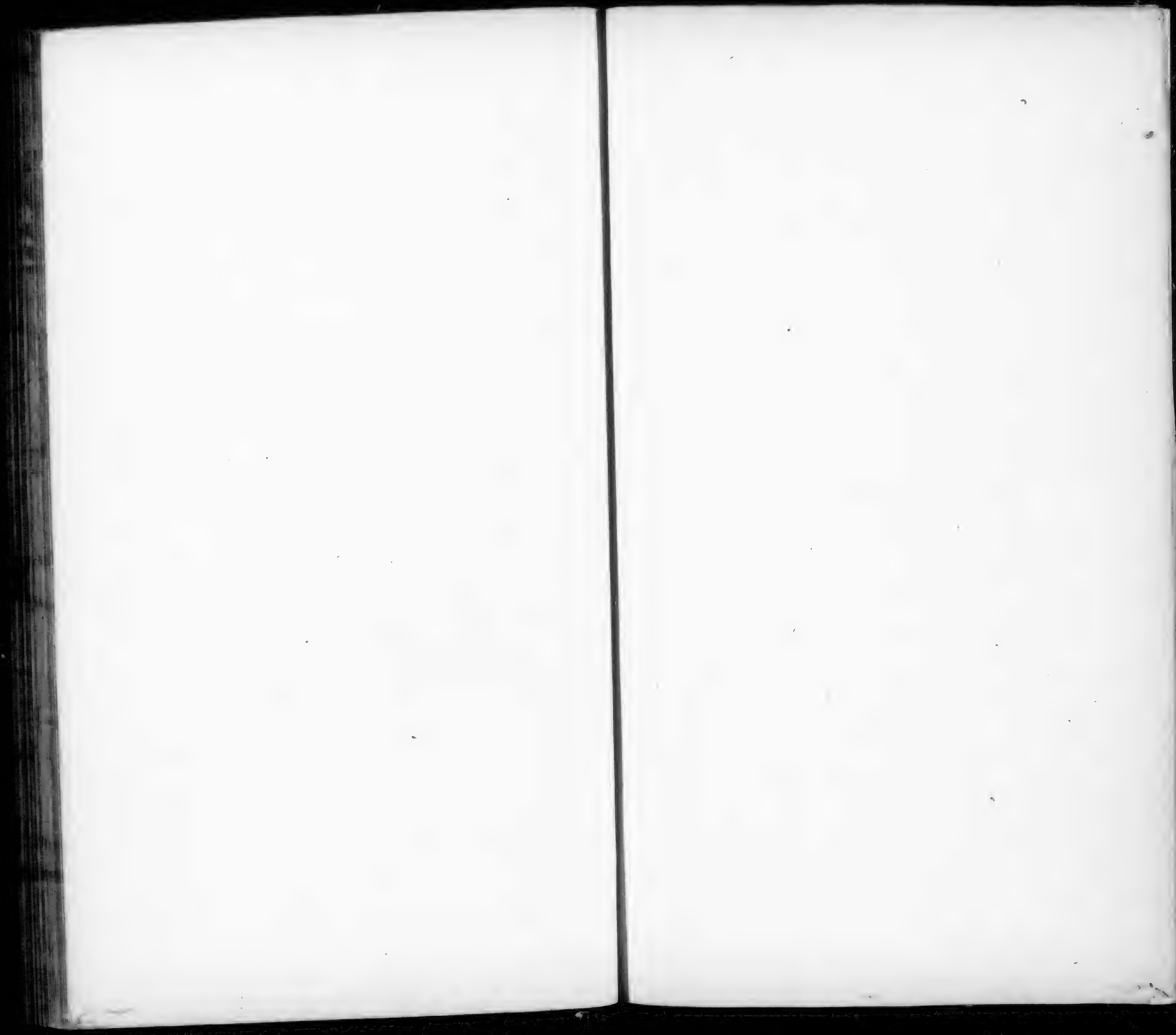
et ex subtilitate grammatico digna. Sunt tamen in his nonnulla, quae fundo suo destituta non sunt, etsi perfecta pleraque ex eo, quod poetae haud contigit operi ultimam manum admouere. Ita verum est, quod lib. V, 15 monetur, nominari passim viros fortes et ornari, quorum mox inter praelia nullum insignius facinus commemoratur, ut Virbium Aen. VII, 752, et Cupauonem X, 186.

*Sit Latium; sint Albani per saecula reges;
Sit Remulus potens Itala virtute propago* Aen. XII. 826

LIPSIAE MDCCXCVIII
EX OFFICINA DÖRRIA

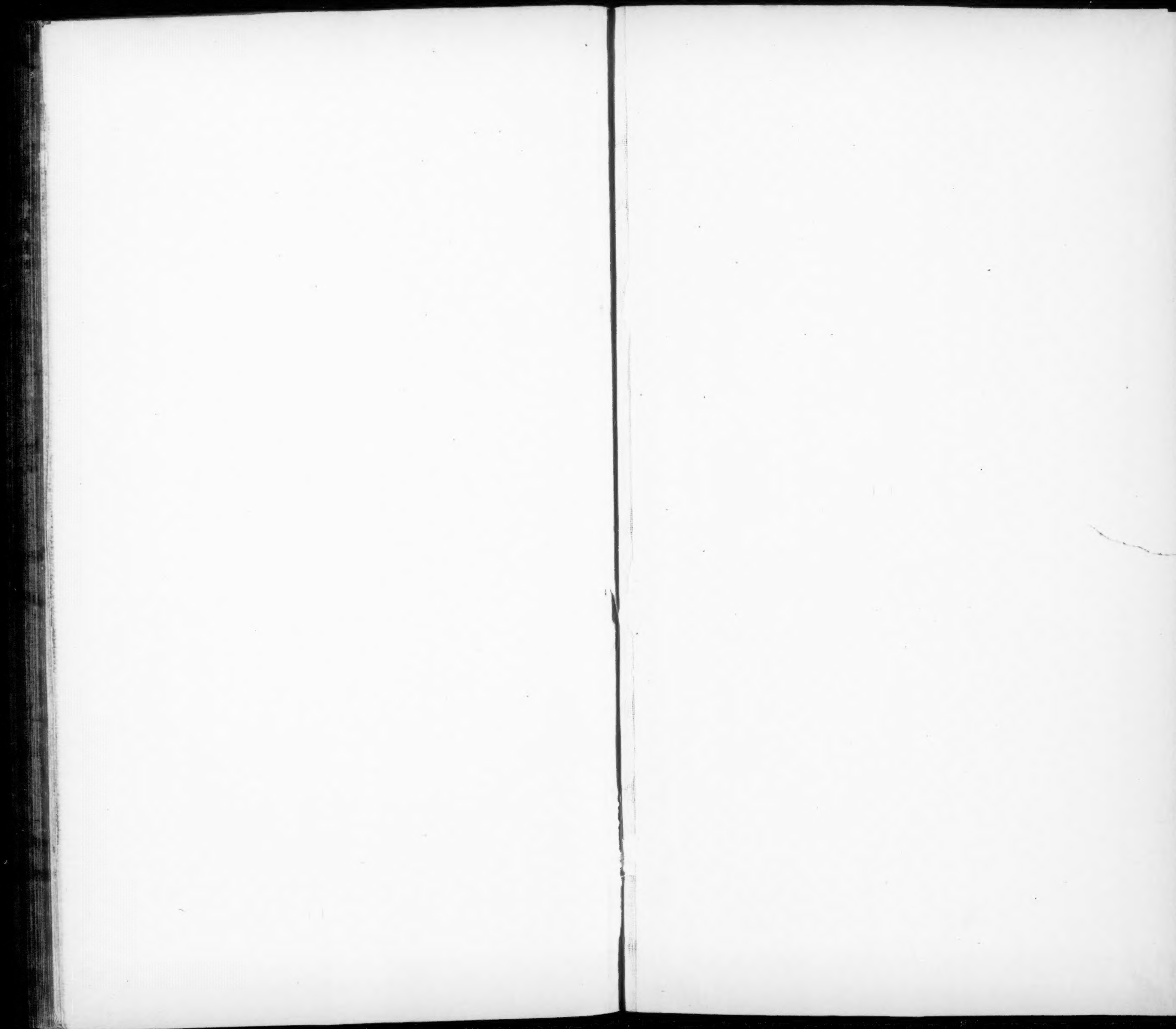

DATE BORROWED	DATE DUE	DATE BORROWED	DATE DUE
C28 (1149) 100M			

C28 (1149) 100M

87VI

EOO
v.4

BRITTLE DO NOT
PHOTOCOPY

MAR 13 1950

